

مه وسوعسى
خودى

بازى

بۇچەمك و زاراۋەكانى سەردەم

سەۋەبىللى

بۇيلاۋىكىدە، دۇرۇكىيىدەن

**ماڻي لھ چاپ دانموي پاڙڙاوه بو
نوسينگي تھفسيڙ**

ماڻي کٽيڻ: ماڻي کٽيڻي جوڙي بو چھسڪ و
زاراوه کائي سھرمم
نوسينگي: مسعود عھد الخلق
بوڻو کڙ دانموي: نوسينگي تھفسيڙ بوڻو کڙ دانموي
راگھانڊن/ھولنڊر
بھرمڪ: آمين مخلص
نؤره و ساڻي چاپ: يھ كم ۱۴۲۸ھ - ۲۰۰۸ز
نوسينگي: ۲۰۰۰ دانھ

لھ کٽيڻي کٽيڻ ھولنڊر (مارسي سولڊس) (۱۴) ي ساڻي ۶-۲۰۰۶ ھولنڊي

نوسينگي
بوڻو کڙ دانموي و راگھانڊن
مھولر - شھنسي دادا - ڏيڙ ٽونڊي شھري ھلاس
ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۲۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۴۸
موبايل: ۲۲ ۵۱ ۶۰ ۷۵۰ - ۹۱ ۲۸۷۱ ۷۷۰
tataeeerooffice@yahoo.com
tataeeerooffice@maktoob.com
altataeeer@hotmail.com

پنشه کی بلاوکار

نیستار پینشانیش، شیکردنمرو دەر خستنی مانا راستیه کانی هەر زاراوهر
چه مکیک، زور پینوسته بۆ کاری هزری.

چه مک و زاراوهر کان، هیچ ساتیک وەک نیستا بی سهرویهی و لاریسی به خۆره
نەبینوه.

نیمهش له رۆژههلاتی دواکوتوده، که زیدی گشت پیغه مبههره کان و ژیاره
مەزنه کانی مروقایه تیه، له واقیعمان و رابردورمان، داهینراوین و، هیچ پلانتیکی
به چارووغان نیه بۆ داهاتوومان.

نەیاره کافان، هەرکات ویستبیتیان ماناو مه بهسته کانی هەر چه مک و
زاراوهریه که به پینن، ئەوا به پینی حمز و مەوامه ناحهزه کانیان، دایان ریژتووه
به رازاوهری ساخته، به سهر نیمه یان داسه پاندوه.

دیاره زاراوهر کان به هیزترین و کاریگه رترین چه کی هزریان بوو، که به هزیه وه
روبه رومان بونه ته وه له هه مو بواریکه وه داگیران کردوین.

روداوهر گموره هه ژینه کانی دواپی نهم سهرده مه، وه چهر خانیکی زۆری بۆچون
و ململانی هزری و ژیاپی توندوتیژی لیکه و تۆته وه.

توننترین هێرش، کە بۆ سەر هەر گەل و میللەتێک بکەن، هێرشێ فکری، کە
لەڕێی چەمک و زاراوەکان پیاده دەکەیت. بۆیە داگیرکەر سەر لە داگیرکردن
جێگەبەک، هەول دەدات کە سایەتی میللەتە کە بێ هێز بکات.

نەم چە کەش بۆ ئەزەزکردنی رۆشنایی و فیکەر و هزری کۆمەڵە
بەکار دێنیت، بەمەبەستی زانی بوون و دەست بەسەرداگرتنی بە ناسانی.

لەنیشانە هەردە زەق و دیارەکانی رابوون و بیناویی هەر میللەتێک، هەم
بەخۆکردن و ناگەلەخۆبوونه بۆ پاراستنی هزرو میژوو و داب و نەرمیی جوانی تایبە
بەخۆی. جا گەورەترین هەنگاو لەم رێگایە، گەڕاندنەوێ چەمک و زاراوەکانە بە
واتا راستەقینەکانیان و، هێنانەوێان بۆ سەر راستەقە قامی خودی خۆیان.

پەشەكە

نەو بەشى يەكە مى موسوعەي (جودى) يە، بەشەكانى داھاتوش بە دەولەھەندكردن وەرگرتنى نەزمونەو دەردەچىت، تەقەلايەكى زۆرمان داوہ نەو فەرھەنگە بە تەنھا كۆكردنەو زانىارى نەبىت، بەلكو دروستكردنى رىچەكەي پەيدا كردنى زانىارىش بىت، ھەم يار مەتيدەر بىت بۆ ھەريەكە لە:

۱- تويۇنەو زانستى لە ئاستەكانى سەرەتايى و ناوەندى و بالا.

۲- بۆ راپۇرتى سىياسى لايەنە سىياسەكان.

۳- وەك سەرچاوە سودرەگرتن بۆ وتارى رۆژنامە و تەلەفزيون، تا دەگاتە وتارى ھەينى مامۇستاپانىش.

رەچاوى ھەموو نەوانەمان كوردوہ بۆ ھەموو لايەك بسازى، لە خوتنەرىتكى سەرەتايى تا رەوشەنبىرىتكى بالا.

نەو مى حسابى بۆ نەكراوہ لەو پرۆژەيە، لايەنى ماددى و قازانجەكەيەتى، ھەم خۆم ھەم (نوسىنگەي تەفسىر) لەدواى ماندوبونىتكى چەند سالى، بەتەماي قازانج و دەستكەوتى ماددى نىن، با خوينەر لەجىياتى نەو، بۆمان پيارىتەوہر بىتتە سەدەقەي جارى.

ناوی (جودی) مان بڙ شو موسوعه په هالېوارد، چرنکه له بنه چه دا ژندی
 بابو بایرانی هموو مرزفایه ننی سمر شم زهویه یه، نارنکی پیروزی فورناییه،
 تاراده یه کی چاک له گه ل رهوتی شو فخره ننگه ده گرنجی، که له سهر دوو ره هندی
 ده شیری و جیهانی ده پرا، په که میان: وهک فاکتیری وهختی، دوو میشیان: وهک
 فاکتیری مرزفایه ننی هم میشه یی.

مه سعوذ عه بېلو تخالق

۲۰۰۷/۸/۹

سهره تا و دمرواوه کلي

چي هه لير دواوه:

لهو سهرده مهي غوله موهو ټيکچرژاني زانست و زانياريه کان دا زاراره و چه مکيني زور ټيک ده پري، روزه دووباره ده پتهوه، به شيکي زور له ماناو په چلهک و مهبسته کانيان.. ناديارن (به لايه ني که موهو به خه لکتيکي ساده)، زاراره بهو مانايه ي که کومه له مانايه ي که کردتوه له هه ناري خوي له وشه يه ي که ساده يان لیکدراوگوزاوش ده کړي، به نمونه که وسته رزيسي "ديکتاتوري" نيت پتريست ناکا بلي ي سمرؤکي هه لته پترياره و، ميله ت نايانه وي، تووند و تيزه، سهره ستي تيا نيه، به په خه و شوپوزسيون فاييل نيه... هه، تميا بهو زاراره کوتايي ديني، دهن خوتترو بيسر يه گهر له ته ووي ماناکه ي پگات، نه گينا له زماني سهرده م نه گيشتو به چي ماء، نورداهيتانه له به چهدا بؤ نابن ده گه پتترو له سهرده م نيسلاما نوي (جوامع الکلمه) بوه.

خو نه گهر به پيناس و روانگي خه لکي تریش لهو زاراوانه ي رواني شوا ديسان هه لته ددي، بزيه زور پتريسته شو زاراوانه پروون بکريتهوه به تهرازوپه ي وردو خومالي، هم مانا وه سته که ي بنا هم ماناي گوزاوي هم پيناس و هه لوتستي تايه ني خوشمان، له کوتايشدا به زمانتيکي ساده ش بترانين دهری بپرين، نه وه ش پتريسته هم به پراگه يانسن هم به و تاريشوي هم به بزي سياستمدار - زماني سهرده م - که بتواني به خيرايسي لهو دونه خيرايه مهبستي خوي دهر پري، هه لته ناکري نهو هه مو زاراوانه (له مليونه هاش پرتي دواوه) تومار بکين، هه تهنها نهو کومه له زاراره و چه مکه دنوسينه وه که له

جیهانی نوێ و کوردستان باری هەبەرپۆزانە پێیستە، چونکە ئەوانی کۆن لەسەریان نووسراوە بە زمانی کوردی ئەگەر چی زۆربەشیان هەر وەرگیراوە (تەرجەمە کراوە) یان بە روانگەی مەدرەسەییکی فەلسەفی و سیاسیی و نووسراوەتەو گوزارش لە پێش و بێجۆنی کێشە پەواکەمان و کەلتور و شارستانی و پێش و ئامانجە پێش و کەفان ئەکردوو، بۆیە ئەو تەقەلایەمان وەرگیران نەو بەو تاراستە کلاسیکیەش نەو، سەرەتایە کە بۆ دەرستەو دی نێگەشتنی تایبەتی خۆمان بۆ جیهان، جا با بزانین خۆمان کێین و مانای چە هەر بە چەند دێرێک جاری.

ئێمە لە عەولەمەدا کێین ؟

لەو سەردەمە ئەو پرسیارە سادە و ساکارە بەلام قورس و ئالۆزیشە، چونکە نینتیمایە ئێمەکان (عەر القارات)ە، دەقەری نەو، نیتیمایە وەک جاران نەو هەر کەسێک بە روانگە و بێ و بێجۆنی چەند دنیا دید و سەرکردە و زاناکانی خۆی بنواڕێتە جیهان، بەلکو نیتیمایە راستە و خۆ لەگەڵ جیهان کارێشک دەکەن، بۆیە نینتیمایەکانی وەرگیراوە (موکەسەب) جوت نابن لەگەڵ نینتیمایەکانی میراتی، هەرەو ها ئایدیۆلۆژیا لەگەڵ بائیۆلۆژیا، فیزیۆلۆژیا لەگەڵ سوسیۆلۆژیا، .. تەنانت زۆر جار تێکش دەگیرن، ئەو دۆخە ئەنیا بۆ کورد یان رۆژ هەلات یان جیهانی ئیسلامی نەو، بەلکو بۆ هەموو جیهان بە رۆژئاواشەو، نینجا هەمان تەو دۆخە هەر پەرێشەکانی نەتەوایەتی و کەلتوری و کۆمەلایەتی و ئایینی کلاسیکەر نەپێو، بەلکو گەشتۆتە ناو خێزانی، بۆیە زۆر ئاساییە ئەناو یەك خێزان یان لە ناو یەك دیی بچووک کۆمەلێک نینتیمای نوێی جیا جیای جیهانی تیا بیئت بە مەدرەسە شوعیەت یان لیبرالیەت، سۆشیالیستیەت، ئایینی، ... بە هەما شێوە سەلۆکەکان، پەشتەکان، پەڕەندیەکان، نەڕێشە کەلتوری و فەرەنگی کۆمەلایەتیەکان، هەبەر لەسەر شێوەی رۆژئاوایی یان رۆژەلاتی پەڕەو دەکا، ه بە نمونە ئاھەنگی سەری سالی (مسیحی) چ پەڕەندیەکی بە کورد یان بە ئیسلام هەبەر کەچی لە کوردستان گەورەترین ئاھەنگی بۆ دەکری، لە هەمان کا:

خەلکیکیش هەبە لە پوژناوایە وەك ئێمە جەژنەكەى قوربىان و پەمەزانە، بەو شتوبە لە بار و دۆخ و كۆمەلگەى وادا سنوركێشانی ئێمە و (ئێمە كێن؟) سانا نیه، ئەو كاتی سانا دەبێت كە مێللەتەكەمان هەموو پێكەو بەكەوێ سەر راستە بێ، نازانین ناخۆ بوونی فەرھەنگیمان ماوە یان نا؟ سەر بەخۆین یان نا، شۆتین كەوتە و چاویلەكەری یان پێشەوین؟ لقین یان نەسل؟ كام فاكتمەرە لە (كۆمەلەبەنى، سیاسى، نايدۆلۆژى، ئاینى، پەچەلەكى، جوگرافى، ..) سنوورى ئێمەى پێ لەسەر دیارى دەكرێ؟ ئایا مەرجە بەبەك فاكتمەر دیارى بكرێن؟ وەلامى هەمەر ئەوانە لەو جیهانى ئینتیمای تێك چەرزاوكان و قرە ناسنامەى بەكتر بێ و فرە فاكتمەر بۆ ناسنامە ورد و بە نەندازەى خۆى نابێت، چونكە ئینتیمای تاك بە سروشتى و بە گەشتى وا گەشەى كردووە لە خانەزادەو بەو بەمالە بۆ خێل: بۆ نەتەو و ئێستاش بۆ شارستانیەكى جیهانى بەپێوە، ئەو گەشەى ئینتیمای كۆمەلەبەنەى ئێستاش بەهێزترین ئینتیمایە ئەگەر چى پێشى قابل نەبێ، بۆیە دەبێ هاوسەنگیەكى ئەلەكترۆنى لە نێوان (واقیع) و (ویستار) بەكەمێ تا سنوورك بەكێشین بۆ (ئێمە)، ئەگەر ئووشى هیچ دەردەتێكى دەروونى سیاسى و فەرھەنگى نەبڕوین ئەوا چەند سنوورێكى دەمادەست (محدد) بۆ ئەو واقیعە دەمادەستە هەبە كە بتوانین فراوانترین ئینتیمای هاوبەش (ئێمەى) لێ بەدۆینەو لە عەولەمەدا، ئەگینا لەچارەنووسدا بەشینكێن لە كۆمەلگەى مەزۆقابەتى دادگەرى، ئەو سنووانەش:

- ١- ئێمە سەر بە فەرھەنگى ئیسلامین لە رووى ئایینەو.
- ٢- بەشینكێن لە كۆمەلگەى پوژنەلانی لە رووى جەمسەرى جوگرافییەو.
- ٣- ئینتیمای نەتەویشمان كوردە، لەرووى پەچەلەكەو.
- ٤- ئینتیمایشمان كوردستانیە لەرووى نیشتمانییەو.
- ٥- سەر بە بەرەى رزگارى - نیشتمانین لە رووى نايدۆلۆژیەو.
- ٦- سەر بە ولاتانى جیهانى مێتیمەى تازە پێگەییشتەكانین لە رووى شارستانیەو.

هەلبەتە کوردستان نیشتمانێکی هاوڕەشی چەندین نەتەرە وەک کورد و
 عەرەب و تورکمان و کلدانی و.. ئەوانەش کۆمەڵێک بەها و نەریت و پەروەشت و
 فەرھەنگی تایبەتی ھەیە، کە سەرچاوەکەم شایینی ئیسلامە، تێکەڵ یەوێ بە
 نیشتووی ھەندێ نەریتی کۆمەڵایەتی و شایینی کۆنی تر و عەلمانیەتی نوێ کە
 لەسەر سێکەم خۆی ئەواو خەزاو، یۆسە فاکتەرەکانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و
 ئابووری و شایینی و فەرھەنگی و دەروونی و پەروەشتیان.. جەوت نابن تا
 ناسنامەیکە پورن و بەھێزی لێ پەیدا بێت و بەروونی سنووری نێمەش دیاریبێت..
 ئەوێ قەیرانی ناسنامە لە عەولەمەدا، چونکە چارەمان ناسنامەمێ تاک (بەغیاپی
 ئیسلام) لە تێرەکەم و ھەزەرەکەم دەدۆزرایەوێ بۆ ئاچەمەیک بەس بوو، بەلام نیشتا
 لەو دۆخە و بە تایبەتی ناسنامە بۆ ھێڵەتێکی وەک کورد پتووستی بە کۆمەڵێک
 فاکتەری سەربار ھەیە بۆ ناسینی وەک: جۆگرافیا و نیشتمان و نەتەرە و شایین..
 ھەیە، کەواتە مەبەست لە ئێمە بریتێ بە: ئینتیمای باپۆلۆجی و میراتییمان
 کوردستانێ و ئینتیمای وەرگەر و ئایندۆلۆجیان ھەر نەو بێ مایانەییە بیناو
 پزگاکەرە کوردستانیش، ئەوێش پتیشاندەرە کە کوردستانێ کانیش لە چوار
 چێوێ کیانی سەرەخۆیان پتوانن خەمەت بە ئادەمیزاد و دادگەری لە جیھان بکاو
 چاکترین تەعمیری زەوی بکەن، لە پاشکۆیەتیەو بەرەو سەرەمشقی، لە
 دواکۆرتەیی بۆ پتیشکەوتن، لە ئەفامیەو بۆ رووناکی، لە لاسایی کردنەو بۆ
 داھێتان، .. ئەوێش ناسنامەمان لەو جیھانە نوێیە و سنووری تێمەییە کە لە
 گۆران دایە بە ئاسۆیی و شاقولێ بەلام پوری گۆرانی راستەقینە لە شاقولێەو
 بەرەو ئاسۆیی، واتە لە وەرچەرخانداین، لەو (فەرە ئێتقالیە) ئا دەگاتە جەوھەری
 ناسنامەمێ ئێمە کە یەکسان دەبێ بە ھەموو بەشەرەت بەیەک ناسنامە، کە
 تەنھاناسنامەمێ بێرەو پراوێ.

گەرنگیە کەمێ:

رێستە نیشتا جیھان بپوێتە دێمەکی بچووک، دووریەکان کورت بپوینەو، .:

به‌لّام ده‌بی بزاین شو دتیه (چۆن بهك - مستجانبی) نیه، دابش یوه بۆ سمرور و خوارور، ره‌شو سپی، تیرو برسی، به‌هیزو بن‌هیز، داگیر کراو و داگیر کمر، زاناو پروناك بیرو نه‌زان و نه‌قام، .. نه‌تموه و كه‌لتور و زمانی جیا جیا، شارستانی جیا جیا، ناین و نایدۆلۆژیای جیا جیا.. ناسنامه‌ی جیا جیا.. بۆیه ههر باسا و بریار و هه‌نگاوێك دیت مەرج نیه له به‌رژوه‌ندی هه‌موو نه‌و دێ په‌ بێت هه‌روه‌ك له مه‌به‌نی به‌ده‌تی سهرمایه‌داری هه‌تاوه: (بێك گه‌بشتنی دوو به‌رژوه‌ندی ده‌بی جیا بێت له‌گه‌ڵ سییه‌م)، به‌ زۆریش له به‌رژوه‌ندی بالا ده‌ستانه، ئینجا پله به‌ پله داده‌به‌زی و گه‌وره‌ترین زه‌هره‌مەند مېلله‌تانی ژێر ده‌ستن، به‌ هه‌مان شێوه‌ش له یواری زاواوه‌كان شو مانایانه‌ی ده‌دریته هه‌ر زاواوه‌ك یان چه‌مكێك له لایه‌ن هه‌ر ده‌زگا و سه‌رچاوه و سیسته‌مێك بێت به‌پێی به‌رژوه‌ند و پوانگه‌ی تایبه‌تی خۆیه‌وه ده‌په‌خته به‌ری له هه‌موو بواره‌كانی سیاسی، یاسایی، شارستانی، فەرهمه‌نگی، كه‌لتوری، كۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، .. هه‌تا زانستیش، بۆیه بنچینه‌ی شكه‌تمان، ده‌ردی باشكۆبی و چاوه‌لێكه‌ریان، .. لێره‌وه سه‌رچاوه ده‌گه‌ری، كه ئێمه خۆمان داوه‌ته ده‌ست پێناس و تیروانیی سیسته‌مێك كه ناسنامه و ئامانج و شێ و شاهمان نێك ناكاته‌وه، له پێشه‌کی كتیبی (المعهد العالم الفكر الاسلامي) ده‌لی: گه‌وره‌ترین نه‌خۆشی له چه‌مكه‌كانی ده‌ست پێ ده‌كات كاتێ به‌ پوانگه‌ی لایه‌کی تر پێناسه‌كان دا به‌رژێت^۱، هه‌ر به‌ فوونه نه‌گه‌ر به‌ پوانگه‌ی جیهان خۆره‌كان پڕوانیه چه‌مكێکی وهك (تیروور) ده‌بینن مه‌به‌ستیان (به‌زوتنه‌وه‌ی پرگه‌ری خاوه‌شه)، كه‌واته میژووی نوێمان هه‌مووی كه‌وته خاوه‌ی تاراوان و دا‌دگای نێو دمه‌له‌تی، هه‌روه‌ك نیه‌تا نیه‌وه‌ی كوردستانمان وه‌به‌ر نه‌و حوكمه‌كه‌وتوون، له نو‌ركیا نه‌نها داوا‌ی خو‌رئەندیان به‌ زمانی كوردی كرد له‌ وه‌لاما وتیان شو داوا‌یه ته‌رویه! دوور نیه له ماوه‌یه‌کی كورتی تر هه‌موومان به‌ركه‌وبین، .. و په‌نگه نینتیمای شارستانییه‌كه‌شمان به‌گه‌رته‌وه.. وا‌ته به‌كه‌ورتی ناسنامه‌ی ئێمه به‌ده‌ر له‌ر

^۱ الحضارة - الثقافة - المدنية

تیمرازوانی سمرور نامو جیهانه بی (مۆری) پۆژه‌لآت و پۆژلارا نه‌یواردوه و نایخرا.. بۆیه نایی بهو پیتناسانه قایل بین، همر لیره‌شوه‌یه بناغهی پزگاری همه‌لایه‌نیمان (له بیناکردنی که‌ستی و سه‌ریه‌خۆیی و داهێنان و به‌رهه پیتشه‌وی چوونمان) لهوه ده‌ست پی ده‌کات که نیشه‌ش لی تینگه‌یشتن و پیتناسی تایبه‌تی غۆمان هه‌بیت بۆ نهو چه‌مک و زاراوانه، نه‌گینا بوونمان نیه و له که‌لتور و فره‌هنگ و بوونیکێ تر تراینه‌وه، واته داریشته‌وه‌یه‌کی سری تیروانینمانه له پاشکویه‌تیوه بۆ سه‌ریه‌خۆیی که به‌شیکێ گرنکی پزگاری نیه‌ستمانیه، نینجا پزگاری کۆمه‌لایه‌تیش، چونکه نمو زاراوانه یه‌ک مانای نه‌ماوه، سه‌رنج بده همر ته‌نها (تیرۆر) تا سالی ۱۹۸۲ ز (۱۰۹) پیتاسی جیاجیای په‌سمی سه‌ره‌کی هه‌بوو که‌له ده‌ستور و یاساکان تۆمار کرابی، پیتاسی (که‌لتور)یش تا سالی ۱۹۵۲ به‌پیتی (کۆیج کلۆکه‌ژن) دیسان به په‌سمی گه‌یشته‌بووه (۱۶۴) پیتاسی جیاجیا، جگه له نا‌په‌سمه‌کانیش تا نیتا په‌نگه گه‌یشته‌یه هه‌زاران، که‌واته پتکه‌وتنی جیهانی نیه له‌سه‌ر چه‌مک و زاراوه و هه‌ریه‌که به پیتی به‌ره‌وه‌ندی و له خزمه‌تی که‌لتور و هه‌لۆیستی سیاسی و نابووری خۆی پیتاسی ده‌کا، نیت نه‌وه‌ی به پروانگه‌ی به‌ره‌وه‌ندی تر پیتاسه‌کان دابه‌ریژی نه‌وا دۆرانده‌ی، سه‌رنج بده نه‌و شه‌پۆله‌ی که ناوی نرا (غزو الفکری) به‌سه‌ر جیهانی ئیسلامیدا به تایبه‌تی له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی یه‌ستهم ده‌بینن همر له‌سه‌ر ده‌ستی عدلمانیه‌کانی جیهانی ئیسلامی بووه، ده‌قا و ده‌ق له وه‌رگرتن و هێنانی نمو چه‌مکانه ده‌ستی پی کردوه نمونه‌ی که وه‌ک فره‌هنگی (عیط الحیطی) (بترس به‌ستانی) پروانه چۆن و چی کردوه، مانای رایه زاراوه سیاسی و مه‌نده‌جیه‌کان سه‌مه‌ک- کیشه‌ی خه‌ستی له‌سه‌ر دروست بووه و ده‌بی، بۆیه زۆر فره‌هنگ و ناوونیشان هه‌یه به ناوی (حرب المصطلحات) بیان (راست کردنه‌وه‌ی چه‌مک).. قورتانی پیرۆزیش له

^۱ الموسوعة العربية - (المادة الارهاب الدولي).

^۲ حضارة - ثقافة - مدنية.

باری راست کرده‌وی (چەمک) زۆر ئابەتی راستەوخۆ و ناراستەوخۆی تێدایە
 وەك: ﴿لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْتَهَرْنَا﴾ یان ﴿قُلْ لَمْ تَكُونُوا وَلَكِنْ قُولُوا اَسْلَمْنَا﴾،
 زۆریی نەمرکی پێتەمبەرەكان ﷺ راست کردەوی چەمک بڕو، کە هەندیکێ
 هەر بەیە کجاری کوژاندۆتەو و هەندیکێشی راست کردۆتەو، هەندیکێش
 شێوەکە هێشتۆنموو ناوێرۆکی گۆزیو وەك (أَنْصَرِ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا)،
 نمونەیکێ تری زاراوی گۆزاو (دیگراسیە) مانای رەسەنی (فەرمان رەوای
 گەل)ە، تێستا ئەو مانایە نەماو لە هیچ شوێنێک وەك (رۆسۆ) گۆتەنی نەبڕوو
 نەدەبی، (هەر چەندە لیبیا دەلی من ئەو جۆرە دیوگراسیەم!) بەلکو هەر ولاتە
 بە شێوەیک ئەو دیوگراسیە پەیرۆ دەکا، بۆیە پێش نەوی نیمە لێرە مانای هەر
 چەمکێک بگۆزین و تاییە قەندێ بەدەیتی و بیکوردتین خۆی گۆزاو و مانا
 رەسەنەکی نەماو، بەلام زاراو زانستیەکان کەمتر ئەو دەستکاری و کێشەیی
 لەسەر، نەوێش پڕوونە چونکە ناسنامە زانست گشتیەو سولکی هەموو
 کۆمەڵە، زیاتر نەوانە دەستکاری کران کە ناسنامە تاییەتە ئەک گشتی، بۆیە
 نێش لە گەڵ رەچاوی مانا رەسەنەکی دا مانایەکی کوردستانیانە و
 دادگەریانە پێ دەدەین بە مەبەستی بناغە دارنۆی (مەرجعیەت)ی فکری و
 شارستانیەت ئەک تەنها وەرگیرانێک و فۆتۆکۆپس فەرھەنگێک بکەین، تەقەلایە کە
 تا میللەتەکان لە کەوتنەو بچەینە سەر قاچی خۆی بە پیتی توانا، ﴿أَقْنِ
 يَمْشِي مُكِبًا عَلَى رُجْوِهِ أَهْنَى أَمِنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾.
 پێش کەوتنی میللەتانی جیهانیشت لە سەرەتادا لەفکریو، ئەویش لە سەرەتادا
 لە قەرھەنگەکان دەستی پێ کردوو، جاحظ، بێرۆنی، ابن سینا، ابن ندیم، ..
 لە جیهانی ئیسلامی سەردەمی پێشکەوتووی، ئە نەوروێش سەرئێج بەدە نەو
 فەرھەنگانە چ دەورنێکی بێشێوە لە رابروونە کەیان... هەتا ئە گریک و دوا
 یونانیەکانیش (تاریخ الطبیعی - پلینی)، و (جوگرافیا - سترابون)، (گەردوونی -

بشلیموس و ئەرستۆ (میزو - ھیرو دوتسی) .. تینجا لەرابوونی دووھەمیشیان ئەرھەزەنگانە پیشەو بۆرینە: (المرآة الکبری G.mirror) ی سەدەکانی ناوھەست، بەشێکی زۆریش پێیان وایە کاریگەری بنجینەیی لەسەر شوێنشی ئەرھەزەنگی دەگەریتەو بۆ ئەرھەزەنگی (دیدیۆ) کە لە ۱۷۵۱ز بناغەریژکراو دواى گەشەى پێدا کە بە (ئەنسکلۆپیدیەى فرەنسى) بەناوبانگە، ئەرھەزەنگی (دالمپیر) و ئەرھەزەنگی دنیس و بەریرس دەزانن ئەو پیشە کەوتنەیان ... شارستانی تریش لەو ئەرھەزەنگانە دەستی پێ کردووە کە ژێر خانى وشیارى و زانیاریە.

دەرھەزە و تێبێتییە ھەمە جۆرەکان

۱- زۆربەى ئەر زاراوە و چەمکە نوێیانە ڕەگ و ڕەشەکانى کۆن دەگەریتەو بۆ دەیان سەدە و بگەرە بۆ قولاى شارستانیەکان، وەك ناسار و تووژینەو دەركەوتوود چەمگە نیجاییەکانى ئەسلیان پەمیا، سەلبیەکانیش زادەى ھەلس و کەوتى مرۆفە، ھەندیکیش تێکەڵیکە لە ھەردوولا دروست بڕو بۆشەش کەم چەمک ھەبە لە ۱۰۰٪ چاک و لە ۱۰۰٪ خراپ.

۲- پۆژناوا نەو زاراوانە زەق دەکاتەو کە مانای سەلبی زیاتر دەداتە پۆژھەلات و جیھانى سەیمو نیسلامی.. ئە بەراھەبەرشدا بە ھزی دەسلەتدارانى جیھانى نیسلامی (خانۆ لە شوشە) ئەیان توانیو خۆپارێژین بیان زاراوە زۆر و زەبەنگە سەلبیەکانى پۆژناوا زەق بکەنەو، ئێر لەو مەملەلانییە دیل کراون.

۳- زۆربەى ئەر زاراوە نوێیانە لە پۆژناوا سەریان ھەلداوە لە بۆنە و زەمان و زەمینیک لە جەوھەردا لەگەڵ بارودۆخی نێمەدا جیا، ناشیت بۆ پەپەرکردنى، بۆ نموونە مەدەنیەت یان عەلمانیەت.. یان ماقى ئافرەت.. لە ئوروپا لە بۆشایی و سەلبیاتی ئایەکەیان ھاتووە، کاتى ھەندیک ڕەوشەبێر و سیاسەتەداری خۆمان ئەر زاراوانە لێرە دەوێتین ئەک ھەر بەری نابێ بەلکو شینیش نابێ، ھەروەك بێران لە ئەزمونی چەپەکان و ڕوو لە پۆژھەلاتى و ئیستاش دێبان عەلمانیەکان

پرویان له پوژتاوا کردۆتهوه به‌هه‌مان ته‌وژم، جیاوازی جهره‌میه‌گه‌ش له‌وه‌ی شاینی شمئی وه‌ک (سپینۆزا - و گه‌ردینی...) گۆته‌نیان هه‌ر ریتعنویه نه‌ک شهربه‌ت و به‌رنامه‌ی ژبان، هه‌ر مه‌له‌یه‌کی شه‌خسیه‌ بۆیه چه‌مه‌که‌کان زۆر جار ده‌وری شایه‌ ده‌بینن له‌وانه: شارسه‌ستانی، که‌لتوور، قه‌ره‌نگ، لیب‌رال و دیموکراسی، ده‌ولت که‌چی لێره جیاپه‌ شایه‌ی تیه‌لام به‌رنامه‌یه‌کی ژبانی ته‌واو هه‌لگرتوه له‌ هه‌موو به‌اره‌کان، هه‌موای هه‌یج زه‌راوه و چه‌مه‌کێک ته‌ادا هاوتای بێ یاخود به‌دیلی، بۆیه عه‌لمانیه‌تی جیهانی ئیسلامی به‌ گشتی ده‌ردی نه‌ شاره‌زایی له‌و به‌راورده هه‌یه. سه‌رچاوه‌ی قه‌یرانه‌کانی و ساخ نه‌بونه‌وه‌ی فکری له‌وه‌و ده‌یت.

4- له‌ کۆنه‌وه پوژتاوا ده‌ردی خۆپه‌رستی هه‌بووه، جیهانی نه‌ چاوی شه‌وهریاوه دیوه، به‌و شێوه‌یه‌ زۆریه‌ی تێوژ و توێژینه‌وه‌کانیان له‌ (ته‌عمیم) به‌ هه‌له‌دا چووه، دیاره‌یه‌کی نه‌وهریی بووه کردوویه‌انه به‌مولکی هه‌موو کۆمه‌ڵ، هه‌روه‌ک به‌ پوونی له‌ تێوره‌ سیاسی و فه‌لسه‌فی و کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی یه‌کانه‌ی ماسکس، فرۆید، دورکایم، مۆرگان، سپینۆزا، ... به‌ زه‌ق تر له‌ هه‌موان ده‌رده‌که‌ی، به‌داخه‌وه زۆریه‌ی قه‌ره‌نگه‌کانی جیهانیش به‌ عه‌ره‌بی و کوردیه‌کانیشه‌وه به‌ هه‌مان ده‌رد چوینه‌ و نه‌و هه‌له‌یه‌ی نه‌وانیان نه‌په‌لاوتوه، هه‌تا زۆریه‌ی شه‌و قه‌ره‌نگانه‌ی تیه‌مه‌ش لێره پشته‌مان پێ به‌سترون.

5- نه‌و ده‌رده‌ی سه‌روو له‌ قه‌ره‌نگ و زه‌راوه نوێیه‌کانیشیان به‌ پوونی په‌نگ ده‌داته‌وه، بۆ نه‌وونه‌ پێناسی (حزب) ته‌نها به‌ کۆکردنه‌وه (ده‌نگ) ده‌ناسی¹، نه‌وه‌ش زیاتر له‌ ولاتانی سه‌رمایه‌داری پوژتاواپه نه‌ک هه‌موو جیهان، هه‌روه‌ها پێناسی (رێفۆرم-ئیه‌سلاخ- چاکسازی) یه‌که‌سه‌ر به‌ به‌یرویه‌یه‌کی شاینی له‌ دوا (مارتن لوتهر)ی داوه‌سه‌ قه‌لعه‌م²، بۆیه زۆریه‌ی قه‌ره‌نگ و

¹ Oxford Advanced Learners Dictionary- 2000.

Acritical Review of concept and Definition- Kroeber And Kurekhim-

نەنسکولرپیدیه‌کانی پۆژناوا دەردی یەک لایەنی تێگەیشتن، تانیەت، گۆزێر لە هەمبانی خۆی ژماردن، سەرچیخی... پێتو دیارە، بۆیە نابێ خۆ بەدینە دەست ئەو پێناس و مانایاتە ی ئێوان هەتا ئەگەر لیبرال پەروریش بێن. هەر بۆیەش ئێمە لەو فەرھەنگە پێناسی تاییبەتی هیچ چەمک و زارلۆیە کەمان نەکردوو، چونکە پێناسی زانستی نێ، پێناسی مەزھەبە (چونکە چەمکەکان مەزھەبە بێن ئەک زانستی) بۆیە هەر پێناسیێک گوزارش لە پۆبۆچونی مەرسەییەک دەکا.

٦- لەبەر ئەبەرونی (مەرجەعیەتەکی فەرھەنگی کوردستانی) ئێمە بەرە بەرە زاراوەی مەرسی سەری هەڵداوە، زاراوەی وا کە مەزۆکی مەرسەییەکی پێتو سەپتێراوە، لەوانە: زاراوە چەمکی (هاوسەری، رامیاری، ...) ئێوانە زیاتر مانای عەلمانیەتیەکی دەبەخشی نەک زانستی بێتاییەن، ئەنەست هاوسەری دەقەوودوق گوزارش لە مانای ژن و مێژدایەتی لە سەربەجێی تەفسیری فرویدی دەبەخشی، ئێوان شوکردن بەپروسیە یەکیێتی جنسی پەتی لێک دەدەنەو، بۆیە وشە زاراوەی هاوسەری لەو سۆنگەیمو، دیت، کەچی پێناسی دروستی ژن و مێژدایەتی ئەو یە بەکیێتیەکی کۆمەلایەتی و سیاسی و یاسایی و شەخەعی و جەنسیەت، جەر وایە بەکیێتیەکی فکری و تایدیلۆژی و تاییبەت، کەواتە، زاراوەی "هاو + سەری" ئێمەوا گوزارش لەو پروسە ناکا و لە ڕووی زمانەوانیش ناتێمەو، بەهەمان شێوەش رامیاری ئەدوو (رامی - واتە فێتێاز وە یار) پێک هاتو بەمانای سیاسەتیێکە فێتلازی، ئەوەش گوزارش لە بۆچونی میکافیلی دەکا نەک هەمووسایەت، هەندێ زاراوەی تر هەیە دابەش بۆ بە ئێوانە ئادەمی زاد و مەرووق، هەلبەتە لەیە کەمدا مانای تەفسیری تاییبەتە بو دروست بونی بەشەر لەح ئادەم و لەدوو مێشائەتەفسیری داروینیە بە (لا ادەمە)، کەواتە ئێشی فەرھەنگ زۆر ناسک و گەرنەگە بناغەکانی عەقڵی سەردەمی لەسەر دروست دەبی

۷- زۆربەي زاراۋەكانى سەر بە علمانىيەت دەگىرنەمە بۇ مىنزۇي نوئى شارستانى و پاپوون و زادەي گەشمى زانستى و عەقلائيەت، كەچى زۆربەيان رەگ و پىشەي كۆي سەردەمى نەفامى و دىندايەتى و لايدىنى شەپرى سەروشتى نادەمىزادە. نىمە لىزەدا ناسناھە و تەمەنى واستەقىنىي خۇي پىتەدەينەمە.

۸- له پژواوا همدی ژاراوه همیه سلبیه یان هر خه یالیه به حوکمی شهر بارودوخه مادیهی خوین؛ کهچی لای نتیجه همدان ژاراوه نیجاییه و واقعیه، هر به نمونه (میسالی-نایدیالی) لای پژواوا به مانای بیریکی خه یان پلاو و ناواقیعی دی؛ کهچی لای نتیجه مانای کاریکی نوونمی و پیتشهنگ دی؛ هر وه ها همدی ژاراوهی تر له بارودوخ و بونه کی جیا له نتیجه دروست بسوه له ودرگیزی دا ناوینکی پی به خشراوه جروث نابن؛ له وانه (نوسولی) نهوان بهر بسوه بجم و پیره گریه ی پروتستانیان و توهو (fundamentalism) نوسولی؛ کهچی نوسولی لای نتیجه مانای معبد نیانه و دانایی و دلسوزیه... گونه ی تر لای نتیجه (شورش بهرگری و کودتای) و چالاک ی پیتشه رگانه و بهرگری له یشتیمان شمرده، کهچی لای (پژواوا و داگیر کمران و دیکتاتوریه کان) شه تیرور و توندوتیژی و دهرچرونه له یاسا، نهو له بابدی (تیکدر) تیرور، دژی یاسا، دژی معده نیته و شارسانیته، نه شقیه، شیتی، پی گر...) پژیان دهکا، لیره دا ززریه ی رهوشه نییر و نووسر و سیاسته دارانی عملاتی له دوولاه به هله ده دا دجن؛ په کهم: کاتی نهو ژاراوانه به روانگی پژواوا و داگیر کمرانه وه له ناو نتیجه دا بلاوده که نهوه بی لبک کردنه وه ی راسته قینه، کنیه تیکدر و تیروریست و توندوتیژی؟ دووم: کاتی ناتوانن به ناراستی پیچمونه و راست کردنه وه چه ملک نهو ژاراوانه بژاو کومه لگی پژواوا بنجریمه، نه گهر و نه بین شهوا ته نهها فرمانبریزیکی وهرگیت و پیینه چی نهو دیدانه ده بین و ته نهها وه کیلینکی دلسوزی کومانیای چه مکان ده بین بز ساغ کردنه وه.

۹- راست کردن موهی چه مکه کان زور ری می دور کورت ده کاتموه بو تیک

گەيشتن، ئەمەي ئىستە ئەلمەنى و ئىسلامى و چەپپەكانى تەك و لىز كەردەو، لە دىالوگا تىك ناگەن، لە بنچىنەدا لەو چەمكە لىك جىيان، بە تايىبەتى ئەلمەنىەكان بە كوردەشمە، هەم زانىيارى لە بارەي ئەو پىيازە ئەلمەنىەي خۆي لىتە هەم لە بارەي ئىسلامى راستەقىنەش.. بۆيە وەلامەكانى سىياسى و ئابورى و كۆمەلەيەتى و ئايدىلوژى و ئىنتىماكانى بە زمانىكى پالا و راشكاوانە نىيە، پراوېچۆنەكانى سېرە لە ئاكوڭى لە ئىشوان (گۆتە و كەردەي)، (پاوردوو و چارەنورسى) (ئىنتىما و خزمەتى)..

جار وايە وەك چەند روو ئەمەي دەلىق باوەرى پى نىيە، ئەمەي شارديتەشمەش سەرمەي پى بە ناسايى لە ئاڭاقتا راستى ئالى، لە سەپاردەيا دەرنەچى، لە بەلنىنا ئاكوڭ دەپى.

١٠- زۆربەي زاراوەكانى نوێ بە تايىبەتى سەلبەكان لە نازى و قاشى و وجودى و دىكتاتورى و شۆقىنى و سادى و دوڭسايسى و.. لە مەدەرسە واقىعەكانى شىبوعى و سوشىالىستى و سەرمەيەدارى رۆژئاوا هەتوون ئەك لە مەشرووى ئىسلام.. بۆيە دەپى هەلوئەستى ئىسلامىشى لەسەر روون بىكرىشەو بى ئەمەي بىكرىتە مەولكى ئىسلام پان هەمە كۆمەلە.

١١- لەگەل گەشەي كۆمەلە ئاوەرۆكى زاراوەش دەگۆرۆ، ئەو زاراوانەي سەردەمى گەشتوكانى و ئىمپراتورى و خىلەكى زۆر جىيايە لەگەل سەردەمى پىشەسازى و لاڭتانى نەتمەمى، ئىستاش لە سەردەمى عەولەمە دىسان جىيايە لەگەل پىشرو، بۆيە ئىستە يەكەن لە قەبرىاتەكانى زاراوە ئەمەيە ماناكانى ئەمەي پى هەلئاگىرە هەتا لەرووى ياسايشەره، بۆيە پىتويستى بە زاراوەي نوێ يان دەستكارىەكى بنەرهتى هەبە، تا زانست و زانىيارىش پىشكەمۆئ ئەمە زىياتر وشە سادەكان دەپە زاراوە چەمەك، بەو شىو سەورى فەرەنگى فراوان دەپى، مانار مەبەستەكان يەكتر دەپىن لە وشەيەكى ديارى كراودا دەپە زاراوە.

تێبینیه ھۆنەرپەرستان:

١- زۆر جار ئاینی ئیسلام لەبەر ساتایی ڕەوتی بابەتەگە وەک مەدرەسە پێز دەکەین.

٢- چارواپە ھەندێ زاراوە و چەمک بەکار دەھێنن چەوتیشە، بەلام لەبەر ئەوەی باوی وەرگرتووە ناچارین جاری ئاوا پششی پێ بیستین لەوانە: شارستانی، کەلتور، ڕیپاز و زانستی، ...

٣- لەبەر ئەوەی زۆربەی سیستەمەکانی دەسلەتداری ولاتانی ئیسلامی ئیسلامی ئەوانی، ھەرێگە لە دەستور و سیستەمی سیاسیدا پەڕپەری سوشیالیستییەیان لێرالیەیان دەستور و یاساكانی یۆنانی و پۆمەکانی کۆن و ھەرنەسی ئیستایە، ئەوا بۆ ئەوەی لە ھەندێ ولاتانی پەڕپەری ئیسلامی وەک ئێران، سودان، چیچان و ئەفغانستانی پێشوو جیاپان کەینەو... بە ولاتانی (موسلمان نشین) تۆمار دەکەین، ھەلەبەلێن ولاتانی ئیسلامی، چونکە ئیسلامی مانای پەڕپەری کردنی شەریعەتی ئیسلامی، واتە تاکە سەرچاوەی دەستورەکی قورئان و سوتنە بیت.

٤- زۆر جار باسی ڕۆژئاوا بە شینوازی جیا جیا دەکەین، لێرێک دیمکراسی، ئوروپییاییەتی، سەرمایەداری... ھەمووی ھەر مەبەستان لە شینوازی ژبانی ڕۆژئاوایە، ئەگەر و تراش چەپی، مارکسی، شیوعیەت، سوشیالیستی زانستی، .. ھەر یەک مانایە تەقربەن.

٥- باسی ھەمو مەدرەسە سەرەکیەکان دەکەین بەبێ لایەنی، بەلام کەمێک زیاتر باسی ئیسلام دەکەین چونکە یە زمانی کوردی کەمتر لەسەر چەمک و فکری ئیسلامی نووسراونەو.

لێرەدا لە چەمک و زاراوە سیاسەکان دەست پێ دەکەین ئینجا دەچینە ئاوا زاراوەکانی ئابووری و فەلسەفی و گەردوونی و سروشتی، چونکە ئێستا بەرنامەی سیاسی و تابلۆجیای تاکیش وەک جاران ئێە سەرچینێ بیت، لە قۆڵییەو بۆ

دەروانین، ټیځه‌یشتن له گەردوون له فەلسەفە له دەور و بەر، ټیځه‌یشتنی تایبەتیشت له سیاست و له نینتیمای حزبی بۆ دروست دەکات، هەر وەك (جان کوریس) سەدەیک لومو پیش گۆتبیوی ناچمە ناو سیاسەت هەتا له بناغەي گەردوون تەگم، ئەو زۆر پاست دەرچوو، هەر مەدرەسەیک و سیستەمیکی سیاسی و لایەنیک نەگەر بەرنامەکانی را قوول نەیتەووە ئەوا دەیە بەرنامە و لایەنیک بەرژووەندی و تەنها (بێ دان و وەرگرتن take and put) کە خراپترین پەيوەندی مرۆفایەتیە.. جا لێرەدا ئەو فەرھەنگی راپینچی خەلک تیبە بۆ ناو بەرنامەیک یان بێ دانی کلێلێک بیت یۆ تاکە ھوێلێک.. بەلکو پەوشەن کردنەوێ دەرگاگانە، دیدانی تاریکەکانە.. یۆ ئەوێ هەلخەلەتاری نەمیتێ.

٦- لەبەر ئەوێ پانۆرامای میژووی جیھان بە سەلبی و ئیجابی لە عەولەمەدا کۆ دەبەتەو، تەوروپاش پێشپەو بووینە لە پێ خستنە ناو عەولەمە هەر لە سەدەي (١٦) بەدواوە، ئەوا ناو و سەربردەي زۆربەي زاراوە نوێەکان لە پۆژتاروا ھاتوون یە تایبەتی سەلبەکانی وەك: فاشی، نازی، عەلمانی، بەرژووەندی تایبەتی، سادی،.. ھتد، لە لایەکی تر زاراوە چاکەکانیش وەك (مافی شافەر)، (مافی مەرۆ)، (مافی چارەي خۆ نووسی)، (دیوگراسی).. چونکە لەوێ تەر مافە نەبوو لە ھەناوی سیستەمی ژبانیان دا نیە بە پێجھوانەي نیسلام ھەموو تەر مافانە لە ھەناوی شریعت دا ھەبە بێ جودا کردنەوێ بەشێک و زاراوەیک بۆ، جا کاتی ئێمە بە شکستەو لەسەر پێبازی ئەوان پۆیشتی، بیان خراپتریش وەك نینتای دەسلالە دیکتاتۆریەکان ئەوا زاراوە کاتیشیان پێ بە بەرمان دەبیت، ھەر بۆیەش ناو و زاراوە کسانێ ئەوان زیاتر باوی وەرگرتووە، ھەر بە غروە (پەرلەمان) باوترە لە (شورا)، تەوژر باوترە لە تۆقاندن..

بۆیە ئێمەش لێرەدا ناچار لەسەر تادا ھەر بەناوی باویمو زاراوە و چەمکەکان دەنووسینەو.

٨- پێسایەك ھەبوو لەناو نووسەرانی عەرەب گرایە (لامشاحة في الاصطلاح)،

نێستا وا پەتسی دەکەنمەو لەوانە د. محمد عمارە لە کتێبی نوێی (معركة المصلحات)، بەلام هەندیکێ تر پێ یان وایە (لا مشاحة...) کە لە زاراوە راستە بەلام لە (چەمک) دەرنای، چەمک و زاراوە لێرە لای نێمەش لێک جیاپە.

٩- هەول دراوێ زانیاری لە فەرەهنگە جۆزبە جۆزەکان و بالاکان و سەرچاوەی نەسلی وەرگیرێ لە رۆژەلاتی و رۆژتاوایی و نیسلامی و کوردی و فارسی و عەرەبی و نینگلیزی و فەرەنسی... بە تاییبەتی لە بارە ی نەسلی زاراوە و بۆنە ی پەیدا بۆنی.

١٠- زۆر دەوترێ فەرەهنگ دەبێ بێ لایەناتە و میان پەوانە بنوسرێتەو، بەلام نەو بێ لایەنیە وانەکا سودا لەسەر (پاستی) بکەین، یان میان پەوی وا هەلەنگینێن کە هەر (پاستیک) دا بەش بوو بۆ لای مەدرەسەکان، مەرج نیە، پەنگە وابن، پەنگە لای یەکتیکیشیان پێ بەتەنھا، هەر بۆ ئۆنە لە وەلامی پرسپاری: ئاخۆ (٤×٣) چەندە؟ خۆ ئەگەر فکری نیسلامی وشی دەکاتە (٢٠)، شیوعی وشی (١٢)، سۆشالیستی وشی (١٧)، لیبرال دیوکراسی وشی (١٠)، ئێوە بێ لایەنی مانای وانیه بلێن هەمووتان راست دەکەن یان نێو پاستیکیان بۆ بلۆزێو، نەخێر نێو وەلامەکان وەك خۆی تۆمار دەکەین، بەلام لە کۆتاییدا دەلێن وەلامی شیوعی راستە.

١١- وورد بونەوێکی تر زۆر پێویستە، لە جیهانی نیسلامیدا گەلی زاراوە ی سەلبی سەری هەلناوێ کە زاده ی پەگەز پەرستی عەرەبی و تورکایەتی و... پەڕیتە نێو فەرەهنگی نیسلا، دەبێ بەووردی لێیان بۆار بکەین یان مانای راستە قینەو سەرچەلە ی خۆی بۆ بلۆزێنەو.

١٢- لە پێش کۆتاییدا:

١- هەندێ ناوی (موسوعة) هەیه زۆر لێک نزیکە وەك (الموسوعة العالمية العربية) و (الموسوعة العربية) بۆ لێک جیا کردنەو یە کەمان کردۆتە (موسوعة العالمية) لە نووسبندا.

ب- ناوی دانهری کتیب و فەرهدنگه کان هەر جاری یه کهم ده نووسین.

له کۆتاییدا نه گهر ده لێن (پێکدادانی شارستانی) ههیه، به ننگه وانه بێ به لام نهوهی جۆی گومان نه (پێکدادانی زاراوه و چه مکه کان) ههیه... جا هه ندیکه له پێک که وتتیان زاراوهی نووی هاویه شی لێ ده رجوه وه له دایک و باوکی جیا جیا... هه شه ناشیت، بۆیه لێره دا وه ک مه سه لهی (فقه علی مذاهب الاربعه - یان خمسة)، نێمه ش لێره دا (مفاهیم علی مدارس الاربعه) نیشان ده ده یین به کورتی هه نگاوه کان نه وه یه:

یه کهم: بێ ناسیکی نه سه که ی، دورم: که شه و لق و پۆ وه رگرتنی، سێ یه م: مانا و هه لویستی هەر مه دره سه یه که له بهاری نه وه زاراوه و چه مکه نه نجا روانگی خۆشمانی ده خه ینه سه... بۆیه له پێش هه مواند با بزانی نه مه دره سه سه ره کیانه کامن؟

مه دره سه کانی سیاسی نه عه وه نه ده ده:

له سه ره ده مه دا نه ک فەرهدنگه کان هه تا (نه ته وه یه کگرتوه کان) و ده زگا ده ولی و مرۆفایه کانی کۆک تین له بهاری پێناسی زۆریه زاراوه سیاسی و فیکریه نوێیه کان، و لاتانی موسلمان شینیش به هه مان شیوه وه که ده کوه له کۆنگره ی (جاگارتا) ی ۲۰۰۲ ز، پێک نه که رتن له بهاری پێناسی (تیرۆر)، هه وه که تا نیش تاش له ده زگا به مبه کانی جیهانی ش نه که هەر پێناسی فه لسه فی و کۆمه لایه تی و سیاسی بۆ نه که راه هه تا نیشه کانی یاسایی بۆ نه که راه، شه وه ستیه سه ره بکه ر یان که ره که؟ کۆیه تیرۆرست؟ ناستامه ی چه؟..

به هه مان شیوه ش له بواره کانی تری سیاسی و فیکری و فه لسه فی و کۆمه لایه تیش هەر به نه وونه چه مکی (دادگه ری) یان (کیشه ی ناده می زاد).. له هه مو مه دره سه و شارستانی و به رنامه کانی حزیه جیهانی و کورده ستانه کانش داوا که راه، به لام هەر مه دره سه یه که به جه ریکی نایه تی خۆی لقی تیه دگا و

پیتاسى دەگا، جا ئەر مەدرەسانى كە لە جىھانى نویدا وەك ھاونا (بەدیل) پە
پەكتەر بۇ زۆربەى چەمكەكان وا لىك جىمان ھەرىكە سىستەمىكى سىياسى و
فىكىرى و كۆمەلايەتى و ئابورى ئايەنى ھەمە تا دەگاتە پىك ھىنانى بارى
دەرونى تاكېش، پرىتېشن لە چوار مەدرەسەى سەرەكى كە ھەر پەكەيان بە
درونگەى ئايەمى خۆى دەروانىتە ژيان و جىھان و ئەر چەمكەنش،

با لە پىشدا بزائىن مەدرەسە چىيە؟ مەبەست لە مەدرەسە لەو سەرەمە: ئەر
سىستەمە زىندەىيە كە پىك ھاتووە لە كۆمەلە تىۋرىكى سىياسى دارشتراو لەسەر
بناغەىيەكى فىكىرى و فەلسەفى و عەقلى، خاوەنى تەزمونى مېژووېى و واقىيەى،
تىايدا چارەسەرى لایەنىكى (يان ھەموو لایەنەكانى) كېشەكانى شادەمىزاد و
پەيوەندى و پىرىستىيەكانى لەگەل كۆمەلە ھەلگرتووە، كە لایەنەكانى سىياسەت و
دەسلەت و بى دەسلەت و ھەلس و كەوت و ھەرام و ھەلال... دەگرتەو، بەو
شىۋەىيە مەدرەسە (بەتايەتى لە عەولەمەدا) وۆلى ئابىنىش دەيىنى، خاوەن
بەرنامە و پايەندبوونە، خەلكى تايەمى خۆى ھەيە، بەشىۋەيەك لەيەك كاتفا
نېنتىما بۇ دوو مەدرەسە ناگرتت، قوتايىانى سەر پە ھەر مەدرەسەيەك ھەر لە
بىرى سىياسى تا دەگاتە ھەلس و كەوتى لىك جىايە لەگەل قوتابى مەدرەسەيەكى
تر... ھەرىكە ھەرام و ھەلالى تايەمى خۆى ھەيە، ھەر بۆيەش پە تاك تاك و بە
كۆمەلە و حزب و ئاقمىش دەشنى سەر ھەم مدرسانە بن، ھەرچەندە ھەندەى زانا و
نووەرى بالا وەك (المدارس الفكرية المعاصرة - ى عەمد قطب) ئاويان بە مەدرەسە
نەبردووە، بەلكو پە (تیار تەوژم) ئاويان بردووە وەك كىنىي (تياارات الفكر العربى
المعاصر، د. مصطفى عبدالغنى)، بەو شىۋەيەشى دا بەش كوردووە: ۱- تيار الدىنى،
۲- تيار اللبىالى، ۳- التيار اليسارى، ۴- تيار القومى...

رەنگە تەنھا (تيار القومى) راست بيت (تەيارە) نەك مەدرەسە ئىنجا ھەمەر
جۆرە سۆشپالىستەكان ناگەرنە خانەى (چەپ).

ئایا ئیسلام مەدرەسەیە؟

پەنگە هەندێ ئارەزوایی دووسەرە هەبێ کە بۆچی ئیسلامیشمان پێز کردووە لە گەڵ مەدرەسە، هەروەک بە چاکی لە پێناسی مەدرەسەش دەردەکەموێ شمولی ئیسلام ناکا، چا نا پەزایەکان یە دوو ئاراستەی پێچەوانەیە، بەشێک پێ یان وایە نایین نابێ لە سیاسەت بگلیێنێ و نایین پەیرهستە بە تاک ئیتەر ناگەنە ناستی مەدرەسە، ئەو عەلمانیەکانن، بەشەکی تریش بە ئاراستەی پێچەوانە تەنها ئیسلام بە چارەسەر دەزانن و زۆر لە سەرووی مەدرەسە، ئەوانەش ئیسلامیەکانن، بۆ هەردوولا، ئەو هۆیەکانی پێز کردنی ئیسلامە لە گەڵ مەدرەسەکان:

١- تا خوێنەر واتێ ئەگا ئەو مەدرەسە و سیستەمانە بۆ زووبین و ناپینیش بۆ ناممان هەروەک لە مەسیحی و چەند شایینیکی تریش دا واییشان دراوە، لە قورئاندا وا هاتو: ﴿رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾.

٢- لە بارە ئێوانە دەتێن ئەو پێز کردنە بچووک کردنەوێ ئیسلامە.. زۆر راستە بەلام هەر خۆی گەلی بچووک تر گراوەتەرە هەر خانەنشین کرابوو لە ژبان، جیاکراوەتەرە لە لایەن دەسلەتداران، ئیتەر ئەو قۆناغە بەرز و گەورە کردنیەتی کە بتوانین بپگەینە پێز مەدرەسە.. ئەگینا خۆی مەزتە.

٣- خۆ (ئیبراھیم) هەلبەتە لەرێمێر خواناسی بوو کەچی بۆ شکاندنی ئەو (جود فکریە) (بۆ وەختیانە) عەقیدە و شایینی زۆر بچووک کردووە و بگرە چوووە دەروەوی جووگی ناپینیش کاتی وتی وەرن خەلکینە با یزانین ئەو نەستیرە پەنگە خوامان پێ و دواي مانگ و پۆژ ئنجنا کۆمەلەکی گەیانە قەناعەتێک کە دروستکەری مانگ و نەستیرە.. خوا، کەواتە (ئیبراھیم) لە بچووکێ دەستی پێ کرد بە مەزنی کۆتایی پێ هێنا، لە گرمان دەستی پێ کرد لە یەقین کۆتایی پێ هێنا، لە فرە خواپی دەستی پێ کرد بە یەکتاوەرستی کۆتایی پێ هێنا.

بۆ ئەوێ ئەو (جود) بەشکێنێ و بێرە جام کردووەکان بکاتەو و بیان چوێنێ..

بۆیه ئیستاش ئیتمه ئیره بهو بچووکیه نه گهر دهستیش پسی پکهین شهوا به مهزنی کۆتایی دیت.

4- چهند نهوهیه که ئیسلام له ژیان دور خراوتوه، وهك (رای بار) به زهحمهت ههوس دهکری که ئیسلام بهرنامهی سیاسی و کۆمه لایهتی و نابووری و شارستانی ییت ههتا بۆ خودی بهشتیکی زانای ئیسلامیش چ جای رهشه نیرینکی عهلمانی یان عهوامیک... بۆیه ویستوماته له دوروهوه نژیکی بکهینهوه، له دهروهی گۆرهپان پیخهیهتا تاو گۆرهپان، له زیندانهوه بۆ دهرووه، له تهفی گراوی بۆ تاو ناوهدانی... نیت ئهرکی دواي نهو قوناغه بو سیاسیهکان دهگهڕیتوه.

5- ئینجا نهو مهدرهساتهش خو ههر پلهی ئاینی هیه مبادام (حهرام و حهلال)، (شهریعت) و (هوکم) و بهرنامهی ڕێگی ژیان و نیتتیا و نهرك و ڕێنمایی ههیی، نیت نهو ئاینه... (ههروهك له گفت و گۆیه کهی عدی کوپی حاتم روون تر دهرده کهوی)، جا بۆ نهوای ههم له لایهك مهدرهکان به نامۆیی سهیری ئیسلام نهکمن له لایهکی تریشهوه له لایهن ئیسلام پهروه رانی شهوه نهو مهدره سانه بهبی برۆا له قهلهم نهدهن، تا کار ئێك کردن و دیالۆك نهوهمتی...

بهو پێیه ئیتا دیتنه سهر پێناسهتی سهرهتاو خیرای مهدرهکان (دراي به دریزی باسیان دهکهین)، که بریتین له: (1- لیبڕال دیموکراسی، 2- سوشیال دیموکراسی، 3- شیوعیهت، 4- نایینی ئیسلام).

1- لیبڕال دیموکراسی: زیاتر سیستهمی پۆژناوابه، شهوه سیستهمه، نایدیۆلۆژیایه، ڕێگی ژیانه... بۆیه لیبڕال دیموکراسی جیا به له گهڵ دیموکراسی یان خودی سهرحایه داریش، کۆن ترین سیسته میشه، ئیتسا به ههموو نهو سیسته مه بی بهرنامه و ره مهکیانهش ههر دهوتری لیبڕالی، ئیمپراتۆریهکانیش به جۆرێك نهو سیسته مهیان پهیرهو کردوه، ئیتشاش له جیهان دا زۆر بهی ولاتان و نهو حیزبانیهی بی مهبادین و بناغه کانیان تهتهاله سهر بهرژهوهندی و (وهگره و بیکه take and put) یه سهر بهو مهدره سەن، له گوردستانیش چهند حیزبێك

هەن و بە گشتی حزبه عەلمانیەکان (جگه له چهپه کان) بەرهو نەر مەدرەسەن.

٢- سۆشیال دیموکراسی: زۆر جۆر سۆشیالیستی هەیە (وەك سۆشیالیستی زانستی، ئۆبایی، فەوزەوی، مەسیحی، بڕجرازی، دیموکراسی، نەشەوهیی، نیشیمانی، ..) نموەى نیشتا مەدرەسە دروست دەکا تەنها دوو جۆرە، یەکیان: سۆشیالیستی زانستیه که هەمان رێبازی مارکسیه، بریتیه له قۆناغی نیشوان سەرمايه دارى و شیوعیهت، بۆیه نموەیان هەر له (شیوعیهتەوه دەخۆتێنەوه)، کەواتە نموەى دەمێنى (سۆشیال-دیموکراسی)، زیاتر له (٤) سەدهیه بێرۆکه کەى به نموونه هاتوه، بەلام ئه‌ویش ڕه‌گ و ڕیشه‌ى له‌ گه‌ڵ لیبرالیه‌ت به‌ ته‌ریبى بۆ قولاى میژوو چه‌قیوه، نیشتاى له‌ ولاتانى ئەسکەندینیافیه و ئەوروپا و ئەفریقا و ئاسیا نەر ڕینازه پەیدا بووه، به‌ تاییه‌تى له‌ دواى سەرئەگەوتنى ئەزمرونى مارکسیه‌ت، له‌ کوردستانیش چه‌ند حییزێك سەر به‌و مەدرەسەن، نیشتا زیاتر بمرنامەکانیان له‌ پادیکالییوه بەرهو پارێزگاری و شارستانی رۆژئاواين.

٣- شیوعیه‌ت: رێبازیکی مارکسی لینینییه، به‌پێى بۆچرونى خۆیان ئەوه‌ دوا قۆناغى گەشەى کۆمه‌له‌ و کۆتایی میژوووه‌ وه‌ك (هەقى) که‌ تیايدا به‌ هەشتێك دەسازى به‌ رزگاربوون له‌ دۆزه‌خى سەرمايه‌دارى و لیبرالى، به‌ یەكەانى بۆ هەموو ئاده‌میزاد بى‌ ده‌ولەت و یاسا و پۆلیس، هەروەك له‌ مانیفېستەكەى (مارکس، ئەنگه‌لس) بڵاوکرايەوه‌ له‌ سالى ١٨٧٠، لینینیش یەكەم پەڕه‌وکه‌رى بووه‌ له‌ دواى سەرکەوتنى شۆڕشى نوکتۆبەرى سالى (١٩١٧)ى ڕووسیا، دواى گەشه‌ و هه‌ڵوێشێنى زیاتر له‌ نیوه‌ى جیهان تا سالى ١٩٩١ و رۆژى ١٢/٣١ به‌ رۆژى هه‌لوێشانده‌وى نەر مەدرەسە حیسابه، له‌ ته‌مه‌نى ٧٤ سالى دا شکستى هێنا، بەلام هێشتا چه‌ندین ولاتى وه‌كو چین، کۆریای سەروو، لاوس، فیتنام، کۆبا، و چه‌ندین حزبى شیوعى تر و له‌ کوردستانیش یێجگه‌ له‌ حزبه‌ شیوعیه‌کان هەریه‌که‌ له‌ کۆمه‌له‌ى کوردستانی رۆژه‌لآت و (pkk) و چه‌ند ورده‌ حزبى ته‌ریش به‌ ڕاڤایی هێشتا سەر به‌و مەدرەسەن.

4- مەدرەسە ی ئاینی (ئیسلامی): زیاتر لێره دا مەبەست ئیسلامە، هەر چەندە هەندێ رێبازی سیاسی فیکری مەسیحی و یەهودی و بوزی و... هتد هەیە، دەزگای و تەنێستی سیاسی لەسەر دروست کراوە، بەلام ئاویتە کراوە لەگەڵ یەکی لە مەدرەسەکانی سەرۆ لەبەر بێ تێنی، بۆیە مەدرەسە یەکی سەر بە خۆیان نیە هەرۆک زانا و پێڕزانی خۆشیان لەو بارە یە بام لە نوێستانی و ئاشوێتی نەر ئاینانە دەکەن کە تەنیا رێنمایی پێڕۆزە و بام، بێ شەریعەتێ، هەرۆک (علی عزت ییگزیچ) لە کتێبی (الاسلام بین الشرق و الغرب) دەڵێ: (السن بالسن) ی یەهودی بۆ نوێستانی و لارییە دەروونیک سازدەدا کە سوشیالیستی تۆوندی لێ بیتە بەرەم بۆ پێکردنەوی نموێ نوێستانی، هەرۆها (السن بالعفر) ی مەسیحی بە هەمان شێوە سیستەمیک بەرەم دیتیت کە بریتە لە (لیبرال دیوکراسی)...

بەلام (السن بالسن+العفر) ئیسلام لەبەر هەمەلایەنی پێویستی بە هیچ مەدرەسە و پێنە یەکی نیە و خۆی بەرنامە یەکی سەر بە خۆ و تەواوە لە هەموو پوارەکانی ژیانی سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری و نیشتمانی و شارستانی و کەلتووری و... تا دەگاتە باری دەروونی و هەلس و کەوشی تاکیش، ئەو مەدرەسە یە تاقانە لە مێژو دا نۆنە و ئەزموونی پیادە ی دەولە مەندی هەیە و بۆ هەموو سەردە مێک دەشی دووبارە بکێتەوه، بۆیە لە دوا ی هەشتاکانی سەدە ی (۲۰) دیسان رابوونی مەدرەسە ئیسلامی زیاتر هاتەوه مەیدان وەک گەڵاڵە یەکی سەر بە خۆی نە رۆژ هەلاتی و نە رۆژ ئاوی، هەر چەندە پێشتر چەند جم و جۆلێک هەبوو لەناو خاوەن پیرەکان (نەک جەماوەر) لەوانە (یەکییتی محمدی (نەورەسی)، برابان، دەعو، حزب التحریر، جماعە ی پاکستان، ... بەلام نەبێوە خواستێکی جەماوەری تا شۆرش ئیسلامی ئێران ۱۹۷۹ ر لە دوا ی شۆرش ئێفغانستان تەقیەوه، ئێستاش چەند نمونە یەکی سەر کەوتوی لە دروست کردنی دەولەتی نوێگەری و بزوتنەوه و کۆمەلای ئیسلامی لێ دروست بوو، جیهانی خستۆتە بەردەم گۆڕانی مەزن، هەر چەندە زۆر بە درێندانەش بەر بەرەکانی دەکێن، لەگەڵ کەم و کۆری و

تى يېنىش پۈۈ لە زىادىيۈندەن، ۋا ئىستا پەريۈتەمە بەرەى پزگارى خۋاىش تا
شەۋرەدە تەنبا نىسلامىيەكانى دەتۈان بەرگى لە نىشتىمان بەكەن لە پۈۈ
داگىر كەران ۋەك دەبىنەن لە (خۋارۈۈ لۈبنان، فەلەستىن، چىچان، كشمىر، مۇرۇ،
...) لە كوردستانىش چەندە بالىك ھەيە سەر بەۋ ھەدرەسەيە.

ھەندىۋە ۋەدە مەدرەسەى تر ھەتتە مەرجەكانى مەدرەسىياتى ئىبا نەسازاۋە،
لەۋانەش مەدرەسەى پىرى نەتەۋايەتى، چونكە خۇى ئايدۇلۇژيا و تەشرىعاتى نىە،
ئىنتىمايەكى بايۇلۇجىيە نەك ئايدۇلۇجى، مىۋاشى يە نەك ۋەرگىراۋ، (لا ارادىيە)
نەك (ارادى)، جەۋھەر و ناسنامەى راستەقىنەى مەۋقۇش ناكەۋىتتە سەر پەچەلەك
و نەتەۋايەتى ھەرىمايەتى و شۈىتى جوگرافى و نىشتىمان، بەلكە دەكەۋىتتە
سەر جۇزى پەروەردە، پىرى نەتەۋايەتى حىزى پىۋ دروست نايىتتە بۆيە دەبىنەن
ھەردەم ئازىۋاۋى مەدرەسەيەكى ناپىنى پىان چەمى پىان لىپراۋ دىۋىكراسى
پىۋەنۈساۋە بۇ پىركەنەۋەى ئوقستانىيەكەى، ھەندىكىشىيان بەيەك مەدرەسەش
تەۋاۋ ناكىرتىن ھەر بە نەۋنە (جمال عبدالناصر) زۇر بە پاشكاۋى لە كىتپى (فلسفە
الشورى) دەلى: نەتەۋەيەكەمان بە دۈۋ بالە دەۋرى يەكىان سۇشالىيەتتە، نەۋى تر
دىۋىكراسى، ھەر بە پىۋى ئاۋەپۇكى نەۋ مەدرەسانەش پەفتار و ھەلىس و كەۋىتى
دىۋارى دەكىرتتە، ھەروەك پىنىمان ھەندىۋە جىزى نەتەۋەيە نىجايىيە بەلام
ھەندىكىش زۇر سەلىبى و تۈندە و تۇقۇتتە پۈۋىنە رەك: فاشىيەكان، نازىيەكان،
بەغسىيەكان... ھەمۈر ئەۋانە جۇزىك لە سۇشالىيەتستان خۋاستۈۋە (ۋاتتە
نابىدۇلۇژيان پىك ھىناۋە لە ئاۋىتتە نەتەۋايەتى و سۇشالىيەتى).

لەۋ سەردەمەى ھەۋلەمە و دۋاى شكىستى ھەلمانىيەت و شىۋەيەت زۇرىيەى
حەزب و تەۋرەمە نەتەۋەيەكان نابىدۇلۇژىيەكانىان تەنبا بەيەك مەدرەسە پىۋ تەۋاۋ

نابیت بۆيە پەنا دەبنە بەر هەموو مەدرەسەکان^۱.. لە کوردستانیش
 نەتموویەکان هەمان قەیرانیان هەیە، سەرەرای قەیرانی ناسنامەیش، بە پرووی
 نازانری نەوانە ئیسلام، یان عەلمانی؟ دیکتاتۆرین یان دیموکراسی؟ مارکسی یان
 لیبرالی؟.. بە کورتی ههچیان نیە (کەچی تا ساڵ دەسڕیتمووە هەمووی پەپرە
 دەکا لە ناینی و عەلمانی و نەتموویی و تومەمی و... نیت (شمولی) راستەقینە
 نەویە کە دەیموێ هەمووی پاوان بکا و پینش ناگرێ و ماندوو و نەخوش دەبی،
 بۆیە دەبی دەسلەتدار بیت و ئیت شەرە دەسلەت دەکا و دیکتاتۆری دەبیت و
 جارجاریش هەر بەیەگجاری جاری هەرس هینانی نایدۆلۆژیاش دەدەن.
 بەر شێرە و لە راستیشنا نە (سیری نەتموویی) و نە (ئیسلام)یش
 مەدرەسەن، یەكەمیان لقی بچووك ترە و دووەمیشبان لقی گەورەترە.

ئێستا نمو مەدرەسەنە لە هەموو جیهان وەك هارتا و (بەدیل) لە گۆرەپان،
 هەریەكە كۆمەڵێك چارەسەر و چەمکی جیای هەلگرتووە، كۆمەڵە (حرام و
 حەلال)، نامانجەكانی، بنسچینەكانی، یاساكانی، دید و جیهانبینیەكانی،
 تەرازووەكانی.. هەروەك چوار ناینی سەرەکیە بە تاییەتی لە عەولەمەدا، جگە لە
 پەپرەواتی بەرنامەدی ئیسلام بە هەموو مەدرەسەكانی تر دەوتری عەلمانی نەگەر:
 ۱- مەرجعیەتەكە (قورئان و سونە) نەبیت، ۲- یان هاوبەشتێك بۆ نەو
 مەرجعیەتە پەیدا بکا، یان بە واتایەکی تر نەگەر (دەستووری) وڵاتەكە یان
 (پەپرەوی) حزیەكە سەرچاوەی دروست بڕۆنەكە بە تاقی تەنها راستەوخۆ یان
 ناپراستەوخۆ لە شەریعەت نەبیت ئەوا عەلمانی حیسابە، جیهانی ئێستا لەسەر ئەو
 بنسچینە دابەش بووینە ئەك لەسەر بنسچینە (شارستانی)، هەروەك (هەنگۆن) و
 دەزگا سیاسی و بڕیار بە دەستەكانی رۆژئاوا وای بۆ چووینە، جا هەر میلەتێك و

^۱ ھێزەکی ئێریش ھەم لەو بارە چونکە مەدرەسەکانی عەولەمە لاواز بووینە بۆیە ئەو حزیە
 نەتمووییانە پەنا بۆ زیاتر لە مەدرەسەیک دەدەن.

ههتا هەر تاکتیکیش مادام مەدرەسەي خۆي ئەدۆزیووە بە پێنی ئینتیمای (چینایەتیەکی، شارستانیەکی، ئیشتیماتەکی، ناپەکی، فەرەنگی، کەلتوری)، ئەوا بزانی یان نا خزمەتکار بە خۆرایي و بە خزمەتکاری خانەتشین دەکری، بۆیە دەبی ئتیمە ئینتیمایەکانی خۆمان بەدۆزیووە لەیەکی لەو مەدرەسانە ئیتر ناسنامە و روانگەمان بێت و هەر بە پێنی ئعویش لەو زاراو و چەمکانە بگەین و دایرۆزیووە (پروانە ئەو بەراوردە) * . لەسەر ئەو بنچیتیمە ئیترە بەو لاوە هەندەستین بە هەلبەسزاردنی کۆمەڵێک چەمک و زارلەو کە لەم کوردستانە و جیهانیشت زۆر بەکار و پێریمت بێت، هەریەکیان بە کورتی یاسیکی پەچەلەکی دەکەین لەگەڵ پیتنامە جیا جیاکانی ئە لایەن ئەو مەدرەسانە، ئینجا ئەو پیتنامە هەندەبۆترین کە هەم راستەقینەشە هەم ناسنامەي چەمکەکیەو لەگەڵ پەوتی میللەت و ئینتیمای شارستانیشتان یگۆنجی بە گۆشتیەکی، ئینجا وەک هەموو میللەتان ئتیمەش بەرگێکی کوردستانی تایبەتی لەبەر دەکەین جاری... تا رادەي مومکین کە هاوسەنگیەکانی چەمکەکەش تێک ناچي.

ئیتسا بێجگە لە (زاراوەي زانستی) زۆریەي شتوازی چەمکی وەرگرتوو، بەلام

* ئەو خشتەکیکی بەراوردە کە چۆن لە هەمان زاراو دا دور واتای جیای هەمە لە ئێوان داگیر کەر و زل هێز و دنیا خۆزان لە لایە و، لە لایەکی تر لە لایین میللەتانی ژێر دەست و پرزگاری خوازانمو:

لە پروانگی داگیر کەر	لە پروانگی مبللەتان
تخریب	خەبات
عصیان	شۆرش
تیرۆر	چالاکي
خیانت	وەلا
عسالة	حزبایەتی
خدمة الوطن	خیانت و جاشایەتی
خارج القانون	نیشتمانی
تمرد	پابەندی
شمال العراق	کوردستان
کوسوو (سربی)	کوسوفا

بەهەمان شتێرەش دەبی بزانی ئتیمە کاسەي بەکار دەهێنن مروۆیان نادەمیزاد ...

نیسه لیره دا وه (ریکمرت) بهوانه ده تین (زاراوه) که زور کاربگری مهنه جی نه بیت، هه لیه ته زاراوه و چه مک بهوی یه زور لیک جیا ده بن، نیسه له هه موو بهه کانی داهاتو زاراوه کان به کورتی ده نووسینموه زیاتر بۆ زانیاری و له خزمهت پرۆزه ی چه مکه کانه، بهلام چه مکه کان شتیک دریزتر و به مشت و مره وه باس ده که بن.

بهو شیره به چه مکه کاتیش دابهش ده که بن به پیتی په یوه ندیان به سیاسه ته وه له بیری سیاسی، فیکری، دهر وون ناسی، فهلسه فی، شابووری، نایینی، .. هه مر چه نه له عهوله مه دا نه به شانهش نهو سهر به خویانه یان نامیتنی و تیک ده چرژین، بۆ به هه رله وه ده توانی له قازانجی خۆی به کاری بهیتنی یان خواری بکاته وه.

تیبینی: له وه ره نه که دا ده بن زۆرترین مانا له که مترین رسته و وشه دا کۆیکرینه وه، نه وهش مانای زاراوه ده به خشی که یه که م جار له فهره نگی نایینی هاتووه دوایش له فلسفه، له سهر ده سی 'یانگی نیسلام له فهره مووده و مانا کانی ش ناوی به (جوامع الکلمه) هاتووه، له سهر نهو به چینه به (مفردات القرآن) هاتووه له لایه ن ته سفه هانی، هه لیه ته زمانی پیش که وتوو و ده وه له مه ند نه وه به به توانی زاراوه و چه مک به به ک وشه ی ساده ده بیری، نه گه ر بووه وشه ی لیکه دراو نه وه، به به ک له پاشتره خۆ نه گه ر بووه رسته به ک شه وه زمانی که ده ست کورته یاخو ده پسۆره کانی شارزا نین، له هه موویدا مه به ست نه وه به به که م ترین وشه و رسته زۆر ترین مانا به به خشی، نیسهش زۆر کورت و خه ستمان کرد و ده ته مه وه، تا فه باره یه کی به چوک هه لگر، بۆ به تکا وایه زۆر له سمرخۆ به سه ر نه وه به یوتیرینه وه، ته گینا وشکو ره کیک دپته پیش چاوو میتشک.

به‌شئی یه‌کدهم

چه‌مه‌که‌کانی بیری سیاسی

له‌ر به‌شه زیاتر باسی چه‌مه‌که‌کانی سیاسی پدتی ده‌که‌مین به‌ نه‌دریسی
(بیری سیاسی) له‌ به‌شه‌کانی تر باسی چه‌مه‌که‌کانی نایدیولورزی سیاسی و
فدلسه‌فدی سیاسی و زانستی سیاسی ده‌که‌مین

(۱)

Policy سیاست راهبردی

کۆن ترین زاراوه‌یه، به جیکی له گه‌ل شاده‌میزاد هاترود نه‌گهر بهر ناو‌دهش نه‌بوو‌بیت، بۆیه پیتناسه‌که‌شی فردجۆری وه‌رگرتووه، به‌لام ههر هه‌موری کۆک ده‌پنه‌وه له مانای: (به‌پێ‌ده‌بردنیکی دانایانه‌ی کاروباری تاک و کۆمه‌ل)، هه‌تا راپه‌واندنێ تیش و کاری خێزان و هۆز و برا گه‌ورابه‌تیش ههر به‌ سیاسه‌ت‌بان ناو‌بردووه، هه‌تبه‌ته هه‌مور نمو زاراوه و چه‌مکانه سه‌رچاوه‌که‌ی په‌یامه‌ که‌ه‌نووته ناو کۆمه‌ل، شینجا گۆزان و خه‌لت و خاری به‌شهری دده‌کو‌پته‌ سه‌ر، با ورد پینه‌وه له به‌هه‌ی نمو دوو سه‌رچاوه‌یه‌ی رۆژناوایی (ته‌غریفی-سیۆنایی) و نایینش (نیسلا‌می) پزانین کامیسان په‌سه‌ن تهره، سیاست له رۆژناوا گواپه له (politique) ی فه‌ره‌نسیه‌که‌یه هاترود، نه‌ویش له به‌هه‌دا له ته‌غریفی و یۆتاته‌که هاترودو نه‌رسو به‌کاری هیناره، که له دوو وشه‌ی لێک‌دراوی (polis-politique) شار) و (tehem - به‌پێ‌ده‌بر) هاترود، واته‌ په‌ریوه بردنی شار، له سه‌ده‌کانی دوا‌ی (۱۳) فه‌ره‌نسا وای به‌کاره‌یناوه^۱، نه‌ودش له پیتناسه‌که‌ی سه‌رووی سیاست نه‌وه‌نده نزیك نیه^۲، له‌راستیدا کۆمه‌لێک وشه‌ی یۆنانی کۆن بۆ چا‌و‌گی (politique) ده‌نوسه‌ریته‌وه، له‌وانه (polis, politeici, teipolitica)،

^۱ بۆ زیاتر بیروانه (علم الیاسة) ده‌جن سه‌هه‌ب، ل ۲۰.

^۲ له راستیدا هه‌له‌یه‌ک زۆر یاور بووه له نه‌هه‌امی هه‌له‌ی نه‌هه‌مه‌ی عه‌ره‌بی بۆ هه‌ریه‌که له repolic بۆ جهمهریه‌ polititic بۆ سیاسه‌ت، تیشه‌ش له سه‌ر نمو هه‌له‌یه‌ پۆیشتره‌ی، که‌چی په‌یۆیلیک مانای (أشیاء عامة) ده‌ی نه‌ک جهمهری، نمو‌ش ده‌ئاوده‌ی ماناو پیتاسی سیاسه‌ت که‌هرپیه له مه‌سایله گشتیه‌کان، پۆلیتیکیش مانای مه‌ده‌نیته‌، بۆیه راستیه‌که‌ی نه‌وه‌یه نه‌فلاترونه باسی سیاسه‌تی کردووه، نه‌ک نمو‌ستۆ، نمو‌ی نمو‌ستۆ باسی مه‌ده‌نیته‌

epolitike) ... ژورنیان به مانای شار و گۆره پانی کۆبوونه وای خه لکی هاتووه، بۆیه زیاتر politique له (معدنیته) نزیکتره نهك سیاست ههروهك له مه بهسته کانی ئهرستوش لینی واده ده کهوئ، بۆیه جاران ته ره مهی (رسالة فی السياسة) ی ئهرستو به مه دنیته هاتووه نهك سیاست، چونکه لهو کتیهش که بای له (خیزان- شار- ده ولت) ده کا زیاتر نمو ره وه وهر ده گری، رهنگه (re spoplice) ئه قلاتوون که به "جمهوری" وه رگیره دراووته سه ره یی (تزیك تر بئ له سیاست، رابسته که ی نه وه یه (govern) زیاتر مانای سیاسته، که به مانای (حکومت) یش دیت و لیک تزیکن، نه رهش زاوا وه یی کۆن نه .

پێناسی کۆنی نیلامی و ناینی وا هاتووه: هه ره دهقی وشه ی سیاست له وه فرموده به ناویانگه هه یه (کان بنو اسرائیل یسوسهم انبیاءهم)، واته تیش و کاریان راده په رانن، هه ره سه ره وشه ی (سیاست) (ابن یوسف عه مری) ده لئ: (والعرب تغفل ساس فلان دابته اذا قام بصلاحتها و راضها). له (لسان العرب) سوس به مانای سه ره کاپه تی یان (.. والسیاسة هي قيام بالأمر بما يصلحه).

سیاست له نیلامدا تزیکه له مانای هوکم ههروهك (معجم الحديث للتحليل السياسي) یش وای نه قل کردووه، ژوریه ی فره نه نگه کانی ئه وریش وه (قاموس المحيط) ناسا به (علم الدولة) تو ماریان کردووه، بۆیه تیه ی نایه ته کانی قورنای یش له سه ره هوکم و سیاسته، چ رابسته وخو چ له (مقاصد الشریعة) دا، هه ره پێناسی قورنانه له فرموده دا وا هاتووه: (انباء عن قه لکم وأخبار من بعدکم و حکم فیما بینکم)، نینجا به شیکشه له ره وش و نیسلاح ههروهك له کتیه کانی (العین السیاسة)، (تعریفات جرجانی)، (ابن تیمیة- سیاسة الشرعیة) .. هاتوون -

هه ره وه پێناسه کۆنانه (د. محمد عماره) کورنی کردۆته وه له: (هه ره چی کردارتک که پشته چاکسازی و دورخستنه وه له فه ساد- سیاسة ته) .. شه وه هه مان دارشته وه ی (ابن عقیل) له سیاست که ده لئ: (السیاسة ماکان فعلا

يكون مع الناس أقرب إلى الصلاح وأبعد عن الفساد، وإن لم يضعه الرسول ولا نزل به وحى...).

بسمو شیوهیه (سیاسته‌تی) تیسلاسی که مانای چاکسازی گشتی و درده‌گری‌تو (Politice) بی نه‌غریق‌ی که ده‌کاته (به‌پیره‌سری شار) له ریگه‌ی نه‌نده‌لوس لیک گیر بویینه و نه‌و سیاسته‌ی ئیستای لی دهرچروه، زۆریه‌ی فمره‌نگه جیهاتیه‌کان مده‌ست و مانا گشتیه‌کیان وا نه‌قل کردوو: (تحقیق اکبر قمر من السعادة لأعظم عند من الناس)، واته: یمرۆده‌ندی گشتی، نه‌ودش هه‌مان پێناسی نیسلاویه (نه‌ک پزلیسی شار) که نه‌گهر بانه‌وی مانایه‌کی بز (به‌پیره‌بردن) بشاشین به مانای (راپه‌پاشدن)^۱، به‌و شینویه زۆریه‌ی زاراو و چه‌مکه پتویسته‌کان بنه‌چه‌که‌ی نایینه هه‌روه‌ک (نه‌له‌کزه‌نده‌ر گهری‌وفسکی) یش ده‌لی: (کۆنترین سه‌رچاو که له‌سه‌ر سیاسه‌تی نوسیبیینه‌وه نایینه)^۲، ئیتر له نه‌وروپا ته‌فه‌لایان داوه نه‌سلیکی له که‌لتووری خۆیان بز بدۆزنه‌وه و کتێبه‌که‌ی (السیاسة)ی نه‌رستز به دامه‌زرینه‌ری سیاست ده‌زان، نه‌گینا که‌ی (پۆلیس و شار) و سیاست ده‌گهرینه‌وه سه‌ر یه‌ک دایک و باوک.

نه‌وه پێشه‌کیه‌ک به‌و بز سیاست که زاراو‌یه‌که‌ی وا ده‌رده‌که‌وی دووره له ناپین و تریکه له عه‌لمانیه‌ت و فکری به‌شه‌ری پروت که‌چی نه‌وه دۆخی ره‌چه‌له‌کی بسو، بز هه‌سو زاراو‌یه‌ک مه‌وله‌تی شو قوڵبونه‌ویه نیه .

جا ئیستا ده‌گهرینه‌وه سه‌ر ره‌وتی پێناسه جۆربه‌جۆره‌کانی سیاست:

^۱ الطرق الحكمية - ابن قيم الجوزية ص ۱۷

^۲ أ- علم السياسة: صدر الدين قباقي.

ب- النظم السياسية: د. مشهداني.

^۳ کۆن ترین پرووه‌لوه‌کانی میژوو.

پیتاسه کانی سیاست:

به سدان پیتاس هعی به لام هندیکی هاوبهشی لی هه لده برترین:
 + پیتاسی کونی فیردنی که له کتیبی (leliver de toutes choses)
 له لایه ن (برونوی لاتینی) نو سراه بریتیه له (به پیره بردنی شار) که نزیکه له
 مانا راسته قینه کی (politiqu) ی نمرستو.
 + هونهر و زانسته.

+ هونهری مرمکینه، یان وه ک مۆسۆلینی پیتاسی کردوو: (هونهری
 وه گرنتی دهسه لاته)^۱.

+ (قاموس السیاسی): هونهری به پیره بردنی دهسه لاته، عهوش به هه مان
 پیتاسی نهرهنگی (La frand Encyclopedia).

+ زۆر پیتاسی تری بار وه ک سیاست مانای درۆیه، یان هه لخته تاندن، یان
 خۆویستی، ..

+ (سمت): هه لخته تاندنی خه لک به پیلان یز گه یشتن به پایه ک.
 + (نهرهنگی لیتریه - فرنی ۱۸۸۰): سیاست مانای زانستی دهسه لاته،
 پیشورتر له (۱۸۷۰) به که میتک جیساوازی تری پیتاسی کردبوو به (زانستی
 فرمانپه وای دهوله ت)، ههر مانای (govern) یش به سیاست هاتروو.
 + (نهرهنگی وتیه ۱۹۶۲): هونهری فرمانپه وای کۆمه لگی مرقا په تیه.
 + (دوفرجه - احزاب السیاسی): زانستکی دهسه لاتی ریتک و پتیکه له مانا
 هه مورو کۆمه له کان.

+ نه تشرۆیژ لۆجیه کان: به هه مورو چالاکیه کی ناو سیسته می کۆمه لایه تی
 دهووتری سیاست.

+ به دی هیتانی زیاترین به خته وهری بۆ زۆرترین کهس، پیتاسی ره می

^۱ الامیر: له پیشه کیه کی به پیترسی (مۆسۆلیسی).

مهنه‌چی-هتا له (نه‌میریش دانشی بهو پێناسه هینراوه. (هه‌رچه‌نده نه‌وه
پێناس نیه نه‌وه نامانجی سیاسته- م.ع)
+ (مقدمه فی انترۆپۆلوجیا الاجتماعیه): به‌رنامه‌ی ده‌سه‌لاته بۆ به‌رگری
کردن له کۆمه‌لکه .

پێناسی ئیسلامیه‌کانی کۆن و نوێ؛

+ سیاست نه‌وه‌یه باری خه‌لکی چاک و پته‌و بکهرت (العین السیامة).
+ پێناسیکی گشتی نوێ و کۆنی که له لایه‌ن زانایانی سوێدی وه‌ک (د. محمد
عمار، د. تراپی، د. قزازی...) هاتوه، (هه‌رچی کردارێک که خه‌لکی پالېدا
به‌وه‌و چاکه له دژی خراپه سیاسته).
+ له (تعریفات- جرجانی) هاتوه که (ئیمامه‌ت) مانای دتیا و قیامه‌ته و
ده‌لی (الامام: هو الذی له الرئاسة فی الدین و الدنیا جیعا). (ماومردی)یش
له‌باره‌ی (عقد الامامه) هه‌مان راستی ده‌لێن (موضوع الخلافة النبوة فی حراسة
العین و سیاسة الدنیا).¹
+ پێناسی مارکویه‌تیش: سیاسه‌ت ته‌نها توخمیکی ئاسایه له‌سه‌رخان و، که
زۆرخانه نابووێ یه‌کان هه‌لی ده‌رووین.
+ به‌لام ئێستا پێناسی باوی سیاسه‌ت می‌کافیلیانه‌یه له‌ جه‌وه‌مه‌دا و بریتیه
له (هونه‌ری گه‌شته‌ و مانه‌وه له ده‌سه‌لات).

به‌و شێوه‌یه سیاسه‌ت زۆر جه‌زه پێناسی جیا جیا و ئیجابی و ئیبه‌جه سه‌لبی بۆ
دا‌شته‌وه، واته‌به‌کی فراوانی هه‌یه، په‌یوه‌ندی به زانستی کۆمه‌لایه‌تی و نابووێ
و ئیستیمانی و می‌ژووێ و ده‌روون ناسی و زانستی دیپلۆماسی و جیهانی..

¹ بۆ زیاتر سه‌رنج به‌ده‌المصطلحات السیاسیه- د. تراپی.

² السیاسة الشرعیة- د. قزازی.

³ الاحکام السلطانية والولايات الدينية- له

همه، ههتا به پوهندی سیاست و ټاښوونېش نوې نېه هه وړه زانایانی نه وړی
 بۆ (نادم سټ، ۱۷۲۳-۱۷۹۰) ده گټرنه و، نه خیر نه و هه شو دهره باوه
 نه وړی چیا به که هه دهم ویتویانه به که د وړه و وړه ماره پتوانه به کان، به که
 به کاره ټنن. بۆ که لوری زانستی نه وړی یگټه نه و که نه وان خو به سوهرمان
 ده زان و خه لکی تریش (لویهرمان)، نه گهر ټیټی بکرت له پتانه کانی
 سه وړو ده پتین پتانه کونه کانی نیسلاهی و نا نیسلاهی به نیجایی سیاست
 نوو سته و، بهر بهر فکر به شمری به سه لپی روانیته سیاست و ویتویته
 له ره وشت و ټاین جیای بگاته و، چونکه له زوړی کتبه کونه کان سیاست له
 بهشی ره وشت ده نو سراهه نه که هه پتانه کانی نیسلاهی سه وړو، (محمد بن
 عبدالله) هم پتغه مېر یو و هه سر وکی سیاسی ده ولته نیسلاهی بو، دوی
 نه ویش خوله فای راشیدین، .. نه و زانایانه له دوی نه وان که به خست تر
 له سه سیاستان نوو سیه له سه هه مان ره وری ره وشت و مه بادین و بهای بالا
 و ه: (فارابی، ماوردی، ابن تیمیه، ابن قیم، غزالی، ابن خلدون، ..) تا ده گاته
 جمال الدین و حسن بټا و مه و دوی و نه دوی، خینی، .. له کوردستانیش:
 به دلیسی، سعید نه ورس، مه لا مسته فا، محمد شاره و وړی، عثمان عبدالعزیز،
 علی بابو.

به هه مان ره وری ته ریښه و زانایانی جیهانی عملانی به سه لپی و نیجایی
 له سه سیاستان نوو سیه: (نه فلاتون، نه رستو، کونفوشیوس، شیشیون،
 نه کوینی، نوگستین، میکافیلی، هویز، رټو، لوک، مونشیکو، کانت، هېجل،
 مارکس، نه مجلس، لینین، بټام، سپینوزا، جمال عبدالناصر، شبلی عیسی،
 مشیل غفلق، صدام حسین، ..) له کوردستانیش: د عبدالله جودت، نیسحاق
 سکوتلی، رفیق حلمی، ابراهیم احمد، جلال تاله بانی، مه و بارزانی، ..

نه و دو بهر هینوویه تا ده گاته میکافیلی (۱۶۶۹-۱۵۲۷) ننجا به
 راسته خو تر و بن په ره دینه سه پتانه کانی سه لپی سیاست و له ره وشت و

مەبەدینو یەھاو مەرزاقایەتی جیا دەکاتەوه و یەھەل قۆستەنەرە و ڕفاندن و شەڕە
دەسلەت و بە هەرجی ئامرازێک بێت بگمیت بە مەبەست.. (الغایە تعبر الوسیلە)
قاوغەزێی دەکا.

رارهوی میکاشیلی :

نیقولا میکافیلی له سالی ۱۶۶۹ له نیتالیا له دایک بروه، له سالی ۱۶۷۷ مردوو، خاوهی کتیبی به نوابانگی (نمرو - the prince) و (طروحات) (فرن الحروب)، (تاریخ فلورنسا) به ، نوابانگیتکی خراپی هه به له باره ی پاره وهی سیاست، هه چهنده بهشینکی تریش به جوړنکی جیاتر بوی دهچن، هه له کاتیش نو نووسینانه ی له خزمهت دهسه لاتداره دیکتاتورده کان نووسپوه که چوڼ پاریزگاری له دهسه لات بکمن و خه لکی هه لخنه تینن، تا نه و دوایهش نووسینه کاتی له گهلی شوین قه دهغه بوون، تیزده سیاسیه کانی خوویستانه له ږوشت و مبادیني جیاگرده وه، تا نه و بعشه سیاسیه خه لکی ناوی لی ناوه (سیاست مانای درو و بادانه و هه لخنه لتانن)، نورهش هه مانا پیناس (سمت) ه بوی سیاست که نیستا باوترین پیناسه، له پروژو کولی (۱) ی حکماء صهیون هاتوو: (الحاکم المقيد بالاخلاق لیس سیاسي البارع) نه وانه پیناس و بنه مای سیاسهتی پربازی میکافیلیه که راره وهی زوړبه ی عدلانیه کانه (نه که هه مو سیاست)، له راستیشدا زانایان و نه نمرؤ یو لوجیه کان به چه ونی پاره وهی (میکافیلی) به (مزمس فکر السياسي الحديث) حساب ده کهن، هه چهنده هه ندی لایمی زانستیش له میکافیلی به دی ده کړی، به لام نه و پاره وه تهنه مرجعیه تی عدلانیته نو ی وړو ناوایه ، نه که هه مو سیاست وه نه هه مو عدلانیته ش، هه تا له بو هاری شیوعیه تیش به سهر نه واند پمیره و نه ده یوو، بزوتنه وهی شیوعیه تیش خاوهن هه بادینو، نه گۆر و ناهاجی سیاسی داهاتوو بسو، به لام هه نعلی پیناسی (مارکسی) یو سیاستدار که به مستویه توه به بازار و

باري نابووري وەك نەنجلس ډه‌ځي ته ماشاي سەر و كه‌لله و نيتيماي سياسي تاك مه‌كهن، ته ماشاي بازلې و باري نابووري به كهي بكهن. واته به كورتي له ماركسيه‌ت دا دان به‌ره ناني كه سياست مهاديني سهر به خزيه به لكو شهويش ده‌داته پال ماده، شهوش له كوتايينا سياست ته داوتيكي به‌رډه‌وه‌ند په‌رست و هه‌لپه‌رست و بي مهادينت بژ دروست ده‌كا هه‌ر وەك ده‌بين له دواي شكستي شيوه‌يه‌ت، نيتسا به خترياهه‌كي زور شه‌رائيش به‌ره‌و شه‌و ږاږه‌وه‌ن، ده‌توانين بزوتنه‌وه‌ خاوه‌ن مهادينه‌كان جيا به‌كه‌ينه‌وه له ږاږه‌وه‌ي ميكاځيلي، باقيه‌كه‌ي تر وده‌غی (مؤسس الفكر السياسي الحديث) هه‌لده‌گرځي نه‌ك هه‌موو لايه‌ك، نيتسا‌ش بزوتنه‌وه‌ نيسلاميه‌كان و ديموكراسي و دلسوزاني سياسي تريس هه‌ن كه له‌سەر ږاږه‌وه‌ي ميكاځيلي نين، ده‌توانين ليستيكي به‌راورد بكه‌ين له نتيوان سياسته‌ي ږه‌ولو سياسته‌ي ميكاځيلي كه به كورتيه‌كه‌ي نيتسا دوو پيتاسي دژ به‌يه‌كي سهره‌كي هه‌يه:

۱- سياسته‌ي ږه‌وا: بريته له (تيلاح + بينا كودن + مهاديني + .. به‌و مبه‌ستي گشتي).

۲- سياسته‌ي ميكاځيلي: بريته له (درو و هه‌لخه‌له‌تاندن و خژ گډږين به‌و مبه‌ستي تايه‌ه‌تي).

له پاستينا ږاږه‌وه‌ي ميكاځيلي وەك ناو نونيه به‌لام وەك ناوه‌ږوك كژنه، ده‌توانين ږه‌گ و ريشه‌ي له كتتيبه‌كاني ته‌رس‌تېزوش به‌دزينه‌وه، هه‌موو سهر فعيله‌سرف و زاناو (وعاظ السلاطين) كه‌لتوروي شه‌و سهره‌هه‌ي كه له خزمه‌تي ده‌سه‌لاته نيمپراتور و سيستمه‌ نه‌فامه‌كان ږوينه ميكاځيلين، به‌سەر ده‌سه‌لاتيان دا هه‌لگوته‌وه به‌رامبه‌ر ږېنك دره‌م، له دژي سياست و ده‌سه‌لاتيكي مهادينه‌وه ږه‌وشيانه‌ي پيغه‌مبه‌ره‌كان و ږاږه‌وه‌كانيان، سهرنج به‌ه (اين سيناه) له (رائل) وده‌غی سياسته‌ي تيكي به ږه‌وشته‌و خونه‌ويست و خزمه‌تكار ده‌كا له به‌رامبه‌ر سياسته‌ي تيكي دوو ږوويي كه وه‌غه‌كاني ده‌فا و ده‌ق جووت ده‌يت له‌گه‌ځ

سیاستی میکافیلی و سیاستی شعری، نیام شافیعیش دهلن (لا سیاست الا ما وافق الشرع).^۱ به همان شبیه (ابن خلدون) له (مقدمة) باس له (خلق السياسة) ددکا که بریتیه له (به لئین و راستگویی و خۆنه ویستی و به هاناو چاکه و گۆتسه و کردهیی و لایه نگری هه قو زه جه تکیشتان...) (سیاسی نه فامی) یش پیچه وانه کانی نه وانه، (فارابی) یش له (کتاب المله) باسی سیاستی نه فامی کردوه که نهو سیاسته به بهر زه و هندی تاییه تی ده خاته سهرووی بهر زه و هندی گشتی.^۲

ابن القيم الجوزی باس له (السیاسة الظالمة) و (السیاسة العادلة) کردوه له (الطرق الحكمية في السياسة الشرعية) ل ۱۰، دهقه کهی : (فإن سياسة نوعا: سياسة ظالمة فالشریعة تهرمها وسیاسة عادلة فهي من الشریعة). ابن عقیلیش دهلن: (السیاسة ما كان فعلا يكون معه الناس اقرب الى الصلاح أبعد عن الفساد).. بهو شیره به زانایانی نیسلامی باسی زانستی سیاستیان کردوه و ده (أشرف العلم)، به بیی (قاهوس السياسة) (تهذیب السياسة- أهوازی) کۆنترین کتیبکی نیسلامیه که له سهر سیاستی نووسیه، واته نهو مل ملانییهی میکافیلی سیاسته دارانی فیلبازی نیست مل ملانییه کی کۆته .

^۱ الطرق الحكمية في السياسة الشرعية- ابن القيم الجوزية- ل ۱۷.

^۲ یۆ زبانه سهرنج به (الموسوعة المصطلحات العلم الاجتماع و السياسة).

لیستیگی جیاوازی نیوان سیاستی ره‌واو میکافیلی

سیاسه‌تی ره‌وا - زانسنی	سیاسه‌تی میکافیلی - نه‌فامی
۱- مه‌بادینی و ره‌وشتییه	۱- بی‌مه‌بدنی و ره‌وشتییه
۲- سیاست ناهرازه	۲- سیاست مه‌بدنه و خوشی تیادایه
۳- به‌لین، راستنگویی، سپارده‌یی، یه‌زه‌یی، گشت ویستی، خزمه‌ت، مرزقایه‌تی، چه‌سپاری. (الغایه لاتبرو الوسيلة في كل الأحوال)	۳- به‌لین، درو، خیانه‌ت، بی‌به‌زه‌یی، خوویستی، درندایه‌تی، خودپهرسنی، گوزاوی. (الغایه تبرو الوسيلة مطلنا)
۴- یه‌کیتی گوته و کرده	۴- ناکوکی نیوان گوته و کرده
۵- به‌ره‌وه‌ندی گشتی	۵- به‌ره‌وه‌ندی تاییه‌تی
۶- یه‌کیتی و متمانه	۶- پارچه پارچه‌یی و بی‌متمانه‌یی
۷- په‌رومرده و بیناکردن و دامه‌زاندنی چاره‌نووس	۷- تینگدان و گوی پئنه‌دان و نانیه‌ت
۸- راستی تهرزووه	۸- به‌ره‌وه‌ندی شه‌خسی تهرزووه
۹- لایه‌نگیری هه‌زار و چه‌وساره‌یه	۹- لایه‌نگیری جینی سه‌رو و چه‌سینه‌رانه له‌دوای خوی
۱۰- بز مه‌بدنه‌که ده‌زی	۱۰- له‌سه‌ز مه‌بدنه‌که ده‌زی
۱۱- له‌گه‌ل رابورردو و نیشتا و داهاترو کۆکه	۱۱- هه‌رده‌م نیشتای له‌گه‌ل رابورردو و داهاتروی ناکۆکه

تییینی: نه‌وه به‌راوردی رهبازه‌کانه، رهنکه نیسه‌لامیش بان خه‌لینه‌ش هه‌بوویی به‌شی دووه‌می به‌کاره‌ینابن، نه‌وه کرده‌وی ناکه نه‌ک رهباز.

(این تفسیر) له تفهیری (مانده) سیاستی راسته و خو به تذکروده به نامنهت و دادگهري، ده لئى مانای (فهذا ان اجماع السیاسة العادلة و الولاية الصالحة)^۱. (أغزالی) یش له بابهتی (عدل في السیاسة) ده لئى؛ نهو کاتی (دادگهري سیاسی) دیته دی چ له شاریک چ له ولایتیک، وهک فرمانه کانی نه دمانی چسته مان همریه کهو به پنی پیژری و تواناو شایسته ی (که فائدهتی) بتهکو سمرکرده دروست بکریت نهک له سمر بنچینه ی چین و رده لیک و^۲ هتا له ودهقی سیاستی مه دنیشتا له فرمانه نگه کانی کونی نیستامی به پیکه وه ژبانی کومه لیک خه لکی رده لیک جیاجیا و مانای بوونی (هاولاتی-بس) به ستوده به عه قیده) له سمر بنچینه ی هاوکاری به رژه وه ندی گشتی ناوی هاتوره^۳.

بهو شیویه سیاست له فکری نیسلام و دهوله تی مه دینه پیاده کراوه، له دواي نه وایش له لایه ن خه لیه کان وله ریگه ی تامه و ریتمایه کانیا ن بژ والیه کان و هتا نهو ساتهش همر له سمر راره وه ی سیاستی شرعی دهرژن، واته نهو سیاسته چموت و فیلبارز خوویستی یه هه موو سیاست نیه و نه سلئی سیامه تیش نیه و (میکافیلی) یش (مؤسس الفکر السیاسي الحديث) نیه به گشتی، ههروهک پیتاه که ی (مارکس) (الذين أفیون الشعوب) بژ هه موو نایین تیه هه لیه تدها بژ ناینی (مهمیچی) نزیکه، به هه مان شیوهش (میکافیلیه تیش) (مؤسس) ی هه موو سیاست نیه، ته نها سیاستی عه لماتی نری یه به کوردستانیشه وه، چونکه عه لماتیته ی کوردستانیش به چه پ و سوشیالیستی و نه توهی و لیبرالیشه وه وهک عه لماتیته ی عه وه ب له ژیر کاریگه ری فیکری مارکس بوون، جا نیستا (له کوردستان) یش دوو توه ری سه لبی پتیک گه یشتن،

^۱ السیاسة الشرعیة.

^۲ میزان العمل.

^۳ الموسوعة المصطلحات الجامع العلوم، الملقب بـ (دینور العلماء)، مادة - السیاسة المدنیة -.

یه کیان کوتای خلت و خاری مارکسیست له لایه ک، له لایه کی ترلایه نی سه لی
سیاستی وژناوایی که برینه له تیوانین بژ سیاست له چوارچیوی نه ریشی
سرمایه داریاته، به پی بنه مالی (بیکه و وگره take and put)، له نه نجامدا
سیاست و حزبیایه کی بی مه بدنی و بزوهشتی سیاسی لی دهرده چی، له سه
نهو بنچینه یه (به ژوهندی تاییه تی) په یروندی یاسای نیو دوله تی له سه
دروست بوه، که له کژتاییدا یه کسانه به به ژوهندی شخسی ویران کهر یان
به ژوهندی تاییه تی ولایتیک، نه ویش (سیاستی نه فامیه) جا بسا هر زانست و
ته کتولزجیاشیان که شه مندوو یشت. بویه ش له وژناوا وژر به ناشکرا و
شهرعیوه په یوه ندیه کانی سادو شالوز، تاک و کژ، ناوه کی و دهره کی، دپلزماسی
و دژستایه تی، هه مروی له سه بنچینه ی به ژوهندی تاییه ته، هر له کژنه ویش
(نادم سمث) و ترویه تی، دادگری و به خسته وری به وه دیته دی که هه ریه که
به ژوهندی تاییه تی بژ بیته دی^۱، هه ودها (جوزج بوش-باوک) به ناشکرا وری
مه بادینی میللمت ناپیت ناکوک بیته له گمل به ژوهندی ندیه کانی، بویه ش نیشتا
سمرانمیری غلمانیه ته به سوشالیسمی و چه پی و نه تموهی و لیبرالیه وه په پیره ی
رینبازی میکافیلی ده کمن، هه مروی به راشکاوانه تر ده لین (خو سیاست
ده زگایه کی خمیری نیه! نه ویش به دوا ی به ژوهندی نه، بویه هیچ هه رجیک
مه بدنی و رهوشی سیاسی تیا نیه و باسیشی ناکری هتا له راپورتی سیاسی
کژنگرکان و راگه یانندن و هلس و کهوت و.. نا لیره دا ییناسی سیاست له
کورده ستانیش و باوی و وگرته وه به مانای: (درژ و پیچ و په نا و هونمیری
هه لخته تانندن و خو وستی و کوشک و ته لارو گری نه دانه سه واپیت و لیلی و
نه ویر نه ویر کردن و بی ژوره پی و بی نه مکی و هه لپه رستی و.. لیره وه (سید
القوم..) نک (خادمهم) به لکو ده بی (قوم) خادمی سیاسته دار بیته، نه ویش
له؟ دستان چاک په یوه و کراوده پی راپرو می کافیلی که له سه سیاست برین

^۱ شروه الامم - (نادم سمث).

پنجهوانه‌ی رێبازی شەڕی و مەبەشی بۆی دەژی .
تێبینی: رامیاری کوردیش مانای (مەکریازی)یە.^۱ واتە ئەو زمان زانەیی
 رامیاری بەرامبەر سیاسە دانانە یە روانگەییەکی مەکافیلیانە هەلی بشاردوووە.
 (رامی + یار) (مەکریار).

نۆین و سیاسەت:

زۆر پای چەوت باوی وەرگرتوو، نێستا خەلکی بەگشتی و بەشتیکی زۆری
 ڕەوشەتیریش لە نەتجامی ئەو ڕەفتارە سیاسە میکافیلیانە، بەکەسەر ئەو پێناسە
 یۆ سیاسەت (تەعمیم) دەکەن و دەلێن (سیاسەت مانای درۆیە)، بۆیەش هەر
 بەکێک بە فروفیل و نۆین باز بێت بۆ مەرامە نایەتێه کاتی خۆی چ لە دنیەکی
 بچروک یان لە ولاتیک یان لە جەهان ئەوا پێتی دەلێن چەندە سیاسە بۆ خۆی، لە
 بیردەریه کاتی شا جۆرجی بەریتانی هاتوو، کاتی بێنی لەسەر گۆرێک نووسرا بوو:
 ئەو گۆری سیاسەتەداری راستگۆ (فلانی کۆری قلاتە)، شا جۆرج وکی: سەرم
 سوپ ماوە چۆن دوو کەس لەیەک گۆر شاردراونەو؟ دەست و پێوەندەکانیش بۆ
 ئەوەی یەک لەسەر یەک بوەستن (وێک نێستا ئاسا) پێ یان وت: قوربان یەک گۆرەو
 یەک کەسە.. گوتی نەخێر سیاسەتەداریکە و راست گۆریه کێشە (واتە دوو)، ..
 واتە سیاسەتەدار و راست گۆر یەک نین، ئەوەیان مێژووی سیاسی عەلمانیەتە،
 نێشتاش چاکترین پەڕدەوکه‌ری ئەو بیردەریه، نێر پێناسەکانی عەلمانیەت
 ومیکافیلی - دامەزرێنەری فیکری سیاسی هارچمەرخ - هەمووی لەگەڵ وتەکەیی
 (شا جۆرج) یەک ماناو ماھیه‌تە.. بەلام نینجا نەخێر، هەمرو سیاسەت وانیه،
 دیارە سیاسەتیش وەک هەمرو بەش و بەرھەمەکانی مەژۆ لابەنی سەلبی و
 نیجایی هەیه، بۆیە سیاسەتی میکافیلی بەشتیکە لە سیاسەتی سەلبی نەک

^۱ بڕوانە فەرھەنگی کوردستان - گیری ۱۸۰

همو سیاست، به لّام هر کاتی مدرسه کانی عملانیت دهه لاتدار بیت نهوا پیتناس و هه ئس و کومتی ریتبازی میکافیلی و خۆدیستی باو و مرده گری، هر بۆیهش ده بین لّام و سمرده مه به چاوئیکی ریتزوه سهری سیاست و سیاسه هه دار ناگری، شهرمی پی به پلّیت من سیاسه هه دارم، زۆر ئاسایه بلّی من قهرمانبهرم یان کریکارم... به لّام زۆر به خیزایی ده لّی من سیاسی نیم، یان له سهر دوکان دهنوسری باسی (قهرز) و (سیاست) مکه، هه نا بهرای به شیک له لیکۆلهرده کان نه وه پیلان له سهر سیاسه تیش، نه ناته هه ندی حزب و لایه نی دهه لاتی سیاسی کار بۆ هه لره شانده نووی خردی (سیاست) ده کهن، جا نه و دوخه وای له خه لکی غوام و هه ندی نیچه زانی تیسلامی و (هه ندی زانابانی ناینی تر که شهریه تیان نه). ره وه نه بیرانی عملانیش کردوه که هه مو پیتکه وه بگهنه نه غیامیکی هه و و هرکم له سهر سیاست به گشتی به سه لیبی بدن و لّی دوورکه ونه وه، نه ناته واره وهی شیعده هه نا پینش شوپشی نیسلامی ئیرانیش له ۱۹۷۹ دوورکه و تهوونمه له سیاست، شوپش و ده ولّیه تیان بۆ نیسامی زه مان هه لگرتیوو، هه ندیکی تر زیان له وهش و تهووانه (أعوذ بالله من الشيطان و السياسة)، ره نگه بی وستی خزیان خزمه تیکی مغرایان به مدهستی عملانیت کردوه بۆ دوور خستنه رهی ناین له سیاست، هه روه ک شوبلی عیسه می ده لّی: (زانا و پساوانتیکی ناینی هه ن که زۆر له نیسلام قوول نابنه وه خزمه تی مدهسته کانی عملانی ده کهن که پیتان وایه ناین ته نیا بۆ کاری شه خسی بیت و دوور له سیاست)^۱، به پینچه وانه ی زانایانی کزن که سیاسه تیان به (أشرف العلم) وهسف کردبوو، نه و شه پۆله زیاتر له نه رروپاوه له دوا ی دایمانی خه لافه ت له سالی ۱۹۲۴ هات، به کارهیتانی ناین له وئ بۆ نیاسه تیکی درنده که تا راده ی (مافی شایانه - Divine right at the king) ناو ده برا، له وئ له بهر

۱ العلمانية و الدولة الدينية - شبلي عيسى ص ۷۷.

۲ مجموعة العلوم السياسية.

نوقشانی به‌رنامه‌ی سیاسی نایتی مسیحی (هم‌روک سپنوزا، تالیدان، گاردیتی ده‌لین: نایتی مسیحی بن شریعت‌ه)¹، بووه هوی وستاننی کومه‌نگه له پیش کەوتن و داهینان و دادگەری و عەقلانە تیش... بەلام بە سیاسی کردنی نیسلام مانای راست کردنەودی نیسلامی راستەقینە، دەبە هەوی پیش کەوتن و دادگەری و بینای کۆمەڵایەتی و سەرەستی و... ئەو دۆخە ئاسمان و ڕێسمانی فەرە، کەچی ئەو شەپۆلە لە دواي دارمەانی خەلافەت گەیشتە جیھانی نیسلامی، هەلس و گەوتی هەندێ خەلیفە دام و دەزگاگانیان زەمینەیان زیاتر سازدا، هەندێ نیمچە زانای نیسلامیشی هاتنە سەر هەمان رای (پایا)بەکان و بەتایبەتی قەشە (ولیم شامیل)ی نینگلیزی کە وتەبەکی بەناویانگی هەبوو و تەبوی: (چەندە هەلبە نەگەر واتن بگەین خوا بە تەنها ئەو بووسەمەرە بەرپۆ دەبا)، لە وانە (شیخ علی عبدالرزاق) (قازی شەرعی)ی تەزەھیریش بوو، لە سالی ۱۹۲۵ کتێبێکی نووسی بەناوی (الاسلام و أصول الحکم)، تیایدا هەندێ پار بۆچۆتی داکەنی تیادا بوو، وەک ئەودی (نیسلام تەنها نایتی گیانە نەک دەولەت، پەیاپی محمد هەرگیز دەولەت و حکومەتی تیا نەبۆوە) ۶۴-۶۵، هەندێ رای وای پەیدا بوو، یەکیکی تریش بەناوی (خالد محمد خالد) هەر لە مەسەر کتێبێکی بە هەمان ناوەڕۆک نووسێوە بە ناوی (من هنا نبدا)... بەلام کە چاکتر لە نیسلام گەیشت هەر خۆی گەراپەو و کتێبێکی تری بەناوی (الدولة في الاسلام) دانا، نوانە هەر لە خزمەتی بێر و بۆچوونی عەلمانیەت نە، بەلکو نیمچەریالیزمی جیھانیش بە رۆژەهلاتی و رۆژناوایەردە نەویان مەبەستە بۆ دەرکێشانی گیانی بەرگری نیشتمانی، هەر بزیدەش لە گەل داگیرکردنی کوردستان و دروست بوونی مەبنەتی کورد دروشمی جیا کردنەودی نابن لە سیاست هاتووە، یەکم جار رۆژنامە (تینگەیشتنی نەری) کە لە لایەن بریتانیا وەمەردەچورلە دواي ۱۹۱۸-

¹ هەرکەس ئینجیل بپوینیشەو ئەو راستەیی بۆمەردە کەوی، سەرەرای ئەوەش لە (جدول و الشروح)ی ئینجیل پێناسە داکا نالی شریعتی خواپە دەلی سەری مسیحە

بانگتشی (ناین شتیکه و سیاسه تیش شتیکی تره) ی بلو کرده ده، ټینجا داگیر کرده کانی تریش له هه موان سهخت تر دهسلاتی به عس سرو سزاکی تا راده ی ستداره بو، هه روه ها هه له کانی خوشی (میکائیلی) و هه سرو راره وهی نیتاش زور داکوکی له سه ر نهو لیک جیا کرده وهی ناین و سیاست ده که ن، له کونه ده زگا ماسونی و شیوه زاینیه کان و هه ندی راره وهی نیلامی نه فامیش به کیان گرتنه وه له دور خستنه وهی سیاست له ناین، له نیلامیه گانیش جار واپوره له بهر هوی ناکوکی مانده بوون بینو میدی به نه نجامیک گهشتوون وک (اعوذ بالله من الشیطان والسیاسة) که له لاین (شیخ سعید نورسی) و تراوه. به لام نه وهی میکائیلی و هاوراپانی مه مستیانه جیا به، میکائیلی و راره وهی کی زیاتر داکوکی له دور خستنه وهی ناین ده که ن، له بهر هویه کی ساده، نه گهر سیاست ردوست و مه بادیشی بیت نهوا عهیب و عمار و نه نانیه تی سیاسته میکائیلیه که دهره که وری، بهر شیوه به: ۱- نه زانی، ۲- ته ورژی شکستی خهلافهت، ۳- هه له تی عملانیه تی جهان* له سه دهی (۲۰) ... تا راده به کی چاک توانرا نیسلام له سیاست و ژیا نیشدا جیا بکرتنه وه، تا نهو راده له دستووری (حزبی به عسی- ۱۹۴۷) مادهی (۳) تومار کرا: (تاکه پیک به ستیک له ناو دور ولاتی عه رب ده بیت ته نیا نه وه یی بیت، هه موو به ستنه وهی کی تری ناینی و مه زه بی ده بی له ره گ و ریشه وه ده رکیشری)، زوره ی حزبه عه لمانیه نه وه ییه کان بهو شیوه یه بوون، چه به گانیش زور خراتر، له دوی هه موو نه وانه ده بین کار و فرمانی ناین سیاسیه بویه نهو تهقه لایانه ی سروو هه مووی شکستی هینا و نیتا ناین و سیاست سه رتا پای جیهانی گرتنه وه وک به کشت، هه روه ها سه رتا پای بواره کانی ژیا نیش له کومه لایه تی، نابووری، نیشیمانی، دیپلوماسی، سایکولوژی .. هه تا ته ندروستی، نه ک ته نها له ناو

* طروحات، میکائیلی.

* نه ویش له نه عامی لازمی مسیحیهت بهرام بهر عملانیات واسعی هه لدا له نه وریا

نېسلاډ، له ناو مەسیحی و پەھودی و هندوسی و... بەدەبان حزسی مەسیحی و پەھودی و... له کوردستانیش (۳) حیزبسی مەسیحی هەیه، هەر بۆیەش له کۆنگرەدی هەزارهیی که له هەفتەدی کۆتایی مانگی ۲۰۰۲/۸ نیۆیسۆک که به هەزاران زانای جیهانی جۆر به جۆری نه کادیی و سیاسیی و نه شرۆڤۆلۆجی، ... بەشدار بوون بریاریان دا که ناین و سیاسەت و دۆلەت لیک جیا ناکرێتەوه و سەدی (۲۱) یشیان به سەدی گەڕانەوهی ناین پینش پینشی کرد، نینتا هەر سیستەمیک ناینی بنچینه نه ینت دۆراوه، سەرنج بده نیتوان عەرب و نيسرائیل، عەرب ناینی خۆیان پچووک کردۆتەوه و نيسرائیلش به ناینی خۆی نیش داکا، چۆن عەرب ريسوا و شکست خواردوو و پەرتەوازين، نه گەر ناینه کانی تریش یشی یاس له جیا کردنه و یان بکریت له سیاسەت و دۆلەت و ژپان، نه و له نيسلام به هیچ جۆریک ناکریت، بۆیەش ده ینین نيسلامیه کان و زانایانی نيسلامی (که نیجماعن) هەتا ئینکلۆپیدیه گەوره کانیش پیناسی ناین به ژيانی سیاسیی داکەن به غوونه فەرهنگی (موسوعة العالمية العربية ج ۱ ص ۵۸۴) که له هەناوی (Great Encyclobidia-British) هاتوو له مانای ناین ده ئی: (الدین... من دان دینا ملکه و حکمه و ساسه و دبره)، هەر له (معجم المحدث للتحليل السياسي)، ده ئی: (باسی سیاسەت و حوکم یه که، له زانکۆکانی پینشو و نیتستار به زانستی سیاسەت دهوتری (یه شه کانی حوکم)، به هەمان شێوه فەرهنه گە کانی (لیقریه، دوفرجه - احزاب الیاسه، معجم المحدث، موسوع العالمیه، العین السیاسه، تعریفات جرجانی، نه سهله یۆنانی و نه غریقیه که...)، هەمووی سیاسەت و حوکمیان په کسان کردوو، مانای حکومەت له نیتگلیزی مانای سیاسەت (govern)، بهو شیریه مانای وایه نیوهی قورانی پیرۆز له سەر سیاسەت، هەروها پینغه مبه ره کان سەرۆکی سیاسیی میلله ته که یان بروینه، هەر خردی سروشستی (تومعهی نيسلام) به یوهندی و پیکهاته یه کی سیاسیه، ئیتر سیاسەت و نيسلام وه ک سەر و له شه نه وهی بیهوی

نیسلام له سیاست جیا بکاتمه نو د هیوئ نیسلام سر بری له پشتهوه، همو زانایان له سر سیاستیان نوو، به لام نوانه به تاییه تی و راسته و خو له سر نیسلامیان نوو به له وانه (نه هوازی، ابن تیمیة، ابن قیم، شافعی، حنفی، أحمد، نیامه کانی نه هل البیت، ابن عقیل، ماوردی، زوری تر)، همو نوانه نو دابه شیعی (نقل و عقل)، (سیاست و شریعت)، (نابین و دولت)، (قوانین الارض و قانون السماء)، (ادیان السماویة و الارضیة)، (دنیا و قیامت)، .. رت کردتوه، هر بویه هر همو له پتانی (نیامه) یان (اخلاقه) و هاتوه: (نیابة عن رسول الله ﷺ في حراسة الدين و سياسة الدنيا به) ^۱، یان وه (تفتازانی) هرچی به که می (نیامه) کز کردتوه له کز و نوی به (ان یكون سائسا) ^۲ چاره سریک هیه که په نگه بهی همو لایه کی تیا بیت، بو چوونی علمانی و هندی له عوامی موسلمان و تیریش که ده تین نابیت نیسلام نیکه تی سیاست بکرت، راسته بز سیاستی میکافیلی، دوی نیسلام لهو جزه سیاسته دور بکوتتوه، به لام نیسلام و سیاستی نه خلای و شرعی لیک جیا ناکرتتوه وه زانایانی نابین و نیسلامیه کان بانگیشه ی بوده کن. نووی زیاتر نو دمه تفتی پی دریزه پندا هلس و کوتی به شیک له نه زمونی نیسلامیه نوی به کانه که کیشه و ناکوکی زوری ناوه کی زیندو کرده وه له گلهیدا (أعوذ بالله من الشيطان والسباسة) شی زیندو کرده وه .

نه گینا له نسلدا مه سلمیه کی عقیده به نه گمر باورپ وایی قورسان هاتو مرؤف (خلیفه) جینشینی خوا بیت، نو ناینه که شی به برنامه ی سیاسیه، خو گمر باورپشت و ابو مرؤف به ریکوت پیرپته سر نو زه میته نوو ته ووه هر مرؤف بو خوی چاکر ده زانی نیش و کاری خوی راپیرپتی، به لام ده بین عملانیه کانیش به زمانیکي پالو و لای نوو پرسیارانه ناده نوو، بویه نایانه وی نابین شوو له سیاست جیا بکه نوو به تاییه تی لهو سرده وه، دپانه وی له خر مه تیان بیت،

۱ السياسة الشرعية. دفرزوی ل ۳۲. ۲- عقائد النفی

دوری سرباز و خرمه‌تکاری و پینه و چتر و تاییدی نه‌ک سرکرده و معرجه‌عبیت و پشتری‌روی و ری‌نیشانداری بی، به‌تاییدی له‌کاته ته‌نگانه‌کانیان پرو له‌گوتاری نایینی ده‌کنوده، حزبی به‌عس نه‌ونده دژی نی‌سلام بوو که‌چی له‌ته‌نگایه‌کان و له‌کاتی هیرشی نه‌مریکا هه‌وو هه‌بدنه‌کاتی سۆشیالیستی و نه‌توده‌گیری له‌بیر چو‌ویزو و ته‌نها باسی نی‌حانی ده‌کرد... وه‌ک له‌به‌شی داهاتوه‌دیتنه‌سری به‌تاییدی له‌(عه‌لمانیته) و (نی‌صلاسی سیاسی).

کئی ناپسین بہ کار دینی؟

دەنگۆزى كې زۆر ديسان تە قىو ەتدو بەر پروى ئىسلامىيە كان لە لايمىن عە لانيمو ە
دە لاين ئىتو نايىن بە كاردە ەيتىن لە پىتتاو سياست، ەمەر نەو توومە تەش بوو لە
دەزگای دادگايە كانى كۆمارى شوركى كە مالى لە دۆى سەر كرده كانى شوڤشى
كورد (شىيخ سەبىدى پىران، مەلا سەلىم، شىيخ عبدالسلام بارزاني...) .
بە كار ەاتوو، ئىتتاش لە ناو ەخۆ و دەر ەو بە دەنگ ەاتوون.

پرسیارێکی چەمکیە زۆر بەکار دێت بێ ئەوەی تەرازووێکی دروست بێت بۆ
 سێخ کردنەوهی، ئەوەش لە ئەخامی ئەو لێک جیاکردنەوهی نائێ لە سیاسەتەوه
 دێت، ئەو کێشەیه کەمتر لە ولاتانی ناتیسلامی بەدی دەکری بەلکو بەشی هەره
 زۆریان لە دەستور دووبارە دێری بۆ شایە کەیان داناه هەروەک لە مادی ۱ و ۴
 لە دەستوری یۆنان، ۱ و ۲ لە دانیمارک، ۱۲ لە نەروێج، ۴ لە سوید، ۵۴ لە
 کۆلۆمبیا، ۶۶ لە کۆرییکا، ۱۲ لە سلفادۆر، ۶ لە نیسپانیا، ۲۴ لە
 پورتوگالیا، ۳ لە یەرگوا، ۲ لە نەرجهنتین ... هەندیکیشیان مەرجی نێتمای
 نایینی بۆ مەلیک و سەرۆک لە دەستور دیاری کراوه، لەوانه مادی ۴ لە سوید،
 مادی ۹۱ لە نیسپانیا ...، چونکە تێن و تەرووسی شایە کەیان لە سیاسەت
 بەهێزتر نیه تا بێتە بەکارهێنەر بۆی، واتە لێره (دان بیاھێنانە) کە نیسلا

¹ نورزيانير مر وانه: الاسلام والعلمانية وأثرهما في نشأة الدولة العراقية الحديثة -نوسمر

به هیئت‌تره له سیاسته‌که، هر بۆیه‌ش ده‌بینن مه‌سیحیه عهرمه نه‌وه گهره‌کان ئیسلامیان له پیتاو مه‌به‌ده‌نی ته‌وه‌گهری به‌کاره‌یتاوه نه‌ک مه‌سیحی^۱، هر چه‌نده له پیش تر و نیتاش هه‌مرو باله‌کانی عه‌لمانی له جیهانی نیسلاسی و له کوردستانیش نایتیان له پیتاو سیاست (به‌زاراوه عه‌لمانی خۆی) به‌کاره‌یتاوه بۆ جوان کردنی نه‌و به‌ر و نایدی‌لزجیان‌ه‌ی که نامۆ بڕوینه وه‌ک: مارکسیه‌ت، سوشیالیستیته‌ت، ئیپالیته‌ت، .. جاران ده‌یان وت خۆ شیوعیه‌تیش هه‌ر دادپه‌روهریه‌کی وه‌کو نیسلاسی ده‌وی، یان سوشیالیستی‌ش هه‌ر ناوه‌ڕۆکی نیسلاسه هه‌تا له‌و دوا‌یه‌ش هه‌ر به‌مه‌ده‌وام به‌وو، (عبدالله نۆجه‌لان) ده‌لی: (پیغه‌مه‌رو ئیمام علی له ئیمه‌ سوشیانیستی تر بڕوینه)^۲، هه‌ر له به‌اری دیو‌کراسیش ده‌یان وت هه‌روه‌ک نیسلاسی ناوا سه‌ربه‌ستی تیا‌ه، به‌و شتیره‌یه (هه‌کسیم رۆدنسون) که جیهان بینیکی مارکسی به‌ناویانگه له کتیبی (الاسلام و المارکسیه‌ی خۆی ده‌لی: (نه‌ک لایه‌نه نه‌توهمی و عه‌لمانیه‌کان، به‌لکو شیوعیه‌کانی جیهانی نیسلامی‌ش سه‌روه‌یه‌کانی ئیسلامیان به‌کاره‌یتاوه له پیتاو بلا‌ک‌کردنه‌وه‌ی شیوعیه‌ت)، له‌عیراقیش له‌و غرونه‌یه گه‌لی زو‌رد به‌تایه‌ه‌تی له‌سه‌ره‌تا‌کان، له‌لایه‌ک دژی ئاین برون و کتیبی وه‌ک (این الله) یان بلا‌و ده‌ک‌رده‌وه له‌لایه‌کی تر بانگه‌وازیان به‌ ناوی (صرخة الإلهیة لأخ لیئیل) یان بلا‌و ده‌ک‌رده‌وه، معروف رصافی به‌ تایه‌تی قورنان بانگه‌شه‌ی بۆ شیوعیه‌ت ده‌ک‌رد ... به‌هه‌مان شتیه ته‌یازی نه‌توهمی له عه‌ره‌ب و کوردو تورک و عیبری‌ش و .. ک‌ردوویانه، سه‌رتج بده دو‌ورترین که‌س له نیسلاسی (میشیل عه‌فله‌ق) دامه‌زرێنه‌ری حیزبی به‌عس ده‌لی: (نابی عه‌ره‌ب بی‌ت و نیسلاسی نه‌بی‌ت، سه‌رم سو‌رما‌وه ئیسلامیک عه‌ره‌بی خۆش نه‌وی)^۳، کتابی (ذکری رسول الله) شی هه‌یه .. سه‌رتج بده چۆن

^۱ بۆ زیاتر سه‌رتج بده: (میشیل عه‌فله‌ق-کتابات کامله)، شیلی عیسمی (العثمانیة و الدوله العثمانیة)،

غیب عازوری (نقطه‌ آمة العربیة).

^۲ هه‌زاراوه-عبدالله نۆجه‌لان

^۳ الکتاب السیاسیة الکامله- میشیل عه‌فله‌ق.

نیسلام به کار دهیتی بز سیاستی نه ته وهی، نه ته وه گمیه کانی عه ره ب و به هودی ده لیتن؛ نیمه یین (شعب الله المختار)^۱، ده بی نه ته وهی نیمه سهو کرده ی جیهان بیت؛ به هه مان شیره ده یینین میژووی نیمه پریالیزی می پرده له غورته ی به کاره یانی نایین به هه مو ناراسته یه کی ته ریب و پیچه وانه، تا نه و راده نه غورته ی نیشتیمانی فوره نی له گمیه ی نیمه پریالیه تی دا بز داگیر کردن بریاری دا که (چون در مان بز میتش کوژی پیروسته ناواش مه سیحی و نیجیل بز قه لاچی ناینه نه فانه یه کانی تر پیروسته)^۲، به هه مان شیره نیسرائیل وه دونه تیکی نه ته وهی له سهو بنچینه ی ده قی نایینی دروست کراوه^۳... کون ترین به کاره یانی نایین له پیتاو سیاستی ناروا ده گه ریتسه وه بز شو شایانه ی که زه چه له کی خو یان به (معجزه) یه کی خوایی ده به سه وه^۴، له کوردستان به کاره یانی نایین له پیتاو به نه های عدلانی له چاره کی دوی سه ده ی بیستم زیاتر دهستی یی کرد، به لام له سهو نه ای سهو هه لدانی عه مانیت له کوردستان نه یترانیوه ته نه به بکا یان په نای بر دوتسه بهر (۱- کیتسه ی نیشتیمانی و کوردیه تی، ۲- بیان نایینی نیسلام)، زور پروونه سهو که وونی ته می (کوه له وه ره غه دوانی کوردستانی عیراق) و (PKK) و سهو نه که وونی حزبه شو عیه کانی هاور ییان هویه که ی بز (فاکته ری نیشتیمانی ده گه ریتسه وه نه که عه قیده ی مارکی)، سهو وه ها بوونی جه ماوه ریه کی شورش و حزبه کوردستانیه کانی پیتشوش بز هه دوو فاکته ره ده گه ریتسه وه که هه رده م زانایه کی نایینیان کردوتسه پیتشوا، نه گیتا ته فاعولیان ته ده کرد له ناو میلله ت هه تا (پ. د. ک. پش له سهو نه ای شورش نه یلول ۱۹۹۱ به شداریان نه بوو، هه نه وه هویه بهو پالی دان

* له پروتوکللی (۵) حکماء صهیون هانوه: وقد منحنا الله العبقریة کی نگون قاهرین علی انقیام
بقيادة العالم

^۱ معینوا الارض ص ۱۹- فرائر قانون.

^۲ بز زیاتر سهو نه یه (الاساطیر المؤسسة...) - روجی غارودی.

^۳ بز زیاتر بهروانه ده احمد سهو سه - تاریخ حضارة وادی الرافدین ص ۲۰۱

بیته ژیر سرکردایه تیه کی وه (ملا مصطفی)، نه گینا زۆریه ی سرکردایه تی به و
 بیره مارکبه ی خۆیان لایه لا وه سفی (بارزانیان) به کۆنه پهرستو دهره به گخوازو
 مه لار میسالی ده کرد، ههتا نه زمونی کۆمه له ی نیرانیش هه مر بۆ چه تر (م/شیخ
 عزالدین حسین) یان به کاره یهتا... نینستاش که ده یه یه یه حزیه عملانیه کانی
 کوردستان که سیان دهنگی نه گه یه شه له (۵۰٪)، نه وه ده گه یه شه بۆ شه وه ی که
 هه رچه نه ده فاکتوری نیشتمانی له کوردستان زۆر به هه یه یه شه که چی ترانای نیه بی
 به جه ماوهری بی فاکتوری ناپی... هه مر بۆ یه شه نیشتا هه مر هه موویان زانیانی
 نابنی کۆ ده گه نه وه لای خۆیان به ناوی (به کیتی زانیان)، نه وه شیوه به کاره یه تانه
 له لایه ن عملانیه تی سرانسه ری جیهانی نیسلا می له ورو درشه وه به دی ده کری
 بۆ پر پر کردنه وه ی نو فستانیه کانی خۆیان، نه ور ترمه ته ی به کاره یه تانی شاین له
 پیناو سیاست به کاردیت له لایه ن عملانی له در ی نیسلا می شه وانیش له در ی
 عملانی، که واته با برانین چۆن شه لیک گه یه وه شه به ته رازویه کی ورد لیک
 به که یه نه وه:

۱- جاری له پیندا که ده لێن نابی ناین نیکه لی سیاست پکری، ناین پاکه و
 له پیناو سیاستدا ناییت به کاره یه یه یه، مانای دان پیا هه یه تانیکی بی نه شه که نه یه
 که (سیاست خراپه)، جا که خراپه بۆ چی ده یه که نه؟ نه گه ر باشیه شه و پیرۆزد و
 مه بادیتو راستیه نه وا با ناینیش له پیناو به کاره یه یه یه، واته به کاره یه تانی شاین
 له یه یه ناوی سیاستی ناره وا دروست نیه.

۲- عملانی به هه مر باله کانیه وه ده یه یه ته نه ها ته ندازه یه که له ناین وه رگری
 وه که نامراز به کاری به یه یه یه بۆ مه بادیته کانی خۆی که جیا به له شاین، نه وه یان
 به کاره یه تانی شاین له پیناو سیاستی که نا شه رعی، خردی نیسلا م نه که هه ر
 (نیسلا مه کان و بۆرته وه نیسلا مه کان) نه وه ی به توشی رته ده کاته وه له
 چه ندین نایه تی روون و تاشکرا، ﴿اَلَمْ تَرَ اِذْ اٰتٰی الْاَنْبِیَآءُ اَوْثَرًا نَّصِیْبًا مِّنَ الْکِتَابِ﴾،
 ﴿اَفَتَنْزِیْلُهُنَّ مِنْ بَعْضِ الْکِتَابِ وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ﴾.

٣- هەر که مێک ورد بێ (دزه که) یان (فالوله که) دهبیننهوه که کێ یه نایین به کاردێتی به ناشهرعی له پێناو سیاسهت، هەر مهردمهیه که سهروهری مهردمهیه کی تر به کاربهێتی تهوا فالوله که یه، هەر به نمونه شیوعیه کان نامانجیان شیوعیه ته ههركاتی سهروهری کوردایهتی یان نهتمووی یان لیبرالیان به کارهێنا نهوا فالوله که یه واته به کارهێنانی کوردایهتی به له پێناو شیوعیهت، نه گه لایه نیکێ نیسلامیش هات سهروهری شیوعیهت یان عملانی به کارهێنا له پێناو نامانجی نیسلامی نهووش هەر فالوله، راستی نهوویه (نیسلامیه کان به نیسلام به کاربهێتن)، (لیبرالیه کان به لیبرالیهت به کاربهێتن)، (شیوعیه کانیش به مبادینی مارکسی به کاربهێتن).. ههتد نهووه هه موو هه قتی خۆیهتی به کهس دهست درێژ نهکا بۆ نهووی نهیشتی، هه رچی سهروهری نهووی تر به کاربهێتی نهووه قه لۆشه و کۆتاییهتی نا لیژهدا به وردی دهرده کهوێ تا نیستا نمونه یه که مان نیه که نیسلامیه کان له ههچ شوێنیک مبادینو سهروهری شیوعیهت یان لیبرالیهت یان سوشیالیستی و ههتا ته نهویش (نهک نیشتیمانی) یان به کارهێنایی.. که چی جگه له چه ند بالێکی چه بی دابراو نهییت ههچ بزوتنهوویه کی عملانی نهبوود و نیه سهروهری نیسلام به کار نههێنی بۆ پرکردنهووی بۆشایه فیکری و مه نهه چی و ستراتیجی و شه رعیتهتی جه ماوه ریه کهش.. نهووش دزه که یه.

زانستی سیاسی و رێبازی سیاسی:

نهو دوو چه مه که زۆر لێک جیان، زۆر تر سناکه تێکه لێ یهک بکریت، نهک هەر له سیاسهت به لکو له هه موو به شه کانی زانیاری نهو دوو لایه ی ههیه وک (زانستی نابووری و رێبازی نابووری، زانستی کۆمه لایهتی و رێبازی کۆمه لایهتی، زانستی نایینی و رێبازی نایینی.. هتد) هه مووی لێک جیان، که چی نهک هەر عهوام به لکو له ناستی به رزپش نهو تێکه له ههیه، سه رنچ بده فهره نهنگی

بالای وک (الموسوعة العالمية) له ب ١٦، ج، ل ١٤، ده لئ: (زانستی سیاسی بریتیه له تووژینهوه و په پیره وی ژبانی سیاسی، گرنگی به به های سیاسی و په کسانو و سر به ستی و دادگری ده دا)، هه لپه نه نهوه د زانستی سیاسی نیه، ټنکه له، (کلود برنار ١٨١٣-١٨٧٨) یه کن له وانه په که (رېیمازی سیاسی) له به شه کانی تری سیاسی جیا کرده و نهوه ریبازی و ناساندووه که زیاتر راستی و چنگیر ترن له تیوری سیاسی، دپاره زانستی سیاسی په یوه سته په لیکو لینه وه کی واقعی میژووی سیاسی له گه ل نیم کانیاتی نهو واقعیه یان وک له (موسوعة علم الاجتماع-١٩٩٩) هاتووه ده لئ: (لیکو لینه وه کی تمرکه کانی نایدو لوجیا و هویه کانی دابهش و په یوه ندیه کانه...)، به لاه که هاتیه سمر چو نیه تی به یو یوه بردن و په یوه گردن و دروست کردن سیسته می سیاسی و نامانجه کان و.. نهوه به شی (رېیازده)، له زانست هه موو مه درسه و نه ور مه جیا جیا کان کوکن به لاه له ریبازا لیک جیا ده نهوه، ده بنه ریبازی جیا جیا وک سیاستی (میکانیکی، مارکسی، لیبرالی، علمانی، نیسلا می...)، به کور تیه که ی ریبازی سیاسی له چاره ی واقعی سیاسی ده کو لینه وه، به لاه زانستی سیاسی نه نیا له واقعیه که ده کو لینه وه، یان به و تاپه کی تر زانستی سیاسی و نه ی گز رانی واقع ده کیشی، به لاه ریبازی سیاسی بهر نامه ی گز رانی واقع ده کیشی، هر بویهش ریبازی سیاسی و سیاسه قه داری سمر که و توش بیو ستیان به زانستی سیاسی هه یه، چونکه به هوی زانسته کهش (تشخیص) که چاکتر ده کړیت نیت چار سمر یه کان به سانانو ده دانه ده ست (رېیاز)، هه لپه نه هر جوړه ریبازی که جوړه دهرمانیکی هه یه، شا له و دهر وازه په په یوه تدی زانستی سیاسی په ده قه کانی نیسلا م دهر ده که وی که به پوخته ی؛ زانستی سیاسی بز مرؤ قایه تیه، ریبازیش بز په یام، به هه مان شیرهش بز مدرسه کانی شیوعیه ت و سرشیا لیستیه ت و لیبرالیه ت. زانستی په که بز په یوه که رانی و ریباز کهش بز خودی مدرسه که به.

سیاستي شمولي:

نمو ټيکنالوژي له بهشي راپردوو باس کړا، و! دياره زوږبه ي چه مکه کان ده گريته وه، نه وده ش قهراني شو همدردسانه به که نه رازوو و پتوانه و سنورده گاني به وردی پي ناخویندريته وه، باس له سیاستي شمولي ده کړي، نایدیولوزیا و همدردسه و سیستمی تیددگلیني، که ددبینن شو وسغه بق نه وان ناشیت، له کاتیکا سیاستي شمولي سلبیه به و واثیه ی جم و جولي سیاسی و! که لایه نی تر نه خوینیته وه، پاوانی دسه لات بکه ی، ته قه لای هه صوو لایه و و ښگو چینو تویژ بده ی له دهرده ی توانای سنوری سیاسته که، نه وه سلبیه، دیکتاتوریه، چ دسه لاتدار بیت چ بڼ دسه لات.. به لام نایدیولوزیا و همدردسه و سیستم و بهرنامه که با نه و سیفته تانه ی هه بیت با شمولي بیت نه وه سلبی نه هه وده ک زیاتر له چه مکی شمولیت زیاتری لی باس ده کین.

(۲)

علمانییت لایکیه Secularizm

علمانییت له (علم) نه هاتووه، همدروك تا نیتستاش نك عوام بهلكو همدی ناوهند و فخرههنگیش وای یتگمیشتون، له کتیبی (تیارات الفکر العربی المعاصر) له ل ۳۵ به هه مان مانای (علم) هاتووه له ژیر سر دیری (تیار العلمی-الغریبی)، همدروها فخرههنگی حزبی به عس (تعریفات ببعض المصطلحات) له مالددهی (علمانییت) واهاتووه (کلمه مشتقة من العلم والعالم وهو بخلاف رجل الدين)، له زور سرجاوهی تریش وا بهجهوتی هاتووه، همدروها مبهستهکانی (مل ملانی-می شارتانی-هندگتون) و تدهلای روژناواش دیهوی ماناکهی به (علم) گوزارش بکا، وا خزمهتی ستراتیجیهتی پی دهکری، بهلام له نسلدا مانای (سیکولاریزم-دنیا ویستی) مانای زانستی (علم science) ناگرتسهوه، بهلكو له (سایکولم) نهگریکی هاتووه، فخرههنگیههنگش (لایکی-Laigue) له لایکی یونانی هاتووه بهمانای رهمهکی (عامی)، له بنهجهدا بهپی-ی همدی سرجاوه (سیکولار) لهرمای کۆن و دواتر مو عوام و کسانه بروینه که پایهی نانیان نهبووه له کهنیه^۱، بویه علمانییهتیش نوی نیه وهك وا دهمدهکمری که له گهل عهقلاتی ومهدههت ورنیسانس پهیداووبی، نهخیر، بهلكو همد شیوازیکی تری ململانی نانی و نانانییه، سهرتاکی دهگمیتسهوه یوسهرددهی (ح هارون-براهمدهی

^۱ بز زیاتر همرنج بده: أ- العلمانية تحت المهر ب- موسوعة السياسة ب ۱ ل ۱۷۹ ج- معجم الشامل للمصطلحات الفلسفية.

موسا^۱ که کومه له خه لکینکی له لایه کان لایوود، بهو شتیویدی ح هاروون پایه ند نبوینه به یاساکانی تایی، به وانه وتراوه (لانیگ)، له سردمی ناکوکی کنیه و نهروپا داوا کرا همرودک خه لکی ناسایی با دسه لاتی کنیه و پیاوانی نابنی لانیگ بن^۲، نیت چه صکی لانیگ به فهدنسی و سیکولار به نینکلیری جه ممری یمرامبر نایی و هرگرت، له نیو به هودییه کانیش نه نغومه نینکیان به ناوی "علمانی" هدیو له به غداش، واته له ناوه رزکدا کونه و هه مان مل ملانیسی هق وناهق و ناپنیه، یه کهم جار سیکولار به سردمی له سالی (۱۶۴۸) له مژکردنی ناشتی (وستقالیا) به کارهات که ددوله تی نه تهمیدی پی دروست بوو نه جیاتی سیکراتی، یه کهم کومدی علمانیس له دوی شژی ۱۷۸۹ له فهدنسا دروست بوو، له دوی رابرونی نه وروپیش باری و هرگرت، نیت زوری زانا و فهدننگه کون و نوتکان شو میترووه به سهره تایی سهره لدانی علمانیت ده زمین^۳، دوی وا بار بوو به خومالی کردنی دام و ده زگاکانی کنیه بز دوله تان مه دهنیت ده گوترا سکولاکردن، کاتی که پیاوانی کنیه ستم و زورداریه کی بی سنوریان له خه لک ده کرد له باج و هرگرتن، سهرانه، فرشتنی پوله ی لی بووون، نه شکه نجهی ژانایانی وک (کویه رنیکوس، گالیق، جوردانو، دیکارت، پیکون، چزن لوك، سپینوزا، ..)، پاوان کردنی ده سلات به ناوی نوینم رایه تی خواوند و لاهرت بان وک پی بیان ددووت (پادشاهه خرای سهر زوی - Diving right of the king)^۴ .. له کاردانه و دی نه و بارودخه زیاتر پهری سهند، هه ندبکی تریش له وانه (الموسوعة العالمية - ب ۱۶ - ل ۱۱۵) له بنچینه دا دیگرتنه و به (میکاقبلی) و نه و کاریگه ریانه ی له سهر (هویزی) هه بوو له باری ده سلاتی سیاسی له دزی به ها سیاسییه کانی هه سیحیه ت، لیره و

^۱ پروانه: جدول والشرح - اقبیل

^۲ پروانه: معجم الشامل للمصطلحات الفلسفية - مادة علمانية .

^۳ تيارات الفكر العربي المعاصر ل ۲۰۴

^۴ الموسوعة العالمية.

ماهیت دا هەر یه کەن، علمانیەکان خۆشیان دان بەوە دەنێن سەرچ بەدە (د. محمد خلف الله) و (شبلی عیسی) وەسفی کۆمەڵگەیەکی فرە پەگەزی مەدینە دەکەن بە سیستەمی علمانی^١، یەهودیەکانیش لەناو خەلافەتی ئیسلامیش بەکەن لە نەخۆمە نەکانیان بەناوی نەخۆمەنی علمانی (جسمانی) بووە، بۆیە دیسان بە هەڵە داوە چەن نیشە نەگەر سەرەتای نمو چەمکە بۆ نمو سەرەتای بەرهەمی زانستی و عەقلائیەت بگێرێنەو، بەلکو بەتەریسی نمو پێیازە شان بەشانی کۆمەڵگەی ئاینی پەیدا دەبن لە دواى پەیمان راستەوخۆ، لەناو منرسە کۆنەکانیش نمو دابەشیە هەبۆوە لە منرسە یۆنانیش، تەگەر کەمێک بە سەرئەخوە بەراوردی پێناسەکانی علمانیەت بکەین دەبینین نمو هەمان تەئە پوانیتی (ئەرستۆ) و بەشێکی مدرەسە یۆنانیە بۆ گەردوون و کۆمەڵە، ئەرستۆ پێی و ابورو راستە خوا جیهان و مرۆڤی دروست کردووە بەلام هەقی بەسەر هیچ دا نەماوە خۆیان بۆ خۆیان کاروباری خۆیان هەڵدەسڕێنن، وەک (مەلەکی دەستووری) چۆن خاوەنە ئەک حاکم ئەویش هەر دروست کەرە ئەک فەرماندەر، زۆریە ئاینە دەستکردەکان ژيانى رۆژانەو خواپەرستە کەیان ئێک جیاکردۆتەو، بەهەمان شێوەش (بەت و سەنەمەکانی) مەککەش هەروابوو، پەرستێن (عیبادەتەکە) بسو کەچی شەریعەتێان نەویستی کۆمەڵایەتی و خێلەکی بوو.. واتە ئاینیان جیاکردۆتەو لە ژيان کە ئیسلام شۆڤشی لەسەر کرد، .. نمو دقا و دقا علمانیەتە، هەروەها (دەهرەکان -سروشت پەرورەکان) کە لە قورئانیش ئاویان هاتووە هەر هەمان تێروانی ئەرستۆ و بەشی هەمرە زۆری نەغریق و یۆنانی وایان دەروانی گە بوونەوەر هەر وا هاتووە و واش دەروا بێ کۆتایی .

نمو بارەبەرە (نیتچە) لەکتیپی (هکذا تکلم زرادشت) دەئێ: ((نمو جیهانە کارلێک دەکار دەگۆڕێ، بەک دەگۆڕێ و لێک جیا دەبێتەو، دەمرێ و دەژی.. بەلام کاروانی (بوون) دەروا بێ کۆتایی))، نمو بناغانە هەصری (بە دەهریەو) لە

^١ العلمانیة و البرهة الدینیة -شبلی عیسی ٨٩.

کشتی (مذهبی - بتلیموس) هاتوه، تاییدیلوژیجه کانی به بی بروایی ناویراون له ناو ویزی نیلامیش هه هه بوینه^۱، خۆ زانیان (لوك، لیپنتر، رۆسو، لیسنج، ..) زۆری ئه له لایهك باومریان به خودا هه بووه، به علمانیشتیش وهك پیتناسی (جۆن هلیوکه)، هه مان پاره وهی (پروپیتهش - Deism) که وشمه کی لاتینی به مانای (خودا) دوا ی بووه تاییدیلوژیجه کی ناینی فلهسهفی که دان بهوه ده نین خوا ههیه، به لām ده لێن ئیش و کاری گمردوون و سروشت ناکا، ههقی لهو دنیایه نیه، زۆریه ی زانیانی نهو روپی و میژووی زانیاری مهسیحی رایه کی وای هه بووه، سه رنج بده، (وليام ناهیل) قه شه ی بریتانی ده لێ: (خوا به ته نها گمردوون به پیره نابا)، به پیری (مذاهب و مفاهیم فی الفلسفة و الاجتماع)، هه ریه که له (ابن رشد، ابن خلدون، گریفسکی، فۆلتیر، رۆسو، ..) له وانن^۲ به لایهن که مه وه مه رج نیه ابن رشد و ابن خلدون علمانی یان ده هری بن.

نهو روانگه یه له وه دیت، نهوانه وا تینگه یشتروون که ناین ته نها کارێکی ئا که له نێوان خۆی و خودای، په یوه ندی به ژیا نی سیاسی و نا بووری و یاسایی و کۆمه لایه تی و شارستانی نیه، وهك نایینی مه سیحی، کاتێ گۆبیستی هه ندێ به مه ی نایینی نیلام ده بن که خوا وهی (تشریع) و چاره سه ریه کانی نهو فاکتوره اندی ژیا نه و نازادی و سه ربه مستی سیاسی و نایینی و بروایی و عه قلانیه تی تیا به .. نهوا یه که مه ر ده لێن نهو ناینه علمانیه!! هه ر بۆیه ش ناویان له ابن الرشید وهو زانیایانه ناوه علمانی، له لایه کی تریش له سه ر هه مان روانگه علمانیه تی نیشا وێتی ناین ده بین، له وه ش زیاته ر علمانیه تی جیهانی نیسلامی ده یه وێ نهو مافه ی نایینی به خۆی بدا به کرده بێ نه وه ی دانیشی پیا به تین، هه رچه نه ده فه ره نگه نایینه کان علمانیه تیان له زنجیره ی نایین وێژ که دروه، هه ر به نه و نه (الموسوعة المیسرة للأديان والمذاهب) علمانیه تی له (۳۷) ده مین نایینی جیهانی

^۱ یۆ زیاته ر نهوانه ۱- الموسوعة الکشاف، ب- الموسوعة الجماعات و المذاهب ..

^۲ یۆ زیاته ر نهوانه (المذاهب و مفاهیم ...) له ۶۶

ریزکردوده، به لام به زمانیکی پالآ و راسته وخز دان بهو راستیه ناهیتن. بویه
نور مافه له نایینی نیسلام دهستین، ددیوئی زیندانی بکا، یان نهقی بکا و
لهژیانی دورو و بختاره، همرچی نابینی نیسلامه نایکوزیتیتوره به لام له خوی جیا
دهکاتوره، نا لیره نهو ناکزکیه ی بهردوامی نیسلامی و علمانیهت دریتوهی
دهیق له جیهانی نیسلامیدا و که متر له جیهانه کانی تر نهو ناکزکیه هیه.

پیتنسه جیا جیا کانی علمانی:

کۆمه لته مانای جیا جیا ی پی دراره به لام ماهیت ی هدریه که نهک له لایمن
ناینیه کان به لکو له لایمن فهرهنگ و زانایانی علمانی خوشیان، به دنیایی، دنیا
پهرستی، نا نابیی، .. یان وک له ههموو فهرهنگه کانی هاتوره جیا کردنه وهی:
دولت له نابین، جم و جزئی سیاسی له نابین، گپرانسه وهی کاروباری مرؤف له
خوایه وه بۆ به مشری^١، وا هندی لهو پیتنانه له فهرهنگه سمره کیه کان وک
دهقی خوی هه لده بۆترین:

+ دانیره ی مععاریفی بهریتانی، علمانیهت: بزوتنه وهیه کی کۆمه لایه تیه
مه بهستی و هر گپرانی پروی خه لکی له دوا رۆژ به ره و واقع و دنیا به ته نها.
+ فهرهنگی (العالم الجدید- لایستر): سیسته مینکی دنیایه تیکه لی عیسادهت
و برپای نابینی نابیت.

+ تۆکسفۆرد: .. مادیانه نهک روحی، دسه لاتینکی دژ به کتیه.
+ الموسوعة العالمية: جیا کردنه وهیه کی ره های نینوان سیاست و نابین، نهو
علمانیه ته.

+ ههموو فهرهنگه کان لهو سنووه درناچن، هه تا لهوانه ی کوردیش ههمووی
ههروهک فهرهنگی نو ی- برهان قانبع که دهلی: علمانی بریتیه له (دنیا
پهرستی، باوه به کاروباری دنیایی و خۆشه وستی دنیا و باوه پنه کردن به

^١ کپالی- الموسوعة السیاسة ج٤ ماده: علمانی.

دبره وهی نه ماته).

جياوازي بنچينه يی له نيوان نوانه و نه گاديستې نيسلامی له پېتناسی دا نيمويه، نوانه هرؤ به (سيد الكرن) ده زانن، كه چي تيسلام به (خليفة الارض) ده زانن.

گه شه كړدنې عهلمانيت:

ده توانې به خيرا يي خالده كاني هوې گه شه كړدنې عهلمانيت له نه وروپا كز بگه پنه وه له:

۱- بارودوڅي سلبی نايي مه سيحي و نه بوني شمريعت لهو نايته.

۲- گه شه ي زانست و دوزينه وه گمروونه كان و تيؤري پمره نندن.

۳- سره هلدان و گه شه ي فله سه فدی مادی.

۴- گه شه ي سرمايه داري و كه رت و هرژه وه ندي تاييت، له يدمر امير هدمور نه واندهش تايي له كشانمروه بوو، به شتويه كه عه قتل و تايي كه وتبونونه دوو به مروي دژ به يه كه.

۵- ودرچمرخاني نيمپراتوريه ت بز ده ولته تي ته ته وه يي و دروست يوروني به كم له مزمروتي عهلمانې له فخر دتسا.

۶- دارماني خه لافته ي عوسمانی و وه ستاني بزوتنه وه ي وشياړی له جيهاني تيسلامی.

بهو شتويه نهو چه مكه له نه وروپا سوري هلدا (يان راستر بلتين زيندور بزوه بهو تاوه)، راسته وخوژتر له زه ميتي واقيعی سلبی سياسي و كز مه لايه تي و نايي سري هلدا، نايته كه يان - همدوك سپيوزا ده لپت سه خستې ده سگاري كرابو^۱، يان وده (فولتير) ده تي كتېبي پيرؤز همدوي خرافياته شمريعتي تبادا نه مابور جگه له همدې سپارده، خوې كارتی سووري به خويدا بسو له گزړه پان

^۱ رساله في اللاهوت و السياسة - سهنوزا.

دربکری، سرنج بده (ما لقیصر للقیصر، وما لله لله) نینجیل مهتی (۲۲) ۱۴-۲۳. بیان (حاکم التفتیش - Ingaision)، بیان دروشه باوه کاتپان وهک (حوکمی تاسمان بز خودا و حوکمی زهویش بز نیمپراتوریهت)، (ناین بز تاسمان و یاساش بز زهوی)، تارادهک باسی خوی زهوی و خوی تاسمانیش دهکرا.. له سر بنچینهی علمانیهت له فکردا له باشترین دزخی دان بهوه دهنتی که (رب السماوات..)، کهچی له قورتان (رب السماوات والأرض).. هتا تاسمانیش گهلی جار تهنه بز خودا نه هیل اوتهوه. ناینی مهیعی دنیایی نه گواپه قیامهتبه ((علکتی لیست فی هذه الدنیا))، دنیای بهجن هینشتووه بز مرؤف، له کهلتوری رزما و یونانی و له رزوه لاتیش وهک ناینی زهدهشتی خوی شهپش ههبروه، له زوری تریش خوا یارمه تیدمیری به شهری نهبروه، بویه دهباپه سیسته میتک نهو بوشایه پر بکاتهوه.

پای مهیعیتهت (وهک نه رستق) وابوو که خوا بهتهنها گمروهون بهرپوه نابا، همره وهک قهشه (ولیم تاسبل) له هه موآن زهقت بریرانه تر جاری داوه، سرنج بده نهو پایهی مهیعی نیشتابانهوه ((ان الله فی عمله ديمقراطي))،^۱ که واتنه هاوکاری و شریکی ههیه له بهرپوه بردن ههیه.

یهو شیوهه له نهورویا له گهلی نهو فاکته رانهی سهروو له گهلی ریککه وئنی ویستئالیا له ۱۶۴۸ یه تاسانی علمانیتهت سری گرت له پاش شوپشی فمردنی بهکم کوماری علمانی له سالی (۱۷۸۹) دروست بوو، نیت تهقیهوه، له سهدهی (۱۹) به داواو سمرانسری نهورویای گرتوه، دواي سهدهی بیسته میش جیهان یه گشتی، زهق توین ریکه وئتن که تانیستاش زیاتر ولاتسانی عهدهب وعلمانیتهتی توند ره داواي دهکا نهو میه که له نیتوان موسولینی وپایا کرا له ۱۹۲۹ بهو شیویه: مرؤف له بونیموه بز موسولینی بیئت تا هردن لهوی به داواوه ههتا

^۱ له بهرجهدا نهو پایهی (اتکساندوس) (موسوعه الفلسفه) سهرکه.

^۲ بهرامهی (عطات والمیر) (رادیزی مؤتیکارلر: بهایی ۱۹۹۸/۸/۲۷).

قيامەت يېتتە غايىدى پاپا!! ئەو دابەشىيە ۋەك دوۋىر ئايەكە بوو ئەۋەي گەۋرە ۋنى با ئەمەن مەغدۇرۇر ۋى مالهەكە ۋابەشكەنن لىرەۋ تا سەر بان بۇ مەن لەۋىش پرا ھەتا ئاسمان بۇ تۇلا، نىتەر رولى ئابىنى مەسىھى گەۋتە دۋاي مەردن، ئەۋەي ھەر جى مى مەشت ۋ مېر بوو بە تايىمەنى لە دۋاي رابىۋىنى ئىسلامى لە پاش ھەشتاكانى سەدەي رابىردۋەۋە چەندە غەلمانىيەت تۋانىيىمەنى ۋ دەتۋانى يېتتە نىسار كۆمەلگەيەكى ئىسلامى كە ناپنەكەي لە جەۋھەردا لە مەسىھىيەت جىايە، خاۋەنى پەرنامە ۋ شەرىعەنى تىرۋەتەلى سەرتاسەرى ژيانە، دىيارە بەمېرى بەشېكى گرىنگى سەرچاۋەكانى رۆژھەلاتى ۋ ئىسلامى ۋ ھەندىكى رۆژناۋايىش ئەۋا (ماسۋنىيەت ۋ سەھىيۋنىيەت) جىھانى ۋ رۆژھەلاتاس ۋ فېكىرى نىسپىريالىزىمى ۋ تەمبارى (تەغرىبى) ۋ ھەتا (مېشېرىن) ۋىش لە پىتى دروست كەردنى چەتلىن سەنتەرو ناۋەندى رەۋشەنىيىرى ۋ كەلتۋورى ۋ سىياسى، ئەۋ بىرەي ھىتتا جىھانى ئىسلامى، بە تايىمەنى لە پىكىرى بىرى نەتەۋەيى.

بەلام ئەۋ زەمىنەيە لە جىھانى ئىسلام نۆۋ ئەۋو، لەپىش ئىسلامىش بىزۋتەۋەيەكى فەرھەنگى بەناۋى (ھېلىئىستىيە)* لەگەل داگىر كەردنى رۆژھەلات لەلەپن ئەسكەندەرى مەككۇنى لە ۳۳۳.پ.ز. دەست پى دەكاۋ دروست بوو، نەۋكانى (قىساگۇرس) چەند مەرسەيەكى دروست كەرد لە ھىند ۋ فارس بۇ ئەۋ مەبەستە، لەمىتۋورى ئىسلامىش (مەۋرىيە) پەكەم ھەنگاۋى جىاكەردنەۋەي (قورنان) ۋ (سولتان) دارىشت، ھەندى تىنگەمىشتى تايىيەتەش ئەفەرمۇدەۋ قەسكانى ياورمان جۇرئەك لە ۋجىاۋازى بەرچەستە دەكا، ۋەك: (سېفترق القرآن والسۇلتان..)، (اعمل لىدنياك كائە تەمىش ابد.. وللآخرة كائە موت غدا)، لەۋانە دەتۋانى بەخۋار كەردنەۋ سۋدى لى ۋەرگىرى ۋ ۋاى پىشان بەدەي كەئىسلامىش

* بۇ زىكەر مەرتەج بەدە - سۇلتان فى الحكر مە - جۇن لوك .

* ھېلىئىستىيە پىك ھاتۋە لەدۋر ۋەشە (ھېل كە لەھىلاس ھاتۋە - جاران نەگىرەكەكان بە بىزنانىان دەۋت بىلا ھىلاس، دۋا بە مائاى رەجەلەك-يان پاپە - بىزانى ھات، ۋشەي دۋرەم ئىست ۋاتە رۇژ ھەلاتى، كەۋاتە ھېلىئىستىيە بىر شارەستايە دەۋرتى كە لە رۆژھەلاتى رۆژناۋايى پىك دىت

وہک ناینته کانی تر قیامتیه نهک دنیایی، یان به لای که مه وه کاری دنیایی و کاری قیامتیه لیک جیایه، نیتر مه سه لهی ته سه وف و ته مرکی دنیا. شه ویشانهی ههیه، له گهل میژووی سیاسی موسولمانان بواریکی سانا بۆ بوونی علمانیته ده گاته وه، په کئی له هه ره کاره تر سناکه کانی نه وه به رجستهیه ریکه موتنی (عهد بن عیدالروهاب) و (عهد بن السعوده) له ۱۷۳۷ به ده ست خوشی بریتانیا، تیایدا حوکم و تانیان لیک جیا کرد وه به شیویهک حوکم بۆ ال سعود و فته تواس بۆ زانا کانیان^۱، دولاتی عه ره بی سعودی له سه ره نه وه پنچینهیه دروست بوو، بۆیه رهنگه هه له نه بین نه گهر بلین سعودیه کۆن ترین ولاتی علمانییه له جیهانی نیسلا می نهک تورکیا .

له دوا ی نه وه کاره ی معاویه دواتر یه زیست وای له زانایان کرد به ره به ره له ده ست لآت و سیاست دوور به کونه وه و به ره به ره ش کاریگه ری فله سه فدی یۆنانی له سنوری خۆی زیاتر کاری له هه ندئ زانای نیسلا می کرد، له وانه دروشمی (اخوان الصفا - که بریتی بو له فله سه فدی بۆزان و شه ریعه تی نیسلا می به کتر شه وای ده کهن)، له سه مرده می خه لافه تی عوسمانیش به ره به ره نه زمونه کانی دوا ی (ویستقالیا - ۱۶۴۸) و شوړشی فله رسا ۱۷۸۹ هاته نیتر خه لافه ت له ریکه خستنی سوپا و نیاده و ده ستوور و. نی دی شه و گۆنانه ی وهک (ده ست لاتی ناسمان و ده ست لاتی زهوی، پیاوی نایینی و پیاوی سیاسی، نه قل و عه قل، پیاوی نایینی بۆ مزگوت و پیاوی سیاسیش بۆ ده ولت، زهوی بۆ سه رۆ و ناسمانیش بۆ خه رده، نایینی ناسمانی و یاسای زهوی، ..) لیک جیا کرانه وه، شه و لیک جیا کرد نه وانه به مه یه کی به هیتری بۆ علمانیته سازدا، نا ناین و ده ولت ته وای لیک بترازی، له سالی ۱۸۲۶ ز بۆ یه کهم جار به رگی سوپای خه لافه ت سه وه نه وروپاانه له سه مرده می سولتان محمودی دوو ده، له سالی ۱۸۲۹ له سه مرده می (سولتان عه بدوله جید) ده ستوریکی تیکه ل به نیوه علمانی (پیک هاتو له بنه ماکانی شورشی فرنسی) و نیوه نیسلا می دارۆزا، بۆ یه کهم جار ده ستوویک دارۆزا که

^۱ الاسلام والعلمانية واترهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة

(سەرچاوه‌ی به‌تاتی ته‌ن‌ها شه‌ریعه‌تی نی‌سلام نه‌یین) له‌ می‌ژووی خه‌لافه‌ت*، .. تا په‌یدا‌بوونی نه‌تاتۆرك، كه‌واته‌ نه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ی له‌ معاویه‌ ده‌ستی پێ‌كرد له‌ نه‌تاتۆرك كۆتایی هات، به‌یه‌ك‌ه‌م كۆماری عه‌لمانی.

به‌ پێ‌ی هه‌ریه‌كه‌ له‌ (د. محمد عماره‌، د. أحمد فرج..) یه‌كه‌م (فهره‌نگ) كه‌ عه‌لمانییه‌تی له‌ جیاتی سیکولاریزمی نینگلیزی و لاتیکی فهره‌نسی به‌كاره‌ێناوه‌ فهره‌نگی (عه‌ره‌بی-فهره‌نسی) لو‌یس به‌سته‌ری می‌سری بوو له‌ سالی ۱۸۲۸ كه‌ له‌ ڤێ‌زی سویای فهره‌نسی داگیركه‌ری می‌سری ئیشی ده‌كرد،^۱ یۆیه‌ (عه‌لمانی) داناوه‌ تا به‌ره‌ی "علم" وەرگرت، واته‌ نه‌نقه‌ستی تیا‌بووه‌، سه‌رنج بده‌ له‌ كووردیش (رامیار) له‌جیاتی سیاسه‌ت هاتوووه‌ واته‌ (مكریان) كه‌ گوزارش له‌ رێ‌بازی می‌كافیلی ده‌كا، ته‌ك هه‌م‌وه‌و سیاسه‌ت به‌هه‌مان شیوه‌ش هه‌لبۆاردنی عه‌لمانییه‌ت وایه‌، لو‌یس به‌سته‌ر Laigue فهره‌نسیه‌كه‌ی وا ته‌رجمه‌هه‌ كردوووه‌ یه‌ (علم)، چونكه‌ له‌ Lagos ی فهره‌نسی مانای (علمه‌)، جۆره‌ ڤێ‌یه‌ كه‌. وه‌ك سه‌رقافه‌ی داگیركه‌ر هه‌رده‌م نووسه‌رو ڤه‌وشه‌تیی‌ری وا هه‌یووینه‌ و هه‌نه‌، بۆ‌ جێ‌ گێ‌ركردنی چه‌مك و پێ‌تاس و پێ‌وانه‌كانیان، عه‌لمانییه‌ت و به‌شێ‌ك له‌ عه‌لمانییه‌كان له‌ نه‌سلدا نه‌و پێ‌شه‌نگه‌ بووینه‌، وه‌ك له‌ لێ‌دوانه‌كانی سیاسه‌ته‌دارو سه‌ركرده‌ سه‌ربازیه‌كانی رۆژنا‌واش هه‌روا ده‌رده‌كه‌وتی كه‌ كێ‌شه‌ی هه‌ره‌ بنچینه‌یان بۆ‌ ساتای داگیركردنی ولاته‌انی نی‌سلام نه‌و قورئان و شه‌ریعه‌ته‌ بووه‌، عه‌لمانییه‌تیش به‌شێ‌ك بووه‌ له‌ر ساتانییه‌، یۆیه‌ جار وایه‌ ناوی (قۆلی پێ‌نجه‌م- الطابور الخامس)یشی ئی‌ نراوه‌، ئی‌تر چه‌ندین نووسه‌ر و فهره‌نگ نروس و رێ‌بازی عه‌لمانی له‌گه‌ڵ بزوتنه‌وه‌ی مه‌شرۆتییه‌ت (ده‌ستۆری) دروست بوو، له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بی‌سته‌م به‌ زۆق تر په‌یدا‌بوون هه‌تا له‌ناو جه‌رگه‌ی خه‌لافه‌تی عوسمانیش، حیزبی ئی‌ت‌حاده‌ ته‌عالی و

* له‌سه‌رده‌می سه‌لیمی قا‌وسی (كۆل هاته‌) ڤه‌رچه‌ر دوا‌یش (خط هه‌م‌ا‌ی‌نی ..) هه‌مدی‌ فهرمانی ئریش به‌لام نه‌و شێ‌رازی دهرنه‌گرت بپه‌نه‌ شریك له‌گه‌ڵ شه‌ریعه‌ت .
 ۱- "معركة المصلحات" - د. محمد عماره‌، ل. ۶۴، ب- عه‌لمانی و عه‌لمانییه‌ - د. أحمد فرج.

تەرقی تورکی له ۱۸۸۹ له یادی سەد سالی شوێشی فرەسی دروست بوو، تیایدا بیری نەتەوهیی و لیبرالی له جیاتی بیری ئیسلامی داھێنا، نەکن ئەلب (۵) بەرگی (توران)ی نووسی وەک تیۆری نەتەوهی تورک له جیاتی شەریعەت، چەندین ناوەندەر سەتەر و حیزبی تری ئەلمانی له سەرانی سەنووژی خەلافەت دروست بوو، چەندین ڕەوشەنبیری ئەلمانی له تورکەکان وەک تەمدەت پاشا، نامق پاشا، تەکیل ئەلب، زیا ئەلب کۆک، آنور پاشا، مەصطفی کمال، ئیبنجا وەک (سەرەسەر) رۆژناوا (۳) مەرجی بەسەر مەصطفی کمال سەپاند کە لە کۆنگرەیی لۆزانی ۱۹۲۳ بەو شێوەیە پەرچەستە بوو:

۱- هەلەواندەوهی خەلافەت و داھەزاندەوهی دەولەتێکی نەتەوهیی.

۲- دەستورێکی ئەلمانی مەدەنی لە جیاتی دەستوری ئیسلامی.

۳- سەركۆت کردنی هەر تەقەلایەك بۆ زیندوو کردنەوهی خەلافەت.

له بەرامبەریدا رۆژناواش سیفەری گۆژی بۆ لۆزان کە تیایدا کورد پەشت شکیان کرا لە گەڵ خەلافەت، ئەلمانیەکانی کوردیش پێی قایل بوون.

له ناو عەرەبیش (نجیب عازوری، احمد لطفی سید، ساطح الحصری، اسماعیل مظهر، قاسم أمين، طه حسين، محمد عزة دروزة، سەلامە موسی، انطون سەعەدە، علی عبدالرزاق، بطرس بستانی، شیلی شەیل، فرج أنطون، میشینل علفق، جمال عبدالناصر...) زۆر سەركردە و سیاسەتەداری جیهانی تر رۆڵیان بینی و کارێگەریان لە سەر جیهانی ئیسلامی و عەرەبی هەبوو، لەوانە: سوکارنۆ، نەهرو، سۆھارتۆ، غانیدی، ... له جیهانی ئیسلامیشدا رابووێتیکی ئەلمانی سەرتاسەری سەری هەڵدا و بەرەبەرە جێنی خەلافەت و شەریعەتی ئیسلامی گرتەوه، لەناو کوردیش: (نیسحاق سکوتلی، عبدالله جووت، بەشیک له بەدرخانەکان، رەفیق حیلی، شەریف پاشا، إبراهیم أحمد...) و چەندین نووسەر و ناوەندی کوردیش لە سەرەتا هاوکار لە گەڵ ئەلمانیەتی تورکی دروست کردبوو، سەرئێوەکە له پلاوکارە (مەشرووێت) بە پێنووکی (شەریف پاشا)ی کورد له

(ژ: ۴۰ می سالی ۱۹۰۳) چۆن نووسیریەتی: (نەوی دەیسەلێنی کورد نازاد بووینەر نازادبەرازان نەویە کە ئافەرتانیان ھەرگیز پەچە نابۆشن)، گۆتە (تا ئەروریا ئە کۆت و زنجیری نایین پزگاری نەبوو پیش نەکەوت، ئاواش نینەمی جیھانی نیلامی تا لە نایینە کەمان پزگار نەبین پیش ناکەوین) زۆر باوی ھەبوو، بەو شێرە ولات لەدوای ولات پەپرەوی عەلمانیەتیان دەکرد، خەبێوی نیسماعیل لە ۱۸۸۴ یاسای فەرەنسی ھینا ناو میسر، ھەندێ ولاتیشت لەگەڵ داگیرکردنی لەلایەن رۆژئاناو عەلمانیەتیان ھینا جینی شەریعەت، لەوانە جەزائیر ۱۸۳۰، عێراق و ولاتی شامیش لەگەڵ دروستکردن و داگیرکردنی، تونس یاسای قەرەنسی لە ۱۹۰۶ پەپرەکرد. مەغریب لە ۱۹۱۳، زۆریە شەفریقیار ئاسیاشی گرتەو، ھەمان بەلێنی پێشکەوتنی تەکنۆلۆجی و سەوہەخۆیی بە کورد درا لەلایەن عەلمانیەتی کوردیەو. ئەرە ماتای پیش کەوتنی وەرگرتبوو، بە ھەمان پووکار ھونەر و وێژە و کەلتوری کوردی بەرە بەرە ناوہەوێکی عەلمانی وەرگرت ھەتا ئێستاش لە (سروودی نیشتمانی) کوردی وا ھاتوہ: ... دینمانە ئاینمان ھەر نیشتمان! ئەرە لە کاتیکیادیە دەبین خەلکی تر گۆژا بمرەو نەنتی عەلمانی، سروودی نیشتمانی چیجان (۷ جار - لا الہ الا اللہ-) ی ئێدایە، ئیتر کوردو جیھانی نیلامی لەگەڵ ھاتی عەلمانیەت مەینتە کانیشتی بۆ دروست بوو، کوردیش بینی دابەش و داگیرکراو بوو.

عہدِ لانیہ کی فہرست:

عەلمانیەتی نێستتا درێژکراوەی دەهڕیه‌گانه که له‌گەڵ ژانایانی نێسلاهی
 ڕۆوبەرپروو بوونه‌وه کەتییان له‌سەر نووسراوه تا سه‌ده‌ی بیسته‌میش، له‌وانه (منقذ
 من الضلال) غزالی، (حشد الدهریین - افغانی)، زیاتره‌ عەلمانیه‌تیکی ڕۆژناواییه
 به‌وای ته‌رده‌ی عەلمانیه‌تی رۆژه‌لاتی شکستی هه‌تا .

وژنه گمري کوردي به زمانې خبره شي

د. مراد وهبه (۱۰) خالی دهست تیشان کردوه که نیشانی بمره
علمانیه، دهینن هه مان توخی بنچینهیه کانی دهیری و فلهسه فی هادی و
توخته کانی (تغریبی) نانایینی تیایه:

۱- مرؤف نازده لیک سروهسته نهک چنشیتی (خلفه) خوا له مر زهری.

۲- مرؤف کوری نهو دنیایه نهک دنیایه کی تر.

۳- تایین دهرهوانشته پیوستی مرؤفه نهک سهرووی مرؤف.

۴- وزگار کرنی مرؤف به عهقلانیه نه دژی تایین.

۵- جینگرتهوهی زانست له جیاتی میتافیزیک و شتی نادیار.

۶- پهپوهندی کومه لایه تیه کان جی پیوهندی نه نینه کان بگریته وه.

۷- هه وشت به نه بیت به تام و چیرنیک هه کسه بز خزی.

۸- مرؤف پنهانه و دواحه بهست دهی.

۹- میژوو وزگار بکریته له دهست خواوه نه بدریته دهست سروهست.

هه چهنده علمانیته تی نیشا هه مروی پهک چیر نیه نهو (۱۰) خاله لی
ناسازی، ههیه تووند وهک کۆنه چهپ و رادیکالیه نه نه وهی و دیکتاتوریه
علمانیه کان، میانه ویش ههیه وهک نیشتیان پهروهر و دیوکرات و ناشتی و
خوازه کان، نهوانه لیک جیان، هه شه هه قایل نیه پی بلیسی عهلمانی، بهلام
هه مرویان بهره مدهله که تیکن که پی پی ده لاین (به ره وهندی تاییهت)، که
به ماکانی تیژی سیاسی لی نهوت و ویران دهی، نهوانه بهو ده خهی پی ی
که میشتون که لایان وایه دنیا هه موو بوویته به ره وهندی و سیاسه تی
هه لخته تانن و.. بهزه حهت پی هه عرس دهگری تاین و سیاسهت جیا نهبن، یان
خه لکی تر ههیه سیاسهت دهکا به مهادیتر دوور له به ره وهندی تاییهت، به
تاییهتی به شیکیان هه ندی تیروانیسی کلاسیکی هه لای وهک کۆنه کانی:
(شهریعهتی تاسمان و پاسای زهری)، (ناینه کانی تاسمان)، (تایین بز خوت و

سىياسەت پش گشتى)، (زانائانى نائىنى لىسەروى سىياسەتن)، (دندىدارى خۆت بىكە و ەقت لىكەس نەبىت)، (نویژ و رۆزى پى لى ە هىچ نەگرتوۋە)، (پىساۋى نائىنى پش مەركەت و سىياسىش پش دەۋلەت)، (زەۋى پش مەركەت و ناسانىش پش خەۋد)، زۆرى تەرىش، ەلەبەتە نەۋانە ەمەۋى ەمان زەبەرى (اعطوا.. ما لىقىصر لىقىصر، وما لله لله)، (ۋانە مافى قەبىرە ەركىمى زەۋى بىكا و خەۋاش ەركىمى ناسان)، ەمە شىۋىە نەك ەلمانىەكان ەتا بەشەك لى زانائانى نىلامىش بە سانائى نائوانى سىياسەتتىكى پەسەنى مەبادىشى و شەرىعى لىو سەردە ەمە نالۆزە پەزىزىتەۋە، نەۋە لى لایەك و لى لایەكى تەرىشەۋە ەلمانىەكان ەمەروەك لى مەشت و مەرى رۆزانى (۱،۲،۳) لى مانكى نادارى ۱۹۲۶ لى نەبۆمەنى نىشتىمانى توركىا پەۋىدا لى بارەى ەلەۋەشانەۋى خەلافەت و جى نشىن كەردى ەلمانىەت لى جى لى نەۋا مەصفى نەتاتورك بەۋ چەند پەرىارەنە بەمەر نەپارەكانى دا سەركەت: چۆن شەرىعەت (تورنان و سوننە) لى نەگۆر دەشەت پش كۆمەل و جىهانىكى گۆراۋ؟ نەۋ قورنەنە پش سەردەمەك ەاتوۋە زۆر جىابە لىكەل كۆمەلگى خۆمان، بۆبە نەۋ شەرىعەتە جى تەر ناشەت، دۋاى خەتۋىن، .. ەمە نەۋ جۆرە نىپروانىتە پتەماى تىگەپەشتىن پەۋشەنپىرانى ەلمانى دەرەست كەردەۋ، بە كوردەستانىەكانى نىتەشەۋە، بۆبە نەك خۆى بەنامۆ نازانى، لای ۋابە بۆتەمەۋى نىسلامى و بانگىشەى زانائانى شاپنى نامزەبە كە داۋاى پەپەركەردى شەرىعەت دەكەنەۋە، لىكەل كەم زانائارىيان لى بارەى نىسلام بەكجەرى لىيان نالۆز بۆۋە، ەمە شىۋەبە ەزبە ەلمانىەكان، دەۋلەتانى ەلمانى، .. ناكى ەلمانى.. بەۋە دەنەسرىتەۋە كە تىپروانىن و پەروباۋەرو ياساكانى دەستكەردن و جىيان لى تىپروانىن و پەروباۋەرو و شەرىعەتى نىسلام، ەمەروەك (نەۋشەروان مەصفى) لىو بارەىمەۋە دەلەى مەن و مامۆستەى خال لى پەروبارەپەش (ەقەبەدە) جىابەۋىن، كۆمەلە (ەرام و ەلال) لى ەلمانى لىكەل كۆمەلە (ەرام و ەلال) لى نىسلام لىنەك

^۱ نىبىل مەنى (۲۲) - ۱۱.

^۲ پەنچەكان پەكتە دەشكىنەن ۲۷۶.

جیایه، همدیگشیان همر به ته‌واوه‌تی دژیه‌تی وک نهو جوړه علمانیهی که لهو چوار خاله‌ی که وینه کراوه له لایمن (پروټوکول حکماء صهیون) ددستوازی لهو چوار خاله کز بگریتموه: (۱- نابوریه‌کی پر سوو، ۲- یاسای ده‌ستکرد جیا له شهریه‌ت، ۳- فیرکردنیکسی نا ناینیانه، ۴- دیموکراسیه‌ک که جینگهی باومر بگریتموه)¹، نه‌وی همره نمره‌که و تاکتیک زان و به دیپلوماسیه‌ته له‌گنمل نیسلام بهو شپوه یاسایانه‌ی خواړه‌وه له ده‌ستوری ولاته‌که‌ی بیان په‌پرموی حیزبه‌که‌ی- د‌نورسی:

- شهریه‌تی نیسلام سرچاوه‌یه‌کی گرنگی یاسایه.
- شهریه‌تی نیسلام سرچاوه‌یه‌کی سمره‌کی یاسایه.
- شهریه‌ت سرچاوه‌یه‌که له سرچاوه‌کانی یاسا.

غورونه‌شیان وژوبه‌ی ولاتانی موصلان نشینن که ده‌ستوره‌کشیان له نه‌سلی فخره‌نسی و هاگناکارتی بریتانی نریک تره نه‌ک له نیسلام، سمرنج بده علمانیه‌تی ده‌ستوری فخره‌نسی، له ۲۷/تشرینی په‌که‌می ۱۹۴۶ له په‌رله‌مان هاتوه (نه دژی ناین نه ناینیش بیت)، نه‌وانیش به په‌چله‌ک ده‌گمپ‌تسه‌وه سر ده‌ستوری ر‌زمانی، په‌که‌م جار له‌جیهانی عهره‌بی له لایمن (فقه‌یهی یاسای- د‌أحمد س‌نه‌وری میسری) به‌شه مه‌ده‌نی ده‌ستوره‌کانی له‌سمر ده‌ستوری فخره‌نسی نه‌قل کردوه، دواي ه‌موار کراوه به مه‌بادینی سوشیالیستی یان شیوعی بیان نه‌تموایه‌تی له‌گنل (باری که‌سیتی) نیسلامیش، به‌شه سیایه‌که‌تسی وژوبه‌ی له‌لایمن داگیرکه‌ر و به‌پرتی چه‌کی (نیشداب) پرکراوه‌تسه‌وه، ه‌مروه‌ک ده‌ستوری ۱۹۲۵ی عیراق بره‌تیه له‌خوږده‌ی چه‌کی نیشناپه‌که. نیتر به‌وانه پوتونی ده‌ولت‌تی نیسلامی نه‌ک ه‌مهر برختانه په‌لکو ه‌له‌ی زانستیشه وک بلسی ۳+۴=۹، به‌ه‌ه‌مان شپوه حزیه علمانیه‌کانیش سرچاوه‌ی نایدیوژوژیان بره‌تیه له مه‌ده‌سه‌کانی سوشیالیستی یان لیبرالی یان شیوعی یان نه‌توه‌می، یان تیکه‌ل‌تیک

¹ بز زیاتر پروانه کتبه‌کانی: انور جندی (سقوط العلمانية)، ه‌مروه‌ها العلمانية و الدولة الدينية- شبلي عیسی (۱۹۲۵) ه‌مروه‌ها د‌اسنه‌وخ‌ پروانه پروتوکولات حکماء صهیون.

لە واته، بۆیه نەتەنەم بوون لە حیزبێکی عەلمانی عەرەبی یان کوردی یان ئەوروپی وەک یەکە، ئاینی جیا ڕێگر نابێت هەروەک شەلی عیسی دەلی: (خالوومن و غیر المؤمن فی مرتبة اعتبارية سوية)^١، هەر بۆیەش ئێستا هەیین ئەندامی عەرەبی لە کێشە یاسایەتی هەیە، یان لەناو حیزبێکی عەرەبی ئەوروپی، جیاوازیەکی وا نیە کوردێک چ لە حیزبێکی سۆشیالیستی کوردی بێت یان لە ئەوروپی، هەر بۆیەش دەستووری عێراقی (سەرەدەمی رابوووردو) تورکی و ئەلمانی لێک نێک ترە نەک عێراقی و تورکی و ئێرانی بە نمونە، یان ئەمەریکی (ی.ن.ک) و (پ.د.ک) لە ناوێکدا لە (حزبی سەوزی سۆلی) کە ئەندامێکی سەرکردایەتی کوردیشە یەناوی جبار ئەمین) نێک ترە نەک لە حیزبێکی ئیسلامی کوردستان، بە هەمان شێوەش بۆ حیزب ئیسلامیەکان.

واتە جیهانی دابەشی مەدرەسە نەک ئەتەرەیی و کۆمەڵایەتی و هەتا شارستانی وەک (هەنگۆن) بۆی چوو، دەوڵەت و بزوێنەر تاکێ ئیسلامی لە جەهەردا لە عەلمانیەت بەو جیاوەکە کێشە کە (شەریعەتی ئیسلامی تاکە سەرچاوەی بەرنامەی ژيان) بێت، بە هەمان شێوەش ئێستا تاکێ عەلمانی و ئیسلامیش لەو دووڕیانە لێک جیا دەنەو، تاکێ عەلمانی تی دەکۆشێ بۆ هێنانەدی یەکێ لە مەدرەسە عەلمانیەکانی سۆشیالیستی یان لێرانی یان شیوعی یان ئەتەرەیی. هەتە، ئیسلامیش بۆ دەوڵەتی ئیسلامی، ئەوێ بۆلایەنە و بۆ هیچ تی ناكۆشی ژۆری جەر بە (عەوام) تەواو دەبرێ یان لە باشترین دۆخیدا (سەرەخێ) پی دەووترێ.

لە دوا قەلۆش بوونی عەلمانیەت بە تاییەتی لە کۆتایی سەدەی رابوووردو تا ئێستاش بە فراوانتر گەڕانمەو سەر بەکارهێنانی تاین و شارەنمەو عەلمانیەت، هەر لە سۆنەو پاسایی و یادکردنەوێ بۆ ئە نایەکان و قورئان خوێندن و مزارەتی شەوقاف و... بەلام لە کۆتاییەدا هەر بەکارهێنانی ناپە لە پێتار

^١ العثمانية و القول الدینی - ٥٤٧.

علمانیت، مادام دهستوره کدی علمانیته، نالیرده! ناسینهودی علمانیته پیرونیکی وردتری دهی، نهریش نهویه ناخو له نیوان دهستور (دستور الساند) و نابین کامه یان (مرجع) ی کامهیه؟ نه گمر دهستور مه رجع بوو شهوا علمانیته، پیچمه وانمش به پیچمه وانمه، واته بهر پرسیاره حیزب و لایهن و دهولعتی علماتی و هتا تاکی علمانیش له پرووی یاسایه وه لیک ده کرتیه وه کامیان رابهری کامیان؟ دهستور یان نابین؟ هه لیه ته نهو پرسیاره جیایه له گهل پرسیاره کدی (گیزو^{*}).

له کوتاییدا ییش نهودی هه مر بناغه کانی علمانیته هه لسه نگینه نه وه له (مصطفی کمال) را... ده بیتین علمانیته کان له دوا ی شکستی شیوعیه ته به پانتاییه کی فراوان گه رانه وه لای نابین بو هه مر و باره کانی سیاسی، کومه لایه تی، جه تگی، دیلوماسی، دهستوری، فهرهنگی، نیشیمانی، .. نهک هه ر نیسلام به لکو مه سیحی و یه هودی و ناینه کانی تریش بهر مه رجعی - له نیو جهانی نیسلامیدا - نیسلامی سیاسی نه بیت ، سه ده ی (۲۱) به سه ده ی نابینی ده ژمیترن، ناسنامه کان نابینه، نوسولیه تی مه سیحی ده وری هه ره گرنگی جیهانی ههیه، (مل ملاتی شارستانیه کان - هندگنژون) که نیستا نه مه ریکا و رۆژناوا له مه ری ده وژن ناوه و ژکی نابینه، هه ر چهنده رۆژناوا وازیان له نابین نه هیتا بهر، له راستیدا هه ر خودی دهولعتی نیسرائیلی له سه ر بنچینه ی نابین دروست بووه، هتا له لایهن (گوندمائیر - سه رۆک و زیرانی نه و سا) و ه سفی سه رکه و تنه کانی (سویای نیسرائیل) به چاکترین مه رفوسیری ته ورات ده کرد، نیستا و ته یاری دلسوزانی نه ته وایه تی عه ره بیش نه دوا ی دژایه تی نیسلام بو ی گه راونه ته وه .

هیتا علمانیته تی کورد به چاکی ده رکی بهر و گرتگیه ی نابین نه کرد وه له قوناغه کانی (۱۹) ی نه وریاو سه ده ی رابه و ردوی عه ره به.

^{*} (گیزو) فرسی نهو پرسیاره ی هیتا ناروه ناخو دابه نه رته سووشتی دهستور هپاری دهکا بان پیچمه وانه؟

کهچی دیکتاتورین، له روژناواش، شیلی، نیتالیا، پرتوغالو ئیسپانیایا.. پیتشوو،
خاوهن بازاری نازادو علمانی بوون، کهچی دیکتاتوری بوون دیوکراسی نهبوون..
نهوانه معرج نین، تهنانت به پیچمهوانهش همدی جار چ له ناو ولاتانی عصره ب چ
له روژناواش مهلهکیه کان دیوکراسی ترن له کۆماریه کان. خو بزوتنهوی شوفینی
فرنسی و فاشی ئیتالی و نازی نهلمانی و فالانژیسی ئیسپانی.. له ههناوی دیوکراسی
بازاری نازاد هاتهکایهوه، به عسیه تیش له علمانیته و کۆماری هاته دی.

۳- نینجا بازاری نازادو کۆماری نمو پیرانهیه چاکه نین ههتا چاکه تری تری پسی
پیتیری، ههتا دیوکراسی خۆشی (بۆ زیاتر سهرنج بده بابتهی دیوکراسی، بازاری
نازاد..).

۴- نمو ولاتانهی فره ئاین و نهتوون غروونهی سهرکهوتوو نین له ژیر سایه
علمانیته؛ لوبنان هه موو توتیژو چینهکان تیک بهربوون، په کیتی سۆفیهت،
یوگسلافیا؛ چاد، سۆمال، روانداو بۆرندی و عراق و هیندو.. هه موو جهنگه
ناوهکیه کان هه له ژیر سایه علمانی بووه.. کهواته علمانی چاره سهر نیه
هۆیه کهی قول ترد، خه له لی پۆژهلاتی ناوبراست (به غونه) له سنوره کانه که به
پیی (سایکس بیکنۆ ۱۹۱۶) کیشراوه، بیان خه له ل له نه بوونی (دادگریه)،
چونکه ولاتینکی وک سۆمال په زمان و په که نهتهوه یهک ئاین و ههتا یهک
معهزه بپیشن، کهچی له ژیر سایه علمانیته پارچه پارچه بووپه تا ئیتستای نمو
نوو سینه، نینجا نهوه بسوه سه ده بهک علمانیته نه پیتوانیه عهره بی یه کهبها
به لکوفاکتیری پارچه پارچه یه کهیه، ههروه ها کوردستانی مه زیش له ژیر سایه
علمانیته دابهش و پارچه پارچه کراوه، نهوه سه ده یه کیشه به ره خرابتر
په رته رازهی تر ددجیت، نهانته کوردستانی خوارو له ژیر سایه نه زمونی
علمانیته یهک نهتهوه یهک مه زهه ب و... کردبووبانه دوو پارچه دوو حکومهت
دوو... ههتد.

کهچی ده بین له مپژووی ئیسلامی و غروونهی نویی ئیسلامی تا راده یهک

که مینک نازادی همو بوی و هه بی علمانیه کان پاشه کسه ده کهن و نیلامیه کان گزیده بان داگیر ده کهن، هه روهک بینرا له: جهزانی، نمردهن، تورکیا، یدمه، لوبنان، فلهستین، تاجیکستان، .. وایستاش ده بینرئ له هه مغریب، تورکیا، پاکستان، به هر دین، نه ندرنیا و مالیزیا و هتا له و دؤخه ناسروشتیهی سؤمالیش، زوری تریش به پریویه. هه لېزاردنه کانی عیراقیش ۲۰۰۴ له ژیر سایهی داگیر کاریش بوو هه ر نیلامیه کان زورینهی دهنگیان هتا.

۳- قهیرانی ناسنامهی هیه، به زمانیکي پالار نالی من چیم، نیلامیه و علمانیسه، دیکتاتوریه و دیموکراسیه، نه ته وهی و نویسه، .. هه مود و هیجیش به ته وهی نیسه، بۆیه دهینین نهک جیهانی سئ یم، حزبه کوردستانیه کانی به تاییهتی دهسه لدار یادی جه ژنی کرێکار، جه ژنه کانی نیلام، جه ژنی مه سیحی، جه ژنی نه ته وهی، .. هه مودی ده کهنه وه، .. سالانیش له پانورامای میژوی کوردستان ته نیا دهنگ و پاسی حزب و سه رکردهی خزی تۆمار دهکا، وانه نه وانی تر نین.

۴- علمانیتهی نیستا له سه ر دین بازو به ره هه می فکری خزی ناروا، له سه ر ده می فکری شیوعی زۆریه ناوه رۆکتیکی مارکیان هه بوو، له گه ل سۆشیال دیموکراس و وجودی و فلهسه فه و پاره وه کانی تر، به لام له هه موییدا تیجی ده کرا لایه نه سه لیه کانی نه ر پېزارانه په پیره وه کرا نهک لایه نه تیجاییه کانی.

۵- به شی زۆری علمانیتهی نیستا نه خزمهت دهکا و نه نیشتانی و دیموکراسیه، گه پاره ته وه سه ر پیتاسه کانی به شیک له فخره نکه رۆژنا وایه کان که علمانیته (Secular) به دنیوی و بی مبالات و بی بهر پرسیاری لیک ده داته وه.

۶- له کاتی که له سه ر ده می عه وله مه هه ر مه درسه و لایه نیکي سیاسی پیوستی به وه هیه له هه راز و نشیو، له دهسه لات و معاره زه، له بوونی و نه بوونیدا، به رنامه و پلانی ستراتیجی هه بیت بواتی جه ماوه ری پیت، .. که چی

پينکوه ژيان ناسايي بووه، پينکوه ژياني فره نه توه و چين و توژ و فره نايينش، همو ناپه پنه کانيش سر به ست بوو پنه، له نيراني نيستا، له نه فغان تانيس له سرده مي تاليجان چاکتر بوو هدا له سرده مي شيوعيتش که هر دوو بالي (پدرچم) و (خلق) له دژي يه و بېره ي چينگي تر له دژي نه توهو نايي ترش.. نينجا ده بينين ميله نيکي پارچه پارچه ي وه يه هود تايين کوي کردو نه وه بهرام بهر (۲۲) ولا تي عره بي عملاني پارچه پارچه.. نينجا هر نايينه نيستا بهرگري نيشتماني پي ده کړي.

قهيرانه کاني عملاني (زياتر مه به ست له جيهاني نيسلاميه):

له سره تاي سده ي (۲۰) پوه شنه برياني عملاني جيهاني نيسلامی به نينيان دا به نو سين و وتار که هاتني عملانيت به هشت له گڼل خوي ده بيني له پيشکومتن و نازادي و شارستاني، که چي وا ده بينين جگه له ديکتاتوري و پارچه پارچه ي و ناکو کي و برسيه ي و گنددلي و خوږيستي .. خيري نه هيتاوه، به تاييه تي پو کورد بووه هوي دايه شي و داگير کړدن و مهينه تي . ژر به کورتي قهيرانه کاني له م خالانه ده گوښ:

۱- دارماني شيوعيت بووه هوي دارماني بنه ما کاني عملانيش، نيستا حربه عملاني و ده ولا تي عملاني هيچ مه بادينو و بهايه کي نه ماوه په پوه ستي ناسنامه و ديوا ري فيکري پي دروست بکا، بزيه تنه ها ده تراني به بهر زوه تدي مادي خه لکي کو بکا توه که ترسناک ترين هوکاره بو کو موه و بو خوشي، هر نهو فاکتور ده سرچاوه ده ولا تي بازي و ديکتاتوريه و براکوژي و هدا ولا تي فروشي.

۲- بزيه عملانيه تي جيهاني سي يه م (په تاييه تي عره بي) هر ده بي دژي پيشکومتن و عقلانيت و دموکراسي و نازادي و وشياري و مه دنيه ت و دادگري يني، نه گينا کوږ بوخوي هله ده کني، بزيه ده بينين له هر شرتنيک

عملانىيەتنى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە ئىگىيەت تەبىئىيەتتە..
بۇيىش رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..

۷-تەڭ ۋە سەركەردە كەڭىيەت رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
بەزىدە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
پىشەت دەسلەپتە (take and put).. ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
سەركەردە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
خەلقنىيەتتە (.. باۋ ۋە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
تەبىئىيەتتە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..

۸-تەڭ رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
بەزىدە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
نەرسە سەركەردە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
ئەمەلىيەتتە (رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
كەڭىيەتتە (ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..

۹-تەڭ رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
نەرسە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
دەسلەپتە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
بەزىدە رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
پىشەت رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..

۱۰-تەڭ رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..
رەڭگى ئىستىنا تەبىئىيەتتە رەڭگى دەسلەپتە تەبىئىيەتتە..

ملائنی واقعی دہولی له تہ نیست بروتنمود نیسلامیہ کانه. بڑیہ ہینشتا خانہی راستہ قینہی لمو دابہ شیعہی جیہانیش نہ زانیہ له کوئیہ (سوروو یان خواروو)، شارستانی نیسلامیہ یان شارستانیہ کانی ترہ، تیرؤستہ یان له بمرہی دڑی تیرؤرد! چاک نازانی نمود له جہوہمردا ہمان مللائنی ی تودری کڑنی نیسلامی و تودری رۆمانی یونانیہ، سہرنج بدہ نیستا ہموو ولتانی عہرہبی و موسلمان نشین کہ ہاوکاری نہ مریکا بوون نیستا له ژیر ہدہ شعی نہون، نتیجا زانا و بیربارہ عملانیہ کانیش.. دہینن نازانن نینیمای شارستانیان کامیہ ہمر بہ نمونہ (طہ حسین) دہلتی؛ (شارستانی عہردب و فہرہنسا یہ کن له کرتایدہ سہر بہ شاورستانی یونانی لاتینن).

۱۱- بیروباوہرہ گہردوونی و مرؤقایہمتی و ناینیان تیک نالوہ، بہ قایبہمتی لہدوای گہ شعی زانستی سوپانہودی بہردو راستیہ کانی قورشان نہو بیروبوچوونہ عملانیانہی وک: مادپست لہ فلسفہ، گہردوونی بن کڑشای، تیرؤد کانی پەرہسہندن و... ہند. لہباربہک ہلؤہ شانددہ، بڑیہ نیستا بہ لیندکھی (جان کوریس) ہاتہدی کہ لہ کتیبی (حقیقۃ العالم الملموس) باسی کردبوو وتبووی من تا لہ قویداری بنی گہردوون نہ گہم ناچہ ناو سیاست. بہو پیئہ نیستا عملانیہت کہ دہچیئہ ناو زانستی نوی لہ جوغزی عملانی دہردہ چئ و پالی دہدا بؤ لای نیسلامی.. بڑیہ ہشی زڑی بنہما فیکریہ کانی عملانی لہ گہل زانستی نوی تیک دہگیری.

۱۲- لہ بہر نمودی عملانیہت ناسنامو کدلتوری دہردک، بڑیہ ناچار نمودی رابردوو و کدلتورو فہرہنگی میللہتہ کانیان بن، عملانیہمتی نیستا شینوہیہ کہ لہ جہوہری ہیلنسیتی کؤن.

۱۳- لہ جیہانی نیسلامی عملانیہت قہیرانی زیاترہ نک لہ جیہانی رۆژناوا، چونکہ لہوئی ناینیتیکی بن شہریعت ہعیہ، نا لیردا عملانیہ کان ہہردہم لہ گہل خودی نیسلام و نیسلامیہ کان لہ روہ پرووہوونہ و دہان، بڑیہ ہہرگیز ناہنہ

بزوتنه وهیبه کی جه ماومری.. هه ده بین (توقیه) به کار بهێتن.

١٤- له جیهانی ئیسلامینا ده بین علمانییت هه موو ئه و داب و ئه رویت و کهلتور و ئایین و میژووری میللته که هه لته کێتن، ئنجا پنه ماکانی علمانی ئی داپرێژتموه.. عاده تن ئه و هه نگاوانه ش به وێرانکردنی ژێرخانی کۆمه لگا له نه خلاق و به ها و ناکاره کان ده ست پهن ده کا، پهن ئه وه ی بتوانن دروستی بکاته وه، به و پتیه وای ئی دیت ده سه لانی سیاسی و پیری گهنده لی ته نها بتوانن له کۆمه لگه یه کی گهنده ل پژی. وه ک ئیتستا له زۆربه ی نه زمرونه کانی علمانی جیهانی ئیسلام ده بین پهن به کوردستانیشه وه.

١٤- خالێکی ئاییه تیش ته رخان ده که پهن بۆ زیانه کانی علمانی که له لایهن ئیسلامیه کان و چینه شاینی و تیشتمان په روه ره په سه نه کان تهما ر کراوه له سه ریان، به کورتی ئه وانه:

أ- بزوتنه وه یه کی دژ به ئایینی ئیسلامه.

ب- فاکتوره یه کی هه لته کێنی پناغه کانی دامه زراندنی کۆمه ل و تاکیشه.

ج- مایه ی دوو به ردکی و په رتعه وازه یه ر داپه راندنه له راپورده و.

د- مه به سه کانی په خ کردنی میللته تانه بۆ ژێر چه پژی ئیسه رپا لیزمی و داگیرکاری.

ع- سه رچاوه یه که بۆ دیکتاتۆری و تال په و ی، چونکه سه وون و سهانی خۆی له نه بوونی خه لکی تر ده ده وژێته وه.

له کوردستانیش: سه ره رای ئه و خاله گشتیانه ئه و:

أ- له گه ل په دابوونی علمانییت مه یسه تی کوردیش به هه موو ئا په استه یه ک دروست به و.

ب- علمانییت هۆکاره بۆ نیک شتواندنی په وشت و ناو بانگی پیاره نی کورد.

ج- هه ره ئه ویشه بوو پته هژی ئه و هه موو دوو به ره کی و شه یی برا کورژی و نیکدانی پژی کورد.

د- ھەر ئەویشە بە ناپاستەوخۆ بوو ھۆی ئەو ھەموو ئەلقە لە گۆتیە دروست بێت.

ع- لە ژێر سایەى ئەلمانیەت ھەرگیز ھەموو کوردستان ئەبەك دەخریت و ئە حیزەکانیش بەك دەگریت.

سەرئێج : بۆ زیاتر لە بارەى ئەلمانی یروانە ماستەرنامەى (الاسلام والعلمانية وأثرهما فى نشأة الدولة العراقية الحديثة-تووسەر)

(۲)

دولت State الدولة

وہك وشہ بہ پسئی سہ رجہم فمرہنگہ كان لہ status ہانود، نہودش لہ (ستان)ی نارہہ كان ہاترودہ وەرگہ پارہ بۆ سات بہ مانای زید (زیدی باب و باپیران = شوقینی باب و باپیران) ہاترودہ، وہك وشہش (تان) لہ زمانی شاری پۆژہ لآت بہ مانای ولآت و ہمریم ہاترودہ، دواي (state) مانای (پاہ)ی وەرگرت؛ لہ دواي سہدہی (۱۲) بووہ (پاہی دہہ لآت)، لہ دواي سہدہی (۱۴) بہ دہہ لآتی بالآی مہملہ کت دہووترا دہولت، بہ زمانی نہ لمانی نیستاش نہو مانایہی مارو، لہ فمرہنیش بہ (État) ہاترودہ، بہ لام دیان نہو فمرہنگانہش بہ زوری لہ زتر واقعی جیہانی سہدہی ۱۹-۲۰ کہوتنہ زتر کاریگہری نہووریی، نہ گینا پیش نہوانہ دہولت و حکومت بہو مانایہی نیستای زیاتریش لہ قورٹان ہاترودہ، وہك ریتا نہوہی نیجاییہ چ وہك ناو چ ناوہرؤکی دہسہنی ثانیی ہعیہ.

دہولت بالاترین و گرنگترین دہزگای سیاسیہ بۆ بہریرہ بردن و ریکخستنی کاروباری تان و کۆمہل^۱، نیستاش بہ ہدمو نہو ولآتہ سہرہ خزیانہ دہووتری دہولت، ہندیکیان بچووک وہك (دہولتہی فاتیکان) کہ پروویہی ۱/۲ کم^۲ پروویاش ۱۸ ملیؤن کم^۱، ہمر مانای دہولتہ (ہمروہك دترابی) دہلئ مانای نیسپراتزیرت و خلافت و شہنشاهی و دار السلام و دار العہد... دہریتہرہ^۲، لہدواي سہدہی (۱۹) و وەرچہر خانی نیسپراتزیرت بۆ (دہولتہی نہتہوہی

^۱ - موسوعة علم الاجتماع ل ۲۹۵۵، ب- موسوعة العالمية.

^۲ - المصطلحات السياسية في الاسلام ل ۳۲۲.

هاوچورخ) چه مکی (دولت) هاته جیهانی نیسلام ، بویه دولت تهواو مانای (state) نادا، له (لسان العرب) و (قاموس المحيط) مانای نهوسای به سامان هاتووه، به مانای (مداولة في الأمر) یش هاتووه، مانایه کی تریک تریش (.. تداول نصر في الحروب.. یسمى الدولة).

ههصور شینوه نیداری و ههردمیهک ده گرتیموه لئه مینژوو، پیناسی گشتی نهویه ههردسه لاتیک میلله تیک له سهر تیله زهویه کی سنوردار ریکچکا له پووی نیداری و سیاسی و سوریازی و بهرگری.. دولتهتی پی دهووتری، واته دهولت : نومت + زهوی + یاسا + حکومت..، یان به جزینکی تر: قهوارهیه کی سیاسی و یاسایه بز خه لکبکی ریکخراو له نیشتمانیک دا.

له پیناسیکی تری گونجای (معجم مصطلحات الفنیة والعلمیة) هاتووه: (الدولة هي جمع من الناس مستقرون في أقلیم معین الحدود ویستقلون بحکم أنفسهم وفق نظام خاص). نهوه پیناسی باوه زیاتر گوزارش له دبفاکتوی دولتهت دهکا نهک فهرمانی راسته قینهی، له سهر بنچینهی سهر ههلدانی توخه کاتی یاسایی دولتهت هاتووه که پاش که مینکی تر یاسی ده که یی .

ههرچی ههندی فهرهنگی بالاشه لهوانه (موسوعة علم الاجتماع) ناسنامهی دولتهت به یاساکانی ده ناسی. (فالدولة هي القانون والقانون هي الدولة) و په یوهندی دولتهت و میلله تیش بز بهر ده ونلی و هیژ و یاسا ده گپرنهوه، نهویه یان بز هه نندیک کومه لگه راسته نهک به گشتی، به شینکی تر دولتهت تهنها به نه تهوه ده به مستنوه لهوانه (قاموس السياسي) ده لئ: ((إذا قامت بین أمة سلطة علیا فهي دولة، أي الأمة رکن الأولى للدولة)).

بوونی دولتهت به همگی له گه ل میژووی مرؤف مشت و مبری له سهر بهر ده، به لام مسوگر شینوهی کۆتی دهسه لات و دولتهت وهک نیشتا نه بهر ده، شه فلاتوون دهولتهتی غونهیی وهک به شه کانی له می نادده میزاد و یشه کوردوه (نهقل، شهاده،

نارەزو) له بەرامبەریش (دەولەت، شا، فەیلەسوفەکان، سەربازەکان، ھاوولاتی،
 لەلایەن ئەرستۆ و ئەفلاتونیش شار مائای دەولەتی داو، ژمارەش بە (۶۰۵۰)
 خێزان وەک دەولەتی ئومەیی قەبلیندراوە، بەلام ئیستا دەولەت شو پەیکەردیە کە
 (حکومت، دەستور، ھاوولاتی، پەرلەمان (شورا)، سەرۆک، دادگا، سوپا،
 سنوورێکی جۆگرافی...) لەخۆ دەگرتی لە ناوود، لە دەرەوش پەیماننامە و بۆون بە
 ئەندام لە (UN) - هەرچەندە ئەو دەرچێکی هەمە سەرەکی نیە چونکە
 دەولەتێکی پەسەنی وەک سوپەرا تا ئەو ساتەش ئەندام نیە لە (UN)، بەلام دەبی
 لە ناستی (شخصية القانونية) بیت .

مەبەستی بنسجینە دەولەتیش هەروەک سیاسەت هێناوەدی چاکترین
 بەخەمدوی بۆ زۆرتەین کەس، ئەوەش ئامانجێکی پڕۆژە و لە بنەڕەتدا ئابییە،
 واتە دەولەتیش ئەرکی بنسجینەیی لەپووی پەوتی مێترووبی وەرگیرانی فاکتەرە
 شاقولێکە بۆ بەردۆ ئاسۆیی، واتە هەلەوێشانەوێ کاربێگەرێکە کۆمەڵایەتیەکان
 لەسەر تاک و وەرگیرانی بۆ کاربێگەری یاسایی، واتە دەولەت سەرچاودی سەرەکی
 مەدەنیەتە، بەتایبەتی لەو سەردەمە ئەو بەشە جێیەجێ دەکا، ترانیویەتی زۆر
 کێشەش لەگەڵی چارەسەر بکا بەتایبەتی (مافی ھاوولاتی - دەستوریانە)، بەلام
 بۆشاییەکی مەزن بەجێ دەهێلێ پێی پڕ نابێتەو، ئەویش ئەوەیە چاوی یاسا
 هەردەم دیار نیە، چ فاکتەرێکی تر هەیە و لە تاک بکا یاسا نەبەزێت،
 بەرۆوەندی گشتی بیاریزی... ئالێردا بیرۆکەی دەولەتی پێی غەیبەدە شکست
 دەهێت، دەبێ دەولەتیش خاوەن ئایدیۆلۆژیا بێ بتوانێ پەرورەدەدی خەلکی واپکا
 کە بەرێسباری لەسەر شانە ئەوەش بە دەولەتی عەلمانی ئاکرێ، تەنها لەو
 سەردەمە بە دەولەتی ئیسلامی دەکرێ، بەلام هەرچۆنێک بیت شتێدی دەولەتی
 ئیستای رۆژتاواو دەولەتانی جیهانی ئیسلامی ئیستا زۆر جیا، شتێوازی تەواو
 سەرکەوتووترە بە هەموو پێوانەیەک، واتە ئەو شێوازە دەولەتی ئیستا باوی هەیە
 پێشکەوتنە، بەشیکی گەرمی مەبەستەکانی دەولەتی هێناوەتەدی، لەپارێزگاری

بهره‌وړندې و به‌شه گشتيه‌كان و هينانه‌دې به‌خته‌وهرې بې زوړترين خه‌لك، نه‌وه‌ش
 ټاهاښې ټاينه بڼه ده‌ولت مېه‌ستېكې ټاينه و پېوزه به‌عپارې خږې، به‌لام
 كه هډس و كهوتې مرؤځې بې به‌رنامه‌ي تې كهوت سېلياتيشې له‌گه‌ل ده‌كه‌وي،
 ده‌به‌هزې ستم و پاره‌دوونان.. نو شپوه‌يه خړدې ده‌ولت له پېرسته‌كانه،
 سېلې و شېجاپيه‌كه‌ي نه‌كه‌وتنه سهر (رېبازې سياسي‌كه‌ي - كه له ده‌ستورپرېنگ
 ده‌دانه‌وه) وه (جؤزې سهر كړدايه‌تې) كه ولاتې پسې به‌رپړه ده‌چې، نه‌گهر
 دېموكراسيې بېت نه‌وا نه‌كه‌وتنه سهر شو ميلله‌ته شاخزج جؤزه ده‌ستور و
 سهرؤكايه‌تېك هله‌دېزېزې، شوه‌ش دووباره ده‌كه‌وتنه‌وه سهر مه‌درسه‌ي فكري و
 سېاسې كه چ جؤزه ميلله‌نيك دروست ده‌كمن، شوميه بيان عوام، وشېار و
 مه‌دني روه‌شدارن پان پېنجه‌وانه، همر ليره‌ش مه‌درسه‌كان ليك جيا‌ده‌شه‌وه به
 پېي به‌رنامه‌ي سېاسيان و چؤنيه‌تې تېگه‌پشتنيان بې (دادگه‌ري و نا دادگه‌ري)،
 زوړ شپوه‌ي ده‌سه‌لاتې لږ دروست ده‌بېت (ديكتاتورې، سهربازې، ټاك روه‌ي،
 پېوكرانې، دېموكراسې، پادشايې، كؤمارې، سرشاليستې، نه‌شه‌ويې، شپوعې،
 نيسلامې، ..).

شپوه‌كانې ده‌ولت

به‌سهرگېش له جيهان شو شپوه ده‌ولته‌انه همپه:

- ۱- له رورې نېدارې (فيډراليه‌كان، كؤنفېډزالي، لا سهرگه‌زې، سهركه‌زې، ..).
- ۲- له رورې سېاسې، دوانه‌ي همپه وهك (ده‌ولته‌ي ټاينه و ده‌ولته‌ي عملاني)،
 (پادشايې و كؤمارې)، (واډيكلالې و پاويژه‌ري)، (ديكتاتورې و دېموكراسې)،
 (نه‌ته‌وه‌يې و شومې).
- ۳- له نيوان همر دوو خالز واته نېدارې و سېاسې له نه‌غمايې پېرستيا هډندې
 جؤر به‌يدا ده‌بېت، وهك ده‌ولته‌ي (سهرؤكايه‌تې، نېمچه سهرؤكايه‌تې، پادشايې
 ده‌ستورې، پادشايې ده‌سه‌لاتې، ..).

۴- دوله‌تی نیشتمانی ونه‌تویش لیک جیایه، راسته له سه‌ره‌تادا دوله‌تی هاوچهرخ له‌سه‌ر شینوهی نه‌توهی دروست بوو، به‌لام دواي کیشه دروست بوو له نیران پیک هاته جیاکانی نمو دوله‌ته، بۆیه جزوی دوله‌تی نیشتمانی باوی وهرگرت که تاییدا له جیانی چه‌مکی ده‌ستوری هاونه‌توهی چه‌مکی هاو رلاتی پیدای بوو، به‌که‌م سه‌رکه‌وتنی دوله‌تی نیشتمانی به‌سه‌ر نه‌توهی له شۆرشه نه‌میریکا ۱۷۷۶ز به‌رجه‌سته بوو، چونکه‌مویای بریتانی و شورشگیرانی نه‌میریکی هه‌ریه‌ک نه‌توهه‌ بوون به‌لام نیشتمانیان جیا بوو تیت نه‌زمونی دوله‌تی نیشتمانی جیتی نه‌توهی گرته‌وه، به‌لام له جیهانی عه‌ره‌بی له ده‌ستووری و هک دوله‌تی نیشتمانی پیشان دراوه که‌چی پریان کردوود له بنه‌مای نه‌توهی و هک (جزء من الامة العربیة) و بون به‌ نه‌ندام له (جامعة العربیة) بو کۆمه‌لیک دروشم که جینه جیتی ناکن .

۵- هه‌ندی ده‌وله‌تیش که به‌شیره‌ی نیشتمانیش پیک نه‌هاتون له‌سه‌ر شیودی (ته‌وافوق) پیک هاتون. له‌واته: چیکوسلوفاکیاي پیشو، قوبرس، لبنان، نیساراتی عه‌ره‌بی، تا رادده‌یک عراقی نوی، عاده‌ته‌ن نمو جزوه دوله‌تانه له پۆلی ده‌وله‌تی (مرکبه‌-etat-compos) ده‌ژمیرین، نمو ده‌وله‌تانه‌ی له یه‌ک ره‌گه‌زی و سه‌رکه‌زیاته پیک هاتون پێیان ده‌لێن ده‌وله‌تی ساده : etat-simple .

ده‌وله‌ت له تپلامدا هاتای پاسا و نه‌توهه نیه، بێجگه له به‌رژه‌وه‌ندی و هه‌زیش فاکنه‌ری هه‌ره گه‌رنه‌گ ده‌ه‌شت و تاییدیولۆجیاشه راگه‌رو (مقه‌وه‌ماتی) ده‌وله‌ته، رۆژنوا ده‌وله‌تیان به‌کاره‌یناوه بۆ داگیرکاری، بۆ دوو جه‌نگی جیهانی، جه‌نگی نوی تریش، .. به‌لام بۆ ناوه‌خۆش (له چاو ده‌راوه) هه‌ندی جار نیعمه‌ت بووه له : تازادی و دیموکراسی و هه‌لبه‌ژاردن و گه‌شه‌کردن و خه‌مه‌نگه‌زاری و پێشخه‌ستی زانست و ته‌کنه‌لۆژیا و به‌خه‌مه‌ری .. تا نمو راده‌یه له‌گه‌ڵ سیسته‌می سه‌رمایه‌داری و بنه‌ماکانی به‌رژه‌وه‌ندی به‌رجوازی به‌گه‌نجی، واته به‌خه‌تیاریه‌ک بۆ که‌مایه‌تی، بۆیه نه‌یتوانیوه کیشه‌کانی ئاده‌مه‌یزادی چینه‌یه‌تی و ره‌گه‌زی و نه‌ژادی و

نعمت‌وايه‌تی... چارده‌سر بگا، هم‌بزيه‌ش نه‌وان هر وه‌ک تی روانی سیاسیان به نه‌کیتی پی‌رو زو ره‌وشتیوه‌ سه‌یری دولت‌ناکه‌ن، په‌میره‌ندی نیر ده‌وله‌تیشیان هر وایه له‌سر پنچینه‌ی (به‌رژه‌ه‌ندیه)، بزیه به‌ها و یاسا‌گانی دولی و هم‌تا مافی مرقیش له‌گه‌ل هه‌ندی نیجا‌بیاتیسی له‌کوتایدا ده‌توه یاسای دارستان، نه‌وش هر ده‌گه‌پتیه‌وه بۆ سروشتی ناده‌میزاد، به‌بزی هم‌ریه‌که له‌میکا‌ئیلی، نیته‌جه، ه‌زیز، فرۆید، کانت، .. ناده‌میزاد گورگی ناده‌میزاده، جا نه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتیسی هه‌یتت گورگایه‌تیه‌که‌ی به‌شیره‌ی جیا‌جیاو له‌بن په‌رده‌ی جوانی به‌رجه‌سته ده‌کا، له‌ریاده‌یه‌وه (کانت) ده‌لی (نهمونه‌کان ده‌سه‌لمیتن که هه‌رجی ده‌سه‌لاتی هه‌بووبی خراپ‌ی کردوه... هه‌موو له‌گه‌ل هه‌موو... هه‌ریه‌که‌ش له‌گه‌ل هه‌موو له‌جه‌نگی به‌رده‌وامدان)^١.. هه‌لیته‌ نه‌و حوکمه‌ی (کانت) و نه‌وانی تریش له‌میژوی نه‌ورویا زیاتر به‌دی ده‌کری نه‌ک به‌گشتی.

نهرست (٢٨٤-٢٢٢ پ.پ) پینی وایه ده‌وله‌ت له‌ فراوان و گه‌شه‌ی خیزان دروست ده‌بن، بزیه سه‌روک لای پی‌روژه وه‌ک پاوک، هه‌ریه‌که له‌ (ه‌زیز، لیپتیز، رۆسو، ..) به‌سه‌ره‌نجامی ریککه‌وتن و په‌یانی میلی هاته‌نکایه‌ی ده‌وله‌ت ده‌دنه قه‌لهم، (دۆهرنگ‌پیش ده‌لی ده‌وله‌ت له‌ نه‌نجامی زال بوونی به‌هیز به‌سر بیتیه‌ز په‌یدا‌بووه، هه‌رجی مارکسیه‌تیه‌ به‌سه‌لی ده‌روانیتته ده‌وله‌ت و یزی وایه: ١- ده‌وله‌ت له‌ قوناغیتیکی دره‌نگی میژوییه‌وه په‌یدا‌بووه له‌ دوا‌ی په‌یدا‌بوونی چیتایه‌تی، هه‌لیته‌ زۆره‌ی (نظوریه‌کان) پییان وا بووه که کۆمه‌لگه‌ی سه‌ره‌نایی ده‌وله‌ت، یاسا، تاین، خیزان، په‌شت، .. به‌خۆه نه‌بیشوه.

٢- نا‌هرازیکه به‌ز سه‌رکوتکردنی چینه‌کانی ژنر ده‌ست له‌ لایهن چینی ده‌سه‌لاتدار.

٣- میژوو (٥) شتوی سه‌رده‌کی له‌ ده‌وله‌تی بینیره که له‌سر پنچینه‌ی

^١ فلسفه القانون والسياسة - عمانويل كانت - (تا رادده‌ک نهر وایه له‌گه‌ل ده‌لی ناپیش ده‌توه هه‌روه‌ک له‌ قوناغیتیکی ده‌لی (کلاان الانسان لیطغی این رأی استغنی) .

سیستمی نابوری دروست دهی: (۱- ممشاعی-بی دولت، ۲- به نفایسه تی، ۳- دهره به گایه تی، ۴- سرمایه داری، ۵- سوشیالیستی، شیوعیه تی-بی دولت دیسان).

۴- همدوم دولت نوینم رایه تی چینیک ده کا وک دیکتاتور، به بی تی نه و قوناغانه، که له خالی (۳) دیاری کرا.

بۆیه دولت له روانگهی مارکسی همدوم دیکتاتوری بیت، له قوناغی سوشالیستی که گوازمه وی سرمایه داریه بۆ شیوعیه تی پتویمستی به دهسه لاتیکی پۆلانی تاک حزبی پشپرو شمولی ده بیت^۱، تا له کۆتاییدا (وک نه مجلس ده لیت) دولت خوشی ده خوریتسه و نهک به بریاریکی سیاسی هملوه شیریتسه، لنین به وردتر باسی قوناغی شیوعیه تی بی دولت ددکا و ده تی: (بۆ هر کتسه به کیش که پهیدا ده بی له جیاتی دولت و پولیس و دادگا به کسه خه لکی خزان پتی هه لده ست بۆ چاره سری همدوم وک نیستا چۆن ده بین خه لک دوو شمکەر لیک ده کاته و ده یان نایه لک دمت دویژی بکریته سهر نافرته^۲، نه و بۆچوونه تنه یا له چوارچیه دی مارکسیه تی نه مابوو زۆربه ی عه لمانیسه تی (نالیبرالی) جیهانی گرته و به، هه تا دموون ناسه کانیش وک (فرۆید)، (ماکس سترنمر) ده ولعتیان به رینگری گه شه ی تاک و (من) زانیوه، هه ندی ریبازی ناپیش له وانه (ناویه- که نانی به شیکی زۆری سه رووی رۆژه لاتی ناسیایه که له بنه چه دا له سه ر ده ستی (لاوترزی- ۶۰۴ پ.ز) بناغه پتو کراوه) ته ویش وک عه قیده به کی نایش داوی کۆمه لگه به کی بی دولت و دهسه لات ددکا، هه روه ها جوارد و شافلی له کتیبی (قانون جدید)، کرۆتین له کتیبی (التعاون المتبادل) و (باکۆنن) له کتیبی (مبادیء الشوریة) و خاوه نی بته مای (تخظیم کل ماهر الواقع

^۱ بۆ زیاتر سهرج به ده: ۱- اصل العائله والملکيه الخاصة و الدولة - مجلس.

۲- الدولة و الشوریة - لنین.

۳- اصول فلسفة المارکسیه - ج. پۆلینمر.

^۴ عنارات - لنین.

خبر) و لېږم جودین له کتنیې (عدالة السياسة)، برودون و ژوری تر داوای نه مانی دولت بیان کردووه.

هر بویه ش نو (۷۰) سالی حوکمی سربازگه ی موشیالیستی بڼه و ناهاغه نادپاره ی نه مانی دولت به توندترین شپه حوکم له سر چینه کانی په وشه نپرو نوو سره مالدارو زانو نمران و مو عارده و لایه نگریش همتا له سر چینی جووتیارو کریکاریش کردووه.

هر نمونه بهس بسو به (رد جمعیت) و له خدمت (برجوازیست) بیان (که لتووری نیمپریالیزمی) ... هتد. له قه لیم بدرابو نایه.

هرچی فیکری نیسلامیه واده وراثت دولت له سنووری خوی پتویستپه کی ژبان و به جکی له گه ل مانای مرو قایه تی هاتوه به پیام، مادام له کومه لگه واده و باز نه ی تاییه تی و گشتی هیه بڼه و جزلی ژبان، هله به تپه باز نه تاییه تی کان له ژیر خاوه ننداری تاییه تی، به لام باز نه گشتیه کان مولکی گشتیه، به واثیه کی تر همدردم به روه وندیه گشتیه کان که مولکی گشتین له ژیر هره رده ی په روه وندی تاییه تی، نالیره واده ماناو باناوی دهلته ش پمیدا دهن بڼه ریڅخسترو به روه وندې نه و باز نه گشتی و لایه نه گشتیه کانی مرو و ریڅخستنه و له گه ل باز نه تاییه تی که: نه کی پارتیز گاری مولک و به روه وندی گشتیه، بویه دولت له ناو هم مو کتیه شاسانه کانی هاتوه و پتفه مبره کانیش مبه متیان درست کردنی دولت نه دادگری سووه، نمو شپه ویه نیستای دولت له دار شتنا سره تپه که به رو شو مانایه ی پیامه بڼه دولت، شپه سره نه مانی شو بوجوانی مارکس و مزرگان و باقی تطوریه کان به هله دهرچو، نیست له لایم نه سر و پتو لویه کانیش به توادای ساغ بڼه، که دولت به شپه ویه که هر ه بڼه له هه مو سره دمتک همتا شو خپله جهرمانیانه ی که له به نه چه واده وانه و ناوی (به ربر) هات و یاساو شارستانیان تیک دهر و خاند له ناو نموانیش شپه ویه که له نیداره و سوپاو هاو و لاتی و سر کردو قه ده غه و بکه و مکه هه بڼه و،

نهوش مانای بسونی یاساو فرماندهرو فرمان پیکراو ددهات که مانای دهولته تیش، مادامیش مولکیه گشتی و ثابتهتی یمنتی پتویستی دهولته تیش دهمینتی، جاری دهولتهتی یاسایی زیاتر له نه زموونی رۆژناوا به دی ده گری، به لام هیتشتا ترکی ته وای دهولتهت له پاریزگاری مولکیهتی گشتی ناکرتی، تا رادهیه کی زۆر بهرزه وندی تابهت زاله به سر بهرزه وندی گشتی.

دهولتهت له نیسلام سپاردو به شتکه له عیبادتهت، پتویسته تیایدا دادگمری بجه سپرو فرماندهرو فرمان پیکراو جیاوازیان نه بی، (سید القوم خادمهم) نهوش هوزینه و تهفسانه تیه، چهن دین جار له دوی پیغه مبهرو و خوله فای راشیدین دو باره کرابتهوه، دهولتهتی نیسلامی نه دهولتهتیکی سه ریازی نه دیکتاتوری نه دهولتهتی چینایهتی و سیوکرانی و... نه دیوکرانی و نه دیکتاتوری.. نه پادشاهیوه نه نیمپراتوریوه.. به لکو دهولتهتیکی مه دنی گشت گری میلییه، دانری یاساکانی هه مان نهو دانری یاساکانی سروهته، که تیایدا تاك (چ پیاو چ ژن) سه ریبهستی و سه ریبه خویی تا رادهی پتویست تیادایه، له نیسلام دا دهولتهت بهریر سیاره له ریکخت و چاودینری بواره گانی کۆمه لایهتی و نابووری و مرۆفایهتی و دادگمری و بهرزه وندی و پایه نیدی و پایه تندی گشتیه کان، دهسه لاته کانیش هه له تهسلدا سه ریبه خویی خویی هه یه ج (رپه راندن) چ (دادگانی) چ شورایی و دهزگای تریش، لامرکزیسه، هه تا له دوا قوناغه گانی خه لافه تیش بهو شیویه بره، له روی جیای دهسه لاته کان: ۱- تهغیزی بریتی بو له (نه غومنهتی و هیزان صدری نه غزم) ۲- دهسه لاتی دادگا بریتی بو له (شیخ الاسلام) دهسه لاتی زۆر بوو جار و ابوه له سه روی سولتانیش بووه، له میتروی دهسه لاتی عرساتی به فرمانی شیخ الاسلام دوو جار سولتان گۆراوه سولتان مراد سولتان عبدالحمید ۳- دهسه لاتی یاسا دانان (شورا) که پشی دهوترا (هه بهوسان)، هه ریبه که به جودا بووینه، به ههله نهو ریبه کان (لیک جیا کردته وهی دهسه لاته کان) بو (مؤتسپیکۆ و کتیه گهی (روح القوانین) ده گپ نهوه.

همروك له نيسلام دا دهستوری دولت له چوارچینوې پرژغویه بهرېو دهق،
 حربه شیوعیه کانش به دولتیشوه بهرېو دریاى شیوعیت، دهستور و
 پمیرهویان په کسان نیه به شیوعیت، نابى لهو قوناغى گواستنه ودها به
 مه بادیشی شیوعیت هه لس و کهوته کانیا ن هه لسه نگیتنی، به هه مان شیوش
 پمیرهوی بزو تنه وده نیسلامیه کان و دهستوروی دولتى نیسلامیش په کسان نیه به
 نیسلام (قورن و سونه)، به لکو لئی هه لدینجی، بویه شهوى په کهم پرژغویه،
 گوزاوه، دهشى هه ل بیت... (قوناغى گواستنه وده)، به لام شهوى دووهم (واته
 نیسلام) چمپاوه پرژغویه، شایه نى هه ل نیه، شهو کاتیه شهواى شیوعیت
 پمیرهو دهکړئ نهك له قوناغى گواستنه وده، هه بویه پش بزو تنه وده نیسلامیه کان و
 دولتى نیسلامیش له قوناغى گواستنه وده مرجعیه تى (قورن و سونه) نیه
 ۱۰۰٪، تا دهکاته خلافت، نیجا دهستور نامینى راسته وخو دهته قورن و
 سونه وهك نه زمړنى وده چرخانى (صحیفه) له مدینه بهرېو قورن وده جا وهك
 مه سه لى شیوعیه که شهو نیسلامیه پان هه که سیک به هه لده دهچی نه گهر به
 ناوهړه کى قورن و سونه هه لس و کهوت و هه نگاهه وکانى هه لسه نگیتنی، به لکو
 بهو دهستوره پان پمیرهو که لهو قورن و سونه به هه لته جراهو، به پاپشتى
 (السیاسة ما وافق الشرع ولا سیاسة ما نطق به الشرع).

سهره لدانى دولت له وسهرده ده

چاران دولت به چمند شیوه په دروست دهوړ، له وانه به شینوهى هیزو زال
 بون، داگېرکړن، گه شهى میتروبی، پان له رنسى ى شاین و تاییدېرلوژیا، گه لى
 جاریش واپوړه له رنسى گه شهى دهسه لاتی عه شایرې دروست یوه په کهم جار بزو
 هویه (دیره) دواى میرنشین و نیجا دولت... له گه ل زور رنسى تر له هه موان سمیر
 تر له رنسى وده سایه و نیشتاد وده دروست بونى عیراق زوړ دهن و سوریانو.

له سیسته مى نیمپراتوریه تى کون سنور بریتى یو لهو خاکه ى ژیر پتسى دوا
 سمریازی شهرکمر، به لام نیشتا به له زهویه نه ماهو بهى سیاده، سنورى دولتى

همر ددولتنيك كوتاي ديت به سنوري ددولتيكي تر، ناواش له (نتموه به كگرتوه كان) تومار كراوه، نوا دروست پسوني دولت گتواوه، به تاييه تي له دولتني هاوچه رخ پمپوه ندي دهسلات و خاك و ميللت به ندي سياسي بوه نينجا ياسايش، جاران زورناسايي بو كورد دولت له نيتو عه رب دروست پكا وهك نيمويه كان و گيان پولايه كان و... فارس له ناو كوردو عه رب وهك سه فريه كان يان دولتني روسته مې له مغربي عه ربې، ترك له ناو عه رب و نه روپي به لام له سرده مې رابوني نتموه مې له دواي سده ي ۱۹ له نه روپواي سده ي ۲۰ له روزهسلات شو نه ريت به كوتايي پتهات، نيستا گه و همريم دهسلات له مېه يوه نديكي سياسي و ياسايي بروايش دان، به پيني ياساي دولي سرده مېش ۳ توخي سره كي هديه بز دروست كردني دولت، نه وېش برتبه له ۱- گه ۲- همريم ۳- دهسلاتي سياسي، نه وه به پيني ياساي گوايه ده پته خاوه ن دولت، ده لته ياساي دولتي يه له (مناقضات) له لايه كه نه وي بربراداو له لايه كي ترش بنه ماي ياساي (سياده) و (عدم التدخل للشؤون الداخليه) شي داره، له لايه كه ده پين كورد خاوه ن هم ريكانو نه برتبه دولت و ني رانپلېش پي هيچ لهو مرجه ياسايانه بوپته دولت ... نيتر كېشمې نه ته و مې دروست بووه، به لام نه وي جتيگړه نه ويه كه نه وانه خاوه ن همريم بن كېشه كميان له ناستي كه مابه تي درده چي به رهو كېشه كي دولي، عاده تن به شو ر ناخوشي ده گوزرېتن، هرچه نده برياري مافي چاره ي خنوبيش دراوه، نيتر له بهر تيكل ونيكېلي ياساي نيو دولتني لهو باره به وهك رينگاي جياچيا پمپدا بووه بز دروست پوني دولتني نوي له وانه :

۱- به پيني ياساي، نه ريش يان به فمره ماني نه ته و مېه كگرتوه كان يان به پيني ريكه و تني دولتني داگېد كرو داگېد كراو راپرسې ده كن بز شو مافه، له وانه ي كرا نه ريتريا، ته پمپوري خورناواو وا خواروي سودان و بياباني روزناواو كوسونقاش له رتبه، لهو نمونه ده گه نانه كيكل كه و ته نه و راپرسيه كه چي به رتبه ي ۵۱٪ دهونكي بز مانوه دا له گه ل كنده .

۲- هله شهانده مې دولتنيكي گوره وهك به كيتي سونيه ت و يوگوسلافيا.

- ۳ - به رېښه وټن دابه ش دهبڼ وړك چيكنو سلقا كيا .
- ۴ - به شوېش رزگارۍ نه وېش رينگۍ باوۍ ولاتانۍ نادپو كراسيه *
- له گډل هه ندي رينگۍ تريش له گډل گه شۍ كومه لگه پمينا دهبڼ *

(۴)

میری (حکومت) Government الحكومة

وہاں وہ حکومت لے دولت کونترہ و بناغہشیہتی، بہ پیتی ہموو (فہرہنگہگان) کونترین دہزگای یاسیش، بہلام مائسای نیستای حکومت بریتہ لے بہیرہوکردنی یاسا و دہسہلات، ہرجی نہنیرۆپۆلۆزیہکانہ دولتین حکومت بریتہ لے کسانیک کہ لے دہسہلاتن تیایدا کۆمہلہ یاسای وا پمیرہو دہکن کہ خەلکی پیتی قایلن^۱.

زۆر جار حکومت و دولت تیکەل دہکری (ہمروک لیرەش ہندی جار)، لے راستیدا حکومت بہ کینکە لے پیکہیتنەرەکانی دولت (گەل، ہمریم یان نیستان، حکومت) بہ شیرہ گشتیہکی، بالیکە لەتاو دولت، بالی رایہ پانڈن و نەخشەکیشان و یاسا پلانہکانی دولت، بۆیہ نەغومەن بہ سەرۆک و وزیرانیشہوہ کابینە حکومتی پتی دہوتری، لے کاتیکە سەرۆکی دولت یان پادشایہ یان سەرە کۆمار، ہندی جار بہ سەرە و وزیرانیش دہوتری (وزیری یەکم)، یان وزیر (اعظم)، لے خەلافەتی عوسمانلی (صدر الأعظم) پتی دہوتر، بہ پیتی (موسوعة العربية المیسرة) یەکم نەزموونی سەرۆک و وزیر لے شینگلتەرا ہاتہ دی و وزیرت و الپۆل نەو سەرۆکە سووہ لے نیوان (۱۷۲۱-۱۷۴۲ز)، لے مینژووی عوسمانیش لے سەردەمی (سولتان نۆرخان ۱۳۲۵-۱۳۵۹) دروست سوو کاتن (خلیل فیدرلی) لے وزیرہوہ پمۆکرایہوہ بۆ (وزیر الأعظم).

گەو سەردەمەدا سەرە و وزیر و کابیتەکی پایەکی سیاسیه بہ گشتی ہەرچ

^۱ مقدمە فی انشورۆلوجیا الاحتماعیة.

نېه پېښور پېټ له ټولې وېزاره ټکي، ناسايه دولت له چي ندين حکومتی هرېم پېټ له گڼل حکومتیکی ناوېندیش که له پایته خته که دایه، نهو شپان له جېهاندا سرکه و تودترین ریښازی سیاسیه، جا چ فیډرالی، سټیټیات، کوماریه کان، نوسانه کان، ویلايهټ، .. هرچی پېټ که له بنه چه دا بڼ نهو مونی حکومتی ویلايانی نیسلامی ده گهرننه وه (که چاکترین شپوهی نامرکه زیه)، حکومتی نیستای کوردستانیش شپوهیه که لهو ترازه، مه رج نیه حکومتی هریمه کان ته نها له ناست فیډرالی و به سررو پېټ، ته نانت له نوتونومی (خود موختاریش) دهشی له پړوی یاسایمه حکومت دروست بکمی وه که له نه لستیدو ناخچه وان و زور شونی تر .. بویه گوډینی (نه نهمه نی راپرانندن) کوردستان بڼ حکومت و (نه نهمه نی یاسادانان) یش بڼ پمرله مان هم یاسایه، هم دانایانه شو.

حکومت و دولت له خالیکي بنچینمی تریش جیان، دولت په یکمریکي گشتی چه سپاوه (نسبیهن)، به لام حکومت ده گوډیت لهو کابینه وه پز کابینه میکی تر له چوار چپوهی په ک دولت ته، بویه به شیک له زانایان په لای نه وه ده چن که دولت بکه ویتنه خانمی زانستی سیاسی و به لام حکومت بڼ (پښازی سیاسی)، چونکه به زوری حوکه که به جه و هری دولت ته که می پڼ دیاری ده کری، به پڼی (مونتیسکو) (۳) جوړ حوکم همیه (کوماری-پادشایی-دیکتاتور) گوايه هتا نیستاش نهو پزلینه دروسته، به لام دایه می راسته قینه وانیه، وه که له خوار وه:

- مه لکی دستوروی وه که له بهریتانیا (بهریتانیا هرلکی نه وه به لام حوکمی نهو نیه)، هروها هوله ندا، نیسپانیا .. و ا نونه په که له ولاتانی عه ربیش سه رته پایته تی له به هرین.
- مه لکی ده سلاتدار وه که مه لکیه عه ربه کان.
- سیسته می سه رزگایته وی و زوری ولاته دیکتاتوریه کان (جگه له

نەمىرىكاۋ رووپىيىسى (نۇيىيىسى). واتە ھەم سەمۇك دەۋلەتە ھەم سەمۇكى ھۆكۈمەتتە.

- سىستېمىسى ئەۋەرى سەمۇكايەتتى و سەمۇك ۋەزىران، كە بەشىنك پان زىياتر لە دەسلەتتى سەمۇك دەۋرىتتە سەمۇك ۋەزىران ۋەك: ھەمۇنسا، تۈركىيا..
- سەمۇكايەتتى دەستورۇ، كۆمەريەو سەمۇكەكەي ھەخريە دەسلەت لە دەست سەمۇك ۋە نەنجۈمەنى ۋەزىرانە لەۋانە: نىسرائىل، ئەلمانىا.. عىراقى نۇيىيىسى.
- جۇزى تىرىش ھەيە ۋەك (رتىسى الظل) كە ھەم ناۋە، لە زۇنۋەرە سەمۇك ھۆكۈم دەك ۋەك: جەزائىر و تۈركىيا ۋىياكىستان ..
- سىستېمىسى سىياسى نىئران سىستېمىكى تايىبەت و نۇيىيىسى.

نەۋانە لەسەر بىنچىنە دەستور بىرۈ، لەسەر بىنچىنە مەدەرسە ۋەزىرانى سىياسى ناۋا دابەش دەپن:

- ھۆكۈمەتتى نىسلاسى = سىستېمىسى ۋىلايەت + لامەركەزى + شۇرا + فصل السلطات + ۋلايە الامە.. غۈنەش لەۋ سەمۇكە نىئران، سودان و چىچاننى پىشۋو،..
- ھۆكۈمەتتى شىرعى: ھەم ھۆكۈمەت نامىنى بەلام قۇنغانى گۈستەمۈيە لەۋانە (ئىتتىپاق، چىن، كۆزىيانى سەروۋ، كۇيا ..).
- ھۆكۈمەتتە لىبرالىيەكان و ھۆكۈمەتتى سۆشالىيىستىيەكان لەمۇتتى بايەتدەكە باسپان دەكەين.

- ھەمۇنىك كۆمەرى ۋەلمانىيەت و دىموكراسى پىكەۋە دەبەستەۋە، ھەمۇيە غۈنە ھەمۇنىكى (قامرس المصطلحات السياسية والدولية - سەۋجى فوق العادة) دەلىل لە سىستېمىسى كۆمەرى سەمۇك ھەلدەبۇزىيى راسستەۋخۇ لەلەيەن مىللەت پان لە لايمەن پەرلەمان، ھەروەك پايەكەي (مۇنتەسبىكۇي پىشۋو.. بەلام شەمۇ پەمۇندىيە مەرج نىيە راسستە بىتت، غۈنە زۆرە كۆمەريەو ناعەلمانىيە ۋەك نىئران، سودان، نىنجا كۆمەريەو دىكتاتۇرىيە (پەر لە غۈنە)، جار ۋايە ھەم شەمۇ

پنجموانه مهله كيه كان له كۆماريه كان ديموكراسى ترن، تەك مهله كى شعورىي هەتا لەناو عمره بيش، تينجا كۆماريش هەيه وەك مهله كيه هەتا له ميرانى دەسلەلاتيش، ئەوانە: (كىم ئىيل سۆك) له كۆريا، حافظ ئەسەد له سوريا، لۆران كابىلا له كۆنگو... زۆرى تریش و! بەرپۆن كە كۆرپان بكمە سەرۆك لە جىزى خۆيان.

نەو جۆره سىستەمە هەرە دىكتاتۆريە كەيه، لەراستیدا ئەو سىستەمە شتىك نامىنى لە جيا كردنەوهى دەسلەلاتەكان، ياخود دۆلەت و حكومت، هەموو دەسلەلات دەدریتە كەسێ يەكەم، كەسێ يەكەم يەكسانە بە دەولەت، ئەوەيان دىكتاتۆرى حزبی نە وەك ئەزموونی حزبه شیوعیه كان، ئەزموونى كى تری نۆنى دىكتاتۆرى بوو، بە ناشكراش خراوتە دەستورە، سەرئەبدە (تەرىفات بىعض المصطلحات: ماده- الحکومة) كە بە فەرهنگى (حزبى بەعس) حسابە دەلى: ((تتولى الحكومة ثلاثة هي: التشريعية ٢- التنفيذية ٣- القضائية)).. ئەوەش حكومەتى دىكتاتۆرى و شمولیەو دەستى بەسەر هەموو دەولەت داگرتوووە نىتر بۆارى ميرانیش ساندەبى.

زۆر شتێو و جۆرى حكومەتى تریش هەيه (سەربازى، تەك حیزبى، نۆتوكراسى، پلوتوكراسى، زۆرایەتى، تىنتیلافسى، ئىنتىقالى، كەمایەتى، مەدەنى...)، بەلام دابەشى بنچینى حكومت بریتیبە لە داگەرى و نا داگەرى.

سىستەمى باوى ئىستای حكومت ئەوەیه بێك بێت لە چەند حیزبىك پان یەك حیزب، بە پێى ئەو پێژە دەنگى كە دەیهێنى، ئەگەر لە (نیو+١) كەمتر بوو ناچار پەنا دەباتە بەر دانۆستان لەگەڵ ژمارەیهك لە حزبی تر كە ئەو پێژەیه مسۆگەر بكم ئا لە پەرله مانا دەنگى قایلێ بهێنن، ئەو حكومەتە بێى دەوترى ئىتیلافى وەك ئىستای زۆریەى حكومەتەكان لەو شتێون، ئەوانەى بەشداری

^١ هەموو دۆلەتێك وانیه، لە توركیا دەبێ ٣١٢ى دەنگى پەرله مان بهێنى بۆ سەرۆكایەتى كۆمار.

حکومت که شین جا چ نندامیشیان له پرله مان هه بی یان نا پیتیان ده لیتن (نویژسیونی یاسایی) همدورولا بهشیان هه به له ده ولت تنیا له حکومت نه پیت، نه وهش له بنه مایه کی دادگهریه (فرمان دهایی بز زرابه تی و مافیش بز که مایه تی)، واته لهو دژخدا حکومتی خزمت گوزاره نهک نابیدیژوژیا، حکومت وده ولت خاوه ن نابیدیژوژی بی گرفت نه، گرفت نه وهیه نابیدیژوژی به کار بهیتنی قتلوتیش بی وه نه زمونی نیستای عه مانیه تی عهره بی وکوردی، نیت لیره دا نویژسیون به کسر بی بهش ده کری له همدور مافیکی، له کار دانه وی نه وهش نویژسیون دژ دهی له همدوروشیکا با چاکیش بی، به لام نویژسیونی له نیسلامدا دانیم نه، له سیره (رصد) نه دژ به حکومت وهک نیستا باوه، بدلکو پشتیرانیه تی له سر هق به لام ناقابل رنپاره به هه نگاره ناشه رعی و چونه کان. له باره ی بهشداربون و (نیتیلانی) همدور لایه ک گۆک نین، هه لوتستی شیوعیه ت به رامبر بهشداري کردن له حکومتی برجوازی و حزبه برجوازیه کان به خیانه ت له چینی کرتکار ده ژمیرا به پتی په مایه کانی (مارکس-لنن) و جار نامه کهشیان، که چی سوشیال- دیموکراس و سورژ-شیوعیه کان بهشداریان کردور و تاراده په کیش واقعیانه تر بوینه.

به هه مان شتو به شیک له مده رسه ی نیلامی نویش نه بهشداریه به پله ی (کوفر) له قه لده دهن، به شیکیش به پیچهرانه وه زیاد له پیوست و بی مهرج و پتیه کی بهشداري همدور جوړه حوکمیک ده که نه هه تابهشداري له کنیه سی تیسرا نیلینش، و ده رکموت له نه زمونی ۲۰ سالی پابردور نهو دور شتو همدور وکیان بهر شتو نهو په ربه زور سرکه وتو نه بوینه، تمیاری مام ناوه ندیش که له حیسابا وردتربوړه بهشداري کردور نهو جتی بایه خ بووه.

هه رچی هه لوتستی لیرال- دیموکراسیه به پتی بنه مای (پمژده ندی تاییه تی) بهشداري ده کا، زیاتر خزو یستانه به، یان له باشتیرین دژخیان دا نویتیرایه تی بهر ژمونه ندی چینه کانی سرور ده که نه، له جیهانی نیسلامیدا نه وانه

به نووسه رو رهوشه نېرو سياستمه دارايموه به هممو شتويهك له دهروهی دهسلاتو حکومت نازين، بويه سموداو بهرتيل و گندهلی نيداری و.. ناسايه لمر مدرسيه .

نایا حکومت جیهانی دهیت ؟

له بنهچدا بانگیشهیدکی نایبی یه، زیاتر پهیرهسته به ناینه کراوهکانی خاوهن دهعه وهك مسیحی ونیسلام، بهلام مدرسهی شیوعیتیش نمو داواپیهی بهرز کردهوه .

نمو فکریه پیچهوانهی رای ندرستو و نهفلاتونه که پیاان وایه همر شارنك حکومتیکی پنیوسته، نمو فکریه (فکری برایتی گشت جیهانه بۆناینهکان دهگهریتوه، بۆ هممو شو ناینانهی خواوهنی یانگیشمو تهبشیرین لهپیش هممویان مدسی ونیسلام) بهسهریش نهچوره، گهشهی کۆمسل و کتیشهکان و پیوستیه نوئییهکانی مرؤ له فیکری و دهروونی و کهلتووری و فرههنگی ههتا دهگاته نابووری و رهوشتی و دادگهری ویاساکانی سروشیش هممووی پالیشتن بۆ داهیتانهوهی، بهتاییهتی له (عمولهه) به هممو رههندهکانیهوه، همروهك حکومتی جیهانی نیسلامی به جوان ترین شتوه هات و گهشهی کرد، چونکه لهسر فاکتوریکی مرؤفایهتی و بنیات کرابوو هممو کهستیک بواری بهشداری تیادا ههبوو به یهکسانی، تهنها لهوئی یه رنسیای (چاکترین بهختموهی بۆ زۆوترین خهلكی) به فراوان ترین دۆخی مرمکین یی دیته دی، زۆو جیاپه لهگهل حکومته نیمیراتوریهکان که لهسر فاکتوریکی تاقانهی شازی سهریازی دروست بېوو، بویه دهپینن زۆربهی ناوچهکانی جیهان بهرهو نیسلام هاتن (نهك یه شپرو تیر) بهلکو له رۆی ههلس وکومتی چاکی وهك: رهوشت، شمربعت، رنیکهستن، ناوهخو و.. بهپتا پهپتا گهلانی جیهان روویان لسی کرد به تاییهتی له نهفریقیاو خوارووی ناسیا، نینتاش زیاتر جیهان پیوستی بهو جۆره حکومته ههیه، له راستیدا

(مل ملائیتی شارسثانی)، (کۆتایی میژوو)، مه درسه کان، عهوله مه، نه ته وه به کگرتوه کان، بریار و دهزگا جیهانیسه کان، یاساکانی نیو دوله تی، .. جهنگه کان، نهو جهنگه ی نیستای .. هه سووی گوزارش له پیوستی نهو حکومه ته جیهانیسه دهکا راسته وخز یان ناراسته وخز، هه ریه که دهه وی نهو پیشه وه و خاوه ن ناسنامه ی نهو حکومه ته بیت، هه گبه ته نهو دیو فکره یه ی (دوله تی نیشتمانی - یان نه ته وه یی یان قوتری ..) و (دوله تی جیهانی) ته وار مانا و جیاوازی نیتوان (نه ته وه یی) و (نومه ته)، واته بریاره کهش ته وه یه ثابا ده کری جیهان بکرتیه یه که نومه ته؟ به ده ره له سنوری نه ژادی و نه ته وه یی و په نگ و نیر و می و ...

یان له سه ره چ بنچینه یه که ده کرتی، له سه ره بنچینه ی په چه له کی و خورن نه ته وایه تی وه که مه درسه ی نه ته وایه تی بۆ چووه؟

یان له سه ره بنچینه ی مادیانه و برجوازیانه ی وه که مه درسه ی لیبرالیسه تی روژناوا؟ یان له سه ره بنچینه ی چینه یه تی شیوعیه ته؟ ..

هه رگیز له سه ره نهو بنچینه ته دروست ناکری، ده بی له سه ره بنچینه یه که بیت که شولی هه سوو کهس بکات شه ویش ته نها له سه ره بنچینه ی مانیفیستی عه قله، له ویش به ته نها بۆ نایه ، وورده تریش نیسلامه نهو په یامه عه قلیه له دروست کردنی نومه ته هه لگرتوه له سه ره بنچینه ی بیروباوردی، بۆیه له کۆتایا (چاکترین به ختمه وه ری بۆ زۆرتیرین خه لک) ده بینن له شیوعیه ته و سه رمایه داریدا .. ته نها بۆ چینی که نه که هه سوو خه لک، له مه درسه ی نه ته وایه تیش چاک ترین به ختمه وه ری بۆ نه ته وه یه که (ته گهر بشی)، .. ته نیا له نیسلاما بوار هه یه بۆ هه سوو خه لک، نه وه شی گه وه ترین هیز و دینا هیکیه ته که بترانی حکومه تی جیهانی له سه ره دروست بیت به تاقانه .

(5)

President

الرئيس

سەرۆك

زۆر مشتو مەنەسەر ئەو زاراوە گراوە لە لایەن زاناو فەیلەسوف و مەدرەسەگان..

لە بارەى: پەنجەم پەیدا بوونی، میژوووە کەى، بۆنە کەى، فەرمانى، پاساو فاكتەر و ھۆیەکانى پەیدا بوونی.. ئەرکى میژوووی و ئىستای، چارەنووسی، سەرۆكى سەرکەوتو کۆیە و مانای جیە؟ پێوەرى جیە؟.. ھەر بەو پێیە پێناسیشى گەلى زۆر بەلام نزیکتربینان کە مانای گشتى بەلا (موسوع علم الاجتماع) مان ھەلباردوو کە دەلى (سەرۆك: ئەو کەسەى کە کارى خەلکى پادەپەرێنى یان وا دەکا خەلکى تریش راییبەرێنن)، کۆمەلەى توانای ھەبە جیا لە خەلکى ناسای وەك توانای یەکلەکردنەو، بربار، وروژاندن، گزنگى نامانج، ستراتیجیەت و تەخەشە، پیشبینى کردن، خێرا گەیشتنە نامانج، سووریبون، دوورو قورل و ھەمەلایەن بینی، بارەشى فراوانى لە بەرپرسیارەیتى، ھێزى جیەجى کردن، تاسینى تواناگانى خەلکى نر، داھێنان، ھتەنە، دادگەرى و راستى...

ھەرچەندە بابەتە کەمان سەرۆکە بە گشتى بەلام ھەر بۆ زانین بەکەم سەرۆك کۆمارى دەستورى لە ئەمریکا ھاتوو، ئەریش (جۆرج واشىنطن) بوو بە پێى دەستورى ۱۷۸۷ز ھوو بەکەم سەرۆك لە سالى ۱۷۸۹، ئینجا ئەو ئەزمونە گراسترایووە بۆ ئەمریکای لاتینى لە سالى ۱۸۱۱ بۆ تشیلی، کولومبیا،

^۱ النظم السياسية، وظيفة التشريعية لرئيس الدولة. ھەر و ھا بڕوانە: القانون الدولى والمشكلات الكبرى

شەترویل^۱، ..

سەرۆك له سەدرەسە لیبالی پەدرێژی مێژوو بە دەسكەوت و هەلکەوت
حیسابە، پەرۆزی نیە، نینستاش هیچ لێ پێچانەوێدەکی دواڕۆژی لەگەڵ نیە، هەتا
بەرای (سپنۆزا) لە دیوکراسیدا (سەرۆك) پابەند نیە بە هیچ یاسایەك تەنھا بە
بەتێتەکانی گەل^۲، لەو پەنەمایەوه کەسانی وەك هیتلەر و مۆسۆلینی و زۆری تر
پەیدا بوونە بە پەرۆسی دیوکراسیش، هەموو دەم نەگەری دووبارەبوونەوهشی
هەیه، هەر چەندە نیتا دەینێن سەرۆکیشت لەوانە سەرۆكەکانی ئەمریکا سزا و
لێپێچانەوێ یاسایان لەسەر، لەوانە نیکسۆن لە ۱۹۷۳-۱۹۷۴لە سەرۆکی
لادرا، کلینتۆن دادگایی کرا... *

هەرچی شیوعیەتە لەسەر ئێسلی پەیدا بوون و چارەتۆوسی زۆر بە تێجایی و
پیتۆستی سەیری سەرۆك ناکن، پێیان وابە لە قۆتاغی کۆمەڵگە سەرەتای
(سەرۆك) نەبوو، هەرۆك لە کۆتاییشت نامێنی، پێیان وابە سەرۆك زادهی مل
ملانی پێتایەتی و دابەشی کار، هەلبەتە ئەو بۆچوونە ڕەگ و ڕیشەی فراوانی
هەیه لەناو زۆربە (تەنڕیەکان) و بەشیکیش لە نەنرۆتۆجیەکان بە تاییەتی
(مۆرگان)، ئەوانە نمونەشیان هەندێ هۆزی دواوەوتوو کە گواپە سەرۆکیان
نەبوو، بە مەبەستیکی سوکایەتیش دەستی کۆمەڵگە پەسەنی ئەمریکا
(هەندێ سورەکان) و ئوستراڵیە-ئەپۆرچینیەکان دەکەن بەبێ سەرۆك و یاسا و
پێسا.. گواپە ئەوروپییەکان گەیشتنی و دریان بەتاریکی دا، زۆر تەقەلای تر لە
لایەن ئەنسرۆتۆجیەکان دراو بە ئەدرنسی (کۆمەڵگە بێ سەرۆك
Acephalas sociaty) گواپە تەتیا ئەنهرمەتیک پێانیان هەبوو^۳.. کەچی
هەر لە وەسفەکانی خۆیان بۆ ئەو جۆرە کۆمەڵگە بە درەدەکوێ کە سەرۆکیان

^۱ William.w-government of latin amnea. P۱۹۱

^۲ رسالة في لاهوت و السياسة- سپنۆزا ص ۲۸۲

^۳ بۆ زیاتر بیروانە: ۱-مجمع القديم- مۆرگان ب-مقدمه فی انشورۆتۆجیا.

هەبوو، قەدەغەو پێساو ئاین هەبوو، هەر بەسروشتی خۆی هەر کۆمەڵێکی پەمەکی پێکەوه بن بۆ ساوێهەکی کەم سەرۆک و پێشۆزی (تەخەسەس)ی لێ پەیدا دەبێت، بۆیه لە فەرمووده دا: (إذا كنتم ثلاثة...) یاسایەکی گەردرونیە .

لە نەزموونی نوێش بەکرده وێستراوه کۆمەڵگەیهکی وا شایە بکەنەوه بێ سەرۆک سەرکەوتوو نەبووه، لە تورکرای لە سالی ١٩١١-١٩١٥ (٩) کەس پێکەوه سەرۆک بوون، چارێکی تر لە سالی ١٩٤٦-١٩٦١ لە هەمان شوێن، گوايه لە پێشانی کۆنیش چۆرێک لە سیستەمی دوانەیی (دیاریشی) سەرۆکایەتی هەبوو، لە نەزموونی کوردستانی سیستەمی نیو بە نێرە هەردوو سەرکردە (مام جلال و کاک مسعود) بە ناتەبایی هاتن تا بەکیان بۆ عراق و ئەوی تریش لە کوردستان ساو بە تەنها، هەریەکە نەجیرمەنی فیدرالی و سۆقیەتیش بە چۆرێک تاقیکراوه، ئە (لبیبا)ی نێستا گوايه سەرۆکی نیو و نەجیرمەنی گەل هەیه بەلام (سەرکردە شۆرش-مەمر قزافی) زیاتر لەو دەورەش بە کردەیی دەبینی، بۆیه ئەو بۆچۆنی شیوعیەت لە پارێ (سەرۆک) پێشچیتە زانستی نیو، نینجا لە بروی واقعیش پێچەوانە ئەو بۆچۆنی خۆیان بوون هەریەکەیان هەتا مردن سەرۆک بوو، هەتا ئەیهکی لە دەنگدانەکانی کۆنگرەیان (ستالین) لە (١٠-١١٪)ی دەنگی هێنا بوو، لە دوایدا نمونە سەرتریشی لێ پەیداوو (کیم ئیل سونگ) سەرۆکی کۆریای شیعوی مرد کۆرەکی هێنا جێی خۆی، هەروەها (کابیل)ش لە کۆنگۆ، لە نمونە سۆشالیستی لە سوریا (حافظ الاسد) مرد کۆری هاتە جێی نێستا بووێتە دیاردەیهکی ناسایی نەرەمانیەت بە کوردستانی هەو، سەرۆکایەتی وەک (مولکیەتی) لێ هاتوو هەتا لە حزبی سیاسیش نێستا ئەو سەرۆکانە لە جێی پاوکیان، ولید جنبلاط-لبنان، بنازیر بۆتو-پاکستان، سونیا غاندی-هیند... زۆری تریش، لە کاتیگدا دەبینین لەناو بزوتمەو نیسلامیەکان و دۆلەتە نیسلامیەکان واتە، لە نێزان (أ.خینی) مرد (علی خامنەنی) هاتە جێی هەر لە نەتەوێ یەکیش نین، لە چێچان لە جێی جەوهەر دۆدایف سەلیم

خان ياندەرباي ھات ھېچى يەك تېن، ئىنجا لەدۋاي ئىمىش لە ھەلبۇاردىتىكى ئازاد ئەسلان مەسخادۇف دەرجو بە ھېتىنى دەسلەتتى دادەست، لە تىنران ئەوا شەمشەمىن سەمۈك كۆمار دەگۇرې، ھەروەھا دەستگۇرې دەسلەت لە بۆسنىا لەلايمىن (علی عزت يىگۇشېچ) و تارادەيەك (عبدالرحمن وحيد) لە نەندۇنىسيا، غونەى ئىسلامى لەو سەردەمە زىاترە.. لە كوردستانىش تەنىيا لەناو خۇبە ئىسلامىيەكان دياردەى رابەر گۇرېن ھەيە نەگەرچى ھەندى گېرۇگرفتېشى ھەبوو، نەگىنا خۇبەكانى تر تا نېسنا نەگۇداون و شمولى ھەلبۇاردنى كۆنگرەش نېن، بەو شېرەيە دەچىنە ناو فېكىرى ئىسلامى لە بارەى (سەمۈك) برون و پىتويىستى؛ ھەلبەتە تېرۋانىنەكانى ھەروا سادەو ھەلقۇلاۋى دەساو دەست نېە، بەلكو رەگەكانى قولل دەيتەمە بۆ سروشت و گەردوون و ياساكانى برونەمەر، ھېچ سېتەمەك تېە لە گەردوون سەركردەو (مەرچەم) نەيتت، ھەر لە كەشكەشانەو بۆ كۆمەلەى خۇرۇ تا دەگاتە گەردىك، بە ھەمان شېرەش ژياندارانى بە كۆمەلەش، ھەر لەناو خانەيەك ھەتا لەشى ئادەمىزادىش ھەموۋى بەپىزى سېستەمى ئاۋەندى و سەمۈكانە نېش دەكا، بەو شېرەيە ھەر رەوايەك لەلاپەن شەرىعەتى ئىسلامىيە داپۇزارە ۋەك واقىيەش پىتويىستە، كە پىرۋزىش دەداتە (سەمۈك) بە پىى مەرچى خۇى، ئەوا سروشت و گەردوون و ياساى بىنچىنەى برونەوەر كىردوۋىە بە (سەنئەيەكى برون)، بۆسەش كۆمەل و پارچەكانى تىرى كۆمەلەيتىش ھەريەكە پىتويىستى بە سەمۈك و (مەرچەمەت) ھەيە ۋەك ئاۋر ھەوا، نەك تەنىيا بۆ جەنگ ھەروەك زۆرتىك لە فەرھەنگ و ئىتكۆلەرەۋەكان ۋاى بۆ چوون، سەمۈكيان لە بەشى (جەنگ) تۆمار كىردوۋە لەۋانە (موسوعة العالمية) برونى سەمۈكى تەنىيا لەكانى مىل ملانىى بە پىتويىستىەكى گىرنگ زانىە^۱، لە ئىسلامدا ئەركى (سەمۈك) سېاردەيە تەك ئىمتىياز، خۇمەت كىارە تەك خۇمەتى بىكرى، (سید القوم خادمهم)، عىبادەتە پادشايى نېە، نېش كەرە ھەسايەۋە نېە،

^۱ الموسوعة العالمية ج ۲۶ - ص ۳۵۰.

بۆیه كۆمهڵێك مەرجی توندو تۆڵ بۆ سەرۆك (ئجا ئیمامە یان خەلیفە یان سەرەك دەولەت) دانراوە لە زانیاری و دڵسۆزی و خۆنەویستی و مەبادیتی و... هەر بۆیەش لە ئیسلامدا (بە پێنجەوانەى سپنوزا - و عدلمانیتە) دوا مەرجە ع نیه، چاودێرى زۆر لەسەرە لە لایەن (توتمەت، شورا، دادگسا، .. پەيام، لە هەمووی گەرنگ تر پۆزی دواى و لێپێچانەوه لەگەلى، ئیسلامی راستەقینە بەوه دەناسرێتەوه کە والیەکانی، سەرۆکەکانی، وەزیرەکانی، .. بە تەكلیف و تەکا بیته سەرکار، لایان ناخۆش بیت بە پێچەوانەى ئەو پرۆسەى عەلمانیت و رۆژئاواش کە دەبینن حەزێنە یان سەرۆکیك دەرەچێ دەبێت ناھەنگ و خۆش ئەوى دەربەش ئەجوو مائەمینیە نێتر جەنگ و وێرانکاری لە پێناو پکڕیت، خۆ ئەگەر لەمیزووی خەلافەتى ئیسلامیش ئەوێ زۆری ناھەمەن هەمە ئەوه ئەزموونی موسولمانانە ئەك ئەزموونی ئیسلام، لە کوردستانی خۆشمان بوونی بەرەرس یان سەرۆك واتە نیشیارو ژباى خۆش، نا لێرەداوەو راستە کە ژانایانى دەروون ناسی دەلێن (ئەلى سەرۆك) لەوه ھاتوو و دێی کە ھەندێ خەلێك غەریزەى ژاڵ برون و خۆ ديارخستنیان ھەبە، خەلێكى تەربیش غەریزەى (ھەست بە نوقستانى) خۆ بەدەستەوه دەدەن و دەبنە پاشکۆ و گوێزایەل و سەریاژو.

ھەلبەتە ئەو ئێرەوانینە (گشتی) نیه، جارى ھەموو کەس غەریزەى خۆ دەرخست و ژاڵ برونی ھەبە، ھەست بە نوقستانیش پالتەرە بۆ سەرۆکایەتى ئەك سەریاژی (لە دواى ئە دەروون ناسی سیاسى زیاتر باسیان دەکەین)، سەرۆك لە ئیسلامدا دەروازە و زامەنکەرى دەستگۆڕى دەسەلات و فرەبى و کار بە شوراو دەسەلات بەجێ ھێشتن بۆ ھاوولائى و پایەى ئافرەت و ھەژاران و پەسپۆرو... بە پێچەوانەوه کە ھەماکان ئیسلام نەبێت ئەوا بازنە کلاسیکیە کۆمەڵایەتیەکان دیتەوه پێش کە تیایدا تواناکان، دڵسۆزیەکان، ژاناکان، ئاپدێژلۆژیە مەبادینیەکان... دەکەونە ژێر کلاسیکیەتى بازنە کۆمەڵایەتیەکان و تیایدا (نووسەر پاشکۆى سپاسە تەدار دەبێ)، (ژانا لەبەر دەرگای سەرۆك دەبێ)

(نيشتمان پەروەر چاۋ لە دەست نیشتا فروش دەبێ) (ژیر لە ژیر دەستی تەقام دەبێ) (بەرژووەندی گشتی لە ژیر دەستی بەرژووەندی تایبەتی دەبێ) .. نیشتر لە دوابدا زۆر کەم دەپا، گەورە بچووک قوت دەدا، تەگەر خاوەن هێز دووا بێن هێز بێ دەنگ دەبێ، هەمووی وەردەگەڕێ ..

سەرۆك ئەو کاتی لەسەر پتچینەیی هینزو پەچەلەك و بنەمانەو دۆلە مەندێ دەبێت کە سەرچاوەیەکی هەرە گەرنگی ستەمی کۆمەڵایەتیە .

سەرۆکی کارێزمی:

بە پێی زۆربەیی فەرھەنگەکان یەكەم جار (ماکس ئێبەر) کارێزمی بەکارھێنا، مەبەستی لەو جۆرە سەرکردانەییە کە بەھرو توانایەکی زۆریان ھەیە لە ڕاکێشان و کۆکردنەوەی خەلک بێتەوێ نامرازی دیسپلینی سەربازی پان پالەری پایەو مادی بەکار ھێنی، نمونەیی زۆربەیی فەرھەنگەکان بریتیە لە: غاندى، نەھرو، دلایلاما، آ.خینی،... ھەر چەندە ناوی ھیچ سەرۆکیکی نوێی کوردی تێدا نیە بەلام بەپێی ئەو مۆسەفائە (ملا مصطفی) لەو جۆرە سەرۆکە بوو .

ھەموو سەرۆکیك ئەو بەھرەییە نیە، بە پێی (ماکس ئێبەر) ئەوانەیی بەناوی خرا لە (مەسیحیت و لە ئیسلام) یش توانیویانە ئەو پایە بەدەست ھێنن، لەراستیدا لە کۆمەڵگەیی کۆن ھیچ شارستانی و رابووێنك سەرنەدەگەوت نەگەر پالیشتیکی پەیمانی نەبوا، چ بەراستەقیتەکی چ بە دۆخی لادان و خەڵەتاندنەکی، بۆیە سەرۆکی کارێزمی ییویست بوو ھەم بۆ ئەو رابوونە ھەم بۆ پارێزگاری، بۆیە گەلێ جار نەگەر توغی (پەیام) راستەوخۆ نامادە نەبوا، پان ئەو سەرۆکە دژ بە پەیام بوا، ئەو ناچار جۆرە سەربەدەییەکی تری لە (خاروق) دەھێنەو، بەشی زۆریان پەچەلەکی خۆی دەدا ناسانی و ھاتنەخوارەوێ پادشای گەورە لە ناسان بۆ ئەو میللەتە، پان ئەو مەملەكەت و شارەیی بەدروستکرای

راسته و خوی خود را وصف ده کرد. بیان بهشتیگان هم راسته و خق بانگیشی
خواهت ده کرد و هك (سمرقونی نه كده دی) ^۱ بان بهشتك له فیرعه ونه كان و زوری
تر، بهشتیكی تر له (خارق) نموه بوو و هك بایره گه وری پادشا رومیه كان گوايه
گورگ به خنوی كردوون لمر فمرهاتی خراوهند، بان له ناسمان هاتونه خوار، په
جوزه (كاریزمیه) پیشیان له خه لكی ده گرت تا:

(- هیچ كس بیر لمو پایوه دهسه لاته نه كانه وه بۆ خوی.

۲- گوتیه ایله ر پابه ند بیت به فرمانه كانین.

۳- بارنکی دروونی گشتی بسازی كه هرگیز نه وانه سمركه و ترون.

۴- بۆ نموه دی دهسه لاته كشی به میراتی قه تیس بئینی نه نها بۆ نه و بنه ماله.

۵- هرچی ده بگم و ده لئین پیروزی تبدایه.

عاده تن نازناو ده دره سمرۆکی کاریزمی ، و هك: میلی چیف، نه فائزوك،
غازی درابووه مصطفی کمال، سمرۆکی فخر بۆ هنلهر، دوستی - مرزولینی،
فلادیمیر نیلچ-لینین، شای نیران-ناریا مهر، صدام حسین-قاته الفد... نه وه
به کاریزمی نوییان له قه لهم داوه، هرچه ونده ده برایه به کاریزمی قزییه له قه لهم
بدایرایه..، چوتكه نه و ناز ناوانه له لایمن خه لكانی (وعاظ السلاطین) وه و په
سمرۆكانه دراوه .

له زاراوه ی گوردی سمرۆکی کاریزمی زیاتر مانای (پاسر) ده گرتیه وه كه
سمرۆكینکی رۆحی میلله تيك بیت، واته هم سمرۆکی یاسایی هم میلی،
ههلبته راسته هه مرو كس به هسوا ی نه و پایپه به لام كۆمه تيك سیفانی
سمریاری کاریزمیش هه به، نینجا مرۆقه تاییه تیه كانن ده گنه نه و ناسته به
گشتی هه مرو هك فره نه گه كان نه و تاییه قه تدلیانه یان وا ترمار كردووه :
(..خوراگری، دلسۆزی بۆ به ها پهرزه كان و بۆ حزب ویو هاریه پانانی، زور ناسین،

^۱ بروهانه : تاریخ حضارة وادي الرافدين .. - ۲ - احمد سره ص ۲۰۶

که م پټکښ، زور وړه، هټی راکښان، بې لایه نې له ناکوکیه ناروکیه کان، ... له همدوی گرنګ تر به لای (ماکس فیر) (جاذبیه الشخصیه) نه ویدان سیفه نې سېروکی سمرکه ورتوه له وروی زانستی نه که له وروی (ریباز)، هډه ته له مده رسه مېده نیه کان به نایبه نې له نیسلام سېروک وک درفوت نیه هر بیتو بیقوزیتوه بې معرج، یان وک (سپوزا) بلې سېروک له دېو کراسیدا پابه مند ناینت به یاسا.. نه خیر کومه لیک ممرجی قوروسی بې (سېروک، راپهر، والی) دانساوه، نینجا ناری جیا جیا تری هیده له که لثوری نیسلام، خلیفه، نیمام، ردههر، سورتان، نه میر السومنین، .. به کورنی و خیرایسی هندی که له ممرجه کاتی هډه برترین:

۱- ممرجه نیسلامیه سمره نایبه کانی له دل سوزی و خو نوریستی و بالایی و ردهشتی که یستی و سیاسیش.

۲- شار ذابیت به واقعی جیهانی و ناروخی و پروکاری پروداوه کانیش.

۳- به چاکي له مېه مېستی (مقاصد) نیسلام و نایه ته کانی قورشانی پېروز که یستی به پېره وکړنده.

۴- که م تر یکی ورده نیش و راپه راندن بکه ویت، که م ټیکه ن بیت زیاتر دینمایي دهریت به نایبه نې له قوناغه سخت و گواسته و هیه کان.

۵- زور شوروی بیت، دروست بوونی بریار (لا ممرکه زی) بیت، (ممرکه زیانه) جې به جې بکریت، ده بې بشزانی نه و بریارانه ی ده شې بې جې به جې کردن، سمرکه ورتو ترین په یوه ندی سېروک به شورا به پېتی ئو نایه ته یه ﴿الَّذِينَ يَسْتَعْمِلُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾، واته شورا فره گه لاله پیش که شې نه و سېروکه ده کاو نعویش چاکری نیان له چاک جیا ده کانه و، گرنګ تر نیان له گرنګ جیا ده کانه و، خراب له خراپ تر نیان جیا ده کانه و.. بې پېره وکړدن.

۶- به پېتی نه و کومه له نایه ته ی له نیوان (خدر) و (موسی) هاتو و

^۱ بې زیاتر پروانه (قاموس التحليل الاجتماعي) ل ۱۰۳.

دیمه نیکه له میتوان دوو سهرکردایه تی دلسوز، به لّام یه که میان دوورین و همه لایه
 بینو به بابیه تیانه و نه بجام هله سنگینه بزووداوه کان ده چیت، که چی لایه نی
 دووم به دلسوزی و هه نو که میانو یه که لایه نی و کورت بینانه بزووداوه کان
 ده چیت و پیتی وایه نه وا (بن هوی مه عقول) که شیه که ده شکینتی! نیتر به پرونی
 قورنانی پروژ شو جوړه سهر کرده یی جوړی یه که م هله ده بزیږی لهو به سه رها ته.
 نه رکی رابه له سانه ته نگه کاندانه ویه بترانی گیانی سهر که وتویی له پیشدا
 دروست بکا (که پیتی دالین ووه)، به پیچه وانه یی گیانی شکست، که زوړ به یی جار
 خه لکی ساده نه راده یی به هیز نیه له روو به پروو برونه وای کاره ساتیک یان کیشه یه کی
 گه ووه یان هیرشیک یی بنگانه یان نه رکیک یی نیشتمانی و ییاسی قورس، بن
 متمانیه، خوږاگر نیه، داماره، به پرویا گنده زیاتر باوه رده گا، نارامی نیه،
 پروخواوه، دهرسن، وه سفی کیشه که یان دوژمنه که به زیاده ووه ده کا، ... شو
 هه مووی دهردی کوشنده یی ده بن رابه نه پیشته به سر شو دهردانه زال بوو پی،
 هه موو دهر وازه کانی کوترزل کرد پی، نه گینا شکست دوستی تریکی ده بن، لیر ووه
 دیان روئی شاین چنده گرننگ ده بن نه گهر شو خه لکه به پرو باوه وری شاینی
 بهر ووده کرابی، ردها دؤخیک روه پروو ناپیته ووه پیویشی به کاریزی نابنی،
 به لکو ده زگا و یاسا نه رو له ده بیتن.

(٦)

خه باتى رزگارىي فضال التهرري Liberation conflict

نمو زارواويه له كوردستاندا هاوتايه له گهل (هيزه نيشتمانيه كان) بيان (شىر كردنموه كوردايه تي) يان به گشتي (په پوهندي و جياوازي رزگاري نيشتماني به رزگاري كۆمه لايه تي).

همر كۆمه لايك (يان تاكتيكش) باوهرو كردموه وي رابيت كه نتموه وي نمو خاوهن به هاو نريت و ميژووو كه لورو پيكهاته ي جهسته ي و پاك تره له نتموه كانى تر، نمو باوهرو بۆچرونه ش بكرتته سه رمه شق به رامبر ميله تاني شر وهك به رنامه ي سياسي و ده ستورى... نوو (ره گه زه رسته)، بزوتنه وه ي رزگاري له و چه مكه نه هاووه نه بۆ نمو مبه سته ش، همر چه نده له هه ندي دۆخ له كاردا نه وه ي ره گه زه مرستي و زيا ده ي ستمى نتموه يي جوړيك له پيرو باوه ري ره گه زه مرستي بۆ نتموه ي بن ده ستيشي دروست ده بيت و بسوو، .. به لام همر ناروا دروه چي چونكه ياساي (كارو كاردا نه وه) ياسايه كي هيكانيكه نهك كۆمه لايه تي، واته نه گمر داگير كه رت ره گه زه مرست بوو نابته به لگه و ياساوي روايي پالپشتي ره گه زه مرستي تۆش.

ده بي به ورويايي بر رايينه زارواوي وهك بيري نتموه يي، سه ركرده ي نتموه يي، رزگاري نتموه يي، خه باتي نتموه يي، ده و له تي نتموه يي... و اچا كه له جياتي نتموه يي نيشتماني به كار بريت ههنگاو يك له مرؤفايه تي نزيك تر، چونكه خه باتي رزگاري به سروشتي خزي ناوه رۆكيني مرؤفانه ي هه به، به پتي هه موو مده مه كان و نايني راسته قينه و ياساي ده و ليش: به پتي ((په رگرافي ٣ ي

مادی ١- (مقاصد امم المتحدة)) رەوای خەباتی رزگاری هەتا بەشیوەی شۆرش و چە کداریش دەدابه پیتی بریاری ٢٦٢٥ ی ٢٤ ئۆکتۆبەر ١٩٧٠، سەبارەت بە هەلۆیستی فکری ئیسلامی بەرامبەر خەباتی رزگاری نیستای ئەو کێشەیه کە مەتر بوو (بۆ زیاتر پێوانە پێژەری ئیسلامی بۆ رزگاری کوردستان ئەو فەرەهەنگە)، هەر بۆیەش حزبە کوردستانیەکان و شۆرش و پاپەرێنەکانیان و بە واقعی نێستایشانەو، نوێنەراییەتی کێشەیهکی رەوای دەکەن ئەگەر خودی خۆشیان لە جۆرە تەرازوویەکی تریش بێت، وەگەزەرستی نیە، انفصالی و (دەعوای عصبیە) نیە، داگیرکردنی خاکی هەلکی. تر نیە، مادام سنور و نامانجیان کوردستانیە نەک کورد، کە یەکەمیان مانای نیشتمانی بەهەموو سەرخانێکەو دەگەیهنی و دوو هەمیشیان نەتەواپەتی، بێجگە لە چەند غووونەیهکی دەگەن وەک (کاژیک) و (پاسۆک) .. پێچەوانەی ئەو رێسایە بووینە، بۆیەش بەرنامەو خەباتی هەموو حزبە کوردستانی و شۆرشەکانیش لەسەر دوو تەرەز خەباتی کوردووە:

تەرەزی یەکم: رزگاری-نیشتمانی .. کە لە کۆتایییدا خۆی لە رزگاری کوردستان دەنوێنێت، لە نامانجی کاتی جیاگیای وەک لا مەزگەزی، نۆتۆزومی، فیدراالی، ولایات، .. تا سەرەخۆیی و دەوڵەتی کوردستان، جا چ جۆرە دەوڵەتێک (ئیسلامی، سۆشالیستی، .. هتد) ئەوویان بەندە بە تەرەزی دوو، لە تەرەزی یەکم هەمووی هاوێشێن لەو نامانجە، بەو جۆرە حزب و هێزەش دەووتری هێزە نیشتمانیەکان (قوة وطنية) یان (أحزاب الوطنية)، هێزە نیشتمانیەکانی کوردستان وەک چەمکی یاسایی هاوولایەتی دەبن هێزێک بن لە پرووی یاسایی یان شەریعیەتی شۆرشگێری و جەماوەری کوردستانی بن ئەک بوردی.

لە کوردستان چەند حزبێک هەبووینەو هەنە کە (نیشتمانی) نین بەو پێشناسە، هەر چەند زۆرترین قەبارەو چالاکیشی لە کوردستان بووینت، ئەوانە (مەدرەسی شیوعیەت کە حزبی شیوعی عێراق، مەدرەسی ئیسلامی کە بزوتەوای نێخووان المسلمین، بەرەو تورکمانی نیستای).

بە دروست بوونى (كۆمەلەي رەھبەرلەر ئورگانى) ۋە ھاتتە ئاۋ خەبەراتى كوردستانى لە دۋاي سالانى ۱۹۷۶ ئەۋ تەۋەقى مەدرەسى شىۋىيەنى شىكەند ۋە دۋايش لە كۆنگرەي شەقلاۋى ۱۹۹۳ حزبى شىۋىيە خۇشى ئەۋ دۆخە سازەي كۆتايى يى ھىتاۋ بوۋە ھىزىكى نىشتەمانى بە دروست بوون ۋە كۆپىنى بە شىتەك لە حزبى شىۋىيە غىراقى بىز حزبى شىۋىيە كوردستانى، بە ھەمان شىۋەش (رايىتەي نىسلامى لە كوردستان يە مەرزىكايەتى شىخ مەھمۇد بەرزىيە لە ۱۹۸۲) ۋە دۋايش (بۆرۈنەۋى نىسلامى لە كوردستان) خەبەراتى پىش مەركايەتەي لە دۋاي سالى ۱۹۸۷، ئەۋ تەۋەقى مەدرەسى نىسلامىش شىكاۋ دۋاي لە سالى ۱۹۹۴ بە دروست بوونى (يەككەرتۈرى نىسلامى لە كوردستان) ھەمەريان بوۋە ھىزىكى نىشتەمانى، بەرەي تۈركەنىش ئىسنا ئەۋ دۆخە سازەيە زىياتر لەۋانىش لە بەرنامەي خۇي رەزگارى ئەۋ نىشتەمانەي تيا نە.

ئەۋەرى دۋەم: رەزگارى كۆمەلەيەتى، ئەۋ تەۋەرىش زىياتر كىشەكانى مەۋىسى ۋەك: دادگەرى، نىسلاخ، ھەۋارايەتى، چىنايەتى، فەكر، فەلسەفە، ئايدىۋولۇتيا، ئاين، .. دەرگىتەۋە، نەگەر تەۋەرى يەكەم رەزگارى خاك بىت ئەۋ تەۋەرى دۋەم رەزگارى ئاكە، يەكەم شاقولە دۋەم ناسۋىي، يەكەم پەيۋەندى نەتەۋە بە نەتەۋەيە لە دۋەم دا پەيۋەندى مەۋە بە مەۋە، يەكەم دەۋەرى ۋە ئايىتە دۋەم جىھانى ۋە گىشە، يەكەم بىر نەتەۋە ئايدىۋولۇتيا نە تەنبا ھەست ۋە نەست ۋە پايەندى يە لە دۋەم دا بەرنامەي سىياسى ۋە غەقائىدى ۋە مەدرەسەيە، يەكەمىان نەزىك تەرە لە زاننى سىياسەت كەچى دۋەم لە رەببازى سىياسى، كەۋاتە ھەمەزى جىجىياكان لە مەزى بىچىنەي تەۋەرى يەكەم يەكەم گەنەۋە، بەلام لە مەزى بىچىنەي تەۋەرى دۋەم لىك جىا دەنەۋە، ئەۋەش بىرىتە لە پەيۋەندى نىۋان ھەردۋ تەۋەم بە شىۋەيە: ئەۋەي دەلى كىشەي مەۋى كوردستانىش ھە بە قورسان ۋە سۈننە چارەسەر دەبىت، ئەۋانە نىسلامەكان، بەشكى تىش دەلىن: نەخىر تەر كىشەيە بە (ماركس-لېنىن) چارەسەر دەبى، ئەۋانە چەپەكانى كوردستان، ھەشە پىتى ۋاپە

بە سۆشپال-دېمىكراسىيە چارەسى دەپ ئىلان قىلىش چەند خىزىكىن لە كوردستان،
 ھەمە پىي وايە بە لىپال دىمىكراسى ئىش خىزى دىمىكراسىيە كانى كوردستان،
 بەشىكىش ھەمەو كىشە كانى مەۋقە كوردستان ھەم لە كىشە نەمەۋىيە كەي
 دەپىن (ۋاتە جىروئ كەرنى ھەمەۋىي رەزگارى-نىشىتمانى و رەزگارى
 كۆمەلەيەتى)، ئىلان قىلىش نەمەۋىيە كەرنى و تەييارى بىرى نەمەۋىيە سەمەۋىيە
 رەگەزىمەستىيە كەيان لە جىروئ كەرنە دىت.

ئەمە شەنەي دۋاي (شىۋەي ولىيالى و...) پەتەيان دەۋەتەي (ئەمەلەيەت)،
 ئىلان لە دۋاي شىكىتى مەدەسەي شىۋەيەت لە ۱۹۹۱-يە دۋاي جۆرەك لە
 پەتەيان ئاپىدەۋىيە و مەدەيەي لە رەزەكەي پەيدابۋە، بىر پەتەيان نەمەۋىيە
 پەتەيان (كە لە تەۋەي دۋەم دۋەتەي) بەتەۋەي يەكەم پەي دەكەنەۋە...
 پەتەيان ئەمەلەيەت كوردستان بەكەش جۆرەك لە گەپەنەۋە ۋەچەرخەي لە بىنەما
 ئاسۋەيە كەي مەۋە شاقۇلەكەن، ۋاتە لە فاكەتە ئاپىدەۋىيە مەۋقەيەكەي
 مەۋە فاكەتە كۆمەلەيەتەي و كلاسەيەكەن چۈۋە، بەلام لە ھەمە دۋەكەي بىن لە
 قۇناغەي رەزگارىيە ئەمەلەيەتەي مەيان رەۋە نەمەۋىيە كەرنى ھەمەۋەنەكەش
 لە گەل ئىسلامەيەكەن يەك دەگەنەۋە، چۈنكە بەپەي ھەمەۋە مەدەسەيەك رەۋەيەي
 مەۋە خەبەتەي رەزگارى دۋە، لە فەكەي ئىسلامەيەتەي لە ھەمەۋەنە رەۋەتە (كە لە
 بابەتەي پەزۋەكەي رەزگارى كوردستان زىاتەي بىس دەكەيتە)، ھەمەۋەش لە
 مەدەسەي شىۋەيەتەي و... ھەتتا لە يامەي نەۋەۋەلەيتەي كە زىاتەي دۋەتەي كەرنى
 سەمەۋىيە ئىمپەريالىزەيەتەي بۋەنە كەچى لە (مەقەسەمە المتەدە) لە مەدە (۱)
 پەمەگرافى (۳) رەۋەيە مەۋە جۆرە خەبەتەي و مەمەگەي چەكەدەيەش دۋە، تا دەكەتە
 مەفە چارەي خەۋەسەي، ...

خەبەتەي رەزگارى لە ھەمە ۋەتەنە ئاپىدەي ھەمەۋە، لە ئىسپانىيە لە دۋەي ئاپىدەي
 دۋەتە (الغەرب الشەبەيە-گەريلا)، لەجەنگەي جىھەنەي لە دۋەي ئىسپانىيە دۋەتە (غەرب
 الانصار) لە ھەمە جەنگ لە بۋەگەلەي (غەرب دۋەكەي الشەبەي) ۋەمەنەسەيەكەن

(حرب العصابات) يان (المقاومة) له جهزائير (الحرب الشريفة)... نيتستا زياتر نهو جزيره بهرگريه پيوڙيه تي ناييني پڻ ده دري وهك جيهاد المقدس.

خهباني رزگاري قوناغ و گزوپايتيکه کام مه دره سه و کام لايه ني سياسي خيراترو راست تر خزمه تي بکاو به نه ستوي خزي بگريت نهو خاوه نيته تي... به لام مدرسه کاني عه لمانی لهو سرده مه به هوي نهو بنه ما لاوازاندهي که زياترينيان پهره گرته وه له (بهرو هوهندي تاييه تي) نهوا کومه لگايه کي گنده لث بو دروست ده کا که تواناي بهرگري داگير کمری نابي، له لايه کي ترشموه مدرسه کاني عه لمانی له جيهاني نيسلامس کومه لگاي دو چاري جه نه ي (تقزم) ده کا، ديسان کاريگري نيگه تيئي ترناکي ده بيته وه، به تاييه تي لهو سرده مه ي دروشمي (مملاني تي شارستاني) که نه دريسي عموله مه ي نيستايه، لهو گزوپان و مملاني ته دا پال بده به لاي همر مدرسه يه کي عه لمانی نهوا به سروشتي خزي ده که ويه قولي پيښجه م له وڙي رابور دو ي ميلله ته که ت له قازاغي فهره نگی بياني و له وڙي به هاو نمرت و خواسته راسته قينه کاني ميلله ته که ت ده بيست، له گهل زور سره نجامي نيگه تيئي تر.

(۷)

براکوزی اقتتال الاخوة Fraternicide

تاییه ته به کورد وهك وشه، وهك زاراو ده مه بهست لسی (مل ملانیسی خوتناییه له چوارچینهی باله کانی یزوتنه وهی رژگاری نیشتمانی کوردستان)، نه گینا ماهیه ته که ی دووباره بوو یته وه له ناو زۆربه ی میلله تان به ناوی (حرب الاهلیه)، یان (حروب داخلیه)، زۆربه ی میژوری جیهاتیش یتک دهه نسی، شیری نیتوان قایل وها بیلش به یه که م براکوزی حساب.

له میژوری نویی کورد نه زاراو له ساله کانی ۱۹۶۶ به زهقی سهری هه لداوه کاتی سالی حزبی (م.س.پ.د.ک) به ریشازیکی عه لانی جیا بونه وه له سه کردایه تی ناینی مه لا مصطفی سارزانی، به لام چونکه لایه نی یه که م له کۆتاییدا که وته به ره ی داگیر که نهوا به خیرایی نهو زاراو به کۆزایه وه، له سالی ۱۹۷۵-۱۹۷۲ جاریکی تر خه ریک بهو سه ه هه لدا ته وه له گه ل (ح.ش.ع) دیسان (حزبی شیوعی) که وته وه به ره ی داگیر که نهو نهو زاراو به ی و نه گرت.

له دای سه هه لدا نه وه ی شوپی سویی سالی ۱۹۷۶ به را به رایه ته ی (ی.ن.ک) نهو زاراو به به راسته قینه تر باوی ده رگرت به تاییه تی له کاره ساتی هه کاری و رووداو ه کانی دای نهو له سالی ۱۹۷۷-۱۹۷۸ که زیاتر له (۸۰۰ پ.م) له نیتوان (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) تیا چوو و که زیاتر یه نیان لایه نی (ی.ن.ک) بهو، نیت لهو سه ره ده سی زیاتر نهو زاراو به میلی بهو و که وته ناو خه لکی، هه ر چه نه هه نیک له شاره زایان ده لێن زاراو به کی کۆنه له به ره ی رووداو ه کانی به تلیس که هه ندی عه لمانی و شتخه کانی ته ریه ت له دژی شتخ شهاب چوونه پال له شکری

تورك، شىخ شەھاب كەشايەمە و تى با شەرى براكۆزى نەبى، گراپە نەو سەرەتاي بەكارهێتانی سیاسیانەى زاراوەى براكۆزى بوو.

جاران بەشەرى نێوان دوو بەرەبابى يەك هۆز و تراو بەرا كۆزى، بەشێكى تر دەلێن دەگەشتەمەو بۆ نەو هەست و نەست و نەدەبیاتەى كە وەسفى برا كۆزى نێوان نێمەسەى عەلى و معاویە كراو، .. كەچى بەشێكى تر دەلێن نەو زاراوەیە جەكە لەگەڵ سەربردەى مەژۆ و لە براكۆزى نێوان قاییل و هابیل هاتوو.

بەهەر حال جارجار رەنگە لە مێژووى سیاسى نەتەمەبى كۆرد لەدوای سەدەى بیست هاتبێت، بەلام پێش نەو سەدەى بەو مانا و پێناسەى سەروو لە كوردستان نەبوو، نەو برا كۆزى (یان خۆ كۆزى پێ دەوترى) زۆریەى مێژووى سیاسى نوێى كوردستان پێك دێتێ ئە هەموو پارچەكان، ئە كوردستانی خواروو شەرى نێوان (ی.ن.ك) لە لایەك و (پ.د.ك) و (ح.ك) و (ح.ش) و (پ.س.ك)، (لەشكرى نێسلاى ١٩٨٢)، دواى راپەرینیش دیسان لەگەڵ (پ.د.ك)، بزووتەوهێ نێسلاى، pkk، هەموو (پ.د.ك) یەش لەگەڵ (ح.د.ك) و (كۆمەڵە) ئە دیوى نێزان و pkk و پارتى گەلى دیموكراسى كوردستانیش، ..

لە كوردستانی نێزانیش (ح.د.ك) لەگەڵ (كۆمەڵە)، لە كوردستانی توركیا (pkk) ئەش لەگەڵ زۆریەى حزبە كوردستانێەكانى سەرووی كردوو، .. وەك تێبینى دەكرێ ئەو دۆخە لەگەڵ بەرەو عەلمانیەت چەرون زۆر زیادى كردوو، هۆبەكانیش زۆرە دوانى (لەو رەوتە باسە) سەرەكین:

١- عەلمانیەت: زیاتر بەرژووەندیە ئەك مەبەدینى بزێە دەسەلات وەرگرتن جۆرتێك لە راشكاوى و رەواى وەرگرتوو، بەتایبەتى ئەگەر نەو حزبە لێرووى ئایدیۆلۆژیمە نوێستان بێت و دایەمۆى فەكرى لاوازبووبى ناچار برا كۆزى بە كارهێناو وەك نامەزێكى پارتیزگارى ئە مانى خۆى، بۆ ئەوەش ئەندامان و لایەنگرانى بە هوكمى پایەو نێمەتازو بەرژووەندى راگرتت ئەوا زۆر پێوستى بە

^١ مۆ زبائر برهوانە ئیسماعیل حەفی - ئاوداوانى كۆرد.

برا کوژی نیه، تنجا باس له سودو رهوایی نمو شهره دهکراو ته‌نزیر دهکرا (به
 تاییهت له لایعن ی.ن.ک) که میللمتانی جیهان بهو جوړه شهرانه پیش کهوتوون،
 لهو نموناندی باس دهکرا جه‌نگه‌کانی نیتو خزیی نیسپانیا ونه‌مریکا..
 هه‌لویتستی فیکری نیسلامی برا‌کوژی نه‌ویه له نیتوان نوینه‌رایه‌نی یه‌ک
 (نوموتن) ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا تَيْنَهُمَا﴾.. به‌لام به‌گشتی
 نهو جوړه شهرانه نه‌گهر ناویشی (برا‌کوژی) پیش نه‌بیت (ه‌رام) بووه، (بزو زیاتر
 سمرنج بده جه‌نگی ره‌وا— لهو فەرهن‌گه).

^۱ بزو نه‌سلی نمو بیره سمرنج بده: ۱ - عادية الدبالکنجکبة، ۲ - في التافض (ماوت‌مسی نونلند)،
 ۳ - اصول فلسفة الماركسية (جورج پولیتزور)..
 ۱۸۸

(A)

justice

العدالة

دادگهري

به مانا فرماونه کي مه بهست لسي رتيکختي ژياني خه لکيه له په پرهندي نيوان خه لکيو ده سه لاتر نه رک و فرماندا.. که هه مو بواره کاني فکري و سياسي و کومه لايه تي و نابووري و نيشتماني و د درووني و.. هه تا جهسته ييش ده گريته وه، هه ربه که به ستوري خزي و ستوري تر نه به زيني، هه ندي، مه دره سي تر که (داواي دادگهري) ده کهن پتيان وايه دادگهري ته نها لايه ني نابووري و مولکيه ت ده گريته وه (لعوانه مه دره سي مارکسيزم، مه دره سي مادي و سوشياليسته کان) تا راده پکيش مه دره سي ليراني سرمايه داريش، به تاييه تي و ووکاري نويسان.. ننجا دادگهري له گه ل په کساني جيا به، جبار وايه يو لیک جيا کرده وه له گه ل پاساکاني تري سورشتي و ژباړي و بايزلزي به (دادگهري کومه لايه تي) نار ده بري، له بنه چشه دا هه زار او په کي تاييني بووه هه له ویش پيناسي به کورتي و پوختمی دراوه تي و ننجا له سر نه و بنچينه يه پيناسي جيا جياي و درگرتوه، هه نديکي لي هه لده بزيږين:

- مرسوعة الکشاف... په پره رکړدنې قورنان و سونه ماناي دادگهريه .
- معجم مصطلحات اصول الفقه... - العدالة: الاستقامة... هي ترك الكبائر و عدم الاصرار على الصغائر.
- رسائل (ابن سينا): العدالة وسط بين الظلم و الظلام، هه روه ها ده لسي دادگهري بريته له زان بووني نه خلاق به سر دروون دا.
- مه بهستي بنچينه ي هاتني پتغه مېره کان و نيسلام يو په پره رکړدنې دادگهريه، بويه له قورنان زور باسي (عدل) کراوه، هه تا باسي (خواي گه ورده)

خوی به لیره شانه وه له گهڅ خوی له گهڅ بهنده کانی، نینجا یو دهمسه لاتداران و خه لکی به گشتی.. به (عادل) کردووه .

دادگمری راستترین هيله که دنیاو قیامت و سروشت و ژيان، سرؤ و واقع، گهوردو بچروک، حاکم و مه حکوم، .. له سمر بهک ریکسی ککو بکاته وه، تا نهم واده به دادگمری له گهڅ دوزمنیش ﴿لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ اَلَّا تَعْدِلُوْا﴾.

- له زۆریه ی فدره ننگه کۆنه کانی نیسلامی دادگمری بهنده کراوه به ږووشتیو له نیوان (افراط و تفریط) له وانه (موسوعة مصطلحات جامع العلوم) که به (دستور العلماء) بهناویانگه داندره کهی (قازی نه گیری). ماده: عداله.
- في اللغة الاستواء، ضد الجور، استقامة على طريق الحق.. واته بهنده به فله فدی همق و رهوشت.

- ابن تیمیة: له ته فسوری (سورتهی مائده) دادگمری به (ولایه صالحه) و سیاست یتک دهبهستی. (فهذاں جماع السياسة العادلة والولاية الصالحة).
- ههر به که له (لسان العرب) و (قاموس الغیظ) له ماددهی (عدل) هاتووه: العدل ضد الجور، المیزان، المستقیم.

- له (معجم المصطلحات العلمية والفنية) له (ماده: عدل) هاتووه: الإعتدال والاستقامة ونلیل الى الحق.

- ابرحامد الغزالي (کتیب: میزان العمل): له بابه تی "عدل في السياسة" ده تی: نهم کاتی (عدل في السياسة) دیته دی که له شاریک یان ولاتینک نهم خه لکه وه که جهسته ی مرؤ همر نه نداهه و به کاری خوی هه لسی، .. واته دهیه وی بلی دادگمری نهویه که سی شایسته له شوننی شایسته.

- نیعام غه زالی: الإعتدال هو المیزان الصحيح لجميع انواع السلوك والخروج هو مصدر كل الامراض.

- مه دره سی شیوعیه ی پتی وایه به هه لومشانده ی مولکیه ت و کردنی به مولکیه تی گشتی دادگمری دیته دی (مبادی شیوعیه - انجلس، راسمال - مارکس).

+ هه درهسه ي ليوپال ديمكراسي پتي وايه دهرفهت بهخشين بهسره بهستي بۆ هه تراكتيك له بازاړي نازاد دا دادگهريه (بۆ زياتر سه رنچ بهه؛ ئادهم سمس، رۆسو، ئۆكۆياما، فعيله سوفه ته نوويريه كاني تر...).

+ هه درهسه ي موشيا اليسته كان، چاره سه رتيكي مام ناوه ندي ئيتوان شيو عيه ت و ليوپال ديمكراسيه تا راده يه ك له نيسلام نزيكه (بروشتاين، فۆري، كۆل، سان سيمون...)، به لام هه ر له چوار چيروه ي نه و چه هكي كه دادگهري قه تيس بيت له ئابووري، ئيت پيشان وايه مولكيه ت به پتي كار دروست بن نه وه دادگهريه .

+ به را ي (سپينوزا) له (رساله في اللاهوت و السياسة) دادگهري نه و كاته ديتيه دي كه هه ر كه ستيك ناماده بيت ماف به اتمه وه خاوه ي به پتي (ياسا كاني مه دني) و سه ره بهستي تاك .

+ غاندي: دادگهري ئينجا نه هاني (تونوتويي).

هه له به ته به سه دان پيتاس و تيترواني ئي جيا جبا ي تري له سه ره، بگه ر كۆتيرين ماده ي ئينكۆلينه وه بووه، به پتي هه سور فه ره نه گه كان چه مكيتيكي ئاينيه له گه ل هاتني پيام و به ته ريه ت هاتوه، بۆيه فكري ئاده مي زادي شي وروژاندوه، هه ر له (هه دره سه ي پۆنانمه تا ته رساته)، كۆن نا بيت له گه ل بووني مسرۆف و ك شاو و هه و! پنيسته، ئيستاش له ديباجه ي زۆريه ي ده ستور و پرۆگرامي ده وله ت و لاي نه سياسي ه كان هاتوه، له ديباجه ي ريك خرا وه جيهانيه كان و (عصبه الامم) و (نه تمه به كگرتوه كان) يش هاتوه... هه ر چه نده ميترو و زياتر به پودا و ي نادا ده گهري پرېو پتسه وه به تاييه تي سه وروپا و سه مريكا بۆيه (زۆريه ي زانا و فعيله سوفاني مادي) ده لتي ن (ميترو و بري تيه له تو مار گاي تا وانه كان)، به و شيو به مش نه، هه ر ده م به ري (خير، هه ق، ناشتي، شارامي، يه كيتي، جه نكي ره و، به خياري، به زه ي، خۆنه ويستي، به رۆ وه ندي گشتي، راستگويي، به لتي ن، به هانا هاتن، مه يادي ئي عه قيني...) به سه رو كايه تي دادگهري له مل ملاني يه كي بن وچان سه وه له گه ل به ره ي (شه ي، چه و سانه وه، دو سه ر دكي، دا گير كاري، خۆريستي، بن سه زمي، جه نكه نا په و اكان، تو قان دن، به رۆ وه ندي تاييه تي،

(۸) دادگەری مەدەنە justice
 مالىيە مەسئۇلى، ئارەزووبازى، بەدپەرەشتى، مىكافىلى، (۱۰) مەزەلى و نەبەدېشە
 مادام رەگ و پىشە ھەردو بەرە لەناو خودى سروشتى مەزۇ شىن كراو،
 يەجووتە (زوج - دىاد).

توقمى ئادەمىزاد سەربەستىيە كى پىندراو، لەو گەردووتە، نىجا ئاناو يەھرى
 ھەر تەكىتىش جىيە، ئارەزوو و پالانەر خواستىشان جىيە، تەبىئەتە كەنەشيان
 جىيە، بۆيە بەين پۈتۈم و تەرازو يە ماو، يە كى كەم كۆمەلگە تىك و يىنك دەجى،
 ھەربۆيەش پىتۈستى بە ياساو رىئەتت و پىتەر تەرازو ھەيە، جا ھەيەكە
 جۆرە ياسار تەرازو يە كى لادادگەرى، بەشەك پىنى واپە دادگەرىش وەك تىتۈرى
 نىسبى تەنەشتەين واپە نىسبە، واتە ھەربەشەككى لای يە كى كىيەنە، تەخىز، شەر
 سىستەمە دادگەرىيە كە بىتەن ھەممو لایەنە كەنە كۆمەلگە مەزۇ لەزىيانى
 ماددى و كىيانى بە ھاوسەنگى داپىرەش، واتە لایەنە كەنە پىتۈستى مەزۇ لە
 سەربەستى و دەسلەت، لە ئابوروى و سەياسى، ئەخلاقى و جەستەمى، دەرۋونى و
 دەرەكى، شاقۋولى و ناسۋىي... بە تەرازو پىنك جە.

دادگەرى و سەردەم

دادگەرى كۆمەلە بىنەماو پەيەر و بىرۋاى نەگۈزە يەندە نىيە بە سەردەم و زەمان و
 زەمەن، بۆيە بەشەكە لە تۈزۈنەنە ھەي رىيەزەكەنە فەكرى و سەياسى، فەلسەفى،
 كۆمەلەيەش، ئابوروى، نەك زاتەكەنە، ھەر بۆيەش دادگەرى لە كۆمەلگەي
 سەرتەپىر سەردەمى ئاۋەراست و نىستە ھاياتوش ھەيەكە، زۆرەي زاناو
 فەيلىسەفەكەنە بىسەنە ھەدەرەنەشە كەمەر تۈرۈنەنە دەتۈن (لەو سەفەنەي
 چەسپارى دادگەرى) ھەرس بىكەن، چەكە لە كەمەيەتەك، ھەر بە غۈنە
 (سۇقات) لە و پىسپەردى دا كە دەلە (ناخۇ سەردەمەك دىتە درۋ چەك يىتە و
 راستىش خراپ) پىتە واپەرە نەو سەرتەنە نىسبى و گۈزەر نەن، بەلگە چەسپاون
 تىكەلە ناكەرتەن، خۇ ئەگەر شەر سەردەمەش ھەت ھەروەك لە فەرمودەش و
 ھاۋە (سەردەمەك دىتە راستگۈ بە دۈۋزەن لە قەلەم دەدرى و درۋزەنەش بە

راستگور، به لأم نه وه دؤخی تايبه تيه و لادانی کؤمه له (تنيحرافه).

هه له به سه دره سه ی شپوعيه ت و (خه تني تمه وري به گشتني) و زؤره ی نهيله سرفه کانی سه ده ی (۱۸-۱۹) بي دو دلي وه لامي نهو پرسياره ی (سوقات) يان به (به لي) داوه ته وه و کؤک بوي نه له سه ر گؤرانی مه بادينو و نه خلاق و راستی و دادگمري... پي تيان و ابو وه نه واته چه مکی نسبين، به ندن به بارودؤخ و پي تانه کانی سه دره می خؤی، له ر بارميه وه (نه مجلس) به زه قتر ده لي: (لا هنالك مباديء والاخلاق وعدالة ابدية وثابتة...) هه له به به کؤمه ليک به لکه و غونه شه وه.

نهو تيرواني نه زؤره ی حزب و فدره هه نگه کانی جيهانی سيم و کوردستانيشی کرتیو وه، سه رنج به ده دستوری حزبی به عس و سه فی (عدالة الاجتماعية) ده کا: ماکان يع تبر عاجلا في طرف اجتماعي ما قد لا يع تبر في طرف آخر^۱، بهو شپوه به ده گاته سه ره هاميک که (کؤيلايه تي، سه ره به گی، سه رمايه داری) له قؤناعی خؤی به (دادگمري) قه بلاندوه.

بؤ روون کردنه وه و ليک کردنه وه ی نهو تنيک گيرانه به شتيکی بؤ (فلسفه ی راستی) به جي ديلين له زغيره ی داها توی نهو فدره هه نگه، به شتيکيش به غوونه به کی نابووری ده ست بي ده گمين که غوونه ی باوی (مارکس و تمه وري به کان) به وه له دؤی چه پاوی دادگمري، ده لين: باری نابووری و بازا^۲ و ته کنه لؤجيا هه رده م له گؤرانه نه و کيشه ی نوئی و چيني نوئی و چاره سه ري نويشی پيويسته، .. که واته دادگمري به کی نويشی پيويسته.

به لأم به که ميتک وردتر ده رده که وي که نهو گؤرانکاربانه سنووي دادگمري نابزيتنی و همر به چه پاوی ده مي ني ته وه، راسته به شه کانی نابووری: تاهرازه کان، به ره هم، په يوه نلی به ره هم هينان، هيزه کانی به ره هم هينان، بازوگانی، .. که شه ی

^۱ تعريفات بعضی اصطلاحات - المادة عمالة الاجتماعية.

^۲ بؤ زياتر سه رنج به ده ۱- عملة کامل (مارکس-مجلس)، ۲- اس مال-مارکس، ۳- عملة کامله (لينين).

کردوو گۆزاوه، مەزۇپەش خۇبەخۆ و پەيوەندیشى بەسروشت گۆزاوه، بەلام با
 بزانن كام لايەنى گۆزاوه؟ ھەموو لايەكى گرتۆتەو يان لايەنى نەگۆزپىشى ھەيە؟
 ديارە نەگەر بەروردى سەرنج بەدەينە پرۆسەى (دروست بوونى مەلکەيتە) لەدوو
 پرۆسەى بچووک تر يەك دېت، بەزە ھەمەت لێك جيا دەکۆتەو، يەكەم: پرۆسەى
 بەرھەم، دوو: پرۆسەى داھەش، ئەو گۆزاوکارىانەى لەسەر و باس کرا ھەموو
 لەبەشى يەكەمە (لەپرۆسەى بەرھەمە)، کە ھەموو مەدرەسە و کۆمەلەش کۆکن
 لەسەرى، بەلام کە دېت ئەو بەرھەمە داھەش دەکۆت، ئا لێرەدا مەدرەسەکان
 جيا دەبنەو ھەر يەكە لەسەر بنچينەو بەپێوانەى ئەک داھەش دەگا لێرەو يە ھەزارو
 دەوڵەتەند، چينايەتى، چەوساندنەو، .. پەيدا دەبێت ئەک لە پرۆسەى (بەرھەم)،
 بۆيە بەشێكى ژۆر لە نابورى تاسان پرۆسەى بەرھەم بەند دەکەن بە زانستى
 نابورى و پرۆسەى داھەش بە (پێيازى نابورى) - (ھەر چەندە نابورى ناسى
 نيسلامى مەزن (عەمەد باقر صدر) بەو پۆلینە رازى تىە) ^۱، ھەلبەتە وەک لە
 بايەتەکانى پشووشت باس کرا زانستى نابورى گشتیە، گەشە دەکا، بە نامراز
 دەگۆزى، .. بەلام پێيازى نابورى نەگۆزە، مەبادیئە، تايبەتە بە مەدرەسەکان و
 تێۆزى سیاسى و فەلسەفى و سىستەمى ژيان و دادگەرى، .. ھەر بە
 نمونە لە رێيازى نابورى مەدرەسەکان لێك جيا دەبنەو، مەدرەسەى لېبرالى
 (سەرمايەدارى) لەسەر بنچينەى قەيارەى نامراز يەرھەمە دەکا،
 سوشياलिستی و نيسلام زياتر لەسەر بنچينەى کار، شيوعەت لەسەر بنچينەى
 پتيۆستى، .. واتە ئەو جياوازىانەى (داھەش) بەو رادەيە ناگەيشتە سەر سەردەم و
 پەلە نامراز (ج داس) بێت يان (دەراسە)، ئەو يان بەرھەمە کە زياد دەکا
 بەرژووەندى گشتیە، بەلام کاتى دێتە سەر داھەش (ج لە داس بێت يان دەراسە)
 ئینجا دەبينى لە تێزان کۆتاکارو خاوەن مەلک و ھەقى (دەراسە يان داس) نا
 دادگەرى تەن دەکەوى، بناغەى چينايەتى و چەوساندنەوى وردو درشت
 لێرەو يە، .. واتە عەيب لە سىستەمى نابورى، ئەو رێبازە کە پەيوەندى بە

^۱ بڕوانە: (اقتصادنا).

ئامرازى به‌رهم هه‌تێن و گه‌شه‌ى ته‌كه‌له‌نۆجیاو زه‌مان و زه‌مێن نیه‌، به‌و شه‌یه‌یه‌
 ده‌مێنیه‌ مه‌بادینه‌كانى دادگه‌رى چه‌سپاوه‌ له‌ هه‌موو لایه‌كه‌، هه‌ق هه‌ر هه‌قه‌،
 ۵۲+۳: درۆ هه‌ر سه‌لبیه‌، چاكه‌ و ره‌وشه‌ پهرزى هه‌ر نه‌جاییه‌، .. ناگۆرێت،
 گه‌وره‌ترین تاكتیکى فکرى و فه‌لسه‌فیه‌ى كه‌ له‌ خه‌لك ده‌كرێ تێك شه‌واندنیه‌ نه‌ر
 (چه‌مه‌كه‌) به‌ناوێ گۆرێن و سه‌رده‌م و .. تا خه‌لكى نه‌و مافه‌ گه‌ردوونى و
 نه‌زه‌لیه‌ى خۆى له‌مێاد كاته‌و عه‌یب و عارى ده‌سه‌لانداری زۆره‌رو ده‌ست و
 پێوه‌نده‌كانیشتیان به‌ نووسه‌ران و حزب و مه‌درسه‌كه‌شه‌وه‌، .. داپه‌ژێت.

مه‌درسه‌كان و دادگه‌رى

هه‌ر له‌سه‌ر نه‌ر بنه‌چینه‌ش له‌ گۆنه‌وه‌ تا ئێستا هه‌ر مه‌درسه‌یه‌كه‌ به‌جۆرێ
 سه‌یری (دادگه‌رى) كردوه‌، له‌ كاتێكه‌دا لێرانی دیکراسه‌كان پێتێن وایه‌ - واشیان
 په‌یوه‌ر كردوه‌ - كه‌ سه‌ریه‌ستى ته‌واو به‌دریته‌ تاكه‌ له‌ مالداری و په‌یوه‌ندی به‌رهم
 هه‌تێن و بازاری نازاد و سه‌ریه‌ستى په‌یوه‌رێ و سه‌ریه‌ستى جنسی، .. نه‌وا له‌
 نه‌جمادا جۆرێكه‌ له‌ هاوسه‌نگى ئارام ده‌گرێت به‌شه‌یه‌ (هه‌یه‌مى)، سه‌روو و
 خواروو، زۆرو كه‌م، كاری ماسوله‌كه‌یه‌ و عه‌قلى، خاوه‌نداری و بێخاوه‌ن، هه‌بروو و
 نه‌بروو، هه‌یه‌كه‌ به‌ به‌ختى خۆى له‌سه‌ر بنه‌چینه‌ى (البقاء للأصلح ..) ئارام
 ده‌گرێت - (جۆرێكه‌ له‌ داروینییه‌تى كۆمه‌لایه‌تى) .. ئیتر نه‌وه‌یان پێى چاكه‌ترین
 دادگه‌ریه‌ .. شان به‌شانی یه‌كسانى له‌ یاسا و مافه‌ مه‌رویه‌یه‌كانى تر.

نه‌ر جۆره‌ بیه‌تم و ژبانه‌ى لێرانی له‌ لایه‌ن تیکه‌رای مه‌درسه‌كان و زاناو
 فه‌یله‌سوفانی ئالیجراتی به‌ ده‌ردى كوشنده‌ له‌قه‌له‌م دراوه‌، به‌ نه‌زمونگای
 چه‌وساندنیه‌ و سه‌ف كراوه‌، سه‌ریه‌ستى په‌یوه‌رێ جیا به‌ گه‌ل سه‌ریه‌ستیه‌یه‌كانى ترى
 كرد، له‌ یه‌كه‌میان به‌ستورى خۆى نه‌جاییه‌ به‌لام له‌ دووه‌میان هه‌ر نه‌سلى
 ده‌وله‌ت و یاسا و پاڤه‌ندیه‌ ره‌وشته‌یه‌كان و ئایه‌تىش بۆ رێكخه‌ستنى هه‌نووێ نه‌كه‌
 سه‌ریه‌ستى ته‌واو پێى دانی، چونكه‌ كۆمه‌ل به‌گه‌شتى به‌ریتێن له‌ توانای جیاجیا،
 هه‌ترى كۆمه‌لایه‌تى و نینه‌تمای جیاجیا، یه‌پۆرو لێ زانینى جیاجیا، ناوچه‌ و

داهاتی جیاجبا، .. تهگمر ریک نهخری و سهرهستی شهوای پی بدری نهوا بهماوهیکی کدم کهمایهتیهک زال دهیتت بهسهر زووبهی سهرچاوهکانی ژبان و زوزابهتیهکش چاو له دست دهمیتتهوه وک نیستا، له کونگرهکانی جیهانی و له کونگره زوی (جوهانسبورگ ۲۰۰۲ز)، له راپزوتهکانی (UN) .. بهکورتنی واهاتوه: خهلکی سهروو که له ۲۰٪ دانیشترانی سهر زوی پیک دینن، کهچی له (۸۰٪) دهخون، خهلکی خراووش که له ۸۰٪ی دانیشترانی سهر زوی پیک دینن تهیا له ۱۶٪ی داهاتیان بهردهکوی، ناماری سهرسوریهتیهتری تر هه به (۱۷۳) کس و کومپانیا له (۸۰٪)ی داهاتی جیهانیان بهدهسته و (۶) ملیاریش نهها له ۲۵٪.

هتا له ناوهخژشدا ههریک دولتمهندی نهمریکی هه به نهاندازی (۲۰۰) خیزانی نهمریکی بهردهکوی^۱، همر له کوردستانیش که سهرهتایهکی سیسته می لیبرالیه ته ساتی نووسینی نهو فهرهنگه^۱ له نامارهکان دهرکومتروه (بهک مرچه خژری تاییهت مانگانهکمی ۴۵۰ جبار به نهاندازی مرچهخژرنکی سادیه).

بهکورتنی وک (روچیه غارودی) گوتنه سهرهچنی بازار مانای سهرهستی ههلوشینی پی هیزهکان له لایهن بههیز، نینجا نهو سهرهستهیه هزاران سهلیاتی کومه لایهتی و نابووری و نهخلاق و مرؤفایهتی و جنسی و تهندروستی و دهروونی .. لی پمیدا دهیتت .. بویه مارکسیهکان له کاردانهوپی نهوانه تیسوری سیاسی و فلهسهفی مادی و مدهرهمی شیوعیهتیان لی هینسا دی، که برینیه لهو دادگمریهی شیوعیهت که مولکیهت بهبه کجاری لهناو کومقل ههلوهشیتتهوه، سهرهستی قهلاچز بکری تا پهکسانی بیتهدی، چونکه به بوزیرونی شیوعیهت مولکیهت سهرچاوهی نادادگمری له ههموو بوارهکانی کومه لایهتی و سیاسی و فکری و دهروونی و چینایهتی و شابووری .. بهلام نهوانیش (دهردی تاک

^۱ زو زیاتر سرنج به: ۱- امریکا طلیعة الانهار - روچیه غارودی، ۲- تفریر اهم المتحد لسته ۱۹۹۹، ۳- قسه الارض - جوهانسبورک، جنوب افريقا.

فاکته‌ری) بیان همیهو پریان واپه سرچاوه‌ی دادگمری تهنه نابوریه، نابوریه‌کی ناسرمابه‌داری، .. ههرچی فکری نیسلامیه سره‌بخزیه و را ناروانسته دادگمری، نه‌وی نیستاش ده‌بینری له باری جیهانی و په‌یوه‌ندی نیوده‌ولتی و ده‌فهریش دادگمری نیه، له فکری نیسلام دا وای بۆ ناچی که کیشه‌کانی کۆمه‌ل به‌گشتی تهنه نابورری بیت، خۆ نه‌گهر له بارودوخ و ناوچه و (په‌لایه‌کیش) و ابوو نه‌وه دیسان ددرده نه‌ک ناسایی، نیبجا هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی مولکیه‌ت به‌گشتی وه‌ک ده‌ستکاری به‌سفیکی گه‌ردوونیه، زۆو ورده‌کاری تریش همیه .. به‌و شیویه هیتانه‌دی دادگمری له فکری نیسلامیدا نامانجیکی بنچینه‌یه بۆ دروست کردنی کۆمه‌لگه‌یه‌کی به‌ستانده‌ر تیایدا جیاوازیه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌ژادی و میژوویی و زمان و ناوجمو وزه‌ی ماسرلکه‌و وزه‌ی زیهنی .. نه‌بته بنچینه‌ی جیاوازی چیتایه‌تی و فکری و سیاسی و مرزقابه‌تی، تیایدا جیهانیکی بۆ چه‌سانه‌وه بیت و هه‌موو ناکیکیش به‌شداو بیت له ناوه‌دانی ﴿هُوَ أَشْأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَفْعَرَكُمُ فِيهَا﴾، هم له مەودای به‌شداری و دروست کردنی بریار و چاره‌نوس، .. به‌و شیویه نه‌و دادگمریه بووه داینه‌مۆی بنچینه‌ی بلا‌بوونه‌وه و مانه‌وه‌ی نیلام که‌تا نیستاش پیش‌برکی له‌گه‌ل هه‌موو هه‌دره‌سه‌کان بکاو ناوی پینغه‌به‌به‌ر

له کتێبه نا نیسلامیه‌کانیش به‌یه‌که‌م کاریگهر له‌سهر نه‌و زه‌ویه تۆمار به‌کریت^۱، چونکه دادگمری نه‌و نیسلامه بووه سه‌رۆکه‌کی له‌گه‌ل هاوولا‌تیه‌ک (که نا‌نبیسی جیا‌بووه) وه‌شانده‌وه له‌به‌ک دادگا بۆ هه‌ق سه‌ندن، شێر نه‌وه دینامیکی نه‌و ناراسی و پێشکه‌وتن و بلا‌بوونه‌وه‌یه‌ی نیسلام بووه، مه‌ده‌نیه‌ت و به‌ختیاری و دادگمری و خۆش گوزمرانی به‌وه دیته دی و هاتیه دی، له کاتینکا له هه‌مان سه‌رده‌م له نه‌روپا بۆ هه‌ق سه‌ندن و دادگای کردن له نیوان دوو لای کیشه - له باشت‌رین دۆخیاندا - (موباره‌ز-زۆران‌بازی) ده‌کرا کام لا بیه‌ردبایه‌وه له هه‌قه‌که‌ش ده‌یه‌رده‌وه، هه‌ر نه‌وکاتی به‌نده و ره‌ش پێسته‌کان که له‌نیسلامدا سه‌رکرده‌ یه‌وون له نه‌روپا و جیهانی سه‌ر له‌گه‌ل ورج زۆران‌بازیان پس ده‌کردن به‌ رووتی،

^۱ پروانه ۳۰ مایل هه‌رد-مه ۱۹۰۰، یه‌که‌م ناوی کاریگهر له‌و جیهانه نا‌نبیستاش هه‌مه .

بهرېرسانيش لسمر تهخته پي پان راده بوردنو په گتريان دعوه وت ده کرد بۆ يينيني
 زؤوانبازی وا، پؤزی سى جاربان ليتده دان بۆ بيرخستنه ويان که نموانه بهنده ن^۱،
 نه ويان هر له نه ستؤی شيمپراتؤره کان نه بوو... هر تالين به پروتى پي شمريعت
 نه سيستمى علمانى دادگهري پي نايه ته دى نه بهو جؤره ياسار نه ريتانه نه به
 بهروره ده گه شيان؛ همتا نپستاش له گه لدا بيت، چونکه چؤنيه تى هاتنه دى له پي
 دوو ته وهره:

۱- ياسار ده ستورى ستاندر (به عميار) له گه ل هه موو جم و جؤله كانى مرؤف
 به تاك و كؤره، به ناوه كى و ده ركه، .. بترانى تاك راسته پي بكا چ بهمزا چ به
 ماف له خودى ياساكه... بى پتيوت بوون به ده زگاي تى وهك: مافى مرؤف،
 پاريزه رايه تى، مافى نافرت، مافى منفال، .. هؤار... تهوش ته نها به نايينكى
 تاسمانى ره سمن ده كرى نه كه يه تاره زوى مرؤفى شمرانگيز.

۲- له بهر نه وي نهو ياسايانه ناتوان روو بچنه ناخه كانى هه موو مرؤفك،
 نه وه كيشه يه كه (نه نيه كانه - اسرار الشخص)، جا چؤن (چارديركى ياسايى) له
 ناخه مرؤفه كه دروست بكى بۆ نه وي نه گه ر چاوى ياساش ديار نه بوو نهو
 چاوديره به ديبل بيت، تهوش به بهروره ده يه كى عه قيه يى پنهو ده كريت تا پله ي
 (نيحسان) ده توانى مرؤف وا بهروره بكا كه له دادگهريش روت بدا و به شيك له
 هه قى خؤشى به جى ديل بۆ مرؤفى تر له (راهى خودا)...

بهو شيروى ده بين ماله هيج جؤره دادگهري يان يه كسانى پان نهو
 يؤتؤپيانه ي كه وينه كراوه... بيته دى بى نهو دوو ته وهره ي سمرور كه له هيج
 هه دره سه يه كى تر ده ست ناكه وي جگه له نيسلام .

نیشانمو دروازى پنچينه ي دادگهري له وه دره ده كه وي به ساديه يه كه ي ناخؤ
 سه رؤك و واليه كان، بهريرسه كان ژيانى مادبان چؤنه؟ هه لبه ته نمونه ي كؤن و توتى
 نيسلامى راسته قينه به ناويانگه له تويش له كاتيكدا سه رؤكى وا هه يه هه تا ۵۰
 تمن زيرى هه يه (ماركؤس سه رؤكى پيشوى فيليپسن به نمونه)، به ده يان

^۱ بروانه : سينزه دكتورى فيرعمون

قەسەر، .. كەچى خېنى، دۇدايىق، مەلا مەستەفا .. كە مەردوون بى سامان و ميرات رۇشترون.

یہکسانی و دادگہری :

زۆر جار نمو دور چه مکه تیکه ده کری په کانی جیاوازه له گه داد گهری، هروه له مارکسیت و زور فرهنگي تر تیکه کراوه، له وانه: فرهنگي هرهوش، موسوعه العلم الاجتماع.. داد گهریان به جوری که له په کانی لیک دایته، هره چنده داوی په کانی له لایمن هره په که له فایله سوفه کلاسیکه کانی وه (توماس مور، سان سیمون، فوریه، شروین، مارکس، نه تجلس، ماو، ..) په مهبهستی داد گهری یوه، هروه ها نمو داوی ی (تشیالستی تپاوی - په کانی رها) هه مان مهبهسته، نه وانه له کار دانه و ی نمو یوه که له گه علمانیه هاتوه له سردمه می یونانی و روم و بهتایهستی له سر زاری (شعرتق) که ده لی (همه و مرؤ په کسان نین وه شاته)، نه ومان بهیرو و یاسایان جیا بوه له دوو ترازووی دوو جور یاسا، بانیک و دوو هه و. بؤ (بهیتر و بی هیتر)، (غریبه و هاوولانی)، (رهش و سپی)، (بهنده و خاوهن)، (دوله مند و هه زار)، (دهه لاتار و بن دهه لات)، (رومی و نا رومی - بهیرو)، (ردمن و نینمی)، (پیاوینی ناینی و ناسایی) ...

نیستاش همر بهر ماهیت و جه و هدریه ته نها شینوازه کاتی گزراوه.

له راستیدا له فەرموودەش هاتوود: (الناس سواة کاستان المشط...).

بهلام نمو به کسانیه له ناست یاساو نمرک و مافه گډښته کانه.. نه گینا
په کسانۍ دادگیری ناهېتېته دی، چونکه مرؤفه کان له پړووی تواناو چه ستر
چندایه تی و جزنایه تی و له رړوی پتویستی ناروژوو و سروشت لیک جیان.. بزیه
همتا نه گمر زور و ردیش بووین له و په کسانیه، سه رنج بده: همر مرؤفه و په ک
همنارومان به سمر دابهش کردن بهیبه کسانۍ ده بیین بهشینک له مرؤفه کان به ختیار
برویمو ناروژووی همناریان زوړو به شه که ی تر ننگه رانن چونکه ناروژووی

هه‌ناریان ئیه‌و ئاره‌زووی سیویانه‌.. به‌و شتویه‌ دادگه‌ری مانای دابه‌ش کردنی
 بری یه‌کسان ئیه‌ به‌ چه‌ندایه‌تی به‌لکو چۆنایه‌تیش ده‌گریتسه‌وه‌، چونکه‌ مرۆفه‌کان
 هه‌ر له‌ چه‌ندایه‌تی لێک جیا نین له‌ چۆنایه‌تیه‌شه‌، له‌ دادگه‌ری دا هه‌ر لایه‌نی
 نابووری و مادی ناگریتسه‌وه‌ لایه‌نی ره‌وشنی و گیسایش ده‌گریتسه‌وه‌ کۆتایی به‌و
 جیاوازیه‌ زگماکی و ره‌چه‌له‌کی و کۆمه‌لایشی و جەرگرافی و نه‌ژادی و نابووری و
 چینه‌یه‌تی و که‌لتووری و شارستانی ده‌هێنێ وه‌ک چین و توژ و نه‌مه‌وه‌ و تانیفه‌..
 به‌لکو ته‌مه‌ا وه‌ک مرۆفی جیا جیا.. وه‌ک تاکێ جیا نه‌ک کۆمه‌له‌ی جیا جیا،
 نه‌وه‌یان زۆر گرنگه‌، (له‌ بابته‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نیش) ئیتر ئه‌و نادادگه‌رییه‌ی که‌
 زۆریه‌ی می‌زووی پێک هێناوه‌، مه‌بادینه‌کانیشی بریتی یه‌وه‌ له‌: نه‌گه‌ر به‌هێز
 ناخافت بێهێز بێده‌نگ ده‌بێ، نه‌گه‌ر سامان هات عه‌قڵ به‌هستی، گه‌وره‌ هه‌لسا
 بچووک نه‌جۆلێ، ده‌سه‌لاتدار قامچی بلند کرد هه‌ق و ماف بێ ده‌نگ بێ،...
 ئینجا به‌کسانی ره‌ها له‌ گه‌ردوون و سروشت و ژیا نیشدا ئیه‌، جگه‌ له‌ بیرکاری
 رووت نه‌بی‌ت و (بۆ زیاتر بره‌وه‌ تیۆره‌کانی نسبی ئانیشتاین). بۆیه‌ (یه‌کسانی) نه‌
 هاتۆته‌دی نه‌ دیته‌دی، دادگه‌ریه‌ هاتۆته‌ دی و دیته‌وه‌ دیش.

(۹)

رای گشتی الرأي العام Public opinion

گوايه نمو چه مکه به کم جار له سر زاری وهزیریکی لویسی شمشه می
فهره نسی به کارهاتووه ، دواپی له شوپشی فهره نسی ۱۷۸۹ باوی وهرگرت، به لأم
دهبی ناگادار بین رای گشتی میژووی ژۆر کۆنه به ناوی تر .

سهرده می نیستا زیاتر بهو راو بۆچوون و دهنگ و باسه دهوتری که باوی
دهییت له ناو ژۆرینهی خه لکی وه راستیهک، به شیکێ تر به جووړیکی تری
یاسایی پیتاس دهگن وه (قاموس المصطلحات السياسية والدستورية والدولية)
کردوویه تی دهانی: ((طريقة تفکر غالبية أعضاء الجسم الاجتماعي))، به شیکێ تر
پیتان وایه: نمو کۆمه له تیروانین و باسانمه که له ناو خه لک پلاوه راستیشی
نه سه لئراوه^۱.

مه رج نیه نمو راو سهرنج و هه لوێستانه گوزارش بکری یان خه لکی ده ری بعین
ههروهک به شیک کردوویانه مه رج^۲.

به لأم په یوه شه بهو خه لکه، واته زیاتر مه سه له کان سیاسی و کۆمه لایه تی و
عه قیده ییه، نهک زانستی و فه لسه فی و پسپۆری.

لهو سهرده می (عموله مه دا) رای گشتی به رای ولاتانی جیهانییش دهوتری له
بارهی کیشه یهک، نیتر نمو رایه گشتیه له سر هه ردو ناستی جیهانی و ناوه خزی
رۆژنکی گرنهک دهیته به تاپه تی له ولاتانی تهواو دیکراسی، پرویه هزی
گۆزانی گرنهک تا رادهی شوپشیش وهک شوپشی نیسلامی ۱۹۷۹ز له نیران،
هه ندی جاریش له سنووی ره سه ییش ده په رتیه وه وهک نمو راپه رینه گشتیه نهی له

۱ مسرعه علم الاجتماع ل ۳۰۶.

۲ سياسة الحكم - نوسن ن.

دژی شیوعیهتی جیهانی کرا له نموده ده کانی سدهی (٢٠) داینه مؤکانیان له رای گشتی دهستی پی ده کرد، ههلبهته ههتا جیهان بچووک تر بیتمه تهاو لهو جزره رای گشتیه زیاتر کارلیک ده کا و جیهانگیری و مرده گری و لهویر کاریگری ده قمری که متر ده مینیتته وه، رۆلی سانسوره تاوه کیه کانی نه و دیکتا توریانهش کز ده بیت که له بنچینه دایز دروست کردنی رایه کی گشتی هه لخه له تاوی به نار هزوی ده له تداران ...

ههلبهته رای گشتی مانای په کسان بوونی رای هه موو تاکه کان نیه، چونکه به شیک پریان رایه ههرا تاکیک خاوهن رایه که ههروهک (تیریس) ده لئ ژمارهی مرؤف چنده نه ونده رایهش ههیه .. نه خیر هه بهت له رای گشتی بهو رایه باوانه ده ووتری که له دؤخیکی ناییهتی تیروانیشه کانی خه لکی تبادا کز ده بیتته وه و رایه کی باو و مرده گری وه که شه پۆل.

نه و ده رواژانهی رای گشتی پی دروست ده بی ده که ویتته سهر میتزی بهرنامه و ریپاژو نه و مدرسه یی پابه ره، هه م ده که ویتته سهر جزری میله ته که ش، نه گه ر نه و رایه له سهر بنچینه ی دؤز کیشه یه کی زهق بیت سانتر نه و رایه دروست ده بیت، له راستیدا سانتر رای گشتی بهو فاکتیره شاقولیه کان دروست ده بی، هه رجی فاکتیره ناسۆیه کان و ههق و داد گهریه کانه به زه همت تر دروست ده بی، به تاییهتی له منیو میله ته کی عه رام، کۆشش و سهر کی زوری پیویسته، به لام شاقولیه کان به سانای ده وروژی، سهرنج بده، (شفان په روه) له دوا ی شکستی شۆرش نیلرل ١٩٧٥ به سرودو گۆزانی توانی رای گشتی له باره ی کوردایهتی بوروژینیتته وه.

له باره ی دروست بوونی رای گشتیش کۆک نین، له کاتیک مارکس په کان پریان رایه نه و جزره رایه هه مردم رای چینی ده له تداره^١، واته له ههرا ولاتیک له ههرا مهمله کهت و ههتا له لادیه کیش رای خه لکه که ی و ته بیعات و ههلس و کهوتیان رهنگ دانوهی شتوازی گه ورکانیانه، نه وهش له بارودۆخی خۆیدا تا راده یهک

^١ به زياتر بهرانه: ١- مارکس- اعمال کا مله ٢- بیان الشيوعي- مارکس- انگلس.

راسته همدې له خبرموردهش هاتووه (الناس على دين ملوكهم)، به لاهم دهې تېبېني بکريت دهلي (الناس) واته عوام نهک (نورمه) *

همرچې وژناوې پېښان وايه راي خه لکي له هه لاهم تاوي دايه، به دورياره کردنمور بره ووان له نامرازه کاني راگهيانندو وروژاندي همدو نه ست نور وا گشت وويستراوه دوست دهيت که له کوتايدا له خزمهتي بهر ژوندې مادي بورجوازيته، همدو وېچووني سمروو (مارکسي و سرمایه داري) تا راده بهک راستي تايه، بويه هريه که له (زاره وي ميکافيلي، تيوره کاني دورکايې، نازپت، .. تا ده گاته رايه کاني نيستا) و زوري تر باسي راي گشتيان به هه لاهم تاوي کردووه، ميکافيلي پېښي وايه خه لکي عوام عه قتيکي نهرشي نيه، ته نيا دوا کاغزو دهو نيستوه و پېښي کاريگمر دهې، ناتواني نيستا به رابردو وپه ستې و راستيه کان بدوژيتموه، بويه همدو به ناساني دهوانري هه لاهم ته نري، همدو هه لاهم تاويشه ^۱.

(دورکايې) پېښ لهو بارميوه پېښي وايه خه لکي معيلي ژباني مينگه ليان همدو (نزعة القطيعة)، همدو له وپه نه گمر همدو نيکيان (به تايه تي خه لکه کاريگمر يه کان) شتيک بکمن همدو به ووايدا لاسي ده که نه ووه، نو له شوي فهره نسي تېبېني کردبو که به پوه دهوچون پرديکيان ده شکاند که خويان زهره موند دهون، يان به پوه بينايان تالان و ويران ده کرد ^۲ ..

هتلوېش له کتيبي (کفاحي) ده ليت جه ماوهر تواناي وه رگرتسي که موه له بهرچو نوموې زوره بويه به شيکي بژ هه ليزره همدو بوي دورياره بکه وه تا بارو ده کاو راي گشتي له سر دوست دهيت نه گمر راستي نه نيست.

ناماره کاني نيستا نهو راستيانه زياتر دهره خا له باره ميلهت، نهو نېروانينه ي سمرووي ميکافيلي و دورکايې و هتلر .. وهک ناموزگاري

* همدو که ده ليزه وژناوا همدو له سيتمو سياسي و نابور يه که پتي نهک خه لکي وژناوا

^۱ (امير، طروحات) - ميکافيلي.

^۲ (مقدمه علم الاجتماع)، ايک دورکايې

دهه لاتداران به واسطه هاوولاتیان بیت شهوا نویسنه نویسه کانیان به تاییه تی کتیبه کانی (کیسجی) لهوانش (دبلواسیه...)، هه مان دانان بۆ شه مریکا ده کا وه دهه لاتدارتیکی جیهانی و هاوولاتیانیش ده ولته به جو که کان بیت.

بهو شیوه رای گشتی رایده کی پرۆز و پتیوانه یی نیه، تا بیانی له مسر بگریته، هه برۆیه شه زۆرایه تی و دهنگ دان و گۆی دهنگی عموام مه رج نیه چاکترین تهرازوو بیت، نه وه شه یه کتیکه له سه لیباته هه ره به چینه ییه کانی دیمکراسی و هه لیزاردنیش، به لام له هه مان کاتیشدا مانای وانیه - بهو وه سه فی سه روو - هه موو میللته هه ردهم هه لئه له تاوو بیت، له بهرام بهر نه وانه زانایه کی تر ده لیت: (دهشی به شتیکی خه لکی هه ردهم هه لئه له تابن، ده شیش هه موو خه لک بۆ ماو دیه که هه لئه له تی، به لام هه رگیز ناشی هه موو خه لکی هه ردهم هه لئه له تی...)، شه وه یان راسته شه وه ی هه لئه له تی و لاسایی گه مره کانیان ده که نه وه خه لکی عوامه، نه گینا خه لکی خاوهن مه بادنیو و تبگیه شتوو و بروادار هه لئاخه له تی و رای گشتی شه ویش جیا به، بهو ده رازه شه ده چینه ناو فکری نیسه لاسی لهو بازه وه، قورنانی پرۆز و فه رموده و فه قه هیش باسیان له عموام کردوو که زۆربه یان دۆی راستین ﴿وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ﴾.

وشی (اعرابی) هه ره بهو مانایه ی عموام و گیتل هاتوو هه روک له : موسوعة المنطلعات علم الاجتماع و سياسة في الفكر العربي و الاسلامي، الاموال- ابو عبیدالله بن قاسم، احکام سلطانية- ماوردی، صحاح- رازی... هه د وه سف کراوه، له سه رده وه ی عوسمانیش وشی "تورک"یش نهو مانایه ی داوه^۱.

رای گشتی عموام سه لیه، تیعام عه لی راسته وخزتر باسی کردوو (العوام... ینحنون بکل ریح، اذا تجمعوا ذروا و اذا اتششروا نفعوا...)، بهو شیوه یه رای گشتی عموامی نه فام راسته هه لئه له تاویه، شتر ناشیت شه جوژه رایه بگریته ده رازه یه که بهرو دادگه ری، هه روک له هه ندی ته قه لای به شتی که له نیسه لاسیه کان

^۱ بهروانه: - محاضرات فی الفقه القومیه ساطع الحصری ب- دراسات فی الحركة الکرویه المعاصره - عکمان علی

به‌دی ده‌کری، له راستیدا نهو پۆله به‌شعریه له‌سەر ئایین و ره‌وشتی شایه‌کانیان، ره‌وه و مینگه‌لن، به‌لام کۆمه‌لگه‌یه‌کی ره‌وشه‌نبیرو بناوه‌دارو خاوه‌ن مه‌بادینو و (سه‌وابت) خاوه‌ن رایه‌کی پته‌و و کاریگه‌رو پی‌وژن، به‌داخه‌وه زۆربه‌ی پسیۆر و فره‌هنگه‌ بالاکاتیش لێکیان جیا نه‌کرده‌وه، نه‌و دوو جوژه‌ رای گشتیه له‌جه‌وه‌ردا دوو دنیای زۆر لێک جیان:

یه‌که‌میان (واته رای گشتی عه‌وام) به‌خیرایی ده‌گۆژی، پته‌و نیه، هه‌ل‌خه‌لاتاویه، نا مه‌ده‌نیه، مه‌عقول نیه، هیز خواری کردوونه‌وه، بۆ به‌رزوه‌نده‌یه له به‌رزوه‌ندی خوشیان نیه، لای به‌سه‌رکه‌وتوانن (الناس اتباع من غلب) ن، نا له‌و کاته‌یه نه‌و (نه‌سته‌قیه) راسته له‌ عه‌ره‌بی که وتراوه (الناس بغير ما تباینو، فاذا تسارو هلکوا) .. نه‌ره‌ش هه‌ر هه‌مان پێناسی نیه‌امی عه‌لی یه‌ بۆ رای گشتی عه‌وام، له‌و پۆله نه‌گه‌ر راستیش پێنکه‌ن وه‌خته‌یه، رایه‌کانیان پڕ له‌ خه‌لت و خا‌رو تا‌ک‌زکیه، عه‌به‌سیه، هه‌سته‌یه، نه‌وه‌سته‌یه‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتداران، مه‌یه‌ره، پره له‌ ده‌ردی: «ده‌روونی، گومان، دوو پرووسی، ته‌قه‌زومی.. ﴿وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ طَبِيعَتُهُ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ﴾».

دووه‌میان: رای نهمه‌ت، یه‌ به‌نچه‌نه و سه‌وابت و راستگۆیه، دروستی، به‌زاده‌یی، مه‌به‌ستی، عه‌ق‌لی، رێکه‌خراو، راستی نه‌رازوه نه‌ک هیز و به‌رزوه‌ندی، عه‌به‌ره، به‌ره‌مه‌مداربه‌شه، .. ﴿.. كَلِمَةٌ طَبِيعَةُ كَشَجَرَةٍ طَبِيعَتُهَا أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَقَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ، تُؤْتِي أَكْثَرَهَا كُلِّ حِينٍ﴾، له‌ فکری نیه‌لامیشدا هه‌مه‌رو که‌س شایسته‌ی راویزه‌ نیه، پتیه‌سته به‌لایه‌ن که‌مه‌وه خاوه‌نی، هه‌لو‌تیه‌ت، زانیاری، دلسۆزی، پسیۆر، پێکه‌یه‌شته، ناماده‌یی، شاره‌زایی.. بێ.

نه‌و دوو رایه‌ دوو فره‌هنگ و دوو دنیاو دوو که‌لتوو‌رو دوو ئایین و مه‌دره‌سه‌و مه‌بادینه‌ی فله‌سه‌فه و تینگه‌یه‌شته‌نی لێک جیان، نه‌نجامه‌کانیشه‌یان لێک جیا‌ده‌یه‌ت، بۆیه‌ جو‌زی یه‌که‌م (واته رای گشتی عه‌وام) به‌هه‌زاران نو‌وسه‌ی کۆن و نوی‌و

زیندوومان له یمرچاوه که چهنده هه لڅه لئاویو بی ناگایه، به شیکې نمو دهردهش به شیک له رهوشه نیران ده گرتسوه، چار رایه هه موو کو مه لگسې جیهانیش ده گرتسوه به تابه تی له سرده می کون زوق ترین لونه هه موو خه لکې سر زهوی بیان و ابو که زهوی چه قی گمردوونه که چی کو پهرنیکوس به ته نه گوتی نه خیر له و سرده هه مش نمو راستیه له ناماره کان دهرده کویت له سالی ۱۹۹۴ له ۹۵٪ قوتابیانی ناماده می بهریتانیا نه میان زانی کمی سره ک وهزیران به، له ۸۰٪ می نه امریکه کان نه میان ده زانی شو یاسایانه می نه امریکې له بهاری (نیجراناته کانی دژی تیمور) چهنده ده ستوریه، له (۹۰٪) خه لکې نه اروپا نازان راگه یانده کانیان هه موو شتیان به سه لامه تی بژ ناگوانه وه^۱، له (۹۵٪) خه لکې عیراق نازان له چاپ دانی نمو دراره (فوتوکزیه) مانای بیاج وهرگرته له دوی ۱۹۹۰، پیچکه له کیشه سیاسی و فکری و فلسفه یه کان و زانسته کانی، رای گشتی به قه باره یه کلاک رهویه ناکه ویته سر نامرازه کانی راگه یانندن، کیشه می کورد له سرده می شو پشی نه لول و تاشورشی شاخیش رای گشتی به موتر بوو نه که له دوی رایه رینو ۱۹۹۱ به ولوه که نامرازی نامانیشی هاته پال. به هه مان شتوهش رای گشتی سرده می بی ته کنه لوجیا و بی هوالی نوممته نیلامی مانار هارونه گی خزی هه بووه. هه هه لیه که له (نه می یان خلیفه) بینراییه چه لیه بژ لیته ده را وه (عزت ابراهیم) جیگری سر وکی عیراق نهی ده ووت گه ورم (پرو له صدام حسین) حاشا تو هه له ناکی، هه لیه تو له راستی نیته چاکره^۲، به لکو پنبیان ده ووت راستت ده کهینه وه، نیر چار و ابو ره رای نافرته راستر بووه له رای خلیفه و یه که رهیش دانی ییا ده هتسا، نمو جزره رای گشتیه سیم سرچاوه می (شهریعته) که به (نیجماع) ناوبراوه، تا نیشتاش نمو (نه حکامانه می - رای گشتی) بیش دروست بووه گه ورتین پالشتن بژ مانه وهی شهریعت، به شیکیش لهو شهریعته (به هه هویه ک) بیت به فراوانی

^۱ شو نامارانه به فراوانی بلا و کرانه وه.

^۲ به یزنی له دایک بوونی سر وکی عیراقی له ۲۸/۴/۲۰۰۶.

نہو رایہی لہ گہل دروست نہ کراوہ بہ خیرایی دہ توانی دہستکاری بکری، نمونہی ہمدوو جوڑہیہ، یہ کہ میان کہ رای گشتی لہ گہل دروست کراوہ وک: نویژ کردن، مارہ کردن، جہنہ گان، گزشتی بہراز نہ خواردن، ربیدہ نہ کردن، .. نہو بہشہ شمریعتہی رای بۆ دروست کرایں نہوا بہی بوونی دہولہتی نیسلامیش و لہ سمدہمی دہولہتی عملانی نہو (حرام و حلال)یہی خزی پاراستورہ، کہچی دہینین مانا و ناوہرؤکی جیہاد، سیاسہتی شہرعی، حوکمی نیسلامی، بیت المال، .. بہو جوڑہ رای گشتی بۆ دروست نہ کراوہ بہ خیرایی لہناو ریزی موسلمانانیاں دہرکیشاوہ * بۆ سوئ کردنموہ و زیندوکردنہری شمریعت و خہلافہت بہتہواری، نہوا پیش نہودی بزوتنہمی نیسلامی بۆ دروست بکہی پتریسہ (رای گشتی) بۆ دروست بکری تہ گینا بہناموئی بانگہ (دہعوہ) کہت تہفاعول دہکا لہ گہل خہلکی، رای گشتیہک بہہ بناغہ و توند و تزل بی بۆ نومہتیک بہ خیرایی سہرکہوتو دہبی، بۆیہ دہینین نہو سمدہمیش رای گشتی نومہتیکی وک نیران ۱۹۷۹، .. چہندہ جیاوازن لہ گہل رای گشتی وک شوپشی فہرہنسا ۱۷۸۹ یان ہما راہہرینی کوردستان ۱۹۹۱، لہ نیران ۱۸ مانگ شوپش میللی بوو کہچی دام و دہزگا پردیان تیک تہدا تہلی کارہبایان نہہری، ہویہکەش نہویہ نہر دوو دینامیکہی رای گشتی شوپشی پس دروست بوو جیابہ، یہ کہ میان لیبرالسمو دووہ میان عہقیدہی نیسلامیہ، واتہ یہ کہ میان باشتین دۆخی عموام و دووہ میان نومہت، ہمر بۆیش ہدرچی تہقلایہک لہلایمن ہمر سمدہرسمو سیستہمیک لہ مہبادنیو نومہتہوہ پەرہو عہوامیان بیات و بیتہ ہوی دایمانی بینای مرؤفہ وکڑمەل گہوردن دوزمنی مرؤفایہتہ، مہہستی زال بوونہ یسەر خەلک و لہرہی نہفام کردنیاں ﴿فَاسْتَحَفُّ قُوَّةَهُ فَأَطَاعُوهُ﴾، نہوہ بہنج کردنی راستہقبتہیہ، بی دہنگ کردنیہتی، نالیرہ دایہ وک نہنسرؤیولڑجی و فہبلہسوف و فہرہنگکانی عملانی لہ وانہ (world book encyclopidia) و (الموسوع العالمیة) باسیان لہ (زۆرایہتی بی دہنگ - صامت) کردوہ کہ سمدہم گوایہ زۆرایہتی میللہت پیک دہینن.. تہخیر لہ سمدہم سیستہمیک وایہ،

نومەتی نیسلام کۆنابنەوه لەسەر ریسوایی و مل کهچی هەروەک لە فەرموودە هاتووە (لا یجتمع أمتی علی الضلالة)، ئینجا (أمر بالمعروف و نهی عن المنکر) هەیه هەموو بن دەنگێک بە وەلام دەهێنێ وەک ئەمرکی نابێ، (هەلک قوم مالم یقل للمسیء أسأت و للعمن احسنت)، ئەوانە دینامیکەتی رای گشتیە لە نیسلام. که هەموو جیهان بەرهو دادگیری بەری، بۆ رزگاری خەلکی کوردستان لەو کاروانە ناویتهو سەختیە پێویستی بەو جۆرە بینایە رای گشتیە.

بۆ دروستکردنی رای گشتی جیاوازییەکی بنچینەیی هەیه لەنێوان رای گشتی کۆمەڵگەیەکی دروست و ڕەوا (نومەت) وە کۆمەڵگەیەکی نەقام، لە یەکەما پێویستی بە گوتارێک هەیه ڕوو لە عەقل، کهچی بۆ دووهم گوتاریک ڕوو لە عاتیفەو هەست و نەست، لە یەکەما بیناکردنی لەگەڵ پێویستە لە ئێ دووهمە سەرەڕۆییە، یەردەوامی و پتەوی لە یەکەما لە سەر بنچینەیی بیرو بروار راستی دەبێ لە ئێ دووهمە ڕەختی و هەلجیوون و لەگەڵ شەپۆلێک رای گشتیە که تێک و پێک دەچێ بان هەر کاریگەری و بەرهەمی نابێ، نەگەر بووشی مەرج نیە بە ئیجابیی بیت، لە یەکەما بەهۆی بەرنامەبەکی راست و دروست قوول دەبێ لە ئێ دووهمە بەهەر وروژنەرێکی هەست و نەست بیت جار وایە بە شیعرو گۆزانی و سرودی نیشتمانی دروست دەبێ.

(۱۰)

Change

التغیر

گۆزبان

مەبەست لىنى كۆتايى ھېنسانى ومستانە، گۆزېنى واقعىكى كلاسىكى بۆ
 واقعىكى تازە، ھەلبەتتە گۆزبان سۈننەتتىكى گەردوونى خايبە نوھى ئەگۈزە لەو
 گەردوونە گۆزبان جولان خۇبىتى، تېرۋانېنو بۆچۈنى جياجيا گەلى زۆرە لە بارەى
 ناھرازى گۆزېن، ئەك لە نىۋان تەيارو مەدرەسەكان ھەتا لە نىۋان يەك مەدرەسەو
 تەيار و لاپەنىش، كېشەكان دەكرىنە دوو بەشى سەرەكى: فاكىتەرەكانى گۆزبان و
 شىۋەى گۆزبان، يەكەمىيان ھەلدەگرېن لەبەشى (بىرى-فلسفى) لەبەشەكانى
 داھاتىروى نوھ فەرھەنگە باسى دەكەپن، ئېنىتا تەتھا ناماۋەيەك بە بۆچۈنە
 سەرەكەكان دەكەپن لەبارەى چۆنىەتى گۆزبان بەوشىۋەيەى خوارەو:

- ماركەشەكان: پېنيان ۋاپە گۆزبان بەگىشى لە سروشت و ۋىيان بە ھۆى ناكۆكى
 ناوھكى دىت، لە نىۋو كۆمەلگەش نوھ گۆزبانە گوزارش دەپن بەھۆى فاكىتەرى
 نابوورى كۆمەل لە پىئى ناكۆكى چىنايەتى.
- مادىەكانى فەرەنسى و بەشىك لە نەتموگەرىش، پېنيان ۋاپە ۋىنگە (پىشە)
 سەرچاۋەى گۆزبانە.
- ھىگل: سەلبىيات سەرچاۋەى گۆزبانە.
- بەشىك لە دەرۋون ناسان: ھەست بە نوقستان كردن.
- مەدرەسەى فرۆبېد: جنس.
- نەتموگەرىەكان: مل ملانىتى نەتموایەتى.
- نوېنبى: التحدي والاستجابة.

• زۆر رای تری جیا جیا..

• فکری نێلام: بێی وایه له کۆتایی مرۆڤه‌ خۆی له‌و گۆڕانه به‌رپر سياره چ به‌رمو سه‌له‌بی یان به‌ردو نيجابه‌ی نه‌ک فاکتورێ دهره‌کی و نابووێ و جنس و..
﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾.

زۆر راوبۆچونی تریش هه‌مه‌، ..

دوه‌هه‌میش: له‌ به‌ره‌ی وه‌لامی نه‌و پر سياره ناخۆ ده‌بی گۆڕان له‌ سه‌رخۆ بێت و پله به‌ پله یان به‌ توند و تیژی و ناگاو بازدان، .. دابه‌شبه‌رنێکی سه‌رانه‌ری هه‌مه‌.. هه‌ر له‌ مارکسیه‌ کانه‌وه‌ خۆبه‌خۆ و مه‌درسه‌کانی ته‌ر شاده‌ گاته‌ ئیسلامیه‌ کانیخ خۆبه‌خۆ، مارکسیه‌ کان له‌ فەلەسه‌فه‌و سه‌روشتا کێشه‌یان که‌مه‌تره‌ به‌لام له‌ به‌ره‌ی گۆڕانی کۆمه‌لایه‌تی لێک جیا بوونه‌وه‌ به‌ سێ به‌شی سه‌ره‌کی:

أ- نه‌وانه‌ی یه‌نیان و ابرو سه‌رمایه‌داری (که‌ وێستگه‌ی نێتای کۆمه‌لگه‌یه‌) به‌هێراشی و له‌رێژی هه‌ژیاردن و دیکراسی و نازادی راوبۆچوون ده‌گۆڕێ یه‌نیان ده‌مووش (نێسه‌لاحیه‌ کان که‌ بریتی بوون له‌ سوشیال دیکراسه‌ کان له‌ دوایدا له‌ مارکسیه‌ت به‌ته‌واوی جیا بوونه‌وه‌ وه‌ک مه‌درسه‌یه‌ک، هه‌مروه‌ها نه‌زۆر شیوعیه‌ کانیخ)، بۆیه‌ نێسه‌لاحی له‌ مارکسیه‌ت ته‌رومه‌ت به‌وه‌، ب- نه‌و به‌شه‌ی پێشیان و ابرو سه‌رمایه‌داری ته‌نیا به‌توند و تیژی و شوێش ده‌گۆڕێ نه‌وا چه‌په‌ نوێه‌کان بوینه، به‌ رێکخه‌راوه‌ تونده‌کانی وه‌ک (ألوية الحمراء)، بادر مایه‌نه‌وه‌، عمل الالمانی، جیش الثوری الیابانی، باکوئیه‌کان..- هه‌مروه‌ها له‌ ولاتی خۆشان هه‌ریه‌ که‌ له‌ (کۆمه‌له‌ی دیوی کوردستانی ئێره‌ نه‌و دیوو، .pkk) تا راده‌یه‌ک ته‌باری ماوی له‌ ده‌وله‌تی چین و نه‌له‌بانیاش هه‌مان رایان هه‌بوو ج- به‌شی سه‌ییم حزبی شیوعی و ولاتی سوشیالیستی بوینه هه‌مروه‌و رێکایان په‌یوه‌ ده‌کرد، نێتر نه‌و کێشه‌یه‌ ته‌واو به‌ده‌قه‌کانی مارکس چاره‌سه‌ر نه‌ده‌بوو به‌ هه‌زه‌وه‌ هه‌ر ژماره‌و ته‌یار زیادی ده‌کرد، به‌بێی دوا فهره‌هه‌نگی سه‌رقه‌یه‌تی زیاتر له‌ ٢٠٠ زاواوه‌ی ته‌مه‌ت ئۆمارکرا بوو به‌ ناوه‌خۆ..

لہ تیو رابوونی نیسلامیش نمو کیشہ ہمہ: شاخو گزوان و گیزانہ و
پیادہ کردنی شمیرعت بہ کام شتوہ دہیت؟ بہ نمری و ہیناشی و پلہ بہ پلہ
یان بہ شورش؟ یان بہ ہمدوکیان؟ واتہ کومہ لگہ بہ چ نامرازیٹک دہ گزپیت؟ سی
وہ لامیان ہمہو سی ہیشی لی دروست بوہ، بہو شینوہ:

۱- تعیاری (برایان) پی یان واپہ نو گزوانہ تنیا بہ ناشی و گوتاری سیاسی و
بہرنامہ راستہ ری کردنی چاکسازی و لہ کوتاییدا چاکردنی کومہ لہ ری ناک
وہک ہاوکیشہ نیسلامیہ کمی نددوی (تغیر و اصلاح: من فرد ← مجتمع) کہ لہ
سمرہ تای بہ دہی بیستم نو گشتہ یان بہرینوہ تا نینتا نمونہ کی بہ
مورتاحی نیہ ب- بہشی دوہم پی واپہ نو گزوان و ناماغہ نایہ تہدی تنیا بہ
جیہاد و تروند و تیزی و شورش نہ پی، لہ کوتاییدا لہ چاکردنی کومہ لگہ و
دہسلاٹ دہست پی دہکا، واتہ یہ کم جار دہسلاٹ نینجا چاکردن، وہک
ہاوکیشہ کمی (ممدودی) گزوان: (من مجتمع ← فرد)، پیچمواندی ہاوکیشہ کمی
(نہ دہوی) یہ.

ہاوکیشہ کمی (ممدودی) نیستہ زیاتر لہ تعیاری (تہلقاعیدہ) خوی
دہنوتیت و بالہ نیسلامیہ توندہ کانی تری وہک (جہماعہی) جہزانر، میسر،
کومہ لہی (ہجرہ و تہکفیر) و... دہگریٹوہ، ہمریہ کہ ہلگہی عہقلی و نہقلی خوی
ہمہو ہہبوہ، نو دہخہ تا سالانی (۸۰) سی سددہی (۲۰) دوی تہقینہ وہی
شورش نیسلامی ۱۹۷۹ لہ نیران و نہفغانستان ۱۹۸۰ بہشی سونہ ہمیش سمری
ہلدا، (راستہ بلین لہسر دہستی بہشی سونہ رابوونی نیسلامی تہقینہ وہ)،
نہمیش کوی ہمدوہ نہزموونی پیٹوہ، ہمدوہ ہاوکیشہ (گزپین: فرد ←
مجتمع)، واتہ بہ ہمدوہ ریگہ گزوان دہیت، ہمہ ہمریگہی شورش و جیہاد
رہپرین، ہمہ لہ ریگہ ناشی و ژبانی سیاسی و دیوکراسی.. بہپی پی ہارودوخ و
زہمان و زہمین و ہمرجہ کانی خودی و بابہتی.. تا نینتاش نو سی ہمشہ لہنار
رابوونی نیسلامی واقعی بزوتنہوہ نیسلامیہ کان پیک دہہینن، نو ہمشہی دوی

چا نه کریت نمونه ی بهو هه سوو ددروون پاکانه هیناوه تهوه که له ژنیر حوکمیتکی خراب بووینه.. واته (گۆزان: له بنکه بو ← سهروو) به تهنها تاسانجه که ناهیتته دی.. ههر چه تده گۆزانی پله به پلهو هیواشی نسله نهک گۆزانی توند ههرچه تده یاساشه به لām ناچاریشه، تایه کهم ممودای تیا مابیت نابیت په نا بورتته بهر دووهم. نهو مادده پیدش زیاتر بهنده به دوو چه مکی تر (شۆرش)و (نیسلاح) له ههر به که بیان به جیاچیا وده که چه ملک باس ددکه بن.

(۱۱)

revolution

الثورة

شۆرش

شۆرشیش هر پەشەنگە لە گۆڤان، یەو گۆڤانکاریە ریشەیی و چۆنایەتیە دەوتری کە لە برارەکانی ژیان یان لە یەگن لە بوارە گرتەکان دەکری، مانای گۆڕینی واقیعیگە یە واقیعیگی ئەولو جیا، یان وەك (دائرة المعارف العالمية) پێناسی کردووە بریتە لە: گۆڕینی ریشەیی لە بناغەکانی کۆمەڵ، هەندێ جار بە (مانایی) بای سۆرش دەوشەنیری یان شۆرش تەکنەلۆجی یان کشتوکالی و یان ئاسمانی دەکری، مەبەستی بازدان و وەرچەرخان و پانتاییەکی فراوانە لە گۆڕین، هەروەها جار وایە واقعیگە (جا کۆمەڵەبەتەر سیاسی بیت چ نێداری و دەزگایی بیت یان زانستی و چاکسازی بیت) گۆڤانکاریەکی زۆری پێویستەو کە لە کەمی کردووە، دەلێن ئەوە ناگۆڕیت شۆرشێکی دەوی. و ئەو شۆرش گۆڤانێکی بە تەوژمی زیاترە، بریتی دەبی لە: ئەقاندنەوی ئەو گۆڤانە چەتدایەتیانە کە لە کەم بووە بۆ چۆنایەتی، لە پەلەبەلەیی بۆ یازدان، لە سنوورێکی دیاری گراو و یەك لایەنی بۆ فراوانی هەمە لایەنی، لە تاساییەو بۆ ناکاو.

لەرۆی یاساییەو شۆرش مانایەکی نێوانی نینقلاب و یاخی بوون وەردەگرت، ئەگەر مەرجەکانی ئەولو بسازی.

تەر ناوانە سەرۆش هەروێ لە شۆرش سیاسی وەرگیراوە کە میلەتان بەریای دەکەن لە دژی دەسەڵتدارانی ستمەکار، بۆیە لە پێناسی شۆرش سیاسی زیادەییەکی دەوی بۆ پێناسە کەمی سەرۆ تەویش (تایدیلۆژیایە) بۆ گیان پێ دانسی شۆرش تەگینا تەنها دەبێتە راپەرینێک یان هەلچونێکی جەماوەری ئەك شۆرش،

دىيارە ھەرىكەت كە: ماناۋ پېئىئاسى، ئاكتەرى ھەلگىرىئاسى، ئاۋانجەكانى شۇرش...،
مىشتەۋىرى زۇر ھەلگىرىئاسى ھەلگەلگىرى، ۋەك ل پېئاسە جىياجىياكانى
دەردەكەۋى، ۋا گىرگىرىئاسى لىن ھەلگەلگىرىئاسى:

پېئاسەكان:

- ئە ھەرىكەتلىك ھىۋى بىھىس (ئىنقىلاب) پۇلى شۇرشى دەپىنىۋ (ھىۋى
ئىنقىلاب)ى بە پېئىئاسەكانى ماناۋ نەمان دەۋانى.^۱
- قاموس مصطلحات السياسة الدولية (موج فوق العادة): پېئاسى ياساى
كردەۋە دەلى: (شۇرش نەۋىيە كە گۇرپپىتىكى پېئاسە بە نامرازلىك بەدەر
لە دەسلەۋى دەستورى لائەنجام دەۋى). ئەۋ پېئاسە بۇ زۇربە قەۋەتلىك
رەھبەرىكان دەگەپتەۋە.
- ماركىس: شۇرش بىرىتە ئە گۇرپپىنى پەپەندەكانى بەرھەم ھىۋان.
- بەشىكىش پېئان ۋايە ھەردەم شۇرش دادگەرىيە لە دۇرى چەۋسانەۋە، دۋاى
نەۋىش دەپتە چەۋسەنەر بەلام پېۋسەكە لە كۇتايىدا جىھان بەرەد دادگەرى
رادەكېشىت (لەۋانە: پېۋدۇن، كىۋىۋىكىن، ...).
- باگۇنىن: بەھەمە تەقەلەيەكى تۈندەنەي گۇرپپىنى دەسلەۋى ۋەۋە شۇرش،
ھەمەۋە ھەر لە كىتپى (مبادىء الثورة) ھەمەۋە گۇرپپىتىكى ۋاقىق ۋاھى
بۈۋىن بەچاكە زاتىۋە مەبدەتلىكى بەناۋىانگى ھەيە كە دەلىت: (تەطىم كىل
ماھو قائم خى).
- موسوعة السياسة - ب ۱ ل ۸۷۰: پېئى ۋايە ناسىنەۋەي شۇرشى كۆمەلەيتىد
جىارازىيەكانى لەگەل شۇرش زانستى ۋەلئورۋى ناپۈۋى نەۋىيە يەكەمىيان
تۈۋەندىۋىۋ ناكاۋىيە، ھەرىچى دۈۋەمە ھىۋىۋ لەسەرخۋىيە.

۱ پروانە: ۱- تعريفات بعض مصطلحات - مادة: انقلاب، ۲- احوال ميشيل عفلق.

• پاش كەمىكى تېرىپاسى تەۋ گۇرپپىنى پەپەندەكانى بەرھەم ھىۋان دەكەين جۈز شۇرشىش: «خەلقىنى».

- بەشى ھەرە زۆرى زاناو فەيلەسوفەكانى رۇژاواو شو پۇژھەلايتيانەى لەژىر كارىگەرى ئەوانى شۆرش تەنھا بە مانائى پىتويستەكانى ئابوورى پىنئاس دەكەنو مانائى دەدەنى نەگىنا بە شۆرش بىنھەقلى دەزانن.
- سۆركىۆن (۱۹۴۷): شۆرش ھەزگىز يالئەمەكەى ئابوورىيە بەلام جاروايە بەرگى ئاينى يان نەتەوھىي يان نەژادى لەبەر دەگا.
- لىپرال دىكراسەكان: لەباش تىرىن دۆخى ھەلئويستيان پىيان وايە نەو گۇرانكارايانە تەنھا لەو دۇخانە مانائى شۆرش وەردەگرى كە گۇيىنى دىكتاتۇرى و تاك رەدوبە بۇ دەسەلايتىكى دىكراسى.
- فەرھەنگى ئۆكسفۆرد (oxford a.l p۲۰۰۰): بەشە ئىنگلىزىيەكەى، تەنھا مەرجى تووندوتىزى دۆى دەسەلات دارەتە گۇرانىك تا ناوى شۆرشى لىن بىرى.
- دائرة المعارف العالمية: شۆرش گۇرانىكى پىشەيە لە بناغەكانى كۆمەل.
- بەشىكى تر شۆرش بەگشتى بەجم و جۆلىكى شىتەنە و (نامەنتىقى ونا معقول) لەقەلەم دەدەن (لەوانە: نىتچە، گۇستان لويون، ..)، ئەوانە زياتر لە سۆنگى كۆمەلگەيەكى مەدەنى دىموكراسى يەوە نەو رايە مۆتلەقىيان بۇ دروست بوو.
- بەشىكى تر بەدۆخى (لا شعورى بىن ھۆشەندى) و ھەقا بە (بەرەبر)بىش لە قەلەم دەدەن.
- پۇتوكولات حكما صهيون: الثورة ليست اكثر من نباح كلب على فيل^۱.
- مالرو: ھەر شۆرشىك ئابوورى نەبىت (ثورة بلا سبب)ە پان (ثورة لا عقلانية)يە، شۆرش نەخلاقي و ئايىنى و مەبادىنى و عەقىدەيى و مانايەك نابەخشى. - لەراستىدا زۆرىيە نەو زاراوە كوردىانەى لە پەرامبەر نەو زاراوە نوپانە ھەلئويستىدراوە لەوانگەيەكى ناوا ھاتوود، سەرنج بەدە بۇ سياست

۱ بولانە: پۇتوكولاتى (۱۹)

(رامبارى) يان بىرەمبەر دانائە مانائى (فېلېزان)، سەمەش زىياتر مانائىياسەكەي مىكافىلى دەگىتەنە ئەك ھەموو سىياسەت، ھەروەھا (شۆرش) پىش وەك لە (فەرھەنگى كوردستان) ھاتووە لە بنەچەدا بەمانائى پىشوي و ياخى بوون ھاتووە وەك فارسىيەكە، واتە زاراو دە چەمكى شۆرش لە زمانەوانى كوردى بە روانگەيەكى لىبرالى ھاتووە كە لە خزمەت قۇناغى رۆگارى كورد نىيە. ھەر بۆيەش لە فارسى (نىنقلاب) بە مانائى شۆرش ھاتووە، بۆيە لە و تەقەلايەماندا پىشويى بە دەستكارى كردنەويەكى فراوان تر دەكا لە بەشەكانى داھاتوو .

لە روانگەي مەدرەسەكان:

لە روانگەي ماركسىيەو شۆرش زا دەي سەردەمبەكى دىبارى كراوى گەشەي كۆمەلەگەيە، لەگەڵ ھاتنى مرۆفەو نەبوو و لە سەردەمبەكى شىرش نامىنى، بەلكو بەندە بە قۇناغىكى مێروويى كە چىنايەتى لى پەيدا بوو، لەگەڵ نەوھشدا مەدرەسەي ماركسى گرنگىيەكى بەكجار زۆرى پىشداو، لە نامۆگارىيەكى بەناوبانگى (ماركس) بۆ شىوعىيەكان دەلى: نىو شۆرشگىر بن چاكساز مەبن^۱، ئەوان ھەموو گۆرانكارىيەكى بە ئىجابى دەزانن تا ئەو رادەيە وەك (ساكۆن) لە بنەما بەناوبانگەي وتوويەتى: (ھەموو گۆران و رىزانكر دىتەك پىشكەوتنە)^۲، بۆيە شۆرش يەكەكە لە كۆلەگەكانى فەلسەفەي ماركسىيەت، زۆر بە توندپىش بەندى كوردووە بە (مەل ملانىي چىنايەتى)، واتە تەنيا شۆرشى چىنايەتى بە شۆرش دەزانى، شۆرشەكانى نەتەوايەتى و نەزادى و ناينى و نايدىلۆزى... پىان بە شۆرش نازانى يان بەسەرخان و دىويكى ترى ھۆيەكى شارەراوئەي مەل ملانىي چىنايەتى دەزانى، ھەر بۆيەش راپەرپىن و تىنقلاب و بزوتمەو مەللىيەكانى بەووردى لە شۆرش جياكردۆتەوو مەرجى تۆكمەي بۆ سەركەوتنى شۆرش دانائە

^۱ ماركس - اعمال كاملە.

^۲ مبادىء الثورة.

بەشىكى ئىر دۆزىنەۋى ناگر بە شۆرشى شارستانى لە قەلەم دەدەن. ھىند.
 بەروانگىيەكى ماركسى گوايە ئىستاتاش كە قۇنغاى سەرمایەدارىيە نەوا
 شۆرشىكى پىرۇلىتارىيا سەرتاسەرى بەرئومىيە بۇ گواستەنەۋى بەرەو سوشىالىزىمى و
 شىيوعىيەت، نەو پىرۇسەيە (حتمية التاريخية) پىن دەۋەتتى، دروشمى (نەى
 كرىكارانى حىھان يەكگىرن) پىش لەو شۆرشە سەرتاسەرىيە ھانۋە، بۇيە نايىت ھەم
 شۆرش لەيەك ۋلات بىكرىت ھەم لە ۋلاتانى دواكەوتوش دەست پىن بىكا، (كەچى
 نەۋەيان سەرنەى قەيرانى ماركس ھەو دەرەنەچەو)، شۆرشى ماركسى لەيەك
 ۋلاتىش دەستى پىن كىردو (تەرتىسكى) زۆر بە توندى دۆى نەو دىيارەيە ۋەستەو
 لەگەل (ستالىن) كەۋتە كىشەو تىۋرى شۆرش بەردەۋامى^۱ داپشت و دواى تىۋر
 كرا لە لاين لايەنگرانى ستالىن.

كەۋتە بەروانگى ماركس شۆرش ناكەۋىتە سەر قەبارەى جەساۋەر و
 ھۆيەكانى و گىزىنى ۋاقىو بىكەو لوتكە... بەلكو دەكەۋىتە سەر نەھام: ناخۇ
 بەمىرەندى بەرەھەم گۇراۋە يان نا... بۇيە ناچار ناۋى شۆرشى فەرەنسى ۱۷۸۹ز بە
 شۆرشى بورجۋازى لە دۆى دەرەبەگەو ناۋى شۆرشى ئىسلامى ئىيران ۱۹۷۹ بە
 ھەنچەۋىنىكى كۆمەلەپەنى، شۆرشى ئىسلامى (عەمەد د.خ) بەگۇزىنى كۇيلايەتى بۇ
 دەرەبەگابەتى... ئىتەر لەمەر نەو بىنچىنە (ۋاتايىيە) دەگەنە زۆر نەھامى شازى تر.

ھەرچى مەدرەسەى لىبرالىزە ھەم لە بىنچەو ھەم لە بارى ئىستائى رۇژناۋاش
 كەمەر ماناى شۆرش دەچىتە ناۋ فەرەنگىيان، ھەر ماناى لىبرالى ئىستا بە
 پىچەۋانەى كۆن زىاتەر تىرك ترە لە (مخافظ) نەك لە (رادىكالى)، بۇيە فەلسەفەى
 لىبرالى لەمەر نەتى شۆرش بىنا كراۋە، ھەر بۇيەش ئىستا ۋا زىاتەر نامادەكەرى
 ياسامى و فەكرى و شارستانى بۇ چەمكى شۆرش دەكەرى ۋەك تاۋان و شىۋر،
 زۆرىيەشيان شۆرش بە تىكەدان و گۇرەنگارى سەلبى لە قەلەم دەدەن، (بىرك) ۋەختى
 خۇى گوتىيەتى: گۇرەنەكان لە دۆى پىۋىستى كۆمەلە بىت نەك شۆرش، ھەتا

^۱ بۇ زىاتەر مەۋانە (الثورة الدائمة - تەرتىسكى).

شورشي بڼه ټولنيزي دسه لاتيش بڼه پټې وايه (گهښه کړننېکي ناروشتي).
 نو راو بڼه چورته لهو سرده معي تالک جه مسمرې (نه مريکي) زور باوي
 ودرگرتوه گهښتو ته پټنسي ده ستوريش، توانيوياته بيکونه گوتاري سياسي
 زوربه دسه لاتداراني ديکتاتوري و همدو نه واني له گزبانکاري و پيشکوتن و
 شورشو راستي ده ترسن، نه واني ده يانه وي بڼه دنگي و مهين و په ويسي و
 معبدني (هڅو و بڼي، بيکوه بيرمه کوه) په ميوه بکري، شو پټناسانه نيستا
 تاوتو ده کري له باره ي ياساي تيرور زوربه ي په لاي نه وه ده چي که شورش تاوان بار
 يکات به گشتي .

همدو نه وانه و به پرزترکوله کاني زايوني و تيزره نوښه کاني (مل ملانسې
 شارستاني-هندگنون)، (کوتاي ميژوو-فوکوياما) (سهرکوتني يښ جهنگ-
 نيکسون) (دبلوماسيه-کيسنجر).. مباديتي ليبراليه تن له ژير روشنايي نه وه دا
 نووسران و سياستمداران چي هاني سپينه مي شکست خواردو گوتني وه :
 سرده مي نابيديولژيا جهنگ و شورش نه واهو، يان به (فتنه) " نارې ده بن،
 ده لټن (سرده مي ديالوگه) (که چي له همدو کات زياتر وا سرده مي جهنگ و
 سرده مي ياساي جهنگه لستانه).. همدو نه وانه زاده ي فله سغه ي ليبرال
 ديمکراسي وژژناوايه.

له راستيا نه و دوو بڼو نه نيچي پيچموله يي ليبرالي و شورش
 رووبه پروي زور پرياري يښ وه لام ده پټتو وه، په کم له باره ي شيوعيت: ناي
 نستانو له قولاي ميژروش په ک غوونه هغه له شورش به پټي شو و مسفانه ي
 مارکسيه پرويدا بي؟ کو نه نيا (۵) شورش سهرتاسه ريه که؟ نه ي شورش کاني
 شوعيتش که دسه لاتيان پټ ودرگرتوه پټي پروخان زوربه ي له پټي رزگاري

* همدې زاناي نيسلاميش به شماره لهو هغه ته له وانه زانايي سر به دسه لاتاره کان (که به
 دعاظ السلاطين ناو دپرين) وه نه زهر همدې بدني وزارت ته توقافه کان و همدې زاناي سله نې
 که نوايش، که دپروکراوي ريکه ورتني کوني نيران محمد کوري عبدالوهاب و حمد کوري ثال سمر .

نیشتمانی و چەكدارى و باخى بوونمەو نەبوو؟ كامىيان لەناو كارگە دەستى پىكر دوو؟

خۆ نەگەر ئەو ياسايەى ماركى راست بوایە دەبوایە شۆڤرى یەكەم جار لە ولاتە پێشەسازىەكانى ئەمرىكاو بەرىتانیاو فەرەنساو یابان.. بکراىایە.. كە شۆڤشیش گۆلپەى گرت نابوایە بوەستایە سەرانیەرى جیهانى بگرتایە وەك (ترۆتسكى - لە - ثورة الدائمة) بانگێشەى بۆ كردبوو.. لە راستیدا ئەوى ترۆتسكى ماركىیانەى پەسەن بوو .

زۆر پرەسارى ترى فەلسەفى و كۆمەلایەتى ر سیاسى و واقعى تریش ھەبە.. لە بارەى بۆچوونەكانى لىبرالىەتیشەو، ناخۆ چۆن بەخۆشى ھەق وەرگىراو؟ كەى دیالۆگ و پارەنەو لەگەڵ ئاگرو ئاسن و كىمىاى كراو؟ كەى ئىمپىرىالیزم و داگیركەران و ماف خۆران خاکیان بەخۆشى و رەشتیانە بەجێ ھێشتووە؟ كەى لایەنى شەرى نادەمیزادىكى سەلبى بە خۆشى كۆپ كراپتەرە؟ كەى مىللەتەك بەدیارى سەرەبەخۆشى بۆ ھاتووە؟ كەى دیالۆگ لە نێوان دەرەندەو نیشچەر بوویتە رزگار بوون؟.. مەگەر تەنیا بەو شێرەى كە دەرەندەكە دیارى دەكاو دیالۆك لەسەر ئەو بەكەن كە ناخۆ چۆنى ببوا، بەبرژاوى یان بەكۆلاوى، بەراوەراو یان بەخۆشى، بە خەنگاوى یان بەكۆژراوى، بە ھینى یان بە تووند و تیز، بە دیمكراسیانە یان بەدیكتاتۆریانە.. جا ئەو بنەمایەى ناشى مەسحى ڤەگەر شەقەتیکیان لەولا روومەتەدا لا ڤوومەتەكەى تەرت بۆ وەرگێژە (نەرە خەپالە، ئەك رۆژھەلاتى ھەر رۆژناوایە ئەووى و كىمىاوى نوێترین چەك لە جیھان بەكارھێناو و پێشبردی جەنگ بووینەو خەلكیان چەوساندۆتەو.

جا ئەو بنەمایەش ئەگەر داچەنى لە واقعى نیشتا یان بەپێژىەو سەمىرىجەكى لە رووى ئەنسرۆیۆلۆجى و دەروون ناسپشەرە دەبینى لە ھەرە چاکیدا تەنھا بۆ بەشێكى كەم راستە، ئەوانەى كە رەوشتیان بەرزە، ئەگینا ئەگەر بەدەرەوشت شەقەتێكى لىندای بى بەرگرى نەوجارە بەقاصحى لىشت دەدا، وەك وادەبینن نیشتا

لەھەمەرات زياتر سەردەمى شۆڭرۈ ھېزۈ چەسەندەنەو چەند تەرازوۋىيە و رەگەزىرەستى و... لە راستىدا ئەمۇ ولاتانەى ھېزەلەن ھەرشەيان لەسەر كەم تەرە، لە ۋەزىرى يەرگى زاپۇنيان پەرسى نەگەر بۆمبى ناووكىتان ھەبواپە لەكاتى بۆمبا باران كەردنى ھېرۋشېما ناخۇ تىوەش پېتى لە ئەمەرىكاتسان دەۋە؟ لە ۋەلاھەدا وتى تەگەر ئەمۇچۇرە بۆمباپەمان ھەبواپە ھەر لە ئەۋەلپا تەمەرىكا نەيدەۋىرا لېمان بىدا!!

لە روانگەى تىسلايمېش دابەشەك ھەپە لە ۋاقەى ئىتستاي رابوون، بەشېكى كىرنگ لە (تەييارى برايان) پېتيان ۋاپە گۇران لە سەۋە و كۆمەل، لە ۋاقە خراب و سەمكارەكان، گەرانەۋەى مان... بە چاكسازى پەرۋەردەپىي و دىالۆك و پارانەۋە دەكرى بى شۆڭرۈش و توندو تىۋى.

لە ۋارەپەۋە (قاموس مصطلحات الدولة) ش بى ناسېتىكى ھاۋشېتۋى تەو پەرەى كەردۋەۋە دەلى: ھەلپەلەردن و پەرلەمان و ئىتاتى سىياسى و دەستۋورى دەپتە شۆڭرۈش و گۈستەمەۋەى سەرمەپەدارى بۆ سۆشالېستى (ھەلەتە نەۋە پېتاسېتىكى سوشىال دېمۇكراسىيە) گەلى جار نەگەر گۇرانتىكى فراۋانتر بىمە ھاھىتە پەرو بىدا پېتى دەلېن (شۆڭرۈش سېپى) ۋانە شۆڭرۈشكى بىن خۈن.

ھەرچى بەشى دۋەمە پېتى ۋاپە (بى شۆڭرۈش و جېھاد)^۱ تەنھا لە دۇخەكانى دادگەرى راستە، نەگىنا لەو جېھانەى ئىتسا ماناى خۇ بە دەستەۋەدانو سەر شۆڭرۈش و نەۋىرى پە، زياتر دەلېن نەۋە گۈتارى سىياسى دەسەلاتدارانى زۆردارە، ئەزمۈنە نۆتەكانېش سەلماندۋىانە كە دىالۆك و چاكسازى ناتوان جى شۆڭرۈش بىگىتەۋە نەك لەبەر بى زانىارى و بى دانابى چاكسازان، بەلكو بەھۋى لاپەنى بەرامبەر دەسەلاتدارەكانە، كە پەو چاكسازىە قاپل ئىن بابەتە جەۋھەرى يەكان بىگىتەۋە لەۋانە : دەسەلات و دەستۋور كۆمەلگەۋ سېستەمى سىياسى و

^۱ جېھاد پەو مانابە پارەى ئىتستاي كە زياتر ماناى جەگ دەگىتەۋە، نەگىنا ھەردەك لە فەكرى ئىلامى باس دەكەن جېھاد بەماناى رەھەى چەنگ تە.

دادگمری، .. بویه به کارهیتانی توندوتیژی و داپلوسین و زهبرو زهنگ له لایمن دهسه لاتداران و بې دنگی و بهناو چاکسازی له لایمن (معارفه) یان میلله تهموه .. له کۆتاییدا به زیانی میلله ت و همزاران و نیشتمان شه او ده بیست، ته گینا مه بدنه (ناشتی - لا عنف) مه بدنه همرو په یامه کانی ناسمانی یه، به تایبه تی نیسلام، به داخه وه زوریسه فوره هتنگه کانی جیهانی سی یه میش همروه ک روژناواییه کان غوونه سی کۆن به (بوزا) و (مونسو) و (میج) و (زیتون) .. ده هینه تهموه نویش یه (غاندی) و (چون ریسکارت) و (تولستوی) و (هنری دالید) و (مارتن لوتهرکنک)،^١ .. که چی ناری (اخوان المسلمین) نایه ت خۆ نه وان له هموان ناشتیخوازتر بووینه، خۆ (مارتن لوتهر) و (غاندی) میش و تیه رابه تی نار بهایی مه ده بیان کردوه همروه ک (أ. خینی) و شۆرشی نیران که چی ناوی تومار ناکمن، تهموه شه نهقه مستیکه که چ به یاسایی یان بې یاسایی، چ خۆت بگوختینی یان نا .. ته وان نهو تهمه تهمی (تایاسایی، یاخی، تیکدر، تیرۆر، نا مه ده نی، دژه دیکراسی، دژه نوپه گه رای، چته، رتگر، ..) ده ده نه پال نیلامی و نازاد یوازه دلسۆزه کانیش، بویه به شی دووه مه له ته یاری نیلامی پستی وایه شۆرش سونه تیکی گه ردوونیه، همروه ک چون گۆرانی له سرخۆ و به ره به رمی له و گه ردوون و سروشته همیه ناواش گۆرانی توند و تیژی وه ک: ته قینه وه کان، سوپه ر نوبا، پرکان، تافگه کان، بروسک، گه رده لول، .. تهموه همرووی شۆرشی سروشتین، نیتر میترووی کزمه لیش همروا هاتوده، بویه شۆرشیش یاسایه که له یاسا کانی گه شه کردنی کومه ل، نامرانیکیشه له ده ست میلله تان و ژیر ده ستان، له ده ست کردنه وه ی نهو نامرانه ش ماتای به تیج کردنی راسته قینه ی میلله تانه، بویه شۆرش نه لیکنی بنجینه ی نیسلامه له بارودوخی خۆی، وه ک به ره چاوه یه کی سمره کی گۆران، هه لته به گۆران له دژی (ده ستان) به شتیکه له (مقاصد الانسانیه) و (تعمیر)، ﴿هُوَ أَشْأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾، بویه گۆران و چاکسازی

^١ همو بۆ سمرنج بېوانه (الموسوعة السياسية (ك-ل-م) ب ٥ ل ٣٨٥).

ھېشەن چارەسەمى دائىمە، رەسەن ترە، چاك تر نامانچ دەينكى... بەلام تا رادەى خۆى ئىنجا دەپەيتتەو بۆ شۆرش، واتە تا پەلەيدەكى زۆر جۆرى گۆزۈن (واتە شۆرشە يان چاكسازى) نەكەيتە سەر سۈشتى لايەنى بەرامبەر، بەشتىكى كەمىش نەوشتە سەر ھەلۈ مەرجى (لايەنى يەكەم واتە چەوساۋە ماف خوراۋەكان)، ناخۇ چيان پى دەكرى؟ لە توانايان دا ھەيە... نەگەر شۆرشيان پى نەكرى شەرك نىيە، ھەر فەرموۋەدى (مەن راي مەنكەم مەنكە... ھەتە) نەو ھەنەرەكانى چاكسازى و شۆرشە.

لەراستىدا تەو باسە ۋەلامىشە بۆ مەسەلەيەكى گەنگ ناخۇ چارەنۈوسى شۆرش لە كۆمەلگەيەكى مەدەنى ياخۇد نىسلاسى تەواو چى دەبى؟ نايىا لەكۆمەلگەي مەدەنى شۆرش پىويستەو دەكرى؟ ھەلبەتە شۆرش بە ھەمەر ۋەھەندەكانىيەرە لەكۆمەلگەيەكى مەدەنى زۆرجايە لەگەل كۆمەلگەيەكى خېلەكى، ۋۆلى نامرازى شۆرش لە كۆمەلگەي مەدەنى زۆر كەم. دەيتتەو، ۋەبەرە پىويست نامىنى مەگەر بۆ گۆزۈنى سىستەم نەك بۆ گۆزۈنى دەسلەت، بەلام لەكۆمەلگەيەكى دادگەر بەيەكجارى كارى شۆرش دەوشتى ونامرازى رەخنىي بىناكەرە ئۆيۈزۈنى نامۆزگارى كەرە... جىي دەگەيتتەو.

جۆرەكانى شۆرش

لە پىشدا دەبى بزانن كە شۆرش لەگەل (نىنقلاب) "جىاۋازە لە پىتايىشدا تىنقلاب (كۆپەتا: فەرەنپە بەماناي ئىنقلاب) گۆزپە لە لوتكە، زىاتەر ھىزى سەربازى لى بەكاردېت بى نەوۋى بىنكە و خواروۋ بەشدارى ھەبىت، كەچى شۆرش لە بىنكە دەست پى دەكات ناماغى فراۋان تىرى ھەپە، جارىش ۋاپە ئىنقلاب تەنجامىكى شۆرش دەدا، تىنقلاب ھەر زادەى ۋالاتانى دىكتاتورى نىيە، لە نەمەرىكاي لاتىنى مەلەندى ئىنقلابات بوۋە، پۇلىقىا لە ھەمەرە پىشەرە بوۋە، لە

جېھانى سىنىيەمىش لە ولاتە دىمكراپەكانى وەك توركيا و پاكىستان مېژووېسەكى ھاوتەرمىس ئىنقلابى لەگەل ڭۆى ھىناو ۱ زۆرىي چاودەيران پۇتپان وايە سرقىيەتى جاران و نەمريكاش دۆستى يەكەمى ئىنقلابچيان، ھەروەك زۆرىي دىكتاتورىيە ئىنقلابىيەكانى جېھانى سىنىيەمى، نىستا ھاوېسەمىنى ئەمريكا و برىتانىيا و فەرەنسان، بۆيە لە پىنناسەكانى بەشىك لە فەرەنگەكان نەو جياوازيە تيە، بەپىي فەرەنگى (قاموس مصطلحات الدولية) پىنناستىكى ياساينەى شۆڭرۈش دەكاو ھىچ جياوازي ناكەل ئىنقلاب مادام ھەر گۆڭرۈتتىكى لە دەرەوى دەستور بە شۆڭرۈش لە قەلەم داو، ھەروەھا (موسوعة العلم الاجتماع) ىش لە نمودەى شۆڭرۈشەكان (شۆڭرۈش فەرەتسى ۱۷۸۹ و شۆڭرۈش روسى ۱۹۱۷ و ئىنقلابى ۱۹۵۸ و ۱۹۶۸ عىراقى پىنكەرە وئز كەردوۋە بەناوى شۆڭرۈش.

بەپىي دابەشى كۆمەل لەسەر بنچىنەى فاكتەرە كارىگەرەكان لە (تابوررى و كۆمەلەيەتى و سىاسى و نەتەوېيە و نەژادى و سىياسى و عەقىدەي...)، جا كام فاكتەر زياتر لە فەتەرەيكى مېژووېس كارىگەرتر بىووو شۆڭرۈش لەسەر دروست بىوو نەوا شۆڭرۈشەكەش ھەمان ناوى ھەلگرتوۋە، وەك شۆڭرۈش رزگارى كە برىتپە لەو ھەمىر شۆڭرۈشەنى كە خاكى پى رزگار دەكرىت (لەوانە كوردستانىش) كە پىتيان دەلەين شۆڭرۈش رزگارى خوازي نىشتەمى، شۆڭرۈش نەژادپىش نەوانەى لە نەفرىقا كرا بەتايىبەتى خوارورى نەفرىقاو زامبىا.. لە دۆى نەپارتايە، وە لەوانەى نىشتاش لە ھەردوۋ نەمريكاو ئوستراليا دەكرى، شۆڭرۈش نەوروپاي كۆنپىش دەگرتەو، لەو سەردەمەش بەھەندى خۆيشانندان و جم و جۆلى مىللى تىش دەنۆنرەت، نىتر نەو پىنشىنەي ماركس لە (تېۆرى پەرەو ھەژارى- پۆس المترەيد) دەرەچوۋ چۆنگە زۆر مىللەتى بىرسى كران و شۆڭرۈشپان نەكرد لەوانە برىسەتيە بەناوبانگەكەى سۆمالى نەو دوايە.

شۆڭرۈش عەقىدەش (يان پەوانە دەووتىرى شۆڭرۈش ئايىدۆلۇجى وەك حزبە شىوعىيەكان پىي ھەلەان)، شۆڭرۈش عەقىدەي لەو سەردەمە زياتر بە

نیسلامیه کان دهووتری وه که نیران و نهفغانستان و چیچان و زۆبیه شورینی تر،
 همر چنده شورشه کانی نهفغانستان و چیچان و کشمیر نیشتانی نیسلامیه بهلام
 عهقیده که داینه مۆیوو.

ههلبهته همر مه درسه دیک پیوه ریکی ههیه بۆ مهزترین شوریش، له نیسلامدا
 رهوای ده داته هه مو شورشیک له دژی چهوسینه (وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
 اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ) تبتینی دهکری که (فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ) مهرجی
 عهقیدهیی بۆ نه داوه، بهلام مهزترین شوریش نهو شورشه عهقیدهیه به که له :
 نه فامیهوه بۆ داوگهری، له تاریکی به رهو رووناکی، له درندهیی به رهو
 مرۆفایهتی، له فرمان رهوای و یاسای دهستکردی مرۆفمهوه بۆ فرمان رهوای
 دروسته کردی مرۆف، له شاقولیهوه به رهو ناسۆیی، .. بیان ههرچه کی بهو
 ناراسته به بیت، بۆیه شورشه کانی رزگاریش پله به که له شوریش، بهلام بالاترین
 پلهی شوریش نین (بۆ زیاتر سهرنج بده جهنگی رهوا لهو فرمه نهنگه)، دیسان
 زۆبیهی فرههتنگه کانی جیهانی سۆیه میس ههروه که روژناوایی چهند نمونه به کی
 به شورشی سهردکی نووبه، بۆ نمونه (الموسرة الحیاة - ماده: الثورة) پیتنج
 شورشی نمونهی تۆمار کردووه:

۱- شورشی بریتانی ۱۶۸۸ز.

۲- شورشی نه امریکای ۱۷۷۶ز.

۳- فهره نسی ۱۷۸۹.

۴- پرۆسی ۱۹۱۷.

۵- چینی ۱۹۴۹...

نیتر شورشی پیغه مبه ره کان و رزگاری خوازانی تیا نیه که گه وه ترین تهوژی
 گۆرانیان لهو جیهانه دروست کردووه ده کهن، ههتا شورشی نیسلامی نیرانیس
 ۱۹۷۹ له سهر نهو نه زمانه به که چی تۆمار نه کردووه.

- ۱- شۆرش بەریتانی ۱۶۸۸ز.
 - ۲- شۆرش ئەمریکای ۱۷۷۶ز.
 - ۳- فەرەنسی ۱۷۸۹.
 - ۴- روسی ۱۹۱۷.
 - ۵- چینی ۱۹۴۹...
- ئەبتر شۆرش پیتغەمبەرەکان و زرگاری خوازانی تیا نیه که گەورەترین تەوژمی گۆرانیان لەو جیهانە دوست کردووە دەکەن، هەتا شۆرشى ئیسلامى ئێرانیش ۱۹۷۹ لەسەر ئەو نەزمانەیه کەچی تۆمارى نەکردووە.

(۱۲)

reform

اصلاح

چاكسازى

به مانا ساده‌ییه‌کمی گۆزینی دۆخه سه‌ئیه‌کانه بمره و تیجایی به‌شیتوازی هینم و لمسرخوی بی‌تونلوئیژی و شۆرش، جا نمو چاکسازیه روو له تاک بیتت بیان کۆمه‌ل یان ده‌زگا، بۆیه چاکسازى و سیاست نزیك ترینیکن لیک نه‌گهر په‌کیش نه‌بن، وه‌ک له‌دوای زیاتر ده‌ده‌که‌موی، جاریش وایه نه‌گهر چاکسازیه‌کی زۆر و خه‌ستی پی بوی نه‌وا ناوه‌لناوی شۆرش پتوه ده‌نوسین وه‌ک شۆرشى نیسلاخی به‌و مانایمی له دژی گه‌نده‌لی (فسادی) یان نه‌گهر نه‌و چاکسازیه نه‌نجامیتیکی خێراو به‌رجارویش بیدا به (شۆرشى سپی) ناوده‌بری، له راستیدا په‌پهره‌ندی چاکسازى و شۆرش نوێکردنه‌وه (تجدید) به‌و شتیه‌یه نه‌ که زۆریه فهره‌نه‌که لیبرالی و مارکسیه‌کان هه‌تا نه‌توهه‌گهریه‌کاتیش بۆی چروینه وگوايه چاکسازى نه‌نها گۆزانیکی ساده‌یه نه‌ک قول و ریشه‌یی، که‌نه‌وه‌ی دواى نه‌نها نه‌ ترانای شۆرشه... نه‌خیر نه‌وه‌یان راسته بۆ نمو به‌رنامه بی هیتزو توانایانه‌ی که خۆیان قولن نین ناتوانن روو بچنه ناو ناخی مروژ و کۆمه‌لێش، نه‌گینا به‌رنامه‌ی ناپنی راسته‌قینه له کۆن و نوێ چاکسازیه‌کمی له کۆتاییدا ده‌گاته قولایی و ریشه‌یش، واته لیبره‌دا چاکسازى شۆرشیکی هتواشه و شۆرشیش چاکسازیه‌کی خێرایه، به‌لام جیاوازیه‌کی تر هه‌یه جار وایه نه‌و گۆزانیکاریه‌ی شۆرش (یان به زاراوه‌ی نایینی جیهاد) به‌ره‌مه‌ی ده‌هینیت به ۵۰ سالی چاکسازى نایه‌ته‌دی، ههر بۆیه‌ش نوێکردنه‌وه‌ی راسته‌قینه (تجدید) پانتاییه‌کی فراوانی نه‌که‌وتنه مه‌مله‌که‌تی

^۱ بۆ زیاتر بپروانه ۱-مصلحات سیاسیه- د.ترابی. ب-معرکه‌ المصلحات- د.عبد عماره.

چاکسازى، چاکسازيه کى به بهرنامه و مه بهست، (تجدید) گۇڤان و چاکسازيه که له جوارچينه و مه نايه متى خۇى، نمو بهرنامه يه زور ورد و بهرنامه نه ييت جار و آيه له سمر هينلى په نه نى خوى لاده دا، به تايه متى نمو بهرنامه سياسى و کۆمه لايه تيانه ي بينا کردنى مرؤف و کۆمه لى تيا دايه، واته بهرنامه ناسزیه کان، همروه ک چاکسازيه که ي (گۇڤا تچؤف- گلاسئوست و پيؤستريکا) کۆتاي بهر وهات زۆري و لاتانى سؤشاليسى و نيمچه شيوعى هه لگه پرتسه وه له بهرنامه ناسزیه کان بؤ شاقوليه کان و گه رانه وه سمر لپيرالى و نه نه وايه متى و ده قهرى، بهر شيويه چاکسازى ده بى مدرسه يه کى به هتري له يشت بىت نه گينا هه لى ده وه شينيتسه و پنى چاک ناکرى، هه بهر شيوش چاکسازيه کانى (مارتن لؤتسه) بهر امير (کاتوليك) بروه هتري په يدا برونى مهره هيتكى نوى به ناولى (پروئتستان) له سه ده ي شانزه م.

ماناي ئىستانى چاکسازى هه کۆمه لايه متى نيه، به لکو ده زگا نابوروى و سياسى و زانياريش ده گريته وه، هه چهنده زۆريه فخره نکه کۆن و (تاراديه ک نوئيه کان) روژنا و زۆريه عه لمانيه متى روژه لاييش که ناولى چاکسازى ديت په کسه به ماناي بهر چاکسازيه ي (مارتن لوتر ۱۴۸۳-۱۵۴۶) ده به ستسه وه که له دؤى (کاتوليك) دادگا کانيان، کلبيل و چه کى به هه شت، پشکين، ده ره به گايه متى، گهنده لى، کيشه به گه شتى...، وه ک فخره ننگى به ناولانگى (Oxford) پيناسى کردوه و ده لى: (چاکسازى بريته له و پرتسه يه دؤى که نيه ي کاتوليكى رۆمى کراو که نيه کانى پروئتستانى پى دروست بوو له سه ده ي شانزه هم)، له راستيدا چاکسازى هکه له گه ل ميژوو، زانابانى ناپنى و نا ناپنى باسيان له چاکسازى کردوه، به شتيگ به هيتمنى و به شيگيش به تروندى و به شى تريش به هه ر دوو شينه له وانه: (تسوين، مورسى، نه رل، نه دون، يوپ، رۆس، روتري، سدى، وېپ، لوير، نه غجلى، برنشتاين، کونت، ورد، سپنسر،

غانىدى، .. سىمىرەننىڭ پەيلاسوفىيەسى ئاساسىي مەدەنىيەتلىك يۇرتى ۋە چىنى ۋە ھىندى...، تەنھەت مەدەنىيىتى بىنچىنى ئاپىنى ئىسلام چاڭشى، ھەر يىتاسى سىياسەتلىك ۋە ئىسلام ۋە ھەرچە خۇشدا ھەر مائى چاڭشى گىشتى، واتە چاڭشى ئىسلام، شۇش ۋە جىھاد ئامرازى بۇ مەدەنىيىتى چاڭشى لىۋساتانى كەچىپ ۋىگىيەك لىۋىدەم نامىتى، چۈنكى بىرەمى چاڭشى لىۋىۋى چۇنايتى چاڭشى ۋە بىرەمى شۇش كە چەندىيەتەكە زىتەر.

چار ۋە ئىۋەننى ئىۋىرۋىي ھەبەك ھەمىرۋى شەكلى ۋە دەشە ۋە ھىمىنى چاڭشى ۋە بىگىرۋى پىيان ۋە تراۋە (چاڭشى-ئىسلام) پىان (تەقلىپىيەكان، كلاسسىكەكان، پارىژگارار)... ئىۋەن لىۋىك ھەمىرۋى تىزىر كىراۋى ۋە بىرەمىر (أصوليون، شۇشگىرەكان، مۇدىرنەكان، رادىكالىيەكان...)، ئىۋىۋى بىرەمى ھەم پىنچەۋەننى ۋە ھەم ھارۋى بەكىش ۋەك ۋە ۋە چەمكى: لىۋىرۋى دىكراسەكان ۋە سوشىال دىكراسەكان، شۇش ۋە چاڭشى...، لىۋىۋى يەك دەگىرۋە ۋە بىرەمى، ھەمىرۋى لا ۋە بىنچەدا بۇ چاڭشى لىۋىنە سەلىيەكانى كۆمەلىكى سىمىيەدارى رۇتۋاۋا ھاتىيەكەمى، بەشىۋى ھىمەنە سىمىيەمانە، ۋە خالە جەمىيەدا لىۋىرۋى ماركسىيەكان ئىكە دەگىرۋى كاتى ئىۋەنە (لىۋىرۋىيەكان ۋە سوشىال دىكراسەكان) پىيان ۋە پىرۋى چاڭشى (بىۋەندى بىرەم ھىمەننىش) دەگىرۋە كە ۋە فەكى ماركسىيە ۋە ھەلۋى كوفىر ھەبە، بۇيە زۆيە چار ۋە فەمەنگى شىۋىيەكان دا سوشىال دىكراسىيە: خاتىن ۋە ۋىۋىۋى، ھەلگىۋە، كىرۋى گىرۋە، ۋىۋىيەكى شىۋىرۋى... بۇلۇن كىراۋى.

بەكەم بىرى كىرۋىرۋىيەكان تارۋەيەك چاڭشى كىرۋىۋى پىنچىيەكەكى ماركس ۋە كىنچى (تىۋى-بۇس المتزىيە) دەگىرۋەكە تىيادا ھاتىۋى (بەمىر نەۋى پىۋەندى بىرەم ھىمەن چاڭشى ناكىرۋى ناكىرۋى تەنە ۋە شۇشكى تۋىۋى تىۋى نەبىت)، داپنەمى شۇشگىرۋى ماركسىيە لىۋىۋى سىمىيە دەگىرۋى.

به پیری همدان نیور وا پیتشبینی کرابور که چینه کانی ناوتمیش بکمون به پال
چینی پرولیتاریا و بگه نه تاسیتکی نه داری و ته قیشه و به شورشیتکی
کژمه لایه تی، که چی وا دهر نه چوو..

بویه له کوتاییدا (چاکسازی) په گموره ترین دوژمنی مارکسیزم حساب به،
همروه که له ناموزگاریه به ناویانگه که ی (مارکس) یو شیوعه کان هاتوو (تیره
شورشگیت بن نه که چاکساز)، چونکه پینان وایه چاکسازی (حتمیه التاریخیه) درا
دهخا، تاراده به که هقی مارکس به له و بژوونه چونکه سیسته می روژنا و
چاکسازیه کانیان و هختیان و لاهه که کان برو، ته نه ده پته کپ کردنی و بهنج
کردنی خه لکی، همروه که تیتشاش و ده پین له هم ورو پراره کان، هتا رهنگی
داو ته و سمر (un)یش که زوری ی بریارو چاره سوره کانیان کورث خایه و
لاوه کی و سرچیخیه، نمونه شان کیشه کانی سو مال، لبنان، فلهستین، بهلکان،
نه فغانستان، کوردستان، .. هم به همدان شیر و چاکسازیه کانیان له به یان
نامه کانی: (سایکس پیکو- ۱۹۱۶) و (بهلفور- ۱۹۱۷) و (لوزان- ۱۹۲۳) .. که
له لایه که ولایتیک پیتش کهش به کینگی تر ده کا (وه که کوردستان و قلهستین) له
همان نو و ساروا داوا ده کا مافی ها و ولایتیانی نه و ولاته بیاریزی، (یو ورون تر
سمرنج به دهقی نامه که بهلفور^۱ .. یان نا و پر و که کانی به یان نامه ی سایکس
پیکو- لوزان، ..)، نو جوړه چاکسازیا نه به سرچاوه ی پشتووی و جهنگ، به لاه
نموه مانای نموده نه سمرنا پای چاکسازیه له بی بیت و که بژوونه که ی مارکسیزم و

^۱ دهقی نامه که نامه که: برام لورده روئتیل، غوم به به ختم و دهزام له بیانی حکومتی خا و نه
شکو به به زمانه می نه به مونی و وزیرانش نو لیتوانمان بژ به یورم و که ها و سوزی بژ نه واری زاپویه
به موده به کان: (حکومتی خا و نه شکو به سوزم و دهروانیه که نه به مودی بژ و دوست کرده
نیتشمانیک نه مومی له فلهستین، هم و نه کینگی مرمکیتیان بژ دیم خپیری، پتویه ته
بزانری مافی موده نه (ناپه رده به کان) دانیشتوانی فلهستین نای پتیل بکریت و جیابگریتم و له
هاله یاسیه کانی به مود.

لىنى ئىزاھ (ئىسلاھى-چاڭسازى) ھەر لى مارتىن لۇتەر، رۇسۇ، پرىمىر ئىمىن، مۇرس، ... ھەتتا غاندىش... ئىزاھ لىمىر ھەمان فېرمان راپېرىن و شۇش كراو جېھانى پى گۇرۇرا، كەچى ئىستا كەمىر پىتوستان بىر راپېرىن و شۇش ھەبە ئىزاھ ناو ئاتۇرە ياساى و كۆمەلەيتى و دىروون ناسى جىجىيان بىر ئاتاشىو بىر پەك خىستى، ھەر چەندە لىمىر گىرنگىشى وەختى خۇي (۱۸۸۸) بىش دانى بىرە ھىناو كە مىللەتەن زىاتىر لى چاڭسازىيان پىرىستە ئا دەگەنە وادەدى بىرگى و شۇش چەكدارى .. ھەرەك لى ماددە (۱) فەقەرە (۲)، (۳) بى بابەتى (مقاصد الاسم المتحدة) ھاتۇرە.

ھىزى چاڭسازى

مەبەست لىنى تىوانا كارىگەرى ئىزاھ مەدرەسە يە (يان دەزگائە بەگىشى يان ئىزاھ كەسە) بىر گۇرۇپپىنى واقىئەك، ئىزاھ دىواى خورۇد كۆرەنەدى بىمادەتەر دەپىن ئىزاھ تىوانايە دەپىرىن بىرۈبەرى ئىزاھ تىوانايە چاكرەنى مەزۇئىكى سەلبى بىرە نىجائى، كەواتە بازىنى باسە كەمان لىتەرە! لى دەۋرى چاكرەنى مەزۇئە، ئاخۇ چەندە دەكرى مەزۇئىكى خراب چا بىكرىت؟ ئاىا خرابە مىرات و زىگماكىە يان وەرگىراو فېرىپونە؟ ئاىا راستە ھەمىو مەزۇئىك ھەر سىروشت و پىكائى شەپائە؟ وەك زۆربە زانايان ولى بۆجۈرىنە، كەواتە كېشە بىنچىنە مەزۇئە چىە؟ كام مەدرەسەو غەقىدەو سزا دەتوانى ئىزاھ جۇرە مەزۇئە چا بىكا؟.

لىمىر وەلەمى ئىزاھ پىرپىاوانە دابەش بىوئىكى ھەمە لايەن ھەبە .. بەشئىكى زۆر لى زانايانى رۇئىساۋاى پىئىيان واپە ھەر لى بىنچەدا مەزۇئە شەپائەت و گورگانىە^۱ لىزاھ (مىكائىلى، نىچە، ھۆز، فرۆز، دوركاىم، ماركس، و جودىەكان، مادىەكان، ...) بە كۆرتى زۆربە مىللەتە جىھانى و دەقەرى ئىزاھ بۆجۈرىنە ھەبە، تىتر پەش بىش بەرامبەر مەزۇئە، بۆيە رۇئىساۋا كەمىر گىرنگى بىزاھ

^۱ بىر زىاتىر پىروانە ئىزاھ كىئىبانە: (أمر، طبيعة الانسانية، نظرية الجنسية...).

لايەنە داۋە، جگە لەمۇي سزاي زېندانی و جار جارش (ستېدارە) ۋەك دوا چارەي قەلاچۆي ساوان، ھەر بەھەمان شېتوش زانائو فەبلەسوفانی شىوعىيەت و سۆشاليستىش ھەر بەجۆرتەك لە جۆرەكان بى نوڤىد بوڤىنە، چونكە بەپىي نەو زانائانەي ھاۋەشەن لە دەروون تاسى، نەنسىۋىۋۆلۆجى، كۆمەلناسى، فەلسەفى، سىياسى.. لەدواي لى كۆلىنەدو نەركىكى يەكجار زۆر گەيشتە نەو راستىيە نەھەد گوايە: ھىچ دەزگايەك نە چاودىرى نياز و مەيەستە شارداراۋەكانى مرۆڧ بكا، چونكە ياسا لەباشترىن دۇخدا تەنھا دەتوانى چارەدېرى لايەنە ديارەكانى مرۆڧ بكا، بەۋەش نېۋەي كىشەي كۆمەلەش پەنر ناكىت، باقىەكەي تەرە (ۋاتە لايەتەي شارداراۋەكەي كە-أسرار الشخصى پى دوتىرى)، سەرچاۋەي سەلبىياتى كۆمەلە و تاكە، ھەر لە پەيۋەندىيەكانى جىهانى ئا دەگاتە يەكەي خىزان، كەۋاتە نەو-أسرار-گرنەگىرىن بەش و دوا ريان و قوۋل ترين كىشەكەيە، ئالپىرەدا توانايى بزوئەۋە كۆمەلەيەتتى و سىياسى و حزب و دەۋلەت و مەدەسەكان دەردەكەۋى كە كامىيائە دەتوانى ۋور بچىتە ناو قوۋلايى ناخى مرۆڧ و چاكسازى تيا بكا، راستە نەوانەش ھەمەۋى لە پەنچەدا بەناۋى چاكسازى دېنە مەيدان كەچى گەر بەو تەرازۋە قوۋلە ھەليانەتگىنىن تىكەننى زياتر دەپن لە يىتاكردن، مادام بەرنامەو عەقىدەكەي نەتوانى وا ۋور بچىتە ناخى مرۆڧ، مادام نەتوانى نەو دور نەركە چاكسازىيە گرنەگە گەردوۋنى و چارەنوروس سازانەي خواراۋە بۆ مرۆڧ دانەپىژى:

۱- يتراننى مرۆڧتىكى دەروون نەخۇش و سەلبى و شەپاننى و گودگاتە ۋەرگىتېرى بۆ مرۆڧتىكى نىجابى خىرمەندى ھاۋكار.

۲- بتراننى چاودىرىكى ھەمبەشەيى (دوحي) لەناخى مرۆڧ دروست بكا بۆ گىرەنەۋەي لەھەر نياز و كارىكى سەلبى بى نەۋەي چاۋى ياسا و خەلكىشى لى ديارىت، ئالپىرەدا پىۋىستە بلىن كىشەي مرۆڧ لەدوا لىكەندەردە ھەر كىشەي نەخلاقيە، بە چارەسەريەكانىشەۋە، راستە دوو ھۆكەرى سەركەي ھەيە بۆ چاكرەنر راستە پى كەردنى مرۆڧ و كۆمەلە:

۱- ياساي تونىدۇ تۆلۈك دادىگەر.

۲- چاۋدىرى گىيالى لىناخى مەۋقە.

جاۋا دەردەكەۋىي كە يەكەمىيان مەدىي دەردەكى و دوۋەمىشيان ووحى و
 نەخلاقىيە... بەلام مادام دادىگەر تەرازوۋى تىيادايە نەما يەكەمىشيان ھەر
 نەخلاقىيە... واتە راستە لى كۆتايىدا كېتەك نەخلاقىيە چارەسەر يەكەش
 نەخلاقىيە، تىر لىرەدا پەيمامىي عملاتىيەت و تايىن لىك جىيادەنەۋە كاتى پەيپەۋى
 عملانى تەنھا جەخت لىسەر مادىيەنە مەۋقە دەك، شاپنىش زىياتر نەخلاقىيە،
 نەگەر مەدرەسە كانىي عملانى (چەمىي و سۆشاللىستى و لىپراتىي و تەمەۋىي...)
 بتوانن جارجار خالى يەكەم (واتە ياسايەكى بەدادىگەر) بەيئەنە دى نەما ھەرگىز
 تەيانتوانىۋە و ناتوانن خالى دوۋەم (چاۋدىرەكە) دوۋست بىكەن، بىر شىۋەيەر
 لىرەدا مەدرەسە كانىي عملانىيەت تۈنساۋ وزى دوۋەستى و بەرەمەزە لىكەل
 كەشەندىن كۆمەل و زىياتر بەرەۋە عەۋلەمە چرون جىنگە و پىنگە خىزى لىدەست
 دەدا بۇ پەيمامىي نائىنى كە لى تۈننى ھەبەرۋە ھەيدەتى نەۋ شەركە بىيىنى، ھەر
 بۆيەش بەزەقى دەيىن مەدرەسە كانىي عەۋلەمە لى چاكازى تاك و كۆمەل تەۋاۋ
 يەكى كەۋتۈۋە بەرەۋە قەلۋشە لى ھەمۋە بۈرە كاتى: سىياسى، فەكرى، فەلسەفى و
 لايەنى پەيپەۋىش لى ياسار دادىگەرى و ھىزى جەمەۋە... ھەر بۆيەش دەيىن لى
 ھەر شىۋىنىكى جىھانىي ئىسلامىي بەنازادىي عملانىيەت و ئىسلامىي ۋەك بەدىل لى
 مەيدان بىن نەما عملانىيەت قەتەس مەۋە لى دەسەلەتۈۋەزى و كلاسكىيەت و
 فرىۋدان و دىكتاتۈرىي پەشت بەستە بە سۈپارزىنداتى... لىسەر نەۋ پەنچىنە قۈۋە
 بۈۋە شەۋ سەدەبەي نۆي ناۋرۋە سەدەي ئايىنەكان، ھەتا تىۋرە كۆمەلەيەتە
 سەركەكە كانىي ھەرە دوۋە لى شاپنىش ناۋەۋەك و مەبەستەكەي پەرە لى تايىن ۋەك
 (تىۋرى مىل مىلانىي شارستانى)، (سىستەمىي نۆي جىھانىي)، (عەۋلەمە و
 عەلەمىي)، (جەنگىي تۈيىكەنى جىھانىي)، (ئىمپىريالىزمىي نۆي)، (پىرۋە نۆيىكەنى
 تر...)، ھەتا مەدرەسە كانىي تىرىش ئىستى دايىنەمۋەكى شاپنى بۇ تەرىھىم كراۋە
 راستەۋخۇ يان ناراستەۋخۇ (ھەمۋەك لى بەشى مەدرەسە كانىي عەۋلەمە لى

^۱ بۇ زىياتر سەرنج بەدە ھەيۋەت كۆنگەرى ھەزارەي نىۋىۋىۋەك - ھەفتەي كۆتاي ۲۰۰۰/۸.

نهمه ننگه دا زياتر باسى نهم بابته ده كه مين، و هر چه رختانيكى گرينگتو هاو قاي
 تريس نهمه زانستى نوئ و نايد بيلوژياش يهرو نايينه به تاييه تى نيسلام.
 كه واته بابزانين نه گهر مه درسه كاني عه لمانى لئو چارمه سيريى ناخى سروؤ به
 مه حال گه رانه وه ناخو به رنامه ي نيسلام چى پييه؟ نابا ده ترانن له به رنامه
 چاكاسزيه كانيدا مرؤفى شهرانى بؤ مرؤفكيكى خيترخواز بگويي؟ هيتري پهموده ي
 چمنده؟ ده ترانن مرؤفكيكى خؤنمويست دروست بكا چ ساده بين يان
 به ده سه لات، دنيا نه ويست بين، به رزه وه ندى تاييه تى بخته خزمهت به رزه وه ندى
 گشتى.. ده كرئ غورتهك له كؤمه لگه ي نوئ دروست بكا كه تاكه كاني په يره ي
 مه بادينه كاني عه قيديهك بكا چى بؤ خؤى ويست ناواش بؤ خه لكى تر، دوايى
 چى بؤ ولاته كه ي ويست ناواش بؤ جيهان.. بهو شتوه بيت دادگمري جيهانى پس
 بيته دى.. كه واته چؤنر له كئ را نهم چاكاسزيه ده كا؟ نه گهر جازان توانيويه تى
 نابا له نهمموني نوئ غونه ي هه به؟ ههمروهك تولىستؤى، برنارد شؤ، .. به
 راشكاوانه تر بؤى چوه وه ده لن: دادگمري بهو بنه مايه ديته وه دي نه گهر هه ريه كييك
 چى بؤ خؤى ويست ناواش بؤ خه لكى تر، كه نه وهش بناغهي نيسلامه له هه
 ههمده ميتك په يره بكرئ، هه ليه ته به پتي پروكاري مادي نهم سه رده مه نهو
 پرؤسه به به مه حال پؤلين ده كه ن، به لام مه حال نيه، لهو به شنى داهاتوو
 وه لامه كه پتي په روانگه ي فكري نيسلامى.

(۱۲)

ناخی مرؤف نفس الانسانی Human's psyche

له کۆنوه ئهو بابته زۆریه مه درهسهو زانایانی سهرقال کردوه، لهبارهی
 بێکهاتهی دروونی مرؤف، چهنین پرسیاری بێ وهلامی وه: شاخۆ تهبیعات و
 سروشتی مرؤف له کۆیه؟ چارهی ههیه بیان نا؟ سهرحاوهکانی دروست بوونی
 (تهبیعاتی) سروشتی بهشهری چیه؟ خۆرسکو زگماکی و میراته یاخود بهره بهره
 مرؤف وهی دهگری لهدهرووبهر؟ نایا تهبیعات چهسپاو و نهگۆره یاخود نهویش چا
 دهگری و خراپه دهگری؟

کهواته هۆی بنچینهی (اغراف اجتماعی) له کۆری ئهو درووناته دروست
 دهبێت؟... زۆر پرسیاری تریش.

ههلبهته کێشه لهسهرا پانتایی و شوێنی مادی (تهبیعات)یش ههیه، بهپێی
 (تعریفات جرجانی) ئهوا: (الطبع: ما يقع علی الناس بغير إرادة)، واته بهدهره له
 وێست و خواستی ئهو کهسه خۆی و ئیتر بهو مانایه بێت تهبیعات درهسانی نیه
 ههر وهکو کوردیش وتویه، بهلام رهنگه (جرجانی) لهگهڵ ئهو بهشهری (طبعی)
 بێت لهلاپهنی ههزو ئارهززی خواردن و نووشتن و توانای لهش که (غهمریزه)ی پس
 دهوتری، نهک ئهو بهشهری که پهیهوست به "ئهخلاق"ی که بهشهرکانی (تووره)یی،
 ههلهچوون، بێ ئۆقده، خۆ وێستی، خۆبهزل زانی، بێ بهزهیی، ههلهپهرست،
 ترسنۆک،... لهگهڵ پێچهوانهکانی (درهنگ تووره)بوون، به ئۆقده، گشت وێستی،
 سادهمی، بهبهزهیی، راستی، دادگهری، بهههلهیست، بهههزۆ نازا، هاوکاری،
 برایهتی، بههانا هاتن... (دهگریتهوه، بۆیه کهمهتر ئهو رایه ههیه که (تهبیعات)

بەدەرئىت لە ئىرادەى تاك خۆى، ھەر چەندە بەناراستەوخۇ رايەكانى ماركس، نەغجلىس، دوركايم، فرۆيد، ھۆيز، نيتچە، شوينھاور، وھودىەكان، مادىيەكان، بەشىكى زۆرىش لە دەروون ناسان، جەبرىەكانىش، .. ھەر ھەمان مانا وەردەگرى، چونكە ئەوانە پىشان وايە تەبىئەتى بەشەرى بەندە بە بازارەكەى وەك ماركس دەلتىت، كە نزىكە لە رايەكەى تىمام غەزالى، كە ھەلس وەكەوتى بەشەرى دەگىرئىتمود بە سەرەكەى بۆ غەرىزەى زگ تىزكردن، فرۆيدنىش بەندى كردود بەبارودوخى جنسى، دوركايم دەگىرئىتمود بە تەبىئەتى دەستە جەمعى و مېگەلى، .. ئەوانەى پىشيان وابە (تەبىئەتى بەشەرى) زگاكى و خۆرىسك و مىراتى نىم وەرە بەرە دروست دەبىت و شاىەنى گۆرانيشە ئەوانە (مۆتسېكۆ، رۆسۆ، جۆن لۆك، بەلام بۆ سەرچارەى دروست بووتەكەى دسان بەھەلە دەبدەنە پال ھاكتەرى جياجيائى وەك نابورى، نەژادى، نەتەوابەتى، چىنايەتى، ژىنگە، بەشىكى تر بۆ پىكەتەى فسىۆلۇجى و نەر لىنجانە كارىگەرن، وا بەشىكىان لىن تۆمار دەكەين:

- نەغجلىس: بۆ گەران بەدواى تەبىئەتى بەشەرى سەبرى سەرو كەللەى مەكەن، سەبرى بازارو دۆخى مولكەتەى بكەن.
- ستالىن: تەبىئەتى ھەر كەسپك بەندە بە ئىنئىمائى چىنايەتەكەى، واتە تەبىئەت و سەروشتى ناغايەك جىايە لەگەل جورتىارىك، دەولە مەندىك لەگەل ھەزارىك.
- شىوعىيەت بەگشتى: پىرى وايە مەزۇ وەك تاك تاك چانابىت بەلكو بەچىنەو دەبى بگۆزى.
- مۆتسېكۆ: لە كىتەبى (روح القوانين) ژىنگەى تەبىئەتى بەشەرى دىبارى دەكات، ھەرىكە لە دوركايم، لاسارك، داروونىيەكان، مادىيەى فەرەنسى كلاسيكى، .. ھەتا بەشىك لە ماركسىيەكانىش ئەوانە (بلىخانوف) ھاوبەشى

نموانه و (مونتسیکن) ده کمن لهو رایه*.

- ددروون تاسه کان: بهشتیکی زۆر لهواته شو جوړه تهبیعاته بۆ (غمریزه) دهگیرنهوه.
- جهیرییه کان له فکری نیسلا میشدا: هیرییه که تهبیعاتی له نهز لهوه بۆ دیاری کرارهو هیچی له دست نیوه مسیهیره.
- بهشتیک له گمردوونناسی (منجمین): پشیمان وایه رۆزی له دایک بوون و جوړلای نهستیره کان کاریگمیرییه کی زۆری هیه له سر تهبیعات.
- له کزنموهش (هرقلیط ۴۶۰-۳۷۷ پ.ز) رای وایووه شو لینیجیهی له میشکو دلو په نکریاس دهرده چیت تهبیعاتی به شیری پین دیاری دهییت، هدرهسی فلسجی نویش هه مان رای پیره پینداوه، لهوانه همدروو زانای نه لمانی (کریشمر) و (فۆند)، همدروها (باقلوؤ) و (یۆنگ)، چهن دین هدرهسی له سر دروست بهوه وک همدرهسی فرنس سکون، ماک نولین، همدرهسی ئیتالی (فیولا) همدرهسی کریشمر، همدرهسی یۆنگ، همدرهسی شلیفون.، لهناو کوردیش وای وایووی چلمن په سنده.
- همدروها بهشتیک له فیله سوفانی نیسلا میش تارادهیک شو رایه بیان هه بهوه (جلال الدین سیوطی) له کتیبی (الرحمة في طب والحكمة) همدروها (سرفندی) له کتیبی (تنبيه الغافلين - ص ۷۵) ده لیت: ان دخول نسب بين اليبوسة والرطوبة والحرارة والبرودة يحرر اخلاقية الانسان بحيث يقول (.. فمن يبوسه العزم ومن الرطوبة اللين ومن الحرارة الحدة ومن البرودة الانشاء فإن زاد واحد منها او قل دخل الفساد).

* پندهمی شو رایه له هدرهسی نهرستو وه دیت، نه سکندری هه کدونی پرسپاریکی تاراسته مامزشتای خۆی نهرستو کردو تیایدا هاتبوو: من چی بهکم له گم خه لکی ناوچهی بابل (عجیازی) نهستا که همدروم له گوزانو بین بهلینین؟ له ره لمانا نهرستو وتی: لینیان گمیری نموانه چاک نابو چونکه سروشت تهبیعاتیان وه نارو ههواکیانه (واته ژهنکه که مان) که خیرا ده گزوبت له ویریه ساره بۆ نویهری گمرو پینچموانهش .

- دافید هیوز: له (مقاله عن طبيعة البشرية) نژیک ددیتته له راستی ته بیعت به نژیک خستنه وې له دپروونو نه و گورانکارپانه ی به سوری دیت.
- نرکست کونت: ته بیعتی به شهریش همدو ک قوناغه کانی کومه لایه تی همد تاکنک بهی قوناغ دپروا: ناینی، فه لسه فی، علمی واقعی.
- نمرست بارکر له کتیبی (اخلاق القومية) و وژبه ی نتموه گمريه کانی جیهانی ته بیعت دده نه نیتمای نتموایه تی.

فکری ئیسلامی وژو پون دپروانیت ته بیعت و ناخی صرؤ له ژیر نپرا دهی خوی، پی وابه نه گژو زگماکش نه، بهر بهر له ژینگو خیرانی و کومه وژو جیهان وری ده گری، واته شایه نی چاگردن و خراگردنی همد.

ناخی صرؤ وک همدو بدشه کانی بوونه ویر له دوو دژ (دیاد - جروته - زوجی) **سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْمِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ** یتک هاتوه:

لایه نی په کمه: لایه نی دپروونه (نفس) همدو نارو ووی زال پروونو ده ست بهر اگرتو تیر نه پروونو ستور بهراندن و خوازیاری وژو ته مه لوک و جنس و ده ست و خو دیار خست... به کورتی لایه نی سه لپی صرؤ ته (النفس الأمارة بالسوء) لایه نی مادی و شهوانیه که به که زیاتر به لای دپندایه نی مه یل ده کا.

لایه نی دووم: عه قیده، پان همدی جار به (نه خلق) تواماری ده کس پان به گشتی به (عه قل)ی دروست دپرو، گرنه نه ویه له دژ بهری به که مه، عه قله (پان عه قیده) ده بته هوی ری گرتن له و داخوازیه بی سنورانه ی (دپروون)، نه و دوو لایه نه، نه و دوو ده زگا دژ بهیه که له ناخی همد تاکنک همدو له جه کنیکی بی دانرستانن به شپوه یک نه گمر عه قلی دروست به ته وای سمرکوت نه و صرؤ قنکی میان پروو پدوشتداری نیجایی لی دهرده چی، نه گمر دپروونیش سمرکوت نه و صرؤ قنکی دپنده ی پدوشتی سه لپی لی دهرده چی بزیه (ابوبکر) ده لیت: (طوبی لمن کان عقله امیرا، وهواه اسیرا... ویل لمن کان هواه امیرا)

وعقله أسيراً).

به کورتی هه موو مرۆڤێک لهو جیهانه که نیتوان نعو دوو ته نجامه دایه،
واته سروشت و ته بیعاته کانیشی نهو ههستته سهر شه نجامی ته و جهنگه یان
هاوسه نگیه کانی.

رای جیاجیا لهو بابته:

- ﴿وَنَفْسٍ مَّا سَوَّاهَا، فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا، قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا، وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾، واته: ههردوو لایهنی دژ بهیهکی له ناخی مرۆڤ شین کردوه.
- {ان الله خلق الانسان وركب فيه العقل و الشهوة، وخلق الملائكة وركب فيها العقل، وخلق البهائم وركب فيها الشهوة، فمن غلب عقله على الشهوة فهو أعلى من الملائكة، ومن غلبت شهوته على عقله فهو أدنى من البهائم} (فهرموده).

- ابن عباس: ان في ابن آدم نفساً وروحاً بينهما مثل شعاع الشمس، والنفس هي التي بها العقل والتميز، والروح هي التي بها النفس والتحرك، الا ان النفس والروح يتوفيان عند الموت في حين ان النفس وحدها هي التي تتوفى عند النوم.

هه لێ به ته مرۆڤه شه هوانی یه کانی (که دهکا دهروونی زالی تهره به سهر عه قلی)
نهوا بێ سوود تریش ده بێت له گیان له بهر، چونکه نهو سووێکی ههر ههیه، که چو
تهو مرۆڤه ته نهوا ده بهته بارستاییه که له سه لیبیا بۆیه له قورئانی پیرۆز له دۆخی
وادا وهسفی مرۆڤ به (... کالانعام بل اضل) دهکا.

- سعید نورسی: له کتیبی (الایمان و تکامل الانسان) ده لێ: (لایهنی جهستیمی و دهروونی به ۱۰۰ پله له خوار نازه له، به لای لایهنی مرۆڤایه ته که ته نه گهر به پهروهردهی ئیسلامی تهوار کرا نهوا جیهانیکی بالایه.

• بۆیه له قورئان کاتی مرۆڤی به ده نازه له دهریجێتی بهوه ناو مستی و ده لێ: (... کالانعام بل اضل...)

- ابن عدی له (تهذيب الاخلاق) دهئى مرۆفایه تی بهنده به هیش و دهسلاتی لایه نی دهروونی.
- قارابی له (كتاب الملة) دهئى: له کاتى دهروون زالى بوون بهسمر عهقلا نهوا ههم کۆمه لگایه کی نهفام وههم سرۆکه کهش نهفام دهیت.
- له مائای بیتای کۆمه لایه تی همریه که له (میرث) له کتیبی (عناصر التنظيم الاجتماعی) و (براون) له (العلم الطبيعي للمجتمع)، (میرۆخ) له (علم انثروپولوجی بریطانی) بهشی ههره زۆری.. وانابینن که بینای کۆمه لایه تی بینایه کی ژیرخانن نه خلاقه... دووری ده خه نموه له ناخی مرۆف و همریه که پیتناسی سمیر سمیریان هیتاوه تهوه بز نهو بینایه که لیره مهودانیه هه مروی تۆمار یکهین.
- به هه مان شتیوه (موسوعة العلم الاجتماع) ههروهک زۆریه زانیان و فهرهنگه علمانیه کان چا کردنی ته بیهاتی داوه ته کیشهی کارو کاسبی.
- نهفلاتون: جیباوژی تیوان شار و هاوولاتی گواپه لهو (متراجحه) = in equity هاتوه، شاكان عهقلان زاله بهسمر دهروون بهلام هاوولاتی به پیتچموانهوه..
- (معجم الكنوز...) العقل عقال النفس.
- رسائل (ابن سیناء): دادگهری بهنده بهزال بوون بهسمر دهرووندا.
- له نهفسانهی یۆنانی کۆن (دهروون، نفس - psych- سایک) کجیتکی خوای جواتیه (تیزس) عاشقی بووه.. دواى شاردرایتموه و هه مرو خه لك حه زی لی کردوه.. (معجم دیانات و اساطیر العالم- ل ۱۵۱).
- ههریه که له (لسان العرب- ابن منظور) و (موسوعة الادیان...) و چه ند فهرهنگه زانی تریش له گه ل زۆریهی موفه سیره کانی قورنانی پیرۆز مهیلی نهو بیان کردوه که بهرهی دهروون هه ردهم مرۆف پالده دا به رهو جه مسهرتیک ناوی (انعام) بیان لی ناوه، بهرهی عهقه دهش هه ردهم مرۆف پالده دا به رهو

جدمهريک ناوی (أحسان) یان لی ناوه که تریکه له پلهی فریشتیمه .

• که متر زاناو فهیلەسوفانی روژناوا ههستیان بهو بابته گرنگو سەرچاوه کانی کردووه، به لām یه شیکیان هه به لهو بارهیهوه دواون که چون دادگه ریو چاکازی و مه ده نهیت و نارامی بته دی.. لهو بارهیهوه (سینۆزا) له (رسالة في لاهوت والسياسة) ده لیت: (بۆ نهو مه دهسته ده بی هه موو ریتناییهك بکهو رته ژیر کاریگه ری عه قل به ته نها، یه ر له ده روونیش بگرین که ده ته زیان بۆ خه لکی تر).

• هه لته مارکسه کان نمو جهنگه لهوئ نایینن به لکو بۆ (مولکیهت) و فاکته ری نابوری ده یگرتنه وه .

• لبراله کان: ته و او ریتشه ی له سر ده روون کردۆته وه، له وه لāmی پرسپاری (اتخذ الحكم هواکم..) ده لیت: به ئی!

• هه لته رای چیا چیا ش هه به له باره ی نهو شوئنه ی که له له شی مرۆفه و بووه ته سەرچاوه ی ته بیعات و چا کردنه که شی، وه لāmه کانی هه مان هاوشیۆدی وه لāmی سەرچاوه کانی بارو ته بیعاتی کۆمه له یه گشتی، مارکسه یه کان که پێشان وایه نابوریه پێشیان وایه نمو سەرچاوه یه له له شی مرۆف گه ده یه، بۆیه نه گه ر باری (گه ده) چا بکرت ته و مرۆفه ش چا ده کری، به هه مان شینوه مه درسه ی جنسی دیاره رایه که یان چا کردنی مرۆف له چا کردنی ناسرازی جینسی ده بینن، مه درسه ی نه ته وایه تیش پێشیان وایه خوینی پیس نه بیته و تینکه لی ره گه زی تر نه کرت هه رووه ک رای بزوتنه وه ی شوئین و تۆرانی و نازی و فاشی و به عسی و زایۆنی.. زۆری تر.

له فکری ئیسلامیشدا.. نیازو جمو جۆله عه قلیه کانه واته نه گه ر عه قل به دروستی ریکخرا نهو سەرچاوه یی نه گینا هه ری که له گه ده و جنس و خوین و پیست و زمان.. ته نها شتیه ن ته ک جه وه ره و ناسنامه، نه وه ی سەرکردایه تی ده کا عه قله.. نه گه ر عه قلیش سەرکده نه بی ئینجا راسته بۆ هه ر مرۆفیک نه نه دامیتک

د هېته بنچينه له وانه و ژياترېش.. لير هس دېن جوره دادگريهك هېه ناپې
 عه قل د ورون زينداني بكا، پيوسته مافي خزي بداتي، به لام دسه لاس نه داتې،
 و هك نيمام غم زالي ده لې: (ان الاعتدال هو الميزان لجميع المفلوك، والخروج عن حد
 الاعتدال الى الإفراط والتفريط هو مصدر الأمراض النفسية..)

جهنگي نيوان د ورون و عه قل:

جهنگي نيوانيان تن به تن نيه، كارتې كمره كاني دهر دگي له باري
 كومه لايه شي و ناستي زانباري و نرېت و د وروپهرو هيتي پمرو و د ورو جوري حوكم و
 باري سياسي و هلس و كهوت و سلوكي زانا و بهرېرسان و راي گشتي و راگهيانېدن و
 نابېن .. به نيجابي و سله بي به شدارن له و جهنگه، نيت به گشتي له كوتايېدا
 همدې فشار لمرني راي گشتي به نيجابي و سله بي دروست دهكا له سر تاك كه
 رې له (د ورون) بگري هه صو شت نه كا كه به شيوي: عيبه، مرؤثايه تي، لومه
 لاثم، نرېت، به زه يي، .. گوزارش ده بيت، هر چه نده به شېك پېيان واپه نه و
 فشار نه شت لقمه كه له كوت و زنجير زياد دهكا له سر مرؤ له وانه مدرسي
 لېر اليزم، وجوديه كان، (فرويد) له همدې نه ده بياني كوردېش نه واپه هپه
 (پروانه شيعره كاني يې كس له باره ي عيبه)، هروها پتجه وانه كانيشي هاندري
 د ورون له وانه (گوئ مدي، عيبه نه ماوه، هه صو خلك را دهكا، مېده نيات و
 دادگري و هق نه ماوه، هر كه به بؤ خويي، ..) بويهش له فكري نيسلامينا
 كه تاوانيك ده كسې به نه نه له نه ستوي بگه كه نيه نه گه ر بارود و خي
 د وروپه ره كې به ستانده نه بيت، نه و كه سه ده ستې ناپې له سر دزي كاتي له
 ولا ته كې نادادگري و باري نابووري پمرو و ديه ي خراپ بيت.

به لام بؤ ريگرتني يه كجاري له خراپو كې كړنه وې ته وړمي د ورون و
 هه لمته كاني نه و نه نيا به نايېني نيسلام نه و جهنگه به كلا ده كانه و له قازانجي
 عه قل، به هوي لېرېرېنه وې دوا رؤز، هر بويهش (بوويته كوله گه يه كه له نيمان)،

نور پروايه وا دهكا هم عهقيده زال پيت بهسر دموون و هم چاودتيريكش دروست بكا، نير بيناي كومه لايه تي راسته قينه ليره وه دروست ده پيت، ماناي وايه "نيان" هم مه لايه كي شخس تيه له نيران خوت و خودا تيه وهك نايته كاني تر، به لكو فاكتمريكي كومه لايه تي و سياسي و شاپووي .. ته واري ژيانه، نوونه ي كوت و نوي و واقعي شمان لمبر چاوه كه چون مروڤنيكي سلبې به وزي نه و نايه بووه به نمستيره يه كي پرسنگناري كومه ل و خونه ويست له پيناوي ژياني خلكي ترو مروڤايه تي و دوا روز گياني خوي كردو ته براكتر، له و سرده مه تاكه رنبازيكه پنجه وانه ي رنبازه كاني تر سمرو مالي له پيناو بيو پرواكي دادنه، كه وانه ماناي راسته قينه ي (بيناي كومه لايه تي، مه ده نيته، شارستاني، دروست كردني مروڤ، پيتش كه و تن، مافي مروڤ، مافي نافرته، ..) لوه ديت كه نه و كومه له يان نه و تاكه يان نه و لايمن و سيسته مه چنده عهقلي زال تره بهسر دمووني، يان چنده دهواني و توانيويه تي يارمه تي بهرې عهقل بدا دزي بهرې دموون، شانوي راسته قيته نه ونيه، نه و بهرنامانه ي تا نه و راديه رو نه چوپيته ناو سياست و فكو نيتتماي سياسي و مه دره ميسي هه بوو پيت نه و يان نه فامه و چاولنگهري و عواميه ته يان بڅ بهر وهندي و مه بهستي شخس يه، با هم ناويشي ره وشه بيو سياسته دارو نووسريشي هه لگرتي، ليره ده نه و رايه ي (جان كوريس) ده بي بهرند هه لگرين كه پيتش سه ده يه كه له كيتي (حقيقه عالم الملموس) و تيووي ناچمه ناو سياست هه تا له نه نيسي گهردوون چاك نه گم.

سهر كه و تني عهقل ماناي وايه نه و مروڤه پيتش كه و تروخوازه، مروڤ بهر وهنه، به هاناو داد بهر وهنه به نه مهك و به لين و خوته ويست و بهر وهندي گشت ويست و ولات پاريزه ...

خو نه گم دموونيش زال بوو بهسر عهقل نه و دموون ناوه ستې بهرني تواناو سنوري ده سلاتي تا پله ي (فروغون) نارموزو بازي و زورداري ده كا و تيريش

نابیت وەك سیفەتەكە (دۆزەخ) ھەر دەلتی (ھەل مەن مزید)، (نېتر ئەو مرؤفە تەنھا بۆدیه كە و ئەو دەروونە بەدوای خۆی رای دەكیشی بەپێی یاساكانی خۆی ئەك یاسای عەقلى و مرؤقاہەتی)، گوێرایەلیش دەبیت دیسان بەپێی دەسلەلات و توانای، ئەگەر دەسلەلاتدار بیت ئەوا ستمەكارە، داگیركەر، ھاف خۆرد، نازى، فاشى، درندە، .. ئەگەر دەسلەلاتیش نەبیت ئەوا خۆفروش دەكە، خیانت، ئەلقە لەگوێ، دورپوو، دوو زەمانى، یى سەوابى، یى مەتەنە، یى بەلێنى، شاھەدى بەناحق دان، دلتى ئەخۆشە، عەوامە، بەپێی ئەو كەم دەسلەلاتیەى زۆردارە بەكەم ترین شەپۆل لار دەبیتەو، .. بەد رەوشە .. ئاد ..

واتە جوړى شەخسەت، جوړى ئەبیەت، رەوشى، پەلەى مرؤقاہەتى ..
دەكەوتە سەر چارەنووسى ئەو ھاوكنشەوجەنگە، ئەك رەچەلەك و چىناہەتى و نەژادى وەك تێروانىنەكانى فاشى و نازى و تۆرانى و بىعەسبزم .. ھتە. ھەلبەتە ھەربەكە لە دەرووبەر و ژینگە رەچەلەك و ئاستى زانیارى و بارى كۆمەڵایەتى و چىناہەتى، بارى ئابوورى، ھۆكارەكانى تری سیاسى و .. ھەموو كاریگەرەكى ھەبە .. بەلام لە كۆتاییدا (سەرەنجامى ئەو جەنگە) رەفتارى تاكەكە دیارى دەكات، ھەلبەتە ئەو بۆجیونە بەرفراوانەى (رۆژناوا) گواہ (ژینگە و وەرەسە بەرپرەن لە ئەبیەت و شەخسەتى .. ھەلبەتە)، ئەوێ ناوی لى ئراوہ (طبع) بیان (غەریزە) بیان ئەبیەت دەرمەنى نە .. ئەوانە لە فەرەنگى ئیسلام راست نین. ئەبیەتیش وەك (ئیمان) لە جوولەدا بە لە زیادو كەمى دا، بە بۆیەش لە قورئان یاسى سى جوړ (نفسى كەردووە، (الامارة)، (الغامة) (المطمئنة) ھەتا ھەندى لە مەرفەسەرەكان مەیلی ئەو دەكەن كە دەلتى (عومەر) توندەو (ابوبكر) نەرمە .. گواہ (طبع) بیان واہە .. نەخیر، ئەوانە لەسەر نەخلاقی پێتەسەر د خ، بۆیە دەبینن (ابوبكر) لەكاتى پێتەست چەندە توند بسووە جەنگى كەردووە .. ھەتا ئەو كەمە جیاوازیەى نیشان ئەوانەش لە ئەبیەت دەگەڕێتەو بۆ ئەو فاكەتەرى سەروو.

شیئر هه مورو مرؤفیشک لئو جیهانه له نیتوان دوو جه مسمر دایه، (مقاصد الشریعة) شئو مورو به سنوری نیتوان عهقل و دهروون به ستاندردی ریک خا که (جهاد الاکبر) ی پی و تراوه، نهک تعرت و ویرانکردنی دهروون، هه موروک ریپسازی هه نئوئ نایینی غهیره ئیسلامی له سؤفایه تیش، سهرنج بده (ابو حفص) له جیاتی رای سؤفیه کان به کورت کراوه یی مورو به: (من لم یتهم نفسه علی دوام الاوقات ولم یحالفها فی جمیع الاحوال ولم یجرها الی مکروهها فی سائر آیامه کان مغرورا، ومن نظر الیها باستحسان شیء منها فقد اهلکها)^۱، نهرویان روت بوونه (انفراطه)، هه موروک جهنگه که نه فلاتون له گهل (نفس): نه خیر ره بانیته و خو نه زیته دانی رده که له ئیسلام دا نه، جهنگی ئیسلامی له گهل (دهروون) نه مورو به که دهروون بگنیریتمود سنوری خو، نهو سنورهی که کۆتایی دیت له سنوری تاکیکی تر، واته کاری شریعت مورو به سنوری به کتر نه به زیننهوهش له لایهن (دستور العلماء) بهیرونه به نه خلاق و حیکمه تهود گوزارش کراوه، ستاندهوه که نهو بهیری حیکمه تده که^۲، واته جهنگیکی دانیم نه مه بهستی چاکسازی و دروست کردنی (نفس المطمئنة) به، جهنگه که له قوئاعی (أماة بالصوء)، نهو کاتهش نه (نفس) هکه خو نه خه لکی تریش له ناسوده یی دانیم.

تهقه لای مدهر سه کان:

له بهر گرنگو چاره نووس سازی نهو بابه ته زاناو مدهر سهو پارتیه سیاسییه کانو ههتا ده زنگای حکومیش له تهقه لایه کی به مدهر وامن بو دوزیتمودی چاره سه به زهجه تیش دست ده کهوی، چونکه له قولاییکه تیایدا بابه ته کانی فهلسهفه و زانستو سیاسهت و دهروون ناسی و کۆمه ئناسی و نایین و مه تهه جیشی لی بهیهک

^۱ ابو القاسم القشیری - (الرسالة الفشیریة فی علم التصوف) ههروهه بژ زیاتر سهرنج بده 'موسوعة مصطلحات التصوف الاسلامی' - ماده-نفس، نفس الامارة...

^۲ موسوعة المصطلحات جامع العلوم - قاضی الاحمد نکر - ماده-أخلاق

دەگەن تۆزۈنكى ئالۋىزى تېلىك چىرۋاۋى لى دروست دەپت، ھەر بۆيەش ھەر تەقەلەيك بەدۋاى نەر چارەسەرىيە بىت بە ھاۋناۋ بەدىلى ئاين دەژمىردىت، چا چى لە توانادايە يان نا، ئەو باپەتە بەرەبەرە ئەو سەردەمە گىرنگى ۋەردە گىرى لە ھەموو بۈارەكان لەگەل بەرەو غەولەمە چوۋغان زىاتەر، بۆيە زۆر جۆرە رىنگە و نامراز بەكاردى بۆى، نىتر نەر ئويۇنەۋانەمى كۆمەلگەى مەدەنى، كۆمەلگەى لىپاللى، كۆمەلگەى شىوعى، كۆمەلگەى يۆتۈيەكانى كۆن و نىرى.. ھەمووى پەشتىكە ئەو تەقەلەيانە، زۆرىيە ئىوانە (بە ماركسىيەكانىشەۋە) لىپەرەۋە بە پىرى دوۋىيان و نەگەپشتىيان بەو ناخەى مرؤف رايەكى ھاۋيەشيان بىز دروست بىۋەو گۈايە مرؤف بە پىرى پارى مادى تەبىعات و كەسپتى و پەۋۋشت و چاكەو خراپەى دىبارى دەكرى، پەلەم ھەر مەدەرسەيك بەرىنگە چارەى تايىبەتى خۇى، رۆژناۋا پىرى ۋايە سەرىمستى دان بە مرؤف و راھىنانى لە پاينەندى بە ياساۋ تىۋىرگەندى و بەرەلەيى جىسى (راسلىانە) ئەۋا كىشەكانى كەم دەپتەۋە... ھەر چەندە ناھارەكانىش بەردەۋام پىچەۋانەى ئەو تەنچامەن، ھەر لە غەۋنەيەكى سادە لە كاتى (كۆۋاندەۋەى كارەباى كالىفۇرنىيا لە ھاۋەى سەعاتىنكە تىزىكەى ۷۰۰ تاۋان كرا).. ھەروەھا لە روۋداۋەكى كاترىتاي ۱۴۰۵.

ھەرچى ماركسىيەكانىشە.. پىريان ۋايە ھەر مولكېت سىرچاۋەى ھەموو سەلبىيەتەكانە، چا پەپىرى قەبارەى ئەۋ مولكېت مرؤفەكە سەلبى و ئىجبابى دەپ، ھەر لەۋىش چاك دەپى بەھزى بىن بىرگەندى و نەھىشتىنى يەكجەزى مولكېت كە لە شىۋەيەت دېتە دى، .. ئەۋەش مىنۋو و رەۋتى كۆمەلگە تەزكىيەى نەكردو شەكسى ھىنا.

ھەرچى تەقەلەى حزبە سىياسەكان و دەزگاي ئىدارى و سىياسى و زاتىستى و مەدەنىيەكانىشە، ھەر بەردەۋامىن بەپىرى پىتناسى سىياسەت و دەۋلەتەش لەۋ تەقەلەيە، جىم و جۆلى سىياسى ھەر جىيىلىك ۋەك (تېدەا چاكسازىيە) ھەرىكەش پىت بە مەدەسەكەى دەپەستىت لەباشترىن دۆخىدا، ئالپەردا مىل ملاننىيەكى

شهریافته و زانستیانه ده کموتته مەیدانی سیاسی ئەگەر هەموو لایەك بە راستگۆیانە پابەند بن پێی ، ناخۆ کام لا دەتوانی بە هۆی بەرنامەسیاسیەکانی زیاترین خەلك پەرورده بگا و رێکی بگا له سەلبیەوه بەرهو نیجایی، ئەوه ئەك هەر نەركێکی نایینی و سیاسی و حزبیە بۆ كوردستانی خۆمانیش یەكجار گرنگە لەو قۆناغەي رزگاریدا كە پتوبستت بە دروستکردن و بیناکردنی مرۆفی خۆنەویست و ئەدۆراو هەیه، بەلام زۆر بەروونی دەبینن ئەو جۆره نینما حزبی و سیاسیانە ئەنجامەکانیان بەچی دەگا، لەو بەرنامەیی گۆڕانکاری و چاڵسازي، بە تاپەتی ئەو حزبەنەي خاوەن نایدیۆلۆژیاو مەبادینێك نین، ئەوا زیاتر دەپروختنن ئەك بینا، كەواتە نیشتا دەبی ئەو (نەتیئە گرنگە) شی بکەینەوه (كە پەیرهستە بەو بابەتە) بۆچی لە هەلبۆاردنێکی سەربەست لە نێوان كۆمەلێك حزبی دەسەلاتدارو بێ دەسەلات، دیموکراسی و سوشیالیستی، شیوعی و نیسلامی و نەتەویی و لیبرالی... لەجیهانی نیلامیدا زۆربەي حزبه نیلامیەکان دەنگ دەهینن، لە شۆتێکی رەك جەزانی لە ۲۶ دایسەر ۱۹۹۱ لە (۸۶٪) ی دەنگ بۆ بەرهو نیشقازی نیلامی هات، نەتیئەكە ئەوەنیە كە لە توێژینەوه كانی زۆربەي سەنتەرە رۆژنەوایی و نووسەرە عەلمانیەکانی ناوچەكەو كوردستانی هاتووه (گراپە) دەگەڕیتەوه بۆ خراپی باری نابووری و فێرکردن و خزمەتگۆزاری... یان داپلۆسین، جا ئەگەر راستە پرسیارە گرنگەكە ئەوەیە بۆچی ئەو حزبه نەپهروه دەنگ هینانی (جبهة القوة الاشتراكية-حسين ايات احمد) یان (منظمة الشيوعية العمالية- لویزه حنون) یان حزبه لیبرالیەکان و سوشیالیستەکان و ئەوەگەریەکان یان حزبی دەسەلاتدارە جزانر...

و ئەك توێژینەوهیەکی زانستی بەو شیوەیەي خوارەوهیە ئەك باری مادی:

لەهروو كەمێك باسی نینمای سیاسی نوێ كرا كە ئەك جاران رەمەکی و فریودانی نیە... خەلكی ئە روانگەو چاویلکەي چەند مۆنەزیرو سەرکردهی حزبه كەي جیهانو نارچهكە بپینی، .. ئەخیر، نیشتا لە عەرله مەدا هەر كەسەو

راسته و خۆ ټټکه لای جیهان سووډ هېچ نه پښه کی وای له بمرده نامینتی، نیت
پمردهی هه لڅه له تاندن داده مالیت، نه گهر شو حزب و لایه نانه له سر
مه بادینتی کی راسته قینه نرواو گوته و کرده یه ک نه بیت ده مار ده ست ناشکرا
ده بیت و نیازو مه به ته کانی سر کرده و پمرسه کان سر ناو ده کهون، .. نوه له
لایه ک، له لایه کی تر سر چاره یی سلبیاتی مرؤ و کومه لیش (وهک له ناخی مرؤ
بوصان ده کهوت) پتگهر شو پښتیکی مادی نیه له ناو له شی مرؤ تا به
(نه شته رگهره کی پزیشکی) دهری کیشی، به لکو لایه پتکی روو حیه و ته نها به
پروقه یی روخی چاره سر ده بی، نالترده ا توانای ده زگا و حزبه عدلمانیه کان بز
چاکازی په کی ده کهوی و که صبری ده شکلی، نیت هېچ ده وریتیکی سیاسی و
چاکازی و کومه لایه تی راسته قینه یی بیناکهری نامینتی، هتا له پیناسی مانای
سیاست و حکومت و ده لاتی مه دانی و دیکراسی بی کار ده مینیتمه و
مه گهر ټټکه دان، نه و دی ده وری ده مینتی ده زگا و زانابانی نابینی و لایه نه
نیسلامیه کانه ده توانن له ره هندی روو حیش کاری سیاسی و چاکسازی بکه ن،
نیت مرؤ فی نوی چاره نویسی خۆی له و مدرسه یه ده دوزیتمه و ده نگي ده خاته پال
ده نگي نه گهر نازادی هه بی، نه و هه ته و او له گه ل توپزیتمه و ریسا کانی سرده م
یه ک ده گرتمه و که زوربه ی زانایان هتا (فرؤید و بافلو) نه و قناعتیه یان هیه
که په یروندی مرؤ فایه تی لاواز ده بیت له گه ل زیاده وونی په یروندی مادی، هروه ها
چهند یاسیه ک هه به زوربه ی فخره هه نگه کانی جیهانی دست به ده ست توهاریان
کرده و ده به ناوی (القوانین الاجتماعیه الکرنیه unvarsal social law) که
ده لیت: (تراه نسب الجرائم فی المجتمعات التي تلعب فیها الدین دورا هامشیا و
ثانویا)^۱.

به و شتو به زانابانی جیهان مه یل ده که ن ناو له سه ده ی (۲۱) بنین سه ده ی
نابینی و کشته نه و دی عدلمانیه ت، نه ک هه له جیهانی نیسلامی نه و دوخه پمره به ره

^۱ بز زیاتر سرنج بده (موسوعة العلم الاجتماع) ل ۵۰۹.

لە رۇژناۋاۋ جىھانىش ۋا تىببىنى دىكرى، ھەر نەۋ رەھەندە ھۆيەشە كەۋا لە
لاپەنە ئەلمانىەكان پىكا شەپە دەسلەت پىكا بەدەرىپىنى جىاجىسا.. ۋەك بەنارى
تېۋر، مىل مىلانىنى شارىستانى، پاراستىنى ناسايش ۋ دىكىراسى ۋ نازادى ۋ
نامەدەنى.. نەۋەش ھەر بەشىكە لە مىل مىلانىنى مىژۋوبى نىۋان خىرو شەپە..

(۱۴)

چاڭسازى كۆمەل | إصلاح الاجتماعى | Society reform

بابەتى ھەرە ئارەندى ئايىن و فەلسەفەى كۆمەلەيمى و تېئورى سىياسى و سىستەمى ژبان ر شارستانىتە، مەبەست لىنى چاڭردنى پەيرونەندىپە كانى كۆمەلە لە پەيرونەندىپەكى ستمەكارى بىرەو دادگەرى، .. نىتەر زۆرپەى بابەتەكانى رەك نېينامى كۆمەلەيتى، گۆرۈنى كۆمەلەيتى، گەشەى كۆمەلەيتى، .. دەگىتەمە، زۆرپەشيان راستەرخۆ يان ناراستەرخۆ لە بەشەكانى رابووردو ساسى كران، ساو ھەندى پىرسىارى بىنچىنەى لىرە بووروزى بۇ دۆزىنەوى وەلامى پىئويست و ھەم پەيرونەندى چاڭسازى تاك بە كۆمەلەشەو، پىرسىارە بىنچىنەىپەكە لىرە نەو، ناخۆ نەگەر تاكەكانى كۆمەلەگەپەك چاك بوون مەرجە كۆمەلەگەش چاك يىت؟ وەلامى جىاجىيات.. دەست دەگەوى، بەشيك پىت بە ئوونەپەك دەبەستەن كە لە كۆنەو دروشىنكى شارەوانى مۆسكۆ ھەبوو، تىايدا ھاتوو.. نەگەر ھەر مائەو پىش دەرگاي خۆى خاوين كىردەو شەوا شارىكى خاوينمان دەست دەگەوى.. نەوھيان راستە چونكە زەوېەكى رووتەختەو پەك رەھەندە، بەلام لە (تەعمىما) ھەلە دەرەدچى نەك بۇ كۆمەل ھەتا بۇ بىنەپەك راست دەرناچى، واتە تەنھا مەرجى بىنەى راست و دروست نەو نپە خشتەكانى راست و دروست و بە نەندازە يىت.. نەخىر چونكە نەر جارە دەپتە دوو رەھەندە:

۱- رەھەندى (پانى و درىزى).

۲- رەھەندى بەرزى.

ھەرچى كۆمەلەگەپە پىك ھاتوو لە كۆمەلەك رەھەندى مادى و رووحى.. واتە

نەزەرىيەكى يەك رەھبەندى مىكانيكى ناپىتە بەلگە بىز واقىيىكى نالۆزى فرە رەھبەند، ھەروەھا لە كۆنەودەش (ابن طوقى) لە كىتەبى (الفخر في اداب السلطانية) تىببىنى كۆرەبوو كە پاك بىرونى دەررونى قاكەكان بەس نىە بىز پىكەتەنتى كۆمەلگەيەكى پاك، چونكە رەھبەندى نوێى تى دەكەوى لە پەيوەندى و حوكوم بەرژەودەندى گشتى و راي گشتى و... ھەند، لە كۆلتورى كۆنى فەكرى بەشەريش (نەرستۆ) ئەو تىببىيەى كۆرەبوو وەك (ابن طوقى) كە چاكرەندى كۆمەل زياتر دەگەيەتەو بىز جۆرى حوكم، بىزە نىتاش بەشەك زياتر داكۆكى دەكەن بەھاوشىوئەى (فەرەودەكە) ¹ و دەلەين: (الا ان في المجتمع مضغة اذا فسد فسد سائر أجزائه وإذا صلح صلح الكل ألا وهي الحكم).

كەواتە چاكرەندى كۆمەل بە كۆمەلەك رووكار دەكەن، نەك يەك، لە تەك و لە كۆمەل، لە پەكەو لە ھەروە، لە كۆدەو كۆتە، ..

نەودەش پەريارى نوێ-دروست دەكا ناخۆ ئەو فاكەتەرانەى كۆمەل دەگۆرێ چىە ھەر لە فاكەتەرى ئابوورى و دەررونى و نەزادى و خەين و ھىنز و ژىنگەو ھەقلى و مادى... ھەند

ئەزەروئەكانى كۆن و نوێ بەتەيەتى لەو ھەردەمەدا تەواو ساغ بۆدە كە كۆمەلگەى چەق بەسترو و بەنچ كراودكان بەبارى مادى بەھىچ فاكەتەرىك نەجولێ تەنھا بە ناينە تەبىت كە دەتوانى رووبەجىتە ھەم ناخەكان و ھەم نەو بۆندە يەكەستەيە كە كۆمەلگەى پىك وە بەستەو، تەواو بە پىچەوانەى رايە كلاسيكەكان دەربارەى ناينە كە زۆريەى بەراستەوخۆ يان ئاراستەوخۆ مانايەكى لە جۆرى مەنسا ماركەيەكەى (الەدين افىون الشەعب) پىندابوو... يەن وەك فاكەتەرىكى بەجىمار ئەناو تەپوئۆزى مەزەو...

¹ نەودە لەو فەرەودە، وەركەواد : (الا ان في الجسد مضغة اذا فسد فسد سائر الاجزاء وإذا صلح صلح سائر الاجزاء ألا وهي القلب)

(١٥)

dialogue

حوار

ديالوگ

به يېنى چەندېن سەرچاوه له‌وانه (موسوعة العربية الميسرة- ماده: ديالوك) ديالوگ وشه‌يه‌كى عه‌جه‌ميه به به‌سته‌ى دورقوژلى و تراوه، له‌ناو كوردېش هه‌بووه، چه‌مكىكى كوژى ناينيه له‌زوژ شوينى قورثانى پيروژ هاتووه^١، ميژووى به‌كه‌م ديالوك بژ پيش گه‌ردوون ده‌گه‌ريته‌وه، كانى خراى گه‌وره ديالوگى له‌گه‌ل فرشته‌كان كرد له‌بارى دروست كردنى گه‌ردوون و ژيان و مرزقايه‌تى، ديالوگ چاكوژين نامرازى تينگه‌يسته، ماناكه‌شى به‌گشتى (گفتوگوى و هه‌لام)، يان له هه‌ندى فهره‌نگ و سەرچاوه‌ى تر به "هونه‌رى گه‌يشت به‌راستى" پېناس كراوه، نه‌وه‌يان زياتر له (مقاصد الشرح) يشدا نزيك ده‌يسته‌وه، ديارده‌يه‌كى مرزقانه‌يه به پيچه‌وانه‌ى ياساكانى دارستان كه‌له‌وى ديالوك ته‌نها ماناى په‌لامارو ئېك مېراندنه، بۆيه هه‌مو نامرازه‌كانى كوژ و نووى مرزقايه‌تى^٢ ديالوگى مرزقايه‌تى هه‌روه‌ك ياساى دارستان توونشو تيرى و هه‌ره‌شو په‌لامار بووه، زۆربه‌ى نووسينه‌وى كتيبه كۆنه‌كان له‌سر شيوى ديالوك (عابره) بووه، به‌كه‌ى له‌و سەرچاوه كۆتانه ديالوگه‌كه‌ى (كۆمارى نه‌فلاتون)^٣ بوو له‌سه‌ده‌ى (٤-٥ پ.ز)، له‌ناو كه‌لتورى ئيسلاميش نه‌و جزره نووسينه باوى هه‌بووه، به هه‌مان شيوه نيردراوه‌كانى (عيسى) بۆناو خه‌لكى ناويان (هواريسون) بووه، واته ديالوك

^١ بۆ زياتر سەرچ بده (الحوار فى القرآن- محمد حنين فجل الله).

^٢ بۆ زياتر سەرچ بده هه‌ره‌كه‌ى له (موسوعة الادب- ج٢٤٤، موسوعة العالميه- ماده: حوار).

^٣ برونه: جمهوريه افلاطون.

تسلینکی گرنگی ناپتیه، له فکری نیسلا میشدا پانتایی دیالوگ گهلې فراوانه ههتا جار وایه لهسر (حال) دیالوگ کراوه لهگهل لایه نی بهرامبهر ههر چنده له قورشان وهنې به (شعید الحال) کردووه لهباری ناسایی خزی، شیر تیزی نیه، نیسلام تنها (تبلینگ) نیه وک بهشیک له نیسلامیه کانیش وای تیگهیشتون زیاتر دیالوگ و تی گماندنې دانایانه به، ههتا له ده قیشدا دهینین ینغمه میسر و ځای چنده دیالوگی لهسر موتهله قه کانیش کردووه نک ههر لهگهل بی پرواکان لهگهل هاووله کانیش، لهگهل نهو گنجی که وتی زینا ده کم تنها پس ی نغمه مرمور نهو دهقی لهسود و نهوا (تبلینگ) کردی حرامه.. نهخیر، کهوته گف و گز و وهلام له زهرهرو زیانه کانی کومه لایه تی و که سیتی خزی هوی خراپه کانی بتو پروون- کردووهو گه یشته نه بنام.

دیالوگی زانستی نهو نیه وک ده مارگیده کان خزی پی راست بیت و لکه ی تریش تنها ههله، لهو باره یوه نیحامی شانیمی بنه مایه کی لژگیکی تزکمی دارشته و دهلی: (رای راستم دهش ههله بیت و رای بهرامبهرشم - که پیم ههله به - دهش راست در چیت)، وارپک ده کهون که جارئ هیچ لایه که لهسر ههق نین و به همدروو لا به هوی شو دیالوگه دهینوزنهو، (ابراهیم) یش له دیالوگه کانی لهگهل خه لکید (که به دانایانه ترین شتو ی کردووه) نه هاتووه یه کسمر بلی (خوای) من راسته قینه ی و نمونه ی نیو هس پروچه، و ترویه تی ورن بهدوا بگرنین رهنه نهو نه ستیره گه شه خوا بیت، دوا ی مانگ نینجا وژ.. له نه بنامی دیالوگه که گمیشته شو راستی که خوا ی راسته قینه دروستکمری هه مرو شو شتانه یه.. واته هه نگاوه کان یه و شتو بهو:

پدکم: همدروولا ریکه وتوون جارئ راستی بزوه.

دروم: شامانج لهو دیالوگه هه بیت و دیواری (همود عه قلیه کان) بشکیت.

سینم: له واقعی چوتی و نه فامی و پی پروایی ده ستیان به دیالوگ کرد له راستی و پروتاکلی و پرواداری کوتایی هات.

چمپاری و به‌دور له‌جیم و جزئی عقلی حساب ناکهن، له‌گه‌ل جیم و جزئی زانیاری (حرکه‌المعرفه) ټینګه‌لی ده‌کهن (بۆ زیاتر پروانه‌فلسفه‌ی راستی له‌و فخره‌نګه‌دا)، بۆیه‌جگه‌له (مه‌درسه‌ی مارکس) نه‌وانی تر هه‌ریه‌که‌به‌شپوه‌یه‌ک به‌دیالوگ قایلن نه‌گه‌ر به‌کرده‌ش جزوینکی تر بیت، له‌نیلام دا (له‌باری ناسایی خۆی) دیالوگ چاکترین نامرازی ټینګه‌یشتنه، راشی په‌پیره‌و کردووه، هه‌ر چه‌نده لایه‌نی به‌رامبه‌ر له‌کۆن و نیستاو هه‌مرو هینکی سووری به‌زانووه که‌چی نه‌و دیالوگه‌ره‌نه‌گه‌راود بۆ ناکۆکی بالا‌ترو زیندانی و... وه‌ک نیستا له‌هه‌ندی شوین یاسای تایبه‌تیشی بۆ ده‌رچوو به‌ناوی جیا‌جیا، به‌لام شه‌وه‌مانای شه‌وه‌یه‌هه‌موو دیالوگینک سه‌رکه‌وتوو بیت، بۆیه‌له‌نیلام دا سه‌رجی تایبه‌تی هه‌یه‌بۆ لایه‌نه‌کانی دیالوگو گه‌یشتن به‌راسته‌قینه، مه‌رجه‌کانیش په‌یره‌ندی سه‌که‌سایه‌تی و ده‌له‌کی نه‌ته‌وايه‌تی و باری چینه‌ایه‌تی و نیستاو پروا و بالا‌ده‌ستی... نیه، بۆ هه‌مرو که‌س بو‌ار هه‌یه‌به‌و مه‌رجه‌ی:

۱- خاوه‌ن به‌رناوه و زانیاریه‌ک بیت نه‌گینا به‌خه‌ریایی و ټیسا‌کانی دیالوگ و هه‌ر ده‌گه‌رئ بۆ (جدل) و یی و ټیژی... ئالیه‌دا (نیما‌می‌عه‌لی) و ته‌ویه‌تی: (دیالوگم له‌گه‌ل هه‌ر زانیه‌ک کره‌بیت سه‌رکه‌وتووینه، له‌گه‌ل نه‌زانیش هه‌ر سئ که‌وتینه). سه‌رکه‌وتن مانای دۆزینه‌وه‌ی راستی بۆ هه‌ر ده‌وولا.

۲- خاوه‌نی رێژانه‌ی فکری و عه‌قیده‌یی و سیاسی و ابیت به‌ره‌وه‌ندی گشتی و مه‌بادینه‌کانی له‌سه‌رووی به‌ره‌وه‌ندی تایبه‌تی بیت، به‌دوای راستی بگه‌ریت له‌و گه‌ردوونه.

۳- مه‌رجه‌عه‌یت و ته‌رازوو‌ه‌کانی کتابه‌کی راسته‌قینه‌ی خوا‌یی بیت. نه‌گه‌ر نه‌م سن مه‌رجه‌ی لئ نه‌سازئ ده‌بیتته (جدل)، هه‌روه‌ک له‌قورئانی پیرۆز باسی هه‌ر سئ مه‌رج له‌و نایه‌ته‌هاتوو (ومن الناس من يجادل في الله بغير علم ولا هدى ولا كتاب منير...))

مه‌رج نیه هه‌ر سئ خالی سه‌رووی لئ بسازئ ټینجا دیالوگ بکړیت، نه‌خه‌یر،

مەبەست ئەوێه ئەو شتوێه دیالوگێه ئەمۆزك ناییت، نایته (جەل)، لە راستیدا (جەل) بە مانا كردهو گۆتهیهكەى شتوێهێ عەلمانیە بۆ ئیقناع و (حوار)یش شتوێهێ نایینیە بۆ تێك گەشتن، هەرچی مەدرەسەى شیوعیەتە - ئەناو عەلمانیەتدا - دیسان تاییەتەندى خۆى هەبە، كۆلەگە بنچینیەكەى (دیالكتیکە - واتە - جەل) وە بنەمای ناکۆكى (التناقض) بە (لب الـدیالكتیک) وەسف كراوە لەلایەن (لینن)¹.

بەراشكاوی پێیان وایە (جەل) هێزى دینامیکی زانست و زانیاری و هەتا سروشت و ژیايش، ئیتر (جەل - دیالكتیک) لە روانگەى شیوعیەت مانای گەشتن بەراستی نیەو كۆتایی پێت، بەلكو (راستی) پش چەسپاو و پەرۆز نیە ئەبەردەم دیالكتیک، هەموو شتێك دەگرتەوێه تەنیا خۆى (واتە دیالكتیک - جەل) رەهەبە²، هەر نەوێشە ئاگە سەرچاوەى گۆران و گەشەكردنى هەموو بۆنەوێه بە پۆلەكانى ژیايشەوێه تادەگاتە دروست و گەشەى زانیاری، بەهۆى (جەل) - لەپێشوا (جەل) .. واتە ئەو زانیاریە نوێیەى ئێرەو بەرھەم ھات دیسان دەگەوێتەوێه ژێر لایەنى تری جەل، .. بەو شتوێه وەك (ھێگل) ئەو بنچینیە ئاوانا (سێ كوچكە: یان ھەمسێ كوچكەى ھێگلى ناوبانگى دەركرد³.

ماركسێ گانیشت بەھەمان شتوێه پەیرەویان كردووە، ئیتر ئەو جۆرە (جەل)ە ناگاتە ھیچ راستیەك، ئەرازوو و پێوانەبەك نامبێت بۆ ناوێزى ئێران دوو لایەن یان دوو كەس، نەگەر كێشەكەى فەكرى ھەبێت چارەسەر ناییت، بۆیەش لە ماركسێتدا بۆچوونى جیا سەرى لەبالی جیا دەوێست و دەوایش بەرەو ناكۆكى، هەر بۆیەش ئەو هەموو تەوژم و بەل و لایەنانەى لى پەیمەنابوو لەو تەمەنە كۆرتەپەداوەك: ھەماو، تروۆتسكى، لادەر، چەپى ساویلکەیی، پاشكۆزى،

¹ «فائز فلسفیه - لینن».

² «مادیة الـدیالكتیک».

³ «پروانە: مەخل فی فلسفە ھێگل (سێكوچكەكە بریتییە لە: بابەت - لاژەكەى - سەرئەھامى دروست بونی "بابەت" یكى نۆی .. بەو شتوێه دەوێتەوێه دەپێتەوێه تاهەتایە ..

نۆزۇشيوعى، جەنەي ستالىنى، چەپى ئىۋى: شيوعىي كلاسسىكى، ماركسى بىۋى
 لىنىنى، ماركسى نەتەۋەيى، ماركسى دىمىكراسى، .. ھەتتا لەدوا (فەرھەنگى
 سۆڧىەتى) پىتتوۋ زىاتەر لە (۲۰۰) زاراۋى تومەتى تىيا بوو تەنھا بىۋ جۆرەكانى
 شيوعىيەت خۆ بەخۇ، چىجاي لەگەل خەلكى تر، رەخنە و معارەزەي ياساىي و
 ناپاساىي جىنى نەدەبۆۋە، ھەر دان بە معارەزە و بوۋنى بەرامبەر نەدەھىترا جا
 (دىالۆگى) چى پىكەيت، لە راستىدا نەو (جەلە) كە لە فىكر دەھىترا ناو كۆمەل
 نەوا يەكسەر ماناى (مەل ملاننى چىننايەتى) ۋەردەگرت، نەۋەش ھەردەم پەلەي
 تۈۋندو تىۋى دراۋى، نەو دۇخ و تىروانىنە بارىكى ناۋەكى دىكتاتورى و تۆقاندنى
 ۋەرگرتبوو، بارى جىھاننىشى ۋالى كۆرەبوو نا ئارامى و چەنگى ساردو گەۋمى
 لىرەو لەۋى پەيدا كۆرەبوو، تىۋر و قەلاچۆى راي جيا نەك لە پىژى ۋوژماننى ھەتا
 لە پىژى شيوعىيەكانىش نەنجام دەدرا لە ھەموان زەق تر تىۋر كۆردنى تروۋتسكى،
 چەندىن زاناي گەۋرە لە ناۋەدانى دوۋو خرابۆۋە (لەۋانەزاناي فىزىيائى نەندىرى
 سەخاروف)، نىنجا جەنگ و تىك گىرائى ناۋەخۆ ھەرىپايتەكى بەردەۋام
 ھەبۋە، لە نىسوان بالەكانى شيوعىيەت خۆبەخۇشى لەۋانە، سۆڧىەت و چىن،
 قىتنام و كەمبۇدىا، بالى پەرچەم و خەلق لە حزبى شيوعىي نەفغانستان، نۆڧتساۋ
 بەرەي مىللى لە نەنگۇلا، .. لە كوردستانىش (ى.ن.ك) و حزبى شيوعىي، حزبى
 شيوعىي (قىيادى مەركەزى) و (لەنەي مەركەزى)، لەناو كۆمەلەش (غىراقچى و
 كوردستانچى) .. تەنەت نەو ھەمروناكۆكيانەي نىر حزبە غەلمانىە كوردستانىەكان
 (چ خۆبەخۇ چ لەگەل لايەنى تر) بەشى ھەرە زۆرى بۆ نەو بىرە دەگەراۋە ..

لەبەر ھەمان ھۆ لە پىش دارمانى شيوعىيەت زىاتەر لە (۱۱) جۆر بزوۋتەۋەي
 ماركسى تەتيا لە كوردستانى سەروو سەرى ھەلدا، ھەلبەتە لە ھەمرو جىھان
 مادام دوۋ بالى جىاي ماركسى لى ھەبۋەي ھەركىز لە ناكۆكى تۈۋند دابوۋىنە.
 ھەرچى مەدرەسەي سۆڧىال دىمىكراسىشە نەو رايە تۈۋندەي نەبوو، باۋەرى بە
 (دىالۆك) ھەبۋە ھەتا لەگەل (چىنى پىرجۋازى و سىستەمى سەرمەپەدارى)

(فەلسەفەى مىسالىش) بە پىنچىموانى ماركسىزم، پىنى وابىروە كە دەشنى بە
 ھىمنى لى رىنى دىالوگ ناشى جىھانى و ناوەكى بىتە دى و بىپارىزىت، دەشپىت
 سىرمایەدارىش بىم شىوازە ھىمىنە بىگوازىتەو بى سۆشپالىسنى، بەلام ھەردەم
 چىنگەى رەختەى تىروندى سىمىزەشتى شىپىرەكەكان بىون.

ھەرچى رۇژىناوۋاشە تا سىنرىكى چاك باوېرى بە (دىالوگ) ھەمە، گىرى دەگىرى
 بەلام پەمىرە ناگا، مەزىوۋەكى بانىك و دوو ھەوا و چەند ھەواى ھەبىوۋە، لى نىوان
 ناوەكى ر جىھانى، سىمىرو و خواروۋ، رۇژىناوۋى و رۇژەلانى، بەھىزو بى ھىز،
 چىنى سىمىرو چىنى خواروۋ، .. نەگەم بىزانى شىمى دىالوگە بەزىانى شىمى تىمىواو
 دەپىت ناپىكات، ھەتا لى ناسە فەكرىە بالاكانىش شىمى شىپە دىالوگە دەكا كە
 لىگەل كەلشور و پەمىرەتەبە بالاكانى شارىستانى رۇژىناوۋا بىگىنە، نەگىنا
 بەدروشم دىالوگە بەلام ھەردەم دىالوگى بەھىزو بى ھىز، چىمىنەر و چىمىساو،
 داگىرەرو داگىرەرو، دىالوگىكە لىمى شىپە، لاپەنى ھىزدار دەلى؛ وەرە با
 دىالوگ و دانۇستان بىكىن ناخۇ چىزىت بىمى بە خۇشى يان بەپاۋەراۋ؟ بە بىرۋاى
 يان كولاۋى؟ نازادى و دىمىكراپىت بى دەدەم خۇت ھەلەبىزە بە چ جۇرە چەقۇپەك
 سىمىر بىرەم، لى پىنشا يان لى پىشت سىمىر، .. بەو جۇرە دىالوگە وتراۋە (دىالوگى
 ناھادىنا) يان (دىالوگى خۇپەدەستەوۋەدان)، يان دىالوگى دۇزىنەمەۋى (ھەفەت)،
 (پىانگە) بى ھەلەلۇشىنى وەك نەو چەند دىرە شىپەرە:

نەگىرەنەمە نەلەن سىمىرەمى
 بەرخى تىنۇرى بىر چوۋە سىمىرەمى
 لىوۋىرە گىسورگى بە فىل و درۋ
 لىگەل بەرخەكە كەتە گەتەگى
 ووشى تۇ كارى چىمى و چىلە نەكەى
 بەرخەكە شام لىسەر لىل نەكەى
 بەرخەكە وتى گەورەم كەى وابە

شهری تو شیلی ی زور نار وایه
 ناوی لای توره بهرو لای من بی
 ده بی چون چونی و بزچی لیخن بی
 ووتی نهی باشه جنیوه کانی یار
 دیتسه پادت بهرخی نالهمبار
 بهرخه که وتی گه وردی سمر دار
 کوزیمه نه مسالم نهک هینی یار
 تو نه فرموی یار، یارم نه دیوه
 نه نه شمش مانگم ته من پر یوه
 ووتی وه هاش بی دیسان ته واده
 بساوک و براکت جنیویان داه
 نه بی نه رداخت هر پی پریم
 که لبم له دووگی نه رما بنیم
 هر که نه ویدی وت به چه پوک و دان
 بهر یوه لاشی بهرخی به سته زمان
 ناوا له سایه ی جهوری ستمکار
 ده تلپتسره بی دمتی هه ژار

هه ندی له ره وشه بیرو نوسهرو سیاسه مه دارانی جیهانی سی یه و موسلمانان و
 ولاته داگیر کراوه کانیش جار وایه به شانازیوه به دوا ی شو جزره دیالوگانه
 که ووتون، بهر ی دووم له (بی تهیز، چه سواده، داگیر کراو، زیندانی کراو، ..) به دژ
 به دیالوگ له قه لیم ده دن، که ی شو جزره دیالوگ نه نجایمکی هه بووه، له دوا ی
 یه که سده ته قه لا نه نانت داوا ی دیالوگ کردن له باره ی سهریستی دان به کورد
 به زمانی خزی بدوی و بنووسی له تورکیا به تیزر له قه لیم دراو و سالی
 (۲۰۰۱) ه، نیو سده شه دیالوگی نتوان نیسرانیل و عه رب.. هه مووی هه ووه

سمره نجاسی دیاؤلۆکه کانی جارانسی نیمه پریالیزم و داگیر کمران له گهمل داگیر کراو و چه سواده کانه، پهك نموده نیه له میژودا ژۆرداریك مافی له پری دیاؤلۆک گتیرا بیتمهو بۆ خاوهنی، تهئاتهت بهشی هههه زۆری نمو دیاؤلۆگانه پیلان بووه بیان بۆ راگرتنی بهرگری و خوئاماده کردنی بیان هههه بۆ تیرۆز کردنی راسته وخۆی سهر کرده کانیان، داگیر کهری نیسپان داوای گفتوگو و دیاؤلۆکی له گهژ (لامپیرا) ی سهرۆکی ههنبه سورده کانکرد - که تایفه ی (مایا) له روی دانیشترانی رهسه نه کمن له هندۆراس (هندۆراس به زمانی لاتینی مانای: قورلاهی) - لامپیرا ۳۰۰۰ چه کداری هه بوو و نامادهو قابل بوو به رهیمی کمرتنه دیاؤلۆگ و دانوستان که چسی لهو دیاؤلۆکه تیرۆزیان کرد و خاکیشیان داگیر کرد، دهیان نمونه ی وا هه بووهو هه به، له قوناغی نویش نموی بهو شیوه ی لامپیرای بووه، پیلان و دیاؤلۆکه که ی حکومته ی عیراق و مهلا مصطفی بارزانی بوو له پایزی ۱۹۷۱ ویتیان تیرۆزی بگهژ سهر کهوترو نه بوو، ههروه ها تهو دیاؤلۆکه تله فۆنیه ی نیران رووسیاد جهمهر دودایف - له شۆرشه که یان بۆ سهر به خۆی چیسپان له دوا ی نه وه ته کانی سه ده ی پابووردو - که بهووه هۆی تیرۆز کردنی، ههروه ها د. عبد الر من قاسلۆش، .. سمدان نمونه ی تر.

دیاالوگ زیاتر تہنماھی دہی کہ لایہنی دادگر بالا دست تر بیت وینہمای
(ح. ابریکر) ہاتیتہ دی (بہہترتان لام بچروکہ تامافی لی دہستینہو،
بنہتریشان لام بہہترہ تامافی بز ودردہگرمہو)، دیاالوگی تیران (ح. عمر) و
نافرہتیلک۔ کہلو سردہمی بہ مرؤف حساب تہکراوہ۔ کہچی لہ کوتایی شای
سر نو زویوہ و دہلی نافرہتہ کہ راست دہکار عمر ہدہنہ۔۔

که چچی لہو سمرده مہی عہدہ مہش ہر بن ہیزہ کانن، چہ وساوہ کانن، داگیر کراوہ کانن، میلہ تان و روشہ نیوانی بن دہ لائن۔ دوا لہ دہ لائن اور بہ ہیزہ داگیر کمر دکا بڑ دیالوگ و نایکا، حسنی مبارک لہ سالی (۱۹۹۸) بہ

نمبر ناوہ، ہیات کہ گولڈ میس لہ دھریاچہ قبولہ کہی رزگاری ہوو، ناوہرا قبول (ہیندو راس)۔

ناشرکراترین جار گۆتی نېمه دیالوگ له گڼل نیسلامیه کان ناکه یې زهره مانه، له کاتیکا نه ویش و دسه لاتندارانی عهروپ به ویک خراوی (فتح) بېشموه بهر د وام تکایان له نیسرائیله که دیالوگیان له گڼل بکمن، نمو زنجیره یی یې هیز له گڼل بې هیزترو به هیز له گڼل به هیزتر له جیهاننکی نادادگری بهو شتویه یی سهروه همر له ناکه کمیته که تا ده گاته نه مریکا (un).. له ناره وژکدا پمیره و ده کری .

به هه مان شتیه ده یین روژناوا که لاله ی مل ملاحتی شارستانی پیاده ده کا که چی بې هیزه کانی بهرامبیری داوای دیالوگی شارستانی ده کمن، له وانه تیوره کمی (د. خانی)، همروه ها که لاله کمی (سرانی عهروپ له مانگی ۲۰۰۱/۱۱) به ناوی (حوار الحضارات: تواصل أم الصراع)، همروه اش تیوره کمی رژی غارودی به ناوی (تیک گمیشنی شارستانی کان).. که چی ده لام نیه، سه رنج بده نو زنجیره له کورده ستان هیزه دسه لاتنداره کان ناماده نین تمواو دیالوگ له گڼل هیزه نیسلامی و هندی نیشتمان په رودی دتوز بکمن یان جار وایه له گڼل په کتر، به لام همروه ناماده ن له گڼل داگیر کهر بکمن، به هه مان شتیه و شسرانی عهروپ (که داگیر کهرانی کورده ستانی تیایه ناماده نین دیالوگ له گڼل کورده بکمن، بهو ته کانه پنجه رانمیه شسرانی عهروپ ده ست بې نیسرائیل و نه مریکا دریو ده کمن و به دروشمی (خیار السلام و الحوار خیار استراتیجی وحید) که چی له گڼل یانه نایکمن، جا نه لیره دایه ماموستانی به ناوبانگی مده رده سی دیالوگ له نیسلامیه کان (به تیایه ختی نیخوان) ده گره پشموه سسر شو راستیه وه د. قمرزوی له نوی ترین کتبی دا ده لی نه گمر لایه نی په کم هم دان به بووت نه هینن چون و له گڼل کی دیالوگ بکمیته^۱، بویه هیزشینی تونده ی کردته سهره لگرنی دروشمی شو جوړه دیالوگ به (سباق یعد حصان واحدی شوبه اندوه، واته دیالوگیش له جیهانی نادادگری وه مده له ی ناشتیه چون له مده نی (دیگول) هاتوه (کللی هیزه دهرگای ناشتی ده کانه وه) لیره ندا

^۱ الاسلام و العلمانیة - وجهها لوجه - مقدمة.

نه گمر هیزت نه بی دیالوگ له گمل ناکه نو ناخوژنه موو سره نجامیشی نابې، شير (سیرنۆ سیکۆنچ) له سالی ۱۸۶۸ مو راستی روتوه که ده لې هیز ته نها به هیز دوه ستیږی .

گرفته کانی دیالوگی نیسلا می و عملانی :

له ناودوژکی بابته می سر وو به وونی باس له روکار و بوارد کانی دیالوگ کرا له نیوان معدرسه و ناپه کان تا ده گاته شارستانیه کانیش.. لهو به شهش مدهستان نمو تموره دیالوگه په که له نیوان نیسلا میه کان و عملانیه کانی جیهانی نیسلا می (عمره بی به تابه تی)، نمو ش دوو به می سره کیه :

۱- عملانی به دسه لاتداره کان که زوړ به میان دیکتاتوریه کان، بزیه که متر ناماده ی دیالوگ همدروک (حسنی مبارک) گوته می ده لېن زهره مانه، نمو دیکتاتوریانه نه که له گمل نیسلا میه کان له گمل هیچ هیزکی کاریگر ناپکه ن.

۲- نمو به شه عملانی به که دسه لاتدار نین و معاره زه ی نیشتان په روه و نه تموره گهر به دل سو و چمیه پاکه کان..

له هیچان دیالوگ ناروا نه به لام شه دی به ره می راسته قینه ی همیت به شه که ی دوا به ..

گرفته لای نیسلا میه کان: هر زو به کورتی و خیرایی نموانه به :

۱- که لې جار به شیک له نیسلا میه کان به پری تنگه یشتی تمکی خویان له فقهی سیاسی نیسلا میا ریگر له دیالوگ و بی ویستی خویان خرمه می گوته ی ناخه زانی خویان کردووه،

۲- له فقهه کانی تری وک (أولویات، واقع، موازنه، تغیر، ممکن..)، ده ست کورت بروینه بویه هوی لی یتیکمل هوونی کومه لیک چه مک له وانه: (تبلیغ و حوار)، (واقع و دق)، (به رنامه ی سیاسی و فکری سیاسی).. نه پتوانیوه به دروستی و ستانده ری دیالوگ بکا .

۳- بهو شپږه چاکش له تاوړوړک و پټولین کردن و له مېهېست و خاله لاوازه کانی و، هوی پمیدابوونی، (عملانیت) نه گهیشووه.

گرفت لای عملانیه کان:

۱- به گشتی ناستی تنگه یشتیان له نیسلام لاوازه.

۲- به پروانگه ی (روژه له لاتنسه کان) د پروانته نیسلام، له کاتیکا (روژه له لاتنسه کانیش) به هله ی لی تنگه یشترون چونکه نه وانیش به پېری واقعی مسیحی و نایه کانی تر نیسلام هله ده ننگین.

۳- به زوری نامرازو ناصانجیان ټټکل کردووه، شو دیالوگ به و نامانجه ناکمن که مادام له خدمت نامانجه کانیانو نیت عملانیت و ریتاره کوی نامرازه نه ک ناصانج.

۴- که متر (سه رابت) و مېبادینی له تاو عملانیت ماوه، بزیه گه لی جار هه تا نه گمر دیالوگیش بکرت به عمېسی کوتایی دیت.

۵- نه وهی همره گرفته باله کانی عملانیت به خیرایی شپږو نواده وړکی ده گوزی، له چه پیموه بزر راسره وی، له سوشیا لېسې بول لېوالی.. بیان به پیچه وانوده، به گشتی قهرانی ناسنامه ی فکریان هه پیه.. جا دیالوکی فکری له سر چ بکری ته نانهت به شیکیان گه یشتنه نه واده ده لاین فکر و نایه بولوزیاش نه ماوه.

۶- زور به خیرایی له مېبادینه ناستیه کان گېراونه توه سر مېبادینه شاقوولیه کان.

۷- تا واده یه کی زور کومه لیک دودی د پروونی سیاسی وه (لاسیی کردنه و، ته قه زوم، گومان، بانیک و چند هرا، خیرا لاریونه و، خیرا وېر گمیان) ی پتوه توماده.

۸- خدريکه بېته رها که عملانیت په پړه وی مېده نی (به رژه وندې) بکا..

واته ههردەم بەرژەوهندی تایبەتی و خودی خۆی بەسەر گشتی دەسەپتی... وە نێتەر
بە سەنایی دەتوانرێ بگۆتەری راره‌ری سیاسی میکافیلی یە دینیشاندەری
مەلانیەت، نموەش گەورەترین و کوشندەترین گرفتێ گفتوگۆیە کەینە، کە نرخێ
زانستی نامینێ لەبەردەم (هەرچێەك بیت لە پیناو بەرژەوهندی تایبەت).

(۱۶)

dictator

استبدادیه

دیکتاتوری

بهر جزیره دهسه لاتانه دموکراتی که بریاره کانر جیسه جی کردنیسی لای تاکه که سیک چر بیتمهوه، عاده تمن دهسه لاتی ناوهمستی له چ سنورو پاساو دهستوروو نهریت و ناینیش، تمهیا لای بنه ماله کدی یان چمند نزیکیکی خوی، نمو راویژاندهش وهرده گری که له خزمهتی دیکتاتوریانهی بیت.

بنه چه کدی:

له وهو پیش باس کرا که وژیوی چه مکه سه لیه کان بنه چه که یان ده گهریتنه وه بز نه زمونی به شمیرهت و هیچ بناغیه کی ناینی نه، به پینی هه ندی سرچاوه و فهرهنگ له بنه چه دا دیکتاتوری ده گهریتنه وه بز نه زمونی رۆصای کتون، بز نه و دۆخه تهنگانهی که ولحه که یانی تن ده کموت نهوا (ته نهیومنه پیوانی رۆما) بستی رای میللمت به پینی (نیمچه دهستوری) هه ندی سرۆکی وهختیان هه لده یژارد بز ماوهی (۶) مانگ بز به ریوهردن و په رانده موهی ولات له و دۆخه ناسکانه دا... هه ندی سرچاوه ناوو غرنه ی وهک (سؤلا، یولیزس قهیر، نوگوستوس، ...) یان تۆمار کردوه له و بابه تانه دا، به گشتی به و پرۆسه به ده ووترا (دیکتاتور) که وشه به کی لاتینییه له (Dictare) هاتوه مانای سه پانندن، نه و زاراوه سه لپی نه بوو به لایم له دوا ی نه و ی سرۆکی وا هه بوو که (۶) مانگه که ته و او ده بوو له مر تهخت دانه ده به زی و تیر ناوی دیکتاتوری بوو نه و جزیره دهسه لاتی که شمعه میته جه ماوه ی یان دهستوری یان شۆر شگیتی یان دۆخی دژواریشی نه ..

دیسان به پښی به شیک له فخره ننگ و سرچاوه میژووه کان په کم چار له (سقیله) سر به بونان نهو د وڅی سرور وویدا له پیش زاینده، نهو کاشی به (tyrants) نازوه کراوون، به پښی هه مان نهو سرچاوانه غرونه نوی دیکتاتوری په کم چار له ده دی (١٦) له بریتانیا له (تولیفر کرزمویل) سازاوه، هرچنده نهو مدبستې له نهو زمرونی ده ولستی هاوچه رخه، به لام گومان لهو راسته هم به، چونکه رژناوا ویستویه تی زوری چالاکي پیشروایه تی میژوو بزو خوی پاون بکا چ به چاکه چ به خراپه، بزیه رننگه له دولتی تربش بری به لام نهو راسنی بن په کم دیکتاتوری له ده ولاتی نیسلا می له سرده می معاویه دهستی بن کرد.

له پم نهو دیکتاتوری سیفه تیکی دانه پراوی به شریه بزیه ش به پښی زه مان و زه مین و نیشانه و ناره رکی گزواوه، سرده م و وخت هه بووه دیکتاتوری بویته مدح و زاناو نوو سهر و شاعر به سریان دا هه لگوتوه و وتوانه دیکتاتوریانه توانویه تی نیشی میللت راپه ریتی، به ده ولاته پس هیزه کانیشیان وتوه دیکراسی، له مه دره سی مارکسیه تیش دیکتاتوری هه مدح بووه دیکراسیه تیش سله پی بووه.

رایه جیاجیاگان:

دیکتاتوری زیاتر له زارواوه تریک تره نهک له چه مک بزیه که متر مشت و مری له سر بووه، زوریه فخره ننگ و سرچاوه کاشی یاسی و سیاسی و فله سنی و کز مه لایه تی.. به گوزارش جیاجیاگان نوسیه به لام له کزنایدا هه ماناو ناوه و که که لیک نریکه هه روهک هه نیکپان والی هه لده بترین:

^١ بز زیاتر پروانه: ا- موسوعة العالمية ل ٢٤٠ ب- النظم السياسية. ج- الوسيط القانوني الدستوري، د. آدموند.

- قهرمانگی نؤکسفرود^۱: دیکتاتوری وات دہ لاتداری رها.
- له (المورد) و (الموسوعة العالمية)ش همان مانای داپتی.
- (رؤسؤ) له کتیبی (في العقد الاجتماعي) به جۆریکی تری گوزارش کردوه که کورئی ده کهینه وه له شینوه کانی دہه لاتدا:
- ۱- دیکراسی ← دہه لاتداران <° له (گدل).
- ۲- نورستقراطی ← دہه لاتداران >°° گدل.
- ۳- دیکتاتوری ← دہه لاتدار = گدل.
- ۴- پادشایی هرسی جۆری سهرووه.
- له سهراچوه کۆنه کانیس که باسی (استبداد) بیان کردوه، (ماوردی) له کتیبی (تسهيل النظر) نامۆزگاریه کهی (نمسه کهنه ری مه کدۆتی) نه قل کردوه به لیدوانه که ده لیت له و خوشه دور که وه که هاو پیکانت پی تی ناگن، .. دیکتاتوری و (استبداد)ی خوشه ویستی تیانامینی.
- عبدالرحمن کواکبی ده لئی (مستبد) نه وه به حوکم له سر خه لکی ده کا به ناره زووی خزی نه که به تاره زوی خه لکی، پان به یاسا، پیتی له سر دهمی خه لکیه تا هق نه لیت^۲.
- موسوعة علم الاجتماع: چهند نیشانه به کی داناه و بز ناسینه وهی دیکتاتوریه ت:
- ۱- ده ست به سهراگرتن.
- ۲- متمانه نه بوون به هیلله ت.
- ۳- خۆ به چاکترین پارێزه ر زانی.

۱ قهرمانگی نؤکسفرود ۲۰۰۲ و ده پیکرانی سه لام ناوخوش.

• نهو هینمایه مانای زۆرترو گهوره تره .

•• مانای بهیروک تره .

۲ بروانه : الاعمال الكاملة - القاهرة ۱۹۷۰

۴- سزا و پاداشی ناممعمول.

۵- زور معرکه‌زیهت.

۶- کم راویژی.

۷- گوی نه‌دانه رای گشتی هیله‌ت.

۸- بریارې هدی.

زوربه‌ی نیشانه‌ګانې پېچېدوانه‌ی دیکراسی هېناره.. هدرچېنده به‌شینګی وانیو
همندې نیشانه‌ی تری نوځتانه، ینجا بریاره حمدیه‌ګان عاده‌تمن ورو له بر
هېره‌ګانه نه‌ک بزه‌موو لایه‌ک.

+ هره‌هنگی ټوکس‌فوردی ینګلیزه‌ګه‌ی نیشانه‌په‌ګی سهره‌ګی داناره هره-
به‌ده‌قی ینګلیزی هاتوه: especially one who has gained it using
military force...

+ نه‌نسرؤیؤلؤجیه‌ګان^۱: ټؤټوکراسی و نیستېدای له‌خانه‌ی دیکتاتؤریه‌تپان
ریزکړدوه.

+ زؤر جزوه رای تریش هیه، له کورده‌ستانیش وه‌ک له (راپؤرتی سیاسی
ی.ن.ک) هاتوه دیکتاتؤری و سهرمایمداری به‌پېچېدوانه‌ی یه‌ک ناسیوه،
سؤشالیزمی نزیک کړدؤته‌وه له ټؤټالیزمی و دیکتاتؤری.. هره‌وه‌ک (مارتین
دودج)یش له نیشانه‌ګانې دا ټؤټالیزم و دیکتاتؤری پیکه‌وه ریزکړدوه و چمند
نیشانه‌په‌ګی هاوبه‌شی پې داوون:

۱- ده‌سه‌لانه‌که بؤ یه‌ک تاکه‌ګه‌سه له کؤتاییدا.

۲- زؤر گوی نادانه‌گفت وگو و راویز.

۳- حزبی سیاسی و بوونی خه‌لکی تری پې هدرس ناګرئ جګه له حزه‌ګه‌ی
خؤی بیان ناقمه بچوکه‌ګه‌ی.

^۱ Oxford-d pr

^۲ بروانه: مقدمة فی الشریولوجیا الاجتماعیة.

۴- رخنه قبول نیه (بناپیمانی له کهسی یه کهم - جودی).

۵- معارزه ی یاسایی نیه ..

نیتر مل پی کهچ کردنی خلکی و زیندانی و تدرکیم (تسرغیب و تسرهیب) کورکردنمو ی خلکی له حزب و تاقمه که ی بزمه بری دهسلات دیارده ی هره زهقی نهو سیسته من^۱.

هوانه به پوختی رایه جیا جیا کان بووه، له رهوتی بابته که ههسانگاندنیانیسی تیا دایه، دیکتاتوری هه له سیسته می سیاسی پهیدا نابیت، چرونکه سروشتی پۆلنکی فراوانی به شعریه بۆیه نهوا و دزگا کۆمه لایهتی و خێله کی و ههتا دزگا زانستی و مه دینه کانیش ههیه.

عاده من نهو جۆره دیکتاتۆزه بیانگه یه کی پیلانی دهره وه و گه شانده وه ی سهروهیه کی هاو بهش هه لئه لته تینه ری وا که خۆی تیاپا ناوه ند بیت و نا هرازیکی سانش ده بی به هۆیه وه پاره وه ی نا رازیه کانی به تووندترین شیهو سه رکوت به کات. زۆریه فهره منگه کان نهو چه مک و زاراوانه ی وه ک تهۆتۆکراسی، تاک ره ی، مونو کراسی، دهسلاتی ره ها، شمولی، حزبی سه رکوده، حزبی پیشره وه، شاهنشاهی (نهک مه له کی ده ستوری)، دهسلاتی تهۆتالیزمی (وهک نه وه ی مؤسولینی) .. له پۆلی دیکتاتۆری ریز کردوه، غونه کانیشیان له دیکتاتۆری هه ری که له (ستالین، هتلا، دفالیه، عیدی آمین، موسولینی، ساموزا، مارکۆس، شای نیران) .. تهۆمار کردوه.

که متر نو سه رو تهۆمه ره وه کان نهو سه رو کانه میان له خانه ی دیکتاتۆری تهۆمار کردوه که ناسه واره دهسلاتیان هاوه، نه وه ش سه لیا تیکه له باره ی داد گه ری نو سیه وه ی میژوو، هه ره به یزی نیشانه کانی به شینکی زۆری ولاتیانی عه ره یی و جیهانی هه شتا دیکاتۆرن، که متر حزبه عه لانیه کانی عه ره یی به کورد ستانی شه وه ده ست گۆژی دهسلات و سه رو کایه تی ده کن، له هه مه وه سه رده می ک نهو

^۱ ! عرف منهك.

دیکتاتورانه بهشتیک له عموام و رهوشه نښرو نووسرو هونرمه ننو سیاسه قه داری واپان همیمو هه بروه نهک همر بزیان داپوشن به لکرو و ستای بیانگه دوزیموه، بروبینه، گورانی و شیریان به سردا هه لگروتوه، نازناوی بالایان پی داوه لمانه (خواه ند، مه زن، خاوه ن شکو، قائد الغد، سمرۆکی هیژا، قوه مر، دوتش، سمرۆکی سمرۆکان، سمرۆکی بی هاوتا، فخامة، سیاده، یان وهک (مصطفی کمال) سی نازناوی دراوه تی یه کیان (عصمت نینو) ناوی (میللی چیف- واته سمرکردهی هه میشه بی) دووم نازناوی غازی، لعدایدا پهرله مان سیتیم نازناوی (نه تاتۆرکی) پی دا واته باوکی تورک، .. نیستاهیم به ده بیان نازناوی دراوه تی .

زۆریه ی نهوانه کیشه یهک یان فاکنتریککی هاربهشی میژوویی و ناییدیلۆزی و نیشتمانی کره و ته دروشهر هاندر بۆ جۆش و خرۆشکردنی ههست و نهستی خه لکی عموام به پی تیژی (مندی و الاستجابة-توینی) تا شرعیه تی جه ماوهری و میژوویی و یاسایشی پی وهرگری، ههروه ها هه لدهستی به دروست کردنی نه غومنه نی کارتۆنی به ناوی پهرله مان و گهل و جارجار هه لپاردنیك سازده دن یان بۆ سمرۆکایه تی هه تا هه تایه یان بۆ ماربه کی دیتۆر و له ٩٩، ٩٩٪ دهنگ دهینتی، ته نانهت سمرۆکی عیراقی له سالی (٢٠٠٢) له ١٠٠٪ دهنگی هیتا! ئه مر سوره شی شکاند، خه ریکن نزیک بئه وه له و دهنگ هیتانه ی (ستالین) که جارێکیان له (١٠١٪)ی هیتا بوله کۆنگره یه کی حزبی شیوعی، هه رگیز پیغه مبه رده کانیش نه و جۆره دهنگه یان نه هیتاوه .

دیکتاتۆریهت ئاسنامه ی نیه له هه موو مه درمه کان په یدا ده ییت هه تا له دیمکراسیش، هیتله ر به دهنگ دان و له رۆی دیمکراسی له سالی ١٩٣٢ بپوه راویژکاری نه لمانیا، بۆیه به شیککی زۆری پانتایی میژووی عه لمانیهت و رۆژناوا و لیرال دیمکراسی و سه رمایه داری جهنگ و په لاما رو شه ره ده سلات و دیکتاتۆریهت بپوه، فروه نه نزیکه کانی : هتله ر له نه لمانیا، مۆسۆلینی له نیتالیا، دۆفالی له هایتی، فرانکو له ئیسیانیا، صدام له ئیراق.. نیتر ده روازه ی

دیکتاتورى بېرسته موخو یان ناراسته موخو لهو سیستمه مه له همدومان ترسک تره مادام مه بدونى بفرژدو دتدی تایبه تی و شه خسی له سروروی گشتیه، میژوی سیاسى خه لافه تی نیسلامیش پاکانه ی بژ ناکری لهو پرووه به لام به پینجه وانه ی نهو رایه ی (کوتایی میژوو) (مل ملاتینی شارستانیه کان) که جگه له سرمایه داری دپیازه کانی تر به دروازى دیکتاتورى له قه لیم داوه، هر به خیزایی نهو رایه گه یشتو ته جیهانی سی پم و کوردستانیش، سرنج یده واپژدی سیاسى (ی.ن.ک) کونگره ی (۲) هاتوره: (په ره ندنی پیر داخرازی مافی مروژ و دپکراسی که هر دوو کیان هم بژ گه شه کردنی سرمایه داری و بازاری نازاد پیویست بسون، بژ ریسوا کردنی رژیمه دیکتاتوریه کان...)، هر با به (معجم الحدیث...) وه لامی نهو هه له ټینگه بشته بده پنه وه که تیایدا هاتوره (له سالانی ۷۰-۸۰) سرده می بینوشی چالاکیه نابوریه کانی سرمایه داری و بازاری نازاد بسو که چى تمېژى مافی مروژى ده گرت و نه دپکراسیش)، زؤریه ی دیکتاتوریه کان لهو سرازه ن و خؤ نوونمى (نه نومنه ی ناسایشیش) که چؤن (۵) نه دلامى هم میشمی بی هه لیاردن هرده نه دلامن و قیوشیان هیه نه وهش هر دیکتاتوریه ته.

هرچى مه دره مه ی شیوعیه نیسه هر خودی (دیکتاتورى پرؤلیتاری) کؤله گه یه کی بنجینه می یه، په کم حار (بابؤف) فرنسی له ۱۷۸۹ داواى شیودیه که ده سالانی پرؤلیتاریای کرد نینجا مارکسیه پش داوایان کرد، معاره وه لایه نی سیاسى و ره خه ی تر به دوژمنی له قه لیم درا، ته نها حربه که و تاکه شه خه که له کوتایدا ده سالدار ده بورن چونکه (چینی پرؤلیتاریا) نه دروست بوو نه دروستیش ده بی، نیر کمسانی دیکتاتورى وه ستالین له وروسیا، حاو له چین، هوتیکمر له نه لمانیا، چاوشیکؤ له رؤمانیا، کیم نیل سونگ له کؤریا، پؤل پؤت له که مېژدیا، کاسترؤ له کؤبا، .. زؤری سر.. نه نانه ت

دیکتاتوری گه‌یشته شو راده‌به که (کیم نیل سۆنک) مرد وه‌سیه‌تی کرد کورده‌کی هاته حئی (بووه شیوعیة الملیکة)، بمر شیوه‌به دیکتاتوری له‌گه‌ل ده‌سلات هاری یوینه (کلا أن الانسان لیطغی إن رأى إستغنی)، جا شو ده‌سلاته جار وابه ناوی (دیوکراسی) هه‌لگرتوو وه‌ک ته‌لمانیای دیوکراسی، به‌مه‌نی دیوکراسی .. سه‌رنج بده احمد سیکۆتۆری سه‌رۆکی پارتی دیوکراسی غانا به‌ده‌لی (نیه سیسته‌میکی دیکتاتوریان له‌ نیو دیکتاتۆریه‌کان هه‌لبژاردو که دیکتاتۆری گه‌له، چاکتره له‌ دیکتاتۆری تاکه که سه‌کان پان دیکتاتۆری پهرله‌مانی، پان دیکتاتۆری چینی برجوازی ١٠).

له‌باش هه‌مرو نه‌وانه‌ش دیکتاتۆریه‌ت زیاتر زاده‌ی جۆریک له‌ سیسته‌م و عه‌قیده‌یه، له‌دوای پشکین و وره‌بوونه‌وه وا ده‌رده‌که‌وێ ژۆری دیکتاتۆریه‌کانی سه‌ده‌ی رابوردوو و نیستاش به‌ره‌می جۆره عه‌قیده‌یه‌کی سیاسی ناویته‌ن له‌ ره‌گه‌زی و جۆریک له‌ سوشیالیستی، واته‌ فه‌له‌فه‌ی نه‌توه‌گه‌ری و سوشیالیستی و نیشتمانی پێ گوتراوه، به‌کویتی نه‌تیرته‌و جۆره خه‌لکه سه‌ره‌له‌ده‌دا که لایه‌نی ئاره‌زووی زاله به‌سه‌ر عه‌قل و ته‌خلایقه‌که‌ی، بۆیه هه‌رگیز ناسنامه‌که‌ی به‌شهری و عملانی ده‌یت نه‌ک ناینی راسته‌قینه، نه‌وه‌ش به‌ پرونی له‌میژوو به‌دی ده‌کرێ هه‌ر له‌ نه‌رسۆ (٣٨٤-٣٢٢ پ ز) وه‌ تا میکافیلی (١٤٦٩-١٥٢٧) و به‌ دواوه‌ش زاناو فمیلسوفی عملانی راویۆکمر و پێشانه‌دوی دیکتاتۆر بوینه .

هه‌روه‌ک دۆخی نیستای جیهانی ده‌سلاتداری عه‌ره‌ب نوونه‌ی دیکتاتۆریه‌ن له‌و جیهانه به‌ نیشانه‌کانیوه، تا شو راده‌به (کیسنجر) له‌ وه‌لامی نمو پرسیاره‌ی ناخۆ ژماره‌ی دانیشتوانی عه‌ره‌ب چه‌ندن؟ وتی ته‌نیا (٢٢) که‌سن، واته‌ هه‌ر سه‌رۆکه‌ی به‌کسانه به‌ میللته‌که‌ی هه‌روه‌ک پێناسه‌که‌ی (رۆسۆ) بۆ دیکتاتۆری، له‌ راستیدا هه‌ر خۆشیان شه‌رم له‌و بارودۆخه‌ ناکه‌ن هه‌م له‌ ده‌نگ هێنانی په‌ساخته‌ی ٩٩، ٩٩٪ هه‌م له‌ گۆته‌ش، له‌ عیراق وه‌ک دروشم له‌سه‌ر دیوار

^١ بروانه : علم السياسة - حسن الناصب ص ٤٣٥

دەنورسرا (إذا قال صدام قال العراق).. نيتړ شەرو جەنگو ناشتی و مائ ویرانی و به قیرۆدانی داهانی عیراق بئ سانسۆرو رای میللەت.. تا گەیشته شەو یادیە سەرۆک بە کسان بیت بە دەولەت، شەوش هەمان گۆشە (لویسی چوار دەمی نەڕەنسی) بوو کە دەبیوت (مەن دەولەتمو دەولەتیش منم)، شەو چۆریکی زۆر تاییەتە لە دیکتاتۆری، چۆنگە دیکتاتۆریەکانی سەرۆو کە ناویان لە نەڕەنگەکان تۆمارکراوە لە گەڵ دیکتاتۆریە کەشیان نیشتمان پەرۆەر بۆینە، کەچی دیکتاتۆری نیشای عەرەبی تەنها بۆ مانەوای دەسلەلاتی دیکتاتۆری سەردای هەرزان لە سەر ولاتو نیشتمان دەکا، بۆوە میراتگری شەو جۆرە نەڕەنسی نیشتمان فرۆشی، هەرۆک فرۆشتنی لیبیا بە نیتالیا، دجلە بە بەریتانیا، فەلەستین بە یەھوود.. هتد لە سەرەتای سەدە (پێستم، نیشش بە چۆریکی تر بەردەوامە. سیستەمە سیاسە کە دەسلەلات لە کوردستانیش زۆر کاریگەرە بە ئەزمونی سیستەمی سیاسی عەرەبی بۆیە (عبدالله پەشتیو) لە شیعەتکی دا ڕوو لە سەرکردەکانی کورد دەلێ:

ناگەرداتیکان کەسەرد بە دوو
خەلک مێژوویەکی هەسەیه
نێمە دوو مێژوومان هەیه
هەموو دنیا بەک سەرکردە (ئێ) بەلایە
نێمە لەویش دوومان هەیه

نەڕیشی سیاسی لە ناو جیهانی مۆسلماننیشیش زیاتر بەلایەنی دیکتاتۆریەتە، جۆری حۆکم و دەستوور بەرنامە (سیاسی و تایدیۆلۆژیای عەقیدەیان عەلمانیە، لە سۆشیالیست و فەلسەفە (نەتەوگەری و لیبیرالی پان ناوێتە یە کە لەواتە، حۆکمی نیلامی راستەقینە وەک نیسلامیەکان و زاتاکانیان دەلێن (قورشان و سونە) بیت وانین، بۆیە نەگەر دیکتاتۆری ڕەگی ئە دەروونی ئەو دەسلەتدارانە هەینت کە لایەنی عەقڵی ملکەچی دەروونیە ئەوا لەو مەدرەسانەش ڕەگی هەسەیه

که مدرسه‌ی روحی نین، بۆیه دیکتاتوریته له فکری نیسلا می هیچ ینگه و جینگه‌یه کی نیسه، هر چنده زۆریه پانتای میژووی نیسلام به‌جۆرتک له دیکتاتوری حساب بووه نه‌وه‌یان میژووی موسلمانانه نه‌ک نیسلام، چونکه شورا نه‌لیکی بتجینه‌ی حوکمه، نینجا (ویلايه‌ت) له نیسلامدا بۆ نومه‌ته هه‌روه‌ک قورئان زیاتر رووی له (نومه‌ت) کردووه به‌پله‌یه‌ک نینجا بۆ (شورا) و له‌وتیش بۆ (فقیه-یان نه‌میر)... مانای (ولایه‌تی نومه‌ت) نه‌ویه هیچ ده‌زگایه‌ک له‌سرووی نومه‌ت نیه، له‌دوای ده‌ستور که حوکمی خوابه، نیتر (وه‌لی نه‌میر) (نیسام) و (سروک کۆمار) و (نه‌جمه‌نی شورا-په‌رله‌مان)... هیچی راسته‌وخۆ به‌ند نیه به‌ په‌یامی خواسی، به‌لکو هه‌مرووی به‌ند ده‌یت به‌ په‌یماننامه‌ی کۆمه‌لایه‌تی له‌گه‌ژ (نومه‌ت)، ده‌بی هه‌لبۆیردۆین نه‌ک دیاری بکرتین یان به‌میرات و خۆسه‌پاندن، تا راده‌یه‌ک نه‌و کیشه‌ له‌ناو (فقهی سیاسی) نیسلا می هه‌یه به‌شیتک له (شیعه و سونه) یه‌ک ده‌گرنه‌وه ده‌لێن (ولایه‌ت) بۆ (فقیه-یان نه‌میر)... نیتر نه‌و رایه‌ سه‌ر ده‌کیشی بۆ دیکتاتوریته هه‌روه‌ک سه‌ری کیشاوه، هر چنده نه‌زموونی ئێرانی له (ولایه‌ت فقیه) وه‌ک (چاره‌سه‌ریکی مام ناوه‌ندی) ده‌سه‌لاتی زۆر دارایشی به‌لام هه‌لیش بۆراوه له (مجلس خیرگان)، بۆیه ئیتا له‌ نێران هیچ ده‌زگایه‌می سیاسی نیه (نومه‌ت) هه‌لی نه‌بۆارد بێت به‌ پینجه‌مانه‌ی ولایتیکی دیمکراسی زاده‌ی وه‌ک بریتانیا ده‌بینین به‌ماله‌و خانه‌واده‌ی شازاده‌کان بێ هه‌لبۆاردن و به‌میرات خاوه‌نی نه‌و میرنشینیه‌ی به‌ریتانیانه‌ پان جار وایه‌نه‌جموومه‌نی لۆرد (یان ئه‌عیان) به‌میراته بێ هه‌لبۆاردن، تینجا نه‌زموونی نیسلامیه‌کان درواشاوه‌ تر به‌روه، هه‌تا له‌ نه‌فغانستانیش (که‌نومه‌یه‌کی ناشرینی هارچه‌رخه‌ی نیسلامیه‌) سه‌روکایه‌تی به‌ نۆره‌ بووه‌ (۳) سه‌روک گۆرا، که‌ گه‌یشه‌ (بره‌هان الدین ربانی) گه‌یر بوو، له‌ چیچان و سودانو ئێران نومه‌نی ته‌وار نه‌نتی دیکتاتوریان په‌میره‌و کرد به‌لام له‌ ناستی پیتوبستیش نه‌بووه، له‌ نێران سه‌ره‌ک کۆمار ته‌نها ده‌توانی له‌دوو ده‌وره‌ خۆی هه‌لبۆیرتی تا ئیتسا (۶) سه‌روک کۆمار گۆراوه (۱) -ابو الحمن بنی صدر- ۲-

محمد علی رجائی ۳- علی خامنه‌ای ۴- هاشمی رفسنجانی ۵- محمد خاتمی ۶-
 محمودی نژاد) ... له چیچان له دواي (جوهر دودایف) (سلیم خان یاندریایف)
 بووه سهرک کومار، دواي له هه‌لپ‌اردن (نسلان مەس‌خادۆف) دەرچوو (سلیم
 خان) قایل بوو ته‌نها بېته سه‌فیریکی گه‌ړیده له‌پیناو نه‌و گه‌له‌و کۆمه‌ک
 په‌یداکردن، هه‌تا له کوردستانیش ده‌ست گۆزی ده‌سه‌لات و گۆزینی رابهر له‌ناو
 نیسلامیه‌کان زۆر ئاسایی بووه (L) رابهریان گۆزپوه تا ئیتستا (هه‌ر چهنده له‌وه‌ی
 دواي گه‌روگرفت هه‌بووه)، به‌لام له‌ناو حزبه‌ عه‌لمانیه ده‌سه‌لات داره‌کان نه‌وه زیاتر
 له نیو سه‌ده‌یه هېچ گۆزپیتیکی سهرک حزب نه‌یینه‌راوه، مه‌گه‌ر مردن یان به‌ئێند
 ترازانو ژماردی سه‌رکرده زیادکردن، هۆیه‌که‌ش ده‌گه‌ړسته‌وه بۆ چه‌ند ڤاکته‌ریکی
 میژوویی له‌وانه‌ته‌زمرونی سه‌قه‌تی خه‌لیفه‌کان له‌وباره‌یه‌وه، سه‌ر نشینه‌کانی
 کورده ... نینجا له‌و سه‌رده‌مه‌ش دوو کاریگه‌ری نوێی تر یه‌کیان نه‌وه‌یه
 ده‌سه‌لاتی سیاسي کوردی له‌ژێر کاریگه‌ری نه‌زمرونی عه‌ره‌بیه که دیکتاتۆری
 په‌تین، هه‌روه‌ها کاریگه‌ریش به‌روینه به‌ نه‌زمرونی مارکسی که بناغه‌که‌ی له‌سه‌ر
 دیکتاتۆری هاتووه، ... جگه له‌وه‌ش ده‌سه‌لاتی عه‌راقی زیاتر دیکتاتۆری بووه

(۱۷)

Federation

الولايات

فیدرالی

له دواى گمسهى كۆمەلۆ پەيدا بوونى دەولەت، زياتر تىكەلى و پىتويست بە
 يەكتر بوون بەو شتوۋە فراوانەى، ئەو زاواوانەش لە گەلى پەيدا بزوۋە لە شەتەلمى
 ئەزمونى مېژووى شاره‌زايى مرۆفایەتى، نەگبنا لەپەيامدا هەموو ئەو زاواوانەى
 وەك : فیدرالی، پەرلەمان، سیاسەت، مرۆفایەتى.. هەبوو بەهەمان ناوەرۆك،
 مەگەر ناو و شرتى جیا بوو، هەلبەتە پەيام بە دىيان سەدە لە پىش عەقلى
 بەشمەرە، جیا وەك پەيام بەنچەى ئەو چەمکانە رۆژ هەلانیە، وەك زادەى
 بەشمەرش رۆژئاوايە، چونكە كام شارستانی زالق بىت ئەو چەمکانە بە ناو و
 وشەى ئەوان زالق دەبێت، لەسەر ئەو بنچینەى (واتە لە ڤووى بەشمەرە)
 فیدرالی لە سەرەتادا لەسەر شتوۋە پىتويستى نىدارى و سیاسیانەش دروست
 بوون، بە هەردوو جۆرى سەلبى و شىجائى، لە لایەك دەبىن ئىمپراتۆرەكان بە
 مەبەستى سیاسى و زالق بوون فیدرالیان پىادە كردوو هەر بە ئوونە فیرعەونەكانى
 ميسر و لاتىيان كردبوو (٤٤) ناوچە^١، هەریكە دلسۆزىكى فیرعەونى لى
 دەسلەت داو بوو بە مەبەستى كۆنترۆل كردنى، یان وەك كۆمارەكانى سۆڤیەتى
 پیتشروش، كەچى لە خەلافەتى ئىسلامى راستەقینەدا بە مەبەستى بەشداری
 سیاسى گشتى و رێكخستەن و لامەرکەزىیانەى دەسلەت و مەدەنیەت و ئازادى
 تاكو پێكەره ژيانى رەنگە جوداكان بوو، بەو شتوۋە ئىسلى فیدرالی مېستەمى
 وىلاپەتەكانە لە ئىسلامدا، هەروەك لە نەرمەنگى بەناوبانگى (تۆكسڤۆرد)یش

^١ الموسوعة السياسية (٤٤٥).

همر به مانای (ویلايات)ی هیناوه^۱، له گهڼ نه و گۆزان و کاریگه ریه که لتوری و تابوری و نه خشی کۆمه لایه تی و سیاسي نوێانه ی به سهریدا هاتون، بۆیه هه ق واپوو به (ویلايت) سهر دێری نه و چه مکه بنووسین، به لام چونکه نیستا فیدرالی باووتره له ویلايت، له لایه کی تریشه وه به رله مانی کوردستانیش به وشه ی (فیدرالی) سهر دێری کردوه، بۆیه نیسه ی له گهڼ پای بار ده وێسن جاری نه گهر ته رازووش نه ییت.

فیدرالی وه که وشه لاتینی به مانای (یه گرتن) یان (هاو به مانی) دیت، بۆ نیستا به مانای ته راره یه کی نیسه ی دیت و هاو تایی له گهڼ (هه ریم- نیقلیم) ناویان دیت، (نیقلیم)یش جار آن مانایه کی تری هه بووه، به هه ر لا کیشه یه که له و (۷) لا کیشه ته ربیه ی که نه و هی لانه ی زه دی به ناسۆی دابه ش ده کرد ده ووترا (نیقلیم)^۲، دای له ر لایش به و و کتر بۆوه، نیت هه ر ولاتیک چه ند نیقلیمیکه، مه به ستی نیستا له (نیقلیم- هه ریم) نه که هه ر سنو ریکی جو گرانی تایه ت، به لکه دانیش توانی ده به له که و که لتوو و فاکته ری تریش تایه ت ییت، نینجا پێی ده وتری هه ریم (نیقلیم)، ته نانه ت (کی بک) له که نه دا ته نه ا تایه تیه که یان فه ره نسی زمان هه ریم یان یه که هیناوه، بۆیه نیستا فیدرالیه ت و هه ریمایه تی و دابه شی ده سه لات جو ریکه له چاره سه ری سه ره تای کیشه ی فره نه ته ره ییش له سنو ری یه که ولاتدا، لێره دا پێی سه ته به لای له و با سه دا به چێن که به شیک له نو سه ران و فه ره نه نگیش له و نه ی ویلا یه تی سه سه ته می نی سه لاسی بۆ چاره ی (کیشه ی نه ته وه یی) ده گیر نه وه، نه خیر، نه و کاتی کیشه و به ری نه ته وه یی هه ر نه بووه^۳، هه ریم و نه ته وه ده سه لاتی سیاسیش له و په یوه ندیه یاسایی و سیاسیه ی وه که نیستا نه بووه، دابه ش به وونی ولایه ته کان له سه ر به چینه ی نه ته وه یی ته بووه،

^۱ فاهوس آکفورد ۲۲۲.

^۲ موسوعة الکشاف إصطلاحات القرن و العلم ۲۴۷، و معجم البلدان ساقوت الحموی، این الخللن- المقدمه ...

^۳ یز زبهر به وانه، نه ته وه یی.

لسمر پنجینی نیداری بووه، هتا له سردمدی عوسمانیش نه گمر نه ماشای هر ۲۲ ویلايهت بکمن هیچی جوت نیه له گمل نیشتمانیک، دوی مهشروپیهتی ۱۸۷۶ز یش ههروابوو، له مادهی ۷۱ی دستوری (مهشروپیهی یه کهم) عوسمانی هاتبوو که نه ندامی مه بوسان (پهوله مان) نوئسه ری بته نه ای ویلايهته که ی ناگا به لکر نوئنه رایه تی هه مرومیلله تی عوسمانی ده کا، بزیه همریمی ئیستار ویلايهتی نیلامی لیک جیانه، هتا خردی ئیقلیم (همریم) عمره بی نیه، له ئیخلیمی لاتیینی هاتوو، به لام ههردوولا هاوبه شن له (لا مهرکه زیته)، که واته فیدرالی (یان ویلايهته کان یان مهرکه کان) شخسیه تی سه ره خوئی (نیو دهوله تی) له دست ده دن بۆ بهک شخسیه تی ناوه تدی، له بهرامبه ریشدا (ناوه ند) کۆمه لیک ده سه لاتی بۆ نه وان به جی دیلن، له کۆنفدرالی وانیه، هر یه که شخسیه تی هه عه نه وی ده مینسی، نیستا که مفر ته زمونی کۆنفدرالی ته معنی دریو بووه هتا له تیوان بهک نه شه وهش ههروهک کۆنفدرالی (عمره بی یه کگرتوو) که له ۸/مارس/۱۹۵۸ له دیمشق له تیوان به مهن ومیسر، دوی عراق و سوریا، دوی میسر له گمل چهند ولایتیکی تر ی عه ره بی، جاپان لهنه ی سویرا یه کیتی سرقیه ت کۆنفدرالی بسون، به لام تالیستا کۆنفدرالی (امارات العربیه المتحده) ماو، دیاره فیدرالی بهردهوام تره .

به زۆری ده سه لاتی ناوه ندی چ وهزیره کانی (تئفیلدی) چ (پهوله مان) له نه ندامانی همرمه کانی فیدرالی و ناوه ند ییلاک دیت (هه لبه ته ناوه ندیش همریمیکه له فیدرالیته ت، خۆ نه گمر سنووری جوگرافی و ولاتی جیاجیا بن وهک نهو شیهویه ی بریتانیا نهوا په ره مانیان که ژماره (۶۳۵) نه ندامن بهو شیهویه ییلاک هاتوو:

(۷۱) نه ندام سکوتله ندا، (۳۵) ویلنر، (۱۲) ئیوله ندای سه روو، شهوی تر نینگلته را، میه، له قوبرس له کوی ۵۰ نه ندام (۱۵) ی توژکه، (۳۵) ی

یونانییه، دیواره چیری دائیشتوانی همریسه کان شو کاریگره یان ههیه، له ویلایهته کانی نه مریکا ده بینین همدوو ویلایهتی همرمۆت و نه لاسکا تریکه ی ۳۱۱ نه ندامانی کۆنگرئس پشک ده هینن، ههرچی ویلایهتی تیتز بورگه ۴۱ نه ندامی ههیه له کۆی (۴۳۵ نوته ران + ۱۰۰ پیران)، نه نهمه نی ههریه کانی سویرهش ۴۴ نه ندامن، بۆ ههر کانتۆنیك ۲ نه ندام .

ههریه که له ههریه کانی پهرله مانی سه ریه خزیان ههیه، واته فیدراتیۆن حکومهت و پهرله مانی، زۆریه ولاتی جیهانیشتا به جۆرنیک سېسته می ده سه لاتیان فیدراتیۆن، جا ناوی جیا جیای وهرگرتوه، له وانه: ولایات و ه جارانی خه لافهت و نیتستای نه مریکا، نيمارات و ه نيماراتی عهره بی به گگرتوه، کۆماری و ه یه گیتی سۆفیته پیشو، نوستانه کان و ه نیران، همریم و ه کوردستان، و کانتۆنات^۱ و ه له سویره فرهنشاش... نیتز رهنگه نهمه نی نه یونی نهمه یسته مه ده گمەن بیتو ته نها له ولاته دیکتاتوره کان نه بی (که زۆریه ولاتی عهره بی و سوشیالیسته کان و ه نندیکی شه فریقی ده گرتوه)، نهمه یونیکی زۆر سه رکه وتوه ههم بۆ نیداری و ههم سیاسی و ههم نه ته وه ییش، نه و ولاتانهی خاوه نی نه و سېسته مەن زیاتر نارام و ناسایش و گمشه و ته بایی به یاسایی به یۆره ده چی .

له نه مروتی نوی دا سویره کۆن ترین سېسته می فیدراتیۆن، به لام نه گهر ناوه گمشه نوی بیت، نه و ناوه رۆکی نوی تیه، به هیچ جۆرنیک له دا هینانی نه وروبی نیه ههره ک ده یانه وی ههمو مۆدیریه کی نیجایی بگه نه مرلکی خزیان، ههمو نه وانه بناغه ی پهیامی ههیه، نه گیتا با سه رنج به دینه شارستانی (نه دیل ۱۳۲۵-۱۴۲۰ پ.ز) چه ند کۆنیشه و وه سنی له لایه ن زۆریه فرهنه نگه کان به کۆنفدراتیۆن کراوه^۲، له سه رده مه دا: له دوا ی دابه ش کردنی و

^۱ کانتۆن فرهنیه واته (قضاء، سویره مانی محافظه) - قاموس جیب - ل ۴۴ فرنی - عربی.
^۲ الموسوعة السیاسة - کیانی - م ۱۰ ب ۱ ل ۳۹۴.

وه چېرځاني جيهان له چاڅي نيمپراټوريه تموه بڼ ولاټه تمه وده بيه کان که بناغه که ي بڼ جيهاني نيسلامی و سړيه می له ريکه وننی (۱۹۱۶) ی ساپکس بيگز- سازانوف) به دواوه دروست سوو، شير کيشی نه تمه وده میس سوو سمرباری يو سيته کانی سيستمی فيدرالی.

له نهموونی نويدا هر ټمه کانی فيدرالی به پړی سمره وری دهنگ دان و ديموکراسيانه توانوپرانه جوړی حوکم و مه زه بهی سیاسی و ده ستوری هم ريتميش بگزون وه که له هر ټمه کانی سمروی نايميريا تا نيتستا (۱۰) ولايه تيان جاری په پړه وکردنی شمريعتی نيسلامی داوه وه که موذن پرتيرين چاره سړی کيشی کو مەل و تاک بڼ نهو شوتنه، هر ودهاش له ماليزيا و پاکستانيش هاوتای نهو شيتويه هديه.. هر چنده روژشاوا و روژهلالات و عدلمانیه تی جيهانیش راستموخو یان ناراستموخو له درۍ پيش هائی وان، نهو چوارچيترودا په رله مانی کوردستانیش بڼ په موندی همرين به ناوهند فيدرالی له نيټو زنجيره ی لا ممرکهزی و خود موختاری و کوڼفدرالی.. هالنژاردوه، که له لاین شرفينیسته عمره به کان په سند نه کراوه، هر چنده به شنيکيش (به تايسته تی وه گمز په رسته کانی عدلمانى عربی) پييان وایه نهوه سمره تاي جابوونه وده، ده لټين ده بیت نهو هه نگاهه بيگنډريتموه بڼ راپرسيه کی گشتی ديموکراسيانه ی، سمرانه وری عيراق نه که ته نيا له کوردستان، بهو بڼ نهو شوه بڼ وه لاميش هه لو ه ستميه که ده که ين:

۱- فيدرالی و ديموکراسی لهو په پړه ندي نهوگانیکه نينه، زور ولات هميه و هه پړه فيدرالی پړه و ديموکراسی نه پړه وه که له فیر عومنه کان که باسمان کردو به کيتی سرفيعتی پيشوو وه که ديکتاتوری، سيستمی و بلاياتی نيسلامی پيشوو نه نيتار سوانيش ده که نمونه ی تر.

نينجا نهو هه عميکتی ديموکراسيه که مانی ده خوریت هر وه ختيک راپرسی سمرانه وری بکريت زورايتمی عروپ له عيراق دهنگ ناده نه فيدرالی یان هر

مافیککی نری سروشتی خه‌لکی کوردستان، (بۆ زیاتر بره‌وانه بابته‌تی دیموکراسی له‌و فهره‌هنگه‌).

۲- وولاته فیدرالیه‌کان هه‌نری یه‌کگرتوویان گسورج و گۆل تهره له‌ وولاته نافیدرالیه‌کان، بۆیه هه‌موو زانا و فهره‌هنگه‌کان فیدرالیان به‌ عانای (یه‌کبته‌ی سیاسی) وهرگه‌تراهه^۱، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ زۆریه‌ی ته‌و ولاتانه‌ی شوێش و کبته‌ه‌کانی نه‌ته‌وه‌یی تیاپه‌ تا فیدرالین و ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی تاک ره‌و دیکتاتۆر و تانیفی به‌وه‌، نه‌گه‌نا ولات هه‌یه‌ چوار سه‌ده‌یه‌ فیدرالیه‌ و زۆریش ئسارام و گه‌شه‌ سه‌ندووه‌.

۳- بۆ دیاری کردنی شێوه‌ی پمپوه‌ندی راپرسی به‌ سهرانه‌ری ولاته‌که‌ ئساکری به‌ تایبه‌تی نه‌زموونه‌ نوێ‌به‌کان، له‌ دوای ۱۹۹۰ تا ئێستا نه‌و پرۆسه‌نه‌ به‌جام دراون له‌ ژێر چاوه‌دێری (نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوه‌کان)؛ نه‌ره‌تیا، چه‌ند کۆمارینکی سه‌ژیه‌تی پێشوو، بیابانی روزنساوا، ته‌موری زۆزه‌لات، هه‌ردوو به‌شی چیکۆسلۆفاکیا، چه‌ند پارچه‌یه‌کی یۆگسلافیا، کبیک له‌ که‌نه‌دا، .. هه‌چی له‌ واته راپرسیه‌کان له‌ سهرانه‌ری ولاته‌که‌ نه‌کراوه‌ ته‌نها له‌ هه‌ریه‌که‌ که‌راوه‌، چونکه‌ دوو نه‌راوه‌ی ئێک جیا هه‌روه‌ک ئه‌ستا و ده‌یسنین په‌رله‌مانی کۆسۆفا به‌کۆی ده‌نگ دارای سه‌ربه‌خۆیی ده‌کاو په‌رله‌مانی سه‌ربپاش به‌کۆی ده‌نگ دژیته‌ی، ئینجا سه‌رج نه‌یه‌ له‌و هه‌ریه‌ش هه‌ر راپرسی کرا هه‌مووی هه‌ر سه‌ربه‌خۆیی هه‌لبۆرتیت، هه‌ر چه‌نده‌ نه‌گه‌ر هه‌لێش بۆین هه‌م له‌ پروی پاسایی و هه‌م له‌ پروی شه‌ریعه‌ته‌وه‌ ره‌وایی پێدراوه‌، له‌وانه‌ کبیک له‌ سالێ ۱۹۹۸ راپرسی کرا له‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ (۵۱٪) ده‌نگی مانه‌وه‌یان دا له‌ که‌نه‌دا نه‌ک سه‌ربه‌خۆیی، بۆیه زیاتر نه‌وه‌ستیتته‌ سه‌ر جۆری ده‌سه‌لات و ده‌ستور دادگه‌ری نه‌و ولاته‌.

۴- هه‌رچه‌نده‌ مافی جیاپوه‌نه‌وه‌، ره‌واشه‌و یاسایه‌شه‌، چه‌ندین بریاری نیو ده‌وله‌تی بو‌ دهرجوه‌، هه‌لبه‌ته‌ به‌ پهی یاسای نیو ده‌وله‌تی گشتی هه‌رمه‌یله‌ئێک

^۱ بۆ زیاتر بره‌وانه: أ- الکشاف ب ۳۰ (ش-ی) ۲۸۵. ب- موسوع العالمیه.

خاوەنی هەریەک و گەل و دەسلاتی سیاسی یوون مافی یوون بە دەولەتیان هەیە، بۆیە لە راستیدا فیدراڵی هەریەک نەتەوێک بریتییە لە دەسلاتی سیاسییەکی و واتە زیاتر نزیکی یوونەرە لە مافی چارە ی خۆنووسی ئە دەولەتە .

٤- فیدراڵی فاکتەریکی گرنکی بەک پارچەیی و کۆکردنەوە و بینکەرە ژیاڵە، با نموونەی سەربردە ی دروست بوونی فیدراڵی لە ئۆسترالیا باس بکەین، (بینچە لە دانیشتوانی رەسەنی ئۆسترالیا کە (نەپۆرجینیەکان) ی پێی دەوتری، چەندین دەستەو تاقمی جیا جیای لێک پێچراوی لە بەندێ و مەنفی و بەدەرەوشتانی تی هەلئارای بریتانی لە چوار قۆلی جیا جیای ئۆسترالیا دەژیا، کەچی لە دوا سالی ١٩٠٠ ز سێستەمی فیدراڵی دروست بوو بەکەر گەشی دەست پێ کرد، پەرلەمانشی لێ دروست بوو و یاسایان دارشت و کۆمەڵگەییەکی پارچە پارچە بەکەستەو و نەر ئۆسترالیە پیش کەوتووی نیتستای لێ دەرچووە، هەر چەندە سەمیشیان لە دانیشتوانی رەسەنە کە کردووە کە زیاتر لە ٥٠٠٠٠ سالی لە ئۆسترالیا دەژیا، لە هەندیش هەمان دۆخ روویدا لە دوا جیا بۆنەوێ پاکستان لێ یاری ناوێ خۆی هەلەشایەووە هەر نەتەوێ تاییفەو نایینیک بەرەو ناریستەیک یوون، نیت لە دوا ١٩٥٠ سێستەمی ویلا یانی پەرەو کردو هەندیان کردە (٢١) ویلا یەت، لە هەر هەریک پەرلەمان و حکومەت و سەرۆکی هەریک خۆی بۆ دروست بوو تیر تا رادەییەکی چاک نارام بزوو و لە پارچە پارچەیی رزگاری بوو .

لە کۆتاییدا مەوێ بڵێن کۆن فیدراڵی و فیدراڵی جیاوازیەکیان ئەوێ بەکە میان، چەند دەولەتێک لە سەر بنچینە ی سەر بە خۆی هاو بەش لە چەند روویەک لە دەرەو دا بەک دەگرن، هەرچی فیدراڵیە نەوا بەک گرتنی چەند حکومەتێکە لەناو بەک دەولەت بەک دەگرن، ئەرکاتی دەولەتە کە دەبیته دەولەتێکی فیدراڵی، بۆیە ناتوانیشت بەعێراق بوو تیرت عێراقی فیدراڵی تا بەلایدن کە مەوێ هەریک تری فیدراڵی بۆ دروست نەبێ وەک نموونەی خوارو دوا ی دەگەن .

له کۆنفیدرالی دا بو هر ههنگاوێک یان بپاریتێک که هاریشه پیتیستی به
 کۆی دهنگی دهولته بهشداربووه کانه، که چی له فیدرالی دا به پیتی زۆرایهتی
 دهنگی ههڕیسه کان دیته دی و گهلی مهسهلهی تر (بو زیاتر سه رنج بده: (کۆفر،
 نه دوازد - Amodern dictionary).

(١٨)

شورا (پەرله مان) Parliamen- National Assembly

نمو زاراوه يه له ناوېرژکذا کونه، زور به راشکاوي له قورناني پيژزو
فهرصوده و وته به نرخه کان هاتوه به پمېره وېشه وه (ما رأيت أحد أكثر مشورة
لأصحابه من رسول الله ﷺ) رواه الترمذي.

به پوښی فهره ننگه کانیش ده وله تی نیسلام یه کم یه ستم بوو که شورا
به کار بهیښی^١، به پوښی هندی سه چاوه ی تری شاره زا له میژووی سیاسی ده وله تی
نیسلامی له مه دینه نمو (عشرة المبشرة) زیاتر شوای ده ولت بووینه به پوښی
نوښته رابه تی نه خشی سیاسی و کومه لایه تی به که ی:

١- ابریکر و طلحة- له تیم، ٢- عمر و سعید بن زید- له عدی،
٣- عبدالرحمن بن عوف- سعید بن ابی وقاص- له زههره، ٤- علی له هاشم،
٥- عثمان- پتی نومیه، ٦- زبیر بن عوام- له نمسه د، ٧- ابو عبیدالله- له
فهر^٢، به لام روژ ناوا یه کان نه ویش وک هه موو به شه کانی تری زانت و فیکر و
فله فمو دوزینه و دکان خومالی ده کن، به پوښی بق چوونیان که زور به ی
فهره ننگو نه تسکلیزیدیه کانی جیهانی نیسلام و سی یه میښ به لاسایی کردنوه
توماریان کردوته وه و ده یگېر نمره بژ نه و سه رتایه ی سه ده کانی ناوهر است که
نه خبر مه نیک دروست بوو بژ بهرگری له بهر و نه دی دهره به که کان، دای که شه ی

^١ مرسوعة أدیان- ص ٣٢٢.^٢ المرسوعة السياسة- ج ٣ ل ٥٠.

کردو بوو، نه نهمومەنی شاھەکان و جێنی راویژو تویتەواپەتی... تا بوو پەرلەمان،^۱ له هەندێ سەرچاوەی ورد تر دەگێژنەوه بۆ پشیش سەدە (۱۱)ش بە تاییبەتی کانی هێرشێ تۆرمەندەکان بۆ سەر بەریتانیا، ئەو بوو شای بەریتانیاش بانگی پیاو ماقول و نایشی شارەکانی کرد بۆ چارەسەری، نیتەر ئەو بوو نەریتیکی سالانە (۳) جار دادەنیشتن، له دوایدا له ژێر فشاری ماقولان جۆن سانتیر (بەلگەنامە ی ماگناکارتا)ی دەرکرد له ۱۵/۶/۱۲۱۵ز که له ۶۲ مادە پێک هاتبوو، هەقی چینه کانی سەروو له (ماقولان، پیاوانی نایینی، بازرگانەکان، بیانیەکان...) دیاری کرا، نه نهمومەنی بۆ دروست کردن، بەرەبەرە له سەرەمی (هەری سێیەم له سالی ۱۲۵۴ز بوو به پەرلەمان، دواپی له سالی ۱۲۶۱ز بوو دوو نه نهمومەن، (نه نهمومەنی ئۆزده کانی-پیاو ماقول و نایینیەکان)- (نه نهمومەنی گشتی-تویتیەوی شارەکان)، تا نیشتا ش هەر پەردەوامە^۲، به هەمان شێوەش میژووی پەرلەمانی نمونەیی که به (شای پەرلەمانان)پیش ناو دەبن بۆ بەریتانیا دەگێژنەوه، له سەرەمی (شا نه دوازد)، له سالی ۱۲۹۵ز که بۆ یەکم جار پیاو ماقولانی دەرەوی کێشەشی بانگ کرد له کۆبونەوه یەک، نیتەر له نهوڕوپا ئەو به پەرلەمانی نمونەیی ناو دەبری^۳، پەرلەمانی بریتانی نیشتا ش به کۆنترین پەرلەمان دەژمێردریت، هەرچی (موسوعة البلدان) ئەوا پەرلەمانی (تاليسينك) نایسلەندا بە کۆن ترین له قەلەم داوه، هەبەته ئەو تی دوانینە له چوار چێوی یە کسان کردنی میژووی جیهان به میژووی نهوڕوپاوهی، نه گینا له پشیش (ماگنا کارتا) و پەرلەمانی نمونەیی (نەک له دەرەوی نیسلای) مه دینەو دواشیش، یەکم راویژیش پەروەردگار به فریشتەکانی کرد له بارە ی دروست کردنی ناده می زاد، بۆیه میژووەکی پەیا می و گەردونی هەیه، هەنا له ناو زۆریه ی خێلەکانی

^۱ الموسوعة العالمية ب ۱۰ ۵۷۹.

^۲ بۆ زیاتر منظم السیاسة، ب- الوسيط في قانون الدستوري د. آدموند. ج- مرسوع العالمية ب ۱۰ ۵۷۹.

^۳ الموسوعة العالمية ب ۲ ل ۳۵۶، هەر وها (احزاب السياسية-دورجیه).

جيهانيش شتو پهك لهو نه نهمونه ههبروه كه پتك دههات له سهروك تيرهكان بو
توژينهوهو پريار دروست كردن لهباري هه كيشميهكي نو، بزيه زوږ فخرهنگي
تر ولاتي تر به خاوون به كه پهرله مان دهواني، لهوانه (موسوعة البلدان
پهرله ماني نايستنه به كوڼ ترين پهرله ماني جهان دهواني، له كه لتوري
نه لمانيا نه ونه رته بو (رايشتاخي) نه لمانيا ده گپ نه وه، له ونه وه بو (نه نهمونه
په وژي روماني كوڼ)، هه رچي (قاموس المصطلحات السياسية والدستورية
والدولية) پهرله ماني پاريس به كوڼ ترين ناسيه .

نمو زه مينه سازيه نه وروپي به گشتي و له گهل گهيشني شارستانه تي
نيسلاميش پتيان له رتي نه نده لوس ودوايش له رتي عومانيه كان زياتر فتره
سيستمه شورا بوون ههروكه له نووسپنه كاني (قصة الحضارة - ويل دوارست)،
(بناء الانسانية - بريغولت)، ههروها ريشار كزل، دوزي، سارتون، شارلز
سنجر، .. باس كراه، رون تر له هه موان له نامه كهي (جورج) به ريتاني بو
خليفه نه نده لوس (هشامي سبيهم) ده ده كه وي (ده تي نامه كه له كوڼاي نه و
بامته به)، تير به به به سيستمه شوراي لي پهره سهند له گهل گه شهي نه وروپا،
ناوي جيا جياشي و درگرتوره لهو سمرده مه، وه: (پهرله مان به گشته كهي،
رايشتاخ و دييت و پند مستوك له نه لمانيا، كوڼ نگرپس (نوڼنمران - پيران) له
نه مريكا، ساكوا تيجوان له كنده، دوما له رويوسا، لوكسايا له هند، تربون
فرنسي، ديل تير لهندي، ريكسداخ سويدي، فولكتنگ دانس ماركس، لاندراي
سويسره، كنيسه له نيسرايل، كورتيه له نيسپانيا، نه نهمونه گهل له هه ندي
ولاتاني عهروپ، نه مانمته ميللي (ليبيا)، .. ناري تيرش هه به نيستنه:
نه نهمونه ياسادانان، شورا، سوقيات، ..)، نه وهش نيشانه به كي تره كه له
بنه چه دا نهو ناوو نه زمونه نه وروپي ولاتيني ره سهند نيه بزيه نه ونه نهو
جيا جيا به هه .

له دواى سىت برونى جيهانى ئىسلامى كارنه كردن به شورو له دواى شو
 ئىنقلابى معاوبه كردى جارىكى تر به وناوه نوڤيانه وه هاتهوه ناو جيهانى
 ئىسلامى، يه كهه جار له سهرده مى مهشرووتيه تى يه كهه له سالى ۱۸۷۶ز له
 دهوله تى عوسمانلى نيشى پىن كراوه، دواى وهستا وه جارىكى تر له ئىنقلابى
 تتعاديده كان له ۱۹۰۸ نيشى پىن كراوه به ناوى (مىعووسان) تنجا پىريه وه
 جيهانى ئىسلاميش له گهه دروست برونى دهوله تى هاوچهرخ بوڤان .

هه موو نهو زاراوانهش له ناوه پوكنا هه رماناي شورا ده گرته وه، به لاهم پهنگه
 له هه ندىكيان مه رجه ئىسلاميه كانى لى نه يه ته دى نه گينهاله پىناسى په رله مان
 وهك له فەرهنهنگى به ناوبانگى (توكسفورد) هاتوه:

The group of people who are elected to make and)
 (change the laws of acountny^۱، نه وهش ده قسا و دهق ناوه پوك
 (مقاصد)ى ماناي شورا به، هه وهك له فەرهنهنگه نوڤيه كانيش فەرمانى شورا يان
 به وه دهقه هيتاوه (كانت سبيلا لتعديل الرأى أو الموقف)^۲.

له جيهانى سىزىدهم ههتا كوتايى جهنگى ساردىش شان به شانى ولا تانى
 سوشاليستى (پىجگه له چه نه ولا تىك نه يىت) سهسته مى په رله مان يان جىگىر
 نه بوو، هه روه هاش له جيهانى موسولمان نشيتيش كار به شورا نه ده كرا مادام كار
 به شه ريعه تى ئىسلامى نه گریت، بۆيه ده سلات هه مووى كۆبۆوه له سه روك، له
 هه ندى شو تىش په رله مان هه بوو به لاهم تا ئىستاش هىمايه و به س، ده سلاتى
 راسته قينه دى نه به تايه تى له ژۆر سايدى ولا ته دىكتاتۆر توك لايه نو بنه ماله و
 سه روك و حزبى سه ركرد ده^۳، گرنگه ترين نيشانه كانى بى ده سلاتى په رله مان نه وانهن:
 ۱- سه به رن.

۲- ژۆريى جار قايل و نا قايل يان له ۱۰۰٪ ده.

^۱ Oxford - D- p۲۹۱

^۲ المبرعه السياه ب ۱ ل ۵۱۹.

۳- كەمتر گەت و گۆ لەسەر بابەتەكانى پشت هێلى سور دەكرى.

۴- ملكيىن اكثر من ملك.

۵- ئەندامانى پەرلەمان بىن ناگان لە بارى خەلك.

۶- پسيۆزى نىن لەو كارەيان.

چاران بە هەردوو شتو پەرلەمان هەلدەبۆتە درا چ راستەوخۆ لە لایەن مېللەت چ بە مێراتىشەوه، ئە سېستەمى دېموكراسى ئىستادا پەرلەمان هەلدەبۆتە ئىت راستەوخۆ دەسلەتى ياسادانانى هەبە، حكومەتیش دەسلەتى جێچەجێ كردن، لەژێر سايەى دەستور، لە هەندى شەرتىش هەر پەرلەمانە حكومەت و سەرۆك هەلدەبۆتە ئىيان ئىسى هەلدەبۆتە درۆت، سزاو چاودەزى دەگا تا ئەو رادەبە مەتەنەى ئە حكومەت دەستىتەوه، ئەو پرۆسەبە پى دەلەين (حجب الثقة)، عەدەتەن كورسەكانى پەرلەمان پى دەكرتەرە لەسەر بنچىنەى رۆژى بەشداری و دەنگى ئەو حزب، بۆبە چەند فراكسيۆنىك (كوتلەبەكى) لەناو بەك پەرلەمان دروست دەبێت، ئەو كۆمەلە فراكسيۆنەى دەكەونە هاوبەيمانەى و ژۆرايەتى دەنگ مسۆگەر دەكەن بۆ دروست كردنى حكومەتىكى ئىنتەلافى، ئەو فراكسيۆنەى بەشداریش نىن ئە حكومەت پىيان دەووتى (معارزەى ياساى) ئەو ناوە بۆ جياكردنەوهى ئەو ئەو بەكارەى و دەووەى پەرلەمانە.

بە پى (دۆزبە) لەسەر هەمان بنچىنەى هاوبەيمانەى ئەو فراكسيۆنە ئەو دەووەى پەرلەمانیش فېكرەى (حزب)ى لى دروست بۆرە ئە ناوەراستەكانى سەدەى (۱۸).^۱

لەو لایەشەوه مەرج نە پەرلەمان و حكومەت تەواو لىك جياپەنەوه لە هەندى شوین هەر ئەندامى پەرلەمان دەپەنەوه سەرۆك وەزىرايش وەك توركيا، لەپراستىدا ئە دواى پىك هاتنى (ئەنجومەنى مەزنى توركيا) لە ۱۹۲۱لەلایەن ئەتاتوركەوه بەپىنى مادەى ۲، ۳ دەستورەكەى، ئەوا دەسلەتى پەرلەمانى

^۱ الاحزاب السياسية - دورفريه.

حکومى نزيك کرانه‌وو تا نيستاش سيستمى ديموکراسى به هژيموه لنگه، بزيهش نه‌سلى لينک جياکردنوهى (نسبى) هر سى ده‌سه‌لته‌کان و ده‌سه‌لته‌کانى توهميش (کلکم راع و کلکم مسؤول عن رعيته...) له نيملام هاتوره‌له‌سره‌ده‌مى (راشدین) کارى پيترکراوه، نه‌ک وه‌ک نه‌وروييه‌کان بۆ (مؤتسکيۆ) ده‌گيره‌وه^١. خودى پهرله‌مان وه‌ک هه‌موو ده‌زگاکانى تر ناسنامه‌ى (عه‌قائدى) نيه، ته‌که‌بوته‌ سهر به‌کاره‌ينه‌ره‌کانى، واته نه‌گهر گريان کورسيه‌کان هه‌مووى به شيوعيه‌کان پي کرايه‌ره نه‌وا پهرله‌مان ده‌به‌ته ده‌زگايه‌کى ديکتاتورى پرؤليتاريا و گواستنه‌وه به‌ره شيوعيه‌ت، نه‌گهر نيسلاميش ده‌رچوو ده‌به‌ته شورا، هر چه‌نده له‌ناو به‌ره‌ى چه‌پيشدا مشتومر هه‌يه له‌سهر خودى پهرله‌مانيش، شيوعيه په‌سه‌نه‌کان پهرله‌مان به ده‌زگايه‌کى برجوازى تاييه‌ت به سيستمى سهرمايه‌دارى و ليبرال ديموکراسى له قه‌لهم ده‌ده‌ن، به‌لام سوشيال ديموکراسيه‌کان و (نۆزۆ شيوعيه‌کانيش) چوونه ناو پهرله‌مان و له شرتنانى وه‌ک فره‌تسار ئيتاليا و يونان و پرئغال سووديان لى بينى، پيش بينيه‌که‌يان تا راده‌يه‌ک هاته دى که ده‌کرى له رىئى به‌شدارى پهرله‌مان ده‌روازه‌ى گۆزبانكارى و چاگمازى بکه‌پته‌وه به هيتمانه‌وه دوور له ديکتاتورىانه.

به هه‌مان شيوه‌ش له فکرى نيسلامى هاوچه‌رخيش کيشه هه‌يه له‌سهر به‌شدارى پهرله‌مان و ده‌سه‌لته‌کانى و هه‌م له خودى شوراش به تاييه‌تى له‌ر پرسيا به تاخ و ويلايه‌ت بۆ کام له‌م سى ده‌زگايه بۆ (فقيه-يان نه‌مير) يان بۆ (شورا) يان بۆ (توهمه‌ت)؟ (زياتر نه‌و وه‌لامانه له به‌شى فکرى نيسلامى باس ده‌که‌مين)، به‌لام بۆ به‌شدارى نيسلاميه‌کان له پهرله‌مانىکى فره‌لايه‌نى عه‌لماتى و چه‌مى نه‌تمه‌مى ديسان کيشه هه‌يه، به شىک له نيسلاميان پي‌يان وايه پهرله‌مان جيه‌گه‌ى ياسادانانه نه‌وه‌ش ته‌نها مافى خوايه دايرپيژيۆ بزيه (کفره)، هه‌ندى فه‌يله‌سوفى نه‌وروييش نه‌و راپه‌ريان هه‌يه له‌وانه (نه‌مانويل کانت) ده‌لى مروه

^١ بۆ زياتر سهرنج به‌ده (روح القرائين) - مورتسکيۆ.

ناتوانی یاسا بڅخوی داپړیزي چوڼ بز کومل دتوانی، به لږم یشتیکی تریش زیاد له پیوست بڼی ستر دوو یشتداری دهکن هتا له کښیسی نیسرانیلیش نه ندامی نیسلامی همیه، بهشی سنیه میس به میان په وانه تر وا دپروانته په رله مان که دهزگایه کی بڼی ناسنامه په، ناسنامه عه قانیډیه کدی نه که ویتنه سر نه و نه ندامانوی کورسیه کان پر ده که نه وه له لایه ک، له لایه کی تریش نه و ده ستوروی ولات، همدووکشیان به دهوری خزیان ده که ویتنه سر جوری میلله و راستنی و دروستی هداپژدنه که، نه گمر په شپوه دروستیه یوو و نیسلامیه کان دهنگ بهینن نه و همدان په رله مان دپته شواپه کی نیسلامی به هوی دیوکراسیانه ده تواتن دستوریس وهرگیرن، کیشی نه و بهش نیسلامیه کی دهی نهمزونی بهش داری په رله مانین به همدوو باریک کیشی زانیاریه، له راستیدا په رله مان یاسا دانان نیه به لکو دهرهتجرانی یاساپه له دستور، بویه نه و کیشیه له گهل دستوره نه که له گهل په رله مان، دستوریس له لایه په رله مان داناپړیزي ته ویدان له سرووی دهسه لاتی په رله مان، له دهسه لاتی میلله ته، که واته هاتپنموه سر نه و پر سیماره ناخو نه و میلله ته نیسلامیه، عه لمانیه، مه سیحیه، .. واته لیروهیه کیشیه که. بویه نه و کانی دهنگ ده درپته دستوریکی نیسلامی که دهنگ دهران سیفاتی (نومه) یان هه بیت نه که عوام .. تا له و کاتپه عه لمانیه سوورده مند ده بیت له نهمزانی خه لک و جیگه کی خوی ده کاتپه، له و دڅه هداپژدنه ته دپه رله مانیکي پسرور دروست نابیت له یاسا دهرهتجان و داپشتن به پتی پای (ستیررات مل)، خه لک له پنه چدا له وه دی له دهنگ دانسی میلله تیکی عوام ته و دهنگی زانا و نه زانیک وه که به که، نه و میلله ته هه لته لته و او په مه کی ده بیت ناتوانی بپته چاودیرتک له سر نه و په رله مانه کی که خوی هه لی پژدوه، بویه نه و جزوه په رله مانه ش دپته شپوه دیکتاتوریه که له میلله ته دپچرچی هتا له باشتیرین دڅی دیوکراسییدا وه که مه یه تیه که جبار رایه بریاری پیچموانه کی خواستی میلله ته که ش ده دا، نه ویدان سه لیبیا ته کانی گشتی په رله مانه .

بۆ همموو نهو چارهسهره ديسان دهبي بگهريستهوه سهر چاوگي كيشهكان كه دهستوره، نهگه دهستور به عهيار دارژواپور نهو كاتي نهك عهكاني دهشوانري له گهل ئيسلاميهكان نوينهري ناپني ترش نهندام بن له پهرلهمان بيان شورا ههروهك له تيران چهندين نهندامي شوراى مسيحي و يهودي و بههائي تبادايه، له شوراى سوداني سردهمي (تينقاز)دا دهبينچ چهندين نهندامي شوراو ههتا سهركي ويلايهتيش نافرهت و مهسحيشه، ههروهك له قوررسيش له سردهمي سولتاني عوسمانيهكان قهشهي مهسحيهكاني نهندام بسوره له دهستهي بالا به فرماني سولتانو شيخ الاسلام.

مهيهستهكاني شورا (پهرلهمان):

له راستيدا نهو شيرازهي ليرال ديوكراسي و پهرلهمان و فره لايهني و دهست گوري ... بهرهمي نهزمونيكي دوور و دريژه... له كاتيكا تايي راستهينه نهبيت زوزينك لهو نهزمونانه باشترين داهيتاني بهشهرين، (ستېورات ميل) لهبارهي سنورهكاني پهرلهمانو دهسهلاني حكومهتو سهرهستي ناك نووسيويهتي: نهوانه چاكترين مهبادهيهكاني ليرال ديوكراسين، پيشي وايه حكومهت نوينهرايهتي ههموو لايهك ناك، بۆ نهوي نهو حكومهته ستمكارتهبي و (لا مركزي) بيت وېژ نهوانهي له حكومهت نين نهوا نهو دهزگايانه بۆ پرگردنهوه و بهشداري له حكومهت شيرازيكي ههره گوتجاوه، بهو شيوهيه نهويش پهرلهمان به ههله دهزاني، بهلام هيچ بهديليكي تري نهدهزتيهوه نهگينا زۆر گوماني له پسپوري نهنداماني پهرلهمان هيه، ههلهبهته (ستېورات ميل) ناههقي نهبووه لهو تبيينانه، ههر شهوشه له بنهردا جياوازي پهرلهمانيني ناسايي و شورا، شورا دهبي ههلبژيرابي له لايهن ئومعت كه ههمويان دهزاتن (كسي شايسته بۆ نهو شوتنه شايسته) ههلبژيرن كه پسپورن، چهته ههريهك هديه له نيسلام بوتمو كهسانهي شايستهي شوراو مشاوهردن، بيان

شورا هه لده بۆيرن نايي نه قام دزو هه سودر دوزو تر سنوك و ناره زو بار خوويست
بي، واته نايي عوام و ده مه كي بن، شعريان جياوازي بنچينه له پروي
هونه ري كار، جگه له جياوازيه كاني تري فكري، دلخزي، چينايه تي، .. بويه
دهينين بنه ماكاني شورا ستانده تره له مه بهسته كاني پهرله مان كه هه ريه كهيان
له فهره نكه جيا جيا كاني ئيسلامي و علماني هاتووه.

بنه ماكاني شورا:

- ۱- دوور خستنمه له جه بريد (ديكتاتوريه ت).
- ۲- واده كا دسه لات لا مه ركزي بيت.
- ۳- خه ليفه به هه لئاردن و (به يعه) بيت^۱.
- ۴- ويلايه تيش له كوتاييدا ده به مولي نوعمه ت.
- ۵- ده ست گۆري دسه لات ده بيت نه ك ميراني و خو سه پاندين.
- ۶- خه لكي شايسته له شوي شايسته.
- ۷- چاره سه ري به ستانده ر بۆ كيشه كان.
- مه به سه كاني پهرله مانيش كه له فهره نكه كاني سه رده م هاتوون هه مان شته:
- ۱- چه ق نه كردني دسه لات و بلاو كردني دسه لات (دۆه ديكتاتوري).
- ۲- به شداري زۆريه خه لك.
- ۳- بپيار و هه لئويستى دروست.
- ۴- به هونه سه ساتي كردن نه ك ناره زووي.
- ۵- سه پتۆريه تي.
- ۶- سه روني ياسا له سه رووي هه مروان.
- ۷- به ياسايي كردني معاره زه.

^۱ (من يبيع أمير من غير مشورة المسلمين فلا يبيعه له، ولا يبيعة للذي يابعه، فالخلافة شورى) (عمر بن الخطاب).

۸- نارامے و تھقاندنہوی تراناکان.

۹-راویزہ لہ پیریاردہ گرننگہ کان و جی پیدہ چین کردنیس.

یہ رہنمائی گوردستان :

له دواى راپېښې سالى ۱۹۹۱ و كسانه دى نېدارى حكومتى تاودى و
گمى ريكخستنى كومه لى كوردستان و بې سه روبى بهرى كوردستانى و
مىلانى دوو هيزه سره كې كه .. هم مو نهوانه بىرى هه لېژاردنى پورله مانى
هينايه كايوه و له ۱۹۹۲ پورله مان هه لېژدره به پيشې كې و به شدارى شم
حزبو لايذانه به نه نامه كانښه وه:

۱- (لستری زهره) ب.د.ک: ۳۳۷۸۷۹ که دهکاته ۴۵,۲٪.

سەرۆك: ٤٦٦٨١٩ كه ده‌كانه ٤٨,٣٪.

۲- (لیستی سموز) ی.ن.ک + (زه جمه تکشان): ۴۲۳۹۲۳ که ده کاته ۴۳,۸٪

سرؤك: ٤٤١٠٥٧ ي دهكاه ٤٥,٦ %.

۳- لیستی (سوزو سپی) نیسلا می، (به کگرتو^۱ و نیزوتنه^۲): ۱۹۱۰۸ که ده کانه ۸۰۸٪.

سەرۆك: ۳۸۸۱۵ كە دەكا ۴-۱.

٤- حاكى (شين): ٢٤٨٨٢ كى دهكا ٢,٥٪.

سکروٹ: ۲۳۳۴۲ کہ دہ کا ۲، ۴٪

۵- س. شیوعی، عنراق،: لیست: ۲۱۱۲۳ که دهکا ۲,۱٪.

۶-مارتے، گیل: ۹۹۰۳.

۷-۵۰۶: لا یمن: ۵۰۶ دوتگی.

لیستی زهره به کم دهنگی هینا به زیادی (۱۴۰۴۲) دهنک که دهکاته ریژی

یہ کگرتور جار نہ دراپو، بہ لام کاری ریکخراوی دستی پی کردبو.

سمر دهمگار په خشو کار پسې کردن (٤٩٪) یی په کیتی و له ٥١٪ یی (پ.د.ک.) ،
ریژدهی راسته فینه نیه ، به لکو نهوه زیادهی دهنگی شو هزیانمن که دهنگه کانپان
نهگیشته (ریژدهی یاسایی له ٠٧٪ کموا ریکه وتیرون .

همرچه نده نهموونتیکی نوئو دهگمن بوو ، تا رادهیه که سمرکه وتوو بوو ، به لام
دوایی (ی.ن.ک) به نه نجامه کهی قابل نه بوو ، لمر کانی (پ.د.ک) تمنازولی له و
برده زیاده دهنگی کرد ، ریکه مونن که نه نجامه کهی جار نهموونن ، دهسلات بر
همرچه که بیان (٥٠ به ٥٠) بر ، په کم کزیرونه وپان گریدا ، لمر نمر پنچینه
حکومتهیان دروست کرد که سمرؤکی پمرله مان له (پ.د.ک) بیت و سمرؤکی
حکومت له (ی.ن.ک) ، بالا دستی همه لایهنه یی (ی.ن.ک) له همه مور
بواره کانی پیوه دیار بوو ، دواى ماوه به کی کورت سمرؤکی حکومت و وهزیری
پیشمه رگه له لایمن (ی.ن.ک) گوژدرا و له همه دنیانه زیاتر سمره و عسکه ریانه ،
نپتر نهوندهی نمرده سمره های شهر ی برا کورؤی دهستی پین کرد له لایمن (ی.ن.ک) و
(بزوتنموی نیسلامی) ، دواپیش له گمل (پ.د.ک) ، په کم جدنگیشی له گمل
هیزه کانی (پ.ک.ک) بوو .

له دوا شهر ی برا کورؤی و گرتنی بینای پمرله مان له لایمن (ی.ن.ک) بووه هؤی
نموی (پ.د.ک) شمرعیت له پمرله مان بسینیتنموی به ناشمرعی له قهلم دا ،
به هانه یی (ی.ن.ک) نموه بوو گواپه (سمرؤکی پمرله مان - جه وهر نامیق) برویته
رسمه دی توچیپه کان ، به خیزایی هیزه کانی نیسلامی گمیشته بینای پمرله مان و
بؤ پارترگاری ده رکعت تنها مشتر و هریتی ساده به نه که داگیر کردن ، به لام
دیاردیه کی زیده ناشرین و بی مسئولیتانه بوو ، له میتروودا چند جار پیک
به دهگمن کاری را رووی داوه ، له وانه : (کرؤمیل) پمرله مان یی برپانیا داگیر
کردو لمرده رگاشی نووسی شو خانوره بزکرتیه هرچی دهپوی ، پان وه
(یالتسین) و هیزه که به توب و تانک که له (دوما یی رووسیای دا لهو سمرده می
(رؤسلان حسب الله توف) سمرؤکی پمرله مان برو .

له میانه‌ی شمېرې برا کورۍ چمتو جارتک تدممنې پهرله‌مانیان دریځ کړدوه که له نسلدا به‌لټن وایسو تنه‌ها له دواي سالتک هه‌لېژاردن بکړیتسه‌وه، دواي ۱۹۹۷/۸/۱ هیزه‌گانی (پ.د.ک) به هاوکاري هیزه‌گانی عتراق به ناوی (توکلت علی الله) همولتیریان گرتوه و له‌ر کاتیموه (پ.د.ک) پهرله‌مانی دروست کړدوه، زیاتر له (۶۰) نندام ده‌وامیان ده‌کرد له کزی (۱۰۵) نندام، به پیتی بېزچوونی (پ.د.ک) نه‌وه راده‌ی یاسایه، بویه وه پهرله‌مانیتکی شمعی لومو ماویه‌تا سالی (۲۰۰۲) چندنین یاساو بریاری ده‌کرد تا گه‌پشته هه‌موارکردنی یاسای حزبایه‌تیش، هرچی نیارو به‌شدارنه‌بوه‌گانی پهرله‌مانیشه ده‌لټن نمو پهرله‌مانه هیزی یاسایی له دست داوه، چونکه:

۱- ماوه‌ی دریځ‌کړدنموی له هه‌موو پیژانه‌یه‌کی ناسایه، ناناسایی ده‌رجوه (وه‌ختی مانای دانیم تیه).

۲- راده‌ی یاسایی ناکه‌وټته سهر ژماره‌ی نندام، به‌نکو ده‌که‌وټته سهر ریژه‌ی لیستی به‌شدار که ده‌ی بکانه له (۱۰٪+۱)، له کتیککا به‌حیسانیتکی ساده ده‌بینن نمو ریژه‌یه ده‌رناجی چونکه به‌شداربوان (لیستی مؤر) و (لیستی زهره‌ن)، که ده‌کاته:

$$۴۵.۲\% + (۵۰ - ۰)\% = ۴۵.۷\% \text{ نوو قستانه.}$$

۳- کزمه‌لټک خه‌لک مردوون له ده‌نگ ده‌ران و نمویه‌کی نریش پینگه‌بشترتون که شایسته‌ی ده‌نگن.

۴- نمو پهرله‌مانانه‌ی که دریځ ده‌کرانه‌وه وه‌ک نهره‌ی لیسان ته‌نیا له کات و ساته جه‌نگیه‌کان بوو هر جه‌نگ ته‌واو بوو هه‌لېژاردن کرا، نینجا هیچ چالاکی و یاسایه‌کی ده‌رنه‌کرد. له‌گه‌ل چندنین خالی تر له‌و شیویه، به‌لام یاساوی بنچینه‌ی بېرمانه‌وه‌ی پهرله‌مان هه‌روه‌ک سهرۆکی (پ.د.ک) له دانیشتنی پهرله‌مانی سالی (۲۰۰۲) ناماژه‌ی به‌و ته‌یرانه‌کرد و وتی: ده‌زگایه‌کی نری شمعی شک نابیتین له کوردستان جگه له پهرله‌مان، که تا راده‌یه‌ک واسته، ته‌و

قەمەرئە بە ھەلپەسێردراوی ھاوێ تا ئە ٢٠٠٢/١٠/٤ جاریکی تر پەرلەمان بە ھەموو لیستی بەشداری کۆبوونەرە و (ی.ن.ک) بە ئەنجامەکی سالی ١٩٩٢ قایل بوو کە (٤٩٪) کورسی ھەبێت و (٥١٪) بێش بۆ (پ.د.ک)، تا ھەڵبژاردنی نوی و ناوی لی ترا پەرلەمانی نێتقالی.

لە راستیدا دامەزراندنی پەرلەمان و حکومەت لە کوردستان ھەنگاویکی بۆئێو گرتگ بوو، ھەر ھەمان دوو دەزگای یاسادانەر جێبەجێ کردن بوو نەو زارارە نۆتیانە یێ درا کە تەواویش لە گەڵ دەستور و یاسای نێو دەوڵەتیش کۆک بوو، چونکە ھەم لە (خود موختاری-حکەم الفاتی) و ھەم لە فیدرالیش و بەسەر و تر دەتوانی حکومەت و پەرلەمانی ھەبێت، ھەر وەک لە ھند، یووپی، .. نوونە ی پێش چاوتر حکومەتی و پەرلەمانی فەلەستین لە چوارچێوە ی (حکەم الفاتی) یە، بۆو ھایە شادمانی. خەلکی کوردستان، نێر ھیوایان وا بوو کە نەزموونی کورد وەک ولاتی عەرەب نەبێتە دیکتاتۆری و دەتگ ھیناتی ٩٩,٩٩٪ و پاوان و شەرە دەسلەت، کە لەزۆر لادا دەسلەتی حزبە کوردیەکان بە دەسلەتی عەرەبی چوو، بە داخوێ لە کۆتاییدا وا دەرچوو. ھێشتا نەو پەرلەمانەش دەسلەتی راستەقینە ی خۆی لە ژێر رێنمایی حزبە تێدایە، زۆربە ی بێ یارەکان لە پێشدا بە نامادە کراوی لە (م.س.ی) دێت، لە راستیدا دەسلەتی پەرلەمان لاواز دەبی لە ژێر سایە ی (بە ھای تەوافوق)، چرئە کە لە کوردستانیش لە نێران شوو دوو حزبە دەسلەتەکان بە پێی تەوافوق دا بەش کراو، نەو تەوافوق دەش لە جھان دا تەنھا لەو وولاتانە پەریو کراو کە دوو بێکھاتە ی لێک جیان لەوانە: چیکۆسلوفاکیا ی پیشو قوبرس و لبنان و عیراقی نیستا .. کەواتە شوو دوو حزبە لە ھەر دەسلەت بازی نامادە بوون مێلەتیک ی پەک ھێووو زمان و مەزھب و .. بکەنە دووبەشی وا کە خەریک بوو لەسایەیدا فیدرالی نوستانی (محافظات) بەرجەستە بێت، بەلام بۆ داھاتوو کە رەتگە فرەلەیان ی بکەوێتە ناوی و بەرھو پێش تر بچێت.

دهقي نامه کې شېخ جوج:

له شای نینگل تراوه (جوج) بز خلیفه می مو سلمانان له شانشینی نه منده لوس،
 خاوهن شکز (هشامی می یم) پایه بمرز. دواي سلاو و ریز:
 گوئیستی بالای پلهی خویندن و زانست و پیشه سازی بسوین لای تیره،
 ویستان به شیک لهو رووناکیه بهر نوره کانی نیش به کموی که ته او بی بهشین
 له زانست و زانیاری، شو خورشکه زایه کم شازاده خاتم (دوبانت) م نارد به خت و
 به دستمیک له کچه ماقولانی نینگل ترا به دیاربه کی ساده ش بز جهنابتان،
 داوامانه که به زانست و زانیاری به بگریخته لمان تا نه وده کان فیره زانست
 بکن.

خزمتکاران

جوج

خلیفه ش وهلامی داوه قابل بوو و فیره زانست بکرتین له سر بودجهی (بیست
 المال).^۲

بهو شتویه دهرده کهوی نه گمر هموو میژوو به میژووی نه وروپاشه و دارین
 له کاریگری ناین ر هتا شو نامه یی سه وروش چاوپوشی لی بکمین، ده بینین
 نه زمونی به شموی ته نها له دواي سده ی (۱۲) ده سنی پی کرد ووه، که چی
 شورای نیسلاهی به لایمن که موه (۶) سده پیش شو میژوو به ناوه پوکیکی
 کرده یی دامه زاده، نینجا شورا پر به نای راویزو ته گبرو داریشتی هلویت و
 یاسای نوییه، که چی پرله مان وه له زمانی فدرتسی به مانای (قسه کهر

^۱ دواي له کتیبی تر دمرکوت دیاربه کان زیر بووینه.

^۲ بز زیاتر سرنج به ۱-التحکین للامة الاسلامیه ل ۹۹، ب- نحو أسلوب أمثل للدمع الاسلامیه
 ۱۲۷۲، ج- العرب نحو العرب.

(parler) ئەوەندە لەو ناوەڕۆکەى ئەرك و فەرمانى نىستاي پەرلەمان نزيك نيه، كهواته هەردەم لە گەشەى زاراوەكان سەربەردەى لاى رۆژناروا زياتر زەق دەبێتەوه چونكه لەوى بە ناتەواوى رێى دەگرى بەرەو تەواويەك كه لە نىسلامنا هەبڕە، هەر بە سەرئىتەكى سادە ددبينەن هەر لىترەش لەوانى پىشوو داهاشەوش دەبينەن چۆن پەرلەمان لە سەددى (١٢) بەرێى كەوتروە بەرەو ناوەڕۆكى گەشە دە؛ كه شوراىه.

(۱۹)

دستور القانون الاساسي Constitution

له سرده می دهولتی مه دینه دستور هه بووه ناوی (الصحيفة) بووه، ماده به ماده له قورنانه وه گر اووه^۱، به لام وهك (وشكه) واپس دهچی له بنه چه دا كردی یان فارسی بیت ، له سه دهی ۱۹ په پرپوه نیتو فهره نگی عوسمانی دوایش عهره بی بوته له (لسان العرب) نو زار اووه نیه که چی له (قاموس الغیظ) هه بهو دهلی (الدستور: النسخة المصنوعة للجماعات التي منها تحریرها) له (فهره نگی (کوردستان) یش هاتوه دستور مانای بنه گه، ری پیشان دان ... که ده لئین دستوری کورد مواری به مانای دابو نهریته ره سه نه کان دیت.

جاران به وهزیری دهسه راست یان وهزیری گه ووه یان نو وهزیره زیاتر له نیش وکاری خه لکی پیچاوه ته وه و تراوه (دستور)^۲، له نیرانییش بهو ده فته ره و تراوه دستور که مانگانه می سه ریا زه کانی لی تو مار کراوه .

به لام بهو مانایه می نیتا که یاسای بنه پرته می به په که م جار (وهك فکری به مشمری) له بهریتانیا پیاده کرا، نه ویش وهك فکره له ری تی ته نه ده لوسه وه پی تی گه پشت، به پی تی سیستهم و نهریت و بهرزه وهندی شایانه می خۆیان و هه ندی نهریتی سیاسی رۆمان و یۆنانی کۆن دستور یکی وایان دا پشت وهك ریکه وتن نهك نورسینه و می ماده به ماده، که هه مان سه رچاوه می به لکه نامه بالا که می (ماگنا کارتایه) ی سالی (۱۲۱۵) ز له لایمن شا جۆن سانتیر ده رچاوه، نیت به ره

^۱ معركة المصلحات - محمد عماره، ج ۳۷.

^۲ تعريفات جرجاني - ماده دستور - ج ۶۱.

بهره ولاتانی تریخی گرتوه، دستوری شمیریکی له ۱۷۸۷ او دایش دستوری فرنی له ۱۷۹۱ وه دستوری نوسراو سهری هلد او تنیه وه بز ولاتانی هاوچهرخ، تا جاریکی تریخ له ۱۸۷۵ از هاته وه ناو ده ولته تی عومانیس به تاییه تی له پئی مدحت پاشاو بزوتنه وهی (عومانی لار) به ناوی مشروثیه، له ناو ولاتانی عمره بیش په کم دستور (په مانای رچه له کی دستوری له سالی (۱۸۵۷) ز له لای (محمد بای دووم) له تونس ده رچووه، دواپی له میصر ۱۸۸۲ ز، له سهر دیمو لبنانیس ۱۹۲۶ ز، نوردهن ۱۹۲۸، له سوریا ۱۹۳۰، لیبیا ۱۹۵۰، عیراقیش ۱۹۲۵/۲۱ ۱۹۲۵. نه وهی له سر نهو دستورانه ی ولاتانی عمره بی ده گزتری تا نیتاش نه وه په هموو نهو دستورانه له لایهن (د. أحمد عبدالرزاق سنه ری ۱۸۹۵-۱۹۷۱) نورسراو ته وه که فقهیه کی یاساناسی میریه، دکتورای له فخره شه اوو کرده وو، زور له ژیر کاریگری پاسا و دستوری فخره نسی نووسیره ته وه تا راده ی وهرگیرانی کت و مت، همرچی لایه سیاسیه که شیتی زوریه ی خورده وهی نیتداب و وه سیه کانی نیمیریالیزمی بووه، لهو درایه هندی به ندی به لای سوشیالیستی نه ته وهی و له هندی شونین به لای شیوعیه ت و (باری که شیش) ی به لای شهریه ته ی. چروو، بزیه نه و دستورانه ی نیتسای ولاتانی عمره بی زوریه ی به رچه له ک فخره نسی و نموش بز نهریتی رومانی کزن و ماگناکارتاو نهریتی بیانی ده گه پرتته وه، که زیاتر گوزارش له نهریت و فخره هنگو که لتوو رو ناپنی خزیتیان، بزیه نه و دستورانه نه له تریک نه له دوور له سر نیسلام حساب تین، چاکترین پیناسی ده توانزی بلتی ده دستوری عهلماتین، دستوری نیسلامی و عهلماتین بهر لیک جیا ده کرتته وه له ولاتانی موسولمانشین دا، دستوری نیسلامی سهرچاوه ی وهرگرتنی به تاقی ته نها شهریه ته، نه وه ش گه وه ترین شویش و نامانگی پیغه مبه ره کان بووه و نامانگی بزوتنه وه نیسلامیه کانی نیتاشه.

دهستوری عثماني له جيهاني ئيسلاميدا له ياشترين دؤچيدا پهيوئدى به شريعتي نو بونده لاوازيه كه له بنه چمدا له (كؤنگره ي اساسي لاهي ۱۹۳۷) ^۱ له لايمن ياسا ناساني نهروپي نو بونده تومار كرا وهك ههنگاوئيكى نيجابى بؤ هه موو جيهان، بهو شتويه: (الشريعة الاسلامية مصدر هام التشريع) يان (مصدر رئيسى من مصادر التشريع)، واته شان به شاني (شريعته) هاويه شتاك له دستور و شريعتي غيره ئيسلامى بؤ دادهرژن كه نهوش له لايمن زاناياني ئيسلامى و بزوتنهوه ئيسلاميه كان روت دهكرتتهوه به پئى نايهتي ﴿وَلَا تُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾، ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ﴾. بهشتيكى ترى ئيسلامى پئى وايه نو بهندانى سمرودروسته بوئولناخي گراستهوه نك هتا هتا به .

بهو شتويه زۆريدى ولاتاني موسولماننشين برهتن له كؤمارتيكى سؤشاليست يان نهتهوهي يان شاهنشين و ليبرالي، يان كؤمارتيكى تيكمل لهواته.. بهكم دهستوري ئيسلامى له قزناغى نويدا له (ئوتران) له دواى شروپى ۱۹۷۹ داوشترا كه شريعت تاكه سمرچاوهي دهستورهكه بيت، نينجا نهفغانستان و سودان و چيجانيش وهك دولت بهدوايدا هات، له زؤر ويلايهتي شري وهك پاكستان، مالبوزيا، نايجيرياش نو پيرهوكرنه ههيه.. ههرچى ولاتى عهرهبي سعودي نهوهيان سيستميكى شاهنشاهيه نهنها (بارى كسميتي) شهواوهن شريعتته، نهگينا بناغى دروست بووني نو دهولته لهسر بنچينه ي رېنكومتته به ناوبانگهكي محمد بن عبدالوهاب و محمد بن سعود له ۱۷۴۸ز كهتاييدا وا رېنكومتن دهسلاّت بؤ بنه ماله ي نال سعود وفتواش بؤ بنه ماله ي عبدالوهاب نهوش بهرجهسته كرديشكى ترسناكي جياكردنهوهي ناينه له دهسلاّت و سياست بؤ بهكم جار له جهاني ئيسلامى بهو راشكاويه ، همرچهنده مالى نال

^۱ معلمه الإسلام - انور جدى م ۲ ص ۳۴۴

سعود له سالی ۱۹۲۹ز نمو ریځموتنه بیان هملوه شاننوتوره به لام زانایانی شاینی سر به دسه لات تا نیستاش له لای خویان په ک لایه نانه پا به تڼ پتی .

دهستور کڅمه لگمی پی ریک وڅی و له سرور را تا خواروو، له هه موو باریکنا په بیان (هر جمعیت) و پیوهندی نیوان دسه لاتندار و هاو لاتی له لایک و له لایه کی تریش هاو لاتی خڅبه خڅ، بویه (برای زانایانی نیسلام) نه گهر دهستور نیسلامی نه بیت له جوکدا هغه من سته می تیا ده پی (وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ).

بویه ده بیت دهستور له سروروی پرله مان بیت، شابی پرله مان دهستور داریزی به لکو راستموخو له لایمن میللهت (پان نوموت له نیسلامدا) دیاری ده کری، شینجا پرله مان له ژیر روشنایی دهستور مودای دسه لاتی تعشریعی ده بیت، نمو دهستوروش چه سپاو نیه له بنچینه دا بو گڅوړین و گه شه کردنی کڅمه ل هاتوره، بویه هه ردهم به پرژده حساب هه چه تده یاسای بنه پی تیشی پی ده ووتری بهو مانایه ی یاسای نا بنه رته لی هه لده هینجری نه ک بنه رته به مانای چه سپاو، به لام له زوری سیسته می دهستوروی عملانیدا جوړیک له چه سپاویه و به پی نهریت و کهنوروی میللهته کان و بنه ماله می دسه لاتندار دروست ده بیت (هه روه له بهریتانیا باسکان کرد)، بویه (گیزق)ی فیره نسی نمو مه ته لی لا دروست بوو بلازی کردوه به پر یاریک: ناخو دهستور لک و نهریتی خه لکی دیاری ده کا یان پنجه وانه، یان به شتویه کی تر جولان و گه شه کڅمه ل دهستور نوی دکاتوه یان پیچه وانه ؟

نمو مه ته له دهستوروی عملانی پی ولام بووه هه روه (هیلکه له مریشک بیان پیچه وانه)، له مارکیه تیش خیرا ولامه کھی نمو یه سیسته می کڅمه لایه تیه دهستور دیاری ده کا^۱، به لام له نیسلامدا زور رووه مادام دهستور پرژویه، مانای دهستوروی نیسلامی شواو جروت بسون نیه له گمه ل (پیغام)،

^۱ القانون و الاشتراکيه - ۶۷.

چونکه خودی دولتہی نیسلامیش له قۇناغی پرۆژہ دایہ لہو (فترۂ انتقالیہ)۔۔ میللت گمشہ پین دہدا له هه‌موو روویہ کاتی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و شاونانی و تەکنەلۆجی و سیاسی و عەقیدەیی بەرەو خەلاقەتی راستەقینە و ئومەیی نیسلامی و دادگەری۔۔ وەلامی پرەسپارەکی (گیزۆ) زۆر ورونە لەلای زانایانی نیسلامی و ئەودیه‌ دەستورە سلوکی خەلکی دیاری دەکا، ئەگەر چی دەستوریش پەتەگ دانەوی واقیعه‌ پەروەرجه‌ی دەستور پیشرو بیت، واتە مانای بێ دەوری خەلکیش نیە، هەر خەلکە ئەو دەستورە هەڵدەبێژێ ئا لہو پرۆژە دەرەدەچیت دەگاتە قورئان و سوننە، تا ئەو کاتی دەستوری نیسلامیش دەشیت هەڵە بیت، گفت گۆی لەسەر بکەیت، گەشی پین بکەیت، هەرەک لە سەرەدەمی دولتەتی مەدینە کە پیغەمبەر (دخ) خۆی بەپیتی پەيام دايمەزائند بەکەر قورئانی پیاو نەکردوو، بەلکو دەستوریکیان داڤشت قۇناغ بە قۇناغ کە هەر له قورئانی پیرۆز وەرەگرا بەناوی (صحیفە)، نایەتەکانی قورئان زیاتر خورە دەرکرایەو بۆ ئەو (فترۂ انتقالیە)ی لە کۆمەلگەییەکی نەفامی بەرەو کۆمەلگەییەکی دادگەری شەریعەتی، هەرەک لەو مادەیی (صحیفە) بە غورنە (..ماکان پین اهل هذه الصحيفة من أشتجار بخشي فساده فمرده الى الله و الى محمد)، بەلام دوابی کە کۆمەلگەییەک وەنگ و نیشتمای راستەقینە عەقیدە بوو، (ئومەت) دروست بوو (پەيام) راستەوخۆ بوو ئەو دەستورە شایەنی دەستکاری گەشەپێندان و گفت و گۆ نامیتنی، بەلام ئەو یاسایانە کە شوڤا (یان بەرلەمان) ئەژێر روۆشانی شو دەستورە هەلی دەهێتێ چ له (فەترە ئنتقالی) نیسلامی چ له سبەتە دیوکراسیەکاندا دەشی هەتسەنگینتری، ئەوجۆرە دەستورانی بوازی گۆزان و دەستکاری زۆری هەبێ پیتی دەوتری "دەستوری نەرم"، بە پشچەوانە پیتی دەوتری "دەستوری پتەر"، ئەوجۆرە دەستورە پتەرە یان زۆر بەدانایانەو له سەر بنچینەیی ثابینی و دەقی نەگۆر دروست بوو یان له نەغجایی پینکەوتنی کۆمەلەیک

١) عمرع الوائلق السابیه للمعهد النبوي و الخلافة الراشدة، ج ٢٠، د. محمد حیدو الله الحیدر نابادی.

پێکھاتەی نێو پەک دەولەت لەسەری پێک کەوتوون وەک تەواڵفێق، عێراقی نوێ
پەکیکە لەو جۆرە دەستورانە، واتە پتەوا بۆیە دەستکاری ھەر ماددەیەک مەرجی
قورسی بۆ دانراوە .

پتەوی ئەو دەستوورە پێی لە دەستەلاتی سەرۆک، نەمەر، خەلیفە، رەھبەر، ..
دەگرێت کە بەھەڵە پاساو فەرمان دەریکا.. و ئەوەش مانای سەرۆکی یاسایە، لە
سیستەمی دیموکراتیشدا ئەگەر فەرمانێکی میری دەرچوو دەستووری نەپێت ئەوا
دەزگای تایبەتی ھەمە بەزۆری ناری (پارێزەرانی دەستوور) بیان (چاودێرانی
دەستور)، ئەو فەرمانە ھەڵدەدەشێنێتەوە، دەگۆڕێت دەستووری نیە، ھەرچی
دیکتاتۆریەکانە ئەوا ھەر خۆیان ھەم بەرلەمان و دەستور و نۆمەتیش، لە بەکەم
دەستور لە سەرووی سەرۆکە لە دووەم دا دیکتاتۆر لەسەرووی دەستوور .

(۲۰)

یاسا قانون (تشریعات) Law

له نسلدا وهك وشه (قانون) عهره‌یی نیسه، له یزنانی به راسته‌دار وتراوه (كانون)^۱، له كوردپش رشی "یاسا" له (یاسق) ی جەنگیز خان هاتوووه، له رۆمیشدا (نوما) ماتای یاسابه یهو تیگه‌یشتته‌ی هیزو یاسا له پال یهك بن بۆیه (رۆما)ش ههر نەسل له (رۆمۆلوس واته هیز) هاتوووه^۲، ههریوێش یاسا تزیكه له (دیفاکتۆ) لاتیتی كه ده‌كاته (هیزی نه‌مری واقیع) نیستاش ده‌بینین سه‌رچاوه‌ی زۆره‌ی یاسا تاییهتی و گشتیه‌كان به یاسای ده‌ولیشه‌وه له (دیفاکتۆ) ته‌هری واقیع‌ه‌وه هاتوو دیت هه‌روهك هیز به راشكاوانه تر ده‌لیت یاسا بریتیه له قهرمانی ده‌سه‌لاتدار^۳، (سه‌سه‌یه‌كان-سۆفیه‌كان) هاوشینه‌ی شوو رایسه‌بان هه‌بووه سه‌پاره‌ت به یاساو ههر وتویانه (هیزه یاسا دروست ده‌كا)، له (پروتوكولات ۱۰) وزای (هویز) هیزو یاسایان پێك وه‌به‌ستوو .

به‌گشتی به مانای جێ به‌جێ پسون و پهمپه‌و‌گ‌ردتی له هه‌موو به‌شه‌كانی^۴، نه‌وه‌ش مانای جهره‌ریه‌كه‌ی پمیا‌م و شه‌ریعه‌ته، قور‌دان خ‌زی پێكه‌اتوووه له (عه‌قیده‌وه شه‌ریعه واته بیرو پروا‌و یاسا)، نه‌گه‌ر نینجیل مانای (مژده‌)یه به‌لام

^۱ موسوعة المصطلحات العلوم عند العرب - ماده - قوانين.

^۲ جەنگیز خان کۆمه‌ڵتێك بریارێ ده‌گ‌رد ئه‌شینو‌ی شه‌ریعه‌تیکی تێگ‌ه‌ل و ته‌رمیم له نه‌ریت و نا‌ینی چیا‌جیا .

^۳ ف‌ی عه‌قد الاجتماعی - روسو.

^۴ بروانه :موسوعة الفلسفیه المختصره -الماده تعریز

^۵ موسوعة المصطلحات جامع العلوم -ماده-قانون.

تہورات و تافیتامانای (شریعت)، کہ راستہ و حق بہو مانایہ ہاتوون نہک وک (قانون) بہہ مانای راستہ دار گہشی کردینت، ہہموو شوو زاراوہ نیجاییانہی روژنارا کہ لہ ناوہروژکا لہ تاین وەرگیراوہ دواي دستکاری و وشہیہ کی خۆمالی نژیکیان ہی داوہ۔ ہەر کتیبہ نامانیہ کان دادگری و یاسایی راست و دروست بہ (طریق المستقیم)، (صراط المستقیم)، (الاستقامۃ) بہستوہ کہ لہ قورنایش پتیکیان بہستوہ بزیہ فیکرہی (قانون-کانون) ناوہروژکہ کی تاینیہ، بہ نینگلیزیش بہ مانای (الاستقامۃ) یان (معیار) یان (قاعدۃ)، (مبدأ)، ہاتوہ (بۆ زیاتر سەرنج بدە قاموس التریبۃ وشہی-CANON) ل ۴۵.

زۆر جوړه پتناسی لیک نژیک تریش هدیہ همدنیکي لی هەلدەبۆترین:
یاسا بریتیه له:

• بهر زوخت کړدنی کۆمهڵ بههۆی دهسه لاتیکی ریکخواووه (روښکړېوند).
• کۆمه‌له رتسایه کی په کسان و هاوېشه به ریکڅښتنی پېوه‌ندی نیتوانیان که له لایهن هه‌موو لایه‌کېشه‌وه قەبوول بیت. (ماکس کلاکمان).
• هه پتی نه‌نثروژوژویه کان هه‌مو ریکمونتیکي گشتی یاسایه (مقدمه فی انثروپولوجیا الاجتماعیه).

له نهره‌نگه کۆته‌کانیش وا هاتوہ:

• یاسا له فیهقدا زیاتر بۆ گهرانموهی نه‌حکامی فیهقی به، به‌لام به مانای ریکڅښتنی پېوه‌ندی تاکه‌کان له‌هه‌موو بوآره‌کان هاتووه. (زیاتر سەرنج بدە: معجم مصطلحات أصول الفقه).

• جرجانیس له‌سه‌دهی (۱۴) له (۱۳۴۰-۱۴۱۳) بۆ ژباوه. به بۆنہی یاسای زمان پیتناستیکی گشتی کردوہ له (تعریفات) ده‌لی: (أمر کلي منطبق علی جمیع جزئیاته التي تتعرف احکامها منه).

^۱ مدخل الى علم الانسان.

^۲ مدخل الى علم الانسان.

+ قاموس المحيط: قانون هو مقياس كل شيء

+ زور جوره پتناسی نوی تر هیه، به شیک بیان رایه یاسا تمویه که دهولت دروستی دهکا لهوانه (هیزه، هیگل، دهرنگ، ..) وهک نینستاشی واپاوه، بهشیکی تر دئین نهخیر له سروشت و بنچینه دا یاساکان خواین (خوایسکن نهک خورسک) لهوانه (شیشرون، قدیم نؤگستین، توما آکونین، ..)، همدنیکى تریش دهلین لهناو دروونی نادهمیزاد رهگی همیه (رای یونانی کؤنیشه).

+ رای تریش همیه دهلی یاسا نهویه که لهلایه به هیزهکانهوه دهردهچیت، نهوانه: هیزه، نیتجه، میکافیلی ... یاسای دادگهری (یان شعریعت) ییویستهکی تاک و کؤمهلاپمتیه، بؤ بهردهوامی ژیان، مادام دروونی نادهمیزاد پره له حمزو نارهزوری تیر نهبوو له پروی: حق دهرخست و تهمهلوک و جنس و حمز به زالیعتی و.. نهوش لهگهل بوونی دمهلات و بوار دهته هوی ههلوشیتی حمزو نارهزوری خهلکی تر.. نیر نهوه بناغهی جیایی بهرژوهندیهکانه، جاسمو یاسایه له تهلنا بؤ نهوه هاتوهو ری لهو حمز و نارهزووهزیاده رهویه بگریخت و بیگریختهوه سنوری خوی، سنوری نازادی و نارهزوری همر یهکینک کوتایی دیت له سنوری یهکینکی تر، شمکی یاسا اگرتسی نهو سنوریه، نهوش مبهستی پعیامهکانی ناسمانی بووه بهگشتی، دادگهریترین یاسا نهوانن که بهستاندیری نهو سنورانه دادهپزیوت له نیتوان مرؤفهکان، پمیرهندیهکانیان ریک دهخا، به بیتجموانهش یاسای بهدیل جوره یاسایهکی ستمکار دهیت نهک لهگهل زؤراپهتی خهک همتا لهگهل یاساکانی سروشت و کؤمهل و گمردوون میکانیکی و کیمیایی.. هتد ریک نابی، بویه وهک له پیناسهکان هاتوون ههموری پتناسی راست و دروستی یاسا نیه، یان بهلای کهممهوه پتناسی یاسای دادگهری نیه، مهرج نیه همر ریکهوتنیک یان دهولت و دمهلاتارنیک یان پهرلهمانیک بریار دهکا یاسا بیت، هتا نمریش لهگهل یاسا جورایه نهسرؤیلؤجیهکان نهريت و یاسا نهنها بهوه لیک جیادهکهنهوه که (یاسا) هیزیکی جیبهجی کردنی

(متفرغ)ی له پشته، .. نه خیر نهوه زۆریه نمریته (نهك یاسا) كه به هیتر دروست ده بیټ^۱، كۆمه لگمه کی دوه به گی یان خیله کی یان برجوازی لی دروست ده بیټ ههروهك ده بینن زۆریه یاساكانی رۆژناوا به تایبه تی بریتانیا زیاتر گوزارش ی نهریته نابوری و نایینی و كۆمه لایه تیه كانه ته نانه ت كۆمه له به لگه نامه ی ماگناكار تاش به و شیریه ده چرو، به تایبه تی نهریته چینی برجوازی، یاسای راست و دروست ناكه و یتیه سه ر هیتو زۆرایه تی و زه مان و زه مین و ماقولایه تی و ره چه لك و ..

یاسا به گشتی چ كۆمه لایه تی چ سروشتی چ زانسنی .. كۆمه لێك سیفاتی نه گزړی هیه به وهش جیا ده كرتنه وه له رېساو نیژو به لگه نه ویست و فهرزه به .. یاسا راستی مرتله قه، له دووباره بوونه وه ی هه مان راستی دروست به .. واته رۆژه لاتن و ناوابوون یاسایه .. چونكه ههروهك خۆی (له جموهه ردا) دووباره ده یتنه وه. تاقی كراوته وه، نه وه تاقی نه كراوته وه پێی ناوتری یاسا نه گه ر نه و ناوه شی بۆ داتراشیت، مه گه ر دووباره ی گزړای بیټ وهك یاسای (یهك له دوا ی یه کی نه ندره یی)، بۆیه به هه له له لایه ن عه مانیه كانه وه ده گوتریت پیاده ی شهربه ت گه رانه وه به بۆ دواوه .. نه خیر مادام یاسا كۆن ناییت، گه رانه وه و چرو نه پێشی نیه، پهیره نديه کی جیگه ره نهك هه ر حوكم له سه ر نه گزړه كان بكا به لكر حوكم له سه ر جولان و گه شه و گزړانه كانیش ده كا، یاسا نه و پهیره نديه نه گزړه به له نیو كۆمه لێك دیارده و شتومه کی گزړاو كه گوزاوش له لایه نه گشتی و وێك چووه كانی ده كا، هه موو دیارده و شتێك هه ندی لایه نی تایبه تی خۆی هیه كه بار ی ناوه کی خۆی پێی رێك ده خا و ناسنامه ی پێی گوزارش ده بیټ، چه ند لایه نێکی گشتیش هیه كه هاوبه شه له گه ل نه وانی تر ..

^۱ ح - ابریکر ده تی: (به هیتران لام پێ هیتره تاهقی لی وهره گرعه وه، پێ هیترشان به هیتره تا مافی بۆ وهره گریم).

بۆ ئۆرۈنە ھەمىيە تەبىئىيەت ۋەكالى چۆرە لە راكىشان، ئىتەر ياساىەك ئۆتەرى ئەو پەيىرەندىيە ئۆتەن ھەمىيە تەبىئىيەت دەكسا ئەو جىيەنە بە (كىشەك (ب) ۱×ب) ۲) (دوورى).

ھەر چەندە ئەوئە سەروو غوونەي ياساى سەروشتى بوو، بەلام ياسا بەگەشتى ئەو نىشانەنە ھەيە:

۱- دۇبارە بوونەوئەي بەردەوام.

۲- بەندە ئەبوونى بە زەمان و زەمەن.

۳- دەدۇزىتەوئە دروست ناكەيت.

۴- پەيىرەندىيەكى چەسپاوە.

۵- لە جوارچىوئەي ياسادا (ناوئەر) نىيە، (شاز) نىيە، شموليە..

بۆيە (لەكل قاعەدە شاز) ئەك (لەكل قانون شاز)، مادام ياسا شازى تىياھو ئە پايدى ياسا دادەبەزى بۆ (پىسا-قاعەدە)، چونكە ھەندى جار ئە كىتەبە كۆن و ئۆتە كانىش ياسا رىسا بەيەك چەمەك لىكەنراونەتەو^۱، بەو شىوئە ياساى تەواو ۋەك ياساكانى سەروشت ئەو سەروو رادەگىرئە كە بە ئەندازەيەكى ستاندر - ەييار - بەرئۆە دەچى، كەمەرىن ترازان چۆرە سەروەنچامىنىكى ۋاى دەبىيە ھەمىيە سەروشت تىك دەچى، ترازان ئە ياساى كۆمەلەيتىش كارساتى مەم و كىشەكانى تىرى لى سەروەندەدا، كەواتە ياسا سەروو، رادەيە، ەييار، ئەندازەيە.. رىكەشتە، لە ئۆتەن ئەوئەوئە نەم پەر، ھەردەم ياسا ئە ۆۆر توند ئە ۆۆر نەرم، ئەبەزىر ئە ەستاو، ئە ئاۋەلئە ئە فرىشتەش، ئە مەيىرى و ئە ەيەرى، ئە سەربەستى مەتلەق و ئە بەستانەوئە مەتلەقىش، .. لە ئۆتەن ھەمىيە ئەوانە سەرووئەكى نامەك ھەيە پىنى دەلەين (ەييار)، ھەر ئەوئە پەزى دەلەين ياساى دادگەرى (شەرىعت)، كەمە بە ئادەمىزاد دەدۇزىتەوئە با دادگەرىشى بوئ، ھەروەك (ئەمانوئەل كانە ۱۷۲۴ - ۱۸۰۴) ئە پىش ھەمەوان دانى پىا ھىناو، جا لە ئەقەلاى دۆزىنەوئە ئەو ەييارە

^۱ بۆ زىاتەر سەرنج بەدە (موسوعة الاصطلاحات الفنية و العلمية)، ئەوئە بە رەنى نىكەلى كەدە.

(که ناتوانتری) زور جزیره یاسای لی پمیدا دهیرو همروش ناوی یاسای لی دهنی، جگه له وانهش بهشی تریش که هر له نسلدا بهدوای سستم و چهوساندننه و نه و بیکه نه یاساش، هر و هک مهسه لهی سیاسه نی میکافیلی و سیاسه تی رهوشتی، لیرهش یاسای راست و دروست رهوشتی، بهشیکه له رهوشت هر و هک له کۆنموه (سقرات، نهفلاتون، یاسایان به بهشیک له رهوشت زانیوه، زور راسته یاسای بی رهوشت کویره هق و ناهق تیکه له دهکا، دهپه دارستان نا نهوکاتی (مات-پارزیره)، مافی مرۆ، مافی زیندانی، هتد پتویسته، دادگمیری بهوه دهچهسپی کاتی یاسایه که بهشیک بیت له رهوشت، عهقیده، .. هم مرۆقه کانی چوار چنوهی نهو یاسایهش رهوشتدارین. نهو کاتی نه (پارزیره) پتویسته بهو دادگا نه دهزگای (مافی مرۆ)، تیر یاسای رهوشتی (سیفاتی راستی) هیه، بهند نابیت به بارودوخ و همنو قزناغی میژوی شایه نی دهستکاری نیه، نه گزین، .. هر بویهش نهو یاسایانهی پیش (١٤) سه ده دادگمیری بویه نیشتاش هر دادگمیری ده بیت، به هه مو سهرده میکی تریش، هر و هک (مونتسکیو)ش دانی پیدا هیتاوه ده لی، له پیش پمیدابوتی (یاسای دهستکرد) پیش یاسای دادگمیری هه بوه^١، هر چهنده لهو بهوچونهیدا له دو شوین تهوای نه بیتکاوه چونکه (یاسای دهستکرد) هر گیز دادگمیری نابیت، شجا نهو پیی وایه له پیش یاسای دهستکرد به یاسای سروشت کارکراوه. نه خیر تهوهی یاسای سروشتی داناوه هر تهویش یاسای کۆمه لی داناوه له پیی پیام وهر نهویشه دادگمیری - که هه ماههنگه له گه ل یاسای سروشت نه هر عهینی یاسای سروشتی خۆی بیت، هر بهو بهوتهیهوه دینه ناوگه سلی یاسای دهستکرد و هه مو نهو بهرهمانهی عه قلی بهشیری له (یاسا، دهستور، ریکخستن، دهوت، مان، رهوشت، مرۆقایه تی، ..) هر هه مووی یان نه سلی نایینی هیه و گزانیان بهسهر هیتاوه، یان له یاساکانی سروشت سود وهر گزراوه چ بهسه لیی چ به نهجایی هه لته به

^١ روح الفرائید - مرتسکیو.

یاساکانی حورایشده که دهلین بهکم سبسته می یاسا نمو دایریشده! له یاسای خپله کی هاتوره؛ خوا بهردی گموره و بچوکی داناوه.. نهوه یاساپه کی سروشته، دادگهریه بز سروشست .. که دهپته یاسای کومه لایه تی و چینایه تی له سر بنچینه ی غه پری بنچینه ی (ان اکره کم عند الله انتقام) لئ دوردو چی و سته مه، واته یاسای سروشتی مدرج نیه دادگهری بیت بز کومه ل، له سر نمو بنچینه دوو جوړه پاسا (به سره کیانه) له ناو کومه ل و دهسه لاتدا هه به، یه که میان: (یاسای دانراوی ناده میزاد)، دووه مین: یاساکانی خوا این که بریتیه له بهرنامه ی رسمه نی ژیان، چونکه نابینی نیسلام (طقوس) ی نیه بهو مانایه ی که نه سرؤیؤلؤجیه کان به (تایینی جادووی یان کومه له سه ما و هه لیمپر کتیه ک) و سفی ده کم.. نیسلام بهرنامه ی چؤته تی ژیانی بهستانده ره.. به دیلی بهرنامه ی سوشالیستی و شیوعی و سرمایه داریه.

وهك نیستا نیران، سودان، چینان و نه فغانستانی جارانش، به شتیکی عمره بی سعودی و پاکستانیش نه گینا ولاتانی موسلماننشین، یاساکانیان له فره نسبی و بهرستانی وه رگیراوه، نه وانیش بهرچه نهك و نه ریت ده گهریتته وه سر رؤمانی که له سرده می نیمپراتؤر (جهستیان) به ده ی شهشی زاینی به ناوی (کومه له یاسای مه ده نی) دایریشراوه.

نوو دوو جوړه یاساپه به هه له جار جار به دستکرده که 'دهووتری یاسای زه مین و به نابنیش دهووتری یاسای ناسمان یان (شرائع الارض و شرائع السماء).. نهوه هه له به، یاسای زه مین و ناسمان هه ریه که، هه روهك دیارده ی عملانی شان به شاننی پهك هاتوون، نومو ی له لایمن (تطوریه کان) به ناوی گه شه کردنی پاسا و نه بهوونی یاسا له سرده مینک.. هه مووی هه له به، نه سلئ هه مو یاساش ناگهریتته وه بز (حمورابی) یان رؤمانی، هه تا لیک جیا کردنومو ی دهسه لاتدکانیش که بز (مؤتسیبکو) ده گهریتته وه راست نیه، چاگتر واپرو بنووسن میژووی یاسای

^۱ المراجعة العالمية - ج ۱ - ۴۱.

دەستکرد بۆ ئەو هیژوو و سەرچاوانە دادگەری ئەک هەموو یاسای دەستکردو یاسای دادگەری (شعریعت) ئەو جیاوازیانەی هەیە:-

هەلبەتە لە پیش هەموو شتێک دەبێ تێبینی بکەیت هەندێ زاراوە وشە هەیە لە جێنێ خۆی نیە، دەبینین وەک ئەمە (ئەقڵیم-هەریم) گەورەتر بڕووە (ئەک-لە دەوڵەتی ئێستا) لەسۆری نەیراتۆریەتیەکانیش بە نێوان دوو هێنێ ناسۆیی دابەشەکانی زەوی و تراوە، سەرەدەمێک هەموو جیهان چوار ئەقڵیم یان جەفت بڕووە، کەچی ئێستا بە چەندین (ئەقڵیم) شینجا و لاتەک پێک دێنن، هەروەها لەبارەی دەوڵەت و حکومەتیش چەمکی حکومەت فراوانتر بڕووە لە دەوڵەت، زیاتر بە زەنگینەکان و تراوە (دەوڵەتدار) واتە سامان دار، هەتا لەناو کوردیش (دەوڵەتە) ئە بنەچەدا (دەوڵەت مەندە) واتە خاوەن سامان.. کەچی ئێستا دەبینن چەمکی دەوڵەت لە حکومەت فراوانتر بڕووە، بەدەمان شتێدەش جاران یاسا فراوانتر بووە لە دەستور، کەچی ئێستا پێنجەوانە، بۆیە ئەو بەراوردەش رێک دەرناچێ لەبەر هەمان هۆ، یاسای دادگەری (شعریعت) هاوشای دەستورە زیاتر ئەک یاسا، (فقهی یاسایی) هاوتای یاسایە بەلام بەهەر حال جاری لێرەشدا وەک زۆریەتی چەوتیەکانی تری باو (العادة محكمة) دەڕۆژن.

بە کورتی چەند بەراوردێکیان لە نێوان تۆمار دەکەین بەو شێوەیە :

١- یاسای دەستکرد دەگۆڕێت و هەموار دەکەیت (تەدیل)، بەندە بە بارودۆخ و زەمان و زەمین و ویست و تارەزووی دەسلەتدار، نەیر نیشانەیی هەرە گەورەیی یاسای دەستکرد نەوێه فرە ڕوو و فرە وەلام و فرە تەرازوی بۆیە کێشە هەیە، یاسای دادگەریش (خوایی) ناگەنە، یەک وەلامە.. هەروەک پێغەمبەر چەندین هێنێ خواری خێجی کێش و یەک هێنێ راستیشی بە نێوانیان دا هێنا، وەسفی هیلە خواری خێجەکانی بە بەرنامەو تەرازوو و یاسای دەستکردو نا دادگەری بڕد، تاکە هیلە راستەکەش بە یاسای خوایی (وَأَنَّ هَکَا حِرَاطِي مُسْتَلِيًا فَأَتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ).

۲- یاسای دہستکرد لہ باشتیرین دؤخیدا وەلامی بارودؤخی ئەو ساتەمی کۆمەڵ و عەقلى بەشەرەیتن بە پێچەوانەى یاسای دادگەرى کە سەرتاسەرى و نەگۆڕ و جەوتە لە گەڵ جەمەدرى مرۆڤ.

۳- یاسای دہستکرد وەك (مەتائى) نەوسەر و ئەم سەرى پێ دەکړئ، بە هەمان یاسا و دہسترد پەش سبى دەکړئ، نیشتمان پەرور خانین دەکړئ، بەرگری نیشتمانی بە تێکدەر بە یاسای دەکړئ، تێکدەرانى خۆى بە (دفاع عن الوطن) بە یاسا دەکاو.. هەمرو ئەو تاوانانەى مێژوو پشت بە یاسا کراون بۆیە ناھەقى (فولتەر) نەبوو نەگەر رەتیشى داى کە وتوویەتى: (مێژوو بریتى لە تۆمارگای تاوانەکانى بەشەرەیتن) کەچى یاسای خواى پروو و ناشکراو رەونەقدارە.

۴- یاساکانى دہستکرد کە جەوت ناییت لە گەڵ ستاندر، هەم ناکۆکە خۆبە خۆ هەم لە گەڵ واقع و حق هەم لە گەڵ یاساکانى سروشت، هەم لە گەڵ رەسکان و (فیترە) بەشەرى، بە پێچەوانەى یاسای دادگەرى لە گەڵ ھەرسى تەرە کۆک دەبن.

۵- کێشەى بنچینەى یاسای دہستکرد نەوایە (عەقیدەى) لە گەڵ نى، بۆیە لە ھەر شوێنێک چاوى ديار نەبیت، یان بى ھیز، بى پۆلىس.. ئەو یاسایە جى بە جى ناکرێ و دہتە ھۆى بەردەوامى تاوان، ھەر وەك لەو سەعاتەى کۆژانەمو بە ناویانگە کەى کاربای کالیفورنیا زیاتر لە (۷۰۰) تاوانى لى شەنجام درا، بە لام لە تیسلاندا کە شەریعو عەقیدە لىک جیانىە بۆیە (پروادار) راستەقینە چۆن یاساکە لە پێش چارى دەرئەت و پۆلىس و چاودێر جێبەجێ دەکا، ناواش لە غیابى ئەوان، ئەو جیاوازیە کى بنچینەى، لە ھێزى یاسای (شەریعت) و خالى ھەرد لاوازی یاسای دہستکردیشە، واتە یاسای دہستکرد ھێزى جى بە جى کردنە گەى خودى نى، بەندە بە ھیز ھەر وەك نەوێتى رەسەنى خۆى لە پێناسى رۆمانى و سەفستىەکان ھاترە، تا نیشتا ش ھەر تەواو.

۶- کۆمهله یاسایک ههیه له فهرههنگ و نهئسکلۆبیدییه کان به ناوی (قوانین اجتماعیه الکونیة- Universal social law) هاتوووه وهک دهقی خۆی (ژمارهی تاوان له کۆمهلهگهیهک زیاده کات نهگهر نایین رۆتیکسی پهراویزی ههیهیت).. ههلهبهته یاسای دهستکردو عهملانیهت بهگشتی دهکوتسه بهر چوارچێوهی ئهو یاسایو کۆمهلهگهیهکی پر تاوان و نادادگهری دروست دهکا.

۷- ههردهم یاسا لایهنی گشتی تاک دهگرتهوه نهوهش نیوهی کیشهکاته، بهلام نهوهی سهراوهی تاوان و گهروگرفتی کۆمهلهیهتبه لایهنی تایبهتی مرۆفه که (نهتی تاک یان اسرار الشخصیه)، یاسای دهستکرد ناتوانی پروو بهچته ناخی مرۆف و تایبهتمندی و نهتییهکانی ستاندهر بکا، ههرگیز تایبهتیش ناچوترینه تاو چوارچێوهی یاسا، بۆیه له باشترین دۆخی یاسای دهستکرد تهنها نیوه بهختیاری و دادگهریهک دههتیته دی، تهنها یاسای خوایی دهتوانی به یاسای ستاندهری و چاندنی (دروشت) له ناخی تاکهکان زالا بیت بهسهر پالنهری تایبهت و نهتییهکانی، دهتوانی رېگرێک وچاودیریک زاتی له دهروونی دروست بکا به نهتدازهی زیاتر له هیزی یاسا رېگر بیت له خراپهو هاندهری چاکه.. بهوهش دادگهری نیسلامی و پرۆژهی شارستانی و مرۆفایهتی پی دیته دی بۆ سهرحهم کۆمهله.. ههر نهوهش ترخی ههره بنچینهی (تکهین الاسلامی) و دادگهری کۆمهلهیهتی به.

۸- له یاسای دهستکرد، ههر بۆشاییهکی یاسایی ههیهیت بهکسهر مهبدنی ویرانی (بهرووهندی تایبهتی) دیته جی، کهچی له شهریعهتا ههر بۆشایی لهیاسا نیه، نهگهر نهشلۆزرایهوه وهک بۆشایی دهرکهوت نهوا عهقیدهو بهوشتی دیته جیتی و بهرووهندی گشتی بۆی ئاهادهیه.

۹- یاسای دهستکرد کاتی دادپێژنی که پێویسته، واته پرووهوود یاسا دروست دهکا، کهچی یاسای خوایی له پێش روودانی ئاهادهیه.

۹- چاره‌نویسی یاسای ده‌ستگرد به‌رهو یاسا کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌کان (شریعت)، هه‌تا ژانست و ژانیاری و گه‌شه‌ی کۆمه‌لایه‌تی زیاده‌ی بکات یاسا ده‌ستگرده‌کان به‌ره‌بهره له ته‌فجاسی گۆزانیان به‌رهو ئاراسته‌به‌ك و ده‌گرن، روو له (شریعت) ده‌ هۆیه‌ بنسجینه‌یه‌که‌شی نه‌وه‌یه‌ چو‌ن‌که نه‌ویاسایانه‌ی کۆمه‌لایه‌تی راسته‌قینه (دادگه‌رن به‌ عیار و ستانده‌رن)، بۆیه له هه‌ناوی کۆمه‌ل و تا‌که‌کان ته‌و یاسایانه هه‌ن و به‌ده‌رن له‌ویستی مرۆ، نه‌ك دروست بکری یان دا‌بتاشری یان په‌رله‌مان بزیان دا‌برئۆی. به‌لکو ده‌دۆزرتیه‌وه وه‌ك ژانست، نیت له‌گه‌ل گه‌شه‌ی ژانست و کۆمه‌ل به‌ره‌بهره نه‌و یاسایانه له هه‌ناوی کۆمه‌ل ده‌دۆزرتیه‌وه و جۆی یاسای ده‌ستگرد ده‌گرتیه‌وه... به‌و شتیه‌یه‌ نه‌گه‌ر په‌یامی ئیسلامیش نه‌هاتیه‌یه (به‌گه‌رماته)، نه‌و په‌یامی عه‌ق‌لی (که هه‌مان په‌یامی خوابیه) نه‌و شریعه‌ته‌ی ده‌دۆزیه‌وه به‌ره‌بهره، سه‌رنج به‌ده (به‌رناردشو، تۆلستۆی، شکسپیر، رو‌سو، اسپینۆزا...) له‌دوای نزیکه‌ی (۱۴) سه‌ده به‌ختیاری ده‌دۆزرتیه‌وه و ده‌لێن (به‌ختیاری به‌وه دێته دی که هه‌ر که‌س چی بۆ خۆی ویست نا‌واش بۆ خه‌لکی)*. به‌و شتیه‌یه عه‌ق‌لی پێش کیه‌وتوو و یاساکانی کۆمه‌لایه‌تی راسته‌قینه به‌گه‌ر پاسادان ده‌که‌ن و ده‌بنه‌ پالێشتی به‌ك، به‌ پێچه‌وه‌انه‌ش بۆ یاسا ده‌ستگرده‌کان.

سه‌ره‌ه‌جم تا راده‌یه‌کی زۆر وه‌ك (زۆریه‌ی ژانیان) گۆته‌نی یاسای ده‌ستگرد له‌ لایه‌ن به‌هێزانه‌وه و راپێچ ده‌دری، هه‌رده‌م بانێك دوو هه‌وايه (الکیل بالکیالین- dauble stander)، له ده‌ست ویست و ئارم‌زووی ده‌سه‌لاتداره، یان نه‌ریت و رای باوی عه‌وام و نه‌ویش بۆ چینی سه‌روو، .. نیت سه‌تمه، ماف خه‌زانه‌ راسته‌وخۆ یان ئاراسته‌وخۆ... ته‌وه‌ش به‌پێی ته‌رازووی ئیسلام هه‌موو نیشانه‌کانی سه‌رده‌تای (یاسای نه‌فاسیه) با له‌سه‌رده‌می ته‌گه‌له‌ج‌باو نیشته‌رنیت و مافی مرۆ و ده‌زگای (UN) یش بیت، هه‌ر پێناسه‌ کۆنه‌که‌ی رۆمه‌ بۆ یاسا

* ته‌وه‌ش هه‌مان غه‌م‌ه‌وده‌یه: (لا یزمن أحدکم حتی یحب لایه‌ه ما یحب لفسه)، واته کۆمه‌ل‌که‌ی سه‌رده‌می مه‌دینه له‌ده‌ی (۷) جیهانی هاوچه‌رخ‌ش به‌هه‌مان یاسا به‌خه‌رم‌ری بۆ دێته دی.

ھەروەك سېنوزا بەجۆرىكى تىرى گوزارش كىردوۋە دەلىلى: ھەتا لە سېستەمى دىموكراسىيە سەزۆك لە سەرووى ياسايە^۱، ھەر چەندە (رۆسۇ) ۋەسفى كۆمىارى بەرە دەكا كە (ھەمە دەزگا و پاىەكان لە ژىر رىكىنى ياسا دەبن، صاحب الميادە، نامىنى)^۲، بەلام زۆر روۋنە (صاحب السيادة، مىللى جىف، قۇھر، فخامە الرئيس، ...) بە زيادە ھەمە ھەروەك لە سەرووى ياساشن بە ئاپەتى لە ولاتاتى دىكتاتورى.

خۆ بەشىكى تىرىش لە كاردانە ھەي ھەمە خەدى ياساش بە دادگەرىيە كەشە ھەمە بەسەلى دەزانن، لەوانە تەتەورىيەكان بەگشتى و نايى تايەو (كە لە ياپان و دەوروپەرى) ھەمە، باكونىن، جېرالند، ستانلى، جۆدىن، برۆدون، ... زۆرى تر. بەرەي (باكونىن) نازادى لەبى ياسايى دەست پىندەكا، ... لەر كۆنلە ھەلۋىستى ماركسىيەتىش لە بارەي (ياسا) ئاغە رېژ كراۋە بەسەلى، پىرى وايە: ياسا لە خزمەت چىنى دەسەلاتدار بوۋە بەپىرى قۇناغى سۆزۋ ھەردەم بەندىش بوۋە بە دەۋلەت و سېستەمى كۆمەلەستى، نەرىت و ياسا نايىن و كەلتورى سەردەمى دەربەگايەتى لە خزمەت ئاغە بوۋە، دواى لە خزمەت بىرجوازى. ... لەدوا قۇناغ لە خزمەت كرىكارە كە ياسا خۇشى نەماۋە چۈنكە چىنايەتى دەۋلەتىش نەماۋە، بىزە لىتىن دەلىلى: (پروپىتارىيا بەھىچ ياسايەك پابەند نايىت)، ئىتر كە لە شىۋىيەت ياسا نىيە بەھەمان شىۋەش پىيان وايە كۆمەلگەي سەردەتايىش ياساى نەبوۋە، ھەندىك لە جىھان پىنىيە سۆشالىستىيە (ماركسىيەكان) رەتى دەدەن و دەلىن مادام (پروپىتارىيا بەند نەيىت بەياسا ئەۋا لە سۆشالىستىيە ياسا نىيە)^۳. ھەر چەندە لە شوئىنى تىرى نوئى ماركسىيەكان لەو بۆچۈنە پەشيمان دەبنە ھەمە (سۆشالىستى لى دەبىرىن) لە كىتەبى (القانون و

^۱ رساله في اللاهوت و السياسة - سېنوزا - ۳۸۲.

^۲ في عقد الاجتماعي - رۆسۇ - ۸۰ ل.

^۳ منظري قانون سۆفياڭى.

الاشتراکیہ - ل ۳۰) ساتوۋ: (بۆ یینا کردنی سۆشالیستی یان گۆزینی بمرور شیوعیەت مەحالە بکرت دۆلەت یاسا بەکار نەهیتن...).

نەو رایە ی مارکسی و تەئەریە کانیش دەگەریتەو بۆ هەمان سەرچاوەی (بەسروشتی کردنی یاساکانی کۆمەڵ)، بمرای مارکسیەکان لە شیوعیەتدا (بەدبلی یاسا) بمریرساریەتی گشتیەو خەلکی گواپە دەگەنە ناستیکی واکە خۆیان دەوری هەم بۆلیسی و هەم یاسا دادگا دەیین لەسەر شەقام، چۆن نیتاش دەیین نەری و وێژانی خەلکە نابەلنی دەست درێژی بکرتە سەر نافەریتیک یان دوو شەرکەر لیک دەگەنەو^۱، تا نێرە بۆچوونی مارکس بوو.

بەلام بەسەرغیچکی سەرەتایی دەردەگەوێ کە ئەو بەدیله (نەریە) نەوێش بە خێزایی دەگەریتەو بۆ هێز و شێزەشی تیکو پیک دەچێ لەگەڵ قەیرانیکی نابووری یان کۆمەڵایەتی یان یاسایی.. هە، ئەمیان نەوگاتی کەمیتیک راست دەیت کە بتوانی ئەو لایەنە شەرە سروشتیە دەریکشی کەخۆی لە ناخی هەموو مەزۆتیک مەلاس داو، هەلبەتە ناشکری^۲، هەموو ئەو بۆچوونانە هەلە دەرجەو نیتا، پای ئەنسرۆیۆلۆجیەکان (نیتا مادبە تەئەریە کانیش گەرا ئەو) سەر ئەوێ کە یاسا بەجۆرتیک لە جۆرەکان هەر هەبوو لە هەموو زەمان و زەمینیک.. هەر بەلای کە مەوە مادام نابین هەبووی یاسای لەگەڵ هەبوو، قەدەغەو (بکەر مەکی- حلال و حرام) لەگەڵ بوو، روشتی لەگەڵ بوو، هەر لە توێژینەوێ روشتی هەلۆکی و بۆزی و کۆنقۆشی و زەردەشتیەکان، نەجا سەرنج بە ئەو پڕوایانە ی لە (مانز) ی هندی ۲۰۰۰ پ.ز و (فیدای) ناری ۱۸۰۰ پ.ز، کتیپە پیرۆزە کۆنەکانی تری چالپۆکی مەکسیکی، پۆپۆل فوونی هندی سەرەکان^۳، هەروەها ئەو دابەشیە چینیایەتیە هندی کۆن سەرەساو

^۱ بۆ زیاتر سەرنج بە (القانون و الاشتراکیە) - ترجمە هنری ریاج - ل ۲۰.

^۲ بۆ زیاتر پڕوانە پاپەتی ناخی مەزۆ (هەر ئەو فەرەنگەدا).

^۳ کۆنەین رووداوەکانی مینۆو - گەربۆشکی

شادراو مهنبورز^۱، نهوه بهدی دهکری چ جای نابیتی سمرهکی و نهسلیهکان... هتا تهتوریهکانیش دان بهوه دهئینن که (نهریت) ههبووه^۲، نهگمر به وردی سمرنج بدهینه نمونهکانی خوشیان دهئینن خینله بهرمرهجهرمانیه کو نهکان (که شارستانی رومانیان رووخاند) گوايه شاین ویاساوجینایهتی... نهبوو لهئیریان دا، کهچی وهسفیان دهکهن دهئینن لهنهریتی نهوان گهرانهوه لهجهنگ نهوهنده نابروو چرون بوو خوئی دهکروشت... نابا عمیهوه شهرم کردنو نابروو چرون... ههموو مانای بوونی یاسا (یکهوه مدکه)ی سهردهمی خوئیان نه^۳، ههئیکیشیان وهک (راد کلف، براون، هالیتوفسکی) وتویانه یاسا ههبوو... نهریتیش ههر یاسایه سمرج نه بهنوسینهوه بیشت ههروهک نیستاش دهستوری سهریتانیاو بیان نهو شیوعیهتهی که دهئینن له جیاتی یاسا نهریتی خهلکی دههته بههذیل بهنوسین ئومار نهکراوه .

نهبوونی یاسا بهشی ههره گرنگی (سیستم و بهرنامهی ئیسانی لیبرال دیموکراسی) دهگرتیهوه، ههر خودی لیبرالی لهههر فهرههنگهکان بهمانای سهرههستی و پابهند نهبوونی (بهتاییهتی تاک) بهیاسایه، بویه نهگمر لههواي نهزمونیکي زور نهجا هاتنه سهر دارشتنی یاسا بۆ باری کۆمهلایهتی، بهلام تا نیستاش لههباری نابووری و بازارو بهرژهوهندی و باری کهسیتی سهی یاسان... که سهرجاوهی ستهمی چینایهتی و بوونی ههزاری و کارماتی زۆره له داگیرکاری و چهوساندنهوه.

^۱ المند القده، د. محمد اسماعیل.

^۲ بز زیاتر سمرنج بهد (مقدمه فی انثروبولوجیا الاجتماعیه).

باساګانی ګڼه لایه تی (دادګه ری) :

مەبەست ئېتىلاپ نەنە چەمپاۋە كانى (ئىراپىت) كۆمەل و كۆمەلەپەتى يە ، بىرىنى
لەو ياسا (نەگۈپەنە) كە حوكم لەسەر گۆزبان و پەمپەندىپە كانى كۆمەلەپەتى و
سىياسى و كارىگىرىپە كانى دەكا، ھەمان نېشانەنى ياساى سىروشتى ھەپە، بە
تەرازوۋە كانى (ياساى سىروشتى) و (فەلسەفەى راستى) دا دېان ناسىنەۋە، نەۋەش
تەركى فەلسەفەى ياساپە، نەو ياساپانەش تەگەر بە دروستى دۆزبانەۋە نەۋەش
نەگۈپە ھەر لەسەرەتەى بەشەرىپە تا كۆتەپى، نەۋەش ھالەتە بەند نېە بە (قۇناغ و
گەشەى كۆمەل، بە زەمان و زەمىن، بەبارى تەكشەلۇچىپە) .. نەۋەش ياساپەى لە (
داس و نەشى با) راست و دروست بىرە لە دەرەۋە نەشى ھەلەمى و لە نېشەرنېشەش
ياساى دروستە، ھەر ھەمانېشەن كە دادگەرى ئە ھەمە سەردەمەك دروست دەكەن
كە ئە تاپىنى تىسلام پى دى دەرەۋەش (شەرىپەت)، نېشە زۆرەپە فەپەلسەفە و
زانا سىياسەتەدارانىش بەحوكمى سەرچاۋە جىپاچىكانى مېتروۋ دان بىرەۋە دەنېن
كۆمەلگەپەكى نەۋەشەپە بەھۆى نەۋەش ياساپانە (نەۋەش شەرىپەتە) دروست بىرەۋە،
نەۋەش لاپان گەرنە ناخۇ لەۋ سەردەمەپە جىپاچى بارى كۆمەلەپەتى و چىنەپەتى و
زانىنى و ئابوروى و شارستانى لەگەل نېشەدا چۆن بە ھەمان نەۋەش ياساپانە نەۋەش
كۆمەلگەپەن پى دروست دەپتەمە، ھەلەتە بەر ۋانگە (تەتەۋرى) و (ماركسى) و
تارادەپەك (تەشۋېز لۇچىپەنەش) كە گواپە ياساى كۆمەلەپەتەش بەر ھەم ۋەلامى
پېنېستەپە كانى بارى كۆمەلەپەتى و چىنەپەتى و شارستانى سەردەمەپە خۆى پېت،
ۋاتە مەۋۇ دروستى دەكا، نەك خۇا رەسكى، ۋاتە ھۆكارەكە (عەلە) كەى لە ۋاقەپە
كۆمەل دا نېە .. تا ياساشى بۇ ھاتەپەت، پان ۋەك ياسا بىدۆزبەنەۋە بەلگەر ۋەك
(بەگسۆن) گۆتەپەنى ياسا (راستىش) ۋەك دارتاشى دەتاشى؛ ۋاتە لەۋ ھالەتەدا
بەردەۋام ياسا دەگۆپەن مادام نەۋەش بەردەۋام بەگۆپەن (.. ماھالەن قىرار)، بۆپە
ھەندەك لە رەۋشەنپەنەن جەھاننى مەسولەنشىشەش لەسەر نەۋەش بىنچەنە داۋاپى

دەستکاری (شەریعەتیان) کردووە تا بگۆنێ ئەگەر پێشەوانەکانی سەردەم یان هەر بەیە کجاری نیلغا بکریتمەو لەنەوێ یە کەمی عەلمانیەتەرە لەسەردەمی (مصطفی کمال ئەتانورک) و (ئەلب کۆک) و هەتا عە حسین، حبیب بوزقییە، ئەسلیمە نەسرین، .. بایزانین نمو خەڵەلە لە کێ یە؟ عەلمانیەکان واراهااتون لە هەمو وڵاتە خاوەن دەستورەکان هەر لەماوەیەکی کەم چەند جار دەستکاری بەک یاسا و بگرە دەستوری بکری، بۆیە بەزەحمەت دەچیتە عەقڵی یاسایەک هەبێ بۆ هەتا هەتایە هەر راست بیت و پیتیستی بەدەستکاری نەبیت بێ زیاد و کەمی لە ژێسانیکێ گۆراودا؟ بۆ یەک لاکردنەو پینوێستە بگرەپینەو سەر جاووکە بنچیتەیهکان کە "ئەلەسەفەعی راستیە"، دەبێ یزانین شاخۆ (راستی) چەسپاوو ناگۆڕێ یاخود ئەویش دەگۆڕێ؟ واتە گۆزان سەرتاپای ژیان دەگریتەو، لە هەمو زەمان و زەمینیک ٩٦٣=٩، هەروەها رەوشت و بەهاو تەراژو و پینووە راستەقینەکان نەگۆڕن، .. واتە سروشتی درۆو خرابە لە هەمو زەمان و زەمینیک چەسپاو، ئەوێک هەر چاکو و درۆش هەر خرابە.. یان هەر لە نمونەکی (تۆلستۆی) بێ نەوێ ناگای لێ بیت کە پێش (١٣-١٤) سەدە لەپێش نمو یاسایەک هەبوو بەناوی (یاسای نیحسان) کە فەرموودەیه و دەلێ: (لا یزمن أحدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفسه) کە کۆمەلگەیهکی پێ دروست کرا دادگەر و بەختەر و پێش گەوتووی هەمەلایەنی لێ هاتەدی لە بیابانیکێ هەرە دواکووتە، بەهەمان یاسا کە (تۆلستۆی) بە عەقل دۆزیو و تێ بەختەر و بێ کۆمەل نایەتەدی هەتا یاسای (هەرگەس چی بۆ خۆی دەوی ناواش بۆ خەلکی تری نەوی)

نەیتەدی.. هتد .

کەواتە چۆن یاساکانی سروشت نەگۆڕن ناواش یاسای کۆمەلەبەتێ هەیەو نەگۆڕە، نەوێ دەگۆڕێ و دەستکاری دەکری و زیادو کەمی لێ دەکری هەر ناوی (یاسای لێ تراو، ئەگینا سیفاتی یاسایی نەبوو، لێرەدا واراهااتووین کە هەرچی بە دەولەت و دەستوریکەرە دەرێجی ناوی (یاسای) لێ دەنری.. نەویان هەر ناو

لینانه، دورره لمر یاسابهی نیتمه لیره یاسی ده‌کمین، که ههمان حوکمی چه‌سپاوو شمولیه‌تی یاسای سروشتی هه‌یه، به‌لام درنژ‌کراوه‌ی نو نیه، یاساکانی سروشت و یاساکانی میکانیکی و فیزیایی و کۆمه‌لایه‌تی و فکری، همر یه‌که به‌جۆری خۆی یاسان، همر به‌نمونه: یاسای (کارو کاردانه‌وه) له میکانیکی یاسایه‌کی زارسته (دادگمیه بۆ میکانیک)، مه‌رج نیه له ههموو سروشت و راست بیئت یان له کۆمه‌لدا.. گه‌لێ جار ده‌بینن کاردانه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی بۆ کارنکی کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه، به‌لام یه‌کسان نیه به‌ههمان پری کاره‌که، که نه‌وه‌ش سیفه‌تی یه‌نچینه‌یی یاسا میکانیکیه‌کمیته.. که له‌یاسای کۆمه‌لایه‌تی و دادگمیه و هه‌توووه (الن بالن).. به‌لام بۆ ههموو کارنک به‌ههمان پری نیه، به‌پری جیا‌جیا‌یه، کوشتنی به‌ناهدق کوشتنه، به‌لام زینا کاردانه‌وه‌کی (سزایه‌کی) زینا نیه (جه‌لدیه).. به‌و شیویه.

ته‌ودی مه‌یستمانه‌ چۆنیته‌ی حوکمیان و شمولیه‌تیه‌که‌یان له ههموو به‌شه‌کان هاوبه‌شه، جا نیستا با بزانی نو دۆخه‌ تابه‌تیه‌ی که ناده‌میزاد تیای‌دیه‌ چۆنه‌؟.. هه‌له‌یه‌ته‌ یاساکانی سروشت ههمو لایه‌نه‌کانی شت و مه‌که‌کان ده‌گرێته‌وه، هه‌ج بوارنکی سه‌ربه‌ستی بۆ سروشت و پارچه‌کانی نه‌هه‌ت‌راوه‌ته‌وه، بۆیه نو دارو به‌مردو ناسن و ناو و هه‌وا و نه‌له‌کترۆن و مانگ و رۆژه ههموو مه‌سه‌رین، عه‌مه‌ر نین.. ههمو‌ه‌ک له‌ په‌رسا‌ره‌که‌ی قورنانی په‌رزیشی و دیت ره‌لامه‌که‌ی: ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ اِئْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾.. به‌لام مرۆڤ و کۆمه‌ل لا ناسۆیه‌کی له‌ پیش کراوه‌ته‌وه و سه‌ربه‌ستی تیادراوه‌ که نه‌سلی شاتی کردنه‌وه خرایه‌که‌ش نا له‌و ناسۆیه‌.. که قورنانی و سه‌فی ده‌کا: ﴿اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُومًا جَهُلًا﴾.

بۆیه مرۆڤ تا راده‌یه‌ک عه‌مه‌ره، ده‌توانی باخی بیئت، چاک بیئت، خراب بیئت، ده‌توانی به‌ستان‌ده‌ریش به‌زی (که نه‌وه‌یان یاسا‌گه‌یه)، یاسی به‌ونه‌که‌ی له‌و

ستاندره‌ییمو نجا یاخیش له یاسای سروشتی و یاساکانی فیترو له (شعریعتیش)، که یه‌گه‌م سره‌نجامی شو یاخیه کیشه‌کانی کۆمه‌لایه‌یه له دابه‌شی چینه‌یتی و ستم و نازاوه و چوساندنه‌وه و .. بۆیه ستم و چه‌وساندنه‌وه و یاخی برون و پتش نه‌وه‌ی له شعریعت سرینچی بن له یاساکانی سروشتی و مرۆفایه‌تیش سرینچی، به‌همان شیوه یاسای ده‌ستکردو سیستمی عه‌لمانییش به پیناسی ستاندری یاخی بوونیکه له پله .

یاساکانی کۆمه‌لایه‌تی هه‌روه‌ک یاساکانی سروشته له سیفات و نیشانه و حوکم و هارکیشه و هاوسه‌نگی دا، نه‌و یاسایانه‌ش سیفاتی (تاقی ته‌نیای - Al one) ی هه‌یه به‌دیله‌که‌ی فره‌یه، یاخیه، ستمه، رینبازی جیاچایه، نه‌گه‌ر ناویش له به‌دیله یاسایانه‌ ترا - یاسا- له راستیدا یاسا نین، فەرمانیکه و به‌س، .. بۆ لیک جیاکردنه‌وه ناوی لێ دهنین (یاسای ده‌ستکرد)، که‌مه‌ترین جیاوازی نه‌ویه که یاسای ده‌ستکرد^۱ هه‌رده‌م ناکۆکه له‌گه‌ڵ دادگه‌ری، له‌گه‌ڵ یاساکانی سروشت، به‌ پیچه‌وانه‌ی یاسای کۆمه‌لایه‌تی (راسته‌قینه) که چه‌پاوه و هه‌ماهه‌نگه له‌گه‌ڵ سروشت و ناخی مرۆف و .. چونکه یه‌ک دانهر و به‌ریوه‌به‌ری هه‌یه: ﴿أَلَمْ تَرَىٰ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ، وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَرْقٍ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ﴾.

نیترو له‌لامی نه‌ویرسیارانه‌ی پیتشو سانا تر ده‌یستو ده‌توانین تیلی و تیکه‌لیه‌که راسته‌موخۆ تر لیک به‌که‌ینه‌وه، له ماده‌ی (سیاسه‌ت) یاسمان کرد، که به‌شه‌کانی کۆمه‌ل زۆره‌ی دوو لای هه‌یه له شیوه‌ی: زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و رینبازی کۆمه‌لایه‌تی، زانستی ئابووری و رینبازی ئابووری، زانستی سیاسی و رینبازی سیاسی، زانستی فکرو رینبازی فکرو.. هتد.

^۱ بۆ زیاتر سهرنج به‌ جیاوازیه‌کانی یاسای ده‌ستکرد و یاسای (شعریعتی) له‌ماده‌ی یاسا-.

راست بن، هر تنهها به كيان راسته بيان ده شيت نهویش راست نهی، خو
 $7 \times 4 + 3$ پهك وهلام ههله گری نهوانی تر زیاده په هیچ سودیکی زانستی نیه فره
 وهلامی پیشکشی بکیت، بز مهلهی نالزو فراوانه کانش ههتا چاره سر
 وهلامی هه مه لایه (نهك فره لایه) تمار پیشکشی بگری نهوا له نوقستانی و
 دمت کوزی بزگاری دهی، سمرنج بده کاتی (نانیشتان) ویستی تیزو
 هاوکتشیه کی شولی وا بدوزتموه واتای بونمور بدا، بهناوی "تیزوی هه صو
 شتیک" پی نهگیشته بهلام به زهه لاج ترین زانا تومار کرا به هری تهو
 ته له لایانهی، واته ههتا چاره سر وهلامه کان نامیری فراوان قبول و
 هه مه لایه (شولی) تربیت نهوا زانستی ترو راست و دروست تر دهیت، بهه مان
 شیوه مدرسو فکر نایدولژیای هه مه لایه (شولی) هه لگری چاره سریه کانی
 هه مه لایه زیان بیت نهوا پیروز تره، وهلامی پرسیاره نه هره کانی مروشی
 بهستاندهی پی بیت، نهوا سیغه تیکی (شولی) وده گری و زور نایابه و به لگهی
 به هیری و راستی و دروستی و قولی و هه مه لایه نهو مدرسه به بیان نایه که
 دوده خا، بویه له پوزناواش جارویه وهفی شارستانی پیش کوسو و به هیر له
 لایه زانایانیه به شارسانیه کی شولی وهفی کراوه^۱، کهواته هزی چیه زاراده
 (شولی) به ره های به توومهت و سهلی بزمیردری؟ .. له پوزناوا دا ضایه،
 نایدولژیای، زانست و تیزوی سیاسی، سیسته می نابوری نه خلایق و شارستانی ...
 هه صوری لیک جیابه، هر پارچه پهك له لایه هاتوه، هیچ (مهرجعتیک) ی نیه
 لایه نه کانی نهو سیسته مانه به پهك بهستی و سیسته میکی ژبانی تمار وهك
 بهرنامه بداته مرؤ و په یوه ندهیه کان ریک بها به دادگری، بویه لای نهوان نه شیاوه
 مدرسه یك یان ناییک هر بهرنامه به کی ژبان شولی بیت، هر بویه شمولی
 تاراده پهك به مه حال و به دهر له توانی به شری پیشان دراوه تا نهو راده بهی
 به دکتاتور و زور داری تیکه ل کراوه، لیره دا دیسان خه ل له (تعمیم) تهو

^۱ پروانه (المدخل علم الانسانی)

وشكى ستاننده، ستور بهزانين و ټينكل كړدنيكه له بهشينكي دا نيجاپيمو له بهشي تر سېلې په، له كاتيكا شوليت بڼ زانست و نايډولوزياو مدرسو نايين نيشانه ي راستي و دروستي پېتې، كه چي همدان شوليت له پيړيو كړدني سياسي و دمه لاتا سېلې و ثومه ته، كاتي پتوري به هڅيده گوره پاني سياسي پاوان بكي و همدرو لايه نه كاني چالاكي سياسي كړمكل و ټاك دمه پمرا بگري، وك نيسا دپنين زوري ده لات داراني سياسي عمره ب و نه و نمزونه ي كوردستانيش تا راديهك وپچري نه وانه كه همدرو بونه يادو چالاكي ميللي سندنديكاگان ده ي مولكي نه وان پيت، هر له جهونه كاني نيسلام، جهوني كريكاران، جهوني مه پي، جهوني نه وراپه تي، جهونه كاني منبال، شافره ت، نوسران، ... هند همدوي هر ده لاتې سياسي به مولكي خوي داده تي، دمست ده خانه همدرو پرويه كي ژباني گشتي مرؤ، بهشينكي زوري ثابيت به تاكيش جگه له همدو جولي نزيك يسه تيش هدا تابوري و مالداري .. به (تغزكيه ي حزبې) نه ي ريت پيتاده ن مافي هارولاني خوت له ياسايي و سياسي و كرمه لايه تي ويزيري و نابوري و ... به كاريه پيتي، نه وده سياسي شوليه و زور سلپيو دهر وازه ي دكتاتوريه ته، نيتر نه و حربه دمه لاتداره هيچ چالاكيه كي همدني بو لايين و حربه كاني تر نايه لپته وه و جورتك له نابلقه ي ياسايي و نابوري و سياسي و كرمه لايه تي ده خانه سمرپان نه گمر به وانه فزايه كي ديم كرايش پيت، له لايه كي تروه هر يه كه له حربه چمپي و نيسلاميه كان كه پالپشت ده كمه سمر نايډولوزيايه كي شولي نه وديان په سنده، به لام همدكاني نه و نايډولوزيا شوليه دمه لاتې شولي پي دروست كړد و گوره پاني سياسي داگم بكن رپگه به هيچ حزينكي سياسي تر نه ددن به ناوي نه ودي گوايه نايډولوزياكميان شوليه و پتويست به نايډولوزياو تيسوري ياسي تر ناك! ... نه وده سېلې په، وك بينرا له نمزونه كاني شوعيت و فاشي و نازي توراني و به عسياتي رووياندا، همدروها له نمزوموني تالپانيش پرويدا، ريشان به هيچ

چالاکیه کی سیاسی تر نه ده دا شان به شانی شهوان شایدولژیاو تیئوری سیاسی گه لاته بکهن، ژۆریه ی پاساوی تیئوری حزب و سهرکرده دکتاتورو شمولیه کاتبش نه وه بووه گرایه شهوان په یامینکیان پښه به هزیه وه کومه لگه ده پرتښه وه له قوناعیتکی سه ختی میژوویی، ههروهک په یامی شیوعیهت په ناوی پژگاری پژلیتاری، په یامی نه وه گهریه کان په ناوی بهک خستو پژگاری، .. پان زالیه تی، پان پاساوی تری وهک هاری ناسکی میللهت، پلانی دوژمنو نیمیریالیزم، .. حزبی به عس (٦) پاساوی بو شه مه به ستهو (حزب القائد) هیتاره ته وه؛

- ١- خزی شۆرشی کردووهو سهرکرده تی نه وه په یرووی دهکا .
- ٢- نامانجه کانی نامانجی میلله تیشن .
- ٣- توانایی گه یشتن بهو نامانجه ته نه وه حزب و سهرکرده تی به ده کری.
- ٤- ژۆریه تی خه لکیش له دوری نه و پتیاژو سهرکردهو حزیه .
- ٥- سهرکرده کی هم سهرهک حزیهو هم سهرۆکی میلله تیشه .
- ٦- به ته نه تهوان نه وه بهرپر سیاریه ته یان پښ هه لده گیرئ به خه لکی تر ناکرئ^(١).

به سهرنجیکی سهره تایی ده رده کوی که : خالی (٣) پاساوی دیکتاتۆریه تی شیوعیه کانه، له خالی (٥) دیکتاتۆریه تی فاشی و نازییه کانه، له خالی (٦) نوښه ی وهک (به عسی) که هه مر جۆره دیکتاتۆری و تۆتالیزم و تۆتوکراسی کۆده بڼه وه، به لام نه گهر وهک خالی (٢) یته دی، واته (ناوښدی - مهرجه ع) بیروباوهرو په یامیتک پښ نهک (ده سه لاتی سیاسی)، به لکو ده سه لاتی سیاسی و سهرهکو ..، نامراز پښ، نه وه یان تهواو جیایه، له و رووه وه لایه نه ئیسلامیه کان تا ئیستا له سیاسه تدا شمولی نه بووینه، ههرجه نه ده پالپشت ده که نه سهر ناییتکی

١ بروانه: تعریفات بعضی المطلحات - ماده: حزب القائد .

شمولي، نه زمونه کاني شورکيا، جزائر، نيجران، سودان، .. له ژورسي بروتسموه کاني
 نيسلامی جيهان ده بينن دمت گوزي دمه لاتيشان له گکل ده کړي، نه گسر چي
 له و پرووه له نه افغانستان نمونه کي نيچايي پيشکشي نه کړا، هروده له دواي
 خوله فاي راشدينش نموني سلبي زياتر بووه، ټيکل کړا، شمولي نه نايي له
 پيناو شمولي نه دمه لاتي سياسي به کار هاتووه، به لام نيستا زياتر لاپه نه
 نيسلاميه کانن که له هه لپاره دن درده چن نازاديه ک سو عملانيه معارزه کانيش
 فراهه ده گن، هر به نمونه هه تا حماس له فلسطين درنه چرو له ۲۰۰۶ ز
 هرگيز فتح هممو دمه لاتي بو خوي تووخ کړه بو، له ساپي ده چروني نه وانه
 شفافيت و نازادي پروواو مافي ياسايي معارزه و سرووړي ياساو دژه گنده لي
 سمري هه گدا، . سمره غام شمولي نه به ټيکړاي سلبي نيه، تنه ها له رفتهاري
 سياسي دا سلبه، نه و ټيکه ليه شي مبه مستي کي سياسي و مبرامي زاليه شي
 شارستانياندي له پشته، له چوار چيوه ي مل ملاني ي شارستاني و مبره سسي،
 له کاتيکدا مدره سي ليراليه ت زور هه ژاره له فکرو نايملوژيا بويه حزبي کي
 سياسي لوازي بي تيرو نه حشو و ستراتيجه ت لي که لاله ده بي، ده پته مديداننک
 بز سو داي (پيم يده تا بؤت بگم) که ناشرين ترين دپه ني سياسي ميکافيله،
 تنه ها خه لکي کي به برزو و هندو ناني پي کو ده پته ووه .. له کاتيکدا مدره سي
 نيسلام (يان چه پيه کاني پيشرو) له فکرا دوله مهند برون به خيروي له ناو
 جه ماوه را حربه ليراليه کان هه لده لوشي، بويه نه و زار او په ي (شمولي نه) بيان وا
 فراوان کړه که بتوان له ژيرخاني (منافسه کان) ي خويان بدن له چوار چيوه ي نه و
 مل ملاني يه، نه گينا له بنه چه دا چالاکي سياسي (عقدی فکريه سنه ک عقدی
 نابروري) بويه به شي که له عقیده نه ک برزو و هندو، خه لکي کي ساغ مه پيلان
 به لاي نه و حزيانه زياتر که تيوري سياسي ناوسي هه لگرتووه، پالپشت ده که نه
 سر نايملوژيا و فلسفه په کي شمولي فراواني گهردوني و سروشتي و
 کومه لايه شي، بويه ده بينن (جان کوريس) له کتيبي (حقيقة العالم الملموس) ده لي

تا له دوا نه‌یونی گه‌ردوون نه‌گم ناچه ناو سیاست، واته سیاستی نوی ده‌بی پالپشت بکاته سر بنجینه‌یه‌کی قزلی فله‌سده‌ی و زانستی دعه‌قلی نه‌گینا به‌کسر حزبه ناینیه‌کان ناماده‌ن جیهان هه‌ل‌ل‌روشن به‌دیو‌کراسیانه، نا‌سموه نه‌نینه‌که‌ی زاراو‌هی (شمولیت) که‌وا تینکه‌ل کراوه، نه‌گینا ناید‌ل‌ل‌وژیاو فکر و ناینی شولی جیا به‌له‌گه‌ل ده‌سه‌لانی شولی .

به‌چه‌ه‌ک و‌گه‌شه‌ی

زاراو‌هی شمولیت به‌و سنووه‌ی خزی نه‌ک هه‌ر سه‌لیه بیان تومست، به‌ل‌کرو وه‌سفیکی نایابه‌و به‌ده‌گه‌من ده‌ست نا‌که‌وی، نه‌وا له‌گه‌ل زاراو‌یه‌کی سر تینکه‌ل کراوه هه‌م له‌ناو‌ه‌روک و هه‌م له‌وشه‌و زاراو‌ه‌شی له (تۆتالی‌تاریزم totalitarize) هاتروه، هه‌روه‌ک مه‌سه‌له‌ی عملانیته‌ چۆن وشه‌یه‌کی نزیک (علمی) هه‌ل‌ب‌و‌ت‌ر‌د‌راوه به‌مه‌به‌ست، نا‌واش له‌وه‌ر‌گیرانی زمانیشدا فی‌ئیل له‌بابه‌ته‌که‌ کراوه، تینکه‌لی تۆتالی‌تاریزم کراوه به‌مانای (کلیانی) نه‌ک (شمولی)، شمولی وه‌سفیکی گرنگی به‌ونا‌ه‌ی ناینیه، که‌چی کلیانی - totalitarizeme سه‌رتاپای دیارده‌یه‌کی سیاسی و نه‌و بیسته‌مه‌ سیاسی به‌که‌ده‌ست به‌سر چالاک‌ی و هه‌موو جو‌ئیه‌کی میلی - مه‌ده‌نی داده‌گر‌ی، له‌کونه‌وه‌ پینی‌ی و‌تراوه (تۆتالی‌تاریزم) له (موسوعة العربیة) تۆتالی‌تاریزم (کلیانی) به‌و (۶) خاله ده‌ناسته‌وه .

۱- زال بوونی ده‌سه‌لات ۲- ب‌ن ده‌نگ کردنی معاره‌زه ۳- چاو‌د‌یر‌یه‌کی زیاده له‌پ‌ت‌ویست ۴- پ‌ر‌و‌ز کردنی سه‌روک ۵- به‌کاره‌یتانی سامرازی توقان‌دن ۶- زال بو‌ن به‌سر نی‌ش‌و‌کاری خه‌ل‌ک...^۱ نه‌وانه‌ش به‌شیکه له‌نیشانه‌کانی دکتاتوری تاک وه‌وی و هه‌تا نازیو فاشیش که‌له‌ل‌ایه‌ن ده‌سه‌لانه‌وه‌ ده‌ست به‌سر هه‌موو ده‌زگا مه‌ده‌نی و سیاسی و حق‌وقیه‌کان دا ده‌گیر‌ی، تاده‌گاته‌ پ‌ت‌ویستیه‌کانی ژبانی

^۱ ب‌ز زیات‌ر به‌وانه: موسوعة عربیة ج ۲ ل ۷۲ وه (موسوعة السیاسیة) ج ۵ ل ۱۳۶

وژانه‌ی ناک .. همدوی ده‌څنه ژیر رځنې راستم‌خوږی ده‌سلات، تا نه‌توانې له ژباني ناساييدا لمو ده‌سلاته جيا پيټنوه هتا لاناو ماليشيدا،
نومو زياتر پارمهي نه‌و وړگيرانهي داو تا وا به‌هله‌دا بچن له ټيكنل
کردنې (شموليت) و (كلياني) نوميه له‌سرم‌چاوه‌كاني بيانېش نو دوخه هه‌بووه،
سرم‌چاوه‌ي دكتاتورې له لايمن (نويان) له كتيبي (الشورة الدائمة ۱۹۶۰) ده‌داته
پال شوړش و سهره‌ويه‌كاني، كه‌چي (كارل فريديك) ده‌ي داته پال نايډولوژياي
شمولي^(۱)، له‌لايه‌كي سهره له پيټش نه‌رانه (هيگل) ي شلماني پهرنامه‌به‌كي
توژينه‌موي هه‌بوو به همه له‌ايمني و قوولي ناوي نابوو (شمولي)، هه‌رده‌م باسي
له شموليتي ټيگه‌يشت ده‌كرد له باه‌ته‌كان تاسر چيخ نه‌چن، دواي (براتراند
راسل) ي برياني ره‌څنهي له شموليتي هيگل گرت له كتيبيكي به ناوي (تاربه
فلسفة الغربى ۱۹۶۶) ... له هه‌نگاو هه‌نگاوه پيټه‌وانانه شموليت هم پيريډ
ناو سياست و فكهو فله‌فهو نايډولوژياو .. هم له ټيگه‌ليه‌كشي به دريوايي
خزي ماناي تومهي وهرگرت له وژناوا ... هه‌لبته پهرمه‌ندنې فكري شمولي
نهموني شيعيت و نه‌ياري نه‌توه گه‌ري له‌لايه‌ك، له‌لايه‌كي تريس زاوژي ي
نيوان همدوو لاويه‌يناوونې ديارده‌ي نازي و فاشي ... دوايش شكست هيتساني
گشت نه‌و نه‌زمونانه پارمهي يه‌كي زوري پهرمه‌ندنې نه‌و تيرواينيه
سه‌ليه دا بمرامهر شوليتو ته‌عميم كرده‌كهي، له‌بنه‌چه‌دا له پس ناسه
فله‌فيه‌كهي را به چه وتي دادرېژي بزيه شكستي ده‌يټه شكستي شمولي
به‌ته‌واوي، له تيرواينې فلسفي شمولي به ماناي تن پوانيني ژبان و سروشت و
گه‌ردوون له‌چراچپتوي يه‌ك ياسا، راته دوزينه‌ووه‌ي فله‌فهيه‌ك له‌لايمن مرؤفه‌وه
كه بتواني قهرمان له‌سهر گه‌ردوون و سروشت و ژبان بكا، له‌سهر مسادي و گياني
بكا ... هه‌لبته توموش ره‌نگه مه‌حال يټ، شكست ده‌يټني وه‌ك له ماركسيه‌ت

^۱ بېرانه همدان سرم‌چاوه‌ي پيټشو.

شكىستى ھېتتا، نېتىر رۇزىلار دىيىكەن شىكىستى (شمولىيەت) رەتلىكە ئىسەم بىر نەۋى سىمۋولنىڭ جىيا كاتەم .

لە كاتىكىدا دەيىنەن ئايدۇلۇزىي شىمولى يىان ئاينى شىمولى بىرە لە تارىكىيە كانى مېترو بىرەنگارى جورەكەنى دىكتاتورى وتاك رەۋى زۇردارى بويىتەم، نەم تەمىمە بىر رەھايە چەتە، ھەلبەتە ئايدۇلۇزىي شىمولى، ئاينى شىمولى، تىروانىنى شىمولى . ھەربەكە پىلە جىياۋازى ھەيە لەگەل پەكتىر، ھەمەم نەوانەش جىيان لەگەل دەسلەتلى شىمولى، نەۋى دوايە سەلبىيەكە، لەپىش تىرىش رەن كرايەمە مەرج نىيە دەسلەتلى شىمولى سەربە ئايدۇلۇزىي ئاينى و بىرەنەمەكى شىمولى بىت، پىچەمەنەش پىچەمەنەم، ۋەك دەيىنەن زۇرەم دەسلەتدارە شىمولىيە كانى نىتتا لە جىيەننى سەربە مەدرەمە لىيەرەل دىمۇكراسىيە ۋەيچ ئايدۇلۇزىيەكى شىمولى لەپىش نىيە، پە دەگىمەن مەدرەمە تىرىش ھەيە لەۋانە ھەردور جىيى بىەس لە غىترەق و سىرپا كەسەر پە مەدرەمە سۇشالىتىكى نەتەۋەگەرە، ئونەى ولاتانى سۇشالىتى و پىشوش ھەبەو كە ئايدۇلۇزىيەكى شىمولى و دەسلەتلى شىمولى لەسەر دروست كرايەو، بەلام دەيى بويىتى ھەر خويان ئايرىان پە پە ئايدۇلۇزىي شىمولى بىرەۋەم بىرەمەن كەردىنى نەگىنا شىمولى نەبەۋەم زور مەۋدا كورث بىرە .

لە چارچىتەم نەزمەۋى رابورنى نىسلامى ئوتش لە نەفغانستانى سەردەمى بىزوتەمەۋى ئالىبان تا رادەيەك دەسلەتلى شىمولى دروست كرايەو، نەۋى ولاتانى سوبالىتى پەيەرە كەردىنى راستەقىنەى (شەۋىيەت رەندەكەى دىكتاتورى پىرۇلىتارىيە) بىرە، بەلام لە فەكرى ئىسلامىدا ھەتا چالەكى ئاينى تىر قەدەغە نىيە چىجەي چالەكى سىياسى، (لا اكراۋ فى الدىن)، (لكم دىنكەم ولى الدىن)، (مەن يىشەم ئىلىزەم مەن يىشەم فەلىكەم....) ئىنچە دەسلەتلى سىياسى نىسلامى راستەقىنە ھەرگىز شىمولى نىيە، نەگەر فرە لايەننى سىياسىي سەردەمى نەمىنە ۋەك لە نىزان چىچان و بۆسەنە كە خۇي لە خۇيدا بونى ئەۋ زەمىنە نىيە، واتە ھەر

لە خودى كۆمەلگەكە لايەنى سىياسى تىرى غەمىرە ئىسلامى لىق شىن ئابى، ئەمە
دوڭخانەش ھەر شىمولى نىيە مادام بەرنامەكانى بىرىتى يىتت لە دست گورى
دەسەلات و ئازادى بەرامبەر، مافى معارزە و ھاۋلا تىيەتتى، بىرونى دەزگى
مەدەنى، ... لە ھەموان گىرگىز بەجىن ھىشنى زۆرىيە دەسەلات بۇ (تومەت) بى
پانتايەكى زورىش بۇ ئاك .. واتە ھەرگىز ۋە ھەرگىز دەسەلاتىكى شىمولى نىيە،
بەكار ھىتائى ئەمە زاراۋەمە زۆرىيە زاراۋەكانى تىر بە رودى نامانجى خۆى ناپىنكى
لەلەپەن رەۋشەنپەر و سىياسەتدارانەمە، ھەتتا ئەوانەى لە بەرامبەرى دەسەلاتى
شىمولى رەستان، لەلەپەك لەبەر سەرچىخى تىگەپشتن لەلەپەكى تىشەۋە چىونگە
شىمولى زاراۋەمەكى سىوكتە لە دىكتاتۇرىيەت پىرە زىياتر ئەمە زاراۋە بەكار دەھىشنى،
بۇ تۈۋرەنە بىرونى دەسەلات دارە دىكتاتۇرەكان، شەگىنا ئاۋەروك و نىشانەكانىيان
ھەر يەكە. يەككى لە نىشانە گىشىيەكانى ئەمە جورە دەسەلاتانە لە گەمل داروخانى دا
ھەمەرو دام و دەزگاكانى دەۋلەتى و بەرپەرە رابەتتى يە گىشىيە بەكانىش بە
بەمىرەس بە بەرپەرەمە ... و تەۋاۋى قاۋغى ئەمە دەسەلاتە تىك دەروخى ... ئەمە
دىاردەپە لە كوردستانى خوارووش بەدى دەكرا، ھەر چارەك لايەننىكى شەركەمە
دەسەلاتدارەكانى كوردستان لەشارىك با لە ئاۋچەمەك دەسەلاتەكەپان دوۋچارى
شكىست دەھات بەرامبەر يەكتەر ئەمە لە رەگەر پىشەۋە تىك دەرووخا ھەتتا كورسى و
مىترەكانىش بەدىل دەكران ۱۰۰۰ ئەۋەش ماناى وايە ئەمە دەسەلاتانەى كوردى لە
چوارچىۋەى شىمولىيەت بىرون لەمە نىۋانەى ۱۹۹۱ ھەتتا نوسىنى ئەمە بابەتە.

(۲۲)

racism

العنصرية

رهگهزیمرستی

هرچی سهروهری داتیک به یه کن له نینتما میراتیه کان یان فاکتوریک
 شاقولی شهوا دهروازه کی دهچته سمر رهگهزیمرستی، شانازی کردن به رهچه له ک،
 به باو باییران، به نهژاد، به نعتوه، به هۆزو تیره، به خالک... و سووککسردنی
 خه لکی تر له بدوامه بهر، .. هه موو شهوانه جۆرتیکن له ده مارگیری تاک و عهوام،
 به سیاسی کردنی شهو تیروانینانه ده بیته رهگهزیمرستی .

بنه چه گه ی :

شهو زاراو هیه ده گێرنه وه بۆ شهو شانازی و یاخی بوونهی شهپتان نه نجامی داو
 رهچه له کی خۆی له رهچه له کی (ناههه) بالاتر داناو وئی من له ناگرم و تۆ له قور...
 سه ره نجامه کهشی چاره نویتکی شومی بۆ خۆی ههلبوارد، نیتر مینۆو پریشهی له
 کاره ساتی رهگهزیمرستی، بۆیه هه ندی زانا به رهش بینیه وه وه سفی مینۆو به
 تۆمارگای تاوانه کان ده کهن، له مه درسه هه ره پونا که کانی به شهری کۆن و شو،
 رهگهزیمرستی لهن درهوشا وه شهوه، (شه رستق) (گرو تیسوس) مرۆقه کانی پس وه ک
 (آسان المشط) نه بووه، به لکو به چوک مه زن بهنده و نازاد پلهی لیک جیای
 کۆمه لایه تی بووینه، هه تا ها وه لاتی سه ره ده می کۆمه لگای پۆمانی هه رگیز
 هه ژارو غه وارو بهنده و شافه تی نه گرت شه وه، له کۆمه لگه دیو کراسیه که ی
 نه سینیش هه روا بووه، مه درسه ی یۆنانی تا راده به ک دوو راو بوچوونی جیای
 هه بوو، بالی لاهوتیه کان له ژیر کاریگه ری که لتوری ناینی وا بۆ مرۆقه کان ده چوون

فهره‌سی، شامپرلینی ئینگلیزی، (به‌واس)، (فیشر)... زۆریکی تر وای بزوچینه که تک خۆتین و پښتو زمان ههتا توانای ته‌قلی نه‌توهیه که له‌گه‌ل نه‌توهیه‌کی تر لیک جیاپه، هه‌یه‌که توانای ته‌قلی نه‌توه‌که‌ی خۆی په‌سهر مه‌شق زانیوه، جۆره ته‌زیرکی په‌گه‌زیه‌رستی وای کردووه خانی هه‌رشه‌ی سه‌ریازی بۆ سه‌ر په‌کتر بدن، ناپارایلیو فاشی و نازی لێ په‌یدا بوو .. سه‌ره‌له‌نوی هه‌یه‌که له (هۆیزو) (نیتچه) زۆریکی تر له زانیان وسته‌وخۆ و ناپاسته‌وخۆ هاتو نه‌توه سه‌ر بزوچه‌ته‌کی یۆنانی کۆنی (نه‌رستۆ) (گروتیوس) که مرۆڤه‌کانی وه‌ک (ده‌می شانه‌بۆن و په‌کسان تین، هه‌به‌ بۆ بنده‌ باشمو هه‌شه‌ پۆ ناخه‌و به‌تایبه‌تی ته‌زیراته‌ په‌گه‌زیه‌رسته‌یه‌کانی (هیکل) له‌باره‌ی کۆتایی مینزوی کۆمه‌ل لسه‌ر ده‌ستی نه‌توه‌ی نه‌لمان، شه‌و هه‌موو جه‌نگو پاکتاری په‌گه‌زی و قه‌لچۆی په‌گه‌زی لێ په‌یدا بوو، .. نیتاش به‌ ده‌مامکیتی تر په‌گه‌زیه‌رستی به‌ناوی (سه‌ر شارستانی- پۆژاارا سالاری) سه‌ری هه‌له‌وه ... هه‌مووی یه‌ک ماهیه‌تی په‌گه‌زیه‌رسته‌یه‌که‌یه‌ چی ته‌دریس زه‌مان و مه‌ین و شتیوه‌ی گه‌شه‌ ده‌کات، به‌و شیره‌ شه‌و په‌گه‌زیه‌رسته‌یه‌ نه‌توه‌ گه‌ری نه‌ژادیه‌ په‌ریعه‌و ناسپاو نه‌فریقاش، له‌ جه‌هانی ئیسلامیش زیاتر نه‌توه‌ی تووکه‌و عه‌ره‌یه‌ی گه‌رتوه‌، عه‌ره‌یه‌کان شاتازیان په‌ خاکه‌که‌ی ده‌کردو به (ارض‌ الرسالات) بیان ناو ده‌به‌رد، میلله‌ته‌که‌شی به‌سه‌ر مه‌شقی میلله‌تانو به (أمة العربیة وأمة الرسالات، خالدة...) یه‌هودیش به‌ شعب الله‌ المختار، تووکه‌ش خۆیان به (غیب‌ زاده) و تورانی حساب ده‌کرد .

لے پیرامیٹر :

له بهرامبهري شو چالاكيه ميژوييه ي په گزيره ستي بهر د هوم تايي
راسته قينه له دژيدا له سڼگر بووه، خاوه ناني ته قلي راست دروستيش دژي شو
پموته بريښه، له بهرامبهري مه درسه ي عه لماني يوناني كړن (فيساگروس
شعنا لميدس و شفلاتون و سرفرات...) و زړوتر ره څڼه گر بووڼه له كژمه لگاي

بیت، تاکه شارستانیه که کوره‌شه‌کائی جیهان ئیستاش شانازی پیرو ده‌کمن
 همروه که داستانی (الجنور) به‌روونی هاتوو^۱، که له کاتی دا گه‌وره پاشاکان
 به‌کتریان به‌زوره مله‌ی (به‌نده) بو (ناژ‌لێکی) درنده داوت ده‌کرد، شه واقعیه
 نه‌ه‌نده ره‌سه‌ن پیرو له‌نیو دنیای ناتیسلامی گه‌یشتبوه پله‌یه‌ک نه‌ک عموام هه‌تا
 له‌چاخی رابونیش ده‌یین (مونتسیکن) له کتییی (روح القوانین) به‌ترندی ده‌گه‌وته
 ناره‌زای له دژی دروست کردنی شاده‌میزادیکی قوله‌ره‌ش، ده‌لی نه‌وه سوودی چیه؟
 بان له شویتی تر پرسیار له‌سهر مرزقایدنی نافره‌ت کراوه ... له‌زور شوین رژانه
 (۴) جار له (به‌نده) ده‌درا تا به‌بیری بیتوه شه‌وه به‌نده‌یه^۲، زۆرسه‌ی یاساکانی
 کۆنی هه‌رابی، رومانه‌کان له یاره‌ی هافی (خاوان) له‌سهر (به‌نده) به‌وه ... له
 کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامیدا هه‌موو چین و توینۆ نه‌ژادو نه‌ته‌وه رول و که‌سایه‌تی خۆی
 هه‌یه هه‌بوو، که‌س ناوی (که‌سایه‌تی) و (زۆزایه‌تی) و سه‌ید و به‌نده نه‌بووه
 به‌چه‌وتیش دروسته ته‌کراونا، به‌دریژای خه‌لافه‌ت (سهره‌رای گه‌لی سه‌لییات) له
 ده‌زگای ره‌گه‌ز نامه‌دا ناسنامه له‌سهر هه‌نجینه‌ی په‌گه‌زی ته‌مه‌ار نه‌کراوه،
 په‌گه‌زی پرستی هاته جیهانی موسلمانشین له دوی :

۱- هاتی عه‌لمانیته

۲- په‌یدا به‌رونی بیری نه‌ته‌وایه‌تی

۳- دارمانی خه‌لافه‌ت

سهرچاوه‌که‌شی له‌روژناوا له‌سهر ده‌ستی مذهبه‌ی لیبرالیزم سه‌ری هه‌لدا،
 نه‌گه‌ر چی ئیستا چاکسازی زۆریش له‌وه‌ده‌سه‌یه جیاکراوه، تا راده‌یه‌که
 جیاوازیه‌کانی نه‌ژادی و په‌گه‌زی و ته‌وه‌گه‌ریان سه‌رپه‌وه به‌هۆی هافی یاسای
 هاروولتی (حق المواطنة)، به‌لام به‌جۆریکی ترو له‌به‌ره‌یه‌کی تر شه په‌گه‌ز پرستیه
 به‌کار ده‌هێننه‌وه، له ده‌زگا کانیان، له په‌گه‌یاندن، له په‌فتار، له تیره‌

^۱ بروانه : الجنور - نه‌لیکی هابی

^۲ بروانه شینوهه و کتوری فیه‌دون

به ناویانگه گهی (مل ملائسی شارستانی)، له دیمکراسی و ماف و بریاره جهانیه کان له نته ویه کگرتوو کان... هتا له دهستکوهته زانستیه کاتیش، زۆریه دوزینه وه کانی فلسفی وزانستی و ته کنیکی ده گیتره وه بۆیه کهم کهسی رۆژناوای ته گهر خه لکتیکی تریش دۆزیبیه وه، بهو شتویه مێژووی جیهان له مێژووی پۆژناوا دهیستن، خه لکی ترو کیشوهره کانی تر ناخۆتینه وه ههره (براترند راسل) بریتانی زۆر به ناشکرا له دواي سهردانه جهانیه گهی دانی پیاهیناو وتی: (جاران وا تی گهیشتم ههر ئهروپا هیه نیستا دهینم جهانی تریش هیه). تاگۆتای سدهی بیسته میس ئهوه دۆخه ره گمز په رستهیه بیاسایش کرابوو، یان له دستووور قۆمبار دهکراو و حزب و دهولمتی له سهر دروست دهبروو، وه که له دهسه لاتای په گمز په رستی (ناپارتاید)* ی خوارووی شهفریقا، له ۱۹۴۸ هتا پرکاری ره شه کان له بهرامبهر سپیه کان له مولکداری وفهرمانبهری خۆتشدن هتا له پارک و چیشخانه کان قهدهغه کرابوون، یه که دهنگی یی بهرامبهر (۳) دهنگی رهش بوو له ههلبژاردن، نهوه دۆخه له سهر دهستی زۆریه ولاته داگیر که ره کان بهرامبهر نهتهوهی ژیر دهست نه نجام دراوه، لهوانهش نهتهوهی کورد، نهوانهوه سهره رای په گمز په رستی تری یاساکانی نهقامی و بانێک دوو ههواي (الکیل پالمکیالین) ... ئینجا په گمز په رستی شارستانییه که له گهل شارستانی و کهلتوو فرههنگیکی تر، هتا دهگاته ره گمز په رستی هونهر وزانستی و سینه مایی و ههریم چیا بهتی و ... له یادی ۲ ساهه ی جهنگی کهنداوی دووم (۱۹۹۱) له کهندها رێنێوانێک کرا ته نهاسه دو قسور خاچیان سهرز کردبووه که یه کسان بوو ته نهها په ژماره ی کوژراوه کانی هێزه کانی رۆژناوا، له کاتی که کوژراو له رێزه کانی سعودیه رکویت ولاتانی کهنداو و عهری ههبوو نهوانه بیان به مروهی تهواو حساب نه کردبوو، نهوهش تووکی په گمز په رستهیه، بهو دوایه زهق تر نهوه

* ناپارتاید: وشهیکه شهفریقه، مانی (جیاوازی) دیت، بهمانای جیاوازی نهزادی سێ و نهزادی رهنگه کانی تر

دىياردە دەردە كموت تەگەر ئادەمىزادىكى ئەمىرىكى بىكۇرزا يە ئەموا قەرەبىي چوار قاتى يەككىكى ئەفغانى وپاكىستانى وئىراقى بود *

ھەرچى مەدرەسەى شىوعىيە تىشە وەك تىۋرۇ پەيرەۋىش تا رادەبەكى چاك ئەمىو شىۋازە رەگەز پەرسىتە شاقوليانەى قەلاچۇ كوردبۇر، بەلام كىشە وپەگەز پەرسىتى گەلىن جار لەگەل نەتەۋە بچەروك و كەمايەتە ئاينەكان دەكرا، پەتايەتى لەگەل نىسلام، لە يەككىتى سۆڧىيەتى پىتشوش زۆر بەدل پەقانە رەگەز پەرسىتى كراۋە لەگەل كەمايەتى كورد زىاترىش لەمەردەمى ستالېن، لەلاپەكى تىر جۆزىلك لە رەگەز پەرسىتى چىنايەتى لەمەردەمى شىوعىيەت كراۋە بەھقى تىشورى (ئاكۇكى چىنايەتى).... نەۋەش شىۋەيەكى تىرى رەگەز پەرسىتى دەگەنە (رەگەز پەرسىتى ئاسۆى).

لە جىھانى ئىنستا ولە عەۋلە مەدا ھىشتا بەگىشتى راپۇرتەكانى رىنكخراۋە مرۆپەكان بەردەۋام راپۇرت دەربارەى رەگەز پەرسىتى دەدا، زۆرىيەى ولاتانى جىھانى بە رەقتارى رەگەز پەرسىتى لەقەلەم داۋە لەۋانەش : ھەردوۋ ئەمىرىكا لەگەل دانىشتوانى رەمەنى ئەمىرىكى.

دەۋگاكانى وەك زانكۆى عربى، فرانكۆ فۆنە، ئەنگلو سىكونىيە، زايونى ... رەگەز پەرسىتىن ھەروەھا شارستانى لەگەل (شارستانى تىر) ... ھىشتا جىھان مەۋدايەكى زۆرى لەپىشە تا لە رەگەز پەرسىتى رىزگارى دەبىت

(۲۲)

minority

اقلية

گه‌مايه‌تي

زۆر كيشه نيه له‌سەر پيئاسى ئېستاي، بۆيه هه‌ركه‌مێك له‌سهرى هه‌لوسته ده‌كه‌ين و پيئاسى (موسوعة الدولية للعلوم الاجتماعية) هه‌له‌به‌زيرين كه‌تا راده‌يه‌ك هه‌مه‌لايه‌نه‌و ده‌لى: نه‌و كۆمه‌له خه‌لكه‌ن جياوازيه‌كيان له‌گه‌ل زۆرايه‌تى هه‌يه له‌ به‌كێ له‌ فاكته‌راكاني (وه‌چه‌له‌كي، نه‌ته‌وايه‌تى، ناينى، زمان،...) يان زياتر، به‌هۆسه وه‌ك نو‌ستانه‌ك ديته به‌رچارى گشتى، فه‌ره‌نگى بالاى (.. british Enseclobidi) هه‌مان پيئاسى هه‌يه، به‌لام (موسوعة لاروس) ده‌لى كه‌مايه‌تى نه‌وانه‌ن كه‌ ده‌سه‌لاتيان كه‌مه، نه‌و پى ناسه‌ى دواى له‌ ره‌وتى باسه كه‌ ده‌رد كه‌وى زۆر ورد ئيه، كه‌مايه‌تى ماناى وانیه له‌ هه‌هو بواره‌كان له‌گه‌ل زۆرايه‌تى ئێك جيا بن، سه‌ربارى نه‌و فاكته‌رايه‌ى له (موسوعة الدولية...) هاتوه هه‌ريه‌كه له جياوازيه‌كاني فه‌ره‌نگى، تايڤى، كه‌لتوورى، .. ده‌يته دا به‌ش بوون بۆ زۆرايه‌تى و كه‌مايه‌تى نه‌گه‌ر شه‌ فاكته‌رايه له به‌كێ له‌لايه‌نه‌كاني كه‌مايه‌تى يان زۆرايه‌تى بنچينه‌ى بوو، بۆيه گه‌لى جيار نه‌خشه‌به‌كێ نېسى له كه‌مايه‌تى و زۆرايه‌تى دروست ده‌بێ به‌پێى بنچينه به‌رونى شه‌ فاكته‌ره، هه‌ر به‌ نمونه له‌گه‌ل دروست به‌رونى عێراق له ۱۹۲۱ كه‌ فاكته‌رو جياوازي نه‌ته‌وه‌ى لێ بنچينه به‌رو نه‌وا يه‌كه‌ر كورد له‌ چاو زۆرايه‌تى عه‌ره‌ب به‌رونه كه‌مايه‌تیه‌كێ له ۲۲٪، به‌لام دواى به‌رپا‌بو‌نى شۆڤر شى ئېسلامى ئێران ۱۹۷۹ فاكته‌رى ئېسلامى (سواق دراو به‌ تايڤى) گه‌شه‌ى كرد نه‌و نه‌خشه گۆڤا سونه‌ى ناوه‌راسته‌ى عه‌ره‌ب به‌رونه كه‌مايه‌تى ۲۰٪، ... ئېستا جو‌ره نه‌خشه‌و

سمره نځایونکی تر پمیدا پرو، بویه که مایه تی و زورایه تی بهر و نزمی و گورانی نیایه به پی ی فاکتوره کومه لایه تیه کان له لایه ک، له لایه کی تر بشوه به هوی فاکتوری سیاسیش، وک تدر واقع ی تینستای کیشمی که مایه تی له جیهان که زوری له نه نځای نهو سنوره ده ست کرده دروست بووینه، به پی ی ناماری په سی ۲۲۳-۲۳۰ کومه که مایه تی سمره کی لهو جیهانه ی تینستا هیه که خاوه ن کیشه بن، ژماره یان به پی ی ناماری ۱۹۹۰ز (۹۱۵) ملیونه، سمرجه م ژماره ی ندموه و گه لانیس به پی ی (بونارد تیتچمان) له نیران (۳۰۰-۵۰۰)، به پی ی (القاموس السياسي) ژماره ی زمانی نمو گه لاندی له ملیونیک زیاتون و له هری خزیان ده ژین ۱۵۶ زمانه، رهنکه له توویمنه وه ی نوی زیاتر بن، بویه رهنکه ژماره ی که مایه تی و کیشه کانیان زیاتر بی.

بند جدید و گذشته‌ی لیثی :

[illegible]

¹ برवानہ: مرسوعۃ العربیۃ، همروہا گشتیبی (اقلیات فی خطر — تید ووبرت جار — ترجمہ د. رفعت سید احمد)

٢٧ المثل والنحل والاعراق - ٢٨

نمستز له ناو زۆرایهتی مسیحی، نهمه له یووی نایینی له پرووی شارستانی و نه ژادیش نه وی له پۆمان نه بویه عاده ته ناری (به ربهر) یان لی دهن، له سهرده می عه دباسی و نه مه ویش ره گه زیمرستی سه ری هه لنداره زاراره کانی وه ک: موالی و شعوبی پهیدا برو، له هه نو چین و هه تا له تیر عه شیره و هه نو دینه کیش نه وه ی له خزیان نه بویه دهیانووت پیگانه می، له دوا ی خه ملینی سباسی په گه زی و دروست بوونی ده ولته و سنور له سر نه و بنچینه به: که مایه تی و زۆرایه تی به جۆریکی تر سه ری هه لدا له سر نه و بنچینه یه ش له دوا ی سه ده ی (۱۸) به ولاره بانگیشه ی مافی که مایه تی کرا، هه رچه نده به شیک به دق ریکه وتنامه ی ئیه تنای (۱۸۱۴-۱۸۱۵) ی ده گینه وه که داوا ی مافی نازادی نابنی و سباسی کرا، گه لی جار نه وانه که مایه تی نه بوینه، به لام دروستبوونی نه و سنوره ده سکرده نه که له دوا ی وه رچه رخانه سی سه ته می نیمپراتۆری بۆ سه سه می (ده ولته تی نه ته وه ی) هه رچه رخ به ناریکی له چاره چیته وه نه خشه کانی نیمپریالیزمی جیهانی، که مایه تی زۆرایه تی لی دروست بووه، به دوو که مرته و چهند که مرته کردنیان، هه ندی نمونه له هه ردو دزخی که مایه تی په گه زی و نیستی تۆمار ده که یه ن:

نه مریکا: پیک هاتووی ۲۵۰ جۆر نایینی یه، سه ره رای زۆرایه تی مسیحی، له هه موو نایینی و نه ته وه یه کی جیهانی لێ یه، وه ک نه ژادیش له ۷۴٪ سه ی، ۱۰٪ ره ش، ۹٪ هه ندبه سوووو نیسانی و لاتین.

به ریتانیای مه زن: له ۸۰٪ شینگلیز، ۱۰٪ ئیرلند، ۴٪ وئلز، ۲٪ هندی. چین: ۹۱٪ هان چینی، ۴٪ نه ته وه ی جوانگ، ۸٪ هاو، تینه کانی ش که مایه تیکی کیشه داریان له گه ل چین هیه، سه رچه م ۵۵۰ جۆر که مایه تی لێ یه.

رووسیا: ۱۲۸ جۆری لێ یه، به ر شیره یه ش هندو مالیزیا و لاتانی جیهان.....

نمواندی خواروهش سنوری دهسنگرد کردوویانن به کهمایهتی وکیشهمان ههیه، بریتین له:

نیرلهندا : سهرنج بده ههنگاهکانی دروست بوونیان به کهمایهتی که خۆیان له بنهچهدا زۆرایهتین وەك غونهیهك پۆ گشتی:

زۆربەیان غیلی زمانو مەزەهەب کاسزلیکن له سەدهی پینجەوه نایینی مسیحیان وەرگرتوو، پایتهختیان دبلنه، له سالانی ۱۹۲۰-۱۹۲۱ تا ۱۹۴۹ قزناغهکانی سەربەخۆی نیرلهندا تمواو بوو له دەست بەریتانیا، له هەمان کات بەریتانیا هەلسا (۶) هەرتمی له بەشی سەرووی نیرلهندا (الێستر) وا جیاگەردوو که تینگلیزه مەزەهەب کاتۆلیکیهکان زۆرایهتی پێنک بهیتین لینی و (بلفاست)ی کردە پایتهخت، .. تیتەر لێوکانەدا نەوانە لەسەر خاکی بابو و باپیرانیان بووینە کهمایهتی و کیشهمان ههیه.

کوردستان: هەمان دەردی ههیهو خۆی زیاتر له ۴۰ ملیۆنە کهچی لەبەر ئەر دابهشبوونە لەسەرەتای سەدهی بیست بووینە کهمایهتی لەمەر چوار پارچه.

بەریەر: به سەرەکی له نێوان چەژانیرو مەغریب دابهش کراون، له جەژانیرو له ۲۲٪ ی دانیشوان پێنک دەهینن .

تایمیلیکان : له ۲۰٪ ی سریلانکا پێنک دەهینن، زۆرایهتیەکش سەنهالین. باسک: دابهش کراون سێ هەرتمی بەلای فەرەنساو چار هەرتیمیش نیسپانیا، تەنها ۲ ملیۆنی کەوتۆتە دیوی نیسپانیاو بوینە کهمایهتی .

قویریسی: له ۲۰٪ تورک و زۆرایهتیەکه یۆنانیە: ۱- له کۆتاییدا کۆمەڵێک زانیاری تر لەبارەى کهمایهتی تۆمار دەکەین .

زۆربەى ئەوانەى بە کهمایهتی ئاوده‌برین نەتەوهی راسەزو کۆننەسرن له زۆرایهتییه‌که، بهو دۆخەى ئێستایان کێشەى کهمایهتی یەکیکە له گۆرڤەکانی دیوکراسیش، زۆربەى نمو ولاتانەى کێشەى کهمایهتی ههیه دیوکراسیشن کهچی بهو دیوکراسیه نەو کێشە چارەسەر نابن، له‌بەر‌هۆیه‌کی سادە، نەویش نەوهیه

بشه‌های یه‌کده‌سی دیوکراسی نمویه نه‌نجایی پاستی و دروستی ده‌مستیته سمر
زۆرایه‌تی، بۆیه که‌مایه‌تی تی‌ده‌شکی نه‌گهر له‌سمر راستیش بئی، بۆیه‌ش
دیوکراسی له‌ کۆتای شیکردنه‌ویدا به‌ ره‌گه‌زیمستی کۆتایی دیت با هه‌رچه‌نده
چاکترین داھیتانی به‌شهریش بئی.

پای‌مه‌دوسه‌گان :

نمو زاراویدیه وه‌ک له‌ سه‌رووش را ده‌رکوت له‌ هه‌ناوی عه‌لانیته‌تو مه‌درسه‌ی
لیبرال دیوکراسی چه‌که‌ره‌ر گه‌شه‌ی کردوه، هه‌رچه‌نده‌ نیستتا تا راده‌یه‌کی چاک
به‌هۆی دیوکراسی و دروستکردنی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و فراوانکردنی چه‌مه‌کی
هاورلانی له‌ جیاتی هاوئنه‌توممی نمو کیشه‌ کزبروه، به‌لام عه‌لانیته‌تو ته‌یاری
نه‌وه‌گه‌ری جیهانی سۆیه‌م که‌ زیاتر زاده‌ی مه‌درسه‌ی رۆژشاواین، نه‌وانه
زۆرداریه‌کی بئی وینه‌ له‌ که‌مایه‌تی ده‌که‌ن، نه‌گهر که‌مه‌یک به‌رگری له‌ر
چه‌سانه‌وه‌ش بکه‌ن نمو یه‌که‌سەر ناری (انفصالی، عملاء، اراهیه، خارج قانون،
ضد الحریة واندیمقراطیة،...) بئی لی‌ده‌نین. هه‌تا له‌ فهره‌نگه‌کانیش وه‌سفی
که‌مایه‌تی له‌ کۆتایدا به‌ (قۆلی ییتجه‌م- طابور الحامس) ناو ده‌برئ، سه‌رونج به‌ده
(موسوعة السیاسیة) بئی ده‌کیالی که‌ فه‌له‌ستینییه‌و خۆشی داگیر کرده‌ که‌چی ده‌لی:
نیمپریالیزم هه‌رده‌م که‌مایه‌تی به‌کارده‌هینئ له‌ دۆی زۆرایه‌تی بۆ پشینی!!
ده‌هه‌که‌ی: (في مجتمعات متخلفة والتابعة فان امبريالية حاولت باستمرار تطبيق
مبدأ فرق تسد وذلك من خلال تحريض الاقليات ضد الاكثرية)^۱، نمو‌ی جینی
سه‌رنجه (د رفعت سید احمد بئی و ده‌گێڕی کتیبی به‌ناویانگی (اقليات فی خطر)
هه‌مان نمو گوته‌یه‌ی که‌ییالی دووباره‌ ده‌کاته‌وه‌ نینجا ده‌لئ: که‌مایه‌تی له‌نینۆ
عه‌ره‌ب له‌ مه‌ترسیندا تیه‌^۲!!

۱ موسوعة السیاسیة - ده‌کیالی ج ۱ ل ۲۴۰

۲ بڕوانه‌ پێشه‌کی نمو کتیب .

له مه دره سی مارکیهت چونکه فلسفه و فاکتوری (په کلاکهوره) له سمر
بنجینه ی پده لکه و نه ژادو زمان نه بوه، بزه که مایه تی مانایه کی وای
نه به خشیوه، ناراده به ک جزوه چارمه ریډکی نهو کیشه ی کردوه، ته نیا له سمر
بنجینه ی جیساوای چینایه تی دهروانته زوړایه تی و که مایه تی، نهو باسه ی
که مایه تی زوړ ده گمهن بوه مدگر جار به جار له نه دیاتی مارکیه یاسی له
زوړایه تی یوژلتاریاو که مایه تی برجوازی کردی.

له فیکری نیسلامیدا هیچ جزوه جیاوازیهک نههوهو، نه لیسر بنجینهی چینایهتی نه نهژادی، تهنیا بنجینهیهک دارشتراره که له توانای هدموو کهسه بئی نهوئی نهژادو چینایهتیو تیرو مییاتی و... هیچ فاکتهوئیکی میراتی ریگر بیت، نهویش فاکتهری (تفقویه)، واتنه جیاوازی پایوه پۆلین لوهویه کامیان دادگهرو دلسۆز بهخزمهت و پهیرهوکهرتری یاساو شعریهکهیه، لهوبارهیهوه زانایهکی نهمریکی گوتهیهکی زیرینی ههیهو دهلن (لهر جیهانه تهنها یهک خواهرست ههیت به زۆرایهتی حساب)، واتنه له نیسلامدا زۆرایهتیو کهمایهتی لیسر بنجینهی ژمارهو چهندایهتی نیه، بهلکو لیسر بنجینهی راستیه، بۆیه له کۆمهلگهی نیسلامی کهمایهتی ماناو شوننی فهرههنگیش نیه، تهنها یز جیاکردنوهی زاراوهی وهک ملل، نخل، اهل الکتاب، اهل الذمه، دار الحرب، دار العهد... نهگینا هیچ سیستهمیتهک وهک نیسلام نهیتوانبوهو، ناتوانن چارهی (کهمایهتی) بکا، نومهت له نیسلامدا مانای نهتهوه رهچهلکهو نهژاد ناوچهو سنوریک ناگریتهوه ... بهلکو ههوهو نهوانه دهگریتهوه که به پیر بانگی نیسلام دین، بۆیه سهکردهو مونهزیرو دهزگاکانی نیسلامی بهتایهتی له سهردهمی خلیفهکانی (راشدین) پشک هانبوو له کهمایهتی جینی ههزارو نوستانانو ناههتانیش نهوهتا بلال حبشی، سهیادی رومی، سهلماننی فارسی، .. سهکرده بووینه، ههرویهش بیاو ماقولانی قوریش بهپهیی سهستهمی کۆمهلایهتی نهو سهردهمی (یگره نهو سهردهمهش) نهو جزوه بیتکهات و کۆمهلگههانی یی قبولی

نەدە کرا کە پەشتیک یان غەریبەیک یان کەمایەتیەک یان ھەزارو نوکسانیک لە ھەرووی ئەوان بیت.

کاتی وەلامی پرسیارە کە (عمری کوری بن مەکتوم) کە مەیک پەشت گوێ خرا لە لایەن ھەروەد گارەو گەورەترین وشیاری بە پێغەمبەر ﷺ دراو سورەتیک بەو پۆنەو ھاتە خواری بەناوی (عەس و تولى)، لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ کە مەیک زیاتر ویستی وەلامی پرسیاری زۆرایەتیەکی مجلس و پیاو ھاوکاران و شێخەکانی قورەیش بەداتەو پەشت لە کەمایەتیەکی ھەزارو نوکستان بکا. ھەتا لە سەردەمی دواى راشیدین (ھەرچەندە لادانیکى ترسانکیش ھەبوو) ئەو دیاردەبە باوی نەبوو زیاتر ئەناو ھیەانی مسلمانان ئە دواى ھەلوھشانەوێ خەلافەت و ھاتنی عەلمانیەت و سەرھەلدانی تەیارى نەتەوایەتی پەیدا بوو تا بە میلەتیکى پەسنی ۴۰ صلیۆنى وە کورد بگوترێ کە مایەتی کە ھەر بۆ ھاوێ سەدەیک لە مێژووی خەلافەت سەرکەردایەتی جیھانی کردوو.

بە یاسایی بوونی کیشە ی کەمایەتی :

ھەلبەتە لە دواى دروستبوونی پەیمەندی لە نێوان خاك و شك و دەسەلات کە سەردەمی رابوونی نەتەو گەری پێ دەئێن؛ ئەوا بە پیتی یاسای نێو دەولەتی سن توخمی یاسایی دیاری کرا بو بون بە دەولەت: ۱- ھەریم (نیشتمان)، ۲- گەل (نەتەو) ۳- دەسەلاتی سیاسی .

ھەلبەتە ئە سەردەمی نیمەراتۆرەکان ئەو پەیمەندیە نەبوو، چونکە (سیادە) بەالی بەسەر زەمیندا نەکیشا بوو، نیشتا بەک بەت خاك لەسەر ئەو زەویە نەماو سیادە و لاتیک نەبێ، بەجۆریک سنووری نێو دەولەتی ھەر ولاتیک کۆتایی دیت بە سنووری ولاتیکى تر، بۆیە جاران ئاسایی بوو دەسەلات و نیمەراتۆریەت لەسەر خاکی خەلکی تر دروست بکەیت، زۆر سەرۆشتی بوو پۆم لە شام بن، ئەسکەندەر مەقدونی لە بابل بیت، صلاح الدین لە میسر بیت، عوسمانلی لە پۆمانیا

بیست، ... به لایم نیستاستا نهوه نایبیت، وهک یاسای دهولیش چه سپاندوویه تی، هه رگه لیک له سه ر خاکی خۆی بهر پر سه له خۆی نهک له خه لکی تره جا نهو کیشانه ی لهو ناستدن نهوا کیشه ی نه ته وهییه نهک که مایه تی، باخود به پروونتر: کیشه ی نهو میلله تانه ی که خاوه تی هه ر نهو گهلن نهوا کیشه که بیان له ناست یاسای نیو دهوله تیه به مای مافی چاره ی خۆنوسی دهیانگریته وه تا راده ی بون به دهوله ت و ده رگریتران له نه ته وه یه کگریته وه کان، نهوانه: کوردو فله ستینی و چیچانی و کشمیر و باسک و....، نهوانه ی هه ر بیان نیه له ناست که مایه تی ده زمیردرین و پر سه که بیان به کیشه یه کی ناوه کی له قه لیم ده دریت، چه ندین بریار بۆ نه ته وه کان هه یه له هه موان پروون تر ماده ی (۱) که چسی ماده ی (۲۷) بۆ که مایه تی ها توره که مافی فهره هنگی پین بفری، نه گینا به هۆی مافی ها ولاتی بون له ده ستوری ولات چاره سه ر ده کړی و یاسای نیو دهوله تی که متر ینگه یان پس ددها دهوله ت دروست بکه ن، بۆیه به شیک ی زۆر لیتان وا ده وتیته وه .

پیتاسی لارۆس :

نهو پیتاسی لارۆس که له سه ره تا دا تۆمارمان کرد مانایه کی زۆر ده به خشی نه گهر جوان تر سنور کیش بکریه بایه، به لایم بۆ نهو واقعیه ی نیستاستا زۆر ته واهوه، زۆرایه تی و که مایه تی نا که وپته سه ر ژماره و چه ندایه تی و پرووهری جوگرافی ... به لکو زیاتر ده که وپته سه ر ده سه لات، هه رده م ده سه لاتداران ده به نه چینیکی که م ده ی زۆرایه تی میلله ت، نهو میان له ولاته دیکتاتۆری و شمولی و تاک به یه کان زۆر پروونه، به لایم له ولاته دیو کراسیه کانیش له جه وه ردا هه روایه، هه نا ده ست گۆری ده سه لات و هه لپار دینش بکه ن، چونکه له کۆناییدا که مایه تیه ک ده گه نه ده سه لات به ناوی نوته رانی میلله ت و نوته ریش نیه، .. بۆیه به ره ده وام ناماری پشک و پشک دهرده چس له به ره ی خۆشگوزمرانی چینی ده سه لات، به راستی دهرکه تروه نهوانه که مایه تیه کی ده سه لاتدارن و پیتاسیه که ی (لارۆس) راست و

دروسته بهو پیږو چینی دسه لاتدار په گزیرمستی و جیواویش دهکنو ههردم به چاوی سووک دپوانشه چینی بډهسلات، نهووش تهواو له گهل پیتناسی مارکسیزمو شو زانایانهی که له ناوړوکی دسه لاتیان کولیره توه ټیک ده کاسموه که پینان وایه دسه لات نامرازیکه بؤ ملکهچ پښکردنی چینه بډهسلاته کان، له راستیدا شو غونه پیچموانانهای که له هندیښ شویښ که مایهتی دسه لاتدارن پاساوی شو جوړه پیتاسه دهکا، لهوانه شو که مایه تییه (تعلیویر) که له بنهچه سپی هژلندیښ دسه لاتی له خواریو نه فریقا بهدمتوره بوو حوکی زواریهتی په های رهش پسته کانی ددکرد، ههروها له موزه مبیقیش، هه مان تهمزون نیتا وا له بؤرنی و راوندا که دپینن تۆسیه کان ته نها ۱۴٪ نو هؤشوش له ۸۵٪ ن کهچی بههؤی شو دسه لات که مایه تییه که دسه لاتدارن زواریه تییه کهش بن دسه لات، له عیراقیش بههؤی شو دسه لات له ۲۰٪ ی سونهی عمره ب (سونه به مانا کۆمه لایه تییه کهی) زال ببوو بهدر ههردوو زواریه تی کورد له ۲۲٪ و شیعه ۵۵٪، بهلام به دمامکینکی نالۆز که مایه تییه کی خوئی داپوشیوه. شو جوړه دابشیه پینی دهورتی (عرقية السیایه) Ethno political .

هه ندی زانیاری تاییه تی تر:

له راستیدا که مایه تی و زواریه تی نه خشیه کی چسپاوی نیه، دهکورتته سر شو فاکتورهی که دهکرتته ترازوو، نه گمر به ترازووی ندهتوه گمیری نه خشیه کۆمه لایه تییت دارشت، نهوا پروونه نهوانه ی لهو ندهتوه نه بنو که مترن دهینه که مایه تی، بهلام له هه مان کۆمه لدا شو جاره ترازووو فاکتورهی ثابینیت کرده بنچینه شو جاره نه خشیه که دهگوپی و به جوړیکی تر که مایه تی دروست ده بی... بهو شیوه به نه گمر دیسان فاکتورت گزوی بؤ مهزه بهی یان فمه هنگی یان نابووری یان ... شو هه جاره ی جوړه نه خشیه کت ده داسی و هه په که

که مایه‌تی زۆرایه‌تیه‌کی جیایه له گه‌ل نه‌وانی تر، هه‌ر له یه‌ك كه‌سه‌دا په‌نگه له ته‌وه‌یی زۆرایه‌تی یی، به‌لام كه هاته‌ سه‌ر نایینی هه‌مان كه‌سه‌ بینه كه‌مایه‌تی، بۆ نمونه له عی‌راق مسیحیه‌کی عه‌ره‌ب زۆرایه‌تیه له چاو تووركمان، كه‌چی هه‌مان كه‌سی ده‌بیته‌وه كه‌مایه‌تی له چار نایینی به‌رامبه‌ر هه‌مان كه‌مایه‌تی، كه‌واته نه‌خشه‌ی كه‌مایه‌تی ده‌گوزێی به‌ پستی گوزانی فاكته‌ری كاریگه‌ر له‌سه‌ر كۆمه‌لگه‌كه‌وه سه‌رده‌مه‌كه‌ی.

به‌و یوو‌كاوه نه‌و نووسراوو لینگۆلینه‌وانه هه‌ریه‌كه به‌ جۆرتك له‌و كه‌مایه‌تیه‌ی پێجایه‌ته‌وه، له پێش سه‌ده‌ی بیستم تۆژینه‌وه‌كان هه‌ر له‌سه‌ر كه‌مایه‌تی نایینی به‌وه، به‌لای په‌له‌كه‌ی نه‌زادی نه‌چروینه، ئیستا نووسینه‌كان هه‌مه‌لایه‌نی وه‌رگرتوه به‌لام هه‌ریه‌كه به‌پێی ئینتسای قیكری خۆی، واته هه‌یه ته‌نها مسولمانانی جیهانی تۆمار كردوه، له‌وانه می‌ژووناس (عمود شاكر)، هه‌شه كه‌مێك فراوان تر وه‌ك (قیس روبه‌رت جار) له كتیبی (أقليات في خطر) یان فهره‌نگی یالۆ ننسكلویدیای ولاتان په‌نۆی ئافره‌ت و پیاو، هه‌زارو ده‌وله‌سه‌ند به‌و شێوه‌یه ... له كۆی هه‌موان وا هه‌ندێ زانیاری له‌باره‌ی كه‌مایه‌تیان لێ هه‌لده‌بۆژین:

* به‌ پێی كتیبی (أقليات في خطر) ۲۳۳ كه‌مایه‌تی چالاك له ۹۳ ولات هه‌یه، واته نه‌وه كۆی گشتی نیه به‌لكو ئه‌وانه‌ی كێشه‌یان هه‌یه له ولاتانی نا دیوكراسی به‌تایبه‌تی، نه‌گینا به‌ ده‌گه‌سه‌ن ولات هه‌یه كه‌مایه‌تی تیان‌ه‌بن، به‌لام پاسای هاوولاتی له زۆریه‌ی ولاتان كۆمه‌لگه‌یه‌کی مه‌ده‌نی وای دروست كردوه كه‌مه‌تر نه‌و كه‌مایه‌تیه زه‌ق بیته‌وه به‌لام له گه‌ل كه‌مه‌ترین وروژان ناماده‌یه سه‌ره‌له‌دا.

* له دوا‌ی یس‌قالبی ۱۶۴۸ز و سه‌رده‌می خه‌مڵینی ولاتان له‌سه‌ر بنجینه‌ی ته‌مه‌وايه‌تی كه‌مایه‌تی زۆر دروست به‌وه، به‌شێكیان به‌ خێرای له‌و ولاته‌ نوێانه په‌ڕینه‌وه بۆلای زۆرایه‌تی ولاتی خۆیان وه‌ك له نیوان پاكستان و هند، شهلانیا بۆ لوانز له سه‌رووی ئی‌تالیا له ۱۹۳۰ و ۱۹۴۵، و له نیوان توركیا و بۆنان سه‌ره‌تاكانی

۱۹۲۰ بەدۋاۋە ... لە ۋۆر شوۋنی تریش، وا ئیستا لە نیران شیعو سرنەئە
عیراقیش پروودەدا .

هەندێ ئاماری سالی ۱۹۹۰ لەبارەى كەمایەتى:

* كیك ۶,۸ ملیۆن فەرەنسى زمانن لە ۲۷٪ ی دانیشوانی كەنەدای
نینگلیزی زمانن، بە هەردوو بارى خۆشى و ناخۆشى تینكۆشاون بۆ سەرەخۆی،
بەلام ئیستا دەنگى بە كگرتووی زیاترە، ئەو ناوچە بە سەرەتا كە فەرەنسا دۆزیووە
ناوی نا (فەرەنساى نوێ) لەنێو هەرتەمى كیك ۷۱۰۰۰ ئینگلیز زمانى لى
دەژى، وەك كەنەدا كیكێكەكان كەمایەتین، وەك كیكێك ئەو ۷۱۰۰۰ دەبوونە
كەمایەتى.

* پینكەتەكانى سۆڤیەتى پێشوو كۆمارەكانى ئیستا: یوریا ۳۶ كەمایەتى،
ئوكرانیاش = ۷،

* یۆگوسلاڤیا: شەر لەنێوان پینكەتەكان دڕویدا لە كۆتایی سەدى
وابروردو، نەخسەى كۆمەلایەتیشیان بەو شیوە بەو: ۶۶٪ صربیا، ۱,۳٪
ئەلبان، ۳۹۰,۰۰۰ مەجەرى، ۲,۱۶۰,۰۰۰ ئیسلامى بۆسنە، ۱۵۰,۰۰۰ كروات،
۱۴۸مۆنتى نىگرو ۱۱۱,۰۰۰غەجەرى (رۆمى)، لە كرواتیا نەتەمەى پەسەن
ئەستۆنەكانن لە ۷۱٪، ئەوانى تر سرب ۶۳۲,۰۰۰، لە بۆسنە و هەرك ۴۰٪
بۆسنە مسولمانەكانن ئەوانى تر ۱,۳۲۱,۰۰۰ سرب، ۷۵۸,۰۰۰ كروات، لە
مەكدونیا ۷۶٪ مەكدۆنى پەسەن، ئەوانى تر ۳۴۸,۰۰۰ ئەلبان ۴۷,۰۰۰ تورك،
۴۵,۰۰۰ سرب، ۴۳,۰۰۰ رۆم، ۴,۰۰۰ بۆسینە ئیسلامەكان، لە سلۆڤینیا ۹۰٪
سۆڤیەتن ئەوانى تر ۶۵,۰۰۰ كروات، ۴۲,۰۰۰ سرب، لە مۆنتى نىگرو ۶۸٪
پەسەنەكان، بۆسینە ئیسلامەكان ۷۸,۰۰۰، ۳۰۰ ئەلبان ۱۹,۰۰۰ سرب، ۷,۰۰۰
كروات.

* له سرچرم جیهانیش رښه‌ی شافرهت زیاتره له پیاو، بڼه شافرهت
زورایه‌تیه و پیاویش که‌مایه‌تی .

(٢٤)

Mercenary

مرتزقه

جاش

زاراویه کی تایبته به کورد، هرچنده له هه موو جیهان هاوشتوی هه بووه که دۆخه کی له جدو ههردا به جاشی کوردستانی بچیت به لام وه که کیش نین، له کوردستان بهو خه لکانه وتراوه (جاش) که چه کی دوژمنی داگیر که ری هه لگرتوه دژی شوژش بهرام بهر هه ندی پاره، له ناو کوردا نامۆناشرین ترین پیشیده، باریکی ههردا تایبته له به یه که میشتنی سۆ تهوهری مه لبی له نابووری و سایکولوجی و سیاسی دیت، که له زالا بوونی: ۱- بهرژوهندی تایبته به سهر بهرژوهندی گشتی ۲- دهروونیککی ته خوژی به سهر رهوشتی بالائی خوژی ۳- هیکافلیهتی سیاسی به سهر مه بادیشیه کان. بۆیه نمو ناوه ده گمهنه له دوختیکی ده گمهنی که سیتیبه که بۆ دۆزرایتموه له نیتوان کۆمه له ناوینکی تر وه خیانت، خو فروش، گهل فروش، بیتگانه په رست، که له ناو هه موو میلله تان هه بووه به لام نمو زاراویه شایمی به جیهانی کردنه له سهر زاری کورد ناو له هه موو خائنینیک (به پیتی تهو پیناسه) بنوی (جاش-jash)، پرۆسه ی جاشایهتی مانای دارینسی نمو که له هه موو خو و رهوشت و (سه وابت) ه وه دابه زینه بۆ ئازادینکی دپندهو هه ردهم بی به لیتن ده ست پسهر، تالانچی، بینسپارده ی، دروزن، دهروون شکاو، ترسونک، مادی، بی تفره، بی متمان، گوماندار، دهروون نزم، بی شهرم، بی په روه رده، .. نمو سیغه تانه به -که بریتین له به های جاش- نیستا له ناو کۆمه لگای کوردستان ته نیتوهو، هه رشه له بنه ماکانی کۆمه لگه که ده کا که وینه ی وای له میژوو به خو نه یینیوه، بۆیه له گهل سازبوونی زه مینه دیان سهر

دیاردیه له گینه به ترسناک تر سهره ئه داتهوه ههروهک له به لگه نامهر
دۆسیه کانی به عس به روونی دهسهلمینی، زۆریش لینی به خهم نینه.

میژوونا سان دیاردی (ههترقه) بۆ سهرده می (پۆم) ده گه پنهوه، گرایه له کیشه
ناو خۆیه کانیاندا به شیک له پۆمه کان هه ندی له جهرمان و سولا فیه کانیان به کری
ده گرت و هک پیشه ی جهنگاوهری له دژی پۆمه کانی تر، له سه ده کانی تاوهراستیش
له کاتی جهنگه ناییه کاند فهره نسیه پرۆستانته کان، نه لمان و تینگلیزه کانیان
به کری ده گرت له دژی فهره نسیه کاتولیکه کان، له هه له مه ته ئیپرا لیزه کانی
فهره نسا ش بۆ جیهان تیپتیکی جاشی بیانیان هه بوو ژماره یان (٢٢٠٠) بوو
زۆربه یان نه لمانی بوون، دوا ی بوونه کری گرتی جیهانی هه رچی نیشی جهنگی پین
بوونایه بزیان ده کرد بهو کری یه ی له سه ری ریک ده گه وتن، له جهنگه کانی جیهانی
یه که م به فراوانتر به کار هات، نیستاش نمو جۆره (ههترقه یه) زیاتر نزیکه له
دیاردی جاش، چونکه ته کۆلۆجیای نوێ زۆر پینو یستی به نه فهر نه ماوه بۆ
یه کلار دهنه و ی جهنگ به لām، هه رده م سوپای داگیر که مر پینو یستی به چاواساغی نیو
میلله تی داگیر که روه که هه یه، نهو جاشانه ش کاریگه رر شاره زاترن، بۆیه
سیسته می (ههترقه) به ره و گۆزانی ته واره بۆ سیسته می (جاش) به تاییه تی له و
نیشتمانیان ی داگیر که راون.

ناوی جاش له شۆرشی شه یلولی ١٩٦١ زیاتر په ره ی سه ند هه رچه نده له
بنه چه دا هه ر له لایهن سه ره ک هۆزه خۆفرۆشه کان سه ری هه لداوه، به لām دوو
ههنگاو کاریگه ریه کی قوولیسان کرده سه ر فراوانبوونی شه و دیاردیه، به که م
ناکوکی بالی (م.س) پ - د - ک له گه ل (مه لا مصطنی) له نه غیاما وه رچه رخانه
بالی (م - س) به لای داگیر که مر ی حکومه تی عێراق و چه ک هه لگرتنیان له دژی
شۆرشی کوردستان له ١٩٦٦ - ١٩٧٠ که به (جه لالی) ناسران، دووه چه ک
هه لگرتنی (ته نیا لبژنه ی ئیقلمی کوردستان) ی حزبی شیوعی عێراق له قه تره ی
١٩٧٣ - ١٩٧٥ له دژی شۆرشی کوردستان، ناسۆیه کی ترسناکی فیکری و

سیاسی و سایکۆلۆجی کۆمه‌لایه‌تی وەرگرت و نمو دیواره‌ شەڕمانه‌ی شکانده‌، به‌ڕو
 شێوه‌یه‌ جاشایه‌تی له‌ ژێرخانی کۆمه‌لگه‌ی خه‌ڵه‌کی وسترۆنی وعه‌وام و نه‌فاهیه‌وه‌
 به‌رپه‌ره‌ ڕێزی ڕه‌وشه‌نبه‌ر و سیاسه‌ته‌دارو و سه‌رکرده‌و کۆمه‌لگه‌ی هه‌ده‌نیه‌ره‌،
 بانگێشه‌ی راستی پاساویمه‌ی سیاسی بۆ ده‌کرا،، بۆیه‌ چه‌مه‌کی "جاشایه‌تی په‌تی
 "فراوان تر بوو له‌ی تری له‌ی بووه‌ وه‌ک: جاشی قه‌له‌م، جاشی نایه‌ندلوژی، جاشی
 بێژه‌ر، جاشی سیاسی، ... تێتر له‌ جاشایه‌تییه‌کی نامۆی ده‌گه‌من به‌رسه‌ر به‌روه‌
 پێشه‌یه‌کی تیمچه‌ ناسی. له‌گه‌ڵ هه‌ندێ هۆکاری تر له‌ده‌وای پا - ده‌کرێ به‌
 قایه‌تی له‌ شۆرشێ نوێی کوردستان به‌ پێشه‌نگی (ی.ن.ک) گه‌وره‌ترین قه‌باره‌ی
 جاشایه‌تی له‌ میژووی کوردستان به‌خۆوه‌ بیه‌یه‌ ... ژماره‌ی جاش نزیکه‌ی
 (٤٥٠) جار به‌ نه‌ندازه‌ی پێش مه‌رگه‌ به‌روه‌، شه‌وه‌ش نه‌ک له‌ میژووی کورد، له‌
 میژووی سیاسی هه‌یج مه‌یله‌یه‌ک وینه‌ی نه‌یه‌ به‌وه‌، به‌شه‌داری شه‌واوانانه‌ی
 نه‌نقال، وێران و سوتاندن، کیمیا، تالان، ... بیان کردووه‌ و به‌په‌رینه‌ پێشه‌نگی
 سوپای عێراق، سه‌ره‌رای تێکه‌دانه‌ی ڕه‌وشی کورده‌واری و ڕۆژێکی مازده‌کی و
 مانیانه‌یان بۆ ده‌سه‌لاتدارانی داگیرکه‌ر کردووه‌، هه‌ر له‌گه‌ڵ ڕاپه‌رتێنی ١٩٩١ ی
 کوردستان و تێکه‌ڵ بوونی جاش و پێشه‌مه‌رگه‌یه‌ که‌سه‌ر به‌ها و نه‌ریشه‌کانی جاشی
 زالن بوو ... بۆیه‌ سیفمه‌تی پێش مه‌رگه‌ی نوێ ناوا دزیوه‌ .

میژووی (جاش) له‌ کوردستان زۆر کۆن نه‌یه‌، له‌گه‌ڵ میژووی سیاسی نه‌شه‌وه‌ی
 کورده‌ له‌ ده‌وره‌یه‌ری سالانی ١٩٢٠ وه‌ دروست بووه‌، جارجار له‌ شه‌ده‌بیاتی شه‌و
 سه‌رده‌می ناوی جاش به‌ ده‌گه‌من هاتووه‌، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندێ میژووناس زیاده‌
 زه‌وی ده‌گه‌من و شه‌و دیارده‌یه‌ به‌هه‌زاران سال ده‌گێرته‌وه‌، هه‌شه‌ بۆ جه‌نگی
 چالده‌یران، ... به‌شێکی زۆربش بۆ سواری هه‌ینی ده‌گێرته‌وه‌ ... شه‌و زیاده‌ره‌ویه‌
 دروست نه‌یه‌، شه‌و هه‌مان تێڕوانینه‌ چه‌وه‌که‌یه‌ سه‌باره‌ت به‌ میژووی سیاسی
 کورده‌ سه‌ربرده‌ی مه‌ینه‌تی کورده‌، .. به‌لام راستیه‌که‌ی شه‌ویه‌ به‌پێی ی پێ
 ناهه‌کشی که‌ (چه‌ک ده‌ی داخوازیه‌ سیاسیه‌کانی مه‌یله‌تی کوردستان هه‌لگری)

... شەو نەھەزاران سائە و نەچالنیترانیشتە، .. هەتا سوارەى ھمیشى کە دیاردەیکى ناپەسەند بۆو مادام فرۆشتنى ئەرکىكى فکرى و نیشتمانى بە پارەو پوول بەلام بە (جاش) حساب نەبوون، چونکە لە دژی میللمەتى خۆیان نەبوون لە دژی پووس و رۆژناوا و تا رادەیکەش نەرمەن، ھەروەک لەو پوون کردنەوێ کتیبى (الملل والنحل والاعراق) ٢١٨ ھاتوو (عوسمانیەکان سەربەخۆی تەواوی داڤوو کوردەکان ھەتا لە باجیش، سەکەشیان ھەبۆو، تەنھا بەرامبەر ئەوێ کوردەکان بە ھەلشیای خۆیان سنوورەکانیان پیاڕیزن و لەکاتى ھێرشى دەرەکش بە ھانای عوسمانیەکان بێن)، ھەروەھابە پێى ویککەوتنى (سولتان سەدەلیسى) کە لە ١٥١٤ زموڤ کرابوو وەک دوو دەولەت لە مادەى (L) و (ا) ھاتبوو ھەردوولا لە کاتى دەست دەرئۆی دەرەکی یارمەتى یەکتر بدن، ئەک تەنھا کورد . نیتەر شەو بەندىکى بنچینەى سیستەمەکانى فەدرالى کۆنڤەدرالى و... ھەموو بەرگۆیکى ھاویشە .. جا سوارەى ھمىدى لەو چوارچێوە مێژوویە دروست بۆو، سوارەى ھمىدى لە سەردەمى خەلافەت ھەتا ١٩٠٨ ز جیاپە لەگەل سوارەى ھمىدى دواى ئەو مێژوو، لە راستیدا لە دواى ئەوێ نیشتمانیەکان نیشقلابان کرد بەسەر خەلافەت و دروشمى ئورکاھەتیان ھەلگرت دژی نەتەوێ تر بوون، ئەوا ئەو جارە سوارەى ھمىدى بەکارھێنرا بۆ دژی نەتەوێکەى خۆى، بۆ دژی شۆرشى عبدالسلام بارزانى و مەلا سلیم .. نیتەجا ناویشى گۆرا لە سوارەى ھمىدى بۆ (أفواج خلیفۃ-ئەو ناوێ نەفواجى سەردەمى بەعس ئەو ھاتوو) ... نیتەر لەو مێژوو بە (جاش) حسابن، کەواتە سوارەى ھمىدى و جاش ئێک جودان، ھەتا (مەرتقە)ش نین مادام بۆ ھەموو دەسلەتدارىکیان نەکردوو، بەپێى پێى ناسى (قاموس سیاسى) مەرتقە ئەو جەنگاوەرانەن کە خزمەتەکیان دەفروشن ھەر بەکێک پێرسیتیان پێى بێ بەرامبەر ھەندى بارو پوول بێ پەچاوى شەرم و نەخلاق و ھەرامى نیشتمانى. نەگەرچى (سوارەى ھمىدى) جینى شانازى نیە، بۆار دەدات بکەرتە پاساویکى فکرى و مێژووی بۆ ئەو دیاردە، لەوسەردەمى

خیتله عمر به کانیش له لای خیتله کورده کان ده بوونموه "سواره" به ناوی (ساریچه)، له سمرده می ده سه لاتی فارس له خواروی عیترق بهو عمره بانه ی جاشی فارس بوون دمووترا "شهبانه" واته پاسبه وانی شهو، له دوا ی داگیر کردنی عیترق له لایمن بهریتانیاه دیسان دیارده ی جاشایه تی له نیو عمره ب به ناوی شه بانه و "حوشیه" و فرسان صلاح الدین سمری هه لدا، له نیو مسیحیش به ناوی "لیثی" و "ته یاری" په یدابون، له ناو کورد زاراویه ک همیه وا پیده چی سرجاوه که ی جاشایه تی بیت، زاراوه ی "حیز"، له حفیز هاتروه به پیتی د علی الوردی، به واته ده ووترا "حفیز" ی که هاموشوی (توفیس-offic) ی بهریتانیان ده کرد به نهیتی، نمو ووشمیه له نیو کوردو عمره ب ناشرین بوو، دوا ی وای لیتهات هه رچی به دوزمن کاریکی وای بکرد بابه له نیو عمره ب ده بووه حه فیزو له نیو کوردیش "حیز".

له له ستنی گام به دره سه یه !

زۆر بوونه جاشایه تی له چوارچێهری (شه رعیه تی بهرژه وندی تایبته) وه دیت، واته لهو که سانه ی که لایه نی مادی و دنیایان ته واو زانی بیت به سمر لایه نی نه خلاق و نایینی، لهو پۆله خه لکه سه ره هه لدها که نایه دو ئۆزیاو بهر ویا و بهر کانی یه نده ی قازانج و بهرژه وندییه تی ... واته زیاتر لیبرالیه ... جینگه ی سمرغیه دیارده ی جاشایه تی ههروه ک له گه ل سه ره هه لدانی عملانیته سمری هه لداوه ناواش به هاوتایی که شه یان کردوه، که واته جاشایه تی زاده ی سیسته م و ته رزینکی تایبته ی کۆمه لگه ی نه قامی و مه دره سه ی فیکری و سیاسیه، لهو کۆمه لگه دا پووخوا وانه شین ده بی که بناغه ی نه خلاق و بهر وهرده کانیان دا پساوه، به تایبه تی له کۆمه لگه ی خیتله کی ستنی دووره ناین.

کۆمه لگه ی جیهانی سه ییم زۆر کاریگه ره به نه قامی و سه رعیتی عموامی و خیتله کی ستنی، ته نیا ناینه ڕینگه له دیساره نینگه تیشه په ننگ خواردووکان بگری، کاتی عملانیش لهو دۆخه دیمو ی جن به ناین له ق بکا شه وا به خیرایی

بۆشایی مەزەن پەيدا دەکا و دیاردەى جاشایەتى وەك (دەرد) ئامادىيە سەرھەلدا
 نەگەر پىتويست بى، چونكە عەلمانى نۆى زياتر لىبىرالە، كەمتر خاوەنى بىنەمار
 بىروباوەرو پەرورەدەپە تا پىنگىرى دەروونى بىست لەم كەسانە، بۆيە لەگەل
 وەرچەرخانى سەرگرداپەتى لە دەست سەرگردەپەكى كارتىزىمى وەك (مەلا مصطفى)
 بۆ سىستەمى سەرگرداپەتى عەلمانى ژمارەى جاش ۱۵۰ ھېشەندە زىيادى كرد لە
 قوناغى نوڤدا، بىنەماكانى عەلمانىەت لە چەمى و لىبىرالى و سۆشېالىستى تا زالى
 تر بوو بەسەر بىنەماكانى رەوشتى كوردەوارى ئەموا زياتر زەمىنەى دەروونى
 كۆمەلایەتى دەسازا بۆ زىادکردنى جاش، ھەرچەندە عەلمانىەتى كوردى شۆرش
 گىرو ماندوو ئەناس بووینە، بەلام بىرو كوردەو نايدۆلۆژىيان يارمەتیدەرى سەر
 دیاردەپە بوو، تا ئەر ساتەش رەوت و رەفتار و تەزمونەكانيان ھاندەرە با واشيان
 نەوسىتې، بۆيە دەيىن ئىستا ئىسلامىەكان زياتر نىشتەمان پەرورەر رلات
 پارىژ، بە پىتچەوانەو ئەوێ ھازىكارى دوژمنى داگیركەرى كوردوو دەکا زياتر
 لە ريزى عەلمانىەت، لە كۆنەو ئەنئەنە رەب لە شام لە مېسەر لە كەلداو لە
 عىراق.. خۇيان دەچوون ھىزى يەريشانى و فەرەنسى يان ...دەھىتا بۆ سەر ولاتى
 خۇيان بەتايىبەتى لە كۆتايى سەدەى ۱۹، ئىنجا ناچار ئىسلامىەكان بە شۆرش
 ھەلەدەستان، شۆرشەكانى مەھدى لە سودان خەتابى لە مەغرىب بادىسى و
 عبدالقادر جەزائىرى لە جەزائىر و عومەر ئەلموختار لە لىبىيا شۆرشى بىست لە
 خوارووى عىراق سەرەنجامى ئەو سەربەدانە، لەئێو كوردیش كەمىك ئەمۆ نەرىتە
 بە شىرەپەكى تر ھەبوو مەرىئەكان لە رقى يەكتر جاروابو و ايان كوردو
 ھەروەك لە براكۆزىەكانى ئەو دوايەى نىوان پارى و يەكئىتى و ايان كرد، لەم
 سەردەمەش ھەروايەو ئىسلامىەكان زياتر بەرگريكەرن ھەر لەوساتەى نوسىد
 دەيىن لە سۇمال چۆن لايەتى عەلمانى دەسەلاتدار لەپىتتاو مانەوێ تەسبىوباي
 دوژمنى داگیركەرى (ھەرىتى نوگادىن) ھىتاو لەدۆى (اتحاد المحاكم الاسلامية)،
 ھەروەھاش بزوئەوێ فەتح لە دواى دۆرانىنى لە ھەلباوردەكەى فەلەستىن و

هائیه یانی نیتوان فتهج و شورده و میسر له دژی همهاس و جیهاد و نیشتمان پمروه دسوزده کان، ته گهر به زردی سمرنج بده بنه لوینان، فله مستین، چیچان، کشمیر، ... زوربه ی نهو ولاتمانی کیئشی داگیرکاریان همه نهوا به زهقی ده بینین لایه نه نیسلامیه کانن ولات پاریز، نه گهر لوینان به غوفه و درگین، له سالی ۱۹۸۱ نیسرائیل خوارووی لوینانی راسته و خوتر داگیر کرد، نهو کاتی حزبه عملانی و نیشتمانیه کان همه مو میلیشیایان له دژی یهک همه بو، که چی کس برگری نه کرد همتا سوپای لوینانیش - جا نازانتری نیت نه رکی سوپا چیه نه گهر پاسمرانی نیشتمان نهکا!!، تنها لایه نه نیسلامیه کان (حرکه التوحید والجماعه) به سمرۆکایهتی فتحی یکن به رابه رایهتی "حزب الله" پتی هه لسان.

له سمرده سی ناگزکی لایه نه عملانیه کان له گهل بالی مهلا مستهفا دوو پریان سروشتی خۆی وا وهرگرت: یه که میان بهرو جاشایهتی و دوهه میش بهرو ولات پارتیزی، هه به گشتی مهدرمه سی بهروباوهرداره کاتی وک چه پی و نیسلامی که متر دیارده ی جاشایهتبان لیتی پهینابوه، بهو دهر وازه بهوه ده چینه ناو هۆیه کانی زیاد کردنی دیارده ی جاش له کوردستان بهو نه ندازه نه شیاهه.

هۆیه کانی زیادهوونی جاشایهتی :

- ۱- قازانج کردنیان له نهزمونی جاشایهتی بی سزاو ته ندیب.
- ۲- په پهنه وهی نهو دیارده له دواکهوتیهی و خیله کی بز ناو خه لکانی سیاسی حزبی.
- ۳- ناگزکی ناوه خزیه و شه ره کانی براکوژی.
- ۴- په روه ده ی عملانی به همه مو مهدرمه کانی - چه پی، لیبرالی، سوشیالستی، نه ته وهی، ... وای کرد له جی پوهوشتی کسروه واری بالاو خاوهن به های (عمیه و گوناخه) وهرگه پی و بشته دیلی ماده و سهرشوی.

٥- يەكئى لە ئەنجامەكانى خالى (٤) برىتیه لە ڕەگەزپاڤى (بەرژوهندى گشتى) بۆ (بەرژوهندى تايبهتى) و ئىدى بەدەیان سەرەنجامى خراپى تری لى هەڵدەقوتیتەوه، لەواتەش جاشاپەتى.

٦- مالى و ئیرانى بۆ لایەنگیری شۆرش (جگە لە چینیکی ددەلاتدار) و ئیمتیازیش بۆ جاشەکان، ... بەردەوامبوونی نمو گیانە ماددى و کۆمەلایەتییەیان لە دواى راپەرین و سەردەمى حکومەتەکان هەرمى کوردستان ... ئەوا مەزوترین هاندەری دەروونی.

٧- خیتابی سیاسى و بەرنامە و سیرەى سەرکردهکان و نەبوونی دادگەری بەر گشتى لەناو شۆرش و .. هاندەریکی تری بەهێزی ئەو دیاردە.

٨- هەروەك روون کراپەوه جاشایەتى وەك هەندێ بەکترى پيس تەنها لە شوتنى بۆگەن دەژى، ئاواش جاشاپەتى و دەسلەستى گەندەلى و بەرئیل و خزىەستان و بى پروياو پەرەکان .. لە کۆمەلگەپەکی نەخۆش و داپووخاو دەژین، کەواتە وەك مەتەنجى ئەوانە کۆمەلگەى پاکیان ناوى، نیتەر نەو بارودۆخە نوێسەى لە کۆمەلگەى کوردەوارى سەرى هەڵسارو وەك: بى بەئینى، خۆویستى، بەرژوهندى تايبەت ویستى، دوورە ئاین، دوورە بەهەى پەسەتایەتى کوردەوارى، بى سەواپەتى، نەو بەر ئەو بەر لە پیتا و گیرفان، شەر لە پیتا و دەسلەت و ماددە .. هەموو ئەوانە بنەما و زەمینەى بەهێزى بۆ سەرھەلدان و بەردەوامى جاشایەتى دروست دەکەن، زیادیش دەکا لەگەڵ زیادبوونی ئەو دیاردە دزیوانە، لەوەش خرا تر بە ئاشکرا و بى شەرم دیفاع لەو جۆرە دیارداتە بکەیت، هەموو ئەوانە بەریتى دەروونی و کۆمەلایەتى و تیشتمانى و سیاسى و فیکرى سانا بۆ دیاردەى جاش دروست دەکەن.

٩- دروستبوونی جۆریك لە راي گشتى سەبارەت بە چەند پاستیەك كە لە دواى تەزموتیكى ژۆر لای خەلك وەك (هەمووی یۆ گێرفانیستى)،

(همرکەس بۆ خۆیەتی) (هەر فەقیرە ئی دەچن) (پارە برویتە هەمەر
شتیک)...

نەوانە پتەمای ترسناکن لە دارووخانی بناغەکانی کۆمەڵو دیوارەکانی عەییە
نیتر کێ پارە دەستکەرێ بە هەر نامرازێک پێی دەلێت بۆو پیاو نەوانە
جۆریک لە میکافیلیەتی مالداری وای دروست کردووە کە جاشایەتیش لەو پیناوە
هەلال بیت..

نیستاش لەژێر سایەی نەر گەندەلیە سامناکە ی کوردستان هیچ زەمانەتیک
نەماوە بۆ دووبارە نەبوونەوه بە شێوەیەکی فراوان.

(٢٥)

Moderate الوسطية - اعتدال میان رھوی

لهو سمردهمه (میان رھوی) وهك زاراوهیهكی جیهانی به زۆر جۆر بهكارهاتروه ، بهلام نیستا مهبهست لی ی زیاتر نهو تهیاره نیسلامیانیه كه له دۆخه ههره سهختهكان و پیوستهكانیش نهرمه وپهنا بۆ بهرگری نابهن ، . . گهلی جاریش به ههموو گروپ و دهمتمو تاقمێك دهووتری "میان رھو" كه له قههیران و گرفشهكان دا ههلویستیان لاوازه و زیاتر لهگهله بهرنامه و بهرژهوهندی زل هیزان دیتسهوه ، تهیاری (اخوان المسلمین) زیاتر نهو زاراوه بهكاردههینن وخبێان به تهیارێكی میان رھو دهناستین بۆ خۆجیاكردنهوه له تهیاری تونده رھو ، بهو جۆره بزوتنهوه نیسلامی و نا نیسلامیانesh دهووتری توندهرھو كه به سانای بۆ داگیركهر جیهان خۆزان ناوهستن و پهنا بۆ بهرگریش دههمن وهك بزوتنهوهكانی: حماس و جیهادی فلهستینی، حزب الله ی لبنانی، كشمیر، جیچان، بههری مسۆرزه له فیلیپین، جمهاتر، . . . نهو دابهشیهی میان رھوی نیسلامی وتونده رھوی له دواى شۆرشى نیسلامی ئێرانى ١٩٧٩ هات وجیهانی ههژاند، ناوی تونده رھوی كهوته سهر شهو شۆرشه وههموو نهو بزوتنهوانی له دواى شهو سهریان ههلهدا، بهلام بهركاهێنانى نهو زاراوهیه كهوته، ههردهم داگیركار به جاش و لایسهنگیرانى خۆی دتسوه میان رھو، بهبههری بهرگری وپیش مهركهی رزگاری دتسوه تونده رھو، تینگلیز ناوی تونده رھوی دابوو پهال ههموو شهو كوردانهی ناواشه خرازی كوردستانیکى سهربهخوبوون، بهرپايرانى شۆرشى بیستى ئیراقیشیان دهووت، ههرودك به عمره بهكانی (فلهستین) یش دهووترا توندهرھو كه متهر به یههودیهكان ووتراره نهگهر

چې زږد اړيکې يوښه، نه و ناوړه دکرده نيتستا زياتر قه تيمې کړاوه بڼو
نيسلاميه کان، له موساتش ته ياري (برايان) ناسنامه ي (ميان پهوى) يان به خډاوه.
له و سره دهمې واقيعې راپورونې نيسلامې جيهانې سنى پټولې سره کې نه و
باره يوه لى خه مليوډ:

- ١- پټولنکې همدېم وږ توند، زياتر له (نه لقاعېده) خڼى دهنوتيت له و ساته دا.
 - ٢- پټولنکې همدېم وږ نهم که خڼى له (برايان- آخوان) دهنوتيت له و ساته دا.
 - ٣- پټولې سټيم پټولنکې نيوه پاستى همدو ولايه که بریتين له باقى بزوتنه ووه
نيسلاميه کانې جهان که دواى زياترى لى باس ده کښن.
- هه لېته نيسلام به سروشتى خڼى ميان په و، به لام ميان په وى ماناى همدېم
نهم و بڼه نگر بڼ بهرگرى نيه وک له قورنان و فمروده کان و فيکرى نيسلامدا
د مرده که وى: (وجعلناکم امة وسطا)، وا همدى غونمى له پاي زانابان هه لېه برتيرين:
- فارابى له کتیبې (اهل معينة الفاضلة) ده لى: ميان په وى له نيتوان همدېم
پتیکه نين و همدېم داماربه، همدېم خڼى و همدېم ناخوشه^١.
 - همدېم ميان په وى (اعتدال) له گه ل (عدالة- دادگرى) په ک جمهورن،
بڼه له فيکرى نيسلامدا ميان په وى دادگرى له (مقاصده کانې)
شمريعتى نيسلامين، (ابن سينا) له و باره يوه ده لى (العدالة وسط بين
الظلم والظلام).

- له (دستور العلماء) ش هاتووه: بين التفریط والمفرط.^٢
- پتیناسى (حکمة) له کڼه و له (تعريفات جرجاني) واهاتووه: (الحکمة هي
هيئة القوة تحولية العلمية المتوسطة بين الجزيرة التي هي افراط القوة والبلادة
التي هي نفرطها)^٣.

١ بڼ زياتر سرنج به (موسوعة المصطلحات العلم الاجتماع والمياسي في فكر الاسلامى) مادة:
الاعتدال.

٢ موسوعة مصطلحات جامع العلوم قاض نظرى.

٣ الجرجاني - ج ٥٤

• همدو هېا بن يوسف العامري له کتیبې (سعادة الإسماع) ده لاس: سیاسه تی راستو میانډو نهوډیه له سر همدو و تموډی توډو نهم، ترغیب وترهیب، پړواو، هډیه کېان له زه مانو زه مینسی خزی به کار بهیښی، نه گینا سیاسه ټیگی نادرسته .

• نه رستو ش له کوڼو و وتوډی: السیاسة أهل الذواة لاتستوی ولاتستقیم البتة الا بالاضافة والحوات، بأن السیاسة أهل الشرق لاتستقیم الا بالکرامة والاحسان.

• د. محمد عماره ش له کتیبې (معركة المصطلحات) ده لاس: وسطية الاسلامیة ... هی انتها عدل والتوازن بین قطبین ... ولیست اغیاز لواحد منها ولا مقابزة الثامة لهما! انتها حق بین باطلین، ... والعدل بین ظلمین، والاعتدال والتوازن بین طرفین وغلوین .

له پیناسه کانو له مقاصدی فیکری نیسلا میشتا دډرده کوی که نیسلام خزی میان ډوې نهک میان ډوې نیسلامی، همدو هک یاساکانی سروشتیش همدو ډوې له سر بنچینه ی عیارو میان ډوې، ټیجا نمو ژبانیه نیسه ی یمن بهر د ډم ده بیت له نیوان همدو نمو دډو جه مسمرانه ی وک: (خیرایی وهستان) (گرم- سارد) (ږوق- نهم) (بوز- نزم) (مه حال- مسوگر) ... خو نه گمر نمو سروشته ی نیته ناک جه مسمر بوايه (واته نهها خدایی و گمر ډوې ډق ...، ناوډرسته کاتیان نه بوايه نوا په کمان ده کمو، ژبان کوڼایی دهات، یان راستر ژبان همدو نه دډو، بهلام خوا نهم گمر ډوې وای بو نیته ږیلو بهخ کردوود بسازیت، به هوی نمو (میانډوې) له نیوان زډر گرم زډر سارد زډر ږوق زډر نهم، ... خو به هه زاران پله ی گرمی لهو بوونوډر همدیه به هه زارانیښ له ژیر سفر همدیه، سرنج بدیه نه گمر زوې نیته له پله ی گرمی ۱۰,۰۰۰ بوايه یان ۱۰,۰۰۰ له ژیر سفر بوايه په کمر ژبانو میژوو دوه وستا، همدو نموانه هاترونه ته نیوانیگی هاوسه ننگ نه ستاندر، ژبانی ناسایی و ټیکرای له نیوان ۱۵ پلهو تا ۵۵

پله ده جولی ... شو بابه ته له سروشتی پی ی ده ووتری (هاوسه نگی)، نه نهرم بی نهرق، نه سارد بی نه گرم ... نه پیچه وانه کانیش، بوونایه تی (وجود) له بوونی همدرووجه مسهری دژ بهیه ک ده بیست، بهو شتویه نهو هیانپوهی (اعتداله) جه ته ی نیمه شی پیک هیناوه به دروستی وستاندوری، ههر به زانندیک لهو هاوسه نگی و میان پوهی به له سروشت چ له ژبانی جه ته یان و نینجا ژبانی کومه لایه تیشمان به کاره ساتی ترناک کوتای دیت، له یه که میان کاره ساتی سروشتی، له دووه ما نه خوشی سامناک له سی یه ما کیشو گرفته گانی کومه لایه تی و سیاسی و ژبانی .

شریعه تی نیسلا می ویا سا سروشته کان و میان پوهی کومه لایه تی یه ک سهرچاوه ی هدیو به کتریش پاسادان ده کن، له سهر نهو بنچینه قوولانه شریعت هاتروه که هه ماهه ننگه له گهل یاسا کانی سروشت و ته بیعاصه کانی صرؤف و لایه نی فسیولوجی و بایلزجی و مرؤفایه تی و کومه لایه تیش، نابهو شتیه شریعه تی نیسلا می خوی به میان پوهی هاتروه نهو کاتی که تتوونده، سزایه، بکوژه، .. ههر میان پوهیه ... مانای میان پوهی هه رنه رمی وهه رپی ده نگی وخز به ده دستمه دان نیه، .. نهوه بنه مای نیسلا مه کهواته نهو زاراده ناو ته میه ی (نیسلا می میان پوهی) (نیسلا می سیاسی) (نیسلا می نهرم) (نیسلا می سهرده م) ... هه له وپه لیه، واته نیسلا می نامیان پوهی نیسلا می نایاسی و نیسلا می تونفیش هیه، نیسلا م پارچه پارچه ناکری تا به شمر بیئت چاک و نیجایاته کانی لی هه لپوژیری .. همدروک د. محمد عماره ^١، د. یوسف قمرزای له گهل کومه لایه زانای نری لهو تراره وای بهر چو وینه، له گهل زانیاریه کی زور وخرمه تیکی زوریشیان را پیده چی لهو تیروانینه دا ورد نه بن که ده لپن نیمه نیسلا می میانپوهان هه لپوژاردووه به واتا گول پوژیریکی نیجاییان له نیسلا م کردووه و دوا ی ده ستکاری نهو میان لی هه لپوژاردووه، به شتیکش له نیسلا م که توونده بی که له که

^١ بق زیاتر سهرنج بده (معركة المصلحات) .. وای نهمارکروه ووه (الوسطية الاسلامية)

به چې پان هېسترو !! . تمه زور پرونه ناشی ونايیت، با ښو مه به سته شيان نمې ،
 د پروازې تر سناك د دكاته وه له سمر خودې تېسلام، دهشی بلس هر سولمانی
 تونډېو، نرم ډېو، میان ډېو یان ته یاری توند ډېو ونرم ډېو به لام بق خودی
 تېسلام هه لمه ... تېسلام خوی سیاسیه، میان ډېو پینوېست به ناوه لساوی
 تېسلامی سیاسي، تېسلامی میان ډېو ... ناكا .

هرچی مدرسو تاین ونايدو لوزیای تره که زیاتر له زیر کاریگری مروه ته وا
 هه لهو چه وځپه کی لهو دی لایه که زیاتر ده گری به پی ی (عه قلی کورت بیسی)
 مرؤ ونا ترانی ښو ستانده رانه بنوژیته وه و میان ډېو بیت، دهیسن لیرالیست
 ناوادیه کی بی سنور دهاته تاك، شیوعیه تیش هه موو ښو ناوادیه ی ستاندو ته وه،
 .. لهو لایه دهیسن ښو مسیحیه تی تیتا زور لاهوتیه، زور نرسم، هه مروی لی
 بوورده، هه مروی قیامه تیة ... که چی به هوودی زور تونده . دهیسن بهرنامه ی
 تېسلام میان ډېو له نېوان ښو دوو تیپه رېښه بریتیه له: سازادی به سنور،
 دنیای و قیامه تی، روحی مادی، لی بوورده ی وسزا، .. هه لمه ته میان ډېو
 تېسلام و شریعه ته که ی نه هاتووه به دوا ی بهرنامه ی مرؤ کموتیت و به راسته
 وساتیمه تر ناوه راسته کانی ښو لاو تم لای دوزیبتو وه ناوی ښای میان ډېو و
 ناوه راست، نه هاتووه بهرنامه کانی له نېوان نرسمیه تی مسیحی و توندی به هو دی،
 له نېوان بهرنامه ی سمرمایه داری و بهرنامه ی شیوعیه، له نېوان رادیکالی و
 پارترگاری، له نېوان نویگرای و که لخوا یی .. هه لېزیت و باره گایه کی له نېوان
 هه ردوولا پکاته وه بهرنامه کانی دانه پشتر او له سمر بنه مای (توفیقیه بیج
 ماهو موجود)، نه هاتووه هه ربه شیک له لاکانی بهرنامه ربیک و هر گرت، به لکو له
 پتش ښوانه دله سمر بنچینه یه کی قولی گهردوونی بهرنامه کانی خوی دارپشودو،
 بهرنامه ی به شمر به ښو ستانده روناوه راسته ی ته دوزیتو وه، بزه گه لی جار مخرج
 نه هق وراستی له ناوه راستی دوولای دژ به یه که بیت، جاروا یه به حوکمی
 سروشتی تېسلام له لایه که نریک تره، هر به فونه، له دیو کراسی نریک تره نه ک

دکتاتۆری، ئە ئابووری سۆشیالستی تریک تره ئەک لە هەردوو ئابووری شیوعیەت سەرمایەداری، لێره دا هەندێ هەلوەستە دروست دەبن لەسەر لایەک لە پێ ناسەکانی پیشرو بە تاییەتی (د. محمد عمارە) مەرج نیە بە هارسەنگی لە نێوان دوو (باطل)، دوو (غلل) ١٠٠٠، یە پێچەوانە هەموو (باطلەکان) ئە جەمسەرێکن و بەرنامە ی ئیسلام لە نێوانیان نیە لە بەرامبەریتیان بە گشتیەکی ئەک لە (موفرەداتی).

میان پەڕی و تەیارە ئیسلامیەکانی نوێ:

هەلبەتە مەسەلەی ئەو پۆلێنانە میان پەڕی و توند پەڕی هەر بۆ ئیسلامیەکان دانەتراشراوە، لە بوھاری شیوعیەتیش ئەو دابەشیە هەبوو، بە بەشینکی ئەواو پەڕپەڕی مارکسیەت دەووترا توند پەڕ، ئەوێ لە ژێر پۆلێنانی سیاسەتی یەکییتی سۆقیەتی سەودای لەسەر بنەماکانی مارکسیەت دەکرد گەلێ جار پێ یان دەووترا میان پەڕ، ئەو پۆلێنە بۆ زۆریەکی بزوتنەو بەرگری و شورەشگریەکانی و تراوە، لە زۆریەکی ئەو پۆلێنانە (بەچەپەکانیشەو) سێ پۆلی سەرەکی بوونە، هەر بە نمونە لەناو حزب و رێکخراوە مارکسیەکانیش (۳) پۆلی سەرەکی هەبوو:

پۆلی یەکم زۆر توندەکان کە بریتی بوون لە رێکخراوەکانی: بادەسانپهۆف، الویه الحمراء، فیدائی خەلق، یەکییتی باکوین، زۆر رێکخراوی توندی تری جیهانی سێ پەم، تا پادەیک ئە کۆمەنێستی (چینی) تریک تر بوون کە بە (شۆڕشگری بێ ناوبانگ بوون.

پۆلی دوو بریتی بوو لە حزبه شیوعیەکانی ئەوروپا کە بە (تۆرۆشیو) ناوێ دەکران، ئەوانە تا پادەیک تریک بوون لە ئەزموونەکانی سوشیالی دیمکراسیەکان بە ناشیانە هەلبژاردن و صل ملانی ی دیمکراسیانە و هاتوونە

گۆرپه پانی سیاسی له گهڼ حزبی بر جوازی و لیبرالی و سیستمی سرمایه داری به گشتی .. نوانه توارو له گهڼ دهقه کانی مارکسی پیچەوانه بوون.

پۆلی سنییم حزبه شیوعیه کانی تر که به ههردوو ڕینگه نامرازی شۆرشگیر و ناشتی گاریان دهکرد، له ناو ږابوونی نیسلامی هاوچهرخیش له بهر چه نندین هژی همعریفی و میژوویی هه نمری و سیاسی و سایه کۆلۆژی له کۆتاییدا فره تیار له بزوتنه وه نیسلامیه کان سهری هه لداو سنی پرۆژهی سهره کی لی خه ملی، هه ریه که له کۆمه لیک نامرازی بنچینه ی لیک جیان، به لām له ناهاجدا هاوبه شن، به و شیره یه ی خواره و:

پۆلی یه گهم:

بریتین له پرۆژهی (اخوان المسلمین) هه ندی ته یاری ژیک له وان، نوانه پی بیان وایه مفرج نیه جیهاد مانای ناخۆشی و تروندوتیژی و به رگرگی بیته، نه وه ی به ناخۆشی دیتهدی به خۆشی و ناشتیش دیتهدی و به به ره م تریشه، له سهرده می (سیره و فتح) پیش نه وانیه به قه ناعهت و بانگ (ته نیب بالسه ره) نیسلام بووینه باوه ریان قایم تر بووه ... نیت ته و ته یاره پیی وایه به هژی دهوله مه ندی و فیکرو نه زموو نی نیسلاما ده توان له گۆرپه پان و له ڕینی ناشتی و دیموکراسیانه سهرکه وین، بۆیه ده بی نه ویمپی نه رمی و هیمنی به یاریژی وهک تاکه ستراتیجیه ک دور له تروندوتیژی و ژیک شیتوانی، هه لبه ته کۆمه لیک پاساری ترسان هیه له و کورته باه گوزارش نا کړی، .. نه و ته یاره له و نه زموونه دوورو دریتژی که خه ریکه بگاته سه ده یه ک تا نیتستا نه گه یشتوته دروستکردنی غونه یه کی مورساح بۆ سه رمشتی نه وانیه تر، هه رچه نده له ته قه لایه کی بویرانه له دوا ی سهرکه موتنی (نه زموونی جیهادی نیرانه) وه له مالی ۱۹۷۹) نیخوانیش له سالی ۱۹۸۰ - ۱۹۸۱ جاری جیهادیکی چه کداری تووندیاندا له سوریا به لām شکستیان هیتا.

نه و ناو و ناتۆره ی وهک (ئوسولی، مترمست، تووند، متطرف، تیرۆرست، .. له دوا ی شۆرش نیسلامی نیران و ږابوونی نوێه سهری هه لدا له لایه ن عه لمانییه تی

دکستاتوری ناوچه که د ده لاته جیهانی یه کان، نه وهش زیاتو پالتی به نیخوان المسلمین نا زارواو یه ی (میان رهوی) هه لېږتړن بڼه دروست کړدنی ناسنامه یه کی تاییه ت و جیا له باقی بڼو تنم وه نیسلامیه کان، به پتی پو لیتن کړدو جیگیر کړدنی نیخوان له نیته وړاستی چهند ته یار ټکی نیسلامی نهم سړو نه و سړ هه لیه کی زه قی تیایه، چونکه مه درسه کانی سؤ فیکری و د هرویش به بڼو تنم وه یه کی سیاسی و ټر ده کن و تونلږ وه سیاسیه نیو ټکاتیش له لایه کی تر، نیتر خوشیان له نیوان هه ردو ولا ... نایا نه وه راسته؟ نه خیر، لېمېر هویه کی زور ساده، چونکه سوفی و د هرویش بڼو تنم وه ی سیاسی و مه درسه نین، نینجا نه گهر سیاسیش پز له همدنئ شونین شیوی بریانی و درگرتو و، همدنئ شونینش شیوی جیهادی وه که له همدنئ ولاتی نه فریقو له کشمیریش هه ره که ی نیقلابی نیسلامی سؤ فیکریه، هه روه ها زوری یه بڼو تنم وه کونه کانی کور د سؤ فیکری بووه. هه له بنچینه شدا (برایان) له بهرگری و جیهاد ده مارگړن، تا راده یه کیش ده مارگریش بڼه ریپازو نه و فیکریه ی (اللاعنف)*، هه بڼو تنم وه یه کی جیهادی گه شه بکا یان بشوانی غونه یه که دروست بکا تموا جیگه ی نیگمرانی پر وژدی (اخوان) بووه، بڼه گه لسی جار دوو د بڼو یه له دوزینه وه ی ناو ټکی راستو دروست بڼه شو قش نیسلامی نیتران بڼو تنم وه جیهادیه کانی سر، دان پیانه هیتانی (اخوان) به و کوماره وه که د هک و ټکی جیهادی لایه کی ده گمر تنم وه بڼه نه و مه به سته.

نه و پاکانه کړدنه ش به و زارواونه زور دادی نهدا، هه رچه نه و له و کاتیدا که بڼو تنم وه نیسلامیه کان له گه شه بوون گه لی جار له لایمېن ژل هیتان و دکستاتوری ناوچه که به سړ نه و ریپازو نه و نیه که ی هه لگو ترا و به (میان ره و ته یاری عدقلانی و شارتانی...) و صف کراون، به لام هه رکاتن هه ره ش ی بڼو تنم وه جیهاده کان که د ده بڼه به خیرای له و و ه سانه په شیمان ده بیونم وه نه و انیشیان به و زارواو ی (نوسولنی، مترعت، توند، متطرف، تېورستیش...) تا و انبار ده کړد، له

* که له و سړ ده زیاتر بڼه تیروا نیی غاندی ده گمر تنم وه.

گۆز پانی سیاسی بېنەشیان دەکردن، ھەروەك ئىستا لە زۆربەى ولاتان نەوانىش
يان قەدەمە كراون يان پەرە قەدەمەين، ناوە ناوەش بە كۆمەل زیتدانە كاتيان لى
پى دەكەنەو ... لە راستیدا سەروشتى ھەموو دنیا جۆرىك وایە دەپەوئ دژە كسانى
بەناوى جیاجیا پارچە پارچە یكاو یە نۆرە قوتیان بدا، .. نۆرەى ھەمووشى دىت،
ھەتا عەلمانىە نیشتیما پەرەو كانیش كە ھەتا ئىستا بەخەم ساردى جارجارىش
پارمەنى دژ بە ئىسلامیە كانیان داو ەوا نۆرەى نەوانىش دىت، لە دوا چواچۆرەى
(مەل ملانیى شارستانی) بە پوونی نەوانىش دەگرێتەو، ھەر سەرنج بەدە لە
سەرنا سەردیە بە میان پەرە نیران بە توونەرە، ئىستا نۆرەى سەردیە ھاتو، بە
جۆرىك، ھەتا ئەناو عەلمانىەش سەرنج بەدە سەروان سەرغوشى دادگایى دەكرى
چونكە عەلمانىەكى دڵسۆزە كەچى باقى سەركردەكانى (فتح) لەپەمى نازادیدان
لەگەل نىسرائیل خەلات دەكرى، نۆنە زۆر، .. شەرموونی جەزائیریان لەو
بارەپەو بەكجا زۆر جیتی سەرغە (عەفو خناح) سەروكى بەشى ئیخزان بەناوى
(حرکة مجتمع سلسي)، لەگەل عەلمانىەتى دەسلەتدار بەشدارى لە داڕشتنى ئەو ناو
ناو تۆرانە كرد لە دژی ئىسلامیەكان (بە تاییەتى پەمى ئىنقازی نىسلامى) كە
بە ديوكراسیانە ۸۶٪ دەنگى حیللەتیان ھینا، لایەنگیری لە ئىنقلابەكەى دژی
نىسلامیەكان و دژی ديوكراسیىش كرد لە دژی بزوتنەو نىسلامیەكان، ئەوەندەى
دزاییەتى چەك و سەرگى و جیھادى كرد بۆ رازیكردنى لایەنى عەلمانى و
دەسلەتدارەكان .. تا بتوانن بە مورتاھى و بى ناو و ناتۆرە خۆ ھەلبژیری بۆ
سەروكایەتى، ئەو خەونە ھاتەدى لە ۱۵/ نیسانی/ ۱۹۹۹ لە ناگاو لە پەربارتكى
(تەخمومەنى پارێزگای دەستوری جەزائیر) دا فەرمانیاندا ھەرجى پالێرداوتىك
بەشدارى پەرگرى چەكدارى رزگارى جەزائیری نەكردیشت نابى خۆی ھەلبژیری، پەر
شێویە شێخ (عەفو خناح) بە سانایى لادرا، بەھۆى لایەنگیری نەكردتى لە توندو
تیری شۆرشگیزی! نا بەو شێویە جۆن شۆرشگیزی تۆمەتە بۆ نىسلامیەكان
ناواش نا شۆرشگیزی تۆمەتە ... كەواتە چۆنى لى دەردەچن ... بەو زاراو

سادانه ههلبهته لیښی دهرته چوون، له تونس ناوی (انجاء اسلامی) به (نهضة) گۆردرا تا له گهڼ یاسای نویی (حزبه کان) بگوتهی کهچی هر له دواتر قه دهغه یان کردن، له تورکیا له میسر، ... هتد.

له دهستورو یاسای دهسکرد (دیفاکتز) (دیمپوزا) دیاری دهکا، بۆیه دهسه لاتدار پاساوی یاسایی کۆتایی نایهت بهرامبه ر نتیجه و ناخهزه کانی، هردهم وه بهردهمی یاسای دهدهن وه پروژه یی ښخوانیش هر له خولگه یه کی داخراو دهسورته وه له گهڼ وه خر مه ته شیان به راپورونه نیسلامی و دلسوی و لیها تووی و پاکیشیان هیشتا نامانجه پروژه کانیان نه هاتوته دی به و نامرازو رنګه یه، رنګه زیاتر له کاروان به جی عینن، جا بۆ پاساوی وه به جیمانه گهلی جار به ناچاری په نا بۆ ټیکدانی پروژه یی به دیل ده بن به پتی بۆ لوان.

پۆلی دوهم:

پروژه به کی جهاده، بهر مانایه یی جهاد ته نها جهنگ و بهرگری بیت، نه وانه به (۱۸۰) پله به پیچموانه ی پۆلی یه که من، نا راده یه که حوکی زیاد له پیتریت ده بنن بۆ پۆلی یه که من، نه وانه پتیان وایه تا که رنګه ی گه ښتن به نامانج ته نها به جهاده، نه وهش به پیره وی سیره ی راسته فینه یه، پتیان وایه هیچ مافیک له و جهانه نادا ده گریه به خوشی نه درا وه نه وه پتی مانده و یوون و شوړش و جهاد، نه وانه زوړه یی کومه له خه لکیکی دلسوی خوین گهرمن، که متر له فیه که کانی (واقع، تغیر، سیاسته شرعی، تدرج، ممکن، ...) گه ښتون، له حیکمه تو زانسته کانی قورنن فهرمووده که میتک سهرچیخن به پتی همدنن له زانایانی بالا، نه وانه له و سهردهمه زیاتر له تمیاری (نه لقاعده) خوی دهنوتی بهرنامه کانیان تا نیستا نه شیوا وه که پۆلی یه که من به تیزیش نمونه کی هورتاحیان پتی دروست نه بووه، له ناو خه لکیکی که مایه تیه کن ناگاته له ۵٪ به پیچموانه گه لسی نمونه یان ټیکداوه له گهڼ مده به ستی خر مه نه کردنی نیسلامیشیان، په لام زهر ورو زیانته کی زوړیشیان له نه زموونی نیسلامی داوه به پتی شاره زایانی بواره نیسلامی،

دهشې نو پوله له هارکېشه کې (مژدې) بنوئيرت که پټې واپو (چاکسازى له کومېلو دده لاته وه د دست پڼ دکات نينجا پو تاک) کومېل ← تاک. که چى چاکسازى نده دوى: له تاک ← بې کومېل که زياتر پروژې تهيارى يه کم بوو.

پسولى سمن يلم:

نو پروژې زياتر نيوندى همدو ولايه، نه نمرى همدوم نه په قى همدوم، نه نو سمر نه هم سمر... شوانه له جيهان وک هيزو شمزموونکى زياتر واقعياته حسابيان له لايېن دوستو ناحېر بې ده کړئ، له گېل په ديامى نيسلامى زياتر پټکن، هم رېکېشه نه گېل ياساکانى سروشتو ته بيهاته بنچينه بيه کاني مرؤف وکومېل، وه لامېکى راسته وخوړ راقيعانه ترى جيهانى نينستاشه، نه گمر پروژې يه کم ناشتى به تاکه رېگى گه يشت به نامانچ يزاني نووا پروژې دووم جمنگو بهرگرى به تاکه رېگى گه يشت يزاني نووا پروژې سې يلم همدوو نامراز له بارو دوى خوى به ردوا ده زانئ، واته: جياوازي بنچينه له گېل همدوو پروژې نومي همرېکه له ناشتى بهرگرى به يه کټ له نامراز دکانى کارى نيسلامى ده زانئ نه که به تاکه نامراز، نو پروژې نه شکستى پروژې يه کم دووم سمرى هه لئاوه له دواى هه شاکانمو هاته مېدانو سمر پراى سمر په قى زل هيزانى جيهان بهرامېر نو پروژې به ش، به لام توانيو به تى به واده کورته نونهى واقعى دروست پکا، دروستکردنى ده ولته و نهمزموونى رزگارى و نهمزموونى کارى سياسيش، نو ده ولته تانهى پټى دروست بسره: نيران، سودان، نه فغانستان، چيچان... نه گمر نو سمن يلم دوايش تووشى قهيرانى تر سناکېش کراون به لام به سروشتى خوى دروست بوو وک نه زمرون، نينجا حزب الله توانى بهو جيهاده بې يه کم جار دواى مېزورى خه لافهت خاکى نيشتمانى رزگار بکاو نيسمرانيلى له خواريو لويان ده رکړد له ساتى ۲۰۰۰ به هوى شو پروژې بې شموى وک ميسرو نوره نو دده لاته فله مستين ملکه چ پټى بې (الارض مقابل السلام)، نينجا نهمزموونه کاني حماس، جيهاد له فله مستين، بهرگرىه کاني کشمير،

چیچان، خوارووی قلیچ، بوسنه و کوزوفا.. سرکهوئنه کانی ههلیساردنی بهرهی نینقازی جهزانیرو پاکستان دوایش بهحرهین فلسطین ولبنان، ... پامستی دروستی نهو پرژودو نمونه دروست کردنیان پیشان دهدا .. ههروهها نهو واقعهی له بهلقان دروست بوو بههوی نهو پرژوهیه نهگهر چی کهم و کوریش ههبیته، کیشهی کوزوفا کهوتبووه بهر تهپ و تۆزی میژوو نهگهر ههر لهسر ویرهوی (ناشتی وبی توانای) برۆبشتانایه بهلام لهسالی ۱۹۹۷ (سریای پرگاری کوزوفا KLA) دروست بوو به ماوهیهکی پتوانهی کیشهکهیان بهمرز کردهوهو گهیانندیانه شهو ناشهی نبتای پرگاری، شهوه ههموو بهرهههی پرژوهی پۆلی سۆیدهه، ههروهک چون له گۆرهپانی ههیز نامادهیه ناواش له گۆرهپانی دیمکراسی و سازادی و ههلبهاردن ناواش له گۆرهپانی خزمهتگوزاری بهرنامهی زیان.

لیستی بهراورده بنچینه یسه کان:

پژئی به کم	پژئی دو دم	پژئی سن ییم
۱- هینن ناشتیانه وهن تاکه وتیگه وتاموژ	۱- تووند وشوژ شگیزانه وهن تاکه تاموژ	۱- همدرو کیان له بارودوخی خوی
۲- چاکازی له ناک مژ کومیل ناک ← کومیل	۲- چاکازی له کومیل یژ ناک	۲- کومیل ← ناک واته به همدرو نایسته
۳- بهرکیان نیه له کانی پنیرستیش	۳- له کانی ناپیرستیش بهنا یژ بهرگری شوژ شگیزی دهمین	۳- له همدرو باردا له کانی پنیرست
۴- فونهی مهر کهوریان نیه	۴- نیه	۴- فونهیان زۆر
۵- وا دهر دواته جیهان به دنیا بی و کومیل گیه کی ساغ	۵- وا دهر دواته جیهان به گومان ویلان و سیتاریز و ناکیک کومیل گیه کی نه فاسی خیرا ته کهر کوهی خه لک	۵- به همدرو رودار و پیش هاته کان به نهمنازی خوی هوکس لهدرو ددهن
۶- (امریا لهرود) بی (نهی عن النکر)	۶- نهی عن المنکر: بی (امر بالعروف)	۶- امر بالمعروف ونه عن المنکر
۷- گهت رگژو دانرستان و ناشنی بی هیت	۷- تبلیغ بی دانرستاندن	۷- همدرو لا
۸- لهر پهری نهرم	۸- لهر پهری تووند	۸- له نیتوان همدرو لا
۹- بهر پهری یاری بی جورنهت	۹- بی بهر پهری یاری به جورنهتی	۹- همدرو لا

کامیان میان رمون!

نه گهر سمرنج بدیهته لیستی بهراورده که زۆر بهروونی دهرده کهری کامیان
میان رهوه، خۆ نه گهر بهچینهوه لای پیتناسه کان وهما پیتناسه کانی د. محمد عماره
که گوزارشی له (رینبازی براییان) ده کا همدرو ها له فکری نیسهلامیش، هه مهوری
کۆکن که (میان رهوه) له نیتوان دوولای تپهریرهوه، زۆر تووند، زۆر نهرمه، لیره دا

(تعیاری نیخوان) له تیوان دوولا نیسه، به لکو له پهرگه یه که، له ناوړه پراسته که
 تیپمړیوه، .. بویه بهو پهری سادویی دوده کهوئ میان پوهنینه، هه لېه ته ته یاری
 نه لقاعیده ش میان ره ونینه، ته یارو پزلی سی بهم پزلیکی میان رهون. به لام لیزدا
 وهك پیناسه که ی د، محمد عماره نیه میان رهوله نیوان دوو باطل، دوو غلو، ..
 نهو پزلا نهی تیسلامی باطل نین، هه موو مه بهسته کانپان خرمه تی نامانجی
 نیسلامیه به لکو نهوه له نامرازو پتگه گرته، به وردتر ده ستیشانی همریه که له
 قوناغه کانی گمشپان بکه مین ده بینن همریه که له قوناغیک له زه مان وزه مینیک
 له (میان رهوی) ده کهوئ، پر وژوی (نیخوان) له سمراتاکانی گمشه کردنی سیاسی و
 بناغه دارپشته ووی کومه لگمر ولاته ته وواو دپکراسیه کان دا ته وواو میان رهون،
 دروشمی نیخوان له سمره تادا (هق، هیز، برابیه تی) نیجنا دووشیر ونا به تی
 (واعدهوا لهم ما استطعتم...) وه به شناری جهنگه کانی فلسن و سینایان کرد به
 دلسوزی و له خورده و، به لام که نهو پیره وه (تعمیم) ددکری به سر بار وودختیکی
 وهك کوردستان، چیچان، کشمیر، جهزاتیر، .. نهوا له میان رهوی ده کهوئ .

پزلی سی به میش له ولایتیکی دیکتاتور و له دژی داگیر کهر هه لویتستی
 شوو شگرتیان هیه نهوا (میان رهون) به لام کاتی له سمره تاکانی راپوونی
 نیسلامی و له ولایتیکی فها ناژادا جاری توندو تیژی و جهاد ددهن په کسر له
 (میان رهوی) ده کهون، .. واته ته یاری میان رهو نهو یه وهك پیناسه که ی (من
 یوسف العامری) که دهلئ (سیاستی میان رهو نهو یه له سر هه ردوو ته وری
 توندی ونرمی پروا همریه کیان له زه مان وزه مینی خوی، .. همر نهوده له گهل
 (سیره) دپته وه، همر خودی (ادعوا الی سبیل ربك بالحکمة...) مانای نهو یه بزو
 هاوین تاکه کراستیک له بمرده که ی بز زستانیش جلی قورس، .. همر نهوده له
 مه بهستی پیناسه که ی (جرجانی له باره ی حکمه)، له راستیدا تا رادیه کی زور
 دده لاتداران بهریرسن له لادانی همریه که له ته یاری یه کم و دوو دهم له سر سکهی
 ره منی خویان به ووی نهو فشاره سیاسی و ناسایشی ویاسای به مریاندا، نه گینا

Moderate

موسطه - إعتدل

(۲۵۱) میسان م‌موی

له سه‌ره‌ئای دروست بوونیان یه‌ك به‌ش بووینه به میان ره‌ویانه، به‌لام فشاره
ده‌سه‌لاتداران زیاتر هه‌ریه‌که‌ی به‌لایه‌ك دا پالداون.

(۲۶)

patriotic

الوطنية

نیشتمانی

مانای کۆن و نوێیه‌که‌ی ئەو زاراولیه زۆر لێک جیا، لە پۆژناوای گەلی جار
 تێکەڵی نایشینالیزم دەکەوێ و لێکیش جیا، نیشا زیاتر مانایه‌کی سیاسی هه‌به
 له‌ رووی یاسای بیرتبه‌ له‌ خا که‌ سنووداره‌ی که‌ ده‌سه‌لاتێکی سیاسی نه‌ته‌وه‌یه‌کی
 له‌سه‌ر به‌ریوه‌ ده‌چن یان له‌ هه‌ولێ ده‌سه‌لات دروست کردن، لایه‌نگرانی نیشۆری
 نه‌ته‌وه‌گه‌ری (نیشتمان) به‌ ته‌رخه‌نێکی بنچینه‌ی نه‌ته‌وه‌ ده‌زانن، کاتی سنووری
 نیشتمان جووت بیت به‌ سنووری نه‌ته‌وه‌که‌ی، ته‌وه‌ش به‌ ده‌گه‌ن نه‌یه‌ی وانه‌هاتۆته
 دی، که‌چی هه‌لساوی ناوی نیشتمان‌که‌و نه‌ته‌وه‌که‌یان جووت کردووه‌، نه‌گه‌ر
 سنووری نه‌ته‌وه‌یه‌ی و سیاسه‌که‌ی یه‌کسان بیت، به‌لام نه‌گه‌ر نه‌ته‌وه‌ی نیشتمانی تری
 به‌رکه‌وتبیت ته‌وه‌یان ترسانا که‌وه‌، کیشه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ی له‌وه‌وه‌ سه‌ر هه‌لده‌دا، وه‌ک
 ئورکیا به‌ناوی (تورکه‌) که‌چی نیشتمانی کوردستان و به‌شێکی عه‌ره‌یه‌ش
 به‌رکه‌وتووه‌ به‌ ناوی ئه‌سکمندروونه‌، تینگه‌لتراش به‌شێکی وێلز و ئه‌له‌نده‌ی
 به‌رکه‌وتووه‌، بۆیه‌ له‌وێ به‌خێرای ناوی نیشتمانی سوود به‌ریتانیا که‌ ناویکی
 تاینی کۆنه‌ گزارش له‌ مانای خوا و نه‌یکیان، ئه‌نران تاویکی گشتی هه‌لبۆارد
 هه‌مه‌و لایه‌ک به‌گه‌رتنه‌وه‌ که‌ له‌ (تاری)* هاتووه‌، نه‌هات ناو له‌ ولات به‌تی (فارسی)،
 پاکستان سن پیتی یه‌که‌می له‌ هه‌رمه‌کان هه‌لبۆارد .. ئەو تاوتۆیه‌ تا راده‌یه‌ک
 چاکه‌ره‌ له‌ به‌ ناسنامه‌کردنی ناوی نیشتمان به‌ نه‌ته‌وه‌که‌، .. هه‌رمه‌چه‌نده‌

* زۆریه‌ی ولاتانی ناساو ته‌ورویا ئه‌ری، مانای (ماقروول) یاخود سوه‌ر، تیر سوه‌رمان و نیشۆری
 نازی له‌وه‌ هات، به‌ پیتی (المه‌وسعة العربیة المیرة) یه‌که‌ به‌جاری هه‌نۆیه‌کان ناوی تاربان له‌ خۆ نا.

کوردهستانیش لهو شېږه به لږم کڅمه لیک هڅی سروشتی و میژووی واقعی
ده گمن هیه نمو ناوهی له گڼل خوی هیناوه، هرچنده کوردستان وهک نیشتمان
جوته له گڼل نتموهی به کڅی .

بورنی چنده نیشتمان و نتموه دهک له سایه یهک ولات و دهسه لاتیگ کڅه ی
نیشتمانی نتموهی لی په پندا ده بی ته گهر به و روانگه ی سرور (نیشتمان)
سیاستیریت، بویه هم تمو پیناس و روانگه ی سرور هم واقعی نیشتمانی
جهانی نیشتا کڅمه لیک گرفتی سامناکی هیه له باره ی: سوری نیشتمان، هیزه
نیشتمانیه کان، په یوهندی نیشتمان به مرؤشموه، فره نتموه و فره نیشتمان له
چوارچیه ی یهک دهسه لاته وه، ناسنامه ی نیشتمانی... بویه هه نا نمو ریڅموتنه
یاسای و سیاسي یه لمر په یوهندی هیزو حزبی سیاسي به نیشتمانوه کراوه
تواو راست و دوست نیه که وتراوه مانای هیزو حزبی نیشتمانی نه واننه که:
په مرؤوهندی دانیشتوانی نمو سنوره له سروروی په مرؤوهندیه کانی تریه تی، یان
په مرؤوهندیه کانی ناسایشی نتموه یی.. نتموهش هه مان کڅه ی ناوه رڅی
ناسایشی نتموه یی و کڅه ی سوری راسته قینه ی نیشتمانه، نک نمو سنورانه ی
نیمیریالیزی جهانی له پینا و په مرؤوهندی خوی کڅشاویه تی یان نمو سنوره ی
که له ژیر چه بڅکی دهسه لات دوست بووه بی دهسه لات تیایدا بیبهش کراون .

گڅه ی نمو زاراوه:

نیشتمان له بنه چه ی دا زاراوه یه کی سیاسي نمبووه، له سه راڅاگان وله ناو
عه واما گه لی جار بمو کڅلگه ر پاوان و تخووی دڼیه که وتراوه (هغه تن)، نیشتمان
زاده ی نتموه وایه تی نیه مانای زمانه وانی نیشتمان (وطن) له (لسان العرب)^۱ و
(قاموس الحیط)^۲ به (منزل الاقامة) هاتوره، الوطن: المنزل تقیم به وهو موطن

^۱ لسان العرب - ابن منظور، مادة: الوطن.

^۲ قاموس الحیط - فیروز آبادی.

الانسان و علمه) مانا که ی له بنه چه دا لهو فخر مورو ده هاتووه: (انه نهی عن نفرة الغراب وأن یوطن الرجل فی المكان بالمسجد كما یوطن البعیر) واته شیوازی مانای تاکی و درگرتووه نهک کۆمه له کمیتک، له فخره ننگه کۆنه کانی نیسلامی نیشتمان و نهتموه هاوتای یهک نه هاترونه، ابن خلدون له (مقدمه) باستیکی نیشتمانی و شوعمه تی کردووه به لام جیا به له گهل تیگه یشتنی نیستا، هه مووی ده گه ریته وه بۆ نهو لیکنده نو دهی خوا ره وه که ده یینن نیشتمان له (دارالاسلام) دا به مند نه بووه به نهتموایه تی و سیاست و عه قیده ... بۆیه (نیشتمان) کراوه سی به شی گۆواو وه مورو دک له (دستور العلماء) هاتووه: (الوطن الاصلی هو: مولد الرجل فی بلد، وطن الإقامة: وهو موضع ینوی أن یستقر فیه خمسة عشر یوما او اکثر من غیر أن یتخذ مسکنا، وطن السکنی: وهو موضع ینوی فیه الإقامة اقل من خمسة عشر یوما)^۱، نهو پی ناسه کراویه به پی ی دسه لاتی سیاسی نیسلامی، واته نیشتمان سوری نه بووه نیما کانی هه بووه هه موو سهر زهوی به نیشتمان حساب بکری وهک زانا یانی نیسلامی به تاییه تی (ا. شافعی) ش وای بۆ چووه، له ناینه جهانیه کانی وهک مسیحی و نیسلام نیشتمان یان نه بووه و نه به بکووه هه موو سهر زهوی نیشتمان یانه، کهواته لهو ساتی (دار الاسلام) نیشتمانی هه موو که سیک بووه به گواستنه وه شه وه، نهک نیشتمانی عمره ب و تورک و عه جه م و، ... هتد. بۆیه له ره گه زانامه ش ناوی نیشتمانی و نه شه وه نه نوسراوه، به ناوی نیسلامی نووسراوه به س^۲، له فخره ننگه کۆنه کانی تری نیسلامیش هه تا (ابن منظوریش) شوتنی له دایک بوونی کردۆته (موطن الاصل) نیشتمانی راسته قینه، به لام نهو (بۆینگه) شی بۆ زیاده کردووه^۳، (موسرعه الکشاف... ییش هه ردو دۆخی له دایک بوون وۆینگه ی به) نیشتمان داناه ... به کورتی زۆریه ی

^۱ موسرعه مصطلحات جامع العلوم - قاضی نگیی - ماده - وطن

^۲ بۆ زیانه سرنج بده هه ردو زاراوه ی (ناسنامه) و (نهتموایه ی) لهو فرهنگ

^۳ معرکه مصطلحات - د عه د عمارة ماده: الوطنیه فطره انسانیه

فهره‌نگه‌کان نهو دۆخانەیی به (نیشتمان) هه‌ژمار کردوه: (له‌دايک برون، بۆیۆ، جین‌نشین، ژینگه، ...). واته (نیشتمان) پێ تاس ومانای تاکێ هه‌به‌وه نه‌ک به‌کۆمەڵ و سادەت، زۆری زانیان شه‌ به‌ سروشتی تر له‌قه‌لم ده‌ده‌ن هه‌روه‌ک د. محمد عماره‌ نهو پێ تاسه (تاکیه‌ی) سه‌رووی به‌ (نیشتمان) ته‌واوتر له‌گه‌ڵ (فیتره‌تی مرۆڤ) ده‌گۆنجیته‌ نه‌ک نهو مانایه‌ی نیشته‌ی، به‌و شتیه‌یه‌ له‌ فهره‌نگی خه‌لاقه‌ت هه‌نا ۱۹۲۶/۳/۳ به‌مانای (دار الاسلام) به‌وه نه‌ک دار (العرب، عجم، تورک، کورد، ...)، له‌ دوا‌ی شه‌و مینۆوه‌و سه‌ره‌له‌دانی عملانیته‌ و پیرۆس‌روای نه‌ته‌وه‌گه‌ری (نیشتمان) پێناسه‌کی سیاسی نیمچه ره‌گه‌ز پهرستی وهرگرت، له‌ که‌لتووری پۆژنا‌وا و جیهانی ناته‌سلا‌می نه‌گه‌ز مانایه‌کی هه‌به‌بو‌ی له‌ سه‌رده‌می رۆمان و مدرسه‌ی یۆنانی به‌ شۆینی له‌ دایک برون (مسطط الرأس) و تراوه، بۆیه له‌ زۆری زمانه‌کانی نه‌ورو‌یی نیشته‌اش ته‌عه‌وا‌یه‌تی و نیشته‌مانی و جیتی له‌ دایک برون ... زۆری زا‌را‌وه‌ی ناشی (natio)، ناتزی، دوتش، فۆلک، پاتریۆت. هه‌ند وهرگرتوه‌ .

سه‌ره‌له‌دانی سیاسیی و یاساییانه‌ی :

نه‌وپێناسه‌ تاکیه‌نه‌ی سه‌روو گوزارشێ له‌ سه‌رده‌مێک ده‌کیرد که‌ سه‌رده‌می نیشته‌ای خه‌له‌کی و نیمه‌پاتریۆتیه‌ت بوو، په‌به‌ه‌ندی نیشته‌مان و نه‌ته‌وه‌و ده‌سه‌لاتی سیاسی نه‌به‌وو، یان ژۆر لا‌وا‌ز بوو، بۆیه زور سروشتی بوو هه‌رده‌سه‌لاته‌کی سیاسی له‌ هه‌ر شۆینی‌ک دروست بیه‌ویه، نه‌سه‌گه‌نده‌ری مه‌گه‌ل‌زنی دامه‌زۆینه‌ری یونان خه‌لکی مه‌که‌و‌نیایه‌ و ده‌وله‌تی له‌یابیل بوو، عبدا‌لره‌همنی کۆری رۆسته‌م فارس به‌وو ده‌وله‌تی له‌مه‌غریب دروست کرد‌بوو، صلاح الدین ده‌وله‌تی له‌میسر بوو، عوسمانی له‌نا‌وه‌را‌ستی ئاسیا له‌ده‌ست مه‌غۆل هه‌له‌ت‌بوون له‌ نه‌وروپا ده‌وله‌ت به‌وون، گیان پۆلایه‌کانی کورد (جیلا‌طی نیشته‌) ده‌وله‌تیان له‌شام و لیب‌نان بوو، نه‌و کاتی له‌ رۆی یاساییشه‌وه (به‌نه‌مای (سیاده‌) نه‌به‌وو، سنۆری نێو ده‌وله‌تی به‌گه‌شتی بریتی

ستررو پمېراندې به خه لکې ولاته کي به ستوتوره، له بهرامېرېشدا وهک چاره سري ياساي بژ نه توهو ره گمزو نايېو کدلتورر چه مکی (هاو نيشتماني- هاوولاگتي) داهنرا له جياتي (هاونته وويي)، يه کهم روپه روو بوونه وه له نيشوان نيشتماني و نه توه واپه تي ديسان هرله شقرشي نه مريکي سالي ١٧٧٦ز گوزارش دهبي، چونکه بهرېتاني و نه مريکي يه که ره گمزو ره چه له که بوون و نيشتمانيان جيا بوو، دياره فاکتوري نيشتمانيش له نه توه ويي به هيتر يور بويه شقرشه که سرکه وتوبوو بهرېتانيا دهرېرېندرا، نهوش زياتر له گمېل چه مکی و کومه لگي مه دهني رېک ده کوئ و له چه مکی نيشتماني (نه توه يه که) ترازان، بويه به شيکي تر نيشتمانيان به دهر له نه توه به ده سلات به ستموه وهک له فخره نگی (اعرف مذهبک) هاتوهو ده لئ نيشتمان نهو پمېرنديه توندو توله يه که خه لکې ولاتيشک يته که ده به ستيت، لېره سرچاوه کي ده سلاته نه که سقري خاکيشک ونه توه يه که، نهو پېر ناسي نيشتاو واقيعه که ش زاده ي مه دره سي ليبراليو نه گمر وردتر بلېين زاده ي مه به سته کاني شيمپرياليزمي بووه له چواچېره ي (فرق تسد)ي جهاني بژ ساناي زال بوون به سهرېدا، همره که کاتي فېرعه ونه کان لهو نه زمونه بيان دا بژ زال بوون پانتاي شيمپراتوريان کرده (٤٢) پارچه، به هه مان شيوه له ناموزگاري (تعرستق) بژ نه سکه ندرې مه کدوني بژ زال بوون به سهر شيمپراتوريه کي له روزه لات داواي لېکر د پارچه پارچه يان بکمو همرېه که ده سلاتفاريکي نامزيان له سهر به پېني به لام له خويان بې، نيت له وه وه بيرزکي نهو ده ولته به بچووکانه له جياتي (دارالاسلام) هاته کايوه له لايېن روزه ناواو له سهرتاي سده ي بيستم پمېره و کراو نهو واقيعه ي روزه لاني ناوه واستي لي هاته دي به مه ينه تي کورديشه وه.

رای مه درسه کان:

نمو واقبعی نیشتمانی نیشتمانی به هزی دهسه لاتموه گهلی جار له لایه ن سیاستمه داره بالاو نووسمرو تۆنۆره دهه کانیش لایان وه راستیه کی میژووی درده کمری، له یادیان دهچی که نمو واقبعی سنوری نیشتمان داهینراود به مهیهستی نیمپریالیزمی، هه موو مهسه له پمیه نیدیارد کانیش له گهلی به نعتوایهتی و دولتی نه تروهی .. پیلان بووه، به هۆیه وه نه توهی سهر دهست و بن دهست دروست بووه، کیشو و پشتری بهردوام ههیه ... به لام واقعیکه بۆیه سرینه وهی بهیه کجار له لایه ک و پیرۆزکردنیش له لایه کی تروه ههردووک تپهرین و په ره گرته (تطرف) وه ک نیشتا له رای مه درسه کان لی یان درده کهوی:

مه درسهی شیوعیهت دان به نیشتمان ناهیتی نه ک نوانه ی نیمپریالیزم دروستی کردوه وه عتراق، تورکیا، ولاتانی عمره یی... به لکو دان به نیشتمانه سروشتیه کانیش ناهیتی ههروه له مانیفیسته که ی به زهق تر باسی ده کاو دلی (کرێکاران نیشتمانیان نهو بهرۆه وه ندپه کانیان له سهرووی هه موو بهرۆه ونديه کی تره) ^١، نهو له چواچیهوی ناکوکی چینه یه تی وه ک ناکوکی بنچینه ی له قو ناغی سه رمایه داریدا، ناکوکیه کانی تر ناهه کین، کرێکارانی هه ر ولات و سنو ریک به شیکه له کرێکارانی جیهان، هه ر درو شمی (نه ی کرێکارانی جیهان په کگرن) له وه وه هاتووه، پاساو یکی تری نه وه یه زۆری به نهو نیشتمانه نیمپریالیزم دروستی کردوون راستموخۆ یان ناراستموخۆ کیشی نه توه یه تی له سه ر دروست بووه، به رای شیوعیهت قه لاجۆ کردنی نیمپریالیزم و سیسته می سه رمایه داری هه موو کیشه کانیشی له گه ل چاره سه ر ده بی... بۆیه خه بهاتی نیشتمانی به (جزئی) له قه له م داو دو خه بات دژی سه رمایه داری (کلی) به ... هه له به ته دووم له پش به که مه، (کلی) شمرعی تره له (جزئی)، به لام به پرونی

^١ بیان الشیرعی — مارکس، نه غه لسی.

د دود کړي فلسفه د دوشمې مارکسيزم له واقعيتي جيهاني گړنگ خږي لاداوو
 که نه خشي ميژوي نړۍ په و نيشتمان وکښه کان هرن ترين بزوينم بويونه،
 هر پيښ شيوه کان به زوري له پي ي نه و پرگاري نيشتمانيه گه پيښونه ته
 د سلاک کبه (جزئي) له قهله مي داو، نه ک له پي ناکو کي چينايي و
 نه گونجاني هڅي به هم هڅم هڅم وپه نديبه کاني به هم هڅم هڅم هڅم هڅم
 تيوري مارکسيه له باره شوړ، نينجا کښه نيشتماني وداگي کاري (جزئي)
 نه همدوک په شينک له نيسلاميه کاتيش جارجار بزويني وايان هه بوو به
 چمتو، چونکه داگي کار همدادگي کهره چ نيمپرياليزمي پيټ چ بچوک و ده شري
 پيټ همدوک شين ته يه ميه ش واي فتوا داو، بويه ش به شيکي زور له
 همدنگه کان نيمپرياليزم ده کنه دوو به ش: نيمپرياليزمي دود کي که بريته له
 نيمپرياليزمي جيهاني، دوم نيمپرياليزمي ناو کي که بريته له د سلاک
 حکومه تاندي که نيشتماني نه ته وپه کي ترين خستو ته ژيړه ستي خويان به زوري
 وک کښه کورستان، ... دواي نه زمونږي زور مدرسه مارکسيزم ناچار
 همدن د دستکاري له بنه ما کاني شيوه ت کړدو هاو پيښکي گړنگ بوياساکي
 فلسفي مارکس زياد کړا، وا نوسرايمه (د کړي) "ناکو کي دوو له همدن د دځ
 جينگي ناکو کي به کم بگريته وه"، له وانه ناکو کي بزوينه وه پرگاري -
 نيشتماني له گمل داگي کهران به پيښ ناکو کي کړي کار وسرمايه بکه وي، له گمل
 زنجيره يه ک سمره نجامي تر له دستکاريانه له وانيش وک واقعيتک دوله تي
 نيشتماني وماناي نيشتمانيان له دستور وده نه چ تومار کړد وپه پيښه وانه ي راو
 بزوينه کاني (تروټسکي که له کتيبي - ثورة الدائمة) هابوو، سمو شتيويه
 شيوه کان له سرده مي خويان پوليکي ميژويي گړنگيان پيښي له پرگاري -
 نيشتمانيدا. نا راده ي کيش تواني بيان کښه ي فري نيشتماني له يه ک ولاک
 چاره سر بکمن .

هرچی معدوم‌های لیجال دیکراسیشه که له سروو باسکرا به‌ریره له راپیتجکردنی نهو واقعیه نادادگیریی جیهانی سیتیم، به‌تاییه‌تی له دابه‌شکردنی نیشتمان بهو شیویه، به‌لام له‌ناوه‌خزیدا توانیرییه‌تی به‌هژی به‌دمستوریکردنی چه‌مکی (هاوولاتی) له کۆمه‌لگهی موده‌نیدا له جیاتی (هاوته‌مه‌ویی) زۆرییه‌ی کیشه‌کانی نیشتمانی چارمه‌ر بکا، هه‌تا له قۆناغی ئیمپریالیزمیش چاکتر به‌ووه له داگیرکهرانی نه‌مه‌وگیری نوئی محلی، که به‌هیچ شیویه‌یک کیشه‌ی نیشتمانی به‌و پیتناسی "نیشتمان" - و به‌تدکردنی به‌نه‌مه‌وی (تومه) - پی چارمه‌ر نابیی، ده‌مارگیریی زیاده‌رویای بۆ نیشتمان هه‌یه، که‌لی جار به‌نایین و پی‌زۆریه‌کی وای ده‌خه‌ملینن که مرۆف‌تیایدا به‌پاگیره، هه‌ر نه‌و کاره‌شه، کاردانومه‌کی له‌نیو نیشتمان به‌روهرانی کوردستان دروست کردوه سروودی (ئه‌ی په‌قیب) به‌کته سروودی نیشتمانی که تیایدا هاتروه (... دینعانه‌نایمانه هه‌ر نیشتمان!)، له هه‌مان کاتدا ده‌بینن سروودی نیشتمانی (چیجانی) (۷) جار (لااله‌الا الله‌ی تیایه، له به‌که‌مدا تاین ده‌کهنه به‌شینک له نیشتمان له دروه‌مدا نیشتمان ده‌کهنه به‌شینک له نایین، ته‌و دوو تیروانینه‌ی زۆر لێک جیایه به‌تاییه‌تی له‌و سه‌رده‌مه، نه‌وانه‌ی به‌شی په‌که‌م عه‌لمانیه‌نه‌و به‌ره‌و کزی و لاواز به‌وونن له گیانی به‌رگری، نه‌وانه‌ی نیشتمان ده‌کهنه به‌شینک له نایین ئیسلامیه‌کانن گیانی به‌رگریان زۆره‌و به‌ره‌و سه‌رکه‌موتن له‌وانه (چیجان، کشیر، مرۆز...) هه‌تا ئیسرائیلیش نیشتمانی کردۆته به‌شینک له نایینی، بۆیه به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتدارانی عه‌ره‌ب چاک زالی بووه، که نه‌وان به‌پیتجه‌روانی ئیسرائیل نایینان کردۆته به‌شینک له نیشتمان له باشتیرین دۆخیاندا.

له فیکری ئیسلامیشدا واقع به‌شیکێ گرنگی فیهقی ئیسلامه به‌ناوی (فقه‌الواقع) .. بۆیه له‌و فیهقه‌وا ده‌روانیتته‌وه‌لانی نیشتمانی به‌دیاردیه‌کی نه‌فامی، به‌لام له‌به‌رئیه‌وه‌ی واقعیته‌که ئیسلام به‌رپای نه‌کردوه‌و به‌ریاش ناکا به‌پینی (... قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَ

مساکن ترسونه‌ها احب الیکم من الله ورسوله وجهاد فی سبیلہ فزہدوا حتی پاتی الله بأمره والله لایهدی القوم الفاسقین) ... زۆر پروونه هه‌موو ئه‌مو وه‌لامه شاقولیانیه: خوێن، ره‌چه‌له‌ک، خێله‌کی، ئابوری، نیشتمان، کۆمه‌لایه‌تی میراتی، ... وه‌رئانگیرین، نه‌وانه نیشتمان شه‌ک ولا، نه‌گهر وه‌لانی سرۆڤ به‌ند به‌سو به نیشتمای شاقوولی نه‌وا سه‌چاوه‌کانی نه‌قامی وه‌رگه‌ز به‌مرستی ئیتره‌وه سه‌ره‌له‌ده‌دا، بۆیه له‌ تێو هه‌موو نه‌و نه‌لقانه نه‌لقه‌ی وه‌لانی نیشتمای ناسۆیی ومرده‌گرێله لایه‌ن ئابین، ... نه‌وه نه‌سه‌له‌که‌یه، به‌لام واقعه‌که جه‌زێکی تر، بۆیه به‌شێک له نیشلامیه‌کان له‌ قه‌بلاندنی نه‌و به‌راورد له‌یه‌ک مه‌غدور ده‌که‌ن که به‌ پشی‌ی نه‌سل حوکم له‌سه‌ر نه‌و واقعه ده‌که‌ن گه‌لی جار له‌نیوان نه‌و (نه‌سل) و(واقعه) تووشی ئاکۆکی هه‌لویتست ده‌بن، سه‌رنج به‌ ده‌گوره زانایه‌کی وه‌ک (سه‌مید حوی) چه‌نده بیر تێزو وردیشه که‌چی ده‌بینین له‌و نێوانه له‌ ئاکۆکی دابه، له‌لایه‌ک له وه‌سف (نومه‌ت) حه‌وت یه‌ کیتی بز هێناوه حه‌وته‌مه‌که‌ی (وحدة اللغة) یه نه‌وه‌ش نه‌شیاوه چونکه نومه‌ت چه‌مه‌کیکی ناسۆیه هه‌یچ به‌به‌هندی به (زمان) نیه که چه‌مه‌کیکی شاقولیه، هه‌نده‌ی پێ ناچی نه‌و چاره له وه‌سف (نیشتمان) ده‌لی: (اما مجتمع الاسلامی فارتباطه ب‌الوطن والقوم بمقدار ارتباط هذا الوطن واهله بالاسلام، فولاء المسلم لإسلامه أولا واهله) ، به‌و شێوه ده‌بینین له‌یه‌که‌وه یه هه‌له داچوو به حوکمی نه‌و واقعه له‌دوو‌ها راستی پێکاوه به حوکمی نه‌سه‌له‌که، هاتۆته سه‌ره‌مه‌مان پای (جمال الدین أفغانی) که‌ده‌لی: (لا جنسية للمسلمين الا في دينهم) ، به وردی نه‌قه‌بلاندن له نێوان واقع و نه‌سل زۆر جار ده‌بیته هۆی قه‌یرانیکی فکری نیشلامی و گه‌لی جارێش بزوتنه‌وه‌یه‌کی پزگاری — نیشتمانی به (أفغانی، فتنه، تعصب، ..) تاوان بار ده‌که‌ن، له‌و باره‌یه‌وه (شیخ سعید پیران) جوان ترین به‌مه‌ی داڕشت کاتی داوا ی له مه‌له‌بندی خه‌لافه‌ت کرد که له‌و کاتی عه‌لمانی شوڕکی زال به‌سو، وتی: بیان خه‌لافه‌ت به‌گه‌رێته‌وه بیان

کوردستانیش وه کو ښووه خاوهی دهوله تیکي سهرېه خو بیت، ههرچه نده تیتا نو له نگیه بهرو چاره سهرېه هه ورو لایه ک خریکه ته و او له و بنه مایه ی (شیخ سعید) ده گمن، له نگیه که واقعیکی خسته تیرواتی نی هه ورو کورت بینیک ده گوژی، وا دهمان ته و واقیعه وه ختیه نیشتمانی تیتا راستیه کی میژوویه، واده مانن ئیسرائیل هه له فله مستین بووه و، کوردستان به شیک بو له عیراق ... نه و ولاتانه ی تیتا هه ورو بووینه ... نه خیر، کوردو عمره ب هه زاران سال له و نیشتمانه ی (عیراق) برا نیته به لکو هم زاران ساله له (تومه تیک) و (دار الاسلام - نیشتمانی ئیسلامی) برا بووینه، نه که له و عیراقه ی که له ریگمونی سایکس بیکنی ۱۹۱۶ دارژاوه و ۱۹۲۱ جتیه جن کراوه به هه بستی پارچه پارچه کردن له لایه ک و له لایه کی تریش له پیتا و سرکومونی به لینی به نفور ۱۹۱۷ له گه ل کومه لیک هه بستی نیمپریالیزی جاپ دراو ته دراو، بویه تیشتمانی عیراقی هیچ پاساریکی میژوویی، جوگرافی، که لتوری، فهرهنگی، ناینی، ... ښه جاران نه و شوی نه تیتا ناوی عیراقه هه به شیک لینی ناویکی هه بووه، تا ینکه هیتانی عیراق له ۱۹۲۱ له لایه ن بهریتا تیاوه، له و تا واته: أرض السواد، میژو پوتامیه (بلاد ما بین النهرین)، فید، جزیره، شام به لای روژه له اته که ی نه ریما، بلاد بابل، بلاد اشور، بلاد کلد، عیراق العریسی (بصره)، عیراق المعجمی (کوفه) بلاد الرافدین، منتفک، نمرک، ... نیر شپا نه و نیشتمانه ده تکرده به ناوی عیراق بز عمره ب ناویری له لایه ن ینگیلزمه و (له لایه ن : مسبیل، لورانس، کوکس) هه لیزا دراوه، به لام تیکه لکردنی دو نیشتمانی عهره بی و کوردی له ژیر ناویک گه وهرترین کیشیه ده ستوری و سیاسی و تاپنی و مرقفایه تیشیه که چن ئینتمای دو نیشتمانی ره من جیا له نیشتمانیکی داهنرا و له لایه ن نیمپریالیزمه وه کزده کرتیموه؟ ... له ووه کیشیه ی نیشتمانی بزوتنه و هی رزگار خرا و په یدا بو، له سهره تادا عه قانیه نه ته و گمریه کان رولی بهر جاپان بی نی به لام

لغو شده و زیاده برزتنه و نیسلامیه کان هه لگري شه و بهرگريه، بایزاین کامیانه.

کامیان نیشتمانی قرن؛ نیسلامیه کان یان عثمانیه کان

نەتەرە گەری سیاسی و خۆی دەناسی که بۆ بزگاری نیشتمانی و ته‌واوکردنی به‌رناوه سیاسیه‌کانی نەتەرە هاتوو، که مەر شه و نەرکه‌ی به چه‌یه‌کان و نیسلامیه‌کان ده‌ین، له و لاشوه چه‌یه راسته‌یه‌کان نیشتمانیان نه به پێ ی ده‌قی مارکسیه‌ت، بۆیه نه‌وانیش نه و نەرکه‌یان به نەرکه‌کی به‌رجه‌زی و ره‌جعی له قه‌لم دا‌بوو، هه‌رچی نیسلامیه‌کانیشه هه‌تا دوا ی راپورنی نیسلامی و هه‌ردوو شۆرشێ نیسلامی ئێرانی نه‌قانی و شه‌و نەرکه‌یان به‌نەرکه‌کی عثمانی ده‌زانی ... به‌لام نیستا نه‌و تێروانه‌ و واقعه‌ گۆراوه، به‌ده‌گه‌ن نه‌بی نیستا بزوتنه‌وه‌یه‌کی عثمانی به‌نەتەرە گه‌ریشه‌وه نادوزیه‌وه خاوه‌نیه‌تی به‌رگری چه‌که‌اری بکا، له راستیدا به پێ ی گه‌شی تکنۆلۆجی سه‌ربازی نیمپریالیزم و داگیرکه‌ران قوناغه‌کانی به‌رگه‌ری گۆراوه، به‌شیوه‌یه‌که قوناغی یه‌که‌م تکنۆلۆجیای سه‌ربازی یه‌که‌ی داگیرکه‌ران نه‌وه‌نده به‌هێز نه‌بوو شه‌وا به به‌رگری یه‌کی میلیانه‌و نەتەرە‌یه‌کان ده‌کراو نه‌جامیه‌کی باشی به‌وه، شه‌و قوناغه هه‌تا شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی راپورددو و ده‌وامی کرد، دوا ی گه‌شه‌یه‌دنی زیاتری شه‌و تکنۆلۆجیه له‌توانای نەتەرە گەری نه‌ما شه‌و جاره پێتیه‌تی به‌ وێکخه‌تن و پلان و داره‌شتی به‌مه‌وا شایه‌لۆژیا به‌و، بۆیه چه‌یه‌کان له‌و قوناغه‌دا گه‌رم به‌ون قوناغی دروه‌می هێرش تیمپریالیزمیان پشته‌و شکی‌ن کرد‌وه، .. له قوناغی سه‌ی یه‌م و کۆتای نیمپریالیزمی که به تکنۆلۆجیایه‌کی زه‌به‌لاح و هات‌ۆته‌ سه‌ی‌لان شه‌وا به‌رگریه‌کی نه‌له‌توانای نەتەرە گەری نه‌له‌ توانای چه‌یه‌کانیشه، زیاتر پێتیه‌تی به به‌مه‌ای توکه‌و عه‌قیده هه‌یه، بۆیه نیستا ته‌نها نیسلامیه‌کان شه‌و به‌رگریه‌یان پێ ده‌کری، که‌واته سروشتیه که ده‌بینین بزوتنه‌وه‌کانی وێزگاری - نیشتمانی؛ چه‌چان،

کشمیر، خوارووی فیلیپین، خوارووی لبنان، فلهستین، .. تنه‌ها نیسلامیه‌کانون، همروه‌ها نهو بهرگریه‌ی نیستای عیراق و نه‌فغانستان به‌ناشتی و به‌نااشتی، نمرانه‌ی له‌سمرتاسری به‌لقان کرا ... با سمرنج بدهینه (حزب الله) له‌خوارووی لبنان، کاتی تیسرائیل له‌سالی ۱۹۸۰ خوارووی لبنانی داگیر کرد نموا (حزب الله) له‌دایک نه‌ببوو، پری لوینان حزبی عثمانی و دیوگراسی و نه‌شمویی و چه‌پی و سوشالیستی بوو، میلیشیاشیان ه‌ببوو، که‌چی ک‌س به‌و نمرکه ه‌لنسا تنه‌ها، (حزب الله) پتی ه‌لسا، ه‌تا سوپای لوینانیش به‌و نمرکه ه‌لنستا.... ک‌مواته نمو حزبانو سوپای لبنانیش نمرکی نیشتمانیان چیه نه‌گه‌ر بهرگری داگیرک‌مریش نه‌گه‌ن؟ له‌مو سمره‌نجامه به‌مشیکی زور له‌عثمانیه‌کان به‌چه‌پی و لیبرالی و نه‌ت‌ه‌و‌گه‌ری و سوشالیستیشموه به‌خیرایی گه‌ران‌ه‌و سمر بنه‌ماکانی میکافیلی له‌سیاست، بویه زیاتر به‌رزه‌وندی تاییه‌تی ره‌چاو ده‌کمن تموا وازیان له‌نایدولویاو م‌بادینه‌کان و بهرگری ه‌ت‌ناو، به‌ده‌کمن لایه‌نیکی وه‌ک پ‌ک‌ک‌ماوه له‌و‌پ‌وله له‌نمرکی بهرگری ینته، بنه‌مای میکافیلش له‌مو سمرده‌مه همرگیز بهرگری له‌توانادا نیه، همر خ‌وی و تویه‌تی (حب‌بی لروح‌ی دون حب‌بی لبلا‌دی)^۱، ناواش نمو جزه‌ عملانیه پ‌میره‌وی نمو بنه‌مایه ده‌کمن، بویه ده‌بینین زوربه‌ی ت‌یاره عملانیه‌کان له‌بی‌زینگی نمو هاوکیش و پرسیاره د‌رنا‌چن: ناخ‌و نه‌گه‌ر به‌رزه‌وندی نیشتمانی و به‌رزه‌وندی حزبی خودی ت‌ش‌ک‌گ‌ر کام‌بان سمرده‌خن؟ ه‌له‌به‌ته روونه یه‌ک‌سمر به‌رزه‌وندی خودی حزبه‌که‌به به‌لام نمو حزبه‌ی که‌مولکی تاییه‌تی خ‌زیتیان، وه‌ک له‌سمرجه‌م نه‌زموونه‌کانی کوردستان و ع‌ره‌ب هاوشیوه‌کانی ده‌ده‌که‌وی، له‌کوردستان نمو پرسیاره ه‌بشتان له‌گ‌وره‌پ‌ان وه‌لام‌نیکی به‌زقی نیه چونکه نیسلامیه‌کان نه‌میان‌توانیوه به‌ته‌واوی به‌رنامه‌ی رزگاری نیشتمانی ه‌ل‌گ‌رن وه‌ک فله‌ستین و چیچان و کشمیر و خوارووی فیلیپین و خوارووی لوینان و به‌ل‌کان ... گ‌را... ن‌وانه ولاتیان له‌لایهن (غ‌میره تیسلام)

^۱ به‌وانه (الام‌ه).

داگیرکراوه نازانن داگیرکار هر داگیرکاره چ ئیسلامی بئی چ نانئیسلامی، زۆر له میژه (ابن حناوس) رێسایهکی گرتگو و بێری داھێناو دهئێ: (کافر العادل خیر من مسلم الجائر) ههروهها (ابن تیمیة) لهبارهی داگیرکهریهکانی مهغول فتوای دا: نهگهر داگیرکهر قورئانی لهسهر سهروش بوو مهدام داگیرکهره بهرگري بهکن تا دهري دهکن، ئیسلامیهکانی کوردستان بهرگریان کردووه له شاخ بووینه، خوێنیان پشتووه، بهشداری پاڤهرین و بهرگریهکانی دواي راپهڕینیان کردووه بهکرده، بهلام به گوته که میان لهسهر کوردستان و چارهنوسهکهی وتووه، بۆیه بهشێکی زۆر له عهلمانی بۆ هێنانی سوپای داگیرکهر بۆ سههر کوردستان بیان له کیمیایی و نهغال بهشدار بووه کهچی مزایهده لهسهر ئیسلامیهکان دهکا، نهگهر سهرنج بهدهسته نهو گوتهیهی (نوسهري حیزبی شیوعی کوردستان که له ژماره - ٤٧-ی ههفتهنامهی هاوراتی هاتبوو) دهئێت: ئێمه به نهلساندنێ دوورو نزیکی ئیسلامیهکان له کوردهایهتی لییان نزیک دههستهوه .

له گاتینگا حزبی شیوعی کوردستانی نه بوو، عیراقی بروو، چونکه کوردستانی به نیشتمانی سهره خۆ نه زانیرو، نینجا له سهر دیواره کانی شاره کانی کوردستان دهانتوو سی (کوردایه تی شهر مزارسه).

به‌کیتی نیشتمانی و عهدانیته:

له جیهانی نیسلاسی هندی گه لاله‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و نیشتمانی هه‌یه له‌لایه‌ن عه‌لمانیوه ده‌خه‌رته‌ پوو که زۆریه‌ی ده‌ستوره‌کانیشیان به‌هۆیه‌وه‌ پێ-دارش‌توره، نه‌رانه ده‌لێن نیستا هه‌موو نیشتمانێک له‌چه‌ند ئایین و مه‌زه‌ب و تایفه‌ پێک هاتوه‌، ئیتر هه‌ر ده‌سه‌لاتێکی تری غه‌یره عه‌لمانی به‌کسه‌ر ده‌بێته‌ بارچه‌ بارچه‌و به‌کێتی نیشتمانی تێک ده‌چن، بۆیه‌ به‌نه‌مای عه‌لمانی ده‌بێ له‌ (ئوابسته‌) که‌ان بن، به‌هۆیه‌وه‌ دیکتاتۆریه‌ت به‌سه‌ره‌وه‌ ده‌که‌ن و ئی هه‌ژانی جیهانی‌ش به‌

راگمیانندو کرده و گزوه تا راده‌یه کی زور پشتمگیری لهو گه لاله‌یه ده‌کهن، به‌تایبته‌تی له‌نیو جیهانی عمره‌ب.

به‌لام نه‌گمر سرنجی‌کی به‌دیقه‌ت تری به‌دینه لهو گه لاله ده‌بینی: ۱

۱. زۆریه‌ی لهو ولاتانه‌ی به‌کیتی نیشتمانی تیک چووو پارچه پارچه بووینه همر عملانی ده‌سه‌لاتدار بووه، جه‌نگه تایفی و نایته‌کانی: لبنان، چاد، راوندا، بووروندی، نه‌نگولا، موزامبیک، یه‌مهن، ... هت لهو سمرده‌مه‌دا، دیسان پارچه پارچه بوونی به‌کیتی سۆقیه‌ت، یزگسلاقی، چیکوسلوفاکیا، .. همر له‌سمر دمستی ده‌سه‌لاتی عملانی بووه، یه‌ک نمونه هه‌یه له نه‌زمونی ئیسلامی شمویش نه‌فغانستانه که بووه جه‌نگی ناوخوا‌ی شمویش له پیشدا له نه‌زمونی حزبی شیوعی نه‌فغانستانیش که زل ترین هیزی له پشته‌وه بسو، که‌چی نه‌ک کۆمه‌لکه‌که خردی حزبی شیوعی بوونه دوو بۆل (په‌رچه‌م) و (خه‌لق) و له مللانی خۆیناوی بون، همر دوو سهرکرده‌شیان (نور محمد تراقی، حقیظ الله امین) کورژان، نه‌وه یه‌ک سه‌ده‌یه عمره‌ب په‌یره‌ی عه‌لمانیته ده‌کا که‌چی هیشتا لهو (۲۲) پارچه‌یه رزگار نه‌بووینه، لهو جیهانه‌ پرپه‌تی له نمونه‌ی پتجه‌وانه.

۲. نهر گه‌لاله‌یه پشت ده‌به‌ستیت به‌ماناو بوونی نیشتمانی که نیمه‌ریالیزم وای دروست کردوه که لهو سنوره له‌سهر بنچینه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی سیاسی، نایینی، جوگرافی، میژووی، ... راست و په‌وا نه‌بیت، نه‌وه‌ک نارامی وهرگرئ، ... نه‌هاتوه پشت به‌مانایه‌کی راسته‌قیته‌ی نیشتمانی سروشی به‌ستیت (که هه‌یه) بئ ده‌شکاری نیمه‌ریالیزم.

۳. راسته له هه‌ندی ولات ده‌بینی له‌ژێر ده‌سه‌لات و به‌سه‌مای عملانی نارامه، له‌وانه تورکیا به نمونه ... به‌لام به‌زه‌بری ناگرو ناسن و هه‌تاهه قه‌ده‌غه‌ی زه‌مانی زک ماکی کوردی کردوه، له عیتراق گه‌یه‌شته پاده‌ی کیمیا‌یی به‌کاره‌یتسان له ولاته دکتاتۆریه‌کانی تریش به‌و شیوه‌یه، له یوگوسلاقی هه‌موو لایه‌ک تیکگیران له شمیریکی درندانه‌دا، نه‌ک ههر دکتاتۆری زۆر جار له‌ناو جه‌رگه‌ی

دیوکرایش نو یتنگیرانه پرووده دات له لوېشان له نیوان مهسیحی و نیسلام مهسیحی څخه څو، نیسلام څخه څو به هه موو ناراسته یه، له هیند له نیوان سیخو هیندوس، نیسلام و هیندوس هه موو له گډل هه موو، سو مال یه ک نهمویه یه که مه زه به و نایتن که چی هر هوزیک ده لانت و نیشتمانیکیان بؤ څو جیا کردؤتوه هه موو ده لانتی ده ستوری عملانی بوه، سه ربازی نمونه کانی بورندی، رواندا، چادا... تینجا کیشه کانی نیشتمانی له ولاته هره دیوکراسی و عملانیه کانی وه؛ (فهر نسلا کورسیکا)، (نیسپانیا، یاسک)، (بهریتانیا، نیرلندا)، (همردو شمیریکا نوسترالیا- له گډل دانیشترانی په سنده کی)، (سريلانکا، تامیل)، (هیند، کشمیر)، (قوبرس)... هتد.

۶. نمو يه کيکيتي نيستمانپه ښستا هډبه، لاسمر فمرهډنگو گه لالاي
پره گه زهرستو زهبرو زهنگي پيچومانوي ښه ماکانی مافي چاره ی خونووسی
میللمتان دروست بړه، که ناینو یاسای نیږد هولمتی هدموو یاسابه کی مرؤفایه تی
دانې بیا هیتاوه.

۵. کروات دمه‌لانی عثمانی لهو که لاله‌یدا نه‌گه‌ر چس جی‌اوازی نابین و مه‌زه‌ب ناکا، به‌لام لهو لایه نا‌توانی نه‌تیره‌و نه‌زاده جی‌ا‌ج‌با‌گان پس‌از‌ت‌ن‌ت له چالاکیه تاییه‌تیه‌کانی، واته همر ده‌بی دکتاتوری بیت، بهو شیویه لهو که لاله‌یه له مه‌به‌ست و پریره‌دا دکتاتوریانه‌یه، راسته له همندی ولاتی ته‌راو دیو‌کراسی ترانیویانه لهو به‌کیتی یه ی نیشتمانی به‌شاره‌زوو مه‌ندانه بجه‌پ‌ش‌تن به‌ه‌و‌ی دارشتنی مافی هاوولانی له جیاتی مافی هاونه‌ته‌وه‌ی و هاوانیتی، وه‌ک له که‌ندها بینیمان له سالی ۱۹۹۸ هه‌رتمی کیبک- که فهره‌نسی زمانن جیان له که‌نده‌ی زمان نینگیزی - به‌ه‌ل‌پ‌ژارد‌ن‌ت‌کی نارهمه‌ندانه له ۵۱٪ ده‌نگیان بو مانه‌ره‌دا له‌گه‌ل که‌ندها، له نیسلا‌م‌یش‌دا مادام فاکت‌ه‌ری شاقولی کاریگ‌ه‌ری نه‌مه‌یتی لهو کیشانه نۆت‌وه‌اتی‌ک‌یم چاره‌سه‌ر ده‌بی، کیش‌ه‌ی فره‌ تاینیش له نه‌زمونه‌ کۆنه‌کانی خه‌لافه‌تی نه‌لامی به‌سانای چاره‌سه‌ر ک‌را‌وه‌ مادام مافی

هاوولاتی یمند نه بیت به نایدولوجیاو عه قیده و تینتمایه گانی تر، بۆیه ده بیین
 هدمرو که مایه تییه کی مسیحی، یه هودی، ناگر پهرست، گا پهرست، ... به سر
 بهستی لمانا و خه لافه تی شیسلا زیاون بی شموی بچه ریتیزیموه بهو ناود، با
 سمرنج بهمین دواى شهوی قویوس له ١٥٧١ له لایهن عومانییه کان گهرا
 سهریه خوئی شهواو درابوه کنیه له لایهن باب العالی، نوسقف وهک نوینمیری
 میلله تی رۆمی نهرسه دۆکس دووهمین که سیتی دانرا له سالی ١٧٥٦ له سمرده می
 سرگلان محمدی دووه، دوايش له ١٨٥٦ له سمرده می عبدالحمیدی په کم
 نه غومه تینکی ئیداری دادگای یتک هیترا له چوار شهتدام له تورکی ویژنانی^١ قهشه
 دوهم که سیتی شهو نه غومه نه بوو له دواى والی، نیتر شهو گهرو گرفتانه ی تایفی و
 مه زهمبی و نایشی لمانا دادگه ری دیت جا همر لایهک بن .

^١ موسوعة البلیة - س کیالی

(۲۷)

جنگی رهوا العرب العادلة justice war

جنگ توندترین ناکوکیه، نهوه پیتاسیه کی فلسفه کی گشتیه، پرسیارنکی زور هیه له باره ی سرچاوه و بنه چهی جنگو سره تای په یدابورنی له شینوهی: نایا هژکاری بنچینه ی جنگ کامه یه؟ جنگ هر هه بووه هرده میتنی؟ جوره کانی جنگ له گهل گهشی میژوو گژاون؟ ترازویه کی چه پاو بۆ رهواسی و نارواهیه کی هیه؟ بۆچی نهو زارواهیه له فخرهنگی سرریازیه وه په ریته وه فخرهنگی سیاسیش؟

هه لته هر مه درسه و سسته منک به جزیرک و هلامی شه پرسیارانه دهاته وه روانگی جیاجیای بۆ دروست ده بن، هه ریه کesh گوزارش له بهر وه مندی مه دره سمیه دهکا، بۆیه نهو زارواه زیاتر سیاسیه نهک سرریازی (معجم الحديث للتحليل السياسي) بهو روانگه پیتاسی جنگی کردوه: (حالة صراع بين كيانات سياسة حادة) (قاموس السياسي) یش دهالن: (الحرب في الاصطلاح الدولي، صراع مسلح بين دولتين او فريقين من دول ينشعب لتحقيق مصالح وطنية).

سهرپردو سرچاوه کانی جنگ:

جنگ به شیکه له میژووی مرۆف، بۆیه زۆربه ی ده یگرتنه وه بۆ سره تای میژووی کوشاری نیوان (قابیل و هابیل)، جار وابه زنده یوی تیا ده که نو ده لپن نهو کوشنه یه کهم جنگی جیهانی بوو، به شیکه تر ده یگرتنه وه بۆ نهو میژووه ی

کە کۆمەڵگەی چینیایەتی پێی دروست بوو، واتە بە پێی ئەو تەبیرە (ئەو تەبیری مادێە کائە - بەتایبەتی ماركسبەت) جەنگ بەند بوو بە قوناقی مێژووی، بەشێک لە نەنسروئۆلۆجیەکان دیاردەی جەنگ و ئەو دەرئەنجامە ئەوەی لە گەڵیەتی دەدەنە پال کۆمەڵگای سەرەتای^١، (سپەر)یش دەلێ (مانای گەشە کردنی کۆمەڵ بڕیشتە لە؛ وەرچەر خانی کۆمەڵگەیکەکی دامەزرێوە لەسەر جەنگ بۆ کۆمەڵگەیکەکی دامەزرێوە لەسەر پێشەسازی)، بەشێکی تر لە (تەتەر)یەکان (پێی بان وایە هەر خودی مرۆڤ ئەوەی ناوێک بۆیە غەریزی پەلامارو جەنگ خورازی هەبێ، بەشێکیش لە ترسۆرە دەروێشەکان پێشان وایە سەرچاوەی جەنگ دەگەرێتەو بۆ نەگۆنەکانی ئارەزوو جەنگەکان، ئە هەموویان بە ئاویانگ تر رای ماركسبەکان و بەشێکی زۆریش لە ئابووری ئاسە کائە دەلێن (جەنگ بە هەر هۆشێک و لەژێر هەر ناوێک رووبدا لە دوا هۆشدا هەر بۆ ئاکتەری ئابووری دەگەرێتەو، لەوێش را جەنگە کە هەر چوێک بێت هەرلە ماوەتدا بۆ جەنگی چینیایەتی دەگەرێتەو بە لەسەر خاڵێدا ناو و هۆی تریش هەلگرێن، جەنگی چینیایەتی جەنگێکی ئابووری یە لەو بارەبەر (ماتەن) ئۆنگ کە زیاتر پێشۆرە لێی (دەلێ (جەنگ بۆ یەك چرکەش لە ئابووری جیسا نابێتەو)^٢، بۆیە دەلێن جەنگ لە گەڵ پەیدا بوونی چینیایەتی پەیدا بوو بە ئەمانی ئەو چینیایەتیش (لە شیوعبەت) هەبێک جاری بنەبەر دەکری -

ئەو کۆمەڵێک راو بووچوون بوو لەو بارەبەر، لە راستیدا جەنگ بە جەکی لە گەڵ مرۆڤ هاتووە، قوناقی ئەو مادام پەگۆ پێشەکانی دەگەرێتەو سەر دەروونی مرۆڤ کە هەردەم پێک هاتووە لە (جووتە دووژ - زوچی - دیادی) (خێر و شر)، (نەرم و رەق)، (بەبەرە و توند)، (دەروون و رەشت)، (مادی و گیانی)، (ناسویی و شاقوولی)، .. ئەو کۆمەڵە دژانە سەرەنجام سروشتیکی ئایبەتی و شاقوولی

^١ مقدمه فی الاشتراک پۆلوجیا الاجتماعیة

^٢ بۆ زیاتر سەرچ بەد: ١- راس مال - ماركس ب - فی التناقض - مار

قهرمانی بی و لایمی ناخو کامیان دهست دریژکاره ؟ له بهر پاراستنی بهر وهندی ناویری و لایمیکی بی پیچ و پنا بدنه وه، له هه مان کاتیشدا تینکرای جهنگ سه لپی نیه همروه تینکرای جهنگیش نیجایی نیه، نه گهر لای بهرگری کمر (نهك دهست دریژکار) کهمینک بهرنامهیه کی مرؤفایه تی هه بی نهوا زۆر به سانای وهسفی نهو جهنگه ده گزیری، ناشی بلیسی نهو جهنگه شاقۆلیه، نهو وهسفانه دهنه وهسفینکی عموام، وهسفی ورد لهو کاتی واده بیت دهست دریژکار جهنگینکی شاقۆلی ده کاو بهرگری کمریش ناسونی، بۆیه دهنه دوو جهنگی مدره سی و شارستانی ولینک جیاش، ... بهو شینوه جهنگی بهرگری ده گاته پلهی جهنگی رهوا، نهوا نه گهر بهرنامهی سیاسی لایه نی بهرگری زیاتر بهر وه داد گمری بیت، چونکه له نیتوان نهو هه موو جهنگه هه جزوتیک له جهنگی راست و دروست ههیه، که بی ی وتراوه "جهنگی رهوا"، که واته جهنگی رهوا دۆخینکی تاییه تی به له جهنگه ناسویه کانه، له بنه چه دا ناوی (جهنگی رهوا) بۆ نه وه هاتوه تاله جهنگه کانی تر جیا بکریته وه، که به جهنگی نار هوا ناو زده ده کمری، دیسان هه مدره سهو سیسته مهیک به بی ی ناوه رۆکی نایدۆلۆژیا که بیان په کی لهو جزوه جهنگانه ی بی (رهوا به)، نه وه وه تیک گیرانی سیاسی و فکری و فلسفی مدره سه کان روو ده دا و زاراده ی (جهنگی رهوا) ش ده بته زاراهو چه مه کیکی سیاسی.

رای مدره سه کان :

له کاتیک لبرال دیمکراسه کان و رۆژناوا هه موو نهو جهنگ و دهست دوپژ کاربانه بیان بی راست و رهوا به که له خزمه تی بهر وه هندی دابی، نیت هه موو نهو شینوه به لاماره نیمپریالیزمی و کۆکسوژی و تیرانی ... رهوا ی بی دراوه به دیموکراسی و مه ده نیه انش، دهنگی زۆرایه تی په ره له مان و رینک خراوه کانی مه ده نی و مافی مرؤفیان تمواو هه بهر وه، به هیزی یاسای ده ستوریه وه، نهوه هه موو له لایهك

له لايه كي ترېشوه به هه مان تهراروو شو مدرسه رېواي به بهرگري دده له بهرژوهنډي له دژي داگر كه ران و خوشي كه نيمپرياليزم سوو، شوهش له چوارچيوي كاره كاني مرژقه كه همردهم به شه كاني ناكوكه له گڼل په كتر، هه لېته نهو مدرسه به له چنگه كاني ٥٠٠ سالو ١٠٠ سالو ٣٠ ساله .. شعروبي و له همدوو جېهنگي جېهانوي جهنگه په گهزيرستي و نه ژادي وناپارنايد و... جهنگي نيتساي شارستاني بهرپرسياره .

هرچي مدرسه ي ماركسيستېشه تهنيا نهو جهنگانه بهرېوا ده زاني كه له نيتوان چينه كان روو دده، جاله هر قوناغيني ميژووي جزينك له جهنگي چينايه تي نواندوه، له كاتيكا پيني وابه له (مشاعة البدائية) كومه لگيه كي بي چين سوو، له وي جهنگي چينايه تي ته سوو به لكو هر جهنگ به گشتي نه سوو، به لام جهنگيني تر له گڼل سروشت هه سوو، به هه مان روانگه له قوناغي به ندياه تي تهنيا جهنگي به نده له دژي (خاوهن- ساده) پي رېوا سوو، له قوناغي دهره به گايه تي (جهنگي جوتيار دژي دهره به گ) ، نه سرمايه داري (جهنگي چيني كرنيكار له دژي سرمايه داري) بهرېوا ده زاني، له قوناغي كوتايي ميژووشدا كه (سوشيالستي وشوعيه ته) نهوا جهنگ به په كجاري كوتاي ديت^١، ديسان جهنگي له شپوهي ناكوكي له گڼل سروشت له پيناو بهرهم دتېهوه، واته جهنگي رېوا له روانگي ماركسي له كوتاييسدا له پيناوي نه ماني جهنگه ...، تا نيره راي ماركسيست سوو .

هرچه نده لير شوه وهك پيتشر كه ووتوته ناكوكي له گڼل خو، چونكه له لايه ك دولي هه سوو جهنگه كان له ماهيه تدا جهنگي چينايه تبه و په وايشي پي داوه، له لايه كي ترېش كومه له جهنگيك به جهنگي نارېوا ده زاني، نينجا نهو قوناغانه ي ميژوو ددابه شېبه كي راست دهره چو هه تا تهراروو پتېره كاني كه له سمرې بنيات ده ني راست دهرچي، نينجا تاكه نوتيه كه نيه تا بيسه لميني جهنگي

^١ بژرياتر سرنج بده كنيڼه كاني (ماركسي، نه غلېس، لينين، تروسكي، صاوتس تونگ ...)

(٢٨)

Zionism

الصهیونیة

زایونی

بزوتنه وهیه کی سیاسی یه هودی یه، یه کهم جار له سهر زاری (ناتان برنباوم - ۱۸۹۰) ناوبراوه، زایون شاخیکه له خوارووی قدوس له فلهستین ویه سه هیونی له (تورات) هاتوو، به ییتی (جدول الشروح - کتاب المقدس) به (مدینه الداود) یش هاتوو به کۆن ترین گهره کی ئورشلیسی پۆلین کردوو .

مه به ست لئی شاخی (زایون) بکاته به لگهی گهرانه وهی خاکی فلهستین بۆ به هورودی به هۆی گرتدانی کهلتوری تایینی و میژوویی به بهرنامه ی سیاسی، ئاوا زایونی دهک زاواوه و ریباز یه کهم جار زیاتر له ناو به هودی رزژناوا چه که دهی کرد، نهو داوا یه (زایونی) کرا! پای گشتی به هۆی هۆنینه وهی سه ریرده و پیتش بینسی ئایینی، نیت بره به شیک له نه ده بیاتی نوسه رانیان له وانه: کتیبی (بحث عن الصهیون - ههش کایشر - ۱۷۹۵ - ۱۸۷۴)، ههروه ها کتیبی (رؤساو قدوس ۱۸۱۲ - ۱۸۷۵) .. بره هۆی چه که ره بوونی شه به نگیکی نایدۆلۆژی زایونی وهک:

۱- یه هود سامیه و ده چه له کی عبریه و پاکن پیروستیان یه یاک راگرتن هیه له خاک و ولایتیک که تا ئیستا نیانه .

۲- فلهستین خاک و ولاتی دیرینی یه هود و ئیسرائیله .

۳- ده ولت تاکه زامینیکه بۆ کۆل نه بوته وهی یه هود به هۆی پرۆسه ی (دژ یه سامیه ت) .

۴- سه ره که ورتنی یه هود له و ده ولته جیهانیش پێ ده چه میته وه .

وهك رتيكهفتنو و پيرهوكردينش له بهرنامهيهكي سياسيذا سالي ۱۸۹۷ به
سهرپرشتي هرتزل - خاوهني كتيبي (الدولة اليهودية) - كۆنگره (زايوني) له
(بازل - سويسره) جاري رتيكهفراونيكي زايوني درا به نامادهبروني زياتر له ۲۰۰
نوژنهرى جيهانيان، تيايدا بريارياندا فهلهستين بگهه نيشتمانيان.

سهرپردهي زايوني:

ئهو تهقهلاه زۆر كۆنه، پالېشت دهكرتته سهردهقسي تايئي، له (كتاب
المقدس - جنول والشروح ماده اسرائيل) وا هاتوه: بهر ۱۰ خيلى سهروى سينا
ووتراه (ملكه اسرائيل) كه دامهزوينهكه يربعامي يهكهم له دواي وهفاتي
سليمان پيغهمهر له ۹۳۰ پ ز، ناوي فهلهستينش به پيني هه مان سهرچاوه له
(فلسطين) ي يوناني له ربي دورگهي كريت هاتوه، چه ندين جار به هاربميشي
پوژنالاو ويستريانه (قودس) بگرن، (۲) جار رزگار كراوهتهوه، يهكيان لهسهر
دهستي (عمر كوري خهتاب) دووم جار لهسهر دهستي (صلاح الدين نهيوبي)،
تهقهلاه سياسي و پروايبهكانيش لهوهش كۆنتره، بهشيك زايوني دهگيرنهوه بو
هه مان مههستي (ماسوني)، بهشي ههره زۆري فهرههنگه بالاكان قوناغهكاني
زايوني دههستهتهوه به تهقهلاه بزوتنهوه يههوديهكاني وهك (بزوتنهوي مكاين-
۵۸۶/ ۵۳۸) پ ز، بزوتنهوي (باركوفيا) ۱۱۸/ ۱۳۸) دوايش بزوتنهوي
موزمن كريني، بزوتنهوه (دافيد روسيل) و قوتابيسان (مولومون مولوح
۱۵۳۳/ ۱۵۰۰) بزوتنهوي (نشهين ئيسرائيل/ ۱۶۰۴/ ۱۶۵۷)، شيتاي زفي
۱۶۲۶/ ۱۶۷۶)، بزوتنهوي جولكه له رۇسيا ۱۸۸۲ ز، .. تا دهگاهه زايوني
نوئي (هرتزل) له كوتايي سهدهي ۱۹، زۆريهيان داواي گهرايهوي (گهلي جوويان
كردۆتموه بز سهر خاكي فهلهستين، له قوناغي نوژندا ئهو تهقهلاه نامانجيك
بنچينه ئيمپرياليزمي سوو، له سالي ۱۸۴۰ ديسان سهركي بهريتانيا
(بالمستون) داواي له يههوديهكان كرد كۆچ بگهه بۆ فهلهستين، بالمستون له

بیره و هریه کانی ده (تی ته قه لایه کی زورمان له گه ل) (سلطان عبدالحمید) دا به ماده ده
 فه لستین بفرۆشن، قایل نه بوو (سلطان عبدالحمید) یش له بیر و هریه کانی و له
 نامه که شی بز (عمود ابو الشامات) نه و راستیه دویات ده کاته وه؛ نهوکاتی همریم و
 مه مله که تی گه وه کرین فرۆشتنی له سر ده کرا له نیتوان نیمه رانزرو نیمه ریا لیزمه
 جزر به جزره کان، نه مریکا (فیلیپین) ی له ئیسپانیای به ۲۰ ملیۆن \$ کړی یه وه،
 دوا یی زۆربه ی ویلا یته که کانی نیتستای نه مریکای کړی وه، یه ریتانیا روبرای
 دیله ی له نیتعادیه کان کړی، کۆرسیکاش چه ند جار کړی و فرۆشتنی له سر
 ده کرا...، هر به پتی بیر و هریه کانی (بالرستون) وادیاره (سلطان عبدالحمید) و
 خه لافه ته که ی زۆریش پتیست به ماده ده هیه وه، به لām به هیچ جوړیک قایل
 نه بووه ینک بسته خاکی فه لستین بفرۆشن، نه و راستیه له لای زۆر سرچاوه ی
 جیهانی و خودی یه هوودیش هاتوه، پری (۵) ملیۆن لیره یان برده پتش عبدالحمید
 نه یفرۆشت، به لām دوا یی نیتعادیه عملانیه کانی تورک و سه رکرده کانی شورشی
 (مزمزی) عمره یی زۆر به همزانزو به پری (۴۰۰,۰۰۰) لیره یان فرۆشت بیان به
 پتی سرچاوه ی تر به دوو سینییه زۆر، روبرای دیله ش به (۲۵۰,۰۰۰) لیره
 فرۆشرا به ریتانیا، لهو سرده می به هوودی وک په نابهر له خه لافه ت و برده گیران
 به هوی نه و سته می لیسان ده کرا له نه روبروا، به لām دوا یی نه و همزجوله
 گومانانویه یان سولتان عبدالحمید له ماوه ی (۱۰) رۆژ سن قهرمانی ده رکردو
 بریارینا چیتر وه نه گیرین و بنیردوشنه وه نه و شورینه ی لیتی هاتوون، له رافه ی
 قهرمانه کان هاتیو نه و جووانه نه گمر راست ده که ن پلانی دروست کردتی ده ولته تی
 موسه ویان نه له فه لستین با بچه نه مریکا خاکی بی نه تهره ی لیتی با ناوه دانی
 بکه نه وه، لهو هه نگا وه ش عملانیه تورک و عمره به کان پشتگیری یه هو دیه کان بوون،
 نه و کانی به پتی ره چه له ک عمره به عملانیه نه تهره یه کان پاگنده ی تهره یان ده کرد
 که یه هو دیش له ته سلنا سامین و له ره چه له کی عدره ب تریکترن به لām عه جهم له
 عهره ب تریک نه، بۆیه به شیک له عمره به عملانیه کان دوی نه و فرمانانه ی

عبدالحمید برون، یههودیه کان په نایان بڼه پرموړه چاره سره تر برده وړه بڼه دوزینه ورو نیشتمانیک، له وانهش دوزینه ورو بر ازیل دوی تر گندها، نینجا کینیا جار جار تر له عیراقیش، چونکه هغه باره هره لواز دکانی خه لافه تیش نه و ناوانه یی په هورودی ورژو ناوا نه دهاته دی، به لاف له گمل سره له دانی عملانیه و پهره مندنی بوی نه ته وایه تی له جی خه لافه و دروست برون قه واره یی نه ته وایه یی و بهیه کجاری داپرو خانی خه لافه و له سره ته یی سده دی بیستم نه و ده رگا قوفل درا و بیان بڼه کرایه و، نیتر که له شی نیشتمانی نیسلام که وته سمره سفره یی چندانین جوری نیپیریالیزمی وه (قسمه که یی فرمورده که)، په کهم جار ریکه ووتنی (سایکس پیکو - ۱۹۱۶) بڼه کیشراو جهانی نیسلامی پارچه پارچه کرا بڼه په کهم جاریش کوردستان و بهر نه و پارچه پارچه ره سمیه که وته، وایان دابه شیه وده تاهه له تیک گیران و ناکوکی ناو ده خوی بخنکین و به سانای پلانی تری داهاتو جی به جی بکری، بهو شیرویه دروست برون و داهیتانی نه و دلاتانه یی وه عیراق و سوریا سورکیا هغه په کی له مده به سته کانی جی گیر کردنی به لیتنی بلفوری و هیزیری دهره ووی بریتانیا (نمرشهر بلفور) له ۱۹۱۷/۱۱/۲ بڼه په هره په کان دوا، که ولایتیکیان له سر خاکی فلسطین بڼه دروست بگمن، له دهره په تیک گونجا ودا له بهرام بهر یارمه تیدانی نینگلیز بڼه شورش یی عربی ۱۹۱۶ له دوی خه لافه و دروست کردنی عیراق و سوریا نه و سر کرده کانی نه و شوره شهش دان به برون نیسرائیل و بلفور بهیتن، بهر پتیه مه لیک فیه سل عیراقی بڼه دروست کرا وه دوه له تیک سمر به خه، ملک فیصلیش له گمل وایزمان نوینمری په هودی به ناماده برون (لورانس) په پمان نامه په کی دو ووتنی له ۱۱۳/۱۹۱۹ له جیاتی عمره ب موز کردو پیک هاتو له ۹ ماده دانسی نا به واقعی سایکس سیکو و به لیتنی بلفور هینا و وایزمانیش موزده که یی له جیاتی فلسطین کردوده سده قی ریکه ووتنه که له کتیبی (ملک فیصل الاول ص ۲۸-۲۹) به نینگلیزی و عهده یی بخوینه وده

ده‌قی به‌ئینه‌که‌ی به‌ئهوره

﴿برام/ للورد روتشیلد*، خۆم به به‌خته‌مور ده‌زایم له جیانی حکومه‌تی خاوه‌ن شکر نمو لێدوانه‌ی خواره‌وه‌تان بۆ به‌ئێرم وه‌ک هاوسۆزی بۆ خواسته‌کانی زایۆنی (یه‌هودی) که له ته‌مبه‌مه‌نی وه‌زیران پێ قایل بوون؛ (حکومه‌تی خاوه‌ن شکر به‌سۆزه‌وه ده‌روانیته گه‌لی یه‌هودی بۆ دروست کردنی نیشتمانێکی نه‌ته‌وه‌ی له فلس‌تین، به‌پیتی تواناش هه‌موو نه‌رکه‌کانیان بۆ ده‌ره‌خ‌سیتی، ده‌بی بشارتی مافه‌ یاسایی و مه‌ده‌به‌ی‌کانی غه‌یره یه‌هودی دانیش‌توانی فه‌له‌تین پێ شیل نه‌کری﴾ - براتان نه‌شره‌ بلفۆر- ١٩١٧ .

له سالی ١٩٤٨ نمو کیانه دروست کرا به دروشمی (من النيل الى الفرات)، بۆژه‌لات و بۆژناوا و نه‌ته‌وه‌یه‌کی گه‌رتووه‌کانیش له ١٩٤٩/٢/١١ دانیا پیا هینا، ده‌قی به‌لگه‌نامه‌که‌ی دان پیا هینایش له کۆتای نمو نو‌سپه‌ تۆمار ده‌که‌ین . نیتر ئیسرائیل خۆی پرچه‌ک کردو نه‌ره‌ی نازیه‌کان به‌وانیان کرد تۆله‌که‌میان به‌سمر خه‌لکی فلس‌تین دا‌رشت، یه‌هودی خۆی به‌ده‌ست نابێدو‌لو‌ژیای نازی گرفتار بوون، به‌لام به‌هه‌مان نابێدو‌لو‌ژیای وەرگیراوا بۆسەر زایۆن کاریان د‌د‌کرد، بۆیه گه‌لی جار به‌(نازیه‌ الصه‌یونیه‌) ناویان ده‌بردن، چونکه نه‌زادی یه‌هودی ده‌خه‌نه سه‌رووی نه‌زاده‌کانی تر .. نمو بیره له‌وه دی که‌ئایینی یه‌هودی به‌کێکه له‌و ئاینا‌ه‌ی (مه‌ک‌س‌ب‌)یه‌، واته‌ سو‌یه‌شیر و ده‌عه‌وی نیه‌ تاخه‌لکی سو‌ی لی وەرگیرێ، نمو سیغه‌ته‌ ئایینی تریش هه‌یه‌ ناوا ره‌جه‌له‌کی و مه‌راتیبه‌وه‌ک زه‌رده‌شتی به‌مه‌روه‌، به‌لام زینده‌گیه‌که‌ی بێهێزه نه‌به‌روینه‌ ئایینیکی نه‌ته‌وه‌ی شۆفینی، هه‌رجی یه‌هودیه‌ته‌ زینده‌گی ئایینه‌که‌میان به‌هێزه له‌لایه‌ک و له‌ لایه‌کی تر خه‌لکی تری لی و مرنا‌گی‌ نیتر نمو هێزه تیا‌یدا په‌نگ ده‌داته‌وه‌ بۆ ره‌گه‌زپه‌رستی و خۆیه‌ ژل زانی و په‌م‌ب‌ابوونی دروشمی (شعب الله المختار) وه‌ک ناسنامه‌یان-نمو ته‌قه‌لایه‌ له‌لایه‌ن

* : ب‌ل‌وین روتشیلد ر‌ه‌به‌ری ج‌الیه‌ی یه‌هودیه‌کان بوو له‌ بریتانیا .

عمره بى شۆڧينيش شاوا دراوه كساتى ده يانعموى شايى شيسلام بكمه مسركى
عمره بو زاراوى نيمى عمره بى و (امسى العربيه والاسلاميه) به كارددهنن-،
گوايه خهلكى تر هه موى له پيتناو نهمان دروست بوينه، ده بى بۆيان به خ بكرين
همروه له پوژۆكۆلى (١١) حكماء صهيون واهاتره تيايدا خهلكى تر له لايهن
يههوديه كان به (جوويم) يان به (أسمى)، ناوده برين، جاران يههوديه كان به
مسيحيه كانيان دهوت (جوويم)، دواى هه رچى به هوى نه بوايه به (جوويم)
ناوبراوه به ماناي نهغام و غهواره، شير جوويم له پيتناو خزمتى نهمان دروست
بوينه وهك ميگه له مهر همروه له (تلمود) (پوژۆكۆلات صهيون) و ... زۆر
سه رچاوى تر يان هاتوهو بنچينه (شعب الله المختار) ليره دى، له گه
كۆمه لتيك بيوپاي سهرتر له بنه ماكانى (جيزى نهتموى ناين) زائيف يهوداك
(١٩٨٢/١٩٩١) هاتوه: ((ان الله يظهر نزول مسيح كخلاص البشر بالمعزة
التالية: جعل كل اراض تحت سلطة اليهود المقدسة التوراتية)) نهوش مه رله تيكى
خوايه بۆ داگه كردن چه وساندهوى ميلله تانى تر، همروه له دريژوى شو
مه بده تاندى تر هاتوه (وكل تنازل يؤدى الى تأخير نزول المسيح) نمو بابنه
ميژوويانه له گه چهند بابه تيكى داهاتوى ميژوويانه له مرگينى سمركومنى
(جهنمى) يهك دهخن له داستانيك به ناوى (هرمجدون).

بيروكەى (هرمجدون):

بيروكەى برونى جهان له وثير دهولتى يههودى هاتنه خوارهوى (ح. مسيح) و
هه لياردن (شعب الله المختار) (كه يهودن) بۆ نمو دهره گرنگه له لايهن خواوه
بۆ پرگارى به شهريه وهك پيريشيه كى ميژوويى، (هرمجدون) به رزايه كه له
به رزايه كانى (جيل) له سرووى فهستين، ناوى راستى دهشتى (عبدى) به، به كه
جار ناپليون ينى و تى تيره دوا جهنگى يه كلاكهروه به خۆ دهينى و جههاتيش
كۆتاي ديت به پتي (كتاب المقدس)، هه ره جهنگه شه به ناوى (هرمجدون) له

تەورات، ئىتير زۆرى لەسەر نووسراوە تا ئىستاش لەوانە: (س.س. گریس ١٩٧١) سەرۆکی قەشقەکانى تەوراتى لە ئەمریکا کە بە رادىكالىە مەسیحەکانىش نازدە دەکرێن، (هال لیندس - الکثرة الارضية العظيمة السابقة)... لە هەموو ئەو نووسین و پێش پێش و مێژوویانەدا دەوتەنى ئیسرائیل و هاتنى مەسیح بەیەكەم دەبەستەوێ دەژێ دکتاتۆران زۆرداران و ... (لیندس) ئەو جەنگى هەرمجدۆن بە (کۆتایى مێژوو) دەزانى، و دەتێ: تەنها (١٤,٤٠٠) یەهودى ئە جیهان دەمىنێت لە دواى ئەو جەنگە، ئەو تێورە ئاپتایانە برۆپنە بنچینەمەكى سیاسى دەوتەنى ئیسرائیل و پێرەوى دەکەن، سەرئە بە هەتا (رۆنالد رېنگېن) سەرۆكى ئەمریکای پێشوو دەتێ: ئەو نیشانە و مەرجانەى هەرمجدۆن بە دياركەوتن ماوە (مەسیح) پێش بگەرێتەو، هەرێكە لە (مۆزلیل، لندس، روبرتسن، ...) زۆرى تریش داپان وایە کە هەردوو کتێبى پیرۆزى (مقدس و نینجیل) پێش پێش پێش گەرانەوى (عیسى) دەکەن ئەدواى جەنگە ناوکی هەر دەشێت برۆبدا، ئیجنا مەسیحیش دابەزى بۆ سەرپەرشتى جەنگى هەرمجدۆن، دواى ئەویش ١٠٠٠ سال لە جیهان حۆم دەکا پێش ئەوى بە یەكجارى مێژوو کۆتایى بێت ... ئىتير تێورەكەى (فوکۆياما)ش هەر لەوێرە داگانەمە دیت بەجۆر گوزارشىنكى تر کە دەتێ: (کۆتایى مێژوو) لە لیبرال دیموکراسیە، لیبرال دیموکراسیەش ئەو مەبەدینە ١٠٠٠ سالەكەى تیاپە لە دیموکراسى و بەختمەوێر پۆژناو و شارستانى تەكەمیان، ئەوانە هەمەوى كۆمەڵە تێزۆ سەربردە و پێش پێش ناینى بوو بۆ بێرۆكەى زايونى و دەوتەنى ئیسرائیل و پاکی ئەو ئەزادە و زیاتر بالايسان لە خەلكى تر، بۆیە ئەو بێرۆكەمە لە لایەن جیهانەمە بە جۆرنەك بە رەگەزپەرستى وەرگرا تا ئەو رادەپە لە سالى ١٩٧٥ بە بریارى نەتەو بە گەرتووەكانى (ژمارە: ٣٣٧٩) بزوێنەوى زايونى بەشیوەك لە شیوەكانى رەگەزپەرستى ناسرا لە روى یاسایەوهش، ئەو كاتى لە ئەمریکا و ئەفریقا ئەو جۆر رەگەزپەرستى گەرمەى بوو، بەلام دواى هەلەشەنەوى پلۆكى

سۆڤیته پیتشسور له سالی ١٩٩١ جارتکی تر شو و پیاوه به خیرایی ههله شایمه.

له بهرامبهر ههموو شو ههنگاوانهش ته یاری نه تهوه گهری عه ره بو دهه لاندارانیان و ژبه و ژور له کشانموه، له سالانی دوی ١٩٤٨ به ئیسرائیلیان دمووت (کیان المزعوم) دوی (کیان الصهیونی) ... بووه ئیسرائیلی ناسایی، نیستا تهها دارای زهوی له دهه ته جووه کانی جهنگی ١٩٦٧ دهه کهنه وه، وانه تهها به ئوتۆتۆمی قایلن .. بوو شیهیه ههتا عه ره له نیسلام دوور کهوتۆته وه زیاتر سه شوری ئیسرائیل بووینه، له کیشه به کی جیهانی و نیلامی به ره به ره به جووک کرایته وه، قوناغ به قوناغ، بووه کیشه به کی عه ره به و ئیسرائیلی، دوی بووه کیشه ی نیوان ئیسرائیل و (جبهه الرفطی) ئینجا (جبهه المواجهه)، دوی هه ره دزی (ریکوتنی ناشتی کام دیدد) .. تا له دوی هه موو گهرانه وه ریزی کام دیدد، بووه کیشه به کی ناوه کی نیوان دهه لانی فه له مستین و ئیسرائیل، نیستا له ژیر سیسته می نوتی جیهانی و له ژیر پۆشایی شو دۆخه ی عه ره به نیایه قایلن به هه موو چاره سه ره که، وه ک سترانیوی ناقانه ناشتی خوازن له ژیر گورزی ئیسرائیل و به ره ده وامی تیره کاتی به نه ره ی له هیچ ههنگاونیکی واز به یستن، تهنا نه ت عه له مانیه تی عه ره به له سترتیویه کانیاندا نه وه نه ده نامۆ بووینه دۆسته کاتیان خسته خانه ی دۆژمن و پیتچمه وانهش به پیتچمه وانه، له جیهانی ئیسرائیل شه رینکی ٨ سالیان له گه ل ئیتران کرد، تا شو راده به له کۆنگره ی ١٩٨٧ عه دهانی سه راتی عه ره به به تیکرای ده نگ (جگه له لیبیا و سواریا) ئیسرائیل به هه ره شه ی به که م حسیب نه کرا به لکو ئیتران و حساب کرا، ئیترانی له گه ل سه رکهوتنی شۆرشیان، سه فاره تی فه له مستینی خسته جیتی سه فاره تی ئیسرائیل، به که م چاره عه ره به به توان به سه ره ره زی و به سه ودا خاکی خۆشان پزگار به که ن له سه ره دهستی (حزب الله) لوبانی هاویه یانی ئیتران، که له سالی (٢٠٠٠) توانی خوارووی لوبان پزگار به که سا به زه به ری چالاکی سه ره یازی له دوی (٢٠)

سأل داگیر کردنی، به گه پانه وى عمره بى ناوره وى نيسلام فلسطين رزگار ده گريته و دناشتيه کى راسته قينه له گهل يه هوديه کان (نهک زايونى) ده گهريته و، ههردولا مافى چاره دى خى نووسيان به دهستى خى هديه له سهر خاکی ره سنى خويان به پنجه وانه دى پاي هه ندی شوقيني عمره بى که هه سور يه هود به دوژمن و (آبناء القردة والخنازير) ده زانى، نه و يان له (مقاصد) نيسلام دووره، له کونده تا نيستا نيسلام چاگرتين نمونه يته که ده ژيانى نايه جيا جياکانى پته هيناوه.

دهقى به لگه نامه دى دان پيا هينانى نه ته و يه کگرتوو مکان به نيسرائيل :

وثيقة القرار ٢٧٣-١١/٣/١٩٤٩ قبول اسرائيل عضو فى اسم المتحدة ... تقرر ان اسرائيل دولة محبة للسلام، لذلك نقرر ان تقبل عضواً في اسم المتحدة:

لايه نگرى برپار: نهرجه نين، نوستاليا، پوليڤيا، بيلوروسيا، که نه دا، تشيلي، چين، کولومبيا، کوستاريکا، کوبا، چيکوسلواکيا، دومکان، نيکوادور، فرنسا، گواتيمالا، هايڤى، هندوراس، ناپلاند، ليبيويا، لوكمبورک، مکسيک، هولهندا، نيزريلاند، نيکاراگوا، نورويج، پهنما، پاراگواي، پيرو، قليبين، پوله ندا نؤکرانيا، جنوب نهفريقيا، به کيتى سؤقيه، نه مريکا، نورگواي، فه نزويلا، يؤگوسلاڤيا .

دژه کان : نه فغانستان، بؤرما، ميسر، حه به شه، هند، نئيران، عئيراق، لبنان، پاکستان، سعودي، سوريه .

بى دهنگ : به ليجيکا، بھرازيل، دانمارک، سلفادور، يونان، سياح، سوئد، ترکيا، بریتانيا ..

بهو شيوه کوى (٣٧) دهنگ بهرام بهر ١٢ دهنگ دژو ٩ دهنگى بى لايهن نيسرائيل وهک ده وگه تتيکی ناشتيخواز بووه نه ندام لى نى.

بؤ زياتر له پاسى زايونى نه و باسانه سمج بهد — موسوعة السياسة ب — موسوعة الاديان ج — معجم ديانات والاساطير عالمية د — اساطير المؤسسة - غارودى

(୧୧)

terrorism

الارهاب

تقریر

له کۆتایی سدهی ۱۹ له نێوان سالانی (۱۸۹۴ تا ۱۹۰۱) پینچ سمروک ئیژدرا، بریتی بوون له سمروک شای: (فهرستا، نهسا، نیپانیا، نیپالیا، نهمریکا)، دای له سالێ ۱۹۱۴ جیشینی نهسا (ئهرشیڤو فریدیناند) و خیزانه کۆ له لایه (پرانسیب-قوتاییه کۆ سهر به پیکهراوی -کف-الاسود- بوو) ئیژدرا و جهنگی جیهانی یه کهمی لێ هه لگهرا، نیت نهو پروداوانه بوونه هۆی لیکۆلینه هۆی له زاراوهی ئیژدرا، له سهردهی (عصبه الامم) ییش له سالێ ۱۹۳۴ شای یوگوسلافیا (ئه له که نه دهی به کهم) ئیژدرا، له گه ل زۆر پرودای تر دژ به ده سلالت وای کرد ته زۆی دژ به ده ولت بیه مادهی لیکۆلینه وه که به ندیکێ یاسای نیت ده ولت، یز به کهم جاریش له مادهی (۲) ی (عصبه الامم) سیغه و سروشێ ئیژدرا دیار کرا، نیت بووه مادهی که نیت ده ولت.

نه گهر چی (تیرۆر) وشمپه کی لاتینییه، بهلام لهو سهرده مه به ههسو زمانهکان به کار دهت، یان له ههندی زماندا وشمپه کی هاو تاپان یز دانا شیوه، له عهره ییدا (ارهاب) یان له بهرامهر داناوه، بهلام تهواو مانا وهه بهستی تیرۆر- به مانای ره شه کرۆی- نادا، ئه رهاب به تهواوێن زهندهق بره دیت، یان وهك له فهرهنگی (اعرف مذهبك) دا ها تهوه ئه رهاب زیاتر له (Totalitarizm) تریك تهوه، واته معرج نیه نه بعامی کردهوه که ی دابیت، له کاتیکدا تیرۆر- له مانای نیستادا- به کرشتن و نه بعامدان کردهوه که ی دیت، وهك له دوا ی زیاتر دهوه، که مری حیاوا زمان ههه.

تېرور (به تايپه تي تيروري سياسي) زور مېشت و مړې نه سهره له باره ي: بنه چه كې، شوليه تي، ناسنامه ي... ثايا هر ديارده يه كي كومه لايه تي و زاده ي لايه ني شمېرې ناده ميزاده ياخرد سروشيمو ربه نايه تي خوي هيه؟ په پره سته به قوناغيكي ميژوويي يان به تعريبي له گه ل ميژووي مروؤ هاتووه؟ هه مېشه سه ليه يان جار جارېش تيجابيا تي هيه؟ ثايا جياوازي له نيوان تيرور و تيروري سياسي هيه؟ كه واته تيروري سياسي له كمپوه په پند اېوووه كي هه مېشه و نيتاست به كاري ده هيني؟ ثايا تيرور ناسنامه ي هيه؟ پيناس و نيشانه كاني چيه؟ بزجي تا نيتاست پيناسه سياسي كاني به پيني شو ياسا (ناداد گه ريانه ش) هر نه خراوته قاوغيك؟ ثايا پيوانه ي كوتايي بز دپاري كردني كاري تيرورستي و تيرور چيه؟...

كم زارواوه هيه به نه نفازي تيرور مېشت و مړې قه باره ي جياوازي هه لگريت، هويه سهره تاكهي بز نره دد گه ريتوه كه زارواوه يه كي زياد له پيويست سياسي، زاده ي جم و جولي به شمري و پوژناوای دووره ثاينيه، كه متر بناغه ي فكري هيه، بزبه بواي ليك كيشانه وې بعو سهرو بهم سهر گه ليك زوره، هه تا سالي ۱۹۸۳ (۲۰۹) پيناسه ي ره سي جياجياي لي نومار كراوه^۱، نيشنا گميشنتزه هه زاران، به پينچه وانه ي چه مكه رده نه كان كه داکوتراوېكي فكري و شهري هه ميتت كه متر ده تواني نمونده مانا جياجيايه هه لگري.

بنه چه ي تيرور:

له سهرچاوهر فهره نكه كون و نوپكانې روه هه لاي و پوژناوای وېك نغخشي، ابن كثر، لسان العرب، فهره نكي فهره سي ۱۹۶۴، فهره نكي شولنچ (۱۷۰۱) فهره نكي ريشيله ۱۷۱۹... تا ده گاته فهره نكي جزوي ۱۹۳۹ او داتره المعارف

^۱ بز زياتر پروانه: موسوعة العربية - هابفت: الارهاب الدولي.

١٩٧٣، موسوعة العالمية، (G.b. Encyclopidioe) ی بریتانیساو فەرھەنگی
بەناوبانگی نۆکسفۆرد.. ھەمووی مانای تێڕۆرلەسێ خاڵی سەرەکی کۆدەکەنەوێ :

١- مانای ترس و توندوتیژی و تۆقاندنی سایکلۆجی.

٢- دەسلەڵتاران و خاوەن ھێزەکان لە دژی خەلکی لە خۆیان بێ ھێزتر وەک
(تۆقاندن) بە کاریان ھێناوێ.

٣- ھەندێ جارێش بە پەقەتاری لەشکری داگیرکەر یان دادگا بێ بەزەییەکانیش
وتراوێ تێڕۆر.

کەواتە زۆر کۆنە، بەلام وەرگەڕانی لە مانایەکی: کۆمەڵایەتی بۆ سیاسی، لە
سایکلۆجی بۆ نایدۆلۆجی، لە تاکێ بۆ کۆمەڵە.. ئەوا ھەموو توێژینەکان یەک
پان کە لە دواي شۆڕشی فەرەنسی ١٧٨٩ ھاتوێ کاتێ (رۆبیسپیەر، گۆستو،
گۆدون) لە ٢ سالی فەرمانرەواییان بە ناوی دروشمەکانی شۆڕش و ئازادی کۆمەڵتیک
فەرمانی (تێرۆرئەیان) چاردا، بەسەردێری (شەشیری یاسا لەسەر ھەلی تاوان
باران) لە دژی ناھەزانی شۆڕش یان راست تر بڵێین وەک ئێستا ئاسا (لە دژی
دەسلەڵاتی خۆیان) کە بەرەسەمی لە ئەنجامی نیشتمانی و دەزگا ھەدەنەییەکانی
فەرەنسی دارزا، پێشان دەوترێ (بەسەرھەوانی نایدۆلۆژیای چاکۆتیان)، لە دواي
کەوتنی (رۆبیسپیەر) بە (٢) پۆل لە ١٧٩٢/٧/٢٩ لە گۆزەبانی شۆڕش بە تاوانی
(تێرۆرێزم) لە سێدارەدا بە ھەمان ئەو (مەقسەلە) کە ھاوڵاتی و تێکۆشەران
پێ لە سێدارە دەدا، نیتێر لە دواي ئەو پروژەو ھەمەچی تێرۆرێزم باوی وەرگرت و
لە دیاردەییەکی سایکلۆجی پەرسەوێ بۆ سۆسیۆلۆجی، لە تاکەوێ بۆ کۆمەڵە
پەرسەوێ بۆ پەرسەو، لە کۆمەڵایەتی بۆ سیاسیشەو،.. لە ھەدەي پابردووش
زیاتر بە فاشیەکان دەوترێ تێرۆرێزم وەک لە فەرھەنگی ئەو سەردەم دەردەکەوێ،
بەلام سیاسەتەدارانی چاران (تێرۆری سیاسیان) بە گشتی دەدا پان رارەوی
میکافیلی، چەرنکە ناھەواترین ناھەزانی کە پێی بگەیتە ئەنجام و ئەنھاش لە
پارەوی میکافیلی بۆ کاری سیاسی حەلال کراوێ... لە ھەموو بارێکدا ئەسلەکی

له تۆقاندنی خەلکی یەو هاتوو له لایەن کاربەدەستان و تاوانباران، بۆیه هەموو فەرھەنگەکان تا دواى نیوەى سەدەى (۲۰)یش بەو شێوەیە تیرۆریان ڕافە کردوو، ھەر بە نموونە (قاموس السياسى) لە ساڵى ۱۹۶۷ نووسراوە پێناسەى وەك خۆى نەوایە: (محاولة نشر دعر والفزع لاغراض المياسية والارهاب وسيلة تستخدمها حكومة استبدادية لإرغام الشعب على الخضوع والاستسلام لها أو على شعب من شعوب لإشاعة روح الإنهزامية) لە دواى ۱۹۷۰ - ۱۹۸۰ گۆردرا زیاتر بە بەرگری مێللەت دژی دیکتاتۆر و تراوە تیرۆر بن نموەى ناو و ھۆى (کرەكە - فەل) بێمان بکەیت کە دەسلەتە دیکتاتۆریەکانن، لە راستیدا ئە ریزی مێللەت و بێ دەسلەتانیش کارى تیرۆریستی ھەیە. بەلام زۆریەى کاردانەوێ ھەلسوگەوتى دەسلەتدارانە، لە سێستەمى نۆی زیاتر لە (کار) باز دەدەن بۆ سەر (کاردانەو) و ددەنە ۆتەر میکۆسکۆب و دواى دادگا، تێکەلیەکی ناپەوا ھەبە لە سنور و مانا و چەمکەکان، پێویستى بە لێك جیاکردنەو ھەب، لەلایەك كۆمەڵێك بریارى یاسای نێو دەولەتى ھەب سەبارەت بە بەرگری گەلان لە مافى چارەى خۆ نوسى وەك: پەرەگرافى (۳)ى مادەى (۱) المقاصد، بریارى ژ: ۱۵۱۶ى خولى (۱۵)ى ساڵى ۱۹۶۰ز، وە بریارى ۲۶۲۵ى ۲۴ئەكتۆبەر ۱۹۷۰وتاییدا مافى بەرگری چەكداریشى دا، زۆرى تریش بەلام گەلى جاریش لە گەل تیرۆر تێكەل کراون .

نیرھاب، تیرۆر، توندوتیژی:

نەوانە بە گشتى لێك جیان، لە فەرھەنگى مێللەتە تێكشكاو، کاتى جیھاتى سێیەم بە ھوكمى لاسایى كردنەو و كلكایەتى ھەرسێك تێكەل کراون، لە كۆتاییدا نێمەین زەرەمەند تیایدا، چونكە تێكەل كردنى چاك و خرابە، پەسەن و ناپەسەن، یاسا و نایاسایى، .. لە كاتێكدا تیرۆر بەو مانابەى نێستای "رەشەكووى"، سەلبیە، زۆر جیاپە لە گەل توندوتیژی و نیرھاب (نەك تیرھابى سیاسى) کە ئەو دووێ درای ھەرج نێە ھەموو دەم سەلبى بێن: جار وایە زۆر

پێویست، له سنووری خۆشی یاسایهکی گهردوونی و سروشتی و مرۆفایهتی به، و ههك له خوارده به خێرای بامی دهكهن:

* نیرهاب له بوونهوه:

ئهگهر نیرهاب بهو مانایه (گۆرانگی توندو تیژ) بێت، ئهوا سائتر لایهنی سهلبی و نیجایهکی له زهمان و زهمین و ناراستهکهی دهردهکهوی... لهو بوونهوهدا (به گهردوون و سروشت و کۆمهلهوه) دور جۆر یاسای گۆران ههیه، به کهمیان گۆرانی ههتخ و پهله به پهله هههمیشهکانن، دووه میان توندو تیژ و لهناکارهکانن، به کهمیان زۆرهو دانیمه بهلام دووم چ له گهردوون چ له سروشتی خۆمان نرونی دهگهمنی ههك: (نمستیره رهشهکان (الثقوب السراء)، نمستیره نیوترۆنیسهکان، سۆپرینوفا، نا دهگاته گپکان و پروسکه و لافار و تهقینهوهکانی ترو گهردهلول و زهمین لهرزین و تافهکهکان و ههتدهشتوانین ئهو دور گۆرانکاریه له بهوتی روبرواریك دهرخهین که چۆن به ئاسایی خۆی ههتمانهوه پهله به پهله دهپوا بهلام ناوه ناوه له ناکاره دهبیته تافهکه و کۆمهڵتیک گۆرانکاری خێراتر دروست دهکا، ئهو نمونه پێ به پێستی میژووی کۆمهڵیشه که چۆن میژووهکهی را هاتوه به گۆرانکاری ههتواش و چهندایهتی و پهله به پهلهی و بهیژمیی شان بهمشانی گۆرانکاریه چۆنایهتی ناکاره و توندهکان، جۆرهکانی جموجۆلی رۆژانهی واقعی و کۆمهڵایهتی بریتیه له گۆرانکاری به کهم، ههرجی گۆرانکاری دووهمه (راته توندو تبهوهکان و ههك: شۆرشهکان و یاخی بسون و وهرگهپان و جهنگ و تیک ههلهچونهکانه (بۆ زیاتر سهرنج بده چه مکی شۆرش لهو فهرهنگهدا).

* نيرهاپ له دهرهوني مروځندا:

لايهنې شهرې مروځ به همدوو شپږه کسپ کراوی و صميلي په لاهاريه کې به شيکه له سروشتي نهو مروځه، که له ناڅي مروځ شين سروه له گمځل خپل وړه "جوړته" (القاعدة الزوجية-دياد) یی یونونه وړه، (بؤ زیاتر سرونج بده ناڅي مروځ لهو فخرهنگه).

بؤیه مروځي شمړاني هم نيرهاپ به هم نيرهاپيش بؤی دهرمانه^(۱)، همروه نهو رپسايه له سالي ۱۸۶۸ره له لايه ن سرونو سيکونج سلمانوويه (هيتز تنها به هيتز دوه مستيرن)، نينجا ديگوليش جاري دا که ده رگای ناشتي به کليلي هينز ده کړيتسه وه ...، هممو مروځيک به رپيژدهي جيا جيا له ناڅيدا (نيرهاپي) هه لگرتوره، (فالطها فجورها و تقواها)، بؤیه نه مهنې برشي له گؤړانه هيننه کاني جه مهي و عه قلې و کؤمه لايه تي و هم گؤړانه ترندوتيری و نيرهاپه کان به پي بارودوڅي کؤمه لايه تي و باري نهو که سمش له هاوگنيشه تي نيوان عه قل و نه فلدا.

بمو شپږه له هه رسق نهو هري سروشتي -کؤمه لايه تي -مروځليه تي گؤړاني توندو نيرهاپ ياسايه کي زينده کيه شان به شاني گؤړانه هينواشه کان. به کورتي نهو جياوازيانه شيان هه يه هه ر بؤ زانين لهو خسته که دا:

گؤړاني له سرخز	گؤړاني توندوتير
۱. له سر ختو و هيمنه	۱. خيزايه و تونده
۲. بمر بهر يه	۲. له نا کاوه
۳. گؤړاني چندان يه تي به	۳. گؤړاني چؤنايه تي به
۴. هه ميشه يي به	۴. ناوه ناو يه
۵. ناسايه	۵. دؤخه
۶. قه باره ي گؤړاني بچوکه	۶. قه باره ي گؤړاني گه وره يه

* نهو ماني واتي به ونيچروي راپه که و (فريديک هاگرمين که وتوپتي: (افصل لنا ان نرهب الاخرين من ان يرهينا الاخرين)

به گشتی بهشتیکه له سوننه تی گمردون و زینده گیش، واته نهو ترس و توفاننده بهشتیکه له یاسای ژیان، به لامل با نړانین کدی و له کئی را دهیته سلبی وهك همدرو چه مکه کانی تر له سنوری خوی ترازا به سلبی وورده گمړئ وهك له پمړه گراڅی داهاترو پروون دهیتموه *

سلبی و نیجایی نیرهاب؛

له راستیدا (تیرور) بهو مانایه ی سمروو (په شه کورزی) سلبیه، به لامل کاتن تیرور نیرهاب ټیکه له ده کړئ دهی تیرازووه کی وردتر به کاریهننه به سنور کیشکردنی لایه نی نیجایی و سلبیه کانی، له وهو پیش گیشتینه نه غماینکی په ها که نیرهاب بهو مانایه ی (نهك دهشن یان ناشن) به لکو پیوستیه کی ژیانیشه له (١٢) شوین له قورشان وای باس کردوه، له همدوان نزدیکتر (واعندوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدو الله وعدوكم ..) که واته نابیت له بهر شه پوځیکي کاتیدا سنوره کان ټیکه له بکړین و(تعمیم)ی چموته کان بکړین، هیچ شتیک تیه دوو لای چاکی و خرابی نه بیت نه وه تا زانیش که بیناکوره له همدان کاتدا ویران که ریشه، هاوکاری لسمه (اثم - تهاون)و سلبیه، لسمه چاکه ش نیجاییه، تونفوتیژی له گم له پیار کور و پتگران چاکه له گم له پیار چاکانیش خرابه، زور جار نهو لاسایی کردنه واته به هه له ت دهی، له بهر نهو لیک جیانه کردنه واته، وهك دهیستین یاسای ته حزایی کوردستان ١٩٩٣ که له پمړه مانای کوردستان دهرچوو و دهلی (نبذ الإرهاب بجميع أشكالها) جاری باسی نهوه ناکمین وهك خاوه نی کتیبی په ناویانگی (ارهاب السياسي) ده لیت همدرو دمه لاتدارانی نیستا (کل اشكال الارهاب) به کاردهینن، به لکو مهبستان له وهیه همدرو (اشكال ارهاب) سلبی نیه، به لکو نیرهاب هیه له شوین و کاتی خوی نیجاییه وهك له خوارمه دهرده کورئ؛

سودەگانی ئیڕهاب:

چارواپە ئیڕهاب ئەو سوداوەی هەیە، زۆر بە کورتی شتیکی لێ باس دەکەین :

١. دەبێتە هۆی پاپەندبوونی سەربێچی کەمەن بە پاسا، واتە پاسا خۆشی هەوێتی ئیڕهابی لەگەڵو پێویستە لە هەموو زەمان و زەمینێک، خۆ لە ناو جەرگە ی ئەمەریکای سەرمەشقی شارستانی (بە حساب) لە کارەبا کۆژانەرەکی ١٩٨٥ ی کالیفۆرنیا کە چاوی پاسا کەمێک بزیوو زیاتر لە ٧٠٠ تەوانی ئێنکرا، واتە ترس و تۆقاندن بۆ ئەو جۆرانە هەردەم پێویستە جگە لەو مەیللەتە ی کە بەتێکرای دەگەنە پلەیدکی مەدەنی بالا لەچەمکی نۆمەت.

٢. دەبێتە هۆی هەلۆهەستەکردنی تاوان باران لە تاوان پێش نەهوی نەهجامی بدن.

٣. بەشێکە لە مافی مرۆڤ، چونکە ئەو ترسە (ئیڕهاب) وای لێ دەکات هەم گیانی (قوربانیە کە) هەم گیانی (تاوانبارە کەش) پزگار بکا و نەوێری بیکا... وەک لە (مقاصد)ی ناپەتە کەش (واعتدوا... ترههون به).... نالی بیان کۆژن دەلی بیان ترستینن با تاوانە کە نەکەن، ئەو ناپەتە لە چوارچێوەی قەڵاچۆی تاوان و وەزارەتی بەرگری بۆیە دەبینن لە ٣٠ سالی حوکمی خەلافەتی راشیدین ئەنیا دەستی چەند کەمێک پراوە کەچی ئێستا مانگانە لەم وڵاتە دەیان کەس گیانی لەدەست دەدات بە قوربانی و تاوانبارە کەش.

٤. دەبێتە هۆی ناسایش و نارامی وڵات و جیهان، سەرنج بدە ئەو وەلامە ی وەزیری بەرگری یابان سەبارەت بەو پرسپارە ی کە پۆژنامە نوێک لێی پرسپیوو ناخۆ یابان هەیبوایە بۆمبێ ناوەکی بەکار دەهێنا لە تۆلە ی هێرۆشیم و ناگازاکی لە دژی ئەمەریکا... ئەوە لاما وتی نەگەر یابان چەکی ئەتۆمی هەبوایە ئەمەریکا هەر نەیدەوێرا لە هێرۆشیم و ناگازاکی بدا تا بێر لە تۆلە سەندنەوێک بەکەینەوێ، ئەو ناارامیە ی ئێستای جیهانی ئێستای ئەوێ کە لایەکی پر چەک و تۆقینەر (مەرهب) و لایەکی ئێست دەست بەتال، ترسی پێشەکیە کە رێگر دەبێر لە تاوان.

۵. د بېټه هڅې بوون و پارټيزگارۍ له سيستم و (تشکلیه) کڅمه لايه تي و سرپاږي و هدا په کمې خپرانيش.

۶. د بېټه هڅې ترساندن و توقانندي داگيرکمر و دست دريژکمر و نيمپرياليزم و مشه خوران تا سل بکمنه وه له پرژسهي داگيرکاري و ستم، همروهك (فرانتز قانون) دهلي: رژگاري- نيشتماني- بان راپه رپيني نه تهومي بيان هدر جزره رژگاريه کي ميله تان له کوتايدا فو تاني نيمپرياليزمي و داگيرکمره هدر دهبي به شيوازي توند و تير کوتايي بېټ، به هه مان شيوه يژ ستمکار و ديکتاتوران چ به تالك چ به کڅو. نو نيرهابه پيچموانه به نه بېټ تموا نيرهابي ستمکاران به هيچ نامرازتيک له هيچ سنورتک ناوه ستی.

زيانه گاني:

نومې سروو سوو ده گاني نيرهابه نه گمر له زه مان و زه ميني به معرجي خزي به کارهات، به لاق هدر شو دهرمانه دهپته دمرد نه گمر به کارهات له دږي: ميله ت، له دږي هق، چموساوان، گهليکي بنده ست، په شه کوږي دږي سياسي تمه داران و بيرباران، له دږي بيروپاوه پي جيا، له دږي په خنه گر و نږي دږي سيوني مه دهني و ياسايي، ... بېټه بيانو به دست زل هيزان و ده لاتداران، نه وانه هه موږي شيون له نيرهابي سياسي که به شي هره زږي بابته داهاترمانه.

جياوازي نيوان نيرهاب و نيرهابي سياسي:

واته جياوازي نيوان نيرږ و نيرهاب چونکه ماناي نيتاي تيرږ چ سياسي چ ناسياسي به ماناي گوشتنه نه ک توقانندن، تيرږ کرا واته کوشترا، که دهلي نه وانه کڅمه لايکي تيرږ سيونيان که يکي تيرږ سيونه به ماناي بکوږه... که مږ شو

زاراویه پرور له حکومت و دولهت و دسه لاتی خاوهن یاسا ده کړئ نه گمر
 په فنارېشی تیروزیستانه بیت، سسته می جیهانی نیستا بهره شو بنه مایه،
 دهموئ زاری چوساوه بگرئ، به چوسینم نالتی بوسته، به چوساوه ده لن
 کاتن چوسینم ستمت لی ده کا هاوار مه که، مه جوئین بهرگری نه که می چونکه
 ده چیه خاندی تیروزیزم! په ننگه نه وه په کتن له مهبسنه کانی (سایکس- پیکو-
 ۱۹۱۶) بیت له دابهش و دروستکردنی نه وه دولته سهرکوت کمرانه. نه ووش
 نادادگرمه کی زوقی نه و سهرده مهبه، که راته تیرو نه و ماناو مهبسته نادا بویه
 گمراينه و سمر (نیرهاب) له جیاتی تیروز.

بیتجه که له ووش نیستا زور پرونه که جپاوازیه کی زور هبه له نیوان (نیرهاب) و
 (نیرهابی سیاسی)، نه گمر (نیرهاب) په گو رپشی قول بیتته و بژ ناو گمردوون و
 سرشت و ناخی مرؤف نه و نیرهابی سیاسی به هه موو په ننگه کانی یه و وه؛
 (نیرهابی فکری، نیرهابی عه قیده یی، تاییی، که لتوری، نه زادی، نه وه می، ..)
 ده وراوېشته می جووژلی کومه لایه تپه و له داهینانی دسه لاتدارانی دیکتاتوریه،
 هیچ نه سلیتکی شه رعی و مهبادینی و گمردوونی نیسه، تاوانیشه، زاده ی
 سیاسه تیکي میکافیلیانیه، دزی سمره متی بیروپاو ده ست گوزی دسه لات و
 بزوتنم و په زرگاری خوازو نیسلا میه کانو هه تا چه پی و دیو کراخوازه کانیشه،
 نیستاش واکراومه چه کتیک بژ مانه ووه پاوان کردنی دسه لات و چه راشه ی
 راستیه کانه، نیرهابی سیاسی که زیاتر له تیروز نریکه چ خه کتیک بیکم بژ
 گمیشتن به دسه لات یان چه پانندن پای خزیان چ دسه لاتدار بیکا بژ مانه ووه ی
 له دسه لات په ک تاوانه، نیرهابی سیاسی ده که ویتته بهشی پانتایی سه لبی
 نیرهابه ووه، (نیرهاب) و (نیرهابی سیاسی) لیک جیان نیکه لکردنی نه و دوو چه مه که
 زور ترساکن نه و (نلوانبارو قوریانی)، (چاکه و خراپه)، (داگر که ورو داگر کراو)،
 (تیکدرو چاکساز)، (دیو کراسی و دیکتاتور)، (نیستعمارو یارمشی)، (توقینمرو
 توقینراو)، هه موو نه ک تیکم ده کړین، به لکو پیچه وانهش دهنه ووه، وه ک

مدرسہ گان و نیرھاب:

له باسی تیږږو مانای نیتسای وژو کیشه نیه که له لایمن هه موو لایه که به
دژنوی سهیری ده کړئ و کهس خوی لسی ناکاته خاوه، بژه ناسنامه ی نیه، به لام
هه له ی نیرهاب جیاه هه چنده هه موو نه وانه دیسان نه که پیتاسنکی
سیاسی و فله سی فی و کومه لایه تی پرونی تیه، هه تا پیتاسنکی یاسایی و ده ولیشی
به یه کگرتوویی نیه، له کژنگره ی جاکارتای ولاتانی موسلمانیش له مانگی
۶/۲۰۰۲ نه گه یشتنه هیچ پیتاسنکی یه کگرتو... نه دیاتوانیوه ناستوانی
سنو و کانی نیرهاب و نیرهابی سیاسی، تیږږو تیږږستان و تیږږ لیکنراو.. لیک
جیاه که نه و..

نه وې باسکرا له پرگه کاني پيشوو له راستيدا هلوتیستی فیکری نیسلایمیه که چوڼ له گه وودوون یاسا هیهه ناواش له کومه ل، هیچ به ندیکي شریعت نییه بناغی گهره وونی و سروشتی نه بیت، جا زورجار هلهو لادانیک له یاسا ده کړئ نه ویدان ناده می زادکه په نه که بهرنامه که، هرچی مه دره سو سیسته مه کانی تره له و بارمه ووه وردنیز، زوربه یان سنوره کان تیکه ده کهن هر به کورنی باسکیان ده کهن:

۱. مه‌درسه‌ی لیبرال دیموکراسی:

وہک لایہنی واقعی و میژووہیہ کی ہریتہ لہ داگیر و داگیر کاری و نیستعمار و
خو پرچہک کردن و تو قانندن و نیرہایی میللہتان، خاوهی دوو جہنگی جیہانی
دیندائن، بہ کارہیتنری چہکی نہتومی و کیمیایی لہ یاباز و فیتنام و کہ میژوہا...
یہ کہم تیزو و تو قانندن و بہ کارہیتانی چہک و باروت و چہکی قہدغی تر لہ
لایہن نہوانہ و بہ کارہاتوہ، چہکی نہتومی و چہکی کیمیایی لہ لایہن نہمیریکا
بہ کارہات یہ کہم جار، گازی ژارای لہ جہنگی جیہانی بہ کارہات، یہ کہم
فراندنسی فرژکسہ لہ لایہن نہمیرہا و بہ کارہات کاتنی سہر کردہ کانی

شورش جوماتی فراند له‌ناو فرۆکه له سالی ۱۹۵۶ که بۆ دانوستاندن له‌گه‌ل
فهره‌نیه‌کان به ناسمانوه برون ، به‌هه‌مان شیره چهن‌دین تیۆریان کردووه له
کاتی دانوستاندن و دیالۆگ، له روهی تیۆریشموه هه‌موو زاناو فیه‌لسوف به
سیاسه‌مه‌دارانی ئیستایشانه‌وه کۆکن که هیز و نیرها به چاره‌سه‌ر ، دروشمه‌که‌یان
نهمیه (له جیاتی بیان تۆقینن یا بیان تۆقینن) هه‌تا خودی ناشتی له دوانگه‌ی
نه‌وان هه‌ر به هیز دیته دی وه‌ک له بنه‌ما به‌ناوبانگه‌کی (دیگۆل) هاتووه:
(ده‌رگای ناشتی هه‌رگیز به‌ کلیلی هیز ده‌کرشموه)، نیت هه‌زاران تاوان و
ره‌شه‌کوژی و ویزان و تۆقاندنی پۆژناوا هه‌یه، زۆربه‌شیان به‌ بریار یاسای ره‌سی و
معدنه‌ی و ده‌نگی په‌رله‌مانی و دیموکراسیانه‌ داریتۆراوه، ئیستاش به‌ هه‌مان
ماهیه‌ت به‌رده‌وامن ته‌نیا شیره‌وه نه‌درتسی ده‌گۆرن، راسته‌ ئیستا نه‌وان
راستموخۆ تیوروناکمن به‌لام تیوروی میللەتان ده‌کمن، راسته‌وخو یان له‌پێی ره‌کیله
ده‌سه‌لاتداره‌کانیان، پشتیوانی ده‌سه‌لات داری تیوروست، هه‌موو خۆ پر چه‌ک
ده‌کمن و خه‌لکی تریش چه‌ک ده‌کمن، جیهان هه‌مووی که‌وتۆته ژێر تۆقاندنێکی
بێ وینه.

۲. مه‌ره‌سه‌ی شیوعیه‌ت:

لایه‌نی واقعه‌که‌ی له‌وه‌ی پێشوو چاتر نیه، مینۆری ۷۰ سالی شیوعیه‌ت
سه‌رباری جه‌نگ و کوشتارو تۆقاندنی جیهان، شه‌وا ره‌شه‌نبیره‌ نه‌یاران و هه‌تا
هاورپانیی خۆشیان نه‌ک هه‌ر تۆقاندوه به‌لکو تیۆر کردووه، وه‌ک منسه‌ ته‌واو
باومریان به‌یه‌ک لا‌کردنه‌وه‌ی فکری و سیاسی هه‌بووه له پێی تیۆر، واته‌ په‌یره‌ی
نیرها بی سیاسیان کردووه وه‌ک بنه‌مایه‌کی ره‌سه‌نی شیوعیه‌ت نه‌ک ته‌نها ره‌فتاری
شیوعیه‌کان، نه‌بێس کتیبێکی هه‌یه به‌ ناوی (دور العنف في التاريخ)، مارکس
نامۆژگاریه‌کی به‌ ناوبانگی هه‌یه بۆ شیوعیه‌کان و ده‌لێ (نیره‌ نیسلاهی مه‌بن
تونوو شۆرشگێڕ بن) واته‌ تۆقینمرو نیرها بی بن وه‌ک (لینین) روون تر له‌ کتیبی

(من این نبدأ) دہائی: (میدنیا نحن لم نرفض ابدا ولا يمكننا أن نرفض الارهاب إنه وجه من وجوه الحرب، ربما لا يمكن استغناء عنه في بعض الظروف)، له کۆتاييدا نمو بنه مایه ی باکۆنن لهو مدرسه خه ملی که ده لیت (خیر لهویه: یتسک و یتسک شکاندنی چی واقعیه)؛ نه وهش له سهر بنچینه یه کی ره سه نی مارکسی و یاسای دیالیکتیکه کان هاتووه، که په پرهوانیکی زۆری (باکۆنن) هه بووه له نه وروپا له شتیه ریئکخراو په ناوی: (ارادة الشعب)، (اشتراکيون الشيوعيون)، (انتقام)، (المرعيون)، (ديناميتيه)، (اتحاد باکونين إيطاليا)، (لجنة الثورة)... ريتکخراوی تهوۆستی بوونه، تا نهو دوایهش شان به شانی (توۆرۆ شیوعیه) (سۆشیال دیموکاسی) - (الوية الحمراء إيطاليا)، (خلايا المسلحة لاتحاد لشعبي الفرنسي) ريتکخراوی (بادرماتیهۆف) له نهلما نیای رۆژناوا هه بووه - که دامه زیتسه ره کانی: (نه ندریاس بادرر تۆلریک فاینهۆف) چه په کی بر جواویش بوون، زۆر په وشه نبریش بوون چاکیش له مارکسیهت که بهشتیورن زیاتر له دژی شه ههنگاوانه ی تۆرۆ شیوعیه کان دروست ببون ... به لام له راستیدا تۆرۆ شیوعیه کان واقعیه تر سهوون بهو بهرنامه هیتلره یان له نه وروپایه کی دیموکراسی، که چس شه ريتکخراوانه مارکسی ره سه تر بوون لهوان، له پینش نه وانهش له روسیا ريتکخراوی ((نیهیلیزم - که دروست که ره که ی تۆرچینۆف بوو) دژی نایین و له په پرهویدا کوشتنی ناغاو بر جوازی نومار کردوه، بزیه تهوۆریستیان په به نایه تی له ناو کۆمه لگه یه کی جیهانی وه گرت له گه ل فکری شیوعیه ت.

۲. مه دهرسه ی سۆشیالیستی و نه ته وه یه کان:

هه له به ته هاتی سه ره کی سۆشیالیستی له سه ره نهو دوو مدرسه ی سه ره و حساب به مێژووه کانی شیانمه وه. ئینجا شه نایدۆلۆژییه کی نه وایه ته یه و یتسک هاتووه له نیوه نه ته وایه تی و نیوه لیوایی یان سۆشیالیستی یان شیوعی نه وایه ته مینکی

^۱ مبادئ الثورة - پاکۆنن

پادیکالی ترسناک و توقینهری لسی پمیدابوو و هک: تورانیه کان، نازیه کان،
 ناشیه کان، به عیبه کان، نه ژاد پمرسته کانی تر و... هتد کاربگمربه کی زوریان
 له مر جیهان هه بووه، مینه ته پیه کانی کوردی نیستاو تۆقاندنی له مر دهستی
 نه وانه به زیاتر.

به رگری و نیرهاب:

به شیکێ گرنگی تر له و پیلانهی ئیستای جیهان نهمویه به رگری و شۆرش دۆ
 ستم و چمساندنمه به (نیرهاب، تیروز، عنف) له قهالم ده ده، ده یهوی نمو به
 نوێترین چهک داتکوتی و خێرو بیری ولات بخراو پارودی نه و فیشه کت لیتسه نیتوه
 که تۆی پێ تیرو ده کا، برسیه بکا، سه گت تێ به ردا، به مر و مال بشسوتینی
 ههتا زمانت لی قه دهغه بکا، نه ویتته خاوهن مال و تۆش بێگانه، نینجا نه گهر
 به کۆنه تهنه گنیک به رگریه کرد پیت ده لێ نیرهابی، تیروزیستی، تیکه ده ره،
 نایاسایی ...، هه له به ته داکر که ران نه و زاراوه یاساییه یان بو تا ماده کردوین، ده بێ
 ناگادار بێ نه چێ به لای نمو پیناسانه که له کوتاییدا ده به تیغ بو ملی خۆمان،
 نه گهر به وردی سه رنج دهینه نمو پیناسانهی نیر ده ولعتی ده یهوی نمو
 نیرجانه تانهی له ده مر موهی یاسا ده کری به تیروزی پو لێ بکا، هه له به ته نیتیه
 کوردیش خاوهن ده ولت و یاسا نین، به پیتی نمو پیناسه یاسایانه پیت جم و جۆلی
 شۆرشگیرانه کاغان هه مر وی ده چیتته خانهی تیروز به سه ره کرده
 میژوو به کانیسانمه و درو منایشان ده که ونه خانهی هق، بویه ده بی وریابین
 له هه لباردن ولایه نگیری له پیناسه جیا جیا کان، نه گینا نه لهی نیقلیمی و جیهانی
 ناماده به بتلیستیستی به تیروز، جگه له کوردستانی سه روش هه تاله و ده وایه ش
 جار و ابوه ناری کوردستانی عیراقیش به تیروز هاتوه، له وانه و تازی foreign
 affairs ژ: ه سالی ١٩٩٦، هه روه ها سه رنج به ده terrorism and garilla
 (ولتر لاکیر)

ئيسرائيل خاوهنى گوره ترين جبهه خانى قهدهغه كانيمشه كه چى چەند كۆتە چەككە له تاو باخه ميهك دۆزرايموه گوايه هاتروه بىر بىرگرى كه رانى فلسستين خمريك بروه دنساي لىسەر وه رگىرئ، له خوارووى شه فرىقا سپيه نه ژاد پهرسته كانى رۇژناوا و قوتاييانى لىبرال ديموكراسى، مرؤفئىكى رهشيان خستبوه ژير چەبۆكى ٢ سهگى درنده كه چى كه كاپراى رهش ويستبوى تهنيا سهگه كان له كۆل خوى بكايموه ده مانچه پيان لى راکيشابرو پييان گوتبو هه مى تيرؤرست نهوا دهتموى له سهگه كان بهدى!!

نهوه پلانتىكى زۆر گهروهيه بهسەر فەرهنكى جيهان و نيتوده ولەتیش، چوئكه هه موو پيئاسه كانى كۆن بۆ تيرؤرست هه دهسه لاتدارو داگيركەرى گرتزته وه، ههتا راپورته كەى (ليژنهى تايبهتى-UN- دهبرارهى تيرؤر له سالى ١٩٧٣) دهلتى كارە تيرؤرستيه كان دهگهريتموه بىر شه داپلؤسىنهى كه دهسه لاتداران نهغيامى دهدهن دژى ميللهتانو گهلانى نازادى خواز كه بىر مافى چارهى خؤنوسين و نازاديه كانيان تى دهكۆشن، لهو سهردهمى برپارى ياساى نيتو دهولهتى كه له نهتموه به كگرتوه كان ده رجسوه له ٢٤\١٩٧٠\ ٢٦٢٥ شه رعيهتى به بىرگرى چەكدارى وشؤرشيش داوه، كه چى نيتا دهپانه رى هه موو ميللهتان بىن بىرگرى خؤ بدن دهست، بهلام ياساى بىرگرى ياساياهكى سروشتى و گهردوونى زيندهگى و خوايه، شهو بهرگرىيه هه سروشت و پروهك گياندار و ههتا به كترىايه كيش ههيهتى چ جاي مرؤف، نهگه بىرگرى نهكا له قيامهتيش تاوانبار دهبيت وهك له نايمهتەكانى (ظالمى آنفس) هاتروه.

تاقىسى ئىسرايلى:

لهوى سهروودا كه باسحان كرد وامان لى نهكا ههلوئىستى رههائى له توندوتىژى و بىرگرى وهرگرن بى رهچارى زهههان و زههينى خؤى، له بارىكى ناساپى و نازادو ديموكراسيه نارام نهوا بهكارهتئانى توندوتىژى چ له لاي

تاقمه کان چ له لای دمه لاتدار زور سلبيه، ساتای وایه شو دهمسو تاقمانه نوqsانن له بنه ماو بهرنامو نابذلوزیاو زه خړه ی فکری، خیرا په نا ده بانه بهر نړه اب، لمو سرده مه دا دوو چینی سره کی له تاقم و کومه له سیاسیه کان به ناهمق په نا ده بانه بهر نړه اب و تیرور، په که میان، عملانیه نادیمو کراسیه کان که له فکرو مه بادیثا قه لوش بووینه دووم همدی دهمسو تاقمی خاومن مه بادیثو عه قیده ش که به چاکی له دست نشان کردنی قوناغ و واقعیه نه گمیشتون، نموانه ش له هم مو لایه که هیه چه په کان، ناشیونالیزمیه کان، ناینیه کان، همتا لیبرالیه کانیش ... (بو زیاتر سمرنج بده زاراره ی (پره گر) لمو فخره تنگه)، نمر نهمانیه ی چینی دووم خزمه تیکی زور به بهرنامه ی چیتی په کم و دمه لاتداره دیکتاتوریه کانیش ده کن، هه لېنه چینی په کم له بهر قه لوشیان زور پتوستان به دمه لات هیه تا به هیموه نه ندان و لایه نگر له رتی نیعتیاز په یدابکا، شو جزره دمه لاتدارانه نړه اب، تیرور، توندوتیژی به کار دهینن بو پاریزگاری له دمه لات له ژیر ناوی جیاجای باسایی و دیو کراسی و به نازادی ده زگای داپلوسپنمری دوست ده کا زیندانی پر له سیاسه قمدار و نووسه و پرده گر ده کا. نا لیره دایه زوری می ره شه ونییرانی دلسوز دروشمه که ی به ورورد داده رینون ده تین: به کارهینناتی توندوتیژی و نړه اب و تیرور ناروابه چ بو گمیشتن به دمه لات چ بو پاریزگاری دمه لات، له راستیدا همدی دهمسو تاقمی نړه ابی فاوولی گموره ده دانه دمه لاتدارانی جیهانی و نیقلیمی و ناوه کیشی، نه وه ش لایه نیتکی تری ناووزی کینه کانه لمو جیهانه، هه لېنه په تابرندی همدی دهمسو تاقمی بچوک لیره وله وی بو ره شه کوژی و تیرور هیچ نه سلنکی شایتی رسمه نی نه، چونکه نه وه دده دوله مهنده له فکرو عه قیده و نابذلوزیا و سیاست و نمونه، هیچ پیروستیه کی به تیرور نیه (لا اکراه فی الدین) (ضمن شاء فلیکفر ومن شاء فالیزمن) نه گمر ناین گوژین به توژی نه بیت چ بنه مایه که بو توژی گوژینی فکرو سیاست ده مینن، کومه ل و تاقمه کانی سر به مه درسه ی مه بادیثی

ھەردەم پیتیستیان بە نۆی میلەتە تا بەرنامە کەیان لێ ساغ بکەنمە، ئەوێش کەشێکی ئارامی پیتیستە نەک تۆقاندن و پارەپار کە سایکۆلۆجیەتی خەلکی پش دەشکێت. هیچ مەبەدینێک بە سڕوشتی و ھوناگری، بۆیە لە مێژووی موسلماناندا بە دەگمەن دەستەو تاقەتی تیرۆستی لێ پەیدا بوو، لەوانە بەشێک لە (خەوارجەکان) یان (جەماعەتی شیخ المجلد) لە خۆراسان. بەلام جیھانی تر پریەتی لە ئوموێ کۆن و نۆی لەوانە (فرسان المیکل، جماعة جويتير، الساحر الاسود، جمعية قطاع الطرق، جماعة خصيان روسيا، محاکم التفتيش، کوشتو سرتاندنی زانیان تا دەگاتە شۆرشێ ڕەشەنبیری ستالینی و دوايش ماوی، ھەردوھا لەر دوايش خەمیرە سوورەکان لە کەمبۆدیا، ڕێکخراوەکانی (الوية الحمراء) لە ئیتالیا (بادر ماینهوف - واتە سوپای چەکنار) لە ئەلمانیا، سوپای سووری یابانی، خلايا الثورة الفرنسية، اشتراکيون الثوريون، فهد، انتقام، المرعبون، ديناميت، اتحاد باکونين ايطاليا، لجنة الثورة... ڕێکخراوی لەب ڕەشەکان (کف الاسود) سربیی... دەزگاکانی سڤاو موسادو KGB و مېتو موخابەرەتەکانی تر، لە پڕۆتۆکۆلی (١٨- حکماء صهيون) دەلێت: ((وێکێلە کافان کاونیکی زۆری تیرۆزی ماقوولانیان ئەنجام داو))، جیھانی نیتستاش پریەتی لە ولاتان و دەسلەتاتی نێرھابی وەک (د. ئەدۆنیس ئەکرە) دەلێت: (نێرھابی سیاسی بەکێ لە ئەسلترین ستراتیجیەتی سیاسی دەسلەتات و حکومەتانی نۆیە)، بەتایبەتی ولاتانی عەرەبی و ھەندێ ولاتانی نیسلاسی تر.

کۆتیی تیرۆرۆستە؟

پرسیاریکی سانایە کەچی لەسەردمی بێ دادگری (یان تەرازوویەکی سەرانبەری) وەک زۆر پرسیاری تری وا سانا وەلامی ڕۆمان دەست ناکەوێت، ٨ ساڵ جەنگی عێراق نێزان کرا لە پێش چاوان دەزگایەکی ڕەسمی دەولەتی بویری نەکرد لایەنی دەستپێکەر دەست نیشان بکا، لە کوردستانیش ئەو ھەموو شەپەرە

براكوزيه كرا كەس نەيتوانى لايمنى دەست پشكەر دەست نیشان بكە، هەرچەندە لە هەردوو جەنگى براكوزى و عىراقى و ئىرانى لايمنى شەرقى وەك مانگى چارە ديار بوو، هەتا لە دوا سات لە بەرنامەى كى رادىۆى موشىكاران (نقطه الساخنة) لە نوێنەرى پارتى وىە كەتتى هەمان پرسىار كرا، نەوانىش لە وەلامى زەق رايان كرد.... دەبێت نەو مەتەلە چى بێت؟ لەو سەردەمە هەق ناگۆتريت، لە قورئانى پىرۆزدا ژۆر يە توندى بەگژ نەو ديار دەبە داچوتەو (ولا تلبسوا الحق بالباطل وتكتمروا الحق وأنتم تعلمون)... لە فەرەمودەش هاتووە: (هلك قوم ما لم يقل للسيء أسأت...) بۆيە نەو پرسىارەش ناخۆ كەن نىرەهاىيە؟ قەمىرانى بىن وەلامىسان هەبە، نايا نەوى دەچەوسىتەو بە كىمىاوى لىي دەدرى؟ نەوى زىندانى پىر لە پىر يارو سىياسەتە دارو هونەر مەندو خەلكى رەش و پروت دەكا تىرۆرستە يان قوربانىيە كە؟ نايا كامەن پىرەهاى سىياسى پىرەو دەكەن مىللەتانى ژىر دەستە يان داگەر كەران؟ زل هيزان يان بى هيزان؟ بەردى خىز يان بەردى شەپ؟... پرسىار ژۆرە؟ وا پێدەچى هەر و لاتەو بە جۆرىك پىتناسى سىياسى و ياساى تىرۆر دەكا بۆيە جار وايە پىتناسەكانى نەوانىش خزان و دەولەتى زل هيزو دەسەلاتە رەسىيە دىكتاتۆرىيەكان دەگرتەو بۆيە وازيان لە پىتناس و نىشانەكانى هىناو، گەلى جار رۆژنار دىمەوى هەندى بزووتنەوى رزگارەلواز يان ئىسلامى بختە نەو لىستانە بەلام هەر بە خىراى هاوتای بۆ دروست دەبى كە بلىن (بائىلەودو هەوا)، نىنجا نەو كاتى تىرۆرست دەست نیشان دەكرى كە دادگەرى لە جىهان هەبێت يان بە لايمنى كەمەو لەو و لاتە جۆرىك نازادى و سەرمەستى بەرپرا و دىموكراسى و دەست گۆزى دەسەلات هەبێت، دادگەرى نىيە كاتى رىتكەراوى (پ.ك.ك) بە تىرۆرست بلىستىنرى لە گەل نەو شە هەندى جەو جۆلى بە دانايانە نەكردو، بەلام دەبى شەر زەمىنەو باروودخە نەوى پەيدا كەردو، چى يە؟ برىتيە لە چەوساندنەوى نەتەو، پاكساوى رەگەزى، شۆفىنى، رەگەزەپرستى، چەوساندنەو، سرتاندن، قەدەغەى هەموو شتىك لە كورد هەتا زمانىش لە ژىر

دام و دزگا کانی تۆتۈش،... ھەلبەتتە ئەو بەرھەمى دەپى، ئىنجا دادگەرى
 نەوھە پەكەم چار (كار) دكە ھەلسەنگىنى و بىرى ئىنجا كاردانەو، ھەتا
 ۋىتكخراوھ كانی تری ئەوروپاش لەوانە (الوية الحمراء) لە نىتالىا كە لە ولاتىكى
 دېوكراسى و نازادى سىاسى پەيدا بېو بۆيە ھېچ پاساۋىكى تېرۆستانەيان نىە،
 كەچى لە دواى لىكۆلىنەو دەينىن دامەزىتەرەكەى (رىناتۆ كۆرشىق)
 مەسېھىكەى ناين پەروەرىش بېو لە كاردانەوې بزوئەوې فاشىەكان كە
 چالاكىان ھەر بە گەرمى ماېوۋەو، لە سالى ۱۹۷۰ نەو ۋىتكخراوھى لە دۆيان
 دروست كەردوۋە... تا گەشتە ئەو رادەى (نەلفۇمىرۆ) سەرەك ۋەزىرانىش كە
 ھەلبۆتدرا بېو بېرفىش و تېرۆرى بىكەن... بۆيە پىتۈستە لە بىنچىنەكانيان
 بىكۆلىنەو، دەينىن (كار)كان، توندوتىۋى دىكتاتورانە بېو لە ولاتەكە، يان
 ۋەك جىھانى نىستەو مەبدەنەكەى نەمەرىكا (يان لەگەلى يان نىرھابى)
 گەورەترىن نىرھابە ھەر زياتر نىرھاب دەزىش،... لەسەرچەم را زۆر بە پروونى
 دېرەكەوې كە لەگەل ھەبوونى ھەتفۆ دەستى تېرۆرىستى بى ناسنامە بەلام ئەو
 ھەبوونە بو زل ھىزان و دەسلەتە دىكتاتورەكان پاساۋىكى دىگەنە بىز لىدانى
 تەر و وشك و تۆپۇزۇسون و پەخنەگرو نەخوئىندەوې خەلكى تر، ساغ كەردەوې
 مىللەتنى شارستانىەكانەو زياتر پۇژشاوا دەپەوئ ئەو تۆمەتە بە بزوئەوې
 نىسلامى و نىشتەمان پەروەرە راستەقىنەكان ۋەنوسىننى كە لە پەرزەۋەندى ئەوان
 نىن، جا ئەو بزوئەوانە چەكدار بى يان بى چەك، مېان پەو يان توشد پەو،...
 ئەگەر تۆپۇزۇسىۋنى چەكدار تېرۆستىيە ئەوا كۆلۇمبىيا، مەكسىكە، زۆرىەى
 ولاتانى نەمەرىكەى لاتىنى و ئەفەرىقا تۆپۇزۇسىۋنى چەكدارى ھەپە بۇچى
 بىوانىش ناوترى تېرۆرىست، ھۆش و تۆتسى چىان لىك كەرد، بىوانە ناوترى
 تېرۆرىست لە كاتىكنا نەمەرىكا مەشقى چەكدارى بىو عىراقىانە دەرەد لەمەجەر
 بەھەمان شىنەوش تۆپۇزۇسىۋنى شەفغانى، ئەگەر بزوئەوې پۇگارى خوازى
 تېرۆرىستى بزوئەوېكەى تەپوورى پۇژشاوا، باسك، تامىل، ھىندۇسەكان و

سیخه‌کان، سویای چه‌کداری خوارووی سودان، به بمشی سرور دوتړی تیرورست که‌چی به بمشی خوارو ناورن، بپاشی یاسای نه‌فامیه بانیک سد هه‌وايه. خو نه‌گمر بزوتنم‌ه‌ی نایینی تیرورست خو نیرانیل لمر شو ده‌قه نایینیانه شو نیرهايه ده‌کا، له پرزتوکولی (١٨)ی حکماء صهیون ده‌لی ((...قامت وکلانتا بانه‌از عدد من الاغتیالات الفردیه...))، ده‌یان پیک‌خراوی شری مسمیعی و یه‌هودی و یوزی ...چه‌کدار همن ...بچی نمان تیرورست نین؟ ...خو نه‌گمر نمان دوون نین ...خو ره‌که‌کوزی و کوشنی ژن و منداک تیرورسته همر ده‌بینین زل هیزان و داگیرکمران و حکومتیه دیکتاتوریه‌کاتن پمیر‌ه‌ی ده‌کمن جا چ به ده‌مانشه یاخود توپ و فرقه‌که‌فرقی چیه، خو نه‌گمر کوشنی سیاسه‌ده‌دارو موفه‌گیر تیرورست بیت بکوزانی پاتریس لومرمبا، ترۆسکی ...تا ده‌گانه فتعی شقاقی، ابرجها، محمد باقر الصدر، صالح یوسفی، به ناشکرا دیارنکه‌واته کن تیرورسته؟ واته تیرور زاره‌ویه‌کی زیاتر سیاسیه که‌متر بناغه‌ی فکری و نایدولوی و نایینی هه‌یه، بویه چاک ناناسریت‌ه‌وه ده‌نورن همر زل هیزان به‌زغیره وه تومنت به‌کاری به‌نینی له دژی به‌چووک تر له خوی له کاتی پیوستا بن هیچ پالشتیکی یاسایی گشتی، هه‌تا داواکردنی خه‌لکی کوردستانی سرور له تورکیا به زمانی خزیان به‌وینن لمرده‌می حکومتی نه‌جه‌وید نمان شو داوایان به دارابه‌کی تیرورستیانه ناساند، با سرنج به‌دینه سن لومونه‌ی زوق لمر باره‌یه‌ره:

١. له سالی ١٩٩٩ روسیا به‌په‌سمی و له رتی رادیو و نه‌له‌فیزییونی ژن و منداک و گیانه‌به‌ری ناو گروزی (چیچان) ناگادار کرده‌وه نه‌گمر له ماوه‌ی (٤٨) سه‌عات دهره‌چن به تیرورست له قه‌لم ده‌دوتن!

٢. له مانگی ٨/٢٠٠٠ نه‌مه‌ریکا به هه‌مان شیره پیک‌خراوی (فتح‌ی) فه‌له‌ستینی ناگادار کرده‌وه نه‌گمر به‌رام نه‌بن له دانوساننن له‌گه‌ل نیرانیل نمان ده‌یگیت‌ه‌وه لیستی تیرور.

٣. غروتهی سێیەم لە هەموان سەرنج ڕاکێشێت، دەبێتێک ئەگەر چە کداری بزوێنەوه نیسلا مەکان هەمی تۆمەتی تیرۆر بێت ئەوا بێ چە کیشیان هەر تۆمەتە ...مەحفوظ ئەنەح^١ سەركردهیهکی ئیخوانە لە چەزانی، زۆر بەناوبانگە کە بە هەموو هەلوێستێکی خوارو و خێچی دەوڵەت قاپلە و هەرگیز چە کدار نەبووه بە ماستی سپی و تەوێش لەبەر خانەری دوورخستەوهی لەو تۆمەتە ی ئیرهاب، لە ١٩٩٤/٤/١٥ بە ڕەسمی ئە مەیدانی هەلبژاردنی سەرو کایەتی دەرکرا بە تۆمەتی چە کدار نەبوونی لە کاتی بەرگری چەزانی ...واتە ئەوجارە بێ چە کە کە ی بووه داو و بە ئەندازە ی تیرۆر کاری لێکرا. کەواتە چی بکات؟!

^١ لە سالی ٢٠٠٢ وەفاتی کردوه

(۳۰)

ديموکراسی الديمقراطية Democracy

دهك زاراوه وشمیهکی کۆنی نهغریکی یه له (دپوس+ کرات) پینک هاتوه،
واته دهسهلاتی گهل، دوا یزنانه کان کردیانه دیوکراتی و به کاریان هینا، نیستا
(دهسهلاتی گهل) به مانا (دیوکراسی نهسینه) یان (دیوکراسی راسته وخز)شی پس
دهلین بن نویتنرو پیناو (وسیط)، جار وابه نهرو وه سفی سرۆکی نه مریکی
(ابراهام لنکۆلن)یشی پین دهدری (دهسهلاتی گهل له پیناو گهل).

گه شه کردنی:

به پیتی چەندین سەرچاوهی میثوری له سهدهی (۶- پ- ز) له یۆنانی کۆن
غوونهی به کارهینانی هه بووه، به لام له (معجم الحديث للتحليل السياسي) دهالین
له سهدهی ۴ پ. ز بووه نهك ۶ پ- ز، لهو کاتی له شارۆچکهیهکی بچروك
هاورلاتیان کۆده بوونهوه بۆ بریار دروستکردن، به پیتی (جمهوریه أفلاتون) شارێك
بریتی بووه له هه رتیمی دهوله تێك، به لام دهین نهوهش بزانین لهو کاتی مانای
هاورلاتی ته نیا چینه گانی سهروو و ماقوله گانی ده گرتوهوه، چینه گانی هه ژارو
بهندهو سافهت و غهواره و په گهزه یی هیزه گانی نه ده گرتوهوه، که مایه تیهکی
ده گرتوه به پیتی زۆریه سەرچاوه کان ژماره ی دانیشترانی نهوسای (نه سینا)
۳۰۰۰ کس بوینه به پیتی مانای نۆرستکراتی بۆ هاورلاتی که میکی لهو
دانیشترانه بۆ دیوکراسی گرتووتهوه که زانایاتی تهو سهردهمه به تایبهتی
(نه فلاتون) دوا ی بۆ کردوه، تا نهودوا ییش نهو به مایه په پیره و دهکرا له لایه ن

رۆژ ناوا، له کاتی داگیر کردنی کوردستان له لایمن بریتانیایه کاتی پاپرسیه که یه سبارت به لکاندن کوردستان به نیرافه پاپرسیه که تهنا نهوانی ده گرتوه که زیاتر له ۲۰۰ رۆپیه بیان همیه و تهنا شوی ۲۰۰ کهسی کرد له سلیمانی .
هرچه نده له نویسه کانی همیه که له (هرۆدۆس)، (نهرستۆ)، (نه فلاتون) ..
له باره ی دیموکراسیان نودسیوه زۆر شاربان به دیموکراسیانه وهسف کردوه، به بهرورد له گهژ نهرستۆکراسی و حکومهتی نۆلیگارکیه، به لای (شکلی) بووه هر نهرستۆکراسیه که بووه.

سهرده می واش هم بووه زیاتر دهسه لاته لاوازه کانی پیاده ی دیموکراسیان کردوه، چونکه پیتیستیان به پای خه لکی هم بووه، دهسه لاته به هیزه کانی نه یان کردوه، بۆیه زۆر جار له میژوودا دیموکراسی مانای دهسه لاتی لاوازی داوه،
رۆمانیه کانی دیموکراسیان به کار نه هیناوه، ناوه له میژوودا به ده گمهن نمونه ده هینتموه .

له سالی ۱۲۱۵ ز (ملک جون سانتیر) دهستوری (مانگاکارتای) له نینگلته را چاردا و دانی پتهینا که خه لکی تریش دهسه لاتی همیه شان به مشانی دهسه لاتی (مه لیک) له نه نمرومهن ، نه وه به سهره تایه کی دیموکراسی هاوچه رخ ده زمین، له سه ده کانی (۱۷) و (۱۸) له نیتو نینگلاند دیموکراسی راستمورخ به کار ده را، له ۱۷۹۲ داوی شۆرش فرهنسی زیاتر نه و چه مکه گه شعی کرد،
له سهرده می پاپردوی نه وریاو هه لوه شانده می نیمرا تۆریه کانی بۆ ولاتی هاوچه رخ زیاتر باوی و مرگرت، دیارده کانی په رله مان و نازادی تاک و هه لباژدان و ره خنه و ده ست گۆزی دهسه لاتوو فره یی و (لا مه رکه زیه ت) ... همیه ک به

پېژەندى خۆى به ديارددى ديموکراسى حسابە، بەلام لەو سەردەمەى پەرمەندنى دانىشتوان و ئالۆزى ژيان پيادەى تەواى ناکرئ و نەکراوه وە (پۆس) گۆتەنى.^۱
تەو هۆيانەى برونە ودرچەرخانى ديموکراسى راستەوخۆ (تەسپىنى) بۆ ديموکراسى ناپاستەوخۆى هەرچەرخ دوانن:
۱. زيادىرونى ژمارەى دانىشتوان.

۲. يەك نەپرونى پەرزەندى گشتى... جەقەن پەرزەندەى کان لىك جيان بە تاسۆى و ستونيانەوه، بۆيە يەك دەنگ نابى... مەگەر تەنها بە شايىن پیتەوه دى، هەرچەندە (پۆس) زياتر پىي وایە ديموکراسى تەسپىنى (نەکراوه و ناکرئ) به دەگەن هەندى نمونەى کۆن و نوئ باس دەکرئ، تەنبا چەند هەرمېمىكى سويسرا (کلارس، نەپتزل، نەتروالد) گرايە ديموکراسين، ليبىياش دەلىل من ديموکراسيە راستەوخۆ و ميلليەکم، نيسنا هەموى ناپاستەوخۆيەکمە، لە پىي نەنجومەن و دەزگا و نوینەران بربار و فەرمان پەپەرە دەکرئ، شەوش لە مانا پەسەنەکمى دادەکەلى، بێمو هۆبەمو لە دوو سەدەى رابوروددا گۆرانيكى ژۆر بەسەر ديموکراسيدا هاتوو وە پگەرە هەر و لاى و هەر شارستانىەك بە شپۆهەك ديموکراسى پەپەرەو کردوو، بۆيە ژۆر جۆرە ديموکراسى لى پەيدا بوو، هەندىکيان بە نمونە تۆمار دەکەين لەو پەرهگرافەى داهاوو .

جۆرهکانى ديموکراسى:

۱. ديموکراسى ميللى يان راستەوخۆ، تەرە ديموکراسى پەسەنە (تەسپىنى) پە کمە، نيسناش لەو جيهانە نمونەى نيە تەنبا (ليبىيا) دەلىل نيە لەو جۆرە ديموکراسيەى هەندى هەرمى سويسراش.

۲. دیموکراسی نویتەراییەتی؛ چەند نویتەرنێك لە جیاتى مێللەت بېریار دەدەن وەك نێستەمى نیتستای وەزارەت و دەزگاکانى پەرلەمان و دەزگاکانى تری سیاسى.

۳. دیموکراسى ناوەدى؛ داھێنانىكى شرعیەت بزو، واتە دیموکراسیى بۆ ئەنجومەنى سەرکراوەتى، گوێزپایەلى خواریو بۆ سەروو یان وەك بێەمای (نقد شە ناقش).

۴. دیموکراسى سۆسیالیستی... (سەرنج بەدە سۆسیال دیموکراتى لەو فەرھەنگە).

۵. دیموکراسى ھەمىچى، یان نایىنى نۆى... بگەڕێو بۆ بەرنامەى (عظا ط و عەر- رادبۆى- مۆتى کارلۆ) ۱۹۹۸/۸/۲۷ دەلى: إن الله ديموقراطي في عمله.

۶. دیموکراسى لیبرال (سەرنج بەدە لیبرال دیموکراسى لەو فەرھەنگەدا).

۷. زۆر جۆزى تری دیموکراسى ھەبە... بەلام بە گشتى دەکرتە دوو جۆز: یەكەمیان دیموکراس راستەوخۆ بەشەکانى تر بە (دیموکراسى ناپاستەوخۆ) حسابە، دیموکراسى راستەوخۆ نەماوەو پەنگە نەشبوینەت، دیموکراسى ناپاستەوخۆش نایدۆلۆژیاو بێەماو پێبازو مەبەدینى نێ، کۆمەلە پێکەوتن و بەھایەكى سیاسى ھاوبەشە، ھەموو لایەك کۆکن لەسەرى بۆیە ئەو ھەموو دۆخە وەردەگرتو و خۆى بە تەنھا نێە لەگەڵ تەیارو مەدرەسەیکى تر بوونى سەربەخۆی دەبێت.

ھەلسەنگاندنى:

مەبەست لە ھەلسەنگاندنى ھەردوو لایەنى سەلبى و نیجایەكەبەستى بەگشتى: ھەلبەتە ھیچ شتێك نێە دوو پروی چاكی و خراپى نەبێت، بۆیە شتێكیش نێە لە ھەموو دۆخەكانى بۆ ھەموو لایەك ساف نیجایى، سەلال، چاك، خێر، .. بێت بە ھەمان شتێوەش نى یە ساف سەلبى، ھەرام، خراپ، شەر، ... بێت، ناواش دیموکراسى ئەو مێستەھە نەفسونایە نى یە وەك لە

زۆری پەڕەوان و ڕاپۆرتە سیاسەکانی لایەنە کوردستانەکانیش هاتوو، نەخێر، هەرەك له ییشتەر عەلمانیەتی کوردستان له قەبلاندنی مارکسپەتدا وا بەهەڵە داچوو بوون و ئەوکاتی پێیان وابوو دیموکراسی نامرازیکی برجوازی، کەچی نیستا بە (دەرمانی هەمەر دەرمانی ناو دەبەن، رەنگە بەشینکیان لە کاردانەوهی نەو یستەمە دیکتاتۆریانە ییشت، بەگشتی وەك له لایەن ئیسلامیەکان پێناس دەکری و دەتێن، دیموکراسی چاکترینی نیو عەلمانیەتە، یان چاکترین داھێنانی بەشەریە،... نەگینا پریەتی له سەلییات.

سەلبیاتەکانی:

نەگەر دیموکراسی یڕ له بالای خۆشی پەڕەو کرا واتە میلەت سەرچاوەی دەسلەتیش ییشت ئەمرا ئەو سەلبیە سەرەکیانە ی هەیه کە هەریەکیان دەبە سەرچاوەی چەندین لق ی تری سەلبیات، وا هەندێکیان لی هەڵدەبۆزێن:

١. زۆرجار بوو و هەمیشە میلەت یەك پابووینە کەچی هەڵەبووینە، هەر بە فەونە زاناو و نەزانی سەر تەو زەویە ی خۆمان واتێ گەبیشتبون زەوی ناوەنلی گەردوونە کەچی (کۆیەر نیکۆس) بە تەنها پێچەوانە ی ئەو کۆ رایە سەر له کۆتاییدا رایە تاقانەکی ئەو راست دەرچوو، کەواتە زۆرایەتی پێوەری راستی و دروستی و دادگەری نیە، زیاتر لەوێش هەردوو توێژینەوه ی نایینی و زانستی کۆکن کە رای گشتی عەوامی خەلک بەشی هەمەر زۆری بەهەڵە داچوو، زیاتر ئەو بابەتە دەگەرێتەرە بۆ پەڕۆی، خۆ ئەگەر ١٠٠ ئەندازیار رایان وابوو نەخۆشێک عەمەلیات نەکری و یەك دکتۆر رای پێچەوانە بوو رای دکتۆرە کە وەرەگەیی، با سەونج بەدین له کۆتایی مانگی ١/٢٠٠٠ له پەرلەمانی میسر کێشە بەناوبانگەکی (مافی خولع له لایەن نافەرەت) ی خستە بەردەم ئەنجومەنی زانستی (زانکۆی ئەزھەر) کە پێکھاتبوون له (٤٠) کەس، له ئەنجامی دەنگە دان ٣٥ بەرامبەر (٥) کەسی نارازی دەرچوو، دوا ی لیکۆلینەرە یەکی سەرەتایی دەرکەوت

نمو (۳۵) کسمه پسیپوژ تمبون تنها نمو (۵) کسمه شاره زای (شمريعت) بوونو دهنگيان دژي نمو (خولعه) ۱۰... له کوتايدا زؤرايه تي دهنگي هيتا به لام پاستي ژيرکروت، بهو شپويه دهنگي نا پسيپوژي وه که له ديوکراسي، ههلبؤاردني خه لکيتک بؤ (فهرمانبره وای) له هه موان زياتر پسيپوژي دهوئ، وه که ده شزانين عوامي خه لک (تهک نومه) هه رگيز پسيپوژين تا بزاتن نوينه ري پاست بؤ خو ههلبؤيرينو به کمه شتيک سهره پؤيانه هه لده خه لته تين و هه نگاوو هه لونه ست و دهنگه گانيان نورکسانه، له بهک لايه ني و ناقوولي و نه غلام لينک نه دانسه وهو هه نوکميانه هه لده قولي... له رياره به دهقه گاني ناييني، دهرون ناسي و نه تروپولوزي يه کان... براي ميلله ت به رايه کي هه لده خه لاتاوي تن نه گميشتر و له قه لده ده دن، که چي له ديوکراسيه ت نمو رايه سه رچاوه ي حوکه .

۲. له دهنگ دانا دهنگي زانابه ک و نوزاتنک، فميله سوئيک و نه خوئنده وارنک، خو قروژ و نيشتمان سه روره رنک، دکتوريک و نه خوشينک، خو پمريستيک گشت ويستيک ... وه که يه کهر هه ريه ک دهنگي که، هه تا له نينو ميلله تاني نه ورورپاش (که به حساب پيشکومتون) زؤريده ي ميلله تان له دهنگ دانا هه لده خه لاتون و دهنگيني قه ناعه تي نيه، کيشه که ش له وه به خه لکي عوامي نه ورورپاش نه ناره زوري سياسيانه ي هه به نه پسيپوژيشن ليتي، هه لبه ته پؤسه ي ديوکراسيه ي به دهنگدان و ههلبؤاردنيسهره پؤسه يه کي سايه

۳. له زؤريده ي دؤخه کان نمو توئنه رانه ي هه ليان ده بؤيرين نوؤمه اتیکيانه ده به نه نوئنه ري به رؤوه ندي خو يان و دهوله مه ندان، بؤيه له مو سيسته مه هه رايه کي زؤر و که مایه تپه کيش خو شگوزهران ده بن، هه ر له ناهارتيکي نه مريکي ساماني بهک تاک به نه نذاودي (۲۰۰) ي نه مريکيه، نمو دؤخه له کيشوهرنک بؤ کيشوهرنيکيش راسته، هه ر له راپؤرتي ۱۹۹۸ ي ناماره گاني نيونه تعمومي به هه مان شپوهش له (قمة الارض - جوهانس برگ) ناماري ترسناک تر ينيشکه ش کرا، نمو دؤخه که بشتوته ولاتاني خوشمان، نمو ديوکراسيه وای بؤ هه نديک رده خاندوده به ريرسي

خزبي و تيداري وا ههيتت مووچهكهي به نه ننازهي (٤٩٦) موچه ختوري ناسايي وهرپگريت.

٤. كيشه سمركيه كاني جيهان و ناوه خوش، چ تاك چ به كۆمهله به ديموكراسي چارمه ناييت، ههتا كيشه نه تهوايه تي پي چارمه ناييت كه گوايه تاكه چارمه ريته تي، نه وهتا له ولاتاني ديموكراسيش كيشه نه تهوايه تي به گهرمي له نارادايه و هك: كشمير - هند، كوردستان - توركيه، فلسطين - ئيسرائيل، نيرلندا - بهريتانيا، كۆرسىكا - فرنسا، باسك - ئيسپانيا، سريلانكا - تايل، زۆربه ي ولاتاني ههردو نه مهريكاو - گهلانى رسته كه ي، ئوستراليا - بورجوانيه كان، ... لهو نوقبتانيهيه سيسته مي ديموكراسي تهوافوقى سهرى ههلتا، نه وهش دابه شي ديموكراسيه بۆ (ديموكراسي به شي - ديمقراطية الجزية - sub-democracy) واته له ههر به شى كيانى نه وهو بينكهانيك پرۆسمه كي ديموكراسي سهر به خۆ جى به جى ده كرى، نهو جۆره له چيكوسلواكياي پيتشو و قوبرسو لبنا و عيراقى توتش پهير و ده كرى، له هه مووى سهر تر نه وه كوردستان به ك پينكهاته و نه وهو ناين و مه زه به .. كه چى له ژير مايمى سيسته مي عه لمانى نهو دوو خزبه پهير و ديموكراسي تهوافوقى ده كن، ههر چنده ههر به كه له لاي خۆي ديسان نهو ديموكراسيه شه پر به ش تيك ده شيوتنى و ناوتى كي ماقوول تامينى لىي بئين .

٥. خردى ديموكراسي ديموكراتواز دروست ناكا، نه ما به مرۆه و نه نى پهرسته كان دروست ده كا، غوونه ي جهمان به لگه نه ويستى كه بۆ سهر جهم نهو نه مرۆه و نه نى، ئيسلاميه كان به ديموكراسيه نه زياتر له ٨٠% ي ده نكيان هيتا كه چى حكومهت و عه سكر هه ليان وه شانه وه و جيهانى ديموكراسيش نهك ههر ده نكيان هه لته پرى به لكو لاپه نگرى حكومهت و لايه نه عه لمانيه دۆراوه كانپان كرده و ديموكراسي سهر پرا له بهر چاوان.

٦. له كۆنه و تيبينى ره گه زه رسته لى سهر ديموكراسي ههر هه به وه، له كانپيكا له هه مرو ميژوو و به نيتاشيه وه به ده گه نى نهرومه به كي نيه له نيتو

قرلمرەش و بەندان کە گەشتی پلە ی سەركردایەتی وەك لە نیسلا ما (بلال حبش) پیتی گەشت، پیاویك ناوا هەزارو غەوارو بەندە بە دیموکراسیانە بگاتە پایەکی ناوا (نۆوسە ی نەبوو)، هەر بۆیەش دێسان راپۆرتی ۲۰۰۱ ی رێكخراوی لیبووردنی گشتی کە لە کوتایی مانگی (۷) بلاو کرایە وە رەگەزە رستی دا پال زۆرە ی ولاتانی جیهانی نوێش، نمو خەلە لە ناخی دیموکراسیە مادیام راستی و دادگەری بە زۆرایەتی دەنگ و کە مایەتی دەپسورێ لە شەخاما زۆرایەتی کە مایەتی دەبا، نەوش هەمان یاسای بنجینەمی (دارووبەتی کۆمەلایەتی) کە لە کۆتاییدا (البقاء للصلاح) بۆ بەهێزو زۆرە کان دەبێت، ... تێتر نەو سەرچاوەی کۆمەلانی دەردی نابووری و نەتەرەیی و چینایەتی و ... دەبێت.

۷. لە دیموکراتیا بانێك و دوو هەواو چەند هەوا زۆرباوی دەبێت، هەر لە ژێر خۆر دکرده رە ی نەو دیموکراسیە بوو جەنگەکانی جیهانی لێ بریاردارو، بە تاوانەکانی یەکارهێنانی چەکەکانی کیمیاوی و ناوکی و گینۆسایدی تری هەو بە پرۆسە ی دیموکراسیش نازیەکان گەشتە دەسلالت، تا نێستاش تاوانێکی زۆر بە دەنگی وەسی دیموکراسیانە دەرکێ ...

نیجاییاتەکانی:

بێجگە لەو خالانە ی سەر و زۆرە ی پانتای دیموکراسی نیجاییە، هەر نەو وەسفە ی رەنگە بەس بێت بۆ نیجاییاتەکانی کە دە و ترێ چاکترین داهێنانی بەشەرە، لەو وەسفە دا ئیسلامیەکانیش تیا داواوەشن^۱ مەبەستان لەو مە مادیام حوکمی ئیسلامی نامادە نەبێت نەوا دیموکراسی لە هەموویان چاکترە، لە سەرەستێەکانی بێروا و دەست گۆزی دەسلالت و سەرورە ی یاسا بۆ گشتی و مافی نە یاری سیاسی و یاسایی، ... هتد. بە کورتی هەموو نەو جۆرە سیستەمانە ی داهێنانی بەشەری وەك مەدەنیەت، دیموکراسی، سەرورە ی یاسا، امم المتحدة،

^۱ علی بابو - چارەسەری کرود لە بێزان نیسان و پەرلەماندا

مانی مروژ، مافی شافرت، یاساکانی تری نیتوده و ته تی، مافی چاره نووس، زور داهیتانی تر، نموانه دادگمری و به هشت شاهینن سز مروژ به لکو له باشتیرین د وخپاندا له دوزخیان رزگار ده کمن.

تنبیځی: همدنن خالی تری سالی و نیجایی هدیه بویه تومارمان نه کرد چونکه به شینکی ده که ورته نه ستوی لیرال دموکراسی و به شینکی تری ده که ورته نه ستوی پرله مان و هه لې ته همریه که میان له وانه جیان له گهل خودی دموکراسی.

دیموکراسی و موده سلگان:

نوهی نیتا پیر و ده کړی له جیهان هیچی دیموکراسی راسته وخو (یان دیموکراسی نه سینیه که) نه، فرمان پړوای راسته وخو هه موو گهل بیت، به لکو له پړی نویننران و نه نجومن هه لیرارندن، واته دیموکراسی که ناراسته وخو یان (دموکراسی نویننرانی) به، بگره همر ولات و همر شارستاتبه که به جوریک دیموکراسی بوخو سورانده هیناویه ته سمر واقعی میلله ته که ی، بویه دیموکراسی نه مریکا له گهل ږوسیا جیان، لئناو عمره بیش وک (معمر قزافي) به نوکته و هسفی دیموکراسی کرد ووتی: له دوو رشه پینکها توه په که میان بونانیه دیوس واته (حکم) دوو میان (کراسی) عمره بیه که واته دیموکراسی مانای (حکم کراسی)!! له کوردستانیش شهر لمر دمه لات ده کړی که چی هه موو لایه کیش به خو دهلین دیموکراسی، له کاتیکندا دست گزوی دمه لات و قایل برون به نه نجامی سندووقه کانی دهنک خالی جومهری دیموکراسی و لهو سرده مه دا، هرچه نده دیموکراسی ته کوردی زور پیشکه و توتوره له دیموکراسی ته عمره بی نیتا، به همر حال چونکه دیموکراسی نایدولوزیا و پاره و برنامو مبادیشی چه سپاو نین، زیاتر په میانیکسی سیاسیه نه که پاره وی سیاسی،

* له کزنګری هاوېشي نه فریقي نه وروپی نهو پاسی کرد.

واته ميکانيزميکه بز ږيکځستنی ږهنگه جيا جياگان، (ليون برادر) له کتیبی ((political ideology)) وه (جاک لیښ) له کتیبی (democracy) زوری تریښ وهلفی دیموکراسی بهی لایمن ویی نایدیولوزیا و... ده کښ، بزیه تاراده بهک ناوانی حزب وحکومه ټیک به (پارتي دیموکراسی) هه له به، ده شق حزیک لیبرالی بیت یان لیبرال دیموکراسی بیت، به هه مان شتود مدرسه ی دیموکراسیښ نه، هه مدرسه یکه به جزړیک سوودی لی وگرځاوه، واته هه موویان له گهل دیموکراسی لیک جپان، نمو تومه ته زور به هه له بهی ده درتته پال شیسلا میه کان به نادیموکراسی تاوزه دیان ده گهن، که چی هیجیان دیموکراسی نین، ږهنگه هه تدیکیان له بهر نوځستانی خوی زاوړی له گهل دیموکراسی (یان هه سیسته میکی نیجسای ویاو) ده کا. راستیه که ی نه وه به له باری سروشتی خوی دیموکراسی نمو په میان و میکانیزمه ده دا یو مدرسه نه که توانا کانپان له ږی دیموکراسی وه به ټینتته وه و کامه به سرکه وتوو گونجاو. بزیه دیموکراسی به پله خسته به بند نه به قوناعی میژووی و پشه کی و گمشوی سرمایه داری و هه دنیته و عهقلانی... هتد، هه وهک (تالان تورین) له کتیبی (ما هی الديمقراطية؟) ده لی دیموکراسی نایته دی بی عهلمانیه^۱، نیستاش عهلمانیه کی کوردی و عهردی سر له نوی نمو بانگیشیمان زیندوو کرډوته وه و ده لین دیموکراسی نمو کاته دتیه دی که نابین و سیاست لیک بکرتیموه...!! شه ویان چ په پوهندی به دیموکراسی نه، نه وه معزه بهی میکانیلی و هوزیه، نه وانه بیانوی دیکتاتورانه که له دیموکراسی ده ترسن، نه گینا دیموکراسی ږيکه وتتیکه و بهر هه سی سعادتیکه له هه موو سر دردم و له هه موو تاستیک و زه مان و زه مینیک ده کړی، چاکترین نمونه ش دیموکراسی سنګال و نایجریا و هندستان و... زور ولاتی تر، لیژده دیموکراسی نمو میکانیزمه ده بیت که کامیانه میلته هه لی ده بزړی، نیتر که هه لیژدرا مانای هه لیژدرا دیموکراسی نه، مانای نه وه نه وه دی هه لیژدرا ده بن

^۱ خذ دیموکراسی نه سینه که که پیدابوو نه عهلمانی و نه راجحالی هه وو.

يەپەرەي ديموکراسی بکا وەك زۆریەي رەوشەنبیرانیش وای تینگەبشتون- نەخێر، نەو مدرسیە بەرنامەي خۆي پەیرەو دەکا کە لە رۆی ديموکراسیەو دەنگی دراوەتی جا چ شیوعیەتە، چ سۆشیال ديموکراتە، نیسلامە، لیبرال ديموکراسە، واتە ديموکراسی هەرپە کە لە لیبرالی وشیوعی و نیسلامی دەدا بەلام خۆی نە لیبرالە و نە شیوعیەو نە نیلامبەشە، بەو شێوەیەي زۆر بە کورتی باسیکیان دەکەین.

۱. لیبرال ديموکراسی:

بەشی زۆری عەوامی خەلک و رەوشەنبیرانیکی زۆر (ديموکراسی) و(لیبرال ديموکراسی) تینکەل دەکن، بۆتە هۆی کۆمەڵێک کێشەو هەڵسەنگاندنی چەوت، لە کاتی کدا ديموکراسی تەنها مێکانیزمێکە، ناپدۆلۆژیا نە، رێباز نە، لیبرال ديموکراسیە رێبازێکی کۆمەڵایەتی و سیاسە وە سیستەمێکی تێروانیینی ژیاوەو رۆژتواش پێشەتگیەتی، کۆمەڵێک گۆزانکاری بەسەرھێنارە، لە کۆتاییدا هەر هەمان مانا دەبەخشێ و نەو مدرسیە دەیسوێ کۆمەڵگەبەکی لیبرالی و رێبازێکی نابووری سەرمايەداری دروست بکا لە رۆی پرۆسەي ديموکراسی، نەو سیستەم و شێوازە سوێ نەو زادی (عەولەمە)ش نە، بەلکو بەرھەمی پرۆسەبەکی مینۆروپی سەرمايەداریە، ديموکراسیەتیکە گەمارۆ دراوە بە سیستەمێکی کۆمەڵایەتی لیبرالی بۆیە هەرچەندە بەرەرالت پێکھاتوو لە فرە لایەنی و سەرەستی بیروپروا نوێنەرایەتی پەرلەمان و یاسای نۆرۆزسیۆن و دەست گۆری دەسلالت ... بەلام لە کۆتاییدا هەر دەسلالتی سەرمايەدارانە بەسەر زۆرینی گەل، لە جەرھەردا مانای هەر شێوە ی نەو گەلەبە لە یۆسانی کۆن، تەنها بۆ چینیکە، چینی بورجوازی، بۆیە ناھەقی مارکسیەکان نەبووە کە بەو جۆرە سیستەمەیان وتوو ديموکراسی بورجوازی، هەرچەندە لە هەموو مدرسەکانی

تر له ديموکراسی نړیګ تره کهچی دیسان له ديموکراسی په سته که ژور دورره، چونکه:

- أ. نو نوینر پهرلمان و حکومتی هله د پوین ديسان هر که مایه تیه کن بهر ژورایه تیه، ژوریهی جار نوینری بهر ژوریهی هله نوینر ناکهن.
- ب. نو دهنګ دانه هله خه له ناوی تیا، و ده ستوره کان پینګر له گزړانګاری پشه یی، و دیموکراسیان ته نگه بهر کردوه.

۲.۴. د روسی شیوعیه ت:

خزی بهر نامه په کی تهر ته له، (دیکتاتوری پرولیتاریا) ش به کن له کوله که بنچینه یه کانیه تی، بهر له بروی واقعی بریتی پوون له کومه لیک پوین دیکتاتوری په می، ژور به ناسته نګ جینګی جوره دیموکراسی کراوه له قوناغیتکی گراستنه و به ناوی (دیموکراسی ناوهدی) نه و هه هر دیوینکی نری مانای دیکتاتوری، نه و بیان له کانی تواناو ده لانی په هایتیان، به لام وک حزبیکي شیوعی بؤ به شداری ژانی سیاسی له گله حزب و لاینه نا شیوعیه کان، نه و بیان مبدانیتکی مست و مری خست پووه، په شینکی په سته شوعی (چه پیه کان به گشتی) باوه پریان به توندو تیژو نیر هابانه هه پوه له دزی دام و ده زګای سرمایه داری به حزب و لاینه سپایه کانیش، په شینکی تریش که زیاتر (ژور شیوعیه کان) بروینه پیتیان وایسوه ده شیت له پوین دیموکراسیانه بینای سوبالیتی و دواپش شیوعیه ت پکری... بهو به مایه وده چرونه ناو مل ملانسی دیموکراسی کان و بهر جه سته یه کی راسته قینه نری شیوعیه تیان پیش کهش کردوه له چندن پین ولات، خه ریک پووه بګه نه ده لانت له وانه حزبه شیوعیه کانی فخرنسا، برتغال، تیتالیا، واته له قوناغیتک له قوناغیه کان ده ش دیموکراسی وک نامرازیک له خدمتی شیوعیه ت وهر گهریت، نه دیموکراسی خزی نامانج

بیت نه گینا سمرانی شیوعیهت هه ردهم دیموکراسیان به نامرازنکی بورجوازیانه له قهلم داوه، وهك خزمه تکارنکی سرمایه داری.

۲. مه درسه ی سۆشالیستییه کان:

له راستیدا نالیزدا - واته سه بارهت به دیموکراسی - هه ردهو سۆشالیستی سهریه رینازی مارکسی و سۆشال دیموکراسی و دیموکراسی لینگویا بونه وه، ناو له سۆشالیستی مارکسی نرا "سۆشالیستی زانستی" تا به تهواری له سۆشالیسته کانی تر جیا بکریتموه به تاییهتی (سۆشال دیموکراسی) که به (دوو پروپی) و خراتر له سرمایه داری پاس کراوه له لایهن: مارکسی، نه مجلس، لینین،... له کاتینکا سۆشالیستی زانستی هه مان هه لۆستی شیوعیهتی سه بارهت به دیموکراسی هه بووه، که چی سۆشال دیموکراسیه کان زۆر جیاواز بوینه، نه نانهت له گهڵ ئۆرۆشوعیه کانیش، سۆشال دیموکراسیه کان له نامانجه بنهرهتیه کانیش هه ندن مهابدینی سۆشالیستان خهفه کرده به مهبدهتی دیموکراسی و سه ن و رای جه ماوهر و.... به لام له کۆتاییدا نه وانهش هه ر دیموکراسی نین به ل... ده یانه وئ کۆمه لگه یه کی نیچه سۆشالیستی له پوری نابودری یتیک به یتن له بۆی پرۆسه دیموکراسیه کان.. بۆیه ناریمان نراوه سۆشال دیموکراسیه کان..... نیتنه نه زمونه کانی نه و مدرسه یه سرکه و توو تر بوو له ناو شیوعیهت و سۆشالیستییه کانی تر.

۳. مه درسه ی نیسلاسی:

هه روهك له منوسه کانی پیشوش ده رکموت که ههریه که رینگاو بهرنامهر نامرازه کۆمه لایهتیهك ده گرتیه بهر بۆ پهیره وکردن و پیتشکهشکردنی نمونه یه کی کۆمه لگه ی دادگهر، له نه بامدادو له کۆتاییدا کۆمه لگه یه کی دیموکراس دروست نابینت و هه ر خودی فه رمایشتی (کۆمه لگه ی دیموکراسی) چهوته، به لکو

کۆمه‌لگه‌یه‌کی لیبرال یان شیوعی یان سۆشیالیستی یان نیسلاهی یان تیئکه‌لیتک له‌وانه دروست ده‌ییت، به هه‌مان شپۆش به‌رنامه‌ی نیسلاهی و ده‌خزیتیه مه‌ل ملانزی دیموکراسیانه بۆ وه‌رگرتن و پشکه‌شکردنی نمونه‌یه‌کی نوێی کۆمه‌لگه‌ی نیسلاهی، به‌لام ده‌بێ بزانن که به‌رنامه‌ی نیسلاهی وه‌ک به‌رنامه‌مه‌لانییه‌کانی تری وه‌ک: (شیوعی و سۆشیالیستی و لیبرال و ...)یه که به‌رده‌وام ده‌ستکاری بکریت و زیاده‌که‌می تیدا بکریت، یان زاو زنی یی بکری له‌گه‌ل مه‌رسو ریبازو ته‌رمۆمی تر، به‌لکو به‌رنامه‌یه‌کی تیرو ته‌سه‌له جینگه‌ی هیچ هاورده‌یه‌کی تینا نایسته‌وه، به‌رنامه‌یه‌کی چه‌سپاوه بۆ کۆمه‌لگه‌یه‌کی گۆراو، شه‌و به‌رنامه‌یه‌ی له‌سهرده‌می نهمانی و مرۆف فروشتن و ناهه‌ت له‌ چال تانه‌وه کۆمه‌لگه‌یه‌کی با‌لای پیشکه‌وتوو و نوێی دروستکرد هه‌مان به‌رنامه له‌ سه‌رده‌می نینته‌هه‌ریت و فابریکه‌ی با‌لای عه‌وله‌می قه‌ دروست ده‌یسته‌وه، نیستا و نه‌ک هه‌ر مه‌ملاتن له‌گه‌ل مه‌رسه‌کانی عه‌وله‌مه ده‌کا به‌لکو به‌ تاکه چاره‌سه‌ر بۆ هه‌موو کۆمه‌ل خۆی گه‌له ده‌کا، که‌واته په‌یوه‌ندی نیسلاهی و دیموکراسی په‌یوه‌ندی زاوێ نیه، هاوبه‌ش نیه، ته‌واوکه‌ری یه‌که‌تیش نی، دیموکراسی ته‌نها تاهرازیکه بۆ گه‌یشتن به‌ نیسلاهی، واته قه‌ناهییکه له‌ رینگه، له‌ کاروان، له‌ نیوان (سفر) (یه‌ک) ده‌، بۆیه هوکمه‌کان له‌سه‌ر دیموکراسی به‌ زه‌مان زه‌مین و وێستگه‌ی پینگه‌یشتنی کۆمه‌لگه ده‌گۆڕن نه‌گه‌ر ناستی کۆمه‌ل له‌ نزیک سفر و ژنر یه‌ک ییته جیایه له‌گه‌ل نه‌وه‌ی له‌ سه‌رووی یه‌ک ییت، نه‌ قه‌بلاندنی نه‌ر (ناسته‌یه) بووێته هۆی به‌ریابوونی ده‌مه‌ته‌تییه‌کی بێ پسانه‌وه له‌ ناو نیسلاهییه‌کان له‌ به‌ره‌ی دیموکراسی، که به‌ سه‌ره‌کی ده‌بته سه‌ به‌ش :

به‌شی یه‌که‌م: به‌ تاکه رینگای گه‌یشتن به‌ نامانی ده‌زانن و هه‌تا ده‌یگه‌یینیه پله‌ی هاوبه‌شی شه‌ریعت.

به‌شی دووه‌م: به‌ کوفری ده‌زانن.

به شی سیتییم؛ نو به شه زیاتر واقعیا نه ترو سرکه و ترو ترو که به پریگه یه که
پریگه کانی ده زانی له کات و سات و قونای خوی.

نوهی په کم و دوهم وک له توژینه و کانی زوری زانی به کانی سرده می
پاسرونی نیسلامی ده ده که یوئ که لیبرال دیموکراسی و دیموکراسی نیکه
کردوه..... بۆ به هه ده که به جزیریک دیموکراسی به پریازنکی کۆمه لایه تی و
سیاسی له قه لیم داوه و ناوی وک: (أسلوب الحیاة، دین المعاصر، عقیده
الدموقراطية،) به پال و نه او، هه مو نو ناو هاوه و ناوانه ش هه لهن
..... نه وانه ده ش لیبرال دیموکراسی بن به لیم دیموکراسی نو سیغه تانه ی نه، به
تایه تی دیموکراسی نیستا مانا په نه که شی گۆز او وک له پشور باسکرا،
زیاتر مانای (دهست گۆزی ده لات، نازادی بیروا، هه تی معارزه می، سه روهری
باسا بۆ گشت، ..) هه مو نو نیجا یانه به جزیریک له جزیره کان له نیسلام دا
هه مه، به لیم له هه مروشیان لیک جیا به و..... هه به نه وانه له دیموکراسیدا
(معارزه) هه میشه به نه گهر به شداوی (حوکم) نه بوو... که چی له نیسلامدا
نه کی معارزه دۆزینه و ی به لگی بی شرعی، واته هه میشه یی نی یه، له سه
هق لایه نگرته یی و له سه نا هق نا ته با ده بیته. هه روها ده بینن بالاترین شتیه ی
دیموکراسی (پان دیموکراسی نیجا یی) له ناو نیسلام ساغ ده بیته و، با سه رنج
به دین: راستی مانای دیموکراسی بریتیه له (الولاية للشعب) له و شدا وک با سه ران
کرد کۆمه لیک سه لیا تی هه بوو، سه لیا ته کانی ش له سه روشتی نو (شعب) ده بیته
که نه زان و نه قام و عوام و... زانا و سپۆز نیکه له، به لیم کانی نو (شعب) ه
سه روهره ده بیته و گه شه ده کات به پل می (نومه) که نه زانی و نه قامی و
عوامیه تی یا نامینه ی نو (ولاية للشعب) ده بیته (ولاية للامة)، نه و ش
(مقاصد) ی بنجینه ی هوکی نیسلامه... به و شتیه به (دیموکراسی سه لی)
دیموکراسیه نرم و دوا که و توه که به له گه ل نیسلام نا کۆکه نه گینا (دیموکراسی باله)
نا کۆکه نه له گه ل بی نیسلام، نو دۆخه بۆ هه روو جزیری دیموکراسیه که راسته

چ نهمینه که (راسته و خویه که) چ گۆراوه که (ناراسته و خویه که)، نهمکیشانه همر زادهی نمو دم و دهسته نیه نه گهر به ووردی سهرنجی بدهینی ده بینن نه ووش ده چیشه و کیشه کانی فقهی کۆن، به شیک پتیا و ابور شریعتی خودا له خودی شته کان همه بویه وه ک پیویستی به شعری بهره بهره دیته چی به چی بوون، نه گهر بهیامیشی له گهل نه بویه، نه و رده ته پتی وایه عقلی به شعری راست و دروستیش ده گاته ههمان راستیه کانی بهیام له دوا گهشتی گه شه ندنیدا، همرچی لای تره عقلی پتی ده ست کورته و ته نهها به بام به تاکه سمرچاودی داد گهری داده نی، نپتر له گهل سمره تاکانی دیموکراسی له گهل (حکم الشعب) ناته با ده بیته و پتی وایه حوکم ته نهها نی خوا به، لاکهی تربیش پتی وایه حوکمی خوا به به لام چرتیه پتی گهشتنی به دیموکراسی و عاقلانه له ههموونا مرازه کانی تر چاک تره، نه ووش زیاتر له سه رده می کۆن و نریدا سمرکه و تووتر بوینه به هژی بهرنامه کانی چاکسازیان.

که واته سهرکی بنچینهیی بزوتنه و نه نیسلامیه کان له فهزای دیموکراسیدا گه شه پتیا و پهر و رده کردنی تاک و کۆمه له به ره و پتیش و بینا کردنی ژیر خانی نه خلاقی و فکری نمو کۆمه لگهیه، نه و کاتی به نۆنۆماتیکی خۆی ده بته کۆمه لگهیه کی نیسلامی نه گهر ده سه لاتداران له دیموکراسیه ته که په شیمان نه بنه ره ... نه ووش ده وازهی چاره سهر کردنی تیشک گهانی یه کجاری نیوان دیموکراسی و فکری نیسلامیه.

* تیبینی: هه بته جاریکی تر له زاراره کانی فیکری نیسلامیدا ده گهرینه و نه سهر نه و بایه تانه.

له زموږ نه لږ ښه کانسې:

لیرېدا که موږ مهېستان له دیموکراسۍ پرې وژناوایه که ځاوهن که لټوریکي میژوویو زه مینه یې کی ناپنی مېچې بې ساراوه گه ماروډراوه به لیرالیه تی کومه لایمې و نابوریه کی سرمايه دارانه، وای لهو دیموکراسیه کړدوه (مسیح) بیت، بویه دهینې زیاتر له یېک سده یې شو دوو حزبې نه مریکی به نوره فرمانروان، زیاتر مهېستان له نهمونی ولاتانی مسلمان نشینه، له دواي شکستی شیوعیت له ۱۹۹۰ به دواوه جزییک دهر وازه دیموکراسی ناوړه ناوه دکرته به خیرایې داده خړی، لهو ولاتانی که بې ماوه یې کیش بیت دیموکراسی به راستی لږ نه هاتېتېدی. نو ما به خیرایې شو لایمانه گمسه کړدوه که ځاوهن به برنامه پوره و نلیدل ژباړه به پیچې وانه شو همور نه لایمانه شکستی خړدوه که ځاوهن به برنامه یې کی نامه بډنی و عملانی یوه که هر خړیست و بې خړمه تگړی یوه، بویه بنیان له ولاتانی جمرانې، توردن، تورکیا، به عربین، مغریب، نایجریا، پاکستان، مالیزیا، هندی ولاتی تر ... له هموری تیلامه کان زور به خیرایې لینی سهر که موږ یوه، هویه کیش ساده ساکاره، نو به نیلامه کان دوه مه نن له برنامه فکرو مبادینه کان که به شی همور که یې پیویه، که یې حیزه عملانی و دمه لاتداره کان دوه مه نن له ماده دوه زهره زهنگ، ماده که بې که مایه تیېک و زهره زهنگه کیش بې ژورایه تی، بویه له دیموکراسی ونازادیدا ژورایه تی دنگ به ناسانی له عملانی و دمه لاتداران لاده او نیلامه کان دنگی گه لږ ژوریان دهینا، به لام به شی هر د زور لهو ولاتانه به پشنیوانی وژناو لهو دیموکراسیه راسته قینه پشیمان دهوړنه، جزییک له دیموکراسی دتاشرا که هیزه سهر کی وکاربگمره کانی لږ هاویر دهکرا، شینجا حیزی دمه لاتدار نه نه لږ که لږ چنه حیزو کمو لایمې و دهوړه نیو پرې که که ددرچوونی خړی مسوگر بیت، شو دیموکراسیه جیهسانیش یوه تر دهره که یې وژر به وژر به تاییه تی لهو همور خړه پشانده

بهبهانی و نازکیه‌کائی ولاتانی لایین له جهنگی عیراقی ۳-۲۰ که دیوکراسی و
 پای گشتی و زواریهتی دهنگ و شرعیهتی دولسی ... بهرامبهر هینز ههر
 ژیر: سووه.

(٢١)

BI-PARTY

سیستمی دوو حزبی نظام الحزبین

سیستمی دوو حزبی چه مکینکی سیاسی سمریه خزیه، مه بدست لیتی نهویه له ولایتیکی دیوکراسی دوو حزبی سره کی بۆ منافسه ی دهسلات چالاکسی سیاسی ده کمڼ: حزبی سییه م و چواره م و... همیه بهلام رۆلینکی رایان نیه، عاده من په توره دهسلات دهگرته دست، نهک دوو حزبی منافسی جهنگی له پشناو دهسلات وهک نهو نهمووناندی له کوتایی سدهدی بیستم هدریه که له: کوردستان له نیوان (پ.د.ک) (ی.ن.ک) پرویدا، له چاد له نیوان (حمین ههبری و غوکۆنی عریدی)، له بهمن له نیوان (حزبی سوشیالیستی و حزبی کۆنگره)، له نهنگۆلا له نیوان (یه کیتی نیشتمانی به سمرۆکایهتی ساقمیی و بهرمی سیللی به سمرۆکایهتی نوگستینۆنیۆ له سالی ١٩٧٦ بهداوه)... راست نهو نهموونانه دوو حزبی بویه بهلام دیوکراسیانه تیق و زیاتر دوو حزب و دوو دهسلاتیان به خو داوه بۆ نهوهی بگهڕێنمهوه دهنگی میللەت، سیستمی دوو حزبی دیوکراسیانه نهویه که له نهجامی دهنگی میللەت و چالاکسی سیاسی دروست بویه، هدریه که بیان که دهنگی سرکهوتن دههینن که متر پترستی به دهنگی حزبی منافسه که ی بیان حزینکی تر دههینت بۆ هارپه یانیتهی و سمواوکردنی ژماره ی یاسایی به که ی بۆ حکومت دروست کردن، نهوهی تر جاری جهنگ نادا به لکو دههینته معاره زهیه کی یاسایی و تا ههلبۆاردننکی تر، ده توانین دوو نمونه ی زۆر بهناوبانگ له سیستمه وهرگرین یهکیان بهریتانیا بوو نهوهی تر نهامریکا، که مینک ههلوته لهسهر میژووی نهزمونه کانیان ده که مین بۆ چاکتر تیگههیشتن:

نمونه‌ی یه‌کهم - نه‌زموونی به‌ریتانیای (کریکاران و پاریزگاران):

له سالی ۱۶۸۰ز را بمره بمره لینک نزیك بوونه‌مه‌یك سمری هه‌لدا بز به‌كخستنی راوبزچوون و پالیتروای بز ده‌سه‌لات له لایمن كۆمه‌لنك خه‌لكی بازرگان و پیشه‌سازو ته‌كنزكرات كه پی‌ریان ده‌وترا (ویگ - دواى له چینی برجوازی خه‌ملی)، چینی دووم زیاتر نه‌و خه‌لكانه بوون كه ده‌ره‌بگ و جوتیاری گه‌روه و پیاوانی ثابینی و لایه‌نگرانیان له پاریزگاران داب و نه‌ریتی به‌ریتانیای رده‌من ده‌كرد پی‌ریان ده‌وترا (تۆرى)، چینی یه‌كهم زیاتر ئاره‌زووی گۆپانیان هه‌بروه كه‌چی چینی دووم (تۆرى) نه‌وانه (عافزكار - پاریزكار) زیاتر كۆنه‌په‌وست بوینه، دواى له چاكسازیه‌كانی (۱۸۳۰، ۱۸۷۶، ۱۸۸۴) ... به‌تواوی بوونه دوو حزبی لیبرال (نه‌حرار) پاریزگاران، له كۆتایی سه‌ده‌ی (۱۸) حزبی کریكاران دروست بوو تا گه‌یشه ناستیكی چالاك، له تیوان ۱۹۲۲ تا ۱۹۳۵ بووه سیسته‌می سن حزبی (کریکاران، نه‌حرار، پاریزگاران)، له دوايسدا (حزبی نه‌حرار - لیبرال) به جیما، سیسته‌می دوو حزبی له دواى ۱۹۳۵ خه‌ملی له (کریکاران و پاریزگاران)، ته‌نها له دۆخه سه‌خته‌كان هه‌لوپسته‌كانیان هاوبه‌ش بووه وه‌ك له جهنگی جیهانی دووم به‌سه‌روكایه‌تی (چه‌رچل) له سالی ۱۹۴۵ بز یه‌كهم جبار کریکاران بردیانه‌وه له هه‌لبژاردن ئیتر تا ئیستا به‌تۆره ده‌سه‌لات ده‌گرته‌ ده‌ست.

نمونه‌ی دووم - نه‌زموونی نه‌مه‌ریکا (كۆمارى دیموکراسى):

له دواى سه‌ربه‌خۆیی ۱۷۷۶ز و گه‌شه‌ی كیشه سیاسییه‌كانی ده‌سه‌لات زیاتر سیاسه‌تمه‌داران بوونه دووبه‌ش (نه‌ك دوو حزب)، یه‌كێشه‌كان به‌سه‌روكایه‌تی (هاملتۆن) و كۆماریه‌كان به‌سه‌روكایه‌تی (جیفرسون)، نه‌و دابه‌شیه له سه‌رده‌می ج. واشتۆن بوو، نه‌ویش زیاتر لایه‌نگری (یه‌كێشه‌كان) بوو، دواى ته‌واو بوونی هه‌ردوو ده‌وره‌ی ج. واشتۆن له سالی ۱۷۹۶ مملانی‌یه‌کی سیاسی توند له

نیوانیان په پيدا بوو لسمر هه لېږاردنی سمرۆکی سوئ، همريه که له (ج شاده مرز) پالتيورای په کيتيه کان و (جيفرسن) پيش پالتيورای کوماريه کان سرور، له نه نجاما ناده مرز دمرچو، له سالي ۱۸۰۰ نوره کوماريه کان هات و ده زچوون، له سالي ۱۸۲۸ په کيتيه کان ناوی خويان گسړی بڼ (دپوکراسي)، کوماريه کاننښ به سمرۆکايه تي (ابراهام لينکلن) وه ک خويان مانده، له جهنگه ناوخويه کاننيان دا بمره بمره نمو شتو حزبیه وهرگرت، له سالاني ۱۸۹۰-۱۹۳۳ کوماريه کان وهک تاکه خزيتک له گورپان سوون ۱۰۰۰ تا (رژولنت) دپوکراسي ده سالي وهرگرتو له ۱۹۳۲ وه تا نيتشا همر به سوو ده ساليات ده گرنه ده ست وهک سيستمیکي دوو حزبي^۱، دوو حزبیه که سيستمی نه مريکا توندتره، په نگه له بریتانیا موله تي شو سيستمه دريژه نه کيتيښ.

نموي سمرور دوو نمونوي ميژوري بو له دروست سووني شو سيستمه، به شيکی زور له لينکلن وهران پيتيان واپه شو جتو سيستمه به جوتیک له ديکتاتوري و بان (ديکتاتوري دپوکراسيانه) له قهلم ده دن، چونکه زوري دابهش و دارشتن و پينکها تي هه لويستني شو دوو حزبانه لسمر بنچينه ي بمرؤه منشي چينه بالاگانه، حزبي بمرؤه وندي لي دهرده چيت نکه مهادپني، نيت رولتيکی زورينه ي چيني همراري تيا نامينن، به لام نيجا يياتيشي نهويه به ساناي حکومت پتک ده وينن، بريار ده دن، کاروبار ياده پريتن بڼ قمران، په کسمر دهنگي ياسا ييان ته واده بڼ (نيتلاف) که په کتيکه له قمرانه کاني نه زمونځي دپوکراسي و فرهي وهک نه زمونځي فرنسا که ماره يه ک لسمر قمبرانه و نالابور، همر کايښي حکومت ده گورا^۱

نمو جتو سيستمه له پوژناوا زور دريژه ي کيښاوه، و نيتشا له عموله نه ناسوي فره حزبي لي سمری هه لئاوه، له جيهاني سييم شو جتو دوو حزبیه چ په دپوکراسي چ به نادپوکراسي ته مهن دريژ نيه، له تورکيا (ته جهريدو ديپريل)

^۱ بژ زياتر برهانه -النظم في العالم المعاصر د سعاد الشراوي، النظم السياسية د مشهاني

چهند سالتیک لمه شتا کانی سه دهی رایووردو به هاوتایی وا هاتن دواي گمه کردنی (حزبی ره فاهو- حزبی دادو پهر پیتان)ی نیسلامی نو هاوسه نگیدی هه لته کاندو لهو ساتهی نووین هیچیان ناکه کورسیه کیان نیه له پهر له مان، ههروه هاش نه زمونی یه مهن له نیوان ههردوو حزبی سوشالیستی (علی ناصر)و کۆنگره ی (علی عبدالله صالح) ته نهها چهند سالتیکی خایاند (حرکة الاصلاح)ی نیسلامی وهک هیزی سیبیم که وته مهیدان و له هه لیژاردنی ۱۹۹۳ (۶۳) کورسی هیتا، حزبی سوشالیستی ته نهها (۵۶) کورسی هیتا، حزبی کۆنگره (۱۲۱) کورسی هیتا کوتایشی به سیستمی دیارشی (دوانهیی) هیتا.

ههروه ها له پاکستان له نیران (رایبتهی نیسلامی- به سمرۆکایهتی نهواز صشریف)و (حزبی گد- به سمرۆکایهتی بنه مالمی بۆتۆق) ماوه یهک نهو هاوتایه پمیدابوو، دواي رایبتهی نیسلامی به شتوازی دیوکراسی به یه کجاری زال سو به سهر گۆرپان تا کوده تاکه ی (په رویز مشرف)، له کینیش به هه مان شتیه (یه کیتی نیستمانی)و (یه کیتی دیوکراسی)، ... له کوردستانیش له دواي ۱۹۷۶ سیستمی دوو حزبی به نادیموکراسیانه بهردهوام بهوه تا نیستا، (پ.د.ک)و (ی.ن.ک)، له یه کهم هه لیژاردنی نیمه دیوکراسی له ۱۹۹۲ (پ د ک) ۴۶٪ دهنگی رابه ریشی ۴۸٪ ، ۲۵۶۷۲ دهنگی له یه کیتی زیاتر هیتا، به هه مان شتیه نهو دوو حزبهش وهک جیهانی سیبیم وای پتده چن هیزی سیبیم له سهر دهستی نیسلامیه کان جتیه به سیستمی دوو حزبی له کوردستانیش لیتو بکا، نهو وهستانه ی له سهر شتیه ی سیستمی دوو حزبی دهق دهگری له جیهاندا کۆپانی زهحمته، به لام له جیهانی نیسلامی نهو گۆرانه ته نهها به (نیسلامیه کان) دهگری چونکه هیزی گۆرانه له نیسلام دا خسته، بۆیه زۆربه ی سیبیمه کانی دوو حزبی چ به دیوکراسیانه چ به نادیموکراسیانه له سهر دهستی نیسلامیه کان کۆتایی پتهات. له ههر ولایتیک نه گهر زیاتر له دوو حزبی لی پمیدابوو که قورسایان بایی نهوه نهبن به ته نهها حکومته دروست یکا، نهوا سیستمی فره حزبی پی

دهوتری، ههلبهته هه مورو نهوانه له چوارچینهی سیستمینکی فراوانتری دیوکراسی که به (فره لایه‌نی - تعددیه) ناو دهبرئ.

(۳۲)

pluralism

التعددية

فره لایه‌نی

چه‌مکینکی سیاسییه مه‌به‌ست لینی بوونی چهند لایه‌نی سیاسی له چوارچینودی ده‌ولت‌تینکی ده‌ستوری سیستم دیموکراسییه، زۆرجار فره لایه‌نییه‌کی پواته‌تی ده‌کری وەك له جیهانی عەڕەبی زیاتر، بە‌لام حزبی سەرکۆرده سەرۆکی هەتا هەنایه ... له ژێرەوه ده‌ولته‌تی نادرستی و مولکیه‌تی ده‌ولت (باشای نادرستی) ده‌سلات داره، نه‌وه‌یان فره‌لایه‌نی ساخته‌یه.

له‌و سیستم‌ه‌دا وه‌ك پیتشو نیه، زیاتر پیتیستی به‌هاوپه‌یانیه‌تی و لیستی هاوپه‌ش ده‌ییت هه‌م بۆ هه‌لبژاردن هه‌م بۆ پیتکه‌نسانی حکومت و به‌رده‌وامیه‌که‌ی، نه‌گینا زۆربه‌ی جار پوری پوری قه‌یران و ناشارامی ده‌ییته‌وه، زۆرجاریش سه‌ودا سه‌ودا کارێ ماددی به‌رامبه‌ر شه‌و هاوپه‌یانیه‌تییه ده‌کری بۆ وه‌گرتنی راده‌ی یاسایی ده‌نگه‌کان، زۆرجاریش نه‌و دۆخه‌ ره‌نگ ده‌داته‌وه سه‌رباری ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و هه‌تا سایکۆلۆجیش به‌سه‌لپی، بۆیه هه‌ندێ له زانیان ره‌خنه‌ی توند ئاراسته‌ی نه‌و سیستمه‌ ده‌کهن، هه‌تا (ملک فیصل) ی په‌که‌م شای عیراق له ۱۹۲۱ زۆر دژی فره لایه‌نی سیاسی و حزبی بوو، به‌لام سیاسه‌تی بالائی بریتانیا بێ ده‌نگی کرد، له لایه‌ن زانیانه‌وه شه‌و سیستمه‌ به‌ ئامرازی دابه‌ش و پارچه‌ پارچه‌یی هیلله‌ت حسێب ده‌کهن، شه‌ره‌ ده‌سلات و به‌رژه‌وندی پهرستی و چهند رووبی و گواسته‌وه‌ی وه‌لاتره‌نگه‌ر ... وه‌ك لایه‌نی سه‌لپی شه‌و سیستمه‌یه، سه‌رباری قه‌یرانی گۆڕانی خێزایی حکومت، ته‌نانه‌ت له فرنسا له سالی ۱۹۴۶ تا ۱۹۵۸ (۲۱) کابینه‌ی وه‌زاره‌ت دروست کراو گۆڕا.

به تئوکراسی له کۆماری سینه‌می فریسا نزیکی ۱۰۰ کابینه دروستکراو گۆزا... تا دیگۆزل له ۱۹۵۸ هاریایانه‌کی دروست کرد، ئیتر شو قه‌برانه که‌م بۆوه بز نیتوان راست ره‌وه‌کانی سوبگولی و چه‌پ ره‌وه‌کانی سۆشیالیستی، ... بۆیه نه‌و سیسته‌مه له چاو دیکتاتۆریه‌ت و سیسته‌می شو‌لی نیجاییه نه‌گینا نموونه‌یی نیه، تیتستا دیمان نه‌خشه‌ی سیاسی وا ده‌گۆڕی، حزبی سه‌ره‌کی به‌ره‌و لاوه‌کیه‌و پی‌چیه‌وانه‌ش، به‌تایبه‌تی له جیهانی نیسلامی که بزووتنه‌وه نیسلامیه‌کان که‌وتونه‌ته گۆزه‌پانی سیاسی به‌ شتواژنکی دیموکراسیانه وا به‌ره به‌ره کۆتایی به سیسته‌می فره لایه‌نی و هه‌تا دوو حزیش ده‌هینن هه‌روه‌ک بینه‌را له جهمانیر له ۸۶٪ ی ده‌نگیان هه‌تاو بین پتویتی به‌ هاریه‌یانی له‌گه‌ل هه‌یج حزیتکی تر، (به‌ره‌ی شتازی نیسلامی جزائر) به‌ سه‌ره‌و‌کایه‌تی پرۆسۆر عه‌باس مه‌ده‌نی ده‌یتوانی حکومه‌ت پێک به‌یتیت به‌هزی خزمه‌ت و دلسۆزیه‌کی به‌ره‌وام بیت، هه‌روه‌ها له‌ تورکیاش له‌ فره لایه‌نیه‌وه (حزبی دادو په‌ره‌پێدانی نیسلامی) ده‌نگی ته‌واوی هه‌تا وه‌ک تاکه‌ حزب له‌ ده‌سه‌لاند ... به‌لام نه‌زموونی جهمانیر به‌ دیموکراسیه‌وه له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاتی سه‌ربازیه‌وه وهرگه‌تره‌راوه بز دیکتاتۆریه‌وه .. بۆیه نیتستا جیهانی نیسلامی له‌گه‌ل بوونی دیموکراسی راسته‌قینه به‌که‌سه‌ر کۆتایی به‌ فره‌لایه‌نی دیت.

نه‌و دیاردیه‌ هه‌ر له جیهانی موسلمان تشین نیه، چرنکه فره لایه‌نی ته‌واو راست و دروست نیه، له به‌رامبه‌ر دیکتاتۆریه‌ت هاته‌گایه‌وه هه‌رله چاو نه‌ویش نیجاییه، ته‌وا له‌ نه‌مروپاش رادیکاله‌کان به‌ره‌و گه‌شه‌ن وه‌ک بینه‌را له هه‌لبۆاردنه‌کانی قه‌مه‌سا، نه‌سا، پووسیا، ... هه‌لبه‌ته ته‌و ١٠٠ هه‌زیه‌ی سه‌روو که نیسلامیه‌کان به‌ ده‌ستیان هه‌تاوه ده‌هینن له‌و جهره‌مه‌دا جیا به‌ له‌گه‌ل شاک حزبی ده‌سه‌لاته دیکتاتۆریه‌کانی وه‌ک حزبی شیوعی، نازی، فاشی... و حزه دیکتاتۆریه نه‌ته‌وه‌گه‌ریه‌کان و عملاتیه‌کانی تر، له به‌که‌مه‌دا له‌ پێی دیموکراسی و رای میللته له‌ دووه‌مه‌دا له‌ پێی دیکتاتۆری و شیتلابسی سه‌ربازی و رای

که مایه‌تی و تاکه که سیتکه، هه‌لبه‌ته فره‌لایه‌نی زور په‌یوسته به دیوکراسیموه،
تافره لایه‌نی هه‌بی دیوکراسی پی‌یوسته، به‌لام هه‌رووکیان نامایی نه‌به‌دی
و نه‌زله‌نی، له‌کو‌تایدا به‌کی له‌و ملرمانه ده‌ده‌چیت شیر کۆمه‌لگه به
دیوکراسیاته لایه‌نه‌کانی تر خانه‌نشین ده‌کا، وه‌ک نیستای تورکیا و ئیران و فلسطین و
زۆر شوینی تریش به‌پیره ن

مه‌درسه‌نگان و فره‌لایه‌نی:

نمو فره‌لایه‌نیه‌ی باس کرا له‌ پیتیش تر به‌ ناسایی خۆی نه‌وه ده‌قوا ده‌ق
هه‌لۆتستی مدرسه‌ی لیبرال دیوکراسه، که تمواوه ره‌نگ دانسه‌وی بازارێ نازادو
چالاکیه سه‌رمایه‌داریه‌کانه، بۆیه فره‌لایه‌نی سیاسی به‌کیتکه له‌ کۆله‌گه
بنچینه‌یه‌کانی بنه‌های لیبرال- دیوکراسی، له‌و مه‌وسه‌یه فره‌لایه‌نی تاسراژ تیه
نامناجیشه، واته فره‌لایه‌نی له‌ پیتاو گه‌بشتا و دۆزینه‌وی راستی و دادگری
تیه، پاساو‌کانی فه‌لسه‌فی و زانستیش بۆ نمو هه‌لۆتسته سیاسی و کۆمه‌لگه‌نی و
ئابورو‌یانه نه‌وه‌یه که سروشت و گه‌ردوون به‌ تینکرایێ له‌ ره‌نگ و جزۆی جیا‌جیا
پتیک هاتوون، به‌ هه‌مان شێوه‌ش پتیکه‌ته‌ی ده‌روونی به‌شه‌ری و کۆمه‌لگه‌ش له
ته‌میعاتی جیا جیاو ناستی جیا‌جیا پتیکه‌تاره، ناکۆی و ناشن له‌یه‌ک قاوغ
کۆیگرته‌وه، بۆیه فره‌لایه‌نی به‌ دیاردیه‌کی ره‌سه‌ن و پی‌وست ده‌زانن، تا
را‌ده‌یه‌ک سۆشیال دیوکراسیه‌کانیش هه‌مان رایان هه‌یه به‌ تایبه‌تی دوا‌ی زه‌ق
بوونه‌وی عه‌وله‌مه و دارماتی مدرسه‌ی شیوعیه‌ت، ئه‌گینا پیتیش تر رایان وابوو
که فره‌لایه‌نی واقیعه‌تیکه به‌لام معرج نیه واقیعه‌تیکێ راست و دورست بێ، بۆیه
هاتنیان بۆ تاو نه‌و واقعه به‌ مه‌به‌ستی کۆتایی هێنان به‌ فره‌لایه‌نی و به‌رمو
بنیادنانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی سۆسیالیزم بووه.

هه‌رجی مدرسه‌ی شیوعیه‌ت بوو، ته‌واو پێچه‌وانه‌ی نه‌و فره‌لایه‌نیه به‌روه، نه‌و
مه‌وسه‌یه پێی وابوو حزب نوێ‌تری چینی‌که، چینه‌کانیش له‌ ناکۆکی (هان و

نه‌مان) دان له گه‌ل یه کتر، برونی یه کیان نه‌برونی نه‌وی تره، بویه فره‌لایه‌تی به‌رای مارکسیه‌ت دیارده‌یه‌کی رۆژنساوایی و له خزمه‌تی سه‌رمایه‌داری و چینی برجوازیه، له جیاتی فره‌لایه‌تی فکری دیکتاتۆری پرۆلیتاریا هاته‌دی^۱، که له کۆتاییدا ده‌بووه دیکتاتۆری تاکه شه‌خس و تاک حزبی به‌ ته‌واوی ماناو سیفاتی دیکتاتۆریه‌و، له‌سه‌ر نه‌و بنجینه‌یه له ولاتانی سۆشیالیستی و یه‌کیتی سۆفییه‌ت نه‌نیا بوار به‌ (حزبی شیوعی) ددرا گوایه نوێنه‌ری چینی گریکاره به‌ به‌ج هه‌نانه‌یه و هه‌لبۆاردن، له ده‌ستوریش وا تۆمار ده‌کرا وه‌ک به‌ پرونی له ده‌ستوری سۆفییه‌تی ۱۹۷۷ رۆلی حزبی شیوعی وه‌ک سه‌رکرده و پیتشه‌و به‌ تاکی ته‌نها ده‌کا، به‌لام سه‌ره‌نجام نه‌و تاک ره‌وی دیکتاتۆریه‌ی شیوعیه‌ت له لایه‌ن کۆمه‌ل راپینچی رابردو کرا، هه‌لبه‌ته‌ نه‌وانه‌ی دژی فره‌ لایه‌ن و باوه‌ریان به‌ دیاردی (تاک حزبی و حزبی سه‌رکرده) هه‌یه جگه له‌وه‌ی پاساویان نه‌وه‌یه که په‌یام و رۆگاریان پیتشه‌ بۆ قۆناغی‌کی میللته‌که‌یان یان یه‌که‌جاری، گوایه په‌رینه‌وه‌و ده‌رباز و جی‌یه‌جی کردنی نه‌و په‌یامه‌ ته‌نها به‌و حزب و سه‌رکرده‌یه ده‌کری ... له‌وانه‌ حزبه ناسیۆنالیزمه‌کانی نازی و فاشی، سۆفینی، فالانژیسمی، به‌عسمی، کورانی، ... هه‌روه‌ها چه‌پیه‌کان و هه‌ندێ بائی نیسلامی سه‌له‌فیش نه‌و باوه‌رو پاساوه‌ی هه‌یه. هه‌رجی هه‌لۆیستی فکری نیسلامی نه‌وا وه‌ک هه‌لۆیسته‌کانی تر دووبه‌شی سه‌ره‌کیه له‌ نێوان دروستی و نادروستی (وه‌ک زیاتر له‌ چه‌مه‌که‌کانی فکری نیسلامی به‌ دریتۆر باسی ده‌که‌ین)، به‌لام به‌شی هه‌ره‌ زۆری بزوتنه‌وه‌ نیسلامی‌ه‌کان پایان رایه که فره‌ لایه‌نی گۆره‌پانگی نازاده‌ بۆ به‌شداری کردنی خه‌لک و درخستنی به‌رنامه‌کان، مامام له‌ هه‌لبۆاردنی ناینا مرۆڤ نازاد بیت نه‌وا له‌ هه‌لبۆاردنی عه‌قیده‌ی سیاسیش نازاده، بویه له‌ مدرسه‌ی نیسلامیدا فره‌لایه‌نی قه‌ده‌غه‌ ناکا به‌لام تر ده‌کۆش له‌ پیتاو نه‌هیشتنی له‌ ریژی پرۆسه‌ی دیموکراسی،

^۱ بۆ زیاتر سه‌رنج به‌ه : آ- مبادی الشریعه - انجلی ب. بیان الشریعه - انجلی - مارکس ج العولە والشره - لینین د - نظم السیاسیه ل ۲۲۷

واته ههتا له کاتی دهسهلاتی ئیسلامیش به تۆیزی ڕێ له فرە لایەنی سیاسی و نایەتی ناگیرئ، ههروهک له نهموونی نوێی سرودان و نێزان بێتیمان، ممولهت به حزبی نا ئیسلامیش دراوه، له نێزان ڕێ به (حزبی توده - حزبی شیوعی)ش دراوه له تورکیاش (حزبی دادوگهشه) حکومهته به تهنها حزبه کانی تریش سهر بهست له چالاکي سیاسی، نیستا وای لیهاتروه کانی ئیسلامیه کان له زینه دهگهته دهسهلات بوار بۆ لایهنه عملانی و نوێزی سۆنیش دهگرتوهوه، به ههمان شتیه له نمونهیهکی میژوویش له شوێنێکی وهک قوبرس که نزیك پایتهختی خهلافهتی عوسمانیش بووه زۆر لێشی بالا دست بووینه کهچی دهبینن له دواي پرگار کردنی له سالی ۱۶۷۱، له لایهن (باب العالی)ی عوسمانیهوه سهر به خۆی تهواو درا که بیه تۆسقف وهک تۆیتهری میللهتی رۆم و نه رتۆدۆکسی قوبرسی، له سالی ۱۷۵۹ ز وه دووه مین که سیتی ولّات له دواي (والی) ناوی هاتوهوه، له سهردهمی سولتان عبدالعجیدی په کهم (۱۸۳۹-۱۸۶۱) له ۱۸۵۶ نهجمهنی نیداری و دادگای پێکهات له چوار چێوهی نوێنهری ههیه که له یزانی و موسلمانان، به ههمان شتیهش له قۆناغی (تینتالیدا) ههموو واقعیك له لایهن فکری ئیسلامیهوه ههلسوکهوتی له گهڵ دهکری، په لām په مهیستی گۆڕینی نهک گونجان و راهاتن له گهڵی، بهو جزوه وا ههلسوکهوتی له گهڵ واقعی فرە لایەنی دهگا، ههموو کههسته و نامزای هاوتا بوونی مرۆقه کانی پێته له سهر شو زهویه بێ پێویستی به فرە لایەنی، به پێچهوانه ی مئوسه ی شیوعیهت که بانگێشدهی دژی فرە لایەنه و کهچی بهرنامه و عهقیده سیاسیه که ی ههموو کۆمه لگه ناگرتیهوه، له باشتترین دۆخیدا چینیک له کۆمه لگه ی دهگرتیهوه که چینی کریکاران بووه، نه گینا چینه کانی برجوازی و ده ره به گو جوتیارو... ههتا چینه کانی تری که ناوی تراوه ورده برجوازی و زۆر توێژی شری نه ده گرتیهوه، له ئیسلامدا له سهر شو بنچینه یه ی چینه یه تی و هێژی ماسولکه و قه باره ی مولکیه

ناپوانيته مرؤځ، بهلکو له سر بنچينه يک د پروا نيتته مرؤځ که همرو مرؤځ تيايدا وک يک هاروبه شه، نوویش بنچينه ی عه قله، بږيه بهرنامه ی نيسلام کړاوبه بږ همرو مرؤځ تیک له سر شو زهويه بږ هارویر کړه، همرو بږيه ش مه حال نيه کږونه دهی همرو مرؤځا يه تي له سر بهرنامه يه کی عه قلانيه ت همرو وک چوڼ همرو مرؤځا يه تي نيتتا کږکڼ له سر راستي و دروستی (۷=۶+۳)، لهو کاته دا فره لايه ني نابته پتويست، بږيه دياردهی سروشتی و گهره وونی فره په نگی و فره ناستی و جيايی سروشتی و مرؤځ و جيايی شتو ی نابته پاساو په رږين له رږي نهو هلوږسته گهردونه، ده بږ به وردتر تږي بنډوی، نهو پاساونه بږ فره لايه نيه کی کږمه لگه يه کی ستونبه، واته پاساوه بږ نهو ی په وایي فره لايه ني په گهزی و تايغي و نه نهو ی و نايینی و کږمه لايه تي کلاسيکی یڼ وهر گږی ... به لام پاساو نيه بږ کږمه لگه يه کی ناسزی، که تيايدا تاکه کانی مرؤځ له نيتتيا ناسزی (عه قلی، فلسفی، سياسي، ناپتي، ...) په کسان بږ.

فره لايه ني له عه وله مه دا،

له عه وله مه دا گږان به سر نه خشي کلاسيکی عه قیده هزرو فله سه وه نيتماي سياسي هاتووه زياتر ديت، ليره دا سنوری جوگرافي نابيته فاکتريکی پږين، نابيته له قالب دانسی بږوړاو عه قیده ...، بږو تږپروانين و هه تا نيتماپه کانينش (عابر القارات)، همرو بږيه ش نهو پستانه ی نيتماي موسلمان، تږو ی مه يی، نهواني هندو سی، نهوړوړای مه يی ... دقېق نين، وک مه له کی نيسي نايشتابني ليتا تووه ۱۰۰٪ راست و دروست نين، به هه مان شتوړه شو پستانه ی دار الاسلام، دار الکفر، دار الحرب، ... شو حوکه په هايانه پر مانا نيه به تايه تي له سرده می عه وله مه، مادام شو حوکه نهی (دار الاسلام)، (دار الکفر) .. له سر بنچينه ی سنوری جوگرافي دهری نهک له سر بنچينه ی عه قلی سياسي کږمه لگه، نهو لهو سرده مه هه له دهره چی ... به

تاییه تی لهو ساتهی که سنوری جوگرافی (لهو عهوله مه دا) کارپیگمیری له سه ر
 مرؤفه کانی نیو یاره شیدا زور لاداز بووه، نیتستا هه ر تاکتیک راسته رخؤ له گه ل
 هه مهور جیهان کارلنک ده کا، بۆیه نه ر تاکه کورپی هه مهور جیهانه شه ک شوین و
 ناوچه و نیشتمانیک، وا نیتستا ده ییتن له (دار الاسلام) - نه گهر راست بیت
 دارا الاسلام به کسان بیت به ولاتانی موسلمان نشینه ره - نهوا پۆشاکی نیسلامی
 له قه ده غمیه، مزگه وته کان داده خرین، که چی له (دار الکفر) به ده گمن نه
 بیت نه گینا هه ر نازادی هه مه بۆ نیسلامه تی، له (دار الاسلام) پریه تی له ننتمای
 شیوعی و سوشالیستی و لیبرالی پریه تی له ننتمای فله سفی و عه قیده
 جیاله نیسلام، با له ناستامه شی نوسرا بیت نیسلام، به هه مان شیوه له نه وروپاش
 ده ییتن پریه تی لهو نیشتمانیه و نیتمای نیسلامیش، نه و چوار مدرسه سه ره کی
 به (ناینی، سوشالیستی، شیوعی، لیبرالی) له فه زای سیاسیدا به جیهان
 نه نینه وه بئ نه وهی فاکتوره شاقولیه کان له شوینی جوگرافی و نیشتمان و
 ره جه لک رنگر بیت، به و شیویه عه قیده و ناین و نیتمای سیاسی به ته واری له
 جوگرافیا جیا بویتوه، ناوچه یه ک نیه به ده های پۆ هنرسه و نایننیک لهو
 ساته دا، ره نگه له ناینه جو ره و سفیکی تر هه لگرن، هه ر خۆشی ناین و هه مهور
 به و بروایه کی ناسویی مه راتی نین، له هاوک و دایکه وه بۆی بپیتتوره، به لکو
 وه رگرا وه (مکتسبه) و خۆی لیتی به و یرسپاره به پله یه ک، که واته هه لیه نه گهر
 بلتین نه وروپای هه سبچی و سه رووی نه فریقای نیسلامی و هنرستانن هنرؤسی و
 یاباتی تاوی و له خودی ناویه ک میلله ت و نیشتمان نه و ره نگانه ی تپیه
 بابه زا ره کی و ناستامه دا ناری تر هه لگرن له مه سپه یه ت و هنرؤسی و
 نیسلامیدا، نه و ناستامه یه گوزارش له جموه هری مرؤفی نوئی ناکا، له راستیدا
 نه و جموه ره شیوازیککی تره له نیشتمان لایه تگیری بۆ مدرسه کان که یتک هاتوون
 له ناوینه بوونی نایدۆلۆزیاو ناین، نه و ناینانه ی که پتویمستیان به ته واکردن
 هه مه له لاین نایدۆلۆزیای مرؤفه وه، واته له هه مهور جیهان وا به ره و ته و ره وته یه

که نه هم فرهنگ‌پژوهی سیاسی نیست و نه هم چوار مدیسی سرده‌کی لی
پیدا ده‌یست، واته فرهنگ‌پژوهی له عدوله‌ده‌دا به لایه‌تی که‌مه‌وه چوار لایه‌تی تیایه
یان زیاتریش له پی‌که‌ته‌ی نیواتیان، نه‌وه چوار لایه‌نه له سرده‌ی ده‌ستور و
یاسان، نه‌واته ته‌زکیه‌ی گهردوونیان هه‌یه بۆ مه‌وله‌تی چالاکی سیاسی له‌وه‌ته‌وه
میژووویه، نه‌گهرچی له‌وه‌ سرده‌مه‌ نه‌وه فاکتوره (واته عدوله‌مه) بنچینه‌وه
داینه‌مزی فرهنگ‌پژوهی به‌لام هه‌له‌شه نه‌گهر فرهنگ‌پژوهی لایه‌تی نه‌نه‌ا به‌دینه پال عدوله‌مه،
به‌لکو گه‌لی جار دیارده‌ی لیک ترازان (نشفاق) کیشه‌ی تایه‌تی و سزای حزبی
... بو‌یسته پیدا‌بوونی فرهنگ‌پژوهی، ... هه‌روه‌که نه‌زمرونی حزبه کوردستانیه‌کان
به‌روونی ده‌رده‌که‌وی، ده‌بینین ژوبه‌ی حزبه کوردستانیه‌کان له حزبی پیش‌خوینان
جیا‌بوینه‌وه، به‌تایه‌تی له (پ.د.ک) .

ده‌بین له لایه‌کی تریشه‌وه تپینه‌ی بکریته‌که‌وا (عدوله‌مه) فرهنگ‌پژوهی ده‌دا له
هه‌مان کاتیشدا فاکتوری سرینه‌وه‌ی فرهنگ‌پژوهی هه‌لگرتروه^{*}، چرتکه‌هه‌تا
هه‌تایی تیه له کۆتاییدا عدوله‌مه یه‌کیان ته‌زکیه‌ ده‌کا، به‌پس‌ی یاسای (البقاء
للأصلح) یه‌کتی له‌وانه که له فکرو فله‌سه‌فه‌که‌ی وینچا پی‌ساده کردنه‌که‌ی له
هه‌موان ده‌وله‌مه‌تتیره، له به‌رنامه‌وه په‌یره‌وکردنا له هه‌موان شولی تره‌ تیروتسه‌مل
تره‌ نه‌وه‌یان سرده‌که‌وی و چاره‌نووس کۆمه‌لی سهر زه‌وی دیاری ده‌کا... نه‌که
هه‌تری سهر‌بازی به‌لکو زیاتر به‌هه‌ی پی‌ویستی کۆمه‌ل به‌وه به‌رنامه‌یه وه‌که ده‌ریازو
چاره‌سهری کیشه‌کاتی مروژ و کۆمه‌ل.

* هه‌تا‌کاربگه‌ری له‌سه‌ر لیک ته‌زیک کردنه‌وه‌ی فرهنگ‌پژوهی زه‌مانیش گه‌روه‌وه بۆ به‌که‌ختنی، وایسته‌نه‌ له
کوردستان به‌ره‌ به‌ره‌ زاره‌وه‌ی زه‌مان له‌نێر ده‌چی له‌ فارانجی زاره‌وه‌ی تر، یه‌کتی له‌وانه زاره‌وه‌ی هه‌له‌وه‌

(۲۲)

اصطدام الحضارات

ینگدادانی شارستانیه کان

the clash of civilization

له وەرگیرانی نەر چه مکه له سەرچاوه نینگلیزیه که ی بۆ عهده بهی به پسته ی جیاجیایا گوزارش کراوه لهوانه؛ (صراع الحضارات، اصطدام الحضارات، بۆیه له کورده کهش به (ینگدادانی شارستانیه کان و مملاتنن شارستانیه کان، هاتوو.

نەر نه درتسه ی سه روو کتیبیکه له لایمن (ساموئیل هندگتون) ی نه مریکی نووسرايتهوه له دوا ی شکستی شیوعیهت له نهوه ته کانی سه ده ی داپووردوو، زیاد له پتویست بره ی پیندا، به کورتی دهیه وئ بیسه لیتن که جیهانی نرئ و عهوله مه دابهش سه وه بۆ چه ند شارستانیه کی جیاجیای سه ره کی رۆژناوای مه سیحی، ئیسلامی، کۆنفۆشییوسی، نه فریقی، بابانی، هیندۆسی، نه رته دۆکی، هتد نیر نهو شارستانیه نه له گه ل یه ک ناسازین و پینکدا ده ده، له پینش هه موویان شارستانی ئیسلامی و شارستانی رۆژناوایی به هیچ شیه یه ک پینک ناگه ن و ناشیت تینک بگه ن به یسه ک داد ده ده به پستی نهو تیه ره سه ره نهامی نەر مملاتنیهش هه م له ناوهرۆکی نهو کتیه هه م له کتیب و نه درتسیکی تایبه تی تر هاتوو به ناوی (کۆتایی میژوو) له نووسینی فۆکۆیاما، له گه ل چه ندین کتیب و ته نزیاتی نوویی تری وه ک (سه ره کوونی بێ جه نگی - نیکسۆن) ته نزیاته کانی (کیسنجر) .. به هه موویان سه ره وه ک (مه سه له ی جه نگی هر مه دۆن) نامۆزگاریه کی ناراسته موخۆی جیهان ده که ن که به خیراتر خۆیان ته ملیم به شارستانی رۆژناوای

(حتمية التاريخية) په سرمايه داري بګه، نښتا نهو تيؤره له سهرديري کتبيېک درچوو بوو ته چه ملک و زاروا په کي سياسي و فکري و فرهنگي، بوته چه کي تيؤري و پياده کړدني پؤژناوا لهو قوناغه دا، واته به کورني دروست کړدو ته نزيړ کړدني بناغه په کي قراواني کؤمه لايستې و سياسي و زانستې و ميټروويي و ښوويي و نمؤادي و نايښه... بؤ نهو مملاتني و دؤخه ي جيهانيه ي نښتا، به هؤي تهو تيؤره هه موو نهو ناماغه داګر کاري و چهوسانده وه و جيهان خؤري و نادادګمريه کي که له بهرامبردا خه بائي ګه لان و تهقه لاي په پيدا کړدني زانستې و پزګاريه کاني نښتماني و فکري و سياسي و فرهنگي... به سهره په کي کؤکړدؤ تهو به ناوښتماني (مملاتني څارنځي) پيشاني دده،... بؤ به تهو تيؤره نښتا چه مکيکه ګوزارش له سياستې پؤژناوا ده کا بهرامبر جيهان به ګشتي و جيهاني نيسلامي به تايه تي، به هه مان شپوره ش بؤ هه لسه نګان د و ليکوليسه وه لهو تيؤره نايبت تهنا له لاپره کاني نهو کتبيېه بؤي بګه پټين به لکو پؤژانه نمونې نوئي لي په پيدا ده بؤ به لګي نوئي بؤ په پيدا ده کمن هر له راستنيدا به دريؤايي به شي هره زؤري بهري پيک ګه پښتنې هه ردو څارنځي نيسلامي و مسيحي له جيهاندا وه هتلي ته ماس تارام ښي و تاراديه ک تهو تيؤره به هيژ ده کا، نه ک بؤ پرودا و جنگه ميټروويه کاني نيوانيان هه تا بؤ سرده مې نښتاش، وه د بهين له نيوان (چيچان و پروسيا، تهرهينيا و تازهره ييجان، تهليانوا و کؤمؤفؤو پؤسنه و سربيا، هه ردو و به شي قوپرس، بهري و مسيحي و نيملام له لبنان، مغربي و نيسپانيا، سودان و خوارو، ميسري و قبشيه کان، تهرتسريا و نيسيوييا، ويلايه ته موسلمانان کاني نايچيريا و به شه کاني تری نايچيريا تا ده ګانه ته پورې خؤرناوا و نه نؤنؤنيسيا، فليپين و نيسلاميه کاني مئؤرؤ، چه ملک و بانګه موازه کاني نه مريکا له باره ي تيؤر، عموله هه، سيسته مې نوئي جيهاني،... هه روه ها دوو باره دابهش کړدنه وه ي جيهان بؤ دوو بهري (بان له ګه لمي يان دؤمي) وه (ج. پؤش له دواي ١١ لي سپتمبر ٢٠٠١ ز

جاری ده‌دا) هه‌مان درووشی دارشته‌وه که له کیشی کویای ۱۹۶۲ سمری هه‌لدا و لاتة بجوکه‌کانی که‌وتته‌وه ژیز ئیر هابی؛ نه‌وانو هیزه‌کانی نه‌مریکای داگیر کردنی نه‌قغانستان و عتراق و هه‌نگاره‌کانی داهاتویشی په‌پیره‌وکردنی نه‌و تیۆره‌یه.

به‌لگه نوێیه‌کانی نه‌و تیۆره:

گهرچی نه‌و تیۆره داهیتانه نه‌ک دۆزینه‌وه، به‌لام پۆژانه به‌لگهی پوالتی (شکلی) دیته بیتش پاساو هه‌کانی نه‌و تیۆره به‌هیز بکا، به‌شینگیش له‌و پاساوانه له‌ لایهن هه‌ندئ تیاری نیسلاسی پیتشککش ده‌کرتی به‌و تیۆره بن نه‌وی به‌ چاکی هه‌ست به‌ خۆیان بکه‌ن؛ چاردانی جه‌نگ له‌ گه‌ل پۆژناوا، ته‌قینه‌وه‌کانی بن سنور، گوتاره‌کانی دژ به‌ سه‌رانه‌ری پۆژناوا..... پارمه‌تیه‌کی راسته‌وخۆی نه‌و تیۆره‌یه؛ ده‌بیته به‌لگهی سه‌رباری دروستی نه‌و تیۆره، هه‌ر به‌ کورتی و خه‌ستی به‌شینگیان لی هه‌لده‌به‌ژیرین:

۱. هه‌موو نه‌و ممله‌لانی‌یه‌ی که له سه‌روو باسکرا له نهران پۆژناوی و میلله‌تانی نیسلا.

۲. په‌میدایرونو به‌رده‌وامی ناکۆکی میلله‌تانی نیسلا و گه‌لانی دراوسینیا نیشیان. هه‌ر له: سه‌ره‌به‌ر جوو، کشمیر و هند، نیسلا و هندوئس، نه‌رمیشاو تازوینجه‌ن، لیبیا و چاد، سودان و دراوسینکانی خوارووی، له‌گه‌ل نه‌ورنه‌کانی سه‌رووی پیتشپووی نیتوان نیسلا و مهبی له به‌ره‌ی جیهانی نه‌و! به‌لگه‌یه‌کی تری پیکدادانی شارستانی نیسلا به‌ له‌گه‌ل شارستانی پۆژناوا. ئیتیر له‌گه‌ل نه‌م هه‌موو ته‌قه‌لاو مه‌زنکرده‌ی (مه‌ترسی نیسلاسی) به‌ نه‌دریسی جیا جیای وه‌ک مه‌ترسی تیرۆر، یان وه‌ک ده‌لێن شیوعیه‌ت به‌به‌ک ته‌وه‌ر دژا به‌تی ده‌کردین خه‌ریک بوو هه‌لمان لوشی، که ته‌وه‌ری ماددی بوو، نیتسان نیسلا به‌ دوو ته‌وه‌ر ده‌یه‌وئ هه‌لسان لوشی. که (ته‌وه‌ری ماددی و پوچی) به‌... بیان و سه‌فکردنی پتفه‌مه‌ری نیسلا به‌ رابه‌ری نه‌ه‌اب، قورئانیش به‌ کتیبی

تیرهاب، دبیانموی مللانییه فکری و سیاسی و شارستانیه هیتواشه کان وهرگیتین بۆ توندو تیژی که نهوان لینی زالن.

۳. نمو فتوا و گوتارانمی رابمرانی جیهادی نیسلامی بهرامیهر به پۆژناوا: داواکردنی جیهاد له دژی پۆژناوا .. وهك نمو ههسوكهوت و هیتشانمی (القاعده) به شلم كۆیری، زۆر فتوا ههسوكهوتی تر بێ و یست و ئارهزوی خۆیان یارمهتی چهسانندی نمو تیژهیان داوه، وهك بهلگی سهریار بۆ زانستی نمو تیژه.

۴. زۆر نمو بهلگی دروست و ورد ههیه، تا رادهیهك نمو تیژه بهسهلمیانی. با سهرنج بهدینه كوردستان كه ولاتیکی غومنیی بووه له پینكهوه ژبان و شهباپی ههروهك له راپۆرتی لیژنهی نێودهوڵهتی (كێشه ی موسڵ ۱۹۲۵)یش به نموونهیی نمو پینكهوه زیانهی تۆمار كردهوه، له روهتی میژوویش جیاوازی مهسیحیایهتی و نیسلام دوو جۆر ژبان و فرهههنگ و كهلتوری دروست نهكردوه .. بهلام له قوناغی نویدا وا دهبینن فرهههنگی مهسیحی كوردستانیش بهره بهره بهره دۆخینکی تایبهتی دهپوا، ئیتجا لهوهش به سهرنج تر كه تهواو نمو تیژه دهسهلمیانی نهویه ههرو پینكهواره بیانیهكان چ خۆمهتگزار خهیری چ سیاسی كه دێته كوردستان پهكسهر لهناو مهسیحیهكان دهگۆرستهوه، نهوه به سادهیی دێته بهرچاو بهلام وهك بهلگهیهکی بههێز گوزارش لهوه دهكا كه فرههنگ و شارستانیهتی مهسیحی ناگوفین لهگهڵ شارستانی میللەتی كورد، كهچی دهگرفین لهگهڵ مهسیحیهكانی كوردستان، به مانایهکی تر واته شارستانی (مهسیحی كوردستانیش) جیا به لهگهڵ خهلكی كوردستانی له دواي ژوق بونهوی عهولهمه.

بهلگهکانی دژی نمو تیژه:

بۆ تهوهی چاكت له بناغمو مهبهستهکانی نمو تیژه بگمین پینسته له پیتشدا چهند پاستیهك ههیه بزانن كه له خواوهه تۆماري دهكەین له بهاری مهبهستی

راسته قبضي ٿيو تيزور، ٽينجا باري ميٽروسي و واقعي ٿيو تيزور، له گمڻ پيٽاس و ماناي شارستاني، له گمڻ چهند خالتيكي ترش، ... زؤو به گورتي:

۱. به ره خنمبه كي بينا گمرانه بؤ هه ندي نوسيني بمرزي بمرهي شارستاني نيسلام دوست پڻ ده گمين، ٿيو نوسينانه ي له دؤي ٿيو تيزور نوو سرايموه چهند كتيبتيك و گوناري تيكي به ناويانگ له وانه (حوار الحضارات - گارودي فرنسي)، (تفاهم الحضارات - خاني تيراني)، (تواصل حوار الحضاري - مؤتمر قمة العربية) ..

زؤر بابه تي چاكي ٺيهاتر وه به لام دوو ٽيپيني پنجيني هميه له باره يان:
 ا. ٿيو ده ٽي جهنگه، جاري جهنگيشيان داوه نوو سهري نيسلا ميس به هه لانه وه داواي ناشتي ده گمڻ، وهك مسمه لهي نيسراييل و عمره به، ٿيو له ميدانه به جهك و جبه خانه، كه چي گوناري دمه لانه فاراني عمره بيش همر داواي ناشتيه كي سرشؤرانه ده گمڻ و ده ٽين (خيارنا للسلام خيار الاستراتيجي والوحيد)!! نيٽر لهو به پري دؤر اويته، به هه مان شيرش له بهرام بهر ٿيو تيزور شتوپه كي وايه، رؤؤرناوا به خؤي و ٿيو تيزور وه باسي پيگمڻاڻان ده كا توش همر باسي دانوستان و دپالؤك ده گميت، ٿيو ديهوئي ناشتيهك بيت تپايدا خؤت به ديهته ده ست.

ب. همر ٿيو گه لانه ي (حوار الحضارات) (تفاهم الحضارات) .. هتد ماناي وايه ته سليمي ناوه رؤكي مانا كه ي ٿيو تيزور ي (صراع الحضارات) بووي، واته دابه شي شارستاني هميه لهو جبهانه و واقعيكه، كه چي وانيه، نه گهر به رودي سره نجي بده يني، نموه وهك مسمه لهي شهره ترسيته كه ي نيٽوان (دؤهرنگ) يو (نه لهلي)، مارگسيه كان تيزور كه ي خؤيان به نوئي دارشت له سر پنجيني (يهك فاكتهري - فاكتهري نابووي)، رده گاني دؤهرنگ له پنجينه دا تسليم بوون بوو به (يهك فاكتهري)، كه ده يگوت نه خيٽر فاكتهري نابووي كؤمه ل ناچوٽيني به لكو (چه سانه وه - الاستعباد) ٿيو رؤله ي ديهيني .. بهو شتوپه له كؤتاييدا بؤ چروني نه لهلس به سر دؤهرنگ زال بوو، ليٽرهش بهو شتوپه له كؤتاييدا تسليم بوونه به

(پينكدادني شارستاني) كه له راستيدا نمو پينكدادانه نيه جزړه پينكدادانتيكي تر همپه.

۲. له زور سر ددم و بونه و واقعي قري جيهاني باس لهوه ها مملانتيه كړاوه و لك (صراع الطبقات- مملانتي چينه كان) كه له لايمن هاركس و نه غلبه وه دوايش بوره رتيازيتيكي سره كي شيوعيه ت، ښجا له پيش تر باس له (صراع الاقوام- مملانتي نه ته وه كان) كه له لايمن فېله سوف و زاناياني نه له انياو نيټالياو نورورپه كان هاتېو دوايش گمشته به شريك له سياسه تمه دارو زاناياني توك و عمره بيش ... بهو شتوه زور جزړ مملانتي لهو شتويه گه لاله كړاوه و لك صراع الاجناس، صراع الحضاري البربري ... سره نيامي نه بووه، بويته هوي سره نيامي سېلې په گه زېرستي و لك سره ه لډاني فاشي و نازي و به عسو

۳. بناغه فكريه كاني شو تيؤر و مملانتيه له جهوه ردا ده چيته وه سر هه مان (صراع الانواع- مملانتي جزړه كاني) تيؤري پهره سندنې دارويني و تهو به شمي كه له لايمن (پېنېر) دوايش به ناري داروينيه تي كژه له لايمنې بلاو بڼوه، هه مان هوكاري مانوه شي پېنډاوه كه له تيؤري داروين به (البقاء للاصلاح) باس ده كا، له كاردانه وي (هيگل) و (شپنگلر) دوايش (لېنين) كه هره كه له وانه به جزړيك باسې شارستانيان كړدوه له كوتاييدا به قازانجي خويانيان سوراندووه، هيگل و شوينهاووو نيته جه چاره نوسي شارستاني بڼ نه ته وه ي معزتي نه له مانا نيشاندا، هر چي شپنگلره له كتيبي (دانه پيني پوژناوا) پيشبيني دارواني شارستاني پوژناواي كړدووه گوايه شارستاني ناسيا جني ده گرځته وه ...

(لېنين) پيش پيش بېني كوتايي ميژووي سره مابه داري كړه بوو له كوتايي سه ده ييستم ... هندگتون سوديش له تيرواتيني هره كه له (ابن خلدون) (فيكوز) (هاريتگتون) له باره، ته مه ني شارستانيه وه و هرگرتووه هه لساوه،

برگینکی هونری و زانستی زیاتری به شارستانی داوه که له جه و همردا لهو تیژوی (نورنولد تورینی ۱۸۸۹ - ۱۹۷۵) هاتوو له باره (التحلی والاستجابة)، که تیایدا هاتوو همکاتی (هنی) واته دوومن و ترسی دهره کی نه مینن پرۆسه شارستانی پیشکوتن و په کیتی ناوهوه له باره و چن، (تورینی) گه له جار شارستانی جیهانی له سر بنچینه کی کومه لگه کی مسمیعی نهرسه دؤکس، کومه لگه کی نیسلامی، کومه لگه کی هندوسی، ... کومه لگه کی وهک شارستانی به کاره ناهوه. له سر نهو بنچینه زۆریه سرزکدکانی نه مریکا له گوئاری سیاسیان دا ترسینکی دهره کیان دانا شیوه، یان ترسی شیوعیهت، ترسی نیسلامی، ترسی تیژور، ... هتد هندکوتن سودی لهو تیژوه و هرگرتوه و له تیژوه کانی (ناببول) که ده لئ شارستانی رۆژنارا له هه موان گونجاو شه، نینجا له وانه پیشووش بژ داپشتنی ودها تیژوینک.

۴. نهو جۆره تیژوانه له بنچه دا له چهوتی زه مینمیهک چه کهره ده کا که پیتناسی شارستانی، لهو کومه لگانه کی په یوه ست به ناینتیکی بی شرعیهت (بوش) نهوا زۆر چه مک همیه به خیرایی بهرو نهو بوشاییه دئ و پری ده کانهوه، بۆیه له رۆژنارا نهو چه مکانه کی وهک: (فرههنگ، که لئور و شارستانی، کومه لگه، مدرسه، فلسفه، یاسا، دهولت ...) له پیتناس و راته دا رۆژی نایین ده بینین، وهک لیره دا پیتناسی شارستانی له لایمن (هندگوتن) هوه هه مان نهرکی ناینی دراوهتن، بۆیه نهو دابهشیعی جیهانی به خۆوه ده بینین نه گینا شارستانی نهو رۆل و نهرکه کی نیه (ههروهک زیاتر له بابهت و چه مکی فکری (شارستانی) باس ده کین.

۵. که واته زۆر پرووه شه دابهشیعی جیهانی له سر بنچینه کی شارستانی به نهی زانستی نیه، له سر بنچینه کی نایینه زیاتر، هه مان مللانی کی کۆنی که لئوری ههوه کی یونانی - رۆمانی دواکی فرنسی و بریتانی به نیسلامیه، به لام برگینکی شارستانی به بهر خراود . نه وانهش له گه ل گهشی زیاتری فکرو هه نلئ روروداوی له ناکاو زیاتر ناشکرا ده بین.

۶. نه گمر له قولایی میژووش شیایتیت نینتمای شارستانی جارجار پلمبه کی له جیساوازی وه گرتیتیت، هرگزیز لهو سه ده مهی عوله می و یدک پارچه می و نیکه چیرزانی دیارده کان و مولکیه تی گشتی زانست- که توخی بنچینه می شارستانیه- نهوا نینتمای شارستانی جیاجیا نیه لهو جیهانه، تاوه کو مللانی تی شارستانیش ه بیت، ده شیت نینتمای سه قالی، فمره نگی، که لثوری، نابنی جیا هد بیت، که هونه رو تایین و نریت و میژوویه کی تاییه ت دورستی ده کا، په نکه میلله تان، کیشوره کان لهوانه لیک جیابن به لام له شارستانیا هه مرو دانیش توانی سه رزه وی لپی هاربه شن و بابه تیکه له (منهج) نیه، داهیتانی به شه ریبه، هر بزه شه ده بینین له (منهج) ی نیسلام که لهو په پی هه ستیاری له فمرموده دا هاتوه (زانیاری له چینیش بوو وه ریگره)، واته زانست و زانیاری و شارستانی وهرده گمیت و کارلیک ده کا، به لام نهی و توه دادگمری و پرؤگرام و شه ریعت له چین یان نه امریکاش بوو وهرگرن... (بز زیاتر سمرنج بده جیوازیبه کانی زانست و ریپاز لهو فمره نکه)،

۷. نه گمر نهو مللانی بهی شارستانی پاست بوايه نابوابه شه رووداوانه له چوارچیتوی په ک شارستانی رووبدا وه؛ جه نگی سه د سالدی نیوان فرنسا و بریتانیا، دواي سی سالد له نه لمانیا، نیجا هه روهو جه نگی جیهانی، نهو هه مرو کیشانه ی تری نیستای بریتانیا و نیرلندا، فرنسا و کورسیکا، باسک و نیسپانیا، بهلقان؛ هه ردو نه امریکا له گدل په گه زه کانی تر، هه مرو نهوانه له چوارچیتوی په ک شارستانی بووه، نیجا جه نگی عیراق له گدل (شیران، کویت، کوردستان)، هه ردو یه مهن، جزائر و مغرب، کیشه کانی تر، هه روه ها کیشه می مه زنی نیوان چین و سؤقیه ت، فیتنام و که مېژدیا، ... زؤر به ی رووداره مه زنه کان له چوارچیتوی په ک شارستانی بووه، هه تا نه گمر به پیتنای و پوانگی (مللانی تی شارستانیش) روانمانه جیهان. بزه زیاتر (صراع البدائل) و (صراع المدارس)

نەك (صراع الحضارات) واتە لە پێژکردنی ناکۆکیەکان بە دەگمەن نەو وەسفە ناچیشمە سەر مەملەتانی شارستانی.

۸. لە عەولەمەدا زیاتر دابەشکەکی نەو ئەمرێکە وەرە گرت؛ هەژاری و سەرمایەداری بە هەمرو خانەکانیشەو، لیبرالی و مەبەدایینی، پزگاری خوازی و داگیرکاری، نابینی و عەلمانی، دیکتاتۆریەت و میلەتەکان و ئازادپەروەزەکان، ... بەزێە دابەشکە نە لەسەر پەنجینە کیشوەر و شارستانیە نە لەسەر پەنجینە زەمان و پەگەز و نەژادیشە، سەرنج بە نەو هەمرو خۆشاندان و پەرگەری لە پزۆرناو لە دژی عەولەمە سەرمایەداری دەکۆن، کیشەکانی سەروو و خواروو، سەرنج بە نەو مەملەتە توندە و نیوان بزوو و نەو نیسلامیەکان و دیکتاتۆرە عەلمانیەکانی ناو شارستانی نیسلامی زۆر بەهێزترە لە مەملەتە نیوان حکومەتە عەرەبیەکان لە گەڵ پزۆرناو، تا نەو پادە و زۆرە سەروو کەکانی عەرەب دیاوۆک لە گەڵ نیسلامیەکان بە حرام دەزانن کەچی دەرگای دیاوۆک لە گەڵ نیسەراییل و پزۆرناو هەردەم لەسەر پەشتە.

۹. نەو هێلە تەماسە و باسکرا گواپە لە بەمە کە پەشتانی شارستانی نیسلامی و مەسیحی بەمە کەداندە ... ئەوانەش هەمرو کیشە نیسلامی و مەسیحی نە، کیشە شارستانی نە، ... تەگەر کە مەیک لیتی قوول بینەو دەبینن کیشەکان پەشتانی:

۱. کیشە پزگاری خوازی وە کە چەکان لە دژی سزقەت، پزۆنیەکان و نەلبانیەکان لە دژی سربیا، فەلەستینە عەرەبیەکان لە دژی نیسەراییل، مەسیحیەکانی خواروو سودان لە دژی سوودان ... تا دەگاتە تیمووری خۆرناو و بەرە و مۆز لە فلیپین .. ئەوانە بەشیک نین لە مەملەتە شارستانی بەلکو ئەوانە بەشیکن لەو مەملەتە پەشتانی جیهانی نیوان داگیرکەر و داگیرکراوی وە کە نەلەندا و باسکەر کوردستان و کەشمیر کورسیکا و فلیستین و بیابانی پزۆرناو و هەردو نەمریکا و ئوسترالیای تەت ... زۆر شەفتی تر.

ب. بهشی دووهم مملاتی کی کشهی ستوره کانه وه که نیوان تهرهینیا و نازدهینجان، مغرب نیسیانیا ههتا بریتانیا و نهرجهنتین.

ج. بهشی سینههم دهه لاتنی دپکتاتوریه له گهگن گهلانی وه که کشهی قبتی له میسر، ویلایهته نیسلامیه کان و نایهریا،

د. به دهیان نهورههی پیکموره ژیلانی ناسایی ههیه له نیوان شارستانی نیسلامی و مهسیحیی وه که دهینرئ ئیستا له لبنان، له فلسطین، له کوردستان، له زۆریه و لاتانی عهرهیی و نیسلامی تر.

رهگهز پهرستی و نهو تیوره:

به پرونی ره گهز پهرستی بهو تیوره وه دیاره، ههر وه که نهریتی زۆریهی رۆژناوا وایه، نهو هه مورو جهنگ و مال و ویرانانه له مهر پاک و نایاکی نه ژاد (سۆپهرمان) و تیوره کانی (ههرمن، ههروخزمان، ...) بۆیه زۆریهی زاناو فمیله سوف و سیاهمه دارانی به ویردانی رۆژناواش له گهگن نهو تیوره نین، ههر له نهسلدا مهر ره رته تیوره و (هندگتون) خۆشی پیتاسیتیکی وای له شارستانی ههلبهاردوه لایهنی ره گهز پهرستی که یه، نهریش پیتاسه که یه (پیتهمان) له کتیبی (مدخل الی اجتماع الحضری) مانای شارستانی به شار و نه هلی شار لیک دایتموه به چینیتیکی پیتشکه و تو و ژیر و پیتشه و زانیوه، نه هلی لادیش به دواکه و تهیی و (بداهه - ره رهند) و بئ عه قلی له قهلم داره .. نهو بۆچورونهش ههر له نهسلدا له گهگن پیتاس و نه سلی وشه (شار: civis) که وشه یه کی لاتینی گونجابه تا به پیاو ماقولانی رۆمان پروتری "شارستان"، وشه یه که بۆ لیک جیا کردنه وه له خه لکی تر که گه لئ جار به (هرهر) ناویان براره، یه که م نووسهر نهو زاراردی به کارهینانین (هرابهز ۱۷۵۷) له کتیبی (مقال فی السکان، مقال فی الحضارة) به لاهم بهو ره گهز پهرستی پیتاس نه کرد زیاتر به مانای (تعمیر)، به کورتی پیتاسه مهلبه کانی زیندو کردوتموه که بالایی تعریت و ره وشت و جۆری ژیلانی:

پښتانه به بهر خه لکي تری (بهرن)، څار بهر لادی (به داوه)، مسیحی به بهر
غیره مسیحی (ته نیک) ... د ده خا.

هغه به گياني پښتانه او جوړتک له ده گزیرستی تیا د ده که وی له زور به
چالاکه کانيان، هغه زانستیش، نه وان به روانگه پښتانه او میژوی جیهان
ده خرنه وه، همدو دوزینه وه کان و که لوری فیکری و به شری و زانستی بزخیران
پاوان کرده، هرنج به خه لکيکی زور گه شتونه به لوتکه می (نیکرست) له
هملايه، کهچی تا نرستالیه که له سالی ۱۹۳۵ چرو بهری نینجا نه و میژویدیان
بز په کم مرؤه تمار کرد که گیشیت به بهر نه و لوتکه می، بهر بز به ش
(داکانه) زانست بز باپیرانیان ده گزیرنه وه: (آب التاریخ - هیژوس)، (آب
الجغرافیه - سترابز)، (آب علم الاجتماع: ارستز)، (آب علم الیاسة: افلاطون)،
(آب الیدیا لکتیک: هرکلیت)، (آب الطب: کیرانستوس) ... نه و خه سته له
هونریش زیاتر ده نگ ده داوه له زور به فلیکه کانيان خه لکي به ده وحش ده نونین
به کیکي پښتانه او ده به بزگار کمر ری نیشاندیران ... نه وانه همدوی له ناخی
ده وونیکي ده گزیرستیه وه هغه قولي با خوشی نه وی نه ویتین.

نیشناش همدان بهر بهری ده گز پمستیه له و دابشیدي څارستانی پښتانه
به بهر غیره پښتانه او، بز به ش نیشنا دپینن ده گزیرستیه کی بهر بلو همیه،
خبریکه فیتو بز ته واری نه بهریکه کان له یاسی ده ولی په پناکمن، هرنج به
لومونه به که له کمنه له سالیادی جمنگی کمنادی بزگاری کونیت ریتوانیتک کرا
نزیکه می ۱۸۳ خاچیان ه لگرتیو که په کانه به ژماردی کوژواوه کانی پښتانه او
له و جمنکه که کهچی کوژواوانی کونیت و سمودی و زور ولاتی تری هاویه پانیان
به بهر مرؤه و گیان به بهر حساب نه کران، نینجا له قهره بوی زیانه کانی گيانی
وه که ده کمرت له نیوان ته فغانیه که به ده دست ته بهریکا گيانی له ده دست ده دا
له گفل نه و بهریکه می به ده ستی پښتانه لاتی که گيانی له ده دست ده دا به ده می بز

نهمریکیه کان داوای قمبروی (۱۵۰) قات زیاتر له تەفغانیه کەمی دەکرد ، بە تەرازووی نهمریکی له قەربووایانە ئەوروپی و نهمریکیش جیاپوو زۆر.

مەبەست و نەینیه کانی ئەو تیۆرە ... ئەو تیۆرە بۆچی؟

پۆژناوا بە داوای فاکتەرێکی مەبەدیی و سیاسی و کۆمەڵایەتیە کە ئەو تیایدا براوە بێت و ئەبرو، ئەک هەر بەرامبەر ئیسلام بەلکو بۆ هەموو جیهان جا هەموو تێبۆرەکانی شۆرشێ کۆمەڵایەتی، چاکسازیەکان، بینای کۆمەڵایەتی، مەدەنیەت، پەروشی مۆرقایەتی و دادگەری هەرچی مەبەدیی بێت له کۆتاییدا له قازانی سەرمایەداری نیە، له دنیای مەبەدیییدا ئیسلام لێی بالا دەست دەین، ئەوەیان له کۆنەو له لایەن سەرکرده سەربازی و سیاسی و فەیلەسوفەکانیان بە پرونی هەست پێکراوە بۆیە نامۆزگاریە بەناوبانگە کەمی (کرۆمر) کە وتوویەتی بۆ ئەوەی دەست بەسەر جیهانی ئیسلامی دابگرێ هەول دهن شوو ناپەنەیان له نێو دەرکێشن، یان بشیوتێن، ماکینەیی مەبەدیی و توانای بەرگریەکانیان پەکی دەکەوێ، یەکن له مەبەستەکانی سایکس- پیکۆی ۱۹۱۶ و دروست کردنی شوو دەوله تۆکانەیی وەک عێراق و سوریا و نووردەن و کویت و ... ئەوەبرو، هەرچی پۆژناوایە یان مدرەسی لیبرالیەتە بەگشتی تەنیا له تکنۆلۆجیا و زانست بالا دەست و پێشەو، ئەوەش ناسنامە نیەو مولکی گشتی، نێر چۆن بتوانن تیۆریکی مەللاتی لەسەر داپۆزین و بیکەن بە مولکی پۆژناوایی بە تەنها، هیچ مەللاتی بە کەمی کۆمەڵایەتی و سیاسی و فکری و فلسفی و ... له سەر بنچینەیی زانستی دروست ناییت، بۆیە (شارستانیان) دۆزیووە کە بنچینەیی زانست و تکنۆلۆجیا یە هەیه و بە دەوامکێکی تر بیکەن ناسنامە پۆلینی جیهانی نوێی بپیکەن، بەو شێوەیە تیۆری (مەللاتی شارستانی) چەکەری کرد و بوو چەکیکی تیۆری و فکری نوێ له دەست پۆژناوا، دەتوانین مەبەستەکانی پۆژناوا لهو تیۆرە له (۵) خاڵی سەرەکی کۆیکەینەو:

۱. بۆ نهوه‌ی ناکۆکیه واقعه‌کانی نیتسنا له نایینی و چینیایه‌تی و پرکاریدا وهرگه‌ڕێ بۆ ناکۆکیه‌کی وه‌ه‌سی نیتوان شارستانیه‌کی پیتش کهوتوو و شارستانیه‌کی دواکه‌وتوو، هه‌لبه‌ته نه‌و له یه‌که‌م لاوازه‌و له دووه‌م به‌هیزه‌.

۲. فاکته‌ریک بدۆزیته‌وه تا جیهان به‌ جۆره نه‌خشه‌یه‌کی لیلادی و ناراستی دابه‌ش بکا که کینه‌خوایه‌تی خۆی لێ مسۆگهر بکاو نه‌و خاله لاوازانیه‌ی جیهانی سینیهم له دواکه‌رتیه‌یی و نادیموکراسی بقۆزیته‌وه پسۆ زالیه‌تی به‌ ناری شارستانیه‌که‌ی، له کۆتاییدا له ژێر پهرده‌ی یاسایی و زانستیدا شه‌رعیه‌ت به‌ سه‌رمایه‌داری، و پتویسته‌یه‌کانی له‌ بازارو جه‌نگ و زالیه‌تی مسۆگهر بکا.

۳. هه‌رده‌م به‌توانی دوژمنیه‌کی داتاشر او بۆ هه‌موو پۆژناوا بدۆزیته‌وه تا ناکۆکیه راسته‌قینه‌کانی چینیایه‌تی و ژیانه‌کانی له ژێر بیانی (خطر الحارجه‌ی - مه‌ترسی ده‌ره‌وه) به‌شاریته‌وه.

۴. به‌توانی خۆ له‌ر فاکته‌ره‌نه‌ لاده‌ن که‌ لینی لاوازن به‌ تابه‌تی فاکته‌ری نایدۆلۆجی، هه‌ر بۆیه‌ش له‌ چله‌کانی سه‌ده‌ی پاره‌وه‌و ده‌نگی (کۆتایی نایدۆلۆژیا) به‌روژکرایه‌وه، تیتاش گه‌لێ نه‌زانی جیهانی سینیهم کوردیش نه‌و ده‌نگه هه‌لده‌به‌ن نازان ماناو مه‌به‌ستی چ دگرتیه‌وه له‌ چوارچێوه‌ی مملانیسی شارستانی، نه‌وان له‌ فاکته‌ره‌کانی سیاسی و نایدۆلۆجی و فلسفی و نایینی و فکری به‌گشتی لاوازن، بۆیه له‌ ستراژییه‌تی نه‌وان دایه که له‌ جیانی (صراع المدارس) بیکه‌نه (صراع الحضارات)، نه‌گه‌ر به‌ داتاشر اویش بیت.

۵. تا به‌توانی نه‌ر (عه‌وله‌مه‌)یه له‌سه‌ر بنچینه‌ی نه‌و فاکته‌ره‌ بیت که نه‌وان لینی بالاده‌ستی، ته‌ویش سه‌رمایه‌داری و تکنۆلۆجیا، واته به‌ فاکته‌ری نابرووری و زانسته نه‌توانی عه‌وله‌مه به‌ریته ناسنامه‌ی پۆژناوا، نه‌ک به‌ره نایدۆلۆجیا هه‌موو به‌شه‌ریه‌ت به‌کخوا پرکاری بکا، له (عه‌وله‌مه‌)وه به‌گۆڕدێ بۆ (عالمی) که‌سه‌کو سروشتی خۆیه‌تی.

(۲۴)

کوتای میژوو نهایة تاریخ

The End of History

نەوێش وەڵامو نەدریسی کتێبێکی هاوشتووی (مەملانی ئی شارستانیە کانه) لە پەهەندەکانی فکری و سیاسی و زانستی و نەزموتیدا، (فرانسێس فۆکۆیاما) نووسیریەتی، کە بە پەچەڵەک یابانی و ئیستادانیشتووی ئەمریکایە، پووداوێکیانی دایەتی شیعەت و بلۆکی سەربازگەیی پۆژەهەلات زیاتر برێری پێدا ئەو تێزە گەڵاڵە بکا، بە تاییەتی لە کاردانەوێ جاپانەیی سۆفیەتی (نیمپریالیزم کوتایی میژووی سەرمایەداری یە)^۱، بەخێزایی سوو چەمکیکی سیاسی زۆر بەکار، دێستریەتی ئەو مەملانییە لە (مەملانی ئی شارستانی) نەخشەکێش کراوە لەو کتێبدا پەگلائی بکاتەو بە سەرکەوتنی مەزگەر بۆ شارستان و غوونەیی پۆژناوا لە: بازاڕی ئازادو سەرمایەداری و سیستەمەکانی سیاسی و دیموکراسی و کۆمەڵایەتی لیبرالی و هەروەها سیستەمی یاسایی و نەخلاقێ مەدەنیەت و مافی مرۆڤ... ئەو ئەدریە هەر سەردێری کتێبێک نیە، بۆ ئەو قوتاغە گوزارش لە پاو بۆچوونی پابەرانی پۆژناوا^۲ دەکا، بەشێکە لەو هەلەمە نۆیە جیهانی سەرمایەداری بۆ دەست بەسەرگرتنی جیهان لە عەوڵەمەدا، ئەوێش چەمکی تێزێە لە بەرەکانی فکرو فەلسەفە و تێزۆری سیاسی شان بە شانی چەمکی

^۱ هەلیەت ئەمریکاش فەلا مەزنی نیمپریالیزم بۆ بە پێی نەرمەنگی سۆفیەت.

• هەمرو دەم کە ناوی پۆژناوا دەهێنن مەبەستان پابەرانی پۆژناوایە، ئەگینا پۆژناوا بەک رەنگ و ناست نیە، چینی جیاوازو هەلەنشی جایی تبايە.

سەربازى، بۇ پروخاندنى وردو بىارى دىروونى جىهان بە گشتى و نىسلام بە تايىبەتى، تا بە بى جەنگ خۇيدەنە دەست ھەروەك لە كىتەبەكەى نىكسۇن (سەركەوتنى بى جەنگ) دايىناۋە، بۇيە گفترگۇ لەسەر نەم جۆرە كىتەبە لە چوارچىۋەى رەۋشەنبىرى دانىيە بەلكو بەرنامەيەكى سىياسى و سەربازىيە، ھەر نامۆزگارى نىيە بۇ جىهان كە بە پىشرداۋايەتى و سەرمەشقى پۇژناۋا قايل بىن، بەلكو لا بەلا ھەردەشەلە مەرسە و سىستەم و نەزمونەكانى تىر دەكا وەك مەسەلەى (ھەرمجەدۇن)ى يەھودىيەت داۋايسان لىنى دەكا بە خىرايىسى واز لە رىيازونەرمەنگەكانىيان بېشىن، چۈنكە وەك (حتمية التارىخية)ى ماركسبەت نەمىش دەيسەلىنن كە ھەم شارستانىيەكانى تىرر ھەم نمونەكانى تىرى ژيانى پۇژۋەلەتى و مەرسە تايەكانى تىر شىكست دەھىتن و ناتوانن نمونەيەكى زىندوو و سەركەوترو دروست بىكا، نامارىكى زۆرى ولامتايى جىھانى كىردوو و ھەمور دياردەكانى دىكتاتورى و رەفتارە فاشىستەكان و جەنگى كۆمەلەيەتى و داكامەرتوۋيەك دەداتە پال غەبىرى پۇژناۋا، دەسفى سىستەم و شارستانى و پىنگەى ژيانى جىھانى تىر دەكا كە گوايە تەگۇنجاۋە لەگەل پىتش ھاتە مەوزوۋىيەكانى جىهان، لەۋەسفىكى تىرى دا ھانۋە: كىنشەى نىسلام لەگەل پۇژناۋا نىيە بەلكو لەگەل نوئىگەرايىيە، كە نىسلام لەگەل گەشەى زانست و تەكتىك ناگۇنچى.

تا ئىترە بە كورتى ماناۋ مەبەست و گەلەلەى نەم چەمەك و كىتەبە كراۋ لە بەشەكانى شارستانى و مەرسەكان زىياتر باسى ناۋەردەك و مەبەستى كراۋ.

سەربەردەى "كۆتايى يەكانى مېژۇو" لە مېژۇو:

ھەلبەتە نەم نەدرىسە يەكەم جار نىيە دەنوسرى لە بارەى (كۆتايى مېژۇو) بە جۆراۋ جۆر نوسرايەتەۋە، نوسىنەكانى (فۇكۇياما) وەك بۇچىرونەكانى: نايىبول ھىگىل و ماركس و لىنىن و زۆرى تىر كۆتايى مېژۇو بە كۆتايى و (دنيا خرابون)نازانن وەك پىتش بىنىيەكانى نايىنى، ھە سو نايىنەكان بە جۆرىك لە جۆرەكانى باسى

(کۆتایی میژوو) پان کردوو، تیایدا جیهان کۆتایی دیت، هه‌رحی هه‌به‌ستی نوانه‌به کۆپانی کۆمه‌ل له گه‌شی کۆمه‌لایه‌شی له‌سه‌ر سیسته‌مێک به‌به‌کجاری ده‌چقی! .. نه‌وه‌ش خۆی له‌ خۆیدا ناچیتته‌عه‌قله‌وه، نا‌کۆکه‌ له‌گه‌ل یاسا بنچینه‌یه‌کانی (گه‌شه‌نه‌دن)، هه‌موو نه‌و تیۆرانه‌ جۆره‌ هه‌له‌چونیکه‌ به‌هزی روودانیکی مه‌زنی نا‌کاوی نه‌و ساتی دروست ده‌بی، له‌ بۆچوون و قه‌بلاندنا زۆریه‌ی جار به‌هه‌له‌ش دا‌چوینه، نه‌و جۆره‌ روودا‌رانه‌ بو‌ریه‌ک ده‌ده‌نه‌ نو‌سه‌ر له‌ سستوری مع‌قولی ر‌ه‌ت بیست، چ‌ه‌ند نه‌ونه‌یه‌ک له‌و جۆره‌ کۆنایانه‌ له‌ نه‌وه‌ره‌کانی زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی ده‌ه‌یئیتته‌وه‌:

• که‌ به‌که‌م ته‌له‌فزیۆن له‌ سال‌ی ١٩٢٦ له‌ لایهن (چۆن پیت‌رد) ده‌و دامه‌زرت‌راو له‌ سال‌انی ١٩٣٦ گه‌شی کرد .. چ‌ه‌ندین تیۆر بۆچوون ده‌رچوون له‌ به‌اری ش‌کستی ر‌ادیۆ و (گۆی) و ت‌بان ته‌له‌فزیۆن کۆتایه‌ ... که‌چی نه‌ ته‌له‌فزیۆن کۆتایی میژوویی را‌گه‌یاندن بو‌و نه‌ ر‌ادبۆش ش‌کستی ه‌ینا.

به‌هه‌مان ش‌یوه‌ش که‌ ر‌ادیۆ دۆزرایه‌وه‌ که‌وته‌کار و ت‌یان کۆتایی به‌ ر‌ۆژنامه‌و خۆش‌نده‌وه‌ هات میژوو بو‌وه‌ میژووی گۆی گرت‌ن و ت‌یر با‌س له‌ کۆتایی میژوو ک‌را له‌ (گۆی) نه‌ک له‌ (چاو)، که‌چی له‌ ته‌له‌فزیۆن جار‌ت‌کی تر با‌سی له‌ (چاو) ک‌رایه‌وه‌، به‌و ش‌یوه‌یه‌ کۆتایی میژووی ه‌یج نه‌ندام و ده‌زگایه‌ک نه‌، به‌هه‌مان ش‌یوه‌ چاپ په‌ی‌نا‌بو و ت‌یان نه‌وه‌ کۆتایی میژووی قه‌له‌مه‌.

• نه‌ونه‌یه‌کی ت‌ریش بۆچوونی خۆشی ت‌یاپه‌ گات‌ن ب‌ر‌کاری په‌ره‌ی سه‌نده‌و دۆزینه‌وه‌ی تاز‌ی ت‌یا ده‌که‌وت و په‌لی هاو‌یشت بۆ زانسته‌کانی تر، نه‌وا (فۆزی) و زۆر له‌ زانایانی ب‌ر‌کاری وای بۆچوون که‌ هه‌موو ش‌تیه‌ک له‌و جیهانه‌ بر‌یتیه‌ له‌ ب‌ر‌کاری، ت‌یر ب‌ر‌کاری به‌ کۆتایی زانستی میژوو و ته‌رازو‌ی پ‌یشه‌کو‌ت‌یشی حم‌یه‌ب‌ک‌را، هاو‌ک‌شه‌یه‌کی بۆ مۆسیقاش دا‌رشت وت‌ی هه‌موو ش‌ت هه‌تا مۆسیقاش به‌ ها‌ر‌ک‌یشه‌ی ب‌ر‌کاری گوزارش ده‌ک‌ری:

نه‌وه‌ هاو‌ک‌شه‌که‌یه‌ ... $Y_n = y_1 \sin n_1 + y_2 \sin n_2 + \dots$

* له یواری سیاسي و کومه لایه تیش زور جار شه و کۆتاییانه به سمر پۆم و شۆرش فری و نیمپراتۆریه کانی تر هه لگوتراوه، له هه موان به پیکو پیک تر (هیگل) تیۆریکی (کۆتایی میژوو) له باره ی نه تهوه ی (نارمان) ^۱ دایشته، گوايه میژوو هه جار ه له دهست نه تهوه یه ک بووه به به سه ره مشقی پتشره و نه و جار ه به رابه رابه تی نه تهوه ی نارمانیاوه هه له دهست نه وانیش ده مینن چونکه نه تهوه یه کی داهین ره و پاک و شایستن ... که چی وا دهر نه چوو تووشی گه وه ره ترین سه رنیشه پرون به هۆیه وه.

* هه وه ها مارکس (حتمه التاریخ) ی به هۆی کومه تیک به لگه ی به هتیری زانست و فلسفی و نابووری دایشت گوايه میژوو له (شیوعیه ت) کۆتایی دیت و سه رمایه داری و باقی سیسته م و رتبا زو نایین و شاره ستانیه کانی تر شکست ده هینن...

* لیتن و باقی رابه رانی سۆشیه تی پتشر و له جهنگی سارد و گه رمیاندا له گه ل پۆژتا وادا درووشی (نیمپریالیزم کۆتایی میژوو سه رمایه داریه) یان هه لگرتبووه، شه و قۆناغه ی پۆژتا وایان نا و نابوو (نیمپریالیزم) و گوايه شه وه به لاترین شتیا زو دوا قۆناغه ی سه رمایه داریه، به پزگاری میللله تان نیمپریالیزمیش دهر و ختی و کۆتایی سه رمایه داریه..

* به و شتیه یه تیۆری زۆری تری کۆتایی میژوو دهر چوو نه وانه نه تهوه گه ری به عه ره به کان به ناوی (أمة عربية واحدة ذات رسالة خالدة) (خیر الأمة) و یه هودیش به ناوی (شعب الله المختار)، و هه وه ها هه ری به که له (هال لیندسیر) (مولویسل) و (روبرتسن) کۆتایی میژوو یان له تیۆره که له (جهنگی هه ر مجنۆن) دایشته وه له سه ره

^۱ به عه ره یی له مان هه لیه و کوره ناوی (ناره مان) ی بر دوه هه له نه سلشدا خزی نه ره مانه نه ک نه لاسیا، نه سلفا پهنکه له ناری مان هاتین و به نینگلیزی (german) له گه ل وشه ی (کرمانج) ی کوردی لیکه نریکن و پهنکه به ک سه رجاوه ی هه یرو ی.

دستی په هودوگان، (شوگرت کونټ) یس کونټی میژوری به یرو بهرنامه ی زانمستی هتا له قوناغه کانی زبان (نه فسمانه - لاهوتی - زانست)

• به هه‌مان شێره کهرتێی سه‌ربازگهی سۆشالێت ته‌زمه‌وه‌که‌یان نه‌و به‌اره
فکری و ده‌وله‌یی بز (فۆکۆیاهاه) داڕێژه‌رانی نه‌و شێژه دروست کردوه که جاری
کۆتایی هێژور نه‌-هرمایه‌داری به‌ده‌نه‌وه ... له‌-که‌له‌شدا جاری کۆتایی
نایه‌ده‌وه‌جیاش داوه‌..زۆر سودیش له‌ به‌چه‌وه‌کانی (نایبول) وه‌رگرتوه که باس له
نوه‌نی سه‌رکه‌وتوی لیبرالی و ده‌موکراسی فه‌ره‌هنگی ژبانی به‌زۆناره‌وه‌که‌ به
به‌راره‌وه‌که‌ له‌-که‌له‌ن فه‌ره‌هنگی ژبانی جیهانی ته‌ر-

هه‌لێبه‌ته‌ هه‌یچی نه‌وانه‌ی سه‌رووش راست ده‌رنه‌چووه‌ و هه‌یووش ناوه‌ستی.

له راستیدا میژووی بونموهر به زهوی و نامان و ژبانموه کۆتایی ههیه، له چەندین سەرچاوهی جیا، له گەردوونا کۆتایی فراوان بزوونی ههیه که ده‌بته کۆتایی بونموهر، ده‌شتی یه‌کێ له (ئه‌ستێره‌ ڕه‌شه‌کان- ثقب السوڤاء) قوتان بدا، ده‌شتی سووته‌مەنی خۆر له‌ هاوکێشه‌ی $He \leftarrow H_2$ کۆتایی بیته‌، ده‌شتی له‌ سەر زه‌وی به‌ چەندین ه‌زی تر میژووی ژبان کۆتایی بیته‌، زۆر شیاانی شری زانراوه‌، به‌ مۆگەر ژبان و بونموهر ته‌واو ده‌بن، به‌لام مادام ژبانی کۆمه‌ڵ به‌ردوام بیته‌ کۆتایی به‌ میژووی گۆزان نایه‌ت، هه‌ردوو گۆزانی چه‌ندایه‌تی و چۆنایه‌تی وه‌ک دوو یاسای یه‌ک سوخته‌ت به‌ردواکه‌، سەرهرای ته‌وه‌ی سیسته‌می (سەرما‌به‌داری) دادگه‌ری دژ به‌ یه‌کێ، بۆیه‌ ته‌وه‌ سیسته‌مه‌ له‌ بنچینه‌دا به‌ نه‌خۆشی هه‌میشه‌یی نازۆد کراوه‌، ژبان و نه‌زموونی وه‌ستاوه‌ له‌ سەر سه‌رنه‌کوونی نه‌زموونی تر، نه‌گینا خۆی نه‌زموون نیه‌، نه‌خه‌وه‌ به‌رنامه‌ی نیه‌، هه‌روه‌ک له‌ به‌ابه‌تی سه‌ره‌کان، کۆمه‌لگه‌ی لیبرالی، ... زۆر شوێنی تر باسکراوه‌، له‌ راستیدا بزووتنه‌وه‌ی میژووش وه‌ک بزووتنه‌وه‌ی زانیاریه‌ (حركة المعرفة) بزووتنه‌وه‌ی زانیاری به‌ تیکرایی هه‌ر ده‌جوتێ به‌لام شاک تاکێ (جزئیات)ی له‌ دۆزینه‌وه‌ی (راستی) ده‌وه‌ستن، ته‌وه‌ش (قيمة المعرفة)یه‌، به‌ هه‌مان شتیه‌ش میژوو

- مارکسیست: درنځایه تی ← به نځایه تی ← دهر به گایه تی ←
سرمایه داری ← سوشیالیستی ← شیوعیه ت
 - فیکتو: سهرده می پهرستن ← سهرده می پالنه وانیه تی ← هرؤثیه تی ←
دارودخان ← گهرانه وه بؤ پهرستن.
 - نوکست کؤنت: لاهوتی ← میتافیزیکی ← زانست
 - فریزر: جادوو ← ناپی ← زانست
 - تهموره کان: درنایه تی ← خیله کی ← نیمپراتوری ← پاشایه تی
- کؤماری

National

(۲۵)

Natural Security ئاسايشى نەتەۋەيى امن القومى

چەمكىنكى ياسايى و سياسيه لىو سەردەمە راستەمۇخۇ ماناي نەتەۋەگەرى ناگىرىتەۋە نەۋەندەي گىيائى دەسلەت دەگىرىتەۋە بە تايىبەتى لە ولاتانى دىكتاتور، عادەتەن نەغىرەمەنىكىشى بەو ناۋە ۋەك پىلاتىرىن دەسلەت بۆزدۈست دەگىرى، ھەرچەندە مېژۇر نورسان ھەردەم ويستورايانە رەگىو رىشەي نەو ناۋە چەمكىانە بۆ قولايى مېژۇر بگەرىتەۋەدو زۆرىيەي جارىش دەيگىرىنەۋە بۆ مەرسەكانى بۆزنانى كۆز، راستە ناۋەمۆك و مەبەستەكانى كۆزە بەلام ۋەك چەمكى (ئاسايشى نەتەۋەيى) لەگەل مەسەلەي نەتەۋەيەتى و ۋەرچەرخانى سىستەمى ئىمپىراتۆرىيە بۆ (دەۋلەتى ھاۋچەرخ) سەرى ھەلداۋەدو بويىتە چەمكىكى سياسى و ياسايى ستراتىيى، گەلى جار لە سەروى دەستور و پەرلەمان و ھۆكۈمەتەشە، نەركەكانى فراۋان و ترىسك تىرىياتە، بە پىتى پىئناسە نوئ و جۆر بەجۆرەكانى ۋەك: (لېپىمان، پىزۇقىسۇر باتى، بىدك، د. حامد الرىيىع، فەرھەنگى وئىستەر، تا دەگاتە موشى دايان و كىسەنجەر...) نەو زاراۋەيە قاۋغىنكى ياسايى و سياسى و ھەتا فەلسەفىي بە پروتى نىيە، بەلام ھەمۇر لايەك كۆكن لەسەر چەند لايەتلىك لە بىنەماكانى ئاسايشى نەتەۋەيى كە بىرىتە لە: دۇنيائى خەلك (ھاۋلاتى و نەتەۋەدو دەلەت) بىرەمبەر ترس و ھەرىشەي دەرەكى و ناۋەكى، ئىبىر ئاسايشى تارك و كۆمەل و خىزان و كۆمەلگە جىھان و بارەكانى نابورى و زىيارى سياسى تايىدۇلۇزىيى و نەزادى... دەگىرىتەۋە، لەكۇتايدا لەو بوۋنەۋەرە ھىچ كەستەۋاۋو بەرەھايى دۇنيار دوۋرە نىگەرەن نىيە چ لەكارەسانى بەشەرى يان سىروشتى يان گەمردۈزۈتى كە

زۆربەيان بەدەرە لە توانای بەشمەری بۆیە یەكێ لە وەسفەكانی بەهەشت نەو جۆرە دنیایی و ئاساییش بەهەیا بە ئادەمی زاڤ قەراھەم دەكرێ، (موسوعة السیاسة) بە سادەتر پێناسەئێكی (ئاسایشی نەتەرەیی) بە روانگەییەكی زیاتر یاسایانە نەك سیاسیانە كردوووە دەلی: (زامن كردنی سەلامەتی دەولەت لە ھەرەشمی ناوخۆ و دەرە) ، بەلام لێرەدا مەبەستی دەولەتێك پێك ھاتیبێت لەسەر پێنجپنھێ نەتەرەیی، واتە (دەولەتی نەتەرەیی) كاتێ سنوری سیاسی نەو دەولەتە بەكەسان پێت بە سنوری جوگرافی نەتەرەكە (پێی دەوترێت دولة القومية) ھەروەك لە (موسوعة العالمية) وا ھاتوو، دەبێ تێبینی بكەین لەو پێناسەدا باس لە ھەرەشمی ناوھەخۆشی كردوو، كە لە جیھانی سینیەم (عربی بەتایبەتی) زیاتر مەبەستیان مەعارەزی دەسلەتێش، نەو جۆرێكە لەو ئاسایش..بوار دەدرێت بە دیکتاتۆر بەناوی ھەرەشە لەسەر ئاسایشی نەتەرەیی دەست لەمەعارەزە برەشینی. لە سەرھادا چەمكی (ئاسایشی نەتەرەیی) بە ئاسایشی بارودۆخی ھیزی سەربازی تاییەت بوو، دۆلی ھەموو لایەنەكانی دەولەتی كرتەو، ھەلبەتە ھەموو لایەك كۆك نین لەسەر نەو بنەمایانی كە ئاسایشی نەتەرەیی لەسەر دەسناو، ھەندێك پێناسەكانیان ھەمان پێناسە و پێ و شوێنی پارێزگاری دەسلەتە، بەشێكی تر بەھێزكردنی سەربازیە، بەشێكی تر پارێزگاری ھەرۆھەندی نیمەریالیزمی و داگیركاریە لە دژی سەرگری كردن، زۆربەیی چوارچێشەكە دەدرێتە دەولەتێك، جا سەروشتی نەو دەولەتە بەخۆی بە دەستوور و سیستەمی ھوكمی چۆنە نەوھش بەشێكی تری بابەتەكەیی، لە رالایكی نزیك خۆمان كە پێك ھاتبێ لە فرەنەتەرەیی فرە نیشتمان و فرە ھەرنەگ.. نەوا لە خۆبێندەویدەكی سەرھاتی بنەماكانی ئاسایشی نەتەرەیی دەردەكەوێت دوو نەتەرە لە یەك ولاتی وا جێیان نایەتەرە و تەواو مانای دوو سەرەكە ھەرانەكەیی، چونكە دوو نامناج و دوو بنەماو دوو دنیای لێك جیا دەبن (مادام بە پێوانی نەتەرە گەرە)، سەرئێرە

نەرەهەنگی دەسه‌لاتی عێراقی بەعسی لەبارەی ناسایشی نەتەوهیی دەلێ: (فالامن القومي العربي هو الأمن الوطن العربي الكبير...)؛^١ بەو سەرەنجامەدەگاودەلێ: (..وتجسيدا لايدولوجية حزب البعث، يعتبر القطر العراقي ذلك القطر الذي يعمل بالقول والفعل من امنه الوطني جزءا من الامن القومي العربي...) بەو شاتۆلەیی چ بەیوهەندیک بە ناسایشی نەتەوهیی کورد و تورکمان و ئاشووری و کلدانی عێراقی هەیه هەتا شیعی خواروش، شێت نەو هەموو جەنگ و صاڵ و بێزانیه باجەکی گەلی عێراق بەگشتی دایەرە، هەلبەتە ناسایشی نەتەوهیی لە دۆخی وادا (واتە لە دۆخی دەولەتی نەتەوهیدا) بەکمان دەبێ بە بەرژەوندی و تیروانی نەتەوهیی دەسه‌لاتدار، برونی ناسایشی نەتەوهیی بێ دەسه‌لاتیش بە مانای یاسایی و دەستووری و سیاسیه‌کی دەبەت هەر شە لەسەر ناسایشی نەتەوهیی سەردەستەکه...، بەو شێوهی دوو ناسایشی نەتەوهیی پێچهوانە دروست دەبێ، کۆتایی دیت بە زالی برونی نەتەوهی سەردەست، نەتەوهی بێ دەستیش هیچ بوارێکی تری لە بەردەم نامینێن جگە لە شۆرش یان خۆبەدەستەوه‌دان... شەوه نەهێشی گێشەیی نەتەوهیه، خەلکی کوردستان ئەرەیه‌کن لە نەتەوهی بێ دەست هەروەک نەتەوه‌گانی نەر سەردەستی فەله‌ستین، کشمیر، چیچان، ئێرەندا، بەربەر، تبت، تامبیل، نەتەوه‌گانی پەسەنی هەردوو ئەمریکا و ئۆسترالیای...، ئەوانە مانای برونی ناسایشی نەتەوه‌ییان لە جوار چێوهی دەولەتەکە نابێت، نالێرەدایە بە زەقی ناسایشی نەتەوهیی دەولەتی وای تێک دەگیرێن لەگەڵ بنەماکانی چارەیی خۆنۆسی مێللەتان و هەتا بەشە یاساییه‌کی که لە برگەیی (٣)ی ماددەیی (١)ی (نەتەوه یە کەگرتووه‌کان) هاتووه، زیاتر لەگەڵ بنەمای یاسای نیو دەولەتی (مبدأ عدم التدخل) دێتەوه، جا ئەر کاتێه هەقی خۆبەتی یان جیاپوونەوه‌ وەک (شیخ سعیدی پیران) هەر زوو هەستی پێکردو جاپیداو وتی یان دەولەتی سەربەخۆ بۆ ئێمەش یان جۆره دەولەتێک بێن دوو رله نەتەوه‌گەری نەژادی و پەگەزی و

^١ تعريفات لبعض المصطلحات - مادة : (الامن القومي)

چینایەتی... نەو داوای کرد نێسلاسی بێت، بە ئەنھا نەو دەتوانی کۆمەڵە مەبادینکی سووێ ناسۆیی وا بۆ فرە نەتەوکان و فرە فرەهنگ و فرە نیشتمانەکان داڕێژتەرە بەشی هەمووان بە یەکسانی تیا بێ.

نێستا نەگەر بۆچورتی ڕەخنە گرانیشت بێت نەو کورد کە مەتر خاوەنی ناسایشی نەتەواییە نەگەرچی خاوەن کێانی شۆڕشگێڕیش بوو، هەر لەبەر ژێر دەستی نیە بە لکەر بەهۆی هەلسوکەوتی ڕێبەرانیە لەو سەردەمدا، مەدام لە تێک گێرانی هاوکیشمی نێوان بەرژووەندی حزبی و کەسیتی و بەرژووەندی بالای گەل و نیشتماناندا نەو یە کەسەر یە کەم بەسەر دوو دەخن، نێر پانتاییە ک بۆ ناسایشی نەتەوایی نامینێ، نەو هەش هۆیە کانی زیاتر دەگەرێتەرە بۆ سڕوشتی نەو مەدرسانە کە نەو جۆرە ڕێبەر و حزبانە یێتەر پا پەندە، نێر لە نە نەماما لە بەردەم بنەمای بەرژووەندی تاییەت هیچ خەتێکی سوورو، نە گۆڕێک، پێڕۆزێک، قەدەغەبێک... نامینێ، نەو دۆخە بەزەقی لە کوردسان دیارە، بەلام لە جەرەمەدا هەمان دۆخە لە زۆریە و لاتانی دیکتاتۆری بە تاییەتی و لاتانی عەرەبی، لە وڵاتی دیموکراسی و ژژاندا تەواو زال بۆیە بەسەر نەریتە سیاسە خۆریتەکان، سەرچاوی نەو زال بۆنەش لە (ئوابێت، مەبادینەکان) هاتووە لە بەرنامە نایینەکان کە بەرژووەندی گشتی لە سەرووی بەرژووەندی تاییەتی بێت. بۆیە هەرگیز سەرچاوی ناگەرێتەرە بۆ مەدرسەکانی لیبرالیزم و لاقەکانی، هەر بۆیەش لە پوژژاندا نەگەر (بەرژووەندی بالای وڵات و ناسایشی نەتەوایی یە کە ی) ئە گەر (بەرژووەندی حزبی دەسلەتێ) تێک بگێڕێ نەو بێ هیچ گۆڕتێکی وا یە کەم زالە بەسەر دوو، بە پێچەوانەو لە وڵاتە دیکتاتۆریە جۆرە جۆرەکان دەبێتە چە کێکی یاسایی لە دژی ئۆپۆزیسیونی نیشتمانی، زیاتر لە پێشواو ناسایشی دەسلەتە نە وڵات، هەر لە بنەچەشدا لە نەزموونی بەشمەری یە کەم جار نەو چەمکە لە لایەن (لویسی جوارم) پەیدا بوو (بەپێی زۆریە شارەزایان) لویس بە هێزبوونی دەر و دروستی بە کتر داگیر کردنی بە هەر شە زانی لەسەر فرەسا، نەگەر هێرشیش ڕوو لە فرەسا

نه بيت، له دابه شي دسه لات و جهاندا پته وي ناسايشي به گنكيان ده بيته
 هره شه له سر نه وي تر، به تايه تي نه وانه ي (به ديكن بز يه كتر)، ناسايشي
 به گيتي سؤقيت هره شه بو له سر نه مريكاو پيچه وانه شي به پيچه وانه، هه تا
 ولاته بچو كه كاني جهان ي تريس به تايه تي ناوچه كاني سازاوو دريژ كراو كاني
 سايكس پيكدوا، هه تا نه زمووني سيسته مي دوو حيزي يه ك ولايش، وه
 نه زمووني (پ.د.ك)و (ي.ن.ك)، هره چته نه وه ته سل نه

له ولاته ديوكراسيه گانيش نه غومنه و دستوريكي وا پياده ده كنه كه له
 كوتايينا زياتر له خرمه تي چينيك بيت، هره چنده له پيناسي دستوري نه و
 نه غومنه واي لي ناخويندريته وه، به لكو چي له بهر وه وندي بالاي ولات و
 ميللت بيت به گشتي ناوا تومار ده كړي، نه غومنه ناسايشي توركي بيت ديت
 له زورينه جهنراله كان و بهر يسي هره بالاي دسه لات، زور به سانايي جم
 و جوله كاني نيسلاسي، چه بي، كورده تاني.. به هره شه له سر ناسايشي توركي
 له قهلم دداو قهده غي ده كا، هه تا داو كړدن خويندن به زماني كوردي به
 داوايه كي تيرزرتي و هره شه له سر ناسايشي توركي ناسانرا،.. به و شيويه نه و
 چه كه له زور به ي ولاتان به شيك له داپلوسين و جه تريكي ننده كي ياساييه بو
 چوسانده وه ده كړدن له گزوه بانو پاوان كړدن دسه لات بو چين و كومه ليك به
 نوره نه گمر ديوكراسي بن، هر جزريكي داعيتراوي زيره كانه ي ديكتاتوريه.

رأي مدرسه گان:

دواي خوردو ساده كړدنه وي ناسايشي نه ته وي ده بينن تا راديه كي زور
 په يوه شه به (مقاصد، كان)ي دستورو سيسته مي دسه لات له لايه ك له
 لايه كي تريس به مدرسه كاني سياسي، چونكه بهر وه وندي بالاي هر ميللت و
 ولايتك له لايمن مدرسه شارستانه كان جيايه له گم نه واني تر، نه وه ش
 ده گم پته وه بو تينگ يشتن له ژباني مړوژ، ماناي مافي مړوژ، شاكته ره

كارىگەرلەرنىڭ سەر مەزۇن ۋە كۆمەكچىسى (ناسايشى نەتەۋەيى) لە
 سىستېمىسى ۋە شىۋىيەلىك زۆر جىيە لەگەل ۋە لاتانى ئىپالى پۇرۇش، ئەۋەش
 لەگەل ۋە لاتانى دىكتاتورى نەتەۋەگىرى جىيەنى سىتېمىسى، ھەمىر ئەۋەش
 لەگەل ۋە لاتانى نىسلاسى پاستەقچى، لەگەل كاتىكدا لە پۇرۇش زىيەر ناسايشى
 جەستەيى ۋە خۇراكى گىرگە (ۋە لايىنى ماددىيەگەي)، دەپىنىن لە شىۋىيەتدا
 ناسايشى چىنى كىرگەل نۆتەۋەيەتى لە دەۋەلەت پۇرۇش گىرگە، بە ھەمەن
 شىۋە دەپىنىن لە سىستېمەگەلنى ھۆكىمى ۋە لاتىكى ۋەك عىراقى سەردەمى (صدام
 ھىسەن) - كە نۆۋەتەك لە ۋە لاتانى غەلمانى نەتەۋەگەرى دىكتاتورى - ئەۋە
 ناسايشى نەتەۋەيى كەمەل مەنەي بەرۋەندى بالەي مىللەت ۋە لات لە بەرۋەم
 خەۋەلەلنى سەزۋە دەپىنى ۋە زۆرەي سەمەنى ۋە لات ۋە ھەۋەلەن ... دەۋەستە
 خەۋەت بەرنامەگەي ھەلە ... بۆيە لەم جۆرە ۋە لاتە نەتەۋەيى ناسايشى نەتەۋەيى
 نەۋە، ئەۋە نەتەۋەيەن لە ۋە لاتە دىكتاتورىگەل بە گەشنى ھەل لە ھەۋەشەگەي
 دەۋەلەت مىللەت يەكەنە ھە دەۋەلەت سەزۋە نۆۋە بوۋە، ئەۋە كاتى مەنەيەك
 بۆ نەتەۋەيى ناسايشى ئەۋە ناسايشە نامىنى ئەۋەكەلنى ناسايشى نەتەۋەيى
 بىرىنى دەپى بە ناسايشى دەۋەلەت سەزۋە، ھەۋەك بە زەۋە لە ھەلەكەت
 جەنگەكەل دىكتاتورى پەيۋەندەي دىكتاتورىگەلنى عىراقى ئەۋە سەردەم بەدى
 دەكرا، ئەۋەش لەۋە دەت كىدكتاتورى نىستە ۋەك جەلەن نىستەمە پەۋەلەن
 زىيەر بەرۋەندى كەسىتى خەۋە دەۋەستە سەۋەي ھەۋەلەن ، ھەلە بۆيەش
 دىكتاتورى زالى نىستە تەسۋەكەش .

لە نىسلا دا ناسايشى نەتەۋەيى بەۋە زەۋە نەۋە (تەنە ناسايشى - ئەمەن -
 باسكرا بىچ) بەلام لە نەۋەكە پەيۋەكەۋە دەكەي، چۈنكە ئەۋە چەمەكە جۆرەك
 لە رەگەل پەستى تەپە، لە مەستە نامەنە ناسايشى ھەۋە مەۋە مەۋە سە
 زەۋە، بەلام ۋەك ۋە تەكەش كە ۋە لاتى سەۋەلە ھەيە ئەۋە بە پەي ئەۋە ۋە
 ئەۋە ۋە تەۋە ھەۋەشە ئەۋە ناسايشە نەتەۋەكەش پەيۋەكەۋە، ھەۋەك لە

تیران داناووه، ناسایش له نیسلامدا همر تهنه‌ها بز دسه‌لات و چینیک و نتموه‌و نایین و سنوریک نیه، لیره‌دا ناسایشی فکری و سابوری و نایینی و نایدولوزی و زیاری و فدره‌نگی بز گشت لایه‌که له باری سروشت و ناسایی خۆی، نه‌ک له کاتی ده‌ست دریزی و جه‌نگا، هه‌لبه‌ته ناسایش بز ده‌ست دریزکارو پی‌او خراپ نیه. نمو نایه‌ت و فمرموده‌و ریتا گشتیه‌کانی نیسلام له باره‌ی ناسایشه که له خواره‌و تۆماری ده‌کمین:

- فلیعبوا رب هذا البيت الذي اطعمهم من جوع وامتهم من خوف.
- من رأى منكم منكراً.....
- أمر بالمعروف ونهى عن المنکر..

له باره‌ی زاواوی (امن) له نه‌ده‌بیاتی نیسلاما زۆری لسه‌ر نوسراوه:

- له‌باره‌ی (امن العام) دا زانایانی نیسلام وتویانه (الامن اهنأ عیش والعدل أقوى الجیش)

- ماوردی- کتیب (ادب الدین والدنیا): امن العام تظمین الیه النفوس، وتنشر فيه الهم، ويسكن فيها البدی، ویانس فيه الطعيف.

له وهرچهرخانه‌کانی نیستای جیهان به‌ره‌و عه‌وله‌مه زیاتر (ناسایشی نتموه‌ی) به‌ره‌و تهرازی روانگه‌ی نیسلامی وهرده‌چهرخ، که‌مه‌تر نمو مانار مه‌به‌سته کلاسیکه‌ی جاران ده‌مینیت، له نیسلامدا ناسایش همر ناگه‌رپته‌وه بز دسه‌لات، به‌شینکی زۆریش لی ده‌گه‌رپته‌وه بز ناو کۆمه‌لگه، شه‌وش به‌شینکی گرنگی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نیه له نیسلامدا، بلاو‌کردنه‌وی ناشنی و ناسایش نه‌رکی بنچینه‌یه، زانه‌کردنی زیان و ته‌بابی و هاریکاری و هه‌موو به‌مه‌به‌کی نه‌خلاق و دادگه‌ری.. تاکه سه‌رچاوه‌ی ناسایشی تاو کۆمه‌له... که له‌و پیناسانه که‌مه‌تر به لای داچوینه، نیت دلتیا کردنه‌وی ده‌زگا کۆمه‌لایه‌نی له تاو- خیزان- نتموه- که‌مه‌یه‌تی نتموه‌یی و شه‌زادی و نایینی و فدره‌نگی چینایه‌تی هه‌تا معاره‌زه‌ی یاسایش به شه‌ریعه‌تی نیسلامی ده‌چه‌پین که تومسه‌تیک دروست

بکړی و دادگمریش له قومانه واییدا، بویه کاتي نوینه نتموهي ته هلی کتاب نامه یې بڼه (عمر) هینا پرو، وای زانی نمویښ وک شو سمرده مې نیمراتوزان له ناو چ کوشک و ته لاروپه مړی پولا دیواری بلندو حبابه و .. که چی که پیشانیاندا له ژیر سیبمې کونه دېلویتک پالی دابووه وده به تنهها، شو نوینه مړهش سهری به جارتیک سورما و وتی، عدالت تم امنیت فتمت...

بنه مای همدو شو دلتپایانه که له پاسای دراوسنی گشتی، بنه مای تکامل اجتماعي، تکافل اقتصادي، ذمة، اقتصاص، له نیسلاندا را هاتروه مادام ناسایش تانیک پینشیل کرا شو ناسایش گشتی پینشیل کرا، مادام خراپه مېه (منکرات) نیک جتی بڼه بینمرگری شو دادگمری تیک پروخوا، مادام زالم بووی شو زولمیش لې ده کړی و ناسایش نامیتن.

له سر شو بنچینانه ده تانین چند بنه مایه ک بڼه ناسایش نتموهي له مېروو روانگې فکری نیسلان و مرزفایه تی داپرتوزین که گوزارش له و قوناغه میزوویه ده کا وده بڼه زیاتر ناوچه که ی خومان:

۱. ژیر دسته یی و چه ساندنوه سرجاویه کی بهر دوا می نا نارامی و ناسایشه، پژگاریوونیش چاره سهریه که به تی، نه خشه ی (سایکس پیکو) له و ولاتانه ی نېمه بڼه نا نارامی سنورکیش کراوه..... که واته هه لو هاندنوه ی شو ریکه و تنامه نیمریالیزمانه و قه لچوی داگیرکاری و چه ساندنوه بنه مایه کی هره به بهتری ناسایش نتموهي شو قوناغه یه.

۲. نادادگمری پاساکانی جیهان، بنه مای "بهر دوا وندي تایبتمی" سرجاویه کی تری شو نا نارامی و نا ناسایشه یه، دلتپایی خه لک دشلو قینتی، له جیاتی نه وده بنه مای "بهر دوا وندي گشتی" و دادگمریه دلتپایی و ناسایشی پڼ ده گمپتیه و.

۳. دېن همدو ک تانیکان له سر بنچینه یی یاسو رهوشی بهر دوا ره قنار له گه ل یدک بکن (لایومن اهدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه) تا شو بنه مایه نه کړته پمیره وندي ده ولیش نه وده جیهان نارام نابې، نه گینا گوره بچوړک قوت

ده‌دا، ناسایشی نه‌وه‌یی لایه‌ك له‌سەر حسابی لایه‌کی بێ‌هێزتر ده‌بن، حوكمه‌كان بانیك و دوو هه‌واو چهند هه‌وا ده‌بن، هه‌روه‌ك له‌ نیسلا‌مدا به‌و جزیره‌ حوكمانه‌ و تراوه (حكیم الجاهلیة).

4. ولاتی‌ش وه‌ك ناك ده‌بن له‌ ژێر به‌نه‌مای (لای‌ظلم و لای‌ظلم) نابێ‌ ناسایشی نه‌وه‌یه‌كه‌ی هه‌ر شه‌ یه‌ت بۆ سه‌ر ناسایشی نه‌وه‌یی ولاتی‌كی تر.

5. هێزی به‌رگه‌ری (نه‌ك هێزی هێرش‌كه‌ر) و توانای ماددی و به‌د‌كیتی و به‌ك ریزی و به‌ك سه‌ر‌كرده‌ و به‌ك به‌رواوه‌رو سپارده‌یی له‌ ده‌سه‌لات و په‌یتش كه‌وتنی زانستی و به‌نه‌مای گه‌رنگی ناسایشی نه‌وه‌یه‌یه‌.

6. په‌روه‌ده‌‌كه‌ر‌دنی خه‌لكی و خه‌لكی جیهان به‌گشتی له‌و سه‌رده‌مه‌دا به‌ ره‌وشتی به‌رز و وشباری مه‌رقایه‌تی و خۆنه‌ویستی به‌شێكی گه‌رنگی زامنه‌كه‌ری نه‌و ناسایشه‌یه‌، په‌تجه‌ره‌انه‌شی نه‌ه‌جامی په‌تجه‌ره‌انه‌ ده‌داته‌وه‌.

7. ده‌زگایه‌كی به‌كار‌ترو داد‌گه‌ری تر له‌ جیاتی (UN) وه‌ك ده‌زگا له‌ سه‌رووی هه‌مه‌وان و بێ‌ قه‌ت‌ز و به‌رامه‌ستی نو‌نه‌ره‌یه‌تی فره‌یی جیهان ب‌كا به‌ كه‌مایه‌تیه‌كانی‌شه‌وه‌.

8. ده‌سه‌لات وه‌ك سپارده‌ یه‌ت نه‌ك مو‌لك، كه‌ سه‌ر‌چاوه‌ی دیک‌تاتۆریه‌ت و پادشایه‌تی و پاوان‌‌كه‌ر‌دنی ده‌سه‌لاته‌، نه‌وانه‌ش سه‌ر‌چاوه‌ی ئانه‌رامی و دنیایی و تێك‌دانی ناسایشی گشتی و تابه‌تیشه‌، له‌ به‌رامه‌ره‌دا ده‌ست‌گه‌زێ ده‌سه‌لات و سه‌ره‌ستی به‌روا و نازادی و هه‌له‌به‌ژاردن و... ده‌په‌ته‌ و كه‌ر‌دنی په‌ره‌یه‌ به‌لا‌كان و خه‌هلینی به‌نه‌ما‌كانی ناسایشی نه‌وه‌یی لای هه‌موو تاكێك.

هاتنه‌دی نه‌و به‌نه‌مایانه‌ ته‌نها ناكه‌وتنه‌ سه‌ر ده‌ست‌و‌وو یاسا به‌لكو زیاتر ده‌كه‌وتنه‌ سه‌ر مه‌درسه‌‌كانی سیاسی و فكه‌ری سه‌ره‌كی (نیسلا‌می، لیبرال، سۆشیا‌لیستی، شیوعیه‌ت) ..

ناسایشی نەتەوهیی کوردستان:

له راستیدا ناسایشی نەتەوهیی به پێی بنه‌مای به‌رژه‌وهندی ده‌کرێتسه‌وه چ‌ر‌ا به‌شی سه‌ره‌کی:

١. ناسایشی زل هیزانی جیهانی له ولاتی سهر‌مایه‌داری و نه‌وانی ده‌پانه‌وی کۆنترۆلی ده‌روازه‌کانی عه‌وله‌مه‌ به‌کمن.

٢. ناسایشی نەتەوهیی ولاتی زالی نەتەوهیه‌کی سه‌رده‌سته.

٣. نه‌و مبلله‌تانه‌ی ژێردسته.

٤. ولاته‌ تاك نەتەوهیه‌كان یان گرفتێ كێشه‌ی شرونی.

هه‌لبه‌ته هه‌ریه‌كه له‌وانه چ‌هند بنه‌مایه‌کی هاویه‌شی هه‌یه له هه‌مان كاتدا له چ‌هند بنه‌مایه‌كیش لێك جیا‌ده‌بنه‌وه، بۆیه نابێ پابه‌زانی عه‌لمانی كورد نه‌و بابه‌ته‌ش وه‌ك عه‌سه‌له‌ی تیزۆری سیاسی و فلسفی و فكري هه‌لسن له پێنار دارشینی بنه‌ماكانی ناسایشی نەتەوهیی له هه‌ر شوێنێك بێت و چ‌و‌ن بێت هه‌ر بیهێشن... نه‌خێر ده‌بێ ژۆر به وردی بزائن بنه‌ماكانی ناسایشی نەتەوهیی (كه له كۆتاییدا تۆهاری ده‌كهن) له كۆتدا سه‌رچاوه‌كانی بوون و پاست كرده‌وه‌یه‌نی، له كۆتیدا سه‌رچاوه‌ی مه‌ینه‌یی و به‌رده‌وامیه‌كه‌یه‌تی، له‌و چ‌وار پۆله‌ی سه‌روودا كاهیه‌ شۆینی كوردستان؟ ناخۆ له به‌ری عه‌لمانیه‌ت بن یان ئایینی؟ له به‌ری نەتەوه‌گه‌ری یان شۆعه‌تی؟ له كام به‌ری ممله‌تانی شارستانیه‌كان بن؟ له به‌ری مېكاڤیلی و به‌رژه‌وه‌ندی به‌رستی؟... هه‌موو نه‌و په‌ر سیه‌ر ناسایشانه به‌ روون كرده‌وه‌ی هه‌ر شه‌ه‌رێكی سهر ناسایشی نەتەوهیی كوردستان روون ده‌بێته‌وه، نه‌گه‌ر پێتسه‌كه‌ش وه‌ك به سادیه‌ی ده‌رپا لێره‌ش هه‌ر مانای پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی به‌لاكان و نه‌گۆڕه‌كانی مبلله‌تانی كوردستان بێت له هه‌ر شه‌ه‌ی ده‌رووه‌و ناوه‌وه كه به‌ریتین له ١- داگیركه‌ران و هه‌موو یاره‌تی‌ده‌ره‌كانی، ٢- نه‌و به‌ر‌ب‌اوه‌په‌ر نايدۆلۆژیا و یاسا نه‌رته ده‌وتیانه‌ی په‌وانی نه‌و داگیركه‌ری له‌سه‌ر وه‌ستاوه كه به‌ریتیه له نايدۆلۆژیا و نەتەوه‌گه‌ری عه‌لمانی و سۆشیاڵیستی دیکتاتۆری، یاسای

(عدم التدخل) (سيادة الدولة) (ئەندامىيەنى دۆلەتلەر بىن UN لى جىيەنى نەتمەۋەكان- (كە ناۋىشى نەتمەۋە يەكگرتۈۋەكانە كەچى نەتمەۋە يەكگرتۈۋە ئىيە ۋەلەنە يەكگرتۈۋەكانە)-، نەرىشە دۆلىيەكان بە تاييەنى ئىيەۋە ئىستاكە ھەمەۋە ھەسكەمەنى يەسە دۆلەت بەرەۋە دۆلەن ھەزەن ھەچەك بىت كەچى بەرگەرى ۋەزگەرى بە نەۋەۋە بەدەلە ياساۋ جارجار بە تىۋرستىش لى قەلەم دەدەن ۋەزەۋە ۋەك (إتصالي، تجزئة، خروج عن قانون، دعاء العنف، عشرين، أربايعين...) دەدەنە پال شۆرەگىرەن ۳- ھەمەۋە ئىيەۋە ۋەن ۋەكەمە مېۋەۋەيەنى بەرە ھۆى مەنەنى خەلكى كوردستان لى سەۋەۋە سەۋەۋە راپرەۋە دەست پىدەكار بەرەنە لى:

أ. فاكتەرى جىيەنى كە خۆى لى رىكەۋەنەمەى ساكىس پىكۆ ۱۹۱۶ سان رىمۇ ۱۹۲۰، قاھىرە ۱۹۲۱، لوزان ۱۹۲۳ كە مەرسەى لىپرال دىمەكراسى ۋە پۇۋناۋىي لىي بەرەرسىارە، يان دەكرى بلېن ئەلمانىيەنى جىيەن.

ب. فاكتەرى ئىقلىمى كە بەرەنە لى سەۋەۋەۋە بىۋەۋەۋە دەستۋورى ۋەلمانى نەتمەۋەگەرى تەھادىيەكان ۋەۋەۋەۋە مەرسەى نەتمەۋەگەرى ئەلمانى ۋەرەمەى.

ج. فاكتەرى ناۋەكى كە خۆى دەنەنەنە لى ھەۋەۋە ھەۋەۋەۋە تەيەرى ئەلمانى كوردى كوردى لى گەۋە تەيەرى ئەلمانى توركى ۋە جىيەنى بە تاييەنى ئىيە ۋەرەگىرەنى رىكەۋەنى سىقەر بۆ لوزان ۋەرەگىرەنى خەلەۋەت بۆ كۆۋەرى ئەلمانى توركى.

بەمەكانى ناسايىشى نەتمەۋەى كوردستان

۱- ھەمەۋە ھەنگارە پىچەۋەۋەۋە تەمەۋەكانى (ھەمەۋەۋە ناسايىشى نەتمەۋەى) كە لى سەۋەۋە باسكرا بە ۋەۋەۋە تەۋەۋەۋە، كە زىاتەر ھەمەۋەۋەكانى دەۋەكە.. نەۋەۋەۋە داھاتۋەۋە زىاتەر ھەمەۋەۋە دەۋەۋە ھەمەۋەكانى نەۋەكە.

٢- يەك پێزی و يەك ڕابەری و هەموو دەروازەکانی گە دەچیتەو سەرئەو يەك پێزی و يەك ڕابەری، بۆ ئەو مەبەستە دەبن:

١. ئەو میلەتە و پەرەدە بکری لەسەر ئەو بېروباوەرو نایدۆلۆژیانەی گە پەسەنن و زۆرایەتی هەرد زۆری قەبوڵی دەکەن ئەو ئەو فکەر نایدۆلۆژیانەی گە دەبێتە پارچە پارچە کردن و نەگونجی ئەگەڵ عەقیدەی زۆرایەتی.

ب. فرەلایەنی لە قۆناغی پزگاری - نیشتمانی پەسەند نەبە، بەلام ئەگەر واقعێک بێت ئەوا نەبەتە فرە دەسلەت فرە ڕێبەر فرە گجانی میلشایی.

ج. خۆ دورو خستەو لە دەروازەکانی پەرەوێتی تایبەتی وێرانکەر.

٣. ڕاهێنانی میلەت لەسەر بنەماکانی ئەخلاقی و بەرگری لە گانی پێویست و وای لێ بکری پەرەوێتی گشتی بخاتە سەرۆکی پەرەوێتی تایبەتی، نیت ئۆتۆماتیکەن دەبەتە پاراستنی بنەماکانی ناسایشی نەتەمەبیش، ئەوەش مانای دروستکردنی نۆمەتیکە گە ڕاست گۆیی، هاریکاری، بەهاناهاختن، بە نۆقرد، خۆنەویستن، ڕەوشەنبەر، نۆمەتی و فێلی لێ ناکرێ، لێ ناخوردن بە هەموو لاپەک، بە پێشچەوانەیی بنەما ئەخلاقیەکانی فکری ماددی، گە دەبێتە هۆی درۆزنی، خۆویستی، هەلەشە، خۆفروشی و میلەت و خاک فروشی، نەزانی، پارچەپارچەیی و خێرا گۆڕاوی..... لە کۆتاییدا ناتوانن بەرگری نیشتمانی بکا لە کاتە سەختەکان.

٤. دروست کردنی ڕێبەریکی کاربزمی میلی پوچی، باوەشی و فرالوان بێت چێگە هەموو ڕەنگ و تەرزوو چێو بېروباوەری جیاو نایدۆلۆژیای جیا بێتەو، ڕێبەریک بێت لە سەرۆکی حزبایەتی و منافەسو چاو لە تەخت و خۆویست، خاوەن بەرنامەو بېروباوەریکی مەزنی و بێت نامۆزگاری و ڕێنمایەکانی لە هەلسوکەوتەکانی دابن، ... بە کورتی عەقیدەی زان بێت بەسەر ئارەزووەکانی دەروونی.

5. په روه دهی ژانستی و ته کنیکي و داهینانی بزورتنه دهی وشیاری و بینا کردنی
 ژیرخانی کومه له به همو ناراسته کانی نابووری و ته کنیکي و فکری و شارستانی و
 مه ددنیه و نه خلایق و شورشگیری و ناشتی خوازی و بتر همو نه و بنه ماو
 دمرواز ه کانی سهروو ددین به وردی بوی بگمړتین ناخو نه و بنه مایه له کام مدرسه
 به دی ده کړئ و پنی دپته دی له (نیسلامی، لیبرالی، سوشالیستی، شیوعی) کامه
 مدرسه درچوو نه و ناساپشی نه تهمودی کوردستان له ستراتیژیه ته! ده بیتنه
 ناساپشی نه و مدرسه له هدرن ناستی جیهانی و نیقلیمی و ناوه کی.

developmentalism (٢٦) advance-progress پیشکەوتووێی پیشقدم

وهك ماهیهت پیشکەوتوو نۆتەراییهتی مانابهکی کۆن دهکا، لهگهڵ مرزقاییهتی ماناکهی بهجۆرتیک ههیهوه بهلام وهك چهملك زۆر کۆن نیه، تا ئادایهك تیکهلیه کیش ههیه له نیتوان پیشکەوتنه کانی ههیه که له: کۆمه لایهتی، ئابووری، زانستی، فیکری، .. تهوانه له یهجهدا لێك جیهان، تهوهی لێره مه بهستمانه پیشکەوتتی کۆمه لایهتییه، بهتاک و کۆوه، پیچهمانهی دواکەوتن به جیهان (ره جمیعت)، چار وابه نهگهر له دژه کان نهگهین لهخودی پایهته که چاک ناگهین، دواکەوتوو (ره جمیعت) بهزۆری لهو نهروه مه یه مانایه بهکاردهی که بهکێک یان لایه نیک پشت به فاکتوره کلاسیکیه کان بهستیت لهوانه فاکتوره کۆمه لایهتی و خێلهکی و تایفهیی و رهچه لهکیه کانی تر، له رووی ناپییۆلۆژیای فکریش پشت به سهرخانی تهو فاکتورهانی سهرووی کۆمه لایهتی بهستیت، یان له رووی کهمرسته و سامراز نارهزووی کهلو پهله کۆنه کانت ییت، هه لهیه ههر ههده سهیه که بهجیا دهروانیته ههردوو چه مکی (ره جمیعت) و (پیشکەوتن)، پیشکەوتنیش کاریگهر به بهشه کانی تری پیشکەوتتی زانستی و ئابووری و نهکته لژی.. بهلام ههر به که ماناو شوینی خۆی ههیه به داخه وه بهشی ههره زۆری فهرهنگو نهتسکلۆبیدییه کاتیش تیکه لپان کردوه، وا هه نلێکیان لێ هه لده بۆترین.

رایه جیاجیاکان :

† لئو سهردهمه له فهرهنگه دهولیهکان پیشکومتوتویی به پیشکومتی باری نابووری ولات و ژیرخانه کدی له دهات و نوښه وایی و فامستی زانستی و نه کنولوی. لیک ده درتهوه، پاشکه و ترویش - تخلف نهک (ره جمعیت) به پیچواتی سورو لیک ده درتهوه.

• مهر نپروانیی سورو مهر فهرهنگه یاساییه کانی نه گرتوتهوه، فهرهنگه سیاسی و کومه لایه تیه کانی کاریگرن بهو بوجرونه، فهرهنگی وک (موسوعة علم الاجتماع) که لهوانی تر چاکتر بوی چوه، که چی له باس و مادهی (تقدم الاجتماعي) و (تخلف اجتماعي) مهر به سادهی به رادهی پیشکومت و پاشکومتی ده زگا کانی لیک دایتهوه، نهک خودی مرزفه کان، هرچه نده لایه کانی مرزفه که ده گرتوتهوه، له کاتیکا گوهمری به که مان مرزفه نهک نامرازو ده زگا.

• فزوی، ابن رشد، ... بیان وایه پیشکومتی مهر میلله تیک به پیشکومتی نافرهانیان ده پتوری.

• بهشی هره ووری نابووری ناس و مه دره سی مادی و مه دره سی لیبرالیه کانی پیشکومت لایان مانای پیشکومتی نامرازو کانی بهرهم هیتانه.

• بیزمان: پیشکومتی به شارو لایه به ستوتهوه، له کتبی (مدخل الی علم اجتماع الحضري) ده لای شار پیشکومتوتوه و لایه دایه دواکوتوو، وور رونه نهو مان تن پوانیتی که ره گزیرستی کزنی رزمانی و یونانی له نه سلی زاواوه کانی (سیاست) و (شارستانی) و (مه دتیهت) ... نهوان ودرگراوه.

• نوکست کونت: پیشکومت مانای پیشکومتی زانستی.

• نهتهوه گهریه کان: پیشکومت ده به ستوتهوه به ژینگه و خاک و ره چله که نیر ره چله کی نهووی و ناوهوای نهووی مهر ده بی میلله تیک پیشکومتوو پیشروی جیهان بذات، وک خویان ده لاین، له ناو عمره بیش (خاک پیمانه کان) هرده بی پیشروی جیهان بیت، له ناو به هوو و سرب و نمرمن و تورک ... هریه که

له به جۆرنک دینیکى وای ههیه .

• پېښکهوتووبی لای زاناکانی تر پتوانی جیایای تری ههیه، لای (سپسر) بهمانای له ١- سادهی بهرو نالۆزی ٢- لهپېښکهوهی بهرو پهرشو یلۆوی و دوورکهوتنهوه .

• زۆر جۆره تېروانیی تر ههیه کۆماری له پادشایی پښکهوتووتره .

یان بهیتی سیستمی سیاسی و نینمای مەدرهسیه کهی، ... هتد' پشش ه پاش کهوتو و دباری ده کری .

له راستیدا نهو پتوان و ترازوانه بۆ پېښکهوتن نهوهنده وردو تیر نین، زۆربهیان دهردی یهک لایهنی ههیه، جاری پېښکهوتنی کۆمهلایهتی گشتی و پېښکهوتنی تاک تیککل کراوو یهک هۆکارو بنچینهی دراوهتی، ئنجا همرج نیه شاریهک له لادیهک رهوشهنبهر پېښکهوتووتر بیت، یان خاوهن ناشی ههلمی له ناشی ههواي پېښکهوتووتر بیت، یان نافرهتیکى سهر کۆمپۆتەر پېښکهوتووتر بیت له نافرهتیکى سهر دهستار، نهویان راسته ناشی ههلمی پېښکهوتووتر له ههواي، کۆمپۆتەر له دهستار، بهلام مانای وانیه خاوهنهکانیشان پېښکهوتووتر بیت، به ههمان شیوه همرج نیه ولاتیکى کۆماری پېښکهوتووتر بیت له ولاتیک پادشایی زۆریه ولاته گرنگهکانی نهووبی پادشایی، کهچی له شهفریقا ته نهها (سوازیلهندو لیسوتو، مغرب، نین) پادشایی نهوی تر هه مووی کۆمارین بهو ترازوه بیت نهوا شهفریقا پېښکهوتووتره له نهروپا... ئنجا یابان نهک پادشایه، هیتشا سیستمی ئیمپراتۆیهو زۆر پېښکهوتووشه له تکه نه لۆجیاو ئیدارهو باری نابووری... نهو همرجانهی سهروو پهها نین، ئنجا له رایه کهی (سینسهر) پشش به روونی دهرده کهوی دیاره میهکی سروشتی و بایۆلۆجیه کانی کردۆته بنچینه بۆ پېښکهوتنی کۆمهلایهتی، دهشی له بایۆلۆجیا گهشه کردن و پېښکهوتن مانای له سادهیهوه بهروماتۆزی و لیک دوورکهوتنهوه بۆ، بهلام هه مانا له کۆمهلایهتی پیچهمانه ده بنهوه، لیک دوورکهوتنهوهو یهک ته گرتن مانای

پنجدهوانه‌ی بیشک‌رتنه..

بۆ لىك كۆندۈى ھەموو ئەر لىلى و تىك گىرانە پەتايىستى لەنىزان مائى
پىشكەوتنى تالكوڭر ئەوا بە پىسپارىتىكى سادە دەست پىدەكەين: ئاخۇ مرۆڭتىكى
پىشكەوتتو چى پىشكەوتتوود؟ جىلو بەرگىو شىئەيتى پان سال و سامان و
سىيارەو كارگە؟ پان پروانامەيەكى بالآ و پايمەكى بالآيە.. كامەيە ياخود
شۆرشيگىرو سياستەمەدارىتى بەرزە.. لە سياستەمەدارىشدا كامەيە مىكافىلە،
مەبادىيە، لىبرالىيە، پان سىرجەمىيە، ئەوانە ھەموو لەلايدەك نەدى گىرنگى
روشتو بەھا.. لە وەلامى ئەو پىسپارىە بەو خورەدكراوئى كەس بۆرئى ناكى
(پىشكەوتتوئى) بىدانە پال فاكىترە روالەتبەكانى وەك: جىلو بەرگىو سامان و
پروانامەو پايمە.. بەلام سەكە كە لەتاكەو دەپەرتتەو بۆ كىان و كۆز كۆمەلگا
ئەوا ئەو جارە لە وەلامى پىسپارى ھاوشىرەكەى ئاخۇ كۆمەلگىيەكى پىشكەوتتو
پان ولىتىكى پىشكەوتتو چى پىشكەوتتوود؟ بەختىرايى وەلامىت دەست دەكەوئى و
دەلئىن پىش كەوتنى بارى ئابورەيەكەپش، واتە فاكىترەكانى كارىگەر لەسەر
كۆمەلە، كامەيە پەكلاكمەوئى (پىشكەوتن) لەو فاكىترەئە ئابورى، رەجەلەك،
كۆمەلەيەنى، ژىنگە، پەيوەندى جىنس، دەروونى، ئاستى قىزىكرەن، لە
پەرمەمەكانى ئاسۆش (زانست و فەلسەفەو ئايدىلۆژىا و ئاينىو پىنگەو وئىانى
سىياسى و حزبىيەتى.. واتە بە كوروتى فاكىترە شاقولەكانە پان ئاسۆيەكانە؟
دەتوانئى ئەو پىسپارانە روو لە ئاكىش بىكرىت ئاخۇ كام لايەنى مرۆڭە پىتەوئى
پىشكەوتنى ھەلگىرتتوود لە شىئەو جىلو بەرگىو ماسولەكانى، گەدە، بارى
جىنس، نەژادى، رەجەلەكى، نېزو مەنپاتى، مالو سامانى، پايمە.. پان ھەموو
ئەوانە نەميا ھۆكارى پارمەتتەوئى و گىرنگەكە نەوئە چى لە مەشكىدايە. لە
وەلامى (كىن مرۆڭتىكى پىشكەوتتوود؟) دواى كەمىك دەمەقالتى ھەموو لايەك
دەگەنە ئەو نەنجامەى كە مرۆڭى پىشكەوتتوودا كەوتتو زىاتەر بەوئى لىك
دەرتتەو كە چى لە مەشكىدايە (بەو مانايەى چى لەدلو دەروونى دايە)، بەلام

که باس له کيان و ولاتو جيهان ده کړئ، نهوا زوړ بهی همره زوړی پشت بهو واقعه جيهاتييه دبسمرتير و په کسمر وه لاسی پیشکمون به ماتای پیشکمونتی پیشسازی و زانستی و باری نابووری و ورده گیرئ، بویه جيهان بهو پخوانیه دابهش کراوه ولاته پیشکمون و شوه کان، ولاتانی تازه پیشکمون و شوه کان، ولاتانی دواکه و تورو... جار واپه به شینوازیکی یریز لیتان به ولاته پاشکمون و تورو کان دوتیرئ - ولاته تازه پیشکمون و شوه کان یان جيهانی سیمه، نه گینا به به چی ماوو بهر بهرو همه ج و... ناوی تریشیان لی دهرئ، بهو شیوه تیکه لکړدی پیناسی پیشکمون و توری بزو تاکو بزو که به نه نمسته له بنچینه دا، مه بستی تایمیتانه، نهویه لیبرال و سرمایه داره کانی رزوژناوا لهووی مادی و نه کنه لوجیا پیشکمون و تورو نیر ده یانه لهو فاکتوری که لیبی بالادست تمرار و ویدی هله نسه ننگاتندی گشتی لی بتاشن و بیکه نه تیر و اتپنیه کی نوی بزو ژباتی نوی له په یوه نښه کانی ددولی نا ده گانه نایدیو لژو پای تاک و ردوست و بهها مرقایمیه کانی تر، بهو شیویمش تیوری (مللانی شارستانیه کان) هاته کایه وه، وه که به دپلیک بزو مللانی می مه درسه کانی فیکری و سیستمی سیاسی که لیبی دست کورت بوون، له مللانی شارستانیدا توخی بنچینه زانست و ته کنه لوجیا به که نهوا لیبی دست دریزن، بویه بلیمتانه شو تیوره یان داهیناوا دایان تاشی (نه که دوزر ابسته وه)، بهو شیوه پیشکمون بهند کرا به شارستانی و شموش به زانستی و ته کنه لوجیا... نیر لیبرالی رزوژناوا لیبی بالادست واته پیشکمون و تورو، گه ورتیر چه مکیان بزو خو پاوهن کړدوه که دهر وازه کی ستراتیجیه بزو پیشرووی و سرکردایه تی کردنی جيهان و هتا نیستعمار کردتشی.

لهووی سهروو به پرونی بومان درده کوئ که همر ولاتیک مادام ته کنه لوجیدارو سرمایه دار بیت پیشکمون و توره که عاده تن شمارم به مر نسه ساتی بوون و مدد نیه کی رواله تیش له گمل دی، جا با شرانگیزو بی سزایی و نیستعمارو بی داد گمیش بن، بهو پییه نهمانیای هتله ری، نیالیای مؤسولینی،

نەمەریکای ترومان، سۆڤیەتی ستالینی، هەموو ئیستعمارپەتیش وڵاتانی پیشکەوتوون! نێتەر پیشکەوتن هیچ ناکۆکی نامینن لەگەڵ داگیرکاری و بەکۆمەڵ کۆشتن و نیمپیریالیزمی و برسی کردن و داوەش کردن.. لە چەمکە نەخلاقەکی دادەرن، نەوێش گەورەترین ناکۆکی زەقە چونکە پیشکەوتووێی مەزۆنایەتی پەڕیوەستە بە (رتیباز) نەك (تەنھا زانست)، پیشکەوتووێی مانای هەبوونی نە، دواکەوتووێش مانای نەبوونی تە، بەو پێشە بێت نەرا لە وڵاتی خۆشان ناچار بڕجوازی و سەرەك خێڵ و دەسەڵاتدار و دەوڵەتەکان پیشکەوتوون و جوتیارو کەرتکارو پالاکاسبکارو نووسەر و رەوشەنیری نەداریش.. دواکەوتوون.

نەوێ تێروانینن پۆژناوایی لێرالی دیموکراسی چەوت و بێ پێوەر، رەتکارو تەمەو لەلایەن هەموو مەدرەسەو سەنتەر و ژۆری زانایانیش، مەگەر مەدرەسەو لایەنێك كە قەلوش بێت تەنھا لاسای کردنەو پەڕەوێ بێت، هەتەمە لە کۆمەڵگەیکە كە (مەبادی تەقەاتی مەلکەچی بەرژووەندیەکانیەتی) مەحاله پیشکەوتووێی راستەقینە لێ بێتە دی، وەك ناکیش مادام بەرژووەندی تایبەتی خەشە سەرۆکی بەرژووەندی گشتی هەر وەك نیشا زیاتر باری وەرگرتووێ هەرگیز مەزۆتیکی پیشکەوتووێی لێ دروست نابن بۆیە هەموو ناھارەکان بە ژھاردو کێژ (خط بیانی) دەیسەلمینن کە جیھانی ئێستا - بە پێوەرە دیادگەری - زۆر نێکیە لە یاسا کاتی دەریاو دارستان با تەکنەلۆجیاو زانستیش هەر پیشکەوتوو بێت.

پێوەرە چەسپاوەکانی فەلسەفە مارکسپیش بۆ هەموو چەمکێك (لێرەش بۆ چەمکی پیشکەوتن) نەوێە تا چەند نایدیژلۆژیای بەرەو شیوعیەتە با ئیفتخای چینیایەتیشی لەو نەبێت، هەرچی کیانە کۆمەڵایەتی و دەزگا سیاسی و یستەمە نابووێ و وڵاتیش بە گشتی بەوێ هەڵدەسەنگێتێ کە رێپەڕە میژووێیکە چەندە نزیک بڕوێتەو لە قۆناغی شیوعیەت، چەندە وەرچەرخواوە لە سەرھایەداریەو بەرەو سۆشیالیستی و شیوعیەت کە دوا تەسنگە پیشکەوتنی هەموو جیھان و میژووێە کە پێی دەلێن (حتمية التاریخية)، جا گەرنگ نیە نەو وڵاتە خواوەن

پیشه‌سازیه، دیکتاتوریه، جهنگ‌لستانه، رای میللت چیه ..

رای سوشیال دموکراسه کانیش وه‌کو زوربه‌ی جبار به لیلی و دوو‌ولی دهرده‌کروئ، به‌شیکیان به‌لای رۆژناوایی و به‌شه‌کمی تر مارکسیه‌ت، هدرچه‌نده لهو سهرده‌مه زیاتر به‌رهو رۆژناوان لهو ییتاسه‌شدا.

له فیکری نیلامدا به‌ته‌واوی (پیشگاموتن) ی لیک جیاده‌کاته‌وه (ههر خۆشی جیایه) له‌گه‌ل پیشگاموتنی زانستی و تهنه‌لوجی، به‌ندیشی نه‌کردوه به زه‌مه‌ن و قوناغی کۆمه‌لایه‌تی، له‌کاتینکدا مارکسیه‌ت و لیبرالیه‌کان و مه‌دره‌سه‌ی عه‌لمانی به‌تیکرای بییان وایه پیشگاموتن به‌شیره‌ی هینکی بی گه‌رانه‌ویه هه‌موو کۆمه‌ل به‌دراوی یه‌ک پیتیدا تپیه‌ ده‌بن، هینله‌که‌ش به‌نده به زه‌مه‌ن له جه‌مه‌ری (کۆن) ده‌ست پێ‌ده‌کات به‌رهو نوی و پیشگاموتن، واته هه‌موو نویه‌ک ئێرده‌دا پیشگاموتنوتر ده‌یت له‌وانی پیشه‌خۆی، یان وه‌ک هینکاریه‌کمی مارکسی که به سپهرینگی سهرده‌که‌وئ، به‌هۆی ههرسه‌ی یاسای دیالکتیکی (۱- یاسای نا‌کۆکیه‌کان. ۲- یاسای وهرچرخانی گۆرانه چه‌ندلایه‌تیه‌کان بۆ چۆنایه‌تیه‌کان. ۳- یاسای نه‌فی نه‌له‌نه‌فی)، جارێ به‌لای نه‌وه‌دا ناچین نه‌وانه چه‌نده مه‌رجی (یاسای) لێ سازاوه، مه‌به‌ست ئێره‌دا مارکسیه‌ت پیسی وایه نه‌وه گه‌شه‌و پیشگاموتنه که به‌هۆی نا‌کۆکیه ناوه‌کیه‌کان دروست ده‌یت هه‌رده‌م به‌ پیتش ده‌که‌وئ، ههر نه‌لقه‌یه‌کی سه‌روو هه‌م نه‌فی نه‌لقه‌ی پیتشوه هه‌م نه‌فی کراوی نه‌لقه‌ی پیتش خۆیه‌تی، ههر یه‌که‌ش مانای قوناغیتکی کۆمه‌لایه‌تی ده‌به‌خشێ که سیسته‌می به‌ره‌مه‌یتانی پیشگاموتنوتره له‌وه‌ی تر به‌هۆی ئاهازی پیشگاموتنوتر، به‌دوایدا سیسته‌می زانستی و یاسای کۆمه‌ل‌په‌ته‌ی و فیکری و ده‌روونی و هه‌ره‌دوایه‌کمی ناییشه ده‌گۆریت و پیتش ده‌که‌وئ، جارێکی تر نا‌گه‌ریت‌ه‌وه سه‌ر قوناغی یه‌که‌م، نه‌وه (یاسای ره‌وشی می‌ژوه) هه‌موو بال و مه‌دره‌سه‌کانی عه‌لمانی له‌سه‌ری کۆکن به‌رهو سه‌رکیشی می‌ژووپی (الجاهذیة التأرجیحیة) ده‌روا .. به‌و شینویه نه‌گه‌رنه‌و تپروانینه خورده‌ که‌ینه‌وه به‌ ساده‌تر مانای وایه هه‌رده‌م ولاتانی

[illegible]

همدرو شو تیروانیانهای سروو به (تطور الخطی)یسه‌شده، به تیروانیی همدرو
مدرسه مادی و علمانیه‌گانیسه‌شده به ناکزکی خو به‌خو و به واقعیش شکستی
هنا و دینی..

له نېكړې نېسلا ميډا پلې پېنځه وتنې كؤمه ل و ټاكېش بهو شېوډيه
 نادؤر تېمؤ، جارې پېنځه وتنې ميله تان و ميؤووش به (راسته تېل - وهك ته ته
 وريه كان) ي رؤژ تاوا نيه، نه وهك (سپرېنگيه گه) هار كېشه، له بهر هؤيه گي
 ساده، چونكه دادگمرې و يه كسانې و پياوېتى و بهرېي و هاريكاري و مرؤفايه تي
 له سهرده ميك زؤر زياتر هه بووه له ئيستا كه پلې زانستي ته كنه لؤجې نريك سفر
 بوو.

فیکری نیسلای به راسته قینه تر و دلامی شو پرسپارای پیشوو ده دانه وه له باره ی فاکتوری بنچینه ی پیشکوهنی مرۆڤ، له نێوان جوانی و مۆدیرنی و شینوی دهم و جاوو قزو خوین و سامان و کۆشک و ته لار پایه ره چه نه کی و خانه دانی و پله ی خویندن و .. هه مرۆ نه وانه نا توان بر وانا مه ی پیشکوهن به مرۆ ئێک بدن، گرنگ نییه شو مرۆڤه چی له بهره، چی ده خرا، کسوی کێیه، کسری چ زه مان و زه مینکه، بایه هه به، نه، .. گرنگ نه وه چی له مینشکیده، چی له دڠ و

د پروني دا هېبه، يان زانستپاته تر دورې پېرېن تا چنده لايهني نه خلاقي زاله
 بهر لايهني د پروني (وهك له بابته ناخي مروژ باسگر)، واته تا چنده تهر
 مروژ بهر دوش و هاريكارو به نه مهك و خيره منډو پابند به ياساو
 بهر يو سياريهني گشتي و چنده به خهم بهر ژه و تندي گشتيه چنده ولا تپاريزه،
 راستگرو به بهر زهبي و خونه ويست و... تا نهويه پتوهرې پتشكهوتن هم له
 واقعشنا هم به پتي به ياميش، نهوانهش هه مروي مهادپته كاني سهره تاي
 رهوشن، واته پتشكهوتن و پاشكوتني تاك به نه ندازه پانتاي رهوشني
 هله ده سنگي نېرې تاخو نهو گيان له يهره شاده ميزاده ياخود گورگه، بزيهش
 نامانې (مقاصد) هه مويو پتفه مېره كان (انا بعث لائم مكارم الاخلاق) ..

به هه مان شتوهر كيانه سياسي و ددزگا و كومه لگه و هه درسه و ولات و
 سيسته مه كاتيش به هه مان پتوهر هله ده سنگي نېرې، شير ناشنې بليين هر گيز
 په يوه مني نيو دولته پيروهنديه كي بهر ژه و تندي.. نهويهان لمو نه درده مه باوه
 به لام نهو نيشانه ي ره منډو بهر چهي مروژ و كومه لگه نيه، كومه لگه يه كي
 جيهاني دادگرو ياساي نيو دولته تاي راست و دروست پيدا نابي، چاكترين
 نيشانه ي پتشكهوتني كومه ل به ره بهر (مرجع) و سهر ژكه كاني دهره كموي چنده
 مه بدني (سيد القوم خادمهم) ي پمېرو كردوه، كه كومه لگه يه كي خونه ويست و
 به مهادنييت پتشكهش ده كا.

نهو پتچينه يدي پتشكهوتن له ژير خانه كاني رهوشنو عه قلانيهت په يوهندي به
 شويي جوگرافي و ره ده لك و نينته ي چينايهني و ته توه ي نيه.. بهلكو ده كه وپته
 سر په روه رده و پرژه ي زانستي چاكسازي، هر بزيهش بهر نامه ي نيسلام
 (پوخته ي نايني هه موي پتفه مېره كان يوه) نايتنكي جيهاني و سهره شقي
 پتشكهوتنيشه نه گمر به راسته قينه ي پمېرو بگرييت، نابنه كاني ده ستر كريدش
 سهره شقي دواكهوتن (رجعيه ت) ه مادام كوله گه كاني فيكري و سياسي بريته له
 فاكتره شاقوليه كان، خه نه گمر هر پمېر پتفه وه بهر فاكتره تاسوييه كان نهوا

په کسمر ده چپته سمر راپړه وی میکافیلی و درؤو پېنه مه کی و پمړزه وهند پمرستی و خؤویستی، گیرنان پرکردن و پایه ریستی... گورگایه تنی واک میکافیلی و هؤوزو نېشه و... وسفیان کردوه .

لیره ده گه پنه نه غامینکی گرنګ نهویه رهوتی میژوویی و پېشکمونتن واک رهوتی میژوویی زانیاری و زانست و فلسفه و تګنه لوجیا نیه، له کاتیکدا راسه نهوانه سیفاتی (monotonic) - اطراد پمان همپه، واته له گڼل زهمن سال به سال زیاد و فراوان دهېن، نیر نهو کیرفه ودره گری، به لام پېشکمونتنی کؤمه ل و ناک بهو شپویه نیه، هم له ناو نه خشی دهر وونی مرؤ و هم له سمر نه خشی واقعی کؤمه لایه تیش، چونکه همر مرؤ فیک له گڼل بوونی رهوت و بهاکان به میرات و زګماکی ناهینن نه به چاک و نه به خراب، بویه مه حال نیه کسوی شوې شګیرتک خانین بیت، کوی خانیپنیک نیشتمان پمروه در چیت، هاوسری فیرعه ون چاک و هاوسر و کوی ح.نوح خراب... همدن تیر وانیسی سمرده می پۆنانیه کان راستی تیاوو لهوانه له بهاره پېشکمونتن و تویانه: کؤمه لګه پېش ده کهوئ، به لام دوی واک وهرزه کان له (بوهار) ده چپته هاوین و زستان و دهرن، یان به دهره ی گه نې- پری- مردن، یان قؤناغی (زیرین)، قؤناغی زوی، پرؤزی، ناسن، .. تا نیتاش نهو پیرۆکه به پمروه وامه و به شیک راسه که پېش کهوئن له گڼل زهمن راسته وانه نیه... به لام باز نهیش نیه (واک وهرزه کان، یان مندالی و گه نې و پری مردن...).

که واته رهوتی میژوویی کؤمه لګه ش وانیه واک له هیلکاریه کانی (مارکس) یان (تطوریه کان)... نهو میان ده ش راست بیت بؤ پېشکه وتنی زانست و تګنه لوجیا و فلسفه و زانیاری، به لام پېشکمونتنی کؤمه ل و ناک به شپویه کی تره واک نهو هیلکاریه ی گوزارشت له گه شه مندن له پوانګه ی نیلامی ومارکسی ده کا (پروانه نامیلکه ی: هلبژاردن له نیران نیلام و عه لمانی -تووسر)، بویه ده ش بلیی کؤمه لګه ی کورده واری په ناکان پېشکمونتنو تر بووه له نیتستا، یان

لادنيېك پيشكومتوتره له شاريهك، پان كومه لگه ي نيسلامى سهره تاي
 (ژماره ي پيوانه يه) له پيشكومت، نو درا وىستگه ي پيشكومتنه له ميژووي
 كومه ل و ده شيش چندين جاره بته وه، ناشكوتنه سهر قوناغى ميژووي و ناستى
 زانستى، هر چنده كارېش لى ده كا، نيتر نه و پيتره رانه ي گوايه هدرده م شاريهك
 له لادنيېك پيشكومتوتره، پان دوه لمه منديك له هه ژارتيك، نه وروپيهك له
 ناسيايهك، ناغايهك له كرمانجيك، بهرپوه بهر له فرمانبهرتيك. نو تر ازانه
 چومت، نه وه پيتره و سمرانزوي بوزجرازي و ليبرال ديوكراسي و زوريه ي عه لمانيه ته.
 هه تا ناكه وىته سهر پروانامه و پله ي زانستيش، نه و تا چندين خاوه ن
 پروانهمه و نو سه رو توژمهره وى بالا و پزېشكان. بهرزه وندى تايبه ي به حومت
 قات خستوتنه سهر بهرزه وندى گشتى له ره وتى ژيانيدا.

(٢٧)

strategic

سوقي

ستراتيج

تەو زاراوە زیاتر لە کاروباری سەربازیمووە گەشی کردووە، دواى پەرمیووە بۆ
 بوارەکانى شەڕ نێستە لە نێو سیاسەت و دپلۆماسیەت و پلانە ئابووری و
 کۆمەڵایەتیی و زانستى و هەتا لە پێردى تاکیش بەکار دیت.

لە بنەچەدا وشەى کى یۆنانیە مانای (خطط عامه- پلانە گشتیەکان)^(١)، بەلام
 بە یۆنى (الموسوعة العربية) ناونیکە نەسە کەى لە (strategos) هاتووە، دوو
 وشەى لێکەداوە، یەكە میان (stratos) واتە هێزەکان، دووهم (ago) واتە
 سەرمەرشتى دەکەم^(٢)، یان خودى، بە مانای سەرمەرشتى کۆمەڵێک هیز کردن و
 ڕابەردانى، دواى لە سەدهى (١٩) لەلایەن (کلاوزیفر) پێناسى کى سەربازیانەى
 پێندرا، بەو مانایەى ئامانجە سەرەکى و دوورەکان پێشکى، دواى هەریە کە لە
 (هات، پۆفر، مار، سۆلوفسکى...) رۆلێکى گرنگیان بینی لە فراوان کردنى
 مانای (ستراتیجیەت) بۆ نێو سیاسەت بەهەمان مانای (نەخشەى درێژ لە پێشوا
 هێتەندەى ئامانجى سیاسى)، ئینجا دواى پەرمیووە زۆربەى بوارەکانى ژمانى لە
 ئابووری و کۆمەڵایەتیی و فێرکردن و... هەتا دەگاتە بەرنامە شەخسەکانیشى
 گرتووە، بۆیەش کۆمەڵێک پێناسى بەخۆ وەرگرتووە، بەشێک پێشيان وابە هەرچى
 گرنگیەك ناسایى نەبێت ئەوا ستراتيجە، لە (موسوعة العربية) پێناسە کانی
 کۆکردۆتەو، دەقە کەى بە عەرەبى تۆمار دەکەین: (علم و فن يعنیهان بدراسة

^١ الموسوعة السياسية ج ١ ل ١٦٩^٢ الموسوعة العربية - مادة: ستراتيج.

طاقت و قوه المتاحة، و توفير المخطط والوسائل لتحقيق أهداف السياسة تحقيقاً مباشرة أو غير مباشرة، زانستيشه چونكه نهوستيشه سر زانباري و وردبونودو نه زمون، هونريشه چونكه چونيتهي هينانه دي له كهسيكهوه بز كهسيكي تر جيايه^(۱)، بهشيكي ترش به (فن القيادة - هونري سرگردايتي) ناو دويمن، يان (فن الحرب - هونري جهنگي) يان دهلئين (الحرب خدعة) جهوهري ستراتيجهته كاتي دهه سترتيموه به تاكتيك، لهرووي سياسي وا ريكه وانوون كه برينيه له (دياريكردني رووكاري سهره كي بزرتنه و كوه نيمكانيه ته كاني هينانه دي نامانج)، كه ناوي ستراتيچ ديت به كسر (تاكتيك) يش و دك هك له گه ليدا قووت ده بيشته و د، بويه يتناسي ستراتيچ له تاكتيك جيا نه كرايتمه، نه گه و ستراتيچ (فن القيادة يان فن الحرب) بيت نموا (تاكتيك) (فن القيادة في ميدان المعركة آنياء) كراوه، واته تاكتيك ته و او كاري بهش و قوناغه كاني ستراتيجهته، بويه له سياسي تيش دا يتناسي تاكتيك همروا هاتوه كه (به ده ست هيناني دهستكهوتيكي سياسي ساتي له مهيداندا)^(۲) هرچنده زوري ي جار به پني شو پيتاسانه و به پتي واقعي مهيدانيانهش تاكتيك له جوغزي ستراتيچ دهره چي.. بويه ده بينن ستراتيجهتي شو حزب و لايهن و برنامه انهي (بعتاييهت كه مهده نيش نه بيت) ده بيشته كومه له كرداريكي تاكتيكي و بهس، به پينجه وانهي برنامه عقيدويه گان كه زوري هه لس و گه و مهيدانيه كانيش ستراتيجه و تاكتيك مهودايه كي زوري نه، شجا (تاكتيك) زياتر له گه ل دوژمن ته كه له گه ل دوست و هاوا و هاويه يان و سنور به زرين بز فرسودان و هه لته تاندي همرو كهس، نه و ههش داريني ستراتيجه له ناوه و كه نه خلاقيه گان، (توقيه) زار او به كه له فقهي نيمسلاهي له ناوه و كذا تا راديه كه ده چيموه سر (تاكتيك)، هرچنده له سهره تاي (سيرة) به كار هاتوه، بز همرو سهره تايه و له قوناغه كاني بس هيتري

الموسوعة العربية.

ما العولمة ٩ - د. حسن حنفي، د. صادق عظم.

پتړسته؛ بڼه له دواړو لایمن (راړمړی شیعہ) و. بهشتیکي ژوری نیمامه کانی
راړمړی سونهش رتی پنداره له باروډوڅي خږدا، همرهوک نیستاش زیاتر له
همومان (بزوتنموی برایان) به کاری دهینن... نهووی کیتشی لمسهه زیاتر ناختر
چمنده دروسته و دهش له گمل هاوړی و لایمنه نیسلامیه کانی تر به کاری بهینتی؟
چمنده دروسته بڼ فریودانو هه له تاندن به کاری بهینتی؟.

له و سره ده مه دا مه بهست له ستراتیجیش همره و نو نه خشه درېڅایه نامه به
که داده ریژری به بهرنامه و پروژه به بڼ نامنجیکي دورو یان چمنده نامانجیک.
هه له بهته (تاکتیک) یش له باری دروستی خوی مانای شو هه نگاهه و ده و
ده ستانیه که له خزمه تی ستراتیجه، زیاتر شو هه نگاهه و ده و ده گریتموه که له
روکوش ناسایی نیزو ته و او ناگو نچین له گمل سروشتی بهرنامه که یان هه تا
بهرنامه ستراتیجه که ش به لام له بنچینه و دیوی ناو و ده و ده خزمه تی پروژه و
ستراتیجه که ده کا، نیستا که هتر نیش و کارنیک ماوه بڼ پلان و بهرنامه و
ستراتیجه تی به تاییه تی له عه و له مه دا، چونکه بڼ همر هه نگارنیک، بڼ همر
بهرنامه و پلانیک به ده یان پلان و هه نگاهو دژ په یدا ده بیت، مادام نیش و کاره کانی
به مشریت زیاتر تیک ده چرژری و بهرزه و نه یدیه کان راستم و خوتر و به پاتایه کی
فراوانتر تیک ده گریتن، بڼه له گمل نه و فرمیه، فره ستراتیج په یدا ده بیت له هره
چاک و هره خراپ، سه لې و نیجایی... جا ستراتیجی زانستی بریتیه لمر
هه نگاهه:

- ۱- د ژزینه ووی سرچا و د کانی دروستکمری روداو واقعی هه تو که یی.
- ۲- د ژزینه ووی جوړی په یوه ندیه دیارو نادیاره کانی نه و سرچا وانه.
- ۳- د ژزینه ووی روکارو مه و داو نیسکانه تی و فاکتوری هره کاریگر لیان.
- ۴- نه خشو پلان دارشت به پتی نه و د ژزینه وانه به ووی باسای (عله و معلول)
تا بشرانی ده ستکاری هزه کانی (علل) بکه یی بڼ هیتانه دی نامانجه
ویسترا و ده کان، ده به هوی کونترول کردنی روداو ده کان و و ده چرخاندنی له قازانچی

بهرنامه ستراتیجیه که، بهر شپږمه کارتیکی سپیږیه نه که عمواسی... بویه ش سرکرده یکی خاوهن ستراتیجی ههنگاوه کانی همردم شو نیشانانه ی هدی:

۱- قووله نه که سر چپخه.

۲- بابه تیه نه که تنیا خودی.

۳- نه فحامه کانی شو ههنگاوه تمواو هه لسه نکتراوه واکاوی تیا نابین.

۴- ههنگاوه که هه مه لایه نی لیک درایته وه نه که له سر یه که لا بینا کرابیت.

۵- دوربینی تیا به نه که هه نوکیانه.

شو نیشانانه یه که یه که له گهل ههنگاوه کانی (سیره) تمواو جروت ده بیت، همروه ها له گهل زقریه ی سرکرده دانا و زاناکان که ترانیویانه واقعی جیهان و ناوچه کیان بگزون، هر له و سرده مهش ستراتیج ده ورکی گرنگی هدی له هه موو باره کان بژ ده رگیزانی رووداوه سلبی و نیمچه سلبی و قه ده ری نادیار بژ ژیر کونترول، بژ مسزگرکردنی چاره نو سینی دیار، ستراتیجیه تیکی راست و دروست همردم ده تکاته خاوهن بهرنامه و پروژه ی هه مه لاین و شو بهرعه مانه ی ده بیت:-

۱- به هوی شو ستراتیجیه ته سوود له هه موو دیارده و رووداوه کان وهرده گیرئ، هتا سلبیش بیت، لای سلبیاته که ی روو له ده برکیت و لای نیجابه که مش بژ ناووه.

۲- همردم ده زگار (تشکیله کان) مونه سساتی و ریک و پیک ده بیت.

۳- له پیش رووداوه ده بی نه که له درای.

۴- شو جوره بهرنامه و پروژه انه له بهاری تاسایی و ناناسایی، یاسایی و نایاسایی، زانستی و نه فامی، مده نی و سربازی، شپرو ناشی... کاری خویان نه فحام بدن.

۵- نه گمر هه لوپست ههنگاوه کانیشیان له زه مان و زه میندا لیک جیا بن نهوا له ماهیه تدا هاویه شه.

٦- دیاردەکانی پەشیمان بوونەوه، رەهەکی، عەبەسیەت، ناگاوی، دووبەرەکی، ناکوکی نێوان کردەو گوشتە، تێوان بنگەو سەرکردە، نێوان نێستاو داهاستوو، هەنگاوی بێ نەنجام کەمتر لەو فەرەنگە جینگە دەبێتەرە.

٧- لە هەر پرۆژەیکە ستراتیجداردا بەشەکانی سەروو خواروو، لە دەرەوهو لە ناوەوه، رەسمی و ناپرەسمی.. بێنەوهی ناگاداری بەکیش بێ هەلوێستەکانیان جووت دەبێت نەک هەر لەسەر رووداوو کێشەکانی رابوردوو، هەلوێستە سەرەکیەکانی فیکری و فەلسەفی کۆمەڵایەتی و سیاسی.. هەتا لە رووداوە نوێکانیش.

٨- جەو جۆل و چالاکیە جیاچاکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و میلی و یاسایی و ناپاسایی و هونەری و رەوشەنیری و دەرزش.. لە کۆتاییدا هەمەوی دەڕژێتە ناو یەک دەریایەکی نوێ ستراتیجیەتە.

٩- دەتوانی ئەرێ ناوونیشانی جیاچاکی نوێ نامانجانە بپێنرێتە دی.

١٠- هەردەم پرۆژەکە تێرو تەسلو ستاندر دەبن، رەگی قسول دەبێتەرە بۆ کۆمەڵایەتی و سیاسی و فیکری و رای گشتی و نیشتمانی و مێژوویی.. هەردەم فرە کارێت لە دەست دەبێت، فرە رێگەر بوارێت لەبەردەم دەبێت، زۆریە دیارگاکانت بۆ والا دەبێتەرە، هەتا لە ژێر دەسلانە دیکتانۆریەکانیش هەموو رێگە و کارەگانت لە دەست نابێتەرە، هەردەم خاوەن بەدیلەر هاوتە دەبن، بەکورشی لە نجایانی هیچ رووداو و دیاردەو گەڵایەکی بێ بەشی نابێ، تاکە سەرچاوەیەکی داینەمۆت نابێ تا دوزمێن بە تاسانی وشکی پکا.. هەردەم خاوەن فرەسەرچاوەی..

ستراتیج لە مەدرەسەکانی عەلمانیدا کەمتر مەبەستی خزمەتی مەروفاپەتی دەبن، مەبەستەکە لە کۆتاییدا مادی نابووێ، لە فیکری ئیسلامیدا ستراتیجیەت بۆ هەموو لایەن دادەڕژێرێ و هەموو بوارەکانی ژێران دەگرێتەرە، بەلام (بێت القصید) یەز نێ، مەبەست تیایدا خزمەتی مەروفا، هەرچەند لە فیکری ئیسلامیدا نامرازو نامانج بێ مەروفا نێ نەپەسنیش، بۆیەش لە هەمران گرنکو

سىستراتىيىچىيەتى: دورىست كىردىن و بىنئاي كۆمەلەيىشەتى و مرۆفە كە لە مەدرەسەكانى ئەلمانى ئەو لايەتە گىرنگ و ناوەندى نىيە، ئىتېر بەشى ھەمەرزۆرى بەرنامە و ستراتىيىچىيەتى ئىسلام بىۆ ئىستاد داھاتوۋە ئەك بىۆ رابوردوۋە پىنچەوانەى پۇلىكى فراوان لە رۆژھەلاتناسى (مىستىرىق) ەكان و ھەندى نووسەر بالاي خۇشمان كە وەسفى ئايىن دەكەن وای دەناسەرە گوايە ئايىن لەگەل ئەلمانىيەت لەم وروەدا بەرە لىك جىادەكرىتەوۋە كە ئايىن گىرنگى بەر رابوردوۋە دەدار ئەلمانىيەتەش بە داھاتوۋ و چارەنووس.. ئەوۋەيان بوختانە، راستىيەكەى ئەوۋەبە ئەلمانىيەت گىرنگى زىياتر بە (نەو ساتە) دەدات، بەلام ئاپىنى ئىسلام زىياتر بە چارەنوس، ئەك تەنبا (رۆژى دوايى) چارەنوس مرۆفە لەمەر ئەو زەويە، واتە جگە لە (بىررا) و (رۆژى دوايى).. ئەوۋا بەرنامە كۆمەلەيىشەتى و سىياسى و ئابورىيەكانىشى ھىزىتىكى تىمچە سەربەخۇن بۆ لەباۋەش گىرتنى كۆمەلە دادگەرى و خۇشگوزەراتى و پىشكەرتىن.

(٢٨)

پاکتاوی ره گهزی - (ته عریب و ته تریک) تطهیر العرقي

Ethnic Cleansing

لیره دا همدوو چه مکی (ته عریب) و (ته تریک) تاییه تن له بابه ته که مان، به لام نهو دوهش به شیکن له چه مکیکی فراوانتر که پئی ده لین (پاکتاوی ره گهزی)، نهو دیاردهیه نویسه له گهل سهو رنجامه کانی بیری نه ته وهی و هله ته نیمیریالیزی و داگیرکاری سمری هه لداوه، بویه ده بینن نهو چه مکه که متر له فخره ته که کزنه کان تو مار کراون، هتا له (دائرة المعارف العالمیه)، (موسوعه العالمیه)... نه بووه و نه، مه بهست له پاکتاوی ره گهزی نهو پر زسیه که ده سلاتی ره سی هه لده ستی به گزینی دیوگرافی ناوچه یه ک، واته نه خشی دابهش بوونی ره نگه کان ده گزینی، به هزی گواسته وهی (به خشی یان ناخشی) خه لکینی جیا له ره چه له کی ده سلاتدارو له جیانی خه لکینی تر ده بیننه جیان که لهو ره چه له که بن، له کوردستان نهو پر زسیه لهو سه رده مه به (ته عریب) تاو سانگی ده رکردوه، (ته تریک- به تورک کردن) که متر بۆته وه.

نهو دیاردهیه هاوکاته له گهل نهو هه نگاوانه:

١- پهیدا بوونی سیسته می نیمیریالیزی.

٢- پهیدا بوونی بیری نه ته وهی و عملانی.

٣- له دوا یه سیسته می تیجراتوریته به گشتی و له ناوچه کهو کوردستانیش له دوا یه لاوژی و دارمانی خه لافهتی عومسانی سمری هه لدا، به بین (موسوعه السیاسیه) دیاردهی (پاکتاوی ره گهزی) یه کهم جار له لایمن نه ته وه گه ریه عملانیه

تورکه‌کان (که به تۆرائی ناوی بردروه) نه‌نجام دراوه له دژی نه‌توهی غمیره تورکی وه‌ک نه‌رمه‌زو غمیره‌بو کوردو چه‌رکه‌س... وردتر له‌لایمن (توماس بوا) پرۆسه‌ی (به‌تورک کردنی) دژ به‌ کورد یه‌که‌جار له‌سهر ده‌ستی (انور پاشا) گه‌وره به‌پررسی حزبی (هتحد والترقی - عه‌لمانی نه‌توهی) کراوه^(١)، نه‌نهر پاشاو (نیت‌عادیه‌کان) له‌کوژایی سه‌ده‌ی (١٩) دام‌و ده‌زگایان له‌ناو خه‌لافه‌ت دروست کرد‌بوو سه‌ر له‌و کاتی‌ه‌وه بتاغ‌هی نه‌ر دیاره نوێو سه‌لبیانه‌ی: ده‌سارگیری نه‌توه‌ی، پاکتاوی ره‌گه‌زی، جیاو‌زی نه‌توه‌ی، دووبه‌ره‌کی، ... دروست ببوو، نه‌وه مانای نه‌وه تیه پاکانه بو‌ دام‌و ده‌زگای هه‌ندێ له‌ خه‌لیغو سولتانه‌کان بکړی، نه‌خیز، به‌لام مانای نه‌وه‌یه خراپه‌و چاکه‌ی نه‌و خه‌لیفانه شت‌وازی نه‌توه‌گه‌ری نه‌بووه، بۆیه نه‌و شت‌وازه له‌گه‌ل سه‌ره‌له‌دانی تیاری عه‌لمانی نه‌توه‌گه‌ری که له‌ کوژای سه‌ده‌ی (١٩) له‌ناو خه‌لافه‌ت خو‌یان ده‌مام‌ک دابوو، به‌تایبه‌تی نه‌و (٢) سه‌رکرده‌به‌ی (نیت‌عاد الترقی - انورپاشا، طلعت پاشا، جمال پاشا) هه‌ریه‌که وه‌زاره‌ده‌کانی (ناوه‌خۆ، جه‌نگ، دهره‌وه) یان له‌ده‌ست بووه، نی‌تر کاریگه‌ریان ژۆر بوو له‌سهر دروست‌کردنی روداوه‌کانی له‌ جۆری پاکتاوی ره‌گه‌زی له‌دژی نه‌رمه‌ن دوا‌یش کورد، چون‌که نه‌وانه زیاتر کاری‌ده‌ست بوینه بۆیه ناوی نه‌و ولاته له‌ کتێبه‌کانی شه‌رووی به‌ناوی (ولاتی نه‌نهر) ناسرابوو.

ب‌ه‌چه‌که‌ی: هه‌له‌یه سه‌رچاوه‌ی نه‌و دیاره به‌ شه‌یۆل لای روژناوا له‌گه‌ل بیری عه‌لمانی‌ه‌تو نه‌توه‌گه‌ری سه‌ری هه‌له‌ناوه‌و هات‌ۆته ناوچه‌که‌ش، پالنه‌ریکی سیاسی و نابووری و کوژه‌لایه‌تی نا‌تۆزی له‌گه‌ل بسووه، سه‌روه‌ک له‌گه‌ل نه‌توه‌و خه‌لکی هه‌ردوو نه‌مه‌ریکا و ئه‌سترا‌لیا کراوه، که نه‌توه ره‌سه‌نه‌کانیان نه‌وانن: له‌ به‌رازیل (گوارنا، ئه‌ینابا)، کۆلۆمبیا (نشینشا)، پارا‌گوای (گواران)، بۆلیشیا (ابه‌ارا)، پیرو (انکا، کیشرا)، هه‌نله‌واس (مایا)^(٢)، ئه‌سترا‌لیا (پورجوان) .. که

^١ بو‌ زیاتر سه‌رنج ده‌: ت‌اریخ‌ه‌ل‌کراد - توماس بوا ص ١٩٤

^٢ بو‌ زیاتر سه‌رنج ده‌: الموسوعة العالیة

نيست خهريگه ناويان هر بزر بيت، له نه مريکا هندي سور کان که متر له ۹۰۰ دانيشتوان پشک ديتن. هر وروها له نرله ندای سروس (گالي) زمانه کاني نرله ندای رسمن مه زه بيشيان (کاسولیکه) مه زه بي نينگليز (بريستان) دوو چاري پرؤسي پاکتاي په گهزي به نينگليز کردن بوونه وه، و نيستا بوونه ته که مایه تي به هوی نهو پاکتاي ره گهزيه.

له هه مورو نمونه يک تريکو زه قتر به قهره نسي کردن سروي نه فریقا بوو تا نهو ساته ش ناسه راري ماوه، نيتر له نه فریقاو جيهان زور نه توده هديه به زمانو نمریت و واقعه موده تراونه وه به هوی نهو پاکتاوه ره گهزيه که نيستا زوزيه شيان نه دامن له ريکغروي فرانکو فونيه، چونکه نهو پاکتاوه هر قه تيس نه ما له گزړيني ديوگراني ناوچه، به لکو بز نمو او کردن نهو پرؤسيه هه لمه تي پيشينه ي (غزو الشافي)، پاکتاي زمانه مواني، که لتوري، ميژوي، مه زه بي، شايي، ره چله لکي، نه ژادي، .. زور لای تريش ده گرتوه.

له هيندستانيش گه وره ترين لیک جيا بوونه وه به هوی نهو پاکتاوه ره گهزيه دروست بوو له سالاني ۱۹۴۷ نالوگزي يکي ده گمن پرويدا، موسلمانان کان بز پاکستان و هندوسه کانيش بز هيند، هه تا سيکو بوزيشي گرتوه، وهک شيتوازي يکي مه زه بي، نهو شيتوازه کون ترينيانه هه تا له ميژوي ولاتاني نيسلاميش.

له خواروي نه فریقا نهو جوړه سياسته تا کوتايي جهنگي سارديش هر بهر دوام بوو، شيتوازي نه ژادي وهر گرتبوو، سپي پسته کان له دوی رده پسته کان که به رؤني تاپارتايد به ناويانگ بوو، له فله ستينيش شتوي نايي وهر گرتبوو. له دولي هه لوه شانه وي شيوعيت و گمرا نه وه و زينو بوونه وي فاکتوره شاقوليه کاني نه توه گهري ديسان پاکتاي ره گهزي به چندين ناپسته ي شايي (له گمل موسلمانان کان)، مه زه بي (له گمل کرواتي مه سپيه کاني کاسوليک)، نه توه گهري (له گمل ره چله لک نه لپاني له کوسوفا) .. هه موي له لايمن سريه کان کرا ..

له دواى سدهى ١٩ هه به گيشتنى يري عهلمانيت و نه ته وه گمري بژ سهر دهسه لات نهو ديار ديه رووى له كورد كردوه، شيرازى وا له كۆن هه بووه له سهر بنچينهى مهزه هه بى و ناينى و جينايه تى به تاييه تى له لايهن رۆم، به لام به و ماناو مه به ستر ماهيه ته نه بووه، له كوردستان هه رگيز راگراستن به و شيراز دى نه بووه، كه جارجار به به كۆن لهو سن دۆخ و هۆيانه روويان ده دا:

١- كاتى سهرهك خيلىك له ناوچه يه كه له دهسه لاتى (نهمراتۆر يا خود فهرمانى روى ناوچه كه) ياخى ده بور ده گه يشته ده به ده ركران و به ره و ناوچه كى تر به كۆره و.

٢- يان له سهر سنورى نيوان دوو نهمراتۆريه ت يان دهسه لاتى ده فمري هه ست كراوه هه ندى خيلى پهمه ندى به نهمراتۆره كه تى تر كردوه راگو تير او نه وه.

٣- پالنهرى كى گرنگ تيريش هه به جار وايه (نهمراتۆر) چه نه ناوچه يه كى گرنگى به چه نه خيلىكى به به رشت ده سپارد بژ پاريزگارى له هيرشى ده وه و نه بتر له شويى خويان به كۆ ده چرو نه ناوچه كه بژ به رگرى و جى نشين ده بورى، نه و دۆخى دواى له ميژوودا به رچاو كه وتوه له گه ل خيله كورده يه كان كراوه، به لام له هيج دۆخيان دا گۆزى ديوگرافى نه بووه، هه ره كه عه دامين زكى به گ له كتيبي (كورد و كوردستان) ٤٣ هه ندى نمى نه قل كردوه وهك خۆى ده ينوسينه وه: ((شاعه باس گه وه بژ عه فظه كردنى حدودى شمال شرقى نيران به رامبه ر توركان بعض عشانى كوردى له شمال غربى نيران وه نقل كردوه خوراسان وهك (شاهدار، زافرانلو، كيوانلو، امانلو...) نه وه ش جينگى شانازى و پياوه تى نه و عه شيره تانه بووه)).

هه رچى ديار ده تى (به تورك كردن و به عه ره ب كردن) نه و له دواى سدهى بيستم له هه مور لايه كه له گه ل كورد كراوه، له به كتيى سؤفيه تيش به تاييه تى له سهر ده مى (ستالين) به سياسته تى توانه وه ش، به لام له قۇناعى نويدا له دواى سالى ١٩٥٨ ز و گه يشتنى يري نه ته وه گمري عهلمانى (عروب) ي به دهسه لات وه بژ

غىراق زياترو راستمۇخۇتر ئەو سىياسەتە پەيزەر كراۋە، لەلاي نىيران كەمەتر نەمۇ جۆرە سىياسەتە پەيزەرود كراۋە، تايىبەتەندىيەك ھەپە لەمۇ لايە نەك ھەر لە سەردەمى (شۇشۇ نىترانى دۋاي ١٩٧٩) بەلكو لە زەمانى (شاش) نەو بىرە نەتەۋەيە كەم تر نەو تەفاعولەي كوردوۋە لەگەل ھىللەتانى رۆژھەلات، زياتر پىرى مەزھەبى زەق تەر سەردە بەسەر نەتەۋەيە، بۆيە دەكەرىۋ دەشتى سىياسەتى مەزھەبى پاكىتاۋى مەزھەبى لىرە لەمۇ بويى، بەلام (بەفارسى كوردى كورد) ۋەك زاراۋەش دەگەنە، لەكاتىكا نەو شەپۆلە ھەمە لايەنەي پاكىتاۋى رەگەزى لە دژى كورد كە لاپەنەكانى زەمانەۋانى، كەلتورى، مېژوۋىي، كۆمەلەيەتى، شاپورى، جوگرافىي مېژوۋىي و زانستىشى گرتىبۆۋە نەۋەندە بە گىرۋ تىن بوۋە تا نىستاش كە (١٦) سالە لەدۋاي رايەپىن و دروست كوردنى ھۆكۈمەتى خۇي كەچى دىياردەي تاوانەۋەي نەتەۋەي كورد لە پىرۆسەپەكى نالتۆز لەناۋ جەرگەي كوردستان و دەۋرۋەي ھەر بەردەۋامە (بەتايىبەتى كە بەرنامەي بىناكردنەۋەي سەۋەلە لايەن ھۆكۈمەت و حەزىرە كوردستانىيەكان رەچاۋ ناكەرى)، لەم (٣) تەۋەرە:

- ١- بەدەرىۋايى سەۋەي بەيەك گەپىشتى نىۋان كورد و ھەردە بە خوارو.
 - ٢- لەناۋ ھەلۋىر لەگەل توركمان بوۋ.
 - ٣- ھەلۋەشانەۋەي نىنتەۋەي مەسەپەكان بەرەو شاپنى و كەلتورى رۆژشاۋايى. سەردەپاي كۆچ و ھەلۋەشانەۋەي تىرى نىنتەۋەي نىشتەۋەي نەتەۋەي.
- نەو مېژوۋەي بۇ پاكىتاۋى رەگەزى تەتەۋەي كورد (يان ھەر بە گەشتى) دانراۋە كە دەيگىر نەۋە بۇ قولايى مېژو ھەردەك گىرەنەۋە مېژوۋىي سىياسىي و مەپەشتى كورد بۇ قولايى مېژوۋ. ھەردەۋەكەيەن چەۋتە، ھەلۋەتە چەۋسانەۋە ھەردە، نەۋەي دەلەين نەۋە چەۋسانەۋەي نەتەۋەيە، ھەر بۆيەش لەسەردەمى خەلەفتە رەنگە بىنەۋەلى سەردەست و بىن دەست ھەۋەپىت، بەلام ھەرگىز نەتەۋەي سەردەست و بىن دەست نەۋە، بەھەمان شىۋەش سىياسەتى (تەتريك - بەتورك كوردن) نەۋە،

نه سلهن تورک نهوونده دهسه لاتدار نه بووینه و نیستیا زیادی نه بوه نه گمر که متریش نه بوویت، بویه ناوی (تورک) زیاتر هاوتای (اعرابی) بووه^(۱)، هتا له کوردستانیش ناوی سرربازی عوسمانلی به تورک نه هاوتوه له باره همره خراپه کانیش له کوردستان ناویان به (جل خواره کان) یان (گورگه بووه کان)^(۲) ناوو نازناری هیچ خلیفه و سمرکرده یه که به تورک نه هاوتوه، (د. قرتیبه شهابی) فرهه نگیکی ده گمهنی له ناو نازناوی خلیفه و پادشاه و سولتان و والیه کانی میژووی نیسلام کزکرد و تهوه به ناوی (معجم القاب ارباب السلطان في الدول الإسلامية من عصر الراشدي حتى بدايات القرن العشرين) .. لهو (معجم) هدا ته نیا نازناویکی نه توره گری یان ره چه لکه کی تیا نیه و هک شانازی به عمره بایه تی یان به تورکایه تی یان به کوردایه تی و فارسایه تی .. کرابج، تهقه لایه کی تریش لهو شتوه له لایهن (ساطع حصري) کراوه، نه ندامانی پهرله مانی (مبعروسان) نوینمری نه توه و ویلایه ته که بیان نه دکرد به لکر هدریه که به پیتی ماده ی (۷۱) له ده ستووری عوسمانی (هه شوویتی یه که م) نوینه رایه تی هه موو میللمتی عوسمانی ده کرد، ته ناندت له ده زگای ره گزنامه ی عوسمانلیه کان ناوی نه ته وهی تو مار نه ددکرا، یه که عجار هینمای (ع)^{*} له بهرام بهر نه فسمره عه ره به کان دانرا له سرده می نیتهاد والترقی بزو له دوا ی ۱۹۰۹، بویه خه لافعتی نیسلامی لهو دیارده و تاوانانه بهریرس نیه، به پیچهموانه همر له گهل نه مانی دهسه لاتنی خه لافعت و سره هلثانی فیکری عه لمانه ت و نه توه گری پهیدا بووه، همر بویه ش ده بینین نه خشمی کوردستانی نیستا به هزی پرۆسه ی پاکشوی ره گهزی ناوا بچووک بوویتوه، نه ونه خشمیه ی لایه نی کوردی بلاری ده کاتمه نه و نه خشمیه له سرده می خه لافعت بووه.

^۱ بؤ زیاتر سرنج بده (ساطع حصري - محاضرات في نشوء القديمة).

^۲ بؤ زیاتر پروانه: (پاداشته کانی - رفیق حلمی).

^{*} وانه عمره ب: گرابه نهو نه خمرانه گومانی نومیان لینه کرا که پهره ندیان به سویای هاویه پانان هه بی له خنکی جهانی به که م

نه خشي ڪوردستان له سرده مي خه لافهت له چنهدين سرچاوه هميه، بؤمان ده تنبشان ده ڪن وڌ ڪ سياحه تناسدي نهوليا چه له بي (له سدهي ١٧)، گهريده ڪاني نين به توتوه، معجم البلدان ياقوت حمهوي، (شهره فنامه) كه له سدهي (١٥٤٣-١٦٠٣)، له ڪتيبي (ڪوردو ڪورستان- نه مين زه ڪي بهگ- سدهي بيستم)، له رنكهوتنامه ي سفيهي ١٩٢٠ بهندي (٦٢) به شه ڪاني سرورو خوارو ودياري ده ڪات، هروهه لئونهي (حكيمي موصلي) كه له ١٣/١٠/١٩٢٤ دروست ببو پيکهاتبرو له (فؤت نيڪلي، موسيو برست، ڪولرميل پولس) راپورته ڪميان له ١٦/٧/١٩٢٥ دا (عصبة الأمم) ني ايدها هاتروه: ناو موصليس ڪوردي زياتر بووه به رڙهي ٨٥ يان به يتي همندي سرچاوهي تر ٨٧، له هوليئر رڙهي تورڪمان ١٥٪ هه چهنده له سرانسمي (سرزميره كه) ڪوردي ڪي زور ناو نووسي نه ڪرايوون له ترسي سريازي ڪردن.^(١)

نتجا به لگه نامه ڪاني تري ميژوي، له وانه نين خلدون (جبل حمرين) نيتاي كه زياتر له ١٠٠ ڪم له ڪوردهستان دور ڪهوتوتوه به (جبل الاكراد) ناو بردوه، هروهه زور له ناوي شاخه ڪاني.. هتا له لبنان له تريك (مرجهيون) (جبل الاكراد) زور ناوي تري ڪوردي ئي هميه، له ميسريش زور له ناو نيتاري و سريازي و ڪوردين.. له نه خشي ڪونه ڪاني نيسلامي (شيريسي) (مسعودي) (تلهيروني) (نستخاري)^(٢)،.. ناو و خاكي ڪوردستاني ئي تومار ڪراوه له بهر گهوهي، زور سرچاوهي تر له بهر بههيري شه خشيمني ڪورد بهدريزيابي خه لافهت وا همتيان ڪردوهه كه ميله تاني تري عروهه و تورڪو تورڪمان و ناشوري و ڪلداني و كه هايمني تر تواوهتوهه، له وانه (توماس بوا) ده لئ: تا سهره تاي

١ به درزي له (ڪوردو ڪوردستان) نه مين زه ڪي بهگ ههوتوهه.

٢ بز زياتر سرنج بهه: نه خشي ڪاني نموانه له (المران في الخوارط القدييه)، هروهه بروهه: (أطلس حضارة الإسلاميه).

بیسته هیش (تورک) له ناو کورد ده توایمه^(١)، هه لته تورک و تورکمان لیک جیان، رایه کی فراوان و دروست بووه گوايه تورکمانی کوردستان پاشاوه پاکتاوی ده گه زیی عوسمانلیوو ده چله کیان تورکیه، بیان پیاری تورک (turk-man).. نه خیر نه واته نه دوورنگه هاتوون، به گه میان یو کری گرتیه به تاییه تی لمرده می عه بایسه گان وه سپای نازای جهنگی به کاری ده هینان، دووهم له گه هیرشه گانی مغولو ته تهتر.. هاتوون له ناوهرستی ناسیا ههروه (ابن خلدون) جوانتر ههردو پر گه زی تورک و تورکمانی لیک کردۆتموه هه تا له ناو تورکیاش تورکمان جیا برونه..

هه لته به پتهری شه خسیه تی کوردیش نیشاندهری پتهری باری سیاسی و کۆمه لایه تی و میژوویی و جیو پۆلتیکی و هیزی سه ربازی بووه، باشتترین به لگه ش هه تا سه رده نای سه ده ی بیستم (سه یه ده گان) هیش له ناو کورد تیاونه تهموه، ده یینین هه تا له تا و قارس که خاوه ن شه خسیه تی به هیزی میژوویی نه تیاونه تهموه تیمتازی کۆمه لایه تیان هیشتا زۆره، هه رده ها ناشوری و گنبدانی و له ناو کورد تیاونه تهموه... تا نهو سانه ش که کورد دوو حکومه تی یو خزی دروست کردو شه خسیه تی نه گه یشتۆته نه یه ناستی نهو سه رده می.. چاکترین نمونه ی لاواری نیشتا دیارده ی کۆچکردن هه لوه شانده ی نیشتمای نیشتمانیه به سانایی... نه و هه ش کۆمه لیک هزی دیاریکراوی هه یه، سیسته می سیاسی و کۆمه لایه تی و فیکری و تا ده گاته راگه یاتدن لینی به رپرسیارن که نه توانراوه بینای مرۆ و شه خسیه تی کورد دا پرێنه ده... ده توانیق بلتین نه هه موان زیاتر ته ریتی سیاسی کورد تعمیریپ کراوه و ده سه لاتتی کوردیش تا نهو ساته ی نووسینیش هیشتا ویتچووی ده سه لاتتی سیاسی عه ره به که به سفر و سه ف کراوه، هه روا له رزۆک بووه به هزی نهو کۆمه له شکست و چه واهه کاری و فریودانییه ی له چه پ و راست، سه روو و خواروو، ده رده کی و تاوه کی... بینیه.. نیتر تهو دۆخه زه مینه یه کی سانا

ساز دہدا بڑ سہرکہ و تہنی پاکتاوی ره گهزی به سہریدا،
 له کوتاییدا ماوه بلین پاکتاوی ره گهزی نہک ہر له فیکری نیسلامی و
 فیکرہ کانی تر ہمتا له فیکری نہتہ و گہریش جینگہی شہرہ، بڑیہ بڑ پینکہ وہ زیان
 له دولہتی نہتہ و ہیش چہ مکی (ہا دولاتی) درست ہوو کہ فراوان ترہ له نہتہ و
 رہ چہ لہک، لہرووی یاسایی به شینکی چاکي له کیشہ کانی کڑمہ لہبہتی
 چارہ سہر کردوہ کہ له بنہ چہ دا له دولہتی نیسلامی پمیرہ و کراوہ..

(۲۹)

اعلام اهداف

راگهياندي به نامانج

Objective Media

راگهيانندن له بنچينه دا ماناي بلار كړنه وه ي راستيه كانه وهك خوي، جا رووداون يان دياردهو يميوه ندي كومه لايه تي و سروشتي و سياسي... ياخود ميژويي... نو هوان پتناسيكي زانستي تهاوه بز كومه لگيه كي پينگه يشتويي ترازي (شومت) بيت به همو ماناو ناوه روك و نيشانه كاني، لهو كاته شو راگهياننده تعنيا تهركي بلار كړنه وه ي رووداو دنگو باسه كان وهك خويه تي، به لام لهو تاسه به خواره وه واته كومه لگيه كي پينگه يشتو نو راستيانه ش لي ده بيته دهره، بويه راگهيانديش لهو دوخانه زياتر لايه تي ريباز وهره گريست نهك زانستي، ليره دا راگهياندي نامانج دار له راگهياندي بهر له بهوه ليك جيا ده كړينه وه يه كه ميان همو شتيك بلار نا كاته وه.

پنه چه كه ي: له همو سرده ميتك به يني بارودوخي كومه لايه تي و هونري سردهم راگهيانندن رولي خوي بينيو، نوسرو شاعرو قسه زان بز ده سلاتداره سياسي جوړبه جوړه كان پارسه تگ بوينه له دروست كړني راي گشتي بز چا كه و خراپه، بانگه وازو نا كاداريه كان له رتي پياوه دنگ بهرزه كان بلار كړانه توه، به لام (راگهياندي به نامانج- اعلام اهداف) جگه له پينغه ميره كانو دريژ كراوي شو بهرنامه كومه لايه تي و سياسيانه كه متر همبووه، هرچه نده له هدره سي بزناني هندی رينماي لهو باره يوه له كتيبي (جمهوريه- كوماري) شه قلاوون هانووه... تيايدا ده لي بهاس كړنسي همو شتيك له (راگهيانندن) پيناي كومه لگه

دەپرووختن، هەتا نێشتاش نەگەر دەزگا و حکومەت و لایەنی سیاسی بێ بەرنامە بێ ئەوا راگەیاندنێکی ئەوا و بەرهەڵای هەمە بێ گۆڕدانه سەرەنجەکانی، بۆیە لە ئەزموونی بەشەری بەتایبەتی لە رۆژنشاوا کەمتر ئەو دور مانایەکی راگەیانندن بەجایی بەدی دەکری، هەر شەنیا سەرچاوەی هەمووی (نێنگلیزیەکی، فەرەنسی، ئەلمانی...) زۆریەکی ئەوروپی لە (information) ی لاتینی هاتوو بە هانای (دەنگ و باس و روون کردنەوە بۆ خەڵکی).

لەگەڵ پەیدا بوون و گەشەیی تەکنیک و سامراز راگەیانندن گەشەیی کردوو وەك (چاپ، رادیو، تەلەفزیۆن، تا دەگاتە نێتەریت...)، بەو شێوەیە:

• چاپ لەسالی ١٤٣٦ ز دۆزراوەوە لە لایەن چۆتێرخ^(١) دواي کەمێنک سینه ماش دۆزرایوو لە لایەن ئەدیسن.

• وێنە لە سالی ١٨٢٢ دۆزرایوو.^(٢)

• بروکە لە سالی ١٨٣٨ دۆزرایوو.^(٣)

• رادیۆش لە سەدەیی (١٨) سەربردەیی دەست پێ دەکا، بەلام لە سەدەیی بیست نێزگی رادیۆیی دروست بوو بەپیتی (الإعلام الدولي والعلاقات الإنسانية)، بەپیتی (موسوعة العربية) ش لەسالی ١٨٩٥ ز نێزگی دەستی بەکار کردوو (هەر نێزگی لێک).

• تەلەفزیۆن: بەپیتی (تاریخ الصحافة و الاعلام... - د. یوسف ابو هلاله) ئەوا یەكەم تەلەفزیۆن لەسالی ١٩٢٦ لە لایەن (جۆن بێرد) دامەزرێنرا، یەكەم پەخشێ تەلەفزیۆنی لەسالی ١٩٢٧ لە نیوان واشنتۆ و نیویۆرک بوو، لەسالی ١٩٣٦ ئەوا کەوتە کار، بەپیتی (الموسوعة العربية) ش لەسالی ١٩٣٤ کەوتۆتە کار، هەتا سالی ١٩٥٠ ئەنھا پێنج ولات تەلەفزیۆنیان هەبوو.

^١ الإعلام الدولي والعلاقات الإنسانية.

^٢ الموسوعة العربية.

^٣ الموسوعة العربية.

• یه‌که‌م بلاقراوه‌ی ده‌ره‌می (به‌پیتی‌الاعلام‌الدولی...) به‌ناوی (لاگازیت) بوو، زورسەرچاوه‌ی یه‌که‌م رۆژنامه‌ی بۆ‌ئهمزومنی‌چین‌دە‌گیرنه‌وه، به‌پیتی (الموسوعة‌العربية...) ش‌ه‌ر له‌دوای‌دۆزینه‌ری‌چاپ‌یه‌که‌م رۆژنامه‌ی‌له‌ئهمانیا‌له‌سائی ١٩٠٩‌از‌ده‌رجوو، یه‌که‌م‌گۆڤاری‌زان‌شیش‌له‌فهرستا‌له‌١٦٦٦‌از‌ده‌رجوو،^(١) یه‌که‌م رۆژنامه‌ی‌عهره‌بیش‌له‌سائی ١٨٢٨‌از‌له‌س‌رده‌می‌عمه‌د‌علی‌پاشا‌له‌میسر‌ده‌رجوو به‌ناوی (الوقائع‌المصرية)،‌له‌به‌غداش‌یه‌که‌م رۆژنامه‌ی‌به‌ناوی‌الوزراء‌له‌سالی ١٨٦٩‌از‌ژماره‌ی‌یه‌کی‌پۆژی‌سێ‌شه‌مه‌له‌س‌رده‌می‌داوود‌پاشا‌ده‌رجوو.

تا گميشته نمو راديه له سەردەمى سۆڤيمى پيتشوو تەنها لەو وڵاتە ٦٣٩
 رۆژنامە دەردەچوو، هەندێکیان تەنها تايبەت بوون بە دوايمى شايىنو و نېسلام
 لەوانە (المآخذ اسلام)، (دين اسلام)، (فينم دين).. رۆژنامەى وا هەبوو رۆژى
 سێ جار بە سێ رەنگى جيا دەردەچوو وەك لەمەى چين بەناوى (كين يان) ^(٢٤)
 سەرەراى نمو ناژانسانى وەك: رويت، نەوشيتدېرىس، .. نمو دەزگيانەش هەروا
 تا نيشتاش بەكارن، چونكە لە سەرتادا كە رادىڤ دۆزرايمە و تيان (نيتر كارى
 رۆژنامەو چاپ تەواو) كە تەلەفزيوتيش پەيدا بوو و تيان كارى رادىوتش تەواو، كە
 كۆمپيوتەر و ئىنتەرنېتيش هات و تيان نيتر چاپ و رادىوت و تەلەفزيوت و هەكتەبە
 تەواو دەيتت كەچى هەمووى وا شان بەشاني يەك بەكارن لەو جيهانە.

له پیتاسېه مسره کیه کاشی ده: راغب نه سفه هانی (اعلام) ی به هاو نای (اخبار) ریزگردوه، وه زارادهش ده تی: ((هو نشر الحقائق والمعلومات الدقيقة الصادقة بهدف التنوير والإقناع))، هه بته نوه پیتاسینکی تریکه له (اعلام الهادف) نهک نهو راگه یاندتهی شتوازی میکاثیلی و هتلهری که نیستا زقریبه ولاتان و حربه علمانیه کان بیره وی ده کمن.

¹ تاريخ الصحافة، الاعلام.

بنو زياندر سمرنج بده (الاعلام...) معروفه هه (الاعلام الشيوعي المعاصر).

هرچی (الاعلام...)ی (د. یوسف ابو هلاله) وای پیناس گردوه: ((استعمال وسائل الاعلام وأساليبه كافة ضمن حدود الشرع لبيان الحق، ودعوة الناس وتوعية الباطل وصدّهم عنه، لنلا يكون للناس في انبعد عن الإسلام حجة)).
له کتیبی (الإعلام في ضوء الإسلام) هاتوه: ((هو نشر الحقائق والأخبار والأفكار والآراء في وسائل الإعلام المختلفة.))

راگمیاندن له کۆن و نێستاشوه ههروا رۆژی گرنگ تر دهیئت به هه مو ناراستهیهک به سه لیبی و نیجاییشهوه، نامرازتکی دوو پروه، ده توانی خزمهتی مهزن بۆ دروست کردنی وای گشتی و وشپاری خه لکی پێ بکری و دهشتوانی چواشه بکری، مه رج نیه راگمیانندی چه واشه هه موو دم درۆ هه لڤه له تاندن بێت، جار وایه دهنگو باسی راستیش بلاو ده کاتهوه یان داوایه کی راستیش بکا مه بهسته کی چه واشه کاری و وێرانیه، تیمام عدلی ناوی لهو سرازه ناوه ((کلمة الحق یراء بها الباطل))، نا لێره دا پیناسی راگمیانندی لیسرالی روون تره که به سادهیه کی شهویه : هه موو جزوه دهنگو باسینک بلاو ده کاتهوه بن گوێدانیه بینا کردن، نه وه له چوارچینوی مه بادینه کانی لیسرالی دیت که (سه ره بهستی تاکه کهس له سه ره حسابی سه ره بهستی کۆمه ل)ی زیاد کردوه، به گشتی نهوانه به ناوی (راپوهی تاک- مذهب فردي) دیت، چونکه رو داوه کانی ش به گشتی دوو به شه، یه که میان په ندو وانه ی په رو مرده ی وان هرۆشی پێ بینا ده کری، به شی دوو میان وێران کردن و فێر کردنی تاوان و نادلسۆزی و نیشتمان فروشی و په رو مه دندی په رستی و خۆیستی... هتد، راگمیانندی (هاده) ته نها به شی یه کهم هه لڤه بۆتری بۆ بلاو کردنه وه، دوو مه ییش ته نها ده توێژیتته وه و تاییه تی ده کا بۆ پسیۆزان، واته دهنگو باسو رو داوه کان به سه ر ناسته کان دا به ش ده کا، هه ره که به شی خزی ده داتن تیکه لی ناکا، به شی توێژینه وه له دیارده سه لبهیه کان تاییه ت ده کا بۆ پسیۆزان نه که بۆ عموامی خه لک، ته نها دهنگو باسه په رو مرده ییه کان هه لڤه بۆتری به هه وادا بۆ گشتی بلاو ده کاتهوه. که خزمه تی ستراتیجیه تی یه رنامه ی بینای

کَومَه لَایَه تَبِه، ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذْلَعُوا بِهِ وَكَرُّ وَدَّوْهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّهُمْ لَئِذٍ لَّيَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُ فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ لَاجْتَبَعْتُمْ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا﴾، بژیسه راگمیانندی (هادف) تمهیا مولکی (ثانی) یان فیکری نیسلامی نیسه، به لکو زوری بهی بهرنامه خاوهن نابیدی لوزیه کان به جوری که له جوره کان وان، به لام نکه وه راگمیانندی شیوعیهت که سانسوری وا تهسک کردبوره تمهیا (وهک خویان ده لئین) له خزمهتی شیوعیهت بیت، ههتا سانسوری خستوبه سمر دهنگو باسی زانستیش، نه درتسی سمر سمر پهیدا بهو وه فیزیای پرولیتاریا، زانستی برجوازیانه، زانسته مهیل میتافیزیکه کان، گمردوونی مهیل میسالی.. یان وه ههله ته کانی ستالینو ماوتسی تونگ به ناوی زانستیش چینایه تیه!

نهو جوره تیروانینو سانسوره راگمیانندیکی (هادف)ی سهلی دروست کردبوو که تمهیا رتی بهو دهنگو باسانه دهدا که له خزمهتی حزبایه تیه تهسکه که بهو، یان له خزمهتی دهسه لاتداران نکه له خزمهتی بینای کومه لایهتی بیت، نیستاش نهو ناسواره ی ماوه زورتیک له حزبه عفلمانیه کانو ناوه ندو دهزاکان تهنیا نهو جوره دهنگو باس و توژی نه عوانه ههله بژیرونو بلاوده که نهوه که چون خه لکی وا رایینن له کوتاپیدا لایه نگری نهو جوره دهسه لاتدارانه بکمن به خوشی یان ناخوشی، راگمیانندیکی که خه لکی بهرو عوامیهتی و میگه لی و ناوشیاری دهبا، ﴿فَاسْتَخْلَفْ قَوْمَهُ فَاطَاعُوهُ...﴾، تمواو پیچه وانه له گه ل راگمیانندیکی که خه لکی دروست دهکا بهرو مهده نیتهت و نوعهت و وشیار، .. به پنی همدروو نایه تی پیشووش نه راگمیانندیکی بهره لا به ره های نه به سانسوریککی مقهسی تیزو پوزیتیشن، نیر نهوه ماناکه ی رروته که ههتا دهنگو باسیش ناییت بهن سانسور بلاویکرتتموه، سانسوریککی گمردوونی تمرازوو بالا نکه سانسوریککی سیاسی، سانسور ناوبانگی زراوه به سهلی کانتی ده بیته چاودیر له سمر راگمیانندی، نووسینو بیرو پروای بهرام بهر، به لام سانسور له سمر راگمیانندیکی دژ به بینای

كۆمەلەپتىن ئۆز پىئوسىتىنى ئىجابىيە، جازا ۋە نەمەنە تىكەل دەكرىن ۋە ھەلچۈنە رايەك دەكرىن، با مىللەت ھېچى لى نەشاردەتتە...! نەمە ھەلەپە ھەرچەندە لە كاردانەۋە دىكتاتورىيەنى راگەيانەن ۋە ھەلەپە، چۈنكە ھەمۇ لايەك لە تۈرۈۋەرەكان كۆكن كە راگەيانەن كارىگەرىيەكانى لەزىر رۇشەنى سۆيۈلۈچى ۋە نەسرىۋۇلۇچى ۋە نەسەۋە تىزى سىياسىدا دەپى ناماھى ھەپىت، پەرۋەرە رىكەستە پىت، بە روانگە ياسا بىچىنەپەكانى كۆمەلەپتى، ياسا تاۋان، ئاياسى سىياسى... جەخت لەسەر نەۋە دەكتەن بىلۈكرەنەۋە دەنگو باسە سەلپەكان ھاندانى خەلگە لەسەر كارى سەلپەت، كە خىراتر كار لە مرۇۋ دەكا ھەرەكە تىكەن بەگشتى لە سىستەمى نەۋ گەردۈۋنەماندا ساناترو خىراترە لە بىناكرەن، مرۇۋىش ھەرۋا لايەنى شەرى ساناتر دەۋرۋۇن نەك لايەنى خىرى (پەتەپەتە عەۋام)، بۆيە دەنگو باسە تىك دەركەن كارى گەمى خىراتر دەپىت لەسەر خەلگى، جا دەپىن بەشەك لە ۋاگەيانەنەكانى (رۇۋانەگەمى، كەنەلەكان، نوۋسەن...) تەۋ رۈۋكارە دەكرىتە يەر بە ھەبەستى ناربانگە بازار لەسەر ھىسابى نەۋ بىنا ستراتىجىيە، يان نۇرگانى حزبو دەزگاپەك كە دەست كۈرتە لە پەتەمە كۆمەلەپتى ۋە بىناكرەن نەۋا قەرەبۇ بىن بازارپەكەمى سەۋ شىۋازە راگەيانەنە دەكاتەۋە، كە لەدۋاى خۈرەكرەنەۋەپەك ھەمان ماناى يەرۋەۋەندى تايەپتى خەتتە سەر بەرۋەۋەندى گەشتە، بابە ناۋى: سەردەم سەردەمى ئازادىيە، دەپى راگەيانەن ئازاد پىت... نەخىرە پەۋ ھەمرو شەتەك دەپى پىتۈنەۋە ياسا ھەپىت، ياسا چاۋەمەنى ۋە ۋەزەرتى راگەيانەن تا رادەپەك شايستەپە ئەگەر تەپتە دەردى پارەن كەردى ئازادى، لەۋ يارمە زۆرەپى ۋەزەرتەكەت راگەيانەن ۋەتە دىكتاتورەكان نەۋ نەركەمى سانسۇرى ئازادى پىن سىپىرداۋە ھەرەكە ۋەزەرتى شەۋقافو ۋەزەرتى رەۋشەنەپى... بەلەم ھەندى ۋەتەش ھەپە ۋەزەرتى راگەيانەن ھەر نە ۋەك نەھرىكا، بۆيە چىنەكانى كۆمەلە خۇيان لەۋانە چاتر نەۋ چاۋدەترو سانسۇرە مەدەنەپە، ھەتا ياداشت ۋەسكاللى خۇشان ھەلپىزىن سەۋ سەرازۋە ھەمۇرى

بلاۋنە كرىتىمۇ، با لە سەرحسابى مافى خۇشى بىت، سەرنج بەدە سەربىردەى نەم
(شىخە-دەلەن ئەم شىخە راۋىزكارى صلاح ئەلەن ئەبۇبى بۇرە) زۆر گىرنگە بۇ ئەم
بايەتە، وادىارە ئەم كاتى سەرقالى دوۋىسارە-دروست كىردىمۇ، بىنا كىردىمۇ،
كۆمەلگەى ئىسلامى بوۋىنە، چۆن لە گەل ئەم بەسەرھاتە رەفتار دەكا بە لىزانى و
رەچارى بەرنامەى بىناى كۆمەلەيتى و راگەيانندى بەرنامانچ دەكا، ئەم شىخە بە
سوارى و لاخ لەرەنگەى تروشى كەستەك دەبىن خۆ بە نەخۇش دەردەخا، شىخ داۋاى
لى دەكا كە لە گەلى سوار بىت، نەخۇشە كە دەلەن مەن ناتوانم بە جۈوتە سوار بىن
لەبەر نەخۇشە كەم، شىخىش دادەبەزى و نەخۇش بە تەنھا سوارى و لاخە بەرەخە كە
دەبىت و (وەك دز ئەك تەخۇش) بۇى دەردەچىت، شىخە كە بانگى دزەى كىرد و تى
نەى دز و لاخە كە بۇ خۆت، بە يەك مەرج، دۆكەش گەرايمۇ بە سەرسۇرمانەو
وتى: ئەم مەرجە چىە؟ شىخ و تى: تەنبا مەرجم ئەمۇبە لای كەس باسى مەكە،
دزە و تى: مەن مەقى تۆم بىردوۋ، خۆ باس كىردى قازانچى تۆبە.. شىخ و تى: بەلەن
قازانچى مەن، بەلام بە زىانى كۆمەلگە كەم تەواو دەبىن، بە بلاۋىرونەمۇ ئەم
دەنگو باسە چىتر خەلگى لە رىگەمىان بۇ نەخۇش راناگىرەن چاكە كەم دەبىنەو
بىاۋەتى و ئەخلاق و ھارىكارى لەوزۇك دەبىت و بىناغەى كۆمەلگە شەمان لەمىزۇك
دەبىت.

تەگەر سەرنج بەدەن روداۋىكى پى لە پەندو وانەبە بۇ بىنا كىردىمۇ، كۆمەل،
چۈنكە بلاۋىرونەمۇ ئەم جۈرە دەنگو باسە ھەلخەلەنەندى و سەلبە كارىكى
قۇول لە گىيانى ھارىكارى و بەزەمى و بەھاناھاتەن و مەنەنە و ئەخلاق و مەزۇپەيتى و
خۇنەبىستى.. دەكا چۈنكە ھەر مەزۇ خۇشى بە ھەبەتە لىتى، پىچەمانەكانى زىاد
دەكا لە بىزەزەمى و خۇبىستى و مەزۇمەندى تايەيتى و ئەنەبەت و دىندەيتى و دى
پەقى.. وەك نىستە لە كوردستانىش ئەم دىاردە پىچەوانەبە بلاۋە، جاران كورد
ناۋيانگى بەدەم كىردىو كە مەللەتتىكى بەھارىكار و بەھانا و رووخۇش لە گەل
مىوان و بەزەمى و چاكەو.. كەچى راگەيانندىكى پىچەوانەى (ھادى) بان

بىن خاۋەنى لە (راگمەندىكى ھادى) چەند روداۋىكى راستەقىنە ھەندىكىش ھەلبەستراۋ بەختىرايى بلاۋكراموۋە (راي گىشىك) سەلبى واى ۋەركوت كە گوايە چاكە لەو زەمانە دەپتە خرايە، ئەو ھەيان بەسادەيى دىتە بەرچاۋ، بەلام گەلى گىرنگە ۋە داگىر كەران ۋە دوزمىنانى كوردىش بىن تاۋان نىن، بىگرە بە بەرنامەيى داۋىژراۋ ناماغىدارانەۋ تىكەدەرانە پەپىرەۋى ئەو پلانەيان كوردەۋ دەيكەن، خەلكى سادەش كەمتر ھەست بە ترىسناكىە كەي دەكەن، لە نەغىمە ھەردە سەردەتايەكانىشى ئەو ھەيە كەس ناتوانى چاكە ۋە ھارىكارى لەگەل كەس بكا، نىرە بناغەكانى كۆمەلگە، گەل، نەتەرە، كۆمەلگەي مەدەنى، .. تومە، .. ھەرچىك ھەيە تىكە دەروختى، بۇيە لە شەرىعەتى نىسلامانا ھۆكىمى تاۋان نەركاتى چەند قات گەورەتر دەپتە نەگەر بلاۋىش دەكرىتمەۋە يان لەبەر چاۋى خەلكى دەكرى ناۋو زاراۋەي (افشا) بى لىنراۋە، ئەو دۇخە زىاتر بۇ مىللەتەك ترىسناك ترە كە خەرىكى خۇ دروست كوردەنمە، يان لە قۇناغى رۇگارىدا بىن ۋەك مىللەتى كورد، ئەو ھەيان كەمتر ھەستى بىن كراۋە نەك لەلايەن عەۋامى خەلك ھەتا لەلايەن سەركردەيتى ۋە تويژەرەۋەكانىش، تا ئىستىش راگمەندىنى كوردى نەيتوانىۋە نەم بىشا كۆمەلەيتى يەي (داگىر كەرانى تىكىيان روخاندوۋە بە مەبەستى كوشتى گىيانى بەرگىرى) دروستى بكانەۋە، ھەلبەتە نەۋەيان ۋەك ياسايەكى گىشتى بۇ ھەمرو ۋەلاتانى نىسلاۋى ۋە ھەتا لە كاتو ساتى خۇي بۇ ھەمرو جىھانىش پىنويستە، نەۋەيان بەپىي پىترانە نەخلاقى ۋە پىرانسپەكانى بىنەي كۆمەلەپەيتى، خۇ لايمەن ۋە مەدەسەي واش ھەيە ژيان ۋە بەردەۋامىيەكەي ۋە ستاۋە لەسەر تىك روخاۋى مەۋۇۋە كۆمەلگە ھەروەك زۆرىك لە پۇلەكاتى زىندەۋەران ژىيانىان لەسەر ناخاۋىنىيە، ئەو لايمەن ۋە مەدەسەنە لە كۆمەلگەيەكەي بە تەرازوۋ، مەبادەيى، دادگەرى، ھەستىارو ۋە شىيار، ستاندر، .. ناتوانى بھوا، ھەلخەلەتتىنى، راست چەۋوت بكاۋ چەۋتىش راست بكا، ... ھەند.

كۆمەلگەي كوردستانى ئىستىلا ھەمرو كەنى زىاتر پىنويستى بە

راگه ياندنيکي (هادف) و بيناکه هر هيد، چونکه نهک همر باري کومه لايه تي و نيشتاني و سياسي.. تينکرو خواه باري دهر و نيشي ته نهک بروه که دوا سئنگري بمرگري باري شه خسي و مايکولوجيه، يا سمرنج بدهين له ناو کومه لگهي خو مان نه و دهرده دهر و نيانه خريکه باو و مرگري، دهرده کاني (ته قمزوم، امتصاص ثقافي، صدمة الثقافية، انصهار ثقافي، غزو الثقافي، گومان، چهند روويي، خودويستي، پمته وازي، چاوليکيري، به دواکه و تن، مه زنده ي خرابي..)، ليره ده سمراني بمرزه و ندي پمرست ژيان و سمر مابه که بيان بيناکراوه لمرسر شو تينک روخاوي و چواشه يدي خه لکي همر و نه که له کونه و هوش ژياني يادشاو نيمه واتور و ده ستو پيره نديان له سمر شو فريودان و دهرده و چواشه کاريه پوه، له هه موو جزره راستيک ترسان، نيشتاش نه وانه و ده سه لاقوازو ديکتاتوريه کانيش به گشتي به نه نلازي موشه که له راگهياندي (هادف) دهرسن، له بيناکردنموي مرؤفو کومهل دهرسن، له وشياري و زانياري خه لکي ترسان.. بويهش ده بينين لمر عموله مه سياسي همر شه رعيه ت و بروه به فاکتوره شاقولي به کومه لايه تي و کلايکي که کان ده دن، شو نوئي گه رايهش به و نه ماغيه ي همر همر گه.. بويه راگهياندي (هادف) نه رکي زور گرنگو نالوزه.. به داخوه له کوردستان و ولاتاني عهره يي به گشتي راگهياندي عه لماني له و بسوا به نه بينيکاوه، له ميتش راپه رين راگهياندي کوردي زور کاريگمر بوو به سانسوريکي چه يي که چي له دواي دارماني مه دهرده ي چه پو شيوعيه ت شه و چاره به و ١٨٠ پله پيچه وانه و ته و او پهره لاکراوه، راگهيانديک کات پمري ده کا بن ناصانج همر گمر تينکيش نه دا، نه و هيان به و ردي له بشکنيکي سهره تاي راپورتی سياسي کؤنگره ي حزبه کوردستانيه کان دهرده که موي که هيچ و مسيه تيکي تيا نيه به و مده به ت^(١)، غونه يک تمار ده که ين که و دهرده که موي زور دورره لمر بابته که چي چنده کاريگمر و نريکه و راگهياندي کوردي سازي داوه سمرنج بده: لمر ساويه چهند وتارو نوو سينيک له باره ي ژياني

^١ سمرنج بده همر يکه له راپورتی سياسي (يدک) و (ينک) بؤ غونه.

(ملا مستهفا باززانی) نووسرا، گوايه پياوړي زيات دنيایي بووه و مشروبي خواردهو... هتد^(١) سهرتر لوه له وه لاما دزگای راگمیاننې گولانی (پ دك) گوايه بهرپرچی نهو جوړه نووسینانه دده اتموه و دهنوسن: ((باشه کام سهرکردهی کورد همیه مشروبي نه خوارديتته وه^(٢))! تنجا هر دوايه دواي شموش نازناوی (ملا) شې لی ستاندرایه وه... هه موو نه وانه راگه یانسنو گوتاریکی لیبرالی روختیره له بهر هژیه کی ساده: جاری نه و زانیاریاته راست نین: تنجا ملا مستهفا پېرزی لی موناو میلله تی هدی، را به ناریانگه که خونه ویستو نایین پهره ورو سهودانه کهر و بې سامان و دادپهروهر بووه، بویه له ٩٥٪ نی خه لک ریستویه تی، که چی نیتستا هیچ سهرکرده یه له ٥٠٪ نی دنگ نیی، خو نه گهر نه و زانیاریه راستیشی بویه نه و نه گهر ره چاری (راگه یاننې هادف) پکرتی و له خه م بینای کومه لایه تی کورد پرونايه نابرایه بلاوی بکه نه وه (افشاء نه کړی) وه شینخه که، چونکه نه و میلله ته زیاتر متمانې دادم من به سهرکرده کانیا ن هه پرده م خو به هه لخته تاور قتل لیکراو نه زانن که زور کاریگهره له سهر سایکولوجیه تی تالک و درده کانی یه زیوی (گومان، بې متمانې، گوايه: راستی نه ماره، هر که سه بؤ خو یه تی، ...)، چونکه نه و که سیتیا نه هتعا میژو وین به لکو یه شینکن له (ناسایشی نه وه یی) و پالېشته کومه لایه تیه کان بؤ نمونه ی کومه لایه تی و سهرکرده ی خونه ویستی نوی که نیتمه قهرانی که هیمان لی هدی.

^١ هر یه که له کتیه کانی (هرجیس فتح الله) و (موشیروان مستهفا) هاتوه.

^٢ پروانه کتیبی (پشکر غیم الدین) که له گرلان دهرچرو.

(۱۰)

Nationalism

القومية

نەتەواپەتیی

زۆر جۆره پێناسی هەیە، هەریەکە بەبێی مەدرەسو پۆلەکانی لە واقیعو لە مێژوو و لە نایندەشددا پێناسی خۆی هەیە، لە هەموویان باوتر کە لە لایەن نەتەو گەریەکانی نێشتا پەیرەو دەکری نەوایە؛ (کۆمەلە خەلکیکی خەمیلیو لە نەتەوێک دا یەهۆی پرۆسەیکێ مێژوویی نیایدا زمانو مێژوو و کەلتووورو دەروونو خاکیکی هاوڕەشیان بۆ دروست بوو).^۱

هەلبەتە نەتەوو نەتەواپەتی لێک جیا، نەتەوو نێنتمایەکی کۆمەلەپەتیە، بەلام نەتەواپەتی دەتە نێنتمایەکی کۆمەلەپەتی و سیاسی، هەروەک لە پێناسەکان دەردەکەوێ، لە فەرەهەنگی وەک (موسوعة العالمية هەلێنجراوی (دانیروێ معارفی بەریتانیا - G.E british یە)، کە زۆر دەمارگیری نەتەوێش پێ دەنێ؛ (تەبیر سیاسی یەنی شعور الناس جیعا بالانتماء الى أمة واحدة).

لە هەندێ دۆخ جۆرنێک لە پەروای وەرەگری، نەگینا بە سیاسی کردنی نێنتما کۆمەلەپەتیەکان سەرچاوەی ستم و نادادگەریە، لە (پێش نیسلام) (نەتەوو-قوم) (یە بنەمالو تایفەک وتراو تەنها بە پیاوێکانیان بێ نافرەت)^۲ یاخود بە کۆمەلە خەلکیک وتراو کە بۆ نیشیکی دیاریکراو هەلەست^۳، بەلام لەسەردەمی نیسلام

۱ مرسوم المیاسة - ع.ع. ف.ق. ج ۴ ل ۸۳.

۲ معجم الکثیر الامثال والحکمة العربی ۳۱ ل، هەروەها مختار الصحاح-الرازی، ماده: القوم.

۳ بیروان: لسان العرب، معجم الاقفاط القرن،...

(نه‌نمونه-قوم) بهو کۆمه‌له خه‌لکه (ژن و پیاوه) و تراوه که هه‌لساوه‌و ناساده‌ن بهو کارێک هه‌روه‌ک (مفردات الفاظ القرآن) ی راغضب و (لسان العرب) و (قاموس المحيط) .. (د. تراهی) بهیشت هه‌مرا ده‌لی: (۱) والقوم کلمة في القرآن تشعب الى من قاموا معا على شأن مشترك^۱، له قورنایش که باسی (یاقوم) کردوه مه‌بهستی نه‌نمونه نیه، (القوم: في الاصل مصدر قام يقوم فوصف به ای جعل وصفا شاملا للذكور والاناث لتحقيق القيام بهما، ثم غلب على الرجال خاصة لقيامهم بأمر النساء...)؛ له کوردیش وا بینده‌چی نه‌نمونه له (نمونه-ته) ی بادی نی هاتبیت که جاران که نه‌ره‌نگی نه‌وان زاتر بهو به‌سه‌ر سۆزانی، نیتر گه‌شه‌ی نه‌و زاروه له نه‌نمونه‌وه بهو نه‌نمونه‌یه تی (که له دوا ی زیاتر باسی ده‌که‌ین) له ته‌نجایی (غیایی نایی راسته‌قینه) و گه‌شه‌ی کۆمه‌له .. نه‌وا به‌شیک زیاده‌ ره‌وی لی ده‌که‌نر ده‌یکه‌نه (مه‌بادینی نه‌مر) وه‌ک (أمة عربية واحدة- ذات رسالة خالدة)، یان وه‌ک له کۆنگره‌ی بنیاتنانی حزبی به‌ع‌م ۱۹۴۷ له هه‌ردو ماده‌ی (۳) و (۴) هاتوه: (أنه حزب قومي يؤمن بأن القومية حقيقة خالدة...) له نه‌ره‌نگی حزبی به‌ع‌س ده‌لی: (قومية ليست مرحلة تاريخية...)؛ فاکته‌ری به‌هێتر به‌کار ده‌هێنن بهو دارێشتی بناغه‌یه‌کی (ته‌زویر) به‌وی که نیه‌تی، بهو نمونه به‌شیک زۆر له نه‌نمونه‌گه‌ریه‌کان تایی و میژوو و خا‌ک و زمان و باری ده‌روونی و به‌رژه‌وه‌ندی و چاره‌نووسی هاو‌به‌ش ده‌که‌نه به‌نجینه و فاکته‌ره‌کانی پێکهاتنی نه‌نمونه‌یه‌تی، جاریش وایه ده‌یکه‌یه‌نه‌ پرێزی نومه‌.

هه‌له‌به‌ته‌ مرۆڤ زۆر جۆره‌ تینتمای جیا‌جیای شاقولتی و ناسۆیی، وه‌رگه‌راوه میراتی، .. هه‌به‌، هه‌ندیک له‌و تینتمایانه‌ نووستون و هه‌تا نه‌ووروزێن ده‌رناکه‌ون،

^۱ المصطلحات السياسية في الاسلام. د. حسن تراهی.

^۲ موسوعة المصطلحات جامع العلوم.

^۳ تعريفات ببعض المصطلحات مادة: القومية

لە سىياسىيەت:

- لە سىستېمى ئىمپېراتورىيەتتە ۋە چەرخاۋە بۇ دولەتنى ئەتمەي.
- لە پادىشاھىيەت¹ بۇ كۆمەلەش.
- لە سېۋىكراتىيە بۇ دېموكراسى ۋە دۆلەتلىك ۋە مەدەنىيەتتە.
- لە دېكتاتورى تاكى بۇ دېكتاتورى مۇستەسسا سەتتە.
- لە پەيۋەندى خەلقنى بۇ پەيۋەندى فېكرى ۋە (ھېلى) يەتتە.

لە ئابۇرى:

- لە كشت ۋە كالتە ۋە چەرخاۋە بۇ پېشەسازىش.
- لە بەختۈكرى بۇ جېنىنىشە.
- لە قورساقى لادى بۇ قورساقى شار.

لە كۆمەلەش:

- لە ئاستامە خەلقكە بۇ ئەتەرەشە.
- لە دەرەبەگىيە بۇ بەرجاۋازىيەشە.
- لە جۈۋىيە بۇ كىتاپكارىيەشە.

لە پەۋقۇش:

- لە مەبادىشە بۇ بەرۋەندى.
- لە بەرۋەندىشە بۇ بەرۋەندى ئايىپەتلىرى.
- لە سىياسەت مەبادىشە بۇ سىياسەتلىك ئايىپەشە.

لە فېكرى:

- لە ئايىنى كلاسسىكى بۇ ئەلمانى.
- لە مىسالى بۇ مادىشە.
- لە كارىگەرى كۆمەلەش بۇ كارىگەرى ئايىپەلۈجىش.

¹ ھەلەتە خانى ئايى ۋە چەرخاۋە ئىمپېراتورىيە خەلق (ئەلى) كەتتە. ۋاتە لە كشتۈرگەلەش ۋە چەرخاۋەشە بۇ پېشەسازى ۋە كشتۈرگەلەش ھەم ماۋە.. پادىشاھى ھەم ماۋە..

- له تینتمای کۆمه‌لایه‌تی بۆ تینتمای سیاسیشه‌وه .

له ئەحوالی تاکه‌وه:

- له تینتمای خێله‌کیه‌وه بۆ تینتمای نەته‌وه‌یشه‌وه .

- له پشکه‌وه‌یی زیاتر بۆ به‌ته‌نه‌هایی .

- له توانه‌وه‌ی فاکته‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان بۆ فاکته‌ره‌ نایدیۆلۆژیه‌کان .

له‌گه‌ڵ کۆمه‌ڵێک گۆرانکاری ته‌ر...

به‌و شێره‌ گۆڕانی نەته‌وه‌ش به‌ره‌ (عه‌وله‌مه‌) که‌ نه‌ه‌ویان له‌ راستیدا کۆتایی پێ هێنای تینتماو وه‌لای شاقوله‌کانه‌ بۆ تینتمای ناسۆیی که‌ نه‌وێش کۆمه‌ڵێک گۆرانکاری قوول له‌ سه‌رخانو ژێرخانه‌وه‌ له‌گه‌ڵ خۆی راده‌پێچی، .. له‌هه‌مووی گرتگ ته‌ر نه‌ه‌ویه‌ پانتایی (تینتمای موکته‌سه‌ب- وه‌لا) جووت نامیتێ له‌گه‌ڵ پانتایی (تینتمای میراتی)، به‌لکو' (وه‌لا) له‌ تینتما جیا ده‌به‌وه‌ به‌ یه‌که‌جاری (زیاتر له‌ عه‌وله‌مه‌ پاسی ده‌که‌ین)، لێره‌و مانای چه‌رتی (ته‌ته‌رایه‌تی نه‌مه‌- خاڵد) ده‌رده‌که‌وێ که‌ قوتاغینکه‌ په‌ت ده‌بی، تیه‌ر جیهانی‌ش به‌ره‌و دابه‌شیه‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی شارستانی و فه‌ره‌ه‌نگی و نایدیۆلۆجی و مه‌ده‌یه‌یی و له‌ کۆتاییدا به‌ره‌و نابینی ده‌با، بۆیه‌ هه‌م له‌ کۆنگره‌ی هه‌زاره‌و هه‌م زانیانی‌ش ناماژه‌ به‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ نه‌و سه‌ده‌یه‌و قوتاغی عه‌وله‌مه‌ دیسان گه‌رانعه‌وه‌ به‌ره‌و نابین چوونه‌ .

به‌و شێره‌یه‌ په‌ڕینه‌وه‌ی مرۆڤ بۆ نەته‌هواپه‌ش ناسۆ و سه‌رده‌مه‌نکی نوێی له‌ واقیعه‌ کۆمه‌ڵ هێتا ئاراهه‌، به‌تایبه‌تی له‌ بواری سیاسي و ده‌ستورپه‌وه‌، سه‌رنج ده‌ گۆڕانی پادشایی له‌ میسر بۆ کۆماری له‌ ساڵی ۱۹۵۲ یه‌دواوه‌، به‌وه‌ هۆی به‌ ده‌ستووری کردنی بیرو تینتمای نەته‌هواپه‌تی، هه‌روه‌ک له‌ ده‌ستووری ۱۹۵۶ له‌ ماده‌ی ۱۹۲ نووسرا: (یکون مواطنون اتحاد قوميا للعمل علی تحقیق الاهداف التي قامت من اجلها الثورة) .. تاواش له‌ عێراق و ولاتانی ته‌ر تیه‌ر نەته‌هواپه‌تی کرا مه‌به‌دینه‌و ته‌رازووی سیاسي ره‌ه‌تا نه‌خلاقیش، له‌ زۆر کتێب پاس له‌ (نه‌خلاقی ته‌ته‌وه‌یی)یش کراوه‌ هه‌روه‌ک کتێبه‌که‌ی (ته‌رنه‌ست بارکه‌ر)، له‌ناو عه‌ره‌به‌و توڕک و

نهمه‌دهی نریش نمونه‌ی لای به‌یدا بسور، جوړه وه‌وشتیکی چاکر شارستانی و کهلروری بالو هتا ناینیشیان تابیه‌ت به نهمه‌ده کرد هه‌روه له (الکتاب الاخضر) وه چارمه‌رونک ده‌لیت: (القاعدة السلیمة هو ان لكل قوم دين) ۱.

نهمه‌ی نوی هاته سمرنه و قوتناغه وشیاری پابورن هه‌ستی نهمه‌دهی یه، کانی بینرا خه‌لکی نهمه‌دهی هه‌یه و له‌سمری یه‌کده‌گرن و ده‌له‌ت دروست ده‌کن.

له (غیاسی ثانیی راسته‌قینه) جوړیک له په‌وایی وهرده‌گمړی، جه‌وه‌رو ناوه‌روکی نمو زاراه له نه‌وروپا سمری هه‌لدا نه نیلام نه مارکسیمیش به‌شداریان له دروست کردنی نیه، هه‌مو مینروور فخره‌نگه نیسلامیه‌کان پیشکنی هه‌ر زاراه‌ی (قومیه‌شی) تیدانیه به‌و ماناسه‌ی نیستا، له هه‌موو که‌لتوورو فخره‌نگی نه‌سمری، عه‌باسی، نهمیوی، عوسانلی، .. بابه‌تیک نادوزیمه به‌ناوی (قومیه) یان (عروبه) یان تورکایه‌تی یان کردایه‌تی، هتا له‌سمره‌می عوسمانیش ده‌زگاگانی ره‌گه‌زمانه به‌ناوی نهمه‌ده تو‌صار نه‌کراه، به‌ناوی ثانیی بووه، نه‌گه‌ر به‌ورودی (معجم الكنوز الامثال الحکمة العربیه) یان (معجم الالقاب ارباب السلطان فی دولة الاسلامیه) هیچی نیشانه‌ی نهمه‌دهی تیدا نیه، نمو نازناوانه هه‌بووه: (أسد الدولة، الاشراف، الاعز، الأغا، الافضل، أفندي، أقبال الدولة، امین الدولة، تاج الملوك، الخواجه، شاهنشاه، صاحب الجلالة، الغازی، القائم بحق الله، القاهر، المستنصر بالله، المظفر، ملک الاشراف، ملک العادل، المهدي بالله، الناصر.. هتد)، هتا سه‌ده‌ی بیستمه‌و به‌ره‌به‌ره له‌گم‌ل کشانه‌وه‌ی نیسلام له گۆره‌پان نمو جزره بیرانه هاتنه پیش و ناوی وه: قائد العربی، نه‌تا-تورک، بطل التحریر القومي، .. ناوی تری تورکی و عه‌ره‌بی و فارسی و.. هاته پیش، له‌سمره‌می نهمه‌ویه‌کان تونپه‌وه‌ی له ده‌ه‌لانیاندا، به‌شیک شتوازی په‌گه‌ز په‌رستی وه‌رگرتبو، نهمه‌ی له‌خانه‌دانه عه‌ره‌به‌کان (تورپیش)

نمونه به (موازی) نازده دیان ده کرد، دواى به (شعوبى) نهمانش نمو زانایانه
بینه که عمره به سر عجم (فضل) نه کردوه.

نهمه له نهمه زمانه بهس نهک (میژوو، خاک، بارى دهرونى،
چارونوسى هاوبهش، حوکم، دهولت، بهرهمندی هاوبهش، ..)، نهمه هه موو
به (عصبیه) لهقهلم دراوه و (حرام) کراوه... ههروه له نهمودهش هاتوه
(أیها الناس ان الرب رب واحد، والاب أب واحد، الدین دین واحد، ان العرب
لیست لاحدکم بأب ولا أم، إنا می لسان، فمن تکلم العربیة فهو عربی)، له
فورننى پیرۆش: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا
وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»... بز رت کردنهوى هه مو نمو
فاکته راننى کاربگر لسمه مرؤه دهروموى: «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ
وَأَخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى
يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ».

له مارکسبه تیش نهته وایه تى بهرویه کى تری بهر جوازدهت لهقهلم دراوه، بزیه
له مانفینسته کى مارکس و نهجلس دهلى: (کونکاران نیشتمانیان نه)

بنه چه و گه شه کردنى:

به پى هه موو پیژوو نهمه نهمه کانی نمو بهشه له سهده کانی (۱۸-۱۹)
له نهمه کان هیکل و نیچه پيش تریش رۆژو شۆرشى نهمه نسی، بانگى
سه به خزیه کانی نهمو پى بهتاییه تى یۆتان و سربیا له عوسمانى کراوه،
بزوتنه و کانی تری که له فکر بهرو و واقع بهر نهمه و دهک: له نهلمانی (له هیکلهوه
بۆ بسمارک تا نازیه کان)، نهمه نهمه و رۆژو بۆ ناپلیۆن و شۆفینیهت، نهمه نهمه:
(گلینستون تا نهمه نهمه)، نهمه نهمه: (گاریبادلى-مزینى تا فاشیه کان)...

^۱ بیان للشیرعى-مارکس-انپس.

بهو شتوپه نيسپانياو جيهانى تری گرتوه. نيمه واپه نى سى دزخ ومه بهستى
سره کى همبووه، يه کم پرزگارى له ژير دهستى داگير کمران، دروهم يه کنگرتنه وې
پارچه پارچمى نيشتمانيتک، سى پيم داگير کارى ...

يه کم جار له کڅتايى سده ي (۱۸) له نالمانيا وهک بزوتنموه يه کى رومانسى
له لايى نووسرو سياستمه دارو هنرمه منده کانى سري هالدا له کار دانموه ي
شکسته کانى^۱، (بسمارک) پش يه کم پيرپو کمرى بووه له جهنگى ۱۸۷۰ز يهک
خستنه وه دروست کړدى نالمانيا له ۱۸۷۱، هرچنده له سر نو سره تايه کړک
نين هه نديکى تر شوږشى فېرېنسى و جاپه کدى مافى چاره ي خو نووسى گه لاني پى
سره تا بووه که نيمپراتږه کان بهرو دهولتى نيمه وې پى وچه رخا، بهشکى تر
(سپهان نامه و روردارى ويستيفاليا (WEST PHALIA) - ۱۶۴۸ بېو
سره تايه له قه لقم داوه، بهشکى تر هالمه ته کانى ناپليون بوسر هه ندى ميله نى
ره سى و کار دانموه يان ده کمه سره تا، همشه جاپانامه (۱۴) خاليه کدى مافى
ميله تانى (ويلسون) سى سوږکى ته مريکى که له سالى ۱۹۱۸ دوجو ددکه نه
نو سره تايه، دواى مافى ميله تان له (عصبه الامم - کڅمه نى نيمه وې له
ماده (۱) فقره ۳-) و تا ده گاته چه پيه کان که سره تاي نو مينږوه بږ
شوږشى نڅکڅو بېرى ۱۹۱۷، جاپانامه ي (لينډ) بومافى ميله تان که بېوه هږى
سره به خڅى فنلندا پوله ندا، نجا پيدا بېونى بزوتنموه ي رزگارى نيمه وې، تا
نو رايه ش که له هردوو جهنگى جيهانى هه لايى نه تېره بېجوگه کاتى ناو لاي
دوژمى هان ددها بږ رزگارى و شېر کڅشه ..

به داخوه يه شى زورى نووسراتى جيهانى سى يه مېش وهک روژناوا پريارو
هه لويسته کانى خلافتيان فراموش کړدوه، سره پاي شو سلبيات و کاره
دڼه زڼانه .. که چي له گه ل سره هالدى کڅشه ي نيمه وې، له کڅتايى سده ي

^۱ موسوع السينة، ج. ۱، ق. ۱، ب. ۱، ۸۳۱.

^۲ پروانه (هالمانيات) هر لمر غره منگه.

(۱۹) و سمره‌های سده‌ی (۲۰) خه‌لافه‌تی عوسمانی زۆر پرسیاری گرنگی ده سهاره‌ت په‌سره‌به‌خوځی نه‌توهه‌ کانی عمره‌به‌ر کوردو چهرکه‌س و... له هه‌موان له یتش تر جاپانامه‌ی (جامعة الاسلامیة) که تبابدا هه‌ر میللته‌و مافی ده‌وله‌تی پی درابور که به‌نموه نه‌ندام له‌ر جامیعه‌یه، کوردیش له پئی شیخ سعید نوروسی نه‌ندامتکی چالاکی پتزی پتشمه‌وه برو، به‌لام سهرکه‌رتنی ته‌یاری عه‌لمانی که‌مالی به‌سهر خه‌لافه‌ت به‌شیک له‌ بریاره‌ کانی له‌باربرده، نموه‌ی پتزی راگمبشده‌ بریاره‌ کانیان راگرت، یتجا له‌ پتشریش به‌ حوکمی سیسته‌می (وبلایات) و شوراییانه که‌متر نه‌توهه‌ کان نو کتشمیان هه‌بووه (له‌ مه‌له‌ی کورد زیاتر یاسی ده‌کمین).

ره‌نگه هه‌مرو نه‌وروداوانه ده‌وری خوځی هه‌بوو پی بۆسهره‌لدانی نه‌نموه‌یی نه‌ک ته‌نها به‌کیان، به‌هه‌ر حال له‌ کۆتایی سده‌ی (۲۰) نه‌نموایه‌تی به‌فراوانی له‌ نه‌ورویاشموه پهریموه بۆ جیهانی ئیسلام، به‌پتزی هه‌ندئ سهرچاوه (ناپلیتۆن) به‌ په‌گم که‌یه‌نوری نو بیره‌ دانراوه، له‌ناو جه‌رگی عوسمانیش حزبی نیتحدو الترقي له‌ ۱۸۸۹ دروست بوو، له‌ناو عمره‌بیش به‌ده‌یان سه‌ته‌رو ناوه‌ند دروست بوو بۆ نو مه‌به‌سته، هه‌ر به‌و شتیه‌بیش له‌ناو کوردانیش وه‌ک فکره‌یه‌ک ته‌نها له‌ناو ره‌وشه‌نیران هه‌بوو، تا ناوه‌راستی سده‌ی بیسته‌م یتجا بووه خواستنکی هه‌بلی، که‌واته میژووی سیاسی نه‌نموه‌یی به‌هه‌مرو پتوانه‌یه‌ک له‌دوو سده‌ تی ناپه‌ری له‌ جیهان، بۆیه ده‌بینین هه‌رناده‌ی نه‌توهه‌یه‌کیش له‌ بۆنه‌و ناوێک هاتوه، نه‌سلی نه‌رمه‌نی گوايه له‌ خواوه‌ندێکی جه‌نگی Armenius هاتوه^۱، نه‌سلی (فارسی) (پارسی) بوو، که‌ جاران به‌زاراوه‌ی شایه‌کانیان و تراهه‌ زاراوه‌ی پارسی^۲، له‌ فهره‌نگه‌ کۆنه‌کانی عه‌ره‌بی له‌ (کشاف)یش نو نه‌سله‌ی تیانیه، به‌لام به‌خه‌لکی نه‌فامه‌ ره‌وه‌نده عوامه‌ه‌کان و تراهه‌ (عه‌ره‌ب)^۳، (ابن أزرق) له‌کتبی (بدائع

^۱ معجم الديانات، أساطير العالم، امام عبدالفتاح امام، ل ۱۱۱

^۲ بۆزیاتر به‌روانه (فهره‌نگ فارسی عمید) ب ۱ (ج) ل ۴۹۵.

^۳ المنجد في اللغة و الاعلام ل ۴۹۵.

السلك في طبائع الملك) و (ابن خلدون) پیش له (مقدمه) بهراشکاوہ تر باسی (عمره بی) کردووه به درنده دژ به شارستانی و سف کردوہ نه گهر له نیسلام دایرنی.

به پیتی هندی سمرچاوہ تورکیش ناویکی عوامانمو هاوتای (بی نیدراک) به^۱، رینگه ناوی کردیش به خیله کیه توخه کانی دوور له شارستانی ووترا بی.

ناوی زۆریه ی نمو دهولته نهموهیانه به سنوره کمشیانمو همر بهو شیرهیه هاتروه، واته نیشتمانیکی دستکرده، عیراق بهو پارچه زهویه رهشی سهرووی بهسره ی و تراوه عیراق و ناویکی فارسیشه له نهرآک هاتروه^۲، لبنان شاختکه ناوی (جبل لبنان) بسوه، سوورده ن پروباری سوورده ن، کوتگوش به ناوی پوباره کی هاتروه... ههمو نهو ناوانه نوین به بۆنه ی جیاجیا ناویان لی سراوه (جگه له هندیکیان) که ناوی جوگرافیان هه بوه نهک سیاسی، چهند غونه یه کیان لسن هه لده بژیرین:

له ویتریا: له نسلدا نهریتوریۆمه واته ده ریای سوور به زمانی یۆناتی، بهو قورده سوورده ی له ده ریاکه ههمو سوور ده رده که وی.

+ عیراق: أرض السواد، بلاد بابل، بلاد اشور، میژویۆتامیا، بلاد مابین النهرین... له گه ل زۆر ناوی تری هه لگرتوه، زیاتر بهو پارچه زهویه رهشی سهروو به سرا و ترا عیراق^۳ له نه خشی نیین ته لوقل نه خشه کی له به یه ک گه پشته ی هه ردو پروبار له قورنه دیاری کردووه له ٥٥٠٠ کم^۴ تی نا په یی، (عیراقان) به کوفه و به سمر و تراوه، یان جاروایه کوفه به (عراق العجم) ناربراوو سهرووی (بصره) به عراق العرب، هه رگیز کوردستان به شیک نه بووه له عیراق... هه نا له نه خشی

١. عناصرات فی نشوء القومية، ساطح المصري، هه روه ها بروهاته درلسات فی حركة الکرویه المعاصره - ٥. عثمان علی.

٢. بروهاته نه خشی نیین ته لوقل

٣. أطلس الحضارة الاسلامیه.

نیلسمی کۆن ناوی کوردستانی تیادایه ناوی عێراقی تیادایه، عێراق بمو خاکه سوردهش و ترا که نهروی^۱ (سمرنج بده: موسوعة التاريخ الاسلامي، ج ۷ ل ۶۲).

لبنان: شاختك بوو بعاوی جبل لبنان.

سوردهن: بهو دۆله و تراوه (وادی الاردن) که رووباره‌که‌ی تیادایه.

له‌سیوییا: به‌یژنانی مانای ولاتی دهمو چار سوتاو (له‌بهر ره‌شی) شه‌ویان وه‌ک له‌نووسینه‌کانی هېروډۆتس، سقراط، ئینجیل، .. دهرده‌که‌وی به‌همه‌مو نه‌فریقیا ن وا و توه .. ناویکی ره‌گه‌ز په‌رستیه‌ یۆیه له‌ نیسلام هه‌ر به‌حه‌بشه‌ ناوبراره.

ناوی ئەمریکا: به (جیهانی نوی-عالم جنید) ناو ده‌برا، دوای له‌سالی ۱۵۰۷ز (جمعية العلماء المختصين) له (سان دیه‌ی فرنسی تاویان نا شه‌مریکا به‌ ناوی (ئه‌مریکز فیسبۆتکی) که چوار چار چووبوه‌ نه‌مریکا له‌ سالی (۱۴۵۴ز- ۱۵۱۲ز).

+ پریشتایش جاران ناوی خوایه‌کیان بوو دواي بووه تاجی شاهنشاهی.

+ ئوستالیا: به‌مانای لاتینی (خوارو-جنوب).

+ جزائر: جاران ناوی بلاو بربر سوو دوايش (مغرب الارسط)، دواي شه‌وی عوسمانیه‌کان شارکیان له‌سهر ده‌ریا دروست کرد به‌ناوی (جزائر) وئیدی ولاته‌که‌ش پوه شه‌ ناوه.

+ سری لانکا: جاران شه‌ ناوچه به‌ سیلان ناوی پۆشیتبوو چونکه گوايه نادهم له‌و نزیکان هاتته‌ خوار له‌ دواي سزاکه‌ی، له‌ سالی ۱۹۷۲ ناوی تراسری لانکا به‌مانای زه‌وی دره‌وشاوه، چونکه ده‌ره‌وشاوه به‌شه‌و.

+ مۆرتانیا: شه‌ ناوه له (مۆر) هاتوه که ناویکی رۆمانی و ئیسپانی به‌ موسولمانانیا ن ده‌ووت به‌ زمانی رۆمانی مانای (وه‌شتاله)، له‌هه‌ر جیه‌یه‌ک ئیسپانی یی گمیشتبێ شه‌ ناوه‌ لی هه‌یه‌ وه‌ک له‌ خوارووی فیلیپینیش به‌ موسلمانانه‌کان ده‌ووتری مۆر .. له‌ سه‌ره‌تا به‌ سوپای (طارق کوری زیاد) که خه‌لکی سه‌رووی

روژناوای نه فریقیا بوون و ترا (مؤر)، به لام سه نیگالیه کان بهو ناوچه بهی نیستای مؤریتانیان دهووت (قوتی) دواى بوره (مؤریتانیا).

+ له رجه نتین: له (نهرجه نتیؤم) لاتینی هاتوو مانای خاکى زیوی (له بر رهنگى زهویه کهیان) ..

تهنانهت پاکستان که دهولتی دروست کرد هیچ ناوتیکی پر بهیتستی نه بوو، که جاران به (دۆلى سند) نارد وبرا، هئسا همریتتهی ره گهزیکى وهرگرتو (پاک) ی لی دروست کرد.. ناوی نه تهومی نه بووه، همر له بر هه مان هزی نه یونی فاکته ری نه ته وایه تی و سستی نهو ههسته دهینین کرد حوکمی فارسو عهره پ و تورکی کردوو (نهرده شیر، کریم خانی زهند، ..) له سر فارسو (صلاح الدین) له سر هه موو... قاچارى تورک یوو حوکمی نیمپراتۆریتهی فارسی کردوو، عهره پتک حوکمی رۆمى کردوو، (عبدالرحمن بن رستم بن بهرام)، له دهست فارس هه لات چوو هه غریب، نیمپراتۆریتهی رۆسته می له هه غریب دروست کرد له (۱۳۷-۲۹۷)، له سرده می عه بیاسیه کان دهویتی گرنکیشى بینى له بلاو کرده و ی نیسلام له سروروی نه فریقیا تهو دواى نهو کورده کانیشى حوکمیان ده کرد، خه لکی تهو نه ده پابه ندی حوکم نه بووه، خه لکی عه وام قایل بوون ته نها ناوی شازاده ی لی بنرأیا، زور به ناگاته بوون هه تا نیمپریالیزمه گه وره کان جار واپوو نهو ولاتانه یان ده فرۆشته وه یه کتر، ته مریکا (فلپین) له نیسمانیا به (۲۰) ملیۆن دۆلار کرپه وه، چه ندین ویلیه تی نیستای کرپه وه، نیتعاده کان

^۱ نۆ هه مو بره انه: (موسوعة العربية ج ۲ ل ۱۲۶). (موسوعة التاريخ الاسلامی، ج ۱ ل ۲۴۵). (موسوعة التاريخ الاسلامی ج ۱ ل ۵۰۹). محمى البلدان - باقوت الحموی هه وره ها (ابن بهنو ته، نه خته ی هه روتس، نب الحرقل، ...)

^۲ نه بینى خویان مانای خاکى پاکانه، به لام به کی له گله یه کانى یمگلادیش (پاکستانى رۆژه لات) نهو بوو که پاک بریتیه له پیتی به که می ره گه زه کانى پاکستانى رۆژ ناواو هیچ ره گهزیکى نهوانى نیا نیه

^۳ موسوعة التاريخ الاسلامی. د. أحمد شلبي.

(لیبی) یان هه‌راج کردبوو به دوو کهشتی جهنگی بدهنه ئیتالیا... زۆریه شه نیشتمانانه بی خاوهن بووینه سه‌ودای وای له‌سه‌ر گراوه، نه‌و کاتی په‌یوه‌ندی نیشتمانو نه‌توهو ده‌لاتی سیاسی لێک جیا‌بوو؛ دوا‌ی له‌ سه‌رده‌می رابوونی نه‌توهی به‌ نۆرگانیک‌ی و سیاسانه‌ پێک به‌ست‌ان، درایش ب‌وه ماده‌یه‌کی یاسای ده‌ولتی بۆ دروست بو‌نی ده‌ولتی ها‌وجمه‌رخ، بۆیه هه‌روه‌ک نه‌توه‌یه‌ عه‌ره‌به‌کان هه‌ل‌ئەن که وه‌سفی ناشو‌ری و نه‌م‌وی و عه‌باسی به‌ عه‌ره‌بیانه ده‌کهن، سه‌غۆ‌لو نه‌ت‌ه‌رو عوسمانی به‌ تۆرک، به‌هه‌مان شێوه‌ش هه‌له‌به‌ وه‌سفی نه‌ی‌ویه‌کان: به‌ کوردایه‌تی به‌ک‌ری‌ت.

سه‌رده‌م سه‌رده‌می نه‌توهی نه‌بروه، سه‌رده‌می ئیمپ‌راتۆریات و به‌نه‌ماله‌ بو‌وه - نه‌گه‌ر ئیسلامی ر‌استه‌قینه‌ نه‌بو‌ی، نیت‌ر زۆرجار به‌ ته‌رازویه‌کی شه‌ واق‌عه‌ی ئیستا واق‌عه‌کی می‌ژو‌وی بی هه‌له‌سه‌نگ‌یت‌ین هه‌له‌ ده‌رده‌چ‌ی، وه‌ک حوکم دان له‌سه‌ر (صلاح الدین) که بۆچی ده‌ولتی کوردستانی دروست نه‌کردوه‌!!
یان عه‌باسی و نه‌م‌وی بۆ ده‌ولتی عه‌ره‌بیان دروست نه‌کردوه‌... نیت‌ر نه‌گه‌ر واب‌وایه‌ ناب‌وایه‌ نه‌توه‌یه‌ تۆرکه‌کان یه‌ سه‌رک‌رایه‌نی شه‌تاتۆرک شۆرش له‌سه‌ر عوسمانی به‌ک‌ن..

هه‌نگه‌یه‌کانی سه‌ره‌له‌دانی نه‌توه‌یی - پوخته‌:

- 1- قۆزاغی می‌ژو‌وی و گه‌شی زانستی و ته‌کنه‌لۆجی.
- 2- غیا‌بی ئایینی ر‌استه‌قینه‌.
- 3- په‌یدا‌بوونی بۆشایی ناب‌دی‌لۆجی و با‌وه‌ر له‌دوا‌ی لا‌وازی‌وونی مه‌سیح‌به‌ت، وه‌ک په‌هه‌ندی نه‌و‌ریه‌که‌ی.
- 4- پ‌ن‌ویستی هه‌ژۆ به‌ کۆمه‌لێکی کۆمه‌لایه‌تی بۆ ئینت‌ما و ته‌فاعول کردن.
- 5- گه‌شی نام‌را‌زه‌کانی فریودان بۆ په‌یدا‌کردن و پرا‌ک‌ت‌شانی لایه‌نگ‌ری سیاسی له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاند‌اران.

۶- گمېشې علمانييت و سياسي مېرېهې ميکافيلى.

۷- پالنېره نېمېرېاليزمېگان.

۸- پالنېرېکې دېروونې هېه بې مړوږ، که نارېزووې خې دېرېستې هېه، بېتايېدې رېوشېنېران، بېه هېر کاتې له نېنتما تايديزېوې سياسي و نايېنې و (ناسويېگان بې گمېشې) شکست بېتېت بې خېرېاي دې گمېرېتېوې بې نېنتما بېه (شاقولېه کاتې) وېک خېلېه کې و نېزادې و نېتموې و... نېموېان دايېنې مېرېهې کې بې هېزې زېروړانېن و نوې کړدېوې نېو هېرېه بېسېر هېلدا نېشېوېه.

۹- له ناو هېو نېتموېه کېش داستان و سېرېرېدېه کې نېفسوناوې هېهې وېک سېروېرې و ياد کړدېوېه کې نېتموې، له ناو کور و نارېهگان (سېرېرېدې نېوړز) که زور روونېشېه ناکوېتېه عېه قېلې دروست، هېروېه (تووانېه تې) توړکې، (هرېجتون و شېب اېلېه اېلېه تارې) عېرې و يېرې، ارض الرېسالاتې عېرېه، (نارام) بېش له ناو نېرمېهگان، بېسېرېرېدې واش پېرې فاشې له نېتايياو نازې له نېلمانېاو شوقېنې فرنسې و فالانزېسې نېسپانې... *

جېاوازي نېوان دوو چېهک:

نېمېرېه نېتموېه: له لايېن نېتموېه گمېرېه عېرېهگان تېه قېلا دراوېه نېمېشې بېرېنېشې رېز (قومېه) و خېل وېنېمالېه و خېزان هېروېک له (کتاب الاخضر) بېروون تر هاتوېه: الامة عبارة عن اسرة كبيرة بعد ان مرت بمرحلة القبيلة، بېو شېرېه اېه دېته زاراوېه کې کوېه لايېه تې سستونې که مېک فراوانتر له نېتموېه، هېر بې سېرېجېکې سېرېه تايې بېروونې دېرېه کېوې نېو دوو چېهکې زور لېک جېان، که چې زورېوې نورېه نېتموېې و فېرېهنگې کانيش يان بې نېتمېست تېکېه لېان دېه گېن بېان لېوېر کاريگېرې زانېارې تايېه تې نېوړېوې، نووېه رانې خو شمان پېرې بېه لېدا چووينې، له فېرېهنگېکې بالاي وېک (الموسوعة العالمية) که بېو پېلېه نېتموېه گېرېش نېه، که چې ناوای نېتموېه تې و نېمېت تېکېه کړدوېه، سېرنج بېه

له پێتاسی نەتەر، دەلی: (تەبیر سیاسي يعني شعور الناس بإلتواء جميعا الى أمة واحدة)^١، بەهەمان شێوە (قاموس التربية) گە پێتاسی (مادهی: nationalism - القومية: وعي قومي يركز على مجد الأمة ثقافتها مصالحها)^٢، هەرودەهالە (قاموس السياسي) هاتوو: ((جملة عوامل معنوية التي تربط جماعة انسانية وتضمها في اطار وحدة تعرف بالوحدة القومية وتعرف هذه الجماعة باسم -الأمة-)). زۆری ئاوا لێی بەهەلە داھووینە.

تا رادەیکە زۆر باویشی وەرگرتوو بەو فەیلەسوفێکی وەک (ئەنگلس)یش لە نووسینەوی مەرجەکانی (تۆمەت) گەرايتەو سەر هەمان مەرجەکانی نەتەوایەتی، لەدوای پشکینیکی ورد لە زمانەکانی ئەلمانی و ئینگلیزی و فەرەنسی و زۆریەیان وا دەرەگەوی لە زمانی نەروویی نەو دوو زاراوەی (نەتەر) و (تۆمە) بەیەک واتای (national) هاتوو؛ مەسیحیە نەتەر گەریەکانی شام و لێبان یەکم تۆز بوون کە دروشمی (العرب ثم الإسلام) پێان بە کارهێنا و دامەزرێنەری بیری نەتەرەوێ عەرویش، لەوانە (بوتروس بیستانی و نبراھیم یازچی... نەجیب عازووری کتێبیکی بەناوی (بقطة أمة العربية) نووسی، نۆمە عمرەبیان هێنا ئاواو لە جیاتی نۆمە نیسلامی، ساتیج نەلوسەریش بەکەم کەس بوو (تاشینال)ی کردە (تۆمە) و نیتەر (الأمة العربية) بەکارهات، نەگینا لە هیچ کتێبیکی کۆتێ نیسلامی نەو زاراوەی نۆمە عمرەبی نادۆزیووەوێ زۆریک لە ئەکادیمیە نەتەرەوێ گەریە عمرەبیەکانیش وای تێگەشتون کە نیازێ قورئان لە نۆمە نۆمە عمرەبی، نەخۆ، نۆمە تەنھا لە فەرەنگی نیسلامی مانای خۆی هەبێ، ناوێردنی نەتەرەوێ بە (تۆمە) بۆ بالا و پەرۆزکردنی نەتەرەوێ گەریە، جار رایە مارکیەکانیش زاراوەی (تۆمە) پێان بەو کۆمەلە

^١ الموسوعة العالمية، ق- ب/ ١٨، ٤٢٧.

^٢ قاموس التربية: مادة (nationalism)، (د. خولي).

^٣ له كوردستانیش بەشێك وای تێگەشتوون

(غەيرە ئىسلامى) مانا ئى ئومە نادات^۱. پىتناسى ئومە لە كىتىيە كۆنەكانى ئىسلامى ۋەك: جرجانى، ئىيىن مەتروور، فەيروز ئابادى، ئەسفەھانى... بەر كۆنەنە خەلەكە ۋەتراۋە كە ۋەلامى دەۋەرى ئىسلامىيان داۋەتەۋە، نەمەش (ۋاتە نەمەش) لەمۇ فەترەمى سەدەي (۱۹) بەدۋاۋە كەمەت نەمۇ ۋۆلەي مابور زىاتەر فەرەنگى ئەلمانى لە جىھانى ئىسلامىش زالز تر بوۋە، فەرەنگە جىھانىيەكانىش ۋەك (موسوعة دىرۇ، تەكادىيەي فەرەنسى ۱۶۹۴، فېختە، رىئان، مارسىل، هېگل، نتچە، ماركس، ئەنجلس، لىننې، ..) ھەمۇ نەوانە لەبارمىان نووسىيە، خاك ۋە زەمانىان كەردۆتە پىچىنەي ئومە كە دوو فاكتمەي نەتەۋەيە، بۆيە دەپىننې ۋەتەنكەل كراۋە، سەرنېج بەدە (د. كىالى) چۆن لە پىتناسى نەتموۋىيە (ھەمروەك پىتناسى سەروو لە موسوعة العالمية) گەيشتۆتە ئومە، (أمة: مجموعة بشرية تكون تألفهما تجانسها القومي عبر المراحل تاريخية تحقق خلالها لغة مشتركة تاريخ تراث ثقافي معنوي وتكوين نفس مشترك والعيش على الأرض واحدة مصالح اقتصادية مشتركة مما يؤدي الى احساس بشخصية قومية، و تطلعات ومصالح القومية موحدة مستقلة)^۲، نەمەش بەدەقى لە فەرەنگى (حزبى بىمەس) ھاتوۋە بېروانە (تعريفات ببعض المصطلحات - مادة: أمة).

ساطح ھەسرى كە جىھان پىننىكى عەربىي نەتەۋەگەريە دەلنى (... لىكن لا الدين ولا الدولة ولا حياة الاقتصادية من مقومات الأمة الاساسية، ولكن اللغة و التاريخ هما عاملان الأمة)، لە (موسوعة العربية) ش كە (نوتىزىن و بەھىزىزىن موسوعەيە) دەلنى (ئومە) بەيەك فاكتمەي دروست ناپىشت، ۋاتە تەدنيا بە ئايىن دروست ناپىشت^۳، دىسان لە (موسوعة العالمية) لە پىتناسى (نەتەۋە) بە (ئومە) كۆتاي ھاتوۋە، ئومەش بە نەتەۋە: (قومية: تعبير سياسي، يعنى الشعور بالناس

۱ ما يقال عن الاسلام ل ۲۱۹.

۲ الموسوعة السياسية ب ۱ ل ۳۰۶.

۳ موسوعة العربية ب ۲ ل ۶۳۴.

بالانتماء جميعا الى امة واحدة)، (امة: مجموعة من الناس يتقاسمون ثقافة تاريخاء لغة مشتركة لهم شعور بالوحدة القومية)^١، له بارهی نعتوايهی هاتوره (الدولة القومية: هي اذا تطابقت حدود الدولة مع حدود الامة نفسها)^٢.

له نعتوايهی کانيش هاتوره: نومه به: ١- بمرزه وندي هاويهش، ٢- خاکی هاويهش، ٣- شارستاني هاويهش، ٤- ميژوو، ٥- زمان، ٦- تاپني هاويهش^٣.

له موسوعی (مذاهب مفاهيم في فلسفة الاجتماع- ل ١٥ -که بسپوږيشه لعيواره يمه -) هاتوره: (ان الامة مرتبط اشد الارتباط باللغة...)، نعتوايهی همد اکوږکی له: (زمان، ميژوو، تابوږي، دهر ووني، کهلتوږ، ...)، وه مبرجه کاني نومهی له قهلم داوه، به لام له دوايدا ديتوه سمر نغو راستکردنه وه دهلي: نومه و نعتوايهی له نيسلاما ليک جيان.

لعيناسيني که دهگمن بو نعتوايهی له لايون (کارتون هيس) کراره تمينا تيرواينينيکي نايديولوجي کردوته بنچينه نهک ميژوو و خاک و زمان و دهلي: (نعتوايهی بريتيه له کومه له خهليکي که تيرواينينيکي هاويهشيان بز گهر ورون و ژيان هيه)^٤ نغو پيناسه نزيکه له (نومه) نهک نعتوه، پيناسه کاني نعلاني و فرنسي و روسي بو نومه ليک جيايه، نعلاني ترخي ره چلهک بنچينهيه، له فرنا نيشتمان، له روسي تابوږي... تيگميشتنی عمره پو تورک سپارهت به نعتوه بو نعلانيه که دهگمريتوه، له پروي ياسايده به شيک پتيان وايه نومه نوانمن که خاوهن ده ولعتن، (قاموس المصطلحات السياسية والدستورية والدولية) له هادهی نومه دهلي: (مشتقة من أصل لاتيني -nasci بمعنى يولد) سمرنج بده بنه چه که شي بردوته وه سهرلاتيني!

^١ مرسعة العالمية ب ١٨ ل ٤٢٧.

^٢ موسوعة العالمية ب ١٨ ل ٤٢٧.

^٣ مقدمة في أنثروبولوجيا الاجتماعية.

^٤ Easy of nationalism

نهنور جندي له پېنناسي نومه وژر به وړيايي و نهندازيارانه جياوازي كړدووه له نيوان نومو نهتهوه، كهچي هيريكه له زمانو جوگرافي و مينژوي به تهماوي بهچي هيشتهوه، معرجه كانې نومه له ٩ خال كوكردونهوه، (بيروپروا، ووشيازي نيسلامي، زماني قورنان، ميژوو، نهرسته نيسلاميه كان، پابه ندي به شمريعت، بهندايتي به كومهل، پهيونه ندي جوگرافي، يهك نامانجي).^١

(سعيد حوي)ش بيرياريكي نيسلاميه نيشانه كانې (نومه)ي له كتيبې (الاسلام) بهو شپويه ديازي كړدووه: (وحدة العقيدة، العبادة، السلوك والاخلاق، الدستور والقانون، القيادة، التاريخ، اللغة).^٢

تهوهي جتي سرغچه ليردا (سعيد حوي)ش تا يادهيك كهوتوته ژير كاريگري رابووي نهتهوهي، دهينين هرردو فاكتهري (زمانو مينژوي) كړدونه معرج، بدلام هر له (٢٨٦)هه مان كتيب گهراوهتهوه هه موو جوړه پهيوستيكي بينجكه له نيسلامي روت كړدونهوه يو بناغه دارشتني نومهو پهيونديه كانې به نهتهوهو نيشتانو دهلي: (..أما المجتمع الاسلامي فأرتباطه بالوطن والقوم بمقدار ارتباط هذا الوطن وأهله بالاسلام، فولاء المسلم أولا وأخيرا).. هه ليه ته نهوهو هه مان راي جمال الدين نهفغانيه كه دهلي: (لا جنسية للمسلمين الا في دينهم)..

بهو شپويه نومهت له فيكري نيسلامي دا رهچه لك و ميرات نيه بهند نيه به ميژووو زمانو خاك و بابو بايران، واته نهو زاراوانهي وهك: أمة الالمانية، أمة العربية، أمة الكردية... هه لهن، له بهرامبيري دا نهو زاراوه هاوتايانه پاستن (أمة الاسلام، أمة الاستجابة، أمة الايمان، أمة العقيدة).

نيتر نهو چه مكانه: دار الاسلام، ولاتاني نيسلامي، دار الكفر، دار الحرب، دار الامان، كومه لكهي نيسلامي، نيمهي نومهتي عمده، لهو سرده ده بهتاييه تي لهو

١ معلمة الاسلام - مادة: المسلمون أمة.

٢ الاسلام - سعيد حوي ل ٣٤٦-٣٤٢.

عموله مېمو لمؤيز دسه لاتى علمانيدا ماناكانى پر به پېستى تپه، هه مرو نهو پوښتنه جيوگرافى و ره چله كيه بؤ بنچينهى پوښتنى نايديز لوژى و شايى هه له درده چي، به حسابى دارالكفر و دار الاسلام بيت.. كه درناچت وك دهينين به همزاران مزگهوت و ناوهدى دعوه له نوروپا و ناسيايه، به همزارانش ليره له دايكو باوك و خاكيتكى نيسلاميه وو عه قيده كى سوشياليستيه يان چه پيه يان لېبرال دېركراسى و نه نه و گريه.. بويه نهو بانگه وازهى (پاپا) له سوردانه كى بؤ هند له كوتايى مانگى ۱۹۹۹/۱۱ تا رادهيك هدفه كه وتى: با به نديك بؤ (مافى مرؤف) زياد بكرت كه هر كس بتوانى به سر به ستى نايينش بگويي.

نيتتماي (نومهى نيسلامى).. موكته به.. پرؤسمه كه به رده وام پيوستى به به پوره رده و دروست كرده.. نك هر له دايك بووى سنوړى كى جوگرافى به ناو نيسلامى بيت تير تاكتيك بى له (نومهى نيسلام).. نه خير نيتتماي نومهى نيسلام زكماكى و ميراسى و نه وه بى و.. نيه، درست كرده، جولانه و بيه له سه رها كانيدا حزبايه تپه له (حزب الله).. «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْغَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ». واته (نومه) زار او ميه كى سياسيسه له كومه له زار اوه كاني ناموسى وك (حزبايه تى، نايديز لوژيا، نايين، مهادينه كان، فلهفه،).. بنچينهى حزبايه تى نيسلامى له جهانيتكى وا بؤ نه و بيه نومه تيك دروست بكه له خاكيتك (كه دهره تى نيسلامى) پښ دهرتيت، بهيتى بهرنامهى (قورنان و سونه) وك پتفه مېهر وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْغَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ نهو كومه له هيله خوارو خنچهى كيشاو هيلتكى راستيش به ناويان داو فهرموى: (هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل)، نير پيرستى به نرك هيه بؤ كوكرده وو پتخست و تېگه يانندن و ريتمايى و نيتسار كرده لهر نهو هيله،.. كهواته بزوته و ميه كى ساسيه له سه رها تادا، نه گهر ودرت بېقه بليئين خودى كومه لگى نيسلامى راسته قينه كومه لگيه كى سياسيه، هر بويه ش لهرده مى پتفه مېهر وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْغَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ دواى خوله قاي راشدين و سرده مى عومده كورې

عبدالعزیز، صلاح الدین، زۆر سولتانی عوسمانیش دەبرایە هەمو کەس فێرە نایە کە ی بکریت بە پێی «قَمَنَ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ» (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ)، لە کۆتایی دەرجوونی نینجا لێی دەپرسا ناخۆ ئەو نایەت دەوی وەک بەرنامە ی ژیان.. بۆی هەبوو وەری گری، بۆشی هەبوو رەتی بکاتەو... بەو شێوەیە نۆمە دروست دەبێت بەردەوام دەبێت ئەو وەک نیتسا، ئەلانیەتەر لە هەمان کاتیشتا دەلی نۆمەتی مەرجه دەم، و دەلی مازکسییم و نیلامیشم، بەرنامە ی (عصبی قومیه) و دەلی رایەری نۆمە ی نیلامیم، ئەو تێکەڵیە لە قازاخی نیسلام نیه وەک تێکەڵ کردنی هێلە راستە کەو خوار و خێچە کانه، ئەوانە ی تێکەڵی دەکەن و دژی لێک جیاکردنەوی ئەو دوو چەمکەن، هەبەستی سیاسی و ستراتیجی لە پشتهوویە، دەیەوی پیری نەتەواپەتی بپاسینی و بنچینه یەکی فکری و فەلسەفی بۆ دروست بکا کە نیەتی، نەودش بەکررتی جیاوازیەکانی نێوان نۆمە و نەتەوایە:

١- نەتەوە لە زنجیرە ی نینتمای شاقولی (ینەمالە، تیرە، هۆز، خێل، نەتەو، ..) یە، کەچی نۆمە لە زنجیرە ی ناسزی (نایدیۆلۆژیا، ناین، مەبادیتی، سیاسی، حزایەتی..)، هەلبەتە زنجیرە ی یە کەم کلاسیکی و دوو هەبیش پیش کەوتوو و مانا مەزۆقایەتیە کاتە.

٢- نۆمەت و شیارە و نەتەواپەتی عەوام هەتەلەتارە یە، ئەو دوو سیستەمە سیاسی و کۆمەلایەتی و نابوویری یە یە لەسەر هەر یە کەیان بنیات دەنری لەجە و هەردا زۆر لێک جیان.

٣- نینتمای نەتەواپەتی بایۆلۆجیه، میراتە، خوێنە، .. بەدەرە لە خواستی خۆت، .. کەچی نینتمای نۆمە نایدیۆلۆژیه، مەرکەسە، مەزۆقایەتیە، عەقلە، بەدەستە خۆتە، عەمیری، ..

- ٤- نەتەمەنە لە باشترین بنچینەى زمان و خاكو میژوو و ره‌چه‌لەك دروست دەیت، كه‌چی نومه‌ له‌سەر بنچینەى عەقیدە دروست دەیت بى پتووستى به‌ پرۆسەى میژوویى هاوبەش له‌ خاكو میژوو و زمان.
- ٥- نەتەمەنەى ئه‌و سەردەمه‌ -زیاتر به‌ره‌مه‌ى سایكس سیکۆى ١٩١٦ و پرۆژە‌كه‌ى ئیمپریالیزم و سیکۆلاریش به‌رتوێ ده‌بات، نومه‌تیش پرۆژە‌یه‌كى ئیسلامیه‌، بۆوتنه‌و ئیسلامیه‌كان به‌رتوێ ده‌بن .
- ٦- فراوانترین سنورى ئیمكانیاتى نەتەمەنە سنورى نەتەمەنە‌كه‌یه‌، كه‌چی سنورى ئیمكانیه‌تى نومه‌ هه‌موو مرۆڤى سەر زه‌ویه‌ به‌ نەتەمەنە نه‌زاد و ره‌گه‌زى جیا جیاشه‌و، بۆیه‌ له‌ (نومه‌) مانای كه‌هایه‌تى و (نشئ) و زۆرایه‌تى و.. نامیتن.
- ٧- نمو ده‌وته‌ى له‌سەر بنچینه‌ى ته‌شه‌و دروست ده‌بێ، سنوورداره‌ له‌ هه‌موو لایه‌ك به‌ تابه‌تى له‌ ڕوى جوگرافیه‌ كه‌چی ده‌وته‌ى نومه‌ جیهانیه‌.
- ٨- نەتەمەنە ئینتیمایه‌كى كۆمه‌لایه‌تیه‌، نومه‌ ئینتیمایه‌كى سیاسیه‌، واته‌ له‌ یه‌كه‌مدا ته‌نها ئینتیمایه‌، له‌ دووه‌مدا ئینتیمار وه‌لایه‌، له‌ یه‌كه‌مدا چالاكى وه‌لا ده‌بته‌ ره‌گه‌زیه‌رستى، له‌ دووه‌م ده‌بته‌ مرۆڤایه‌تى.

نومه‌

- ١- ئینتیمایه‌كى ستوونیه‌.
- ٢- میراته.
- ٣- جیهانى و بى سنوره‌.
- ٤- نایدیۆلۆجیه‌.
- ٥- فره‌ زمانى.

نەتەمەنە

- ١- ئینتیمایه‌كى ناسۆیه‌.
- ٢- وه‌رگه‌راوه‌.
- ٣- ده‌شمى و سنوورداره‌.
- ٤- بايۆلۆجیه‌.
- ٥- تاك زمانى.

(۴۱)

بیری نەتموایەتى فکر القومی nationalism

لە وەرگیرانی نمو کۆمەڵە زاراوانەى وەك: نەتمو، نەتموایەتى، بیرى نەتموایەتى، ئایدیۆلۆژیای نەتموایەتى.. لە بەرامبەرەکیان بە ینگلیزی یان لە لاتینیە رەسەنەکی هەندى گرفتى زمانەوانى پروپرو دەیتەو، لە راستیدا نەتمو نەتموایەتى، نەتموایەتى و بیرى نەتموایەتى، .. هەتا لەگەڵ ئایدیۆلۆژیای نەتموایەتیش لێك جیان، (نەتمو) بە کۆمەڵە خەلکیكى هاوزمان دەوترى، تەنها چەمکیكى کۆمەڵایەتیه ئەك سیاسى، نەتموایەتى دەبێت چەمکیكى سیاسى، بەمانای کۆبونەو و وەلاء، لە زمان تى دەپەرى بۆ دەرشتى بنچینەى زیاترى وەك، هێشوو، خاك، بەرژووەنەى بالا، .. (بەپەرى هەندى سەرچاوە ناين و دەروون كەلتورى، ..) نەتمو گەریە، نەتمو پەروەرىش نەو كەسانەن كە نەو نەركە سیاسیه دەخەنە نەستۆى خۆیان، هەرچى بیرى نەتموایەتى.. زیاتر لەوانە قوول دەیتەو، لەبەشتى دۆخیدا بریتیه لەو بیرو بەرنامەیهى كە دەیەوى جەم و جۆلى سیاسى و جیهانىینیه كەى بە تەرازووى بەرژووەنەى نەتموایەتى بۆ مەزۆقايەتى دەرژۆى و دەگەڕیتەو سەر بنەمای (أَنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا)، هەر چەندە خاوەنانى نمو بێر و یستویانە وەسفى بە : بیرى مەزۆقايەتى، بیرى سەردەم، بیرى رەسەن، .. بکەن، بەلام لەبەرامبەرىشدا وەسفى بەبیری رەگەزبەرستى و ئەسك و نەژادى و .. گراوە، هەر وەك لە پێشەكەى سەرووش وەشى (دەیهوى) ئی ئیادابە، واتە شایەنى پەمەر و گردن نیه بە ئاسایی، بۆیه زۆربەى زاتاو ئەنشتۆیۆلۆجى و

سياستمدارانېش به بېړۍكې نوځستان بگره هدر (نه‌توايېتى) به نابېړنيزلوجياش نازانن، جگه له ليكنانه‌وهى زياده‌ېوه..

له راستېشدا يه‌كې له سروشته‌كانى ميژووى مرؤايه‌تى به زانستى و سياسته‌وه نه‌وه بووه له‌گه‌ل دؤزينه‌وه و پيدا‌بوونى ديارده‌يه‌كى نوې، شه‌پولتيكى هملچوون له لايمن كؤمه‌ليك له ره‌وشه‌نېرو جيهان بېنو سياسته‌مدار دروست ده‌كا له رادهى خوى تن ده‌پرې، هدر وهك ده‌بين له هه‌سه‌لهى نه‌توايېتىش، كه ديارده‌يه‌كى ناسايى گه‌شى ميژووه (له خيالي نايى راسته‌قينه)، نيتر نينستاي نه‌توايېتى ناسايه، تاوان نيه، به‌لام كاتى نه‌و نينتايه و نه‌و به‌ها و ره‌وشتو نمرىت و نهره‌نگ و كه‌لتورى سرودرى نه‌توايېك بمسه‌ليبات و نيجاييات‌وه، به كؤن و نوې يوه، په ستم و ناهه‌قيه‌كه‌يه‌وهش.. ناويته بكه‌يت بزو برناميه‌يه‌كى سياسى، بېكه‌يته وى نيشانده‌ريك، ترازويه‌ك، .. نه‌توايېتى سرو مرؤقى تر پى هه‌لسه‌نگيټى.. و جيهانى پى بېينى بهر روانگه‌يه‌وه.. نه‌و بيان بېرى نه‌توايېته، كه ديارده‌كانى شوځيټى، ره‌گه‌ز پهرستى، قاشى، نازى، تسؤرانى، جه‌نگه جيهانيه‌كان، ديك‌تاتوريه‌كان، .. ته‌عريب، ته‌ريك و پاك‌ساوى ره‌گه‌زى، .. هه‌تا به‌شيكش له نيمپرياليزمى و ده‌كه‌ويته نه‌ستؤى نه‌و بېر، به كيشه و هه‌ينه‌تى كورديشه‌وه چ فاكتمره دهره‌كيه‌كانى داگيركارى چ فاكتمره ناوه‌كيه‌كانى هؤى رزگارنه‌بوونى، بؤيه نه‌و بېر نه‌گمر چى له سره‌تادا لايه‌نيكى له كاردانه‌وه و هه‌به‌ستى رزگارى بووه وهك نينستا نه‌و ده‌وله‌ته نه‌توايېتانهى پى دروست بووه، همر خيرا بووه هؤى جزوه داگيركردنيكى (ناسؤى)تر، نه‌توايېتى سرده‌ست و بن ده‌ست، ستمى نه‌توايېتى.. لسى دروست بوو له بهرامبه‌ريشدا بزوتنه‌وهى رزگارنى نيشتانهى لى پيدا بووه، گه‌لى جار ناوى نيمپرياليزمى نيشتانهى بيان هه‌لى نى تراود.

بؤيه همرىكه له بېرى نه‌توايېتى و نينستاي نه‌توايېتى و هه‌ستى نه‌توايېتى لىك جيان، همر چهنده زؤريك له نوسه‌رو بېرياره نه‌توايېتىكه‌كان تا نينستاش نيكه‌لى

دەگەن، لە راستیدا نەتەواییەتی نینتەمایە ئەک وە ئە، پایزۆلۆجیە ئەک نایدیۆلۆجیا، خۆیشتە ئەک سیاسەت، هەستە ئەک عەقل، فسیۆلۆجیە ئەک سوسیۆلۆجی، جەو جۆلە ئەک حزب و بەرنامە، هۆنراوە و پەخشانی ئەک فکر، هەلچووێ ئەک زانست، وەختیە ئەک دانیم، .. بیری نەتەوایی دەیهێ ئەر سەرراوە بێزۆی ئیکاتە (وە ئە، نایدیۆلۆجیا، سیاسەت، .. هتە)، هەلبەتە ناشیۆی بۆیە دەبینن بیری نەتەوایی بە تەنها بیریۆکی شۆفینی و رەگەز پەرستییە یان داپۆشراوە و تەواو کراوە بیهێکی ئە مەدرەسەکان، هەر بۆیەش حزبە نەتەواییەکانیش ناوە ئاویۆکی مەدرەسەییکی تری هەلگرتووە، وەک حزبی بەعیی عەرەبی سۆشیالیستی، حزبی دیموکراتی کوردستان، حزبی سۆشیالیستی نەتەوایی (نازی)، .. هتە، لە کۆنگرەیی دامەزراندنی حزبی بەعیس هاتووە: ((یۆمەن یان الاشتراکیە منبعث من صمیم القومیة العربیة)^١، چونکە وەختیە بۆیە دەبینن دروشمەکە (وحدة-حرية-اشتراکیة)، کۆتای بە مەدرەسەکە دیت ئەک بە عەرەبیەکە، بەشێک بەو نەوستان دوو مەدرەسیان هیناوە بۆ تەواوکردنی ئەو بیری نەتەواییە، جمال عبدالناصر دەلیت: (بیری نەتەواییەمان بە دوو بۆلە دەفیری، سۆشیالیستی و دیموکراسی)^٢، نیتەر ناوەیۆکی ئەو بزووتنەو نەتەواییە ئا رادەیهێکی زۆر دەگەیتە سەر ئەو مەدرەسەییکی کە بیریۆکەکی پێ تەواو کراوە، بۆ نمونە ئەو حزب و بزووتنەوانی بە سۆشیالیستیان تەواوکردووە ئەوا (فاشیەت و نازیەت و بەعییەتی ..) لێ یەیا بوو، بەلام دیموکراسی و ئیسلامیەکان جۆریۆکی تەرن .. بەدەرن لە رەگەز پەرستی، نەوێش گەرانەواییە بۆتە فامی و پۆلینە کۆتەکی یۆتان کە خەلکی دابەش کرا یۆکانزای زیتەر زیو و ناسن .. و لە کۆتایییدا بنەماکەیی نەرستۆ (الناس لیسوا کاستان المشطی لێ هاتەدی، پەییچەوانی بەکسانی ئیسلام، بۆ ییتە بیت ئەو بیلال حەبەشی تەنەکەیهو (أبو جهل) یش زیتەر.

^١ مۆقر ناسیی ١٩٤٧-مادة (٤).

^٢ فلسفة الثورة- جمال عبدالناصر.

فەلسەفەى رەگەز پەرسىتى و زىيانى بىرى نەتەۋەيى و نامرۇقايەتپە كەي لە
 بىنچىنەدا لەۋە دىۋى كە ۋەلانى مرۇۋ ناپىت لەسر بىنچىنەى ئىنئىماى زگىماكى بىت،
 ھەموو نەم فاكىئە كۆمەلەيەتى و نەزادى و رەگەزپەى دەگىرتەۋە كە بىرون و
 ئىنئىمائى تىابدا بەدەست خۇت تپە، ۋەك بوونت لە بىنەمالە ۋەزۇ تپە و نەزاد و
 نىرىنە و مىنە ... بىرى نەتەۋەيى ۋەلانى مرۇۋ لەسر بىنچىنەى تىنئىماى
 نەتەۋايەتى بەتدەكا و بىرو ناپىدىۋلۇزىيەكى رەگەزپەرسىتى لى زادە دەبىت، كەنا
 مرۇقايەتپە، ئاپىدىۋلۇزىيا و بىرى مرۇقايە بەلەيەنى كەمەۋ، دەبى لەم سىنورد بىت
 كە ۋەلانى مرۇۋ لەسر بىنچىنەى عەقلى و پەرەھەسەكانى بىت كە نىنئىما كىردى
 لەدەستە خۇتە و ئاپىدىۋلۇزىيا و فەكرو ئابىن و حزبى و بىرونەۋە عەقىدىەكان...
 دەگىرتەۋە، يان بە گوزارشىكى تىر نەگەر تەۋەرى پىزگارى - نەتەۋەيى زال بىرو
 بەسر تەۋەرى پىزگارى - كۆمەلەيەتى نەۋا رەگەز پەرسىتى دەردەچى، پىنچەۋانەشى
 بە پىنچەۋانە.

مىژۋى گەشەى نىنئىما و ۋەلا ۋاھاتۋە ھەروەك لاپەك لە تامانچى شۇرپى
 پىنچەمبەرەكانىش تەۋە بوۋە كە: ۋەلانى خەلكى لەسر بىنچىنەى زگىماكى (لە:
 خۇت، رەچەلەك و نەزادى و دەقەرى...) بىگۆرنە سەر بىنچىنەى عەقلى، كە بىرىتپە
 لە بىروپرا تا نۆمەتلىك دروست بىكەن نەك نەتەۋەى جىاجىيا، لە بەرامبەرىشدا
 ھەموو دەسلەت و پەرنامە نەفامەكان تا تەۋساتەش دىستىوانە ۋەلانى مرۇۋ
 لەسر بىنچىنەى دەسلەت بىنەمالەيى، خىلەكى، تىمپراتورىيەتى، نەتەۋەيى...
 دروست پىكات، ھەر تەۋەش مىژۋى گەشەى بەندەلەيەتپە، ۋەلانى جاران بە
 نەۋرۋىشەۋە ھەتا سەردەمى رابوونىش جگە لە ۋەلاتە كۆنەپەرستانەى سەردەش
 بۇ (دۇق، بىرگىندىيا، پادشا، شازادە، ئىمپراتور، كاتولىكى مقدسى، پاپا،
 كىتپە،...) بوۋە، ۋەلانى نەتەۋەيى گەشەى ماھىيەتى نەم فاكىئە كۆنەنەپە
 ھەروەك عەلمانەتپىش گەشەى ماھىيەتلىكى كۆنى نەم پۆلەيە، گەشەى سەردەم
 ھەروەكى كۆزكۆندەۋە لە پىك گەبىشتىنى كۆمەلەتلىك ھۆكارى تىر بۇى لەۋانە:

۱- کۆتایی دەلاتی ئیمپراتۆریەکان بۆ نەتەواپەیتی.

۲- فراوان بڕونی ئینتەمای خێڵەکی و دەقەری.

۳- بەندبڕونی تاک بە دەسەلاتی دەولەتی نەتەوایی زیاتریوو لە دەسەلاتی ئیمپراتۆریەت کە ئەوکاتی تاک نەتەوێک راستەوخۆ لە ژێر کاریگەری دەسەلاتی سیاسی نەبوو.

۴- پەڕینەوێ ئینتەما لە خێڵەکی یەوێ بۆ پۆشاییەك (کە نایێ راستەقینە یان مەبەدبەتیکی مەرقۇمانە نامادە نەیت) ئەموا بەسروشتی خۆی بەو دەلاتی نەتەوایی دەگا.

نەگەرچی ئینتەمای نەتەواپەیتی کۆنە جا مرۆڤ هەستی پێ کردوون بیان نا، ئینتەماپەکی ئوستوو بڕوو، هەتا نەوورۆژی ناجوولیت، ئەو هۆکارە مێژووییانەیی سەرۆ بڕوونە وروژینەر، بۆیە (نەزەلی و نەبەدی نیه) ر (حقیقة خالدة) نیه،^۱ وەك لە راپۆرتی (حزب البعث) زۆر سەرچاوەی تر هاتوو، لە ناییش رەسەن تر نیه وەك ساطح حصری دەلیت: (تا ئیستا عەرەب (۲) نایینی گۆڕیرو، کەچی عەرەبایەتیەکی نەگۆزارو.. واتە رەسەن تر)، بەلکو لە قۆناغیکی درەنگی مێژوویی هاتە مەیدان، ئەو دیاردە مێژووییانە زیاتر بەپێی پتییستو فاکتەری بابەتی (لە غیابی نایینی راستەقینە) دروست دەیت، بیری نەتەوایی لە نەوڕوپا لەو پۆشاییە تاپەنە سەری هەلدا، لە لایەن چەند فەیلەسوفێك لەواتە (هیگل: بنچینەییەکی فەلسەفی بۆ دارشت، گەشتە ئەو نەتەواییە کە مێژوو لە پالای نەتەوایی پڕوسیای داویش لە (تاریەتی) کۆتای دیت، بسمارک بەو رێنموونیە ئەلمانای لە سالی ۱۸۷۱ دروست کرد، دواي سۆزەمرەزانو سۆشیاالیستی نەتەوایی و نازیەتی لێ پەیدا بڕوو... بۆ رۆژەلات و جیهانی نیلامیش لە گەمڵ هاتنی عەلمانیهت و کۆمونی خەلاقەت دەستی پێکرد، بەگەم جار لەنێو چەند

^۱ سەرچ بەد: تەفریر سیاسی التالیسی حزب البعث - ۱۹۴۷ - مەو (۲).

^۲ هەرخۆی نازی بەمانای ماقول و سۆزەمرەزان دیت.

ناوندیدو سه‌نته‌ریک له لیبناو نه‌سته‌مبۆلۆ قاهیره... زیاتر لای مسیحیه
عمره‌به‌کان بیری هه‌لدا، له نیتو تورکیش له‌سهر ده‌ستی به‌هوودیه‌کانی دۆغه
له‌سالتینیک بیری هه‌لدا، چونکه مسیحیه‌کان وه‌ک پالتیری دهروونی (خۆ
ده‌رخست) له‌ فاکتیری (نایینی) دا بوونیتکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی لاوازیان
هه‌بووه، بۆیه به‌دوای فاکتیریکی تر گه‌ران- که نه‌ته‌وه‌یه- به‌هۆیه‌وه
کوزارشیککی به‌هیز تر له‌ نیتماکه‌ی بکا، هه‌ربۆیه‌ش کۆنگره‌ی (پاریسی
١٩١٣ نه‌ته‌وایه‌تی عمره‌ب) نیره‌ی مه‌سیحی بووه‌و بووه‌ هۆی سه‌ره‌هلدانی بیری
نه‌ته‌وه‌یی به‌خێراتر، بزوتنه‌وه‌ی (تیتحاد الترقی- که‌له‌سالی ١٨٨٩ ز دروست بوو،
دوای احمد ره‌زا سه‌روکایه‌تی وهرگرت) و که‌سانی وه‌ک (انور پاشا، طلعت پاشا،
جمال پاشا) له‌ پاشه‌ختی خه‌لافه‌ت دروست بوون، به‌هاوتای بیری ئیسلامی
میلله‌تی عوسمانی و بیری نه‌ته‌وه‌یی دروست بوو، له‌واته (نکین نه‌لب) (٥) به‌رگی
له‌سهر (تۆران) نووسی، فحیب عازوری کتێبی (یقطه‌ الامه‌ العربیه‌)ی نووسی،
وه‌کتێبو ته‌میزیراته‌کانی (ساطع الحصری) .. نیتر نه‌و بیره له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی
یسته‌م هاته‌ جیهانی ئیسلامی، بێشتر نه‌بووه، هه‌تا له‌ (هند)یش که‌ خواوه‌ن
شارستانیه‌کی قووتیان هه‌یه‌ سه‌ره‌تای وشیاروی بیری نه‌ته‌وه‌یی بۆ سالی ١٨٨٥ ز
ده‌گێزنه‌وه، که‌ (حزبی کۆنگره‌ی نیشتمانی هندی) دروست بوو، له‌ سالی ١٩٠٥
بووه‌ ریکخه‌ستنتیکی میلی و دوا‌ی له‌ سالی ١٩١٦ غانیدی سه‌ره‌کرایه‌تی نه‌و
حزبه‌و رزگازی نیشتمانی کرد، به‌هه‌مان شێوه هه‌مو سه‌ره‌جاوه‌کان نه‌و هه‌سته‌و
سه‌ره‌تای بزوتنه‌وه‌ی رزگاری نیشتمانی کوردستان بۆ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی یسته‌م
ده‌گێزنه‌وه، به‌لام بیری نه‌ته‌وایه‌تی له‌ناو میلله‌تی کورد و هه‌ندێک میلله‌تی تری
وه‌ک فارس، بلوش، چه‌رکه‌س، .. تا ئێستا وه‌گو ریشه‌ی وای ئیه، نه‌وه‌ش وه‌ک
وه‌سه‌که‌ی (ابن خلدون) نیشانه‌ی پێشکه‌وته.

راي مەدرەسەكان :

نەگەر چى نەتمەوايەتى و بىردەكەشى بەفردە مەبەست بەكارهاتتوودە لە كۆن و نوێودە لەلایەن رۆژتاواودە، ئەوانە : بۆ رزگارى خۆيان، بۆ داگیرکردنى خەلكى تر، بۆ داپەش كردن و تىك گىران و نانمەور هەلگىرسانى ناوەندى ناكۆكى... بۆ پەش دەبينن بەلێنە نىجايەكانيان بۆ مىللەتان و بەكوردپەشەو جى بەجى نەكردوودە، وەك : بەلێنەكانى ھاوپەيمانانى رۆژتاوا لە فەترەى جەنگى جەهانى يەكەم، ١٤بەماكى وىلسون لە ١٩١٨، بەلێنەكانى جورج ١٩٢٠، سېفەر ١٩٢٠...، كەچى سەلبىەكانيان هەمو جى بەجى كوردوون وەك (بەلفۆر ١٩١٨، سايكس بېكۆ ١٩١٦، لۆزان ١٩٢٣، سەد ئاباد ١٩٣٧، جەزائىر ١٩٧٥...هتد)، تا نىشتاش نەو دۆخە بەردەوامە..

هەرچى وڵاتانى سۆشالېستى و مەدرەسەى چەپپەشە، بەحوكمى بنەماكانى بىرى تۆمەسى لە ماركسېت دان بەبىرى نەتمەوايەى نائىز و هەتا مىل ملاتى نى ئىوان داگیركەرو داگیركراویش بەسانەوى دەژمێرنە، هەر چەندە هەندى تاخافتى ماركس هەيە سەبارەت بە ئىترەندە، بەلام لە دواى ئەردى زۆربەى وڵاتانى سۆشالېستى دروست بوو بە پێچەوانەى ئەو (ئەسلە ماركسېانە) كە گوايە دەبى لە وڵاتانى پێشەمازى دروست ببى، بەلكو لە وڵاتە كشت و كالى ر ئەپى بزوتمەوى رزگارى خوازى نەتمەوايەتى دروست بسوون.. ناچار دەستكارى (تەسلېكى) گرنگى ماركسېان كرد لە مەدەپايەكانى ناكۆكى.. وە تۆمارپان كرد كە: دەشیت جار جار (ناكۆكى پەلمەك - كە ناكۆكى گرىكار و بەرجوازى - بچیتە جى نى ناكۆكى پەلە دوو بە پێچەوانەش)، غورنە و پىادە كردنیشان ناكۆكى بزوتمەوى رزگارى خوازى نەتمەوايەى دژ بە ئىمپىريالىزم بوو، كە بەردەوام و ئوونە بوو، كەچى بەردەوام ناكۆكى كرىكارانى رۆژتاوا و سەرمایەدارەكان لەمەرخۆ بوو.. مەدرەسەى چەپى بە چاكى نەيتوانى ئەو سنورانه لىك بكاتەمەو كە نىتەماو هەستى نەتمەوايەتى و بىرى نەتمەوايەتى جىايە، رزگارى - نەتمەوايەى و

رزگارى - نيشتمانيش ليك جيان، نيجا حزبى نعيموى له ولايتيكى داگير كراوه له ولايتيكى سمره خو ديسان ليك جيان.

له نيسلام دا نهو ليك جيا كړنه وانه به وردى دهست نيشان كراوه و له قورنانيش هاتړوه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾، واته يو (تعارف) نهك (تقاتل) يان (احتلال) يان (افتخار).. تعاروفيش واته دان پياهيان به به كړى، به لام لهو سوره بترازي و بپته و د لاندو پيرو نايديولوزيا و.. شعوا نيسلام دژي و مستاوه: (ليس منا من دعا الى العصبية)، (ليستين اقوام يفتخرون بآبائهم ماتوا اما هم فحم جهنم.. الناس ينو آدم من تراب)، چا كترين دهستكاري شوو بنه مايه ي نېنستاو و د لاندې (انصر اخاك ظالما او مظلوما) كړا له لايمن پتغه مېر له ره گمز پهرستى و نامرؤفانه ي وركيترا يو مرؤفايه تى بى نهو ي دهستكاري شپوى بكا ته نيا ماهيه تى گوري، كه له پيشتر ماناي يارمه تى هاو خوينى خوت بده چ لهسو هق بيت يان ناهق.. وري گيترا بهو مانايه ي.. ته گمر هق بوو يارمه تى بده، ته گمر ناهد قيش بوو يارمه تى بدهو دهستى بگړه تا نه يكا.

ته قه لاکانى به نايديولوزى كړدى نه تهووي:

نهو سمر ديره لهوه هاتړوه كه نه تهوويه تى پيرو نايديولوزيا نيه، و لك (اين خلون) پيش ده لى: (النسب علم لا ينفع و جهالة لا تضر)، بويه زور ته قه لاي كوند توى هديه تا پنچينمه يكي نايديولوزى يو نه تهوويه تى بدوزندهو، هه نديكي لى هه لده بيزرين:

۱- شهيتان به په كم وروژينهرو شانازي كم به ره چه لك د ژميريت، بووه هو ي تهو د ژخه ي نيتاي شهيتان، كانه وى من له (صنادم) گه وړه ترم، ره چه لكم ناگړه، نه سلې ناده ميش له قوره.

۲- به‌شېنگى تر بنچېنې دهر وونى زيره‌كايه‌تى ده‌گېتر نه‌وه بۆره‌چهلەك، (شعب الله المختار) ى يه‌هودى و(ارض الرسالاتى) ى عەرب له‌مه‌ هاتووه، له‌ پروتوكولاتى (۵) ى حكماە صهيون هاتووه: «وقد منحنا الله العبرية كى نكون قادرين على القيام بقيادة العالم» ناشيونالېسته عەربه‌كانېش نه‌وه ده‌لېنمه‌وه، ته‌نانه‌ت له‌ كتيبى (العروبة بين الشعبويه والاستعمار) ده‌لې: هه‌موو خه‌لكى زه‌دى وناجان پڻوېستيان به‌ عەرب و خاكى عەرب هه‌بووه هه‌يه، له‌ولاش هه‌ريه‌كه‌ له‌: (نعرسم دى گوينزى فخره‌نى، شامپرلې نينگليزى، به‌واس، فيشمر، ..) واى بۆ چوون كه‌ تواناي عه‌قلى نه‌تو ويك له‌ گه‌ل نه‌تو ويه‌كى تر جيايه، گرايه هه‌ندى نه‌تو شايسته‌ پېشهر وايه‌تى و سه‌ر كر دايه‌تى سياسى جيهان بكه‌نو خه‌لكى ترېش له‌ خزه‌متيان بن، گوپينز پېتى وايرو نارېه‌كانن شايسته‌ هه‌لگرتنى په‌يام بۆ هه‌موو به‌شهر يه‌ت، وه‌ك بنه‌مايه‌كى نايدېزلوژجى، نه‌وه‌ش هه‌مان بۆجيونى كۆنى (رؤم) بوو جگه‌ له‌ خۆى خه‌لكى ترى به‌ (بهربر) له‌قه‌له‌م داوه هه‌ردوئس -كه‌ به‌ باوكى ميژووژميتره‌راوه- شه‌رى ناسياى و نه‌وړوږى به‌جه‌نگى به‌بره‌رو مه‌ده‌نيه‌ت له‌ قه‌له‌م داوه وه‌ك (شيشرؤن ۱۰۶-۱۳ پ ز) وسفى ده‌كا^۱، هه‌مان تى روانېنى (داروينيه‌تى كۆمه‌لايه‌تېشه) .. به‌لام (باستان) له‌ كتيبى (وحدة النفس) و (رازل) له‌ كتيبى (حضارة التقليدية) سه‌لمانديان كه‌ تواناي نه‌قلى مروؤ يه‌كسانه‌و به‌ند نيه‌ به‌ره‌چهلەكو نه‌تووه و فاكتمرى جوگرافى .. شه‌وش هه‌مان راي نايينى راسته‌قينيه‌ به‌ ئيسلام چه‌پېشه.

۳- هېگل و چەند فەيلەسوفىكى تر بنچېنە يە كى تری میژووږى و فەلسەفە و جیهانیان دۆزیمه‌ بۆ نایدیزلوژیای نه‌تووه‌ی، گوايه میژوو واهاتووه هه‌ر جار دى نه‌تووه‌يك پېشهر بووه ئیتستاش نۆره‌ى نه‌تووه‌ى نه‌لمانە پېشهره‌وېزو گه‌یشتنه‌ لوتكه‌ى گه‌شه‌نندنو شه‌وه كۆتای میژوووه .. بۆیه ده‌بى نه‌تووه‌ى شه‌لمان

^۱ شیشرون بازنای "باوكى میژوو" ى به‌ هه‌ردوئس دا .

سەرکردەى سیاسى و نایدیۆلۆژیای جیهان بێت؛ لەوێ بە پانگێشەى پاکى ئارەبىش
لە رەگمەزەکانى تەرەت و دیاردەکانى سەرپەرمان و نازەت و بەجەنگى جیهانىشەو
لەسەر ئەو بنچینەى دروست بوو، ئەو هەموو گوشت و گوشتارەى توخى نا ئارەبى
کرا گواىە تا خزمەت بە مەزقەبەى بەکرى و توخى ئارەبى بەپاکى بێنێتەو تەبەكە
بە توخەکانى ئەرەبەت بەتایەبەت (پەھەدە)، هەمان فەکرەى (تۆراتە) و
گوشت و پێ (نەرمەنى) و... دواى نەفەل و کیمیایى دژ بە کورد کرا لە سەر
هەمان بنچینەى جارى دەراو .

۴- به‌شیکى تری نه‌تموه‌گه‌ریه‌کان به‌معنئى (به‌فسته) دیانه‌وى بیسه‌لین که فاکتورى نه‌تموایه‌تى به‌هیز تره له فاکتورى سیاسى و نایندیلۆجى و هه‌تا له ناینیش، ساطح الحصرى ده‌لى: (له قۆناغیکى دیارى کراودا عه‌ره‌ب (۳) ناینیشان گۆزپوه که‌چى عه‌ره‌بایه‌تیا نه‌گۆراود، که‌واته عه‌ره‌بایه‌تى ره‌ه‌ن تره له تىلامیش)، (ملك فیصل) پش ده‌لى: (... و آنا عه‌رب قه‌بل موسی عیسه‌ عه‌مد) ، شبلى عیسمیش ده‌لى: (أحيانا العروبة أوسع من الاسلام) ، على ناصر الدین ده‌لى: (الإلحاد بالدين غير هام لكن الإلحاد بالعروبة جريمة)، العلالی ده‌لى: (القومية هي دين العرب)، هه‌روه‌ها له (قضية العرب) دیسان ده‌لى: عه‌ره‌بایه‌تى نبوه‌ی سه‌عه‌ده‌ه (.. عمر فاخوری له کتابى (كيف ينهض العرب) ده‌لى: (عه‌ره‌ب سه‌ره‌ناکه‌ون هه‌تا خۆشه‌ویستى تىلامى به‌عه‌ره‌بایه‌تى نه‌کوژینه‌وه‌ه)، له کوردستانیش له شیعریکی نیه‌راهیم نه‌حمد ده‌لى: له‌پیش ناينا نیچه هه‌ر کورد بووین وه‌ه‌ر کورد ده‌بین، له سه‌رودى نیشتمانیه‌که‌ش وا هاتوه‌ه: (دینماته ناینان هه‌ر نیشتمان).

۵- هر دم نه توه می و خوین به هیزتره لهیرو پرواره و ههتا عه قیده ی نایینی، به شیکێ زۆری نه توه گهره کان بۆ پالشت کردنی تهو بۆ چوونه یان ده گهر نه توه

‘خبتابه گدی له شام.

العلمانية، الدولة الدينية، ضلبي عيسى ل ٢١٣.

سىر (نىمام غەزالى) ۋ (ئېن خەدون) كە وتۇرغان يەنە ئىككى خوتۇن بەھىزىر دىئىمىز پەنەندىيە^۱، بۇ يەنە مەن نەتەواگەرە مېان ۋە كەنەش كوردۇرغان بىنچىنە ئىدىئولوژىيە نەتەوايە، سىر نەتەوا (كىتاب الاخضر) كە بە دەستورى لىيىا دەئىمىزىت دەئىت: (...العوامل الاجتماعية هي العلاقة القومية ...، ينتصر حتما العامل الاجتماعي على العامل السياسي، .. لذلك .. العامل القومي هو المحرك الحقيقي الدائم للتاريخ)^۲.

۶- نەتەوايەتى يەككىلى دروست دەك، لە دۇا دىرشتى نەتەوا ستورە دەستوردانى يەنە سايكس بېكك ۱۹۱۶ يەنە نەتەوا نىمىرالىزىمى... نىر لەلەن نەتەواگەرە عەدەبەكان نەو واقىقە نۇيەمى زادە نىمىرالىزىمىش دەك نەتەوا بىنچىنە يەككىلى فەكرى بۇ يەككىلى نەتەوايە نىشتەمانى، كورد لە مەمور خەلكى تر لەو پاسارەزبان پىن كەوتۇرەر، كەچى نەتەواگەرە كوردىش گەلى جار پەنا بۇ نەو پاساۋە دەپەن بۇ پىر كوردەنە نەو نەو بۇشايە مەنەنى فەكر ئىدىئولوژىيە (بىرى نەتەوايەتى)، دەئىن ئاين دەپەنە نەو پارچە پارچە نىشتەمان نەتەوا... بە پىچە وانەوش بىرى نەتەوايەتى دەپەنە يەككىلى نىشتەمانى، نىر لە (رەپۇرتى مىياسى كۆنگەرەكانى حەزىبە نەتەوايەكان) زۆر دۇى بىزوتەنە نەو ئاينى ھاتورە، ھەروەك (كىتاب الاخضر) دىسان دەئى: (العامل الديني الذي يقسم الجماعة القومية، .. لذا، .. القاعدة السليمة هو أن لكل قوم ديناً)^۳، لە رەپۇرتى كۆنگەرە (حەزب البعث) ھاتورە: (...يعطوا الدعوة للوحدة العربية مضمونا ديمقراطيا اشتراكيا بعيدا عن صبغة الدين)...

۷- لەگەل نەو ھەلەمەتى دۇى نەنەش، بەلام لە لەيەكى تىرەشەۋە بەكارىشەۋ دەئىن بۇ نىياتەنە ئىدىئولوژىيە نەتەوايە، يەھودىەكان دەئىن نىمەن (شەب

^۱ لە واستىا تەوانە وتۇرغان (پەنەندى خوتۇن ۋ ئاين نەك خوتۇن يەتمەن...).

^۲ كىتاب الاخضر - مەمر القەزاقى - ل ۱۹۳۱، ۱۹۲۲.

^۳ كىتاب الاخضر - مەمر القەزاقى - ل ۱۹۳۱، ۱۹۲۲.

الله المختار) و یهودا که ده‌لن: (نیشانه‌یک همیه بۆ هاتنه‌وه‌ی مسیح و
 رزگارکردنی مرۆفایه‌تی، نه‌ویش نه‌وه‌یه که ده‌بی لئوکانی یه‌هردی ده‌سه‌لاتی
 سیاسی جیهانی ده‌گرێ. بۆیه ههر رێگرته‌نیک لئو ده‌سه‌لاته رێ گرتنه له
 رزگاری مرۆف،^۱ سۆ زیاتر سه‌رنج بده کیشه‌ی (قه‌لسته‌ین) له‌و قه‌وه‌نگه-، زۆر
 پاسی تر لئو شتیه‌یان، له‌سه‌ر نمو بنچینه نایه‌یژۆیه نایه‌ ده‌وله‌تیکه‌ی سیاسی
 عه‌قیده‌یه‌ی نه‌تموه‌یه‌ی (عیری)یان دروست کردوه، له‌ناو نه‌تموه‌گه‌ری عه‌ره‌پیش نه‌و
 ته‌قه‌لایه گه‌یشته‌وه راده‌ی هۆنینه‌وه‌ی فه‌رمووده‌ش وه‌ک: (حب العرب من ایمان)،
 (العرب مادة الاسلام، إذا حبل العرب ذل الاسلام)، له‌ کۆتاییدا دروشمی (أمة
 عربية واحدة، ذات رسالة خالدة) و (العروبة قبل الاسلام) و... رسته‌تیانه (بیری
 نه‌ته‌وه‌یه‌ی عه‌ره‌یه‌ی) ده‌وله‌مه‌ند بکه‌ن به‌هۆی: گوايه نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب په‌یامی
 نیسلامی بۆ هه‌مو جیهان هه‌لگرتوه، وه‌ک میشیل عه‌فلق ده‌لن: (العروبة جسم
 والاسلام روحها) هه‌لبه‌ته نه‌وه‌ش هه‌مان به‌روه‌ی هه‌گله که نازیه‌تی لسی په‌یدا
 بوو، هه‌مان بیری تورانیته که عوسمانیه‌تی یه‌ن رووخا قه‌ری نه‌رمه‌ن و کوردی پس
 کرا، هه‌مان بیری زایوتیشه که نیسراییلی یی دروست کراوه، .. له‌ ته‌قه‌لایه‌کی
 تری په‌ستانه‌وه‌ی بیری ته‌سکی نه‌تموه‌یه‌ی په‌ ده‌ریای نیسلامه‌وه میشیل عه‌فلق
 ده‌لن: (هیچ عه‌ره‌بیک نه‌یه نیسلام نه‌بی، .. سه‌رم سوڤماوه که نیسلام عه‌ره‌یه‌ی
 خۆش نه‌وی)^۲!

نه‌و جۆره ته‌قه‌لایانه زۆر لایه‌نی تری گرتوه، له‌ کۆتاییدا کۆمه‌لیتیک فاکتسه‌ری
 فراوانتریان بۆ بیری نه‌ته‌وه‌یه‌ی داتاشارا وه‌ک: هاوبه‌شی میژوو، په‌رزه‌وه‌ندی هادی،
 هاوبه‌شی ده‌روون، هاوبه‌شی شاین، هاوبه‌شی خا، .. و زاراوه‌ی وه‌ک (تومه‌)
 به‌کارهات، هه‌تا په‌نایان بۆ فکری مارکسیه‌تیش سه‌رد که وه‌ک نیسلامه‌یش نه‌یه

۱ یۆ زیاتر سه‌مه‌ری ۱- آمریکا طلیعه‌ الانه‌یار، ب- الاساطیر المۆسسه... ووجه غارودی، ج- ماده
 هرمنجوتن، فی مصطلحات.

۲ الکتابات السیاسیه کامله سمیشیل عفلق.

جیاوازی بکا له نیوان نتموده و نتموده گهری و بیرى نتمویمى، شو هه مووی به روویه کی تری بورجوازی له قه لیم دابوو.. که چی نتموده گهریه کان هه تدی ناخافتنی (مارکس) بیان له باره ی نیرلندا دۆزییۆوه و کردبوویانه بنچینه یه کی نایدیۆلۆجی و بز بیرى نتموده یی.. هه روه ک زۆریه بیان به هۆیموه ناوهرۆکیکی سوشالیستی نتموده ییان دابوو نه و بیر نتموده یی به..

زیانه گانی:

له راستیدا هه مو شو ته قه لایانه له مودایه کی کورت نه بیته سه رکه و توو نه بووه، چوتکه تیکه لکردنی کۆمه لێک چه مکه و خانیه جیا جیا پوه، هیچ نتموه یه که نیه به رۆوه ندی جیا جیا و نیشمای جیا جیا تری نه بیته، نه خاک و نه نابین و نه میۆوو.. شو فاکتوره به هیزو به ته نه یه نه نین بز نه تهمویمى، نجا شو بیر به کیتی نتموه یی عهره یی له به کپارچه یی کردۆته زیاتر له (۲۲) پارچه ی ره سمى، سۆمالیکى یه که نتموده یه که مژهه ب و به که، .. کردۆته ده یان پارچه .. لوبنان، رواندا، بوروندی، نیرلندا، هیند، عیراق، یوگوسلافیا، سۆقیه یی جاران، ..) پارچه پارچه بوون.. یه کیتی نتموه یی نه میوانی یه کیتی نه سهریکی و به ریتانی یسارتیری به لکو شۆرشیان له ده زی به ریتانیا له ۱۷۷۶ز هه لگهرسانوو به داگیرکریان و سف کرد، نیر له وسانیموه ده وله تانی نتموه یی وهرچه رخان بو ده ولته یی نیشتمانی و چه مکی هاوولاتی ده ستورریانه هانه جینی هاو نه تهمویمى، له چه ندین شوینی شو ته قه لایانه نیشمای زگماکی و نیشمای (مکته سب) بیان تیکه ل و پیکه ل کردوو.. بزیه نیتا نه و بیر نه تهمویمیه له ژیر رۆشنایی گمشی زانستی و شکستی نایدیۆلۆجیای مارکسی و عه لمانی به گشتی پینانه عه وله موه.. له هه مو کات زیاتر له قه میران و قه لۆشی ده زی، جگه له ده سالات پالیشینکی شری وای به ده سته و نیه، شوهش سه رچه و ده کی کۆمه لێک زیانی شری سیاسى و شارستانى و کۆمه لایه تى و نابووری و.. له راستیدا کاتى (ابن خلدون) و تریه تى

(النسب علم لا ينتفع و جهالة لا تضر) .. سەردەمى (نەتەۋايەتى) نەبۈۋە بۆيە تەنھا لە پۆلى نەفاسى بى زىانى رېسز كەردوۋ، بەلام لەسەردەمى وروژاندنى نەتەۋەگەرى زىانتكى زۆرى ھەبۈۋە ھەيە، ئەگەر يابرايە تا نىستا دەستكارى (.. جهالة لا تضر) ى دەكرد و (لا) يەكەى ھەلدەگرت، نەۋەش لىستىكى زىاترى زىاتەكانى بيرى نەتەۋايەتتە كە بە كورتتەكەى:

۱- نەبۈۋە ھۆى پارچە پارچە كەردنى جىھانى ئىسلام ھەتتا يەك نەتەۋەش، كورد بوۋە چوار پارچە سەردەكى.

۲- سەرقال بوۋى پىك، بوۋە ھۆى ۋەستان لەگەشە كەردن.

۳- بوۋە ھۆى دروست بىۋى نەتەۋەى سەردەست و ژىر دەست و سەتم و بوختان.

بەدەگمەن نەبىت ھەموو نەتەۋەگەرىيە غەربەكان و تورك نكولى لە بىۋى كىشەى كورد دەكەن، لە توركيە لە ھەموو دەستورەكان لە دواى خەلافەت بە توركى شاخى ئاۋراۋن.. سەرنج ىدە (موسوعة السياسة - الكيالي)، بە ھىساب زانستىيە و بى لايەتە و خەلگى قەلەستىيە نەك عىراقى سەبارەت بە بزوتتەۋەى رزگارى كوردستان چ دەلىل كە لە كەستى (بەرزانى) كۆزى كەردتەۋە و نووسىۋىيەتى:

(قائد المتمردين الانفصاليين الاكراد في شمال العراق، .. ترد على الحكومة المركزية بالاتفاق مع قوة أجنبية، و عمل مع قوة الاستعمارية العالمية و محلية على استنزاف العراق عسكريا و اقتصاديا و سياسيا و منعه من توجه الى فلسطين)!!.

۴- ھەمو نەۋە دياردە ترسناگانەى (ئىمپىريالىزمى، جەنگە جىھاتتەكان، دىكتاتۇرەكان، فاشىيەت، نازىيەت، تۇرانيەت، نەنغال، بەمىيەت، ..) بەشى زۆرى دەكەرتتە نەستۆى نەۋە بىرە..

با تىجارىك بەمىنە (تەخەكانى فاشىيەت-عناصر الفاشية) كە برىتتە لە:

۱- گىترانەۋەى سەروەرىيەكانى نەتەۋەگەرى رۆمانى.

ب- دېگماتىزىيەت.

ج- بىرۋاپادىرى ئاۋىتەنى شىئالىيەتى و دىۋىكراسى.

د- مەركەزىيەت.

ه- نەتەواپەتى سىياسى واتە (ولاء القومى).

راستى خالى (٤) بە روونتر دەرەدە كەۋى، كە زۆرىيى حزبە تەتەۋە گمىرە كان تەو ترخمانى ھەلگىرتۈرە، لە گەل پەردە سەندى نەو نەتەۋە گمىرە پەردە لوتكە زىياتر مىللەتانى جىھان پەردە كارەسات دەبا، تىايدا تاكە كەستىك دەكرىتە سەروردى، سەروود ھوتراۋە پەردەدا ھەلدەلەن، بەپىنى (القاموس السىاسى) يەكەم سەرودى نىشتىمانى لە جىھان لە ھولەندا بەناۋى (مىر ولىيەم نىساۋ - ١٥٧٠) دەرگەموت، ھەۋا سەروودە كان پەردە نىشتىمانى نەو سەروكەنە گرا، ۋەك سەروودە كانى نەلمانىا لە سەروودى ھەموانە، ھەمەو نەتەۋە گمىرە كان سەرودىكى وروۋىتەنەريان پەردەروست گرا، نىتر پەردە پەردە سەرودى نەتەۋە پە دەستورپىش كرا لە جەھانى نىسلايمىش.

۵- نەتەۋەپەتى بەپىنى نەو واقىيەى دەرھەۋىتتەپەكى ناچارى گەشى ھىژۋە بۆيە لەباردۇرخى خۇيدا رەۋايە، جا نەو رەۋايە سەرو ھەۋداۋ ناۋەپۇكى ھەپە.. كە رەت كراۋ سەروەكە بەزىتەرا دەپتە دەرە، كىيانى نەو پەرو نىمچە ھەدەسەپە لە كارو كاردانەۋە وروۋاندىن پىتك دىت نەك رەسەن، بەشپەپەك: كارەكەى پىرتىپە لە رەگم پەرسىۋ داگىركارى و كاردانەۋە كەش خەپاتى رەۋاى گەلانە، نەگمىر بە فراۋانتر بىلگىن نەۋا ناۋەپۇكى نەو نەتەۋەپەتى نەۋەستىتە سەر پەركەندەۋەى نەۋە بۆشاپە فەكرىيە كە ئە پەساكانى خەپاتى نەتەۋەپەتى ھەپە، پە جۆرىك نەگمىر بە مەدەسە توندە تامرۇقاپەتەپە كان پەركىتەۋە نەۋا ئە رزگارى خۇازى ودرەچەرخىتە داگىركەرو ستەمكار، ھەروەك (نەھرۇقى ھىندى بە (مصطفى كمال)ى وتبەو: نەۋانە دوتىنى رزگارى خۇاز بۈۋىن كەچى تەۋرۇ ستەم لە كىرود دەكەن، نەۋتەپە نەۋانە زۆرىيى ۋەلاتانى غەلمانى جىھانى سىن پەمە، ئە ھەندى شەرتى شە بە

¹ لغات من تاريخ العالم سەھزۇ.

نیلام به‌تاکه فاکتوری نهمه‌ی داناه... نه‌گینا فاکتوره‌کانی تری وهک نیستا
یه‌که یه‌که باسیان ده‌کمین:

• **میژووی هاوبه‌ش:** میژووی نهمه‌ره‌کان هاوبه‌ش نیه، با هر له‌کرد
ده‌ست ینگمین به‌پیتی نو میژوودی قوناغی نهمه‌ی ده‌بینین یه‌که ده‌نگو یه‌که
ره‌نگ نه‌بووینه، نه‌که سو کیشنه کۆمه‌لایه‌تی و عه‌قیده‌کان هه‌تا سو کیشنه‌ی
نهمه‌یه‌ش، به‌شی هه‌ره زۆری له‌پیتی داگیرکمر بوون، له‌پیش راپه‌رینی ۱۹۹۱
ژماره‌ی جاش زیاتر له (۳۰۰) هینده‌ی (پ.م) بووه، ئینجا ته‌و چه‌ند هه‌زاره‌ی
(پ.م)ش له‌شهری براکوزی بووینه، که‌واته میژووی کام لایه میژووی نهمه‌یه‌ی
هاوبه‌ش، کامه میژووه ینگه‌پنهری نهمه‌واپه‌ش کوردی کردوه، نیستاش خراتر،
به‌هه‌مان شتیه ناو عه‌ره‌یه‌ش بریتیه له‌فره‌تیماری جیای نا‌کۆک، هه‌ره له‌خودی
نهمه‌یه‌یه‌کان ته‌یاری زۆرایه‌تی (نیستسلاسی، رادیکالی، رۆژه‌ه‌لاتی، رۆژناوایی،
...) به‌ش به‌شو میژوویه‌کی مل ملانی یانه‌یان هه‌بووه ..

• **به‌رژه‌وه‌ندی هاوبه‌ش:** هیچ نهمه‌یه‌که به‌رژه‌وه‌ندی هاوبه‌شی نه‌بووه
ناشی، هه‌ره‌دیان له‌کوردستان چینی جیا‌جیای دژ به‌یه‌که، به‌رژه‌وه‌ندی جیا‌رای
کردوه نه‌و هه‌موو خانین و خۆفرۆشه‌نیشتمان و نهمه‌وه‌ش به‌فرۆشن، نیستاش
چینایه‌تی تیک‌گیرانی به‌رژه‌وه‌ندی نهمه‌یه‌ی کورد به‌هیت تره‌له‌جیا‌وازی
چینایه‌تی براهما و شودرا و هه‌نبوز له‌هند .

له‌مارکسیه‌ت به‌رژه‌وه‌ندی چینایه‌تی هاوبه‌شه‌و به‌سه‌بزیه‌له‌(بیان
الشیوعی) ده‌لی: کریکاران نیشتمانیان نیه، که‌چی دوا‌ی (نه‌نجلس) که‌وتۆته
ناکۆکی له‌مه‌رجه‌کانی نهمه‌واپه‌تی، بزیه‌مارکسیه‌کان تا دره‌نگ کوردستانیش
نه‌بووینه و تارووخانی ئینجا شیوعیه کوردستانی‌کان گه‌رانوه‌سه‌ره‌نهمه‌گه‌ری.

• **ده‌روونی هاوبه‌ش:** ده‌روون به‌ندیه‌به‌ره‌چه‌له‌که‌و ژینگه‌و نهمه‌وه
سنوری جوگرافی و ره‌گه‌ز... نهمه‌یان باستیکی زانسته‌یه‌هه‌روه‌که (باستیان و راتزل
سه‌ماندیان)، نیستاش ده‌بینین له‌ناو یه‌که نهمه‌وه ده‌روونی جیا‌جیا و ته‌میه‌اتی

جيا جيا و پيڄه وانەى يە كتره .. بە لكو پەندە بە هاوكيشه يە كى دەر وونى كه له (چەمكى ناخى مرزق) باممان كرده ووه، نه وەيان دوور ترينيانە.

♦ **خاكى هاوبەش:** خاكى هاوبەش كوردى يەك نه خستوو و چوار پارچە يە، كورد خۆشى وا زياتر ژمارەى پارچە كانى زياد ده كات، عەرەب زياتر له (۲۲) پارچەن، كۆريا بەك خاكەو دوو گيانى سياسى جياى داو ...، نه و مەرجه ساغ نيه چونكه كوردى زمان هديه له سەر نه و خاكەش نيه كه چى نينتما كورد يە كەى زياترە .. نه و كۆچە بە كۆمە لەى خاك بە جى هيشتن چا كترين بە لگەى بىن هيتى نه و فاكترە يە .. له سەر نه و بنچينانه نه ته وە يە كى وەك كورد كه له گەرمەى قوناغى نه ته وە يە كه چى ژير خانى له ناينى گواسترايتە وە سەر نه و فاكترانه و برويشە هوى له بار يەك هەلوه شانندنە وەى قوليه كانى .

نه گەر له سەر جەم دا تى بېروانين، ده بينين (يسرائيل) هيج كۆمە لگە يە كى له وەسفانە نه بوه و اېروپە كيانى نه ته وە يە، له لايە كى تر هەمرونه و فاكترانه له نيتوان نه مريكا و برىتانىا سازاوه ته نه ا خاكيان جيا بو كه چى لېك جيا برونه وە بە شۆر شيش له ولايه ش بۆ عەرەب نه و فاكترانه سازاوه دېمان ۲۲ پارچەن .. كورد يش زۆر بە لى سازاوه كه چى پارچە پارچە بوه، كهواته نه و مەرجه نه و دروست نين .

نه وەى بىن گيرو گرت فاكترەى نه ته وە يە (زمانى هاوبەشە) .. راستە وە س.

(٤٢)

Kurdish Nationalism

کوردایه‌کی

گوزارشینکه هاوتای بزوتنه‌وی رزگاری خوازی کردستانه، له‌سەر شینوهی (عروبه)، له قوتاغینکی دره‌نگه‌وه پیدایه‌بووه، مه‌به‌ستی بنچینه‌و کۆتایی دروست کردنی ده‌ولەتینکی نه‌ته‌ویه‌یه له‌سەر خاکی کوردستان هه‌روه‌ک خه‌لکی تر، کۆتایشی دێ به‌رزگاری نه‌گینا ده‌به‌سته چه‌مکینکی ره‌گه‌زه‌رستی، بۆیه نه‌و زاراویه له هه‌موان ناسک تر وشیاو تره‌ یۆ وهرگه‌رانه سه‌لبی، زاراویه‌کی نیسبی وه‌ نده به بارودۆخو قوتاغی خوی، هه‌روه‌ک له (عروبه)ش وا ده‌خۆشترینه‌وه، له کاتیکدا به‌سه‌رسوپمانه‌وه ده‌روانه هه‌ندێ بۆچونی سه‌باره‌ت به‌ عروبه به‌ تابه‌تی له‌لایه‌ن نیسلاویه‌کانه‌وه هه‌روه‌ک نه‌نۆزچوندی که گوايه جیاوازیی کردووه له نێوان (قومیه) یو (عروبه)، قومیه‌ی ره‌ت کردۆته‌وه‌و عروبه‌شی به‌ستۆته‌وه به نیسلا، په‌نگه‌ نه‌ره بۆ قوتاغی خۆی جوان بیت به‌لام نیستا به‌تایبه‌تی بۆ غمیره عه‌ره‌ب گوتارینکی قه‌یه‌ونه، زاراویه‌ی کوردایه‌تیش ناوايه، ده‌بی ماناکانی سنور کیش بکری به‌ زه‌مانو زه‌مین خۆی نه‌کرته دانیم، نه‌گینا وه‌ک نه‌نۆز چوندی و زۆری تر بۆنی په‌گه‌ز په‌رستی لیڤیت، له فهره‌هه‌نگه‌کانی نازی و فاشی و تۆرانی و به‌عسی نه‌ته‌وه‌گه‌ری دانیمه، سه‌رنج بده فهره‌هه‌نگی حزبی به‌عس

* بره‌وه سمعه‌ة الاسلام - ٢م - العرب والاسلام من ٢٦٠-٢٦٩ (واهاوتوه العرب مادة الاسلام، اختار الله تبارك وتعالى العرب لمطلة رسالة الاسلام من ٢٦٤، وعلاقة الاسلام بالعروبة هي علاقة عميقة الخذور بعيدة المدى حتى تكاد ان تكون علاقة عضوية - من ٢٦٠) لیره جیاوازیه‌کی نامیتنی له‌گه‌ل ناشیونالیریه‌کان .

(الشخصية القومية.. لها قابلية التجدد والإنعاش وهذا ما جعلها أهلاً لحمل رسالة خالدة)^١.

به‌پێڕی هه‌موو لیکنۆڵه‌وه‌وه‌کان زاراوه‌ی کوردایه‌تی له‌ نیوه‌ی سه‌ده‌ی بیستم به‌یولاوه‌ به‌و فراوانیه‌ نه‌به‌وه، له‌ شوێشی نه‌یلوولی ١٩٦١ زیاتر په‌ره‌ی سه‌ند، له‌ کاردانه‌وه‌ی داگیر و دابه‌ش کردنی کورده‌ستانه‌وه‌ هاته‌ کایه‌وه، مینۆوی نوێ و نژیکی نه‌و زاراوه‌ باشترین به‌لگه‌ی تهر که‌ کیشه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد ناگه‌ڕیشه‌وه‌ بۆ (١٩٥١٤ز) چالده‌یران، به‌لکو له‌ قوولترین مینۆویدا له‌ سه‌ده‌ی بیست تسی ناپه‌ڕی، (بۆ زیاتر سه‌رنج بده‌ ژۆریه‌ی سه‌رچاوه‌کانی مینۆوی یزوتنه‌وه‌ی رزگاری خوازی کورد - محمد نه‌مین زه‌کی، به‌ نه‌ چ شیرکو، د. عبدالرحمن قاسملۆ، جلال تاله‌بانی، د. کمال مه‌زه‌هر، رفیق حلمی، د. شه‌زینی، د. مجید جعفر، جیلی جیلی.. هه‌روه‌ها کورد له‌ به‌لگه‌نامه‌کانی به‌ریتانیا، کورد له‌ به‌لگه‌نامه‌کانی نه‌رسه‌نی،،، کتێبه‌ بیانیه‌کانیش..)، هه‌تا نه‌و زاراوانه‌ی عه‌ره‌بیش وه‌ک: عروبه‌، وطن العربی، قومیة العربیة، امة العربیة، امتی العربیة والاسلامیة، رأی العام العربی ... له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیستم هاتوه‌، مه‌گه‌ر زاراوه‌ی (امة العربیة) که‌مه‌تیک زیاتر له‌ چاره‌کی کوتایی سه‌ده‌ی ١٩ له‌ سه‌ر ده‌ستی (غیب عازوری) هاته‌ کایه‌وه‌ له‌ کتێپیک به‌ ناوی (یقلطة امة العربیة).

هه‌ر چه‌نده‌ کوردایه‌تی زاراوه‌یه‌کی تایبه‌ت به‌ کورده‌، به‌لام دیسان پێشاسه‌که‌ی به‌نده‌ به‌و مه‌دروسه‌یه‌ که‌ پێناسی ده‌کا، به‌لام به‌ته‌یکه‌ڕایی له‌ لایه‌ن که‌مه‌یه‌که‌ نه‌بی مانای بیری نه‌ته‌واپه‌تی نه‌داوه‌، هه‌ر بۆ ژانیاری جگه‌ له‌ نه‌ته‌وه‌گه‌ری توێکو و عه‌ره‌ب، نه‌ته‌وه‌کانی تری نیسلاام له‌ کوردو فارسو عه‌جه‌مو نه‌فغانو چه‌رکه‌سو نه‌لبانو به‌ره‌رو.. که‌مه‌تر خاوه‌نداری بیری نه‌ته‌وه‌یه‌یان کردوه‌، دوور نیه‌ نه‌و ده‌مارگه‌ریه‌ په‌یره‌ست بیت به‌ به‌هاو نه‌ره‌ستی به‌ده‌یه‌تو بیابانی، چونکه‌ هه‌ردووکیان (مستقط رأس) یان بیابانیه‌. هه‌رچه‌نده‌ کوردو به‌ره‌رو نه‌لبان

^١ تعریفات بیه‌مه‌ی المصطلحات سادده‌: شخصیة القومیة

دراوسیتی (عەرەب و تورک و سرب) هەرسێکیان پەڕی نەتەمەییان تیا پەپەر و کراوە، بەتایبەتی کورد لە نیوان دوان بوو، ئەویش لە کاردانەوه و لاسایی کردنەوه دا هەندێ توێڵەوهی تیکمۆتووە لەسەر ناستی فکر، هەر بە قونە لە ئەوروپا نەو پرسیارە گەڵاڵە بوو: کام لە پێش کامەیه؟ نایین یان نەتەمە، نێر لە نێو عەرەب و تورکیش نەو پرسیارە سەری هەڵدا و تورکە نەتەمە گەریه کان وەلامیان بە نێنقلاب لەسەر خەلافەت داو، هەریه که ئە ساطع الحصري و ملک فیصل و زۆری تریش باسیان لێوە کرد که نێنستمای عەرەبی لە پێش یەهودیەت و مەسیحیەت و ئیسلامیش بوو، بە هەمان شێوە ابراهیم احمد بە شێر دەلێ: لە پێش دیاڵەتا و لە پێش عیسی و موسی و محمد نێمە هەر کوردین و هەر کورد دەین، ئەوەش زیاتر کاردانەوهی داگیرکاریه، جگە لەوانە چەمکی کوردایەتی لەوەهه مە مانایه کی مەزۆفانە ددا:

١- بۆ مەبەستی رزگاری نێنستمانی ئەک رزگاری - نەتەمەیی.

٢- هەموو ئەو کەسانە دەگرێتەوه که لە کوردستان دەژین لە تورک و مەسیحی عەرەب .. ئەک تەنها کورد، هەر بۆیهش بواری هەموو هەدرهه جیهانیه کانی فکری و سیاسی هەیه بە نێستۆی بگرن، هەتا ئیسلامیش .. نێر ناستامە جەوهەری کوردایەتی زیاتر نەکۆتێت سەر ئەو هەدرهه سەیهی که بە نێستۆی دەگرێ .. ئەگەر بێن هەدرههش بوو، ئەوا کوردایەتیەکی بەگەزێرستی لێ دەردهچێ .. که کەتر بوو تا نێستا، بەلام هەلگرانی فیکری ئەو هەدرهههه بەتایبەتی مارکسی و ئیسلامی کەتر توانیان ئەو دوو چەمکی (کوردایەتی و مەزۆفایەتی) بێک بیهست بۆیه ماوهه کی دۆروو دێژ (حزبی شیوعی عێراق) کوردستانی نەبوو، تا (کۆمەڵەی رەنجەدەرانی کوردستان) لە شەڕشی نوێدا کۆتایی بەو قەیرانه هێنا، دوايی حزبی شیوعیش بوو کوردستانی، هەروەهاش لە رێزی ئیسلامیه کاتیش هەتا (زایەشی ئیسلامی و دوايش بزووتنەوهی ئیسلامی لە کوردستان)، ئەو قەیرانهی کۆتایی پێ هێنا نێستا (یه کەگرتوی

نیسلا مېش... - که عێراقی بوو - بووه کوردستانی.. په یوه نډیه کی روون راسمهوختر له نیوان کوردایه‌تی وه که تهره‌رېکی وهختی، ده‌قمری، شاقولتی، و... مرۆفایه‌تیش وه که تهره‌رېکی دانیم، جیهانی، ناسۆی.. دۆزانمو، که بریتیه له نه‌وهری:

١- رزگاری - نیشتمانی.

٢- رزگاری - کۆمه‌لایه‌تی..

که له دولی زیاتر باسی ده‌کری..

نه‌زانینی پێناسی کوردایه‌تی له‌سه‌ر نه‌و بنسجینه‌ی سه‌روو تا ئێستاش نه‌ک نه‌ته‌وه‌گهری عه‌ره‌ب هه‌تا هه‌ندێ له ئیسلامیه‌کانیش نه‌یان توانیوه تی‌ی بگن که نه‌وه (انفصالی) و (تعصب القومی) و.. نیه، په‌هه‌مان شیوه‌ش مه‌ده‌سه‌ی شیوعه‌ت له دور لا ناوه‌رۆکی نه‌و زاواوه‌یه‌ی پێ هه‌رس نه‌ده‌کرا، له لایه‌ک هه‌ر به‌هاکانی ماکیزم ناخۆته‌ به‌سیاسی که‌وشی نه‌ته‌وايه‌تی و نیشتمانی، بۆیه‌ش ده‌بینین (حشع) زۆر له‌و کوردایه‌تیه‌ مورساح نه‌بووه تا نه‌و دوايه‌ش له‌سه‌ر دیواره‌کانی کوردستان ره‌ک دروشمیکسی چه‌پی هاوچه‌رخ ده‌نورسرا: (کوردایه‌تی شه‌ره‌زاریه)، نه‌وه‌ش ده‌گه‌رېته‌وه بۆ راپه‌که‌ی (منصور حکمت) (ناشیۆنالیزم شه‌ره‌زاریه)، له‌ویش بۆ مارکسیه‌تی ره‌سمن که ده‌لێن (به‌رژه‌وه‌ندی کرێکاران له سه‌رووی هه‌مو به‌رژه‌وه‌ندیه‌که‌و.. نه‌ته‌وايه‌تی دوو‌رویه)، هه‌ر بۆیه‌ش نه‌و نه‌زمونه‌ی (کۆمه‌له‌ی ره‌نج‌درا‌نی کوردستان - که مارکسی بوو) ته‌واو سه‌رکه‌وتو‌ر نه‌بوو، چونکه‌ به‌شینکی گرنگی لینی جیا‌بو‌ونه‌وه به‌نا‌ری (عێراق‌چیتي) و دیسان کوردایه‌تی و کوردستانیان پێ به‌ند نه‌ده‌کرا به‌ مرۆفایه‌تی و مه‌بادینه‌کانی رزگاری کۆمه‌لایه‌تی.

نه‌و زاوا‌وی (کوردایه‌تی) زۆر به‌نده به‌ میژوویه‌کی نوی‌ی سه‌ده‌ی بیسته‌م‌ر زاوا‌وی (کوردستان) و کۆمه‌لێک سه‌رکه‌دی وه‌ک (شیخ عبیدالله، شیخ عبیدالسلام، ملا سلیم، شیخ سه‌عید، سحکزی شکاک، شیخ مه‌حمود، سه‌ید ره‌زا،

قازی عه‌بد، ملا مصطفی بارزانی، د. قاسملو، عبدالله نۆجه‌لان، جه‌لال تالّه‌بانی، مه‌سه‌ود بارزانی، ..)، هم‌روه‌ها یابه‌تی تری وەك (كورد له‌ میژوودا، سه‌ره‌لدانی كیشه‌ی كورد، به‌ربرسیاریه‌تیه‌كه‌ی، به‌مردوامی مه‌ینه‌تیه‌كه‌ی، حزبه‌ کوردستانیه‌کانیان، چاره‌نروسی، ..)

هم‌روه‌ها نه‌و رووداوانه‌ش:

١- دارمانی خه‌لافه‌ت.

٢- سه‌رکه‌وتنی هاویه‌پانان.

٣- هانسی به‌ری عه‌لمانی سه‌ته‌وه‌ گه‌ری.

٤- سایکس پیکو...

به‌لام له‌ پێش نه‌وانه‌و به‌ نه‌وه‌ی له‌و باب‌ه‌تانه‌ به‌گه‌ین زا‌راوه‌ی (کوردستان)

ده‌خه‌ینه‌ پێش.

(٤٢)

Kurdistan کوردستان

نه گهر جی له بنه چمدا زاراوهیهکی جیگرافییه، له ههره بمرزترینی دههته زاراوهیهکی کۆمهلهیهتی، بهلام لهو سهردههیه که له لایهن ولاتانی داگیرکاری کوردستانموه نکوئی له سوونی کوردو کوردستان دهکری، بووینه زاراوهیهکی سیاسی له نووسینو هژنراوهو بابیهتی سیاسیدا، ههروهک له ههمو جیهان فهرههنگی داگیرکرو داگیرکراو لیک جیاپه، بگره پینچوانهش، لهلای داگیرکمر (خهباتی رژگاری-تهخریبو نیرهابه، کوردایهتی-عهمالهته، حزیابهتی خارج القانونه، شۆرش عصاته، .. بهلام لای نمو جاشو خانینو خۆفروش-صف الوطنیه.. به فهرههنگی داگیرکمر (کۆسۆق)یه لای خویان(کۆسۆق)یه، لهلایهن نیسپانیاهو دورگهی نیخلیایه، له لای همغریب لهبلییه، لهلای بریتانیهکان (کبیک)ه لهلای فرنسیهکان (فرنسای نوییه)؛ لهلای تورک قوبرسه لهلای یونسانی کیریاکه .. بهو شیویه لهلای نیمهش کوردستانه، له لای داگیرکمر شمال العراق یان جنوب شرقی ترکیا، له لای ئێران کهمتر چونکه نۆستانه که بهناوی کوردستانه.

لهپرووی یاسایهوه ناوی کوردستان بهلگهیهکی تری پینگیشتنی بهیوهنسی یاسایی نیتوان ههڕپم وگهل ودههلاتی سیاسیه،بۆیه نهواناوهنی که گوزارش له ناوی میژوویی نهتوههکی دهکا ناستنامهیهکی ناشکراو زهقتری ههلگرتوه لهو ناوانهیی نمو گوزارشته ناکهن وهک عراق به نمونه کهناویکی عهرهیی نیه فارسیه، بهمانا بهیوهنسی ههریمی عێراقو گهلی عهرهییو دههلاتی سیاسیهکی

بەینچینهیه، پیش نهوی له میژوو نهو رابته دهركهوی له خودی نهو ناوانه دهردهكهوی.

وهك روونه (ستان) یهزمانی ناری (جینگه) دهگرتهوه، وهك هندستان، پاکستان، قهبرستان، دارستان، .. بهپشی هندی سهراود (سات)ی نهوورپی كه دواى مانای دهولهتی وهركرت لهو ستانه هاتوه، له بنهچهدا كوردستان واته نیشتمانی كورد، بهلام نیشتا لهو مانایه فراوانتره، كه دهگۆترئ (كوردستانی) تهها كورد ناگریتهوه، ههرجی لهسهو نهو خاكه له كوردو توركمانو ناشوریو عهدهپیش دهگریتهوه..

یهكهه جار سولتان سنجاری سهلهروقی (سهدهی ٥-٨٦) له رووی نیباری ناوی له ناوچهكانی كرمانشا نا كوردستان، یهكهه جاریش لهنوسینی فهرمی لهكتیپی (نزهة القلوب)ی ابن المستوفی له سهدهی ١٢ هاتوهوه وهفی كوردستانی به ١٦ ههڕیم كردوه،كهچی بهشتیكى تر دهلێن لهپیش نهویش نهو ناوه ههبروه، بهلام بۆ یهكهه جار ههولمهسر نهخشهی ابن مستوفیش ١٣٣٩م كوردستان تۆماركرا، بۆ یهكهه جاریش له سهردهمی عوسمانی كوردستان وهچهرخا بۆ ناویكى نیباری و سیاسى و نابوه نیالهتیش .

نیتر نیشتمانی كوردان عێراق و كوردستان نیه پێكهوه.. نهوه یهكتیكه له گهروگرفتهكانی نێوان داگیركهرو داگیركراو.. عێراقیكى سنور دهستكردى سایكس بیكز ١٩١٦ ناییتسه بهویلی نیشتمانی، نیتر وشمی لێكدهاوی (كوردستانی عێراق-كوردستانی نێران..) ههلهیه، ههتا كوردستانی خواروو یان سهرووش تهواو دروست نه كه جار وایه بهبهدیلى نهو ناوانه بهكارى دههێنن، چونكه كوردستانیكى (پارچه پارچه نهكرار) ژۆر له پیش نهوانه بهناوو ناوهڕۆكهوه ههبروه، میژووی تورکیا ژۆر روونهو ناویكى (بیدهه)ی نویتیه، بهلام ناوی عێراق كه میلك مشتو مړی لهسهرو گوايه كوردو عهرو به ههزاران ساله بران لهو نیشتمانه! نهوهمان گوتهاری داگیركهرو.. راسته یران، بهلام له عێراق هاوبهش

نیزو بهک نیشتمان نیه.. بۆیه لایسینکی راست کردنه و دی بۆ ته رخاڤ ده کسین به خیرایی..

۱- له سهرده می خه لافه تی نیسلا می و نیمپراتۆریه کان به گشتی ویلایه ته کان له سهر بنچینه ی نه ته وایه تی نه بووه، زیاتر له سهر بنچینه ی نیدلاری یان جوگرافی بووه، ههتا له سهرده می مشروتییه عوسمانیش سهرنج بده ماده ی (۷۱) ی ده سنووری عوسمانی، بۆیه نهک کوردستان هیچ له نیشتمانیکی نه ته وایه تی ویلایه تیکی سهر به خۆی نه بووه.. ههر بۆیه ش ههتا له کوردستانیش - که له میلله تانی تر زیاتر سهر به خۆیان هه بووه به تاییه تی له سهرده می خه لافه تی نیسلا می ههتا سه ده ی بیسته میش.. میرنشینه گانی کوردیش له سهر بنچینه ی نه ته وایه تی نه بووه یان جوگرافی و بنه مالمی بووه.

۲- نهک کوردستان ئیستا واتنی بیسی ده کری زۆریه داگیر کهران نه ته وای ره سه نی ناوچه که نه بووینه، به لکو داگیر کراوه کان ره سه ن تر بووینه،^۱ باسک نه ته وای ژیر دهستی نیسپانیای به شیکیشی له ده ست فه ره نسیه، که چی له هه مر نه یورپا میژوو یان قس لۆره، یه هه مان شیوه به ره بریه کان بهرام بهر عه ره بر نه فزیه کان، تا میلیه کان بهرام بهر سه نه لایه کان له سیریلانکا، هه روا تبت، کشمیر، فه لمتین، دانیشترانی ره سه نی هه ردوو شه مریکا و ئوسترالیا، کورسیکیه کان بهرام بهر فه ره نسای، نیرلنده کان بهرام بهر نینگلیز، ههتا شه یوباش شارستانیه کی کوتی ههیه که چی تگری له وێ ره سه ن تره ... به هه مان شیوه ش کوردستان بهرام بهر ولاتی وک عیراق و تورکیا... ناریشی له پیش ناری عیراق و تورکیا... هه بووه، بهر شیویه ناوی کوردستانیش بهر مانا نیشتمانی و سیاسیه ئیستای نه بووه، زیاتر به ناوچه ی سه نه و تراوه، به لām له نه خشه گانی گۆنی نیسلا می و جهانی وک: هه رۆد ته سی (سه ده ی ۵، ۵ پ ز)

^۱ نه ره ش ههر نیشانه ی که تاشکرای بی داوگری جیهانه که له فورتان ده سی دهکا (إِنْ الْقَوْلُ إِذَا خَلُّوا قَرْيَةً فَاتَّبِعُوا آلَئِمَّةَ أَهْلِهَا أُولَئِكَ يَتْلُونَ).

وئیرانتۆس (۱۹۶ پ ز) -- به میدیا گوزارشیان کردوو، ئین حۆقل (۹۷۷ز) به بلاد الجبال گوزارشێ کردوو، ابن مستوفی (له سەدی چارده) راستهوخۆ ناوی کوردستانی له سەر نهخشه جیهانیه کە ی حۆی تۆمار کرد، که جی ناوی عێراق و نموانی تر یان نههاتوره یان له سهرووی به سهرو بهس.

۳- خاکی کوردان (یان کوردستان) ههتا سەدی بیستمه بيش واته ههتا کۆتایی خهلافهتیش پانتایه کی فراوانی ههبوو، نیشتمانیکه له عێراق و تورکیا گهوره تره، ههه چهنده ئامارێکی نوێ و وردی پانتای نیه چهندهی به سهرومی و سهراوه زۆر زیاتره، به بیتی نهرهنگی (کوردستانی - گیوی موکریان) ۴۰۰-۵۰۰ کم^۱، به بیتی معجم البلدان یاقوت الحموی و ابن بهتوتو نهخشه ئیسلامیه کان وئا سهرو فنامه و سیاحه تنامه و بهندی (۶۴) ی ریکموتنی سیهرو... هاتوو یان نهوی له (محمد امین زهکی بهک- کوردو کوردستان)، ههتا لیژنه ی (ناوێزی ویلايهتی موصل) ییش... له نووسینه کانی (ابن خلفون) ییش ناوی (جبل حمیرین) ی ئیستا به (جبل الکراد) هاتوو، له شامیش جبل الکراد، حصن الکراد، زۆرن سهرو هک (جۆرج حنا) ش ده ئی: سهرونی کوردی لی به هیتز بهوو و زۆر له ئاوه کانی شام کوردین^۲، بۆیه نهو سهرو ی له ههمن ئی نهخشه به زیاده روی ده رده کهو ئی بنهچینه ی حۆی ههیه، ئین یهتوتو که له به سهرو به رهو شهراز یه ری کهوتوو له و ئیگا مېوانی خیتله کورده کان بهوو و هک حۆی باسی دهکا، یاقوت الحموی باسی ناکۆکی کورد و چینیکی تر به ناوی (اهل الجامعه) له ناو حیلله دهکا، بۆیه کووفه ناوی عراق المعجم بهوو خو ههتا کۆتایی سەدی ۱۹ له ناو بهغداش ههست به شوینهواری عه ره بێ نه ده کرا تهئانهت وۆزی یهک شه م پشهودان بهوو^۳، ئیتر سهرو ی کوردستان له سهروو ده گه یشته تریک شاراراتو به رهو شام و قهراغ و دریا ی ناوهراسه،

^۱ بۆ زیاتر برهوانه: ۱- نهخشه کۆنه کانی ابن حوقل، ئیستخاری... تا دهکاته نهخشه کانی ههروندسرو

پهتلیوس، ب- (اطلس حضارة الاسلامیه) ل ۲۶۵- نهخشه ی شهیری- ۱۷۱۷.

^۲ قصه الانسان- جۆرج حنا ل ۹۵.

^۳ برهوانه الاسلام والعلمانیة و اثرهما فی نشاة الدولة العرفیه الحدیثه

دههاتمه فرات بهرو بهغدا بو نژیک کهنداو له روزهلاتیش تاتریک ههسه دان و تهوژیز، نمو سنوره پان و بهرینه کوردستان بروه ههتا سهرده می خهلافهت بهوه، که عملانیته و بیری نهموهی له جیاتی خهلافهتی نیسلامی هات له سهره تای سهرده (٢٠)، شجا کوردستان بچوک کرایهوه تا نهوساتهش بهردهوامه ..

٤- لهو ولاتانهی کیشهی نهموهی ههیه ههوه شو سنوره بهو ناوانه دهستکرد و نوین^{*}، نیرله ندای سهر و ناوێکه لهسالی ١٩٢٠ ب٩٢١ بهفرمانیکی بهریتانیا (٦) ههرتیی له نیرله ندای گهره جیا کرده ناوی نا نیرله ندای سهر و که تیایدا زۆرایهتی پرۆتستانی تینگلیزی مسۆگهر کرد، .. لهسالی ١٩٧٢ ناوی سریلانکای لی ترا که جاران زیاتر به (سیلان) ناو ده براو سری لانکا به مانای (زهوی درهوشاوه)، (٢٢) سه دهیه زیاتره تاهیلیه کان لهوین که چی لهو سه دهیه بهو سنوره دهستکرد و رابرونی نهموهی بوونه که مایهتی، (بو زیاتر سهرنج بهو نمو ناونه سلی نمو ولاتانه له بابتهی (نهموایهتی) ل ٥٢).

نمو ولاتانهی که کیشهی نهموهی ههیه وه ک نهمرانیل و فلهستین، بهر بهرو جهزانیرو مه غریب، بهلقان، کشمیر، کۆمباره کانی سۆفیهت، .. ههتد، زور بهیان ناوونیشتمانی خویان رهمن تره لهو ولاتهی پییوهی لکاوون، بههه مان شیوه نیوانی کوردستان و عیراقیش، بۆیه پییوسته که مێک زیاتر له سهر نه سلی عیراق بروه ستین:

• موسوعة التاریخ الاسلامی- ب ٧، ل ٦٢ دهلی: .. کما یشمل أرض السواد هي التي تسمى العراق والتي تضم جزء الجنوبي من العراق الحالي، وکانت جزء من بلاد الفارس.

• مختار الصحاح- الرازي: ناوی عیراق فارسیه، عهرهیی نیه.

* ههمنێکیان ههبرینه لهوانه یۆنان کله بنهجهدا له ناوی مایونس هاتروه ههروهها نهسویباش له لاین ههرووتس نهوانی لیتره به مانای وگاتی دم وچارو سرتاو چونکه به کم جار کهبیران وایان زانی نهوه دم وچارویان سوتایه بۆیه نهومنده روشن .

- (موسوعة المصطلحات العلم والاجتماع والسياسة في الفكر العربي و الاسلامي) هاتووه: له باره مانای (أرض السواد).. بهو بهشی سمروری (جزیره عمرهه) و تراوه (سواد)، چونکه بینیان که له (جزیره) زهویه کی سپی بهیار، بێ دارو درهخت و گیا، له دهمت کیسرا بوو، دواپی ناوی لێ نرا عێراق به مانای زهوی راست و بێ دۆل و بلندایی و شاخ و داخ.
- (الاحكام السلطانية-أبیر يعلى الفراء المنبلي): (سمو عراقا لأستواء أرضیه خلت من جبال تعلوا وأودية تنخفض، والعراق في اعلام العرب هو: الاستواء).
- لسان العرب: به مانای شاری شاهنشاهیەکان و ناویکی فارسی ته عریب کراوه، جار جاریش به مانای لیواری دهریا هاتووه.
- المنجد: دهانی بهو زهویه خویشاوبه ی بێ گژوگیا و تراوه عێراق.
- له نهخشه کۆنه کانی نیسلاهی (نهلبیژنی، نیلویسی، مسعودی، ...) بیان ناوی ته نوسراوه یان له سمروری به سهرو خوارووی کوفه عێراقی عمرهه ی بوو باقیه که ی تر عێراقی عهجه می بووه، له سهرو نهخشه که دیاری کراوه، (سمرنج بسده: الاسلام والعلمانية و اثرهما في نشأة الدولة العراقية الحديثة، وه همروه ها: اطلس الحضارة الاسلامية).
- له ههندی سهرو چاوه ی تر و تراوه عراق العربی و عێراق العجمی: مه به ست لیتی عراق العربی به سهرا بووه عراق العجمی له کور فهرا تاسهروو بۆ پانتایی خاکی فارس بووه. (له سهرو چاوه کان: مختار الصحاح-الرازی، اطلس حضارة الاسلامیة، الملل والنحل، سیاحه ننامه، شهرو فنامه، لسان العرب، قاموس المحیط، ... ناویکی فارسیه له نعرک هاتووه به مانای شاری شا، له راستیدا زووبه ی ههرو زووی شاره کانی نیراقیش فارسی بووینه نه که ههرو به غداو سامرا ههتا موسلیش ناوی ته مسلی نۆ نمرده شهرو، بابل یش له باقیلی فارسی هاتوه، الحدیثة ناوی نودی بووه^۱).

^۱ برواه : الاسلام والعلمانية و اثرهما في نشأة الدولة العراقية الحديثة .

• له نه خشه كۆنه گانیش تاسه دهی بیستم كه متر ناوی عێراق هاتروه نهو
 ناوچهیه زیاتر به میزۆبۆقامیا* هاتروه له نه خشه گانی بیانی، له نه خشه گانی
 نیسلا میش نه گهر هاتیبت به بچووکی له تزیك به سره، له هه مووان ڤورن تر
 له نه خشه ی ابن الحرقل هاتروه له چارارگۆشه یه کی بچووکی تزیك به سره ناماژه
 پێکراوه، نه گینا له هه موو نهو نه خشانه ی کتیبیککی وهک (تاریخ العالم DTV-)
 تاسه دهی بیستم نینجا ناوی عێراق هاتروه.

بهو شێوهیه عێراق بهو سنووه ی نێستای که هه رگیز نه گه بهشتۆته به غدا و هه یچ
 ره سه نایه تیه کی میژووپی و نابینی و جوگرافیش نیه، هه یچ بنچینه یه کی نیه بۆ
 ناسنامه ی هاو به ش، بۆیه ش هه زاران سال و یگره ده یان سالی ش نیه کورد و عه ره ب
 گوایه بران تیای.. لهو کاته ی عێراق دروست بووه وهک (هه کیککی) ڤه دۆنگ
 هه ردوو جه که که له بازار دان، ناواش هه ردوو نه ته وه خۆشیان لێک نه دیره
 به تا پیه تی خه لکی کوردستان رو به ڤووی کۆ کوژی و وێرانی و جه مرگ ڤه رین و
 کیمیا یی و نه فغال و پاکتاوی وه گه زی.. بوو یته وه.. نه خشه ی ولاته که ی دوو چاری
 بچووک ڤورنه وه بووه، دوو بران - له به ش کردنا - له به ره هه ره باشه که ی ته وه یه
 نه وان له خواروو نه نا سه ربانی بۆ خزیان و به شه زۆره که ش که له سه ربانی هه تا
 تاسانه ده ده نه کوردا!

هام هه ژاریش ده لێ:

به فه ره مووده ی نهو له ژینا هاو به شین له شایی و شینا
 شین بۆ من و شایی بۆ نهو من نه بی له ریم نهو قه لهو

* هه نێق سهرچاوه ی کوردی مه زنده یان بۆ نهو ده چی نه که میزۆبۆقامیا له جزیرو بۆتان هانی،
 تاراهه یه که پێ ده چی چرکه نهو نهو ناوه له لایه ن یزانه یه کان بهو ناوچه یان وه نرا، نهوانیش زیاتر لهو
 ناوچه ی جزیرو بۆتان ڤورن هه لیه ت نهو ناوه ڤه ره ندی به (بلاو مابین النهرین) نیه که له له
 ته ره تیش به نارام نه رین هاتروه، به لکو ناوی (مابین النهرین) یش له بنه چه دا به یی محم البطلانی
 ڤافرو ت هه ری له (میان ڤۆزانی) هه جه می هاتروه.

لهسەر ئەر بنچینه نەتمووی سەردەست بانگموازی (عێراقی مەزن) و (یەکیتمای عێراق) و (ایستاد بێدەنگ) دەکا

ئەر سەر دەرستکردی (سایکس-بیکن ١٩١٦)* نەک هەر جەرگ پێنی کورد، هەتا نەتەوێ گەریه کانی عەرەبیش بەناڕه‌وایی دەزانن بۆیه کۆستەمووی هەموو عەرەب و بە سنووری دەرستکردی دەرزان، ئیسلامیه کانیشیان زۆر به خەست تر، بۆیه لهیه کاتدا ئیستامای تەک بۆ دوو ئیستامان ناییت، ئیستامانی راسته‌قیه‌ی خەلکی کوردستان عێراق نیه، کوردستانه، مادام ئیستامانی لهسەر بنچینه‌ی فاکتەر شاقولیه کانی بناسریت، هەرکاتی فاکتەری ناسۆیش بڕوه بنچینه‌ی پێناسی ئیستامان ئەوا ئەر ئیستامانه و دختیانە به‌و مانایه نامیتیت و ده‌یه‌یه هەموو جهان یان وەک زاواوه‌ی ئیسلامی پێی دیووتری (دار الإسلام).

مێژووی گورد:

مێژووی سیاسی هیچ نەتموویه‌ک له‌سی سەده‌ تێ ناپه‌ری، ئیتر باقی مێژووه‌کی تری نەتموویی نیه، بۆیه پشکنین و گوشتینی رووداوه‌ مێژوویه‌کانی نەتموویه‌ک به‌دوای ره‌گه‌زی سیاسی تاییدا زۆر قورپه، ده‌توانی ئەر مێژووه‌ له‌سەر بنچینه‌ی جوگرافی زیاتر دیاری بکری، (واته‌ رووداوه‌کانی تاوچه‌که نەک فلان نەتموه).

به‌گشتی له‌ پێش ئیسلام ئەر مێژوانه‌ زۆر ئێلن، ئه‌گەر چی چەند شارستانی و کێانیکی سیاسی له‌ناوچه‌که هه‌بووه، هه‌ریه‌که له‌ : هه‌یروودۆش، سترابۆ زه‌ینه‌فون..له‌ دوا‌ی ئه‌وانیش ژانایانی ئیسلام باسی کورد زمانیان کردووه.. ئه‌وه‌ی به‌روونی ده‌ده‌که‌وی کورد له‌سەر ئەر خاکی کۆترین میلله‌تیه‌که نەک له‌سەر ئاستی ناوچه‌که هەتا له‌ هەموو جیهانی.

به پیتی سرچاوهیه کی زۆر (مناوهم) له ده‌وریه‌ی (هه‌مالیه) دا به‌زیو^١، نه‌وه‌کانی به‌و جیهانه‌ی سه‌رت و به‌لایه‌وه‌یه، تا تۆفانه‌که‌ی (سه‌نوح) دیسه‌ن ناوه‌میزاد کۆتایه‌ن هاته‌وه، چونکه تۆفانه‌که سه‌رانسه‌ری جیهانی گرتبه‌زوه هه‌روه‌ک له کتێبه جیا جیا و سه‌ره‌که‌یه‌کانی جیهانی کۆن دمه‌رده‌که‌وه‌ی: قورئانی به‌زۆ، ئینه‌جیل، مانۆی به‌ندی، چیسالیۆکی مه‌کسیکی، کتیبی به‌یۆزی هندبه سه‌ره‌کانی نه‌مه‌ریکا، به‌یۆل قونخ، زه‌نده‌-ناقتیستا، .. هه‌ریه‌که له ناوچه‌که‌ی خۆیان ده‌نگو به‌سی تۆفانه‌که‌یان له‌یه‌ک کاتدا ته‌قل کردوه^٢، له‌و به‌ریه‌وه (معجم دیانات و أساطیر العالم) به‌ش ده‌لی: نمو تۆفانه له به‌سه‌ره‌هاته‌کانی یۆنانی کۆن، نه‌مه‌ریکا و هند.. به‌اس کراوه له‌یه‌ک سه‌مه‌ده‌م، هه‌مووش گه‌رسانه‌وه‌ی که‌شیه‌که به‌ (جودی) ده‌گه‌رنه‌وه. هه‌رچه‌نده به‌شێک له‌وانه ده‌. احمد سه‌سه له کتیبی (حضارة العربیه) و امام عبدالفتاح امام له (معجم دیانات و أساطیر العالم) و (موسوعة العربیه المیسره) به‌شێکی تری هه‌ره‌هنگه عه‌لمانیه‌کان ده‌لێن: له نه‌راوات گه‌ر به‌وه، راست تر به‌ن کتیب (أصلق الحديث) به‌ش ده‌لی: که‌شیه‌که‌ی

هه‌ر له‌راستیدا هه‌به‌سته‌کانی سه‌پکی به‌یۆ بریه له: ١- زامن کردنی به‌لفور ١٩١٧ز ٢- به‌ریه کردنی جیهانی نیسه‌می ٣- ئینه‌که‌جیا که‌ده‌وه‌ی گه‌لانی نیسه‌م ٤- لاواز کردنی توانای ده‌وله‌ته‌و شاره‌ستانی نیسه‌می ٥- ده‌وست کردنی ده‌وله‌ته‌که‌ی به‌جۆک به‌جۆکی ده‌ک عیراق سویریا و نه‌یروهن .. تا هه‌روا به‌نه‌وانا و ناگۆک به‌ن ٦- هه‌مه‌ده‌م جیهانی نیسه‌می ناچارام به‌هێ خسته‌ ژێر ده‌ستی هه‌ندی له‌گه‌لان به‌ گه‌لی سه‌ر ده‌ست ده‌ک کورو ٧- به‌ نه‌وه‌ی له‌وه‌ی ته‌گه‌نیکه‌شه‌وه دواکه‌وته‌وه به‌کاره‌یه‌نه‌ر به‌ن ته‌ک به‌هه‌م هه‌تته‌ر ٨- تا نمو ناوچه‌به‌ دیوکه‌راسی و ناژادی به‌خۆه نه‌یه‌نی و هه‌ر ده‌که‌شاته‌وه به‌ت ٩- هه‌له‌یه‌ته نمو دا به‌شیه‌ش تۆمانیکه‌ی ده‌یه‌ته هێی له‌ناوچه‌ی فکری دارالاسلام و نه‌وه‌ی نیسه‌می .. به‌ش هه‌له‌که‌کانی را به‌وه‌وه ١٠- به‌ نه‌وه‌ی نمو ده‌سه‌لاتدارانه‌ی نمو ده‌وله‌ته‌که‌که به‌ک دیت ته‌وانا گه‌یانی شه‌وش و به‌هه‌ری و به‌شه‌ کتیب به‌کا ١١- به‌ نه‌وه‌ی به‌ خه‌یابانی زال به‌ به‌ سه‌ریاندا له‌ کاتی به‌یه‌یه‌ته ..

١ (به‌ن کتیب) له (البدایه‌ النهایه) ناهازه‌یه‌کی به‌ن کردوه، هه‌ریه‌که له ابن العباس و طه‌یرانی ابو النعمان ابن العساکر به‌ هه‌مان شه‌وه به‌ به‌ی نه‌مه‌وه‌وه له هند هاته‌ خوار، وایه‌کی لاوازی هه‌یه ده‌لی له تایف هاته‌ خوار، له (اطلس القرآن) ده‌لی، له‌به‌لان (سه‌رنه‌به‌ی) سه‌ریانه‌کی نیسه‌تا هاته‌ خوار و به‌ن به‌ته‌شه‌یه‌که‌م جار زیاره‌تی نمو سه‌راوه‌یه‌ی کردوه .
٢ به‌ زیاته‌ر سه‌رنج کتیبی (کۆنترین رووداوه‌کانی هه‌یۆ) - سه‌له‌که‌سه‌مه‌ر گه‌ر به‌یه‌یه‌کی.

(منوج) له شاخی (جودی) کوردستانی سهروو گهسایته و دو جارتیکی تر مینووی مرۆشایهتی نهوی دهستی پێ کردۆته و بۆ هه مر جیهان، زۆربهی شارو دێسه کاتی تریک (جودی) نازناوی (نوح)ی پێوهیه، ههتا (شارناخ)یش گوايه مانای (شاری نوحه) و گۆزی (ح.نوح) و خانه وادهی له خوارووی جودی یه له شام، بهر پێ به کورد کۆنترین میللهتن له سهرا خاکی خۆیان نهو جیهانه و ناریشیان زور به چرو پێی بهنده به جودی و خردایی .

له دواي نمو رو واده تهنها مینووی میللهته بالا دهسته کانی وه: فارس و رۆم و نیشووری و یونانی و .. پونه، باقیه که ی تر زۆر لێله مادیام په یوهندی خاك و گهلو دهسه لاتی سیاسی بهو جزره نه بوه، به لām به مسزگهری سهروکی ههندی دهسه لاتی نیمپراتۆریستی کورد بووینه بهر چه لهک، نهو زانیاریانه ده گهرینه و بۆ قوولایی ٤٥٠٠ پ.ز، له (لولو، گوتی، ماد، کاردوخی، کاردوو، ..) ههتا له ناو فارس و دوايش عه ره ب، به پێی ههندی سهرا واده و ناوه زۆکی شه نامه یی له لایهن (نۆردانی پێنجهم) بۆ دامه زڕینه و نیمپراتۆریستی ساسانیه کان (ناردیشی) چوه و در ده که یی بهر چه لهک کورد بوه، زۆربهی سه ره نای شارس تانیانه کانیش له ته چ هدا در یۆکرا و ی په پامیکی تاسمانی بوه، پاش نیسلا میش ههتا ده ولته ی نه ییری و هیرنیشیه کانی کوردیش و تا راپه رینه کانی سه ره نای سه ده ی بیسته میش په ناوی نه ته وایه تی و کورد و کورده ستان شه بوه، وه که هه موو میلله تانی تر قز ناغه که ی وایوه، په یوهندی سیاسی و یاسایی نه بوه له نیوان هه ریم (نیشتمان) و گه ل (ته ته وه) و ده سه لاتی سیاسی وه که نیستا، پێ ناسی کۆن و ناوه راست و نیستا و داها تووی نیشتمان و نه ته وه ش گۆزا وه، جا زان بته ماله نه ته وه بوو، دێه که ش نیشتمان، نیجها بۆ هۆزه که و ده شه ره که به "هۆیه" ناوه ده کرا وه وه که چۆن عه ره ب ناوی ناوه (دپه ره)، نیشتاش نه ته وه و نیشتمان له په یوهندی راسته و خۆدان که ده سه لاتی سیاسی له سهرا دروست ده بی،

له عهوله مهشدا رهنگه (زه مین) هه موو نیشتمان بێست، یا خود (دار الإسلام، دار الاشراکیه، دار الیبرالیه، ..).

واته نیشتمان له سنوری جوگرافی ده ده چۆن ده بێته مهدرسه و نیشتمای مهدرهسی، جارتیکی تریش بگهڕێتموه سهردستیوری نیسلام و نیشتمانی نیسلامی بێتیموه بچیتهی نیشتمای نیشتمانی.. نهووی زۆر روونه له پیش نیسلام، نهو کوردستانه کهوتبووه نیوان رۆم و فارس ههه جارهی یه کێکیان داگیرى ده کردو سهرا نهی زۆرو نازارو سوغرمو بێگاری.. زۆریان له ده کرا.

له رووی کۆمه لایه تیشه وه ههردوو رێبازی (مازدهك) و (هانی) یان له نێر بلاو کرابۆوه، چۆر دهو کراسی و لیبرالیه کی کۆمه لایهتی و جنسی وابوو کهس خاوهنی کچ و خێزانی خۆی نه بوو، مافی شعی یه کهم (diving right at the king) بۆ میرو و دکیله کانی داگیر کهمر بوو، خه لکی کوردستان لهو پهڕی باری نابووری و کۆمه لایهتی و سیاسی خراب دابوو، پهڕۆشی و زگاکه مێک بسوون، بۆیه ههه ناویانگی نیسلام و داد گهڕیه که میان بێست، له ههه ناوایکی ده گه مانی مه لله تانی تر، له لایه ن ژیره کانی کورد ههه له سالی (۱۶-۱۷) ی کۆچی (گابانی کوردی) به نوێنه ر چوه سهردانی بێغه مه بێست و پهڕه وهندی به نیسلام کردو رێکخه شته کانی به نه ئینی له کوردستان بلاو کرایه وه، ههه بۆیهش له جهنگه کانی نیسلام له کوردستان (که له راستیدا ده کا جهنگی سوریای نیسلام دژی داگیر که مانی کوردستان)، به پیتی به لگه نامه ی راست هۆی نیشکانی دۆسته م وه شکر ی فارس به یه کجاری ده گه رێتیه وه بۆنه و یارمه تیه مه زنه ی هێزه کانی (دێلم) ی کورد دایه پال له شکر ی نیسلام له شه ری قادیسه له دژی نهو هه موو زولم و زۆریه ی فارس که له دوا ی شکستی مه دیه کانه وه ده کرا^۱، نیه ر نه ک بهر گه ری نه کرا،

^۱ بۆ زیانه ر پروه: ۱- شه ره فنامه ۲- احمه د الاکراه - سرژمه لاتناس مه سته بان ده لێ بۆیه دێلم وای به تونده ی له سوریای فارسی دار لایهنگری سوپای نیسلامی گه رت له تۆله ی مه دیه کانی باڵه رانیان که به دمه ستی فارسی تێک روخا، به لام وایینه ئیچی چونکه نهو روداوه ی مه دیه کان ۹ سه ده، پیش نهو جهنگ

به لکو پیشوازی لیکرا، چونکه نهو سریایه عمره ب نه بوون زیاتر سوپای (حمرابوو - سوپایه کھی دیتلم له بهر نازایی ناوی لیترا بوو حمرابو) له هه ندی شرتین ده بووه رایه پرین دژی هیزه داگیر کهره کان که بهر گری سوپای نیسلامیان ده کرد وهك ناوچهی شاره زور، نینجا به کسهر والی ناوچه کورده کان (والی حمران و والی جهلهولا...) لهو حمرایه نهو کوردانه دانزان، بۆیه نهو شرتنه وارانهی به ناوی ناو دارانی نه سحابهی عمره ب له کوردستان گوایه له جهنگ شهید بووین، پهنگه بی بناغه بن .

(تۆماس بو) ده لئ: شمرتکی وا شایه نی باس نه کرا له کوردستان، به پیچموانه وه به خیرایی شاورسانی و زانباری بلاری بۆوه شه خسیه تی کوردیش به هیزتر بۆوه، ده سلاتیکی زۆریشبان په یاد کرد^١. (سیر مارک سایکس)یش ده لئ: کورد به ناسانی نیسلامیان وهگرت، له کتیبی (کوردو کوردستان - محمد امین زهکی به گ)یش ده لئ: له شانزه مین سالی هه جریدا ته ماسیان له گه ل نیسلام کرد، له (روح المعانی) ناوی نهو هاوه له کوردانهی نیادایه.

چونکه نیسلام هیزنکی (وهك نیمپراتۆریه کانی تر) داگیر کهره خیترو بیتر خۆز نه بوو، به لکو خاوهن بهرنامهیه کی هه مه لایه نی ژیان بووه، چرایه کی پروناک لهو تاریکستانه بوو، هه به ستیشی گه یان دنی نهو بهرنامه بوو تا هه ر کسه حوکمی خۆی بکات، بۆیه کوردیش له دوای نیسلام بوونیان بوونه خاوهنی خۆیان، نه گینا له دروستکردنی ده ولته تی نیسلامی ته نیا (٢٠٠٠) مسوولمانیک هه بوو، به ششی هه مرو دنیای چۆن کرد.

له تهقه لایه کی زانستیان وه پاینده چس له لایم هه ندی بسالی عه لمانی تووندیشه وه بیت، یان به پیتی هه ندی سهرچاوه به هاو به ششی له گه ل (د. سعید) نهو

جهدنگه بوو، بۆیه زیاتر به لای نهو ده چی که وێلمو جهنگاوه، کان سه به وێکفته کانی

نیسلام بووین له ریتی گابان .

١. تارویخ الاکراد - توماس بو، (١٨٨٨).

٢. هه مان سهرچاوه، (١٨٩٩).

کەسێی کە نایینی مەسیحی هەڵبژاردو بەرنامەیی (تەبشیری) لە (مۆناکۆ) و (رادیزی پیرۆز بە ژمانی کوردی) هەبڕو لە ئەسڵدا خەڵکی سەنیه، .. نەوانە پێشێکی نووسراویان گرایە لە ناوچەیی هەورامان دۆزیتەو ئایدا باس لە زولم و زۆری سەپای ئیسلام دەکا (لە کۆتایی ئەو بابەتە دەقی نووسینە کە تۆمارکراوە لە گەڵ تێبینەکانی شارەزایان..).

باشترین بەلگەیی خۆشەویستی خەڵکی کوردستان بۆ ئەو بەرنامەییی ئیسلام نەوێه:

١- یە کەسەر ناوی مەناله کانیان ئەو سەردەمی تا ئێستاش هەموو بڕو (محمد، علی، عمر..)، کەچی بەدەگەنیش ناوی (یەزدەجور) یان (هەرقەژ) وە کە ئێستاش نیە بە ناوی (ئەتاتۆرک)، (صدام)، (بەهلەوی)، (لێنێن)، (بۆش)، ..

٢- لە کوردستان بەیچەوانەیی جەزیری عمرەب دیاردەیی هەلگەڕانەو نە لە کانی بەهێزی نە لە کانی بۆ هێزی ئیسلام رووی نەدا.

٣- ئەو هەموو سەرکەدەو والی و هونەرمەند و رەوشەبیری لێ پەیدا بۆ.

٤- تا ئێستاش هەم کەلتور و نەرت و نەخلاق و عەقیدەیی ئیسلامی لە هەموو کەلتور و فەرەنگەکانی جیهانی و عەقیدەکانی سۆشیاڵیستی و شیوعی و لیبرال دەرکەسی بەهێزترە.

٤- تەنانەت لەدا ساتی هەلەوانەو خەلافەت، کورد شۆڕشی دژی ئەو هەنگاو کرد و داواي گەڕانەو خەلافەتی کرد، واتە خێری لێ پێنبەر بۆیە هەریە کە لە شیخ عبد السلام و ملا سلیم و شیخ سعیدی نووسی و شیخ سعیدی پیران و هەنا ئیسمان پاشاش ئەو داواپە کرد .

بەو شێوە کورد مێژووی راستەقینەیی بۆ دروست بڕو، سەرەپای بەدکاری هەندێ خەلیفە و والی و سولتانەکان، بەلام کورد شەخسەت و دەسەلاتێکی زۆری پەیدا کرد ئە بوارەکانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و زانستی و هونەری.

سەربازی و شارستانی و هەتا سایکۆلۆژی و تەندروستی، تانە و یادیدە بۆ یەکەم جار سەرکۆراوەتی جیهانی کرا ئە دەوڵەتی نەییوی هەرۆک شارەزایی میژوو ناسانی کوردیش هەمان بۆ جوونیان هەبە، تۆماس بوا دەلی: بە درێزایی خەلافەتی ئیسلام (جگە لە هەندێ دۆخی تاییبەت نەیت) سەرەخۆیەکی بێ وێنەیان هەبوو.^١ بەشی زۆری میژووی کورد بە ڕێکەوتن بوو هەرۆک: هاتنی سێیای ئیسلام بەهۆی ڕێکەوتنی کابان و پەیا مەبەر دوايی لە گەڵ مەمورنی کوردیا، دوايش لە گەڵ دێلم، لە سەردەمی نەهەوی و عەباسی لە بارودوختیکی باش نەبووینە هەرۆک زۆریە میللەتانی مسرتان بەتاییبەتی بێ مائەدی پێغەمبەر ﷺ لە دۆختیکی تەنگەباری بووینە، سەرەرای ئەوەش بە پیتی (الملل والنحل والأعراق) و زۆر سەرچاوەی تر، جگە لە هەندێک دۆخ نەبێ ئە گینا کورد سەرەخۆی تەواو بوو.

لە سەردەمی عوسمانلیش بە هۆی ڕیکەوتنی شیخ نیدیسی بەدلیسی و سوتان سەلیمی یەکەم لە گەڵ ٢٣ هەرتشینی کورد لە سالی ١٥١٤، پێک هاتبوو لە (٥) مادە تیایدا هەردوو لا یارمەتی یەکتەر بەدەن ئە کاتی پێریست، بە ڕێکەوتن کوردستان لە شەر لادراو، بوو هۆی دروست بوونی سیستەمی ویلايات و لامەرگەزیش و وەرچەر خانی سەلەنەتی عوسمانی بۆ خەلافەت، چونکە ئەو ڕێکەوتنە بوو هۆی داگیرکردنی ولاتانی عەرەبی و وەرگرتنی بەعەتی خەلافەت لە (مەتوەکیل) لە میسر.

ئەو دۆخە بەردەوام بوو هەتا کۆتایی خەلافەتی ئیسلام لە سەرەتای سەدەی بیستەم، کە کۆمەڵێک گۆڕانکاری تریشی لە گەڵ بوو، هاتن و سەرەلانی عەلمانیەت و پیری تەتوویی، کۆتایی وەرچەر خانی ئیمپراتۆریەکان بۆ دەوڵەتی نەتوویی... لەوێشدا مەینەتی کوردی وەک مەینەتی نەتوایەتی دروست بوو... نێر بەردەوام دەبێ لەباسی میژووی کورد لەو مەینەتیەو و هەم وەک زنجیرە ی چەمکەکانیش.

^١ تۆماس بوا: تاریخ الاكراد. هەرۆها برۆانە الملل والنحل والأعراق.

دهقی نورسراوی سەر پیتستهکه:

له سەرچاوهی ئاڕه‌سی ده‌ست کهوتروه:

هورمزگان ڕمان ناتران کوژان

ڕیشان شارده‌وه گموره گموره‌کان

زۆر کار ئاره‌ب کرده نده خاپوور

گناو پالمیی هه‌تا شاره‌زور

شه‌زو که‌نیکان و دیل بشینا

مه‌رد ئازا ته‌لی ده‌رووی هه‌یئرا

گرایه نه‌وه بوو له‌سه‌ر نه‌و پیتسته نورسراپووه‌مه‌و پیتسته‌یه وه‌ک باسی ده‌که‌مین

نیتا که‌یشتوته مۆزه‌خانه‌ی به‌ریتانی، واته‌ی بی‌نی ده‌گری:

١- به‌پێی پسرپۆانی زمانه‌وانی زۆر وشه‌ی نویی تیا‌دا‌یه... بۆیه به‌ ده‌ست‌کرد

ده‌چیت وه‌ک نه‌ر رووداوه‌ی (ئه‌نسان پلندا‌ون)، که‌ وێش‌یان هه‌ندێ ئێسک واته‌زویر

به‌که‌ن له‌که‌ل (تیۆری په‌ره‌سه‌ندنی-داروینی) به‌گولجی...

٢- هه‌مان نه‌و به‌ندانه به‌ش به‌ش له‌ شینی ژنانی ده‌رسیم هه‌یه، لێره هه‌ندێ

ناوی تری (ئاره‌ب)، (شاره‌زور)... زیاده‌کراوه... بۆ زیاتر سه‌رنج به‌ ده‌کتیبه‌ی ده‌نوری

ده‌رسیمی (ده‌رسیم له‌ می‌شرووی کوردستان)- ده‌قی هه‌له‌به‌سته‌که به‌لاتینی له‌

لاپه‌ره (٤١) هه‌یه.

(٤٤)

Kurdish Calamity مەمەڵە ئورد

نەر زاراوەش بە وشە تاییەتە بە کورد، بەلام بە ئاومرۆک زاراومەکی جیهانیە، مەبەست ئێری چەوساندنەوی نەتەواییە، هەلبەتە لە پێش تەریش لە قسولایی میژوو چەوساندەو هەبوو وەک چەوساندەوی : چینیاییەتی، کۆمەلاییەتی، نایینی، خێلەکی، رەگەزی، دەسلالت و بێ دەسلالتی، بەهێزی و بێ هێزی، ..تەد، بەلام مێللەتێک مێللەتێکی تر بچەرسێنێتەو وە خاڵ و لاڵی لێ داگیر بکات بە پێی دەستور و یاسای رێکخراو نەتەوایەتی سەردەست و بێ دەست دروست نەتەویان نۆی یە... هەلبەتە پرۆسەی هەڵمەت و داگیرکاری و پەلاماری نیمچەپاتۆری و هەتا مێرێشێ و خێلەکیانەش زۆربەیی پاتسای میژوو پەر دەکاتەو، بەلام دیاردەیی چەوساندەوی نەتەواییەتی ئەگەر نەبوو وەک لەو (٢) سەدەیی دوازی جیهانی و بەنسەت کوردیش لەو سەدەیی دوازی، .. بۆیە رستەیی گواپە کورد هەزاران سائە دەچەوێتەو... هەلبەتە، کە لە لایەن نەتەوەگەری و عەلمانیەکان بێ زانیاری دەگوتری... ئەگەر عاتیفی و هەلچوو نەتەواییەتی پێت راستەوخۆ لە خزمەتی داگیرکەر دەبێت... مانای وادەدا نەر دۆخەیی داگیر و داڕێژکردنی کوردستان نۆی و شاز نیو داگیرکەرەن بێ ئاوان دەگەن بەخۆراییی! هەر وەک سەرۆکی فرەنسی وتی خۆ نیسە لە مەینەتی کورد بمر پرسیار نین، بەئێکۆ میژوو بەرپرسیارە، .. نەخێر هەر وەک نێستا زۆربەیی مێللەتانی جیهان رۆژی رزگاری و جەژنی نیشتمانیان هەیە، ئاواش رۆژ و سائە داگیرکراویان هەیە..

جا بابزاتىن ئەو مېژوۋەي مەمەنتى كورد لەكەيەو بوو، دەست نیشان كردنى زۆر چەمكى بنەردەتى سىياسى و كۆمەلەيەتى و ئەتمەيىش دەگۆزى و راستى دەگاتەو.

ئەگەر بەروردى سەرنج بەدەينە فەترەي ئىنقلابەكەي ۱۹۰۸ بۆرىكەوتنى ئەپتى (ساپكس - بېكۆ ۱۹۱۶ز) ئى بەسترا هەتا سالى ۱۹۲۴ز كە خەلافەتى ئىسلامى تبادا رووخا، مەودايەكى پر لە رووداو وەرچەر خانى گرنگە بۆ ھەر كەسك كە دەيوئى لە بەتچەو سەرچاوەو زەمان زەمىنى "مەمەنتى كورد" بگات، كەوتۆتە ئەو نۆوانە.. كە بارى كورد لەرووى چۆنايەتى و سىياسى و كۆمەلەيەتى و شەخسەتى مەعتەوى و دەسلەت و ئەتمەيەتەش، پېشرو پاشى ئەو فەترەيە لە جەوھەردا ئىك جىايە.. ئەو ھەش ھەر ھەمان ماناي ئەدرتسى بارى كوردە لە پېشرو پاش خەلافەت، بۆيە ئەو بەراوردە بە وردتر ئەو رۆژەمان بۆ ديارى دەكا كە كورد تىاي كەوتەو..

بارى كورد ئە پېشرو پاش خەلافەت:

يان ھەمان ماناي ئەو بە بارى كورد لەسەردەمى خەلافەت و لەسەردەمى ئەلمانىيەت، بە بەراوردەك زىاتر ھۆ و لایەنە بەرپرەسەكانى ئەو مەمەنتەبە دەودەكەوئ:

۱- بەدرزەيى سەردەمى خەلافەت كوردستان سەربەخۆ بوو، جگە لە ھەندى دۆخ، كە بەھۆى پەنادانى ھەندى لایەنى دۆ بەيەك لە دەسلەتتى بەلاى خەلیفە دەبوو ھۆى ئىتەرەگلانى كورد، ھەلبەتە ئەو ھەش ماناي ئەو نە ھوكمى خەلیفە و سولتەنەكان زۆرىن و دادگەرى و ئىسلامى راستەقیتە بوو، نەختەر.. ستەم و ئازاربان ھەبوو بەلام بۆ گشتى بوو، شۆوازی ستەمى ئەتمەيەتەتى و دەسلەتتى ئەتمەيەتەتى نەبوو، عەرەب بەسەر كورد يان تورك بەسەر چەركەس و عەرەب، .. يان كورد بەسەر عەرەب و تورك و.. ھەند.

بۆیه (د.س. شاذلی) راست دهگات دهلی: (فقد اکتفی معظم خلفاء في دولتين الاموية العباسية بتعصبات الولاة من قبائل الكردية دون ممارسة حكم المباشر عليهم من دمشق بغداد)^١: کهواته نه واوو راسته (د.نوری دهریمی) که دهلی ههتا سالی (١٩٣٦ز) کاتی عهلمانیهتی تورکیا دهسهلاتیان گرتنه دهست ئهنجا بۆ به کهم جار بهدریزایی میژووی خهلافهتی نیسلامی سربای بیگانه هاته دهرسیم^٢، نیتر بووه سهربازگی داگیرکهر و مهیدانی کورشت و کوشنار و قهر کردن تا نیشتاش. کهواته هه مروه بهلگهنامه کانی میژووی که میژووی جولانه وهی رزگاری نیشتمانی کوردستان بۆ سهردهای سه دهی (٢٠) دهگۆرتیموه هه ماههنگه له گهل نهو راستیه، قورلترین میژوو له لایهن (بهلگهنامه کانی کورد له بهریتانیا) دهیگۆرتیموه بۆ سالی ١٩٠٨ز، هه شه بۆ بهیانی سایکس بیکۆ-١٩١٦، بهشیکی تر بۆ شۆرشێ نوکتۆبهر ١٩١٧ که نیایدا نهو بهیانهی (سایکس بیکۆ)ش ناشکرا کرد، بهشیکی تر بۆ سالی ١٩٢٤ و دهقاو دهق بۆ نهو رۆژهی که خهلافهت له ١٩٢٤/٣/٣ ههلوهشایموه و دهسهلاتی عهلمانی هاته جینی و هه لهسه سیاسی و فهرهنگی و کهلتوری و سهربازی و کرلهسر کورد، بهشیکی تریش پیتیان وایه له گهل سهر به خۆیی نهتهوه سهردهسته کانی کوردی تیا دا هار به شه مهینهتی کورد دروست بوو که دهگاته سهردهای سه دهی بیسته م.

٢- به دریزایی خهلافهت به پیتی سیسته می سیاسی سهردهم دهسهلاتی کورد هه ره دهست خۆیان بووه، هه رشین و نیمچه نیمچه اتۆریه تیان هه بووه، هه ره له شه دادی و مهروانی (له سهرده می عهباسی) تا دهگاته سهرده می عوسمانلی دادگا و نیزار و ههتا سکهی دراویشیان هه بووه، بهزۆری شه ریهتی ئیسلامیشیان پهیره و ده کرد، بهلام له دواي خهلافهت و له سهرده می عهلمانیهت کوردستان دابه شو

^١ ملل و النحل و الامراق ل ٢١٨.

^٢ میژووی دهرسیم - د. نوری دهریمی.

داگیرکراوە، نەك میرنشین بەلکو نەگەر رێنکخراوێکیش هەبوویت دەبی له کەلبنە شاخەکان بێتو کیمیایوی ناگرو ئاسنی تێ گیراوە.

۳- لەسەردەمی خەلافەت هەتا دوا سولتانیش دەسەڵاتیکی زۆریشیان لە خودی دەولەتی خەلافەت هەبوو، بۆ ماوەی سەدەیک دەسەڵاتی وەرگرتوو، شەجای پایەیی سیاسی بەرزیشیان هەبوو، هەر لە کۆتایی خەلافەت سەرزکی مجلس اعیان (شیخ عبدالقادر) و سید تەهاش، سەرزکی نەجمەنی شورای دەولەت بوو، بە هەزاران نوێی تر، سەفیر و وزیر کورد بوو، (شیخ الإسلام) سەمرۆک وەزیرانی چەمرکەسو کورد و عەرەب و... لەسەر بنچینەی کەفانەتەر چارچاریش لەسەر بنچینەی وەلاتی شەخسی، بەلام لەسەر بنچینەی وەلاتی نەتەوویی نەبوو، سەرباری سەمرکەدە سەربازی و... زانای پێشەوای ئابووی و زانستی تر... لەو کوردستانە... تا نەو رادەیه زۆریه والیه کانی شامو میصرو شوتانی تریش کورد بووینە، تا ئێستاش خانەوادەکانیان لەو وڵاتانە وەک چارایەکی رووناک ماون، هەروەک (تۆماس بوا) دەلی: دەسەڵاتی کورد لە دواي نیسلام بوونیان نەوتەدە پتەو بوو و زیادی کرد دەسەڵاتیان دەگەشتە دەرەوش^۱، هەروەها لە (مللو النحل و الاعراق) هاتوو: (وقد ترك سلاطين ال عثمان الشيوخ القبائل الكردية قدرا واسعا من الحرية في إدارة شؤونهم الداخلية و اعفوهم من الضرائب من مقابل تكوين ميليشيات قمرس حدودهم...)^۲.

بەلام لەسەردەمی عەلانیەت لە تێکڕای سەرهەکان کورد زەرەری کردوو بە پاشیان خستوو و هاوولاتی نەك پلە دوو، بەلکو چار وایە وەک پێشوو له حساب کراوە.

۴- دەسەڵات و (نقوزی) کورد لەبارە هەره خراپەکانی خەلافەتیش هەر زۆر بوو، باشترین نمونە... لە کۆنگرەیی (بەرلین) و رێکەوتنامەیی (سان ستیفانو)

^۱ تۆماس بوا: تاریخ الاكراد ل ۱۸۸.

^۲ مللو النحل و الاعراق، ۲۱۸.

روژئاوا پشتی (نەرمەنیان) گرتو داوایان لە خەلافەت کرد کە سەربەخۆیی و مافیان بدات، کەچی نەرمەنیەکان داوایان لەسەرانی کۆنگرە کرد کە تەنها داوا لە سەلتەنەت نەکەن، داوا لە سەرکردە کوردەکانیش بکەن کە قایل بن نەگینا سەلتەنەت یە تەنها بن کورد ناتوانن مافمان پێ بدات، هەرۆک لە بەتدەکانی (۱۶، ۱۷) ئەم رێکەوتنە وا هاتوو، سەرێج بەدە لەسەردەمی خەلافەت خەلکی تر داوای مافی خۆی لە کورد کردوو، لە داوی خەلافەتو لەسەردەمی عەلمانیەت هەر کوردە ئەک مافی زمانیشی ئی قەدەغە کراوە کە تەیر و گیان لەبەرش بە زمانی خۆی قسە دەکەن، هەر کورد داوای کەمترین مافی خۆی دەکاو چو پێ کراوە.

۵- هەموو ئەو دیاردانەتی تەتریک، تەعریب، چەوسانەوی نەتەوویی، زیندانی سیاسی نەتەوویی، کۆکوژی، پاکتاوی رەگەزی، داوەشی کوردستان، بەیاسایی کردنی نیشتمانیکی تر... هەموو ئەو دیاردانە بۆ یەکەم جار لەسەردەمی عەلمانیەت لە داوی سالتی ۱۹۲۰ دەستی پێ کردوو و بەرەبەرە لەگەڵ تۆخ بوونی عەلمانیەت مەینەتی کوردیش خەست تەربوو، بە پێی (توماس بوا-تاریخ الاکرد) 'یەکەم جار (انور پاشا) تەتریکی کردوو، یەکەم میژووی کۆکوژی دەگەڕێتەوە بۆ (مصطفی کمال) کاتی لە خەریوت گازی ژەهراویشی بەکارهێنا بەپێی رۆژنامەی (wr-aglu) ژ: ۲۸۳ لە ۱۳/۹/۱۹، یەکەم نەخشەش کە کەمکوکی لە کوردستان جیا کردوو نەخشەی سایکس سپیکۆ ۱۹۱۶ بوو، یەکەم تەقەلای تەعریبیش نینگلیز کردی لە کێشەی ویلايەتی مەسڵ لە داوی ۱۹۲۳.

۱ 'تاریخ الاکرد - توماس برا ۱۹۲۳.

مەهینەتی و... سالیادی:

مەهینەتی لێترە دەست تیشانی ئەو زەمان و زەمینە کە کورد وەک نەتەرە مەهینەتی چەوسانەرە کە دەستی پێ کردووە، بریتیشە لە مێژووی بزوتنەرە وێرزگاری خوازی کورد، ریشە زاراوەی کوردایەتیشە... ئەوەی زۆر بەدلتایەتەرە هەڵبە ئەوەی کە دابەشی کوردستان و مەهینەتی کورد بگێڕنەرە بۆ جەنگی چالانێزانی ١٥١٤ ز... ئەگەر هیچ پێوانەیەکی مێژوویی و نەتەرەیی ناگۆنێ بۆیەش (تۆماس بوا) دەڵێ هەر لەوای ١٥١٤ ز مێریشۆن دەسەڵاتی کورد زۆر تۆکمە بوو لە نێدەرە و فەرەنگو هەتا سەکی دراویشیان هەبوو^١.

هەلبەتە لە نێوان باری چاکی کورد (نسبەن) لەسەردەمی خەلافەتی نێسلام و تێک چوونی ئەو بارە هەتەرە رووداو وەرچەرخی دیاڕی کراو هەبە، دەبی (خانی وەرگەرەن) یوویی لە ژبانی ئەو کوردستانە... ئەوەی تێبینی دەکرێت وەک توێژنەرە وێکی زانستی و واقعی ئەک سیاسی و فکری، و دەردەرە کەوێ لەگەڵ هەنگاوێکی جێگیر بوونی عەلمانیەت (بەهەر بەلەکانی چەپی و سۆشیالیستی و نەتەرەیی و لێپراڤ دیموکراسیەتەرە...) و دەرگاکی وەک پێروباوەرە حزبی نێتەحاد و الترقی و دەستوور (مەشرۆتەت) و پەرلەمان (مەبەوسان) و رێکخراوە مەدەنی و هەتا گۆڕانی پادشایی بۆ کۆماریش لە زبانی کێشە کورد بوو، بۆیە بەشتێک مەهینەتی کوردی راستەقینە لەبەشی خوارو بە وەرگەرانی لە پادشایی بۆ کۆمارێ لە ١٤ تەموز ١٩٥٨ دەرزان، هەر چەندە ئەگەر دروست بوونی عێراق لە ١٩٢٩ سازدراوە، بۆیە یەکی لە هەلە ستراتیژیەکانی سەرکردایەتی عەلمانیەتی کورد لەسەرەتا تا کۆتایی ئەوەی، پێشواریان لە هەموو ئەو هەنگاوانە تەقەلا دەستورێ کە مەدحت پاشا لە ناوەراستی سەدەی ١٩، حزبی نێتەحاد و الترقی سالی ١٨٨٩، دروستکردنی کۆمارێ عەلمانیەتی تورکی لە ١٩٢٢ و هەلەشەنەرە

^١ تاریخ الاكراد-توماس بوا ١٩٩٣.

خەلافەت لە ١٩٢٤، لە دواییدا گۆڕینی شورا بۆ (مجلس وطنی)، گۆڕینی عەقیدە و نینتمای ئیسلامی بۆ پیری نەتەوویی و نینتاکەمی، .. نەگەرچی (مەلا مصطفی بارزانی) سەرکۆدەیکە عەلمانی نەبوو، بەلام لە ژێر کاریگەری عەلمانیەت و بارودۆخی نەوکاتی و دورە وڵاتی و دەرەكەوێ دڵخۆش بزوێ بە شۆڕشی ١٩٥٨ تەوز، کە ئەوەش بە شیکە لەو هەڵەیی پێشو بای کرا، چونکە هەموو هەنگاوێکی عەلمانیەت بڕیتیە لە زیاتر جێگیر بونی شەریعیەتی و وڵاتانی کە لە (سایکس بیکز) ١٩١٦ دامەزرێران، ئەوەش پێ دوو دلی لە زیانی ستاتیجی کورد، ئەو توێژینەوێ (شەرم ناکا) نەگەر راستی بڵێن هەر هەنگاویکی نیجایی بۆ عێراق (یان هەر داگیرکەریکی تر) (نەك گەلی عێراق) ئەو ئۆتۆماتیکێن هەنگاوی سەلبیە بۆ کوردایەتی، ئەو یاسای یۆلانی (چارە) خۆنۆوسی کوردستان، کەواتە زۆر روونە لە گەژ دروست بونی دەولەتی نەتەوویی بۆ تورک و عەرەب و .. مەینەتی کورد دروست بوو، ئەوەش هەنگاو بە هەنگاو لە دژی خەلافەت دەستی پێ کردوو بە زیانی قورسی کوردیش کۆتایی هاتوو بەو شێوە:

١- هاتنی دەستور لەق کردنی شەریعیەتی ئیسلامی لە کۆتایی سەدی ١٩ و دروست بونی لە (١٨٧٦ز).

٢- هاتنی پیری عەلمانی نەتەوویی لە سەرەتای سەدی ١٩ دەست پێ دەکا و پەیدا بونی شەخسیاتی وەك (تەنوەر پاشا، جمال پاشا، طلعت پاشا) کە سێ ناوەندی دەولەتی عوسمانی گرتیوو وەزارەتەکانی (دەرەو، ناوەو، بەرگری)، تا گەشتە پادەدی لادانی عبدالحمید لە ١٩٠٩ بە راشکواتەر هاتنە مەیدان.

٣- پەیدا بونی اتحاد و الترقی لە ١٨٩٩ز .. لە سالی ١٩٠٨ز نینقلابیان کرد.

٤- لە سالی ١٩١٦ رێکەوتنی (سایکس بیکز) کرا، لە لایەن فەرەنسا .. بەریتانیا و وڵاتی رۆژناو و روسیای قەیسەریش و کوردستان کرا (٦) پارچە.

۵- لە سالی (۱۹۲۳) پێکەوتنی لۆزان کرا لە نێوان تورکیای عەلمانی و رۆژ ناوا، هەنگاوه‌کان بەک لا کراوه، سایکس بیکنو جێیەجێ کرا، خەلافەت لێ خرا، لە جیاتی شەریعەت بوو عەلمانی، کوردیش بێ بەش کرا لە کۆی ۱۴۳ بەند ناوی کوردی تێدا نەبوو.. لە کوردستانی خوارووش کورنگەری قاھرە لە ۱۹۲۱ گریژ درا و عێراقی پێژێروست بڕو کورد لە کاروان بە جێما .

۶- نمو هەل مەلانییە عەلمانی و خەلافەت لە سەرەتای سەدەی بیستەم و بەلابەلاش لە چاریەکی دوایی سەدەی (۱۹) دەستی پێ کرد بۆ، دواي جەنگی جەهانی ۱۹۱۸ دەسلەتەکان لێک جیا بونەوه، دەسلەتێ عەلمانی لە نەنقرە بۆ، دەسلەتێ خەلافەتیش لە نەستەمبۆل، خەلافەت لە بێاریک دا مافی هەمەر گەلانی دا، کە سەردەمی (دەولەتی نەتەوهیی) هات (هادی پاشا) نوێنەری (سولتان محمد وحیدالدین) بوو لە گەڵ (شیخ عبدالقادر شمرینسی و شەریف پاشا) مۆریان کرد کە سەربەخۆیی بدەن کوردستان و هەردوو لاش لە گەڵ نوێنەری نەرمەن (بوغوس پاشا) رێکەوتنی سیفەریان مۆر کرد.. بەو شتیوێه کورد چارەنوشتیکی رۆونی لە خەلافەت دیار بوو بە کەوتن و هەلوەشائەوی خەلافەت بەتایبەتی لە رۆژی ۳/۳/۱۹۲۴ ز بە دواوه کە بڕووه هۆی سەرکەوتنی عەلمانیەت بەیە کجاری بەسەر خەلافەت، دەستوری بەسەر شەریعەت، بیری نەتەوهیی، بەسەر عەقیدە ئیسلامی، عەوام بەسەر نوێمەت، نەنقرە بەسەر نەستەمبۆل، .. لە گەڵ شکستی ئەو بەرەیه کوردیش شکستی هینا.. نێر هەلەتی کوشت و بڕو داخستنی ناوەند و مۆنەسمە زانستی و فەرھەنگی و سیاسەتەکانی کوردیش کە زۆریەیان لە زێر دەسلەتێ خەلافەت بوو تارو مار کران و پەلاماری سەربازی و کۆکۆژی (مصطفی کمال) دەستی پێ کرد و هەتا ئەو چەند نەندامانە کوردی لایەنگریشی لە سێدارە دان، .. سەئەم و چەوسانەوی نەتەوهیی کوردستان لەو ساتیوێه دەستی پێ کردو.. تا نیشتاش بەردەوامە.. کە پێی دەلێن (مەینەتی کورد).

هۆیه‌گانی مه‌ینه‌تی کورد:

پوخته:

له‌باره‌ی شادنه‌بوونی کورد به ده‌وله‌تو مافی چاره‌ی خو نووس ژۆر هۆی جیاجیا باس کراوه، له‌وانه:

۱- داخراوی کوردستان، ۲- نه‌که‌وتنی سه‌ر لیتواری ده‌ریا، ۳- نه‌بوونی مه‌له‌بندی بازرگانی، ۴- پینکه‌اته‌ی گۆسه‌لایه‌تی، ۵- ناوشیاری، ۶- هۆیه‌ میژوویه‌گان، ۷- که‌وتنی له‌ نیتوان دوو ئیمپراتۆریه‌تی گه‌وره‌ی وه‌ك عوسمانی و سه‌فوی، ۸- ده‌وله‌مه‌ندی کوردستان له‌ نه‌وت و کاتزاو داهاشی تر، ۹- بوونی وه‌ك نه‌تمویه‌کی نیسلامی و قینی پۆژتاوا له‌ دژی به‌ئایه‌تی له‌ تۆله‌ی گورزه‌گانی سه‌لاحه‌دین.. له‌گه‌ڵ ژۆر جۆر هۆی تر باس ده‌کری.

ئه‌وه‌ی ئه‌م توێژینه‌وانه‌ خه‌ست تر ده‌كا ئه‌ویه‌ به‌پیتی یاسای ده‌ولیش کورد خاوه‌نی توخه‌گانی ده‌وله‌ت بووه، ۱- هه‌رنه‌مێکی دیارو پرونی هه‌بووه‌ سنووری بریتی بووه له‌ سنووری ئه‌مه‌وه‌ی کورد، ۲- گه‌لێکی وێنکتر و جێنگێ تر له‌ سه‌ر بووه له‌ چاو گه‌لی عه‌ره‌بی عێراقی به‌ ئه‌ونه، ۳- ده‌سه‌لاتی سیاسیش هه‌بووه که‌ خۆی له‌ هه‌كومه‌تی شیخ عه‌ماد ده‌واند.

به‌لام له‌لاپه‌کی تریش هاوشتوه‌ی کوردستان هه‌بووه به‌و هه‌وا نه‌اته‌ سه‌لبیانه‌ی که‌ له‌و خاڵانه‌ی سه‌روو باس کراوه که‌چی رزگار بووه‌وا نیتنا ده‌وله‌تن.. بۆیه هۆی بنجینه‌یی یه‌که‌ی ئه‌م خاڵانه‌ی سه‌روو به‌ ته‌نها نیه، ئه‌م بابه‌ته له‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی ساده ده‌وده‌چیت بۆ مه‌دره‌سه‌و ته‌مه‌ره‌ جیهانیه‌گان، به‌ر په‌رسیاریه‌تی و مه‌ینه‌تی و به‌رده‌وامیه‌ که‌شی تاساته‌ش له‌ نه‌ستۆی عه‌لمانیه‌وه‌ك مه‌دره‌سه، به‌و شتیه‌یی خواره‌وه:

ئه‌وه‌ری یه‌که‌م (جیهانی): له‌ نیتوان سایکس - پیکر ۱۹۱۶ بۆ لۆزان ۱۹۲۳ ده‌نوشتیت و به‌رده‌وامیه‌ که‌شی جه‌م‌وجۆلی ئیمپریالیزمی به‌ تابه‌تی له‌ په‌یمان

نامەكانى (پارىس ۱۹۱۷، لوزان ۱۹۲۳، سەعد ئاباد ۱۹۳۷، بەغدا ۱۹۵۵، ..
هەتا دەگاتە پەیماننامەى ۱۹۷۵ جەزائىر، ..

ئەوەرەى دووهم (ئىقلىمى): بریتى بوو لە گەشتى بىرى نەئەوەرەى ئەلمانى و
دروستبوونى ئىتەحادو الترقى، كەمال نەتاتورك، تۆزانیەت، .. دروستبوونى
دەولەتە نەئەوەرەى كەمال نەو بنچینەى گە بریتىە لە (سەرەخۆبى نەئەوەرەى
تورك و عەرەب..) لە توركپا و عىراق لە سەرەتای سەدەى بیستەم لەسەر حیسابى
بى بەشى كورد.

ئەوەرەى سێیەم (ناوەگى): بریتىە لە هەموو ئەو ئەقەلار دەرفەت لە دەست
چوونى كە ئەلمانىەتى كورد لەو سەردەمدا بەهەلىەى یارمەتى تەیارى
نەئەوەرەى و بە ئەلمانى كوردنى خەلافەتیاندا .. هەروەك (رۆبەرت ولسن) دەلى:
(..نەئەوەرەى توركەكان و سەر نەدەكەوتن ئەگەر ئەلمانىەتە كوردەكان و
یارمەتیان نەدابوونایە ئە دۆ ئەستەمبۆل (خەلافەت) .. خالە بەگى كوردیش
لەسەردەمى خۆى گۆتبۆى: نەو یارمەتیهى مصطفى كمال ئىتەحادیه كەمال
دۆزایەتى نەرمەنیش، شمشیرە تیۆى دەكەین بۆ مىلى خۆمان) ، راستیان وتوو ..
هەردوولا . بەكورت و پووختى هۆیه كەلى مەینەتى كورد لە دیارێكردنى نەو
وەرچەر خانە گەنگانە لە هەناوى خەلافەت و ناوچەكە رویدا، بەو شێوەیه :

- ۱- دایمانى خەلافەتى عوسمانى و جیگرتنەوەرەى بە دەولەتى نەئەوەرەى.
- ۲- جیگرتنەوەرەى دەستورى ئەلمانى لە جیاتى شریعت .
- ۳- جیگرتنەوەرەى بىرى نەئەوەرەى كەلى ئەلمانى لە جیاتى بێروپروای نایینى .
- ۴- جیگرتنەوەرەى بنەماى بەرژەوێنى نایبەتى لە جیاتى گشتى .
- ۵- سەركەوتنى هاوێهەیانان بەسەر وڵاتى ناوەند لە جەنگى جیهانى
یەكەم... هەموو ئەو وەرچەر خانانە لە نێوان ۱۹۰۸- هەتا ۱۹۲۴ رویداو
مەینەتى كوردى لى دروست بوو.

۱ راپەرینی شیخ سەعید- رۆبەرت ولسن، ل ۶۸.

هۆی بەردەوامی مەینەتیگە:

پوخته:

هۆکار زۆر، بەلام دیسان ئەو سن تەوهری سەروو کۆدەبێتەوه، ئەو بنەمایە کوردستانی پێ دابەش کرا هەمان جەوهەر (مقاصد العلمانیة)یە ئەو جیهانە که بریتیه له (بنەمای بەرژهوهندی تایبەتی) که هەموو سەرمایەداری لەسەر بنیات نراوه، نیتاش هەمان ئەو بنەمایە پەڕێندەکانی جیهانی و ئیقلیمی و هەتا ناوەکیش رێک دەخا و سەرەشقیبەتی، کەواتە بەردەوامی مەینەتی کورد هەر ئەو تەوهرانی سەروو گیتی بەرپرێیان، یەکنێ لە ئەنجامە هەرە سادەکانی ئەو بنەمایە ئەوێه ناکۆکی داگیرکەوانی کوردستان هەردەم بچووک تره ئەچاو بەرژهوهندی هاروبەشیان لە مانیوەی دابەشی کوردستان، بەهەمان شێوەش پەڕێندە دەولی و جیهانیشر، واتە ئەوێهەدانی یاسای نێو دەولەتی لەبارە مافی چارە خۆنووسی لاوازترن لە چاو ئەو بەندانیوەک (سیادە) و (عدم التدخل للشؤون الداخلية) و بنەمای (تعايش السلمی) .. بۆیه مەینەتی راستەقینە کۆتایی نایە هەتا عەلانیەت کۆتایی نەبەت یان جەمسەری بەرامبەریشی کاربێگەر نەبێت، (هەروەک لە پرۆژەکانی رزگاری کوردستان زیاتر باس دەکەیت).

بۆ هەموو ئەو بەشانی سەروو ئە نەتەوێهە تا مەینەتی کورد .. هەموو ئەو بەلگەنامانی پێوێست لە نووسیتێکی تایبەت سەبارەت بە (کوردستان) تۆماری دەکەین .. هەندێ بەلگەنامە نوێن بەلار نەکرابەوه.

(٤٥)

پارت حزب party

مانای باوی نیستای له گهڻ نسله کە ی که له قورشان هاووو تا راده یه که جیاوازه، حزبی نیستا به مانای (حزبی سیاسی)، بهو کۆمهله خهنگه و تراوه که په یوه ندیه کانیان ریکه خراوه^(١)، به لām له وهر گنیرانی نمو چه مکه (بهو مانابه) بۆ عمره بی و نجا بۆ کوردی هه ندی که مو کورتی له پیتناس و ماناو ته مهن و دابهش بووتی له گهڻ خۆی دیتنی، چونکه حزب به مانا قورنابه کە ی هم به مانا سروشتیه کە ی زۆر فراوانتره له (حزبی سیاسی)، هه تا چه مکه کانی هاوتاش له (شورا) و (سەرۆک) و (بهه نامه و نه خشه) و... ههر بۆ سیاسهت نیه، بۆ ده زگا کۆمه لایهتی و بازرگانی و زانستی.. هه تا ره رزشیه کانیش ده بیت، نه وانه زیاتر چه مکی ژیانن، ههر چه نده سیاسه تیش و به ره و فراوان بوونه، به ره و پیتناس و مانای قورنانی ده روا..

- پیتناس: هه لبه ته حزبی ش زۆر جوړه پیتناسی هه یه، جیاوازیه کانی ده گهریتدوه بۆ جیاوازی مه دره سه و تیروانینی سه رچاوه کان، و به شیک ی لێ هه لده بۆترین:-
- فرانسو گوجیل: نمو کۆمه له خه لکه ریکه خراوه ن به مه بهستی به شداری له ژیا نی سیاسی کردن بۆ وهر گرتنی به شیک له ده سلات یان هه موری.
 - ه. کلن: په بیکه ریکه کۆمه له پیاویکی هاوړا له نیری کۆده بیتسه و بۆ سه و گهر کردنی به شداریه کی راسته قینه له کاروباری گشتی.

١ المصطلحات السياسية فی الإسلام - د. حسن الترابی، هه ره ها (علم السیاسه - صدر الدین قیابهی).

• یۆزدۆ: به هه موو شه کۆمه له خه لکه دهوتری، گه هاویری سیاسیه دهیانوی زیاترین خه لک کۆکه نهوه بۆ دهسه لات وهرگرتن یان به لایه نی که م کار له بریاره کان بکه ن.^(۱)

• دوفرجه: کۆمه له خه لکێکی یه کگرتوون له سر بنچینه ی سیسته میک.^(۲)

• فهرهنگی (Oxford):^(۳) رنکراوێکی سیاسیه هاویه شن له پرپوا نامانج و دهنگ دان له هه ئیواردنه کان.

• زۆریه فهرهنگ و نه نسکلۆپدیه به ناویانگه کانی رۆژه لاتیش (جگه له مارکیهت) له ژیر کاریگه ری تهو پیتنا به ده فیرانی رۆژناواین، له واته: (موسوعة العالمية)، (موسوعة العلم الاجتماع) یش هه ر (دهسه لات و یه کیتی) کردۆته توخمی بنچینه ی حزب.

• (النظم السياسية) ش هاوشتویه توخمی (رێکخستن، ئایدیۆلۆجیا، نامانج) بۆ حزب کردۆته بنچینه و ده لێ: (حزب بریتیه له رێکخستنی کۆمه له خه لکێکی هاویر، له پیتنا و دروستکردنی رای گشتی بۆ خۆی و گه یشتتی به دهسه لات).

زۆر به پروونی لهو پیتناسانه ده ده که وێ که زیاتر گوزارش له راو ته ریتی سیاسی سیسته میک ده کا که رۆژناوایه، توخه بنچینه یه کانی ته وانه به ووه: رێکخستن، ژیا نی سیاسی و دهنگ وهرگرتن و نامانجه و ختیه کانی تر..

هه لپه ته حزب پشت به خه له سه قیه کی قوول ده به ستی، تارا دیه کی زۆر بهنده یه پیتناسی سیسه ت بۆیه (چاکازی گشتی) یه کتیکه له به چینه و نامانجی که لهو پیتناسانه نه هاتوون، ننجا نهو پیتناسانه ناتوانی باره شی فراوان بکا بۆ حزبه شوێر شگێرو رادیکالی و معاره زه... زیاتر پیتناسی لیبرالین، له کاتیکتا حزب وهرگه رانیکی گرنکه له وهرچه رخانه یه وتی کۆمه له له سر بنچینه ی فاکتوره کانی

۱ به واته: (النظم السياسية) علم السياسة ...).

۲ الأحزاب السياسية.

۳ Oxford-a.l.d., ۲۰۰۰.

شاقولۍ وه چهلکۍ و کومه لایه تی و نه زادی و هاو خرتنی و بز فاکتوره ناسویه کانی
 یروبرواو شاین و بهرنامه و سیاست... واته خردی حزب دانه په که له
 فاکتوره ناسویه کان، شتر دهوری شاین ده یینی یان به به دیل یا خود به
 یارمه تیدمړی، واته تعاونی بهرنامه کانی ژبان ده گرتنموه... نهک بهو پیتنسه
 سادانه... تا ته و راده (کلن) ته نهها بز پیوانی ته رخان کردوه همروهک له
 پیتنسه که ی سهروی دهره کهوئ، بویه که مینک قولتری گهرانه و دی بز میژو و دهوی
 له باره ی سهره تای پیدایوون و ماناکه و شجا پیتنسی...

سهره لدانی حزب:

ناوانرن به چاکۍ له حزب بگمین نه گمر له پروژه میژوویه که ی سهره لدان و
 دروست بوونی نه گمین... که بهو پرسیارانه ده ست پین ده کمین: بزچی حزب له
 سهره نه عبروه به دره نگوډ پیدا بو؟ په یروندی گمسه ی کومه ل و حزب چیه؟
 ورتی میژووی کومه ل که کام لا بز کام لایه له و فاکتوره په بهو سته شاقولۍ و
 ناسویه کان: بهه مالمی، خوین، خپله کی، نه نه وایم، کومه لایه تی، نابووری،
 چینایه تی، فیکری، سیاسی، نایدیو لوزی، تایتی، ...؟ وه مانای چی ده گمینه تی؟
 که واته چنده راسته دروست بوونی حزب له (غیابی شاینی واسته قینه) هه مان
 مه به سستی په یامه وهک داهیتسانی به شمیری؟ نه وانه و چهن دین برسیاری تر
 دمر وازه کان د دکاتموه.

هه لیه ته بیشک مرن سیغه تی بنچینه ی به تافی ته نهای کومه له، نهک وهک
 ماده کان نهو سیقه ته بیان داو ته سروشت و هه موو گهر دوون، راسته ماده له
 سروشت ده گزږی به لام گمسه ویش نیه، زیو تایتته زئر، ناسن تایتته زیو
 له خزه، ناو تایتته جیوه، .. روه کی سیو موزت ناداسی... نهو تیروانینانه
 هه مووی هه له درچووو گزږان له سروشت باز نه یه، ناو ته نها ده توان له باز نه
 بخولیتموه له گزږانه چهن دایه تی و چزنایه تیه که ی (شله - هه لې - سه هژل - شله)،

روەكيش: (دەنكۆلە-شئل- پروەك- بەر- دەنكۆلە).. هەتا لايمەنى بايىز لۆجى
 مرۆفیش ھەر بازنەمىيە (بە پىچەوانەى تىۆرەكەى لاساركو داروين): (مرۆف-
 نطفە- كۆرەلە- منال- مرۆف).. بىم شىۋەيە ئەنھا كۆمەلە بەكرەۋىيى
 (ئابازنەى) گەشە دەكا لە سەلبىمە بەرەو ئىجابى، لە خواوو بۆ سەروو، لە
 چەندايەتتەرە بۆ چۆنايەتى، لەكەم دەسەلانى بۆ كۆنترۆل كەردنى سەروشت
 پەيدا كەردنى ئامراز، لە كارى ماسولكەى بەرەو كارى زىھنى، لە ھەستەۋەش
 بەرەو (عەقل)، لە ئاكتەرە شاقولەكان بەرەو ئاسۆيەكان، ... لە خودى
 مرۆفیش نەو گەشە فراوانە بە نەمەيزىكى تەسك پىشان دەدرىت كە برىتە لە
 كارىگەرى زىھن (عەقل) بەسەر كارىگەرىيە زىادەپروپەيەكانى تەرى گەدەو جەنس
 خۆيىسىنى و باقى ئارەزۋە دەروونىەكانى تەرى گە (دەروون-نفسى) نوینەرايەتى دەكا.
 ھەلبەتە نەو گۆزانو گەشە كەردنە ھەروا رەمەكى نین، چەندىن ياسا و رىئا
 ھەپە فەرمان لەسەر نەو گۆزانكارىانە دەكاو كاركەرە دەركى و ئاۋەكەكان رىك
 دەخا، چەند رىسايەكى لۆژىكى ھەلدەبۆزىن كە لێردا پىتۆستمان پىتەتى: ۰
 ۱- لە ھەر پرۆسەيكى (گەشە) ھۆكارە دەركى و ئاۋەكەكان لەسەردا تا
 كۆتای لە پەلەى (پىتۆست-ضرورى) بەشداری دەكا.

۲- لەسەردادا ھۆكارە دەركەكان بىچىنەى تەرن بەرەبەرە لەگەل رەۋشى
 گەشە كەردن (بىچىنە ياپەتەكە) لەلاپەن ھۆكارە ئاۋەكەكان لەھۆكارە
 دەركەكان دەستپەرەتەمە.

نەو رىسايەنى سەروو بە سانابى چەند راستەكمان بۆ دەردەخاۋ چەندىن
 لوغزىشمان بۆ دەكاتەۋە وینەيكى بەرجەستەى سەرمەتای كۆمەلەشمان پى دەدا
 بەو شىۋەيە:

۱- زۆرىەى پەيامو موعجىزەى ھەستىارى.

۲- كارى سەروشت لەسەر كۆمەل خەست تەروو.

۳- پىتۆستى تاك و خىزان بە بنەمالە و خىل بۆ پارىزگارى لە دوژمنو

کارماتہ سروشتیہ کان.

- ۱- ناسوی فیکری کۆمه لایمتهی تەسک بوو، چونکە هەر کۆمه له دیاردە یەکی سروشتی کۆمه لایمتهی دووبارە بوویان بە میراتی فیکری بۆ دەماوە.
- ۵- هێزی ماسولکە زیاتر یە کلاکەرە تر بوو لە هێزی عەقڵی.
- ... بەلام دواي گۆرانو گەشەسەندنی کۆمه له نیشتا لەموری هۆکاری ناره کی بەو شێوەیە:

- ۱- پچرانی پەیمانی ناسمانی و بوونی یە ک بەرنامە ی چەسپا و سەرتاسەری.
- ۲- گەمە ئیعتەاد دەکرێتە سەر سروشت، لەجیات ی پەیمەندی جارانی مەژدو سروشت راستەوخۆیانە بەرەبەرە نامێر بوو (ناوەند) لە ئەنجامدا زیاتر کۆنترۆلی سروشت کرا.
- ۳- کۆمه له بەشەریە کانیشت لە بنەمالە بەرەو خێڵ و نەتەو و بەرەو عەولە مەن.
- ۴- ناسوی گشتی فیکری کۆمه لایمتهی زۆر فراوان بوو لە بازنە تەسکی نیچە میراتی دەروەرە.
- ۵- هێزی ماسولکە ی نیشتا تەنها لە پەلە ی (پێویستە نە ک بنچینه و یە کلاکەرەو) نوو رۆلە وای چالاکی عەقڵی و نەخشە و بەرنامە و پلاند.
- ۶- کۆتای موعجیزە و کارتی کمرە هەستیارە کانه و سەردەمی پەرونی بەنگە ی عەقڵی یە.

نوو گەشە کردنی لەمەروو باس کرا لە لایەن زۆرە ی زانار پێچێزان رێکن لەمەری، بەلام هەریە کە بەجۆریک دەریان بپرسە، وای هەندێکی بەغونە لی هەلدە بۆئێرین:

- ابن خلدون: بئاو (رەهەندی) ← خێلە کی ← دەولەت .
- مارکسیەت: دیندایمتهی ← بەندایمتهی ← دەرەبە گایە نی ← سەرمایە داری ← سۆشیالیست ی ← شیوعیەت.

- ژوگست کۆنت: لاهورنى ← مېتافيزىكى ← زانست .
- فریزەر: جادوو ← ناین ← زانست .
- ته‌توره‌یه‌کانى مادی: درېندایه‌نى ← خېله‌کى ← نیمه‌راتزیه‌تى ← پادشایى
← کۆمارى .
- نیلام: نبوه ← راشدین ← میرات ← دیکتاتورى ← گه‌رانموى نیسلام
(راشدین).

به همان شیوه‌ی سرووش گۆرانکاری قبول له مرۆفیش وه‌ک تا‌ک روویدا، به تاییه‌تى رزگارپوونى له‌ده‌ست فاکتوره شاقولیه کۆمه‌لایه‌تیه‌کانى کلاسیکى که عه‌قلى ژیندانى کردبوو نه‌توانى ناسنامه‌ی راسته‌قىنه‌ی خۆی وه‌رگرن له فاکتوره ناسۆیه‌کان که جه‌وه‌هرى مرۆف له‌وى دیارى ده‌کړى و مرۆفه‌که ده‌که‌ویتنه ژنیر کۆنتروۆلى عه‌قل که جاران له‌ژنیر کۆنتروۆلى میراتى و رابوردو نانیرادى بووه .

ئیت به ساناکر کۆمه‌لکه رنک ده‌خړتیه‌وه پۆلین ده‌بیت له‌سەر بنچینه‌ی ناسۆی چینه‌یتى و فیکرى و سیاسى .. که پېشتر به‌هۆى په‌یامېش به زه‌مه‌ت ده‌کړا، مرۆف نه‌ندامیتکى کۆمه‌لایه‌تى بووه به‌هۆى په‌یام کۆمه‌لگه‌ی ناسۆى لى دروست بووه، به‌لام به‌شیوه‌ی ره‌وى لى‌ک داپراو، هه‌ر په‌یامى لى پچرا بیت به‌خیزایى گه‌راوه‌تیه سه‌ر فاکتوره شاقولى و کۆمه‌لایه‌تیه کلاسیکیه‌کان، به‌پێى قۆناغى گه‌شه‌ی کۆمه‌ل، هه‌روه‌ک (مرسى) ته‌نها ۴۰ رۆژ لیان داپرا له به‌رنامه‌یه‌کى مرۆفانه‌ی زانستى دادگه‌رى و مه‌ده‌نى گه‌راپوونه‌وه سه‌ر یاساو سیسته‌مى نه‌قامى و گۆلک په‌رستن. بۆیه تا نامرازى هات و چۆ پینین و بیستنیش گه‌شه‌ی نه‌کرد ئینتیمایه‌کانى نه‌گۆرا تا سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی (۱۹) به‌ره‌به‌ره له ئینتیمای ده‌قهرى بۆ ئینتیمای عه‌وله‌مى چه‌که‌ره‌ی کرد و جولاً، ئیت به‌ره‌به‌ره بوو به کۆمه‌له ئینتیمای نه‌لقه‌ی یه‌ک‌تېر، (ته‌ک ته‌ماس)، وه‌ک خېل و نه‌تیه‌وه و نه‌ژادر چین و توێژ و تایفه و ره‌شو سې و نابى جیا‌جیا و ده‌سته و کۆمه‌له‌ی فیکرى لى‌ک جیا‌ر پېشه و پسپۆرى جیا، له یه‌ک کاتدا مرۆفى نوین ئینتیمای هه‌یه بۆ زه‌غیره‌یه‌ک

نەلقەي كۆكۈ ناكۆك، شاقولۇي تاسۋىي، كلاسسىكىي تۈگىگەرەي، نەرادىي نائىرادى، غەقلىي رەچەلەكى،.. لەكائىنكا كوردىنكى ھەزارو غەربەيتكى ناسايى جيان لە نىنئىمەي نەتەوئىيدا ناتەبان، كەچى ھەردوولا يەككەگرنەو لەدۇى دەولەمەندىكى غەربىي و كوردى، ناكۆكن لەگەل نەمىرىكەكى رەش لەسر بىنچىنەي جوگرافىي و كەلتورى، يەك دەگرنەو لە دۇى سەرمایەدارى، ناكۆكن لەگەل توركىك لە ھەمان كاتدا يەككەگرنەو لەسر بىنچىنەي تايىن، بىر شىۋەيە لەناو يەك مىللەت و شارىكدا نە ھاربەشى و جىايىيە بە ھەمان نەندازە ھەيە، نە نەلقە كۆك ناكۆكانەش لە كارىگەرىدا يەكسان نىن، لە ھەر زەمان و زەمىنىك نەلقە و تىنمايەك گەشترو سەرەكى تر دەبىت لەوانى تر، بۇ فوتە لە كوردستان بەھزى سەمى داگىر كەمى نەلقەي كوردايەتەكەي سەرەكى تر دەرچوۋە لە چىنايەتەي نەزادى و خىلەكىي تايغەيى.. لە نەفرىقاش نەزادى يەكەي، لە نەورۇپا چىنايەتەكەي،.. لەگەل تىكەل بونى نە نەلقانە زىاتر دەورۇزى، نالىرەدا ۋەك گەشەي نامرازى گوزارش لەو سۆزو ھەستە قىكرەي حزب گەلالە دەبىت.. چەن؟ تا كىشەي مرۇۋە دەقەرى بوو لە ئاستى خىلنىك و بىنەمالەيەك بوۋە ئەوا پەيۋەندى خزمەيەتى روون بوو پىۋىستى بە كۆكردەنەو و ناوئوسىن و رىئىمىي نەبوو، بەلام لە نەتەو و چىن و تايىنىكى گەشتى (نەك ئايتىكى يە يەرنامە) ھىچ پەيۋەندىيەكىي وا توۋندى رىكخەراي راستەوخزىيە كۆيان بىكەتەو و رايان پەرتىنى بە ھزى ئۆتۈماتىكەيتى پەيۋەندىيە شاقولە ھەست پى كراۋەكان، تا يەك رايان بىكا... بىر شىۋەيە نۆردى لەدايك بونى فىكرەي حزب دىتە كايەو ۋەك پىۋىستى بەشمى، نەگىتا ۋەك پەيام مېژۋىيەكى كۆنى ھەيە، بەلام فەكرى بەشمى بەدىيان سەدە لەدواي پەيام نىنجا بە گەشەي تايىيەتى خۇي پى دەگا.

يەكەم حزب لە كۆي پەيدا بوو:

ھەلبەتە لەرەش زانا و تۈزۈمەكانى رۆژناوا نەو سەرتايەش دەگىرنەو لاي

خۇيان، پېيان وايە فيكەرى حزب يەكەم چار لە ئەوروپا سەرى ھەلدا، لە سەرەنادا كۆمەلە خەلكىك يەك را دەپوون بەرامبەر ھەلبەشاردن دواى لە پەرلەمان (كوتلەى راي جياجيا) دروست دەپوور. بەو شێوەيە مێژووى حزب بەو شێوەى ئىستاي لە سالانى ۱۸۵۰ز دەست پێدەكات بەپىنى (احزاب السياسية- دۆفەرجه)، زۆرەى سەرچاوە و فەرھەنگە جیھانیەکانیش ھەمان راي (دۆفەرجه) پىان ھەمە کە حزب لە سەدەى ۱۸ بۆ ۱۹ پەيدا بوو.

(موسوعة علم الاجتماع) پىش ھەمان مێژووى تۆمارکردوو و دەلى: ((ھەتا سالى ۱۸۵۰ز لە ھېچ ولاتىك حزبايەتى لى نەبوو بەر مانا و پىناسەى تىستاي حزب)). ئەگىنا دەستە و پانە و كۆيونە ھەبە، بەشىك لە مێژوونووسانى ئەر دياردەكانى دژايەتى كردنى پادشاکانى ئەوروپايان وەك ماھىيەت يە جۆرىكە لە حزبايەتى وەسف کردوو لە سەدەكانى (۱۶) كە ناوى (وېنگ) و (تورى) پىان لى ئراو، بەلام بەر پەيگەر و زىندەگىيە سياسىيە نەبوو، لە ئەمەريکاش لە نىسەى سەدەى ھەفدەم (تۆماس جىفرسون) حزبى ديموکراسى - کۆمارى دروست کردوو، لەپىش ئەو مێژووەش وىچوويەك ھەبوو وەك (موسوعة العالمية) پاس دەکا دەلى: (ھەلەمەدەكانى ئەندروۆ جاکسن پۆ سەرۆکايەتى لە ۱۸۲۸ لایەنگرانى ناويان لەخۆ ناھو ديموکراسىيەکان، بەلام ئەك شىتوازى حزبى پىش) ^(۱). وەك ئەزموونى بەشەرى مێژووى رۆژناوا روونترە بۆيە مێژووى سەرھەلدانى بۆ ئەمۆ دەگەرێتەمە جاج لە ئەروپا پىش يان لە ئەمەريکا.

بەلام ھەمووى يەك دەگرنەو کە ئەو حزبايەتيە ئىزتر سىتەرى چالاکىيەکان و مەللانى فراكسىۆنەكانى پەرلەمان ھاتوو، ئەوانەش ئەو جۆرە حزبەن کە پىناسەکانيان بۆ دارێژراو (کە لە سەرەتا تۆمارمان کرد)، دواى لەسەر دەستى يەكەم چار سۆشاليسەکان و ئىنجا شىبوعىيەکان بەتايەتى (لېئىن) گەشەى پىکردو ناوەندىيەتى و دىسپلنى و مەکتەب سياسى بۆ زىادکردو ناوەرێکتىكى

نوبتی به حزب دا، تا نیتیه رای بابو نه کادییه که لمو سمرده مه رای نه کادیی زور له ژیر کاریگری نایدیولوزیای پروژاواپه نه گمر چی به بین لایعنیش ده ژمیردیت. به داخموه زور بهی فخرهنگو نه نسکلژی پیدیه کان که متر گمراونه تهره سر شمیر میژرودی کۆمهلهگی مه که که که چهند حزبی لئی بوه بهو شتویه: حزبی نیسلامی (پیتاندوت حزبی محمد)، بنیادوهرانیش حزبی بیرون، عه وامو عه شیه ده کانیش همریه که حزبو نیتیه ریان له (دار النوة) هه بوو، ناینداره کلاسیکیه کانیش تریش حزبی که بوون... واته کۆمهله حزبی که هه بوو لمو شاره... ﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ...﴾ واته زور حزبی لئی بووه، به لام به گشتی دوو بهی سمره کی بووه، (حزب الله) و (حزب الشیطان) وه که له قورنانی پیرۆز وای دابهش کردووه. هه لیه ته چالکیه کانیش ته بشیری نایین و بزوتنه وهی ماسۆنی و... هه مو نه وانه سمره تایی حزبی بووینه.

بۆ ناو جیهانی ئیسلامیشرا پینده چی یه کهم حزبی عملانی (اتحاد التعلالی والترقی) عملانی تورکی بیت که له سالی ۱۸۸۹ دروست بووه، به پیتی پشکینه کان له پیتش نموه حزب نهدۆزراوهمه ره، هه چهنده له پیتشدا (ترکیا الفتاة - جوان تورک) که له ۱۸۶۵ سهری هه گداره، له نار عمره بایش (جمعية العلم السوري که له سالی ۱۸۵۸) سهری هه گداره، به لام به فهرمی حزبی نه بووینه.

به‌پیتی (موسوعة العالمية) له‌ئاو عه‌ده‌ب کۆتوتین حزب (حزبی نو‌مه‌ی می‌س‌ریه) که له ۱۹۰۷ به س‌رو‌ک‌ایه‌تی (ح‌س‌ن ع‌ب‌د‌ال‌رزاق)، به‌ش‌یک‌تی تر حزبی ت‌ونس الفت‌ا که دام‌ه‌ز‌ب‌ینه‌ره‌که‌ی ع‌ل‌ی پ‌اشا له ۱۹۰۸ز به یه‌که‌م داد‌ه‌نی‌ست، به‌پیتی ه‌ه‌مان (موسوعة)، یه‌که‌م ح‌ز‌ب‌یش له ع‌ی‌راق (ح‌ز‌ب الح‌ر الع‌راق‌ی) ۱۹۲۲ دام‌ه‌ز‌ب‌ینه‌ره‌که‌ی (ع‌م‌ود نق‌ی‌ب)، که به ف‌یتی ئ‌ینگ‌لی‌ز دام‌ه‌ز‌ر‌اند، به‌لام نه‌گ‌ه‌ر ع‌ی‌راق ک‌ورد‌ه‌ستانی نو‌مای گ‌رت‌ب‌ه‌ت‌مه‌وه، نه‌وا له ک‌ورد‌ه‌ستان (ت‌ع‌ال‌ی و ت‌رق‌ی ک‌ورد جم‌عی‌ت ل‌ه‌ر) له س‌الی ۱۹۰۸ز در‌وست بو‌وه، واته (موسوعة العالمیة) به ه‌ه‌له‌دا چ‌وو‌ه ن‌نج‌ا له ش‌ش نه‌و م‌ش‌و‌ره‌ش کۆمه‌له‌و ح‌ز‌بی تر ه‌ه‌بو‌ونه له‌وانه: ح‌ز‌ب الع‌ه‌د به

سرموځايهتي عزيز ميسرى له پنه روتا چهره كسى بوو، جميعه النهضة به سرموځايهتي محمد سمدو، حزبى ئىسلامى به سرموځايهتي محمد داغستانى ... نيتشاش به همزاران حزب لهو جيهانه پهرشو بلاو بووه، بووته به شتيكى گرننگ له چالاكى به شهرهت و وینه كيشانى چاره نووسه كانى، پهك جوړو يهك پتناس ناتواننى شپوازي نمو هه موو حزبانه له خو بگرى، به لام ده توانين كوزار شتيكى تمواو گشتى بدو زينه ده كه هه موو لى هاويهش بن، حزب برى تيه له به كگر تنيكى ثاره زومه نندانه كومه له خه لكيتك لسمو بنچينه و كومه له ناما نېتيكى نيمچه هاويهش.

حزب له روانگه ي مه درسه كان :

نور پتناسه جيا جيا يانه گوزارش له ديدو ليك جيا كانى مه درسه كان ده كا، حزب له روانگه ي مه درسه ي ليبرال دموكراسيدا زور جيا به واك له مه درسه كانى تر، لېره دا نمو په روږده دو نايدو لوجياو مېداينه كان به شتيكى لاوه كين له چاو يهك گرتنى به روږه ونډپه كان، به روږه ونډى گشتيش نېه، به روږه ونډپه كى هه نو كېمى، بويه حزب يه تي له موچ پان هه لځه له تاويه پان چينا يه تيه كى روتو، لهو سرده مهش كه م وايه حزب يك نو پنه رايه تي چينه هه زاره كان بكا هه چينه كانى سروون خاوه نى به روږه ونډپه كى هاويهشن و چالاكيه حزب يه كان به كار ده هينن، بويه هه لځه له تاوى بړ چينه كانى خوارووه.

همرچى ماركس به تيشه له كاردانه وى نه روتو ليبراليه، پنى وايه حزب و بېرويا وېرو سياست يش به گشتى ره نگدانه وى بارى چينا يه تيه كه يه تي، واته نيتماى چينا يه تيه كه ي له وټر خاندان به ساناي نيتماى فيكر يش له سر خان ديارى ده كات.. بويه حزب به روانگه ي فله سه فې ماركسى توخنيكه له سره خان و هه دردم حزب گوزارش له چينيك ده كا.. له كوټا ييدا بړچوونېكي هاوشېوې ئىسلامى هميه لهو دابه شيه ديارشېه ي (بان حزب الله يان حزبى شمينان)، نمو نمو انيش

١- حزبه نەتەوگەریەکان:

نیستا زیاتر لە ولاتانی عەرەب و تورکیا و سربیا و رووسیاو... لە ئەوروپا و ئاسیا و بەرە و لاوازیە، لە کوردستان کەمتر نەتەوگەری نەو جۆرە حزبه هەیە، نیشانیەکی روکەشی نەو حزبانە (نەك جموهری) ناوەکانیان لە کۆتاییدا ناوی نەتەوگەری پێتەبە نەك ولات و نیشتمانەكە، وەك حزبی بەعسی عەرەبی سۆشیالیستی، پارتی سۆشیالیستی کورد، بەرە تورکمانی، .. کۆمەڵگە لەسەر دەستی نەو حزبانە زۆر تالی کیشتووە، بۆیه حزبه دەستەلاتدارەکانی لەو جۆرە هەردەم مەلێەندی پشتیوی جەنگە لە ناوچەكە.. هەروەك چاران پینیمان لە هەمەتەکانی ناپلێۆن و شەرقینیەتەكە، فاشی و مۆسۆلینی، نازی و هیتلەر، ئالاتزیسی و جنرال فرانکۆ .. وە نیستاش دەبینین عێراق، تورکیا، سربیا کە زیاتر لەو جۆرە حزبه دەستەلاتدارە بووبنە بۆیه لەگەڵ هەموو دەرووبەر و لە ناوەخۆشی سەرچاوەی ناشارامین.

لە کوردستان سەرەپای داگەر و دابەش و سستەمی نەتەوگی و دراوسێی دوو تەویری جیهانی لەو ترازە حزبانەن کەچی کەمتر لەو جۆرە حزبه ی ئی پمیدا بووە، نمونە دەگەن (کاژیک) و (پاسۆک).

٢- حزبه نیشتمانپەروەرەکان:

نەو جۆرە حزبانە گەلی پلۆن، جیاوازیەکی سادە لەنیوان حزبی نەتەوگەری و نیشتمان (نەك لە جەوهەردا) وەك لە سەر و نیشانیان دا، لە ناوەکەشی دەردەگەوی، کە لە کۆتاییدا ناخۆ ناوی نیشتمانگەری پێتەبە یان نەتەوگە، لە کوردستان زۆریەکی حزبهکان (کوردستانین- نەك کورد) واتە نیشتمانین نەك نەتەوگەری.

٣- حزبی نەژادی:

بەشێك لە توێژەرەکان هەردوو حزبی کۆماری و دیموکراسی نەمریکی بەو جۆرە حزبانە دەشوبەستن، لە ئەفریقا و هەندێ شوێنی تر بەلاوازی ماوە.

۴- حزبه دیمکراسیه‌کان:

تا راده‌یک نمو ناوه به هه‌له باوی وەرگرتوو (حزبی دیمکراسی) تیه چونکه (دیمکراسی) نایدیۆلۆژی نیه، بۆیه ده‌بینن ولاتیکی دیکتاتۆری وەک نه‌لمانای رۆژه‌لات ناوی نه‌لمانای دیمکراسی بووه، که نایدیۆلۆژیای شیوعیه‌ت بووه، یان به‌ره‌ی دیمکراسی فه‌لمستین، ... له راستیدا له‌و سهرده‌مه‌دا حزبه دیمکراسیه‌کان به مانای زیاتر حزبه لیبرالیه‌کان دیت، هه‌ر حزیشک سهر به‌ مه‌دره‌سه‌یه‌کی رادیکالی نه‌بیّت (که له‌و سهرده‌مه‌ش قه‌برانی هیه -) به لیبرالی حساب، بۆیه زۆریه‌ی حزبه‌کانی جیهانی به‌ره‌و نمو ترازه‌ن، هه‌لبه‌ته وۆژناوا پتیه‌ی سهرمه‌لدانی نه‌ جۆره حزبانه‌ن.

۵- حزبه سۆشیالیستی‌ه‌کان:

ئێستا له‌ده‌وای دارمانی شیوعیه‌ت حزبه سۆشیالیسته (به‌ناو زانسته‌ی‌ه‌کان) هه‌له‌وه‌شانه‌وه زیاتر حزبه سۆشیال-دیمکراسیه‌کان ماوون، نه‌وانه‌ش زیاتر به‌ده‌لی حزبه لیبرالیه‌کان له‌ رۆژناوا، بۆیه به‌خیرایی په‌رینه‌وه بۆ نه‌فریقاو ناسیاش که جاران که‌مه‌تر هه‌بوو.

۶- حزبه خێله‌کیه‌کان :

ترازێکه به‌ده‌گه‌من ماوه، نمونه‌ی هه‌ره زه‌قی (حزبی نه‌نکاسا) به‌ له‌ خوارووی نه‌فریقا که نوێنهرایه‌تی خێلی (زۆلۆ) ده‌کا به‌ سه‌رکردایه‌تی بۆته‌لیزی.

۷- حزبه تایفیه‌کان:

له‌و شوێنه‌ هیه که مملانیستی تایفی لسییه، له‌ شوێنێکی وەک لێنان هه‌ریه‌که له‌ حزبی معیجی به‌ هه‌ردوو تابفه‌وه حزبی تابفیان هه‌بوو (حزب کتائب) به‌ سه‌رۆکایه‌تی به‌مه‌اله‌ی پێش جومه‌یل، حزبی (الوطنین الاحرار) به‌ سه‌رۆکایه‌تی به‌مه‌اله‌ کمیل شمعون، هه‌روه‌ها حزبی سوتنی و شیعی هه‌به (حرکه‌أمل)، حزبی دورزی- هه‌رچه‌نده‌ ناویشی سۆشیالیسته (حزبی سۆشیالیستی پێشکه‌وتوو- به‌مه‌اله‌ی جوبلات) له‌ پاکستان و ئه‌فغانستان و هند به‌ پنی تابفی

هندوسی، نیسلا می به همدرو بالی (سوننه و شیعه)، له بۆرتدا له نیوان هوتور
تۆتسی، .. ههتا له ناییری و تیپینی کراوه که سن نایینی سه ره کی لی بووه له
کۆتاییدا سن حزبی سه ره کی لی پیدایا بووه.

۸- حزبه نایینه کلاسیکیه کان:

وهك لهو فونانه ی هندو ناییری باسکرا، له ترازی نویش تهو حزبه مه سیحی و
په هودیانه ی به خیرایی له زۆری و لاتانی و ژنانا و پیدایا بووینه، هه ندی دهسته و
کۆمهالی واش له ناو نیسلام همیه وهك (کۆمهالی موسلمانانی ته ندەنوسیا) پان
(رایبته ی نیسلا می پاکستان،).

۹- حزبی ده سه لات:

له هه مر شوپتیکی دیکتاتۆری همیه، بن مه بادینه، له گه ل ده سه لات دایه به
چاره نو سه ود، گه لی جار به حزبی مووچه و پایهش ناو ده بریت.

۱۰- حزبه ئومه میه کان:

حزبه شیوعیه کان، که جاران گه موره ترین فراکسیونی جیهانی سوون، به لام
نیسا له: چین، قبتنام، کۆریای سه روو، کویا، لاوس وهك حزبی ده سه لاتدار
ماوون به قهیرانه وه، به لام ئومه می ته و او جووت نیه له گه ل ناما نه کانیا،
چونکه نه وان له هه ر ئومه تیک چینیک تیایدا ناما نه (که چینی کرێکاره -
پرولیتاریا) و چینه کانی تر دۆژمن، بۆیه ئومه می نین له راستیدا، هه رچه ند
واش باوی وه رگرتووه.

۱۱- حزبه نیسلا میه کان:

ته وانه ئومه مین به لام به سه ره تابه کی نیشتمانی ده ستیان پی کردووه،
هه رچه ند نیسلا میه کان به خۆیان نه به ناوی (ئومه می) نه به (عه و له می) قایلن
ده لێن نیته جیهانین، به ره ر گه شه ن، له دوای ۱۹۸۰ ی سه ده ی رابوردوو له دوای
هه ردوو شۆڕشی نێران و نه فغانستان به خیرا تر سه ریان هه لدا و په یامه تکی
گه ردوونیا ن بۆ هه مو به شه ریته هه لگرتووه، جار نامه میه کی په تکرده وه ی

هه مورو شه دایه شیبی سمروره، دامالینی مرۆفه له وهلای هه مورو جوړه نیتمايه کی شاقولی، نهك روت كردنوهی نیتمايه كه.

چه ند دایه شیبی پیچه وانه :

- 1- حزبه رادیکالی و حزبه محافیزه کان: به جوړنك به كه میان خاوهن بهرنامه و گوړیتی ریشه یی و دووه میشیان پارێزگاری كردنه له واقعیه كه.
- 2- حزبه میكائیلی و حزبه مه بادینیه كان: به كه میان بهر ژوه و نه دی و فرت و فیل و فریردان و نه چه سپاوی و بهر ژوه و نه دی په رستی و هه مورو جوړه شامرازیکي ره و او نار و او بۆ مه بهستی تاییه تی، كه چی دووه میان حزبی راستگۆ به کیتی گۆته و کرده و به لاین و مه بادیه، نه ند امان و سر کرده گانی خزمه تیکي بیروباوهرنك ده كن له پیناوا بۆ ده ژین كه چی له به كه ما له سمری ده وی.
- 3- حزبه عملانی و حزبه ناینیه كان: به كه میان له همره باشیدا ناین له ژبان و دولت و سیاست جیاده کاته ره و بهر ژوه خانه نشینی ده كا دهی کاته مه سه له یه کی شه خسی و له جوار چینه وی ده ستور چه ند به ندیکي بۆ ده کاته ره. دووه میان ناین به سه رچاوه یه كه (مه سیحی و به هودی و یوزی و هندوسی و... هتد.) ده زانن یان وهك نیسلامیه كان به سه تاکه سه رچاوه ی یاسا و ده ستور ده زانن بۆ ده وتی تاك و کۆمه له لیره ده ناین ده ستور رنك ده خا نهك پیچه وانه.
- 4- حزبه چهپ ره و راست ره واکان: كه متر هاره، به کورتی گوايه به كه م نوینه رایه تی هه زاران ده كا و دووه میشیان ده وله مه ندان.

پیشكه و توتیرین حزب :

بۆ وهلامی نه ر پر سه هه مورو حزینك به خیرایی ده لاین من پیشكه و توتورم، مۆدیریم، دژی ره جیهه ت و دواكه و توتوریم، به لام پتوهر و سه رازوی مینژوی،

کۆمه‌لئاسی، نه‌نسرؤپؤلؤجی، ... سیاسی، ئنجا واقعی له‌و وه‌لامه‌ به‌رپرسیاره، زۆر نا‌ئۆز و لیلش ئیه، ماده‌ام نه‌سلی حزبی‌ه‌تی مانای په‌رینه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌و تا‌که له‌ کاریه‌که‌وه شاقولیه‌کانی ئنتمای شک و تاتی‌فیه‌ت و ئاپنی کلاسیکی و خه‌له‌کی و ره‌چه‌له‌کی و نه‌ژادی په‌ بۆ کاریه‌که‌ریه‌ ناسۆیه‌کانی ئنتمای عه‌قیده‌ی و فکری و مه‌ده‌نی په، واته‌ دیاده‌ی حزبی‌ه‌تی تا راده‌یه‌کی زۆر له‌ پرۆسه‌ی مه‌ده‌نی ده‌جیت نه‌ویش و حزبی‌ه‌تیش بریتین له‌ داوینیی کاریه‌که‌ریه‌ کۆمه‌لایه‌تی په‌کان و فاکتوره‌کانی سه‌رو له‌ سه‌ر تا‌ک و دارشته‌وه‌ی کاریه‌که‌رو خسته‌ وێر رینمای کۆمه‌لئیکی کراوه‌ی نوێی فکری، به‌و شینویه‌ ته‌و حزبی‌ه‌تی له‌ سه‌ر په‌نچینه‌ی خه‌له‌کی نه‌ژادی و نه‌ته‌وایه‌تی و جوگرافی و تایفه‌گه‌ری دروست ده‌بیت یان هێژیک له‌وانه‌ وه‌وه‌ده‌گه‌ری په‌ (حزبی دواکه‌وتوو کلاسیکی) حسابین یا سه‌ر ناوی نوێگه‌رابیش له‌ خه‌ر بنێن یان له‌ ولاتینکی ته‌کنۆلۆجیه‌داریش به‌یت، له‌ کۆتاییدا هه‌روه‌ک نه‌خشه‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌کان به‌ره‌وه‌ندی تایبه‌ت پالنه‌ری سه‌ره‌کی جم و جۆله‌ سیاسی و ناسیاسیه‌کانی ده‌بیت.

به‌ پێچه‌وانه‌ش نه‌و حزبی‌ه‌تی به‌ سافی له‌ سه‌ر به‌روباوه‌ دروست ده‌بن و نه‌ندام لایه‌نگه‌ریا ره‌چه‌له‌ک و نه‌ژاد و ته‌مه‌وه‌ و چینه‌و زه‌هیتی جیا‌جیا‌یه‌ نه‌وه‌یان پێشکه‌وتوو، جا له‌و پێشکه‌وتوو‌ه‌ش دیسان پله‌ هه‌یه، هه‌لبه‌ته‌ حزبه‌ مارکسیه‌کانیش له‌و خانه‌ن واته‌ به‌روباوه‌رین، مه‌بادیه‌ته‌کانیان جیهانی‌ه‌ به‌لام چینه‌یه‌تی واته‌ (په‌رژولتاریا) ده‌گه‌رتوه‌وه، به‌هه‌مان شینویه‌ ته‌سک ته‌و خه‌راتر حزبه‌ لیبراله‌کانی ره‌ژن‌ساواش چینه‌یه‌تی‌ه‌ (چینی په‌رجوازی) و جوگرافی ته‌سک ده‌گه‌رتوه‌وه، بۆیه‌ پێشکه‌وتوو‌ترین حزب نه‌و حزبه‌یه‌ مه‌بادیه‌ته‌کانی جیهانی به‌یت و کراوه‌ش به‌یت یۆ هه‌مه‌رو مه‌وه‌ له‌ سه‌ر نه‌و زه‌ویه‌ بۆ هاوێر... نه‌وه‌ش ته‌نها حزبی نیلامی راسته‌قه‌یه‌یه، ده‌توانین جۆری حزبی‌ه‌تی له‌ سه‌ر په‌نچینه‌ی دواکه‌وتوو‌یی و پێشکه‌وتوو‌یی به‌و شینویه‌ وێر بکه‌ین:

حزبی خه‌له‌کی، حزبی نه‌ژادی، حزبی تانیفی، حزبی نه‌ته‌وه‌گه‌ری، حزبی

نیشتمانی، حزبی لیبرالی، حزبی نومه‌می، حزبی نایینی، حزبی نیسلامی، لیره‌دا
 تیبینی ده‌کری حزبی لیبرالی له ریزه‌کسانی پیشووه، له راستیدا نهو حزبه
 نه‌یتوانیوه به حزبیاته‌تی خه‌لکی له کاریگه‌ر کومه‌لایه‌تیه کلاسیکیه‌کان رزگار
 بکا به‌لکو نه‌وه زاده‌ی پرۆسه‌ی دیموکراسی و بازاری نازاد و سه‌روه‌ری پاساو
 ده‌وله‌تی مه‌ده‌نی یه، به‌لام نهو جوړه همل وده‌شاندنه‌ویه بوخ بیناکرده‌نوه.

(٤٦)

حزبه کوردستانیەکان الاحزاب الكوردستانيه Kurdistanî Parties

وهك زاراوه به كاردیت بز نهو حزبانی كه سنوری چالاکی سیاسیان ته‌ن‌ها کوردستانه، واته له کوتایی ناوه‌که‌ی (کوردستان) ی پتویه‌وهك ئیشتمانی کوردستان، لهو سمرده‌مه‌دا بریتین له: (بدك)، (ینك)، (حسك)، (حشك)، (یه‌گرتووی ئیسلامی کوردستان)، (کۆمه‌لی ئیسلامی کوردستان) ...

هه‌لیه‌ته‌ حزبیه‌تی (له‌ غیابی داد‌گه‌ری راسته‌قینه‌دا) ده‌یتنانیکی به‌شمه‌ری ئیجابیه‌، هه‌رچه‌نده‌ پرۆسه‌یه‌که‌وا ده‌رده‌که‌وئ پارچه‌پارچه‌ کردنی میللەت بێت، وه‌ك مه‌له‌ی (درو‌یه‌ هه‌رچه‌نده‌ سه‌لبیه‌، به‌لام که‌ منال درۆی کرد نیشانه‌ی جولان و سه‌لامه‌تی عه‌قلیه‌تی (وه‌ك لایه‌نی ئیجابی)، جا به‌گۆڕه‌ی پیشکه‌وتنی شارستانی و سیاسی و باری تایینی و فهره‌نگه‌ گه‌شیه‌کانیان و دۆخی ده‌روونی چینه‌و توێژه‌کانی میللەت نایدیۆلۆژیا و رای گه‌شتی حزبه‌ سیاسیه‌کان ده‌خه‌ملن.

له‌سه‌ر نهو به‌نچینه‌ زۆر ئاساییه‌ په‌یدا‌بوونی حزبیه‌تی له‌ناو میللەتانی جیهانی سه‌یمه‌ باشکه‌وتروش، سه‌ره‌رای نه‌وه‌ش حزبیه‌تی له‌ناو کورد (به‌تایبه‌تی له‌ناو ره‌وشه‌نیرانی) یگه‌ له‌ پێشه‌نگا بووینه‌، به‌لام له‌ په‌نجاکان به‌دواوه‌ زیاتر بووه‌ته‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی میللی، نه‌وه‌ش به‌هۆی:

١- داگیر و دا‌به‌شکردنی کورده‌ستان و سه‌ده‌می نه‌ته‌وه‌یی.

٢- گه‌یه‌شتنی فیکری مارکسی.

میزبانی خیرای حزبیه‌تی له کوردستان^۱

کوردستان و رومانیایی کوردستان وادپاره ده‌ریکی گرنگیان هه‌بوو له دروستکردنی پیراو و پوداوو میزبانی سیاسی ناوچه‌که.

به‌پیتی زۆریه‌ی سمرچاوه‌کانی دروستکردنی (حزبی اتحاد و الترقی - که دوایی بووه، مولکی نه‌نموه‌گمیه عه‌مانیه تورکه‌کان) دامه‌زۆینه‌ره‌که‌ی کورد بووه، نه‌و چوار قوتاییه‌ی پێشک دامه‌زۆینه‌ری (اتحاد الترقی) بوون: ئیبراهیم ته‌مو، محمد ره‌شید چه‌رمکی، د. عبدالله جودت، د. ئیسه‌حاق سکرتلی^(۱)، نمو دوو ناوه‌ی دوایی (کوردن)، زۆریه‌ی بلاوکراره‌و راگه‌بانن و پێکخواره مه‌ده‌نیه‌کان له‌ده‌ست کورد بووه، شه‌ریف پاشا گۆفاری (مشروطیه‌ی عوسمانی) یه‌م‌پۆه ده‌برد، دوایی رێکخراوی (تشکیلات اجتماعی عوسمانی) له ده‌ست نه‌مین عالی به‌درخان، .. دواییش رادیکالی عوسمانی هه‌ر له ده‌ست شه‌ریف پاشا بووه، د. عبدالله جودت گۆفاری (عوسمانی) له ده‌ست بووه، سهره‌زای زۆریه‌ی پایه‌کانی تری نه‌نجوه‌نی ده‌وله‌ت، شورا، جارویه باب‌العالی، شیخ الإسلام، زۆریک له‌والیه‌کانی ده‌ره‌وی کوردستانیش، سه‌فیه‌کان، ... له ده‌ست کورد بووه، به‌که‌م جاریش له‌سهر ده‌ستی د. عبدالله چه‌رده‌تی کورد پیتی لاتینی هینرا نیر تورکیای هاوچه‌رخ.

هه‌ر له‌دوای ئاشکرا بوونی نیازی تورکایه‌یه‌تی (ئیتحاد و ترقی) شه‌وا هه‌ر خێزا نه‌وانه‌و شه‌ریف پاشا و (ذو الکفل) و نه‌مین عالی به‌درخان حزبی (تعالی و ترقی کورد جمعیتله‌ریان دروست کرد له ۱۹۰۸، به‌یه‌که‌م حزبی یه‌مانای حزبیه‌تی له کوردستان دروست بووه، به‌سهرزکایه‌تی شیخ عبدالقادر، هه‌رچه‌نده راو‌بۆ‌چوونی تر هه‌یه له‌سهر یه‌که‌م رێکخراوی، به‌پیتی یه‌لگه‌نامه‌کانی نه‌رمه‌نی ده‌لێن (یه‌کیتی کورد) یه‌که‌م رێکخراوی کورد بووه به‌سهرزکایه‌تی (شیخ

^۱ ترکیا الفتا... فرست راسوز، هه‌روه‌ها (کورد و کوردستان فی دنانن البریطانیه... و زۆریه‌ی به‌لکه نامه‌کانی تری روسی عوسمانی نه‌رمه‌نی دوایی ده‌که‌نوه.

عبدالله نه‌رى)، راسته له‌پېښ (كورد تعالى و ترقى جمعیت له‌ر) وهك (نهمین زه‌كسى به‌گیش) تۆماری كوردوه ريكخراوى تری وهك (كۆمه‌لەى هیشی)، (رادبكالی عوسمانی)، (تشکیلاتی اجتماعی)، (لامرکزی)، (رادبكالی عوسمانی)، ... به‌لام نه‌وانه ريكخراو بوون نهك حیزب^۱.

له‌ناو حزبى تعالى و ترقى كورد كېشه‌یه‌كى تونده هه‌بوو له‌سهر هه‌لوتست وهرگرتن له‌سهر كېشه‌ى خه‌لافه‌ت كه له‌و سه‌رده‌ى خه‌لافه‌ت بېسه‌ دوو ده‌سله‌ت، په‌كه‌میان ته‌وه‌رى عه‌لمانیه نه‌ته‌وه‌گه‌ریه توركه‌كان به‌ سه‌رژكایه‌تى (مستفا نه‌تاتۆك) له نه‌نقه‌وه‌ دوو ده‌میان له نه‌سته‌هه‌یۆل (به سولتانیه‌تى محمد وحیدالدین) سه‌رهك وه‌زیره‌كه‌شى (فرید پاشا) بوو به‌تایه‌تى له فه‌تره‌ى ۱۹۱۸-۱۹۲۲، له‌به‌ر نه‌وه‌ى سولتان به‌ كرده مافى كوردی دابوو تا دروست كوردی ده‌وله‌ت هه‌روهك له وێی وه‌فدی تایه‌تى سولتان (هادی پاشا) و وه‌فدی كوردی (شریف پاشا) و (عبدالقادر شیزینی) هه‌م له‌سهر سیقه‌وه‌ هه‌م له‌سهر گه‌شه‌نه‌ندنی نوێی كېشه‌ى نه‌ته‌وه‌كان.. به‌لام له‌گه‌ل مستفا نه‌تاتۆك هه‌یج ريكه‌وتن و مۆركردنك نه‌بووه‌ر خه‌ریكیش بوو له ژێروه نه‌و یاسا و نیمتیا‌زانه‌ى كه كورد به‌ درێزایی خه‌لافه‌ت به‌ ده‌ستی هه‌نا‌بوو هه‌م‌وه‌ى هه‌لوه‌شینه‌ته‌وه‌، هه‌تا سیقه‌ریشی كرده (لۆزان) له‌سهر هه‌م‌وه‌ نه‌و جیا‌وازیانه نه‌وا بالی نیسلا‌مى ناو (حزب اتحاد و الترقى كورد) و بالی عه‌لمانی كۆك نه‌بوون، له ده‌ره‌وه‌ش كېشه‌ى هه‌م‌وه‌ له‌گه‌ل عه‌لمانیه كورده‌كان، بالی نیسلا‌میه‌كان پێیان وایوو له‌پێی خه‌لافه‌ت مافى كورد ژامن ته‌ره، كه‌چى عه‌لمانیه‌كانى وهك: شه‌ریف پاشا، به‌شیک له‌به‌ر خایه‌كان، نیسحاق سكوتلی... له‌و لایه‌ش حسن خه‌یری و برنجی زاده‌و ۷۲ نوێنه‌رى كوردی تریش له نه‌غومنه‌نى نیشتمانی تورکیا بوون، كوردی عه‌راقیش له عه‌لمانیه‌كان به‌وه‌ لای (نه‌تاتۆك) بوون هه‌روهك (وفیق حه‌مسی) له یاداشته‌كانی باسی ده‌كا، بالی نیسلا‌میه‌كان ده‌رفه‌تیا‌ن به‌ عه‌لمانیه كورده‌كان دا تا له‌گه‌ل

^۱ بۆ زیاتر به‌روانه: حزبه كوردستانیه‌كان له‌و قه‌مه‌نگه .

نه تاتۆزك میلله تی کوردیان به ره وه له تێر برد، ئێتر له کۆتایی روداو و کسان و سهرکهوتنی شه تاتۆزك به سهر سولتان تنجا دانیان به هه له کان هیتاو نیلامیه کانی کورد به خۆکهوتن و هه ره که له شیخ عبدالقادر، شیخ سعید پیران و سعید نه وره سی و زۆری تر.. تا شۆڕشی شیخ سعید دهستی پێ کرد له ١٩٢٥ و له کۆتاییدا سهرکهوتوو نه بوو، حزبی اتحاد والترقی له ١٩٢٧ کۆتای پێ هات، تنجا نۆزه ی حزبی خۆبیرون هات و حکومه تی نه راراتیان دروست کرد به سه رۆکایه تی (احسان پاشا) نه و نه زمونه ش سهرکهوتوو نه بوو.

کورد تا نه و سه رده مه ی دوا ی جه نگه کانی جیهانی له شام و مسریش ده وری سیاسی گرنگیان هه بوو، له نیوه ی سه ده ی رابورد ووش نینجاله لای ته وای خه لکی کوردستان سته می نه ته وایه تی (حزبایه تیش) هه ستی پیکرا و بزوتنه وه ی رزگاری نیشتمانی کوردستان له گه لێدا پهیدا بوو که ده وری هه ره گرنگی ده گه رتسه وه به یرویر وای (پ د ک سه ویش بز ڤ ک) و قوناغیتکی نوێ داریشت له میژووی حزبه کوردستانیه کان، وه ک له دوایدا ده رده که وێ بریتیه له (حزبی دایک) و هه مو نه و حزبه عه لمانیانه ی نیستا حزبه کوردستانیه کان پێک دێشن له لق و پزیی نه و هاترون، هه ردوو سه رکرده (قازی محمده مه لا مه سته فا) زیاتر نه و ته وژه مه روحیه بان پێدا که وای به چه پیێ له ناو میلله تی کورد.

١- پارتی دیموکراتی کوردستان:

له سالی ١٩٤٦ له پەك گرتنی هەردوو حزبی رزگاری و شۆرش بەناوی پارتی دیموکراتی کورد دروست بوو که هەمان سالی چارەدانی کۆماری مەهابادیشە، دامەزرێنەرەکی (هەمزە عبدالله)، بەپیتی نەدەبیاتی نوێی (پ د ک) دەلێن: هەروەری دامەزراندنی ئەو پارتە هەر بۆ (مەلا مستەفا)* دەگەرێتەوە، که ئەوکاتی لە کوردستانی ئێران (پ د ک) باوی وەرگرێبوو تا لەمۆدیوی کوردستانیش دروست بێت و هەر بە سەرۆکایەتی خۆی، هەر لایەنەکی حزبی شۆرش و هیوا لە دواي جەنگی جیهانی دووهم را پەگو پێشمان دروست ببوو، بە چەندین قۆناغ و کێشە و دووبەردکیدا تێپەڕین تا گەیشتنە دروستکردنی (پ د ک)، بە کارترین شەخسیەتەکانی (ئیسراھیم نەحمەد، شیخ لەتیف، هەمزە عبدالله، جەلال ئالەبانی، سالح حەیدەری، ...).

هەرچەندە رای تر هەیە که ئەو حزبە لە بیستەکانی سەدەکی رابوو و کاری کردووە - بۆ زیاتر بێرێوە نووسیتێکی فراوان و ئاییمتی لە بارەکی حزبە کوردستانیه کان - توێژەر

ئاییدیۆلۆژیایەکە:

بە گەلێ قۆناغ و هەرچەرخاندا تێپەڕیوە بەپیتی کاریگەر و نزیکی جۆری ئەو سەرکردە و مەیلی قەلسەفیان لەناوەندی بێرێوە، بە کورتی بەپیتی کاریگەری بارزانی ناوەڕۆکی ئاییدیۆلۆژی بۆ دروست بوو، بارزانی زیاتر مەیلی بە ئایینی و پێڕەوی پەسەنی کورددا کەوتووە، کەمتر کەوتۆتە ژێر کاریگەری نەمەری واقیعی رۆژھەڵاتی و رۆژناوایی، بە گشتیەکی حزبیکی ئیشتەمانی و نەتەواپەتی بوو،

* بۆ زیاتر بێرێوە: حزبە کوردستانیه کان (دائەر) - ئایینا هاتوووە که ئەو حزبە دامەزرێنەرەکی نە هەمزە عبدالله بە نە مەلا مستەفا .

جارچاریش مارکسی یوون له غیایی بارزانی وهك له كۆنگره‌ی ١٩٥٣ی كهركوك به‌رهو مارکسی چوون، له سالی ١٩٧٩ كۆنگره‌ی (٩) به‌ ته‌واوی له ماده‌ی (٥) و (٦) دیسان گه‌رانوه‌ مه‌رمارکسیه‌ت كه له‌و سه‌رده‌می له كوردستان به‌وی وه‌رگرتبوو، له‌دوای شۆرشێ نی‌سلا‌می ئی‌ران و كۆنگره‌ی (١٠) جارێکی تر گه‌رانوه‌ سه‌ر نه‌ته‌وه‌یی و دیموکراسیه‌ که‌یان، نی‌ستا وه‌ك حزبیکی لی‌برالی نه‌ته‌وه‌ی نه‌وه‌نده گرنگی به‌ مه‌بادی و به‌رباوهر نادهن، زیاتر كۆکردنه‌وه‌ی خه‌لكیه له‌سه‌ر بنچینه‌ی به‌ره‌وه‌ندی و تاپاده‌یه‌ کیش می‌ژووی سه‌روه‌ری به‌که‌ی.

که‌می‌ك له‌ می‌ژووی:

• له‌دوای شکستی مه‌هاباد مه‌لا مسته‌فا که‌وته به‌کیتی سۆقیه‌ت تا شۆرش ١٩٥٨ عبدالکریم قاسم گه‌رايمه‌ عی‌راق (پارتی) قه‌ده‌غه‌ بوو، بێ ته‌ سه‌رکرده‌ش با‌لی ئی‌براهیم احمدو با‌لی همزه‌ عبدالله هم له‌ هه‌ملانی یوون، دوای همزه‌ عبدالله به‌ یه‌کجاری ده‌رکرا.

• له‌و نی‌وانه‌ی ١٩٥٨ هه‌تا له‌ سالی ١٩٦١ عبدالکریم قاسم مه‌لا مسته‌فا نه‌گه‌یشتنه‌ هه‌چ نه‌ه‌جامێک.

• له‌ ١١ ئه‌یلوول ١٩٦١ شۆرشێ ده‌ستی پێک‌رد به‌ سه‌ره‌زکاپه‌تی مه‌لا مسته‌فا و با‌وه‌ ده‌لێن به‌ رێبه‌رایه‌تی (پ د)یش که‌ مه‌لا مسته‌فا سه‌ره‌زکی بووه‌، به‌لام به‌پیتی هه‌ندێ سه‌رچاوه‌ له‌وانه‌ (لا اصدقاء سوی الجبال) به‌که‌م جار پارتی به‌یانی دژی نه‌و شۆرشه‌ ده‌رکردوه‌ دوای چووته‌ ناوی، واپێده‌چێ نه‌و پارتیه‌ هه‌موو ده‌م له‌گه‌ڵ مه‌لا مسته‌فا یه‌ک نه‌بوینه .

• له‌سالی ١٩٦٣ عبدالسلام عارف و حزبی به‌عس ئی‌نقلابیان به‌سه‌ر عبدالکریم قاسم کردو هه‌له‌مه‌تیکی به‌ ته‌روژم تر کرایه‌ سه‌ر کورد و حزبی شیعوی عی‌راقی و خه‌لکیکی نوێ چووه‌ ریزی شۆرش.

• له‌به‌ر نه‌بوونی ئایدیۆلۆجیا‌یه‌کی تووند و تۆڵ کیشه‌ی فره‌ته‌وه‌می ئی‌ابووه‌،

بۆیه لەدوای کۆنگرەى (٦) قەلادزە لە ١٩٦٤ بەلگى (م.س) بە سەرکردایەتى (ئەبراهیم احمد- جلال تالەبانی) ديسان لەدوای (مەلا مستەفا) راست بوونەوه، گراپە ره جمعی و خێلەکی یه بەناوی (مەلانی) و (جەلالی).

• لەسالی ١٩٧٠ لە ١١ی ئادار رێکەوتن نامە کە راگهیەنراو عێراق بە دەستووری دانی نا بە نۆتۆنۆمی بۆ کوردستان، بۆ ماوەی ٤ سال جێ بە جێش بکری .

• لە هەمان شەوی ١١ی ئادار بارزانی لیبرەدنیکی گشتی گرنگی چاردا بۆ جاش و جەلالی، ئەو سەردەم زۆریەى نەخشەکانی حکومەتى هەلۆهەڵەوه، جەلالیەکانیش بە خێرای کۆنگرەیه کيان پێک هێنا بەناوی (پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان) چوونە ناو (پ د ک).

• لەو فەترەیهی ١٩٧٠-١٩٧٤ بەهۆی باشی نێداری و کارێزی سەرکردهکەى بوو، گەورەترین حزب، زیاتر لە ١٠٠-٢٠٠ ئەندامی هەبوو.

• لە ١٧/٧/١٩٧٣ حزبى بەعس و حزبى شیوعى عێراقى بەرهیهکی دووقوزلیان راگهیاندو بەو شێوەیه نەو حزبە ديسان کەوتەوه سەنگەری حکومەت و پارتی بەجێهێشت، بەبیانوی گواپە بەرگری لە حکومەتینکی نیشتمانی و خۆمالی نەوت دەکەن لەدوای ئیمپریالیزمی ئەمریکی ئەوەک وەک ئەزمونی تشبیلی و سلفادۆر ئەلیندی دوبارە بێتەوه، گەیشته رادهی چەک وەرگرتن لە حکومەتى عێراق .

• لە سەرەتای سالی ١٩٧٤ حکومەت یەک لایەنانه یاسایەکی دەرکرد بەناوی یاسای نۆتۆنۆمی بۆ کوردستان هەردوو ئەنجومەنی (یاسادانان) و (جێبەجێکردن) یەکى لاوازی دروست کرد، یەکسەیش دەستی بە شەر کردەوه و هێزی هێنا کوردستان و پرۆسەى (تەریب)یش هەر بەردەوام بوو.

• دواى یەک سال شەر لەلایەن شۆڕشی کورد بە راہبرایەتى (پ د ک) پشتیوانی شای نێران و ئەمریکا و حکومەتیش لەگەڵ حزبى شیوعى و جاشینکی

زۆرو ولاتانی سۆشیالیستی و لە رێکەوتن ناهەى جەزائى ١٩٧٥/٣/٦ عێراق و ئێرانى شا کۆتایان بە شۆرشى ئەیلول هێنا، لەبەر ئەوەى ئەو حزبە و شۆرشى زۆر بەند بوو بە شەخسى مەلا مستەفا وەك سەرکردەى کى زۆر خۆشەویست بۆیە کە مەلا مستەفا جارى کۆتایى شۆرش و دەست کێشانه‌وەى لە سیاسەت دا بە یەكجارى هەم شۆرش و هەم (پارتى)یش کۆتایى هات.

• بۆیە بەشێك لە ناحەزانى ئەو شۆرشە ئەو پرۆسەبە بە زاراوەى (ناشەتال) ناوژەد دەكەن، چونكە لەكاتى جاردانى کۆتایى شۆرشى خاوەنى ئىمكانىيەتێكى زۆرى هادى و بەشەرى بوو و هیچ مافێكى نۆى بۆ كوردیش دەستەبەر نەكرد.

- قۇناغى نوڤى حزىايەتى -

مەبەست لەدواى ١٩٧٥ بەدواوەیە: كۆمەڵێك سیفات و نیشانهى تايبەتى خۆى هەبە جیا لە پێشتر.

٢- يەكگىتى نىشتەمانى كوردستان:

لە ١٩٧٥/٦/١ لە شام دروست کرا لە لایەن (جلال حسام الدين تالەبانی- مام جەلال)، لە پێکهاتنى سێ بەلى سەرەكى و كۆمەڵەك كەسایەتى خاوەن نەزموونى وەك (نەوشىروان مستەفا- د. فەزاد مەعصوم- د. كمال حەسەن خۆشناو- د. كمال فەزاد- د. عەمر شەيخ مەوسى..).

بەلەكانى تاو يەكگىتى:

پێکهاتنىكى داھێنەرەنى زۆر بلیمەتەنى پىداوە كوردنى ياسای سێيەمى مارکسى بوو لە فەلسەفە (قانون وحدة و صراع المتناقضات) بەو شێوەیە:

١- كۆمەڵەى رەنجەدرانى كوردستان: بەپێنى تەقەمى خۇيان لە ١٩٧٠/٦/١٠ لە لایەن (شەهاب شەيخ نوورى- وەستا نەنەر- جەفر كۆنى) دروست كراوە، بەناوى كۆمەڵەى مارکسى لىنىنى كوردستان ئارادەيەك لە سەرەتای ١٩٧٦ (ماویانە) برۆ، بوو بە بەلەك لەناو يەكگىتى.

٢- بەلى بزووتەوای سۆشالیستى كوردستان: بە تەقەمى خۆى هەر لە دواى نەشەتال مانگی ١٩٧٥/٤ بۆى دانێشتن لە ورمەن و بەردەمى لە مانگی ١٩٧٦/٨ پادى دروستبوونى دەكەنەو.

٣- بەلى خەتى گشتى: ئەو بەلە بێدەيەك بوو لە مارکسەت، چونکە بنچینەى چىنايەتى و مەنەجى دىالېكتىكى نەبوو، بەلام تەوانرا لەو بەلە كۆمەڵە خەلکىكى بىروباوەرى جیا و نینتەماى جیا لە ناخا و نیشتمان پەرۆەر و نامارکسى جینگەمیان بێتەو، زیاتر جەماوەرى تايبەتى مام جەلال بوون.

بەو شێوەیە وەك سكرتێرى يەكگىتى وەسفى دەکرد يەكگىتى ئەو تەمىرە جۆرە بوو كە بە درو بال دەفڕێ و لەشە گەورەكەشى خەتى گشتى بوو، قاروغەكەى وا دارێژرا بوو، كە بىيانو بواری هېچ ئەيارو لایەنێكى تری فەكرى و سیاسى تەمىتن لە دەروەى نەو قاروغەدا.

نایدیۆلۆژیای: ڕێنکاروانیکی مارکسی بوو له سهرتادا به لای (ماوی) دا، دژی ئیمپریالیزمی جیهانی و سرمایه‌داری و ره‌جیبهتی ناوچه‌که و برجوازیه‌تی ناوخوا بوو، دۆستیی ولاتانی سۆشیالیستی و هیزه‌ رژگاری خرازو شوێشگێره‌کان بوو، نوێنه‌ری زه‌حمه‌تکێش و هه‌زاری کوردستان بووه‌.. نه‌وه‌ش ستراتیجیه‌ت و خه‌تی سروری شۆرشێ نوێ بوو.

دۆخی دروست بوونی:

١- باری ناوه‌کی: پ دك زۆر به‌بێنومێدی جاپی گۆنای شۆرشێ ته‌میلوولی دا به‌ حزبایه‌تیشه‌وه‌، بۆ ماوه‌ی ساڵێك ته‌نها جهم و جۆلی حزبی شیوعی و پارتی- عزیز عه‌قراوی- و پارتی شوێشگێره‌- عبدالستار شاهیر شریف- و بزوتنه‌وه‌ی پێشکه‌وتن خوازانی- عبدالله اسماعیل- مه‌لا ساتۆر... هه‌بوو، هه‌موویان له‌ریزی حکومه‌ت بوون، حکومه‌تیش زۆر توندو زال بوو، نیتر کوردایه‌تی دیسان که‌وته‌ره‌ ئێو شیعرو گۆناری په‌کێتی بوو گوایه‌ نه‌و شکسته‌ی کورد له‌ ته‌نهایمی کوردایه‌تی که‌ کلاسیکی و خێله‌کی و ئاکرپه‌ ده‌ست کورت له‌: تیسۆری زانستی و عه‌لمانی و مارکسی بووه‌، به‌تایبه‌تی نه‌و شکسته‌ی ١٩٧٥ هاوده‌م بوو له‌گه‌ڵ سه‌رکه‌وته‌ مارکسیه‌کانی ئێشتام که‌ مێژدیا و لاوس و نه‌نگۆلا و مۆزمبیق و... به‌ر شیوه‌ ته‌مباری عه‌لمانی مارکسی زۆر ته‌شه‌نه‌ی کرد له‌ کوردستان و حزبی شیوعیش له‌به‌ر عێراقیانه‌ی و لاوازی هه‌لوپێشی به‌رامبه‌ر کورد نه‌و شه‌پۆله‌ی پێ هه‌رس نه‌کرا، بۆیه‌ نه‌و شه‌پۆله‌ بووه‌ زه‌خه‌یه‌کی قه‌به‌ بۆ (ی ن ک).

٢- باری بنقلمی: هه‌رس ولاتی (عێراق- به‌عس، ئێران- شاه، تورکیا- ته‌تاتۆرکی) ڕێکه‌وته‌نی خنکێنه‌ریانه‌ هه‌بوو له‌ دژی کورد، سواریا و عێراق ناکوێ بوون.

٣- باری جیهانی: جیهانی سه‌رمایه‌داری په‌ییتی (مه‌به‌نه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی) نه‌و لایه‌نه‌ بوو هه‌ر تیایدا به‌ کورد وه‌ ده‌درا (من جهمر واحده‌..)، ولاتانی

شۆبیاڵیست و یەکییتی سۆشیەتیش پەیمان نامەی ٢٠ سالی هەبوو لە گەڵ عێراق، ولاتانی جیهانی سێهەم و جامەیی عەرەبیش شۆڤینیاتە پالەشتی عێراقیان دەکرد، تەنیا کۆمەڵە ولاتیکی وەک (چین، کۆریا، لیبیا) لاتەریک بوو، ئەویش جگە لە (لیبیا- معمر قزافي) کەمتر نامادەیی هاوکاری بوون، بۆیە بارودۆختیکی ناوەکی و ئیقلیمی جیهانی زۆر سەخت بوو بۆ شۆڤشی دروست کردنەوە، بەلام رێنچکەیهکی تەسکی و لەبەردەم مابوو کە کوردەبەتیهکی بە ناوەڕۆک مارکسی هاوچەرخ جیا لە مارکسەتی شیعوییە رەسمیەکان دروست بێت ئەویش (ی ن ک) بوو.

کەمێک لە مێژووی:

• هەر سائێک لەدوای دروست بوونی چالاکی پێش مەرگانهشیان لە شاخەکانی کوردستان دەستی پێکردو بە گەیشتی کەسانی وەک (علی عسکری، د. خالد سعید، سید کاکە، محمد حاجی محمد...) بۆ پێژی شۆڤشی نوێ لەناوەوەدا تەکانیکی مەزنی پێدا، زۆر بەخێرای رۆبەرپووی کێشه کۆنی (جەلالی و مەلایی) بوونەوه، لە هەمووی تر سناک تر شەری هەکاری بوو لە ١٩٧٨/٦/٤ (ی ن ک) شکستیکی گەمەری هێناو زۆری سەرکردە مەیدانیەکانی لەدەست دا، لە سەرەنجامدا کێشه زياتر کەوتە ناو رێزەکانی یە تاییەتی لەنێوان هەردوو بەالی بزوتنەوه و کۆمەڵە، (ی ن ک) هەر تەنها (٧٠) پێشمەرگەیهکی بۆ ماوەوه.

• لەسالی ١٩٧٨ شۆڤشی ئیسلامی ئێران دەستی پێکردو لە ١٩٧٩ سەرکەوت، ئیدی باری (پێک) و کورد بەگشتی لەو تەنگە ختکیە رزگاری بوو.

• لە هەمان سال عێراق دیسان لە حزبی شیوعیداو دیسان بە کوردستان خۆیان گرتەوه و ئەو ئێزەری (لا أصدقاء سوى الجبال) دەركەوت بۆ ئەوانێشه، هەرچەندە هەلۆیستی حزبی شیوعی بەرامبەر جەو جۆلی پێشمەرگەکانی یەکییتی سەلێی بوو، بە رجعی دژ بە میری نیشتمانی لەقەڵەمی داووه.

• لە ١٩٧٩ بەهۆی کۆمەڵێک هۆکاری فیکری و نێداری و مێژوویی و دەررونی

بزوتنه‌وه به‌ته‌واوی له (پنك) جیا بۆوه و زیاتر له نیوهی پێشمه‌رگه و فهرمانده هه‌ره چالاكه‌كانی له‌گه‌ڵ خۆی برد كه نزیكه‌ی ۷۵۰ نه‌فر ده‌برون به سه‌رۆكایه‌تی ره‌سول مند.

• له‌سالی ۱۹۸۰ دوو به‌ره‌ی دژ به‌په‌ك دروست بوو، یه‌کیان زیاتر به سه‌رکردایه‌تی (په‌كێتی) دوه‌میان به سه‌رۆكایه‌تی ته‌وه‌ری پارتی و حه‌سك، حزبی شیوعی له هه‌ردوو به‌رده‌ نهندام یوو.

• له‌دوای هه‌لگیرسانی جه‌نگی عێراق- ئێران، جه‌نگی ناوه‌خۆی كه به (براكۆزی) ناوه‌درا به گه‌رمی له هه‌موو لایه‌ك و به‌هه‌موو روکارێك ده‌ستی پێكرد.

• له‌سالی ۱۹۸۱ یه‌كه‌م شه‌ری سه‌رتاسه‌ری براكۆزی ده‌ستی پێ‌كرد و به‌هۆی دره‌نگ به‌هاناها‌تانی هێزه‌كانی (په‌ك) حه‌سك شكستی هێنا، رۆلی په‌كێتی زیاتر پته‌و بوو.

• له‌سالی ۱۹۸۲ (پنك) به‌هانا‌ی حزبی دیمكراسی كوردستانی ئێران چوو، كه به‌ره‌و شكست بوو له به‌رامبه‌ر هێزه‌كانی پاسداریان و پ د ك، نه‌ه‌وكانی ناوی هێزه‌كانی په‌كێتی به‌هیزی پشێوان ده‌خوێنرایه‌وه.

• له یادی ۱۹۷۴/۴/۲۴ ی به‌ر دو‌ماناكه‌ی قه‌لاده‌دا په‌كێتی توانی جۆشو خڕۆشێکی پێ‌وێنه به خه‌لكی ب‌داو خۆپیشاندان و به‌رگریه‌تی میلیلی له‌ناو شاره‌كان دروست ب‌كا، زۆربه‌ی ناوچه‌كانی سۆرانی گرت‌ه‌وه، په‌كێتی زیاتر به‌ره‌و گه‌شه‌و حه‌زه‌كانی تریش به‌ره‌و كزی بوون.

• له‌ جه‌ژنی هه‌مان سال ب‌ریاری دا له (له‌شكری نیسلا‌می) ب‌داو هه‌موویانی چه‌ك كرد كه له‌شكركێکی زیاتر دروست كرا و نا‌ره‌سمن بوو، په‌یوه‌ندی زیاتر به لیبیا بوو نه‌ك ئێران، به‌لام (معه‌ر قذافي) چاكه‌ی بۆ كورد زۆر بوو وه‌ستا.

• دوا‌ی نه‌وه په‌يكه‌ری نێداری و سیاس‌ی و سه‌ربازیشی گۆژی، چوار مه‌له‌به‌ندی كرده‌وه: مه‌له‌به‌ندی (۱) له حاجی مامه‌ند (مه‌ه‌لا به‌ختیار به‌ریرسی بوو)، مه‌له‌به‌ندی (۲) له یاخسه‌مه‌ر (جیار فەرمان به‌ریرسی بوو)، مه‌له‌به‌ندی (۳) له

له وهرتێ (سید عیید بهرپرستی بوو)، مه‌لبه‌ندی (٤) له پالیسان (د. کمال خوشناو) بهر پرستی بوو، که پینکهاتیر له (٣) بهرپرستی کۆمه‌له‌و په‌کیتی شۆڤشگێتران- که له یه‌کگرتنی بزوتنه‌وه‌ی پاشاوه‌که‌و خه‌تی گه‌شتی په‌کیان گرتبوو.

• له سالی ١٩٨٢ له سه‌رکردایه‌تی (حزبی شیوعی- حه‌سک- پاسۆک)ی داو، گه‌وره‌ترین زیان په‌ حزبی شیوعی که‌وت، هێزی (پ د ک) که‌مه‌تر له‌ناو کورده‌ستانی عێراق بوو.

• هه‌موو نه‌وانه‌ زه‌مه‌ینه‌یه‌کی سازدا به‌و دانوستاتیکمی نیمچه‌ په‌سی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراق به‌و ماره‌ی سالتیکو نیایدا حکومه‌تی عێراق زۆر سوودی هه‌مه‌لایه‌نی وهرگرتو له‌باره‌ هه‌ره‌ته‌نگه‌که‌ی فشاری سه‌ربازی نێرانی دهرچوو.

• سه‌رنه‌که‌وتنی په‌کیتی له‌و سه‌راتیجیه‌ی دانوستان له‌لایه‌که‌و له‌لایه‌کی ترو ماندووبوونی حزبی شیوعی و حه‌سک به‌ په‌ڕۆکراسیه‌تی به‌ریاری نه‌وسای پارتی (وه‌ک خۆیان ده‌یانوت)، له‌ولایه‌ش ته‌خشی قه‌لاچۆی کوردو نه‌غفالو کیمیای به‌ڕێوه‌ بوو... هه‌موو نه‌وانه‌ پالێنێن نان به‌ره‌یه‌کی (٨) لایه‌ی پینک هات له ١٩٨٨/٥/٧، به‌هێن ناوه‌تێنان په‌کیتی بووه‌ سه‌رکده‌ی نه‌و به‌ره‌یه‌ چوێکه‌:

١- به‌ حوکمی بوونی په‌کیتی له‌ مه‌یدان.

٢- ناماده‌و چۆنه‌ت و مونه‌سه‌ساتیه‌که‌ی.

٣- چالاکی خه‌ستی سه‌ربازییه‌که‌ی.

٤- داهێنانی سیاسی و نێداری و پێشه‌روایه‌تی له‌ گۆڤان و به‌ره‌نگاری.

٥- چاوشکانی لایه‌نه‌کانی تر.

• له‌دای نه‌م هه‌نگاوه‌ زۆربه‌ی لایه‌نه‌کان، جگه‌ له‌ حزبی شیوعی و بزوتنه‌وه‌ی نیه‌لامی پاسداریان له‌گه‌ڵ خۆ هه‌تا.

• له‌دای وه‌ستانی جه‌نگی عێراق و نێران که‌وته‌ دیوی نێران، داڕمانه‌که‌ی مارکسیه‌تیشی به‌سه‌ره‌ات، زۆربه‌ی کادیران و پێشه‌مه‌رکه‌کانیان بیان هاتنه‌وه‌ عێراق یان به‌ره‌و نه‌وروپا چوون.

• له‌و فه‌تریه‌ چالاکی هه‌موو حزبه‌کان زۆر سست بوو، جگه‌ له‌ هه‌مجۆرتی

سڪرتيڙي (بينڪ).

• له ۱۹۹۰/۸/۲ عێراق کۆتیی گەرتو بزوو هێزی لێدانی، ههروهها ههڵگیرسانی وابهڕین له ۱۹۹۱/۳/۵ که داینه‌هۆکه‌ی دیسان یه‌کیتی بوو زیاتر له هه‌مان.

• به‌کم‌ کۆنگره‌ی (بینک) له هه‌ولێر له ١٩٩٢ به‌ستراو شایدا:

۱- هەردوو باڵی کۆمەڵە و شۆرشگیران هەلۆشانە.

۲- سۆشپال دھوکرا مى ھاتە جىنى ماركىيەت.

● له‌دوای هه‌ندێ كێشه‌ی نێ‌داری و نا‌ها‌وسه‌نگی (به‌رێ كوردستان) و ته‌قه‌لای یه‌كێتی و ه‌ك حزبی سه‌ركرده‌، گه‌یشه‌ نه‌و نه‌خامه‌ی هه‌لبه‌زاردنێك به‌كریت و به‌كێتی وای ده‌بینی كه له ۷۰٪ی ده‌نگ ده‌هێنن، كه‌چی له‌گه‌ڵ زه‌حمه‌تكێشان به‌یه‌ك لیست دا‌به‌زین، ئه‌جا ۴۳،۸٪ی به‌ده‌ست هێنا، ۱۱،۰۴٪ ده‌نگی له (پارشی) كه‌مه‌ر هێنا و یه‌كێتی به‌و نه‌خامه‌ قایل نه‌بوو، سه‌سته‌می (به‌خا به‌ به‌خا) ه‌كومه‌ت و به‌رله‌مانیان دروست كرد.

● له کوفایي مانگي ۱۹۹۳/۱۲/ شريڼکي سر تاسهري له گډل (بزوتنه وهی

نیسلا می نه کوردستان کرد.

● له ۱۹۹۶/۵/۱ څرولې يده کمې شمع پيشي له گډل پارتی کرد، دواي گه شمع نډني نمو شمېره هره يه که له پارتي و يده کيتي هيتي نه قليميان هيتا بؤ نو شمېره، له نه نجامدا بوو هتي دولت بووني نيداره وده ستاني پورل مان، شا له ۲۰۰۲ يده کم دانيشني پورل مان کراو يه کيتي به نه نجامده کي هه لېواړدني ۱۹۹۲ وده ځوي قابل بوو، له دواي نو هه موو شمېره شوړه لسمر دده لات وا ددرکوت يه کيتي دده لاتې لاوز تر بوو.

٢- پارتی دیموکراسی کوردستان- سەرکردایەتی کانی (س.ک) قیادە مۆختە:

لەدوای شکستی ١٩٧٥ خانەوادەی مەلا مستەفا بەرەو پۆژناوا چوون و خەڵکی تەرش بێ هیچ پێنمابێک پەرتو و پلاو بوون بە سەرکردە و بێکەمو، بەشیکی تەرش گەڕانمەو عێراق، بەشیکی کەمێ سەری بزوێ بە تیاژی نیشکرێن سوو، لەوانە (سامی عبدالرحمن، د.عمود عوسمان، د.١٠٠)، د.عمود بەتەواوی لییان جیابۆو (پ د ک- لیژنەی نامادە)، دروست کرد، عەلی سەنجاری (یەکیستی دیموکراتی کوردستان)ی دروست کرد، سامی عبدالرحمن یەش سەرکردایەتی کانی (پ د ک) دروست کرد، بەییتی تەقویمی خۆیان لە ١٩٧٦/٥/٢٦.

نابینۆلۆژیای ئەوجاڕەیان زیاتر وەرچەرخوا بوو وەک (یتک) بەرەو سەریازگەیی سۆشیالیستی و مارکسیایەتی و دورکەوتنمەو لە پۆژناوا و دەرەبەگی ناوەخۆ، لە باروودۆخێک دروست بوون هەموو ئە پێشەکی (یتک) نووسراوە، بەییتی ئەدبیاتی (یتک) ئەوانە لە گەردانەوێ دروستبوونی یەکیستی دروست بوون، ئەگینا وازیان هێنابوو.

کەمێک لە هێرشووی:

- بەییتی تەقویمی خۆیان هەر لەگەڵ دروستبوونی شوو، (س.ک) لە مانگی (٥)ی گۆڵان مەفرەزە سەرەتایەکانی پێشمەرگەو (شۆڕشی گۆڵان)ی لێ دروست بۆو.
- لەدوای دروست بوونمەوێ کێشەیی سەرکردایەتیان هەبوو، بارزانی قایل نەبوو بەو شۆڕش و حزبایەتیە نوێیە، بۆیە لە سەرەتاو پێکەوتن کە (نێسپریس بارزانی)وێ رابەریکی هێما، بەلام ئە کۆنگرەیی (٩) بە یەگجاری (سامی عبدالرحمن) لادار (مەسعود بارزانی) بوو سەرزۆو (س.ک) نەماو بۆو (پارتی دیموکراتی کوردستان).

• سامی عیدالرحمن (حزبی گەل)ی دروست کرد.

• کەمتر دەهاتنه ناوچەرگەیی کوردستان، زیاتر چالاکیان سن گۆشەیی سنوورەکان بوو، لە ساڵانی ١٩٧٩، ١٩٨٠، ١٩٨٢، .. دەهاتنه کوردستان و لەلایەن یەکییتی دەرەکران.. تا بەرەی ١٩٨٨.

• لەدوای سەرکەوتنی شۆرشێ نێزان ١٩٧٩ نەوانیش بوژانەووە و لە وەڵامی پێڕۆزیایی سەرکەوتنی (أ-خمینی) داوای لە بارزانی کرد بگمڕێتموێ نێزان، بەلام پێرا نەگەشت، لە ١٩٧٩/٣/١ لە ئەمریکا وەفاتی کرد، بەپیتی وتارەکی ئیسپانی ١٩٧٩ی (مسعود بارزانی) مردنەکی ئاسایی نەبوو بەدەستی ساواک و سیا بوو.^(١)

• لەو ساوەیدا زیاتر سەرقال بوو بە شەری حدکای دیبری کوردستانی نێزان و لەولایەش لەگەڵ یەکییتی.

• لە ١٩٨٨/٥/٧ لە بارەگای حزبی شیوعی بەرەی کوردستانی چاڤدرا.

• لە راپەرینی ١٩٩١/٣/٥ بە شلوقی هاتنەوێ کوردستان لە چوارچێوەی بەرەی کوردستانی، هەرچەندە بەدوودلی دیانروانیە شو تەنجامی راپەرین، بەلام تەکان و خۆدروستکردنیان لە هاتنی سەرۆکی پارتی خۆی بۆ گۆڤەپانی کوردستان راستەوخۆ تەو تەواقەتی شکاند کە پیشتر بەری گرتیبون، تا لە شەری کۆڤی خۆی سەرەڕشتیان بوو.. ئەگینا کادیرو لایەنگری کەم توانای هەبوو.

• لە کۆنگرەیی (١٦) کۆمەڵێک کادیرائی بەتوانا و نەزەرونی سۆشیالیست و پاسۆک هاتنە ناو پارتی و ناوەکی بوو (پارتی دیمکرائی کوردستانی یەکگرتوو).

• لە هەڵبژاردنەکی پەرلەمان و رابەراییەتی دەنگی یەکەمیان هێنا بەرێژەیی ٤٥,٢٪ دەنگی رابەراییەتیشت لە ٤٨,٣٪، ٢٥٦٧٢ دەنگی لە سکرێتێری یەکییتی

^١ بۆ زیاتر برۆانە وتارەکی کاک مسعود لە ١٩٧٩ کە لە زنجیرە کتێبی (نەوی بەعس بێی نەکرا -آرموشەن کردی) فیصل دباغ- لە بەرگی دواوەی نووسراوەو، نەر وتار- بە کاسیتیش پلاو بۆو وەختی خۆی .

زیاتر هیتنا.

- حکومەت و پەرلەمانیان بە (پەنجابە پەنجاب) دروست کرد، یەكەم شەڕیان بە ھاوبەشی دژ بە (PKK) بوو، بە ھاوکاری حکومەتی تورکیا.
- ئەدواندا روبەرروی شەڕی ناوخۆی بۆوە ئەگەڵ یەكێتی ھەروەك قۆناغەکانی لەوێ نوسراوەتەوە.

٤- حزبێ سۆشیالیستی یه‌گه‌رتووی کوردستان (حسیک):

له‌ سالی ١٩٧٩ له‌په‌ك گرتنی پالی جودا به‌وه‌وه‌ی (پزوتنه‌وه‌ی سۆشیالیستی کوردستانی ناو یه‌كێتی) به‌ سه‌رۆكایه‌تی ره‌سل مه‌مه‌ندو (لێژه‌ی ناماده‌یی- پارتی دیمكراتی كوردستان) به‌ سه‌رۆكایه‌تی د. محمود عوممان دروست بوو، وا رێكه‌وتن كه‌ ره‌سل مه‌ند سه‌رۆكی نه‌و حزبه‌ بێتو د. محمود جیگه‌ر. نایده‌یۆژیای: نه‌ته‌وايه‌تی + سۆشیالیستی زانستی.

كه‌مێك له‌ میژووی:

به‌دیلي نه‌و دۆخه‌ میژوویه‌ی به‌ میرات وه‌ك تاكۆكی مابۆوه‌ له‌ نێوان (جه‌لالیه‌ت و مه‌لايه‌ت.. به‌ زاواوه‌ی خۆیان) وا ده‌هاته‌ به‌رچاو كه‌ هێژكی سێیه‌م بێت، بۆیه‌ له‌ سه‌ره‌تا حسیك زۆر گه‌شه‌ی كرد كه‌سانی میاسی و سه‌ربازی وه‌ك: (شمس الدین موفتی)، (عهدنان موفتی)، (قادر جه‌باری)، (تاهر علی والی)، (مه‌لا ناصح)، (محمد حاجی محمود)، (قادر عزیز)، (عادل مراد)، (عبدالحالق زه‌نگه‌نه)، .. (سید كاكه)، (عولّا بۆر)، (عولّا سور)، (سید سلیم)، (نه‌مه‌ور عه‌ید سولتان).. تیا بوو.

● له‌دوای نه‌و لێك جیا بوونه‌وانه‌ نه‌خشه‌په‌كی سه‌ربازی و میاسی وا خه‌ملي كه‌ ناوچه‌كانی بادینه‌ان ته‌نها پارتی لی بۆو، سۆزانی حسیك یه‌كێتی تێك ئالابوون، نێر به‌و عه‌قلیه‌ته‌ ستالینیانه‌ی نه‌و سه‌هه‌ده‌م هه‌ر زوو تێك گه‌رانو به‌خێرای میژوویی نه‌و حزبه‌ بووه‌ شه‌ری براگۆژی با نه‌شی ویتبێ.

● شه‌وه‌یش له‌سالی ١٩٨٠ له‌ره‌تی د. قاسملو دانوستانیکی یه‌ك لایه‌نی جاپه‌ندراوی له‌گه‌ڵ ه‌كومه‌تی عێراق كرد بێ هیچ نه‌هه‌م.

● له‌سالی ١٩٨١ رووبه‌رووی شه‌ڕێکی سه‌رتاسه‌ری بوو له‌گه‌ڵ (بنسك) و شكستی هێنا هه‌رچه‌نده‌ له‌ سه‌ربازیش نه‌و به‌هێزتر بوو، به‌لام له‌ نه‌خشه‌و پلانی

سیاسی زیاتر شکستی هینا.

- له‌دوای کاره‌ساتی پشت‌ناشانی ١٩٨٢ به‌یه‌کجاری ناو‌دیوی نێزان کران.
- له ١٢/١٢/١٩٨٥ قادر عزیز وه‌ک تمیاری ماركسی ناو حسیك جیا‌بووه‌وه و حزبی زه‌مه‌ت‌کێشانی کوردستانیان دروست کرد.

• له‌دوای ماندو‌بوونیکی زۆر به‌ سستی پارتی و بی‌دو‌کراتیستی - وه‌ک له‌و‌کاتی وتیان له ١٩٨٧ پێش‌جاردانی به‌ره‌ی کوردستانی به‌خۆیان و سه‌رکردایه‌تیان له‌گه‌ڵ حزبی شیوعی ته‌سلیمی نه‌مری واقعی به‌کیتی بو‌نوه‌وه، به‌یه‌کجاری وازیان له‌ هاره‌یه‌مانیه‌تی پارتی هینا، دوا‌پیش بو‌ونه لایه‌نێکی لاواز له‌ به‌ره‌ هه‌شت قۆله‌که‌.

- له‌ رای‌ه‌ڕین رۆژێکی به‌رچاویان هه‌بوو له‌ چوار‌چێوه‌ی به‌ره‌.
- له‌ هه‌له‌ب‌ژاردنه‌که‌ی ١٩٩٢ له ٢,٥٪ ده‌نگیان هینا، بۆ رابه‌ریش د.عمود ته‌نها ٢٣٣٤٢ ده‌نگی هینا.

• له ١٩٩٢/٢/٥ بو‌ونه دوو‌به‌شی (سید کاکه‌ و عه‌مد حاجی عه‌مود و قه‌ادر جه‌باری) له‌گه‌ڵ (پارتی گه‌ل- سامی عبدالرحمن) یه‌کیان گه‌رت و یه‌که‌سه‌ر هاتنه ناو پارتی، به‌شه‌که‌ی تریشی به‌ سه‌رکردایه‌تی رسول عه‌ند چو‌ونه ناو یه‌کیتی.

• له‌ کۆنگره‌ی (١١)ی پارتی جارێکی تر دیان عه‌مد حاجی عه‌مود له‌ پارتی جیا‌بووه‌وه و حزبی سۆشالیستی ده‌م‌کراسی کوردستانی دروست کرد، تا نێستاش وه‌ک لایه‌نێکی ناسه‌ره‌کی چه‌م و جۆلی سیاسی هه‌یه‌.

5- حزبى شيوعى كوردستان (حشك):

په ده سى له ۱۹۹۳/۶/۱۸ به دواوه به حزبى كوردستانى ليست ده كړئ، له كۆنگره ۵(ى) (حشك) كه له ژير دروشمى (الديمقراطية والتجديد) به ستر، پيشر ليژنه ى هدرى كوردستان بوو له (حزبى شيوعى عيراقى-حشك) دا، نينجا بهووه حزبى كى سهر به خو به سهر كايه ى (كريم احمد).
نايندولؤجيا كه ى روونه - ماركسى - لينينى.

كه ميښك له ميښووى:

هه لبه ته به پيتى پيتاسى (حزبه كوردستانيه كان)، (حشك) حزبى كوردستانى نيه تا نهو ميښووى سهر، به لام ميښووى (حشك) ههر ميښووى (حشك) ه، بزه ده بيت شتى كه به خيزايى ههر لى باس بكهين.

+ له ۱۹۳۲/۳/۳۱ به ناوى (لجنة مكافحة الاستعمار) بزوته وه به كه دروست بوو به سهر كايه ى (عاصم فليح)، له دواى گه رانه وهو ده چرونى له (زانكوى شيوعى) مزكؤ.

+ له ۱۹۳۵ بووه (حشك)، دواى له ۱۹۳۸ سهر كايه ى به (يوسف سلمان - فهد) سپيژدرا (مسيحى بوو)، له گه ل (عزيز محمد، زكى خيى، عامر عبدالله، مكرم تاله باني، كريم احمد...).

+ هه لويستان بهرام بهر كيشه ى كورد جينگر نه بوو جاروا بوو به نازى كرنگر تيان له قه له م ددها جاريش وا بوو داكؤكيان له ماضى چاره ى خو نووسى جز كوردستان ده كرد وه، به تپكرايه كه ى به نديان كرد بوو به چاره نووسى كيشه ى پرؤلي تاريا له عيراق.

+ زؤر جار دوو له ت بوونه يان له تى تى لى بوويش وه له وانسه (كتلة العمل، وحدة النضال، لجنة الوطنية الثورية، الاتحاد، راية الشغيلة).. به لام سهر كه ى كه ى

له سالی ١٩٦٧ لهسەر کێشەیی چینی و سوڤیەتی ئەوانیش لێره داوەش بوون بۆ:

١- قیادە مرکزی- عزیز الحاج- چینی.

٢- لجنه مرکزی- عزیز محمد- سوڤیتی.

+ لەدوای چوونه ناو شۆڕشی ئەیلوول له ١٩٦٣ هەتا دوای رێکەوتنی نادار دیسان لەگەڵ حزبی بەعس (بەرەبەکیان) راگەیاند له ١٩٧٣ و چەکیشیان وەرگرت.

+ له شەری چارەنووسی ١٩٧٤-١٩٧٥ له بەرەبەکی حکومەت بوون.

+ له دوای شکستی ١٩٧٥ و نەمانی شۆڕشی کورد یە کسەر هەم چەک کران و سیاسەتی (حفظ علی القواعد و تقرب القیادە) بیان لەگەڵ بەکارهات و زۆر لاوازی کردن تا له سالی ١٩٧٨ بەناچاری دیسان بەرەو شاخەکانی کوردستان هاتەوه.

+ له ١/٥/١٩٨٣ لەدوای نێوان کردنیکی نەزانانەیی شەپی براکوژی خۆیان بوونه گەورەترین بەراگێڕ، بە کارەساتی (پشت ناشان) بەناوبانگە که نزیکەیی ٢٠٠ کادیرو پێشمەرگەیان بەدەستی (ی ن ک) لەناوچوون بەدیلهوه، هەریە که له (کریم احمد، احمد بانی خێلانی) و سەرکردهکانی تریان دەستگیر کران.

+ تا له ٧/٥/١٩٨٨ له رێکەوتنه سەرانهریه که (حشع)یش لایەنێک بوو لێو

(٨) لایەنەیی بەرەبەکی کوردستانی.

+ لەدوای راپەرین و دارمانی شیوعیەت له مەدرەسەو زیاتر فیکرەیی دروست کردنی (حشک) هاتە ئارا، بەتایبەتی نوو دەنگەیی له هەلبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستان که تەنها ٢١١٢٣ دەنگی هێنا دهکا له ٠,٠٢٪

+ له گۆنگرەیی (٥)ی شەقلاوهی ١٩٩٣ (حشع) بێوه چەند پارچەبەکی وێستراو نوێستراو:

١- حشک- کریم احمد

٢- پارتی کاری سەرەخۆی کوردستان (أبو حکمت) و (محمد هەلاق).

٣- حشع- دهمید موسی.

جىابرونه وهى (حشك) به ريكهوتن و نهخشه و پلان بوو، له ئەسلدا ئەوه لیژنەى
 هەریسێ كوردستان بوو كه له كۆنگرهى (٢) ى سالى ١٩٦٧ بریارى لەسەر
 درابوو، ئەو حزبە بە حوكمى مێژوویی و دایرانى له كێشهى كورد و ئایدیۆلۆجیه
 (ماركسێ لینیى) به زهقهكەى ئیستا وهك حزبكی بچوك له كوردستان كه مەر
 ناسۆی گهشه كردنى له بیتشه.

۶- کونسل و بزوتنهومی ئیسلامی له کوردستان؛

چەند بىر وازدەتلىكى جىيا لە ئىندەمىيانى ئىمۇ بىز ئىندەمىيە ھەيە ۋەك يىداى دامىزانلىنى، چۈنكى لەپىشتەر رىڭگىشتىنى (ئىخۋان) لەپەنجاكان لە كوردستان ھەبوۋە، بەشتىك دەپىگىر نەۋە بىز پىنش ۱۹۸۰، بەلام نەۋەى روونە لە سالى ۱۹۸۶ بىز ئىندەمىيە پىمىروندى ئىسلامى لە كوردستان دامىزا بە رابىرايەتى نۆزىمى م. شىيخ لەتيفو . شىيخ محمد بىر زىھى، ۋاى لەسالى ۱۹۸۷ لە ئىندەمىيانى يەكگرتنى كۆمەلە زاناىەك لەگەل ئىمۇ (پىمىروندىيە) بىز ئىندەمىيە ئىسلاميان راگەيانە بە رابىرايەتى (شىيخ عوسمان عبدالعزىز) ۋە يەكسىر جاپى شۆپىيان دا، دابەزىنى ھەيەكە لە شىيخ محمد بىر زىھى . شىيخ لەتيف لە رابىرايەتى ۋە مىتانە پىتەنە رابىرى نۆى نۆزىمىنىكى نۆى بوو لە سىستەمى سىر كوردايەتى ۋە دەست گۆزى دەسلەت ۋەمما دىمكاسىش كە لە قۇزاغى نۆى كوردايەتى ھىر شىرى لەسەر كراۋە ۋادە كرى.

که مینک له مینځووی:

• هەر گه‌وته شاخ زۆر به‌خێزایی هێزه‌گانی دروست کرد به‌ناوی له‌شکری قورئان، له‌چهند داستانێک وەک قه‌لاتووکان، ده‌شتی هه‌ولێر، سلێمانی ... متمانه‌یه‌کی سه‌رمه‌نای له‌ناو خه‌ڵک دروست کرد، که پێشتر نه‌زمووێ (له‌شکری ئیسلامی) بێ متمانه‌ی کردبوون، هه‌رچنده‌ سه‌رکرده‌یه‌تی ئه‌و به‌زوتنه‌وه‌یه‌ش هه‌ر له‌ سه‌رمه‌نادا ده‌ست کوژی له‌ نه‌زه‌وه‌ی سیاسی و واقیعو په‌یره‌ندیه‌ ئیقلیمی و جیهانه‌کان بێته‌ دیار بوو.

• له فتمري ۱۹۸۸ تا راپېرېن تاكه لاپېن بوون كه جمو جزای رينكېستيان له كېشه كودن بووه، بډيه له راپېرېنه كان بشماريه كي كارېگريان هېبو له پلدي (۲) (۳). هم له راپېرېنه كور هم له بېرگريه كانيشدا له همدنچ دڅندا له پلدي

یەك بوون.

• هەم لە دانوستانەکی ١٩٩١ی بەرمو حکومەت بەشدار نەبوون، هەم لە هێنانی پاسدارانیش بۆ کوردستان نەوان و حشع بەشداریان نەکردوو، بەلام لە گەل نەوانەشدا نەندامیش نەبوون لەو بەرهی کوردستانیه.

• لە دۆای راپەرین زۆر بەخێزایی گەشەیان کرد، یەكەم کەنالی تەلەفزیۆنی لە کوردستان لە رانیەیان کردوو.

• لە هەلبژاردنەکانی ١٩٩٢ سێ یەمین دەنگی هینا بەریزە ی ٥٠،٠٠٥، ١٩٩٠٨ لە لیستی راپەراییەتیش ٣٨٨١٥.

• لە مانگی ١٠/١٩٩٣ لە چەمچەمال دوايش لە مانگی ١٢/١٩٩٣ لە گەل (ی ن ک) ترووشی شەڕ بوون.

• ئە بۆسەیکە بازگەیی گەرمیانی (ینک) لە ١٨/١٢/١٩٩٣ لە سەیارمەکی (باسک) دراو سەرەتای شەڕێکی سەر تاسەری بوو شکستی بزوتنەوو.

• لە لایەن شیران، مجلس اعلی، حزب الدعوة، حزب الله ی کورد، حزب الله ی لبنان، حزبی رفا، ... زۆربەیی بزوتنەوو ئیسلامیه کانی تریش ناپزاییان دەری، حزبه کوردستانیه کانیان یان بێ دەنگ بوون یان لارییان نەبوو.

• تەو شکستە نەبوو داستان بۆ یە کیتی وەك جاران لە گەل (یدک) و (حسک) و (حشع) کردبووی، چونکە بە گەمێک پینشەرگەیی بزوتنەوو بەرگریه کی بێ زینەیی هێزێکی زۆری (ینک) دەکرا، بۆیه هۆی شکستیه که بە سادەیی دەرکەوت که بێ زینەیی سەر کردایەتی بوو.

• رەوتی گەشەیان لە کار نەکەوت، هەرچەتە متمانه و تەوژمی راپوون لە بەرهاریدا پشتەوشکێن کراو.

• لە جەنگەکانی مانگی ٥/١٩٩٤ بە قورسی خۆی سەلماندوو و هاتەوو مەیدان.

• لە خوولی دووهەمی جەنگ بەشدار نەبوون، بۆیه لە کۆتاییدا ئە ساوانکردنی

- هەر لایه‌ی بۆ ده‌سه‌لاتی خۆی روبه‌ڕوی ته‌نگه‌به‌ری بوونه‌وه له هه‌ردوولا.
- له کابینه‌ی (3)ی پارته‌ی به‌ دوو وه‌زیر به‌شدارییان کرد.
 - له دوا‌ی شه‌ڕو پێک‌دادانێکی زۆر له‌ گه‌ڵ (پێک) له‌ نیسانی 1997 و مستانی جه‌نگ، وێکه‌وتنه‌وه‌ی تارانیا‌ن مۆر کردو له حکومه‌تی سلێمانیش به‌شدار بوون به‌ دوو وه‌زیرو بووه‌ هۆی کشانه‌وه‌یان له حکومه‌تی هه‌ولێر.
 - له کۆنگره‌ی (7)ی‌اندا کۆمه‌ڵێک گۆڕانکاری ناوه‌کی لێ هاته‌ دی، له‌وانه گۆڕینی رابه‌ر له (م. عوممان) بۆ (هه‌لا علی عبدالعزیز) که‌ نه‌وه‌ سێیه‌مه‌ی رابه‌ر بوو ده‌گۆرا.
 - له 21/8/1998 له‌ گه‌ڵ (بزووتنه‌وه‌ی رابه‌ڕین) یه‌کیان گرتو (بزووتنه‌وه‌ی یه‌ک‌بوونی نیسه‌لامی کوردستان) پا‌ن لێ هاته‌ دی.
 - دوا‌ی له‌ کۆنگره‌ی (8) هاویه‌یانه‌تی هه‌ردوو با‌ڵی عه‌لی با‌ه‌ڕو . صدیق عبدالعزیز ده‌رچوون و با‌ڵی عه‌لی عبدالعزیز شکستی هێنا.
 - نه‌و ته‌قابه‌ له‌ لایه‌ن جه‌ماعه‌ته‌ ده‌رنه‌چوه‌کان فه‌بوول نه‌کرا، بۆیه‌ بوونه‌ سێ به‌ش: 1- زۆرایه‌تییه‌که‌ی کۆنگره‌ کۆمه‌ڵی نیسه‌لامی به‌ نه‌مه‌رایه‌تی م. عه‌لی با‌ه‌ڕیا‌ن دروست کرد 2- نه‌نصارو لێسه‌لام 3- له هه‌موان لاوا‌زتر نه‌وانه‌ی ده‌نگیا‌ن نه‌هێنا‌بو ناویان له‌ خۆنا‌وه‌ بزووتنه‌وه‌ی نیسه‌لامی .

حیاسێکی سادە و زێزەیی دەنگەکانی ئەوانیش دەرخبەن، سەرچەم دەنگی لیستی پەرلەمانی بزوێنەو ٤٩١٠٨ دەنگ بوو، رابەریش ٣٨٨١٥ بوو، خەمتی برایان (واتە بە کەگرتو) رابان بۆ رابەرایەتی نەدا، بۆیە دەنگی بە کەگرتو دەکا: ٤٩١٠٨ - ٣٨٨١٥ = ١٠٢٩٣، بەلام هەر لە سەرەتادا ئێینیی و وریایەکی زۆریان بەرامبەر سەرکردایەتی و رابەری بزوێنەو نیسلاهی هەبوو لەبارەیی کەم نەزموونی و نەشارەزایی لە زانستی سیاسەت و پلان و ستراتیجیەت و کۆمەڵێک کێشە تر، بۆیە هەر لە گەرمەیی شکتی بزوێنەو بەرامبەر شەڕی بە کێتی بە کەگرتو نیسلاهی کوردستان راگەیەنرا، کە زۆرجار (ئەو کاتە و هەل و مەرجە) جیتی سەرمەشتی هاوڕێانی ئیسلامیەکانی تریانە.

لەدوای دروست بوونیان بەختیاری دەزگا و بارەگاکیان دروست بوو، یە کەم کۆنگرەیی ناشکرایان گێردرا بێت ئەوێ گۆڕانیکی وا لە نەخشەیی سیاسی و سەرکردایەتی بێتە دی، لە ناوچەکانی بادینان زیاتر و بەرچاو تر گەشەیان کرد کە پێشتر نەو وەلامە جەماوەریە کەمتر بۆ حزبی تر بوو، بەلام لەدوای فشار و نەنگەبەری دیسان بەرمو لاوازبوونەو چوون لە کاتیگاکا کە هیچ هێزێکیان نیە بۆ پارسەنگی فشارەکان.

له پارچه‌كانى ترى كوردستانى

له راستیدا حزبە کوردستانیەکان وەك زاراوە زیاتر حزبەکانى چوارچێوەى نەزموونى کوردستانى عێراق دەگرێتەوە، بەلام کە دەتێن حزبە کوردستانیەکان هەرگیز فراوانترە لەو نەزموونە.. بۆیە دوو نمونەى سەرەکی کوردستانى ئێران و تورکیا به خێرایەك باس دەکەین.

٨- حزبى دیمكراتى كوردستانى- ئێران (حەككا)

له سالى ١٩٤٦ى نەزموونى كۆمارى مەهاباد دروست بوو،- وەك له پارتى بەشى عێراق باس كرا -لە پێشیدا لە ١٦/٨/١٩٤٥ (ژك) بروو بە حزبى دیمكراسى كوردستان بە سەرۆكایەتى قازى محمد.

• ديارە پەيوەندى (پ دك) بەشى عێراق و شای ئێران (حەككا)ى خستبوو دۆخێكى تەنگ تا روورخانێ شای، هەر بۆیەش دوو حزبى ناوەڕۆك تەواو ئێك جیان.

• لە ئێك كۆتایىەكانى شۆرشى ئێران (حەككا) دەورى پەیدا كرد بە سەرۆكایەتى د. قاسملو، ئەویش لە ئەوروپا گەڕایەو نازچەرگەى روداو، كە لە گەڵ سەرکەوتنى شۆرشى كوردستانى ئێران بارێكى ئایەتى بەخۆوە گرت بەهۆى ئەو حزبە (كۆمەڵە) زیاتر ماركسى بوو كە لەلایەن (محمد مەهلدى) دروست كرا كە پێش تر ئەندامىنكى ئەو حزبە بوو.

• سێ شەڕ لە نپاوە، سنە، نەغەدە، هەنگیرسا، زیاتر حەككا دەرکەوت.

• چەندین شەڕودانوشان شان بەشانی یەك کران و هەریەك لە (أ. تالەقانى) و سەرکرده‌كانى كوردستانى عێراق نامۆزگارى (حەككا)یان كرد كە جەنگ لە قازانجى كورد نیه.. بەلام وا دیاریوو هەر یەك لە (كۆمەڵە) و (بەهاىدین و فەدانى خەلق) لە ئێران و حكومەتى عێراقیش رۆژێكى چالاکیان ببنى لە دروستکردنى

نەو شەپەر.

● لە ساڵی ١٩٨٠ شەری عێراق-ئێران دەستی پێکرد، بەدوای ئەوەدا (حەدکا) بە تەواوی لە بەرەکان لە بەرامبەر هێرشەکانی (پاسدارو قیادە مۆقتە) شکا، یەکییتی و عێراقیش هاتنە پشتیوانی حەدکا.

● نەو حەزبەش بەهۆی فیکری عەلمانی و کاریگەری چەپی زۆر جار روبەڕووی دوولەت بوون بۆوە، لە کۆنگرەیی ١٩٨٠/٦/٢١ گۆڕەسی (٧) نەقەری بە سەرۆکایەتی (غەنی بۆریانی) جیاپۆنەو ناری مارکسە سەر بە تورەیان لێنرا، جارجاریش لەو لایە لەگەڵ کۆمەڵە تووشی شەپەر دەبوون، لەگەڵ قیادەیی مەهقەتەیی (پارتی) هەر لەشەردا بوون.

● حەدکا جارتیکی تریش دوو لەت بۆنەو بەالی (جلیل گادانی- نەقەلیەت) جیاپۆنەو.

● د. قاسملو لە ١٩٨٩/٧/١٣ لە قەسە تەزۆر کرا، د. شەرف کەندی هاتە جێنی، دوای ئەویش تەزۆر کرا.

● دێسان (حەدکا) بۆنە دوولەت نەو چارە سەرتێرەکی (مستەفای هەجریە) و بەالی نەقەلیەت گرایە عەبدوللە حسن زادەیی، چالاکی عەسکەری لە ساڵی ١٩٩٦ وە بە یەکیجاری نەماوە.

● چەند جارتیک هێتی ئێزانی بەناو سنووری یەکییتی هاترونی سەر بارەگاکیان لە کۆیە.

● نێستا زیاتر روو لەو بۆچوونەییە کە سەرد لەر نازادی و ژێانی سیاسیی هەڵبژاردن وەرگرن کە رەخسارە لە ئێران بەهۆی دەستورێکی شەریعەتیەو.

٩- پارتی کرێکارانی کوردستان PKK :

• راپهرینه‌کانی کوردستانی تورکیا: ١٨٢١، ١٨٤٧، بۆتان، ١٨٥٣ جزیره، ١٨٨٠ شیخ نه‌هری، ١٩٢٠، ١٩٢٥، ١٩٢٧، ١٩٢٨، ١٩٣٠، ١٩٣٤، ١٩٣٧، ١٩٣٨، ١٩٣٩... له پاش چله‌کان جۆره بێ‌ئرمیدییه‌ک ب‌الی کیشا، دیاره شۆرشێ ته‌هلۆل نه‌و ناسه‌واره‌ی نه‌بووه له‌سه‌ر کوردستانی سه‌روو بۆیه (پارتی لقی تورکیا به‌ره‌به‌ره پرکابه‌وه)

• له دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی شۆرشێ ئیسلامی ئێران جیهان به‌گشتی هه‌ژا، کوردیش له هه‌موان زیاتر، بۆیه له سه‌ره‌تاکانی ٨٠ زیاتر له ١٢ لایه‌نی (مارکسی) ته‌نها له کوردستانی سه‌روو دروست بوو، له‌واته: (کاوه، ده‌نگی کاوه، شالای رزگاری، ده‌ده قاده، حزبی سۆشیالیست، PKK، ...).

• به‌پیتی شه‌قووسی خۆیان له ١٩٧٨/١١/٢٧ له ناوچه‌ی نامه‌د (دیاره‌که‌) دروست بووینه، به‌گه‌م کۆنفرانس له ١٩٨١/٧/١٥ کراو، به‌گه‌م جه‌م و جۆلی یتشه‌مرگایه‌تیشیان له ١٩٨٤/٨/١٥ له شه‌مزیان ده‌ستی پێکه‌رد، ته‌و حزیه میژووه‌که‌ی زۆر به‌نده به سه‌رۆکه‌کی (عبدالله ئۆجه‌لان- ناپق) که له سالی ١٩٧٠ له چالاکێ خۆینه‌دکاریه‌که‌ی دروست بووه و بلاو کراوه‌ی (سه‌ربه‌خۆبوونی) ده‌رکه‌دووه، له‌سه‌ر رێبازی (مارکسی- لینینی)ی هه‌ره شۆرشگێڕیان پسه‌په‌وه کردووه.

• په‌یوه‌ندیه‌کی به‌تینی له‌گه‌ڵ (به‌ره‌ی میللی فه‌لمه‌ستین- جۆرج حه‌به‌ش) هه‌بوو بۆیه گه‌ریلاکانی له لوشان راده‌هێناو (ناپق) خۆی له بی‌قاع بوو.

• دوا‌ی راپه‌ڕینی ١٩٩١ی کوردستانی خساروو ناسۆیه‌کی فساوانتری بۆ په‌خساندن، له سه‌ره‌تا‌دا زۆربه‌ی لایه‌نه چه‌پی و عه‌لمانیه‌کانی کوردستانی عێراقیش (ناپق)ی به راپه‌رو موئه‌زیری خۆی ده‌زانن.

• پرۆژه‌ی نابووری و سیاسێ باش دا‌رشتو حزیه‌کانی تری لاواز کردو، نێزگه‌و

(۴۷)

Masonism

الماسونیه

ماسونی

رېښخراوینکی فیکری و نهننی کونی خبرخواری و مرؤقابه‌تی به به پیتناسی
خوځیان، نه‌وانه سنووری جوگرافی کومه‌لایه‌تی و نه‌تموایه‌تی و ناینیان‌نی‌یه،
جیهانینه، خو به پرگارکمری مرؤقابه‌تی دهرانن، به ناوی (پیتانسانی
سر به‌ستی) یوه .

بوونی راسته‌قینه‌یان و دروست‌بوون و دامه‌زرتنه‌ره‌کانیان لیلترین بابه‌ته، بزیه‌ش
رېوایه‌تی زوری له‌مهره، به‌شیک پیتی وایه له‌گډل بوونی مرؤف و میژوو ثمانه‌ش
هغه، به‌شیک تر زیاتر هینزوه‌کی دیاریکراویان بز نووسیره ده‌یان گڼنه‌وه
بز ۴۰۰ سال (پ. ز)، به‌شیکش تر پیتیان وایه راسته‌وخو رېښخراوینکی
یهودی‌یه، به‌مه‌به‌ستی زال بووتیان به‌سمر جیهان دروست بووینه، له‌وانه
فره‌ه‌نگی (الموسوعة المیسرة في الأديان والمذاهب المعاصرة)^۱ به‌اشکاوه‌تر
دامه‌زرتنه‌رو میژوو‌ه‌کی ده‌ستنی‌شان کړدوو گولیه له (۴۴ ز) شای رومان
(هیرؤدی نه‌کریا) دروستی کړدوون به‌هاوکاری پاونزکاره یهودی‌یه‌کان، هه‌شه
پیتی وایه له ده‌دکانی ناوه‌راست له نه‌روپا دروست بوینه، به‌شیک زوریش
همه پیتی وایه ماسونیه‌ت همر گوتنه‌یو راسته‌قینه‌ی نیجه،

^۱ له مادده‌ی (الماسونیه) سرمنج بده .

سهربردهو هۆی دروست بوونی:

له لایهن نهوانی که پشيان وایه ماسونی یهت بوونی راستهقییهی همیه بهبی لایهنی دهیتۆنهوه وای بۆ دهچن که له بنهچهدا خهڵکانێک بوینه پیشمیهکی تهکنیکی سهرهتایان ههبروه، نهو پیشمیهش له لایهن دهسهلاتداره کۆمه لایهتی یهکان بهره بهره کانی کراون، بۆیه تهوانه پشویستیان به پارێزگاری ههبروه له دهسهلاتی دهره به گه ناغاو سهرهک خهڵه کانی نهو سهردهم، بۆ نهو مه بهسته رێکخهراوی (ماسونیان) دروست کردوه له سه دهی (۱۳) له په نای کهنیه، به ناوی (ماسۆن) واته بیناکهر، له وشهی (froacs-masone) هاتوه واته (البناوون الاحرار) (بیناکهره نازادی خوازه کان)، گوايه نهو ناوه وینهی نهو جهوله کانهیه که له بابل گهرانهوه به دهستیک ششیره به دهستیکی تر تاهرازای بیناکره نیان هه لگرتبوو، له ناو فۆلکلۆری کوردیش نهو ناوه نامۆ نی یه به سه لیبی همیه کاتی ره سفی به کێک به خراپه فیلبازو رقه ستور ده کرت پیتی ده لێن (نهو فەر ماسۆنه).

یه کێ له ناما هیه کانیان دروست کرد نه وهی په یکه ری (سلیمان) له قدس هه رجه منده تا ئیستا گه راو نو ده گه رتین به دوا ی نهو په یکه ره له قدس نه دۆزرایته وه، بۆیه تا راده یه کی زۆر هاویه نلن له گه ل (زایۆنی)، بهو شیه به شان به شانی دهسهلاتی سیاسی نهوان له په نای دهسهلاتی (ناسیاسی) هاتوو، جی په غه ییان له زانست و فله سفو نایدۆلۆجیا و تیۆره سیاسی یه کان هه په، له دوا ی وهر گه رانی کهنیه بۆ شوێشی پیشه سازی، به ره کانیان نه و چاره که و ته وه ژیر په رده ی کۆمپانیایو خهسته خانمو بیناکانی جوکومه تی ستراتیژی، تا ده گاته رێکخهراوه خه رخوازو ده رگا جیهانییه کانی تری مرۆفایه تی و زانستی و ته نفروستی و مه ندا ل پارێزی ... هتد، له وه وه تیروانی نیکی گومانای خهستی ره هیمی و ساره می به زیاده وه دروست کردوه له سه ر دیاردو پرووداو هه لێسته کانی جیهانی، به سه لیبی و تیجایی به ره، ئیتر تیۆری (گومان، پیلان،

سیناریۆ (...). وەك نەخۆشی بەشێکی زۆری پەوشەنبەر سیاسەتەدارانی جیهانی سێهەم بەگشتی و جیهانی نێوسلامی بەتایبەتی گرتۆتەوه و گومان لە هەموو شتێك دەكەن، چارواپە گومان لە هەلۆتەر پرودای راستەقینەش دەكەن، .. بەهنگە هاسۆنی بەتیش مەبەستی یەك گومان دروست بکا.

لیتھماگرونی :

بمبئی ہمندی لموانہی که لمو پښکراوه بويښه نموا ټينټيماگردني ماسؤني يهت به سمرهقاي (غسل دماغ) و شيوه پښوپه سټيکي سويندخورادنموه دست پښدهکات، به پټي (قاموس السياسة) بويښو گهشهکردن له نيترو ماسؤنيپهت ههتا ۳۳ پلهی دهبري، تينجا له کوتايي (۳۳) پله، که دهپټسه (مامؤستاي همزن- بهرذا)، دهټين تموانهي تا نيتسا گهشسترونه نمو پله جوړولهکهن، ودرگرتنيشي لمشيوهي ټاک ټاکو به کومعليشه، گوايه سمرؤکو پاشاش ړټک دهخا لمو ماسؤنيپهت، همندي سمرچاوه وفرههنگ نمو زانياريسانميان کؤرکؤرؤتوه که به بوختمي لټره تۆماري دهکمن :-

- دروشمیان: (یه‌گانی، برایمتی، سربرستی) یه.
- یه‌کم باره‌گای نه‌تینی و له‌ؤژ پرده له ۱۷۱۷ز له به‌رتانیای کرده‌وه.
- دوا‌ی له نیرله‌نداو ئیسکوتله‌نداو نه‌مهریکاو شه‌ورپا کرده‌وه له‌گه‌ل شه‌ؤلی نیم‌ریالی‌زمیش به جیه‌اننا تمینه‌وه، ژماره‌ی ئیمستی به (۳۰۰۰) زیاتر له قه‌لم دراوه.
- به دژه نایسن و لایه‌نگری ناپینیش له‌قه‌لم دراون، به‌لام ره‌نگه به پینی پی‌ویست ه‌م‌ردو د‌ور بینن.
- ه‌ه‌تدبک ژماره‌ی نه‌ندا‌مانیان ئامار کرده‌وه تا کۆتایی سه‌ده‌ی راب‌ردو به (۶) ملیۆن، به‌لام دوا‌ی رووخانی (سۆقیه‌ت) زیاده‌کمان له نه‌ندازه د‌رچووه.

• ۱۳ سەروۆكى ئەمەرىكى بە ماسونى تۆماركراون، گوايە زۆرىەى داسودەزگاكانى ئەمەرىكاش بە ماسونى پىركرايتەو.

• بەكەم بارەگای نەتتى بەناوى (مغل فلسطين) لە بىروت لە سالى ۱۸۶۲ كرايەو.

• لە بەسەش لەگەل ھىزى بەرىتانيا لە سالى ۱۹۱۴ ز كرايەو.

• زۆرىەى چالاكى و بەرھەمەكانى عەفاننەتتى جیھانى نىسلامى لەلاپەن بەشىك لە زاناياى ناينى بە دەستى ماسونىيەت لەقەلم دراون ...

• واديارە لە سەرووبەرى شكستى جیھانى نىسلامى لە كۆتايى سەدەى (۱۹) ھەندى لە ناودارانى نىسلامىش پەيوەندیان پتووە کردووە، لەوانە جمال الدین الافغانى، محمد عەبدە .. گوايە كاتى بە ماھىتەكەيان زانیووە وازیان لى هیناوە، بەلام سولتان عبدالحمید ھەر بە گوماناوى دەیناوپە ئەو زاناiane.

بەپیتى ئەو سەرچاوانەو سەرچاوە نزیكەكانى ماسونىيەت دەلێن: زۆرىەى رووداوە گرنگەكانى جیھان لە دروستكراوى ماسونىيەت لەوانە: - پابوونى ئەمەرىكى، شۆرشى فەرەنسى، شۆرشى ئۆكتۆبەر و شیوعىيەت، سەربەخۆی ئەمەرىكا، ھەلەوشاندنەوى خەلافەت، جەنگەكان، سايكس بىكو .. تا دەگاتە دروستبوونى دەزگا بىجھانىيەكانى وەك (عصبة الامم و UN) ... دەیانەوى بلێن ھىزور لەلایەن ماسونىيەتەو وێنە دەكرێ و دادەنێژێ.

دەبێ بزانی لەواشەو بەھەمان تەوژم لە (پروژۆكۆل ھكما) پروپاگەندەى لەو شێوەى تیا بەر بەموندەش ئەوەستاووە و دەلێ: ھەر لە شیوعىيەت و شۆرشى فەرەنسا و ئۆكتۆبەر ... ھەتا رێكخراوى ماسونىيەتیش دروستكراوى نێمە، ئەوەى زیاتر ھانى ئەو گومانە دەدات ھەندى لایەنى ھاوبەشى ماسونىيەت و زاینىيەتە لە لایەك و لەلایەكى تر ئەو دەزگا و دیاردە كۆمەلایەتىيانیدە، ھەر بە ھەمان دروشمى ماسونى پریتە لە (پەكسانى - براپەستى - سەربەستى) دەپینن

• لە كێبى (جەمھورىە انلاتون) یش نەرووشە (سەربەستى و پەكسانى) بەدى دەكرێ.

دروشمى شورشى فەزەئسى سىنگرچىكەى (سەرىمىتى - برايمىتى - يەكسانى)،
 دروشمى (ئىتىھادو الترقى) یش خەلافەتیان داروخاند پىرىتى بوو لەو سىنگرچىكەپە
 (يەكپىتى - سەرىمىتى - چاكسازى)، دروشمى (حزب البعث) یش (يەكپىتى -
 سەرىمىتى - سۆشالیستى) ...، لە پروتوكولات حكماء صهيون دەئىتى: ھەموو
 ئەو دروشمانە لەلای ئىتھە دروست دەكرى، ئەو وىكچوونە گومان دەخاتە سەريان
 بۆپە لە ھەلئازدنى وەھا دروشمىك جارواپە بىتھەموى ناگادارپىت ئەو گومانە
 دروست دەكەى، ھەرچەندە ئەو ھەرج نەھ، چرئىكە دروشمى (اخوان المسلمین) یش
 سىنگرچىكەپەك بورە (ئاستى - ھىز، سەرىمىتى)، دروشمى (ژك) یش بىرىتى بوو
 لە (ھەقىقەت، كوردایەتى، تەھەدون) دروشمى (پەكگرتو) یش ئەمە سى
 كوچكەپەپە، بەلام ديسان ئەمەش بواری بە ھەندى گومانارى داو ئەوانەش لەو
 پۆلە پىزەكسا، ... ئەمەش زۆر پوونە بە مەبەستى شىكاندننى دەروونى
 بەرامبەرەكەپە تاواى لى بكات گومان لە دەرووبەرە سەروو خوارووى خۆشى
 پکا، بارەپى بە (ئاستى) نەھىتت ... كارىگەرپەپەكى سەلى زۆرى ھەپە راي
 كەردووە واپازارى ماسونىت ئەمەندە بەھىزە شاپستەپى بەرگرى نەپە، چونكە لە
 كۆنەمە تا ئىستار پىبازە چەوتەكان تەنھا سوودیان لە تىكەلپوونى راستى و چەوتى
 كەردووە، سوودیان لە (گومان و چەمواشە) وەرگرتووە، بەھىزە وە تەوانىيان زىاتر راي
 گشتى ھەلئەلپىنەر دروست پكەن، ھەر ئەمەش لەو سەردەمە خۆراكى مانەمەپە
 سىياسەتى مىكافىلى بەرامبەر سىياسەتى راستى، لىرەدا بەشتىكى تىرىش پىتەيان
 واپە ئەمە پىكخراوە بوونى راستەقىنەپە نەپە تەنھا پاگەيانىندىكى دارپىتراوہ لە
 پەناى وەھا شاوتىكى خەمپالى كسارە تىكەدەرانەكەپە خۆيان لە دۆرى جەمسەرى
 بەرامبەر دەكەن.

لە راستىدا بوونى راستەقىنەپە ماسونى يا نەبوونى لەگەل پروپاگاندە زلەكانى
 پروتوكۆلىش دەپى بزاتەن پلان و سىنارىيۆ ستراتىجىيەپە دارپىتراو ھەپە لە دۆت،
 دروستكەردن و داتاشىنى بىروپروا و كەسپىتى ھەپە، بەلام ھەر يەكە لەوانە نىشەپەپە

خۇي ھىمە، با لە خۇمانى ئالتۇز نەكەين، ۋەنگە وەھا پىنگىراۋىك ھەبىت بەلام
 نەو دەسلەتەي نىە، بەتايىبەتى لە ھەندى ئوسىن بىرەۋەرى كەسانى ئاۋدار كە
 ماۋەيەك كارى نەيتىيان لەگەل ماسۇنىيەت كەدۋە دۋاي ۋازىيان ھىتساۋە، لەۋانە
 (يوسف الحاج) كە كۆمەلىك نەيتى لى ئاشكرا كەدۋىن لەبارەي ھارىكارى
 ماسۇنىيەت لەگەل ۋايزى دژ بە جىھانى ئىسلامى و جىھانى سىيەم .. ھەتا
 مەسەبىيەتى راستەقىنەش، ھەرچەندە بەشتىك، نەو بىرەۋەرى دان پىياھىتەنەش
 بە بەشتىك لە (سىنارىي) دىزانن، بەلام لە سەرچەمدا ماناي ۋايە نەو پىنگىراۋە
 كاريگەرى لەو جىھانە ھىمە، ۋانە ھىمە، نەۋە لە پىساكەي (دىكارت) پىش زىياتر،
 كە دەلتى: (من مادام بىر دەگەمەۋە ۋانە ھىم) .. لىترە مادام كار لە جىھان
 دەكات ۋانە ھىمە: بەلام بەپىش قەبارەي خۇي بۈۋەنەكەي بىز دىيارى بىكى.

• بۇ زىياتر سەرنج بەدە :

۱- موسوعة الأديان .

۲- أساطير المؤسسة .. روجيه غارودى.

۳- موسوعة السياسة .

۴- پروژە ئۆزلىك ھەكەم .

زاراوه سياسييگان

* پدې ډاېرډورو برېښي ښوو له چه مکه سياسييگان (مفاهيم سياسيي-
political concept) نه گډه چي گډلي جارېش ټو ساده کړدني گوزارش به زاراوه ش
ناوړه ده کړين، نه گينا ليره واړيکه وتين که نهو زاراواته ي پاي جيا جيا
هډلده گړي و قولايه کي فکري و فلسفي هډيت به (چه ملک) ناومان ښودن،
نهواني تړيش که پېناسي جيا جيا و ټوچووني جيا جيا ي زور له سر نه به
(زاراوه) ناوي دبهين، دامان چه ملک ټولتن کړد، که زياتر له (ړتيان) تړيکه،
که چي (زاراوه) له (ژانست) تړيکه.

* له ښو نهو هډو زاراوانه تنبا ده توانين نهو زاراوانه هډيژيرين که:

۱. ليره زور دوباره ده پته ووهو خدکي پتړيستي پي هميه.
۲. نهو زاراوانه که له خزمه تي چه مکه کانن و تېگميشتنو زانياري ټو يه کتر
تهوار ده کمن.

* هډلته نهوانه ش به کورت و پوخت تر باسيکيان ده کمن.

(۱)

VETO

حق النقض

ډیټو

وښه به کي کوتي لاتينيه به ماناي (قابل نيم)، پيتش تر بزو يه کم جار له (تهغوممني موخه لفين) له دادگاکان نهو مافميان همېروه بېناوي (ډيټو) به کاريان هيتاوه بزو تېته لچرونه له دادگاکان ههروه کړ نيتاش، به گشتي له ميژوودا نهو مافه دمه لاتينکه زياتر بزو که ساني بنچينه يي يان نوټسري زل هيتزو خواوه دمه لاتينک بووه له نهغومنه ده قمر يي وچيهانيه کانيش، هه ندي پادشا نهو مافميان له ولاته کمي خويان پس دراوه له وانه پاشاي بریتانيا که به پيتي (القاموس السياسي) له سالي ۱۷۰۷ ز و نهو مافه ي به کار هيتاوه، به هه مان ماهيت له جيهاني نيتا به ره سمی و به پي ياسايي نهو مافه تاييهت و چه سپاوه، هه نديک به راستهوخو به شتيکيش به ناراستهوخو، به شتيکه له دريژکراوه ي مافي تاييهت بزو خه لکي تاييهت له چوارچيوي ياسار نمرينه ته فاميه کان، لهو سرده مدهش (ډيټو) زياتر به دمه لاتي نه ندامي هه ميشه يي نهغوممني ناسايش ده گوتري که مافي هه لوه شانده روي برباريان هه يه، نهغوممني ناسايش له نه نداميه تي (۱۵) ولات پينک ديټ، هر ۲ سال جاريک هه لده بزيترين له کومه له ي گشتي نه تهوه يه کگرتووه کان، کاري جتي به جتي کردن ده بيشن بزو برياره کاني (UN)، واته نهغوممني ناسايش لايهني راپهواندنې نه تهوه يه کگرتووه کانه، پيتنج ته ندام هه ميشه يي نه ندامن لهو نهغومنه بس نه وه ي نهو هه لېوانده بيان گريتهوه، نه وانهش بریتين له (تهمريکا، بریتانيا، فرنسا، روسيا، چين) به پي ي مادي (۲۷) له به لگه نامه ي نه تهوه يه کگرتووه کان مافي نه ومان هه يه هه ريکه به يه ک لايهني برباريکي (تهغوممني ناسايش) هه لو د شيتي تهوه

به هؤی به کارهینانی نهر (فیتزیه)^۱، به پتی (قاموس المصطلحات السياسية والدستورية والدولية) له سالی ۱۹۴۶-۱۹۹۲ سرچدم فیتزکانی به کارهاتوو بهو شیوهیه بوو: یه کیتی سؤفیت ۱۱۴ جاری به کارهیناوه، نه مریکا ۷۹ جار، بهریتانیا ۲۹ جار چین ۳ جار، فهدسا ۱۸ جار.

هه نهعتی نهر مافه نهویه که تاكو (کۆ دهنگ) له بریاره کان دروست بپیت به پنی کاریگری نهر ولاتانه و بۆ چه سیانذنی ناشتی، به پتی (قاموس السياسي) نهر ولاته خاوهن فیتزیانهش مافی به کارهینانی نابن نه گهر لایه نیک بپیت له کیشه که. نهر ولاتهش هیچ تاییه نه ندیه کی نه خلای نیه جگه له هیز نه بیت، زۆری نهر فیتزیانهش له نادادگیری بهرزه نه ندی زل هیزان له دژی ولات و میلله تانی ههزار به کاردیت، نهر سهرده مه دا زۆری ره های فیتزکانی نه مریکا له دژی ولاتانی عمره و قازانجی ئیسرائیل به کارهاتوو، نهر نهر جیهانه پریه تی له فیتزی به دهنگو فیتزی بن دهنگ له نه عومنه نی بجووکو گهره به کاردیت، له هه موو داموده زگا و یه که به کی کۆمه لگه نادادگیری ماهیه تی نهر فیتزیه ده دۆزیوه، نه گهر نهر ناوهشی نه بیت، نهر فیتزیه له بنه چه دا مانای به دهرو له سه رووی یاسا، واتسای بانیکو دوو ههوا، واته یاسا به یه کساننی هه مووان ناگریته وه، نه وهش له گهل زۆری به لگه نامه مرزقایه تیه کان ناتیه بیه به تاییه تی به ندی (۷)ی جارنامه ی مافی مرزق، که ده ئی: (هه مرو کهم یه کسانه له بهرامهر یاسا.....)، ههروه ها له گهل بنه ما یاسایه کانی جیهان (مساواة الدولية) که تیاپا هاتروه (تنص مادة (۲) منه على ان: تقوم الهيئة على مبدأ المساواة في السيادة بين جميع اعضائها)، له (عصبة الأمم) کاتی خۆی به پروتسر هاتبوو: (أن الاعتراف بمقوق وأجبات واحدة لجميع الدول من مبادئ أساسية التي

۱ (موسوعة العالمية)، ب ۱۷، ل ۶۴۷.

۲ بروانه جارنامه ی (مانی مرزق).

تقوم علیها عصبه^۱، له فکری نیلامی و فرهنگه کانیسا جیگه ی ودها زاراره پک نه بووه و نه، به دوو ترازوو دوو پودی یاسایی نه قامی نازده کراوه، هیچ کس و هیزیک له سهرووی شریعت نه، نهوش به وردی له و پروداوهی دزیه که ددهوشیتوه، کاتن به کن له نه شرافه کان دزی کردبوو و خه لکینکی ماستاوکه داوایان له پیغه مبر پیغی کرد که لهوه بیورئ شریعتی به مبر چی به جن نه کوی چونکه له نه شرافه کانه، پیغه مبر پیغی زور به توندی نه داوایه پت کرده و نهو فرموده به ناویانگی کرده دروشم: (نه گهر فاتیمه ی کچی محمدیش دزی کرد دهین دهستی بهیئ). چونکه یاسای به شریعت له رزوک له میزوو نیتاش کتی به هیز بخت ههردهم فیتوی هدی، به پتی زنجیره ی دهه لات و هیزی، هر له بواره جیهانیه کان تا نیقلیمس و ده قهری خوشان، زه قترین نمونه ی نریک، نه غامه کانی هه لباردن پهرله مانی له کوردستان له سالی ۱۹۹۲ به (فیتز) نه غامه کی پت کراپوهو، و ترا (من قایل نیم)، چونکه هیزیشی هه بوو، قایل نه بوونه کی نه غامی هه بوو، له هه لباردن دهنگی میلله ت کرا به ریکهوش (تهوافوق).

۱ القاموس السياسی - ل ۱۹۷۲.

(۲)

نه ته وه په ګګرتو وګان اسم المتحدۀ UN

د دزګایه کی جیهانی ګشتیه، پینګ هاتووه له نوټسری ولاته سربیه څوګان، هرچنده ناوی نه تموه په ګګرتو وګانه، به لآم وګ راسی زیاتر دولته په ګګرتو وګانه نه ته وه، چونکه نوټسری ه مو نه تموه کی تیا تیه به پنی ناماری (القاسوس السیاسی) نزیکه کی (۳۰۰۰-۵۰۰۰) نه تموه هیه که ژماره یان له ملیونیک زیاترو زمانی تابه تی څو زیان هیه، که چی نوټسری ولاتان ۱۹۱ نه ندامه، هرچنده همدرو دولته ټیکشی تیا نیه له وانه (سویسرا) تا نیستا نه ندان نیه لټی، له و ماو هیه دیان نه ندانمی نویی یو زیاد سوو دوا نه ندانمی تا ګانئ نهو نویسندۀ تعمیری څوژناوا یو، بدره سمی سوو به نه ندانمی لټی له مانګی ۲۰۰۲/۹ به ژماره کی (۱۹۱) به مین نه ندان، هیشتا یو ار هیه زیاد بکا... زمانی ره سمی (نینګلیزی، فره نس، روسی، چینی، به لآم زیاتر نیش به زمانی نینګلیزی و فره نس ده کړئ، باره ګا که ی له نیویوړکه به پنی به لکه نامیه کی ده ستوری که پټکهاتووه له (۱۹) به شو ۱۱۱ ماده دیباجیه که نیازه کی نهو د دزګا د درده څا له بنچینه نه خلاقی و ناشتی و دادګه ری و سربیه څو یی ګه لان، به شه کانیش بریته لهو د دزګاپانه (۱) نه نهمه نی ګشتی. ۲- نه نهمه نی ناسایش. ۳- نه نهمه نی راسپاردی نابوری. ۴- دادګای لاهای ۶- سکرتریه تی ګشتی. ۷- ناژانسه پیژره کانی تر.

کارو فره مانمی بنچینه یی، رټکخستنی په یوه مذهبه کانی نیو دولته تیه، ناشتی و هاریکاری و پایه ندی به یاسایی و رټکه و تنه کان و سره له نه دانی ناګوکیه کان، ده توانین بلټین حکومه ټیکمی جیهانیه، هه لیه ته نهو فکره یه ش له بنچهدا له

جېهانپتي په يامه کان هاتړو، به لآم وهك پمپړه وي به شهري له كاتي پټويسته كانو
 گه شهري كومه له دېسه پټنن، شهوش سهره تايه كي راسته وخوځي عموله مېه،
 پمپړه وكړدني ياسي (هېره) كه له زيانو سروشتو گمردون به كار، بزيه به
 پتي فراواتي گه شهري كومه له وه ها ده زگايه كيش زياتر پټويست دهېن كه
 ښاغله كهي لموه دئ: (اذا كنتم ثلاثة فامرو احدكم) همدروك له چه مكي
 (سمر كړه) دياريمان كړد، همدرو كومه له تاكتيك له ژياني كومه لايه تيدا
 پټويستيان به ياسو جېبه چې كړدو سزاو پادشت ترازووو پټوهر هېه له لايمن
 ده زگايه كي سمر ووتر، په ننگه كومه لگي پموتو بلاوي چاران كمتر پټويستي به
 ده زگايه كي وا بالا همدرو پټ، به لآم له دواي گمهي نه كنيك په يو هتدي و
 سربازي و نابوړي و بازوگاني، ... له لايه كي له لايه كي تر زياتر گه شهري عقلي
 به شهري ويزداني مرؤفايه تي و به ها بالا كاني مرؤف كه يه كيك بسوه له
 نامانجه كاتي پيامي نايي ... نهوا به ره به ده پټويستي زياتري همدرو لايمن به
 ده زگايه كي جېهاني وا دهيت له بواره كاني سياسي، نابوړي زانستي، ياسايي،
 مرؤفايه تي، ... نيتر نؤدهي پټكخراوي جېهاني له شينوې مافي مرؤف پزېشكاني
 بي سنور، مافه كاني تري چين و تويزه كاني جېهان ...

مده كاتي بوون به نندام: نهو ممرجانه له سهرده مي (عصبة الامم) و
 دوايش له (امم المتحدة) همرليك تريك بسو، ممرجه كان له پوره گراني (۱) ي
 ماده ي (۱) و همدرو هاش له ماده ي (۵۲) ي ميساقه كوش هاتېوو، برتئين له:

- ۱- بؤ همدرو دولته تيكي ناشتي پمروهر به به كساني.
- ۲- بتواني پابه ند بيت به ميساقو برياره نيو دولته تيه كانن.
- ۳- پټويسته له كوي ۱۰ نندامي نه غومهي ناسايش (۹) ي لگه بيت
 بيتجه له ولآته خاوهن فيتزكانيش- له عصبي پشوو نهو ممرجه وا
 هاتېوو كه (۳۱۲) ي نه غومهي (عصبة) لاريان نهېن.

۴- سهره پای شو معرجه سهره تایانه ی وک: بوونی هدریمو گهلو دهسه لاتنی

سیاسی و سهره وری هدریمو بوونی نیراده ی بوون به دولت ...

نه گهر به وردی سهرنج بدهینه معرجی یه که می مادی (۴) ی سهره و ده بینین
باس له وه ده کا هدر دهوله تیک دهوانی بته نندام ... شووش گیروگرتنی
یاسای و بگره ناکوکی یاسایشی تیندایه چونکه باس له وه وگرتنی دولت ده کا
نه که گهلنیک پاخورد دهسه لاتنیک، به لام دهلین مهبست لینی هدر دهسه لاتنیک که
له سهر خاکی خو ی موهاره سه ی دهسه لات بکا به دولت حیسابه، به لام هه مووش
بمو لیکدانه وه قایل نیچ، کهچی سهردهوام ژماره ی نندام زیاده ده کا نیستا
دوانه ندامی مؤتینگره بوو ژماره ی گه یشته ۱۹۲ کهواته پیوهری راسته قینه
نمره به:

ا- به شان و بالی خوت هه ولدی.

ب- شو ده ولته ی داگیری کردووی به پیتی ویژدانی مرزفانه و به یاسایانه
نازادت بکا.

ح- پان راستی نومیه هدرده مه کی ولاته زل هیزه کان نیراده یان له سهر بیت
دوو لهت بوون ده بیت.

سهره وری نه ته وه یه گرتوو وکان:

له دوا ی جهنگی جیهانی یه کهم له سالی ۱۹۲۰ له په یاننامه ی فرسای به
هوی شو هه موو گیروگرتوو هه ژانه ی جیهان نه مجرمه نیک جیهانی دانرا به ناری
(عصبة الامم) باره گاه کی له سهره وری، شو بیره کونه له بیری نایینی
جیهانگیری ودرگیراوه، شو پیشنیاره له دوا ی جهنگی سی سالی - که له
ویستیفالیای ۱۶۴۸ کۆتایی هات- کرا، دوا ی نه مانو نیل کانت له کتیبی (نهر
السلام العالمی) نه و پیشنیاره ی کرده وه، له سهره تای سه ده ی بیسته میش جنرال
حتیس پیش نیاری کرده وه، تا له کۆتایی جهنگی جیهانی یه کهم ۱۹۱۴-۱۹۱۸

له لایمن ویلسون سرژکی نه‌میریکی له‌میان‌ه‌ی ۱۴ بنه‌ماگه‌ی خالی چواره‌ه‌سی پیشنیاری کۆمه‌له‌ی نه‌توره‌کانی کرد، له فرسای بریاری پینکهنانی درا، به‌لام له‌پیش جهنگی جیهانی دووهم زۆربه‌ی ولاته‌کانی لښ کشایمو بو هه‌له‌ه‌شایمو به‌تابیعتی کاتن زۆر به‌نایاسایانه‌ نیتالیا هه‌به‌شه‌ی داگیر کرد، سه‌رله‌نوێ له‌سالی ۱۹۴۲ چه‌ندین کۆیونه‌وه‌ کرا بۆ پینکهنانی نه‌نجومه‌نیکی نوێ له‌ مۆسکۆ دوای له‌ دیرتون، نا له‌ دوای جهنگ له ۱۰/۲۴/۱۹۴۵ به‌ ئاماده‌بوونی (۵۰) ولاتی^۱ هاوسه‌پانان و لایه‌نگرانیان له (سان فرانسیسکۆ) بریاربان له‌سه‌ر (به‌لگه‌نامه‌کانی) داو له ۱۲/۲۴/۱۹۴۵ مۆریان کرد، نه‌توه‌ به‌کگرتوه‌کان لښ دروست بوو، نه‌و ناره‌ش له‌ پیشنیاره‌که‌ی سرژکی نه‌میریکی فرانکلن رۆزفلته، هه‌مان ته‌و میژوه‌ش بادی دامه‌زراندنی، ... به‌که‌م ته‌مینه‌داری گشتی بۆ هاوه‌ی ۴ سال بۆ دوو ده‌وره‌ش:

- ۱- (ترجیفی) نه‌رویی بوو له ۱۹۴۶ هه‌تا ۱۹۵۳.
 - ۲- هاه‌رشۆ له (۱۹۵۳-۱۹۶۱ سویی).
 - ۳- تواینت ۱۹۸۱-۱۹۷۱ بۆرمی بوو .
 - ۴- کورت قالد هاه‌م ۱۹۷۲-۱۹۸۱ نه‌مساوی بوو.
 - ۵- بیدس دیکویلار ۱۹۸۱-۱۹۹۱ پهمی بوو.
 - ۶- بطرس غالی ۱۹۹۲-۱۹۹۶ میسری بوو ته‌نها یه‌ک ده‌وره‌ هه‌له‌بۆتیر درا.
 - ۷- کوفی عنان له ۱۹۹۶-۲۰۰۷ غانییه.
 - ۸- بانکی موون ۲۰۰۷- ؟
- پینکه‌ هاتوه‌ له‌ سښ به‌شی سیاسی سه‌ره‌کی:

(۵۰) ولاته‌که‌ش نه‌مانه‌ن: نه‌رجه‌نین، توره‌الیا، پزلیفیا، روسیا، که‌نه‌دا، شیلی، کۆلمبیا، کۆستاریکا، شیکۆ، سلوفاکیا، دومینیکان، نه‌کواه‌ور، سلفا‌دور، نه‌میبیا، فه‌ره‌سا، یۆنان، گواتیمالا، هاپتی، هندوراس، هینه، عیتراق، شه‌ران، لوینسان، لیبیا، لیکسمبرگ، هۆلنده‌، نیرۆلنده‌، نیکاراگوا، نه‌روویج، پاراگوا، فیلیپین، مېر، سه‌وده‌یه، خزارووی نه‌ه‌رفقا، تورکیا، نوکرانیا، یه‌کیینی سۆفیه‌ت نه‌روگوا، فه‌زه‌ویلا، یوگوسلافیا، پۆلنده‌ ژماره‌ی (۵۱)ی ته‌واو کرد.

- ۱- نه‌نجومه‌نی گشتی وه‌ک ده‌زگای یاسادانان .
- ۲- نه‌نجومه‌نی ناسایش که پتکه‌هاترود له (۱۵) نه‌ندام، (۱۰)ی هه‌ردوو سال جارتیک هه‌لده‌بۆترین له‌لایهن نه‌نجومه‌نی گشتی، (۵) نه‌ندامی هه‌میشه‌یشی بریتین له: (ئه‌مریکا، به‌ریتانیا، فه‌رنسا، روسیا، چین) له‌گه‌ل مافی قیژۆش، نه‌و نه‌نجومه‌نه جییه‌چن کردنی بریاره‌کانی نه‌نجومه‌نی گشتیه.
- ۳- دادگای لاهای (دادگای جیهانی): زۆر له‌ کۆنمه‌وه نه‌و فه‌کره هه‌یه له‌ سالی ۱۹۲۰ له‌گه‌ل عصبه‌ الامم (کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌یی یه‌که‌م) دروست بووه، له ۱۵ قازی پینک هاتبوو بۆ ماوه‌ی ۹ سال هه‌لده‌بۆتیا، له‌ سالی ۱۹۴۵ له‌لایهن (نه‌ته‌وه یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان) به‌ ده‌زگای قه‌زانی په‌مسی ناسراوه، بووه به‌شیکێ گرتگی لیتی، ناسا‌نجی نه‌و دادگایه‌ بۆلشیک کردنه‌وه‌ی جه‌نگو ناکۆکیه‌کانه، ده‌زگایه‌کی مرۆفانه‌یه له‌ مه‌به‌ستدا، به‌لام نه‌و نه‌نجومه‌نانه‌ش وه‌ک نه‌نجومه‌نی کۆن و عه‌وامی دیوه‌خانه‌کان خۆ ئه‌پاستی و هه‌ق گۆژن ده‌بریتین، بریارو هه‌لو‌بسته‌کانیان تا راده‌یه‌کی زۆر (بانیکه‌و دوو هه‌وا ... الکیل بالمکیالین) پتیه‌ دیاره، زیانر یاسا‌ر بریاره‌کان له‌ قازانجی زۆ هه‌یزو ولاته‌ ده‌وله‌مه‌ندو داگیرکه‌رانه، که‌متر بۆ مه‌یله‌ت و زه‌حه‌ت‌کێشان و داگیرکراوه‌کان بووینه، هه‌تا له‌ دروستبوونی نه‌و ده‌زگایه‌ش نه‌و لاریه‌ی تیا بووه نه‌ته‌وه‌کان نه‌ندام نه‌بووینه گیانه‌ سیاسیه‌کان نه‌ندامن، واته‌ دیفاکتۆزی بووه، بۆیه‌ سکالای مه‌یله‌تانی بێن ده‌ولت تاخو‌ننه‌فریتمه‌وه وه‌ک مه‌یله‌ت‌تیکێ کوردی ۴۰ ملیۆنی که‌چی ده‌ولته‌ی چه‌ته‌ ده‌زاری هه‌یه ده‌نگ و په‌نگی خۆی هه‌یه له‌وه‌ی، نو‌قستانی بنه‌ره‌تی نه‌و نه‌نجومه‌نه نه‌بوونی دادگه‌ری‌یه به‌ بریارو هه‌لو‌بسته‌و نه‌شریه‌که‌نه‌وه‌ش، هه‌تا له‌ وه‌رگرتنی نه‌ندام ده‌بوا‌یه کۆمه‌لێک مه‌رجی مرۆفایه‌تی دادگه‌ری و نازادی تیا بوا‌یه به‌ لایه‌نی که‌مه‌وه وه‌ک نه‌و مه‌رجانه‌ی (یه‌کی‌تی نه‌و‌رویی) چۆن مه‌رجی هه‌یه وا تورکیا وه‌رناگرت، به‌و شتیه ده‌بینین بێ هیچ به‌رگه‌یه‌ک هه‌موو نه‌و ولاته‌نه‌ی کوردیان به‌سه‌ر دا‌به‌ش کراوه له‌ سالی

۱۹۴۵ يەكسەر بىرونە ئەندام ھەرجەندە بەھىنچىيان لەوانە (غىراق) بە پىتى بەلئىنى ئىتتىدائىي و رىكەوتنى لە كىشەى موصلى ۱۹۲۵ و بەلئىنامەكانى وەرگىراتى ئە (كۆمەلەى نەتەوەكان) لە ۱۹۳۲... كە پرەجايى مافى كورد بىكا نەو ھەرجەى بەجى نەھىنا و پىشئىلى زۆرىك لەو رىكەوتنە جىھانپانە كراو، دەرئىش نەكران لە نەنجومەنى گشتى، ياخود بەلای كەمى دووبارە لە نەتەوە يەكگرتووەكان پىيان نوئ بگردابرونایە، بەھەمان شىوہ ئىسرائىلىش لە ۱۹۴۹/۳/۱۱ بوو بە ئەندام بە ئەندامىكى ناشىخرازش و مافى كرا، زۆر ولاتى تری رەفتار فاشى و درندە لەگەل مىللەتانی خۆى بىرونە ئەندام لە مەژووى دوستبوونى نەتەوە يەكگرتووەكان، سەركردە كوردستانىەكان زۆر ھەولئى پەيوەندى پىن كردن بووینە، پىن ھودە بوو، جار واپووە بە ھەسروفتىكى زۆر دەولەتتىكى ترىان لە دوور قایل كىردووە، كە باسئىكى كورد بىكا لەو نەنجومەنە، شىن گىزپىش وەك جەرگ سوتاونیە.

لە دواى ھەلومەشاندنەوئى سۆقەتئى جازان و سەرھەلئانى تاك جەمسەرى لە ۱۹۹۱ دەسلەت بە ئەمەرىكا و ھاوپەيماىى درا لەلایەن نەتەوە يەكگرتووەكان بە زەبرى ھىز غىراق لە كوئىت دەرەكەن بەناوى (گەمردەلولى بىابان - عاصفە الصحراء) لە ۱۹۹۲، دىسان دەسلەتئى دراپە بچىتە سۆمال بەناوى (اعادة الامل) لە كۆسۆقاش لە ۱۹۹۹، نەفغانستانىش لە ۲۰۰۱-۲۰۰۲، .. گرتنى غىراقى ۲۰۰۳ پىن بىريارى ياساىى نىتودەولەتئى بوو ھەرىكە لە بىريارى ۶۸۸ و ھىلى ۳۶ دۇنيا لە سالى ۱۹۹۱ بۆ يەكەم جار بۆ كورد لەو سەدەپەدا وەھا بىيارئىك دەرەكەن.

بۆ زياتر سەرنەج بدە :

۱- مرسوعة العالمية. ۲- قاصوس السياسى.

(۲)

fascism

الفاشیة

فاشی

وهك وشه له پژمانی كۆن به كار هاتووه به مانای هیزو به كگرتووی پزلاستی ده‌دا، وهك ژاراره‌ش به پیتی القاموس السياسي، المورد، زۆریه‌ی فهره‌نگه‌كانی تر له (فاشیۆ) ی نیتالی هاتووه، به مانای باره‌شه دارتیکی دریزی پشچراو دیت، كه نیشانه‌ی توكمه‌یی و په‌كپارچه‌ی ده‌دا، دوا‌یی مۆسۆلیتی له حزبی سۆشبالستی نه‌ته‌وه‌ی نیتالیا به تیۆریکی سیاسی دا‌یرشته‌وه، تیا‌یدا سه‌روه‌یه‌کی خه‌مت به میژووی نه‌ته‌وه‌و سه‌رگرده‌كانیان ده‌داو هه‌موو لایه‌کی چالا‌کی كۆمه‌لگه‌و دۆله‌تی خه‌ته‌ وێی خه‌مه‌تی نه‌ته‌وه‌یی، ناوه‌ناوه‌ له كاتی شلۆقیدا وشه‌ی (فاشی) زیندوو ده‌كرایه‌وه، دوا‌یی فا‌شی به‌و مانا سه‌ه‌لبی و كارساتیه‌یی به‌ په‌خه‌ی بزوتنه‌وه‌ی (مۆسۆلینی) به‌سترا له نیتالیا، له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌میش ده‌سه‌لاتی پێ گرته‌ ده‌ست .

نه‌و بێه‌ی فا‌شی له دوا‌ی سه‌ره‌له‌دان‌ی بیری نه‌ته‌وه‌یی له‌سه‌ر ده‌ستی كۆمه‌لێك زانای پۆژنا‌وا‌یی وهك میكا‌فیلی، نه‌تجه، هیكل، گو‌پینو، .. له نیتالیاش فكري (گازیانی، مزینی...) هه‌روه‌ك زۆریه‌ی فكره‌كانی تر، بیری نه‌ته‌وا‌یه‌تیش په‌كه‌م جبار زۆر به‌ ته‌روژم هه‌ات، (هه‌روه‌ك له‌ چه‌مه‌کی نه‌ته‌وا‌یه‌تی) با‌س‌كرا نا‌یدۆلوژی‌ابه‌کی نا‌ته‌وا‌و نو‌قسه‌تانه، بۆ پر‌كر‌ده‌وه‌كه‌ی په‌نا بۆ مه‌دره‌سه‌یه‌کی فكري و سیاسی به‌ردرا‌وه، بیری نه‌ته‌وه‌ی خۆی له قه‌یزه‌ بۆ سه‌ركێشی به‌ره‌و په‌گه‌یه‌رستی و دكتاتۆریه‌ت و عه‌سكه‌رثاریه‌ت و ته‌قدیس كردنی با‌به‌رو پش‌مه‌وا، جا نه‌گه‌ر نه‌و بێه‌ ته‌وا‌و كرا به‌ مه‌دره‌سه‌یه‌کی مرۆفایه‌تی، ته‌وا‌و تا پا‌ده‌یه‌کی چاك نه‌و دژواری و توون‌دیه‌ی سست ده‌كاته‌وه، به‌ره‌و عه‌قلا‌نیه‌ت و مه‌ده‌نیه‌ت ده‌بگه‌یه‌رتنه‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر به‌ مه‌دره‌سه‌یه‌کی توون‌دو شو‌ر‌ش‌گه‌یری نا‌مرۆفایه‌تی ته‌وا‌و كرا وه‌ك مه‌دره‌سه‌ی سۆشالیستی‌یه‌كان یا‌ن چه‌پیه‌كان یا‌ن شایینی‌کی نا‌په‌سه‌ن ته‌وا‌و بزوتنه‌وه‌یه‌کی پا‌دیکالی نه‌ته‌وه‌یی توون‌دو پیتی‌تسرا‌و دروست ده‌كا،

كە ھەردەم لە بارتىكى ئاتاسىيى و ھاندان و جۆش و خۆرشى جە ماۋەرى دەيتت لەسەر
 بىچىنەي وروژاندىنى سەرورەيە كانى مېژوۋى نەتەۋەي شانازى بەبابو بايرانو
 نىشتىيمان ... ئەوانەش ترخەكانى فاشىن، جا ئەر بزوئەمويەي نەتەۋاپەتتى ئەر
 ناۋچە بەشتىكى زۆر لە جۆرىك لە (سۆشالېست) كە نەسترنەي دكتاتورى و
 گۆرانى توندو تېزە، لە ھەموان تووندتر (پاكونىن) دەلىق (تەرت و پىران كوردى
 ھەر واقعەك خېرە)^۱، زاۋىزى كوردى بېرى نەتەۋەي لەگەن سۆشالېستى بەناۋى
 (سۆشالېستى نەتەۋەي) يان (سۆشالېستى نىشتىمانى) بزوئەمويەكى ترسانكى لە
 شىۋەي فاشى وئازى و بەعسى و ... ھتە بەبەرھەم ھىتاۋە .
 لە پىنئاسى (فاشى) دا (مارتېن دودج) چوار پىنئاسى بىز سۆشالې نىشتىمانىەكان
 دەكات:

۱. ھۆكۈمەتتىكى شۇلى .
 ۲. پىرپاگەندەي دىۋوكسى و ھەلپۇاردن بە ساختە .
 ۳. زالى حىزىيەتتى بەسەر مەنەسماتى ياساىي و دەستورى .
 ۴. ھەردەم ھۆكۈمەتتى جەنگى و بودجەي پەرگى لە سەرورى ھەموان^۱ .
- لە راستىدا بە پىنئاسى پىنئاس و ئەر نىشانانە زۆرەي و لاتە نەتەۋەگەرى
 شەرانىەكان بە جۆرىك لە جۆرەكان فاشى بوۋىنە، ھەرۋەك زۆر لە تۆتۈرەۋەكان
 ھەلمەتەكانى فەرەنسا بە سەرۋاگەيتى ئاپلېژن بە سەرەتاي فاشى دەزانن، بەلام
 بۆجى را بەزەقتى بە ئىتالىا (مۆسولېنى) يەۋە لىكا؟ زۆر جار ئەر مېژوۋونوس و
 چاۋدېرانەش سەر چىچىخ سادەن نەگىنا فاشى ھەر لە ئىتالىا نەبوۋە، لە پاش و
 پىش ئەوان ھەبوۋە، بەلام چۈنكە مۆسۇلۇنى ھەمان ئەر ھىمايەي فاشى رۆمانى
 كۆنى كەردە دروشم، كە بىرىتى بو لە باۋمىشەك دارى بەيەك بەستراۋ تەۋشىەگىش
 لە سەرورەۋە، ئەرەش ماناي يەك رىزى و پۇلايىنى دەسەلات دەدا لە سەردەمى پۆم
 كە بە زاراۋە پىنئاسى دەۋترا (فاشى)، مۆسۇلۇنى ھەمان ھىمايە ھەلگەرت و ناۋى
 فاشى پىتەر زەق بۆۋە، (مۆسولونى) بەخۇبى و ئەر نايدۇلۇزىيە فاشىيە بە رەسمى لە

۱. مېادى الشورى - پاكونىن.

۲. اعرف منھك - مارتېن دودج ل ۷۶.

سالی ۱۹۱۹ راگه یاند، له ۳۰/نورتمبر/۱۹۲۲ دسه لاتی گرت د دست بۆ ماوه ی ۲۱ سال به تانک پهوی بهوه کاره ساتنیکي زوری له شهرو شورو دکاتوری و سال ویرانی دروست کرد، ههتا له سالی ۱۹۴۳ رووخا، ... لهو ماوه په دا شهو نایدولویسه ته نیه وه، بسره جوریک له سیسته می دسه لات، به هه موو دسه لاتیکي نه ته وه یه رادیکالو په ره گره کان دهوتری فاشی یان ره فشار فاشی، زور ویکخواو دروست بوو له سهر شهو ترخومو بنچینه ته ی فاشی له شهو روپار به تابه می (تسپانیا، به لیک، رومانی، به ریتانیا، فهرنسا، .. شه فانیاش) په ریه وه جیهانی سییه میش، هه نئی حزبی خاوهن میلشیاش فاشیه تی لی دده وشته وه، نیتا قاوغنیکیان بۆ دارشتووو ده لئین هه موو دسه لاتیک نه گهر:

- ۱- نابوری په کی په ها نازاد.
- ۲- گوره پانیکي نانا زاد .
- ۳- به سانوریکی گشتی حیزانه .
- ۴- نیداره سرورمهی تاکه کهمی په کهم (پاله وانیه تی) .
- ۵- هه لباردنی و دست نه گوری دسه لات .
- ۶- حزبی سه رکرد .
- ۷- خز پر چهک و هیزکردن .

شه وانه دموکرسی فاشی نوین .

هه درسه سه ره کیه کان ناماده نین فاشی بکه نه که لتوری خویان، بویه هه ره که دمیاته پال دژکمی، هه درسه ی مارکسی شهو دباردهیه دده نه پال سه رمایه داری وای بۆ چوه (اکثر اشکال النظرية الدكتاتورية راس مال صراحة، والفاشية نایدولوجیه برجوازیه استعماریه هدفها سحق البرولیتاریا) بویه ش لایه نه چه په کان زور به وردی بۆ شهو زاروایه ده چوون که به هه جوریک ببن له هه درسه ی سۆشیا لستی و مارکسیه ت دوری بجه نه وه، بویه ده بیسنه (حزبی به عس) شهو هه موو ناوانه بۆ دیتانه ی نه بجام ده دا، که چی له لایه من (ی. ن. ک. وه) قه دهغه بوو به (حزبی به عس) بگوتری حزبیکی فاشیه، ده بوايه بوترا بایه (ره فشار

لهو سەردەمە لىيرال دەيمەن پەتە پال ئايدۆلۆزىيە ئىسلاھاتى، ھەندى فەرھەنگى بالاش ويستىرەنە تە تىك گىرانە لىك بەكەنەردە ئە ھەموبان دور ھەندە، وەك (مەسوعە العالە) ۋە دارشتە: (فەشە) = نەزە قومىە مەطرفە + عەلمانىە ضد شىوعىە + دىكتاتورىە ضد دىقراطىە + تەجىد الزەمىن الى درجە قولە يساۋى قانۇن + نەظام مەنظىطە + التەبەئە العامە...)، بەلام واش نىە (فەشە) ېش رەچەلە كىكى ئە نىو جوجۆلى بەشمەيەمە پەيدابوۋە، ئەگەر كەمىتە شىئە بەكەنەمە دەبىنەن ھەر لىقىكى دەچىتە سەر مەدرەسەكە ئە مەدرەسەكانى عەلمانى، فەشە ېشەك ھاتوۋە ئە ئايدۆلۆزىيەكى ئاۋىتەنە، نەتەۋە گەرى + سۆشبالستى + بازارى ئازاد ... كەۋاتە ئە نەۋە ھەر سە مەدرەسەى ماركسى و لىيرالى و نەتەۋە گەرى، ... ۋاتە دىاردەيەكى عەلمانى پەتە دور لە ناين، چەنكە ئاينى ئىسلام لەگەن سەرتاكانى فەشە تىك دەگىرى، كە پەناغە نەتەۋە گەرىەكى شانازى بە بابو بايرەن رەچەلەكە دەمارگىرى كەرنە، ھەمروى بە ئايتە و فەرموۋە راستەۋخۇ دۋىتەنە، ېنچەگە لەۋە دۋى سۆشبالستى و پەنەمەى ئىمپىريالىزمى و دىكتاتورىە... ئىنچا مەسۇلىنى مەزىنەن عەلمانىە نەك لەمەر ھەلسەكەمەكانى، بەلكو بە ھۆى بىرۋاۋەپەكانى كە رەنكەمەن نامەيەكى دەگەنە عەلمانىە لەگەن بابا لە سالى ۱۹۲۹ مەزكەرە لەمەر پەنچىنەنە: مەزۇف تازىنەۋە بۇ مەسۇلىنى پەتە لەدراى مەردن پەتە مەلكى ئاين!! نەۋەش پەرىەى شىئە عەلمانىە.

(٤)

Nazism

النازية

نازی

بزوتنه ویه کی نه توهی سوسیالیستی نه ژاد پهرست بوو له شلمانیا سهری
هه لدا، وکوشه (نازی) کور تکراره ی دوو پرگه ی په کمه می ناوی پارته کر تیکاری
سوسیالیستی نه توهی نه لمانی په، National so zialis Tische Deutsche
Arbeieer partei ⁽¹⁾ Nazi

توخو و پیکه تهره کانی نازیش وک فاشی بریتی بووه له: سهره ی نه توهی و
شاتازی به باپرانو پیروزی و بالای نیشتیمان و به سهردا گوته ی پالو وانیه تی
که می په کمه و سهر کرده، نه وه ش زیاتر خست بوو، کاتن بزوتنه ویه نه توهی نه
پهری گرت به زیاده ویه و زاراده ی نومسه بو نه تهره به هیزه کان په کار هات، له
نه بجا ما تیوری سیاس و نایینی سوسیالوژی به کارهات و جار تکی تر بنه می
(انصر آخاک ظالما او مظلوما) به کارهات له ده مارگیری خپله کی بو نه توهی و
نیت زاراده کانی وک: شوفینی له فهره نسا، فاشی له نیثالیا، فلاتزیسی له
نیسپانیا، توریانی له نیو تورک و به عسیت له نیو عهره و نازی له شلمانیا...
سهری هه لدا .

نازیت زیاتر له کار دانه ویه نه و شکستانه ی له دوا ی جهنگی سی سالی (که
به ناشتی ویستفالی له سالی ۱۹۴۸ ز کوتایی پنهات) هاته کایه و، هیگل زور
به رومانسی و خه مناکی سهره بجا به سلیه کانی نه و جهنگه و ویستفالیای
نوو سی، داخی نه ویه خوار د که گه لی نه لمانیا بسوه نزیکه ی ۱۸۰۰ کیان و ۳۰۰
میرنشین ها بسمارک له سالی ۱۸۷۱ کوی کرده و له نلمانیا، نه و که لثوره له
دوا ی جهنگی جهانی په کمه و شکستی نه لمانیا و نه و هه و مرجه خراوه سهر

۱ موسوعة العالمية ب ۱۷، ل ۱۹۴، هره وها (القاموس السياسی) .

نماتیا له کونگره ی فرسای له ۱۹۱۹/۷/۲۸، پوره هزی سره هلانی تیوری سیاسی نه ژادی، ناریایه تی وهک په گه زنگ به پاکو بالاترین نه ژاد حساب کړا هر خودی مانای ناری واته ماقولی، له چمنده ته ورته کوه سره هلانی نازی پر نه و مانو زه مینه کو پېوه، له هه مړویان گرنکتر کاروانه وهی شکسته کانی نه لمانیا له جهنگی جیهانی یه کهم، سره پای نهو بیروباوړه نه ته وهی و نه ژادی هغریه که له: شامپرلین، گزیپنکو، هیسدر، هیکل، تشچه، فیشته، شقورنر، شینگلر، ... جگه له شامپرلین و گزیپنکو نه منوی تر ژوربه ی زانواو مونه زیوری نه لمانین ژور به خستی نه ده بیانی فله لطفی و سیاسی هونری نهو سره ده مهران کرده بیروکمی بالای نه ته وهی نه لمانیسار ناوی، به تاییه تی له کاروانه وهی هه لمانی ناپلیون .

هیکل ده لیت: میژوو وا هاتوه له هر سره ده میک له سر دهستی نه ته وهی دهک پینشره وایه تی جیهان کړوه، نهو چاره نهو راپورنو ته کنیکو زانستو دادگمریه ی په پامه له لایمن نومه تی نه لمانیاو نه ژادی ناری بژ جیهان، دوا همنگاری میژووو نیتر ناریسه وهک بالاترین نه ژادی موزفایه تی ده بینته سره مشق و پینشره ی میله تانی جیهان و کوتایی میژوروش لهو نومه ته دیت، گزیپنکو له کنیی (حول عدم تساوی أجناس البشرية) ده لیت: توخی ناری سازاو تر نیاننه بژ زیان، له پو لیتنی نه ته وه کانی تر میله تی یه هوود به نرمترین ژمیردرا، له و سره دهی، له دوا ی سره هلانی (تیژری پره سه ندنی - داروین) و (تیژره کانی پینسر) په پهاوونی تیژری (داروینی یه تی کومه لایه تی) که لئ له و پو لیتانه ی (کومه لگه کانی جیهان) به روانگی په گهزی داد پوژوا، له لایه کی تر له سره نه ی سده ی بیست کومه لیک زانای وهک (شورنی - ۱۸۴۷ - ۱۹۲۱) شینگلر - ۱۸۸۰ - ۱۹۳۶) .. به دیدیکی سوشیالیستی نیشیمانی (به جیا کردنه وه له سوشیالیستی نومه وهی) داپشترا، له گه ل تیژره کی هیکل و زاناکانی تر ... گه یشته پرخته پهک که پاک کردنه وهی نه لمانیا له نه ژاده خوین پیسه کانی

تری وک پہرود خرمه تی مرقاپه تی به - که به (الاسامیه) ناو دهبری، نهوانه
 همدرو لهچهند مههست و داخوازی پهکی سیاسی کۆکراپژوه وه له (۲۵) بهند
 وک مانف نهتهره یسه کانی سهره تای نهلمانیا لهوانه ۱- ههلوه شانندنه وه
 په یاننامه ی فرای ۲- به گگرتنه وه نمو ناوچه نهرووپییانه ی که به نهلمانی
 دهوین (مسته عمه ره کان) و زانکویه کی جهرمانی - که ینکخراوینکه له شپوه ی
 فرانکوفونی و تزارانی و زانکوی عهره بی نیستا دهیویست ناری به کان تیا کۆ
 بکاتمه، له پیش جهنگی جیهانی به که له لایه نی وینکخراوی (به کیتی گشتی
 نهلمانی) به سه رۆکایه تی (نهلمر کلاسی) دروست ببوو به ناوی (زانکوی
 جهرمانی) ۳- ناسنامه ی نهلمانی نه درپته "غیره ناری" به تابه تی به هرود
 .. له گمل جهند داخوازی به کی تری چاکسازی نابوری و چینایه تی که له گمل به نهما
 دیکتاتوریه سۆسیالیستی به کانی نیشتیمانی ده گولبا، نهوانه به نهمای (نازی) بوو
 که له به نهچدها حیزبکی کرتیکارانی بوو، دامه زرتنه ره که ی (نهنتوان درکلر) ه، به و
 شپوه زه مینه به کی فیکری و کهلتوری و فهرهنگی و په گزی سازا به پمه دابوونی
 پیاوینکی وک (نه دۆلف هیتلر) که (عریف) بوو له سریای نهلمانیا له ۲۰/
 نه پریل ۱۸۸۹ له (پروناوه) دینه کی نهماوی به له دایک بووه، زۆر به بیرۆکه ی
 (سۆیهرمانی) (نیشته) کاریگهر بووه، بۆیه سررو دی نهلمانی (نهلمانیا له
 سررو ی همدرو) ی سالی ۱۸۵۲ هیناوه مهیدان وک سررو دی نیشتیمانی.

سویهرمان زاراوه به که له لایه ن (نیچه) دارشترا بوو له سهر هه مان
 بۆچوونه کانی سررو به ناوی (رجل الحارق - سویهرمان) که له پهیره ودا مههست
 لقی نهوه بوو خوینیکی پاکی ناری له نهوه کانی داها توو دروست بکاو له پیسو
 بۆخلی به هرود ساسی و نهته وه تر پاک بکاتمه ... ههریه که له : نایدۆزجیای
 نومه می مارکسی، لیبرالی به تی وژوتارایی، بورنی په هردی به تی، .. وایستاند
 که هۆکاری شکستی نهلمانیا بوو به له جهنگی جیهانی به که م ... به پرای
 هیتلر سرکه موتنی نهلمانیا وانه سهرکه موتنی شارستانی مرقاپه تی و نهوه ش

د هغه شپيتهوه بڼه تر څو ناري که نه و په يامه ميان هغه لگرتووه، به و ډو ته تونده (هيتلمر) هاته گڼو ميان له دوی هه ورو جيهان جگه له تاري مېه کان نه بېت، له سالي ۱۹۲۴ له زيندا نېدا باور ه کاشي نخوی له کښي به ناويا نگی (تيکو شام - کيفاحي mine comfe) دارشت به همدای (پان نه لمانی) و يادی به سمارکي و نه زمونه کاشي فاشي نياليا و زانکوی نه لمانيا، نه و بارو دځانو و جوشو خرؤشي شور شگيرې له نيتو جه ماور له گمل هه نلی هرکاری تر لمانه :

۱- دواکومتني په کښته ووهی نه لمانيا تا سالي ۱۸۷۱ ز.

۲- نوموش بووه هڅی دواکومتني بڼو ته ووهی ته کنیک و سه رهايه داری .

۳- له يمر هه مان هڅ به شي له (مستعمرات) که م بوو .

نومنه وای کرد له سالي ۱۹۳۳ به هه لېژارد نيکی ديوکراسي پانه هيتلمرو حزي (نازی) (۲۸۸) کورسی به دست بهيتی و به دهنگی په که م دهو چيت له پمر له مان- پاپنشاخ، هيتلمر بروه (پاوتوکارو سره و وزیرانی) نه لمانيا، هه ورو حزيه کاشي تری هه لوه شانده و بووه خوا و نهی ۸ ملیون نه مندام، نه و ۱۲ سالی دهه لاتی له دوی ديوکراسی و شازادی و نمونه دپنده یی دهه لاتی ديکتاتوری و شمولی و شهرانگیزی بووه، نه کورتي سروشت و رفتار و دهه لاتی نازی و اپتناسی کراوه پتياز نيکی تاکيانه ی لیبرالی دهو ته یی، دهو ته یی له ژیر فمرمانی حزيتک بووه، حزيتش له ژیر فمرمانی تاکه که سپک بووه به ناوی (فؤهر - راپر) که تيايدا (پاوتوکاری و سر و کاپه یی کو مار و و زاو ته یی) کو کرد بڼو و له دهه لاتی نخوی، به و شپويه نه و بڼو و تنه و ميه ته نه یی کردو نه لمانياش له زانست و ته کنیک و براره کانی تر زیاتر پهری سهند بوو، جهنگی جيهانی دووه می له مر دروست بوو، درو و شه کو نه که ی شمپراتوری یه کان (به تايبه یی ته یو ورو لهنگ) که شمپران به بیا نوتی نه ووهی (یه خوا هه یه له ناسمان ده یی بهک

* نوموش هه مان پڼ ناسی (تيتحاد القوي) نورانی توکيه، که وصفی واده کړا: هه م، هوسانی له ژیر دهستی تيتحاده کان، نه و انیش له ژیر دهستی مرکز عا و نوموش له ژیر فمرمانی اورد .

حکومتیش هدیته له سر زږدی) هلته گیراند، هیتلریش جهنگی جیهانی دووهمی بهو نابېلوژبایه هلته گیراند، یه کم جار داوای هلته شاندهوې په پاننامه ی فرسای کرد یو څه کښتنه وې هه مو نه وانه ی به نه لمانی قسه ده کن له: (نه مسا، سوید، به شیک له چیکوسلواکیا، بهنده وې دانزاگ له پولهنده، ..) هندی ورده بهی تریش، جهنگی جهانی به هویه به برده وام برو، سرگه وتی مهنی به دست هینا پاریس و موسکوشیان گرت، تا له سالی ۱۹۴۵ سوپای سووری سؤقیه تی پېشو (له سرده می سره کاپه تی ستالین) چوه ناو برلین نازیته شکستی هیتا.

له نیتواندها بزوتنه وې نازی زفر ناوبانگی رژیشت و ژوربه ی بزوتنه وې کانی نه وده گهری به جزیک له جوره کانی کاریگری نازیته تیان پتو دیار بوو، ته گمر به وردی سره نچ بهینه بزوتنه وې (تورانی ته تی) (پان تورکی) - که له سر ده تی (نیکیته نه لب) نو سرایه و به (۵) یرگ - و ته تاشکاریگری ماو، ده پین هه مان داخوازی به کښتنی سر تاسری تورک زمانو بالای نه ژادی تورکی و سر وهری بابو باپرانو نیشتیما نی پان و به رینی (توران)، .. به هه مان شتو درو شه کانی (پان عربی) له لاین عرب به نه توه گریه کان، .. تا ده گاته بزوتنه وې زایونی و (شعب الله المختار)، به لام جیگه ی هه لوستیه له رژه هلات هیلل تانی (نا ناری) و ده عرب و تورک کاربگر نه بوینه به و بره، هر چه نده درو شم و نامانجه کانی ناری یانه برو هه تا نیشانه ی (+) نازیته تی که به نه لمانی پتی دوترا (سواستکا) توه نیشانه ی (خاچ) نه برو، به لکو هیما یه که هیلل تانی پېشوری مه غول و جهرهانی کون و هه تا هیندی سووره کانی ش هلیانگرتوه، به پینی هندی سرچاوه له به چه دا شو درو شه له لاین پاشا وې زده دشتی به کانی نیشانی ناوه راستی ناسیا (سرووی نیران ماو له هندی مدحف)، یه کم جار له سالی ۱۹۱۹ له به لقیق سربازانی له لمانیا هلیان گرت، دوا یی بوو نیشانه یه کی حکومت و حزبی نازی .. بویه

نه گمر فاشی بهت سه رجه له که ی له رۆم دابنۆز ریتسه وه نه را نازی سه ری له
 رۆژه لاته که لته ووری زه ده شتی ناری بهتی دیتسه وه، چونه که (نیتچه)
 کاربگه ریه کی زۆری له گه به شتی فلسفه ی نه ته وایه تی به نازی هه به وه له هه مان کات
 کتیبیشی هه به به ناوی (هکذا تکلم الزرادشت) .

بۆ زیاتر سه رنجه بده :-

- ١- کفاحی - هینکلر
- ٢- موسوعة السياسية - د.کیالی
- ٣- مقدمة في أنثروبولوجيا الإجتماعية
- ٤- الموسوعة العالمية - هيئة الموسوعات
- ٥- قاموس السياسي - د.أحمد عطية الله

(۵)

Chauvinism

الشوفینیہ

شوفینی

بہ جۆرئک لہ ڀہ گمز پمرستی ٹوندو پمڀہ گری نہ تہ ویدی دہوترئ، لہ ہنہ چہ دا نہو زار اوہ فخرہ نسی یہ، لہ واقیعی سمر بازئکی ناپلیؤن ہاتروہ کہ ناوی (نیقولا شؤقان)^۱ بوہ، ہتا بلئی سمر بازئکی دلسؤز ہوو بؤ ناپلیؤن۔ لہ ہمان کاندا تا بلئی دہ مارگیرو ترخم پمرست بوہ، نہو دہ مارگیریہی لہ گہل دلسؤزی یہ کہی بؤ ناپلیؤن گوزارشت لہ ماناو سمر دہ سینک دہ کا کہ واپسوونی نہ تہ ویدی بہ سہلیو نیجایی یموہ لئی تہ نیبؤوہ، ہلہ تہ (ناپلیؤن) یش سمر کردہ پک ہوو لہ ہماناوی نہو واپسوونہ دروست ببو، بہ شئیکی زؤری نہو واقیعی فخرہ نساو ہلہ تہ تہ کانی ناپلیؤن بوونہ دروست کردنی توخہ کانی فاشی و نازی و... بؤیہ گہلئ فخرہ نگی بہ ناوبانگ ناوی ناپلیؤن وک فاشی یک دئیت، جا ہوونی سمر بازئکی دلسؤزو دہ مارگیری وا گوزارشت لہ پابہ ندبوونی بہ ڀیبازئکی سیاسی و ناپڈلؤژی ناپلیؤنو مہ بہ ستہ کانی ہلہ تہ تہ کانی دہ کا، بؤیہ ش ناوی (شؤقان) وک نمونہ کی سمر مہ شق کدوتہ نئو تہ دہ بیات و نووسینہ کانی فخرہ نسی کہ دہ ورترا (شؤقینی) بہ مانای دلسؤز بؤ ڀیبازی نیشتیمانی و نہ تہ ویدی فخرہ نسا، تیر ناوبانگی زار اوہی پڀ بلاوہوہ، ہلہ تہ تا ہلہ تہ و نمزموونہ کہ ڀوو لہ سرکہ وتنہ بہ نیجایی پاسی دہ کړئ، لہ دواي شکستی تڀنجا دہ پتہ سہلی، لہ سمر ہادا لہ ہمنئ دؤخدا نموروی یہ نافخرہ نسی یہ کان دیار دہی شؤقینیان وک دیار دہ کانی فاشی و نازی پؤلڀن کردہو، راشیشہ ہہ موو نہو ڀیبازانہ کؤ دہ پتہ رہ لہ ڀیبازئکی لیبرالی کؤمہ لایہ تی دہ ولہ تی، دہ ولہ تہ کس لہ ڀیر سمر کردہی حزینیکہ، نہو جی زہش یہ ک کس ہلئ دہ سوڀرتڀن بی قہید، زؤر

^۱ الموسوعة البیائة ل ۵۰۲

بەشىيان ئاينىۋالۇڭزى نەتەۋەسى يە تۈندەكەيان بە جۇڭيىك لە سۇسيالىستى نەتەۋەسى
تەۋاۋ كىرەبۇ، بۇيە ھەندى جار لەلايىن شىۋەسى يەكان تاۋانى شۇڭىنى يەت
دراۋەتە پال مەدرەسە سۇشپال دېۋىكراسى يەكانىش، چونكە خەبەتتى نەتەۋەسى
يان خىتەۋە سەۋۋى نىنتىماي چىنايەتتى لە چىۋارچىۋە چالاكى يە
سىياسى يەكان لە دەنگەنى پەرلەمانى دېۋىكراسى دا، ئەۋانە يەيامى
نىمپىريالىزمى يان ھەنگىرتىۋە پەندىيان لە ئاينى نىسلام زۆر ۋەگىرتىۋە كە
نىمپىراتۆر بى پەيام بەرنامە تەنھا ماناي داگىر كىمرو دۋىمنايەتتى دەدا، بۇيە
لەلايەن زانا ۋەفەلسوفەكانيان دەست كرا بە دارشتى (يەيامى جىھانى) لەسەر
دەستى گەلان، نىتر ھەر نىمپىراتۋر بەتلىك پەيام پاسارى بو خۇي پەيداكرد،
زۆرەي بانگەششەي بۇگارى ۋەدەغەي بازىرگەنى بە قولە رەش ۋەسۇف نازامى
ۋەتەر كەردى بىرسيان، ۵۰۰ دەكرد، لەو سەۋر ھەمەش سەردەسى راپۋونى نەتەۋەسى بو
بۇيە بەرنامە سىياسى پەيامەكانيان ئاۋىتەيەك بو لە (نەتەۋەسى دىۋىرناشە) ۋە
(سۇشپالىستى جىھانىانە)، كە سۇسيالىستى نەتەۋەسى لى زادە دە بو، نىتر
ھەريەكە لەۋانە يە نىيازى نىمپىريالىزمى رۋويان لە جىھان كىر تەنزىرى بە جىۋرە
بەرنامەيەكى نەتەۋەسى دەكرد، فەرەنسا بە شۇڭىنى، ئىتالىا بە فاشى، ئەلمانىا
بە نازى، نىسپانىا بە ئالانزىسى، تۈركىيا بە تۈرانى ...،

نىسا زاراۋە (شۇڭىنى) زۆر تەرماناي خۇۋىست ۋەگەز پەرسىتى نەتەۋەسى ۋە
جىا كەردەۋە نەتەۋەيەك لە نەتەۋەيەكى ترو دانانى پەلى يەك ۋەدۋو سى .. كە
راستەۋخۇ يان ئاراستەۋخۇ بەبلاۋى پەپىرو دەكرد، ھەمەش زاراۋانەي پەگەز
پەرسىتى، ئەزاد پەرسىتى، شارىستان پەرسىتى، نەتەۋە پەرسىتى ئەپارتايتى، ..
ھاۋتاي شۇڭىنىن، ئەپارتايتىدى راستەۋخۇ ھەتتا كۆتاي سەدەي بىسەمىش لە
نەفرىقىا بە دەستۈرىش كراپىرو، لە ۋلاتىك كە كەمايەتتى يەكى سىپى نەو
سىياسەتتى ئەپارتايتىيان بەسەر زۆرايەتتى رەش سەپاندېرو، لە ھەردۋو ئەمەرىكا ۋە
نوستورالیا ۋەندى لايەنى ياسايسى نەۋرۋىش ھىشتا پاك نەۋرۋىشەۋ لە

شۇئەبىيەت بەھمانى شارستانى يەكەي، گەلانى كوردستان و قەلستىن و چىچان و
كشمر و بەلقان و زۆر شۇئەبىيە تىر بەخەستى دووچارى ئەو جۆرە سىياسەتە بووينەو،
خەلگى كوردستان بە ئاشكرا شۇئەبىيە يەتى كۆز و تازەي بەسەردا سەپىنراو،
جگە لە ھەلمەتەكانى كوشتو بىر جىنۇسایدو وىران و كىمىيائى و ئەنقال (لە
سەروى كوردستانىش) قەدەغە كۆردنى زمانىش، ئەو پاكىتارى رەگەزى بە
شۇئەبىيە لەگەل كراو لە بەغەرب كۆردن بە تورك كۆردنى ناوچەكانى كوردستان
ولەدوای دروستبۇنى ھەيئەتى كوردىش ھەرگىز بە پەلە دوو بەسەروە
لەناوئەندەكانى پىنكەتەي ئەو دەولەتەنە رېژىكراو ، ھەمرو ئەوانە لە دوای
بلايرونەو شۇئەبىيە لە جىيانى (برايمەتى ئىسلامى) سەريان ھەلداو .

بۆ زياتر سەرنج بەدە :

١- الموسوعة السياسية

٢- G-B-Encyclopedia

(۶)

Barbarism البربرية بهربري

زاراویه کی فره مانای سیاسی و کۆمه لایه تی و شارستانی به، به پیتی تیۆری (نهموری به کان) به تاییه ت (مۆرگان ۱۸۱۸ - ۱۸۸۱ نهمریکی به) له کتیه بهی (المجمع القديم ۱۸۷۷) باس و مانابه کی تری بز (به بهری) داتاشیره، مارکس و نه مجلس و ژانیانی سر بهو خه ته دواي مۆرگان زۆر گرنگیان بهو توژیتموه داوه، به پیتی سهرجه م توژیتموه و تیۆره مهیدانیه کانیان بهری بهری بیهی به له کۆمه لگهی ههره کۆن و شیوه به که له درنده بووینه، بی مولکی بهت و بی زمان یاسا و تاین ... دایک سالاری بهوه، له دواي نهو قۆناغه سهره تایی به نینجا کۆمه ل که مینک گمهی کردوه، به تاییه تی له به خیر کردن، ناوی نهو قۆناغه نراوه (به بهری) نهو له گه ل (ره وه نه بهی) لیک جیا به، به پیتی (کوردهن چایلد) پمیدابوو و دۆزینه وهی (نوسین) خالی وه چهو خانه له بهری بهر بز مهده نه ت، کوردهن چایلد بهو قۆناغه ی نیران کۆمه لگهی سهره تایی و دۆزینه وهی نوسین ده لی (به بهری)، بهو شیوه به هه مریان له گه ل (مۆرگان) ریکن له پۆلین و دابه شی شارستانی بهو شیوه: دیندایه تی ← بهری بهری ← شارستانی ... هه له به ته هه مو نهو دابه شی له ی نه چینه دایق تیۆری (به ره نه نهی داوین) ده گه رته ره که نیستا فری بهو راستی و زانستی نه ماوه.

کهواته یرو نه نیستا وه ک زاراوه ی سیاسی نهو ناوه ی (به بهری) بهه وه که سو کۆمه لیک بهرتری مانای نه وه نهو کۆمه بهرست و دژ به مه ده نی و به ده وه شو تینه گه به شو و (هه مه جی) به، به کاره تانی میژوی نه م تۆمه ته به ناری (به بهری به تی) ده گه رته وه بز کۆمه لگهی یۆمانی کۆن، ههره که چۆن نیستا شیوه ناخاوتینک ماوه له ناو سیسته می کۆمه لایه تی هۆزه داخراوه کان چۆن بهه مه مو که به کی دهره وه ی هۆزه که میان ده لین (بیگانه) ناواش کۆمه لگای یۆمانی به

همه‌رو شو که سو میلله‌تانه‌ی تریان ده‌ووت (بهربر) که له‌وان نه‌بوايه به‌تابيه‌تی نه‌وانه‌ی دژايه‌تی پژمیان بگردايه، (همودتس) پش شمېرې نه‌ورویو ناسیایی به شمېرې به‌ریرو مده‌نیه‌ت له قه‌لم داوه، به‌پیتی همدی میژوونووس به‌کم جا له نه‌ورویو خڅیه‌خو به‌و تپرو هژده جهرمانیانمان وت (بهربر) که ده‌ولته‌ی پژمانی تیکو پیکدا، نه‌گهرچی وهک سیاسی به‌تۆمه‌ت به‌خه‌لکینکی زور کۆنه‌په‌رستو په‌فتار ناشیرین دموتړی، نه‌وا وهک زاراویه‌کی زانستی به‌ر کۆمه‌له‌ خه‌لک‌ه‌ش ده‌وتړی (بهربر) که نه‌خویندېواره، به‌و هژو خیله‌ دواکه‌وتوو داپراو له جیهان که ته‌کنولوجیای نوی به‌کارناهیتن ده‌وتړی به‌ریرو، (ابن خلدون) عمره‌یی له همران به (بهربر) تر له قه‌لم داوه، نه‌گهر نایینی راسته‌قیندی ثیا نه‌بن، به‌لام نه‌بگردۆته په‌چه‌لک به‌لکو کردووبه‌تی به‌پیشه، جا نیستا نه‌توه‌به‌کی گه‌وره‌ش هدی به‌رشو بلاو بووینه له مه‌غریب، جه‌زانیر، لیبیا، تونس، مۆرتانیا، به‌ناوی به‌ریرو، زمانیان نه‌مازیخی به، سوتنی موسولانیشن، (ابن خلدون) شو (بهربر) به‌ی به‌و (بهربر) به‌نه‌به‌ستۆتوه، شو نه‌توه‌به‌ له‌پیش هاتنی نیسلامیش همر به‌ناوی (بهربر) بووینه، جا به‌ پرونی نازانری شو ناوه‌یان له به‌چه‌دا له کن بژ هاتوو، په‌نگه همر پژمی په‌کان شو ناوه‌یان لست نابین له چوارچینه‌ی دژه‌کانی پژم، چونکه پژم ناویان له هه‌موو نه‌فريقيا نابو (بهربر)، نه‌وکاتیش به‌ریرو له‌وی ژیاون، به‌پیتی زژربه‌ی میژوونووسان نه‌توه‌ی به‌ریرو له‌ر ناوچانه‌ی خوځیان ژیاون پیش ۳۰۰۰ سال (پ.ز) بان به‌پیتی کتنبی «أقليات في خطر» ۱۰۰۰ سال له‌مه‌وېر، به‌ خوځی بووینه نیسلام له‌سهرده‌می نه‌مه‌وی له نیوان (۶۶۱ - ۷۵۰) خاکه‌گه‌شیان همر ناوی (باربه‌ریا) یسوه، نیستا زیاتر فورسایه‌گه‌بان له مه‌غریبه‌ نریکه‌ی (۱۰) ملیون، پژمیان له مه‌غریب ۳۷٪ له جه‌زانیر (۶) ملیون پژمیان ۲۱٪، په‌نگه ژماره‌یان زیاتر بیت، چونکه خه‌لکینک وهک خه‌لکی کورد پاریزگاری له که‌لشورو زمانو نه‌ریتو خاکی خوځیان به‌ چاکی ده‌کمن، بویه په‌نگه هه‌موو دانیش‌توانیان تۆمار نه‌کرايی ... میژوویه‌کی به‌ر به‌رگریان هدی، هدا له قوڅاغی نوی پژگاریشدا نه‌وان له سالی ۱۹۲۱ز له

دژۍ نېسپانۍ شۆرشيان هه لگېرساند، بژیه زږر ئاساييه شو ناوو ناتژرهۍ سېلېسې له دژۍ نه فرېقيا به وان وه نویسن، نه وانته خوا من د سېلات بروينه، خاومنی نېسپراتژیه تی (المرايطین) بوون که گه وره ترین ده سېلاتیان هه بوو له جه زانیری نیتا (نموکاتی به ناوی مدغریبی ناو د راست بوو) و له هه موو شو ناوچانه، تارقی کوری زیادیش هه له وانته، په نگه شو ناوې (به برسر) گمشایته وه له گه له هه لته ته کانی (طارق) بڼ سهر شمورویا، چونکه زږیره یی سهر کردو سهر بازه نازاکانی (طارق) به برسر بروینه. پږژناوا له سهرده می رابرونی یمو تا نیتاش له ته قه لایه کی بڼ ووچاندايه که پیشکه وتنی زانستی گشتی پکاته مولکی تاییه ت و تپکه نې سېته می ژيانی خزی پکا -- تا شارستانییه تی بالای ده سکه موی بهرامهر کڅمه له شارستانییه کی نزم هه روک له تیژده کانی (هملانیسی شارستانی) و (کۆتایی میژوو) .. وا وینه کراوه، هه لته شو تیروانینه و تیروانینه کانی تری سهروشی به (مؤرگان) یشموه له تیروینه و کانیان به کلایه نانه (تعمیم) کراوه به جه مونی، هه لسان نمونه یه کی بسجو کی ناوچه یه کی هه ره دواکوتوری نه فریقیا، پان نه امریکایان هه لېاردوو و نه غجامه کانیان کردو ته پسا بڼ هه موو کڅمه ل، نیتا زږر روونه شو دابه شیه ی قوناغسه کانی میژوو له لایه من مؤرگان و مارکس و نه مجلس و هۆلباخ و نۆگست و تایله رو ... زږرانی تر له زاناو فېلمه سوفانی مادی (تته وری) له لایه من زانستی نویسه به هه له ده چوره، کڅمه لکای سهره تایی کڅمه لکایه کی دېندا یه تی نه بووه، له دواي شویش به بریریه ت نه بووه، نیتا دوزینه و کانی شارستانی شه وادان دین، که له هه موو سهرده میتک وک نیتاش سېسته می مرقایه تی و شارستانی شان به شانی سېسته می نه قامی دېندا یه تی هه بووه .

بڼ زیاتر سهرنج بده :

۱- المجتمع القديم - مؤرگان.

۲- الموسوعة الفلسفية المختصرة.

۳- G.B. Encyclopedia .

(٧)

چه پگړۍ و راستگړۍ اليمينية واليسارية Leftism and rightism

زاراوه په کي سياسي زور بهرېلاو بوو، له بنه چه دا شو زاراوه له چوڼي پته شي دابه شي چينايه شي هاتوره، هر له کونه وه نه دابه شي به په پله په کوه درو ... پياو ماقولانو هماران، ناغهو چوڼيار، بنه مالهو غهواره، ... نيتر هه دردهم شونيان جيا بووه، نه گمر ټټکه ليش بېونايه ديسان هه ريك له لايه ک بوينه، يان له باشتريښ شتو ده هه روه ک لای خزان (که نايښي نيسلامي راسته قينه شي دوور که وټيښته وه نايه شي .. ان اگر مکه عند الله اتقام - ههرازو نه بروي) نهوا نه غومهن وديوه خانه کان وا پريوښته وه، کيخواو دهوله مهنلو شينخوا ماقولانو مهلا له لای هه روه، ههرازو غهواره خزه تگارو ټټکه سه کانيش نزيک ده رگا دانيشتون، بويه نه پوليښه له تيتر بوو بڼ دوزينه وهی ودها زاراوه په ک، کاتي نه غومهنی نيشتماني فدرنسي له ١٧٨٩ دروست بوو دواي شورشى فدرنسي نهو زاراوه په ش سهرى هه لدا لهوکاته پياو ماقولانو دهوله مهنلو له لای راستى سه رڼکي نه غومهن داده نيشتن، نوښته راني ميله شي هه رازيښ له لای چهپ^١، بهيتي هه ندي سمرچاوه له پيش نهو ميژوهو شورشى فدرنسي نهو نهرسته به جورتيک هه بووه، بهو شتويه بې برپارو ريککه هوتن شو نهرسته ته نيه وه نيو زوزيه نه غومهنه کاني تري نه ورپا، ههتا له پهرله مانيش نهو نهرسته دروست بسو، له دوايدا نوښته رى راديکال وکراوه پيشکه وتوه کان به نژماتيکي له لای چهپ داده نيشتن، ... نيتر پهرى يوه ناو زاراوه ي سياسي زور فراوان سوو به هه موو ناراسته يه ک، هه درده ميک به نوښته رى حوکومت دهوترا راسته به نژماتسيونيش

^١ سؤ زياتر برهانه (الموسوعة السياسية ل ٤١٦)

(معارضة) دهوترا چه پرېمو، دواى به مه دره سو ته ياره شورشگېټرو پرگارېخوازو رادېکاليېه کان دهوترا چه پرېمو، به ته ياره سياسيه پارټي گارو برجوازي و ده لانداره کان دهوترا راستېرو، .. له دوايدا که وته ناو يه که مه دره سو يه که ته يارو يه که حزبېش، هه تا حزبې شيوعيه شي گرتې وده، له کتسه کاني نيتوان؛ سوشيال ديموکراس و سوشيالېستي زانستې، ترؤتسکې و ستالېني، چيني و سؤفيه تي، نؤرز شيوعې و شيوعيه کاني تر، شيوعيه کلاسيکه کان و مارکسيه نوټيه کان .. نه و زاراوه ي راستېرو وي و چه پرېويانه له دؤي يه کتر به کار دهينا، له نيتو باله دؤ به يه که کاني کورده ستانېش به خه ست و خيرا يې يه کتر يان به راستېرو وي تؤمه تبار ده کرد، نيتو راستېرو وي تؤمه ت پرو و هه ريه که به ناحه زي خؤي دهوت راستېرو، هه رچهنه لينېن له کتېبېنکې به ناوي (اليسار الطفولي) که ميک له و ته ورمه ي کز کرده وده، تا به و دوايې يه ش له لايه ن مارکسيه کانه وده به هه مرو ته يارونکې نه ته وابه تي و نيشتماني و نايني و کومه لايه تيه کلاسيکه کاني تر دهوترا راستېرو، له داوي دارماني بلؤکې شيوعيه ت و يه کتې سؤفيه ت ز مو زاراوه يه به خيرا يې کز بؤوه.

نه و زاراوه نه ي توانې بچېته ناو فيکري نيسلامې، چونکه جهوهري شمريعه تي نيسلامې نايه لې ديارده ي و اړمه نايه تي وهرگري نه گهر هه تدې دؤخيش وې بچې، هه روه که له سورده تي (عېس) هاتروه هه تا خواي گه وره سرزنه شتي پتفه مبري ﷺ کرد، چونکه له و مه جليسه که ميک زياد رووي له نوټنمري دوله هه ندو پياو ساقولان (راستېرو ده کان به پتي نه و زاراوه) کردې سو، که ميک نوټنمري هه ژاراني فمراؤش کردې ووه که خؤي له (عمرې کورې بن هکترم) ده وانه، نه گينا له فيکري نيسلامې نه و زاراوه يه ته و او پيټجه وانه يه (راست) پروزتره هه ر له (شهاده هيتان) و خيژکردن ... تا ده گاته وهرگرتنه وې نه نجامي ثافیکردنه وې دنيا، نه گهر به ده ده سته راسته وده ودرت گرت سهرکه ووتروبووي، نه گهر به ده ست چه پيش بې، نه و تېگموني.

(A)

فټولې پینځهمه څلورلسمه fifth column

به هم مو شو خلكو تاقمانه (كه له ناو كڅمه ټينكي فراوانترن) دوترې فټولې پينځهم كه له هلسوكموتو ناخاوتن له قازاڅې هيزنكي ناحهزې دهره وي شو كڅمه لمن. له پته چا دا شو زاراوه يه وهرگيردراوې نيسپاڼيه، له سمرده مه كاني جهنگي ناوه خټوې ۱۹۳۵ هـ تا ۱۹۳۹ ز هاتووه، كاتې جهنم پال فرانكو ويستي له چوار فټول هيرش بكاته ناو (مدريد) - همرچنده به شينكي تر شو بڅوون وده سغه يو (جهنم پال نه ميليو مولا) ده گيرته وه نه ك فرانكو - وه وتي فټولې پينځهمه ميشمان له نيتو مدريد ياره تيمان ددهن، ووتيان چوون؟ وتي پروپاگنده ي ومان به دوه كمن كارپگمريه كاني به نه ندازه ي فټوليكه، كمواته بهو لايه نگراندي فرانكو و ترا (فټولې پينځهم) كه له ناو مدريدن، له نيتو جهنگي جيهاني دووم زياتر شو تاكتيكه به كارها، (فېدگوزن) كونه وه زيري بهرگري نه رويج هه مان فټولې (فټولې پينځهمه) به نه لمانښه كان بيني به ډاگير كړدنې نه رويج ۱۰۰ نه وډخه سربازي به به خيراڼي پمريموه نيتو فرهنگي سياسي، بويه له سنووري ته خشي سربازي دهرچو، مخرج نيه فټولې پينځهم كڅمه له مه فزه وچه كدار به، نيتا به هم مو شو جهنگه دهرووني و پروپاگانده ش دوترې فټولې پينځهم كه له قازاڅې هيزنكي ناحهزې دهره وي كڅمه لگايه ك يان هيزنك يان كيانتيك و لايتيك ده كړي ورويان پي دهر ووخينن، له ناڅې هم مو مېلته و هيزنك شو فټوله هم بروه، نه گهر چي وه ك زاراوه توبه نه گيتا ماهيه تي كونه له كمن كوني ميژوو، هر له سمرده مې پتفه مېر ښكته بې پرواياني قوم پيش و عمر به دهر ووه كان له فټولې پينځهم به هيزه هيرش كمه كاني دهره وي مه دينه، نه ك هر به پروپاگنده و جهنگي دهرووني و راگم يانن، بهلكو گه لي جار به شيو تيريشوه، نيتا پله به پله نه و

قزلی پیتجہ سہرہ ک تزمت و بیسانوری سزادان بہ کار دیت لہ لایمن زلیترانو
دہ سہ لاتداران بڑ ہیزہ کانی لہ خڑ بچو کتر، نہواتیش بڑ زیاتر بچو کتر، .. نہو
زاراوہ ہمر لہ فہرہ نگی سیاسی قہ تیس نہ ماوہ پیریموہ ہوارہ کانی نایدن لڑجیار
فہلسہ فہو نہ دہ بیاتو راگیانندنو .. ہما پیکختنی سیاسی و مدرسمی
فیکری و سیاسیش، لہ ناو جیہانی مسولمان نشینو جیہانی سیئہم۔

جاران بڑ ہمدوو ہمری پڑوہ لاتو پڑوٹاوا دہ برونہ قزلی پینجہم بہ
پیکختنی سیاسیشوہ، یسو شیوہ گہلسن جار دہ برونہ قزلی یہ کہمی
داگیر کمران، لہ نیر و لاتانی عمرہ بی لہ کزتانی سہ دہی (۱۹) یوہ بالی نہ تہوہ گہری
نہ غریبی بڑ پڑوٹاوا وک قزلی پینجہم کاریان کردوہ لہ سہر ہمدوو ناستیک،
لہ نیر دہولمتی عوسانلیش نہو ہزوتنہ وہی کہ پیتی دہووترا (عوسمانی لاو دوی
تورکیای لاو دوی (اتحاد والترقی) .. وک قزلی پینجہم کاریان کرد تا لہ دواپی
ہوونہ قزلی یہ کہم و خہلافہ تیشیان روخاند، ہویہ (نہ میل لودیفیغ) ووتی: نہ تاتورک
لہ ناپلیون بہ ہیز ترہ، چونکہ ناپلیون نہ میوانی خہلافہت بروختین بہ لام نہ تاتورک
توانی^۱، واتہ قزلی پینجہم جاروایہ وڑلی قزلی یہ کہم دہ بینن، لہو دواپیش
دیان بڑ یہ کیتی سؤقیہتی کرا لہ نہ فغانستانو زور شوینی تر، نیستاش
بہ ہمدان ماہیت بڑ پڑوٹاوا دہ کری، زورہی جار دہ سہ لاتدارہ دیکتاتور
شمولہ کان خویان نہو وڑلہ دہ بینن، نہو زاراوہ لہ گہل بازدانی عہولہ مہ بڑ
قوناقینکی بالاتر زیاتر مانای ہمدہ لایمنی و ہرگرتوہ، ہما دہ گاتہ کہ لتوور
شارستانو فہرہ نگو نہ ریتو .. ہند، نیستا لہ زور پڑوشانی تیوری (مملاتی
شارستانی) ہمدوو نہو ریپازانہی سہر بہ مدرسمی لیبرال - دیو کراسی بہ
لہ ناو جیہانی نیسلامی بہ سروشتی خڑی دہبہ قزلی پینجہم لہ چوارچینہی نہو
مملاتیہ شارستانہ، ہمدوک پیشتریش مدرسمی چہمی دہ برونہ ہمدان قزلی بڑ
یہ کیتی سؤقیہت، .. لہ ناو میللہ تانی داگیر کراوو دواکمتوہ کانیش نہو قزلی

^۱ بروانہ نالاسلام والعلمانیہ وائرہما فی نشأ الدولۃ العربیۃ المحدثۃ ص ۱۵۷

زۆر بەزەقەو بەناو ئەدرەئى تاشكراتر تاو دەبرەين وەك خۆقۇزى، خانن، جاش، بەيتى راي تىسلامى و نىشتىمانپەرورەكان لە ھەندئ دۆخدا قۇلى پىنجەم زۆر ترسانكۆرە لە بەرەكانى ترى دەرەكى، چونكە عادەتەن ئەو قۇلە لە خانەي رەگەزى خۆت داىە، بۆيە ناوئران (سناقق)، ھەرەك نىشتاش دەبين بەرەكانى دوۇمنى ناشكرا چەندە سەناتر لە گەل ەلمانىيەتى ناوەخۆى با تەكنۆلۇجىاي لاوازىش بىت ... ئەو قۇلە چاكتر و شارەزاىانەتر دەست دەوشتەين لە ئىسلامى و ھىزە نىشتىمانپەكان، ئەمە لە لاىەك، لە لاىەكى تر دوور لەناوى وەك داگىر كەمرو ئىمپىريالىزم و غەيرە دىنو .. بەرنامەكان جىبەجى دەكەن، ئەوانە ناوى خۆمالى وەك رەزگارى و دادگەرى و نايسى و نەتەوەسى .. ھەندەگرن.

گەلى جار قۇلى پىنجەم بە نەخشەو بەرنامەبەكى نەيتى ترسانكۆ و ئالۆز كارەكانى جىبەجى دەكات، وەك ئونەى ئەو وەزىرە بەكرەنگىراوەى لە نەزموونى ئەوروپاي رۆژھەلات چۆن تەنيا كارو فەرمانى ئەمەبوو خەلكى ناشايستە لە شوپى شاپستە داينى وە بە پىچەوانەش تا ژۇرخانى ئەو تەدارىپە بەرژىتمەو، ناواش جاروايە ھىزو تاقىى وا لە رەزى مىللەتەكى داگىر كىراو كارو فەرمانى ئەمەبە بناغەكانى كۆمەلەو بەھاو رەوشتەكان بەرژىتەمەو بۆ ئەوەى بە سانايى و بىن بەرگرى ئەو مىللەتەو نىشتىمانەكەى داگىر بەكرى، .. وەك نىستا دەبينىرئ لە كوردستانىش بە ھەموو ئاراستەپەك ئەم پلانانە جىبەجى دەكرى، جامەرچ تەبە ھەموو سەركردايەتى ھەستى تەواو پىن بكا، بۆيە گەلى جارىش تاقەم ھىزى سىياسى وا بەھۆى ئەو نەخشە بالاو ئالۆزانەى جىھانى دەتە قۇلى پىنجەم بىتەوەى ھەست بەخۆى بكا.

(۹)

سیستمی نوینی جیهانی

نظام عالمی جدید

New International Order

زیاتر زار او په کی سیاسی ده‌ماوده‌سته، هاوتای عموله‌مه نیه وه‌ک هندی
 فهره‌نگی سیاسی وای بژچینه یان به سهره‌تای (عموله‌مه) یان له‌قه‌لم داوه،
 نمو زار او له‌دوای ټیکروخانی بلوکی سوشالیستی و به‌کیتی سؤڅه‌تی سمری
 هه‌لدا به هه‌لچوونمه به بژنه‌ی سمرکه‌وته سمریازی و سیاسی و یاسایه‌کی
 هاویه‌یانان به‌سروکابه‌تی نه‌مهریکا له‌جنگی که‌ندای دووم به‌سمر غیراقد،
 تیورینکی سیاسی نوی به‌دروایی سالانی ۱۹۹۰ - ۱۹۹۲ راگه‌نرا له‌لایمن
 (جورج بوش - باوک) به‌ندای (سیستمی نوینی جیهانی) تیایدا کۆمه‌لنک نهریتی
 جیهانی نوی هیتا پیش، جیا بوو له‌گه‌ل نهریتو سیستمه‌که‌کانی سه‌ده‌ی بیستم
 له‌وانه: بازارې نازاد، دیوکراسی، مافی مروؤ، پایه‌ندی یاسای نیو ده‌وله‌تی،
 ته‌ده‌خول و نه‌وه‌ستان له‌سمر سمره‌ری سنوری نیو ده‌وله‌تی...

هه‌لپه‌ته‌گه‌لن جاری تر جاری، سیستمی را جاردراوه‌و ناو‌نراوه‌ سیستمی
 نوینی جیهانی وه‌ک نمو ټیکمونه‌ی له‌دوای جی‌نگی سی‌ساله‌ی نه‌وروپی و دوای له
 ټیکمونه‌ی ویستیفالیا ۱۹۴۸ز به‌سقاو (عائلة‌الاورپی) لن دروست بوو، دوایی
 بروه سیستمیک هه‌موو جیهانی گرت‌ه‌موو ده‌وله‌تی عوسمانلیش له‌سمرده‌می
 سولتان عبدالجید له ۱۸۵۶ز چوه‌ ناویه‌وه، له‌دوای جی‌نگی جیهانی به‌کم دیسان
 نو ۱۴ به‌مایه‌ی ویلسون له ۱۹۱۸ز له‌باره‌ی جیهانو (عصبة‌الامم) نه‌موکاتی
 به‌سیستمی نوینی جیهانی خویندراپه‌وه، زورجاری تریش ... زوره‌شیان
 نه‌ده‌هاته‌دی، هه‌تا له‌سیستمه‌ جاردراوه‌که‌ی ویلسونی نه‌مهریکی له‌خال۱ ۱۴
 پیتشنیاری پتیکه‌ننانی (عصبة‌الامم) ی کردبوو که‌چی خوشی نه‌بوو ته‌نظام تیایدا

به هژي قابل نه برونى کونگرېس، نه و جاره ش سيستمى نوتى جيهانى نه بروه قوناع وهرچوخانيك، چونكه هر له سهره تايدا دوچارى قهرانيكي ناوه ندى ترسناك بڼه، نه وېش نه و بړو جاپنامه كې زياتر ديموكراسى بڼو كه چى نه و ديموكراسى په له جيهانى موسولمانشين بسوه هژي سرگموتى بروتسوه نيسلاميه كان له هه لېزاردنه ديموكراسيه كان وهك له جهزانيرو نوردن و توركيو تاجيكستان و بهر هينو و كريتو عيراق و فلهستين ... گهلى شونى تر .. بڼه به هژي علمانيه نى ناوچه كه به خيراى له و ديموكراسى په پشيمان بوتسوه، كه وته و پشيانى ديكتاتورى و نينقيلا بچى په كان. شا له و كاته دا نه مريكار پوژناوا له جيهانى نيسلامى دوستى نه و لايه نه دسه لاتدارانن، كه له هه لېزاردن دهر نه چوپونه و دسه لاتيش به ديكتاتورانه به پيره ده بن له وانه دسه لاتى فتح له فلهستين، بهر ويز موشه ردف له پاكستان، عهلى مهدى له سؤمال ... بڼه نه و جاپنامه يه (سيستمى نوتى جيهانى) له گهل گزراى سر وړك هاتنى (بيل كلينتون) به خيراى له عهوله مه توايه و قوناعنيكي ترى نه و نه خشميه هاته پيش به ناوى (مللانى شارستانى)، نيت له سرده مى (كلينتون) له نوسين و سرديزا كه مټر باسى له سيستمى نوتى جيهان ده كرا، گزرا بى ياساى عهوله مه كيشه شارستانى په كان، سهره راى نه و ش چهند نيشانه يه كى پرونى پتو ديار بوو، له وانه:

۱- بالكينشانى تارك جه مسوى و تاكړه وى نه ميريكا به مسر جيهان و ده زگا نيت ده ولتپيه كان به زاراوه نا و نراوه (أهركه).

۲- زوريى كارو هه لته كاني نه مريكا له سهره تا دا له ژير جه ترى ياساى و باساي نيت ده ولتپي و كوكردنه وى ده ولتپان بسو بڼى، .. دوايى بهر بهر نه و جه تره شى فهاوش كراو ده كرت.

۳- بنه ماي (بانيتكو دوو هه و) به مسر زوريى بواړد كاني ژيانى سياسى و ياساى و شارستانى و بارى نيت ده ولتپيه و دياره.

۴- زل کردنی فاکتھری نابووری به هژی بازارپی نازاد. به سهر هه موو فاکتھره کانی تری به کار له جیهاندا وه فاکتھری نایینی و سیاسی، نایدۆلۆژی، کۆمه لایه تی، نهموینی، جوگرافی، نه زادی، ...

۵- له جهنگی هه مه لایه ندا یه بۆ شهو خالانه ی سه روو .. به هه موو ناسته کانی یه وه له وانه: مملانیی شارستانی وه ک لایه نی فیکری، تیۆر وه ک لایه نی یاسا، بازارپی نازاد وه ک لایه نی نابوری، لیبرالی وه ک لایه نی کۆمه لایه تی، عملانییه ت وه ک به دیلی لایه نی شایینی، سیسته می دیکتاتۆری وه ک لایه نی سیاسی، .. لیره دا تیبینی ده کۆئ نه وانه ی سلبیه ده تیۆر دیتته ده ره وه، نیجاییه کان بۆخۆی گل ده داده وه، نیجا نمو دیکتاتۆری و سلبیاته ته نها بۆ جیهانی نیسلای ده تیۆر، نه گینا راسته وا جهنگ له سهر دیو کراسی ده کا له شوێنانی تر.

۶- له بهر شهوی نه مه سهریکا هیژه که ی ریکخه راوه بهرامی بهر هیزی دیوارو ریکخه راوه سه رکمه تروه، به لام بهرامی بهر هیزی بزرو پارتی زان سه رکمه توو نین، چ له وه سهرده مه چ له کۆنه وه، هه ره وه له شوێرو بهرگریه کانی خه تابی له مه غریب عومه ر موختار له لیبیا، عبدا لقادری جه زانی، مه هدی له سو دان شوێرو بهرگری شیخ حمود له کوردستان و زانیانی نایینی له نه جه فو که ره لا، تا نه و ساته ش هه روایه زۆر به سانای پرویه سه رووی ده ولته تی عیراقی بۆوه، که چی تا تیبستا چاره ی نمو بهرگریه ی نیه سوننی عهره بی پێ ناگری، بۆیه له ته قه لایه کی بیتۆچان دابه ته نیا شه رعیه ت بداته بوونی ره می، تا بترانی به سانای زال بیت به سهریاند، تیر شه رعیه ته کانی شوێر شگرتی و جه ماوه ری ... کپ بکاته وه به ناو و ناتۆره ی (تیۆر، تیکدیر، به ده ره له یاسا ...) شه وه ش یه کێ له مه به سه کانی سایکس-هیکۆ سه وه له دوو سه کتردی نمو ده وله تو کانه ی وه ک: عیراق، ئیره من، سوریا، کویت

۷- پۆژناوا که له ی جار به لینی وای له شیره ی (سیسته می نوینی جیهانی) یه وه جار داوه ته نها لایه نی سه لیبیه کانی جیه جێ کردوه، به لام له لایه نی نیجایی

یه کان هر دهنګ پروو بهس، نیتړ بهو شتو له کونو دوش درو شمی به ناوی (عدم انتشار البارود) به هه مان شتو ی نیتای که چزن مل له بهر ملی نمو ولاتانه د نیت که له گه له بهر ه ون دی نمو تیک ناکاتموه نمو به ناوی (عدم انتشار أسلحة الدمار الشامل) (.. نوری) .. پروو به پرویان د بهیتوه

په یوه ون دی سیست می نوئی جیهانی به سایکس بیکنو ململانی شارستانی یه کان:

ململانی شارستانی له هه ناوی سیست می نوئی جیهانی نه هاتووه، به لکو تیزرتکی کونه به شتو ی جیا جیاو ناوی جیا جیا په یرو کراوه، سیست می نوئی جیهانی قوناغیتک بوو نمو (ململانی به)، له سیست می نوئی جیهانی دا کومه تیک فاکتوری سیاسی نوئی هاته کایموه له وانه: ۱- تیک پروو خانی بلوکی سویالیستی ۲- سره هلدانی رابوونی نیسلا می ۳- جهنگی دووه می که نداو .. وای کرد نوو جاره نهمریکا به بهریرسی جیهان و نویتنری رورتاوا بیتوه و گوره پان له سر شتو ی (رؤم) ی کونو هه له تته نیمپریالیزمی په کانی ناوهراست و شارلمانی فهره نسی ... به شتو یه ک بازی دا به سر عملانی په تی ناوچه کمو خردی نه خشی سایکس - بیکنو ۱۹۱۶، بویه له پینشدا د بهی لایه نیک له نیازه نهیتنی یه کانی په پان نامه ی سایکس - بیکنو توعمار بگمین، نینجا زیاتر لهو سیست ممو ململانی شارستانی تیددگمین به تاییه تی له ناوچه کانی جیهانی نیسلا می :

هه به سیست کانی سایکس - بیکنو:

جگه له نیازه تاشکراکانی که نیمپریالیزمه نمو نیازه شاردراوانه شی تاییه زور به کورتی:

١- بۆ دابەشکردنی جیهانی ئیسلامی و بەك نەگرتەوهی «لە چوارچێوهی یاسای (فرق تسد) كه له زەمانی ئەسكەندەری هەقدۆنیەوه پەیرەو كراوە»^١.

٢- ناسانی زالبوون بەسەر جەنگی میلی، لەڕێی دەسلەڵاتی عەلمانی ناوچەو ولاتەكە، ئەو نەخشەیە لە زەمانی فەرعموونەكان پەیرەو كراوە بۆ زالبوون بەسەر تەواوی خەلكی ولاتیان كرده (٤٢) هەرێم، ئەلایەكی تر پۆژناوای ئەو ساتی و ئەمەریكای ئێستاش لایان ساناپە سزای هەر دەولەتێك بۆ بەلام لای زۆر قورسە بەسەر بزووتموویەكی میلی زالی بیت، بۆیە ناوچەكەیان كرده چەندین دەولەتۆكەو هەریەكەشی دیکتاتۆرنێکی بەسەردا سەپاندووە.

٣- بۆ ئەوێ بەلێشنامەی بەئەفۆر ١٩١٧ بچەسپن.

٤- هەردەم ناوچەی ناآرامی دروست بێ وەك پاساو بۆ ھاتنەوێ و سزاو دەست ئێوەردانی ناوچەكە.

٥- دارشتنی دامەرزگا نوێكان لەسەر بنچینەی عەلمانییەتو بۆشایی بەك بەجێ نەمیشت، كە جارتێكی تر دەولەتی ئیسلامی جیتی بیتەو.

ئەو خالانە تریكە ٤/٣ سەدەپەكی خایاندووە، بەلام دوازی دیسان پابەرۆنێكی ئیسلامی لەپاش شۆڕشی ئیسلامی ئێرانی خۆمەینی ١٩٧٩ سەوی ھەڵداو، زۆر بەخێزایی ئەمەریكاو پۆژناوای ترساند، لەگەڵ پەخساندنی باری جیهانی بێرەو پێشچوونی تەكۆلزجیاو ھەرسێ بۆزكی سۆشالیستی و فاولی عێراق لە جەنگی كوێت، وایكرد ئەمەریكا خۆی بیتەو مەیدان جارتێكی تر نەخشی ساییكس- بیکۆ سەرلەنوێ و لەسەر بنچینەی سەدە (٢١) و بە ینەماكانی مەملەتانی شارستانی دابێژریتەو، لە دوا ١١ ئەیلول- ٢٠٠٢ بە سەربازیش ھاتەو گۆڕەپان و سیستەمی نوێی جیهانی كۆتایی ھاتو قۆسناغی پەیرەو كردنی

١ كاتی ئەسكەندەر سەركەوتن و بۆرەوولەت و لە خاکی فارس و ناھەكی بۆ ئەمرۆی مامۆستای نارد و داوای لێكرد تاخۆچی بكاو چۆن زالی بێر لە كاتیكە لە جەنگ زالی بۆو خاکی گرتو، چۆن بەسەر تاكیش (مەللەتانی) زالی بێر، لە وەڵامدا ئەمرۆ و ئێستای (بەڕەكەو زالی بە) یان بەسەردا سەپیتە.

ململانتی شارستانی نورهی هات، له سهره‌تادا نه‌فغانستانو دواړی عیراقی داگیر کرد .. به‌لام سهره‌نجامه‌کانی وایته‌ده‌چې زور به‌ترسناکی پروو له نه‌مريکا بکاته‌وه، چونکه له‌لایمن نیسلامییه‌کان به‌ریه‌ره‌کانیتی راسته‌وخوی نه‌مريکاو پرژن‌اوا ساناره نه‌ک به‌ریه‌ره‌کانی عملانییه‌تی خزمالی با ته‌کنول‌وجیای یه‌که‌م به‌هیزتریش بیت، بویه نیستا نه‌مريکا به‌ر له چاوپیاخشانده‌وهی نه‌و هه‌نگاوه گزیه‌ندیه (مجازفیه) ده‌گاته‌وه، چونکه ههر ولاتینیک داگیر ده‌کا نه‌وا له‌دواړی حکومت‌ه عملانییه دپکتاتویه‌که یه‌کسهر رابوونی نیسلامییه‌کی به‌هیز له‌جی ده‌ته‌قته‌وه، که پیشتر له‌لایمن حکومت‌ه عملانییه‌که وه‌ک پاسه‌وانیکی پرژن‌اوایی سهرکوتی کرد‌بوو، به‌لادانی نه‌و قه‌پاغه یه‌کسهر رابوونه‌که ده‌ته‌قته‌وه. بویه هاتنی نه‌مريکاو گزیرینی له ناراسته‌وخو بۆ راسته‌وخو زور له قازانجی نیسلامییه‌کان بو‌وه‌و ده‌بن که‌چی نیسلامییه‌کان نه‌و ستراتیژییه‌یان پمیره‌و نه‌کرد‌وه هه‌روا دژی نه‌مريکان به‌ پله‌ به‌ک.

(۱۰)

ناردنسى شۆرش تصدير الثورة

Export Revolution

بە ھاناي بەرپاکردنى ھوججەتلى سىياسى تا يەنە شۆرشى بەھزى فاكىتىرىكى دەرمە، نەو زارادىيە لەسەردەمى شۆرشى تۆكتۆسىرى ۱۹۱۷ بە سەرزكايەتى (لەينىن) گەمىنك بەو شىتازە سەرى ھەلدا، بەلام نەبوو زارادىيەكى سىياسى، لەدەوى سەركەوتنى شۆرشى ئىسلامى ئىترانى بەسەرزكايەتى (آ.خىنى) لە ۱۹۷۹ نەو زارادىيە سەرى ھەلدا، نەشورشە ھوججەتو رابوونىتىكى فراوانى خستە ناو جىھانى ئىسلامى، چونكە چۆتايەتى شۆرشەكە زۆر جۆشەدەر بوو، بەكەم جارېش بوو شۆرشىكى جەماوەرى بەسۆز بەتاوى ئىسلامى شاوا سەركەوى بىتەمەوى يال بەدانە رۆزھەلات يا رۆناو، لەدەوى سەركەوتنىش سەركەدەر رابەرانى شۆرشى ئىترانى بەدەوى ژيانو خۆشگۆزەرانى نەبوون، يەكسەر رەوويان لە كىشە نادادگەرى يەكانى جىھان كەردو ھەر خەودى نەو شۆرشەش زۆر رەوژنەر بوو، ھەمەو جىھانى لە زۆرداران بەخەبەر ھىناو سەلماندى پەرە كە ھىترى جەماوەر لە تەكئۆلۇجىي سەربازى بەھىترەر، بىتەمەوى ئەوان جارې بىتوان بىرژىنە سە ناردە دەرمەوى شۆرش ھەر خەودى رەودەوى (شۆرشەكە) بوو ھاندانى خەلەك لە زۆردارىو دىكتاتۆرەكان ھەلسەن، بەو شىتەيە ھەر جۆتو نانارامى يەكى بى وىنە جىھانى ئىسلامى گرتەرە، شۆرشى نەفغانستان بەناوەرۆكى ئىسلامى زىاتەر تەقى بەو، لە تۈركىيە لە عىراق لە ولاتانى عەرەبى --- ھەد خوارووى ئاسپاشى گرتەرە، زۆرەي شۆرشو يەرگىرى يە مىللى يەكانى داگىر كەرانىشى گەشانەدەرە، بەرگىر فەلەستىن، مۆرۆ، كىمىر، خوارووى لىبان... زۆر گەشەي بە شۆرشى كوردېش كەرد... بەو شىتەيە لەبەرەبەر نەو دىھەنە ترسانەكى دەسلەتدارە

ديكتاتورۍ زلمېترانۍ رژيمونه لاتو رژيمونه او زاروايمه دوزرايمه بېناوۍ (تصدير الشورة)، بۇ نېمى نېمى دوزخه شورشگرې بېمى كهوك شېمېل ولائىتى دهكرتو به سروشتى بېخه نه ستوى دهولتېك، نېتر مېلله تان له نه نجامى بارى خرابى دهولتداران په خېمېر دههاتنه وو كېشه كه له نېوان مېلله ت و دهولتدارانى ديكتاتورى بوو .. بههوى نېمى زاروايمه دهويسترا بېكرتېه كېشه بېمى نېوان دهولت و دهولتېكى تر، .. بهو شېويه نېمى زاروايمه زور گېشه ي كړد ... تا به هممو لايهك جېنگى عېراق دوى نېترانېان سازدا كه له نېكېمېر دېواوېكى بۇلېنى له پېش نېمى شورش دروست بېكا، له كوتايېدا بهر بهر نېمى زاروايمه بېوه تۆمېتىك هاوتاي نېمى زاروايمه، زاروايمى وېك (نوسولى، ترمست، تېمورېست، نېسلامى، ...) له گېلى پېدا بوو، پېتكېشيان دهېستېر، له ژېرېوش تهقه لايهكى جېهاني خست تر هېوو بۇ بهرگرتنى نېمى (تصدير الشورة) بهديان كۆيونېمى پېمى و ناپېمى سازدا، له هېموى گرنگېر له نېوان نېمېكاو نېسرانېل كۆمېتېه بېمى بۇلې هاوېش پېكېكات بېناوۍ (كۆمېنېمى گېشى هاوېش) بهديان سېنتمېرې تويېنېمى له بېرېست بوو، بودجه بېمى خېمالي بۇ شمېر خان كرابو، كارو فرماني دوزېنېمى شېخېلافېو زېندو و كړنېمى جېاوازي مېزه بېمى وېك شېمېو سونېو نېسلامى سېاسى و ناسېاسى و ... پېدا كړد، لهو پروو دهولتدارانى ولائىتى عېره بېمى بهشدار بوون به تايېمى مېسر، ولائىتى كېنداو، عېراقى بېمى، .. نېمى لېژنېمې نېمى زور فراوان بوو هېتا دروست كړدى كېسېتى نېسلامى و بانگخوازو بېروباوېرى توندو تاكوك، له چاپېدانى كېتېپ بۇ نېمى ناكوكى له رېزى رابوونى نېسلامى دروست بېت تا نېمى جوش و خروش جېهاني بېمى كې بېتېر، .. بهو شېويه تا رادېمېك ترانېان پېش لهو شېمېل بېرېنېمى، بهلام هېمى كارېگېمېه كېمى بهر دېوام بوو هېتا نېمى ساتېش، له كاتېكا جېنگى عېراق و نېتران بهر دېوام بوو بۇ بهرگرتنى نېمى (تصدير الشورة) دېنېن پېرېمېو نېفغانستان بهرېو رژيمونه لاتو لېمولاپېش پېرېمېو ولائىتى عېره بېمى و

سردان و جعزانی و تونس، .. تا لیتور تمیاری سیدم به ناری (سلف‌فی‌یه) لغار پابوونی نیصلامی دروست کرا، کاریگه‌ریه‌کی نه هموان زیاتر نهو (تصدیر الشوره) کردو کۆمه‌لیک جیاوازی نوستووی به‌خه‌بهر هیتناپه‌وه، زیاتر ده‌سه‌لاتداران و زله‌تیزانی جه‌ساندموه .

(۱۱)

توراني الطورانية Toranism

بیریکسې عهلمانی نهموډی ترتدېوه هاوتای فاشی و نازی شوځینی و
 ټالانزیسی و بهعسی، له ناوډراستی سدهی ۱۹ چه کړه ی کرد، به لآم له دواي
 سالانی ۱۹۰۸ پهری سهند، وهك نامرازتیکی ترسناك له دزی عوسمانلی و
 نهموډ کانی تری موسولمان، دهقی بیري تورانی نومیه: که له کتیبه کانی (نکین
 نلب) هاتوه به ناوی (توزان) : توزان پارچه خاکیکي په سنی تورکه
 له ناوډراستی ناسیا^۱ به لآم تورانی بزوتنه و، یه کی په گمز پهرستی سیاسي به
 مه بهستی کوزکړدنه وی هه موډ نه وانه ی به تورکی دهوین له تروک تورکمان و
 تهمرو هغوړل قورغیزو تازه وی و تۆزهك و .. به هه موډ نه خاکه پان و
 پهرینه شی یوه که له سړی دهژین، بهو شتیوه نه خشمی سیاسي و جوگرافی و
 میژوو پی و نه خشمی عوسمانلی زور لیک جیان، نینجا بیروباوه و میژوو و
 فمدهتگ و که لتورو .. همتا ده گانه عه قیدو شپروانین و نامانجه کانیشیان،
 له جیاتی (به یوهندی ناسونی تیسلامی عوسمانلی) کرایه په یوهندی شاقولی
 وچه تگ، دهستکاری یه کی بشپینه ی نه ده بیات و پوی میژوو و که لتورو بیرو و
 نینتیماکانی کردوو، له ناسویی یوه بهرو شاقولی، له پیشکه وتوویی یوه
 بهرو دواکه وتویی، له مرزافیه تی یوه بهرو په گمز پهرستی، میژووی
 عوسمانیشی کرده به شینک لهو پرۆمه یی پانتایی تورانی .. له سهرده می عوسمانی
 بیري نهموډی نه بو، خه لافهت به ناوی نیسلامی بو نهك تووکاپه تی، هه موډ
 تهمرو و هیژو توژی جیاجیا به یه کسانن نینتیمایان لهو خه لافهت بهرو سهره رای
 بهدکاریه کی زوژی سولتانه کان به لآم نموخراییمیان به ناوی نهموډی نه بووه، همر

^۱ له سهروی نینزایش ناوچه یه هیه به ناوی (توزان) به لآم نو جیابه له گمژ نو توزانه

بمؤ شينرهيه نه گهر مه لبيات و ناداد گهريش هه بويين له پروي نه تمويه
نه بروه، بويه له دواي داپروخاني خه لافدت زورهيه نه تمويه (نا توره گان) سه رله نو
داواي گيرانه رهي خه لافتيان كرده، نه تمويه گمريه توره گان بمؤ دؤخمي ناو

۱. بویہ زیائر سمرنج یدہ (پیر ہور یہ گانی وہ فبق حلمی).

٣ و ١ بزياتر پروانه؛ محاضرات في نشوء القومية - ساطع حصري .

عوسمانلی قایل نەبوون، تێتر جاری ئەوەیان دا کە ڕەگەزی تورک لە خەلافەتو ئەو (رابطەتێکی ئیسلامی زەرەریەتی، ھەروەک (مصطفی کمال) لە وتارەکانی ھەلومەشاندا ئەوەی خەلافەت دووبارە دەکەردەوە، ئەو جێنە خەلکە زۆریە (دۆخی) بوون ئەو جوانەن لە سەدەی (١٨) لە ئیپانیا دەرکەن و لە سالتۆنیک دالەدەدران لەلایەن خەلانەتەمەو دەوای ئیسلام ھەوینیان، بەلام وا دەگوترێ کە لە ژێرەو بەتەواوی ھەمەوێن ئیسلام نەبووینە، ئەوانە وەک مەسیحی ناو عەرەب پۆلێکی گەنجان ھەم بۆ دامەزراندن و بڵاوکردنەوی تۆزانی پەت بێنی ھەم بۆ نیقیلابەکی ١٩٠٨ لەوانە: مصطفی کمال - کە لە ھەنەجەدا ھەر بە خێزانێکی یۆنانی ناوچەیی ڕیسا، حەسین جاھد، چاوی بەگ، ... لەبەنەجەدا زۆریە سەرانی ئەو بزووتنەو وەک: ئەنەر پاشا، طلعت پاشا، جمال پاشا، تکیستی ئەلب، زیبا ئەلب کۆک، ... ڕەچەلەکو پەرتیانی لێت بوو، تورک نەبوون، ... گومانە کە لێرەو دروست دەبێ کە ئەوانە تورک نەبووینە ھاتوون تێزێ سیاسی ناسۆنالیزمی یان بۆ تورک دارشتووەو باسی چەوساوەیی تورکیان کردووە لە ھاوکیشی عوسمانلی، تا ڕادەیک تەگەر واشبێت ھۆیکە دەگەڕێتەو بۆ ئەو دەسەڵاتی (تورک) بێ نیدارک^١، تورک زۆر خەلکی بەتوانای نیداری فەکیان نەبوو ھەرچەندە جەنگەرە تازاش بووینە، نێر زۆریە پایە سەرکێچەکانی ناو خەلانەت خەلکانێک بووینە لە عەرەبوو کوردو چەرکەسو ئەلبان و ... بۆیە بزووتنەوێ (تۆزانیەت) بێناغەییکی تری ئەواو جیای دارشتەو بۆ ئەو سیستەمەو ھەمانگی سەرورەیی بابو و پایران ڕەچەلەکو ئەو خاکە فراوانی جیھانی تورکی کرد تەک جیھانی ئیسلامی، داوایەکی ھاوشتووی تازاییەتی کرا، لە راستی دا دیسان گەڕانەو ھەر فاکتەر شاقوێی ڕەچەلەکی یەکان کە ئەزەمانی یۆنانی کۆن دابەشی یە ڕەچەلەکی یەکانی کۆمەڵایەتی بە (ئەنەکە، ناسن، زیو، زێر) دابەش کرابوو، لەلایەنی ئیسلام ھەیکەجاری و بە واقعیی تێکەر پێک شکیترەو ھەریە کە

^١ بێوانە (ساطح حەری - محاضرات فی نشوء القومية)

لە (بیلالی حەبەشی، سوھەیبی پۆمی، سەلمانی فارسی، گابانی کوردی...) شان بەشانی عەرەب سەرکردەکانی ئەو کۆمەڵگە بە بووینە، بیلال حەبەشی بە حەسەبی بۆنانی (مادەکانی ئەو کۆمەڵگە بوو لە ناوێکی نەکی بوو نەکی مەوێکی تەوێکی) ... هەموو ئەو جیاوازیانە هاتنەوێ ناو مەللەتی نیسلا، هاو شێوەی پۆژتاروا کە نازیبەت و فاشیست و زانکۆی جەرمانی، زانکۆی ئەمریکا، ئەنگلوسکونی، فرانکۆفۆنی نیستار و زانکۆی عەرەبی ... تۆرائیستەکان بە خەست تر لەوانە هاتە مەیدان .. هەر بەو هۆشەوێ دەستیان بە پاکتاری پەگەزی کرد، ئەو گۆرەکانی ئەو نەرمەن وەشتیان هەر لە دەستی تۆرائیستەکان بوون چ لەنێو ناوەندەکانی خەلافەت چ لە دەستی ١٩٠٨ و دەستات وەرگرتنیان، هەر ئەوانیش دەستەلاتدار بوون زیاتر خەلافەتی عوسمانلی ئەو کاتی بە (پیاوێ نەخۆشە) ناوێکی پۆشێبوو، بەرەبەرە گۆتاری سیاسی و مێژوویی و کەلتووری و فەرھەنگیان گۆزی هەتا پیتی نووسینی، تا ئەکۆتایی نووسینیەکانی (تەیکەن تەلب)یان کردە پەمپەر، ئەو نووسەر بەھێز (٥) بەرگی لەبارەکانی پەچەڵەکی تورک و پەشت و خانەدانی و نیشتمانی تورک و جەنگەکان و پیاوێتییەکانی نووسی بەناوی (تۆران)، تیایدا جۆرە گۆتاریکی دەرشتەوێ ژۆری پۆدراوێ مێژوویی یەکانیان سەر لە نوێوە نووسیوە بە پوانگەکانی ئەو کۆمەڵگەکانی نانیسلا، لە سەرەتای سەدەکانی بیستەم ئەو پەرە پۆدراوێ وەک: جوان تورک و تورک مەلکشی و نیشتمانی تورکی و تورک نۆجاغی... و نیشتمانیەکانی ١٩٠٨ ی لەسەر دروست بوو، ئەوان دەستەلاتیان گرتە دەست لە سالی ١٩٢٠ سولتان خەلافەتی بەجێھێشت، تا لە ١٩٢٤/٣/٣ بە پەنجاری خەلافەتی نیسلا (عوسمانلی) هەلوەشتیانراوێ کۆماری تورکیای عەلمانی لەجێی دەرشتار لەسەر دەستی (مصطفی کمال)، لەگەڵ دەرمانی خەلافەت سەرکەوتنی پیری تۆرائیست مەینەتی کوردیشی لەگەڵ دروست بوو، بەلام لە کۆتاییدا ئەو پەرە هەم ئەوا سەرکەوتوو نەبوو هەم زیانیکی کۆشندەشی لە نیسلا و مەللەتانی نیسلا و هەتا مەللەتی تورکی دا، ئەگەر بەو تەرازوو

نەتەۋەگەرىيە نەش ھەلپسەنگىنىن دەپىنن ئەو غوسمانلىيە دەسلەئى لە شەررەپاۋ ئاسىياۋ نەفرىقىا ھەبۇو بېچۇك بۆرە بۆ خاكىتىكى بېچۇكى تۈركىيا بە پىنى مادەى (۱۰) ھى چارنامەى وىلسون و مەرچە كوشندەكانى لىززان دروست بىرو، لەيادى سالانەى سەربەخۇى تۈركىياى ئىستا پىتۈستە لەجىاتى ئاھەنگ شىن بېگىن، ھەروا بەدواى مەرچەكانى يەكىتى نەورۇپىيەۋ پىنى ناگا، دۆلىتىكى واى نەك لە جىھان لە ناۋچەكەشى ۋەك پارىژگايەكى بىرۋەندى نەمەرىكى كار دەكات..

بىرۋەندەى تۇرانييەت لەگەل ئاۋەزوۋەكانى (مىصطفى كمال) تەراۋ نەھاتەۋە بۆيە ئامانجەكانى نەھاتە دى، بەلام ۋەك بىرىكى نەتەۋەى لە تۈركىيا باۋى ھەبۇو، نە دۋايەى ھەندى خىزى تۈركىياۋ (بەرەى تۈركمانى عىراقى) كە داۋاى يەكگرتنەۋى جىھانى تۈرك دەكەن ھەمان داۋاۋ ماناى تۇرانييە، .. ھەر تەۋ بىرە درىژكراۋەيەتى ئىستا زەمانى كوردىان قەدەغە كىردۈۋە، لە دۋا ھەلپزاردن تەۋ جۆرە پىكەختۈر بىرو پىبازانەى تۇرانييەت تەۋار شىكىستان ھىتا، ئىستا سەر لە نۆى ئىسلامىيەكان لەۋ ھەلپزاردەنى (۲۰ - ۲) بە ۋەھى دەرىچۈن لە پەرلەمان و ھكۈمەت و ئاسۋىيەكى پىچەۋانەى نونىان بىنا كىردۈۋە، بەلام دەسلەئى تەۋاۋيان بەرامبەر سىيا ئى يە، لە بەرامبەردا بىرۋەندەى تۇراني نەتەۋەگەرى و غەلمانى تۈركى بە گشتى دىمەنىكى ئاشىرىنى ھەيدە، چۈنكە بە ئاشىركا خۇى داۋەتە دەست سىۋاۋەك پارىژەرى بىنەماكانى غەلمانىيەت نەگىنا قەلۇش بىرو..

(۱۲)

ھەلۋەشاندەۋى سۆڧىيەت تەڭكەك ئىتتەاق سۆڧىياتى

USSR break up

بۇرۇن ۱۹۹۱/۱۲/۳۱ بە يادى ھەلۋەشاندەۋى يەككىتى سۆڧىيەت ۋايرانى مەدرەسە شىۋىيەت دەنەسرى، ۋوداۋىكى سىياسى ۋە كۆمەلەيەتلى ۋە ۋەلسەۋى شارەتلىق ستراتىيە مەزۇن بۇ، رەۋىتى مەزۇۋىيەتە ۋاۋى كۆرۈ .

سەۋەتلىق كۆتەك

ھەرچەندە شۇڧى شىۋىيە لەسەر دەستى (لەننەن) لە ۱۹۱۷ مانىكى ئۆكتەبەر لە ۋوسيا كرا كە بە شۇڧى ئۆكتەبەرىش ئاۋ دەبىرى، بەلام دروست بۇۋى يەككىتى سۆڧىيەت لە ۱۹۲۲/۱۲/۳۰ بۇۋە، خاكەكە ۶ مىليون مىل دۇجا (سۆڧىيەتلى جارۇن ۲۲ مىليون كىم) ۋە ۱۶% ى جىھانە، پىكەتلىۋ لە ۱۲۰ نەۋە ۱۴ كۇمار: (ۋوسيا، ئۆكرانىيە، كازاخستان، ئۆزبەكستان، ۋوسيا مىسلى، جۇرچىيا، لىۋانىيە، نازەرىنجان، مالدىۋىيە، تاجىكىستان، لانتىيا، نەرمىنىيا، ئورگەنستان، ئىستونىيە، قىرغىزستان) لەگەل ھەنلىق ھەرىمى خۇد موختارىش بەۋاۋى (يەككىتى كۇمارەكانى سۆڧىيەتلى سۆڧىيالىستى - ئىتتەاق جۇمھۇرىيات ئىشراكىيە سۆڧىيەتلى)، ئاۋى نەۋەۋىيە بە ۋوسى (سۆڧىيەتلى سۆڧىيالىستى سىكىڭ رىيەلىك)، لە بىئەۋە (سۆڧىيەتلى) ۋەشەكى ۋوسى يە بە مانى (نەۋەۋەمەن) يان (شۇرا)، يەكەكۇر لە ۋاپەرىنە كرىكارى يەكانى ۱۹۰۵ دروست بۇۋە كە (لەننەن) ئاۋى بۇرۇن بە ۋرۇۋە شىۋىيە يەت، دۇا لە شۇڧى ئۆكتەبەر ۱۹۱۷ ئەۋ (سۆڧىيەتلى) دروست بۇۋە كاتى كرىكاران ۋە جۇتارىان ۋە سەۋەتلىش ئەۋ

نەنجومەنمان يىلىك دەھىشا بۆ ھەلبۇاردىنى ئوتتەنمىيانو دواى بىرە سىستەمى
بىنچىنمى دەولەت، سەرزكەكانى سۆڧىتى بىرىتى بىوون لە :

(لىنېن: ۱۹۱۷ - ۱۹۲۴)، (ستالېن: ۱۹۲۴ - ۱۹۵۳)، (خروڧچەۋ: ۱۹۵۳ -
۱۹۶۴)، (برىڭجىنېف: ۱۹۶۴ - ۱۹۸۲)، (نەندىرۇيۇڧ: ۱۹۸۲ - ۱۹۸۴)،
(تشارنىكۇ: ۱۹۸۴ - ۱۹۸۵)، (گۇرباتچەۋ: ۱۹۸۵ - ۱۹۹۱) دوا سەرزك بىو.

يەككىتى سۆڧىت بەھۇى نەو ئابدۇلۇزى يە شىوعى يەتە تىوانى يىنايەكى
مەزىن لەناوھخۇ درووست بىكا بىگاتە تاستىكى وا پۇژىناۋاى وىلىك ھىناپۇۋە،
بەتايىمەت دواى جەنگى جىھانى دوۋم پۇڧى زىياتر دەستى يىنكىرد، ەك
پىزگارەمرى جىھان لەدەست نازى ناۋى دەرگىرد، لەگەل پۇژىناۋا ھەردەم لە جەنگى
ناۋاستەوخۇز جەنگى راگەياندىنى فەكرى و سىياسى و فەلسەفى و شارستانى بىوۋە كە
بە (جەنگى سارد) ناۋىراۋە، ھەتا دواى ھەفتاكانىش ھەر لەزىاد بىرون دا بىوۋە،
دواى نەۋە ھەندى قەبرىانى زانستى و سىياسى و ناۋىزى و كۆمەلەيەتى و دىروۋنى
واى بۆ پەيدا بىوۋە كە كارى زىياتر لەزىرخانى نەو يەككىتى يە كىرد، يە سىستەم
مەدرەسەى شىوعى يەت چارەسەر نەدەبىو ھەروەك لە نامەكەى (ا.خېنىسى بۆ
گۇرباتچەۋڧىش وا ھاتىبو)، بۆيە ويستى لە پىنى قىووت دانى جىھانى بەھۇى
ھىزى سەربازىيەۋە چارەسەرىيەكانى دەست كەۋى كە بە (بىنەماى بىرىڭجىنېف)
ناۋۇدە دەكر، نىتر سۇپاى سۆڧىتەتى و كۆبى و ئەلمانى ەك نامادە گاردى كۆمارى
جىھانى بە ئاشكرا دەپۋەنە پال كىشەكانى ناسپاۋ كەمبۇدىار لاس
سەردەكەۋىن و نەمەرىكا بە ترىناكى شەكىتى ھىناۋ لە گۇرەپانى جىھان
كشامەۋە، لە نەفرىقىاش لە دواى سەربەخۇى نەنگۇلا لە نىزان (بەرى مىللى بە
سەرزكايەتى شىوگىنىز نىتۇى شىوعى سەر بە سۆڧىتەت و بەرىيەكى ماۋى
پىنكەتابو لە بەرى نىشتىمانى و يەككىتى نىشتىمانى بەسەرزكايەتى جىۋزىڧ
ساقىبى لەۋىمەرى ناكۇكى دابوون، ھىزەكانى پوسى و كۆبى و ئەلمانى بەھانانى
بەرى مىللى ھاتىن و ئەنگۇلايان كىردە سەنگەرىكى تىرى شىوعى بۆ نەفرىقىا،

په لاهماري تډگاديني زانر درا دواي نه سيويار سزمانا ... له هه موږ پرېوه
سمرپازي په کان زهق تر هاتنيان بژ ناو نه افغانستان بوو له سالتي ۱۹۷۹، له دواي
مملاتني په خوتناوي په کهي نيسوان دوو پالي حزبي شيوعي نه افغانستان
(پمرچم) (خهلق) نموه بوو (حفيظ الله آمين) زال بوو به سمر (نور محمد تراقي) و
کوژوا، سويي سؤقيمتي راسته موخو له فرؤکه خانه دابه زين و په کسمر (حفيظ الله
امين) کوژواو (بايراک کارمل) يان کرده سمرؤک، بهو شينه ويستيان هه موږ
جيهان قوت بدن .. دياره نمو ياسايه (قانون دوره الحضارات) که له قورناني
پروژيش پيرووني باسي کراوه، زانا يانيش همر له (نهرستق) همتا (ابن خلدون) و
(تويتني) باسيان کردووهو (ناپلېون) لني کوشيوهو له ياسايه که ده کهي ده لني:
شارستاني په کان په پارووي گموره مردوون، نيتر په کيتي سؤقيمتيش بهو پارووه
گموره هاته مردن هه روه که نه لمانياو پري تانبا لمپيش نمو وا نه ممرپاکاش خهريکي
هه همان پارووه

هويه کاني کهوتني:

خورد کردنه دوي هويه کاني کهوتني سؤقيمت گه لن دريؤخايه نه همر ده تواني
په شه سمره کي په کانيان لن هه لوتيرين، به شيکي له ژيره وه کاري کردووه وه که له
سروو باس کرا هه ندي قمي راني به رده واهيش همر هه يو له شاپوروي و سياسي
کؤمه لايه متي و نه ژادي ... هه نديکيشيان راسته موخو يوون بهو شينه هيه :

۱- **فاکتوري زانسمقي** : نيمير اتؤري په تي سؤقيمتي پنچينه کهي نايدؤلؤزي
بوو .. همتا نايدؤلؤزي په کهي سه لامهت بوو زؤر گه شهي کرد له ناووهو و دهره وه،
دواي نمو، زانست و دؤزينه نوپکاني گهر دووني و کيمپاي و فيزيايي و بايو لؤجي و
به پروکاري نامادي و شايي (يان وه که خويانن کؤتمني بهر وه ميسالي) به

پېچموانه یې ښاغله نه لسه فییه کانی شوو نایډولوزیا په هاتمهوه^۱ ژیر خانه کانی شکاندو بهرهو قهیراتی تر ټنک روښت .

۲- **شاپوری:** نو هه موو بودجمو پیرستی په مادی یه یې بڼه بریوه بره دی ململانی له گمل پوژناوایه کی خاوهن ته کڼولو جیاو سرمایه داو شاپوری په کی زه به لاج، همدوم باریکی قورسی شاپوری کهوتیوه سر شانی، تیچووه کانی گلی زیاتر بوو له داهاته کانی، سره پای جزی بهرنامه یې شاپوری و نه لسه فدی مولکی یه ت و خرابی تهرزه کانی به هزی شیوعی یه ت له بهرهمدا.

۳- **سیاسی:** چمد رووداویک له جیهان هاته پتش له وانه:

۱- **بزوتنه وهی سندیگا کریکاره کانی ولاتانی سوسیالیستی نهو روپای** پوژنه لات له دواي سالانی ۱۹۸۰ مریان هه لدا به تابیستی له پوله ندا به سرزکایستی (لیخ قانونسا)، نه وانه نهک ته نیا داوای چاکسازیان کردی له ولاتانه ی خزیان به لکیر داوای نه مانی شیوعیه نیان ده کرد، نو خاله زور کاربگر بوو چونکه به حیاسی نه لسه فدی مارکسیزم چینی کریکار (پرولیتاریا) شیوعی یه ت دینیتته دی کهچی نهو بزوتنه وهی کریکاران دروست بوو یه کم داوای سپنه وهی شیوعیه ت بوو نهک سرمایه داری که پېچموانه ی هه موو بنه ما کانی شیوعیه ت و فکری مارکسی بوو .. ما کینه ی فیکری شیوعیه ت که رته سرسپرمانیکی نالوز تا نو سندیکایه له پوژنده له ۱۹۹۰/۱۲/۹ بڼه یه کم جار لریی هه لپاردن دهرچوون خزی شیوعی له بهرامبهریان مه زتترین شکستی هیتا.

ب- **شورشی نیلامی** له نیران: شورشیکی سرتاپایی بوو به هه موو مانا پېچموانه کانی (باسای شورش له شیوعیه تدا)، مه زتین شورش له دوی به هیترتربن قه لای سرمایه داری له سر دهستی مه دره سیهک (تایینی) که

^۱ بڼه زیاتر پروانه بهی زانستی لهو فهرهنگه.

(مارکس) به (أفینون الشعب) ی ولسف کردیو، گوايه سستېرېن فاکتور نایسته و لیره دا به کارترین فاکتور دهرچوو، بروه داینه سۆیه کی به هیزی گۆزانی جیهانپش زور به کارتر له شیوعییت، جینگه شی به شیوعییت لوق کرد.

ج- شۆرشی ئیسلامی له شه قفغانستان: له دژی داگیرکری سۆیه تی، یو یه کم جار سویای به هیزی سۆیه تی دوچاری شکستیکي وا بیتسه و، دیمه نیکي ناشیرینی یو جیهان و یو ناوه خۆش دروست کرد.

د- پروخانی دیواری (بمولین) پش: که له ۱۹۶۱/۸/۱۶ دروست کرابوو له سالی ۱۹۸۹ میللت پروخاندیان، نه و دیواره و دروست کرابوو که خه لکی له تهلانای (نهموون سۆشالیستی و شیوعی) پای ده کرد و نه و دیواره رینگری بوو، نیتر به پروخانی نه و دیواره دیمه نیکي شیوعییت و بلوکی سۆیه تی شهرمه زارو تاثیرین کرد ...

۴- فاکتوریکي زور ده گهن و به کلاکه ووه: له ماوه ی سێ سال له ۱۹۸۲ ههتا ۱۹۸۵ سێ سه رۆک مردن (چونکه له بیسته و حوکمی سۆیه تی سه رۆک نه ده گۆزا مه گه ر بردبايه)، هه ریه که له (برېنجینف، نعلنرۆبۆف، نشارنیکۆ) به و ماوه کورته مردن، نیتر پێ خۆش بوو که (گۆزباتچۆف) بگاته ترۆکی ده مه لات به خزی و نه و بیروبوچوونه ی (بیروستۆیکاکو گلارنۆست - واته الانفتاح والاصلاح وأعادة البناء)، ویستی سه ر قه پاغی نه و مه نه له هه لچوو هه لگري پش نه و ی به قینه و، نه و پاساوی نه و چاکسازیاته ی گۆزباتچۆف بوو که له ژویرخانی یه کیتی سۆیه تی و په یوه ندییه کانی نه نجام ده دا، په وتی نه و چاکسازی به به ره به ره گۆزترۆل و ناوه ندییه ته ده مه لات ی له ده ست ده دا و میلله تان و کۆماوه کانی سۆیه تی به به ره به ره سهربان راست کردوه، گه ره ترین کاریگه ریش یاخود دوا چه کرچی مه رگ ته و نینقیلا به کسه ی حزبی شیوعی بوو له ۱۹/۸/۱۹۹۱ دژی کۆزباتچۆف کردیان و سه رکه وتوو بوون، کۆزباتچۆفیان خانه تشین کرد به ناوی (بێ ته ندروستی) و دوو خرایه و به دوو رگه ی (قه رم)، لیره دا

دەۋرى (بۇرىس يالتىن) بۇ پۇۋى دوۋم دەركەۋت كە ئىم كاتى سەۋكى كۆمەرى
 روسيا بىر (لە چارچىۋەي يەككىتى سۆڧىت)، لە دۇى ئىنقىلاب راپەرى
 خۇيىشانداۋ مانگرتن لەناۋ (مۇسكۇ) دەۋرۋىرىۋ نىارەزايى كۆمارەكانى تىر
 دواى (۳) پۇۋ ئىنقىلابىي بە شىۋىي يەكان پاشەكشەيان كىرد، گۇربانىچۇڧيان
 ھىتاۋە دەسلەت، بەلام ۋەك دوا خەلىڧەي عوسمانلى ئاسا بەھى دەسلەتتى ۋ بە
 پىارە نەخۇشەكە مايمەۋ، زىائىر كۆنرۇلۋ ناۋەندىياتى لەدەست چىر، كۆمارەكانىش
 داۋاى سەربەخۇيىيان بە ناشىكراتىر كىردۋ حىزبە شىۋىي يەكانى كۆمارەكانىيان
 دوۋرخستەۋە، دوا دەستى پۇلەين لە يەككىتى سۆڧىتۋ گۇربانىچۇڧ ۋەشىئىرا نەۋ
 كۆپۈنۈۋەي نىۋان (بۇرىس يالتىن سەۋكى روسيا، لىۋنىد كراتشۇك-سەۋكى
 نۇكرانى، شۈمكىچ سىۋىي سى) لە ۱۹۹۱/۱۲/۸ يەستراۋ كۆتايىيان بە
 يەككىتى سۆڧىتى ھىتاۋ ھەلىيان ۋەشاندەۋە بە رەسى لە ۱۹۹۱/۱۲/۳۱ لە
 تەمەنى (۶۹) سانۋ يەك پۇۋ .

لەدۋايدا كارى كوشندەي كىردە سەرجەم فەكرى شىۋىي ۋ لە چالاكى كەۋت،
 ھەرچەند پاشماۋەي شىۋىي يەكان تەنزىرلىك دەكەن دەلەين شەۋە پىۋڧەيەك بىر
 مادام سەرمەيەدارى ھابىت نەۋا شىۋىي يەت ھەر بەدۋاى دىت، بەلام نەۋ
 تەنزىرەي (پىۋڧە)ش لاۋزە چۈنكە كاتى خۇي (لىنىن) نارى لە شۇڧىر
 تەڧەلاكانى ۱۹۰۵ ۋ ۱۹۰۷ ي پىۋسى نابوۋ (پىۋڧە) .

ئاساسچىلىكى ترسناك دەيتكى، بەنەفامىمۇ كۆمەلنىك نووسىرى دەسلەتداران بىر تىگە يىشتى لەر قولايىيە بە خىزايى ھەمان بەند دەيتۇنەو، ... لەكاتىكا ئەمىزۋى كۆنۈ نۆي دەينىن، تەواۋ پىچەوانەيە، جەنگە كانى ئەموروىا زۆرىسى ئاۋىشى جەنگى سەد سالىە يان سى سالىە ... لەسەردەسى ئوۋشدا ھەر ئەھمەدوۋ جەنگى جىھانىۋ جەنگى ساردو گەرمى نىران يە كىتتى سۆڧىيەتو ئەمەرىكا، قىتئەنامو كەمبۇدىا ولالوس لەگەل ئەمەرىكا، قىتئەنامو كەمبۇدىا خۇيەخۇ، قىتئەنام لەگەل چىن، ھەردوۋ كۆرىا، جەنگە كانى ئەنگۇلا مۇزەنبيق، ۋاۋاندا، يۇرندى ... زۆرى تىرى خۇيەخۇ لەگەل يەككرو ھەمورى لەگەل نىمپىيالىزمى جىھانى، جەنگى قۇكلاندى نىران بەرىتانىاۋ ئەرجەنتىن، كرواتيىاۋ سىرىيا، ... گەلى لە جەنگى كىشەى تىرىش ... بەلگەى زەقى پىچەوانەى ئەو بۇچوۋونو گەلەن، ھەلبەتە لە نىۋ جىھانى نىسلامىۋ ولاتە دواكەۋتوۋەكانىش ئەو كىشەو جەنگانە ھەيە ھەبۋە، بەلام ھۇيەكى (نىسلام) نىيە چۈنكە زۆرىسى دەسلەتدارانى جىھانى نىسلامى سەر بەيەكى لە مەدرەسەكانى پۇزھەلاتى يان پۇژناۋايى بىرۋە، راستە ئا رادەيەكى چاك دەسلەتتى دىۋىكراسى جەنگى كىشەى كپ دەكاتەۋە، بەلام ھىشتا زۆرىسى كىشەكانى نىستى جىھانىشى لەدەرەۋەى ولاتانى نىسلامىيە، ئەگەرچى ولاتانى نىسلامىش بەھۋى ئەو مەدرەسان پاكاتەيان بۇ ئاكرى، لەۋانە: نىرلەتداۋ بەرىتانىا، باسك وئىسپانىا، كورسىكاۋ فەۋەنسا، زۆرىسى ولاتانى ئەمەرىكاى خواروۋ، زۆرىسى ولاتانى ئەفرىقىياش، لە ئاسپاش نىرىلانكاۋ تامىل، كىشەكانى ناۋەخۇى ھند، جگە لە كىشمىر ۋەك ھىندۇسۋ سىڧى، لە چىن كىشەى تىبەتەكان، زۆرى تر،

لەناۋ ولاتانى نىسلامىش ئەو كىشانەى سەرى ھەلدەۋە لە دۋاى دارمەنى خەلافەتى نىسلامى پەيدا بۋە، ۋەك كىشەى كورد لەگەل ھەر چوار داگىركەرى، مەغرىپوۋ بىبابانى پۇژناۋ، ئەفغانىستان خۇيەخۇ لەگەل داگىركەرىكانى، جەزائىر، سىرودان، بەشىكى تر مىللەتەنى نىسلامە داگىركاۋە لەلايەنى تر ۋەك چىچان

روسىيا، كىشمىر ھىند، خوارووى لوبنانو ئىسرائىل، فەلەستىن ئىسرائىل، كۆسۇفاو سىرىيا، بۆسنەو سىرىيا، مۆرۆ فلىپپىن، دوتىرانىن بلىتىن ئىستا ھەر رۇژناۋايە ھىزەكانى جەنگى بە جىھان پەرت كىردۈدە بە دەگمەن وولانتىكىسى نىسلامى ھىزى لە دەرەۋەى سنورى خۆى ھەين.

• باسكردنى چەند دانىيەك لەو كىشانە كە ھەم كارىگەرى لەسەر رەۋىسى فەرەنگەكە ھەيە ھەم لەسەرۋاقىمى ئىستى جىھانى (ھەلبەتە زۆر بە كورتى و پەستراۋى) لە چارچىتەرى پىتاسىكى سەرەتائى بۆيان، تا خوتىنەر زىاتەر ناسنامە جىاجىياكانى نەو چەمەك زاراۋانەى لەو پىنكەتە ئالتۇدە ھۆر نەبجام و نامانچو لايەنەكان و رەۋىت و فاكشەرەكانى لەو كىشانە بەدۇزىتەدە، بەھەمان شىۋەش بو نەو كىشانەى و تازە سەر ھەلدەدەن... ھەند.

• لە كىشەى ئىشتىمانى و نەتەۋىيەكان كە لەدۋاى جەنگەكان دىتەۋا تىيىنى دەكرى زۆربەى نەو مىللەتەنى كىشەيان ھەيە لەگەل نەتەۋىيەكى سەردەستى داگىر كەر، نەوا مىللەتە ژىردەستەكە رەبەنتەرە نەك ھەر لە نەتەۋە سەردەستەكە بەلكو لە ھەمەو نەتەۋەكانى ناۋچەكەش، ۋەك كورد لە ھەمەو مىللەتەنى ناۋچەكە رەبەنتەرە لەسەر خاكى خۆى، باسك لە نىسپانايو لە ھەمەو نەۋرۇپىيەكان كۆنتەرە لەۋى، بەرەمەر لە ھەمەو سەردەبەر نەفرىيەكان كۆن تەرە... بەسو شىۋەش دانىشتىرانى رەسەنى ھەردوۋ نەمەرىكاو ئوستىراليا، تەگرەكان لە شەئىبىيا- ھەرچەندە شەئىبىياش شارستانىيەكى كۆنى ھەيە لە شەفرىقىا بەلام سەرتەكەى لە مەمەلەكەتى نەكسۇسىت دەست پىدەكا (۵۰۰ سال پ.ز) لە نارچەكانى تىگىرى-، نىنجا مۆرۆ لە فلىپپىن، تامىل لە سىرلانكا، ئىرلەندى غىلىلى زامانىيەكان لە ئىنگلىزەكان، فەلەستىنىيە سەردەبەكان لە نىسرائىلىيەكان، رۇمى (غەجەر) لە ۋولانتانى نەۋرۇپى،... ھەند.

(۱)

جەنگى جىھانى يەكەم الحزب العالمية الأولى

جاران بىر پىتەرە جىھانىمى جەنگ دەپتورا، كە زۆرىسى ولاتى گىرنگەكانى جىهان بەشدار بوونايە، بەلام بە سىرغىتىكى خىرا بەپىتى سىردەم ناستى جىهان گەلى جار بىر پىتەرە جەنگى جىھانى روويناو ... بۆيە شو پىتەرە زۆرورد نىسە، نەپتى ۋە فاكىرىنىكى تر ەدەيە كە جەنگى پىن بوو دەپتە جىھانى نەپتى نەدەيە جىهان لە سەدەكانى (۱۷-۱۸) بىرەو (جىهانگىرى - ەدەلەمە - جىهانايەتى) دەروا ... يان بەرەشكاوانە تر بلىنن نىتر لىترە بەلولا ەمەر جەنگىك بىت جىهانىيە مادام جىهان پروپىتە دىيەكى بچووك، نىتر تەنھا دوو جەنگى جىھانى روو نەداو، جەنگى غىراق ۋە نىشان، كوت، كۆسقا، ... نەوانە ەمەروى جەنگى جىھانى چوارەم ەوتەم دەيەمە، ... بەلام بەپىتى شو رىزكردنە بارانە نىتمەش لەسرى دەپۆين:

جەنگى جىھانى يەكەم: لە سالى ۱۹۱۴ پارا دەستى پىكرد لە سالى ۱۹۱۸ كۆتايى پىن ەات، شو ەدەلەتەي نىمپراتۆرىيەتى ۋە پەلامارو زالىيەتتە فراوانەكەى جاران جىنى نەدەپۆە لە سنوورى ولاتىكى نەتەوەي دەسارگىر، بەتايىت تەكنۆلۇجىي سەربازىش پوو لە گەشە بوو، نو بارودۆخە ەلچىروپەرو چوو ناو سەرمادارى جىهان ... نىتر چەندىن تەوەرەى خۇبىستى ۋە بەرژەندى لە كاكەلى لىبىرالزىمىتىكى پىن بىيرو پروا يەكى دەگرتەو ە سەرنەم ناوەندىكى دۆرلارو نانارامى لە تەوروپا دروست كىرەو كە پىكەت بوو لەچەند بەرپەكى دۇ بەيەك، ئەلەسانيا زۆر پەرى سەند لەلەلەش بەرىتانيا ۋە فرەنسا لە دۆى شەلمانيا بوون نىتر وای نىنات ئەلمانيا ەجەرو نەمسو بولگارىيا بوونە بەرپەك بە ناوى ولاتانى تەرە، بەرىتانيا ۋە فرەنسا ۋە ئىتالىيا ۋە بېلگىيا كەوتتە بەرپەك بەناوى ەاوپەپانان، ئەدوايىدا عومەنىش كەوتە بەرەى شەو ەو شەمىرىكاش بۇ

به‌ره‌ی هارپیمانان، به پیتی (world book encyclopedia) به‌ریتانی چرار
هۆی سه‌ره‌کی هه‌یه بۆ نه‌و جه‌نگه:

۱- سه‌ره‌لدانی نه‌توره گه‌رایه‌تی.

۲- زیاده‌بوونی هه‌یزی جه‌نگ.

۳- مللانی و ناگۆکی له‌سه‌ر ولاتانی داگیرکراو.

۴- هارپیمانیه سه‌ربازیه‌کان.

به‌لام له هه‌مووش گرنگتر نه‌ویه لایه‌نی شه‌ری مرۆفه که ده‌سه‌لاتی به‌رو، له
ژێر گه‌شه‌ی ته‌کنۆلۆجیای جیهانی-وه‌ک نیتستاش- که به‌ره‌و ترسانگی ده‌پوا
(ناسایش) زامن نابێ مادام سه‌رچاوه‌کانی هه‌یز له‌ده‌ست که‌سانیک به‌ن (لایه‌نی
ده‌روونی زāl بێت به‌سه‌ر لایه‌نی نه‌خلاق)، فاکته‌ریکی به‌زر هه‌بوو له‌و جه‌نگه
بۆی نه‌چووینه نه‌ویش نه‌وه بوو، هه‌ریه‌که ویستویه‌تی به‌ فاکته‌ره زاله‌که‌ی خۆی
کۆنتڕۆلی عه‌وله‌مه‌یه‌ک^۱ بکا که له‌و سه‌ره‌ده‌می هه‌ر ناویشی له‌نه‌نرابوو ...
نیه‌ر زۆر هۆی تر هه‌بووه نه‌وانه ناویان نه‌راوه هۆیه ناواسته‌وخۆیه‌کان، هه‌رجی هۆی
راسته‌وخۆشه به‌هۆی تیه‌زکردنی (جینشینی پادشای نه‌مسا) (نه‌رشیدۆک
فرانسیس فردیناندو هارسه‌ری) له ۲۸ / یۆنیۆ / ۱۹۱۴ به‌ده‌ستی (پرانسیپ)ی
قوتایه‌کی سه‌ری له ریکخراوی تیه‌زیه‌ستی (کف الاسود) بوو، به‌هۆی داگیرکردنی
بۆسنباره، له‌دوای نه‌و رووداوه نه‌مسا مۆلته‌ی (۴۸) سه‌عاتی بۆ صه‌ربیا دیاری
کرد تا نه‌و بکوژانه ته‌سلیم بکا، یه‌که‌سه‌ر شه‌ری نه‌مساو صه‌ربیای له‌هه‌لگیرسا،
هه‌ریه‌که له فعه‌ره‌نسا، به‌ریتانیا، روسیا (قه‌یسه‌س)، لای صه‌ربیان گه‌رت، ناویان
(هارپیمانان بوو)، نه‌لمانیاو مه‌جه‌ریش لای نه‌مسیان گه‌رت به (هه‌یزی ناوه‌ند پان
توور) ناو ده‌بران، عه‌سه‌هانیش له‌سه‌ره‌ده‌ستی نیتسه‌ادیه‌کان خزانه نیه‌و نه‌و جه‌نگه
له قازانجی نه‌لمانیا، بێ په‌زاسه‌ندی خه‌لیفه، دوا‌ی زۆریه‌ی ولاتانی جیهان که‌وتنه
نیه‌و نه‌و جه‌نگه، بۆ یه‌که‌م جار له‌و جه‌نگه فرۆکه‌ی شه‌رکه‌رو چه‌کی تۆمه‌اتیکی و

۱ بۆ زیاتر نینگه‌شتن به‌روانه (چه‌مکی عه‌وله‌مه) له‌و خه‌ره‌نگه.

(٢)

جەنگی جیهانی دووهم الحرب العالمية الثانية

ئەو جەنگە لە ساڵی ١٩٣٩ هەلگیرا لە ساڵی ١٩٤٥ کۆتایی هات، زیانی گەلی زانیاری فراوانتر بوو، بەشێکی زۆری دروژکراوی ھۆیەکانی جەنگی جیهانی یەکەم بوو، ئەوجارە (ئەدۆلف ھیتلەر) بەخۆی بە ناپۆلۆنۆیایەکی نەتەو-گەری سۆشیالیستی و تەکنۆلۆژیای سەربازی تۆکمە کردبوو بۆ تۆڵە سەندنەوەی سەروەریەکانی ئەڵمانیا و جەنگی جیهانی یەکەم و ھەتا ھەلەمەتەکانی ناپلۆنیۆش تادەگاتە پووداوەکانی جائی سی سالتەکش، گە ڕێکەوتنی ویستفالیای ساڵی ١٦٤٨ ی لێ ھاتە ئاراوە، .. مەللان لەسەر زالیەتی جیهانی و ناحەزیەکانی لەگەڵ (ھاوێ پانان) یش ھەر بەردەوام بڕو، نەوێ گۆرا بڕو پووسیا لە قەیسەرێوە وەرگەرا بۆ شیعەت و ئەو سەردەمی (ستالین) سەروک بوو، بەرەکانی جیهانی بەو شێوە داوەش بپرو: ئەڵمانیاو ئیتالیاو یابان و دوايش ئەلبانیاو بولگاریا و تایلاند و پۆمانیا و فەلەندا و مەجەریش ھاتنە ئەو بەرەي بە ناوی (ولاتی ئەو-ر - دول المحور)، ئەو ولاتە گرنگانەي تریش ھەموو لەلایەك بون یان ھەلسوگەوتی نازی ھیتلەری وای لێکردن بچنە بەرەي (ھاوێ پانان) کە ژمارەیان (٥٠) ولات بوو، لە سەرەتادا ئەڵمانیا سەرمەگەوتنی مەزنی بەدەست ھیتا پاریس و مۆسکۆش گیرا، لە ساڵی ١٩٤١ ئەمەریکا ش ھاتە مەیدان تا ساڵی ١٩٤٣ بەرەبەرە ئەڵمانیا شکستی ھینا، جەنگی یەکلاکەرەو ئە پووسیا دروست بوو، سوپای سووری پووسی بەخۆی ئەو عەقیدە مارکسیە توندو تۆڵە ئەڵمانیای شکاند، لە ٧ / مایز / ١٩٤٥ ئەواو شکستی ھینا، بە پیتی ھەندێ پەوایەت داواشو ھتلەر (ئیفای) خۆشەویستی گواستەرە، سوپای پووسی گەیشتنە ناو بەرلین، ھەواتی جیاچیا لەسەر چارەنورسی ھتلەر ئیفا ھەبوو گواپە خۆیان کوشتی، ژمارەي کوشتار بەپیتی ھەندێ نامار گەیشتنە (١٧) ملیۆن سەرباز جگە لە ھاولاتیان.

(٣)

جەنگی عێراق - ئێران / الحروب العراقية الإيرانية

لە یێش چوونە ناو ئەو جەنگە چەند لایەنێکی هزکاری ئەو جەنگە هەیە بەدیی ئەوانە ناتوانین روو بچین لە گەڵی: -

١- حزبێ بەعس لە عێراق لە ساڵی ١٩٦٨ز دەسلاتی گرتە دەست، حزبێکە لە ریزی فاشی و نازی بوو، ئایدۆلۆژیایەکی ئالۆزی ترسناکی هەبوو، بە شێتەڵ کردنی ئەو ئایدۆلۆژیایە دەردەکەوی سەرچاوەکانی لە گۆرە، پێکهاتبوو لە: شۆڤینیستی نەتەوە گەری (وەک لایەنی کۆمەڵایەتی) + رێبازی میکانیکی وەک (لایەنی سیاسی) + دیکتاتۆری و تاکرەوی وەک (لایەنی دەسلاتی ئیداری) + سۆشیالیستی نیشتمانی وەک (لایەنی عەقیدەیی) = حزبێ بەعس .

وەک ئێینیی دەکرێ دۆخە هەرە سێی مەدرەسەکانیان وەرگرتوو و تێکەڵیان کردوو ئەو رێبازە لێ دروست کرابوو لە لایەن (میشیل عەفەق، شەبلی عیسی، الیاس فرح...) ئەوانەش لە عەلمانیە کارێگەرەکان، بەتایبەتی ئەو (سۆشیالیستی نیشتمانی و شۆڤینی نەتەرە گەریە کە...) هەمان ترخی بنچینەیی ئایدۆلۆژیای فاشی و نازی بوو، جا ئەو حزبە بەو تۆنەیی جەلهوی عێراقی گرتەبەر دەست .

پێکهاتەیی عێراق :

وەک ناشکراوە عێراق لە نەهەمی دابەشی مایکس پیکۆ ١٩١٦ ئەو قەوارە وەرگرت، نەگینا نەگوردستان و نە (وادی الرافیدین) نەفرات الاوسط و نەویلاستی بەسەر و نەناوچەکانی (سەن المقدسة) سەر بە عێراق نەبوونە، عێراق ویلاوە تێکەش نەبوو، کەوتیوو ئێوان کورفە و بەسەر، نیتر ئەو قەوارە بۆ

مەبەستی نیرۆبالیزمی دروست کرا، .. بۆیە تاهاوسەنگی و تاییەیه کی خەستی ببو بەنچینه، لە ۵۴٪ شیعه، ۲۲٪ کورد، ۵٪ کەمەیهی، ۲۰٪ ئسونه، حزبی بەعس و سەرکردایەتیه کی بو پەرەتی لە نێوان ئەو (۲۰٪) یه پێکهاتیرون ... یەلام تا پیش شۆرشێ نیسلامی نێرانی ۱۹۷۹ ئەخشەیه کی تری کۆمەلایەتی زالی بوو، ئەویش ۲۲٪ کورد، ۷۸٪ عەرەب، ئەو ئەخشەیه لە گەمەل دروست بوونی عێراق لە سالی ۱۹۲۱ و راپوونی ئەتەوایی بەردەوام بوو، ئەو ئەخشەیه و دیکتاتۆری و تاکرەوی و شۆفیتیەتی حزبی بەعس قورسایی و سەمی ئەتەواییه کی زۆر لێکەوتبوو سەر کورد، بۆیە کورد لە شۆرشو تەقەلایەکی مانو ئەماندا بوو، تا لە پێکەوتنی جەزائیر ۱۹۷۵ (صدام حسین) بەشتیکی زۆری لە خاک و ناری (شط العرب) پێدا یەشای نێران بەرامبەر پیلانێکی فراوانی نێو دەولی جەرگ سەر لە دژی شۆرشێ نەیلول و شکستی پێ هێتا، کورد یە کجاری کەوتە مەبەتیه کی پێوینە، لە خراوووش شیعه کان لە ناوەندە گرنه گەکانی عێراق پێشەس بوون، لە مێژووی ئەو عێراقە ئە شیعەیه کە زۆرایەتیشن) ئە کوردیکیش سەرۆک نەبووینە، کەواتە ئەو بارودۆخە زۆر ناسک و لەرزۆکە لە تێزە بۆ هەر وروژانێک، .. لێرەدا شۆرشێ نیسلامی نێرانی دەستی پێکرد و سەرکەوت دەبێ چەندە کاریگەر بیت لە سەر ئەو عێراقەو بو دۆخی .

• شۆرشێ نیسلامی لە نێران لە ۱۹۷۸ دەستی پێکرد بو سۆزو هەتچورنە نیسلامیە راپەرە کەشی لە ئەجەف بوو، بە فەرمانی حزبی بەعسی دەرکرا، لەوێ بۆ فەرەنسای دوازی لە گەرمە شۆرش گەرایەو ناو نێران و شۆرشە کەیان سەرکەوت لە ۱۹۷۹ ... هەر لە گەمەل سەرکەوتنی ئەو شۆرشە جیهانی هەژاندو بەخەبەری هێنانەو، لە هەمان زیاتر کاری لە سەر عێراق کرد، شۆرشێ کوردستان بە تەوژمەر هەلگیرسابو، ئێکەمی (۳) بەشی عەرەبی عێراق هەست و نەستیکێ نوێی بۆ دروست بوو، ئەخشە نیشتیمایەکانی گۆڕی، بەو شێوە هەم سیستەمی سیاسی عێراق و هەم

سیستەمی کۆمەڵایەتی عێراقی کەوتە مەترسی، لەگەڵ چەندین هێزی ناوەکی ترو نیقلمی و دەولی، (صدام حسین) خۆی پۆ ئەو جەنگە نامادە کرد، لەسەر تادا (أحمد حسن البکر) لێ خست و خۆی جیتی گرتەوه، کۆمەڵێک سەرکردە حزی بەعشی لە سێدارەدا، بە دەست لە پشتدانی پۆڵەلات و پۆژناو و زۆرەیی پۆژمە دژ بە میللەتانی ناوچە کە بەینی هەنێ سەرچاوەی بێ لایەنی تەمەریکی ئەوا (تەمەریکا و سمودیە) زیاترین هاندەر و سازدانی ئەو جەنگە بووینە، بە کەم هەنگاو بە هەلوێشاندا ئەو پێکەوتنە کە جەزائیری ۱۹۷۵ لە پۆژی ۱۷/۹/۱۹۸۰ دەستی پێکرد، دواي چەند پۆژیک (صدام حسین) جاری جەنگی لەگەڵ ئێراندا، دێسان ئەو (پێسایە) هاتەدی کە دەلێن تا کێشە کورد چارەسەر نەبن تە عێراق و نە ناوچە کە نارامی بە خۆوه نایین و جەنگی عێراق ئێران و دوايش کۆیت هەر درێژکراوه جەنگی عێراق لەگەڵ کوردستان دروست برون .

قادسیەیی صدام:

ئەو ناوه نەدریسی هێرشە کە عێراق بوو لە ۱۹۸۰/۹/۲۲ پۆ سەر ئێران لەمناکا، لەگاتینکا سەرکردایەتی نوێی ئێرانی سەرفاڵی پێکخستەوهی دام و دەزگای دەوڵەتی ئێران برون، کەمتر نامادە بوو پۆ ئەو جەنگە، لە سەر تادا عێراق لاسایی هێرشە کە ئێسرائیلی پۆ سەر عەرەب کردەوه هەلسا بە فڕۆکە بۆردومانی زۆرەیی فڕۆکەخانەکانی بەشی پۆژناوای ئێرانی کرد و هێرشێ زەمینیش دەست بێ کرد، پوو بەریکی فراوانی زەوی داگیر کرد بە کسان بوو بە (۴) هێندە پوو بەری ئوبان) وەک (عەتەن خیراڵله) لەوکاتە پایگەیاندا، لەوکاتەوه عێراق وای ئەتھامی ئەو جەنگە دەخوێندەوه کە چەند پۆژیک بھایەنی و بەسەرکەوتوویی بگەڕێتەوه ناو عێراق و چاوی ئەیارانی پێ بھێکێتی، .. بەلام بەتکرەنەوهی ئێران پۆ هەموو دەست پێشخەریەکی عێراقی و جیهانی هەموو

نەخشە سیاسى و سەربازىيە كاتى عىراقى ھەلەشاندە، ئەسەرەنادا ھاوسەنگى ھىزى نىوان ھەردو لا ھەو شىوھە لەلايەن چاودىرە ستراتيويەكان ديارى كرا:

لە زەمىنى عىراق بەھىزتر ھەو، لە ناسمانى كەمىك نىران، لە دەريايى نىران زۆر بەھىزتر ھەو، داوا سياسىيەكانى عىراق لە شىوھى مەرج ھەو، بريتى ھەو لە گىرپانمەھى نمو ناو خاكەى درابوھە شاھ لە رىكەتەنى جەمزانى ١٩٧٥، ھەندى داواى تريتى ھەو لەوانە: گىرپانمەھى (طنب الكورى) (طنب الصغرى) (جزيرة أبو موسى) بۆ (شانشىنى عەرەبى يەكگرتو).

ئەو جەنگە بە (٢) قۇناغى سەرەكى تىپەرى، يەكەم ھىرش و سەرەكەوتنەكانى عىراق و سەردەھامى تا سالى ١٩٨٢، قۇناغى دووھم ھىرشە پىچەوانەو كوشندەكانى نىران ھەو توانى سويای عىراقى لەناو ھەموو خاكى نىران دەپەرتىن و چارەتووسى پۇلى عىراق لەو پەرى ترسانكى داھەو، بەلام ھەموو جىھان ئەوجارە بەراستەخۆتر بەھانى عىراق ھاتن، بەتايەتەولتەنى كەندار (نەجمەنى ھازىكارى كەندار) يان پاگەيانە لە ٦ / ٢ / ١٩٨١ كە پىنكەتەو لە (نىسارات، بەھرەين، سەودىيە، قەتەر، عەمان، كويت)، تىنجا (٣) فۆكەى نۇفاكى سىخورى بالای ئەمەرىكى ھاتە سەودىيە بۆ سەردەشتى و پىنساى و چاودىرى ئەو جەنگە، شارەزايانى جەنگى فەرنەسى و روسى و زۆر ولتەنى تر ھاتن بۆ نەخشەى نوو و داڕشتەھى سويای عىراقى كە تىنكو پىنكە شەكەو، لەگەڵ زۆر ئىجراى ئىقلىسى و جىھانى و ناوھەكى لەوانە پىنكەوتنى نىران (ى.ن.ك) و ھەكۆمەتى عىراق بۆ دانوسان لەو ساتە ناسكەدا، بەكارھىتەنى چەكى كىمىيەى دژ بە نىران . ھەموو ئەوانەو چەندىن فاكتمەرى ستراتيويى تەرى نەھىنى عىراق توانى ھەو واقىعە نۆتيەى سەربازى ھاوسەنگى و ھەتتا ئىك ھەو جەنگە بىنا كە بريتە لە قۇناغى سىيەمى جەنگەكە، لە سالى ١٩٨٤ ھەو تاكۆتايى جەنگ، نمو جارە ديسان خەرىك ھەو عىراق ەك جارى دووھم تىنكە پىوخى، بەلام سويای ئەمەرىكى بە راستەخۆ ھاتە كەندار كەوتە جەنگ لەگەڵ نىران، ئەو پزۆھى كە

عێراق (فای) گرتەوه له سەرانیسمری کەنداو جەنگی نێوان ئەمەریکا و هاوێمانانی بوو لەگەڵ نێزان، ... تا لە پۆژی ۱۹۸۸/۸/۸ نێزان بەناچاری قایل بوو بە بریارەکانی وەستانی جەنگ کە لە لایەن (UN) راگەیەنرابوو شەپی (۸) سالتەش کۆتایی هات.

لەو جەنگەدا هەریەکە لە (UN) و دەزگا جیەانی نەکان هەتا راگەیاندنیش زیاتر دەرکەوتن کە هەروا هێزە بریار دروست دەکات نەك هەق، ساناترین پرسیاران پێ وەلام نەدەدراوه ناخۆ کام لا لە نێزانی پان عێراقی دەست درێژکارن، هەرچەندە ئەو جەنگە لەبەر چاوی ئەو جیەانە ڕوویدا، تەنانهت یەگجار وەزیری دەرەوی ئەلمانیا دانی پیا هێنا کە عێراق دەست درێژکارە بەلام بەخیزا یی لێی پەشیمان بۆوه، ئەو لە کاتیگە بوو هەتا نەگەر کەستیک یی ناگا بووبی لەو جیەانەو لەسەر نەستیرەیهکی تر بەهاتبایە سەرنجینکی ئەو جەنگە ی بەداوایە ئەوا چەند نیشانیەکی زەقی پێوه دیار بوو کە کامیلی دەست درێژکاون، لەوانە :

۱- ناوی ئەو جەنگە لەلایەن عێراقەوه ناو نرابوو (قادسیە صدام) لەلای نێزان ئەو جەنگە ناوی نەبوو، تەنها ناوی هێرشەکانی هەبوو .

۲- لەسەرەتادا عێراق بوو مەرج و داخواری هەبوو، لەوانە: ناوی کەنداو، سیف سەد، زین القوس، طنب الکیری والصغری

۳- لەسەرەتادا عێراق سەرکەوتوو بوو نێزان هێزی لە سنوور نەبوو.

۴- لە ڕەهتی جەنگە کە عێراق وازی لە مەرجەکانی هێناو هەر نێزان بوو مەرجی هەبوو .

۵- لە هەمووی گەرنگتر هەر نێزان بوو داوای لێژنەیهکی جیەانی دەکرد کە بین دەست نیشانی دەست درێژکار بکەن، عێراق یەك جاریش ئەو داوایە نەکرد پان پێی قایل بیت ..

٦- دواى بەردەوامى جەنگە کە عێراق لە ئەقەلایەکی بێ وچان بوو بۆ گوزینی مێژووی هەلگیرسانی جەنگ لە (٩/٢٢ بۆ ٩/٥).

نێر هەر عێراق بوو لە بەرامبەر مێژووی جەنگ و زەمان و زەمینى دەست پێکردنى دەستکاری واقیعیکی دەکرد لە پێش چاوان، زۆریەى وڵاتانی کەنداو بەتایبەتی (کوێت) بە دەش و سپیەوه، بە خراپ و چاکهوه .. هەر لای عێراقی دەگرتو .. ئەو فەرمرۆدەش پێر بێو وەلامەى عێراقە بۆ کوێت ﴿مَنْ أَعَانَ ظَالِمًا سُلْطَةً اللَّهُ عَلَيْهِ ...﴾ (هەرچی یارمەتى زالم بنات خۆی گەورە وەبەر زولمى ئەویشی دەخا).

ئەو جەنگە کۆتایی هات بەلام عێراق کەوتە ژێر بارێکی قورسى قەرزو پابەندى ئەخەشە سیاسەکان، لە گەڵ سروشتى شەپانگیزی رژیمی عێراق بازى پێنا بۆ جەنگینى تری کەنداو و داگیرکردنى کوێت کە دەست و پەشتیوانى جەنگى پیشروی بوو.

(٤)

جەنگی عێراق - کۆیت

یان راست تر بڵێن داگیر کردنی کۆیت لە لایەن عێراق چونکە کۆیت بەرگرییەکەی
رای سەویای زەبەلاحی عێراقی پێشە کرا هەتا بەئەندازەی هیتزو بەرگری
پێشەمرگە کوردستانیش .

بارودۆخی جیهانی و ناوچەکە :

کۆمەڵە ئێک بارودۆخی نوێ هاتە پێش لە جیهان و ناوچەکە، سەرکردایەتی
عێراق (صدام حسین) هەستی بە گەڕانگێهەکی نەکرد، لە هەمووان گەڕانگەر کەم
بوونەوێ پۆلی بوو بەرامبەر قەڵای رابوونی نیسلامی (بەوسفی دۆژناوا)،
لە لایەن پۆڵەلات و پۆژناو و ولاتانی عەرەبی و کەنداو بە پشتیوانی
هەرانی گێری کانی نەمەریکا و نیسرائیل ترانیان نەو شەپۆلەی بەناوی (تەنزی
الشوفا) ی نێزان راپەگرن، نێر (صدام حسین) نەو نازە پێشتری لە لای ولاتانی
عەرەب و هەموو بەرە دژ بە رابوونی نیسلامی ئی بۆو تەفرەو لە خۆبایی لە
قەبلاندنی بارو دۆخی جیهانی و ناوچەکە، گەلی جار یاخی دەبوو لەو بەرە،
بەتایبەتی لە ژێر رۆشنایی نەو گۆراتکاری ترسانکە لە هەوسەنگیە کانی جیهان
دوویداو جەمسەری یەکی سۆفیەت بەرەو هەلەوشانەو بوو، پۆلی
ناکچەمسەری و زالیەتی نەمەریکی سەری هەلدا ..

لە ناستی ناوچەکەش تێکنە گەشتنێکی ترسانکە هەبوو لە نێوان عێراق و
ولاتانی عەرەبی بەتایبەتی کەنداو، لەولایە (صدام حسین) بەروانگێهەکی نەو
نەبامانە جەنگی عێراق و نێزانی دەخوێندەو کە هەر نەو پارێزگاری پاسەوانی
دەرگا و دەروازە کاتی پۆژەلاتی عەرەب و گۆریە نەو نەبویە شەپۆلی (خەینی) لە

ولائاتی كەنداو نەدە گەڕایەو،، لەو لایەش ولائاتی كەنداو خۆیان دەیانزانى نەگەر
نەوان بەهائای عێراق نەهاتبونایە نەر هەموو پشتبوانى پۆژناروا لە پێنى نەوان
نەبوايە عێراق لەسالى ١٩٨٢ تێكەو پێك دەشكا .. نێتر نەر هۆكارە دەروونیەو
چەندین هۆى تر جۆرتێك لە ناتەبایی عێراق و بەشێك لە ولائاتی كەنداوى گرتیۆو،
لەناو دۆخى عێراقیشدا (صدام حسین) زۆر زالى ببوو، هەموو كوردستانی
لەسەر جەم (٨٠ - ٩٠ كم ٢) كۆكردیۆو، هەموو دێ و شارۆچكەكانى كیمیاباران و
وێران كرد بۆ یى سزاو نارەزاییەكى جەهانى وا، لە خوارووش هاوونەبەكى
سەروو، هەموو نەوانەو شەڕانگیزی سەركردایەتى عێراق بۆو هۆى خولێكێكى تەرى
جەنگى لە گەل كۆیتى یارمەتى دەرى لە دۆى تێران و كوردو .. لە گەل كۆیت پێنج
جۆرە پێكەوتنى دراوستی و عەرەبى و جیهانىش هەبوو ..

كۆتە :

كەوتۆتە دامىنى عێراق، پۆبەرەكەى ١٧٨١٨ كم ٢، پەرە لە نەوت، جاران
ولائەو پایتەخت و دانێشتوانى بەك بسو، تا سالى ١٩٤٦ زۆر هەزار بسو،
مێژووێكى ناوهدانى واى نیە جگە لەچەند بنەمالەكەى پەوئەند، لەكۆنەو پێش
ئێسلام سەر بە نێمپراتۆریەتى فارسى بروینە، پەيوەندیان لە گەل نینگلیز
لەسەدى (١٧) را دەست پێ دەكا، لەسەردەمى عوسمانى بەشێك بسو لە
ویلايەتى بەسەر (نەوشە پاساوى داگیركردنەكە بسو) بەلام نەو كاتى عێراقى
سیاسى نەبوو، لە سالى ١٩٦١ كۆیت سەوبەخۆیان وەرگرتوو، شێوى
دەسلەتێان (نەمیریە)، سۆپایان لەچەند هەزار پاسەوانێك ئێتاپەمێ، ئێستا
ژمارەى دانێشتوانیان ئێكەى (٢) ملیۆن دەبێو كرتكارێكى زۆرى بیسانى و
ناسیایی نەفریقى خزمەتێان دەكەن، لە راستیدا زۆربەى سەركەكانى عێراقى
هەر لایەلا داواى كۆیتێان كردوو، هەر لە نوورى سەعید، عبدالكريم قاسم،،،
تا صدام حسین، هەرچەندە بەلگەبەكەى یاسایى و مێژوویى تەواویش نیە ..

چونکه عێراق خۆشی بەلگمیه‌کی مێژووی نیه، له‌ جه‌نگی عێراق - ئێران، کویت زۆر به‌ تووندی پشتیوانی عێراقی کرد؛ (شیخ عبدالحمید کشك) له‌ ووتارێکی هه‌ینی دا له‌ سالی ١٩٨٠ راپه‌گمیانده‌ك پێشبینی .. نه‌گهر عێراق له‌ و جه‌نگه‌ ناره‌وه‌ایه‌ی دژ به‌ ئێران سه‌ركه‌وێ خۆشترین و نزیكترین سه‌نده‌وێج (كویت)ه .. نه‌وه‌ بوو دواي (٨) سال هاته‌ دی ..

داگیرکردنی کویت:

به‌مبانی رۆژی ٢/٨/١٩٩٠ عێراق به‌لاوکه‌راوه‌یه‌کی چارداو جیهانی سه‌راسام کرد، تیاپاداوا هاتبوو که گه‌لی کویت راپه‌رپیرون و ته‌ختی به‌نه‌ماله‌ی (صبح زاده)یان تێك ڕوو خاندوو، تا نێره به‌میانکه‌ی عێراق به‌وو، له‌ لای (کویت)یش هه‌موو دام و ده‌زگای راپه‌گیانده‌نی وه‌ستابوو ته‌نها به‌ك نێزگه‌ی رادیۆی له‌ کار نه‌گه‌وتبوو، نه‌ویش ته‌نها به‌ك بانگه‌وازی بۆ جیهان دووباره‌ ده‌کرده‌وه‌ و هاواری ده‌کرد که جیهان به‌هانه‌یان بێت بۆ نه‌و هه‌ینه‌تیه‌ی خه‌لکی کویت تێیکه‌وتوو، له‌ دواي چه‌ند ساتێك ده‌رکه‌وت هێزه‌کانی عێراق که ماوه‌یه‌ك بوو له‌ سه‌ر سنووری کویت به‌زیاده‌وه‌ کۆ به‌یونه‌وه‌ هێرشیان کردوو و کویتیان داگیر کردوو، هه‌رچه‌نده‌ عێراق به‌رده‌وام بوو له‌ سه‌ر نه‌و سیناویزییه‌ی چارنامه‌که‌ی و (علاء محمد علی) کویتیه‌کی کرده‌ سه‌رۆکی کویت دواي ماوه‌یه‌ك نه‌و (سه‌رۆك علاء) خۆی و ده‌وله‌تی کویتی گوايه به‌ یاساییانه‌ هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌و به‌وو شاری نۆزه‌ده‌یه‌می عێراق، ئیتر کاروانه‌وه‌ی جیهانی و عه‌ره‌بی زۆر به‌تووندی ده‌ستی پێ کرد له‌ هه‌موو لایه‌ك، خه‌یترترین سه‌زای نابووریه‌که‌ به‌وو له‌ ١٦/٨/١٩٩٠ به‌ داسه‌پاندنی نابالۆقه‌ی نابووری که ده‌ماده‌ست کاریگه‌ری نووندی له‌ سه‌ر عێراق کرد، چونکه‌ خۆی کۆمه‌لێك نابالۆقه‌ی ناوه‌کی و ئیقلیمی خستبووه‌ سه‌ره‌خۆ، ژێرخانی نابووری عێراق بریتی بوو له‌ (٣) ته‌وه‌ری نابووری سه‌ره‌کی، به‌كه‌میان: كشتوكاڵ که به‌ده‌ستی خۆی وێزانی کردبوو، دووه‌م: پێشه‌سازی له‌ جه‌نگه‌کانی عێراق - ئێران و

عێراق - کوردستان و ئێران کرابوو، سێیەم: بازارگانیشتی لە گەڵ ولاتە دراوسێیە سەر بە خۆکان بە بازارگانی نوێشموو داخراوو، تەنها لە گەڵ ولاتانی کە سەر بە رۆژناوا بوون، بۆیە هەر ئابلقە کە چارەرا لە لایەن (UN) یە کەسەر سەرکەوت بە تۆکمەیی.

چەندین پڕیاری تری لە سەر دەرچوو تا لە کۆتاییدا مۆلەتی یاسایی نێو دەوڵی درا دوا مۆلەت ١٩٩١/٢/١٥ بە ئەمریکاو هاوێ پانان کە بە زەبری هێز عێراق لە کۆیت دەرپەڕین تا لە ١٧-١٨ / ٣ / ١٩٩١ هاوێ پانان (٣١ ولاتی جیهانی) هێرشبان دەست پێکردو عێراق زۆر بە توندی شکستی هینا، هاوێ پانان دەیان توانی شاری بەغداش بگرن، بەلام جەنگیان ڕاکرت.

سەرەنجە کانی ئەو جەنگە:

- لە هەردوو بەشی سەر و خوارووی عێراق میلیت راپەڕین لە (٨٠٪)ی خەلکی عێراق هەتسان؛ بەلام توانی بەهۆی هێزەکانی گاردی کۆماری کە لە بەرامبەر هێزی بیانی بە کاری نەهینا بۆ میلیتەتی خۆی بە کاری هینا و بە درێندانە کوژاندیو، بەره زامەندی ئەمەریکاوە.
- ئە دای کۆمەڵێک بڕیارو دانۆستاندا، کوردستان لە ژێر کۆتسەرۆکی حکومەتی عێراق بە یە کجاری دەرچوو.
- بە هۆی زیاتر لە (٤٠) بڕیاری (UN) عێراقیان خستە زیندانیەکی و لە کار کەوتبوو، هێلی (٣٩) و ناوچە دۆ فرەن سەر بە هۆی عێراقی شۆق کردبوو.
- بە پیتی سەر بە لگە نامەییە (٦٨٧) ی (٣/٤/١٩٩١) لیژنە ی پشکنین دروست بوو.
- سزای ئابووری ئابلقە دانیش هەر بەر دەوام بوو.
- کێشە توندو نەرمی نیوان لیژنە ی پشکنین و عێراق ناو ناو هەر بەر دەوام بوو ئەمەریکا ش بەر دەوام ناو ناو لە عێراقی دەدا.

- له گه‌ل ۱۶ / ۸ / ۱۹۹۸ سه‌رۆکی نه‌مه‌ریکی بناغه‌ی یاسای رزگاری عێراقی مۆر کرد.
- له‌گه‌ل چه‌ندین هه‌نگاوی ترو پروداوی ۱۱ ی سپتیمبر داگیرکردنی عێراقی خێرا کردوه تا له‌ ناداری ۲۰۰۳ سویای نه‌مه‌ریکی و به‌ریسانی عێراقیان داگیر کرد، بێ نه‌وه‌ی به‌رگریه‌کی وا بکا .. نه‌وه‌ش به‌ چه‌نگی سێ‌یه‌می که‌نداو ناسراوه .

نه‌وه‌ چه‌نگه‌ گرنگه‌کانی نێوان ده‌وله‌تان بزو، نێستا کێشه‌کانی میله‌ه‌نان له‌گه‌ل ده‌وله‌تانی داگیرکهره‌کان باس ده‌که‌ین.

(٥)

کێشه‌ی خوارووی سوودان

ئەو رێسایە نیوەی راستە کە دەلێ: کێشه‌ی ئەتەمویی نوێ لە گەڵ سەرەخۆی نەتەوێ سەر دەست دروست دەبێ، هەر لەوێشە ئەو و تە بەنرخە (نهرۆی) هیند لە کتیی (لحات في تاريخ العالم) کە دەلێ: تا دوینس ئەوانە (مەبەستی تورک و عەرەبە ٠٠) خۆیان چەسواوە و ژێر دەست بوون کەچی نیتاوا بێ بەزەمیانە خەلکی کورد ژێر دەستە دەکەن.

خوارووی سوودان کە زۆر بەی مەسیحین بەکێتکە لەو کێشانە، سوودان و لاتینکی کۆنە لە مەعجمەکانی یاقووت حەمەوی نین بەتوتەو تابلیمۆس نین خەلەوون هاتووە، لە ١٩٥٦/١/١ سەرەخۆی وەرگرتووە، هەر لە ناهەنگی سەرەخۆییدا وەرچەرخا بۆ ئەو کێشه‌ی، لە کاتێکدا عەرەبی سەروو تاهەنگیان بوو خەلکی خواروو کەوتنە نێگەرانی و ئەو کێشه‌ی زیاتر زەق بۆ بەچاکی بەشداری تاهەنگە کەشیان نەکرد، لەو کاتێکدا ئەو ناو ناو راپەرپوون، سادام سیستەمی دەسلەت شاقولێ و نەتەو گەری بێت ئەو راستە لە گەڵ سەرەخۆی نەتەوێ سەر دەست نۆتۆماتیککی لە دەستدانی سەرەخۆی نەتەوێ کە هاو سنوورە کەمبەتی، یان بە گشتی کە سنووری بیاییه کسان نەبێ بە سنووری جوگرافی نەتەوێهە کە، بەلام نابێ ئەو راستیە زەقە راستیەکی شارواوەمان لەبەر بیاتەو بێتە پاکانە بۆ سیستەمی نیمپریالیزی، چونکە لە وەرچەرخانی نیمپراتۆریه‌کان بۆ دەوڵەتی هاوچەرخێ یاسایی ئەو سەرچەم داگیرکاریه گشتی و پان و بمریتە کاتی نیمپراتۆریش دەگوازێتەو بۆ داگیرکاریه‌کی خەست و تاییەت تر، هەر بۆیەش لە گەڵ وەرچەرخانی سیستەمی نیمپراتۆری بۆ سەرەخۆی سوودان ئەو ژێر دەستە گشتیە جاران چڕ بۆرە بۆ سەر خواروو، نیت سۆزێش و بمرگێ تاییەتیش دروست دەبێ، یە کەم تریشقی سەرەلەدانیان بۆ سالی ١٩٥٥ دەگەریتەو، گەلێ جار راپەرپوون، دواجار سالی ١٩٨٢ سۆزێیان دەست پێکردەو

بە سەرۆكايەتنى نەقسەرىنكى سوپايى سودان (جۆن گەرنىنگ) لەدايك بوى ۱۹۷۳، بەناوى (بزووتەندوى پزگارى خواروى سودان) لە ژيئەنارى (سوپايى پزگارى گەلى سودان - spla = Sudan people liberation army) زۆرىيى حەكمەتەكانى نەتەوگەرى غەربىي سودانى ئەو جۆلانەوەيان بە كرىگرتەو جىساوازى خوازو تىنگەدەر لەقەلەم داو، بەلام لەداوى نۆمەتەكان لەسەردەمى حەكمەتى (ئىنقاز) و كاتى دەخس تەربىي زياتر دەسەلاتدار بوو چەند جارنەك دەست پىشخەرى كرا بۆ (پايرسى - ئىستەاء) بۆ يەكلا كۆرەندەرى ئەو كىشەيە، بەلام وا ديار بوو (spla) نيازى زياترى هەبوو يان يىنى سېتەردايرىو كە قايىل نەبى، چونكە ئەو كاتى هەريەكە لە مىسرو نۆگەندائو ئەربىرياو ئەسىپيا .. لە دۆى سودان بوون لەگەل بەرىي جېهانى، لەناوەخۆش نۆيۆزسىيۆنى سەروو (حزب الأمة + حزب الاتحاد ... وورە حەزبەكانى تەرى وەك حەزبى شىيوعى و ناسرى .. لەگەل (سپلا) بەرەبەكيان پىشكەتتا لە ژيئە پۆشەنبايى بەرە جېهانىيەكەى دژ بە رابوونى ئىسلامى، ئەو جارە داواكارىيەكانى (جۆن گەرنىنگ) لە سەرووى كىشەى خواروو دەرچوو كەوتە چوارچىرەى ئەو بەرەيە، هەمىو لايەك چەمەنەيەكانى بەرەگەز ئىسلام و چەمەنەيەكانى خواروو پىشكەو داواى سەركيان نەو بوو، ئاين لە دەولەت جيا بىكرىتەو، لەگەل پەواى ئەو كىشەنەش لىزە دا ناسنامە راستەقىنەكان ئاوەلا دەبنو ئەو جۆرە سەركردانە بە شىنكەن لە مەنەتەيى مىللەتەكەيان، ...

ئەو كىشەيە بەرەدەوامە بەو دۆخەى، لەكۆتايى سالى ۲۰۰۳ رىكەوتىنىك مۆركرا لەنۆن حەكمەت بەسەرۆكايەتنى عەس حەس بەشىو جۆن گەرنىنگ، گەشتە رىكەوتىنىك بۆ ماوەى ۵ سال، بەشدار بن لە حەكمەت و جىگىرى سەروك كومار لەوان بن، داوى رىفروندامىك بىكەن بو برىارى چارەنوس، جۆن گەرنىنگ پايدى جىگىرى سەروك كومارى وەرگرت و داوى لە فرۆكە كەوتە خوارووەو سەردو جىگىرەكەى ھاتە جىنى .

(٦)

کێشەى فەلەستین

لە بابەتى (زایوتى) بنچینه‌کانى نەوبرۆکە باس کرا، شکایە سەرنجى بەدەوه، هەلبەتە چاوپرێنى یەهودو پۆژناوا لە فەلەستین کۆتە، جارتیکى تر سەلاحەدین نەو چاوجنۆکیەى بۆ چەندین سەدە دوورخستەوه، ئەوا لەقۆناغى نوێدا دیمان یەزکەى (شەعب الله المختار) زیندوو کرایەوه. زایوتى لێهاتە دى، نێتر بەدواى نیشتمانیک بوون پەیدای بکەن بۆ داوشتو بانگى ئەو پێرو بەرجەستە کردنى لە دەولەتیکدا، لەگەڵ قۆناغى نوێى نێمپریالیزمیش تێکى دەکردەوه، یەكەم جارى (بارون هەرش) تەقەلای ئەو پێرو وڵاتیک بۆ یەهودیەکانى رۆوسیا لە (نەرجه‌نتین) دروست بکا، ئەو وڵاتانە ئەو کاتى تازە دەدۆزانمەوه دەکران و دەقۆشان لە لایەن نێستەمارەکان بەیەكتر، دواى (تێدۆو ھەرتزل) داواى کرد نیشتمانیک بەدۆزێتەوه بۆ ئەمەو یەهودى جێهان ئەک تەنھا یەهودى رۆوسیا، فەلەستینیان دەست نیشان کرد، ھەرتزلو حاخامى گەورەیان دووبارە داوايان لە (عبدالحمید) کردەوه تا سنجاقى (قدس)یان پێ یفرۆشێ .. قایل نەبوو ... بەلکو (عبدالحمید) زیاتر فەرمانى دەکرد تا زەوى و زار لەو ویلايەتى نەفرۆشتە یەھودیەکان، عبدالحمید لە پێروەریەکانى خۆى دەلى ئەو زۆر دڵەنگى کردم لە (ئەقلاى ١٩٠٨) بەسەرم دا ئەوەیو ئەو لێژنەى هاتە لام یۆ تەبلیغ و دەست لەکار کێشانەوێم کە یێنیم ئەو یەهودیەى تیاہ کە چەندجار هاتە لام تا فەلەستینی پێ یفرۆشێ !!

یەكەم جا وا پێشنیار کرا کە (تۆگەندا) یان (کینیا) ئەو نیشتمانیە بێت، لە جەنگى (حەتین) وا لە (صلاح الدین) ترسا بوون تەدەوێران ئەو ئەزمۆنە دووبارە بکەنەوه، بۆیە جارجار نامى زارى سولتانەکانیان وەرەگرتو داوايان لێدەکردن کە بەبارە فەلەستینیان یفرۆشێ. وەك چۆن ئەمەریکا فلیپینى لە ئیسپانیا بە (٢٠

میلیۆن) دۆلار کړی و بمریتانیا (کۆرسیکا) له نیتالیا کړی، له سهرده می نهو کړین و فرۆشته نیشتمانیکی تهوار باوی هه بوو؛ (رووشیلد) ددوله مهندي بهناوبانگی ژاپونی نوښتمانیکی نارده وه لای (سولتان عبدالحمید) بۆ کړینی سنجاقی قودس ... به لām سهرکه وتوو نه بوو^۱، نه وه یان به هیچ شتیه یه نه کرد، ههر که خه لافوت لاواز بوو نهو تهقه لایانه دیسمان به ناشکراتر پروویان سورانه وه بۆ فەلەستین، دواي نیشقلابی ۱۹۰۸ عه لمانیستی تورکی به هاریکاری عه لمانیستی عهره بی نهو پرۆژه یه زیندوو بۆوه، نیشته دیه کان له گهل بهرپرسیانی عهره ب له کتیرکڼ دا برون بۆ فرۆشتنی ویلايات، لیبیا هه وراج کرابوو به دوو به له می جهنگی بۆ نیتالیا، پروویاری فوراتی فرۆشته نینگلیز، ... یه کڼ له هۆیه کانی راپهرینی شیخ عبدالسلام له کوردستان له دۆی نیشته دیه کانی تورک نهو خاک فرۆشته بوو، کاتی خۆی بری (۵ ملیۆن) لیسه یان به (عبدالحمید) دا بۆ کړینی فەلەستین، به ترندی رهتی کرده وه، به لām نیشته دیه کان به (۴۰۰۰۰۰) لیسه یان فرۆشت، دوايش عهره ب خۆیان به گهر له شکری نینگلیز کهوتن به سهرۆکایستی جهمعزالنسبی و فەلەستینیان له عوسمانی ستانده وه و ته سلیمی بهریتانیا کراو، نویش بۆ نيسرائیل ناماده ی کرد، که چی جیتی گالته جاریه له لایمن عهره به نهتموه گهریه عه لمانیه کانموه بهو پرۆسه یه ی (شریف بن حسین) ده لیتن: (الشورة العربیة الکبری)!!.

له پيشدا به یانی (سایکس - بیکن) ۱۹۱۶ دا پریشرا تا میلله تانی نيسلام پارچه پارچه بکړئ و توانای یه کپرون و یه ک بهرگری نه بن، ههر تیکبکیرن، تا رځ خوش بیت بۆ به یان و به لیتنکی تر، بهو شتیه به له به لیتنی به لفرۆی ۱۹۱۷ ی و هزیری دهره وه ی بهریتانیا (نهرسر بلفور) به لیتن به یه هودییه کان درا و لا تیکیان له فەلەستین بۆ دروست بکمن، دهقی به لیتنه که:

۱ بۆ زیاتر برهونه موسوعة سير تاريخ الإسلامی - الدولة العثمانیة - ۷۲ ج، ههره ها خفایا عهدین - حسام الدین شمرنوک، ههره ها برهونه (العثمانیة و الاسلام و اثرها فی نشاة الدولة العراقیة المحدثة).

خۆم بەبەختیار دەزایم لە جیاتی مەری خاوەن شکۆ شای بەریتانیا ئەو
 روونکردنەوتان لەبارەى قابیل بوونمان لە ئەلھومەنى و مزیزان بۆ ئەو بەتێنەنى بە
 یەھودیە زایۆنەکان دابوو مان - (حکومەتى خاوەن شکۆ بەچاوى سۆزەو
 دەروانىتە دروستکردنى ولاتىك بۆ گەلى یەھود، چى لەتوانای دابى بۆ ئەو
 مەبەستە درتقى ناكا، دەبن لای ھەموان روون بۆ نابى لە فەلەستین پێشیتلى
 مافە مەدەنى و پاسایەکانى خەلکى ترى (نایەھودى) بکرىت) زۆر سوپاستان
 دەکەم، ئەو روون کردنەووم بە یەکیتى زایۆنى یگەیمەن - دلسۆزان ئەرسمەر
 بلفۆر ۲/تشرىنى/۱۹۱۷.

بەو شێوە لەدواى داڕمان و دابەشکردنى خەلافەت و بە پێى نەخشەى سایکس
 بیكزى ۱۹۱۶ لە مەبنەتى گەلانى وەك فەلەستین و كوردو میلەتانی ئەر دروست
 بوو، فەلەستین لەدوا قۆناغى لەدەست بەریتانیا بوو بە پێى سیستەمى
 (نیشتاب)ى كە ولاتانى وەك: عێراق و سوریای ئوردەن و عەرەبیەكانى ترى
 بۆ دروست بوو، ئەو چەكە تێنیدا یەى كە (عصبة الامم) مۆزیزان كورد بۆ
 بەریتانیا لە ۲۴ یۆلیۆ/۱۹۲۲ز لە ۲۸ بەند پێك ھاتیو، تیایدا: بەلێنى بەلفۆرى
 تۆماركرا بوو، ساناكردنى كۆچى بەھود (جسود) وە وەرگرتنى ناسنامە لە پال
 عەرەب بۆ یەھودیش، زمانى نینگلیزى و عەرەبى و عەبرى رەسمى بێت ..
 بەرەبەرە بەرنامەكەى بلفۆرى تەواوكرد تا لەناكاو لە ۱۹۴۸ كشایەو
 فەلەستینی بە (تەتەو یەكگرتووەكان) سپارد، لە ۱۵/ ۵/ ۱۹۴۸ جازى دروست
 كردنى قەواری زایۆنى درا لەسەر بەشێك لە فەلەستین بەناوى (دەولەتى
 ئیسرائیل) كە لە دەستووریدا بەو بیناسە ھاتووە (نارى دۆلەت كۆمارىكى
 سەرەخۆى دیوكراسى ئیسرائیلە)، ئیسرائیل وشەىكى كەنعانى كۆنە لە دوو
 وشەى لێكدا و پێك ھاتووە (ئیسر+سەرباز، ئیل+خوا) واتە سەربازى خوا (جند
 الله یان عبد اللهش دیت) ناھاژە بە ناوى ئەو ولاتە كۆنەى گوايە مەملەكەتى

(شانوول، داوود، سوله یان) بروه، به ناوی مه مده کستی ئیسرائیل له (۱۰۲۰ - ۹۲۰) پ. ز.

زۆر به خیرایی له لایمن نهموه یه کگرتوه کان دانی بیا هیترا به پینی بریاری (۱۸۱) سالی ۱۹۴۷ له ۱۱/۳/ ۱۹۴۹ به پینی به لگه نامه ی ژماره (۲۷۳) به نهدام وهرگیرا لیتی، به زۆرینه ی (۳۷) دهنگ به راهبهر (۱۲) دهنگی هژو (۹) ی بیدهنگ، له دوا ی جار دانی ئیسرائیل له ۱۹۴۸ فلهستین گرا (۳) بهش، قطاع غزه، بۆ میسر، (صفه القریبه) بۆ نهمردین له ۱۶/ دیسمبر ۱۹۴۹ نهمردنهش به په می بریاریدا به مه کجاری به شیک بیت لیتی، دوا ی ئیسرائیل له ۱۹۶۷ داگری کرده، له زه مینه یه کی رابوونی نهموه گه ری عه رب زیاتر پایه کانی ئیسرائیل پشمو بسوو، به کاری تهرۆستانه تاوینکو تاوینکی تر به ریکه وتنی خو به ده ستوه دانی وه کو (کامب دیقیده، نوسلو، شهرم شیخ، ...) قۆناغه کانی به کاره ی نانی زاراوه ی دان بیا هیتانی ده ستا نانی عه رب بو شیه و قۆناغه دا تیپهری: کیان الصهیونی المزعم، عه د الصهیونی، ما یسمی بدوله الإسرائیل، دول الإسرائیل المحتله، ... تا نهموژ گه یشتنه ناسایی و (ده وتنه ی ئیسرائیل، یا نیستا داوایان نهموه به تهنه نا نهمو خاکه ی له سالی ۱۹۶۷ له ده ستیان داوه وهریگرتوه به راهبهر دان هینان به ئیسرائیل به ناوی یشه مای (الأرض مقابل السلام)، له دوا ی رابوونی ئیسلامی له هه شتا کانی سه ده ی رابودوو هه ریه که له (هماس، جهاد، حزب الله ...) گه موره ترین هه ره شمن له سمر ئیسرائیل، له میژووی عه رب په که م جاره خاکیان له ده ست ئیسرائیل رزگار یکه ن بن دانوستان و سه ودا له سمر دهستی حزب الله، به هیزو بازووی خۆی خوارووی لوبنانی رزگار کردو ئیسرائیلی ده کرد له ۲۰۰۰ ز، (هماس) بیش بالینی سه ربازی به ناوی (عزالدين قسام) دروست کرد، عزالدین قسام نه و ناوه مرجاهده بروه له (جوبله ی سوریا له دایک بروه، له دژی نینتداب و دوا ی له فلهستینیش له

۱۹۳۵ راپهرینی ناشکرا کردو دواي شهيد بسو ... نيسستا ته وایي پټ
علمانیهی دده لاتداری عمره ب له سر رهوتی سو دواو پټکها تنن به هدر جوړی
بیټ به هزی (السلام خیابان استراتیجی الوحید) ... تنها نیسلامیه کانتن به ته مای
بهرگری و شوړشن له تواناشاندا همیه، له هه مان کات نمو نیسلامیانه خودی
علمانیه دده لاتدارد عمره به کانو دده لاتنی فله مستیش به توندی به سره کانتن
دوکرئ، تا نمو رادیه گلن جار له گهل نیسرائیل و نه مریکا دوه گونه یه ک بهره
له دوی نیسلامیه کانتن.

(٧)

کێشەى گـورد

دواى لاواز پرونى خەلافەت، بە نەپتى لەرنکەرەتنى سايکس - بيکۆ سازانۆف ١٩١٦ پريارى دابهشکردنى مەملەكەتى عوسمانى درا، كوردستانىكى نيمچه نازادى خاوەن كۆمەڵەىك دەرەكە و مەزنەش كرا بە چوار پارچەى سەرەكى، دواى مۆركردنى لۆزان (١٩٢٣) لە جياتى سيقەر (١٩٢٠) وە هەلومەشاندنەوى خەلافەت بەمەكجارى لە ١٩٢٤ / ٣ / ٢ لە لایەن عەلمانیەتى نەتموویى تورك بە سەرۆكایەتى ئەتاتورك، بەهاریكاری رۆژئاواو شیعەیت بە سەرۆكایەتى (لینن)، دەستان بەسەر سەرۆكى كوردستان داگەرت كە قورسایى چەندایەتى و چۆتایەتیەكەى لەوى بوو، ئەدوایدا خوارووی كوردستانیش بە دەردى سەرۆ و چۆر بەهۆى تاكتیک و فیلمازی تینگلیزو ئەو ریفراوندووی و بیلایەتى موسل، كوردیش نەیانترانى مانای سترتیژیەكانى سەرەنجامى ئەو داوايەیان چیه بەشیک لەخۆشیان عیراقیان هەڵبژارد، ئێتر ئەو کێشەیش لەگەڵ دروست بوون و سەرەخۆی نەتمو و سەردەستەکان بەزەفی و بەمانای نەتمووی دروست بوو، لە ئەنجامى سى هەنگاری پینچموانە :

- ١- دارمانى خەلافەت .
- ٢- پەیدا بوون و هاتنى فەكرى عەلمانیەتى نەتموویى .
- ٣- وەرچەر خانى سیستەمى نيمپرا تۆریەت بۆ سیستەمى دۆلەتى نەتموویى و كورد تیايدا ئەو وەرچەر خانە بەجى ما ..

ناوەندى ئەو كێشەیه لە سەرۆكى كوردستان را دەستى پى كرد چونكە شۆرشى نەتموویى توركى لەوى زووتر دەستى پى كرد، لە بەشى خوارو و شۆرشى رزگارى وەك سەرۆ نەبوو بەلكو عیراقتیكیان لە نەبوونەوى دروست كرد، بۆیه مەلەبەندى كیشمو مەملەتیەكە لە سەرۆ بوو، شۆرش و راپەرینەكانیش بەو مانایە یەكەم

چار لهوێ دەستی پێکرد، جوولانەری رزگاری نیشتمانی کوردستانیش هەر لهوێ سەری هەلدا، باشرترین پێناس ئەو جوولانەوێ کێشە کورد لە دروشمی راپەرێنە کەمی (شێخ سەید) دەدۆزێتەوە: (پێان گەڕانەوێ خەلافەت یان کوردستانیش سەرەخۆ بێت) ... نیشتر ماناگانی ڕوونە، واتە لە خەلافەتدا نەگەر کێشەش هەبووبێ کێشە نەتەوێی نەبوو، کێشە کورد کێشە هەزاران ساڵ نیە، سەدان سالیان نیە بەلکو وا بۆ یەک سەدە دەچێ، لەگەڵ تەمەنی قەدەقەیی ئیسلام و قەدەقەگەکانی جل و بەرگ و فەرھەنگ و زمانی کوردیش کرا، لە چوایەتوێ دەستوری، تا ئێستا هەر بەردەوامە، سەرھەری مائۆ وێرانی و سوتاندن و کیمیایی و بە عەرەبو بە تورک کردن و تواندنەو... لەکاتیگە کورد لەپێش تورک زیاتر بە (٢٠) سەدە لەو ناوچەیی بوو بە پێی مێژووی مەزقاپەتی، بە پێی قورئانی پێچیزیش کورد کۆنترین کەسانێک لەسەر زەوی خۆیان، هەموو بەلگەکانی بوونی بە دەولەتیشیان هەیە زیاتر لە زۆر میلەتی تر، ولات هەبە سەرەخۆیە (٤/١) دانیشتوانی کوردستان و ڕووبەری کوردستانیش پێک ناھێنێ، ڕووبەری دەولەتی فاتیکان تەنھا ٢١^١ کم^٢)، زاترین و کۆنترین میلەتی جیهانن کە سەرەخۆی نەبێ، (بۆ زیاتر سەرنج بدە تەتەوێی کورد) (پڕۆژەگانی رزگاری کوردستان - لە بەشی قیگەری).

(۸)

كىشىلەرنىڭ ئۆلۈمى

زۆر جارىزاس لىق دەكرى كە دىموكراسىيان كۆمەلگەسى مەدەنىيان بىلەن
 غەلىمانى كىردى دەولەت .. چارمىرىلە بىز كىشىلەرنى فرە پەنگ ونىشتىمانى و
 ئەتەبىلەكانىش، جارىزاس دىموكراسى بىلەن دىمانى ھەمىر دەردان ناو براۋە ھەروەك
 لى راپىورتى كۆنگرە بىلەن كەم دەروەسى (ى.ن.ك) ۋا ھاتوۋە، ھەرچەندە نەمىر
 بۆجۈرە ھەلچەلەپ پىش تىش بىلەن ھەمان ئەندازە ھەلچەلەپ باس لى شىوئىيەت
 كراۋە گوابە دىمانى ھەمىر دەردانە تىلدا جىھاننىكى بىلەن كىشەت پىشكەش
 دىكا ... ھەت، ئىستە نەمىر كىشەلەپ پىشور نەمىر كىشەلەپ ۋا لىناۋ جەرگە
 چارمى دىموكراسىيە، ئۆلۈم نىشتىمانىكى سەرىلەپ لى روى جىرگرافىش
 كەتۈتە سەروۋى بىرئانىيا دەرپىلەك لىكىيان جىلە دىكەنەۋە، نەمىر كىشەلەپ
 ئىستە ۋا بىرەۋە ھەمىر بىرئانىيا لى ئۆلۈم لى سەروۋ، (۶) ھەمىرەپ پىشەت
 (بەلغاسە) راستەۋە ھەمىر بىرئانىيا مەزەن ۋە ۋەش كىشەلەپ،
 ھەرچى ئۆلۈم لى خىراۋە پىشەت دىلە، (۶) ھەمىرە ھەمىرەپ پىشەت ئىستە.
 زىمان ۋە ھەمىرەنگە ناپىر نەمىرە ھەمىرەنگە ئابىيەت ۋە جىلەپ ھەمىرە، سەروۋى
 نىشتىمانى ۋە ئالەپ ھەمىرە لى گەل بىرئانىيا، بىرئانىيا ناۋى خرابەلەپ
 دىشتوانى نەمىر ناۋچەلەپ ئىستە بىرئانىيا بىرە، دوى لى سەمىر دىراۋىك تۆمەركىر
 دىلەپ كىرە ھەمىرە ئىمپىراتۆرىيەت، بۆلە ئۆلۈم لى ھەمىرە ناۋەش زۆر
 دىلگەرن، ئۆلۈم لى ماناۋ دىرگە تەم ۋەمىرە تەم، ژمارە دىلەپ دىشتوانىيان بىلەن پىشە
 نامارى ۱۹۹۱ تىزىكە (۶) مىلئۇن، زىمانىيان غىلەپ ۋە نىنگىلەپ دىشتەن،
 ھەروۋ زىمان پەسىيە، ناپىن مەسىحىيان لى ۴۳۱ زىلە گەپشەۋە، ئىستە
 مەزەبىيان كاتولىكە بىلەن رىۋى ۹۵٪، لى كاتىكە ئىنگىلەپ كەن مەزەبىيان
 پىرۋىستانە، كىشەلەپ ئۆلۈم لى مەزەن لى گەل بىرئانىيا بىلەن چەندەن سەدە

دەگەر پێتەوه، هەردەم بریتانیەکان و پستوویانە نێرلەندا داگیر بکەن و بە تەواوەییەوه بخرێتە سەر بریتانیا، ئەوانیش هەر لە شۆڕش و بەرگری دا بووین، لە هەر سەردەمێک بە پتی سیستەمی خۆی ئەو ناکوکیە هەبوو، ئە نایینی و مەزەبەیی و ئیمپراتۆری و ئیتساش را بە تیزی نەتەوهیی، مەژن ترین راپەرینەکانیان لەسالی ١٩٤١ ز بوو، (کرومۆل)ی بریتانی بەتوندی تێکی شکاندن، ... بەرەبەرە وەک نەریشی ئیمیرالیزمی و داگیرکاری پرۆسەیی یاکتاوی رەگەزی لەسەر شێوەی دروست کردنی کۆمەڵگەی ئینگلیزی و هیناسی زیاتریان بۆ ئێرلەندا و دامەزراندنیان لە بەشی سەروو بەردەوام بوو، وۆریەیی ناوەندە گرنگەکانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانیان بەوان دەسپارد، ئیتر بەریتانیەکان لایەنگیری پرۆتستانیەکانی ئێرلەندا پان کردوو کە وۆریەیی ئینگلیزن لە دژی کاتۆلیکەکان کە وۆریەیی ئێرلەندای رەسەن، لە شتی کردنەوهی دا مانای کێشەیهکی نەتەوهیی نیشان دوو نەتەوه دەخەشی، لەسەدەکانی ١٨ و ١٩ ئێرلەندیەکان دووچاری کارەساتێکی سامناک بوو لەسەر شێوەی (جینۆساید)، بەهۆی ژەهراوی بوونی پەتائە (کە بەرەهەمێکی سەرەکی ئێرلەندایە)، لە ملبۆینیک زیاتریان لێ مرد، بەو نەندازەیش کۆچان کرد بۆ دەرەیی ئێرلەندا، ئەو پروداوە لە کۆتاییدا لەسەر بریتانیا وەک پیلان حساب کرا، هەرچەندە لەو شێوە بە نەهاتی و گرانی لە هندو چین و ڤووسیا و ئەفریقا ڤوویان داو ... بەلام کارەساتێکی بابۆلۆجی و! جینی گومان بوو .

لەگەڵ راپوونی نەتەوهیی و ڤەرچەرخانی سیستەمی ئیمپراتۆری بۆ دۆلەتی نەتەوهیی و بوونی ستووری رسمی ئەو کێشەیه بەهەردوو تەوهری نایینی و نەتەوهیی بەگەرەمی سەری هەڵدایەو، بزووتنەوهی بیری نەتەوهیی وەکو جیهان لەدوای سەدەیی بیست زیاتر خەمڵی، حزبە نەتەوهیی خوازەکانیش لەدوای سالی ١٩١٤ دروست بووین، لە سالی ١٩٢٠ - ١٩٢١ جۆریک لە سەرەخۆی بە ئێرلەندا درا لەلایەن بریتانیا، لەهەمان کاتدا یاسایەکی دەرکرد (٦) هەریەمی ئێرلەندای لە

سروو جیا کرده، که زواریه‌تی په‌کمی نینگلیزن وه مه‌زه‌ب پرۆتستان،
 ناویشی نا نیرله‌ندای سروو، نیرله‌ندای خوگورو و نیرله‌ندیه په‌سه‌نه‌کانی شو (۶)
 هریمه‌ش بهر هه‌نگاره قابل نه‌بون، نموده کیشی نیتسای نیرله‌ندا، له سالی
 ۱۹۴۹ نیرله‌ندای خواریو به‌کجاری مه‌ریه‌خوی خوی و مرگرت، به‌لام نیرله‌ندای
 سروو که له (۱۹۲۰) وه له خواریو جیا کرایه‌وه، هر له‌سهر بیرتانیای مایه‌وه،
 به نیرله‌ندای خواریو دوتسری نیرله‌ندای سه‌ریه‌خو (بیرلاشت ناه نیریانی -
 به‌زمانی غیلی خویان)، نیرله‌ندیه په‌سه‌نه‌ غیلی زمان و مه‌زه‌ب کاتولیک له
 به‌رامیهر نینگلیزه‌کانی مه‌زه‌ب پرۆتستان بوته که‌مایه‌تی له نیرله‌ندای
 سروو، تا نیتساش پرۆتستانه‌کان له دژی داواکاری په‌کانی نیرله‌نده په‌سه‌نه‌کان
 ده‌یانه‌وی له‌سهر به‌ریتانیای بیتنه‌وه به‌شه‌کمی تریش ده‌پانه‌وی نیشتمان‌کمیان
 په‌ک خه‌نوه له‌گه‌ل نیرله‌ندای خواریو له‌دوا مه‌یستدا، کیشه‌که له‌سهر شیوه‌ی
 کشمیر وایه له دروست برون پتکه‌هان و په‌وت و نامانج دا ..

نمو کیشیه شیوازی توندو شویشگیرانه و ناشیشی به‌خزوه بینیه، به هیچ
 کامیسان په‌کلای نه‌کردۆته‌وه، بهر شیوه‌یه حزب و ده‌زگای سیاسی جیا جیا
 نوینمراهیته هه‌ریه‌کمیان ده‌کا، سوپای کۆماری نیرله‌ندا له دژی به‌ریتانیای له
 سالی ۱۹۱۹ دروست بووه و کار ده‌کا، گه‌لی جار دانوستانیان یسره له‌گه‌ل بالی
 سیاسیه‌کمی (شین فین) به‌سه‌رۆکایه‌تی (ناده‌مز)، دوا پتکه‌موتنی سه‌رتا‌سه‌ریان
 له سالی ۱۹۹۸ مۆزکردوه، بۆ په‌که‌م جار له کۆتایی سالی ۲۰۰۳ له
 هه‌تیاردنیککی نویدا (شین فین) کورسی له په‌رله‌مانی نیرله‌ندای سروو به‌ده‌ست
 هتانه، نمو کیشیه هه‌ر به‌رده‌وامه له‌گه‌ل خامۆش بووته‌ره‌شی، تا نیتستا به
 سینه‌می دیوکرایش چاره‌سهر نه‌کراوه .

(۹)

کیش‌ه‌ی کورک‌سیکا

کیش‌ه‌ی نوو نیشتمان و میلله‌ته له‌گه‌ل فرنسا، دورگره‌یه‌که له دریای سپی ناوه‌پاست که‌موت‌وته نیتوان نیتالیاو فهره‌نسا، ژماره‌ی دانیش‌توانیان نژیکه‌ی ملیونیکه نیتا به فرنی ده‌دوین، به پیی (موسوعة العالیة) ناپلیونیش همر له‌وی له‌دایک بووه، پرویه‌ره‌که‌ی (۸۶۸۰ کم ۲)، پایته‌ختی (تاگالیز)یه، دوو همرینی سهره‌کی لئییه، له زۆر گۆنه‌وه ناوه‌دان گراوته‌وه، همرجاردی نیمپراتۆرتک داگیری کردووه، له‌وانه قرتاجیه‌کان، رۆمان، فراندالبه‌کان، ... له دوایدا نیتالیاش دهستی به‌سهر داگرتو له سالی ۱۷۶۵ ز فرۆشتیه به‌میرتانیای، دوا (۳۱) سالو له (۱۷۹۶) ناپلیون داگیری کرد، له‌رکاتیه‌وه له ژنیر دهستی فهره‌نمایه، همرچهنده جارجار دهستی به‌سهر داگیراوه له‌لایهن به‌میرتانیه‌کان، نیتالیه‌کان، نه‌لمانیا، ... به‌لام دواچ ده‌گه‌راپه‌وه ژنیر دهستی فرنسا، له هه‌فتاکانی سه‌ده‌ی بیستم زیاتر ده‌نگی پزگاری له دژی فهره‌نسا به‌مرزکرایه‌وه، له سالی ۱۹۷۲ په‌رله‌مانی فهره‌نسا قایل بوو په‌رله‌مان و نیداره‌یه‌کی سه‌ره‌ه‌خۆی کورسیکی دروست بکری، به‌لام نوو هه‌نگاوه‌شی ته‌واو هیواو نامانی گه‌لی کورسیکی نه‌هیناوه‌ته دی، زیاتر مه‌یلی و‌زگار بوون به ده‌وله‌تیان هه‌به، بۆیه له سالی (۲۰۰۱) دیسان ده‌نگی ناره‌زایی به‌رامبه‌ر فهره‌نسا به‌مرز به‌تۆوه هه‌ره‌شه‌ی په‌نابردنه به‌ر خه‌باتی چه‌کداری کرا به‌تایبه‌تی ناوچه‌کانیان شاخاوی و دارستانه .. تا نیتا نوو کیش‌ه‌یه له پتیزی کیش‌ه‌کانی بزروتنه‌وه‌ی پزگاری نیشتمانی جیهانیه .

(۱۰)

کینه‌های باسک

کینه‌های کی جیهانی نه‌تو‌ه‌یه له‌گه‌ل نیسپانیا، هرچه‌نده باسک به‌شکراوه له نیوان فمره‌ساو نیسپانیا به‌لام به‌ه‌زی ره‌وتی دیکتاتوری و ره‌گه‌زانه‌ی نیسپانیای پیشو له‌وی نه‌و سۆزو تینتیمابه‌یان وروژایه‌وه، نه‌و به‌شه‌ی باسکی له نیسپانیایه پروپه‌ری نیشتمانه‌کیان (۲۰۷۵۲ کم ۲)، ژماره دانیش‌توانیان (۲،۵) ملیون ده‌بیت به نیکرای، زمانو به‌تیاو نه‌واو جیا به له‌گه‌ل نیسپانیا خه‌لکی باسک به (به‌سکارا) ی ده‌دوتین، به‌پیتی هه‌ندی سه‌رچاوه باسک (به‌شک) کۆترین میلله‌ئن له نه‌وروپا، واته نه‌وانه له نیسپانیه‌کانو فمره‌سیه‌کان په‌سمن ترن، هه‌ر به‌و بۆنه‌یه‌وه زۆریه‌ی نه‌و میلله‌تانه‌ی نیشتا دووچار ی ده‌ها کینه‌یه‌ک بووینه په‌سمن ترن له زۆریه‌ی میلله‌تانی ده‌وروپه‌ریان وهک (کورد، عه‌ره‌بی فه‌له‌ستین، باسک، نیرنه‌نیه‌کان، به‌ریه‌ره‌کان، ... هتد) .

نه‌و کینه‌یه زیاتر له نیسپانیا ریشه‌ی گرتوه نه‌ک فمره‌نسا، له‌وکاته‌ی ده‌سه‌لاتی (فرانکۆ) ده‌ستی به‌چاکسازی نه‌توه‌یی کزدو دیکتاتۆریانه هه‌موو مافو زمانو ثابیه‌ته‌ندیه‌کانی باسکی فه‌ده‌غه کرد، (فرانکۆ) سه‌روکی حزبی فالانژیست بوو که حزبیکی فاشی له‌سه‌ر تراز ی فاشی نیشالی بوو، هه‌رچه‌نده نه‌و حزبه دامه‌زرینه‌ره‌که‌ی (نۆنتۆنیز پیفورا) کۆری دیکتاتۆر (په‌ره‌دی ریفورا) بوو له سالی ۱۹۳۳ دروست بوو، دوا ی له چه‌نده هه‌نگاویکی تر جه‌رال فرانکۆ په‌روه سه‌روک، په‌فتاره‌کانی به‌رامبه‌ر نه‌توه‌ی تر زۆر تووند بوو^۱، له سالی ۱۹۸۰ وه له دوا ی مرده‌نی فرانکۆ - که مه‌یک چاکسازیان بۆ کراوه جه‌زیه‌ک له خودمختاریان پی درا، نه‌ه‌جومه‌نی یاسا دانان و نیشاره‌یه‌کی سه‌ربه‌خوێان دروست

^۱ بۆ زیاتر به‌وانه (قاموس انسیاس) بابه‌ت : فالانج

کرد، بەهۆی خەباتی ناشتی و چەكدارەیان لە رێكخراوەتێکی رێگاریان دا بەناوی (نیتا) (ETA= Easkadi Ta Askataseme) بەمانای خۆشەویستی خاك، (نیتا) داوای سەربەخۆ باسك دەكا، هەرچەندە چەپەكانیان وەك چەپەكانی كوردستان چون قەیرانی عێراقچی و كوردستانچیان هەبوو، نەوانیش بەشینك نەسپانچی و بەشینك باسكچی یان ددکرد پۆیه یەكێ لە دووشەكانی نیتا بریتی بوو لە: ۱=۴+۳ مەبەست لەوێ ۳ هەریمی باسك كەوتۆتە فرەسار و ۴ ییش لە نەسپانیان یەكەكەش مانای یەكخستنه وەیانە .

كێشه‌ی ناوێکی فکری و نەسپانی سەپاوەنێکیان هەبوو، هەروەك زۆریەکی رێكخراوە چەكدارەكانی تر لە نێو خۆیەنەكان لە سالی ۱۹۵۹ چەكەری کرد، دامەزرێنەرەكە ناوی (نەنتۆنێز خۆشەب) لەداری مردنی فرانكۆ لە ۱۹۷۵ یالی سیاسی (نیتا) بەهێزتر بوو لەگەڵ پتەو بوونی زیاتری دیموکراسی، بەلام بەهۆی هەندێ هەلس وەکووتی یالی سەربازیه‌كە لە تیرزو كوشتنی تەك و كەسایەتیه‌كان لە فەزای دیموکراسی دیمەنی ناشرین بوو، پۆیه بە تێكڕایی جەماوەری جارانێ نەماو، نەسپانی بەرنامە‌ی رێگاری لە چواچێتوێ پرۆسە‌یەکی سیاسی فراوان جێ بکاتەو بترانی لەگەڵ گۆڕانکاریه‌كانیش رابی، پۆیه بەجیا لە سەروەری نیتا خەریكە حزبێ تر لە پێتو نەو بەمانا دووست بکەن، بەلام نەو تەقەلایانەش لە چواچێتوێ دیموکراسیدا گەلی جار شکست دەهێنێ، تەوش نوقسانیه‌کی دیموکراسیه‌ی نەت چارەسەری کێشه‌ی کەمابه‌تی و زۆرایەتی، نەو چواچێتوێدا پەرله‌مانی نەسپانی لە ۲۵/۸/۲۰۰۲ حزبێ پاتسونی قەدەغه‌ی کرد بە تاوانی لایەنگیری باسکایەتی لە ۱۴/۳/۲۰۰۳ جێ بەجێ کرا، هێشتا نەو کێشه‌ی نەچۆتە قاونگی چارەسەری دنیایی .

(١١)

کێشه‌ی قوبرس

دوورگه‌یه‌که‌ له‌ ناو ده‌ریای ناوه‌راست به‌ ٦٤ کم ده‌که‌وتیه‌ خوارووی تورکیا، هه‌ر له‌ سه‌ر ئاسییا جیسا به‌ نه‌ک شه‌روپا، ته‌نها له‌ (٢٠٪) ی موسوڵمانی تورکن که‌مایه‌تیه‌کی سه‌ره‌به‌و مه‌سیحی به‌ ده‌چه‌له‌ک ماڤزنی لوبنانیشی تێدا یه‌و (٨٠٪) ی ده‌چه‌له‌ک یونانین، پایته‌ختی نیقوسیا یه‌، پووبه‌ری ٩٢٥١ کم^٢، له‌ سالی ١٥٧١ ژ له‌ لایه‌ن خه‌لافه‌تی عوسمانلیه‌وه‌ نازاد کراوه‌، بۆ دووه‌مین جار، چونکه‌ له‌ سه‌رده‌می (عه‌له‌به‌)ش جارێکی تر گه‌را بسو، ته‌واو به‌مانای نازاد کردن نه‌ک به‌شێک نازاد بکریته‌و به‌شیتکی تر ژێرده‌ست بکریته‌و ده‌ک کێشه‌کانی ئیستای نه‌ته‌وه‌ی، چونکه‌ له‌ گه‌ل نازاد کردنی سه‌ربه‌خۆی ته‌واویش درا به‌ کێشه‌ له‌ لایه‌ن (باب العالی نه‌ستانه‌) وه‌، پایه‌ی نوسقف وه‌ک توێنه‌ری میلله‌تی پۆمو نه‌سه‌دو کس قوبرسی دووه‌مین که‌ستی له‌ دوا ی والی پووه‌ له‌ ١٧٥٦، شه‌وه‌ش دیمه‌ن و نه‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی به‌ شێوه‌ ئیسلامی بسووه‌، تاوا ی لێهات له‌ سه‌رده‌می (سولتان عه‌لی دووه‌م) له‌ سالی ١٨٥٦ نه‌هه‌مه‌نیکی ئیداره‌ی دادگا ی پێک هات له‌ (٤) نوێنه‌ر هه‌ریه‌که‌ له‌ موسوڵمانی و یونانی^١، به‌و شێوه‌یه‌ له‌ ژێر خه‌لافه‌تی ئیسلامی پێکه‌وه‌ ژیا نیکی مرزفایه‌تی بسووه‌، شه‌و دۆخه‌ی ئه‌ستای ناگه‌رمیته‌وه‌ بۆ قولا ی مینۆو، قوبرس له‌ قوتاغی ئه‌وێ دا له‌ ١٩٦٠/٨/١٦ سه‌ربه‌خۆی له‌ بریتانیا وه‌رگرت، به‌ بنه‌مای (ته‌وافوق) له‌ ده‌ستووری ١٩٥٩ تو‌ماریان کرده‌ سه‌رۆک بۆ یونانیه‌کان و جیگر تورک، په‌رله‌مانیش پێکه‌یته‌ له‌ (٥٠) نه‌ندام، ٣٥ له‌ یونانی و ١٥ له‌ تورک و ٧ وه‌زیری یونانی و ٣ وه‌زیری تورک، سه‌ریاش له‌ ٦٠٪ یونانی و ٤٠٪، شه‌و جو‌زه‌ پێک هاتنه‌ پینی دوو تری (ته‌وافوق)^٢،

^١ بۆ زیاتر سه‌رنج ده‌هه‌ (الموسوعة السياسية به‌ ٧٤٦)

^٢ قاموس السياسي

یه کهم سمرکۆمار ههلبۆژێردا یه پینشپرکتی له نیشوان (مکاریۆس) و (جۆن کلیۆدۆس)، قهشه مکاریۆس بووه سمرکۆمار بهنامادهبوونی ههرسی لا (تورکیا- یۆنان- بهریتانیا) و (فاضل کونچوک) ی تورك بووه جینگری، له سالی ۱۹۶۴ جهمگیتیک ههنگیرسا له نیشوان تورك و یۆنانیه کان، جارتیکی تریش له سالی ۱۹۶۷، له سالی ۱۹۶۸ جارتیکی تریش (مکاریۆس) ههلبۆژێرداوه تا له سالی ۱۹۷۴ (۲۵/ جهاد الآخرة/ ۱۳۹۴ بهرامبه ۱۹۷۴/۷/۵) ئینقلابینکی له دژی مکاریۆس کرا له لایه ن ریکخراوی ئه میۆکا به سهروۆکابهتی گریفاس -ئهو ریکخراوه له سالی ۱۹۵۵ رۆلینکی گرنکی پینی له بهرگری دژ به بریتانیا بۆ گێڕانهوی قوبریس بۆ یۆنان تا له ۱۹۶۹ هه موو لایهک رۆلێک کهوتن -، توره قوبریسیه کان بهو ئینقلابه قایل نه بوون تورکیا و یۆنانیش ئێوه گلاژ و بسوه هه ی ناکۆکیه کی ترسانکی جیهانی را سۆفیهت و نه مهربکاش هه یژد کانیا ن جولا ند به رهو تارچه که، له ته نهامدا تورکیا سویا بۆ ناو قوبریس ههتا و لهو کاتیهوه تا ئێستا بهوینه درو بهش، بهشی سهرووی تورك به سهروۆکابهتی (رهتوف دنکاش) له سالی ۱۹۸۳ ناویان نا (کۆماری قوبریس تورکی سهروو)، جگه له تورکیا هه یچ ولاتینی تر دانسی بهر کۆماره نه ههتاوه، به شه که ی تریش یۆتانی به سهروۆکابهتی (سپرو کپربانو) به ناوی (کپیریاکی دیو کراسی) .. تهو ههنگاوه ی تورکیا و ههتا نی سربای له سهرده می (بۆلند ته جهوید) بهو سه رهک حکومهت به ناوی (مافی چاره ی خۆنووسی گه لان) و شایه نی با سه خۆشی گه لیک ی ۲۰ ملیۆتی (کورد) چه رسانه و ته وه هه یچ حهسا ییک ی مافی چاره نووسی شه وان نهک هه ر نا کا به لگه زمان و نه ریت و فه ره نهنگ و میژووشی لی ته ده قه کردوون .

(۱۲)

خوارووی فیلیپین

به پینچه وانهی نمو گۆته یه می گوايه نیسلام به زه پیری شم شیر بلاؤ کرایته و نه و ده پینن نمو ناوچانهی خوارووی ناسیا به شی هره زۆری ته نها له پینی بازوگانی و خو په وشته جوان و راستگۆزی و به لئین پاکي دادگه ری له و بهرنامه یه بوو یته هوی بلاؤ بو ونه وهی نمو ناینه، به لām دوای له گه ل هه لمه ته کانی نیمپریالیزمی و (ته بشیری) به شیکیان لی هه لگێراینه وه .

فیلیپین نینتا ۸۰ ملیونه له ۸۰٪ سه یحیه و له ۱۱٪ نیسلامه، پایته ختی (مانیلا) به درو به ری ۳,۰۰۰,۰۰۰ کم ۲، له (۷۱۰۰) دورگه پینک هاتووه، ولاتیکی نیمچه دیموکراسی په رله مانی نۆستانداریه، میژووی شاوه دان کردنه وهی لئله، وا پینده چی له لای هندوه بۆی په ربینه وه له زوویه که وه، چونکه یه پینی زۆریه ی سه رچاوه میژووه زانستی و تاینیه کان (ح.شاددم) له ناوچه کانی هند هاتو ته سه رزده ی و ژیاوه و کۆمه لگه ی لی پینک هاتووه .

له دوای دۆزینه وهی فیلیپین له لایم (ماجه لان) هاتنی نیسپانیا بۆی له سالی ۱۵۲۱ ناوی (فیلیپین) لی لرا به ناوی (فیلیپس دووم -شای نه مسا) کراوه، ناوچه یه کی ململانیتی نیشوان ده سه لاتی نیمپراتۆزو داگیرکمران بووه، نه مه ربیکا فیلیپینی به (۲۰) ملیۆن دۆلار له نیسپانیا کړی، دوای یابان داگیری کردوه، نه مه ربیکا جاپۆکی تر گرتیوه، .. تا له گه ل ره چهرخانی نیمپراتۆری نیمپریالیزمیه کانیش له سالی ۱۹۴۶ سه ره خۆی وهرگرت، له گه ل رابوونی نیشتمانی دوایش نیسلامی خوارووی فیلیپین بۆ سه ره خۆی که زۆربه یان موسولمانن به ره یه کیان پینک هینا له سالی ۱۹۷۱ به ناوی (به ره ی پزگاری مۆرد) دوای بووه به ره ی مۆردی نیسلامی، میژووی بهرگری فیلیپین به شی سه ره مۆردی موسولمان بووینه له دژی هه لمه ته کانی نیمپریالیزمی، هه تا (ماجه لان) ی

سەركردە ئىسپان لەۋى كۆزارە بەدەستى سەركردە ئىسلامىيەكان، ھەر بۆيەش لەلەين ئىسپانىيەكان ئارى (مۆر) لە ئىسلامەكان ئارە ھەروەك ئەر ئارە (مۆر) بە مەسولمانانى رۇژناۋا (مەرقەب) و ئارە ئارە (مۆرىتانيا) لەو ھەروەك بە زىمانى ئەوان (مۆر مانى ئەمەس)، مەسولمانانى سەرىلانكاش ئاۋىيان (مۆرۈز)، مەدەشقر بە (مۆر) (فەلىپپىن) ھەر (مۆر) .. تا ئىستا ئەو ئاۋىيان بۆ ماۋەتەو، زەبىر زەنگىكى زۆرىيان لەسەر، چ لەلەين ھەكەت بە رەسى چ لەلەين رەنگەراۋى نەتسى بە ئارە: (فەرن)، (أخطبوط) .. كارىيان ئەزىمەتدەنى خەلگى ئىسلام ھەر لە ئارە، بۆيە بە ئارە بىدەرەمەتتى بە كۆنە چەك بەرگەريان لەخۇ كەردو، لە ھەشتاكانەو شۆرىيان زىاتەر ھەر پىدا لە دوورگەكانى (مىياند ئارە)، رۆبەرى ئەو دوورگە (۹۶،۶۳۰) كەم، ئارەمەكى شاخاۋىر بە ئارە سەركەكى زەي كارەباي فەلىپپىن لەرە، زۆر تايەتەندى چەركەنى و مەزۇرى و پەشەبى و سەشتى تەرى لىيە، بىتەگە لە نەخەشى كۆمەلەيتى و سىياسى و نەيتى و فەرەنگىيان.

لە سەدە (۱۳) بەدوۋە بانگى ئىسلامى پەنگەشتوۋە بى جەنگە ھەزو تەندەتەي، بە ھەزى چەند بانگەراۋىكى بە ئارەبانگ، ئەوانە راجا پەنگە، سولتان ئەبەسەك، كەبۇ ئەكەسوان ... ئالە ئىسلام لە پەتەختى فەلىپپىن (مەنىلاش) دەكەمە، ئەو والىيە لە مەنىلا ئارەدار ھەر (ئارە سەلمان سەو)، ئىستا تەنھا زۆرەيتى يان لە ئارەكانى مەندەئە ئارەچە تەر ماۋە، ئەوانە خاۋەنى بەرگەرى نەشتەمەنەز ھەرگەز مەلىان كەچ نەكەردوۋە بۆ داگەركەمەنى ئىسپانىاۋ ئەمەرىكاۋ ياپان ... پەشەش.

لە سەدەمەش لەگەل سەركەمەنى شۆرىشى ئىسلامى تەنران سەلى ۱۹۷۹ ئاسنامەمەكى ئىسلامى بەو كەشەمە درەمە، تا (ئەخىنى) مەبۇر زىاتەر پەلەشتى ئەو جەزەر بۆرەتەنەو دوورە فەرامۆش كراۋەنە دەرە، بەلام ئىستا

پاستوخو نەو پالېستىيە ھەست بىن ناكرى، جگە لە نىزانى نىرى لەسەرەتادا ھەرىكە لە لىبىاۋ مالىزباۋ ولاتى تىرى پىنكخراۋى كۆنگرەى نىسلاى يارمەتى دەدان، چەند جارىك دانوستانۋ پىنكخوتن لەنىۋان بەرەى سۆرۋۋ سانىلا كىراۋ، بەدەست پىنكخەرى كۆنگرەى نىسلاى لە سالى ۱۹۷۶ لەگەل رۇزىسى نەوساى (ماركۇس) گەپشەن شىۋە چارمەرىكى خۇدموخشارى ھەرىمايەتى، لە سالى ۱۹۷۹ ھكۇمەت لە بەندەكانى پەشىمان بونەمە بە لىكدانەمەى تايىبەتى ھكۇمى، دواى پروخانى (ماركۇس) - سامان دارتەرىن سەۋكە لە جىھانۋ خاۋەنى زىاتر لە (۵۵) تەن زىر بىر - كىرورزان ئەكىنۋ ھات دىسان جىۋە رىفراندۇمىتى تەنچام دا بەرەى سۆرۋ ۋى قايىل نەبۇر، يەلام نىستا بەرەى سۆرۋى نىسلاى سەۋكەكە (حاجى مراد ابراهيم) كەمەر پالېستى لى دەكرى، نەۋەى لە سىستەمى نۆتى جىھانى ئىبىنى دەكرى نەو (بانەو چەند ھەرايە) لەكانىندا رۇۋناۋا بەسەر كىرەيتى نەمەرىكا لەولايەش ئوستورالبا برونە ھۆى رىزگار بىۋىنى تەبىرى رۇۋەلات لە نەنلۇنوسيا، بەھۆى رىفراندۇم، كەچى شو مافە بەوانە وا ناپىنى، لەولايەش فشارىكى زۆر دەخاتە سەر سوردان بىر نەۋەى وا دەستكارى دەستور بكا شەرىعەتى نىسلاى لى بىقەتتىن بەناۋى نەۋەى جىگەى كۆمەلگەى خواروۋى سودانى تيا بىپتەۋە كە نەۋانىش شۇرپىان ھەپە . كەچى ھەمان كىشە پەھەمان ناۋەركەمە لە فېلېپىن ھەپە دەستورەكەش مەسىحە كەچى دەنگىتىكى وا نەبىستارەۋ بۆنەۋەى دەستكارى دەستور بىكرى، نەك ھەر لەلايەن رۇۋناۋا ھەتا لەمېن ولاتانى بەناۋ (كۆنگرەى نىسلاى) بىش، بەرەى سۆرۋ لەگەل گەشە برونى كىشەكەى دوۋچارى گىرەتتىكى تىرىش برونە كۆمەلنىكى نىسلاى تونلېۋى ھاۋاتار ھاۋجىنى لەگەل دروست برونە ئەدۋاى سەرھەلدانى (ئەلقاعىدە) بەناۋى (كۆمەلى نەبە سەياف) تارادەيك ناربانگە ناسكەكەى نەو كىشەپەشى زىراندۋە بەھۆى بە بارمە گىرتى خەلكى بىانى و گۆرىنەۋەيان بە پارەۋ بول .

(۱۳)

دیواری بەرلین جدار برلین Berlin Wall

لە دواى شىكستى حكومتى نازى لە ساڵى ۱۹۴۵ز بە رابەرایەتى (نەدۆلف هتلەر) لەسەر دەستى هاوێجانان لە پۆڤهلات و پۆژناوا، بە جۆرىك لە جۆرهكانى ئەلمانىيان دا بەش كرد، ئەلمانىيای پۆڤهلات بە (ئەلمانىيای مىللى دیموکراسى) خۆى ناس كردبوو، كەوتە پىزى يەكێتى سۆڤیەت و هزى شىوعى بوو دەسلەتدار، تا كەوتنىش هەر نەو حیزبە دەسلەتدار بە سەرۆكایەتى (نەرش ھۆنیکەر)، بەشى پۆژناواشى بەنارى ئەلمانىيای پۆژناوا یان ئەلمانىيای فیدرالى ئاو دەبرا، (بۆن) پایتەختى بوو، بەشى پۆڤهلاتى (بەرلین) ییش وەبەر ئەلمانىيای پۆڤهلات كەوت و كەوت كەوت بە پایتەخت، بەشى پۆژناواشى وەبەر پۆژناوا كەوت، لە دواى ساڵانى ۱۹۵۸ كێشەىكى زۆر لەسەر ئەو شارە پەیدا بوو كە بە (قەیرانى بەرلین) ئاو دەبرا، دواى ئەو بیانۆیە و چەندین مەبەستى تر ڤەك چارەسەرى ئەو قەیرانەش لە ۱۹۶۱/۸/۱۳ ئەو دیوارە دروست كرا و هەردوو بەشى بەرلینى لێك جیا كەردەو، بە بەرزایی ۵ پى، درێژی ۲۵ میل، ۸۰ پەنجەرەى ھاوچۆى تیا بوو، ئەو دیوارە لە دوایدا مانا و مەبەستى سیاسى زۆرى لێپەیدا بوو، بوو دیوارێكى شەرمەزاری بۆ تەواری سیستەمى شىوعى یەت، ئەو شىوعى یەى وا پادەبەنرا كە بە ھەشتێك ھەپتێ و خەلكى لە سیستەمى سەرمایەدارى پۆژناوا ڕۆگار بكە، كەچى بەردەوام خەلكى ئەلمانىيای شىوعى بەسەر ئەو دیوارە ڕایان دەكرد بۆ ئەلمانىيای سەرمایەدارى، بۆیە ئەو دیوارە ھەر قايم دەكرا تا مەین پێژ كەردنیش، بەدەیان ڕووداوى دتەزىنى لى ڕوودا، لە پاستیدا ھەتا ئابەدۆلۆڤى ماركسى دووچارى شىكست نەبوو ئەو دیوارەى پتویست نەبوو، بە پێچەوانەو دەبوانە سەرمایەدارى دیوارێكى وا بكە بۆ شەوى ھەردوو سیستەمى سەرمایەدارى

سۆشلىستى نەگەنە تەنپىت يەك بۆ بەراوردېڭى زەق، ئەو يان ئونەو وىتەى
زۆرە بۆ نىتاش .

لەدوای چاكازى يەكانى (گۆرباتچۇڭ لە بىرۇسترويكاز گلاسئۆست) و لەگەل
ئەو ھەموو قەيرانانەى ئاۋ پەكىتتى سۆفەت بىررى بەخەلكى ئەلمانىا دا ھىرش
بەگەنە سەر ئەو دىوارەو لە سالى ۱۹۸۹ دىۋارى بەرلىننىان پروخاند، بوو ھىزى
يەكگرتنەو ھى ھەردو ئەلمانىا يان وردەر بلىن بوو ھىزى گەرانەو ھى ئەلمانىاى
پۇڭھەلات بۆ ئاۋ ئەلمانىاى رۇئاۋا، نىتر ئەو پروداۋە بوو دىمەنىكى شەرمەزارى
زەق بۆ ئەزموون چارەنوۋسى شىۋەى يەت لە جىھان، بوو يەكلى لە فاكتمەرە
بىنچىنەى پەكانى تىكرووخانى سەرانسەرى بىلۇكى سۆفەت و شىۋەى يەت،
تىستا ھەرجۆرە يەرمىنىكى سىياسى يان پىگرتىنىك بىتتە ئاراۋە يەكسەر دەلىن
ۋەك دىۋارى بەرلىن، بىر شىرەيە دىۋارى بەرلىن بوو زاراۋەيەكى سىياسى سەلبى بۆ
ھەموو ئەوانەى لە بەراوردو ئاشكراۋونى راستى دەترسەن ئايانەرى
پەوشەنگەرى (شەفافیەت) ھەبىت .

بۆ زياتر سەرنج بەدە :

۱- قاموس السىاسى .

۲- الموسوعة العالمية .

۳- وكالات الأنباء .

(۱۴)

Confutios كۇنفۇشىۋىسى

رېيازىكى فەلسەفى كۇنى چىنى يە، لەسەر دەستى فەيلەسوفىكى چىنى يە
(كۇنفۇشىۋىس ۵۵۱ - ۴۷۹ پ ز) ناۋى دەرکرد، ناۋى ئەۋرى (كونج فوتو- واتە
- بە لاتىنى دەگۇرتىت مامۇستاي كونج)، بىناغەكانى فەلسەفى بۇ سەردەمى
خۇى زۇرىيە پىنشكەوتو دەۋمىردىت بەتايىبەتى لەبارەى (دژەكان - الأضداد =
يان بىن)، ھەتا سالى ۱۹۱۴ ھەر دەپەرسترا لەلاى چىنى يەكان، ھەرۋەھا لە
كۇرپاۋ يابانىش باۋى ھەبوۋ، لە شۆپشە قەرھەنگى پۇشەنپىرى يەكەى (مارتسى
تۇنگ) لەۋزىرخانى كۇنفۇشىۋىسى درا، لەدراى دارمانى شىرعى پەت دىسان باۋى
ھاتەۋە بەتايىبەت لەچۈرچىتەى ئەۋ دابەشى يە شارستانى يەى بۇ جىھان
نەخشىتراپە لەلايەن تىۋرى (مەملاننى شارستانى) (سامۇنىل ھىندگۇن)، ئەۋ
ناۋچەى چىنۋ دەۋرۋ بەرى لەسەر شارستانى كۇنفۇشىۋىسى پۇلەن كىردەۋە،
(لەۋەشەۋە خراپە سەر قەرھەنگى سىياسى تەگىنا ئەۋە لەبەشى قەرھەنگى فەكرى
دەۋايە تۇمار بىكرىت لەۋ قەرھەنگە، بەشىكى زۇرىش لە توتۇرەۋەۋە مېزۋرى
فەلسەفى يەكان پىتيان واپە كۇنفۇشىۋىش ۋەك مەسەلەى (بوزا) يان (زەردەشت)
خاۋەنى پىيامىتىكى ئاسمانى يە يان دىۋىكراۋى پىيامىتىكى ئاسمانى يە، چۈنكە
بىنەما فەلسەفى يەكانى زۇرىيەى ئەخلاقىن، ۋا پى دەچى ئەگەر پەيامى ئاسمانىش
بىت بەدەستكارى سىرۋەۋە ئەۋ كەلتۈرۋە فەلسەفى يە بەجىتەۋە، بەلام لەگەل
گىرگىشى ناتوانى ۋەلامى پىرسىارەكانى سەردەم بەتەۋە، ھەر بۆيەش لە رەۋتى
نەۋ گەتۇگۇيەى نۆينەرى ئىسلامى يەكانى سەروۋى نەفرىقىا بۇ لاى (ساۋتس
تۇنگ) كە باسى بىرۋ باۋەۋ شەرىعەتى ئىسلاميان بۇ كىردىۋە لە ۋەلاما وتىۋرى،
نۆيمەى چىنى تەنھا كەلتۈرۋە قەرھەنگىكى فەكرى كۇنفۇشىۋىسىمان ھەمە كە

(۱۵)

کومکاری عرهبی الجامعة العربية Arab League

دهزگایه کی سیاسی په لسه بنچینه ی (دچه لک) ی دروست بو، ولاتانی
عرب کؤ ده کاتوره په پلهی سفیر، له سالی ۱۹۴۵ سمرتاپه کی شو کومکاره
دارپژرا له نیوان (میسر، عیراق، سوریا، شرق نوردن (نوردهن)، سعودیه، لوبنان،
یمن، دوی سودان و لیبیا و تونس و جهزانیرو مغریب و کویتیش هاتنه ریزی،
هله به ته شو کومکاره هر له نهجاسی شو شکست و پرتووازیه ی ریکه و تنی
سپکس بیکر - ۱۹۱۶ و هله نو شاننده وی خه لافهت هاته کایه وه، تا گه یشتنه
همر شه کانی نیسرانیل له سر عرب همو شو ووداوانه برونه فشاریکه
په کفشتنوه، به لام هیچ کام له سر وکه کانی عرب ناماده نه بو لهو پاییه
خوی دایه زئ بویه وها کومکاریک چاره سهریه کی مام ناو ندی بو له نیوان
پتیوستی یه ککرتن و ناو زوانی همو سر وکه کان بق مانوه له سر وکایه تی،
وهک لاسایی کردنه و هله سده کانی پیشو باری (زانکوی) ناوا همبو، له پیشتر
بیری زانکوی: نیسلامی همبو، زانکوی جرمانی، زانکوی ولاتانی شمیریکا،
فرانکوی فونی و ننگلوسکونی نیستا، بهو شیوه به له نهجاسی همو شو فاکتوره
پتجه وانه و فشارانه له سالی ۱۹۶۳ یه کم دانیشتنی سهرانی عرب به ستر او
تایبیت بو به ولاتانی عرب، ته و هله هنگاوکی تری سهرار بو بؤ چربونه وه
له فاکتوری نه ته و هله گری و دور که و تنوره له زانکوی نیسلامی و بچو ککرده وی
کیشیه فله مستین که (سولتان عبدالحمید و جمال الدین ته فغانی و سعید نورسی و
رهشید رهز او زوری تر داویان ده کرد)، کومکاری عربی ده وریکی زور سله بیهی

همپوره بعواميهر کښه‌شي کړده؛ له پهلگه‌نامه‌کانيډا باسي ماضي چاره‌ي خوښوسۍ
عده‌يې کړدوه بې نه‌وي باسي ماضي خه‌لکي تر پکا؛ له ژوربې کونگره‌کانيډا
باسي له مەترسيه‌کاني شيوعو نېلامۍ کړدوه که زياتر قايله‌کړدنې نه‌مريکا
بووه؛ له کونگره‌ي عه‌مانۍ سالي ۱۹۸۷ به‌تڼکړاي دهنګ (جگه له لېبياو
سوريا) نيران به هره‌ده‌ي په‌کېم دانرا نه‌ک نيسراييل؛ له کونگره‌ي (۲۰۰۱)ي
نيسانۍ عه‌مان داواي (يارتيزگاري نيټو دوه‌لتمۍ) کرا يو خه‌لکي فله‌مستين که‌چي
بوختويان خاوه‌ني زياتر له ۱۰ مليون سورياو چه‌کدارو ته‌کنترولجياي جه‌نگي
بالان، ژوربې کونگره‌کانشيان همر گزته بووه نه‌ک کړده؛ بزيه (معمز قزافي) له
کونگره‌ي به‌غدا (۱۹۸۹) ره‌سفي هدموو کونگره‌کاني عده‌يې کړد به راده‌ي
سرکه‌وتني (سفره، ۶-) وه‌ک توکته وشي؛ نه‌و کونگره‌ي به‌غدا ژور سرکه‌وتتوه‌و
(۱-) نيه، سفره؛ له بڼه‌شدا که نه‌و ولاټ‌کانه‌ي عده‌يې دروست پروه له
سهره‌تاي سه‌ددې بيستم ورسفي تمو رولانان‌ش په سفر هاتوه.

همر خردی (لوزانس) ووتی؛ وایان دروست ده‌کهن، که همر ملکه‌چمان بنو
نرخه سەتیکیشیان نه‌بن، کۆبونوه له کۆمکاری عه‌رابیش به کۆبونوه و کۆی
سفره‌کان کراوه، نیستا زۆر لاواز سووه به‌تابه‌تی له دوا‌ی داگیرکردنی کویت
له‌لایه‌ن عێراق و دوا‌ی داگیرکردنی عێراق له‌لایه‌ن نه‌هریکا، نه‌وه بۆ چه‌لین جار
لیبیا پێشیا‌ری هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی عمر کۆمکاره‌ ده‌کا و خۆشی به‌ره‌و کُشانه‌وه‌یه‌و
روو له‌یه‌کینتی نه‌فرقه‌سی یه‌.

کۆمکاری عەوەبی درێژکراوەی مەبەستەکانی سایکس-بیگۆ و پلانیەکانی (فرق تسد) لە جیهانی نییەلامی، یەكەم جار لە مەدەیی (١)ی سایکس بیگۆ بێشێنار کرا لە ژێر ناوی (حلف دول عربیة) هەر لە وێش بریارێ دوو سترکردنی

۱. به کدام کدس و مصفی ولاتانی عمره بی به سفر کرد (سعد زغلول) بور.

١٠ برونه: الاسلام والعلمانية واثرها في نشأة الدولة العراقية الحديثة طهراس بوليتيكي مكرنكي بيني له دور مستكر ونه ولاتاني عفرهسي، بويه به (لورانس العرب) معناوانكه.

دراوه، بۆ دروستکردنی ئەو کۆمکاره چەندین جار نوێشەری زایبۆنی لە گەڵ گەورە بەرپرسیانی عەرەب کۆبوو،^١ مەبەستە کەش زیاتر داپڕینی عەرەبە لە نیسلاام و لە یە کتێرش، بۆ ئەوەی هەنگاوه‌کانی لە ئەتمووه‌ گەری بەره‌و ڕه‌گه‌زیه‌رستی زیاتر بپرواو نیقیلمجیایه‌تی ته‌واو به‌رجه‌سته‌ بێت، لەسەر شیوه‌ی زاتکۆی جهرمانی که‌ بزووئته‌وه‌ی نازی و هیتلەری بەره‌م هێناو جیهانی خسته‌ ناچارامی، بەلام نیتا زیاتر ئەو مەبەستانه‌ لەچەندین سه‌رچاوه‌ی تر هاتۆته‌ دی، بۆیه‌ لەلایه‌ن پۆژناوا کۆمکاری عەرەبی به‌ ده‌زگایه‌کی به‌سه‌رچووو کلاسیکی حیسابه‌ به‌تایبه‌تی دوا‌ی داه‌رکانه‌وه‌ی پۆلی نێزان و رابوونی نیسلاامی، تا پۆلیکی تری به‌ره‌وی پێنادرێته‌وه‌. هه‌ر له‌ مەبەسته‌کانیشیدا نه‌یتوانیوه‌ زانکۆیه‌کی کاریگه‌ر بێت لەسەر سیاسه‌تی عەرەب، ته‌نانه‌ت نه‌یتوانیوه‌ به‌کێتی (ته‌که‌تولی) تری عەرەبیش هه‌لوه‌شینێته‌وه‌ له‌وانه‌ (به‌کێتی مه‌غریبی عەرەبی UAM- مه‌غریب، جه‌زائر، تونس، لیبیا، مۆرتانیا، له‌ ١٧/ فیسرایر/ ١٩٨٩ له‌ مه‌راکش دروست کرا)، هه‌روه‌ها (نه‌خۆمه‌نی هاریکاری که‌نداو له‌گه‌ڵ چەندین ته‌که‌تولی تری عەرەبی سه‌ری هه‌لداده‌و پرکایته‌وه‌ له‌وانه‌ (جبه‌ة الص‌مود والت‌ص‌دي) و (دول المواجه‌ة).

^١ بۆ زیاتر به‌روانه‌: (نوری سعید و ره‌ الساسی فی العرا‌ق).

مەدەستى نەم زاراۋانە نەم سەردەمەدا:

(۱)

Genocide

گۇگۇزى - جىنۇسايد

گۇگۇزى نەم گۇمەن، بۇ لىك جىياكرەنەۋى شەپكەر لەگەن مەدەنى، مەۋۇف و ناۋەل، لەم سەردەمە زۆرەي چەكە نۇيكان كۆكۆز نەك ھەر كىمىيى و چەكى بابۇلۇزى ناۋەكى و ھایدروچىنى و ھەند. بە پىنى رىكەۋتەنە نىو دەۋلەتەكان كەلە ۱۹۴۸\۱۲\۹ بە تارانىك پۇلەن كرا لە ياساى نىو دەۋلەتى. (بو زىاتر بىروانە: القاموس المصطلحات السياسية والدستورية والدولية)

(۲)

Cold war

جەنگى سارد

بە شەپەي نىۋان ھەردو سەربازگەي پۇژھەلاتى (شىۋەي) و پۇژناۋايى (سەرمایەدارى) دەۋترا جەنگى سارد كە تەنھا تەقەمەنى گەرمى لى بەكار نەدەھات، بىرىتى بوو لە جەنگەكانى راگىماندن و فەكرى و فەلسەفى و شارستانى و پاساى ... ھەتا جەنگە گەرمە ناراستەۋخۇيەكانىش، ئىستا بە ھەموو مىللەتلىكە (يىتەقەمەن) دەگۈترى جەنگى سارد كە نامانجەكانى ھەمان نامانجە جەنگى مىللەتلىكە بى بە چەكى گەرم .

(۲)

Radical رادیکال

به هه‌موو نمو بزوو تنه‌وه‌و به‌رنامه‌نه ده‌ووتری رادیکالی که ده‌یانه‌وی واقعیکی دیاریکراو له پېشمه‌وه بگۆږن، جاران (لیبرال) پش نمو مانایه‌ی هه‌لده‌گرت به‌لام نېستا نمو ترانایه‌ی نه‌ماوه، ته‌نها به‌رنامه‌ه شمولی په‌کان نمو نه‌رکه‌یان پی نه‌نجام ده‌دری، په‌که‌م جار (جیمس تۆکس ۱۷۹۷) به‌کاری هینا له به‌ریتانیا، داوای چا‌ک‌سازی قوولی کرد به‌لام نه‌گاته راده‌ی سۆش‌البستی، .. نیت ته‌شه‌نه‌ی کرد .

(۴)

Conservative پارێزگار

نه‌وانه‌ن که ده‌یانه‌وی پارێزگاری له‌و واقعه‌ه بکه‌ن و گۆڤانکاری په‌کی سروشتی و له‌هه‌رخۆ و د‌واله‌تی بېت نه‌ک پېشمی .

(۵)

Imperialism

ئىمپېرىئالىزم

جۆرىكە لەسەرمایەدارى كە دەپەرى بەھۆى داگېر كەردن يان يارمەستى دان
بازارى سەرمایەدارى يەكەى خۆى تیا ساغ بکاتەو، زادەى مەدرەسەى ئىبرال
دېمۇكراسى يە .

(۶)

Tachnocrat تەكنوكرات

دوو زارۋەي يۇنانى كۆنە، تەكنو - واتە: يېشە، كراتىش - واتە: دەسلەت، سەرجمە ماناى دەسلەتلى خاۋەن يېشەكان، مەبەست پېتى دەسلەتلى چىنى خاۋەن كۆمپانىيار يېشەسازى يەكەنى شارەزاىە، بەلام دەپت تېنىنى بىكرىت كە (تەكنو) لە (تقنى) وشە قۇرئان چوۋەتە نەروپا ..

(۷)

Aristocrat ئۈستۈكرات

يۇنانى يە لە دوو وشە پېكەتۈۋە (Aristos واتە مەزن) (kratos-واتە دەسلەت)، مەبەستى دەسلەتلى كۆمەلە خەللىكى تايپەت لە مىرو بەگۈ بۆرجۈۋازى يەكان، يا ۋەك دابەشى يەكەي يۇنانى كۆن كۆمەلگايان دابەش كوردېۋو بۆچىنى زېر، ئاسن، زېو، .. جا چىنە زېرىنەكە (ئۈستۈكراتيان) پې دەۋوترا .

(A)

Liberal ئىبرال

ۋەك زاراۋە (تەك ۋەك ۋەك) لە بىنەچەدا لە (Liberty) ھاتتوۋە، ماناي نازادىيە، لە سىستەمى سەمەستىيەدارى بەماناي نازادى تاك ھاتتوۋە، كە بىنەچەى نەو سىستەمە زىياتر بىناتتارە لىسەر بىنەمى (تاكايەتى)، سەمەستا زىياتر ماناي گۇرۇپپى قولى ۋەردەگرت دۋاي لە بەرامبەر پادىكالىۋ پادىكالىر جۈرە مېتەرىۋى يەكى ۋەرگرت ۋە بۈۋە مانايەكى نىزان ھەردەۋولايان، دۋاي گەشەى كىرد لە ئىبرال دىموكراسى جى گىر بوو ۋەك مەدەسەيەك، نىستە بە ھەمەو سىستەمى ژىيانى پۇژناۋا دەۋىرى ئىبرالى، بە ھەمەو نەو حزب ۋە لايەنر تاكانەش دەۋىرى ئىبرالى كە خاۋەنى ئايدىلۇژياۋ بەرنامەى گۇرۇپپى نىن، زىياتر لىسەر بىنەمى پراگماتى ۋە (بەردەۋەندى) دەۋر، بەلام ۋەك لايەنى نىجايى زۆرىيەى خواستيان دىموكراسى يە بۇ دەسەلات، ۋەك لايەنى سەلبى تىرىش سىنورى ۋەستان ۋە بىنانىنى نى يە ھەتا لە نەو لايەن نەرىت ۋە كۆمەلەيەتى يە چاكەكانىش لائادات، ئىبرال لىسەر سەردەمە زىياتر ماناي ھەلۋەشاندىنەۋى دەزگاۋ پەيۋەندى يە كۆمەلەيەتى ۋە نەرىتەكان ۋەردەگرتى بە سەلبى ۋە نىجايى يەۋە .

(۹)

Uprising راپەرىمىن

بەو جىمۇ جۆڭۈ ھەلچۈنە جەماۋەرى يە دەۋىتى كە بەھزىيەكى سەۋەكى
ھەستىار پادەپەرى، جىساۋازە لەگەل شۆرش كە خاۋەن بەرنامەۋ رېڭكەستىۋ
ئاسانچىكى روۋىنى غەقلاڭنى يەتە، لەناۋ كورددا زىياتر بە راپەرىنى ۱۹۹۱
دەۋىتى لە دۆى دامۋ دەزگامى ھكۈمەتتى بەس، بەسكەۋتۈۋى كۆتايى ھاتۋ
ۋاقىيەتكى سىياسى تۈيۋ دىۋست بوۋ .

تېبىنى: ئەۋ راپەرىنە لەگەل (نەھتە - رىئاسى) جىيايە .

(۱۰)

Sansor سانسۇر

بە دۆخى سىۋىتى خۆى مەمەست لىنى ئەۋ دەزگا تايىبەتۋ رەھىمىيە كە
چاۋدېرى جىيەجىۋ كەردىنى ياسا دەكا، بەلام لەۋ سەردەمە زىياتر چاۋدېرى جىۋجۆلى
سىياسى خەلگەۋ نەييارانى دەسەلات دەكا لەۋلاتە دىكتاتورەكان، سانسۇر بەۋ
مانايەش پاراستىنى پادەى خۆى بىۋ نەبەزاندنى سانسۇرەكانى كۆمەلەيەتتىۋ
سىياسى ۋ ئابۋورىۋ ياساى زۆر نايابە .

(۱۱)

د مه لاتی عورنی Court martial

له دکاته که باری ناناسایی پرو له ولات دهکا وهک هیرشیکي له ناګاوی دهره کی یان کاره ساتیکي کژمه لایه تی یان سروشتی یان هورتیکچوونیکي شیرازهی کژمه له نه واده مه لاتیکی تاییه تی جای دهری و (حرکمی دهور) هه لده سپیږدري، دمه لات دهرینه دهګاو ټاکش .. نهو دڅخه تاییه تی په پښی دهلتن دمه لاتی عورنی، یان جاری واشه (دڅخی تاییه تی - حالة الاستثنایه) شی پښ دهوری .

(۱۲)

ګهریلا Gurilla

نېستا له کوردستان په پېشمهرګه کانی (پارتي کونیکارانې کوردستان - PKK) سروو دهوری ګهریلا، په کم نه و (PKK) له چه کنارانې خه باتي چه کداری کوردستان دهنی (ګهریلا) له جیاتی (پېشمهرګه)، ګهریلا وشه یه کی نیسپانی په به مانای (جنگه بچوکه کان)، دواپسې بڅ جڼګی پارتیزانی به کارهاتوه له دږی سویای داګیرکمر به تاییه تی له دواپسې داګیرکردنی نیسپانیا له ۱۸۰۵ له لایهن ناپلیتن .

زوربه ی شورشګیرپانی جیهان نهو جوړه سیسته مه ی جه نگیان له دږی داګیرکمران به کار هیناوه .

(۱۳)

ئەكادىيىم

كۆتۈرۈپ مەدرەسەي فەلسەفىيە ئەپەندىسى، ئەسەر دەستى ئەفلاتون
دەمەزىرە ئە ئەمىنە ئە ۲۸۷ پ.ز، ۋە ئەكەنى (پەرسىيە ۋە فەلسەفە) ي
ئەپەندەمە، ئەسەر دەمەزىرە ئە ئەمىنە ئە ۲۸۷ پ.ز، ۋە ئەكەنى (پەرسىيە ۋە فەلسەفە) ي
ئە ئەمىنە ئە ۲۸۷ پ.ز، ۋە ئەكەنى (پەرسىيە ۋە فەلسەفە) ي
ئە ئەمىنە ئە ۲۸۷ پ.ز، ۋە ئەكەنى (پەرسىيە ۋە فەلسەفە) ي
ئە ئەمىنە ئە ۲۸۷ پ.ز، ۋە ئەكەنى (پەرسىيە ۋە فەلسەفە) ي

(۱۴)

Geopolitics

جېئوپولېتىك

بە شەكىللەندۈرۈش ئەنگلىيە ئەكەنى ئەمەلىي ئەپەندەمە، (جېئوپولېتىك)
جېئوپولېتىك- سىياسە) ۋە ئەكەنى ئەمەلىي ئەپەندەمە، (جېئوپولېتىك)
جېئوپولېتىك- سىياسە) ۋە ئەكەنى ئەمەلىي ئەپەندەمە، (جېئوپولېتىك)
جېئوپولېتىك- سىياسە) ۋە ئەكەنى ئەمەلىي ئەپەندەمە، (جېئوپولېتىك)
جېئوپولېتىك- سىياسە) ۋە ئەكەنى ئەمەلىي ئەپەندەمە، (جېئوپولېتىك)

(۱۵)

ماۋەي گۋاستىنەۋە قەترە الإنتقالیة Transitional Period

مەبەست لىتى ئەۋ دۆخە تاپىمەنى يانەيە كەلە دۋاى دۆخىكى ساز دېتە دى شەرىعى پەتى ياساۋ جە ماۋەرى پروچىروپىت (بەھۋى جەنگى ناۋەكى يان دەسلەتتى دىكتاتورى توند ۰۰۰)، بەۋ ماۋەى نىۋان ئەۋ بارودۆخە ناتاساىى بە ھەتا ناساىى بوۋنەۋە دەۋۋىتى (ماۋەى گۋاستىنەۋە)، ھەمۋو ئەۋ دامودەزگا نىدارىۋ ياساىى و ناسايش ۰۰۰ ناۋەتساۋى گۋاستىنەۋەى بىز زىياد دەگىرى ۋەك (حكومة الإنتقالیة) (عجلى إنتقالى) (رناسة إنتقالیة) ... ھەتت نېستا شەۋ زاراۋە كەۋتۋتە نىر رابوۋنى ئىسلامىش، بەۋ (قەترە) بە دەۋۋىتى كە لە كۆمەلگاپەكى نەقامى (بە مانا قورناني پەكەى) دەست بىز دەكات تا دەگاتە حۈكمى ئىسلامى تەۋاۋ يان ھەمۋو ئەۋ فەترە ناتاساىى يانەى بەرپۈن بەرەۋ ئىسلامى تەۋاۋ دەۋۋىتى فەترەى ئىنتقالى .

(۱۶)

Emperor ئىمپېراتور

زاراۋەنچە كى لاتىنى يە بەمانا (سەركردە = قاندى) دېت، بەلام لى پەيىرەۋىدا شىۋە شاھنشايەكە بەسەر ھەملەكەتتىكى فراۋانى بىئىئورى ۋەسى، بە دەسلەتەكەش دەۋىتى (ئىمپېراتورىيە)، بەپىنى (مەجمە المصطلحات العلمية والفنية) ^۱ يەكەم جار ئەۋ ناۋە لە دەسلەتە پۇمى سەردەمى (ئىمپېراتور تىراۋىن) نراۋە زىياتر لە ۱۲۰۰ سال لە پىش زايىن، بەلام بەپىنى (قاموس المصطلحات السياسية والدستورية والدولية) ^۲ ئەۋناۋە لە سەردەمى (تۇگىس) بەكارھاتىۋە، پىشەر بەسەركردەكە سەركەۋى سەربازى وتراۋە ئىمپېراتور، لەۋ سەردەمە ئەۋ ناۋە سىستەمە ئەۋناۋە، ھەچەند سىستەمى سەركەپەتتى زاپۇن ئىمپېراتورىيە بەلام بەۋ مانايە سەۋى نى يە تەنھا ئىمپېراتورى دەۋىرى يە، لە ئەفرىقىي ناۋە راسىتىش لە ھەشتاكانى سەۋى بىستەم (جىرال جان بىدل بۇكوسا) لەناكار سىستەمى ۋەتەن گۆزى ۋەتەن ناۋە (ئىمپېراتور) بەلام ئەۋ دۆخە پىچەۋانەمى يە تەنھا چەندسالىكى خاياندى دەركەۋە ھەرخوشى تەۋار ھۆشەند نى يە .

^۱ مەجمە المصطلحات العلمية والفنية ... إعداد تصنيف يوسف خياط - من سلسلة (لسان العرب)

^۲ قاموس المصطلحات السياسية والدستورية والدولية د. أحمد سبتان : المادة إمبراطور ص ۴۶

(۱۷)

Proletariat پرولیتاریا

له رومانی کون بهو کومه له خه لکه ی بیکه سو کارو غه وارهو بی پایه ده و ترا
(پرولیتاریا)، په گم جار (سان سیمون ۱۸۳۸ ز) شو زارووی به کاره پناه بهو
چینه خه لکه ی وت پرولیتاریا که داهاتیکی وایان نی په ژیانپان بی زامن بکری،
تستاو له دوی ده ستکاری په گانی (مارکس) مه به ست لهو چینه کریکاره به که
له کار که کان کار ده کمن بی سرو سامانن جگه له دستو بازووی خویان، پونیان
نهو کری یه به که وری ده گرن پژاتهو به س، به لام شو جوړه چینه هم له
پیناسه گانی (سرمایه داری - مارکس) وا هاتوه ته گینا کریکاری وا دروست
نه بوو .

(۱۸)

Borgiois بورجوازی

زاراوویه کی فمره نسی به، له ینه چه دا به خه لکی شار و تراوه (بورگ) نمویش له
لاتینی ره گیراوه له (Burgus)، نهوانه بروینه که باری ژیانپان باش بووه، شو
مانایه ی له فمره نسی و ولاتانی نه وروپی همروا مایه وه بهو ده و له مه ندانه ی له دوی
چینی ده ره به گ دیت، له دوایدا به وانه و ترا که خاوه ن کارگو کز مپانیا کانن، له
فله سه فدی مارکسی یعتیش شو چینه ن که مولگی یه تپان له سر کارو سووی
پرولیتاریا به .

(۱۹)

دایک سالاری و باوک سالاری

بہ پٹی ہندی سہراوہی لایہ نگری مادی میٹرووی (لہوانہ: مورگان - لہ کتیبی المجتمع القديم، نہ مجلس - لہ کتیبی اصل العائلة والملکبة الخاصة والدولة، مارکس - لہ کتیبی العائلة المقدسة...) پیان واپور کڑمہ لگہ لہ سہرتادا سہ خاوی خیزانو مولکیہت و یاسا .. ہووہ، ژیانیش بہ تہنہایی بسو لہ سہر شینوی راو و شکارہ دیندہ کان، نیتہر جڑی ہاوسہری تایہت نہ ہووہ، بڑیہ پیرہندی جنسی نیترو سہ ریکہراو نہ ہووہ، واتہ: یہ کہی خانہوادہش دروست نہ پیو، لہ تہ تہا ما نہ و مندالہی دہوو باوکہ کہی نا دیارہوو، تہنہا دایکی دیارہوو، بڑیہ دایکہ کہ دہووہ خاوی مندالہ کان، تہ و فترہ یہ بیان تاوونا "دایک سالاری"، تا دواہی لہ نہ تہا می سہرہ تہا می مولکیہت تہا تہا می خانہوادہ و ہاوسہری تایہت دوانہ می پیداہوو، کڑتہا می بہ و سیستہ مہ ہینا و ہووہ "باوک سالاری".

ہہ تہتہ تہ و تہرہ لہ کڑتہا می سہدی (۱۹) گہشاوہ لہ گہل گہشاوہی تہرہ دیارہوی و مادیہ تہ مارکسی، دواہی پیرہ سہرہ شکستی ہینا، نیستاش بہ نہ شاہزایی ہہ تہ تہ لہ بہ نا و ہرگری لہ مافی تاقرہت ہاس لہ سہرہری و دایک سالاری ددکھن، بہ لام تاوانن تہوہ مانای تہواوی چہ.

(५०)

Orientalist **رُؤْيَاهُ لَأَقْنَسَ (مُسْتَشْرِق)**

به هه موو توێژمهوهیهکی پۆژناوایی دهوتوی (پۆژهلاتناس) که لهسهر پۆژهلات بکۆلیتیهوه بنوسنی، یان وهک له (موسوعة العربیة) هاتوده (معرفه ببنجها غیر الشرقي عن الشرق) .

(५५)

Latin **لاتینی**

ناوو ههرێنیکی نیستییه، برۆ ماشی کهوتۆته نینۆ، له کۆنهوه ناویانگی شارستانی ههبووه، زه خهیرهیهکی کهلتووری وۆری له زمانو نووسین زانیاری بهجێ هێشتووه، نیستا تهنها دۆلهتی فاتیحان زمانی پهرمی لاتینی به، بهلام بهشینکهله خهزانه زمانی سهردهکی نهوڕوویی ناری شان بهشانی ناری زمانهکانی تهلمانی و فهرهسی و بههرتانی و ولاتانی تهسهکمندنافی .

(۲۲)

Opportunism

التهازیه

هه‌له‌پرست

به‌هه‌موو نه‌و که‌سانه ده‌وتری (هه‌له‌پرست) که هه‌ر ده‌رفه‌ت و هه‌لێک بێته پیتش بێگوتیدانه بنه‌مای ته‌خلاق و به‌ئێن و بروار .. له پیتا و به‌رژه‌وه‌ندی خۆی ده‌یقۆژێته‌وه، نزیک ده‌بێته‌وه له هه‌موو ده‌سه‌لات و قازانجێکی مادی، نینجا بۆی ده‌نووسی، بۆی ده‌لی، بۆی ده‌کا، .. به‌قه‌ناعه‌ته‌وه‌ش نه‌، نه‌واته له کوردستان ناوی هاوتای تریشی هه‌یه: ماستا و چی، مامه‌ حه‌مه، دووپرو، قه‌لم فروش، فتوا فروش، خۆفروش ...

(۲۲)

Demagogicism

دیماگۆجی

بریتی یه له پرۆسه‌ی هه‌لخه‌له‌تاندنی خه‌لکێکی ساده به‌هه‌ندی دروشمی ره‌نگاو‌په‌نگ، یان هه‌ندی به‌ئێنی مادی ساویلکانه، هه‌موو جوۆره خه‌لکێک هه‌لناخه‌له‌تێنن، زیاتر خه‌لکی عه‌وامه، جا ژۆر جار نمو عه‌وامه‌ خاوه‌ن. پروانامه‌ شه .

(۷۴)

سەندىكا Syndicate

ئەو پىكىر خاراھ مەدەنىيەت دەگۈچىمۇ، كە كۆمەك خەلپىك كۆيۈنەۋە تىيىدا لەمىر بىنچىنەي ھارپىشەيى بۆ بەرۋەۋەندى ھارپىش، ۋەك ئوقۇپىيان، كرىكاران، ئافرىقان، زانايان، پىزىشكان، ... ھەرچەندە نىستىا لە دەسلەتتە شەۋلى و دىكتاتورىيە ھزىيەكان زۆرەيى ئەو سەندىكانە لە (مەدەنىيەت) دىگەن دەپتە دەستكردى ئەو دەسلەتتەو بەرپىرسانى ئەو سەندىكانەش پىرامىمىر ھەندى دەستكەرتى مەدى قايىل دەپن .

(۲۵)

ھېلىقى

لە دوو وشە يىتکەتروە؛ (ھېلون) يە يۇنانى واتە؛ (باپىر)، لە بىنچەدا يۇنانى نىمىتا ناۋى ھېلاس^۱ بۈۋە، و ئىست east يىش واتە پۇژھەلات، بىر پروتى دەردگەمۇ لىتکەراۋيان گوزارشت لە تىگەلپەكى نىوان پۇژناۋا پۇژھەلات دەکا، كە كارىگەرى پۇژناۋا (باپىرە) لەسەر پۇژناۋا يىت، ھەروەك لە پۇتەر بىنچە پەيدا بۈۋى نەو زارلەش ۋا دىت، دۋاى تەۋەى ئەسكەندەرى مەككەنى جىنى باۋكى (فېلىپى دوۋەم) گرتەۋە، لە ۳۳۸ پ.ز يۇنانى خىتە ژىردەسەلاتى خۇى، دۋاى پەرىپەۋە ناسىۋا سەۋۋى تەفرىقىۋا لە قارىكان تەندەۋە، خۇشى ھات لە باپل (لە بىنچەدا بىر "باقىل" ى فارسى دەگەرىتەۋە)، بىر پىتى كىبىسى (الملل والنحل - شەرستانى) نەۋا ئەگەل نەۋ ھەلەتەنەى ئەسكەندەر دوۋقوتابى فېساگورسېش ھاتىۋون بىرورۋاى فېساگورسى پلاۋدە كەردەۋە لە پۇژھەلات و ناۋچەكانى فارس تا ھند، لە بىنچەدا بىرورۋاكانى فېساگورس بىر پىتەمبەر (ح.سلىمان) دەگەرىتەۋە، لەۋ ھەلەتەى ئەسكەندەر فېساگورسېش شەرستانى يەك دروست بۈۋ لە ناۋچە پۇژھەلات لە ژىر نەۋ داگىركارى بىر بىناۋى (شارستانى ھېلىقى)، نەۋ تەۋەپەى دۋاى جەنگىش لەگەل فارس لە ۳۳۳ پ.ز تا پەلامارەكانى پۇم لە سەدى (۱) پ.ز دەۋىرى (ماۋەى ھىلىقى)، نەۋ ۋلات و گەلەنەى ۋەبەر نەۋ شالاۋى ئەسكەندەر كەۋن لەگەل بۇنان ۋە سەلاتى ئەسكەندەر خۇى دەۋىرى (جىھانى ھىلىقى)، دەبى تىيىنى بىر شەۋ ھىلىقى لەتاۋ يۇنان دروست بىر نەۋ (يەك پەگى ساغە) جىيە لەگەل شەرستانى دوو پەگىكەى (پۇژھەلاتى)، ھەرچى (پاشاكانى ھىلىقى)

^۱ لە لاين تەركىبەكان نەۋ ناۋى لىتەرۋە بىرۋانە: الاسلام والعلمانية وأثرهما في نشأة الدولة العراقية الحديثة، ھەروەك لە (جەنۇل ۋەش)، ى كتاب المقدس دىل جاران بىر ۋولانى بۇنان دەۋىر ھېلاس.

سەجەستە لى يان ھەمىر ئەر پادشاينەمى ھۆكىمى ئەر ناۋچانەيان كىردۈرۈپ لىدەۋاي تەسكەندەر ھەتا پادشا رۇمى يەكەننىش، لى راستىدا (ھەنسىتە) بىرۈد جۈرۈت بۈۈنى دۈۈ سەرچاۋەى شارستانى ھەرسەردەمۈ يەكەيان بى نەندازەبەكى زىياتر كارى لىدى تر كىردۈرۈپ .

(۲۶)

Islamic Congress

گۇنگىرى ئىسلامى

ئەر رىنگىراۋە ئاۋى ئىسلامى يە بەلام ھەر ئايىتە بى ھۆكۈمەتەكان نەك زاناۋ بىزۈۋتەمۈ ئىسلامىيەكان، بۇيە ۋۇرچار سەۋكۈ نوتىرى ئەر ھۆكۈمەتەكە شىۋىسى ۋ سۇشالىسى ۋ يان لىبىرال دىمۇكراسىيىش ھەتا مىسسىيىش ۋەك (سەۋكۈ لىبىنان) بىمشادى دىكەن، ئەر رىنگىراۋە لى سالى ۱۹۷۱ لى (جەدە) سەۋدە دۈرۈست بۈۋە، ھەرچەندە (قامۇس السىياسى) ئەر ھەۋلە تەقەلەيە دىگىرپىتەمۈ بۇ سالى ۱۹۵۶، بەلام لى كۆنتر تەقەلەيە (زانكۆى ئىسلامى) لىلەين كەسپەتى يە ئىسلامى يەكان ھەبۈۋە، ھەندى بەندى چاك لى (بەلگەنامە - مىشاق) ۋەكە ھەبە، بەلام ھىتىزى جىبەجى كۈرۈنى لاۋازە، ۋەك پالېستى گەلانى مۇسولمان بۇ سەربەخۇى، ھارىكارى ئىسلامى، قەلچىزى رەگىز پەرسىتى، بەكارنەھىتەنى چەك ۋ تۈۋندىر تىۋى بۇ كىتە نازەكەكان، .. لىمەر (۴) سالىك كۆنگرەبەكى سەران دىكەرى تىزىكەى (۵۵) ۋلات ئىستا بەشدارن .

(۲۷)

African union يەككىلى ئافرىقىسى

لە سالى ۱۹۶۳ لە (ئەدىس تەبابەي) پايتەختى جەمئىيەت دوست بىرلەشمە
(۳۰) ولاتى ئەم سەمەدى، سەمەدىمى كۆمەتلىك تەقەللى پىششىق تىرى
ھەمىيەتتى وەك دوست كىردى رېئىخراۋى ولاتىنى (دار البىضاء - لە ۱۹۶۱)،
ھەمەھا (يەككىتى ئەفرىقى مالگارشى - ئەمەش لە ۱۹۶۱)، كۆمەلەي ولاتىنى
مانرۇفيا لە ھەمان سال، دىۋى ئەوان فراكىمىۋى ولاتىنى پۇرۇھەلەتتى ئەفرىقىا،
يەككىتى ولاتىنى پۇرۇناۋى ئەفرىقىا ... تا لەم رېئىخراۋ سەرتاسەرى ئەفرىقىايىيە
خەملى، ھەندى مىرچى مەۋقەمە دىلۇماسىيەنە دارپۇرا ... ئا ئىستاش بەكارە
پىتچەمەندى (ولاتىنى يىلەين - دول عدم الإنحياز) كە لەگەن دارمەنى بىلۈكى
سۆھبەتتى چالاكى نەمە، يەككىتى ئەفرىقى سالانە كۆبۈنەۋەپەكى سەمەنى دەكە،
لەمە ئەۋەى لە ئابلۇقەكەى سەمە لىبىيا ئەۋانە زىاتەر بەھانەى ھاتن نەك زانكۆى
سەمە بۆيە لىبىيا لە سەۋەى نۆيتتە داخۋازى سەۋە دەكە كە خىزى ولاتىنى
سەمەنى ئەفرىقى زانكۆى سەمەنى ھەلۋەشەنەۋەو بىچنە رىزى يەككىتى ئەفرىقى .

(۲۸)

يەكئىتتى ئوروپى European Union

لەدوای جەنگى جىھانى دوۋم لە ۱۹۵۸ لە پۇما يېزىكى ئەو يەكئىتتە زىندوۋ كرايمو بەناۋى (كۆمەلەي ئوروپى)، لەدوای دارپمانى شىوعىيەت لە سالى ۱۹۹۰ زياتر بىنەماكانى يەكئىتتى ئوروپى بەرجەستە كرا لە (واستريخ) و كرا بە (يەكئىتتى ئوروپى)، ئېستىن دارايشيان يەكئىتتى، كۆمەلەتەك مەرجى مەزقاپەتتىر سىياسى تىياپە بۆ وەرگرتتى ھەر ولاتىك لەو يەكئىتتە، ھەر بۆيەش زياتر لە (۱۰) سالە توركىا ناتوانى ئەو مەرجانە پىسازىتى و ھەرگىز، يەكئىتتى ئوروپى پەوتىكى سىروشتى ئەو غەولەھمىيە سەلماننى ناسنامەي بەكۆمەلە.

نەگىنا تەقەلاي يەكپوۋى ئوروپا زۆر كۆنە، ھەر لەدوای جەنگى سى سالەي ئوروپى لە ۱۵۲۳ لەلايەن (ئېمپىرىك كروچىيە) ئەو داۋايە كراۋە، داۋايش لە ۱۵۴۸ لە ويستىفالىي پۇشاۋاي ئەلمانىا بناغەي خانەوادەي ئوروپى پىك ھات، ئىتر لەو كاتىبەۋە ئە ھەرلەو تەقەلا دان تا جىھانى ئىسلامى لىك پەكەتەۋە ئوروپاش پەك خەنەۋە.

(۲۹)

نہ تجومہ نی ہاریکاری کہ نداو مجلس تعاون الخلیجی

Gulf cooperation council

لہ دواۓ سرحد متنی شوقی نیسلامی لہ تیزانو ہلگیرسانی جہنگی عتراق -
نیزان لہ ۱۹۸۰، نمر نہ غمرہ نہ بہرہ سی دروست بسو، ہہ موو ولاتانی کہنداو
(جگہ لہ بہ مہن) ی تیایہ، ہمر (۳) سال جاریک نہ مینداری گشتی
ہلذہ بویتتموہ، لہ داگیر کردتی کریت لہ لایہن عتراق پڑنیکسی گرنکیان گتیرا بسو
گتیرا نہ وی بنہ مالہی (صبح زادہ)، ہمر وہا پیتشریش لایہنگیری عتراق کرد لہ
دڑی شیرانو کوردیش، بہ لام بسو کیشہ راستہ قینہ کانی عہرہ پ بہرامبہر
نیسرائیل و کیشہ کانی تری عہرہ پ لہ گمٹ تورکیا و حہمیشہو ... نہو پڑلہی
نہ بروہ، نیستا دیسان بہرہو کزیہ .

(۳۰)

Third world

جیہانی سییہم

نمر زاراوہیہ لہ بنہ چہدا دہ گتیر نہو بسو (نہ لقمہ د سؤفی) ید کہم جار لہ سالی
۱۹۵۲ بہ کاری ہینا، کانی جیہانی پڑژناوای بہ جیہانی بہ کہم داتاو، ولاتانی
سؤشالیستیش بہ جیہانی دووہم جیہانی سییہم کہ ہیچ لہو دوو بہرہ نہ ہرون
ناوی نان جیہانی سییہم، دواۓ یاوی وەرگرتہر پروہ زاراوہیہ کی نمر ویمپڑہوہ بسو
نہو ولاتانی کہ دوا کہوترون لہ نابووری و تہ کنولوجی و باری سیاسی و ... زور
جار (دول النامیہ) شیان پی دہوتری، زورہی چہرہ بوینہوہ لہ ناسیاو تہفریقیا،
زورہی ولاتانی مسلمان نشین دہ گرتتموہ، ہمر لہ نیز نہوانشہ دواکہوتو و تریش
ہمیہ پینان دہوتری (جیہانی چوارہم) لہ لایہن (un) ہوہ .

(۳۱)

فرانكوفونىيە Francfort

پىنكھاتروۋ لەۋ ولاتانىيە كە بىرە زىمىنىيە فرەنسىيە دەۋىتىن، جا مەرج نىيە نەتمەۋى فرەنسىيە بىن، نەۋەنى لە بىرەمەتتا لەلايىن فرەنسا داگىر كىراۋون، ۋ بىرە پاكىتاۋى پەگەزى فېرە فرەنسىيە بۈيۈنە، بەشىنىكى زۆرىشىيان زىمىنىيە پەمەنى خۇزىيان لەبىرچەۋتەۋە، زۆرىسىيە ولاتىنە نەفرىقىيەكانن، زۆر لەخەمەتى كەلتۈرۈر فرەنەنگى فرەنسىيە، لەۋ ترازە پىنكخاۋە لە لايىن بىرەتائىياش بەناۋى (شەنگىلۇ سەكسوتى) ھەيە، لە پىشتىرىش ۋەھا ناماغىتەك بەناۋى (زانكۆى جىرمانىيە) ۷۰ مەن نەلمانىيا ھىتلەر خۇشى جاپدەدرا بەمەبەستى پەكەستەنەۋى ھەمۋە پارچە... كۆنەكانى زۆرەستى نەلمانىيە، لەگەل نەۋەنەش كە بە نەلمانىيە دەۋىتىن، ھەمە نەۋەنە جىزە پەكەتتەك كىريان بىكەتەرە ۋەك نەۋەنى ئىستەي فرانكوفونىيە .

لە ۷/ نەپىلۇل/ ۱۹۶۱ ولاتانىيە فرانكوفونىيە پەكەتتە كىيان پىنكھاتىنە بەناۋى . پەكەتتە نەفرىكىيە مەلىگارسى (AMU) ۱۲ ولات بۈۈن نەۋە ساتى سەرىيەخۇزىيان ۋەمرگىتۈر (كامىرۇن، كۈنگۈ، برازاۋىل، ساحل العاج، داھومى (بىنن-نىستە)، گابون، بۇركىنەفاسۇ، مورىتانىيە، نىجەر، كۇمارى نەفرىقىيە ناۋەراست، سەنىگال، تشاد، مەنشىقە) بەيىنى (قامۇس المصطلحات السياسية والدستورية والنولية) پەكەم كەس كە بەكارى ھىناۋە (لوبولۇ سىدار سەنغور) سەنىگالى بىرۋە لە ۱۹۶۲ لەدۋاى پەكارىۋونىمەۋە لە ۱۹۹۱، نىستە (۵۰) ولاتى تىياپە، ۷ ولاتىيە عمرەبىيە ۋەبەشىكى ناسىيارى ۋەنورۋىيەش، (فرانسۇ سىتران) سەۋۋىكى پىشتۈرى فرەنسا نەقەلەيەكى زۆرىدا نەۋە پىنكخاۋە لە كەلتۈرۈر ۋەفرەنەنگى يەۋە ۋەمچەرخىنەتە پىنكخاۋەنىكى سىياسى، تا يادەپەك ھەندى لە ناماغەكانى ھىتا دى پۇلىكى سىياسىيان لە پەيۋەندى نىۋەۋەلەتى ھەيە، بەتائىيەتى لەبەرەنگارى پابۋونى نىسلامى لە ولاتانىيە نەفرىقىيە ۋەك لە جىمزانىر نەۋە پۇلىيە بە ئاشكرا بەرجەستە

بوو، ئەدوای کۆنگرەى ۲۰/۱۰/۲۰۰۲ لە پیترووت (عەبدۇ زىيوف) سەرۆكى پيشووى سەنگال بوو سەرۆكى فرانكوفونىيە لەجىتى (پەرس غالى) سەرۆكى پيشووى (نەتموھ يەگەرتوھ كان)، كۆمەلەنىك بىيارى سىياسى و ناسىياسى گەرنگياندا لەوانە لەبارەى (تيسرۆ)، وەك تەبىئىي دەكرىت ئەر پەنگخاواه لەوھ بەدى دەكرى كە سەرۆكەكانى كەسبىي نىو دەولەتى بەهێزن.

(۲۲)

یونیسف UNICEF

این سازمان یکی از مهم‌ترین نهادهای بین‌المللی است که در زمینه‌های بهداشت، آموزش و رفاه کودکان فعالیت می‌کند. این سازمان در سال ۱۹۴۶ تأسیس شد و از آن زمان به بعد، در زمینه‌های مختلف، از جمله بهداشت، آموزش، تغذیه و رفاه کودکان، فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داده است. این سازمان در سال ۱۹۴۶ تأسیس شد و از آن زمان به بعد، در زمینه‌های مختلف، از جمله بهداشت، آموزش، تغذیه و رفاه کودکان، فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داده است.

United Nations International Emergency Fund
UNICEF

(۲۲)

یونسکو UNESCO

این سازمان یکی از مهم‌ترین نهادهای بین‌المللی است که در زمینه‌های آموزش، علم و فرهنگ فعالیت می‌کند. این سازمان در سال ۱۹۴۶ تأسیس شد و از آن زمان به بعد، در زمینه‌های مختلف، از جمله آموزش، علم و فرهنگ، فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داده است. این سازمان در سال ۱۹۴۶ تأسیس شد و از آن زمان به بعد، در زمینه‌های مختلف، از جمله آموزش، علم و فرهنگ، فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داده است.

United Nations Educational Scientific and Cultural
Organization = UNESCO

(۲۴)

مانگى سوور Red crescent

كۆمەلنىكى خىرخوازى جىھانى و نىشتىمانى، لەنئىر و لاتانى نىلامى ھەبە لە جىيانى (خاچى سوور) كە تايىتە بە ۋلاتانە مەسىھى، دروشمى بىرىتە لە نالايەكى سېو مانگىكى سوور لە ناۋەندى، نەۋەش ھىمايەكى شاپنى كۆنە، بەرمەسى لە سەردەمى (سولتان ئورخانى) عوممانى لەسالى ۱۳۲۶ ز ھەمان نەۋە دروشمە نالاي سىياكەيان بۈرۈ، بەلام دروست بۈرۈنى كۆمەلنىكى ۋا خىرخوازى بە ھەمان دروشمى (مانگىكى سوور) لە جەنگى نىۋان عوممانلى و سېرى لە ۱۸۷۶ ز دروست بۈرۈ، ئەركى بەھانا ھاتنى بىرىندارو لېقەوماۋان بۈرۈ، ھەتا ئەگەر نى دوژمىشيان بۈرۈ، نىتجا باۋى ۋەرگىرت لەناۋ جىھانى نىلامى، بەپىرى رۆژھەلاتناس (دۆزى) ۋ زۆر لە ئۆيۈرەۋەى تىرى پۆژئاۋايى نەۋە نەرىتە خىرخوازى ھەمىرۈى لە نەزمۈنى نىسلامىيەۋە پەرىتەۋە نەۋەرىيا، تا لەسالى ۱۸۶۴ ز لە كۆنگرەى جىنىف بە پۆنەى جەنگى قىرم (خاچى سوور) دروست بۈرۈ ... لە سەردەمى ئوتتۇرا مانگى سوور لە سالە ۱۹۲۹ ۋەرگىرا لە لېۋنەى جىھانى (خاچى سوور)، زۆرىەى ۋلاتانى نىسلامى نەۋە كۆمەلەيان ھەبە بۆرۈدۈۋە ناكۈرەكانى ناۋخۆر جىھانىش .

(٢٥)

Federation فېډرېشن

بېر کومېله خه لکه دهووتری لېمناو کومېلېنکی فېډرېشن که بېر وېر واد
هېلوتېستو بېر وېر واد کانېان لېک نړیکه، نېستاش هېر بېر کومېله بېرله مانتارانی
دهوتری که سېر بېر لېسېن (بېر زیاتر بېر واد، بېرله مان، حزب، لېو فېر هېنگه).

(٢٦)

Mafia مافیا

له بېر وېر واد مافیا ناولی کومېلېنکی نهېنی بوو له (سقلېه) له سېدهی (١٥)،
بېلام چالاکیه گانی له دواي سېدهی (١٩) بېر (٢٠) زیادی کرد، نه دما بېهتی لېو
کومېله بېر نهېا بېر نهېا بوو که توانای چه قو وماندن بېوون (یان خه بېر) و
پا بېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
پا بېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
له سېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
بېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
که سېنکې زور بېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
کرد، کارو بېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
بېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا
نېر وېر واد بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا بېر نهېا .

(۲۷)

Eutopia يۇتۇپىيا

زاراۋەنچى يۇنانى كۆنە بە ماناى (لە ھىچ شۇئىتلىك نېسە)، واتە بىۋىتىكى خەيالىيە لە واقىيەنە، ئىشتاش ھەر نەو مانايەى ھىيە، تۇماس مور (۱۴۷۸ - ۱۵۳۵ ز) كىتەپكىس بەناۋىانكى بەناۋى (دورگەى يۇتۇپىيا) ھەبىر، تىيىنا ھوكۇمەتلىك دەست بەكارە لەو دورگە دادگەرىيەكى غونمىى لى پەيرەو كىردۈرە ھەر بە خەيال، نىتر بە ھەمور نەو تىۋرە سىياسى و مەدرەسە فەلسەفەيانە وتىراۋە يۇتۇپىيا كە نەشپايت پىسادە بىكرىت و بىۋىنى نەبىۋىى يىان نەزمورنىكى سەرگەوتىۋى نە دابى، لەوانە (دورگەى يۇتۇپىيا)، (مەدینە فاضلە) (دولە العلماء)، ... كۆمەلگە سىستەمى شىۋىيەتەش چۈرە پىزى نەو خانەمىيە كە پىشتەر زۆرىيە سىستەمەكان نرى بە مىسالى و يۇتۇپى وەسەف دەكرد، بەلام كۆمەلگەى نىسلامى جەند جارىك لە مېتۇر نەمى دروست كىردۈرە، بۇيە لەنتر ھەمور مەدرەسەكانى سەردەم لە شىۋىيەتە و سۇشپالىستى و لىبرال دېموكراسى و وجودى و مىسالى ... تەنھا سىستەمى نىسلاھە بىۋىنى بە بۇيرانە بلى من يۇتۇپىي نىم .

(۲۸)

مافى چارە خۇنۇسى ھەققى تەقدىر مەھىر

right of self determination

شەخس مافە ياسايدانە لە (UN) ۋە لە (مقاصدەكانى) - (پرانسپەكانى نەتەۋەكان) ديارى كراۋە، تبايدە ھاتوۋە ھەر نەتەۋەيەك دەستارنى چارەخۇنۇسى سىياسى ۋە ئابۇرى تەۋاۋى خۇنى ديارى بىك، لە ھەمدوۋ ماددى (۱) ۋە (۵۵) ى (مىثاق الامم المتحدة) ھاتوۋە، زۇر جارى تىرىش دوۋ بارە كرايتەدوۋ مافى بىرگى چەكدارىشى داۋە بە پىنى ماددى (۱) پەردەگراف (۳) ۋە ھاتوۋە : (انما العلاقات الودية بين الأمم على أساس المبدأ الذي يقض بالمساواة في الحقوق بين الشعوب، بأن يكون لكل منها تقرير مصيرها)، ھەمدوۋا چەندە جارىتر لە بىر بارەكانى (UN) دوۋيات كراۋەنەۋە، لە سالى ۱۹۶۰ جارىتىكى تىر بىر بارىنىكى تىرى (مافى چارەخۇنۇسى) درا بە ژمارە ۱۵۱۴ بەسەردىتى : (اعلان صالح الاستقلال للبلدان والشعوب المستعمرة) تبايدە ھاتوۋە : (إن الجمعية العامة .. تعلن .. لجميع الشعوب حق في تقرير مصيرها، ولها بمقتضى هذا الحق أن تحدد بحرية مركزها السياسي، وتسعى بحرية إلى تحقيق ناتها الاقتصادية والاجتماعي والثقافي).

لە نەتەۋەدا بەر پاساۋە ياسايدانە نە مافە چارەخۇنۇس ھاتوۋە: ۱- ياراستىنى ناشتى ۲- قەلاچۇ چەۋساننەۋە ۳- پىنكەۋە نەژيانى چەندە پىنكەۋە يەك پىنكەۋە ۴- مافى مەژۇرىيان لە سەر خاكى خۇيان ۵- نەبۇنى راپىرى كەپپىشانى بدا بە پىنكەۋە ژيان قايلن ۶- سى ان پى شىتل كەردنى پىنكەۋەتتىكى نىۋانان، ... ھەمدوۋا نە مافە ھەر مىللەتنىك دەگرتەۋە بەپىنى ى نە مەرجانى كە لە نەتەۋە يەكگرتەۋەكان ھاتوۋە: ۱- مقەۋەماتى بەك نەتەۋەبىيان ھەبى ۋەك

هابهشی زمانو خاک و میوو و ۲۰۰- له نیتوان شوو گه له په یومست و نیراده ی
سیاسی هدیت ۳- له نیتوان هدموو نه وانمو همریمه کمیان په یوه سیاسی به
کژمیل هبئ .

که واته مافی چاره ی خوښووس که مایستی ناگریته وه به یوه له نه تده وه
یه کگرتووه کان ماده ی (۲۷) بؤ مافی فمره نگیان دیاری کراوه .

گرفتې بنچینه یی بؤ مافی چاره نووس بریتیه له :

۱- پواستو به لامه تی همریمه که له ماده ی (۱-) له عصبه الاممو دوايش
له فقه قمره (۴) ی ماده ی (۲) هاترووه، همدوو بنه مای (عدم التدخل) و (سیاده) ش
لموه سرچاوه ده گری.

۲- گوايه ده بیتته هو ی سره له دانی پشتوی

۳- مولکیه ی دولتمتیکه نه نندام له نه تموه یه کگرتووه کان ،

بؤ زیاتر پروانه - زارواهی نه تمومی له و فمره ننگه - همدروها له به شى
فکری (مافی چاره نووس ..) وه که چه مک تو مار کراوه .

(۲۹)

مأموریت‌نامه mandate

له مادهی (۲۲)ی به‌لگه‌نامه‌گانی (کۆمه‌له‌ی نه‌شه‌وه‌کان - عصبة الامم)ی به‌که‌م له ۱۹۱۹ز نه‌و بیسته‌مه‌ په‌وایی پی‌ درا له‌دوای جاردانی بنه‌های ویلسن که‌ بۆ پزگاری میله‌ه‌تان په‌میدابوو، کرا سۆ پایه، (أ-ب-ج) به‌ پی‌ پیگیشتنووی نه‌و ولاتانه، میراتی عوسمانی (سوریا، لبنان، بۆ فدره‌نسا، عراق، نوردن، فه‌لستین، بۆ به‌ریشانیا) له‌ پایه‌ی (ا) بوون همرچی (ب)و (ج) بۆ همریه‌که‌ له‌ نه‌فریقیای سه‌رووو نه‌فریقیای خواروو دانرا که‌ ناستی پیگیشتنیان بۆ بوون به‌ ده‌ولت لاوا‌تر بووه، ده‌سه‌لاتی (ده‌ولتی منتدب) زیاتر سه‌روه‌ له‌ کاروبار هه‌لسۆرانی .. ناوه‌رۆکه‌که‌ی به‌ پوخته‌یی نه‌وه‌یه‌ ولاتانی ده‌سه‌لاتداری مه‌زن هه‌لسۆ به‌ پیتی فرمانی یاسای نیتو ده‌ولی یارمه‌تی میلمه‌تیکۆ پیته‌گه‌شترو بدا تا دام و ده‌زگای ده‌ولته‌تیا بۆ رێک ده‌خا، به‌و نێوانه‌ی دروستکردنی دام و ده‌زگای ده‌ولت بوون ده‌ووترا (فترة الإنتداب)، به‌لام گه‌لێ جار له‌ لایه‌ن په‌خه‌گرانه‌وه‌ واده‌بیترا که‌ نه‌وه‌ش همر جوۆریکی تره‌ له‌ داگیرکردنی نینتیدایی و گۆرینی شیوازی نیمه‌په‌ریالیزمیه، به‌تایبه‌تی که‌ ماوه‌ی نینتیدایی درێژه‌ ده‌کیشی، له‌ راستیدا شتداب گوزارش له‌ فه‌لسه‌فه‌یه‌کی کونی روژناوایی ده‌کا که‌ نه‌وان خزیان پی مامۆستار خه‌لکی تریشیا بۆ قوتایی به، به‌که‌م جار جنرال سمیس شه‌ویروکه‌ی له‌ گه‌ل بیروکه‌ی داهینانی (عصبة الامم) جازدا، دوای به‌یاسایی کراو جی به‌جی کرا.

(۱۰)

پىسولەي لىيېرەن سىگىرگە غۇفران

ئەس پىسولەيە بىر ئايىن كىتەپ دەفرۇشرا تا خەلك لە بەھەشت وەرگىرى،
 ئەس دىيار دەپەش لە چوارچىتەي ئەس ھەمەس دەستكارى و داھىنانەي كىتەپ
 دەپگەرد، لە ئايىن مەسىھى بەتايىتەي لە سەدەكانى ۱۵ و ۱۶ و بلازىيونەي
 چەندىن جۆر باجو سەرئەس سزاو پاداش، دەقى پىسولەك بەھەمەي دەپنوسىنە
 نەوہە : {رەسايە يا (يا ئەس كەوانە نەو كىيارەكە دەنوسىن) وىشەك
 بىستەققات الامە الكلىة والقدسىة وانا بالسلطان الرسول المعطى لى اهلك من
 جمیع القصاصات والاحكام والطاملات الكنيسة التي استوتبهاہ أيضاً من جمیع
 الافراط والخطايا والذنوب التي ارتكبها مهما كانت عظيمة و فظیعة، ومن كل
 علة ان كانت محفوظة لابننا القدس البابا الكرسي الرسولي، اعو جمیع اقدار
 الغنپ وكل علامات الملامة التي رها جلبتها على نفسك في هذه الفرصة و ارفع
 القصاصات التي كنت تكتم بكاء كبرتها في المظهر، وادرك حديثاً الى الشركە في
 اسرار الكنيسة، و اقرتك شركە القدیسین، ارك الثانية الى طهارة والبر اللذين كانا
 لك عند محمودتيك، حتى إنه في ساعة الموت يغلق امامك الباب الذي يدخل منه
 الطاة الى محل العذاب والعقاب، ويفتح الباب الذي يؤدي الى فردوس الفرح، وإن لم
 تمت سيئون مستطيلة فهذه النعمة تبقى غير مستفيدة حتى تأتي ساعتك الاخرة
 باسم الأب و الابن و الروح القدس } .

مارتن لوتەر (۱۴۸۲ - ۱۵۴۶) يەكە ئەس زانا ئايىن پەرەزەسە بىرە كە زۆر
 دۇي ئەس پىسولەيە بىرە، ھەلساۋە بە چاكسازى و رىتەزى پىرۆتستانى لى ھانە
 دى، لەچەند سەرچاۋەك ھاتەرە دەتەن بە رىگەيەكى زۆر دانايانە بەريان ئەس
 نەزىتە ئايىنە نامزە گرەتە يەكە چار يەكە ئەس زانايانە چىۋە كىتەپە داۋاي
 لىكەردن كە دۆزەخيان پىن بفرۇش (ئەك بەھەشت) بە نرختكى گران لىنى كىرەن،

ئەنجا جارىيان بەناۋ خەللىك دا وتىيان چىتر (ئەۋ پىسۈولەى بەھەشت) بەۋ پارە گرانە
مەكپن چونكە دۆزەخخان لە كنىسە كپىۋ دەرگەكەشمان داخست كەس ناچىتتە
دۆزەخ ھەمۋو دەچنە بەھەشت .

كۆتايى ھات بەشى يەكەم چاۋمېۋانى بەشى ئوۋەم بىن

أبو عبدالرحمن الكردي

www.iqra.forumarabia.com

پیرست

۵	پیشمکی بلوکار
۷	پیشمکی
۹	سفرمقاو دمر و زمگان
۳۷	(۱) راهپساری
۴۰	پیناسهکائی سیاست:
۴۱	پیناسی نیعلامیهکائی کۆن و نۆی:
۴۲	پارموی میکافیلی:
۴۶	نیمستیک جیا وازی نیوان سیاستی پم و میکافیلی
۴۹	لایز و سیاست:
۵۵	کی تاین یگار دینی؟
۵۹	زانستی سیاسی و پینازی سیاسی:
۶۰	سیاستی شعولی:
۶۲	(۲) علمانییت
۶۸	پیناسه جیا جیاکائی علمانی:
۶۹	گهشمکردنی علمانییت:
۷۵	علمانییت نیصتا:
۸۱	پاساو نویمکائی علمانییت:
۸۳	قیرانهکائی علمانی
۸۹	(۳) دولت
۹۲	شیوهکائی دولت:
۹۸	سرمهلدنی دولت لهر سمردهمدا
۱۰۱	(۴) میری
۱۰۶	نایا حکومتی جیهانی دینیت؟
۱۰۹	(۵) سروزک
۱۱۴	سمریکی کار و زانی:
—	(۶) تحلیلانی زنگاری
—	(۷) برانگوری
—	(۸) داندگری

۱۳۲	دادگەرى و سەردەم
۱۳۵	مەدرەسەكان و دادگەرى:
۱۳۹	يەكسانى و دادگەرى:
۱۴۱	(۹) راي گشتى
۱۴۹	(۱۰) گۆران
۱۵۵	(۱۱) شۆرش
۱۵۶	پىناسەكان:
۱۵۸	لە روانگەى مەدرەسەكان:
۱۶۶	جۆرەكانى شۆرش:
۱۷۰	(۱۲) چاكسازى
۱۷۵	ھىزى چاكسازى:
۱۷۹	(۱۲) ناخى مرۇف
۱۸۶	جەنگى نىۋان نەروون و عقل:
۱۸۹	تەقەلى مەدرەسەكان:
۱۹۵	(۱۴) چاكسازى كۆمەل
۱۹۷	(۱۵) دىالوگ
۲۰۷	گرفتەكانى دىالوگى ئىسلامى و عەلمانى:
۲۰۸	گرفتەلى عەلمانىەكان:
۲۱۱	(۱۶) دىكتاتورى
۲۱۱	بەچەكەى:
۲۱۲	رايە جىاجىكان:
۲۲۲	(۱۷) فىلىرالى
۲۳۱	(۱۸) شورا
۲۳۸	مەيەستەكانى شورا (پەرلەمان):
۲۳۹	بەمەكانى شورا:
۲۴۰	پەرلەمانى كوردستان:
۲۴۷	(۱۹) دەستۇر
۲۵۲	(۲۰) پايىسا
۲۶۷	ياساكانى كۆمەلەيتى:
۲۷۲	(۲۱) شەمۇنى

۲۸۶	پای مدرسه‌سکان:
۲۹۱	(۲۴) گله‌مایندگی
۲۹۲	بنه‌چهره‌گمشه‌ی نیشی:
۲۹۵	پای مدرسه‌سکان:
۲۹۷	به‌یاسایی یوونی گیشه‌ی گهایمتی:
۲۹۸	پیناسی لاروس:
۲۹۹	همندی زانیاری تاییمتی تر:
۳۰۱	همندی ناماری سالی ۱۹۹۰ له باره‌ی گهایمتی:
۳۰۲	(۲۴) چشاش
۳۰۷	لئوئستوی کام مدرسه‌سویه؟
۳۰۹	هویه‌گانی زیادیوونی جاشاییمتی:
۳۱۲	(۲۵) میان پوهی
۳۱۸	میان پوهی رته‌یاره ئیسلامیه‌گانی نری:
۳۲۵	لیستی برارنده بنچینه‌ییمکان:
۳۲۵	کامیان میان پوهی؟
۳۲۹	(۲۶) نیشتمانی
۳۳۰	گمشه‌ی نمو زارلوه:
۳۳۲	سهره‌لدانی سیاسی و یاساییانه‌ی:
۳۳۵	پای مدرسه‌سکان:
۳۴۰	کادیان نیشتمانی ترن؟ ئیسلامیه‌گان یان عملانیه‌گان
۳۴۲	ییمکیتی نیشتمانی و عملانیته:
۳۴۷	(۲۷) جهنگی پوهی
۳۴۷	سهریره‌و سهرچاو‌مکانی جهنگ:
۳۵۰	پای مدرسه‌سکان:
۳۵۵	(۲۸) زانیوونی
۳۵۶	سهریره‌ی زانیوونی:
۳۵۹	دهقی به‌لینتکه‌ی به‌لفور:
۳۶۰	بیروکه‌ی (هرمجیون)
۳۶۳	دهقی به‌لگنامه‌ی دان پیا عینانی نه‌تیریم‌گرتووه‌گان به ئیسرائیل:
۳۶۵	(۲۹) ئیسروور
۳۶۶	بنه‌چهره‌ی تیرور:
۳۶۸	نیهاب، تیرور، توشوتیری:

۳۷۰	* نیرهاب له نهرووشی مرؤفدا:
۳۷۱	سهلمی و نیجایی نیرهاب:
۳۷۲	سودنگاشی نیرهاب:
۳۷۳	زیانه‌گانی:
۳۷۳	جیاوازی نیوان نیرهاب و نیرهابی سیاسی:
۳۷۶	مدرسه‌سکان و نیرهاب:
۳۷۶	۱. مدرسه‌ی لیبرال دیموکراسی:
۳۷۷	۲. مدرسه‌ی شیوعیت:
۳۷۸	۳. مدرسه‌ی سوشالیست و نه‌تروپییکان:
۳۷۹	بهرگری و نیرهاب:
۳۸۰	تاقمی نیرهابی:
۳۸۲	کی تیرفرسته؟:
۳۸۷	(۳۰) دیموکراسی:
۳۸۷	گمشمکردنی:
۳۸۹	چۆره‌گاشی دیموکراسی:
۳۹۰	هه‌لسمه‌نگاندنی:
۳۹۱	سقطیات‌ه‌گانی:
۳۹۴	نیجاییات‌ه‌گانی:
۳۹۵	دیموکراسی و مدرسه‌گان:
۳۹۷	۱. لیبرال دیموکراسی:
۳۹۸	۲. مدرسه‌ی شیوعیت:
۳۹۹	۳. مدرسه‌ی سوشالیسمتییکان:
۳۹۹	۴. مدرسه‌ی ئیسلامی:
۴۰۲	نهمونه‌ی نوئی‌گانی:
۴۰۵	(۲۱) سیستمی دوو حزبی:
۴۰۶	نمونه‌ی یکم - نهموشی بریتانیا (کریکاران و پارلیکاران):
۴۰۶	نمونه‌ی دوهم - نهموشی نهمریکا (کۆماری ه‌دیموکراسی):
۴۱۱	(۲۲) فره‌لایه‌نی:
۴۱۳	مدرسه‌گان و فره‌لایه‌نی:
۴۱۶	فره‌لایه‌نی له هه‌له‌مه‌دا:
۴۱۹	(۲۳) پیکه‌ادانی شارستانیه‌گان:
۴۲۱	بیلگه‌ی نوئی‌ه‌گانی له تیرۆره:

٤٢٨	پهگه زيرستي و ئەر تيۆره
٤٢٠	مەبەست و نوێنەیکانی ئەر تيۆره ... ئەر تيۆره بۆچی؟
٤٢٢	(٢٤) کۆتایی میژوو
٤٢٤	سەرپرەدی 'کۆتایی' یەکانی میژوو "لە میژوودا"
٤٤١	(٢٥) ئاسایشی نەتەوایی
٤٤٥	رای مەدرەسەکان
٤٥٠	ئاسایشی نەتەوایی کوردستان
٤٥١	بنەماکانی ئاسایشی نەتەوایی کوردستان
٤٥٥	(٢٦) پێشکەوتویی
٤٥٦	را یە جیا جیاکان
٤٦٧	(٢٧) ستراتیج
٤٧٢	(٢٨) پاکتەوی رەگەزی - (تە عەریب و تە تریک)
٤٨٢	(٢٩) راکەیانانی بە ئامانج
٤٩٢	(٣٠) نەتەوانانی
٤٩٩	بنەچه و گەشەکردنی
٥٠٥	هۆکارەکانی سەرەلانی نەتەوایی
٥٠٦	جیاوازی ئێزان دوو چەمەلدا
٥١٧	(٤١) بێجی نەتەوایی
٥٢٣	رای مەدرەسەکان
٥٢٤	تەقەلاکانی بە ئایدیۆلۆژی کردنی نەتەوایی
٥٢٩	زیا ئەمەکانی
٥٣٢	نەتەوام
٥٣٥	(٤٢) کوردایەتی
٥٤١	(٤٣) کوردستان
٥٤٨	میژوی کورد
٥٥٧	(٤٤) مەینەتی کورد
٥٥٨	باری کورد لە پێش و پاش خەلافەت
٥٦٢	مەینەتی و .. سانیادی
٥٦٤	هۆزەکانی مەینەتی کورد
٥٦٧	هۆی بەردەوامی مەینەتیەکی
٥٧٠	(٤٥) پلار
٥٧٣	سەرە لانی حزب

۵۷۸	حزب له روانگه‌ی مدره‌سه‌کان:
۵۸۴	چهند دابه‌شیمکی پیچه‌وانه:
۵۸۴	پیشگه‌رتو تر ین حزب:
۵۸۸	(۱۶) حزبه کوره‌ستانیه‌کان:
۵۸۹	میژوومکی خیزای حزایمکی له کوردستان:
۵۹۲	۱- پارته دیمکرایی کوردستان:
۵۹۶	۲- یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان:
۶۰۱	۳- پارته دیموکرایی کوردستان- سه‌رگردایمکی کاتی:
۶۰۴	۴- حزبی سوشیالیستی یه‌گرتووی کوردستان (حسیک):
۶۰۶	۵- حزبی شیوعی کوردستان (حشک):
۶۰۹	۶- کۆمهل و بزو تنه‌وه‌ی نیسلاسی له کوردستان:
۶۱۲	۷- یه‌گرتووی نیسلاسی کوردستان:
۶۱۴	۸- حزبی دیمکراتی کوردستانی- ئیران (حکا):
۶۱۶	۹- پارته کرێکارانی کوردستان:
۶۱۹	(۱۷) ماسۆنی:
۶۲۰	سه‌ریده‌وه‌ هۆی تروست یوونی:
۶۲۱	دینته‌اکردنی:

زاراوه‌ سیاسیه‌کلن

۶۲۷	(۱) فیتو:
۶۳۰	(۲) نه‌تعه‌ یه‌گرتووه‌کان:
۶۳۶	(۳) فاشی:
۶۴۰	(۴) نازی:
۶۴۶	(۵) شوفاینی:
۶۴۹	(۶) به‌ریه‌ری:
۶۵۲	(۷) چه‌په‌گه‌ری و راستگه‌ری:
۶۵۴	(۸) قۆلی پینجه‌م:
۶۵۷	(۹) سیسته‌می نوینی جیهانی:
۶۶۳	(۱۰) ناریدنی شووش:

٦٨٥	(٢) جەنگى عىراق - ئىران
٦٩١	(٤) جەنگى عىراق - كوفىت
٦٩٦	(٥) كېڭىشەي خولرووى سودان
٦٩٨	(٦) كېڭىشەي فەلسەتەن
٧٠٣	(٧) كېڭىشەي كورد
٧٠٥	(٨) كېڭىشەي ئىزىلەندە
٧٠٨	(٩) كېڭىشەي كوركسىكا
٧٠٩	(١٠) كېڭىشەي باسك
٧١١	(١١) كېڭىشەي قوبرس
٧١٣	(١٢) خولرووى فېلىپپىن
٧١٦	(١٢) دېۋارى بەرلېن
٧١٨	(١٤) كۈنلۈشۈشى
٧٢٠	(١٥) كۆمكەرى غەربىي

مەبەستى ئەم زاراۋانە ئەم سەردەدە

٧٢٣	(١) كۆكۈزى - جىنۇسايد
٧٢٣	(٢) جەنگى سارد
٧٢٤	(٢) رادىكال
٧٢٤	(٤) پارىزگار
٧٢٥	(٥) ئىمپېريالىزم
٧٢٦	(٦) تەككۈكرات
٧٢٦	(٧) ئورستۈكرات
٧٢٧	(٨) لىبرال
٧٢٨	(٩) پاپېرىن
٧٢٨	(١٠) سانسىز
٧٢٩	(١١) ئەسەلاتى غورلى
٧٢٩	(١٢) گىرىلا
٧٣٠	(١٢) ئەكادېم
٧٣٠	(١٤) جىۋېۋلۇتىك
٧٣١	(١٥) ماۋەي گواستەمە
٧٣٢	(١٦) ئىمپېراتۇر
٧٣٢	(١٧) پىزىتارىيا
٧٣٢	(١٨) بۇرجولزى

۷۲۴	(۱۹) دايك سالارى و پاك سالارى.....
۷۲۵	(۲۰) پۇرۇمە لاتفاس.....
۷۲۵	(۲۱) لاتىنى.....
۷۲۶	(۲۲) ھەلپەرىست.....
۷۲۶	(۲۲) دىماغۇجى.....
۷۲۷	(۲۴) سەنىدىك.....
۷۲۸	(۲۵) ھىلىنستىيە.....
۷۲۹	(۲۶) كۆنگرەي ئىسلامى.....
۷۴۰	(۲۷) يەككىتى ئىلمىرىقى.....
۷۴۱	(۲۸) يەككىتى ئىلمىرىقى.....
۷۴۲	(۲۹) ئىنجومەنى ھارىكارى گەندار.....
۷۴۲	(۳۰) جىپانى سىيەم.....
۷۴۳	(۳۱) فرانكوفۇنىيە.....
۷۴۵	(۳۲) مۇنىسىف.....
۷۴۵	(۳۳) مۇنىسكو.....
۷۴۶	(۳۴) مانكى سوور.....
۷۴۷	(۳۵) فراكسىيۇن.....
۷۴۷	(۳۶) مافىيا.....
۷۴۸	(۳۷) يۇتۇپچا.....
۷۴۹	(۳۸) مافى چارەي خۇنۇسى.....
۷۵۱	(۳۹) ئىلتىداب.....
۷۵۲	(۴۰) پىسولەي لىبۇردن.....
۷۵۵	پىسۇرەست.....